

श्रीआत्मानन्द-जैनग्रन्थरत्नमालायाः सप्ता श्रीतितमं स्तम्भम् (८७)
स्थविर-आर्यभद्रबाहुस्वामिप्रणीतस्वोपज्ञनिर्युक्त्युपेतं

बृहत् कल्पसूत्रम् ।

श्री सङ्ख्यदासगणिकक्षमाश्रमणसङ्कलितभाष्योपबृंहितम् ।
जैनागम-प्रकरणाद्यनेकग्रन्थातिगूढार्थप्रकटनप्रौढटीकाविधानसमुपलब्ध
'समर्थटीकाकारे'तिख्यातिभिः श्रीमद्विर्मलयगिरिसूरिभिः
प्रारब्धया वृद्धपोशालिकतपागच्छीयैः श्रीक्षेमकीर्त्याचार्यैः
पूर्णीकृतया च वृत्त्या समलङ्कितम् ।

तस्यायं
चतुर्थ विभागः

[द्वितीय-तृतीयावुद्देशकौ ।]

४

तत्सम्पादकौ-

सकलागमपरमार्थप्रपञ्चप्रवीण-बृहत्तपागच्छान्तर्गतसंविग्नशास्त्रीय-आद्याचार्य-
न्यायाम्बोनिधि-श्रीमद्विजयानन्दसूरीश (प्रसिद्धनामश्रीआत्मारामजी महाराज)

शिष्यरत्नप्रवर्तक-श्रीमत्कान्तिविजयमुनिपुङ्गवानां
शिष्य-प्रशिष्यौ चतुरविजय-पुण्यविजयौ ।

प्रकाशं प्रापयित्री-

भावनगरस्था श्रीजैन-आत्मानन्दसभा ।

प्रथम मुद्रितः : वैद संवत् २४६८, ईस्वीसन - १९४२, विक्रम संवत् १९९८, आत्मसंवत् ४६, प्रत - ५००
द्वितीय मुद्रितः : वैद संवत् २५२८, ईस्वीसन - २००२, विक्रम संवत् २०५८, आत्मसंवत् १०४, प्रत - ६००

- **Brahat Kalpasutran of sthavir Arya**
Bhadrabahuswami with
Auto Nirukti -
(Complete in six volumes)

- **Price : Rs. 2500/- (Vol. 1-6)**

प्राप्तिस्थान :

सरस्वती पुस्तक भंडार
रतनपोल, हाथीखाना,
अहमदाबाद-३८० ००१

Saraswati Pustak Bhandar
Ratanpole, Hathikhana
Ahmedabad-380 001 (India)

- **Printers :**
Tejas Printers, Ahmedabad

અર્પણ

જૈન છેદ આગમોના પ્રકાશનની
મહત્તાને સમજનાર અને
ए आगमोना गम्भीर रहस्योने उकेलનાર
विद्वान् मुनिगणना करकमलमां

लि.

मुनि चतुरविजय तथा
मुनि पुन्यविजय

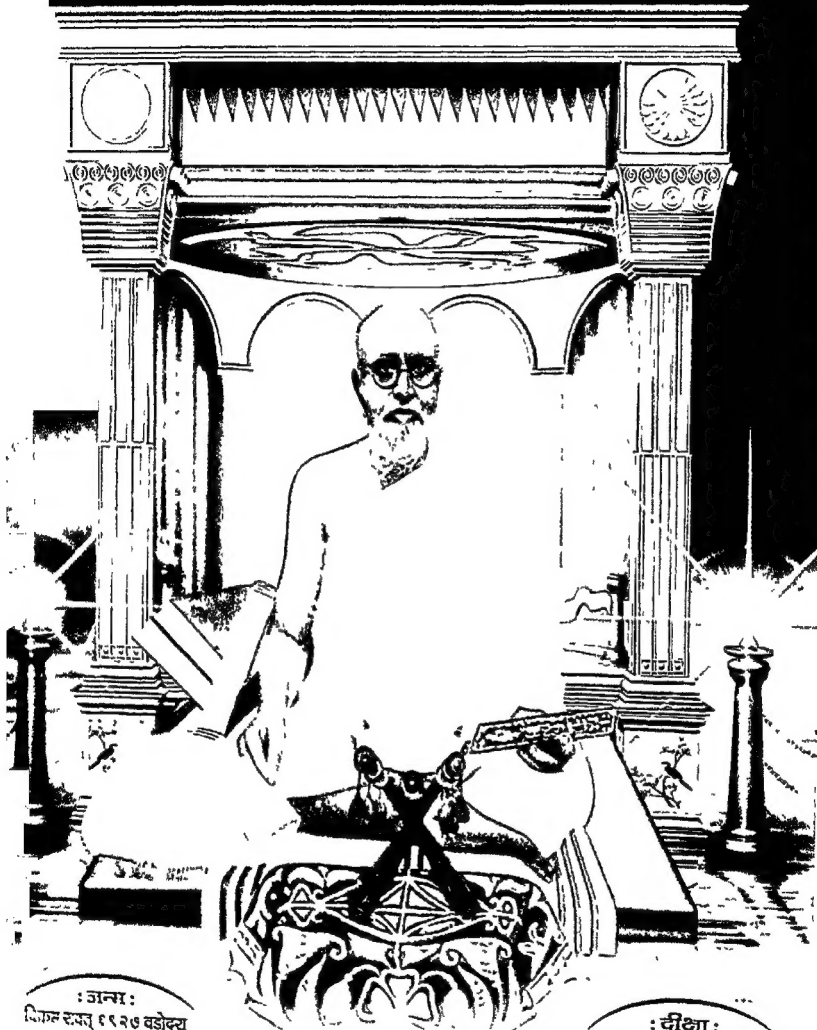

વન્દન

જે મહાપુરુષે, સ્વર્ગવાસી ગુરુદેવ
શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી વિજયાનંદસૂરીશ્વર
(પ્રસિદ્ધ નામ શ્રી આત્મારામજી મહારાજ)
ની આજ્ઞા અને આંતર ઇચ્છાઓને શિરોધાર્ય કરી તેમજ
તેને સાંગોપાંગ પાર ઉતારવા અથાગ પ્રયત્ન સેવી,
એમના પવિત્ર પૃઠ્ઠને શોભાવેલ છે,
એ ધર્મધુરંધર, ધર્મરક્ષક પુરુષસિંહ
શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિવર
ની સેવામાં બૃહત્ કલ્પસૂત્રનો આ ચતુર્થ વિભાગ
સાદર અર્પણ કરીએ છીએ.

ચરણોપાસક શિશુઓ
મુનિ ચતુરવિજય અને
મુનિ પુણ્યવિજય

बृहत्पागच्छान्तर्गत संविमशास्त्रीय आद्याचार्य
न्यायात्मोनिधि श्री १००८ श्री विजयानन्दसूरि
 पट्ट प्रतिष्ठित आचार्यप्रवर

: जन्म :
 विक्रम संवत् १९२७ वडोदरा

: दीक्षा :
 विक्रम संवत् १९४३ राधनपुर

श्री १००८ श्री विजयवल्लभसूरि महाराज

: आचार्यपदारीहण :
 विक्रम संवत् १९८९ लाहौर

: चारिजसुवर्णोत्सव :
 विक्रम संवत् १९९४ ज्येष्ठ वदि ९

: स्वर्णगमन :
 वि सं २०१० भाद्रपदा सुद १०
 ता २२-९-१९९४, मुंबई

પુનર્મુદ્રણ વખતે બે બોલ

શિવમસ્તુ સર્વજગત્

ચરમ તીર્થપતિ શ્રી મહાવીરસ્વામિને નમઃ.

શ્રી આત્મ-વલ્લભસૂરીશ્વરજી સદ્ગુરુભ્યો નમઃ

પૂ. પ્રવર્તક મુનિરાજ શ્રી કાંતિવિજયજી મ. સાહેબનાં શિષ્ય પ્રશિષ્ય પૂ. મુનિરાજ શ્રી ચતુરવિજયજી મ. તથા પૂ. મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજે આજથી ૬૯ વર્ષ પહેલાં પૂર્ણ કાળજીથી સંપાદન કરેલ બૃહત્ કલ્પસૂત્રનાં ભાગ ૧ થી ૬ અમારી સંસ્થાએ છપાવેલ તે ઘણાં વખતથી અપ્રાપ્ય હતા. તેનું પુનર્મુદ્રણ પૂજ્યોની કૃપાથી અનેક સંઘોનાં સહકારથી અમે કરી રહ્યાં છીએ તેનો અમને અપૂર્વ આનંદ છે.

બૃહત્ કલ્પસૂત્રની આ આવૃત્તિમાં દરેક ભાગમાં જે શુદ્ધિ પત્રક હતું તે અને છઠ્ઠા ભાગમાં છ એ ભાગનું શુદ્ધિપત્રક હતું. તે બંને શુદ્ધિપત્રકની શુદ્ધિઓ ઉમેરી છે. ઉપરાંત, પ્રથમ આવૃત્તિ પ્રગટ થયા પછી આગમ પ્રભાકર મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજીએ અન્ય હસ્તપ્રતોના આધારે છાપેલી નકલમાં જ અનેક સ્થળોએ શુદ્ધિવૃદ્ધિ કરી હતી તે નકલો અમદાવાદ સ્થિત લાલભાઈ દલપતભાઈ ભારતીય સંસ્કૃતિ વિદ્યામંદિરમાં સુરક્ષિત છે તેના આધારે પણ અહીં શુદ્ધિ પત્રક ઉમેરવામાં આવ્યું છે. તેથી જિજ્ઞાસુઓને અધ્યયનમાં સરળતા રહેશે. શુદ્ધિવૃદ્ધિયુક્ત નકલો ઉપલબ્ધ કરાવી આપવા બદલ અમે ઉપર્યુક્ત સંસ્થાના આભારી છીએ.

આ ગ્રંથનાં વાચનથી પૂજ્યો સંયમમાર્ગનાં વધુ જાણકાર બને અને મુક્તિપંથમાં આગળ વધે એ જ પ્રાર્થના.

- શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા

ભાવનગર

वृहत्कल्पसूत्रचतुर्थविभागसंशोधनकृते सङ्गृहीतानां प्रतीनां सङ्केताः ।

- भा० पत्तनस्थभाभापाटकसत्कचित्कोशीया प्रतिः ।
 डे० अमदावादडेलाउपाश्रयभाण्डागारसत्का प्रतिः ।
 मो० पत्तनान्तर्गतमोंकामोदीभाण्डागारसत्का प्रतिः ।
 ले० पत्तनसागरगच्छोपाश्रयगतलेहेरुवकीलसत्कज्ञानकोशगता प्रतिः ।
 कां० प्रवर्तकश्रीमत्कान्तिविजयसत्का प्रतिः ।
 तामू० पत्तनीयश्रीसङ्घभाण्डागारसत्का ताडपत्रीया मूलसूत्रप्रतिः ।
 ताटी० पत्तनीयश्रीसङ्घभाण्डागारसत्का ताडपत्रीया टीकाप्रतिः ।
 तामा० पत्तनीयश्रीसङ्घभाण्डागारसत्का ताडपत्रीया भाष्यप्रतिः ।

प्रकाश्यमानेऽस्मिन् ग्रन्थेऽस्माभिर्धेऽशुद्धाः पाठाः प्रतिप्लव्ण्वास्तेऽस्मात्कल्पनया संशोध्य ( ) एतादृ-
 ग्वृत्तकोष्ठकान्तः स्थापिताः सन्ति, दृश्यतां पृष्ठ १० पङ्क्ति २६, पृ० १७ पं ३०, पृ० २५ पं० १२,
 पृ० ३१ पं० १७, पृ० ४० पं० २४ इत्यादि । ये चास्माभिर्गलिताः पाठाः सम्भावितास्ते [ ]
 एतादृक्चतुरस्रकोष्ठकान्तः परिपूरिताः सन्ति, दृश्यतां पृष्ठ ३ पङ्क्ति ९, पृ० १५ पं० ६, पृ० २८ पं०
 ५, पृ० ४९ पं० २६ इत्यादि ।

प्रकाश्यमानेऽस्मिन् ग्रन्थे
टीकाकृताऽस्माभिश्च निर्दिष्टानामवतरणानां
स्थानदर्शकाः सङ्केताः ।

अनुयो०

आच्चा० श्रु० अ० उ०

आव० हारि० वृत्तौ

आव० नि० गा० }

आव० निर्यु० गा० }

आव० मू० भा० गा०

उ० सू०

उत्त० अ० गा०

ओषनि० गा०

कल्पवृहद्भाष्य

गा०

चूर्णि

जीत० भा० गा०

तत्त्वार्थ०

दश० अ० उ० गा०

दश० अ० गा० }

दशवै० अ० गा० }

दश० चू० गा०

देवेन्द्र० गा०

नाट्यशा०

पञ्चव० गा०

पिण्डनि० गा०

प्रज्ञा० पद

प्रयम० आ०

मल०

महानि० अ०

विरो० गा०

विरोपचूर्णि

अनुयोगद्वारसूत्र

आचाराङ्गसूत्र श्रुतस्कन्ध अध्ययन उद्देश

आवश्यकसूत्र हारिमद्रीयवृत्तौ

आवश्यकसूत्र निर्युक्ति गाथा

आवश्यकसूत्र मूलभाष्य गाथा

उद्देश सूत्र

उत्तराध्ययनसूत्र अध्ययन गाथा

ओषनिर्युक्ति गाथा

वृहत्कल्पवृहद्भाष्य

गाथा

वृहत्कल्पचूर्णि

जीतकल्पभाष्य गाथा

तत्त्वार्थाधिगमसूत्राणि

दशवैकालिकसूत्र अध्ययन उद्देश गाथा

दशवैकालिकसूत्र अध्ययन गाथा

दशवैकालिकसूत्र चूलिका गाथा

देवेन्द्र-नरकेन्द्रप्रकरणगत देवेन्द्रप्रकरण गाथा

भरतनाट्यशास्त्रम्

पञ्चवस्तुक गाथा

पिण्डनिर्युक्ति गाथा

प्रज्ञापनोपाङ्गसटीक पद

प्रज्ञमरति आर्या

मलयगिरीया टीका

महानिशीथसूत्र अध्ययन

विशेषावश्यकमहाभाष्य गाथा

वृहत्कल्पविशेषचूर्णि

म्य० भा० पी० गा०

व्यव० उ० भा० गा०

श० उ०

श्रु० अ० उ०

सि० }
सिद्ध० }

सि० हे० औ० सू०

हैमाने० द्विख०

व्यवहारसूत्र भाष्य पीठिका गाथा

व्यवहारसूत्र उद्देश भाष्य गाथा

शतक उद्देश

श्रुतस्कन्ध अध्ययन उद्देश

सिद्धहेमशब्दानुशासन

सिद्धहेमशब्दानुशासन औणादिक सूत्र

हैमानेकार्थसिद्धह द्विस्वरकाण्ड

यत्र टीकाकृद्भिर्ग्रन्थामिथानादिकं निर्दिष्टं स्यात् तत्रास्माभिरुल्लिखितं श्रुतस्कन्ध-अध्ययन-उद्देश-गाथादिकं स्थानं तत्तद्वन्धसत्क ज्ञेयम्, यथा पृष्ठ १५ पं० ९ इत्यादि । यत्र च तत्रोल्लिखितं भवेत् तत्र सामान्यतया सूचितमुद्देशादिकं स्थानमेतत्प्रकाश्यमानबृहत्कल्पसूत्रग्रन्थसत्कमेव ज्ञेयम्, यथा पृष्ठ २ पंक्ति २-३-४, पृ० ५ पं० ३, पृ० ८ पं० २७, पृ० ११ पं० २७, पृ० ६७ पं० १२ इत्यादि ।

प्रमाणत्वेनोद्धृतानां प्रमाणानां स्थानदर्शक- ग्रन्थानां प्रतिकृतयः ।

अनुयोगद्वारसूत्र—

अनुयोगद्वारसूत्र चूर्णी—

अनुयोगद्वारसूत्र सटीक } —
(मलघारीया टीका)

आचाराङ्गसूत्र सटीक—

आवश्यकसूत्र चूर्णी—

आवश्यकसूत्र सटीक } —
(श्रीमल्यगिरिकृत टीका)

आवश्यकसूत्र सटीक

(आचार्य श्रीहरिभद्रकृत टीका) } —

आवश्यक निर्युक्ति—

ओषनिर्युक्ति सटीक—

कल्पचूर्णी—

कल्पबृहद्भाष्य—

कल्पविशेषचूर्णी—

कल्प व्यवहार-निशीथसूत्राणि—

शेठ देवचन्द लालभाई जैन पुस्तकोद्धार फंड सुरत ।

रतलाम श्रीऋषभदेवजी केशरीमलजी श्वेताम्बर संस्था ।

शेठ देवचन्द लालभाई जैन पुस्तकोद्धार फण्ड सुरत ।

आगमोदय समिति ।

रतलाम श्रीऋषभदेवजी केशरीमलजी श्वेताम्बर संस्था ।

आगमोदय समिति ।

आगमोदय समिति ।

आगमोदय समिति प्रकाशित हारिभद्रीय टीकागत ।

आगमोदय समिति

हस्तलिखित ।

”

”

जैनसाहित्यसंशोधक समिति ।

जीवाजीवमिगमसूत्र सटीक—
 दशवैकालिक निर्युक्ति टीका सह—
 दशाश्रुतस्कन्ध अष्टमाध्ययन }
 (कल्पसूत्र) —
 देवेन्द्रनरकेन्द्र प्रकरण सटीक—
 नन्दीसूत्र सटीक }
 (मलयगिरिकृत टीका) —
 नाट्यशास्त्रम्—
 निशीथचूर्णि—
 पिण्डनिर्युक्ति—
 प्रज्ञापनोपाङ्ग सटीक—
 वृहत्कर्मविपाक—
 महानिशीथसूत्र—
 राजप्रश्नीय सटीक—
 विपाकसूत्र सटीक—
 विशेषणवती—
 विशेषपात्रयक सटीक—
 व्यवहारसूत्रनिर्युक्ति भाष्य टीका—
 सिद्धप्राभृत सटीक—
 सिद्धहेमशब्दानुशासन—
 सिद्धान्तविचार—
 सूत्रकृताङ्ग सटीक—
 स्थानाङ्गसूत्र सटीक

आगमोदय समिति ।
 शेठ देवचन्द लालभाई जैन पुस्तकोद्धार फण्ड सुरत ।
 शेठ देवचन्द लालभाई जैन पुस्तकोद्धार फंड सुरत ।
 श्रीजैन आत्मानन्दसभा भावनगर ।

आगमोदय समिति ।

निर्णयसागर प्रेस मुंबई ।

हस्तलिखित ।

शेठ देवचन्द लालभाई जैन पुस्तकोद्धार फंड सुरत ।

आगमोदय समिति ।

श्रीजैन आत्मानन्द सभा भावनगर ।

हस्तलिखित ।

आगमोदय समिति ।

”

रतलाम श्रीऋषभदेवजी केशरीमलजी श्वेताम्बर संस्था ।

श्रीयशोविजय जैन पाठशाला बनारस ।

श्रीमाणिक्यमुनिजी सम्पादित ।

श्रीजैन आत्मानन्द सभा भावनगर ।

शेठ मनसुखभाई भगुभाई अमदाबाद ।

हस्तलिखित ।

आगमोदय समिति ।

”

॥ અર્હમ્ ॥

પ્રાસંગિક નિવેદન ।

નિર્યુક્તિ-ભાષ્ય-વૃત્તિસહિત વૃહત્કલ્પસૂત્રના આ અગાઉ અમે ત્રણ વિભાગ પ્રસિદ્ધ કરી ચૂક્યા છીએ । આજે એનો ચતુર્થ વિભાગ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે । પહેલા ત્રણ વિભાગમાં પહેલો હદેશ સમાપ્ત થયો છે અને આ વિભાગમાં વીજો-ત્રીજો હદેશ પૂર્ણ થાય છે । આ વિભાગની સમાપ્તિ સાથે નિર્યુક્તિ-ભાષ્ય-વૃત્તિસહિત વૃહત્કલ્પસૂત્રની મનાતી ૪૨૬૦૦ શ્લોક-સંખ્યા પૈકી ૩૩૮૨૫ શ્લોક સુધીનો અંશ સમાપ્ત થાય છે । આ પ્રમાણ અમે અમારી નોંધ અનુસાર જણાવીએ છીએ । નિર્યુક્તિ-ભાષ્ય-વૃત્તિયુક્ત વૃહત્કલ્પસૂત્રની જુદી જુદી પ્રતોમાં ગ્રન્થાગ્રંની નોંધ અતિ અસ્તવ્યસ્ત હોઈ એને આધારે વિવેક કરી આપેલી અમારી ગ્રન્થપ્રમાણની સંખ્યા સર્વથા ઘાસ્તવિક હોવામાટે અમે ભાર મૂકતા નથી તે છતાં અમે ઇટલું ભારપૂર્વક કહીએ છીએ કે અમે ગ્રન્થાગ્રંની નોંધ આપવા માટે અતિથળી કાઢ્ઢી અને ચોકસાઈ રાખેલી છે ।

પહેલાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલા ત્રણ વિભાગના સંશોધનમાં જે જે હસ્તલિખિત પ્રતિઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે તે વધીઓનો પરિચય અમે તે તે વિભાગના “પ્રાસંગિક નિવેદન” વગેરેમાં આપ્યો છે । પ્રસ્તુત ચતુર્થ વિભાગના સંશોધનમાં, તૃતીય વિભાગના “પ્રાસંગિક નિવેદન”માં જણાવેલ દ્વિતીયખંડની સાત પ્રતિઓ ઉપરાંત તેજ મંડારમાંની તૃતીય પ્રતિ સિવાયની તૃતીયખંડની છ પ્રતિઓનો પણ અમે ઉપયોગ કર્યો છે; જેમનો પરિચય આ નીચે આપવામાં આવે છે ।

તૃતીયખંડની પ્રતિઓ

૧-૨ હેઠળ પ્રતિ અને કાંઠા પ્રતિ—આ વચ્ચે પ્રતિઓનો પરિચય આ પહેલાં પ્રકાશિત થઈ ચૂકેલા વિભાગોમાં સંપૂર્ણપણે અપાઈ ગયેલ હોવાથી આને અમારે અહીં કશું જ કહેવાનું રહેતું નથી ।

૩ માં પ્રતિ—આ પ્રતિ પાટળ-ભાષાના પાઠામાંના વિમલ્લના જ્ઞાનમંડારની છે । એનાં પાનાં ૨૨૯ છે । દરેક પાનામાં પૃષ્ઠીદીઠ ૧૮-૧૯ લીટીઓ લખેલી છે અને દરેક લીટીમાં ૪૦ થી ૪૭ અક્ષરો છે । પ્રતિની લંબાઈ ૧૧૧ ઇંચની અને પહોળાઈ ૪૧ ઇંચની છે । પ્રતિના અંતમાં નીચે પ્રમાણેની, પ્રસ્તુત પ્રતિ જેના ઉપરથી લખાઈ છે તેના લલાચનારની તેમ જ પ્રસ્તુત પ્રતિના લલાચનાર-લલાચનારની મુશ્પિકા છે—

॥ छ ॥ मंगलं महाश्री ॥ : ॥ छ ॥ शुभं भवत् ॥ छ ॥ ॥ श्रीज्ञेन श्रीजिताय नमः ॥

श्रीयदूर्ज्वंशसौक्तिकमणिः सदृत्तताभाजनं,

तेजस्वी पुरुषोऽजग्रह्य इति ख्यातः क्षमायामभूत् ।

आश्चर्याय वभूव यस्य गुरुता सा काऽपि भूमण्डले,

यस्याः साम्यमुपति नैव निवहः क्षोणीधराणामपि ॥ १ ॥

जैत्रश्रीरिति चैतस्य, जज्ञे श्रीरिव बलभा ।

वसन्ती हृदयाम्भोजे, परं चापल्यवर्जिता ॥ २ ॥

सुतस्तस्योदारः स्फुरदुरुयशाः सत्त्वसदनं,

हरिश्चन्द्रो नामा नव इव बभौ कोऽपि जगति ।

यतो यस्यान्तेहा अगमदनिशं चैकदशया,

तथा नासीच्छक्रादपि परिभवो यज्जनयितुः ॥ ३ ॥

पुण्यश्रीकुक्षिभूस्वस्य, तनयो विनयोद्यतः ।

कुमारपाल इत्यासीत्, सङ्गाधिपतिपुङ्गवः ॥ ४ ॥

पद्मेदेवहीन्दु १३४६ मिते च वर्षे, तीर्थेषु यात्रां परमां विधाय ।

विन्ने विधोरेप लिलेख लक्ष्मलक्षेण दक्षः प्रकटां स्वसंज्ञाम् ॥ ५ ॥

एतस्याऽनङ्गपालाख्यस्तेजःपालोऽथ केशवः ।

गजश्च नयपालश्च, जयन्ति भुवि सोदराः ॥ ६ ॥

कुमारपालस्य च देविनीति, जायाऽस्ति साक्षादिव गेहनीतिः ।

पुत्रात्त्वनी धर्मधुरैकधुर्याः, ख्याताख्यो निर्मितधर्मकार्याः ॥ ७ ॥

आद्यस्तेषु प्रतीतो नृपसदसि सदा लब्धहम्मीरवीर-

प्राज्यप्रौढाधिकारस्फुरितगुरुयशाः क्षेत्रसिंहो विवेकी ।

अर्थिस्त्वान्तोदधीन्दुः सकलणहृदयः सोमसिंहो द्वितीयः,

मूलं सन्नीतिवह्नैरतिधिषण्मतिर्भूलराजस्थतीयः ॥ ८ ॥

श्रीवज्रसेनाहरोमुखेन्दुवाकन्त्रिकापानपरश्चकोरः ।

श्रीक्षेत्रसिंहः सकुटुम्बकोऽपि, सौहित्यमुच्चैरनिशं बभार ॥ ९ ॥

तेषामेवोपदेशेनालेख्यद् भ्रातृसंयुतः ।

कल्पाध्ययनटीकायाः, पुस्तकत्रितयं मुदा ॥ १० ॥

पुष्पदन्ताविमौ यावद्, वर्त्तते गगनाङ्गणे ।

साधुमिर्वाच्यमानोऽयं, तावन्नन्दतु पुस्तकः ॥ ११ ॥

संवत् १६०८ वर्षे महाचैत्रमासे शुक्लपक्षे द्वादश्यां तिथौ शुरुवांसरे ॥ श्री.....

भ० श्रीभीमी..... ॥

આ પુષ્પિકામાં સંવતનો નિર્દેશ નથી, તે છતાં પ્રતિનું સ્વરૂપ જોતાં તે ગ્રન્થરચનાના નજીકના સમયમાં લખાયેલી હોવાની સંભાવના કરી શકાય છે । આ પ્રતિ, તેને વાંધવાની વેકાઝજીને લીધે વઢી ગયેલી છે, તે છતાં તેની સ્થિતિ એકંદર ઘણી સારી છે । પ્રતિ તાલપત્રીય હોઈ તેની અમે તાટી૦ સંજ્ઞા રાખી છે । મુદ્રિત તૃતીય વિભાગમાં અમે આ પ્રતિની સંજ્ઞા માત્ર તા૦ રાખી હતી, પરંતુ પ્રમુન ગ્રંથના સંગ્રોધનમાં ભાષ્ય અને ટીકા એ ઉભયની તાલપત્રીય પ્રતોનો ઉપયોગ કરેલ હોવાથી ટીકા અને ભાષ્યગાથાના પાઠભેદમાં વજ્રેયના સંકેતને સમજવામાં ગરવઢ ન થાય એ માટે આ વિભાગમાં અમે ભાષ્યની પ્રતિને તામા૦ સંજ્ઞાથી અને વૃત્તિની પ્રતિને તાટી૦ સંજ્ઞાથી ઓઢાવાની છે । આ પ્રતિ અમે જ્ઞાનભંડારની સંરક્ષક શ્રેષ્ઠ ધર્મચંદ અમેચંદની પેઢી દ્વારા મેઢવી છે ।

તૃતીયઁલંડનો વિભાગ

મા૦ પ્રતિ અને તાટી૦ પ્રતિમાં ત્રીજા ઁલંડની સમાપ્તિ સાથે જ પ્રસ્તુત મહાશાસ્ત્રની સમાપ્તિ થાય છે । અને હે૦ પ્રતિ અને કાં૦ પ્રતિ એક વિભાગમાં લખાયેલી હોવા છતાં એ વજ્રેય પ્રતો ઁલંડાત્મક પ્રતો ઉપરથી લખાયેલી હોવાથી એમાં ઁલંડસમાપ્તિનો ઉલ્લેખ તે તે સ્થલે નોંધાયેલો છે, જે અમે પહેલાના વિભાગોના “પ્રાસંગિક નિવેદન”માં જણાવી ચૂક્યા છીએ, તે મુજબ આ વજ્રેય પ્રતોમાં પણ ત્રીજા ઁલંડની સમાપ્તિ સાથે જ પ્રસ્તુત મહાગ્રન્થની સમાપ્તિ થાય છે । અર્થાત્ મા૦ તાટી૦ હે૦ અને કાં૦ આ ચારે પ્રતિઓમાં ત્રીજા ઁલંડની સમાપ્તિ સાથે જ નિર્યુક્તિ-ભાષ્ય-વૃત્તિયુક્ત વૃહત્કલ્પસૂત્ર મહાગ્રંથની સમાપ્તિ થાય છે ।

મો૦ પ્રતિ અને લે૦ પ્રતિ ચાર ઁલંડમાં લખાયેલ હોવાથી એના તૃતીયઁલંડની સમાપ્તિ મુદ્રિત પાંચમા વિભાગના ૧૪૬૧ મા પાનામાં ચોથા ઉદ્દેશાના ૨૧ મા સૂત્રમાં ૫૫૪૧ ભાષ્યગાથાની ટીકા સમાપ્ત થયા પછી થાય છે (જુઓ પૃ૦ ૧૪૬૧ ટિપ્પણી ૧) । આ ઁલંડનો વિભાગ પાઢવામાં તેના લલ્લનાર-લલ્લાવનારાઓએ જરા સરલ્લો ય વિવેક લાલ્લવ્યો નથી । કારણ કે આ પછી થોડે જ અંતરે ચાલુ સૂત્રની વ્યાલ્લા સમાપ્ત થાય છે ત્માં વિભાગ ન પાઢતાં અધૂરી સૂત્રવ્યાલ્લાએ વિભાગ પાઢી નાલ્લ્યો છે ।

પ્રતિઓની સમલ્લિષમના

પ્રસ્તુત ચતુર્થ વિભાગના સંગ્રોધનમાટે ઉપર જણાવ્યા મુજબ તૃતીય ઁલંડની કુલ છ પ્રતો એકત્ર કરવામાં આવી છે, જે ચાર વર્ગમાં વહેંચાઈ જાય છે—એક વર્ગ મો૦ લે૦ તાટી૦ પ્રતિનો, લીજો હે૦ પ્રતિનો, ત્રીજો મા૦ પ્રતિનો અને ચોથો વર્ગ કાં૦ પ્રતિનો । આ ચારે વર્ગની પ્રતિઓ એક-ત્રીજા વર્ગની પ્રતિઓથી પાઠભેદવાલ્લી છે; તે છતાં મો૦ લે૦ તાટી૦ વર્ગની પ્રતિઓ અને હે૦ પ્રતિ પરસ્પર ઘણું સ્વહં મલ્લતી રહે છે, જ્યારે મા૦ પ્રતિ અને કાં૦ પ્રતિ પરસ્પર જુદા વર્ગની તેમજ અતિશય પાઠભેદવાલ્લી છતાં

આપસમાં ઘણી વાર મઠ્ઠતી રહે છે । આમ છતાં ત્રીજા વિભાગના “પ્રાસંગિક નિવેદન”માં જણાવ્યા પ્રમાણે પાઠભેદના વિષયમાં એક વીજા વર્ગની પ્રતિઓ કેટલીયે વાર સેઠમેઠ થઈ જાય છે, જે ટિપ્પણમાં આપેલા સમવિષય પાઠભેદો સ્પષ્ટ જોઈ શકાશે ।

પાઠભેદની વાવતમાં વ્યવસ્થિત રીતે અમારે અહીં એટલું જ ઉમેરવાનું છે કે—પહેલા ત્રણ વિભાગ કરતાં આ વિભાગમાં એટલે કે વીજા ત્રીજા હદેશમાં પાઠભેદો ઘડી ઓછા પ્રમાણમાં આવ્યા છે અને એ પાઠભેદો પણ મુખ્યત્વે કરીને માં પ્રતિ અને કાં પ્રતિના જ છે ।

પ્રસ્તુત વિભાગમાં અને આ પછીના વિભાગોમાં આપેલા સૂત્રોના સંખ્યાદર્શક અંકો, પ્રકૃતોનાં નામ અને તેનો વિભાગ વગેરેના સંબંધમાં અમારે જે કાંઈ કહેવાનું છે તે અમે છેલ્લા વિભાગમાં સ્પષ્ટ રીતે જણાવીશું ।

અંતમાં અમે એટલું જ નિવેદન કરીએ છીએ કે અમારા પ્રસ્તુત સંશોધન વગેરેમાં સ્વલ્પના નજરે આવે તો વિશેષજ્ઞ વિદ્વાનો ક્ષમા કરે ।

નિવેદક—ગુરુ-શિષ્ય

મુનિ ચતુરવિજય-પુણ્યવિજય

॥ अहम् ॥

द्वितीयोद्देशकप्रकृतानामनुक्रमः ।

सूत्रम्	प्रकृतम्	पत्रम्	सूत्रम्	प्रकृतम्	पत्रम्
१-१२	उपाश्रयप्रकृतम्	१२३	१९	अंशिकाप्रकृतम्	१०१२
१३-१६	सागारिकपारिहारिक- प्रकृतम्	१८०	२०-२३	पूज्यभक्तोपकरणप्रकृतम्	१०१४
१७-१८	आहृतिकानिर्द्दितिका- प्रकृतम्	१००४	२४	उपधिप्रकृतम्	१०१७
			२५	रजोहरणप्रकृतम्	१०२१

तृतीयोद्देशकप्रकृतानामनुक्रमः ।

सूत्रम्	प्रकृतम्	पत्रम्	सूत्रम्	प्रकृतम्	पत्रम्
१-२	निर्मन्ध्युपाश्रयप्रवेश- प्रकृतम्	१०२३	१७	शय्यासंस्कारकपरि- भाजनप्रकृतम्	११८१
३-६	चर्मप्रकृतम्	१०५०	१८	कृतिकर्मप्रकृतम्	११९२
७	कुत्साकुत्सवस्त्रप्रकृतम्	१०६७	१९	अन्तरगृहस्थानादि- प्रकृतम्	१२३०
८-९	भिन्नैभिन्नवस्त्रप्रकृतम्	१०७५	२०-२१	अन्तरगृहस्थानादि- प्रकृतम्	१२३३
१०-११	अवग्रहानन्तकावग्रह- पट्टकप्रकृतम्	१११८	२२-२४	शय्यासंस्कारकप्रकृतम्	१२४२
१२	निश्राप्रकृतम्	११२८	२५-२९	अवग्रहप्रकृतम्	१२५४
१३-१४	त्रिकुत्सप्रकृतम्	११३७	३०	रोधकप्रकृतम्	१२८७
१५	समवसरणप्रकृतम्	११४९	३१	अवग्रहप्रमाणप्रकृतम्	१२९८
१६	वैखपरिभाजनप्रकृतम्	११६७			

१ यद्यप्यत्र कुत्साकुत्सप्रकृतम् इति सुदितं
वर्तते तथाप्यत्र कुत्साकुत्सवस्त्रप्रकृतम् इति
बोद्धव्यम् ॥

२ १०७५ पृष्ठशिरोदेशे सूत्रम् इत्युपोपरिष्ठत्
भिन्नाभिन्नवस्त्रप्रकृतम् इति ज्ञातव्यम् ॥

३ अत्र यथारत्नाधिकवस्त्रग्रहणप्रकृतम्
इति सुदितं विद्यते तत्स्थाने वस्त्रपरिभाजन-
प्रकृतम् इति हेतुम् ॥

१ अत्र यथारत्नाधिकशय्यासंस्कारग्रहण-
प्रकृतम् इति सुदितं तत्स्थाने शय्यासंस्कारक-
परिभाजनप्रकृतम् इति ज्ञेयम् ॥

२ अत्र सेनाप्रकृतम् इति सुदितं तत्स्थाने
रोधकप्रकृतम् इति विज्ञेयम् ॥

३ अत्र अवग्रहक्षेत्रप्रमाणप्रकृतम् इति
सुदितं वर्तते तत्स्थाने अवग्रहप्रमाणप्रकृतम् इति
बोद्धव्यम् ॥

॥ અર્હમ્ ॥

વૃહત્કલ્પસૂત્ર ચતુર્થ વિભાગનો વિષયાનુક્રમ ।

દ્વિતીય ઉદ્દેશ ।

શાખા	વિષય	પાન
૩૨૯૦-૩૫૧૭	ઉપાશ્રયપ્રકૃત સૂત્ર ૧-૧૨	૧૨૩-૭૯
	ઉપાશ્રયના વ્યાખ્યાતોનું વિસ્તૃત વર્ણન	
૩૨૯૦-૩૩૦૯	૧ પહેલું ઉપાશ્રયસૂત્ર	૧૨૩-૩૦
	શાલિ ત્રીહિ મગ આદિ સચેતન અનાજ વીજ આદિ વેરાણ હોય તેવા ઉપાશ્રયમાં નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીઓને થોડો ઘસત પણ રહેવું કલ્પે નહિ	
૩૨૯૦-૧૨	વીજા ઉદ્દેશનો અને ઉપાશ્રયપ્રકૃતનો પહેલા ઉદ્દેશ સાથે અને તેના અંતિમ સૂત્ર સાથે સંબંધ	૧૨૩-૨૪
	પહેલા ઉપાશ્રયસૂત્રની વ્યાખ્યા	૧૨૪
૩૨૯૩-૧૫	‘ઉપાશ્રય’પદના નિક્ષેપો અને એકાર્થિક નામો	૧૨૪-૨૫
૩૨૯૬	‘વગડા’પદના નિક્ષેપો	૧૨૫
૩૨૯૭-૩૩૦૧	નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીઓને રહેવા યોગ્ય અને નહિ રહેવા યોગ્ય ઉપાશ્રયો	૧૨૫-૨૭
૩૩૦૨-૩	પહેલા ઉપાશ્રયસૂત્રમાં આવતાં ઉત્ક્ષિપ્ત, વિક્ષિપ્ત, ઘ્યતિકીર્ણ, વિપ્રકીર્ણ અને યથાલન્દ પદોની વ્યાખ્યા	૧૨૭
૩૩૦૪-૯	વીજાકીર્ણ આદિ ઉપાશ્રયમાં રહેવાને લગતાં પ્રાય- શ્ચિત્તો, અપવાદ અને યતનાઓ	૧૨૭-૩૦
૩૩૧૦-૧૨	૨ વીજું ઉપાશ્રયસૂત્ર	૧૩૦-૪૮
	જે ઉપાશ્રયમાં શાલિ આદિ અનાજ વેરાણ ન હોય પણ એક વાજુ ઢગલા આદિ રૂપે રાखેલ હોય ત્યાં દેસંત-શ્રીષ્ઠ ઋતુમાં નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીઓને રહેવું કલ્પે	
	વીજા ઉપાશ્રયસૂત્રની વ્યાખ્યા	૧૩૦
૩૩૧૦	રાશીકૃત પુણીકૃત વીજાદિવાળા ઉપાશ્રયમાં અગ્ની- તાર્થને વસવાથી લગતાં પ્રાયશ્ચિત્તો	૧૩૦

गाथा	विषय	पत्र
३३११-१२	वीजा उपाश्रयसूत्रमां आवतां राशीकृत, पुञ्जीकृत, कुलिकाकृत, लाञ्छित, मुद्रित अने पिहित ए छ पदोनी व्याख्या	९३०-३१
३३१३-२५	प्रस्तुत सूत्रमां गीतार्थ के अगीतार्थ विशेषण न होवा छतां आ सूत्र गीतार्थानुज्ञाविषयक छे तेनुं शुं कारण ? ए प्रकारनी शिष्यनी शंका अने आचार्ये करेलुं समाधान अने ते प्रसंगे १ उत्सर्गसूत्र २ आपवादिकसूत्र ३ उत्सर्गापवादिकसूत्र ४ अपवादौत्सर्गिकसूत्र ५ उत्सर्गाौत्सर्गिकसूत्र ६ अपवादापवादिकसूत्र ए छ प्रकारनां सूत्रोनुं तथा १ देशसूत्र २ निरवशेषसूत्र ३ उत्क्रमसूत्र ४ क्रमसूत्र ए चार प्रकारनां सूत्रोनुं स्वरूप	९३१-३४
३३२६-२७	औत्सर्गिक अने आपवादिक सूत्रोनो विषय अने तेसनुं स्वस्थान	९३५
३३२८-३१	शिष्य अने आचार्यनी प्रश्नोत्तरीद्वारा उत्सर्ग अने अपवादना रहस्यनुं प्रतिपादन	९३५-३६
३३३२	अनुज्ञापनायतना, स्वपक्षयतना अने परपक्षयतना स्वरूपने अगीतार्थ निर्ग्रन्थो जाणता नधी	९३६
३३३३-४०	अगीतार्थविषयक अनुज्ञापनाअयतनानुं स्वरूप	९३७-३८
३३४१-५०	अगीतार्थविषयक स्वपक्षअयतनानुं स्वरूप	९३८-४०
३३५१-६०	अगीतार्थविषयक परपक्षअयतनानुं स्वरूप	९४०-४२
३३६१-६६	गीतार्थविषयक अनुज्ञापनायतनानुं स्वरूप	९४२-४३
३३६७-७५	गीतार्थविषयक स्वपक्षयतनानुं स्वरूप	९४३-४५
३३७६-९२	गीतार्थविषयक परपक्षयतनानुं स्वरूप	९४५-४८
	[गाथा ३३८६-जयन्तीश्राविकातुं उदाहरण]	
३३९३-३४०१	३ त्रीजुं उपाश्रयसूत्र जे उपाश्रयमां शालि आदि अनाज एक बाजु डगला आदि रूपे राखेल न होय पण कोठार आदिमां सुरक्षित रीते राखेल होय त्यां निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओने चोमासामां रहेनुं कल्पे	९४८-५१

ગાથા	વિષય	પત્ર
	ત્રીજા ઉપાશ્રયસૂત્રની વ્યાખ્યા	૯૪૯
૩૩૯૩-૯૫	ત્રીજા ઉપાશ્રયસૂત્રમાં આવતાં પલ્યાગુપ્ત, મન્નાગુપ્ત, માલાગુપ્ત, અવલિપ્ત, લિપ્ત, પિહિત, લાઙ્છિત અને સુદ્રિત પદોની વ્યાખ્યા	૯૪૯
૩૩૯૬-૩૪૦૧	પલ્યાગુપ્ત આદિ ઉપાશ્રયમાં વસવાથી અગીતાર્થને આશ્રી પ્રાયશ્ચિત્ત અને અયતનાનું સ્વરૂપ	૯૪૯-૫૧
૩૪૦૨-૧૮	૪ ચોથું ઉપાશ્રયસૂત્ર	૯૫૧-૫૬
	સુરાવિકટકુંભ, સૌવીરવિકટકુંભ વગેરે મૂકેલા હોય તેવા ઉપાશ્રયમાં નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીઓને રહેવું ન કલ્પે	
૩૪૦૨-૩	ચોથા ઉપાશ્રયસૂત્રનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સમ્બન્ધ	૯૫૧-૫૨
	ચોથા ઉપાશ્રયસૂત્રની વ્યાખ્યા	૯૫૨
૩૪૦૪-૫	‘હુરત્થા’ શબ્દનો અર્થ અને ‘પરિહાર’પદને ‘છેદ’-પદ પછી રાખવાનું કારણ	૯૫૨
૩૪૦૬	સુરા અને સૌવીરક પદની વ્યાખ્યા	૯૫૩
૩૪૦૭-૧૨	સુરાવિકટકુંભાદિયુક્ત ઉપાશ્રયમાં વસવાથી અગીતાર્થને આશ્રી અયતનાનું સ્વરૂપ	૯૫૩-૫૪
૩૪૧૩-૧૮	સુરાવિકટકુંભાદિયુક્ત ઉપાશ્રયમાં વસતા ગીતાર્થને આશ્રી સ્વપક્ષ-પરપક્ષવિષયક અયતનાનું સ્વરૂપ	૯૫૪-૫૫
૩૪૧૯-૨૯	૫ પાંચમું ઉપાશ્રયસૂત્ર	૯૫૬-૫૮
	શીતોદકવિકટકુંભાદિયુક્ત ઉપાશ્રયમાં નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીઓને રહેવું કલ્પે નહિ.	
૩૪૧૯	પાંચમા ઉપાશ્રયસૂત્રનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સંબંધ	૯૫૬
	પાંચમા ઉપાશ્રયસૂત્રની વ્યાખ્યા	૯૫૬
૩૪૨૦	શીતોદક-ઝળોદકવિષયક ચતુર્થગી અને તદ્યુક્ત ઉપાશ્રયમાં વસવાથી પ્રાયશ્ચિત્ત	૯૫૬
૩૪૨૧-૨૯	શીતોદકવિકટકુંભાદિયુક્ત ઉપાશ્રયમાં વસતા અગીતાર્થવિષયક અયતનાનું વર્ણન	૯૫૭-૫૮
૩૪૩૦-૫૮	૬ છઠ્ઠું ઉપાશ્રયસૂત્ર	૯૫૯-૬૬
	વ્યોતિયુક્ત ઉપાશ્રયમાં નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીઓ ન રહેવું	
૩૪૩૦	છઠ્ઠા ઉપાશ્રયસૂત્રનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સમ્બન્ધ	૯૫૯

पाया	विषय	पत्र
	छट्ठा उपाश्रयसूत्रनी व्याख्या	९५९
३४३१-३२	‘ह्रस्वा’ शब्दनो अर्थ आदि	९५९-६०
३४३३-५८	ज्योतिर्नु स्वरूप अने तद्युक्त उपाश्रयमां वसवाथी लागता दोषोनुं १ प्रतिलेखना २ प्रमार्जना ३ आवश्यक ४ पौरुषी ५ मनः ६ निष्क्रमण ७ प्रवेश ८ आपतन ९ पतन पदो द्वारा निरूपण, तद्विषयक प्रायश्चित्तो अने तेने लगती यतनाओ	९६०-६६
३४५९-७३	७ सातमं उपाश्रयसूत्र	९६६-६८
	दीपकयुक्त उपाश्रयमां निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओए त रहेवुं	
३४५९-६०	‘हुत्छा’ शब्दनो अर्थ आदि	९६६
३४६१-७३	दीपकना प्रकार अने तद्युक्त उपाश्रयमां रहेवाथी लागता दोषोनुं प्रतिलेखना, प्रमार्जना आदि पदो द्वारा निरूपण, तद्विषयक प्रायश्चित्तो अने यतनाओ	९६६-६८
३४७४-७९	८ आठमं उपाश्रयसूत्र	९६९-७०
	जे उपाश्रयमां पिंड, लोचक, दूध, दही, नवनीत आदि पदार्थो वेराएल होय त्यां निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थी- ओने रहेवुं कल्पे नहि	
३४७४	आठमा उपाश्रयसूत्रनो पूर्वसूत्र साथे संबंध	९६९
३४७५-७७	आठमा उपाश्रयसूत्रमां आवतां पिण्ड, लोचक, फाणित, शङ्कुली, शिखरिणी आदि पदोनी व्याख्या	९६९-७०
३४७८-७९	जे उपाश्रयमां पिंड, लोचक, फाणित आदि वेराएल होय त्यां वसवाने लगतां प्रायश्चित्तो	९७०
३४८०-८१	९ नवमं उपाश्रयसूत्र	९७०-७१
	जे उपाश्रयमां पिंड, लोचक, नवनीत आदि एक याजु राखेल होय त्यां निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओने हेमंत- भीष्म ऋतुमां रहेवुं कल्पे	
३४८२-८३	१० दशमं उपाश्रयसूत्र	९७१-७२
	जे उपाश्रयमां पिंड, लोचक, नवनीत, फाणितादि बराबर शुद्धित करीने राखेल होय त्यां निर्ग्रन्थ- निर्ग्रन्थीओने चोमासामां रहेवुं कल्पे	

ગાથા	વિષય	પત્ર
૩૪૮૪-૩૫૦૧	૧૧ અગીઆરમું ઉપાશ્રયસૂત્ર આગમનગૃહ, વિકટગૃહ, વંશીમૂલ, વૃક્ષમૂલ અથવા અપ્રાવકાશમાં નિર્ગ્રન્થીઓને રહેવું કલ્પે નહિ	૯૭૨-૭૭
	અગીઆરમા ઉપાશ્રયસૂત્રની વ્યાખ્યા	૯૭૨
૩૪૮૪-૮૫	નિર્ગ્રન્થીઓને આગમનગૃહ, વિકટગૃહ, વંશીમૂલ આદિમાં રહેવાથી લાગતાં પ્રાયશ્ચિત્તો	૯૭૨
૩૪૮૬-૯૮	આગમનગૃહની વ્યાખ્યા અને ત્યાં વસવાથી નિર્ગ્રન્થી- ઓને લાગતા વિવિધ દોષો અને પ્રાયશ્ચિત્તાદિ	૯૭૩-૭૫
૩૪૯૧-૩૫૦૨	વિકટગૃહ અને વંશીમૂલની વ્યાખ્યા અને ત્યાં રહે- વાથી નિર્ગ્રન્થીઓને લાગતા દોષો	૯૭૫-૭૬
૩૫૦૩	વૃક્ષમૂલ અને અપ્રાવકાશમાં વસવાથી નિર્ગ્રન્થીઓને લાગતા દોષો	૯૭૬
૩૫૦૪-૯	અપવાદપદે નિર્ગ્રન્થીઓને આગમનગૃહાદિમાં વસવાને લાગતો વિધિ	૯૭૬-૭૭
૩૫૧૦-૧૭	૧૨ બારમું ઉપાશ્રયસૂત્ર નિર્ગ્રન્થીઓને આગમનગૃહ આદિમાં રહેવું કલ્પે	૯૭૭-૭૯
૩૫૧૦-૧૭	નિર્ગ્રન્થીઓને રહેવા લાયક આગમનગૃહાદિનું સ્વરૂપ અને ત્યાં રહેવાનો વિધિ	૯૭૮-૭૯

૩૫૧૮-૩૬૧૫ સાગારિકપારિહારિકપ્રકૃત

	સૂત્ર ૧૩-૧૬	૯૮૦-૧૦૦૪
૩૫૧૮-૮૪	૧૩ પહેલું સાગારિકપારિહારિક સૂત્ર વસતિના એક અથવા અનેક સાગારિકના આહારા- દિકના યાગનો વિધિ	૯૮૦-૯૬
૩૫૧૮	સાગારિકપારિહારિકપ્રકૃતનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સંબંધ	૯૮૦
	પહેલા સાગારિકપારિહારિકસૂત્રની વ્યાખ્યા	૯૮૦
૩૫૧૯-૮૪	પહેલા સાગારિકપારિહારિકસૂત્રની વિસ્તૃત વ્યાખ્યા	૯૮૦-૯૬
૩૫૧૯-૨૦	પહેલા સાગારિકપારિહારિકસૂત્રની વિસ્તૃત વ્યાખ્યા- વિષયક દ્વારગાથા	૯૮૦

पृष्ठा	विषय	पत्र
३५२१-२४	१ सागारिकद्वार सागारिकना शय्याकर, शय्यादावा, शय्यातर, शय्याधर आदि एकार्थिको अने तेनी व्याख्या	९८१
३५२५-२६	२ 'कः सागारिकः' द्वार सागारिक कोने मानवो तेनुं स्वरूप	९८१
३५२७-३१	३ 'कदा सागारिकः' द्वार वसतिनो स्वामी शय्यातर क्यारयी शणाय तेने लगता नैगमनयाश्रित अनेक आदेशो अने शास्त्र- कारने मान्य आदेश	९८२-८३
३५३२-३५	४ 'कतिविधः सागारिकापिण्डः' द्वार सागारिकना कल्याकल्य पिण्डुं स्वरूप अने प्रकारो	९८४
३५३६-३८	५ 'अशय्यातरो वा कदा' द्वार वसतिनो स्वामी शय्यातर क्यारे मटी जाय ? तेनुं स्वरूप	९८४-८५
३५३९	६ 'शय्यातरः कस्य परिहर्त्तव्यः' द्वार	९८५
३५४०-४९	७ 'के दोषाः' द्वार सागारिकनो एटले के शय्यातरनो पिण्ड लेवायी लगता दोषोनुं १ तीर्थकरप्रतिकुष्टत्व २ आज्ञा- विराधना ३ अज्ञातोच्छ ४ वद्वमाशुद्धि ५ अवि- शुक्ति ६ अलाघवता ७ दुर्लभशय्या अने ८ व्यव- च्छेद ए आठ द्वारो वडे वर्णन	९८६-८८
३५५०-५४	८ 'कारणजाते कस्मिन् कल्पते' द्वार शय्यातरनो आहारादि पिण्ड कल्पनीय होवाने योग्य कारणोनुं वर्णन	९८९
३५५५-८१	९ 'कया यतनया ग्रहीतव्यः' द्वार वसतिना एक सागारिकना पिंडादिने ग्रहण करवाने लगती यतनाओनुं वर्णन	९९०-९६
३५५५	अनेक शय्यातरनी मालकीवाळी वसति अने तेसना पिंडादिना ग्रहणने लगती यतना अने दोषोना वर्णनविषयक द्वारगाथा	९९०
३५५६		९९०

गाथा	विषय	पत्र
३५५७-६२	१ पितापुत्रद्वार पिता अने पुत्रनी मालकीवाळी वसति अने तेमना पिंडादिना ग्रहणने लगती यतनाओ अने दोषोलुं स्वरूप	९९०-९१
३५६३-६७	२ सपत्नीद्वार अनेक सपत्नीओनी मालकीवाळी वसति अने तेमना पिंडादिना ग्रहणने लगती यतनाओ अने दोषोलुं वर्णन	९९१-९२
३५६८-७३	३ वणिगद्वार वसतिना मालीक वणिगना पिंडादिना ग्रहणने लगती यतनाओ अने तेनुं स्कन्ध, सङ्घडी, अटवी आदि पदो द्वारा निरूपण	९९३-९४
३५७४-७८	४ घटाद्वार महत्तर, अनुमहत्तर, ललितासन, कटुक अने दण्डपतिनी मालकीवाळी घटा एटले गोठोलुं वर्णन अने तेमना वसति, पिंड आदिना ग्रहणने लगती यतना वगेरे	९९४-९५
३५७९-८१	५ ब्रजद्वार शय्यातरनी मालकीवाळा गोकुलना दुग्धादिना ग्रहणने लगती यतनाओ अने दोषोलुं वर्णन	९९५
३५८२-८४	पहेला सागारिकपारिहारिक सूत्रना अंशनी व्याख्या	९९६
३५८५-९५	१४ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयक बीजुं सागारिकपारिहारिक सूत्र	९९६
३५८५	बीजा सागारिकपारिहारिकसूत्रनो पूर्वसूत्र साथे सम्बन्ध	९९७
३५८६-९५	बीजा सागारिकपारिहारिकसूत्रनी व्याख्या निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओने वाढानी बहार नहीं काढेला सागारिकना संसृष्ट के असंसृष्ट पिंडने लेबाथी लागता दोषोलुं विस्तृत वर्णन	९९७
३५९६-३६०२	१५ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयक बीजुं सागारिकपारिहारिक सूत्र	९९७-९९
		९९९

गाथा	विषय	पत्र
	निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओने वाढानी बहार काढेलो सागा- रिकनो संसृष्ट पिण्ड लेवो कल्पे	
	त्रीजा सागारिकपारिहारिकसूत्रनी व्याख्या	९९९
३५९६-३६०२	त्रीजा सागारिकपारिहारिकसूत्रनी विस्तृत व्याख्या	९९९-१०००
३६०३-१५	१६ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयक चोथुं सागारिकपारिहारिक सूत्र	१००१-४
	जे निर्ग्रन्थ अथवा निर्ग्रन्थी वाढानी बहार काढेला सागारिकना असंसृष्ट पिंडने संसृष्ट करे अथवा तेमाटे सम्मति आपे तेने लगतुं प्रायश्चित्त	
	चोथा सागारिकपारिहारिकसूत्रनी व्याख्या	१००१
३६०३-१५	सागारिकना असंसृष्ट पिंडने संसृष्ट करवाची अथवा तेमाटे सम्मति आपवाची लागता दोषो अने तेने अंगेलुं अपवादपद	१००१-४
<hr/>		
३६१६-४२	आहृतिका-निर्हृतिकाप्रकृत सूत्र १७-१८	१००४-११
३६१६-३४	१७ आहृतिकासूत्र	१००४-९
	कोइने त्यांची सागारिकने माटे भाणुं आव्युं होय तेने सागारिक ले तो तेमांनो पिण्ड साधुने न कल्पे पण सागारिक ते भाणाने न ले तो तेमांनो अपातो पिण्ड साधुने लेवो कल्पे	
३६१६	आहृतिका-निर्हृतिकाप्रकृतनो पूर्वसूत्र साये संदष्टक नामनो सन्वन्ध	१००४
	आहृतिकासूत्रनी व्याख्या	१००५
३६१७-२४	आहृतिकानो अर्थ अने द्रव्य क्षेत्र काल अने भाव एम चार प्रकारनी आहृतिकानुं स्वरूप	१००५-७
३६२५-३४	‘द्रव्यतः प्रतिगृहीता न भावतः’ इत्यादि आहृति- काविषयक चतुर्भंगी पैकी पहेळा चोथा भंगने लक्ष्मीने प्रस्तुत सूत्र छे एम कहेनार लोमी अने अजाण शिष्य प्रत्ये आचार्यनो प्रत्युत्तर	१००७-९

ગાથા	વિષય	પત્ર
૩૬૩૫-૪૨	૧૮ નિર્હૃતિકાસૂત્ર	૧૦૧૦-૧૧
	સાગારિકની નિર્હૃતિકા વીજાણ લીધી ન હોય તો નિર્ગ્રન્થને કલ્પે નહિ પણ જો તે વીજાણ લીધી હોય અને તે આપે તો લેવી કલ્પી શકે	
	નિર્હૃતિકાસૂત્રની વ્યાખ્યા	૧૦૧૦
૩૬૩૫-૪૨	નિર્હૃતિકાવિષયક ચતુર્થગાને આશ્રી કલ્પ્યાકલ્પ્ય વિભાગ અને જે કારણસર આહૃતિકા અને નિર્હૃતિકા કલ્પી શકે તે કારણોનું વર્ણન	૧૦૧૦-૧૧
<hr/>		
૩૬૪૩-૫૨	અંશિકાપ્રકૃત સૂત્ર ૧૯	૧૦૧૨-૧૪
	સાગારિકની અંશિકા પટલે પાંતી જુદી ન પાઢી હોય ત્યાં સુધી વીજાનો અંશિકાપિંડ પણ નિર્ગ્રન્થોને કલ્પે નહિ પણ સાગારિકની પાંતી જુદી પાઢ્યા પછી જ કલ્પે	
૩૬૪૩	અંશિકાપ્રકૃતનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સમ્બન્ધ	૧૦૧૨
	અંશિકાસૂત્રની વ્યાખ્યા	૧૦૧૨
૩૬૪૪	સાગારિકની અંશિકાના વર્ણનવિષયક દ્વારગાથા	૧૦૧૨
૩૬૪૫-૪૬	અંશિકાસૂત્રગત અવ્વોચ્છિન્ન, અવ્વોગડ, અનિજ્ઞૂદ આદિ વિષમપદોની વ્યાખ્યા	૧૦૧૨-૧૩
૩૬૪૭	૧ ક્ષેત્રદ્વાર	૧૦૧૩
	ક્ષેત્રવિષયક સાગારિકાંશિકાનું સ્વરૂપ	
૩૬૪૮	૨ યજ્ઞદ્વાર	૧૦૧૩
	યજ્ઞવિષયક સાગારિકાંશિકા	
૩૬૪૯	૩-૪ મોઝ્યદ્વાર અને ક્ષીરદ્વાર	૧૦૧૩
	મોઝ્ય અને ક્ષીરવિષયક સાગારિકાંશિકા	
૩૬૫૦-૫૧	૫ માલાકારદ્વાર	૧૦૧૩-૧૪
	માલાકારવિષયક સાગારિક અંશિકા	
૩૬૫૨	સાગારિકની અંશિકાના ગ્રહણવિષે અપવાદ	૧૦૧૪

गाथा	विषय	पत्र
३६५३-५८	पूज्यभक्तोपकरणप्रकृत सू० २०-२४	१०१४-१७
३६५३-५७	२० पहेलुं प्रातिहारिक सागारिक- पूज्यभक्तोपकरण सूत्र	१०१४
	सागारिकसंबंधी प्रातिहारिक पूज्यभक्त अने उप- करण सागारिक पोते अथवा तेनो परिवार आपे तो पण कल्पे नहि	
३६५३-५४	पूज्यभक्तोपकरणप्रकृतनो पूर्वसूत्र साथे सम्बन्ध पहेला प्रातिहारिक सागारिकपूज्य- भक्तोपकरणसूत्रनी व्याख्या	१०१४-१५ १०१५
३६५५-५७	पूज्यभक्त, चेत्ति, प्राश्रुतिका, उपकरण, निष्ठित, निस्तृष्ट आदि पदोनुं स्वरूप अने तेना एकार्थिको	१०१५-१६
	२१ बीजुं प्रातिहारिक सागारिक- पूज्यभक्तोपकरण सूत्र	१०१६
	सागारिकना प्रातिहारिक पूज्यभक्तादिने सागारि- कना पूज्य आपे तो पण साधुने लेवुं कल्पे नहि	
	२२ बीजुं अप्रातिहारिक सागा- रिकपूज्यभक्तोपकरण सूत्र	१०१६
	अप्रातिहारिक सागारिकपूज्यभक्तादि सागारिक अगर तेनो परिजन आपे तो साधुने लेवां कल्पे नहि	
	२३ चोथुं अप्रातिहारिक सागा- रिकपूज्यभक्तोपकरण सूत्र	१०१६
	अप्रातिहारिक सागारिकपूज्यभक्तादि सागारिक अगर तेनो परिजन न आपे पण सागारिकना पूज्य पोते आपे तो साधुने लेवां कल्पे	
३६५८	चोथा सागारिकपूज्य० सूत्रनुं आपवादिकपणुं	१०१७
३६५९-७२	<u>उपधिप्रकृत सूत्र २४</u>	१०१७-२०
	निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीजोने संग्रहवा योग्य अने पहेरवा योग्य पांच प्रकारनां वखो	
३६५९-६०	उपधिप्रकृतनो पूर्वसूत्र साथे संबंध	१०१७

गाथा	विषय	पत्र
	२४ उपधिसूत्रनी व्याख्या	१०१७
३६६१-६३	जङ्गिक, भाङ्गिक, सानक, पोतक अने तिरीडपट्ट	
	ए पांच प्रकारनां वखोलुं स्वरूप	१०१८
३६६४-७२	उपधिना परिभोगनो विधि, तेनी संख्या, अप- वाद वगैरे	१०१९-२०

३६७३-७८	रजोहरणप्रकृत सूत्र २५	१०२१-२२
	निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओने पांच प्रकारना रजोहरणनो संग्रह करवो अने तेनो उपभोग करवो कल्पे	
३६७३	रजोहरणप्रकृतनो पूर्वसूत्र साथे संबंध	१०२१
	२५ रजोहरणसूत्रनी व्याख्या	१०२१
३६७४	रजोहरणनी व्याख्या	१०२१
३६७५	वक्कचिप्पक अने मुल्लचिप्पकतुं स्वरूप	१०२१
३६७६-७८	और्णिक, औष्ट्रिक, सानक, वक्कचिप्पक अने मुल्लचिप्पक ए पांच प्रकारना रजोहरणोना ग्रहणने लगतो क्रम, तेनो विधि अने कारणो	१०२२

तृतीय उद्देशक ।

३६७९-३८०४	उपाश्रयप्रवेशप्रकृत सूत्र १-२	१०२३-५०
३६७९-३८०१	१ निर्ग्रन्थ्युपाश्रयप्रवेशसूत्र	१०२३-४९
	निर्ग्रन्थोने निर्ग्रन्थीना उपाश्रयमां वेसवुं, सुवुं, आहार, निहार, स्वाध्याय, ध्यान, कायोत्सर्ग वगैरे कशुं य करवुं कल्पे नहि	
३६७९-८१	उपाश्रयप्रवेशप्रकृतनो पूर्वसूत्र साथे संबंध	१०२३-२४
	निर्ग्रन्थ्युपाश्रयप्रवेशसूत्रनी व्याख्या	१०२४
३६८२-८६	स्थविरादिने पूछीने के पूछवा सिवाय निर्ग्रन्थीना उपाश्रये विना कारणे जबाथी आचार्यादिने लागतां	

१ आ ठेकाणे मूलमां निर्ग्रन्थ्युपाश्रयप्रवेशप्रकृतम् एम उपायुं ठे तेने बदले उपाश्रयप्रवेश-
प्रकृतम् समजवुं ॥

गाथा	विषय	पत्र
	ओष प्रायश्चित्तो, गमन दूर शक्ति आदि दश पदो अने तेने लगतां ओष प्रायश्चित्तो	१०२४-२५
३६८७	निर्ग्रन्थीना उपाश्रयमां निष्कारण प्रवेशने लक्षी विस्तारथी प्रायश्चित्तनुं निरूपण	१०२५
३६८७-८९	निर्ग्रन्थीना उपाश्रयमां निष्कारण प्रवेशने लगतां स्थान, निषदन, त्वग्वर्त्तन, निद्रा आदि सूत्रोक्त पदो	१०२५
३६९०-१२	कारण सिवाय विधि-अविधिथी निर्ग्रन्थीना उपाश्रय-प्रवेशने लगती चतुर्भगी अने प्रायश्चित्तो	१०२६
३६९३-३७१७	निष्कारण अविधिथी निर्ग्रन्थीना उपाश्रयमां प्रवेश करवाथी लागता दोषोनुं १ विश्वस्ता २ ग्लाना ३ क्षपिका ४ विचार ५ भिक्षा ६ स्वाध्याय ७ स्व-पर-तदुभय पालीभेद ८ सात द्वारोवडे विस्तृत वर्णन	१०२६-३१
३७१८-२० पू०	निष्कारण विधिथी पण अने सकारण अविधिथी निर्ग्रन्थीना उपाश्रयमां प्रवेशने लगतां प्रायश्चित्तो	१०३२
३७२०७०-२१	कारणसर पण विधिपूर्वक निर्ग्रन्थीना उपाश्रयमां प्रवेशनी आज्ञा अने प्रवेशने योग्य कारणोना निर्वेशविषयक द्वारगाथा	१०३२
३७२२-४३	१ 'गम्यते कारणजाते' द्वार निर्ग्रन्थीना उपाश्रयमां निर्ग्रन्थादिना प्रवेशने योग्य कारणोनुं—३७२२-२३ प्रतिद्वारगाथानिर्दिष्ट १ उपाश्रय २ संस्कारक ३ उपधि ४ सङ्घप्राधुणक ५ शैक्ष ६ स्थापना ७ उद्देश ८ अनुज्ञा ९ भण्डन १० गण(धर) ११ अनात्मवशा १२ अग्नि १३ अप्काय १४ विचार १५ पुत्र १६ सङ्गम १७ संलेखना १८ व्युत्सर्जन १९ व्युत्सृष्ट अने २० निश्चित—ए वीस द्वारोवडे निरूपण	१०३३-३७
३७४४-४८	२ प्राधुणकद्वार प्राधूर्णक निर्ग्रन्थो शय्यातर, मामाक, प्रतिकुष्ठ कुलादिनी जाणकारी माटे निर्ग्रन्थीनी वसतिमां जाय तेने लगतो विधि	१०३७-३८

गाथा	विषय	पत्र
३७४९-५४	प्रकारान्तरे प्राप्नुणकद्वार परदेशी अने ते देशनी भापाथी अपरिचित निर्ग्रन्थो वसति आदि मेळवचा माटे निर्ग्रन्थीना उपाश्रयमां जाय तेने लगतो विधि	१०३८-३९
३७५५-५६	३ गणधरद्वार निर्ग्रन्थीने साप वगेरे करडेल होय, दाहव्वर वगेरे थएल होय इत्यादि कारणसर गणधरादि निर्ग्रन्थीना उपाश्रयमां जइ शके	१०३९-४०
३७५७-५९	४ महर्जिकद्वार प्रव्रजित राजा-अमाल-भेष्टी-पुरोहितादि निर्ग्रन्थीना उपाश्रयमां जइ शके तेमना जवाथी थता लाभो	१०४०
३७६०-६७	५ 'प्रच्छादना च शैक्षे' द्वार दीक्षित राजकुमारादिना प्रच्छादनमाटे निर्ग्रन्थीनी वसतिमां जवा आदिने लगतो विधि	१०४०-४२
३७६८-३८०१	६ 'असहिष्णोश्चतुष्कभजना' द्वार ग्लान निर्ग्रन्थी अने तेना प्रतिचरक निर्ग्रन्थविषयक सहिष्णु-असहिष्णु पदनी चतुर्भंगी अने तेने लगती यतनाओनुं विस्तृत वर्णन अने अपवाद	१०४२-४९
३८०२-४	२ निर्ग्रन्थोपाश्रयप्रवेशसूत्र निर्ग्रन्थीओने निर्ग्रन्थोना उपाश्रयमां उभा रहेवुं, सुवुं, वेसवुं वगेरे कशुं य करवुं कल्पे नहि	१०४९-५०
३८०२	निर्ग्रन्थोपाश्रयप्रवेशसूत्रनो पूर्वसूत्र साथे सम्बन्ध	१०५०
	निर्ग्रन्थोपाश्रयप्रवेशसूत्रनी व्याख्या	१०५०
३८०३-४	निर्ग्रन्थोपाश्रयप्रवेशसूत्रनी व्याख्यामाटे पूर्वसूत्रनी व्याख्यानी भलामण	१०५०
३८०५-७८	चर्मप्रकृत सूत्र ३-६	१०५०-६६
३८०५-१९	३ निर्ग्रन्थीविषयक सलोमचर्मसूत्र निर्ग्रन्थीओने रोमयुक्त चामडानो वेसवा आदि तरीके उपभोग करवो कल्पे नहि	१०५०

गाथा	विषय	पत्र
३८०५-६	चर्मप्रकृतनो पूर्वसूत्र साथे सम्बन्ध	१०५०-५१
	निर्ग्रन्थीविषयक सलोमचर्मसूत्रनी व्याख्या	१०५१
३८०७-१४	निर्ग्रन्थीओने सलोम चर्मना उपभोगथी लागतां प्रायश्चित्तो अने दोषोतुं स्वरूप	१०५१-५२
३८१५-१९	निर्ग्रन्थीओने आश्री सलोम चर्मना उपभोगविषयक अपवाद अने तेने लगतो विधि	१०५२-५३
३८२०-४३	४ निर्ग्रन्थविषयक सलोमचर्मसूत्र निर्ग्रन्थोने परिभोग करेल एकरात्रिक प्रातिहारिक सलोम चर्मनो उपभोग करवो कल्पे	१०५३-५९
	निर्ग्रन्थविषयक सलोमचर्मसूत्रनी व्याख्या	१०५३
३८२०	निर्ग्रन्थीओने सलोम चर्म नहि कल्पवानां कारणो	१०५४
३८२१	सलोम चर्म उत्सर्गथी निर्ग्रन्थोने पण अकल्प्य छे	१०५४
३८२२-४३	पुस्तकपञ्चक, तृणपञ्चक, दूष्यपञ्चकद्वय अने चर्मपञ्चकतुं स्वरूप अने तेना उपभोगने लगतां प्रायश्चित्तो, दोषो, यतना वगैरे	१०५४-५९
३८४४-७१	५ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयक कृत्स्नचर्मसूत्र निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओने कृत्स्नचर्मनो एटले वर्ण-प्रमाणादियुक्त चर्मनो उपभोग के संग्रह करवो कल्पे नहि	१०५९-६५
३८४४-४५	निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयक कृत्स्नचर्मसूत्रनो पूर्वसूत्र साथे सम्बन्ध	१०५९
	निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयक कृत्स्नचर्मसूत्रनी व्याख्या	१०५९
३८४६-५५	कृत्स्नना सकलकृत्स्न, प्रमाणकृत्स्न, वर्णकृत्स्न अने वन्धनकृत्स्न ए चार प्रकारो, तेतुं स्वरूप अने तेने लगतां प्रायश्चित्तो	१०५९-६१
३८५६-७१	कृत्स्नचर्मना उपभोगादिने आश्री लागता दोषोतुं १ गर्व २ निर्माद्वता ३ निरपेक्ष ४ निर्दय ५ निरन्तर ६ भूतोपघात ए छ द्वारो वडे निरूपण, तेने लगता अपवादो, यतना आदि	१०६१-६५

ગાથા	વિષય	પૃષ્ઠ
૩૮૭૨-૭૮	૬ નિર્ગન્ધ-નિર્ગન્ધીવિષયક અકૃત્ત્વ- ચર્મસૂત્ર નિર્ગન્ધ-નિર્ગન્ધીઓને વર્ણ-પ્રમાણાદિરહિત ચર્મનો ઉપભોગ અને સંગ્રહ કરવો કલ્પે નિર્ગન્ધ-નિર્ગન્ધીવિષયક અકૃત્ત્વચર્મ- સૂત્રની વ્યાખ્યા	૧૦૬૫-૬૬ ૧૦૬૫
૩૮૭૨-૭૮	અકૃત્ત્વચર્મનો સકારણ ઉપભોગ, નિષ્કારણે પ્રાય- શ્ચિત્ત અને અકૃત્ત્વચર્મના અઢાર ચણ્ડ કરવાને લગતું વાર્ષિક	૧૦૬૫-૬૬
૩૮૭૯-૩૯૧૭	કૃત્ત્વાકૃત્ત્વવસ્ત્રપ્રકૃત સૂત્ર ૭ નિર્ગન્ધ-નિર્ગન્ધીઓને કૃત્ત્વવસ્ત્રનો સંગ્રહ અને ઉપભોગ કરવો ન કલ્પે પણ અકૃત્ત્વવસ્ત્રનો સંગ્રહ અને ઉપભોગ કરવો કલ્પે ૭ કૃત્ત્વાકૃત્ત્વવસ્ત્રસૂત્રની વ્યાખ્યા	૧૦૬૭-૭૪
૩૮૭૯	કૃત્ત્વાકૃત્ત્વવસ્ત્રપ્રકૃતનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સમ્બન્ધ	૧૦૬૭
૩૮૮૦	કૃત્ત્વવસ્ત્રના છ નિષ્કેપો	૧૦૬૭
૩૮૮૧-૮૩	દ્રવ્યકૃત્ત્વના સકલકૃત્ત્વ અને પ્રમાણકૃત્ત્વ એ બે પ્રકારો અને તેનું સ્વરૂપ	૧૦૬૭-૬૮
૩૮૮૪-૮૫	ક્ષેત્રકૃત્ત્વ અને કાલકૃત્ત્વનું સ્વરૂપ	૧૦૬૮
૩૮૮૬-૯૬	ભાવકૃત્ત્વનું સ્વરૂપ	૧૦૬૮-૭૦
૩૮૮૬	ભાવકૃત્ત્વના વર્ણયુત અને મૂલ્યયુત એ બે પ્રકારો	૧૦૬૮
૩૮૮૭-૯૮	પાંચ પ્રકારના વર્ણયુત અને ત્રણ પ્રકારના મૂલ્યયુત ભાવકૃત્ત્વનું સ્વરૂપ અને તેને લગતાં પ્રાયશ્ચિત્તો-	૧૦૬૮-૭૦
૩૮૯૯	પ્રકારોન્તરે ભાવકૃત્ત્વનું સ્વરૂપ	૧૦૭૦
૩૯૦૦-૧૭	દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવકૃત્ત્વવસ્ત્રને લગતાં દોષો અને તેને ઓળંગવા અપવાદો	૧૦૭૦-૭૪
	[ગાથા ૩૯૦૩-૪—સોનેનું ઉદાહરણ]	

गाथा	विषय	पत्र
३९१८-४०९९	भिन्नाभिन्नवस्त्रप्रकृत सूत्र ८-९	१०७५-१११८
३९१८-४०७७	८ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयक अभिन्न- वस्त्रसूत्र	१०७५-१११३
	निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओने अभिन्न वस्त्रनो संग्रह अने उपभोग करचो कल्पे नहि	
	निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयक अभिन्नवस्त्र- सूत्रनी व्याख्या	१०७५
३९१८-१९	कृत्स्न अने अकृत्स्नपदनी भिन्न-अभिन्न पद साथे चतुर्भंगी, अभिन्नपदना द्रव्य क्षेत्र काल अने भाव ए चार प्रकारो, तेना ग्रहणादिने लगता विधि प्रायश्चित्त आदिनो अतिदेश अने भिन्न वस्त्र न मळे तो अभिन्न वस्त्रने फाडीने उपयोगमां लइ शक्या	१०७५
३९२०	भिन्नाभिन्नवस्त्रसूत्रोना निरूपणनां कारणो	१०७५
३९२१-५१	वस्त्रने फाडीने लेवाथी हिंसा लागे माटे वस्त्रने फाडीने लेवुं न जोइए ए प्रकारनी शिष्यनी शंकांना जवाबमां हिंसा-अहिंसाना स्वरूप- वर्णनविषयक गंभीर वादस्थल	१०७६-८३
३९२१-२६	वस्त्रने फाडीने लेवाथी हिंसा लागे ए विषयक शिष्यनो पूर्वपक्ष	१०७६-७७
३९२७-३४	वस्त्रने फाडवाथी हिंसा लागवा सामे आचार्यनो प्रत्युत्तर, द्रव्य-भावहिंसानी चतुर्भंगी अने तेवुं स्वरूप	१०७७-७९
३९३५-३६	हिंसा करवामां राग द्वेष अने मोहनी विविधताने लीधे कर्मबंधमां ओलावत्तापणुं अने तेना वर्णन- माटेनी द्वारगाथा	१०७९
३९३७	१ तीव्रमन्दद्वार हिंसादि करवामां रागादिनी तीव्रताथी तीव्र कर्मबंध अने अल्पताथी अल्प कर्मबंध	१०८०
३९३८-३९	२ ज्ञाताज्ञातद्वार	१०८०

ગાથા	વિષય	પૃષ્ઠ
	હિંસાદિ કરનાર જ્ઞાની અને અજ્ઞાની હોવાને કારણે કર્મવંધમાં ઓછાવનાપણું	
૩૯૪૦-૪૧	૩ ભાવદ્વાર	૧૦૮૦-૮૧
	હિંસાદિ કરનાર ક્ષાયિક ક્ષાયોપશમિક ઔપશમિક આદિ વિવિધ ભાવમાં વર્તતો હોવાને કારણે કર્મ- વંધમાં વિચિત્રતા	
૩૯૪૨-૪૭	૪ અધિકરણદ્વાર	૧૦૮૧-૮૨
	અધિકરણની વિવિધતાને લીધે કર્મવંધમાં વિવિ- ધતા, નિર્વર્તના નિષ્કેપણા સંયોજના અને નિસ- ર્જનાધિકરણનું સ્વરૂપ અને પરિણામની વિચિત્રતાને કારણે કર્મવંધમાં વિવિધતા હોવા છતાં અધિકરણ- નિમિત્તક કર્મવંધની વિચિત્રતા કયા કારણે અહીં કહેવામાં આવી ? એનું નિરૂપણ	
૩૯૪૮-૪૯	૫ વીર્યદ્વાર	૧૦૮૨-૮૩
	હિંસાદિ કરનારના દેહાદિ વલને કારણે કર્મવંધમાં વિવિધતા અને દેહાદિવલની હાનિ-વૃદ્ધિને લગતાં પદ્ધતિઓ	
૩૯૫૦-૫૧	હિંસા-અહિંસાવિષયક વાદસ્થલનો ઉપસંહાર	૧૦૮૩
૩૯૫૨-૬૦	વસ્ત્રને ફાડવા માટે શિષ્યે વતાવેલા પ્રકારો અને તે સામે આચાર્યનો વિરોધ અયોગ્ય રીતે વસ્ત્ર ફાડવાથી વસ્ત્ર અપલક્ષણું અને નહીં રાક્ષવા લાયક થઈ જાય છે એ બતાવવા માટે લક્ષણયુક્ત અશ્વ માગનાર દ્રમકનું ઉદાહરણ	૧૦૮૩-૮૫
૩૯૬૧	વસ્ત્રોના પ્રમાણ વગેરેના નિરૂપણ- વિષયક દ્વારગાથા	૧૦૮૬
૩૯૬૨-૮૯	૧ પ્રમાણદ્વાર	૧૦૮૭-૯૩
૩૯૬૨-૬૫	જિનકલ્પિક અને સ્થવિરકલ્પિકનો ઉપધિ અને તેની સંખ્યા	૧૦૮૭-૮૮
૩૯૬૬-૬૮	જિનકલ્પિકના જઘન્ય મધ્યમ સ્તુકૃષ્ટ ઉપધિની સંખ્યા અને તેનું માપ	૧૦૮૮

गाथा	विषय	पत्र
३९६९-८३	गच्छवासीना उपधिनुं माप	१०८९-९२
३९६९-७२	गच्छवासीना कल्पो, पात्रकबन्ध अने रजस्वाणुं माप	१०८९
३९७३-७६	ग्रीष्म, शिशिर अने वर्षाऋतुने आश्री पडला- ओनी संख्या अने माप	१०९०
३९७७-७९	रजोहरणुं स्वरूप अने तेनुं माप	१०९०-९१
३९८०-८३	संस्कारक, उत्तरपट्ट, चोलपट्ट, रजोहरणनी उननी अने सूतरनी निषद्याओ, मुखवस्त्रिका, गोच्छक, पात्रप्रत्युपेक्षणिका अने पात्रस्थापननुं माप	१०९१-९२
३९८४-८६	स्थविरकल्पिकोए प्रण प्रच्छादककल्पो अवश्य लेवा ज जोइए एवी भगवाननी आज्ञा अने जीर्णादि कारणसर गुरुआज्ञाथी सात प्रच्छादक कल्पो लेवा सुधीनी आज्ञा	१०९२-९३
३९८७	मिक्षुए धारण करवा योग्य उपधिनां लक्षणो	१०९३
३९८८-८९	प्रमाणातिरिक्त उपधिने लगतो अपवाद	१०९३
३९९०	२ अतिरिक्त-हीनद्वार	१०९३
३९९१-९२	वधारे के ओछो उपधि राखवार्थी लागता दोषो	
	३ परिकर्मद्वार	१०९४
	वस्त्रना परिकर्म एटले सांधवा विषयक सकारण- निष्कारण पद साथे विधि-अविधिपदनी चतुर्भंगी अने विधिपरिकर्म अने अविधिपरिकर्मनुं स्वरूप	
३९९३-९६	४ विभूषाद्वार	१०९४-९५
	विभूषानिमित्ते उपधिने धोवुं बगोरे करनारने प्राय- श्चित्त अने तेनां कारणो	
३९९७-९८	५ मूर्च्छाद्वार	१०९५
	मूर्च्छाथी उपधि राखनारने प्रायश्चित्त अने दोषो	
३९९९-४०६०	पात्रविषयक विधि	१०९६-११०७
३९९९-४०००	पात्रकना प्रमाणादिना निरूपणविषयक द्वारगाथा	१०९६
४००१-१५	१ प्रमाणातिरेक-हीनदोषद्वार	१०९६-९९
४००१-४	गणतरी करतां वधारे अने माप करतां मोटां पात्र राखवार्थी लागता दोषो अने प्रायश्चित्त	१०९६-९७

गाथा	विषय	पत्र
४००५-११	गणतरी करतां ओछां अने माप करतां नानां पात्र राखवाथी लागता दोषो अने प्रायश्चित्त	१०९७-९८
४०१२-१५	पात्रकनुं प्रमाण-माप	१०९९
४०१६-२१	२ अपवादद्वार गणतरी करतां बघारे के ओछां अने माप करतां मोटां के नानां पात्र राखवाविषयक अपवाद	११००-१
४०२२-२६	३ लक्षणालक्षणद्वार पात्रकनां सुलक्षणो अने अपलक्षणो, तद्विषयक गुण-दोषो अने प्रायश्चित्तो	११०१-२
४०२७	४ त्रिविधोपधिद्वार तुम्बपात्र, काष्ठपात्र अने मृत्पात्र तेमज्ज यथाकृत, अल्पपरिकर्म अने सपरिकर्म पात्रो	११०२
४०२८	५ विपर्यस्तद्वार पात्रग्रहणना क्रमनो भंग करवाने लगतां प्रायश्चि- त्तादि अने यथाकृतादि पात्रोनुं स्वरूप	११०३
४०२९	६ 'कः' द्वार केवो निर्गन्थ पात्रां लावी शके ?	११०२
४०३०	७ पौरुषीद्वार पात्रनी याचनानो समय	११०३
४०३१-३२	८ कालद्वार केटला दिवसो मुधी पात्रनी याचना करवी ?	११०३
४०३३-३६	९ आकरद्वार पात्र सेलववानां स्थानो अने तेने लगतो विधि	११०३-४
४०३७-४२	१० त्राजलद्वार तन्दुलघावन, उष्णोदक आदिथी भावित कल्पनीय पात्रो अने तेना ग्रहणनो विधि	११०४-५
४०४३-४९	११ जघन्ययतनाद्वार पात्रग्रहणविषयक जघन्य यतना	११०५-६
४०५०-५२	१२ चोदकद्वार अने १३ 'असति अशिव' द्वार जघन्ययतनाविषयक शिष्याचार्यानां शंका-समाधानो	११०७
४०५३-५८	१४ प्रमाणउपयोगछेदनद्वार	११०७

गाथा	विषय	पत्र
	प्रमाणयुक्त पात्र न मळे तो उपयोग पूर्वक पात्रनुं छेदन	
४०५९-६०	१५ मुखप्रमाणद्वार	११०९
	पात्रना मुखनुं प्रमाण	
४०६१-७७	मात्रकविषयक विधि	११०९-१३
४०६१-६३	मात्रकना ग्रहणनुं विधान	११०९-१०
४०६४	मात्रक नहि लेवाथी लागता दोषविषयक द्वारगाथा	१११०
४०६५-६६	१ 'अग्रहणे वारत्रक'द्वार	१११०
	मात्रक नहि राखवाथी लागता दोषो अने वारत्र- कनुं दृष्टान्त	
४०६७-६९	२ प्रमाणद्वार	११११
	मात्रकनुं माप	
४०७०-७२	३ हीनद्वार अने ४ अधिकद्वार	११११-१२
	नानुं के मोडुं मात्रक राखवाथी लागता दोषो	
४०७३-७५	५ शोधिद्वार ६ अपवादद्वार ७ परिभोगद्वार	१११२
	८ ग्रहणद्वार अने ९ द्वितीयपदद्वार	१११३
४०७६-७७	मात्रकना लेपनो विधि	१११३
४०७८-९९	९ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयक भिन्न वस्त्रसूत्र	१११३-१७
४०७८-७९	निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयक भिन्नवस्त्रसूत्रनुं प्रयोजन	१११३
४०८०-८३	निर्ग्रन्थीओनो पचीस प्रकारनो ओघोपधि	१११४
४०८४-८७	निर्ग्रन्थीओना नीचेना शरीरने ढांकवाना १ अब- ग्रहानंतक २ पट्ट ३ अर्द्धोरुक ४ चलनिका ५ अन्तर्निवसनी अने ६ बहिर्निवसनी ए छ प्रकारना ओघोपधिनुं स्वरूप अने तेनो उपयोग	१११४-१५
४०८८-९१	निर्ग्रन्थीओना उपरना शरीरने ढांकवाना १ कञ्जुक २ औपकक्षिकी ३ वैकक्षिकी ४ सहाटी अने ५ स्कन्धकरणी ए पांच प्रकारना ओघोपधिनुं स्वरूप अने तेनो उपयोग	१११५-१६
४०९२	निर्ग्रन्थीओना पचीस प्रकारना ओघोपधिनो उप- संहार अने तेना संवातिम असंघातिम ए वे विभाग	१११६

ગાથા	વિષય	પત્ર
૪૦૯૩-૪૦૯૯	જિનકલ્પિક, સ્થવિરકલ્પિક અને આર્યાઓના અધ્યય, મધ્યમ, ઉત્કૃષ્ટ ઉપધિનો વિભાગ	૧૧૧૬-૧૭
૪૧૦૦-૪૭	અવગ્રહાનન્તકાવગ્રહપટ્ટક- પ્રકૃત સૂત્ર ૧૦-૧૧	૧૧૧૮-૨૮
૪૧૦૦-૪	૧૦ નિર્ગ્રન્થવિષયક અવગ્રહાનન્તકાવ- ગ્રહપટ્ટકસૂત્ર	૧૧૧૮
	નિર્ગ્રન્થોને અવગ્રહાનન્તક અને અવગ્રહપટ્ટકનો ઉપ- યોગ કરવો કલ્પે નહિ	
૪૧૦૦	અવગ્રહાનન્તકાવગ્રહપટ્ટકપ્રકૃતનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સન્વન્ધ	૧૧૧૮
	નિર્ગ્રન્થવિષયક અવગ્રહાનન્તકાવગ્રહ- પટ્ટકસૂત્રની વ્યાખ્યા	૧૧૧૮
૪૧૦૧-૪	નિર્ગ્રન્થોને અવગ્રહાનન્તક અને અવગ્રહપટ્ટક ધાર- વાને લગતાં પ્રાયશ્ચિત્ત અને અપવાદ	૧૧૧૮-૧૯
૪૧૦૫-૪૭	૧૧ નિર્ગ્રન્થીવિષયક અવગ્રહાનન્ત- કાવગ્રહપટ્ટકસૂત્ર	૧૧૧૯-૨૮
	નિર્ગ્રન્થીઓને અવગ્રહાનન્તક અને અવગ્રહપટ્ટક રાખવો અને તેનો ઉપયોગ કરવો કલ્પે	
૪૧૦૫-૧૩	નિર્ગ્રન્થીઓને અવગ્રહાનન્તક અને અવગ્રહપટ્ટક નહિ રાખવાથી લાગતા દોષો અને તદ્વિષયક અપવાદ	૧૧૧૯-૨૧
૪૧૧૪-૨૮	નિર્ગ્રન્થીઓના વિધિપૂર્વક અને અવિધિપૂર્વક વહાર નીકલવાનું સ્વરૂપ તેને લગતા ગુણ-દોષો, ગુણ- દોષોને અંગે યોધ, મુરુણ્ડજડ્ડ, નર્ત્તકી, લક્ષ્મિકા અને કદલીસ્તમ્ભનાં દૃષ્ટાન્તો અને પ્રાયશ્ચિત્તાદિ	૧૧૨૧-૨૪
૪૧૨૯-૪૭	ધર્ષિત નિર્ગ્રન્થીના પરિપાલનનો વિધિ અને તેનો અર્વર્ણવાદ-અવહેલનાદિ કરનારને પ્રાયશ્ચિત્તાદિ	૧૧૨૪-૨૮
	[ગાથા ૪૧૩૯—ગર્ભોત્પત્તિનાં પાંચ સ્થાનો]	

गाथा	विषय	पत्र
४१४८-८८	निश्राप्रकृत सूत्र १२	११२८-३६
	भिक्षामाटे गएली निर्ग्रन्थीए वख लेवुं होय तो प्रवर्त्तिनीनी निश्राए लेवुं. जो साथे प्रवर्त्तिनी न होय तो ते क्षेत्रमां आचार्य वगैरे जे होय तेमनी निश्रा करीने लेवुं	
४१४८-५०	निश्राप्रकृतनो पूर्वसूत्र साथे सम्बन्ध	११२८-२९
	१२ निश्रासूत्रनी व्याख्या	११२९
४१५१-५२	निश्रासूत्र आचार्य प्रवर्त्तिनीने, प्रवर्त्तिनी भिक्षुणी-ओने न समजावे तेने लगतां प्रायश्चित्तो	११२९-३०
४१५३-५८	निर्ग्रन्थीओने प्रवर्त्तिनीआदिनी निश्राए बख्खादि नहि लेवाथी लागता दोषोनं १ मिध्यात्व २ शंकादि ३ विराधना ४ लोभ ५ अभियोग ६ गौरव ७ भंडन ८ अस्थानस्थापन ९ आठ द्वारोधी वर्णन	११३०-३१
४१५९-८८	निश्रासूत्रनी सफलता, तेने लगतो अपवाद, निर्ग्रन्थीओए कारणसर वख लेवानो विधि, तेमणे आणेलां बखोनी परीक्षा अने तेना संस्कारनो विधि, भद्रक अर्ने अभद्रक दाता पासेथी वख लेवानो विधि, आचार्य उपाध्याय प्रवर्त्तिनीनी निश्राए वख लेवानो विधि अने आचार्यादि न होय सारै शय्यातरादिनी निश्राए वख लेवानो विधि आदि	११३१-३६

४१८९-४२३४	त्रिकृत्स्नप्रकृत सूत्र १३-१४	११३७-४८
-----------	--------------------------------------	---------

१३ निर्ग्रन्थविषयक त्रिकृत्स्नसूत्र

११३७

पहेल बहेली दीक्षा लेनार निर्ग्रन्थने त्रण जोड रजोहरण गोच्छक अने प्रतिग्रहरूप मध्यम जघन्य उत्कृष्ट उपधि लइने दीक्षा लेवी कल्पे. परंतु ते दीक्षा लेनार पूर्वे दीक्षा लीबेलो होय तो ते नवा उपधिने लइने प्रव्रजित न थइ शके किन्तु पासे होय ते लइने ज प्रव्रजित थइ शके

ગાથા	વિષય	પત્ર
૪૧૮૯	ત્રિકૃત્સપ્રકૃતનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સમ્બન્ધ	૧૧૩૭
	નિર્ગ્રન્થવિષયક ત્રિકૃત્સપ્રકૃતની વ્યાખ્યા	૧૧૩૭
૪૧૯૦-૯૧	દ્રવ્ય-ભાવપદદ્વારા નિર્ગ્રન્થની ચતુર્ભંગી	૧૧૩૮
૪૧૯૨-૯૪	દ્રવ્યનિર્ગ્રન્થ અને ભાવનિર્ગ્રન્થનું સ્વરૂપ દર્શાવવા- માટે દેવ અસુર રાક્ષસ અને મનુષ્ય સ્ત્રી-પુરુષના સંવાસવિષયક ષોડશભંગી અને મનુષ્યસ્ત્રી સાથે સંવાસ રાસનાર યજ્ઞનું દ્રષ્ટાન્ત	૧૧૩૮-૩૯
૪૧૯૫-૯૬	રજોહરણ, ગોચ્છક અને પ્રતિગ્રહપદની અને કૃત્સ- પદની વ્યાખ્યા	૧૧૩૯
૪૧૯૭-૪૨૧૧	પહેલ વહેલી પ્રવ્રજ્યા લેનાર શિષ્યને લગતો ચૈલ આચાર્ય ઉપાધ્યાય મિશ્રુ વગેરેની પૂજા-સત્કારનો વિધિ, તેને લગતી વિશેષિકોટિ-અવિશેષિકોટિનું સ્વરૂપ, આ સમ્બન્ધમાં મતાન્તરો અને તેને લગતાં સહસ્રાનુપાતિવિષ અને મૈરુમહીધરનાં દ્રષ્ટાન્તો	૧૧૩૯-૪૩
૪૨૧૨-૨૩	રજોહરણ-ગોચ્છક-પ્રતિગ્રહરૂપ ત્રિકૃત્સ લરીદવા યોગ્ય કુત્રિકાપણો, કુત્રિકાપણનું વર્ણન, કુત્રિકા- પણો કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે અને પ્રાચીન કાલમાં કુત્રિકાપણો કયા કયા નગરોમાં હતાં તેનું વર્ણન	૧૧૪૩-૪૬
૪૨૨૪-૨૮	પહેલવહેલી દીક્ષા લેનારના સાત નિર્યોગોની દૃઢલે ઉપકરણની જોડોની વહેંચણી	૧૧૪૬-૪૭
૪૨૨૯-૩૨	એક વાર દીક્ષા મૂકી પુનઃ દીક્ષા લેવા તૈયાર થના- રને ળંગે વીરણસદક ઘાસનું ઉદાહરણ અને બલ્લેષણા તથા પાત્રેષણાના જાણકાર અને નહિ જાણ- કાર દીક્ષા લેનારને આશ્રી ત્રિકૃત્સપ્રહણનો વિભાગ	૧૧૪૭-૪૮
૪૨૩૩-૩૪	નિર્ગ્રન્થીવિષયક ચતુઃકૃત્સપ્રકૃત પહેલવહેલી દીક્ષા લેનાર નિર્ગ્રન્થીને ચાર જોડ જઘન્ય મધ્યમ ઉત્કૃષ્ટ ઉપધિ લેને પ્રવ્રજિત થવું કલ્પે આદિ	૧૧૪૮

गाथा	विषय	पत्र
४२३५-४३०७	समवसरणप्रकृत सूत्र १५	११४९-११६६
	निर्ग्रन्थ अने निर्ग्रन्थीजोने प्रथम समवसरणना उद्देशमां एटले वर्षाकालसम्बन्धी क्षेत्र-कालमां प्राप्त थएलां वखो कल्पे नहि पण द्वितीयसमवसरणना उद्देशमां प्राप्त थएलां वखो कल्पे	
४२३५-३६	समवसरणप्रकृतनो पूर्वसूत्र साथे सम्बन्ध	११४९
	१५. समवसरणसूत्रनी व्याख्या	११४९
४२३७-४३०७	समवसरणसूत्रनी विस्तृत व्याख्या	११५०-६६
४२३७-४१	उद्देशशब्दना अर्थमां वक्तोक्तिद्वारा शिष्ये उत्पन्न करेली शंका अने तेनुं आचार्ये करेलुं समाधान	११५०-५१
४२४२	समवसरणसूत्रनी विस्तृत व्याख्यामां वक्तव्य पदार्थो	११५१
४२४३-४५	उद्देशशब्दना छ निक्षेपो अने तेनुं स्वरूप	११५१-५२
४२४६-४८	क्षेत्र अने कालथी प्राप्त-अप्राप्त पदनी चतुर्भगी अने तेनुं स्वरूप	११५२
४२४९-५१	वर्षाऋतुमां अधिक उपधि लेबानी आज्ञा, तेनां कारणो अने तेने लगतुं कुटुम्बीनुं दृष्टान्त	११५२-५३
४२५२-५८	वर्षाऋतुयोग्य उपकरणो अधिक नहि राखवाथी लगता संयमविराघना आत्मविराघना आदि दोषो	११५३-५५
४२५९-६२	वर्षाऋतुयोग्य अधिक उपकरण राखवाने लगतां अपवादस्थानो	११५५
४२६३	वर्षाऋतुने योग्य उपकरणो	११५६
४२६४-६६	प्रथम समवसरणमां वर्षाऋतुने योग्य उपकरण लइ सकाय के नहि ? लइ सकाय तो कया क्रमे ? तेने लगतो उत्सर्ग-अपवादमार्गे विधि	११५६-५७
४२६७-७१	वर्षाऋतुने लगता व्याघातो अने तन्निमित्ते उपकर- णोनी तपास करी राखवा मस्टेनां स्थानो	११५७-५८
४२७२-७७	कारणसर वर्षाक्षेत्रनी वहार दूर जवामां अने वखादि लेवामां गुणवृद्धि अन्यथा आधाकर्मदि दोषो	११५८-५९
४२७८-७९	निष्कारण दर्पथी के स्वाध्यायादिमादे वस्त्रग्रहणना क्रमने उल्लङ्घीने ग्रहण करेलां वखोनुं परिष्ठापन	११५९-६०

ગાથા	વિષય	પાન
૪૨૮૦-૮૭	જે કાલમાં, જે વિવિધી અને જેટલા માસ પર્યંત ચોમાસું રહેતું જોડે તેનું નિરૂપણ અને તેનાં કારણો	૧૧૬૦-૬૨
૪૨૮૮-૧૬	વર્ષાવાસના ક્ષેત્રથી નીકળેલા નિર્ગન્ધ-નિર્ગન્ધીઓ વસ્ત્રાદિ ગ્રહણ કરવાનો વિધિ	૧૧૬૨-૬૪
૪૨૯૭-૪૩૦૭	દ્વિતીયસમવસરણસૂત્રની વ્યાખ્યા ઋતુવદ્ધ કાલમાં વસ્ત્રાદિગ્રહણનો વિધિ અપવાદાદિ	૧૧૬૪-૬૬
૪૩૦૮-૬૬	યથારત્નાધિકવસ્ત્રપરિભાજન- પ્રકૃત સૂત્ર ૧૬	૧૧૬૭-૮૦
૪૩૦૮	નિર્ગન્ધ-નિર્ગન્ધીઓને યથારત્નાધિક વસ્ત્ર લેવાં કલ્પે યથારત્નાધિકવસ્ત્રપરિભાજનપ્રકૃતનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સમ્બન્ધ	૧૧૬૭
	૧૬ યથારત્નાધિકવસ્ત્રપરિભાજન- સૂત્રની વ્યાખ્યા	૧૧૬૭
૪૩૦૯-૧૮	एकाचार्यप्रतिवद्ध અને સામ્ભોગિક-અસામ્ભોગિક અનેકાચાર્યપ્રતિવદ્ધ ક્ષેત્રોમાં નિર્ગન્ધસંઘાટકે વસ્ત્ર લાવવાનો વિધિ, તેનું યથારત્નાધિક પરિભાજન, ક્રમભંગને લગતાં પ્રાયશ્ચિત્તો, ગુરુઓને યોગ્ય વસ્ત્રો, રત્નાધિકો કોણ ? અને કયે ક્રમે ? તેનું સ્વરૂપ	૧૧૬૭-૬૯
૪૩૧૯-૨૯	નિર્ગન્ધોના સમુદાયે મઠીને આણેલાં વસ્ત્રોના પરિ- ભાજનનો-વહેંચવાનો ક્રમ, લોમી સાધુઓએ નિર્દે- શેલો વસ્ત્ર વહેંચવાનો ક્રમ, લોમી સાધુને સમજા- વવાનો પ્રકાર, કોઈ રીતે નહિ સમજનાર લોમી સાધુને લગતો વસ્ત્રપરિભાજનનો વિધિ, તેને ધમ- કાવવાનો વિધિ આદિ	૧૧૭૦-૭૨
૪૩૩૦-૩૧	ક્ષપકે આણેલાં વસ્ત્રોને વહેંચવાનો વિધિ	૧૧૭૨
૪૩૩૩-૬૦	વસ્ત્રપરિભાજનપ્રસંગે લુલ્લુચ સાધુ સાથે થપલ વિવાદને અંતે ક્ષપકે કહેલ સચિત્ત-અચિત્ત-મિશ્રના ગ્રહણનો વિધિ	૧૧૭૩-૭૯

૧ આ ઠેકાણે મૂળમાં યથારત્નાધિકવસ્ત્રગ્રહણપ્રકૃતમ્ છાયાં છે તેને વદલે યથારત્નાધિક-
વસ્ત્રપરિભાજનપ્રકૃતમ્ સમજવું ॥

गाथा	विषय	पृथ
४३३३-४६	१ सचित्तग्रहणनुं स्वरूप पाणी, आग, चोर, दुर्भिक्ष, महारण्य, ग्लान, श्वापद आदि आगाद कारणप्रसंगे आचार्य उपाध्याय भिक्षु क्षुल्लक अने श्यविर ए पांच निर्ग्रन्थो तथा प्रवर्त्तिनी उपाध्याया श्यविरा भिक्षुणी अने क्षुल्लिका ए पांच निर्ग्रन्थीओ पैकी कोने कये क्रमे बचाववा तेने लगतो विधि अने ए क्रमने अंगे शिष्याचार्यनां शंका-समाधानो	११७३-७६
४३४७-५२	२ मिश्रग्रहणनुं स्वरूप आचार्य उपाध्याय आदि निर्ग्रन्थो अने प्रवर्त्तिनी, उपाध्याया आदि निर्ग्रन्थीओ आ उभयपक्ष एकी साथे पाणी आग चोर दुर्भिक्ष आदिना उपद्रवनां सपढाया होय त्तारे तेमने पार उतारवाने लगतो क्रम अने विधि	११७६-७७
४३५३-६०	३ अचित्तग्रहणनो विधि वस्त्रपात्रादिविषयक अभिनवग्रहणनुं अने उपस्था- पनाग्रहण अने उपस्थापितग्रहण ए वे प्रकारना पुराणग्रहणनुं स्वरूप	११७७-७९
४३६१-६६	सचित्त अचित्त अने मिश्रग्रहणना विधिमां क्षपक साधुए दर्शवेल क्रममां लुब्धसाधुए दर्शवेली खामी अने अभिनवसचित्तग्रहणना ४८ भेदोनी पूर्त्ति	११७९-८०

४३६७-४४१३ यथारत्नाधिकशय्यासंस्तारक-

परिभाजनप्रकृत सूत्र १७

११८१-९२

४३६७	निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओने यथारत्नाधिक शय्या अने संस्तारक लेवा कल्पे यथारत्नाधिकशय्यासंस्तारकपरिभाजनप्रकृतनो पूर्व- सूत्र साथे सम्बन्ध
------	--

११८१

१ आ ठेकणे मूलमां यथारत्नाधिकशय्यासंस्तारकग्रहणप्रकृतम् छद्मयुं छे तेने बदले
यथारत्नाधिकशय्यासंस्तारकपरिभाजनप्रकृतम् समजवुं ॥

गाथा	विषय	पत्र
	१७ यथारत्नाधिकशय्यासंस्तारक- परिभाजनसूत्रनी व्याख्या	११८१
४३६८	शय्या अने संस्तार पदनी व्याख्या अने तेना ग्रह- णादिनो समय	११८१
४३६९-४४१३	यथारत्नाधिक शय्या एटले वसति अने संस्तारक एटले संथारानी जग्या लेवानो विधि, तेने लगती यतनाओ, अपवाद वगैरेनुं विस्तृत स्वरूप	११८१-९२

४४१४-४५५३ कृतिकर्मप्रकृत सूत्र १८ ११९२-१२२८

	निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओने यथारत्नाधिक ज कृतिकर्म करनुं कल्पे	
४४१४	कृतिकर्मप्रकृतनो पूर्वसूत्र साथे सम्बन्ध	११९२
	१८ कृतिकर्मसूत्रनी व्याख्या	११९२
४४१५	कृतिकर्मना अभ्युत्थान अने वन्दनक ए वे प्रकारो	११९२
४४१६-६७	अभ्युत्थानकृतिकर्मनुं स्वरूप	११९३-१२०६
४४१६-२०	निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओने पार्श्वस्थादि, अन्यतीर्थिक, गृहस्थ, यथाच्छंद, अन्यतीर्थिनी अने संयतीवर्गनुं अभ्युत्थान करवाथी लागतां प्रायश्चित्तो अने संभ- वता दोषोनुं वर्णन	११९३-९४
४४२१-२९	आचार्य उपाध्याय भिक्षु अने क्षुल्लक प्राघूर्णक तरीके आवता आचार्यादिनुं अभ्युत्थान न करे तेने लगतां प्रायश्चित्तो	११९४-९६
४४३०-३६	प्राघूर्णक आचार्यादिनुं अभ्युत्थान नहि करवामां कोइ पण जातनी आत्मविराधना के संयमविरा- धना जेवुं नहि छतां प्रायश्चित्त आपवानुं कारण, तेने अंगे अक्षरकनुं-दासनुं दृष्टान्त अने तेना अप्रशस्त प्रशस्त उपनयो	११९६-९७
४४३७-४२	स्वगच्छीय आचार्यनुं सूत्रपौरुषी पात्रलेप प्रति- लेखना आदि करतां अथवा ग्लानपणाने लीचे के भक्तप्रत्याख्यान करवाने लीचे अभ्युत्थान नहि	

पाथा	विषय	पत्र
	करवायी लागता दोषो, प्रायश्चित्तो अने अभ्युत्थान- नयी थता लाभो	११९८-९९
४४४३-४६	आचार्य फरता होय, प्रस्रवणभूमि अने विचार- भूमीथी आवता होय, साधु संयती श्रावक अन्य- तीर्थिक श्राविका अन्यतीर्थिकी यादि अमात्य संध अने राजा पैकी कोइनी साथे वहारथी आवता होय ते वखते तेमनुं अभ्युत्थान नहि करवाने लगतां प्रायश्चित्तो अने तेनां कारणो	११९९-१२००
४४४७-५८	आचार्य चंक्रमण करता होय, त्यारे शामाटे उठवुं जोइये तेने लगतुं शिष्याचार्यनुं चार्चिक, समिति- वाळो नियमे गुप्तिमान् होय छे अने, गुप्तिमान् समितपणाभां भजनीय छे, समिति-गुप्तिनो परस्पर समवतार, आचार्यना चंक्रमणनुं सार्थकपणुं, आचा- र्यना चंक्रमण प्रसंगे अभ्युत्थान नहि करवायी थता दोषोने समजाववा माटे भद्रकर्मोजिकनुं दृष्टान्त	१२००-४
४४५९-६४	आचार्य-उपाध्यायादिनुं अभ्युत्थान नहि करनारने सावचेत नहि करनार वृषभोने प्रायश्चित्त अने तेथी थता दोषो	१२०४-५
४४६५-६६	आचार्यादिनुं अभ्युत्थान नहि करनारने प्रकारान्तरे प्रायश्चित्त	१२०५-६
४४६७-४५६३	चन्द्रलकृत्तिकर्मनुं स्वरूप	१२०६-२९
४४६७-६९	दैवसिक रात्रिक पाक्षिकादि प्रतिक्रमणभां आचार्य- उपाध्यायादि वन्दनक न करे, वन्दनकने लगतां पदोने न पाळे तेमज दैवसिक-रात्रिक प्रतिक्रमणभां वन्दनक ओछां वत्तां करे तेने लगतां प्रायश्चित्तो	१२०६
४४७०-९५	वन्दनकविषयक पदो	१२०७-१३
४४८०	वन्दनकविषयक पत्नीस आवश्यको	१२०८
४४७१-९५	वन्दनकविषयक अनाहत, स्रग्ध, प्रवृद्ध, परि- पिण्डित, टोळगति, अंजुश आदि वत्नीस दोषो, तेनुं स्वरूप अने तद्विषयक प्रायश्चित्तो	१२०८-१३

શાખા	વિષય	પત્ર
૪૪૯૬-૯૯	આચાર્યાદિને કૃતિકર્મ કરવાનો વિધિ, વિધિનો વિષયાસ કરનારને પ્રાયશ્ચિત્ત અને આચરણાનું સ્વરૂપ	૧૨૧૩-૧૪
૪૫૦૦-૨	આચાર્યથી જે પર્યાયજ્યેષ્ઠ હોય તેમણે આચાર્યને વન્દન કરવું કે નહિ તેનો વિધિ અને આચાર્યના રત્નાધિકોનું સ્વરૂપ	૧૨૧૪
૪૫૦૩-૮	કૃતિકર્મ કોને કરવું અથવા કોને ન કરવું તેનું સ્વરૂપ, શ્રેણિસ્થિતોને વન્દન કરવાનો વિધિ, વ્યવહારથી શ્રેણિસ્થિતોને વંદન અને વ્યવહારનય કરતાં નિશ્ચયનયની સવિશેષ પ્રામાણિકતાનું સ્થાપન	૧૨૧૫-૧૬
૪૫૦૯-૧૪	સંયમશ્રેણિનું સ્વરૂપ સંયમના અવિભાગપલિચ્છેદો, સ્થાનો, કણ્ઠફો, ષટ્સ્થાનો, અઘઃસ્થાન, પર્યવસાન, વૃદ્ધિ અને અલ્પ-વહુત્વની પ્રરૂપણા જીવપ્રરૂપણા સાથે સમ્બન્ધ ધરાવતાં આલાપ, ગણના, વિરહિત, અવિરહિત, સ્પર્શના, ગણનાપદ, શ્રેણ્યપહાર, ભાગ, અલ્પવહુત્વ અને સમય ય પદોની પ્રરૂપણાના ગુરુગમનો અભાવ	૧૨૧૬-૧૯
૪૫૧૫	સંયમશ્રેણિનો વન્દનક સાથે સમ્બન્ધ	૧૨૧૯
૪૫૧૬-૨૦	શ્રેણિબાહ્યસ્થિતની ઓઠ્ઠા, તેને લગતું રાજાપ નોક-રોને સાચવવામાટે સોંપેલા બે શર્કરાકુટોનું-બે સાકરના ભરેલા ઘડાનું દૃષ્ટાન્ત અને તેનો ઉપનય	૧૨૧૯-૨૦
૪૫૨૧-૨૩	મૂળગુણપ્રતિસેવી અને ઉત્તરગુણપ્રતિસેવી તત્કાલ અને કાલાન્તરે કેવી રીતે ઋષ્ટ થાય છે તે સમજાવવામાટે સક્કર-કચરો, સર્પપશકટ, સર્પપમંડપ, તૈલભાષિત વસ્ત્ર અને મરુકનાં દૃષ્ટાન્તો	૧૨૨૧-૨૨
૪૫૨૪-૩૧	પાન્થેસ્થ આદિને વન્દન કરવું કે નહિ ? તે વિષેની વ્યવસ્થા, સંયમવૃદ્ધિ આદિ પુષ્ટાલમ્બને વન્દનકની અનુજ્ઞા અને તે વિષે ધ્વનિકલું દૃષ્ટાન્ત	૧૨૨૨
૪૫૩૨-૪૦	સંયમશ્રેણિસ્થાનમાં રહેલા છતાં જેમની સાથે વન્દનકને લગતો વ્યવહાર નિયમે કરવામાં નથી	

गाथा	विषय	पत्र
	आवतो अने जेमनी साथे वैकल्पिक रीते करवामां आवे छे तेमनुं वर्णन, तेने लगतो अपवाद, अजा-पाल वाचकनुं दृष्टान्त, पुष्टालम्बने पार्श्वस्थादिने वन्दनक नहि करवाथी लगतां प्रायश्चित्तो	१२२४-२६
४५४१-५३	अपवादपदे पुष्टालम्बने केवा प्रकारना पार्श्वस्थादि साथे कयां स्थानोमां केवी रीतनो अभ्युत्थान अने वन्दनकनो व्यवहार राखवो तेनुं अने ते रीते नहि करवाने लगता दोषादिनुं निरूपण	१२२६-२९

४५५४-६५	अन्तरगृहस्थानादिप्रकृत सूत्र १९	१२३०-३३
	निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओने घरनी अंदर अथवा वे घरना वचमां रहेवुं, वेसवुं, सुवुं आदि कल्पे नहि, पण कोई रोगी वृद्ध तपस्वी आदि मूर्छित थइ जाय के पडी जाय बगेरे प्रसंगे रहेवुं, वेसवुं, सुवुं आदि कल्पे	
४५५४	अन्तरगृहस्थानादिप्रकृतनो पूर्वसूत्र साथे सम्बन्ध	१२३०
	१९ अन्तरगृहस्थानादिसूत्रनी व्याख्या	१२३०
४५५५-५७	अन्तरगृहनी व्याख्या, त्यां रहेवाने लगतां प्राय-श्चित्तो अने दोषो	१२३०-३१
४५५८	अन्तरगृहमां नहि रहेवाने लगता अपवादो	१२३१
४५५९-६५	प्रकारान्तरे अन्तरगृहमां नहि रहेवाने लगता अप-वादोनुं १ औषध २ संखडी ३ संचाटक ४ वर्षा ५ प्रत्यनीक ६ पांच द्वारो वडे निरूपण अने तेने लगती यतनाओ	१२३१-३३

४५६६-९७	अन्तरगृहाख्यानादिप्रकृत सूत्र २०-२१	१२३३-४१
४५६६-८९	२० अन्तरगृहगाथाद्याख्यानादिसूत्र निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओने अन्तरगृहमां चार के पांच गाथाओनुं आख्यान-कीर्तनादि कल्पे नहि, पण	१२३३-३९

ગાથા	વિષય	પાન
	એક જ્ઞાત, એક શ્લોક કે એક ગાથાદિનું કથન આદિ ઉમા ઉમા કરવું કલ્પે	
૪૫૬૬	અન્તરગૃહાલ્યાનાદિપ્રકૃતનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સમ્બન્ધ	૧૨૩૩
	અન્તરગૃહગાથાદ્યાલ્યાનાદિસૂત્રની વ્યાખ્યા	૧૨૩૩
૪૫૬૭	આલ્યાન, વિભાવના, કીર્તના અને પ્રવેદનપદની વ્યાખ્યા	૧૨૩૪
૪૫૬૮-૭૫	મિશ્રાણ ગણના નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીઓ ગાથાદિનું આલ્યાન વગેરે કરે તેને છગતા દોષોનું વર્ણન, પ્રાયશ્ચિત્ત અને અપવાદ	૧૨૩૪-૩૬
૪૫૭૬-૮૩	‘એકજ્ઞાતેન’પદની વ્યાખ્યા અને ઉદકનું દૃષ્ટાન્ત	૧૨૩૬-૩૭
૪૫૮૪-૮૬	‘એકવ્યાકરણેન, એકગાથયા, એકશ્લોકેન’પદોની વ્યાખ્યા	૧૨૩૭-૩૮
૪૫૮૭-૮૯	ઉમા ઉમા ધર્મકથા કરવાનું કારણ અને ધર્મ- કથાનું સ્વરૂપ	૧૨૩૮-૩૯
૪૫૯૦-૯૭	૨૧ અન્તરગૃહમહાવ્રતાલ્યાનાદિસૂત્ર , નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીઓને અન્તરગૃહમાં પંચમહાવ્રતોનું આલ્યાન વિભાવન આદિ કરવું કલ્પે નહિ. એક જ્ઞાત એક શ્લોકાદિનું આલ્યાનાદિ કરવું કલ્પે, તે પણ ઉમા રહીને જ	૧૨૩૯-૪૧
	અન્તરગૃહમહાવ્રતાલ્યાનાદિસૂત્રની વ્યાખ્યા	૧૨૩૯
૪૫૯૦	પ્રસ્તુત સૂત્રનો વીસમા સુત્રમાં સમાવેશ થતો હોવા છતાં આ સૂત્રની રચનાનું કારણ	૧૨૩૯
૪૫૯૧-૯૭	અન્તરગૃહમાં મહાવ્રતોનું આલ્યાનાદિ કરવાથી સંમતતા દોષો અને તેને છગતો અપવાદ	૧૨૪૦-૪૧

૪૫૯૮-૪૬૪૧ . શય્યાસંસ્તારકપ્રકૃત

	સૂત્ર ૨૨-૨૪	૧૨૪૨-૫૩
૪૫૯૮-૪૬૦૯	૨૨ પહેલું શય્યાસંસ્તારકસૂત્ર	૧૨૪૨-૪૪
	નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીઓને પ્રાતિહારિક-હાથીના માગીને આળેલા નાના મોટા સંચારાઓ માલીકને સોંપ્યા સિવાય બીજે વિહરવું કલ્પે નહિ	

गाथा	विषय	पत्र
४५९८	शय्यासंस्तारकप्रकृतनो पूर्वसूत्र साथे सम्बन्ध	१२४२
	पहेला शय्यासंस्तारकसूत्रनी व्याख्या	१२४२
४५९९-४६०९	शय्या अने संस्तारकना परिशाटी अने अपरिशाटी ए वे भेदो, तेने सौन्या सिबाय जनारले लागनां प्रायश्चित्त, दोषो अने तेने अंगेनां आपवादिक कारणो	१२४२-४४
४६१०-१४	२३ बीजुं शय्यासंस्तारकसूत्र निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओने शय्यातरना शय्या-संस्तारकने पोते जे रीते तैयार कयों होय तेने विखेरी नाख्या सिबाय विहरुं कल्पे नहि	१२४५-४६
४६१०	बीजा शय्यासंस्तारकसूत्रनो पूर्वसूत्र साथे संबंध	१२४५
	बीजा शय्यासंस्तारकसूत्रनी व्याख्या	१२४५
४६११-१४	सागारिकना परिशाटी अपरिशाटी शय्या-संस्तारकने विखेर्यो सिबाय जबायी संभवता दोषो	१२४५-४६
४६१५-४९	२४ त्रीजुं शय्यासंस्तारकसूत्र निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओए शय्यातरनी मालकीना शय्या-संस्तारक चोराइ जाय तो तेनी शोध करवी जोइए. शोध करतां मळे तो ते ज शय्यातरने पाछा आपवा जोइए. ते छतां न मळी शके तो बीजी बार याचना करीने धारणा अने परिभोग कल्पी शके	१२४६-५३
४६१५	त्रीजा शय्यासंस्तारकसूत्रनो पूर्वसूत्र साथे सम्बन्ध	१२४६
	त्रीजा शय्यासंस्तारकसूत्रनी व्याख्या	१२४६
४६१६-१९	संस्तारक आदि चोराई न जाय ते माटे वसति मूनी नहि मूकवाने लगतो विधि अने तेने लगता दोषो	१२४७
४६२०-२१	वसतिने सूनी नहि मूकवानुं विधान होवाने कारणे निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओनां उपकरणो चोराइ जवानो संभव ज नथी तो पछी त्रीजा शय्यासंस्तारकसूत्रनी सार्थकता कह रीते ए शंकांनुं समाधान	१२४७-४८
४६२२-४९	निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओनां उपकरणोने पडावी लेनार अथवा चोरी जनार द्रमक, चोर, राजमान्य पुरुष	

ગાથા

વિષય

પત્ર

આદિને ઉપકરણાદિ પાછા આપવામાટે સમજાવ-
વાના પ્રકારો તેમ જ તેની તપાસ બગેરે કરવામાટે
રાજકર્મચારીઓને સમજાવવાના પ્રકારો, પ્રસ્તુત
સૂત્રને લગતું અપવાદપદ આદિ

૧૨૪૮-૫૩

૪૬૫૦-૪૭૧૪

અવગ્રહપ્રકૃત સૂત્ર ૨૫-૨૯

૧૨૫૪-૮૭

૪૬૫૦-૪૭૩૯

૨૫ પહેલું અવગ્રહસૂત્ર

૧૨૫૪-૭૪

જે દિવસે શ્રમણો વસતિ અને સંસ્તારકનો ત્યાગ કરે
તે જ દિવસે બીજા શ્રમણો ત્યાં આવે તે છતાં એક
દિવસ સુધી પૂર્વ શ્રમણોનો અવગ્રહ કાયમ રહે છે
અવગ્રહપ્રકૃતનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સમ્બન્ધ

૧૨૫૪

૪૬૫૦

પહેલા અવગ્રહસૂત્રની વ્યાખ્યા

૧૨૫૪

૪૬૫૧-૫૪

શૈક્ષવિષયક અવગ્રહની ઉત્પત્તિનો સંભવ, તેના
કાલપ્રમાણવિષયક વે અનાદેશો અને સૈદ્ધાન્તિકનો
આદેશ

૧૨૫૪-૫૫

૪૬૫૫-૫૮

વાસ્તવ્ય અને વાતાહૂત દંડલે આગન્તુક શૈક્ષતા
રૂપજ્ઞ, શબ્દજ્ઞ, ઉભયજ્ઞ આદિ પાંચ પાંચ પ્રકારો

૧૨૫૫-૫૬

૪૬૫૯-૬૨

વાસ્તવ્ય અને વાતાહૂત શિષ્યતું સ્વરૂપ વર્ણવવા
માટે દ્વારગાથાઓ

૧૨૫૬-૫૭

૪૬૬૩-૭૨

૧ અવ્યાચાતદ્વાર

૧૨૫૭-૫૯

રૂપજ્ઞ, શબ્દજ્ઞ, ઉભયજ્ઞ અને યજ્ઞઃકીર્તિજ્ઞ વાસ્તવ્ય
અને વાતાહૂત શૈક્ષવિષયક ચાર નવકો-નવમંગી
અને તદ્વિષયક અવગ્રહનું સ્વરૂપ

૪૬૭૩-૭૬

૨ 'પુણો દ્વાદ્વિ' અને ૩ 'યાવજ્જીવપરાજિત' દ્વાર

૧૨૫૯-૬૦

પરિચિત ક્ષેત્રિક શ્રમણોના ગયા પછી પ્રવ્રજ્યામાટે
મવિષ્ય ઉપર આધાર રાખનાર શૈક્ષને આગન્તુક
શ્રમણો દ્વારા પ્રતિબોધ

૪૬૭૭-૮૮ પુઠ ૪ 'જ્ઞાપિતે કથં કલ્પો વાસ્તવ્યે વાતાહૂતેઽપિ ચ' દ્વાર

૧૨૬૦-૬૧

गाथा	विषय	पत्र
	ज्ञापित अने इतर वाताहत अने क्षेत्रिकोनी यशः- कीर्त्तिने नहि जाणनार वास्तव्यविषयक चार नवको अने तेमने क्षेत्रिको पासे मोकलवानो विधि	
४६७८७०-९०	५ ऋजु-अनृजुद्वार ऋजु अनृजु आचार्य, तेने लगतां प्रायश्चित्त, मुण्डित पुरुष अने स्त्री तथा ज्ञायक अने ज्ञापित सशिखाक शैक्षविषयक चार द्वादशभंगो, ऋजु- अनृजुतुं लक्षण अने आभाव्य-अनाभाव्य सचित्ता- दिनो विभाग	१२६१-६३
४६९१-९९	६ 'कथं कल्पोऽभिधारणे' द्वार एक अथवा अनेक साधुने लक्ष्मीने आवेला शैक्ष- विषयक आभाव्य-अनाभाव्यनो विभाग	१२६३-६५
४७००-१	७ 'एकग्रामे' द्वार उयां क्षेत्रिको विद्यमान होय त्यां आवीने कोइ निर्ग्रन्थे परधर्मीने उपशान्त कर्यो होय ते कोनो आभाव्य तेतुं स्वरूप	१२६५
४७०२-५	८ 'अतिक्रामन्' द्वार कोई शैक्ष कोई आचार्यने लक्ष्मीने जतो होय तेने कोई धर्मकथी स्वाभाविक रीते अथवा पोता तरफ आकर्षवामादे धर्मोपदेश करे अने ते शैक्ष प्रतिबोध पासे तेने आश्री आभाव्य-अनाभाव्यनो विधि	१२६६
४७०६-९	९ 'द्विविधा मार्गणा शिष्ये' इत्यादि द्वार अनन्तरवल्ली अने परम्परवल्ली एटले के नालवद्ध अने अनालवद्धना अनुक्रमे छ अने सोल भेदो अने तेने लक्ष्मी शिष्य अने प्रतीच्छकविषयक आभाव्य-अनाभाव्यनी मार्गणा	१२६७
४७१०-१६	१० 'प्रतिपिद्धे व्रजति' इत्यादि द्वार ग्लानती सेवामां जोडाएलाए शैक्षने प्रव्रज्या न आपवी एवी भगवाननी आज्ञा छतां जे ते शैक्षने प्रव्रज्या आपीने वीजे मोकले तेने लगतो विधि प्रायश्चित्तादि	१२६७-६९

ગાથા	વિષય	પત્ર
૪૭૧૭-૩૯	૧૧ 'સંગારદત્તે કથં કલ્પઃ' દ્વારા જૈશ્વવિષયક અનેક પ્રકારના સંકેતો, સંકેત કરેલ ઐશ્વર્યવિષયક આભાવ્ય-અનાભાવ્યનો વિધિ, શિષ્ય- વિપરિણામનું સ્વરૂપ, જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રવિષયક ગર્હાનું અને મન-વચન-કાયાવિષયક ગર્હાનું સ્વરૂપ આદિ	૧૨૬૯-૭૪
૪૭૪૦-૬૨	૨૬ વીજું અવગ્રહસૂત્ર	૧૨૭૪-૮૦
૪૭૪૦	વીજા અવગ્રહસૂત્રનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સમ્બન્ધ	૧૨૭૫
	વીજા અવગ્રહસૂત્રની વ્યાખ્યા	૧૨૭૫
૪૭૪૧-૪૩	વીજા અવગ્રહસૂત્રગત પદોની વ્યાખ્યા	૧૨૭૫
૪૭૪૪-૬૨	વસતિમાં રહેવા અગાઉ વૃષભો દ્વારા આહાર અને ઉપધિના અવગ્રહના ગ્રહણનો વિધિ, તે રીતે નહિ કરવાથી લાગતા દોષો અને અવગ્રહવિષયક અનેકવિધ યતનાઓ	૧૨૭૫-૮૦
૪૭૬૩-૭૬	૨૭ ત્રીજું અવગ્રહસૂત્ર	૧૨૮૦-૮૩
૪૭૬૩	ત્રીજા અવગ્રહસૂત્રનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સમ્બન્ધ	૧૨૮૦
	ત્રીજા અવગ્રહસૂત્રની વ્યાખ્યા	૧૨૮૦
૪૭૬૪-૬૭	ત્રીજા અવગ્રહસૂત્રગત વાસ્તુ, અઘ્વાવહ, અઘ્વો- ગહ, અપરપરિગાહિય, અમરપરિગાહિય પદોની વ્યાખ્યા	૧૨૮૦-૮૧
૪૭૬૮-૭૬	અઘ્વાવહ આદિ પદોને લગતાં કુદુમ્બી, કાણેટ્ટકા, વૃક્ષ અને પિશાચગૃહનાં દૃષ્ટાન્તો અને તદ્વિષયક વિધિ, યતનાદિ	૧૨૮૧-૮૩
૪૭૭૭-૮૮	૨૮ ચોથું અવગ્રહસૂત્ર	૧૨૮૩-૮૫
૪૭૭૭	ચોથા અવગ્રહસૂત્રનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સમ્બન્ધ	૧૨૮૩
	ચોથા અવગ્રહસૂત્રની વ્યાખ્યા	૧૨૮૪
૪૭૭૮	અવસિત અનવસિત અવગ્રહો	૧૨૮૪
૪૭૭૯-૮૮	રાજાવગ્રહનું સ્વરૂપ આદિ	૧૨૮૪-૮૫

गाथा	विषय	पत्र
४७८९-९४	२९ पांचसुं अवग्रहसूत्र	१२८६-८७
४७८९	पांचमा अवग्रहसूत्रनो पूर्वसूत्र साथे सम्बन्ध	१२८६
	पांचमा अवग्रहसूत्रनी व्याख्या	१२८६
४७९०-९४	पांचमा अवग्रहसूत्रगत कुड्ड, भित्ति, चरिया, परिखा बगोरे पदोनी व्याख्या आदि	१२८६-८७

४७९५-४८३९ सेनाप्रकृत सूत्र ३० १२८७-९८

	निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओए गाम, नगर आदिनी बहार सेनानो पडाव पड्यो होय तो ते ज दिवसे वीजा गामथी भिक्षाचर्या लइने पाछा आवयुं जोइय	
४७९५	सेनाप्रकृतनो पूर्वसूत्र साथे सम्बन्ध	१२८८

	३० सेनासूत्रनी व्याख्या	१२८८
४७९६-९७	निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओ परचक्र, अशिव, अवमौदर्य, बोधिकस्तेनमय आदिनी संभावना होय तेवां क्षेत्रोमांथी पहेलेथी नीकळी न जाय तेने लगतां प्रायश्चित्तो अने दोषो	१२८८

४७९८-४८००	परचक्रागमने जाणवानी रीतो अने ते प्रसंगे नहि नीकळी शकवानां कारणो	१२८९
-----------	--	------

४८०१-९	१ संवर्त्तद्वार	१२८९-९१
--------	-----------------	---------

परचक्रागमन प्रसंगे नहि नीकळी शकवाने कारणे
संवर्त्तमां वसता निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओने लगती
यतनाओनुं भिक्षा, भक्तार्थना अने वसति ए त्रण
द्वार वडे निरूपण

४८१०-३९	२ नगररोधकद्वार	१२९१-९८
---------	----------------	---------

परचक्रागमन प्रसंगे नहि नीकळी शकवाने कारणे
नगररोधकमां अर्थात् लङ्करी घेरामां सपडाइ
गएला निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओने भिक्षादिमाटे जवाने
लगती यतनाओनुं वसति, भक्तार्थना, स्थण्डिल,
शरीरविवेचन अने भिक्षा ए पांच द्वारवडे निरूपण

ગાથા	વિષય	પત્ર
૪૮૪૦-૭૬	અવગ્રહપ્રમાણપ્રકૃત સૂત્ર ૩૧	૧૨૧૮-૧૩૦૬
	નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીઓને ચોમેર સવા યોજનનો અવ- ગ્રહ લઇને ગામ નગર આદિમાં રહેવું કેલ્પે	
૪૮૪૦	અવગ્રહપ્રમાણપ્રકૃતનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સમ્બન્ધ	૧૨૧૮
	અવગ્રહપ્રમાણસૂત્રની વ્યાખ્યા	૧૨૧૮
૪૮૪૧-૪૫	સંઘ્યાષાત અને નિર્ઘ્યાષાત ક્ષેત્રવિષયક અવગ્રહનું પ્રમાણ અને સંકોચપદની વ્યાખ્યા	૧૨૧૯
૪૮૪૬-૫૦	સર્વસાધારણ ક્ષેત્રમાં ક્ષેત્રિક અને અક્ષેત્રિકવિષયક આભાવ્ય-અનાભાવ્યનો વિભાગ અને જે ક્ષેત્રમાં દરેક રીતે નિર્વાહ પામતા ક્ષેત્રિકો વીજાને વલ્લ ઘરેરે ન આપે અથવા દરેક પ્રકારે નિર્વાહ પામતા અક્ષેત્રિકો બલાત્કારે ક્ષેત્રિકના ક્ષેત્રમાં ઢાલ્લ થઈ વલ્લાદિ ગ્રહણ કરે તેને લગતાં પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ	૧૩૦૦-૧
૪૮૫૧-૫૨	વૃષભગ્રામોને લગતા અવગ્રહનું પ્રમાણ અને વૃષભ- ગ્રામોનું સ્વરૂપ	૧૩૦૧
૪૮૫૩-૫૮	અચલ ઇન્દ્ર ક્ષેત્ર અને તદ્વિષયક અવગ્રહનું પ્રમાણ	૧૩૦૨-૩
૪૮૫૯-૭૬	ચલ ક્ષેત્રના પ્રજિકા, સાર્થ, સેના અને સંવર્ત ૫ વાર પ્રકારો, તેનું સ્વરૂપ અને તેને લગતા અવ- ગ્રહની મર્યાદા	૧૩૦૩-૬

॥ अहम् ॥

पूज्यश्रीभद्रबाहुस्वामिविनिर्मितखोपज्ञनिर्युक्त्युपेतं
बृहत् कल्पसूत्रम् ।

श्रीसङ्खदासगणिकमाश्रमणसूत्रितेन लघुभाष्येण भूषितम् ।
आचार्यश्रीमलयगिरिपादविरचितयाऽर्धपीठिकावृत्त्या तयाश्रीक्षेमकीर्त्या-
चार्यवरानुसन्धितया शेषसमग्रवृत्त्या समलङ्कितम् ।

द्वितीय-तृतीयावुद्देशकौ ।

જૈન આત્માનંદ સભા

ગ્રામ્ય પુસ્તકો

ક્રમ	વિગત	કિંમત
૧	ત્રિશષ્ટિ શલાકા પુરુષ પર્વ ૨-૩-૪ પુસ્તક	૫૦-૦૦
૨	ત્રિશષ્ટિ શલાકા પુરુષ પર્વ	૫૦-૦૦
૩	દ્વાદશારં નયયકમ્ ભાગ-૧	૫૦૦-૦૦
૪	દ્વાદશારં નયયકમ્ ભાગ-૨	૩૫૦-૦૦
૫	દ્વાદશારં નયયકમ્ ભાગ-૩	૩૫૦-૦૦
૬	સ્ત્રીનિર્વાણ કેવળી ભુક્તિ પ્રકરણ	૨૫-૦૦
૭	જિનદત્ત આખ્યાન	૧૫-૦૦
૮	સાધુ-સાધ્વી આવશ્યક ક્રિયા સૂત્ર પ્રત	૨૦-૦૦
૯	કુમાર વિહાર શતક પ્રતાકારે	૨૦-૦૦
૧૦	પ્રાકૃત વ્યાકરણ	૫૦-૦૦
૧૧	આત્મકાંતિ પ્રકાશ	૫-૦૦
૧૨	નવસ્મરણાદિ સ્તોત્ર સંદોહ	૭-૦૦
૧૩	જાણુ અને જોયું	૧૦-૦૦
૧૪	સુપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ભાગ-૨	૨૦-૦૦
૧૫	કથારત્ન કોષ ભાગ-૧	૩૦-૦૦
૧૬	જ્ઞાન પ્રદિપ ભાગ ૧-૨-૩ સાથે	૪૦-૦૦
૧૭	સુમતિનાથ ચરિત્ર ભાગ-૧	૪૦-૦૦
૧૮	સુમતિનાથ ચરિત્ર ભાગ-૨	૪૦-૦૦
૧૯	શત્રુંજય ગિરિરાજ દર્શન	૧૦-૦૦
૨૦	વૈરાગ્ય ઝરણા	૩-૦૦
૨૧	ઉપદેશમાળા ભાષાંતર	૩૦-૦૦
૨૨	ધર્મ કૌશલ્ય	૧૦-૦૦
૨૩	નમસ્કાર મહામંત્ર	૫-૦૦
૨૪	પુણ્યવિજય વિશેષાંક	૧૦-૦૦
૨૫	આત્મવિશુદ્ધિ	૧૦-૦૦
૨૬	જૈનદર્શન મીમાંસા	૧૦-૦૦
૨૭	શત્રુંજય તીર્થનો ૧૫મો ઉદ્ધાર	૨-૦૦
૨૮	આત્માનંદ ચોવિત્તી	૨-૦૦
૨૯	બ્રહ્મચર્ય ચારિત્ર પૂજાદિત્રયી સંગ્રહ	૫-૦૦
૩૦	આત્મવલ્લભપૂજા	૫-૦૦
૩૧	નવપદજી પૂજા	૫-૦૦
૩૨	ગુરુભક્તિ ગાંધુલી સંગ્રહ	૨-૦૦
૩૩	ભક્તિ ભાવના	૨-૦૦
૩૪	જૈન શારદાપૂજન વિધિ	૫-૦૦
૩૫	જંબુસ્વામી ચરિત્ર	૧૫-૦૦
૩૬	ચાર સાધન	૨૦-૦૦
૩૭	શ્રી તીર્થંકર ચરિત્ર (સચિત્ર)	૧૫૦-૦૦

॥ श्रीमद्विजयानन्दसूरिवरेभ्यो नमः ॥

पूज्यश्रीभद्रबाहुस्वामिविनिर्मितखोपज्ञनिर्युक्त्युपेतं बृहत् कल्पसूत्रम् ।

श्रीसङ्खदासगणिकक्षमाश्रमणसूत्रितेन लघुभाष्येण भूषितम्
आचार्यश्रीमलयगिरिपादविरचितयाऽर्धपीठिकावृत्त्या तपाश्रीक्षेमकीर्त्या-
चार्यवरानुसन्धितया शेषसमग्रवृत्त्या समलङ्कितम् ।

द्वितीय उद्देशः ।

—उ पा अ य प्र कृ त म्—

बीजसूत्राणि १-३

व्याख्यातः प्रथम उद्देशकः, सम्प्रति द्वितीयः प्रारभ्यते, तस्य चेदमादिसूत्रम्—

उवस्सयस्स अंतोवगडाए सालीणि वा वीहीणि वा
मुग्गाणि वा मासाणि वा तिलाणि वा कुलत्थाणि वा
गोहूमाणि वा जवाणि वा जवजवाणि वा उक्खि-
त्ताणि वा विक्खित्ताणि वा विइक्किन्नाणि वा विप्प-
किन्नाणि वा, नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण
वा अहालंदमवि वत्थए १ ॥

5

अथास्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

एरिसए खेचम्मी, उवस्सए केरिसम्मि वसितव्वं ।

पुव्वुत्तदोसरहिते, वीयादिजदेस संबंधो ॥ ३२९० ॥

10

‘ईदृशे’ प्रथमोद्देशकान्त्यसूत्रवर्णिते आर्यक्षेत्रे विहरद्विरूपाश्रये कीदृशे वस्तव्यम् ? इति
चिन्ताग्रामनेन सूत्रेणोपवर्ण्यते । पूर्वम्—आद्योद्देशके ये उपाश्रयस्य दोषाः—सागारिकत्वादय

१ ‘य आर’ तादी० मो० ले० ॥ २ अस्य त० डे० ॥

३ डे० प्रति विहाय सर्वास्त्राणि प्रतिषु—उक्खित्ताणि वा विक्खित्ताणि वा इति पाठो दृश्यते ।
टीका पुनरेतत्पाठानुसारेण भा० प्रतावेव वर्तते । दृश्यता पत्रं ९२४ टिप्पणी ३ ॥

४ भा० का० तामू० विनाऽन्यत्र—विइक्किन्ना० तादी० मो० ले० । विक्किन्ना० तामू० ॥

उक्ताः (सूत्रम् २५-२९) तैः रहितो बीजादिपरित्यक्तश्च य उपाश्रयस्तत्र वस्तव्यमिति । एष पूर्वसूत्रेण सहास्य सम्बन्धः ॥ ३२९० ॥

अहवा पदमे मुत्तमि पलंवा वणिग्या ण भोत्तन्वा ।

तेमि चिय रक्खडा, तस्सहवामं निवारेति ॥ ३२९१ ॥

- 5 'अथवा' इति सम्बन्धस्य प्रकारान्तरताद्योक्तकः । प्रथमोद्देशके 'प्रथमे' प्रलम्बसूत्रे (गा० ८४९-५७) सविस्तरं प्रलम्बान्युपवर्णितानि, तानि च न भोक्तव्यानीति प्रतिषिद्धानि; अतो द्वितीयोद्देशकेऽपि प्रथमसूत्रे 'तेषामेव' प्रलम्बानां रक्षार्थं तैः-बीजारूपैः प्रलम्बैः सह वासम्-अवस्थानं निवारयति ॥ ३२९१ ॥

अवि य अणंतरसुत्ते, उवस्सतो अधिकतो णिसिं जत्थ ।

- 10 समणाण न निग्गंतुं, कप्पति अह तेण जोगो उ ॥ ३२९२ ॥

'अपि च' इत्यभ्युच्चये, न केवलं पूर्वोक्तं सम्बन्धद्वयम्, तृतीयोऽपि सम्बन्धोऽस्तीति भावः । पूर्वसूत्रस्याधस्ताद् 'अनन्तरसूत्रे' 'नो कप्पह् निगंथस्स एगाणियस्स राजो वा वियाले वा' (उ० १ सू० ४९) इत्यादिलक्षणे उपाश्रयोऽधिकृतः, यैत्रैकाकिनं श्रमणानां 'निशि' रात्रौ विचारभूत्याद्यर्थे न निर्गन्तुं कल्पते । 'अथ' अयं तेन सूत्रेण सह 'योगः' सम्बन्धः ॥ ३२९२ ॥

- 15 इत्यनेकैः सम्बन्धैरायातस्यास्य व्याख्या—उपाश्रयस्य या 'अन्तर्वगडा' वगडाया अभ्यन्त-रम्, तच्च प्रतिश्रयमध्यं वा स्यात् प्राङ्गणं वा । तत्र "सालीणि व" ति शालिवीजानि वा "वीहीणि व" ति व्रीहिवीजानि वा, एवं मुद्ग-माष-तिल-कुलत्थ-गोधूम- [यव-] यवयवैरपि तत्तद्बीजान्यु-च्यन्ते, यवयवाः—यवविशेषास्तद्बीजानि वा । एतानि बीजानि यत्रोपाश्रये उत्क्षिप्तानि वा विक्षिप्तानि वा व्यतिकीर्णानि वा विप्रकीर्णानि वा तत्र नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा यथाऽलन्दमपि वस्तुम् । इह यथाऽलन्दं त्रिधा—जघन्यं मध्यममुत्कृष्टं च । यावता काले-नोदकाद्रौ हस्तः शुष्यति तद् जघन्यम्, पञ्चरात्रिन्दिवान्युत्कृष्टम्, तयोरपान्तराले सर्वमपि मध्यमम् । अत्र जघन्य-मध्यमयोः सूत्रावतारः । अपिशब्दः सम्भावनायाम् । जघन्यमपि मध्यममपि वा यथाऽलन्दं नो कल्पते वस्तुम्, किं पुनरुत्कृष्टम्? इति भावः । अत्र चोत्क्षिप्ता-दीनि पदानि भाष्यगाययैव व्याख्यास्यन्त इत्यभिप्रायेणात्र न व्याख्यातानीति सूत्रसङ्केपार्थः ॥
- 25 अथ निर्युक्तिविस्तरः—

नामं ठवणा दविण, भावे य उवस्सओ मुणेयव्वो ।

एएसिं नाणत्तं, वोच्छामि अहाणुपुव्वीए ॥ ३२९३ ॥

नामोपाश्रयोः स्थापनोपाश्रयो द्रव्योपाश्रयो भावोपाश्रयश्चेति उपाश्रयश्चतुर्द्धा मन्तव्यः । एतेषा-

१ वासमपि निवा" मा० ॥

२ यत्र एकस्य-एकाकिनः श्रमणस्य 'निशि' मा० ॥

३ वा । तत्र शालयो वा व्रीहयो वा मुद्गा वा माषा वा तिला वा कुलत्था वा गोधूमा वा यवा वा यवयवा वा । वाशब्दाः सर्वेऽपि विकल्पार्थाः । सूत्रे च प्राकृतत्वाद्यपुंसक-निर्देशः । यवयवा यवविशेषाः, शेषाः सुप्रसिद्धाः । एतानि धान्यानि यत्रोपाश्रये उत्कीर्णानि वा विकीर्णानि वा व्यतिकीर्णानि मा० ॥

मुपाश्रयाणां 'नानात्वं' विशेषमहमानुपूर्व्या वक्ष्यामि ॥ ३२९३ ॥

तत्र नाम-स्थापने क्षुण्णत्वादनादृत्य द्रव्य-भावोपाश्रयौ प्रतिपादयति—

दन्वम्मि ऊ उवस्सओ, कीरइ कड बुत्थमेव सुन्नम्मि ।

भावम्मि निसिद्धे संजएसु दन्वम्मि इयरेसु ॥ ३२९४ ॥

'द्रव्ये तु' द्रव्यविषयः पुनरुपाश्रयो यः सयतार्थ 'क्रियते' क्रियमाणो वर्तते, कृतो वा ५ परमद्यापि न सयतेभ्यो वित्तिर्यते, अथवा यो गृहस्यैरात्मार्थ निष्पादितः परं तत्र संयता मास-कल्पं वर्षाकल्पं वा "बुत्थ" चि उपित्वा अन्यत्र गताः, साम्प्रतं स उपाश्रयः शून्यस्तिष्ठति एष द्रव्योपाश्रयः । भावोपाश्रयो नाम यः संयतेभ्यः 'निसृष्टः' प्रदत्तः, तैः परिसुज्यमान इत्यर्थः । यः पुनः 'इतरेषां' पार्वस्थादीनां निसृष्टः सोऽपि द्रव्योपाश्रयो विज्ञेयः ।

आह च बृहद्भाष्यकृत—

10

जो समणट्ठाए कतो, बुत्था वा आसि जत्थ समणा उ ।

अहवा दन्वउवस्सओ, पासत्थादीपरिगहिओ ॥ ३२९४ ॥

अथोपाश्रयस्यैकार्थिकान्याह—

उवसग पडिसग सेजा, आलय वसधी णिसीहिया ठाणे ।

एगड्ड वंजणार्ह, उवसग वगडाय निक्खेवो ॥ ३२९५ ॥

15

उपेत्य—आगत्य साधुमिराश्रीयत इत्युपाश्रयः । एवं प्रतिश्रीयत इति प्रतिश्रयः । शेरते साधवोऽस्यामिति शय्या । आलीयन्ते साधवोऽत्रेत्यालयः । वसन्ति साधवोऽस्यामिति वसतिः । निषेधः—गमनादिव्यापारपरिहारः स प्रयोजनमस्याः तमर्हतीति वा नैषेधिकी । तिष्ठन्ति साधवोऽत्रेति स्थानम् । एतान्येकार्थानि 'नानाव्यञ्जनानि' पृथगक्षराण्युपाश्रयस्य नामानि । अथ वगडाय निक्षेपः कर्तव्यः ॥ ३२९५ ॥ तमेवातिदेशेनाह—

20

एमेव होति वगडा, चउन्विहा सा उ वतिपरिक्खेवो ।

दन्वम्मि तिप्पगारा, भावे समणेहि भुज्जंती ॥ ३२९६ ॥

'एवमेव' उपाश्रयवद् वगडा अपि नामादिभेदात् चतुर्विधा भवति । तत्र द्रव्यवगडा गृह-सम्बन्धी वृत्तिपरिक्षेपो मन्तव्यः । सा च त्रिप्रकारा, तद्यथा—सचित्ता अचित्ता मिश्रा च । इयं त्रिप्रकाराऽपि यथा मासकल्पप्रकृते द्रव्यपरिक्षेपः (गा० ११२२-२३) उक्तस्तथैव 25 वक्तव्या । 'भावे' भाववगडा 'श्रमणैः' साधुमिर्यो वृत्तिपरिक्षेपः परिसुज्यते सा मन्तव्या ॥ ३२९६ ॥ < अथ कोऽसावुपाश्रयो यस्यैषा वगडा वर्णिता ? उच्यते—>

वलया कोट्टागारा, हेट्टा भूमी य होइ रमणिजा ।

१ 'तार्थं क्रियमाणः कृतो वा वर्तते, स चाद्या' मा० । "दन्वम्मि तु० गाथा । कीरमाणो वा कृतो वा सज्जतेहि अपरिगहितो ।" इति चूर्णौ । "दन्वम्मि उ० गाथा । जो संजयट्ठाए उवस्सओ कीरइ कृतो वा, जो ण ताव णिसिरेज्जइ ।" इति विशेषचूर्णौ ॥

२ 'वति । सा तु वगडा वृत्तिपरिक्षेपो मन्तव्यः । तत्र द्रव्यवगडा त्रिप्रकारा, मा० ॥ ३ < > एतच्चिह्नमध्यगतमवतरणमिदं भा० नास्ति ॥

वीएहिं विप्पमुको, उवस्तओ एरिसो होइ ॥ ३२९७ ॥

‘वलयानि’ कटपल्यादीनि ‘कोष्ठागाराणि च’ सुप्रतीतानि यत्र भवन्ति, अधस्ताच्च तत्र भूमिर्भवति ‘रमणीया’ बीजाद्यभावेन प्रशस्या, ईदृश उपाश्रयो बीजैर्विप्रमुक्तो भवति ॥ ३२९७ ॥
इदमेव व्याख्यानयति—

5 कडपल्लाणं सण्णा, तणपल्लाणं च देसितो वलया ।
णिप्परिसाडिमभुजंतगा य कयभूमिकम्मंता ॥ ३२९८ ॥

‘देशीतः’ देशीभाषामाश्रित्य कटपल्यानां तृणपल्यानां च वलयानीति संज्ञा । < तेषां मालेषु बद्धेषु धान्यानि क्रियन्ते > । तानि च यत्र ‘निःपरिशादीनि’ परिशाटिरहितानि, ‘अमु-
उग्रमानानि’ अन्यापार्यमाणानि, तथा कृतं भूमिकर्म—छगणलेपनादिकम् अन्तेषु—प्रान्तप्रदेशे-
10 पु येषां तानि कृतभूमिकर्मान्तानि, अधस्ताच्च भूमिका बीजादिविप्रमुक्ता, ईदृशे प्रतिश्रये वस्तुं
कल्पते ॥ ३२९८ ॥ अथ कोष्ठागाराणि व्याचष्टे—

चाउस्सालघरेसु व, जत्थोव्वर-कोट्टएसु धण्णाइ ।

निच्चट्टइतमभोगा, तेसु निवासं न वारेइ ॥ ३२९९ ॥

अथवा चतुःशालादिगृहेषु यत्रोपाश्रयेऽप्यवरकेषु वा इष्टकादिमयेषु कोष्ठकेषु वा सृत्तिकाम-
15 येषु धान्यानि ‘नित्यस्यगितानि’ सदापिहितानि ‘अभोग्यानि’ परिभोगरहितानि तिष्ठन्ति तत्र
ये शेषा अपवरकाः कोष्ठका वा तेषु निवासं न वारयति ॥ ३२९९ ॥

क पुनस्तर्हि वस्तुं न कल्पते ? इत्याह—

सालीहिं वीहीहिं, तिलकुलत्थेहिं विप्पकिण्णेहिं ।

आदिण्णे वितिकिण्णे, अहलंद ण कप्पती वासो ॥ ३३०० ॥

20 शालाभिर्घ्राहिमिस्तिलैः कुल्लथैः उपलक्षणत्वाद् मुद्ग-माषादिभिश्च विप्रकीर्णैराकीर्णैर्व्यति-
कीर्णैः उपलक्षणत्वाद् विकीर्णैश्च सङ्कुले उपाश्रये निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां च यथालन्दमपि कालं
न कल्पते वासः । एषा श्रीमद्रवाहुस्वामिकृता गार्था । अनया सूत्रपदानि संगृहीतानि—
आकीर्णग्रहणेन च उत्क्षिप्तपदं विकीर्णग्रहणे तु विक्षिप्तपदं गृहीतं मन्तव्यम् ॥ ३३०० ॥

१ भूमिरतिरमणीया बीजादिविप्रमुक्ता । ईदृश मा० ॥ २ देशविशेषमा० भा० ॥

३ “कडपल्लं ति वा धण्णसालं ति वा तणपल्लं ति वा वलयं ति वा एगडं, तेषिं माला बद्धा, तेषु
धनाणि कीरति” इति चूर्णौ विशेषचूर्णौ च ॥ ४ < एतदन्तर्गतं. पाठः भा० नास्ति ॥ ५ “न्तानि,
ईदृशानि वलयानि यत्र मालोपरि भवन्ति, अधस्ता” मा० ॥

६ “उव्वरओ ति वा कोट्टो ति वा एगट्टं” विशेषचूर्णौ ॥

७ “सालीहिं गार्हा पुरातना ॥ एतीसे विभायागार्हाओ तिणि—सालोहि व० गार्हा कण्ठा ॥
ओखिन्न० गार्हा कण्ठा ॥ तिहिं च० गार्हा कण्ठा ॥” इति विशेषचूर्णौ ॥

८ ‘विप्रकीर्णैः’ इतस्ततो विक्षिप्तैः ‘आकीर्णैः’ एकजातीयैर्धान्यैरभिव्यासे ‘व्यतिकीर्णैः’
तैरेवानेकजातीयैः सङ्कुले भा० ॥

९ “था ॥ ३३०० ॥ अथैनमेव माप्यकारो व्याख्यानयति—तत्र परः प्राद । भा० ॥

अत्र परः प्राह—ननु जातिवाचकाः शब्दाः ‘सम्पन्नः शालिः’ इत्यादिवदेकवचननिर्देशेन व्यवहियमाणा उपलभ्यन्ते. ततः किमर्थमत्र “शालिभिर्ग्रीहिभिः” इत्यादौ बहुवचनेन निर्देशः कृतः ? उच्यते—

शालीहिं व ग्रीहीहिं व, इति उच्ये होति एतदुचं तु ।

शालीमादीयाणं, होंति पगारा बहुविहा उ ॥ ३३०१ ॥

5

शालिंभिर्वा ग्रीहिंभिर्वा ‘इत्युक्ते’ एवं बहुवचननिर्देशे कृते एतद् ‘उक्तम्’ अभिहितं भवति—शाल्यादीनां धान्यानां बहुविधाः प्रकारा भवन्ति । तद्यथा—कलमशालिः रक्तशालि-
नहाशालिरित्यादि ॥ ३३०१ ॥ उल्लिख्यतादिपदानां व्याख्यानमाह—

उल्लिख्यता भिन्नरासी, “विक्षिप्तत्वे तेसि होति संबंधो ।

वितिक्रिण्णे सम्मेलो, विपङ्गणे संथडं जाणे ॥ ३३०२ ॥

10

उल्लिख्यतां नाम येषां धान्यानां राशयो भिन्नाः । “विक्षिप्तानि नाम त एव धान्यराशयो भिन्नाः परमेकतः सम्बद्धाः, अत एवाह—“विक्षिप्तपदे व्याख्यायमाने ‘तेषां’ भिन्नराशीनां सम्बन्धो भवति । व्यतिक्रीर्णानि तु तानि सर्वाण्यपि धान्यान्येकतः सम्मिलितानि, आह च—
व्यतिक्रीर्णपदे तेषां धान्यानां सम्मिलको भवति । विप्रक्रीर्णानि तु सर्वतः संस्तृतानि पुष्पप्र-
करवत्. अत एवाह—विप्रक्रीर्णपदे ‘संस्तृतं’ विप्रकिरणं जानीयात् ॥ ३३०२ ॥

15

अथ यथालन्दपदं व्याचष्टे—

तिविहं च अहालंदं, जहन्नयं मज्झिमं च उक्कोसं ।

उदउल्लं च जहण्णं, पणगं पुण होइ उक्कोसं ॥ ३३०३ ॥

‘तिविहं च’ त्रिप्रकारं यथालन्दम्, तद्यथा—जघन्यं मध्यममुत्कृष्टं च । तत्रोदकार्दः
करो यवता कालेन शुन्यति तावन्नात्रं जघन्यम् । ‘पञ्चकं’ पञ्चरात्रिन्दिवानि पुनरुत्कृष्टम् । 10
अर्धत्रिपक्षं तयोरपान्तरालवर्ति सर्वमपि मध्यमम् ॥ ३३०३ ॥

अथान्न बीजाकीर्णे प्रतिश्रवे तिष्ठतां प्रायश्चित्तमाह—

बीयाईआइण्णे, लहुओ मासो उ ठायमाणस्म ।

आणादिणो अ दोसा, विराहणा संजमाऽऽताए ॥ ३३०४ ॥

“बीयाइ” इति आदिशब्दः स्वगतानेकभेदसूचकः । ततश्च बीजैः—शाल्यादिभेदादनेकप्रका- 25
राकीर्णे उपाश्रये तिष्ठत आचार्यादर्लघुको मासः प्रायश्चित्तम्. अयं च तपःकालविशेषितः ।
तद्यथा—आचार्यस्य तपसा कालेन च गुरुकः, उपाध्यायस्य तपसा गुरुकः, वृषभस्य कालेन
गुरुकः. भिक्षोस्तपसा कालेन च लघुकः । एतत् प्रत्येकबीजावधिषयं प्रायश्चित्तमुक्तम् । अनन्त-
रनेन घेदेनेन । नवः नामेलगुन्धाने मासगुरुकम् । मयर्तानागणि प्रवर्तनो-गणावच्छेदिन्य-

१ ‘लिभिर्ग्रीहिभिश्च’ इत्युक्ते भा० ॥ २ उत्कीर्णादिपदं भा० ॥ ३ एतदग्रे नाडी० सो० ले०
प्रमाणाद्—१०० वर्तते ॥ ४ उल्लिख्यता मि० भा० जं० चूर्णो विशेषचूर्णो च ॥

५ विक्षिप्तत्वे ते० भा० तं० डे० कां० । विपङ्गणे ते० तामा० ॥ ६ उत्कीर्णानि नाम भा० ॥

७ विक्रीर्णानि नाम भा० ॥

८ विक्रीर्णपदे व्या० भा० ॥

भिषेका-भिक्षुणीनामेवमेव वक्तव्यम् । आज्ञादयश्च दोषा अत्र भवन्ति । तथा विराधना संयमे आत्मनि च मन्तव्या । इयं द्विधाऽपि पुरस्तादभिधास्यते ॥ ३३०४ ॥

प्रकारान्तरेण प्रायश्चित्तमेवाह—

उत्तिष्ठत्तमाइएसुं, थिरा-ऽथिरेसुं तु ठायमाणस्स ।

पणगादी जा भिण्णो, विसेसितो भिक्खुमाईणं ॥ ३३०५ ॥

साहारणम्मि गुरुगा, दसादिगं मासें ठाति समणीणं ।

मासो विसेसिओ वा, लहुओ साहारणे गुरुगो ॥ ३३०६ ॥

- उत्तिष्ठादिषु पदेषु थिरा-ऽथिरमेदभिन्नेषु तिष्ठतां भिक्षुप्रभृतीनां पञ्चकादारभ्य भिन्न-
मासं यावत् तपः-कालविशेषितं प्रायश्चित्तम् । तद्यथा—उत्तिष्ठेत्तु थिरसंहननिषु बीजेषु
10 तिष्ठति लघुपञ्च-वरात्रिन्दिवानि, अथिरसंहननिषु लघु-दशरात्रिन्दिवानि; विक्षिप्तेषु थिरेषु
तिष्ठति लघुदशरात्रिन्दिवानि, अथिरेषु लघुपञ्चदशरात्रिन्दिवानि; व्यतिकीर्णेषु थिरेषु तिष्ठति
लघुपञ्चदशरात्रिन्दिवानि, अथिरेषु लघुविंशतिरात्रिन्दिवानि; विप्रकीर्णेषु थिरेषु तिष्ठति लघु-
विंशतिरात्रिन्दिवानि, अथिरेषु लघुपञ्चविंशतिरात्रिन्दिवानि । एतत् सर्वमपि प्रायश्चित्तं भिक्षो-
स्तपसा कालेन च लघुकम्, वृषभस्य कालेन गुरुकम्, उपाध्यायस्य तपसा गुरुकम्, आचा-
15 र्यस्य तपसा कालेन च गुरुकम् । एतत् प्रत्येकबीजविषयं प्रायश्चित्तमुक्तम् ॥ ३३०५ ॥

साधारणबीजेषु त्वेतदेव गुरुकं कर्तव्यम्, गुरुपञ्चकादारभ्य गुरुपञ्चविंशतिकान्तमित्यर्थः ।
श्रमणीनां तु लघुदशरात्रिन्दिवेभ्यः प्रारब्धं लघुमासे तिष्ठति । तत्रापि भिक्षुण्या उभयलघु-
कम्, अभिषेकायाः कालगुरुकम्, गणावच्छेदिन्यास्तपोगुरुकम्, प्रवर्त्तिन्या उभयगुरुकम् ।

१ उक्खिन्नमा° मो० ले० विना ॥

२ उत्कीर्णादि° भा० ॥

३ “उक्खिण्णं गाथाद्वयम् । उक्खिण्णेषु थिरेषु भिक्खु ठाति ना, अथिरेषु १०; विक्खिण्णेषु थिरेषु
१०, अथिरेषु १०ना; वित्तिक्खिण्णेषु थिरेषु १०ना, अथिरेषु थ; विप्पत्तिण्णेषु थिरेषु थ; अथिरेषु थना ।
एतं भिक्खुस्स उभयलहु, वसभस्स कालगुरुं, अभिसेयस्स तवगुरुं, आयसियस्स उभयगुरुं । एतं परितएहुं ।
एत चेव गुदगं पच्छित्तं संजतीणं दससु आरद्धं मासलहुए ठाति, भिक्खुणि-अभिसेयपत्ता-गणावच्छेदणी-
पवत्तिणीणं । एतं परितेसु । अणंतेसु एतं चेव गुरुं । एसा संजमविरावणा ॥” इति चूर्णिः ।

“उक्खिण्णेषु अथिरेषु ठायत्तस्स पंचराहंदिआ, थिरेषु दस; विक्खिण्णेषु अथिरेषु दस, थिरेषु पनरस;
वित्तिणिण्णेषु अथिरेषु पनरस, थिरेषु वीस, विप्पक्खिण्णेषु अथिरेषु वीस, थिरेषु पणुवीस । एवं भिक्खुस्स
दोहि लहुया, वसभस्स कालगुरु, अभिसेयस्स तवगुरु, आयसियस्स उभयगुरु । एवं परितेसु । संजईण
दससु आरद्धं मासलहुए ठाति । भिक्खुणी अभिसेयपत्ता गणावच्छेदणी पवत्तिणी एयासिं तव-कालविसेसो ।
एतं परितेसु । अणंतेसु एए चेव पायच्छित्ता । अहवा सव्वेसिं चेव उक्खिण्णेषु मासलहुं उभयलहुं,
विक्खिण्णेषु कालगुरुं, वित्तिक्खिण्णेषु तवगुरुं, विप्पक्खिण्णेषु उभयगुरुं । एतं परिते । अणंते एतं चेव मासगुरुं ।
आणादी दोसा । विराहणा डुविहा संजमा-ऽऽयाए । संजमविराहणा गितो वा अत्तिं तो वा बीयकायसंवधं करेइ
तण्णिप्फणं, जे य तदस्सिया पाणा ॥” इति विशेषचूर्णिः ॥

४ उत्कीर्णेषु स्थि° भा० ॥

५ < १० एतच्चिह्नमध्यगतः पाठः कां० एव वर्तते ॥

एवं प्रत्येकबीजविषयमुक्तम् । अनन्तबीजेषु त्वेवमेव गुरुदशरात्रिन्दिबेभ्यः प्रारब्धं गुरुमासान्तं वक्तव्यम् । अथवा शिक्षप्रभृतीनां चतुर्णामप्यविशेषणोत्कीर्णादिषु चतुर्वर्षि तपः-कालविशेषितो मासलघुकः, तद्यथा—उत्कीर्णेषु तपसा कालेन च लघुकः, विकीर्णेषु कालेन गुरुकः, व्यति-कीर्णेषु तपसा गुरुकः, विप्रकीर्णेषु तपसा कालेन च गुरुकः । अनन्तबीजेष्वुत्कीर्णादिष्वेवमेव तपः-कालविशेषितं मासगुरुकम् । द्विविधा च विराधना सयमा-ऽऽत्मविषयाऽत्र मन्तव्या । 5 तत्र संयमविराधना निर्गच्छन् वा प्रविशन् वा बीजानां सङ्घट्टनं परितापनमपद्रावणं वा कुर्यात्, ये च तदाश्रिताः प्राणिनस्तेषामपि सङ्घट्टनादिकं कुर्यात् तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम् ॥ ३३०६ ॥

अथात्मविराधनां भावयति—

सालि-ज्वर अच्छि सालुग, गिस्सरणं मास-मुग्गमादीसु ।

सैस्स गुज्ज कुतूहल, विप्पइरण मास गिस्सरणं ॥ ३३०७ ॥ 10

तत्र स्थितानां साधूनां शालि-यवानां शालुकान्यक्ष्णोः प्रविशन्ति । तैश्च प्रविष्टैश्चक्षुषी अनागाढमागाढं वा परिताप्येते । तथा मुद्ग-मापादिषु विप्रकीर्णेषु गमना-ऽऽगमने विदधानानां 'निस्सरणं' प्रस्खलनं भवति, ततश्च हस्तभङ्गादयो दोषाः । अत्र श्वश्रूदृष्टान्तः—

एतो अगारो चिंतेइ—जइ सस्सुगाए गुज्जोरुगाइ पेच्छामि । ताहे मासा अइगमण-निगमणपहे विप्पकिन्ना । सा तत्थ वच्चंती फिल्लसिया गलियवसणा उचाणिया पडिया ॥ 15

इदमेवाह—“सस्सु” इत्यादि । श्वश्रवाः सम्बन्धि यद् शुभं तदवलोकने यत् कुतूहलं तद्वगाद् नाषाणां विप्रकिरणम्, ततस्तस्याः श्वश्रवाः ‘निस्सरणं’ प्रस्खलनमभवत् । एवं तत्र स्थितानां साधूनामप्यात्मविराधना भवेत् ॥ ३३०७ ॥ <“द्वितीयपदमाह—>

विइयपय कारणम्मि, पुर्वि वसमा पमज्ज जतणाए ।

विकिखरणम्मि वि लहुओ, तत्थ वि आणादिणो दोसा ॥ ३३०८ ॥ 20

द्वितीयपदे ‘कारणे’ अध्वनिर्गमनादौ शुद्धोपाश्रयालमे बीजाकीर्णेष्वप्युपाश्रये तिष्ठन्ति । कथम् ? इत्याह—पूर्वं वृषभा दण्डप्रोच्छनकं गृहीत्वा तत्र गत्वा यतनया यथा तेषां बीजानां परितापनादि न भवति तथा प्रभृज्य ततः सवारु-वृद्धमपि गच्छमानीय यथालुदं कालं तिष्ठन्ति । यदि प्रमार्जनां विदधाना बीजानां विकिरणम्—इतस्ततो विक्षेपणं कुर्वते तदा लघुमासः प्रायश्चित्तम् । तत्राप्यविधिप्रमार्जने आज्ञादयो दोषाः ॥ ३३०८ ॥ अथैतदेव स्पष्टयति— 25

गीया पुरा गंतु समिक्खियम्मि, थिरे पमज्जित्तुमहाथिरे वा ।

साहडुमेगंति वसंति लंदं, उक्कोसयं जाणिय कारणं वा ॥ ३३०९ ॥

केचिदध्वनिर्गतादयः साधवो निवक्षितं ग्रामं प्राप्ताः, तत्र च गीतार्थाः पुरतो गत्वा त्रिकूलः शुद्धां वसतिं समीक्षन्ते—प्रत्युपेक्षन्ते । यदि तथासमीक्षिते न प्राप्यते तदा शाल्या-दिवीजेष्वुत्कीर्णेषु प्रथमं स्थिरसंहननिषु तिष्ठन्ति, तदभावेऽस्थिरसंहननिष्वपि । तानि च 30

१ का० विनाऽन्यत्र—त्वयमेव भा० । त्वेनमेव ताटी० त० डे० मो० ले० ॥

२ °पुत्तितादिष्वे° भा० ॥ ३ सुस्स ताभा० विना ॥ ४ °श्रुबोरनागाढमागाढं वा परि-ताप्येते भा० ॥ ५ <१० एतन्मध्यगतमवतरणं भा० नास्ति ॥ ६ °षां जीवानां परि° मो० ले० ॥

बीजानि यतनया प्रमृज्य तत एकान्ते संहरन्ति—संस्थापयन्ति । संहृत्य च तत्र जघन्यं वा मध्यमं वा यथालन्दं वसन्ति । 'कारणं वा' अध्वपरिश्रमादिकं ज्ञात्वोक्तमपि यथालन्दं वसन्ति । अत्र पाठान्तरम्—“साहङ्गमेगं तु” त्रि तानि बीजानि संहृत्य ततः 'एकम्' इति जघन्यं यथालन्दं वसन्ति, शेषं प्राग्वत् । उत्कीर्णानामभावे विकीर्णेषु, तेषामभावे व्यतिकीर्णेषु, तदप्राप्तौ विप्रकीर्णेष्वपि तिष्ठन्ति । तत्रापि प्रथमं प्रत्येकेषु, ततः साधारणेष्वपि । अथोक्तमेण तिष्ठन्ति ततो मासलघु । संयतीनामप्येवमेव द्वितीयपदं मन्तव्यम् ॥ ३३०९ ॥

सूत्रम्—

अह पुण एवं जाणिजा—नो उक्खित्ताइं नो विक्खित्ताइं नो विईकिण्णाइं नो विप्पकिण्णाइं रासिक-
10 डाणि वा पुंजकडाणि वा भित्तिकडाणि वा कुलिया-
कडाणि वा लंछियाणि वा मुद्दियाणि वा पिहितानि
वा कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा हेमंत-
गिम्हासु वत्थए २ ॥

अथ पुनरेवं जानीयात्—तानि शास्त्रादीनि बीजानि तत्रोपाश्रये नो उत्क्षिप्तानि नो
15 विक्षिप्तानि नो विकीर्णानि नो विप्रकीर्णानि, किन्तु राशीकृतानि वा पुञ्जीकृतानि वा भित्ति-
कृतानि वा कुलिकाकृतानि वा लञ्छितानि वा मुद्रितानि वा पिहितानि वा, तत एवं
कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा हेमन्त-श्रीम्पेषु वस्तुमिति सूत्राक्षरार्थः ॥ >

अत्र भाष्यम्—

रासीकडा य पुंजे-कुलियकडा पिहित मुद्दिहे चेव ।
20 ठायंतगाण लहुगा, कास अगीतत्थ सुचं तु ॥ ३३१० ॥
यत्रोपाश्रये राशीकृतानि पुञ्जीकृतानि कुलिकाकृतानि पिहितानि मुद्रितानि चशब्दाद्
भित्तिकृतानि लञ्छितानि च बीजानि तत्र तिष्ठतां चतुर्लघुकाः । कस्य पुनरेतत् प्रायश्चित्तम् ?
उच्यते—अगीतार्थस्य । 'सूत्रं तु' सूत्रं पुनर्गीतार्थविषयं द्रष्टव्यमिति वाक्यशेषः ॥ ३३१० ॥
अथ राशीकृतादिपदानां व्याख्यानमाह—

25 पुंजो य होति वड्डो, सो चेव य ईसिआयतो रासी ।
कुलिया कुड्ढलीणा, भित्तिकडा संसिया भित्ती ॥ ३३११ ॥

'वृत्तः' वृत्ताकारो धान्योत्करः पुञ्ज इत्युच्यते । स एव 'ईपदायतः' मनाम् दीर्घो राशिः ।
अपुञ्जः पुञ्जः कृतानीति व्युत्पत्त्या पुञ्जीकृतानि, एवं राशीकृतानीत्यपि । तथा कुलिका कुड्य-
मुच्यते, ततः कुलिकाकृतानि नाम कुड्यालीनानि कृत्वा स्थापितानि । भित्तिकृतानि तु भित्ति

१ °विक्खिण्णाइं नो विक्खिण्णाइं ताम् । तादी० का० ॥ २ विक्किण्णा० ताम् । विह-
क्किण्णा० तादी० ॥ ३ > एनच्चिद्वान्तर्वात्तिनीयं सूत्रवृत्तिर्भा० प्रती नास्ति ॥

संश्रितानि, भित्तिनिश्रया स्थापितानीत्यर्थः । अथ कुट्टव-मित्योः कः प्रतिविशेषः? उच्यते—
इष्टकादिरचिता भित्तिः, मृत्पिण्डादिनिर्मितं कुट्टवम् ॥ ३३११ ॥

छारेण लंछिताई, मुद्रा पुण छाणपाणियं दिण्णं ।

परिकल्लई करेत्ता, किलिजकडएहिं पिहित्ताई ॥ ३३१२ ॥

लञ्छितानि नाम 'क्षारेण' भस्मना चिहितानि । तथा मुद्रा पुनः छगणपानीयं तद् यत्र १
प्रदत्तं तानि मुद्रितानि । "परिकल्लई" ति यानि नापि लञ्छितानि नापि मुद्रितानि किन्तु
तदुभयप्रकारवाह्यानि कृत्वा विवक्षितप्रदेशे स्थापयित्वा किलिजकटैरेवमेव स्थगितानि तानि
पिहितान्युच्यन्ते । एवंविधेषु बीजेषु हेमन्त-ग्रीष्मयोगीतार्थस्य वस्तुं कल्पते नागीतार्थस्येति
॥ ३३१२ ॥ परः प्रेरयति—

नत्थि अगीतत्थो वा, सुत्ते गीतो व वण्णितो कोइ ।

10

जा पुण एगाणुण्णा, सा सेच्छा कारणं किं वा ॥ ३३१३ ॥

सूत्रे अगीतार्थो वा गीतार्थो वा न कश्चिद् निर्द्धार्य 'वण्णितः' निर्दिष्टोऽस्ति, अतो येयं
भवद्भिः एकस्य-गीतार्थपक्षस्यानुज्ञा अपरस्यागीतार्थपक्षस्य प्रतिषेधः क्रियते सैषा युष्माकं व्याख्या-
तृणां सेच्छा, न पुनर्भवदुक्तमिति भावः । अथ कारणं किमप्यत्रास्ति ततोऽभिधीय-
ताम् ॥ ३३१३ ॥ सूरिराह—

15

एयारिसम्मि वासो, ण कप्पती जति चि सुत्तऽणुण्णातो ।

अव्वोकडो उ भणितो, आयरिओ उवेहती अत्थं ॥ ३३१४ ॥

'एतादृशे' उपाश्रये वासो यद्यपि सूत्रेऽनुज्ञातस्तथापि न कल्पते, यतः 'अव्याकृतः' अविशे-
षित एवार्थः सूत्रे भणितः, परमाचार्यस्तमर्थम् 'उत्प्रेक्षते' विषयविभागप्रकटनेनोन्मीलयति ।
यथा किलैकस्माद् मृत्पिण्डात् कुललोऽनेकानि घट-शरावादिरूपाणि निष्पादयति, एवमाचार्य-
योऽप्येकस्माद् सूत्रपदान्दभ्यूह्यानेकेषामर्थविकल्पानामुपदर्शनं करोति । यथा वा सान्धकारे
गृहादौ विद्यमाना अपि घटादयः पदार्थाः प्रदीपं विना न विलोक्यन्ते, तथा सूत्रेऽप्यर्थवि-
शेषा आचार्येणाप्रकाशिताः सन्तोऽपि नोपलभ्यन्ते ॥ ३३१४ ॥ किञ्च—

जं जह सुत्ते भणितं, तहेव तं जइ वियालणा नत्थि ।

किं कालियाणुओगो, दिट्ठो दिट्ठिप्पहाणेहिं ॥ ३३१५ ॥

25

'यद्' वस्तु 'यथा' येन विधिरूपेण प्रतिषेधरूपेण वा प्रकारेण सूत्रे भणितं तत् तथैव
यदि प्रतिपत्तव्यं 'विचारणा' विषयविभागव्यवस्थापना युक्ता-ऽयुक्तविमर्शो वा 'नास्ति' न
क्रियते ततः 'किं' केन हेतुना कालिकश्रुतस्यानुयोगः 'दृष्टः' विधेयतयोपलब्धः 'दृष्टिप्र-
धानैः' केवलज्ञान-श्रुतज्ञानरूपलोचनप्रवरैर्मार्थक-गणकैः? अथवा 'दृष्टिप्रधानैः' नैगमादिन-
यमतविशारदैः श्रीमद्रवाहुस्यामिभिः किमिति निर्युक्तिकरणद्वारेण कालिकश्रुतानुयोगो ३०
'दृष्टः' प्रतिपादितः? ॥ ३३१५ ॥ अपि च—

उत्सग्गसुतं किंची, किंची अववातियं भवे सुत्तं ।

तदुभयसुत्तं किञ्ची, सुत्तस्स गमा मुण्येयन्वा ॥ ३३१६ ॥

किञ्चिदुत्सर्गसूत्रम् १, किञ्चित् पुनरापवादिकं सूत्रम् २, किञ्चित् तदुभयसूत्रम्, तच्च द्विधा—
उत्सर्गापवादिकम् अपवादौत्सर्गिकम् ३-४ । एते सूत्रस्य 'गमाः' प्रकाराश्चत्वारो ज्ञातव्याः
अथवा 'गमा नाम' द्विरुच्चारणीयानि पदानि । तद्यथा—उत्सर्गात्सर्गिकम् ५, अपवादापवादि-
५ कम् ६ एवंमेतौ द्वौ भेदौ चत्वारश्च प्रागुक्ता इत्येवं सूत्रस्य पङ्क्तिः भेदाः सज्जाताः । एते च पुरस्ता-
दुदाहरिष्यन्ते ॥ ३३१६ ॥ < अन्येऽपि च सूत्रस्य भेदा भवन्तीति दर्शयति—>

गेमेसु एगगहणं, सलोम णिल्लोम अकसिणे अङ्गे ।

विहिमिन्नस्स य गहणं, अववाउस्सगिगयं सुत्तं ॥ ३३१७ ॥

'अनेकेषु' कषायेन्द्रिया-ऽऽश्रवादिष्वर्थेषु ग्रहीतव्येषु कापि सूत्रे एकस्य-अन्यतरस्य ग्रहणं
१० भवेत्, यथा—यत्र सूत्रे क्रोधनिग्रहः साक्षादुपदिष्टस्तत्र माननिग्रहादयोऽप्यर्थत उक्ता द्रष्टव्याः ।
एवमिन्द्रिया-ऽऽश्रवादिष्वपि भावनीयम् ।

कानिचित्तु सूत्राणि साधूनां साध्वीना च प्रत्येकविषयाणि । यथैहैव कल्पाध्ययने सलो-
मसूत्रं निर्लोमसूत्रं वा । तद्यथा—“नो कप्पइ निगंथाणं अलोमाइं चम्माइं धारित्थए
( ) । कप्पइ निगंथाणं सलोमाइं चम्माइं धारित्थए (उ० ३ सू० ४) । नो
१५ कप्पइ निगंथाणं सलोमाइं चम्माइं धारित्थए । (उ० ३ सू० ३) । कप्पइ निगंथाणं अलो-
माइं चम्माइं धारित्थए ( ) ।”

कानिचित्तु सामान्यसूत्राणि भवन्ति, यथा अकूत्ताजिनविषयं सूत्रम् । तच्चेदम्—“कप्पइ
निगंथाण वा निगंथीण वा अकसिणाइ चम्माइं धारित्थए” (उ० ३ सू० ६) ।

अथ “अनानुपूर्वैरपि व्याख्याज्ञम्” इति न्यायोपदर्शनार्थं प्रागुक्तसूत्रषट्कमध्यात् चतु-
२० र्थभेदमुदाहरति—“विहिमिन्नस्स य” इत्यादि । इहैव ग्रन्थे यद् विहिमिन्नस्य ग्रहणमुक्तं
तदपवादौत्सर्गिकं सूत्रम् । तच्चेदम्—“कप्पइ निगंथाणं पक्के तालपल्लवे भिन्ने पडिगाहित्थए,
से वि य विहिभिन्ने नो चेव णं अविहिभिन्ने” (उ० १ सू० ५) ॥ ३३१७ ॥

आह यद्यपवादेनानुज्ञातं तर्हि भूयः कथं प्रतिषिध्यते ? इत्याह—

उत्सग्गठिईं सुद्धं, जम्हा दच्चं विवज्जयं लभति ।

२५ ण य तं होइ विरुद्धं, एमेव इमं पि पासामो ॥ ३३१८ ॥

'उत्सर्गस्थितौ' उत्सर्गपदे 'शुद्धम्' उद्धमादिदोषरहितं यद् भक्त-यानादिद्वन्द्वं ग्रहीतुं
कल्पते तदेवापवादपदे यस्माद् 'विपर्ययं' वैपरीत्यं लभते, अशुद्धमप्युपादातुं कल्पते इत्यर्थः ।
'न च' नैव तत् तथा गृह्यमाण विरुद्धं भवति, ज्ञानादिगुणोपकारकत्वादविरुद्धमेवेति भावः ।
एवमेव 'अमुमपि' प्रकृतमर्थं “कल्पते निर्ग्रन्थीनां पक्कं तालपल्लवं भिन्नं प्रतिग्रहीतुम्” (उ० १
३० सू० ५) इत्यपवादेनानुज्ञातस्याप्यविहिमिन्नप्रतिषेधरूपमविरुद्धमेव पश्यामः ॥ ३३१८ ॥

अथोत्सर्गसूत्रादीनामुदाहरणान्याह—

१ 'वमेते सूत्रस्य भा० ॥ २ < > एतदन्तर्गतमवतरणं भा० नास्ति ॥

३ 'व्या'ऽपि व्याख्यानम्” इति भा० का० विना ॥

उत्सर्गं गौररम्भी, निसेज कप्पाऽववादतो तिण्हं ।

मंसं दल मा अट्ठी, अववादुत्सर्गियं सुत्तं ॥ ३३१९ ॥

उत्सर्गमूत्रं गोचरं पर्यटतः साधोर्गृहद्वयापान्तराले या 'निषद्या' निषदनं तद्विषयम् ।
तच्चेदन्—“नो कप्पइ निगाथाण वा निगंथाण वा अतरगिहंसि आसइत्तए वा जाव काउ-
त्सर्गं वा ठाणं वा ठाइत्तए (उ० ३ सू० २२) चि ।” 5

यत्तु ‘त्रयाणां’ जराभिभूतादीनां निषद्या कल्पते इत्येवंलक्षणं सूत्रं तदापवादिकम् । तच्चेदम्—
“अह पुण एवं जाणिज्जा जराजुण्णे १ वाहिण २ तवस्ती ३ मुच्छिज्ज वा पवडिज्ज वा एवण्हं
कप्पइ अंतरगिहंसि आसइत्तए ।” (उ० ३ सूत्र ३३)

इदं पुनरपवादौत्सर्गिकम्—“मंसं दल मा अट्ठी” चि पुद्गलं प्रयच्छ मा अस्थीनीति ॥ ३३१९ ॥

नो कप्पति व अभिन्नं, अववातेणं तु कप्पती भिन्नं । 10

कप्पति पक्कं भिण्णं, विधीय अववायउत्सर्गं ॥ ३३२० ॥

“नो कल्पतेऽभिन्नमामप्रलम्बं प्रतिग्रहीतुम्” (उ० १ सू० १) एतद्वा उत्सर्गसूत्रम् ।

यत् पुनः ‘अपवादपदेन’ अध्वा-ऽवमौदर्यादिषु भिन्नं प्रतिग्रहीतुं कल्पते इत्येवंरूपं (उ० १
सू० २) तदापवादिकम् ।

यत् पुनः “निर्ग्रन्थीनां कल्पते पक्कं प्रलम्बं विधिमिन्नं नाविधिमिन्नम्” (उ० १ सू० ५) 15
इति सूत्रं तदपवादौत्सर्गिकम् । एतत् प्रागुक्तमपि स्पष्टीकरणार्थमिहाभिहितम् ।

इदं त्वौत्सर्गापवादिकम्—“नो कप्पइ० राओ वा वियाले वा सेज्जा-संथारयं पडिगाहि-
त्तए । नऽन्नत्थ एणेणं पुन्वपडिलेहिणं सिज्जा-संथारएणं (उ० १ सू० ४३) ।

इदं पुनरुत्सर्गात्सर्गिकम्—“नो कप्पइ० असणं वो ण्क पढमाए पोरिसीए पडिगाहिच्चा
पच्छिन्नं पोरिसिं उवाइणावेत्तए । से य आहच्च उवाइणाविए सिया, जो तं मुंजइ मुंजंतं 20
वा साइज्जइ से आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारट्ठाणं उग्वाइय (उ० ४ सू० ११) ।

तथा येषु सूत्रेष्वपवादो भणितस्तेष्वेवार्थतः पुनरनुज्ञा प्रवर्तते तान्यपवादपवादिकानि
॥ ३३२० ॥ किञ्चान्यत्—

कत्थइ देसग्गहणं, कत्थति भणंति णिरवसेसाइं ।

उक्कम-कमजुत्ताइं, कारणवसतो णिजुत्ताइं ॥ ३३२१ ॥ 25

कचित् सूत्रेऽभिधेयपदानां देशतो ग्रहणं क्रियते, कुत्रापि च निरवशेषाण्यभिधेयपदानि
भण्यन्ते, तथा कानिचित् सूत्राण्युक्तमयुक्तानि, कानिचित् कमयुक्तानि ‘कारणवगतः’ कारण-
विशेषमाश्रित्य ‘नियुक्तानि’ गणधरादिभिः श्रुतधरैर्विरचितानि ॥ ३३२१ ॥

एतदेव विवृणोति—

देसग्गहणे वीएहि स्रयिया मूलमादिणो हुंति । 30

कोहादिअणिग्गहिद्या, सिंचंति भवं निरवसेसं ॥ ३३२२ ॥

१ “अभिन्नं रात्रि मे दादं जावइयं तावइयं पुग्गलं दलयाहि, मा य अट्ठियाणि” इतिरूपं सूत्रं आचाराङ्गे
‘उ० ३ सू० १ अ० १८० १० ॥
२ वा ण्क पढं तं डे० ॥

देगग्रहणे कृते सति तज्जातीयानां सर्वेषामपि ग्रहणं भवति, यथा—“सालीणि वा वीहीणि वा” इत्यादावस्मिन्नेव सूत्रे बीजैर्गृहीतैर्मूलादयोऽपि भेदाः सूचिता भवन्ति ।

कुत्रापि च सूत्रे निरवशेषाण्यभिधेयपदानि गृह्यन्ते, यथा दशवैकालिके क्रोधादयोऽनिगृहीताः सन्तः ‘भवं’ संसारं ‘निरवशेषं’ चतुर्गतिकमपि सिञ्चन्तीत्युक्तम् । तथा च तत्सूत्रम्—

५ कोहो य माणो य अणिगगहीया, माया य लोभो अ पवड्डमाणा ।

चत्तारि एए कसिणा कसाया, सिंचंति मूलाइं पुणवभवस्स ॥

(अध्य० ८ श्लो० ४०) ॥ ३३२२ ॥

८ अथोक्तम-क्रमयुक्तानि सूत्राणि दर्शयति— >

सत्थपरिण्णादुक्कमै, गोयर पिंढेसणा कमेणं तु ।

१० जं पि य उक्कमकरणं, तमभिणवधम्ममादऽट्ठा ॥ ३३२३ ॥

शस्त्रपरिज्ञाध्ययने तेजःकायोद्देशकानन्तरं वायुकायोद्देशकः क्रमप्राप्तोऽपि नोक्तः, किन्तु वनस्पति-त्रसकायोद्देशकौ प्ररूप्य पर्यन्तेऽसौ भणितः, एवमादिकमुत्क्रमयुक्तं सूत्रमुच्यते ।

कचिपु सूत्रे क्रमेणैवार्थपदानि भवन्ति, यथा—अद्यै गोचरम्मयः, तद्यथा—“पेडा अड्डपेडा गोमुत्तिया पतंगवीहिया अंतोमवुक्का बाहिसंबुक्का उज्जुगी गंतुपच्चागता ।”

१५ तथा सप्तपिण्डेषणासूत्रमपि क्रमनिबद्धं मन्तव्यम् । तद्यथा—“अससट्ठा संसट्ठा उद्धडा अप्पलेवा उग्गहिता पग्गहिता उज्झितधम्मिया ।”

अथवा ‘पिण्डेषणा’ इति प्रथमं पिण्डपदं तत एषणापदं यत्र ओघनिर्युक्त्यादौ सूत्रे यथाक्रमं प्ररूप्यते तत् क्रमनिबद्धम् ।

यदपि चोक्तमकरणं शस्त्रपरिज्ञादावध्ययने तदभिनवधर्माधर्षम् । किमुक्तं भवति ?—अभि-
२० नवधर्मा श्लैः, स ह्यद्याप्यपरिणतजिनवचनतया वायुकायं परिस्फुटमनुपलभ्यमानतया प्रथमतः प्ररूप्यमाणं न सम्यक् प्रतिपद्यते, अतो वनस्पति-त्रसान् प्ररूप्य यदा तेषु सम्यग् जीवत्वं प्रतिपन्नस्तदा वायुकायं जीवत्वेन प्ररूप्यमाणं सुखेनैव श्रद्धते, एवमादिभिः कारणैरुत्क्रमकरणं मन्तव्यम् ॥ ३३२३ ॥ अथ “वीएहि सुट्ठया मूलमाहुणो” (गा० ३३२२) ति पदं व्याचष्टे—

वीएहि कंदमादी, वि स्रयिया तेहिं सव्व वणकाओ ।

२५ भोम्मादिगा वणेण तु, समेद सारोवणा भणिता ॥ ३३२४ ॥

इहैव सूत्रे बीजैर्गृहीतैः कन्द-मूलादयोऽपि भेदाः सूचिताः, तेष्वापि तिष्ठतः प्रायश्चित्तं भवतीति भावः । ‘तैश्च’ कन्दादिभिः सर्वोऽपि ‘वनस्पतिकायः’ परीक्षा-ऽनन्तभेदभिन्नः सूचितः । ‘वनेन तु’ वनस्पतिना ‘भौमादयः’ पृथिव्यप्कायादयः कायाः सूचिताः । एवं ‘समेदा’ भेद-प्रभेदमहिता पडपि कायाः ‘सारोपणाः’ अप्रायश्चित्ता भणिता अवसातव्याः ॥ ३३२४ ॥

३० जत्थ उ देमग्गहणं, तत्थऽवसेसाइं सुइयवसेणं ।

मोत्तूणं अहिगारं, अणुयोगधरा पंभासंति ॥ ३३२५ ॥

१ < > एतन्मध्यगतमवतरणं भा० नास्ति ॥ २ °दी, तु सू° ताभा० ॥

३ सूचिताः । तैश्च सर्वोऽपि भा० ॥ ४ °त्य वि सेसाइं ताभा० ॥ ५ पसासंति ताभा० ॥

एवमत्रापि यत्र देशग्रहणं तत्रावशेषाण्यर्थपदानि, सूचितं सूचा, भावे कप्रत्ययः, तद्वशे-
नावगन्तव्यानि । तथा कुत्रापि सूत्रेऽनुयोगधराः ‘अधिकारं’ प्रस्तुतार्थं मुक्त्वा सूत्रानुपाति
प्रसङ्गागतमर्थं प्रथमतः प्रभाषन्ते, यथा पिण्डाधिकारे प्रस्तुते—

“पुढवी आडक्काए, तेऊ वाऊ वणस्सई चेव ।

विइ तिय चउरो पच्चिदिया य लेवो दसमओ अ ॥” (गा० ३३६) 5
इत्यादिनौघनिर्मुक्तौ सविस्तरं कायप्ररूपणा कृता । एवं विचित्राणि सूत्राणि भवन्ति, अत
एव यावदमीषामर्थः सूरिणा न व्यक्तीकृतस्तावन्न सम्यगवगमपथमुपगच्छति ॥ ३३२५ ॥

अथौत्सर्गिका-ऽऽपवादिकसूत्रयोर्विषयविभागमाह—

उत्सर्गेण भणियाणि जाणि अववादतो तु जाणि भवे ।

कारणजातेण मुणी!, सव्वाणि वि जाणितव्वाणि ॥ ३३२६ ॥ 10

उत्सर्गेण यानि सूत्राणि भणितानि यानि चापवादतः सूत्राणि तानि हे मुने ! कारणजातेन
सर्वाण्यपि ज्ञातव्यानि । किमुक्तं भवति ?—प्रतिषिद्धस्य आचरणहेतुः कारणम्, तच्च ज्ञानादि,
तत्र चोत्सर्गसूत्रेषु साक्षादुत्सर्गविषयो निबन्धः, अर्थतस्तु कारणजाते तत्राप्यनुज्ञा मन्तव्या;
अपवादसूत्रेषु पुनः कारणजातमुद्दिश्य साक्षादपवादविषयो निबन्धः, अर्थतस्तु तत्राप्युत्सर्गो
द्रष्टव्यः । एवं सर्वसूत्रेषु तत्तत्र उत्सर्गा-ऽपवादावुभावपि निबद्धाववगन्तव्यौ ॥ ३३२६ ॥ 15

अथ किं पुनरनयोः स्वस्थानम् ? इत्याह—

उत्सर्गेण निसिद्धाई जाई ढव्वाई संधरे मुणिणो ।

कारणजाते जाते, सव्वाणि वि ताणि कप्पंति ॥ ३३२७ ॥

‘उत्सर्गेण’ संस्तरणमाश्रित्य यानि ‘द्रव्याणि’ प्रलम्बादीनि ‘मुने.’ संयतस्य प्रतिषिद्धानि
तान्येव ‘कारणजाते’ विशुद्धालम्बनप्रकारे ‘जाते’ समुत्पन्ने सति सर्वाण्यपि कल्पन्ते ॥ ३३२७ ॥ 20
अत्र परः प्रश्नयति—

‘जं चिय पए णिसिद्धं, तं चिय जति भूतों कप्पती तस्स ।

एवं होतऽणवत्था, ण य तित्थं णेव सच्चं तु ॥ ३३२८ ॥

‘यैदेव’ प्रलम्बादिकं ‘प्राक्’ पूर्वं निषिद्धं तदेव यदि ‘भूयः’ पुनरपि ‘तस्य’ साधोः कल्पते,
तत एव सूत्रार्थस्य गृहच्छाप्रवृत्तौ चरण-करणस्थानवस्था भवति । ततश्च न तीर्थमनुस(र्ष)जति, 25
नैव च प्रतिषिद्धं समाचरतः ‘सत्यं’ संयमो भवति, तदभावे दीक्षा निरर्थिका, तन्निरर्थकतायां
भोक्षस्याप्यभावः प्राप्नोति ॥ ३३२८ ॥ अपि च—

उम्मत्तवायसरिसं, खु दंसणं ण वि य कप्पऽकप्पं तु ।

अथ ते एवं सिद्धी. ण होज्ज सिद्धा उ कस्सेवं ॥ ३३२९ ॥

आचार्य ! पूर्वमेकत्र गृहं प्रतिषिध्य पुनरादेवानुज्ञान इदं भवतो दर्शनमुन्मत्तवाक्यसदृशं 30
प्राप्नोति, तथा नापि च ‘इदं कल्प्यम्, इदमकल्प्यम्’ इति व्यवस्था भवति, यदि चेवमपि
श्रुतवत्तन्नाभिप्रेतार्थसिद्धिर्भवति तर्हि कस्य न सा भवेत् ? चरक-परिव्राजकादीनामप्यसमञ्जस-

प्रलापिनां सा भविष्यतीति भावः ॥ ३३२९ ॥ सरिराह—

ण वि किंचि अणुण्णायं, पडिसिद्धं वा वि जिणवरिंदेहिं ।

एसा तेमिं आणा, द्दल्ले सचेण होनव्वं ॥ ३३३० ॥

हे नोदक ! यदेतत् भवता प्रत्यपि न तत् पयचगग्दस्थानमिज्ञानात्प्रचक्षम्, यतो जिनवरेन्द्रेस्त-
5 थाविधकारणाभावे नापि 'किञ्चिद्' अकल्पनीयमनुज्ञानम्, कारणे च समुत्पन्ने नापि किञ्चित्
प्रतिषिद्धम्, किन्तु एषा 'तेषां' तीर्थकृतां निश्चय-व्यवहारनयद्वयाश्रिता सम्यग्ज्ञा मन्तव्या—
यदुत 'कार्ये' ज्ञानादावालम्बने 'सत्येन' सद्भावसारेण साधुना भवितव्यम्, न भातृस्थानतो
यत्किञ्चिदालम्बनीयमित्यर्थः । अथवा सत्यं नाम—सयमः तेन कार्यं समुत्पन्ने भवितव्यम्, यथा
यथा संयम उत्सर्पति तथा तथा कर्तव्यमिति भावः । आह च बृहद्भाष्यकारः—

10 कज्ज नाणादीयं, सच्चं पुण होइ सज्जो नियमा ।

जह जह सो होइ थिरो, तह तह कायव्वयं होइ ॥ ३३३० ॥

इदमेव भावयति—

दोसा जेण निरुद्धंति जेण खिज्जंति पुच्चक्कम्माइं ।

सो सो मोक्खोवाओ, रोगावत्थासु समणं वा ॥ ३३३१ ॥

15 'येन' अनुष्ठानविशेषेण 'दोषाः' रागादयो निरुद्ध्यन्ते, पूर्वोपचितानि च कर्माणि येन
क्षीयन्ते, 'स सः' अनुष्ठानविशेषो मोक्षोपायो ज्ञातव्यः । 'रोगावत्थासु' ज्वरादिरोगप्रकारेषु
'शमनमिव' उचितौषधप्रदानापथ्यपरिहाराद्यनुष्ठानमिव; यथा तेन विधीयमानेन ज्वरादिरोगः
अयमुपगच्छति. एवमुत्सर्गे उत्सर्गनपवादेऽपवादं समाचरतो रागादयो दोषा निरुद्ध्यन्ते पूर्व-
कर्माणि च क्षीयन्ते । अथवा यथा कस्यापि रोगिणः पथ्यौषधादिक प्रतिषिध्यते कस्यापि पुन-
20 स्तदेवानुज्ञायते, एवमत्रापि यः समर्थस्तस्याकरुण्य प्रतिषिध्यतेऽसमर्थस्य तु तदेवानुज्ञायते ।

उक्तञ्च भिषग्वरशास्त्रे—

उत्पद्येत हि साऽवस्था, देह-काल-ऽऽमयान् प्रति ।

यस्यामकार्यं कार्यं स्यात्, कर्म कार्यं च वर्जयेत् ॥ ३३३१ ॥

एवंदिधं चोत्सर्गोऽपवादविभागभगीतार्थो न जानाति अतः—

25 अग्गीयस्स न कप्पइ, ति विहं जयणं तु सो न जाणाइ ।

अणुन्नवणाए जयणं, सपक्ख-परपक्खजयणं च ॥ ३३३२ ॥

अगीतार्थस्य प्रस्तुतसूत्रविषयभूतं वस्तु न कल्पते, यतोऽसौ त्रिविधा यतनां न जानीते ।

तद्यथा—अनुज्ञापनायतना स्वपक्षयतना परपक्षयतनां चेति । तिलोऽप्येता वक्ष्यमाणस्वरूपाः ।

परः प्राह—अगीतार्थेनार्थं तावत् सूत्रमधीतम् अतः कथमसौ न जानीते ? उच्यते—इह

30 सर्वेषामप्यागमानामर्थपरिज्ञानमाचार्यसहायकादेवोपजायते, न यथाकथञ्चित् । उक्तञ्च—

सत्सपि फलेषु यद्ब्रह्म ददाति फलान्यकम्पितो वृक्षः ।

तद्वत् सूत्रमपि बुधैरकम्पितं नार्थवद् भवति ॥

॥ ३३३२ ॥

इदमेवाह—

निउणो खलु सुत्तत्थो, ण हु ञ्को अपडिओधितो णाउं ।

ते मुणह तत्थ दोसा, जे नेप्पिं तहिं द्यमनारणं ॥ ३३३३ ॥

‘निपुणः’ मध्यमः ननु तत्रस्यार्थो भवति. ज- एव न अक्योऽमात्राचार्येणाप्रतिबोधितः
सग्यक् परिज्ञातुम्; अतोऽर्गीतार्थं तत्रमात्रेण पठितेन न गतनामववृ-यते, अतः ‘तेपाम्’ ५
अर्गीतार्थानां ‘तत्र’ बीजाकीर्णोपाश्रये वसतां ये दोषा भवन्ति तान् शृणुत ॥ ३३३३ ॥

अर्गीयत्था खलु माह, णवणिं दोसे गुणे अजाणंता ।

रमणिज्जभिक्ख गामो, ठायंतऽह धण्णसालाए ॥ ३३३४ ॥

अर्गीतार्थाः खलु, के ? ‘साधवः’ साधुर्कियासु उद्यता ‘नवरं’ केवलं सदोपाया निर्दोषाया
वा वसतेरनुज्ञापने दोषान् गुणोश्चाजानन्तः कापि ग्रामे येषां प्रभूतं लब्ध्वा भिक्षया ‘रमणीयोऽयं 10
ग्रामः’ इति कृत्वा ‘अथ’ अनन्तरं धान्यशालायां निष्ठन्ति ॥ ३३३४ ॥ इदमेव स्पष्टतरमाह—

रमणिज्जभिक्ख गामो, ठायामो इहेव वमहिं ओसेह ।

धण्णदराणुणवणा, जति रक्खह देसु तो यंते ! ॥ ३३३५ ॥

कश्चिद्वर्गीतार्थगच्छो ग्रामानुग्रामिक विहरन् कमपि ग्राम सम्प्राप्तः । तत्र बहिर्देवकुलादौ
स्थित्वा भिक्षो पर्यटन् प्रभूतम् द्रष्टुं च भिक्षं लब्धवान् । ततस्तैः साधुभिः परस्परमुक्तम्—रम- 15
णीयोऽयं ग्रामः अत इहेव मासवरूपं तिष्ठामः. प- वसतिरद्यापि न गवेयिता अतस्तां “ओसेह”
त्ति देर्गावचनत्वाद् गवेययत । ततस्तैर्वसतिं प्रप्तुनेक्षमाणैः कस्याप्यगारिणो धान्यगृहं लट्टम्,
ततस्तस्यैनुज्ञापना कृत्वा । गृहपतिः प्राह—यदि अदन्त ‘मदीयं धान्यगृहं तस्कर-गवादिभिरु-
पहृतमाणं गच्छत ततोऽहं प्रयच्छामि नान्यथा ॥ ३३३५ ॥ अपि च—

वसहीरदखणवग्गा, कम्मं न करेमो जेद पवसामो ।

20

णिबित्तो होहि तुमं, अम्हे रत्तिं पि जग्गामो ॥ ३३३६ ॥

वयमस्मा वसते.—धान्यशालारूपया रक्षणे व्ययाः सन्तः कृष्यादिक कर्मापि न कुर्महे, न च
सुहृदादिभिरान्विताः कापि विवाहादौ कार्ये आनान्तरे प्रश्यामः । ततस्तेऽर्गीतार्था वसत्यनुज्ञापना-
निधिमजनन्तो ब्रुवते—निश्चिन्तस्त्वगत्रार्थं भव, वयं रात्रिमपि ग्रहरकेण जागरिष्यामः ॥ ३३३६ ॥

जोत्तिम-णिमित्तमादी, छंदं ताणियं व अन्ह साधेतथा ।

25

अक्खरमादी डिमं, साधिस्सह अजत्तणा सुणणे ॥ ३३३७ ॥

ज्योतिषं निमित्तम् आदिग्रन्थाद्वान्यदपि गन्धर्व वेद्यादिक तथा छन्दःशास्त्रं गणितशास्त्रं वा
यद्यत्साक कथयिष्यथ, अधराणि नाम—लिपिविज्ञानं तद् आदिग्रन्थाद् व्याकरणादिकं वा यद्य-
त्साक ‘डिग्माणि’ बालकानि ग्राहयिष्यथ ततस्त्रिष्टुभु भवन्त इति । एवं वसतिस्वामिनोक्ते सति
यदि तेऽर्गीतार्थास्तत् ‘प्रतिश्रुयन्ति’ ‘आमम्. कथयिष्यामो ग्राहयिष्यामो वा’ इत्यनुमन्यन्ते 30
ततोऽनुज्ञापनाया अयत्तना कृत्वा भवति ॥ ३३३७ ॥ तत्र चाभी दोषाः—

१ नो० डे० विनऽचन्द्र—‘क्रियासु यताः त० डे० । ‘क्रियायामुद्यताः तादी० भा० का० ॥
२ ‘क्षार्थं पर्यं डे० ॥

अणुण्वण अजतणाए, पउत्थ सागारिए घरे चेव ।

तेसिं पि य चीयत्तं, सागारियवज्जियं जातं ॥ ३३३८ ॥

एवमयतनानुज्ञापनया तत्र तेषु स्थितेषु सागारिकश्चिन्तयति—“एते साधवस्तावद् मदीयं धान्यगृहं रक्षन्ति अतः कस्मादहं सजनादिकार्ये न गच्छामि ?” इति परिभाष्य कुत्रचिद् ग्रामादौ प्रवसति । प्रोषिते च तस्मिन् गृहे एव वा निश्चिन्ततया धान्यानां व्यापारमवहमाने तेषामपि संयतानां प्रीतिकं भवति—साधु साधु सागारिकवर्जितं जातम् ॥ ३३३८ ॥

अस्या एव गाथायाः पूर्वार्द्धं व्याचष्टे—

तेसु ठिएसु पउत्थो, अच्छंतो वा वि ण वहती तत्तिं ।

जतिं वि य पविसितुकामो, तह वि य ण चएति अतिगंतुं ॥ ३३३९ ॥

10 ‘तेषु’ संयतेषु तत्र स्थितेषु स सागारिको निश्चिन्ततया प्रोषितो गृहे वा तिष्ठन् धान्यानां ‘तस्मिन्’ व्यापारं न वहति । यद्वा धान्यं सम्भालयितुं यद्यप्यसौ तत्र प्रवेष्टुकामः तथापि ‘नाति-गन्तुं’ न प्रवेष्टुं शक्नोति ॥ ३३३९ ॥ कुतः ? इति चेद् उच्यते—

संधारएहिं य तहिं, समंततो आतिकिण्णं विइकिण्णं ।

सागारितो ण एती, दोसे य तहिं ण जाणाती ॥ ३३४० ॥

15 संस्कारकैः ‘तत्र’ उपाश्रये समन्ततः ‘अतिकीर्णं’ परिपाठ्या प्रसृतैर्मालितं ‘व्यतिकीर्णं’ तैरेवानुपूर्व्या प्रसृतैर्व्याप्तं दृष्ट्वा सागारिकः ‘नैति’ नागच्छति, ततो ये तत्र धान्यपरिशदनादयो दोषस्तानसौ न जानीते ॥ ३३४० ॥

२१ गीता अनुज्ञापनाया अयतना । अथ संयतलक्षणस्वपक्षविषयमयतनामाह—

ते तत्थ सण्णिविट्ठा, गहिंया संधारगा जधिच्छाए ।

20 णाणादेसी साधु, कासदं गिता सपुप्पण्णा ॥ ३३४१ ॥

‘ते’ अगीतार्थाः ‘तत्र’ उपाश्रये ‘सन्निविष्टाः’ स्थिताः, यदृच्छया च तैस्तत्र संस्कारका गृहीताः, न गणावच्छेदिकेन यथारत्नाधिकं प्रदत्ता इति भावः, नानादेशीयाश्च तत्र साधवः, तेषां मध्ये ‘कासदं’ चि कस्यचिद् मन्दधर्मणश्चिन्ता समुत्पन्ना ॥ ३३४१ ॥ यथा—

अणुहूया धण्णरसा, णवरं मोचूण सेडगतिलाणं ।

25 काहामि कोउहल्लं, पासुत्तेसुं समारद्धो ॥ ३३४२ ॥

अनुमृतास्तावदपरेषां धान्यानां रसाः, ‘नवरं’ केवलं ‘सेडगतिलाणं’ ति श्वेतकतिलानां रसं मुच्यते, अत एतद्विषयं ‘कौतुकम्’ अभिलषं ‘करिप्यामि’ पूरयिष्यामीत्यर्थः । एवं विचिन्त्य शेषसाधुषु रात्रौ प्रसुप्तेषु समारब्धस्तान् तिलान् भक्षयितुम् ॥ ३३४२ ॥ ततश्च—

विगयम्मिं कोउहल्लं, छट्ठवतविराहणं चि पडिजमणं ।

30 वेहाणस ओहाणे, गिलाणं रोधेण वा दिट्ठो ॥ ३३४३ ॥

१ ‘अतिकीर्णं’ परिपाठ्या प्रसृतैर्मालिते ‘व्यतिकीर्णं’ तैरेवानुपूर्व्या [प्रसृतैः] व्याप्ते सागारिकः भा० ॥

२ २१ एतन्मध्यगतमवतरणं भा० नास्ति ॥ ३ ‘सेडगतिला पडरा’ इति चूर्णौ ॥

‘विगते’ व्यतीते सति कौतुके ‘षष्ठत्रतस्य विराधना ममाभूत्, एकत्रनभङ्गे च सर्वत्रतभङ्गः’ इति कृत्वा ‘प्रतिगमनं’ भूयोऽपि गृहवासाश्रयणं कुर्यात्, वैहायसं वा मरणमभ्युपगच्छेत्, ‘अवधावनं वा’ संविम्विहारं कुर्वीत, पार्श्वस्थादिविहारमाद्रियेत इत्यर्थः । अथवा स संयतस्तिर-भक्षणं विदधानो ग्लानेन वा शैक्षेण वा दृष्टो भवेत् ॥ ३३४३ ॥ ततश्च—

दङ्गुण वा गिलाणो, खुधितो भुंजेज्जा विराधणता ।

5

एमेव सेधमादी, भुंजे अप्पचयो वा सिं ॥ ३३४४ ॥

तं साधुं तिलान् भक्षयन्तं दृष्ट्वा ग्लानः क्षुधितः सन् तास्तिरान् भुञ्जीत, ततश्चाप्यप्रति-सेवनेन या तस्य परितापनादिका विराधना तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम् । एवमेव शैक्षादयोऽपि तं तिलान् भुञ्जानं दृष्ट्वा तथैव भुञ्जीरन्, अप्रत्ययो वा तेषां भवेत्—यथैतद् मृषा तथाऽन्यदप्य-मोषामेवंविधमिति ॥ ३३४४ ॥

10

उड्डाहं व करेज्जा, विप्परिणामो व होज्ज सेहस्स ।

गेहंतेण व तेणं, सच्चो पुंजो समारद्धो ॥ ३३४५ ॥

स शैक्षस्तं तिलान् भक्षयन्तं विलोक्यापरापरजनेभ्यः कथयलुड्डाहं वा कुर्यात्, विपरिणामो वा शैक्षस्य भवेत्, विपरिणतश्च सम्यक्तत्वं चारित्र्यं लिङ्गं वा परित्यजेत् । तेन च साधुना ‘गृहता’ भक्षयता सर्वोऽपि तिलपुञ्जः खादितुं समारब्धः ॥ ३३४५ ॥ ततश्च—

15

फेडिय मुहा तेणं, कजे सागारियस्स अतिगमणं ।

केण इमं तेणेहिं, तेणाणं आगमो कत्तो ॥ ३३४६ ॥

तिलपुञ्जस्य या छगणपानीयादिना मुद्रा कृताऽऽसीत् सा ‘तेन’ तिलान् भक्षयता ‘स्फेदिता’ अपनीता । तत्र च कचित् कार्ये ‘सागारिकस्य’ शय्यातरस्य ‘अतिगमनं’ प्रवेशो भवेत् । दृष्टश्च तेन खण्डितस्तिरपुञ्जः । ततः पृष्टाः—केनेदं धान्यं विलुप्तम् ? । साधवो भणन्ति—स्तेनैः । 20 सागारिकः प्राह—स्तेनानामागमः कुतो नामासद्गृहे सज्जातो येनास्माभिर्न ज्ञातः ? इति । ततः सागारिकेण चेतसि निश्चितम्—नूनमेतैरेव भक्षितमिदं धान्यमिति ॥ ३३४६ ॥

स च भद्रको वा स्यात् प्रान्तो वा । भद्रकस्तावदिदं ब्रूयात्—

इहरा वि ताव अम्हं, भिक्खं व वल्लिं व गिण्हह ण किंचि ।

एण्हि खु तारित्तो मी, गिण्हह छंदेण जा अट्ठो ॥ ३३४७ ॥

25

इतरथाऽपि तावदस्माकं गृहे भिक्षां वा ‘वल्लिं वा’ देवतानिवेदनमुद्धरितं गृहीथ, अत इदानीं संसारसागरात् तारितोऽस्म्यहम्, अन्येनापि येन भवताम् ‘अर्थः’ प्रयोजनं तद् भगवन्तः ‘छन्देन’ लेच्छया गृहीध्वम् ॥ ३३४७ ॥

लहुगा अणुग्गहम्मि, अप्पत्तिग धम्मकंचुए गुरुगा ।

कडुग-फरुसं मणंते, छम्मासा करमरे छेदो ॥ ३३४८ ॥

30

यथैवं भद्रकोऽनुग्रहं मन्यते तत्रा चतुर्लघवः । अथ प्रान्तोऽसौ ततोऽपीतिकं कुर्यात्—एते धर्मकञ्चुकप्रविष्टा लोक मुष्णन्ति; एवमप्रीतिके चतुर्गुरवः । अथासौ ‘कटुक-परुषं’ ‘चौरस्त्वम्,

१ °तो हिं, नि° भा० । °तो मि, नि° ताभा० ॥

२ °हम्मि, अ° ताभा० ॥

धिग् मुण्ड !, दुरात्मन् !' इत्यादि वचनं भणति तदा पञ्चुरवः । अथैवं ब्रूयात्—अहो । राज-
करभरभग्नैरस्माभिरिदानीं श्रमणकरो वोढव्यः; तदा छेदः प्रायश्चित्तम् ॥ ३३४८ ॥

मूलं सएज्झएसुं, अणवट्ठप्पो ति ए चउक्के य ।

रच्छा-महापथेसु य, पावति पारं चियं ठाणं ॥ ३३४९ ॥

- 5 सइज्झका नाम—सहवासिनः, प्रातिवेस्मिका इत्यर्थः, तैः परिज्ञातम् यथा—श्रमणैर्धान्यं
सैन्येन भक्षितम्; ततो मूलम् । अथ त्रिके चतुष्के वा साधूनां स्तेनवादः प्रसरमुपगतः ततो-
ऽनवस्थाप्यम् । अथ रथ्यासु महापथेषु वा सैन्यापयशः समुच्छलितं ततः पाराश्रिकं स्थानमा-
चार्यादिः प्राप्नोति ॥ ३३४९ ॥ अथ कटुक-परुष-करभरपदानि व्याचष्टे—

चोरु चि कडुय दुब्बोडितो चि फरुसं हतो सि पन्वावी ! ।

- 10 समणकरो वोढव्वो, जातो णे करभरहताणं ॥ ३३५० ॥

‘चौरस्त्वम्’ इत्यादि वचनं कटुकम् । यत्तु ‘दुर्मुण्डः’ इति वा ‘हतोऽसि प्रव्रजित !’ इति
वा वचनं तत् परुषं मन्तव्यम् । तथा स शय्यातरो ब्रूयात्—अस्माकं करभरहतानां सम्प्रति
श्रमणानां करो वोढव्यः सज्जातः ॥ ३३५० ॥

एषा स्वपक्षविषया अयतनाऽभिहिता । अथ परपक्षविषयामयतनामाह—

- 15 परपक्खम्मि अजयणा, दारे उ अवंगुतम्मि चउलहुगा ।
पिहणे वि होति लहुगा, जंते तसपाणघातो य ॥ ३३५१ ॥

मनुष्य-गवादयो येऽसंयतास्ते परपक्षः तद्विर्यया अयतना भान्यते—इह कोलिकादिजीववि-
राधनाभयाद् यदि द्वारमपावृतं करोति—न स्थायतीत्यर्थः ततश्चतुर्लघवः । अथ द्वारस्य पिधानं
कुर्वन्ति तदापि चतुर्लघवः । ‘यन्त्रे’ चचुइआरकारुये सञ्चारिमानामुद्देहिकादीनां त्रसप्राणिनां
20 धातो भवतीति तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम् ॥ ३३५१ ॥

गोणे य साणमादी, वारण लहुगा य जं च अधिकरणं ।

खरण य तेणए या, गुरुगा य पदोसओ जं च ॥ ३३५२ ॥

- अपिहिते द्वारे गौः प्रविष्टो धान्यं भक्षयेत्, श्वानो वा आदिशब्दाद् मार्जारो वा प्रविश्य
धान्यं विकिरेत् खादेद्वा, ते च यदि वार्यन्ते तदा चतुर्लघवः । ते च वारिताः प्रतिनिवृत्य
25 व्रजन्तो हरितमर्दानादिरूपं यदधिकरणं कुर्वन्ति तन्निष्पन्नम्; चशब्दादन्तरायं च तेषां कृतं
भवति । तथा शय्यातरस्य यद् व्यक्षरकं—दास-दासीरूपं ये च स्तेनकास्ते धान्यं हर्तुकामा यदि
वार्यन्ते तदा चतुर्गुरुकाः । ते च वारिताः भ्रष्टेष्टतो यदभ्यास्थान-परितापनादिकं करिष्यन्ति
तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम् ॥ ३३५२ ॥

तेसि अवारणे लहुगा, गोसे सागारियस्स सिट्ठम्मि ।

१ ‘ययां यतनामसौ न जानीते । कथम् ? इति चेद् उच्यते—आवर्तनपीठिकायां जीव-
व्यपरोपणभया’ सा० ॥ २ ताटी० का० विनाऽन्यत्र—‘लंघु । ‘यन्त्रे’ चचुइआरकारके सञ्चारि’
त० डे० मो० ले० । ‘लंघु । वर्तनपीठिकायां सञ्चारि’ सा० ॥

३ द्वारे गो-श्वान-मार्जारादयः प्रविशेयुः । ते च यदि सा० ॥

लहुगा य जं च जत्तो, असिद्धे संकापदं जं च ॥ ३३५३ ॥

अथैतद्वेषभयात् 'तेषां' ब्रह्मरकादीनां वारणं न करोति तदा चतुर्लघवः । ते चावारिताः सन्तः प्रविश्य धान्यं भक्षयेयुरपहरेयुर्वा ततो यदि 'गोसे' प्रत्यूषे सागारिकस्य कथयन्ति यथा 'अमुकेनामुकेन च रात्रौ धान्यमपहृतम्' ततश्चतुर्लघुकाः । 'क्षिप्ते' कथिते सति स रुष्टः सन् यद् ब्रह्मरकादीनां परितापनादि 'यतः' बन्धन-घातनविशेषतः करिष्यति तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्-५ तम् । अथ न कथयन्ति ततोऽपि चतुर्लघुकाः । यच्च साधूनामुपरि शङ्कापदं शय्यातरः करोति—'नूतमेतैरपहृतं यदेवं न कथयन्ति' तत्र चतुर्लघु । निःशङ्किते चतुर्लघु ॥ ३३५३ ॥

गवादीनां वारणे दोषानुपदर्शयति—

तिरियनिवारण अभिहण मारणं जीवघातौ णासंते ।

खरिया छोभ विसाज्गणि, खरए पंतावणादीया ॥ ३३५४ ॥ 10

गवादीनां तिरश्चां निवारणे शृङ्गादिना संयतानामभिघातो मारणं वा भवेत् । ते च निवारिता नश्यन्तो जीवघातं कुर्युः । ब्रह्मरिका च निवारिता संयतानां 'छोभम्' अभ्याख्यानं दद्यात्—एष श्रमणो मां प्रार्थयते; विषं वा दद्यात्, वसतिं वाऽग्निना प्रज्वालयेत् । ब्रह्मरको वा प्रद्विष्टः प्रान्तापनादिकं कुर्यात् ॥ ३३५४ ॥

अथ स्तेनका येन कारणेन धान्यमपहरन्ति तत् प्रतिपादयति—

15

आसन्नो य छणूसवो, कजं पि य तारिसेण धण्णेण ।

तेणाण य आगमणं, अच्छह तुण्हक्का तेणा ॥ ३३५५ ॥

क्षणः—एकदैवसिकः, उत्सवः—बहुदैवसिकः, क्षणयुक्त उत्सवः क्षणोत्सवः, शाकपार्थिव-दिवद् मध्यपदलोपी समासः, क्षण उत्सवो वा इत्यर्थः । स स्तेनानां प्रत्यासन्नो वर्तते, तत्र च तेषां तादृशेन धान्येन कार्यमस्ति ततः स्तेनानामागमनम्, ततश्चागीतार्था भणन्ति—भदन्त । 20 स्तेनाः समायाताः सन्ति अतस्तूष्णीकास्तिष्ठथ । न कल्पते साधूनामेवमाख्यातुम्—अयं स्तेनः, अयं चोपचरक इति । अथवा संयतैः 'स्तेना आयाताः सन्ति' इत्युक्ते स्तेना ब्रुवते—सयताः ! तूष्णीकास्तिष्ठथ, अन्यथा युष्मानपद्रावयिष्यामः ॥ ३३५५ ॥

एवमुक्त्वा तैः किं कृतम् ? इत्याह—

गहियं च गेहिं धण्णं, घेचूण गता जहिं सि गंतव्वं ।

25

सागारिओ य भणती, सउणी वि य रक्खए गेहुं ॥ ३३५६ ॥

गृहीतं च 'तैः' स्तेनैर्धान्यम्, गृहीत्वा च ते गतास्तत्र स्वस्थाने यत्र तेषां गन्तव्यम् । सागारिकश्चास्त्रीयकार्येण प्रभाते समागतो मुद्राभेदं दृष्ट्वा भणति—भगवन् ! 'अकुनिकाऽपि' पक्षिण्यपि तावदात्मनः 'नीडम्' आश्रयं रक्षति, भवद्भिः पुनरेतदपि न रक्षितमिति भावः ॥ ३३५६ ॥

30

रासी ऊणे दहुं, सव्वं णीतं व धण्णखेरिं वा ।

केण इमं तेणोहिं, असिद्धे भदेतर इमं तु ॥ ३३५७ ॥

१ 'तेषां' द्वयस्वरक-द्वयक्षरिका-स्तेनानामवारणे प्रत्येकं चतुर्लघवः भा० ॥

स सागारिकस्तत्र धान्यराशीन् 'ऊनान्' तुच्छान् दृष्ट्वा, सर्वं वा धान्यं 'नीतम्' अपहृतं विलोक्य, यद्वा धान्यस्य खेरिं-परिशार्दिं दृष्ट्वा पृच्छति—केनेदमपहृतम् ? । साधवो ब्रुवते—स्तेनैः । स भूयः पृच्छति—के पुनः स्तेनाः ? । ततो यदि नाम्ना वर्णेन वयसा वा निर्दिश्य कथयन्ति ततः स्तेनानां ग्रहणा-ऽऽकर्षणादयो दोषाः । 'अशिष्टे' अकथिते 'एतैरेव हृतम्' इति शङ्का स्यात् तत्र भद्रक्रेतरदोषा भवन्ति । यद्यसौ सागारिको भद्रकस्तदा अनुग्रहं मन्येत । अथ 'इतरः' प्रान्तस्ततोऽप्रीतिकादयो दोषाः ॥ ३३५७ ॥

तेषु च भद्रक-प्रान्तदोषेष्विदं प्रायश्चित्तम्—

लहुगा अणुग्माहर्मि, गुरुगा अप्पत्तियम्मि कायव्वा ।
कडुग-फरुसं भणंते, छम्मासा करमरे छेदो ॥ ३३५८ ॥
मूलं सएज्झएसुं, अणवट्ठप्पो ति ए चउके य ।
रच्छा-महापहेसु य, पावति पारंचियं ठाणं ॥ ३३५९ ॥
गाथाद्वयस्य व्याख्या प्राग्वत् (गा० ३३४८-४९) ॥ ३३५८ ॥ ३३५९ ॥
एगमणेगे छेदो, दिय रातों विणास-गरहमादीया ।
जं पाविहिंति विहणिग्गतादि वसधिं अलभमाणा ॥ ३३६० ॥

15 सागारिकः प्रद्विष्टः सन् एकेषां-तेषामेव अनेकेषां वा-सर्वसाधूनाम्, यद्वा एकस्य-तद्व्यस्य अनेकेषां वा-तद्व्यस्या-ऽन्यद्रव्याणां व्यवच्छेदं विदध्यात् । अथवा दिवा निष्काशयति चतुर्लुधु, रात्रौ निष्काशयति चतुर्गुरु । निष्काशिताश्च स्तेन-श्रवदादिभिर्विनाशं लोकाद्वा गर्हा-मासादयन्ति, 'एते स्तेनाः' इति कृत्वा निष्काशिताः, < औदग्रहणेन ग्रहणा-ऽऽकर्षणादयो दोषाः > । यच्च विधं-अध्वा ततो निर्गता आदिशब्दादशिवादिनिर्गता वा तदीयदोषेण
20 वसतिमलभमाना आत्मविराधनादिकं प्राप्स्यन्ति तन्निष्पन्नम् ॥ ३३६० ॥

एतेऽगीतार्थानां दोषा उक्ताः । अथ गीतार्थानधिकृत्य विधिमाह—

गीयत्थेसु वि एवं, णिकारण कारणे अजतणाए ।

कारणे कडजोगिस्सा, कप्पति तिविहाएँ जतणाए ॥ ३३६१ ॥

गीतार्था अपि यदि निष्कारणे धान्यशालायां तिष्ठन्ति, कारणे वा स्थिता यतनां न कुर्वन्ति
25 ततस्तेष्वप्येवमेव दोषाः । अथ 'कृतयोगी' गीतार्थः कारणे तिष्ठति तदा तस्य 'त्रिविधया यत-नया' अनुज्ञापनादिविषयया वक्ष्यमाणया तत्र स्थातुं कल्पते ॥ ३३६१ ॥ इदमेव स्पष्टतरमाह—

निकारणम्मि दोसा, पडिवद्धे कारणम्मि निदोसा ।

ते चेव अजतणाए, पुणो वि सो लग्गती दोसे ॥ ३३६२ ॥

धान्यप्रतिबद्धे गृहे निष्कारणे तिष्ठतामेते दोषा मन्तव्याः । कारणे तु यतनया तिष्ठन्तो
30 निर्दोषाः । अथ कारणे स्थितो यतनां न करोति तदा 'तानेव' पूर्वोक्तान् दोषान् 'लगति' प्राप्नोति ॥ ३३६२ ॥ किं पुनस्तत् कारणम् ? इत्याह—

अद्धानिग्गतादी, तिक्खुचो मग्गिऊण असतीए ।

गीतत्था जतणाए, वसंति तो धण्णसालाए ॥ ३३६३ ॥

अचनर्निगतादयः 'त्रिकृत्वः' त्रीन् वारान् त्रिशुद्धां वसतिं मार्गयित्वा यदि न प्राप्नुवन्ति तदा गीतार्थं यतनया धान्यशालायां वसन्ति ॥ ३३६३ ॥ तामेव यतनामाह—

तुस-धन्नाई जहियं, णिप्परिसाड-परिसाडगाई वा ।

तेसु पढमं तु ठायति, तेसऽसती दंतखजेसु ॥ ३३६४ ॥

षेष्पान्त्रयेषु 'तुषधान्यानि' त्रीहि-यवादीनि निप्परिशादीनि परिशादीनि वा भवन्ति तेषु प्रथमतस्तिष्ठन्ति । तेषामभावे यत्र 'दन्तखाद्यानि' तिलादीनि धान्यानि तत्र तिष्ठन्ति ॥ ३३६४ ॥

तिष्ठतं च यदि वसतिस्वामी ब्रूयात्—यद्यस्माकम् अस्मद्वालकानां वा ज्योतिषादिकमक्षरादि-विज्ञानं वा कथयिष्यथ गृहादिकं वा रक्षिष्यथ ततो वसतिं प्रयच्छाम इति । तत्र साधुभिर्व-क्तव्यम्—

ण वि जोइसं ण गणियं, ण अक्खरे ण वि य किंचि रक्खामो ।

अप्पस्सगा असुणगा, भातणखंभोवसा वंसिमो ॥ ३३६५ ॥

वयं नापि ज्योतिषं न गणितं नाक्षराणि वा शिक्षयामो न वा जानीमः, नापि च किञ्चिद् गृहादिकं रक्षामः, किन्तु भाजनस्तम्भोपमा वसामः । यथा भवतां भाजन-स्तम्भ-कुड्यादीनि नौस्य-नौःस्थय्यापारं न वहन्ति, एवं वयमपि भवद्विर्मन्तव्याः । अत एव भवद्गृहे कस्यापि 15 कार्यस्य विपत्तिं पश्यन्तोऽप्यपश्यकाः । यदा च कोऽपि ब्रूयात्—इदं ग्रन्थातरस्य कथयत तदा वयं शृण्वन्तोऽप्यश्रोतारो मन्तव्याः । < यद्येवमभ्युपगच्छति तदा स्यात्तव्यम् ॥ ३३६५ ॥

अत एवाह—>

निक्कारणम्मि एवं, कारणे दुलभे भणंतिमं वसभा ।

अम्हे ठित्तेल्लग चिय, अधापवचं वहह तुम्हे ॥ ३३६६ ॥

'निक्कारणे' कारणाभावे एवं तिष्ठन्ति । अथाशिवादौ कारणे शुद्धा वसतिर्दुर्लभा ततो धान्यशालायां तिष्ठन्त इत्थं साधारणवचनं वृषभा भणन्ति—वयं तावदत्र स्थिता एव, यूयमपि यथाप्रवृत्त दिवसदैवसिकं व्यापारं वहथैव ॥ ३३६६ ॥

गता अनुज्ञापनायतना । अथ स्वपक्षयतनामाह—

आमं ति अब्भुवगते, मिक्ख-विचारदि णिग्गत मिएसु ।

भणति गुरु सागारिय, णाउं जे कथ किं धण्णं ॥ ३३६७ ॥

'आमन्' इत्यनुमतार्थद्योतकमव्ययम् । यदि सागारिकेणानुमतम्-मम निष्पत्त्युपकारिणो गृता वृयं तिष्ठतः तत्तत्तत्र स्यात्तव्यम् । स्थितानां च तत्राय विधिः—यदा सर्वेऽपि वृषाः—अर्गन्तर्था मित्रायां विचारभूयद्वा वा निर्गता भवन्ति तदा 'गुरुः' आचार्ये सागारिकमन्य-स्वदेशेन भणति । किन्तु यः ? इत्याह—कुत्र किं धान्यं वर्धते ? इति ज्ञातुम् । 'जे' इति 20 पदपूर्णे ॥ ३३६७ ॥

१ भवद्गृहे कस्यापि भा० का० ॥ २ °स्थाधिपत्तिं त० डे० ॥ ३ < > एतन्मध्यगतः पाठः भा० ॥ ४ < > 'ह'—'ज्ञातुं' परीक्षितुम्. 'जे' इति वाक्यालङ्कारे. कुत्र किं धान्यं वर्धते ॥ भा० ॥

सालीणं वीहीणं, तिल-कुलत्थाण मुग्ग-मामाणं ।

दिङ्ग मए सण्णिचया, अण्णे देसे कुडुवीणं ॥ ३३६८ ॥

शालीनां व्रीहीणां तिल-कुलत्थानां मुद्गानां मापाणां च सन्निचया अन्यस्मिन् देशे कुडुम्बिनां गृहेषु मया दृष्टाः ॥ ३३६८ ॥

5 एवं च भणितमित्थमि कारणे सो भणाति आयरियं ।

अत्थि महं सण्णिचया, पेच्छह णाणाविहे धण्णे ॥ ३३६९ ॥

एवं चाचार्येण भणितमात्रेऽपि स सागारिकः कथनकारणे क्रमप्राप्ते सति आचार्यं भणति—
भगवन् ! सन्ति मे बहवः सन्निचयाः, पश्यत नानाविधानि धान्यानि । एवं ब्रुवन् हस्तसंज्ञया
निर्दिशति, यथा—अत्र शालयः सन्ति, अत्र गोधूमाः, अत्र तिल इत्यादि ॥ ३३६९ ॥

10 उवलक्खिया य धण्णा, संथाराणं जहाविधि ग्गहणं ।

जो जस्स उ पाउग्गो, सो तस्स तहिं तु दायक्खो ॥ ३३७० ॥

आचार्येणोपलक्षितानि तानि धान्यानि, ततः संस्तराकाणां 'यथाविधि' यथारत्नाधिकं
ग्रहणे प्राप्तेऽपि तत्र सूर्य औत्पत्तिकी सामाचारी स्थापयन्ति । कथम् ? इत्याह—यः 'यस्य'
शैक्ष-ग्लानादेर्गीतार्थादेर्वा धान्यस्य दूरेऽदूरे वा यत्र संस्तरकः प्रायोभ्यः स तस्य तत्रावकाशे

15 दातव्यः ॥ ३३७० ॥

निक्खम-पवेसवज्जण, दूरेण अभाविद्या तु धण्णाणं ।

धण्णंतेण परिणता, चिलिमिणि दिवरत्तऽसुण्णं तु ॥ ३३७१ ॥

यत्र सागारिको धान्यग्रहणार्थं निष्क्रमति प्रविशति वा तमवकाशं वर्जयित्वा साधुभिरा-
सितव्यं शयितव्यं वा । ये पुनः 'अभाविताः' अगीतार्थास्ते धान्यानां दूरेण स्थाप्यन्ते । ये तु
20 'परिणताः' धर्मश्रद्धालवः स्थिरचेतसश्च ते धान्यानाम् अन्तेन—पार्श्वेन क्रियन्ते । धान्यानां
चापान्तराले चिलिमिलिका दातव्या । गीतार्थपरिणामकैश्च दिवा च रात्रौ चाशून्यं कर्त्तव्यम्
॥ ३३७१ ॥

ते तत्थ सन्निविट्ठा, गहिया संथारगा विहीपुच्चं ।

जागरमाणे वसंती, सपक्खजतणाएँ गीयत्था ॥ ३३७२ ॥

25 'ते' साधवः 'तत्र' उपाश्रये सन्निविष्टाः सन्तः स्वाध्यायादिकं कुर्वन्तीति वाक्यशेषः ।
तैश्च संस्तरकाः 'विधिपूर्व' यथा पूर्वोक्ता दोषा न भवन्ति तथा गृहीताः । तत्र च गीतार्थाः
'स्वपक्षयतैनायै' स्वपक्षविषयरक्षार्थं 'जाग्रतः' सजागराः 'वसन्ति' स्वपन्ति ॥ ३३७२ ॥

ठाणं वा ठायंती, णिसिज्ज अहवा सजागर सुवन्ति ।

बहुसो अभिद्वेत्ते, वयणमिणं वायणं देमि ॥ ३३७३ ॥

30 ये वा दृढसंहननास्ते 'स्थानं तिष्ठन्ति' कायोत्सर्गं कुर्वन्तीत्यर्थः । अथवा "निसिज्ज" ति

१ °ण सुवन्ती भा० । एतदनुसारेणैव भा० टीका । दृश्यता टिप्पणी २ ॥

२ °तर्ना-स्वपक्षविषयां रक्षां कुर्वाणाः 'जाग्रतः' सजागराः स्वपन्ति भा० ॥

३ °न्तीति भावः । अथवा भा० ॥

निष्पन्नाः ते सूत्रार्थमनुपेक्षमाणास्तिष्ठन्ति । यश्च शैश्वादिपरिणतस्तेषां धान्यराशीनां समीपे
व्रजति तत्र गुरवो वृषभा वा सजागराः स्वपन्तस्तथा काशितादिगण्डं कुर्वन्ति यथाऽसौ
प्रतिनिवर्त्तते । अथासौ 'बहुगः' भूयो भूयोऽभिद्रवति ततो गुरुमिः सामान्यत इदं वचनं
वक्तव्यम्—आर्याः ! उत्तिष्ठत येन युष्मभ्यं वाचनां प्रयच्छामि । यद्वा तमेव साधुं भणन्ति—
आर्य ! तुभ्यमहं वाचनां प्रयच्छामि १ ॥ ३३७३ ॥

5

फिडियं धण्डं वा, जतणा वारंति न उ फुडं वेति ।

मा णं सोही' अण्णो, गित्थको लज्ज गमणादी ॥ ३३७४ ॥

'स्फिटितं' दिङ्भूतया द्वारात् परिभ्रष्टं 'धान्यार्थिनं वा' धान्यभक्षणामिलाषिणं साधुं
यतनया वारयन्ति, न पुनस्तस्य सम्मुखं 'स्फुटं' रूक्षवचनं ब्रुवते । कुतः ? इत्याह—मा स्फुट-
मभिधीयमानमन्यः श्रोष्यति, स च श्रुत्वा अन्येषां कथयेत्, ततश्च परम्परया सर्वैरपि साधुभिः-10
जीते 'नित्थक्कः' निर्लज्जो भवेत् । यद्वा 'ज्ञातोऽस्म्यहम्' इति लज्जया प्रतिगमन-वैहायसादीनि
विदध्यात् ॥ ३३७४ ॥ कथं पुनर्वारयन्ति ? इत्याह—

दारं न होइ एत्तो, णिदामत्ताणि पुंछ अच्छीणि ।

भण जं व संकियं ते, गिण्हह वेरचियं भंते ! ॥ ३३७५ ॥

यः स्फिटितो धान्यार्थी वा साधुः स वक्तव्यः—आर्य ! यत्र भवान् गच्छति इतो द्वारं न 15
भवति, निद्रामपत्ते वाऽक्षिणी 'प्रोच्छ' हस्तेन परिस्पृश्योन्मीलयेत्यर्थः, यच्च किमपि ते सूत्रेऽर्थे
वा शङ्कितं तदसाकमग्रे भण येन निःशङ्कितं कुर्महे । यद्वा साधवो वक्तव्याः—'भदन्ताः !'
आर्याः ! गृहीध्वं वैरात्रिक कालं येन स्वाध्यायः क्रियते ॥ ३३७५ ॥

गता स्वपक्षयतना । अथ परपक्षयतनामाह—(सर्वग्रन्थाग्रम्-२३४२०)

परपक्खम्मि वि दारं, पिहंति जतणाएँ दो वि वारंति ।

20

तह वि य अठायमाणे, उवेह पुट्ठा व सारिंति ॥ ३३७६ ॥

'परपक्षे' गो धान-मार्जारादौ प्रतिश्रयं प्रविशति यतनया द्वारं पिदधति । अथ द्वारं पिधा-
तव्यं न भवति ततः 'द्वावपि' तिर्यङ्-मनुष्यौ दासी-दासौ वा स्त्री-पुरुषौ वा आक्रान्तिका-
ऽनाक्रान्तिकस्तेनौ वा प्रविशन्तौ निवारयन्ति । यदि तथापि 'न तिष्ठन्ति' धान्यग्रहणाद् नोपर-
मन्ते तत उपेक्षां कुर्वन्ति, तूष्णीकास्तिष्ठन्तीति भावः । सागारिकेण च 'केनेदं धान्यं नीतम् ?' 25
इति पृष्टाः सन्तः कथयन्ति—अमुकेनामुकया वा इति सद्ब्रह्मगाथासमासार्थः ॥ ३३७६ ॥

अथैनामेव विवरीपुराह—

पेहिय पमज्जिया णं, उवओगं काउ सणिय ढकेंति ।

तिरिय णर दोन्नि एते, खर-खरि पुंथी णिसिद्धितरे ॥ ३३७७ ॥

चक्षुषा प्रत्युपेक्ष्य रजोहरणेन प्रमृज्य ग्रन्थैश्च जीवानां विराधना न स्यात् तथा 'तं' द्वारं 30
'दधयन्ति' स्वगयन्ति । अथ तदानीमचक्षुर्विषयं ततः श्रोत्रादिभिरेन्द्रियैरुपयोगं कृत्वा द्वार-

१ सोदिति अ° ता० ॥ २ एतदनन्तरं ताटी० सो० के० प्रतिषु ग्रन्थाग्रम्—७५०० इति वर्त्तते ॥
३ 'न्ये गृहीतम् ?' कां० ॥

पिधानं कुर्वन्ति । तथा द्वौ नाम—तिर्यङ्न-नरौ, अथवा खरः—दासः खरिका—दासी एतौ, यद्वा पुरुष-स्त्रीरूपौ, अथवा निसृष्टः इतरश्च—अनिसृष्टः । निसृष्टो नाम—यस्य शय्यातरेण प्रवेशो-
ऽनुज्ञातः, अनिसृष्टस्तद्विपरीतः । अथवा निसृष्टाः—आक्रान्तिकाः स्तेनाः, अनिसृष्टाः अनाक्रा-
न्तिकाः । एते धान्यग्रहणं कुर्वन्तो वारणीयाः ॥ ३३७७ ॥ कथम् ? इत्याह—

८ गेहंतेसु य दोसु वि, वयणमिणं तत्थ बिंति गीयत्था ।

बहुगं च णेसि धण्णं, किं पगतं होहिती कल्लं ॥ ३३७८ ॥

स्त्री-पुरुषादिरूपयोर्द्वयोरपि धान्यं गृह्णानयोर्योगात्तार्था इदं वचनं ब्रुवते—भो भद्र ! बहिदं
धान्यमद्य नयसि किं कल्ये 'प्रकृतं' प्रकरणं भविष्यति ? ॥ ३३७८ ॥

नीसट्टेसु उवेहं, सत्थेण व तासिता उ तुण्हिक्का ।

१० बहुसो भणाति महिलं, जह तं वयणं सुणति अण्णो ॥ ३३७९ ॥

निसृष्टाः—आक्रान्तिकस्तेनाः ये बलदपि हरन्ति तेषु समागतेषु उपेक्षां कुर्वन्ति—तूष्णीकास्ति-
ष्ठन्ति । अथवा खज्जादिना श्लेणेन त्रासिताः सन्त इतरेष्वप्यनाक्रान्तिकेषु तूष्णीका भवन्ति ।
अथ महिला काचित् तत्र धान्यं नयति ततस्तां महिलं तथा भणन्ति यथा तद् वचनमन्यः
शृणोति ॥ ३३७९ ॥ इदमेव व्यक्तीकरोति—

१५ साहूणं वसहीए, रत्तिं महिला ण कप्पती एंती ।

बहुगं च णेसि धण्णं, किं पाहुणगा विकालो य ॥ ३३८० ॥

साधूनां वसतौ रात्रौ 'महिला' स्त्री न कल्पते "एंती" आगच्छन्ती, त्वं च बहिदं धान्यं
गृह्णासि किं प्राधुणकाः समायाताः ?, विकालश्च सम्प्रति वर्त्तते ततो नेदानीं ते ग्रहीतुमवसर
इति ॥ ३३८० ॥

२० तेणेसु णिसट्टेसुं, पुन्वा-ऽवररत्तिमल्लियंतेसु ।

तेणबियरक्खण्ण्डा, वयणमिणं बेति गीतत्था ॥ ३३८१ ॥

'निसृष्टेषु' आक्रान्तिकेषु स्तेनेषु पूर्वरात्रमपररात्रं वा तत्राऽऽलीयमानेषु स्तेनेभ्यः सकाशाद्
वीजानां रक्षणार्थं गीतार्था उच्चशब्देनेदं वचनं ब्रुवते ॥ ३३८१ ॥ किं तत् ? इत्याह—

जागरह नरा ! णिच्चं, जागरमाणस्स वड्ढते बुद्धी ।

२५ जो सुवति ण सो धण्णो, जो जग्गति सो सया धण्णो ॥ ३३८२ ॥

भो नरा ! नित्यं 'जागृत' जाग्रतस्तिष्ठत, यतो जाग्रतो बुद्धिः सूत्रा-ऽर्थानुपेक्षादिना वर्द्धते,
अत एव यः स्वपिति नासौ 'धन्यः' ज्ञानादिघनार्हः, यस्तु जागर्ति स सदा धन्यः ॥ ३३८२ ॥

सीतंति सुवंताणं, अत्था पुरिसाण लोगसारत्था ।

तम्हा जागरमाणा, विधुणध पोराणयं कम्मं ॥ ३३८३ ॥

३० स्वपतां पुरुषाणाम् 'अर्थाः' ज्ञानादयः 'लोकसारार्थाः' त्रैलोक्यप्रधानप्रयोजनभूताः 'सीदन्ति'
हानिमुपगच्छन्ति । यत एवं तस्माद् जाग्रतः सन्तः पुरातनं कर्म विधूयन्ति ॥ ३३८३ ॥

सुवति सुवंतस्स सुतं, संकित खलियं भवे' पमत्तस्स ।

जागरमाणस्तु सुतं, स्थिर-परिचितमप्यमत्तस्तु ॥ ३३८४ ॥

‘स्वपतः’ निद्रायमाणस्य ‘श्रुतम्’ आचारादिकं ‘स्वपिति’ विस्मरति । ‘प्रमत्तस्य’ विकथादि-
प्रमादनिमग्नस्य ‘गच्छति’ ‘किञ्च प्रदेशे इदमालापकपदमर्थपदं वा भवति ? उत न ?’ इति
संग्रहकोडीकृतम् ; स्वलितं वा भवति, न परावर्त्यतः शीघ्रमागच्छति किन्तु संस्मरणेनेति
भावः । ‘जाग्रतस्तु’ विकथादिप्रमादेनाप्रमत्तस्य श्रुतं स्थिर-परिचितं भवति । स्थिरं नाम—
निःशङ्कितम् अविस्मरणधर्मकं वा, परिचितं नाम—परावर्त्यमानं क्रमेणोत्क्रमेण वा समागच्छति
द्वतं वा समाप्तिं याति ॥ ३३८४ ॥^१

नालस्तेन समं सुखं, न विज्ञा सह निद्रया ।

न वेरगं ममत्तेणं, नारम्भेण दयालुया ॥ ३३८५ ॥

नालस्येन समं सौख्यं, न विद्या सह निद्रया ।

10

न वैराग्यं ममत्वेन, नारम्भेण दयालुता ॥ इति ॥ ३३८५ ॥ अपि च—

जागरिया धम्मीणं, आहम्मीणं च सुत्तया सेया ।

वच्छाहिवभगिणीए, अर्हिसु जिणो जयंतीए ॥ ३३८६ ॥

धार्मिकाणां जागरिका श्रेयसी, अधार्मिकाणां तु सुप्तता श्रेयसी, एवं वच्छाधिपस्य—ज्ञाता-
नीकतृपतेर्मणिन्धाः जयन्तीनामिकायाः ‘जिनः’ वर्द्धमानस्वामी कथितवान् ।

15

अत्र कथानकम्—

वच्छाजणवए कोसंबी नयरी । सयाणिओ राया । तस्स जयंती नाम भगिणी परमसा-
विया । अत्रया तत्थ भगवं वद्धमाणसामी समोसदो । जयंती हइ-तुइ निगया भगवन्तं
वंदिता पुच्छइ—सुत्तया भंते ! सेया ? जागरिया सेया ? । भगवया वागरियं—जयंती !
धम्मियाणं जागरिया सेया न सुत्तया, अधम्मियाणं सुत्तया सेया न जागरिया । एवं पक्वसीए 20
आलावगा भाणियवा (शतक १२ उद्देश २) ॥ ॥ ३३८६ ॥ किञ्च—

सुवइ य अयगरभूओ सुयं च से नासई अमयभूर्यं ।

होहिइ गोणवभूओ, नइम्मि सुए अमयभूए ॥ ३३८७ ॥

यः खलु अजगरभूतः स निश्चिन्तः निर्भरं स्वपिति नान्यः । तस्य च एवंस्वपतः श्रुतमपि
‘अमृतमूर्ते’ माधुर्यादिगुणैः सुधासहोदरं नश्यति । नष्टे च श्रुतेऽमृतमूर्ते ‘गोभूतः’ बलीवर्द्ध-
कल्पोऽसौ भविष्यति ॥ ३३८७ ॥

एवमादीनि वाक्यानि गीताश्वत्थत्र महता शब्देनोद्घोषयन्ति । यद्येवमुपरताः सेनास्ततो
रष्ट्रम्, अथ नोपरतास्ततः किं कर्तव्यम् ? इत्याह—

१-२ परिजितं तं विना ॥

३ एतदनन्तरं भा० प्रती “सुवइ य अय०” ३३८७ गाथा तटीका, तदनन्तरं “जागरिया०” ३३८६
गाथा तटीका जयन्तीत्यानर्कं च, तदनन्तरं पुनः “नालस्तेन०” ३३८५ गाथा वर्तते, तटीका चेत्यंस्या—
एतान्यालस्यादीनि कुर्वतः सौत्त्यादीनि न भवन्तीति भावः ॥ ३३८५ ॥ एतदनन्तरं च “सुवइ
य०” ३३८७ गाथादीनन्तरवर्ति—एवमादीनि०—इत्याद्यवतरणानुसन्धानं भवति ॥

तासेऽण्य अवहिर्षं, अचेइय हि ए व गोसि साहंति ।

जाणंता वि य तेणं, साहंति न वन्न-रूवेहि ॥ ३३८८ ॥

यथाक्रान्तिकस्तेनैः साधून् खड्गादिशरेण त्रासयित्वा धान्यमपहृतम्, अनाक्रान्तिकस्तेना वा समागच्छन्तः संयतैः न चेतिताः—न ज्ञानाः एवं. तैरप्यपहृते 'गोसे' प्रमाते शय्यातरस्य कथयन्ति, यथा—स्तेनैर्धान्यमपहृतम् । अथासा भूयः प्रथयेत्—के पुनः स्तेनाः ? । ततो यद्यपि तान् वर्ण-रूपादिभिर्जानन्ति तथापि न कथयन्ति, मा भूवन् ग्रहणा-ऽऽकर्षणादयस्तेषामु-पद्रवाः । अथ वर्णादिभिरकथितेषु तेषु साधवः स्तैन्यार्थकारितया गङ्गचन्ते ततो यतनया कथयितव्याः ॥ ३३८८ ॥ इदमेव भावयति—

सुण सावग ! जं वचं, तेणाणं संजयाण इह अज्ज ।

तेणेहि पविट्ठेहि, जाहे नीएक्कसिं धन्नं ॥ ३३८९ ॥

ताहे उवगरणाणि, भिन्नाणि हियाणि चेव अन्नाणि ।

हरिओवही वि जाहे, तेणा न लभंति ते पसरं ॥ ३३९० ॥

गहियाऽऽउह-प्पहरणा, जाधे वधाए समुट्ठिया अम्हं ।

नत्थि अकम्मं ति ततो, एतेसि ठिता सु तुण्हिका ॥ ३३९१ ॥

हे श्रावक ! शृणु स्तेनानां संयतानां च इह अथ यद् वृत्तम्—यदा किल स्तेनैः प्रविष्टैरे-कशो धान्यं 'नीतं' बहिर्निष्काशितं तत उपकरणान्यप्यस्तसम्बन्धीनि तैः कानिचिद् भिन्नानि, अन्यानि पुनरपहृतानि । ततो हतोपधयोऽपि ते स्तेना यदा द्वितीयं वारं धान्यं हर्तुकामा अप्य-स्माकं पार्श्वतः प्रसरं न लभन्ते तदा गृहीतायुध-प्रहरणा अस्माकं वधाय ते समुत्थिताः । अभि-हितं च तैः—श्रमणाः ! तूष्णीम्भावमाख्यायापसरत यूयम्, अन्यथा सर्वानपद्रावयिष्याम इति । ततश्चिन्तितमस्माभिः—नास्त्यमीषां पापकर्मकारिणामकर्मैति । ततो वयमेतेषु तूष्णीकाः स्थिताः ॥ ३३८९ ॥ ३३९० ॥ ३३९१ ॥ एवमाचार्येणोक्ते सति शय्यातरः किमुक्तवान् ? इत्याह—

सेज्जायरो य भणती, अण्णं धण्णं पुणो वि होहिहि ये ।

एसो अणुग्गहो मे, जं साधु ण दुक्खविओ को वि ॥ ३३९२ ॥

शय्यातरः सूरीन् भणति—भगवन् ! अस्माकमन्यदपि धान्यं पुनरपि भविष्यति, परमेष २० महाननुग्रहो मे संवृद्धः, यत् कोऽपि युष्मदीयः साधुः स्तेनैर्न दुःखापित इति ॥ ३३९२ ॥

सूत्रम्—

अह पुण एवं जाणिज्जा नो रासिकडाइं नो पुंजक-
डाइं नो भित्तिकडाइं नो कुलियकडाइं कोट्टाउत्ताणि
वा पल्लाउत्ताणि वा मंचाउत्ताणि वा मालाउत्ताणि
वा ओलित्ताणि वा लिताणि वा पिहियाणि वा

३०

लंछियाणि वा मुद्रियाणि वा, कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा वासावासं वरथए ३ ॥

५ अथ पुनरेव जानीयात्—नो रात्रीकृतानि नो पुत्रीकृतानि नो भित्तिकृतानि नो कुलिका-
कृतानि कोष्ठागुप्तानि वा पल्यागुप्तानि वा मञ्चागुप्तानि वा मालागुप्तानि वा अवलिप्तानि वा लिप्तानि
वा पिहितानि वा लञ्छितानि वा मुद्रितानि वा । तत्र ७ कोष्ठे—कुशले आगुप्तानि—प्रक्षिप्य ५
रक्षितानि कोष्ठागुप्तानि । एवमुत्तरत्रापि भावनीयम् । नवरं पर्यं—वंशकटकादिकृतो धान्याधार-
विशेषः, मञ्चः—स्थूणानामुपरिस्थापितवंशकादिमयो लोकप्रसिद्धः, मालकः—गृहस्योपरितनो
भागः, 'अवलिप्तानि नाम' द्वारदेशे पिधानेन सह गोमयादिना कृतोपलेपानि, 'लिप्तानि' मृत्ति-
कया सर्वतः खरण्डितानि, 'पिहितानि' स्वर्णितानि, 'लञ्छितानि' रेखा-५ क्षरादिभिः कृतला-
ञ्छनानि, 'मुद्रितानि' मृत्तिकादिमुद्रायुक्तानि । एवंविधेषु धान्येषु कल्पते निर्ग्रन्थानां वा 10
निर्ग्रन्थानां वा वर्षावासं वस्तुमिति सूत्रार्थः ॥ अथ भाष्यम्—

कोट्टाउत्ता य जहिं, पल्ले माले तथेव मंचे य ।

ओलिच पिहिय मुद्रिय, एरिसए ण कप्पती वासो ॥ ३३९३ ॥

यत्रोपाश्रये कोष्ठागुप्तानि पल्यागुप्तानि मालागुप्तानि मञ्चागुप्तानि अवलिप्तानि पिहितानि
मुद्रितानि, उपलक्षणत्वाद् लिप्तानि लञ्छितानि वा धान्यानि सम्भवन्ति, ईदृशे न कल्पते 15
वामः ॥ ३३९३ ॥ अथ सूत्रस्यैव विषमपदानि व्याचष्टे—

छगणादी ओलिचा, लिचा मड्डियकता उ ते चेव ।

कोट्टियमादी पिहिता, लिचा वा पल्ल-कडपल्ला ॥ ३३९४ ॥

ओलिपिऊण जहि अक्खरा कया लंछियं तयं विंति ।

जहियं मुहा पडिया, होति तगं मुद्रियं धणं ॥ ३३९५ ॥

20

द्वारदेशे यानि छगणादिना लिप्तानि तान्यवलिप्तानि । यानि तु मृत्तिकया कृतानि—खर-
ण्डितानि तानि लिप्तानि । कोष्ठिकादीनि यानि द्वारदेशे स्वर्णितानि तानि पिहितानि । पल्या-
कटपल्यानि तु लिप्तानि भवन्ति । इह पल्यात् कटपल्यमुच्चतरं भवतीति विशेषः ॥ ३३९४ ॥

अवलिप्य 'यत्र' धान्येक्षराणि कृतानि तद् लञ्छितमिति व्रुवते । यत्र तु धान्ये मुद्रा
पतिता तद् मुद्रितं भवति ॥ ३३९५ ॥

25

उडुवद्धम्मि अतीए, वासावासे उवड्डिते संते ।

ठायंतयाण लहुगा, कास अगीयत्थ सुचं तु ॥ ३३९६ ॥

अनुचक्षे कालेऽतीते वर्षावासे उपस्थिते सति यदि कोष्ठागुप्तादिधान्ययुक्ते प्रतिश्रये तिष्ठन्ति
तदा चतुर्लघवः । कल्प पुनरेतत् प्रायश्चित्तम् ? । स्मरिराह—अगीतार्थस्य । 'सूत्रं तु' ५ "कल्पते
कोष्ठागुप्तादिधान्येषु वर्षावासे वस्तुम्" इतिलक्षणं ७ गीतार्थविषयं मन्तव्यमिति वाक्यशेषः 30
॥ ३३९६ ॥ इति उद्देशः—

“नस्थि अगीयस्थो वा, गीतो वा कोऽपि वणिजो सुप्ते ।” (गा० ३३१३)

इत्यादिका गाथाः पूर्वोक्ता एव तावदध्येतव्याः यावत्—

ते तत्थ सन्निविद्धा, गहिता संधारगा जहिच्छाए ।

णाणादेसी साधू, कासह इच्छा समुप्पण्णा ॥ (गा० ३३४१)

१ कीदृशी पुनरिच्छा तस्य समुद्भूता ? इत्युच्यते—

अणुभूता धण्णरसा, नवरं मुत्तुण गंधसालीणं ।

काहामि कोउहल्लं, थेरीए परंघणं भणियं ॥ ३३९७ ॥

अनुभूतास्त्वावत् सर्वेषामपि धान्यानां रसाः, नवरं गन्धशालीनां रसं मुत्तवा, तेऽद्यापि नास्वादिता इति भावः । अतः ‘करिष्यामि’ पूरयिष्यामि कौतूहलमिति विचिन्त्य तेन कोष्ठ-

10 पश्यादिः शालीनाकृष्य स्थविराया अग्रे ‘प्ररन्धनं’ ‘पाकं कुरुष्व’ इति वचो भणितम् ॥ ३३९७ ॥

इदमेव स्पष्टयति—

इहरा कहासु सुणिमो, इमे हु ते कलमसालिणो सुरमी ।

थोवे चि णत्थि तिची, को थ रसो अण्णमण्णाणं ॥ ३३९८ ॥

‘इतरथा’ अद्यदिनात् पूर्वं कथं गन्धशालीन् ‘कथासु’ वार्तान्तरेषु शृणुमः, इमे तु प्रत्यक्ष-

15 सुपलभ्यमानाः ‘ते’ कथान्तरश्रुताः कलमशालयः सुरभयः, तथा स्तोकेऽप्यत्र कलमशालौ नास्ति वृत्तिः, कश्च ‘रसः’ आस्वादोऽन्योऽन्यमिश्रितानाममीषाम् ? । इत्थं विचिन्त्य पश्यात् तान् शालीनाकृष्य स्थविरायाः समर्पयति । साऽप्युपस्कृत्य तस्य संयतस्य दत्त्वा शेषमात्मना भुङ्क्ते । ततोऽसौ लब्धास्वादो दिवसे दिवसे एवमेव विदधाति ॥ ३३९८ ॥ ततः किमभूद् ? इत्याह—

निग्घोलियं च पल्लं, कजे सागारियस्स अतिगमणं ।

20 सागारियो विसन्नो, भीतो पुण पासए कूरं ॥ ३३९९ ॥

तेन संयतेनैवं शालीनपहरता तत् पश्य ‘निर्घोलितं’ रिक्तीकृतम् । ततः कचिदाल्सीयकार्यं सागारिकस्य तत्र ‘अतिगमनं’ प्रवेशोऽभवत् । ततः सागारिकः पश्यं रिक्तीकृतं दृष्ट्वा ‘विषण्णः’ विषादमुपगतवान् । भीतश्च ‘मा स्तेनादयोऽत्र प्रविष्टा भवेयुः’ इति शङ्कया तत्र परिभ्रमन् शालिकूरमानीतं पश्यति ॥ ३३९९ ॥

25 सो मणइ कओ लद्धो, एसो अम्हं खु लद्धिसंपन्नो ।

ओभावणं व कुंजा, धिरत्थु ते एरिसो लामो ॥ ३४०० ॥

‘सः’ सागारिको भणति—कुत एष शालिकूरो लब्धः ? । ततः साधवस्तदीयं वृत्तान्तमज्ञा-
नाना ब्रुवते—एष साधुरस्माकं लब्धिसम्पन्नोऽतः प्रतिदिनमीदृशं शालिकूरमानयति । ततः
सागारिकस्तं साध्वाभासं ब्रूते—धिगस्तु मुण्ड ! तवेदृशं लाभं येन प्रतिदिवसं शालीनपहृत्या-

30 स्माकं पश्यं रिक्तीकृतमिति । अपभ्राजनां वाऽसौ लोकमध्ये कुर्यात्, यथा—स्तेनका अमी ।
अत्र च भद्रक-प्रान्तकृता दोषा भवन्ति ॥ ३४०० ॥ भद्रकस्तावदिदमभिदध्यात्—

इहरह चि ताव अम्हं, भिक्खं व वल्लिं व गिण्हह न किंचि ।

इहिं खु तारिओ मिं, ठवेमि अने वि जा धने ॥ ३४०१ ॥

उक्तार्थ (गा० ३३४७) ॥ ३४०१ ॥

यस्तु प्रान्तो भवति स ब्रूयात्—अहो । धर्मकञ्चुकप्रविष्टा अमी लोकं मुण्णन्तीत्यादि । अत्र—
“लहुगा अणुगहम्मी, अप्पत्तिय धम्मकंचुए गुरुगा ।” (गा० ३३४८)

5

इत्यारभ्य

“सेज्जायरो पभणई, अने धनं पुणो वि होहिइ ने ।

एसो अणुगहो मे, जा साहु न दुक्खविओ कोइ ॥ (गा० ३३९२)

इतिपर्यन्ता गाथास्तदवस्था एवात्र द्रष्टव्याः ॥

विकटसूत्रम् ४

सूत्रम्—

10

उवस्सयस्स अंतोवगडाए सुरावियडकुंभे वा सोवीर-
कवियडकुंभे वा उवनिबिखत्ते सिघा, नो कप्पइ
निग्गंथाण वा निग्गंधीण वा अहालंदमवि वत्थए ।
दुरत्था य उवस्सयं पडिलेहमाणे नो लभेज्जा, एवं
से कप्पइ एगरायं वा दुरायं वा वत्थए । जे तत्थ
एगरायाओ वा दुरायाओ वा परं वसइ से संतरा
छेए वा परिहारे वा ४ ॥

15

एवमुदकादिद्वित्राण्यप्युच्चारणीयानि । अधामीषां कः सम्बन्धः ? इत्याह—

पगयं उवस्सएहिं, वाधाया तेसि होति अन्नोन्ना ।

साधारण-पत्तेगा, जा पिंडो एस संवंधो ॥ ३४०२ ॥

20

इहोपाश्रयैः ‘प्रकृतम्’ अधिकारो वर्तते । ‘तेषां च’ उपाश्रयाणा ‘व्याघाताः’ दोषाः ‘अन्यो-
ऽन्ये’ अपरापरे < वीर्ज-विकटोदकप्रतिबद्धतादयो भवन्ति । तेषु च यत्रारूपतरा दोषाः >
भवन्ति < तत्र स्वातन्त्र्यम् > इति ज्ञापनार्थं साधारणसूत्र-प्रत्येकसूत्राणामारम्भः क्रियते—“जा
पिंडो” ति “उवस्सयस्स अंतोवगडाए पिंडए वा लोयए वा०” (उ० २ सू० ८) इत्यादिकं
वक्ष्यमाणं पिण्डसूत्रं यावद् < एष सम्बन्धो भन्तव्यः > । साधारणसूत्राणि नाम—यत्रैकसूत्रे 25

१ वाधानो तेसि होति अन्नोन्ने तामा० ॥ २-३-४ < १ > एतन्मध्यगतं पाठं मा० नास्ति ।
“पगतं गाथा । तेसि उवस्सगणं जत्थ दोसो णत्थि । तस्स अलंभे जत्थ जत्थ अप्पत्तए दोसा तत्थ
तत्थ णइयव्वं । ‘साधारण’ ति एकसूत्रे यानि बहूनि सूत्रपदानि गृहीतानि । ‘पत्तेय’ ति एकसूत्रे यदेकपदं
गृहीतम्, प्रदीप-ज्योतिःसूत्रे इत्यर्थः । जाव “उवस्सयस्स अतो पिंडए०” एषां सर्वेषामेव एष
सम्बन्धो परिदो भवति ॥ इमो पत्तेयसूत्रसंबन्धो—बालच्छू० गाथा कण्ठ्या ॥ इति चूर्णो विशेषचूर्णो च ॥

व्यादिप्रभृतीनि बहूनि पदानि भवन्ति । प्रत्येकसूत्राणि तु—यत्रैकसूत्रे एकमेव पदम् । ततश्चात्र विकटसूत्रमुदकसूत्रं पिण्डसूत्रमित्येतानि त्रीणि साधारणसूत्राणि, प्रदीपसूत्रं ज्योतिःसूत्रं च प्रत्येकसूत्रे ॥ ३४०२ ॥

एष पञ्चानामपि सूत्राणां सम्बन्धः सामान्यत उक्तः । अथ विशेषतः सम्बन्धमाह—

5 सालुच्छिद्दि व कीरति, विगडं भुत्त तिसितोदयं पिबति ।

आहारिमम्मि दोसा, जह तह पिजे वि जोगोऽयं ॥ ३४०३ ॥

शालिभिरिक्षुभिर्वा विकटं क्रियते, अतो धान्यसूत्रानन्तरमिदं विकटसूत्रमारभ्यते । शालि-कूरादिकमाहारं भुक्त्वा वृषितो भवेत्, वृषितश्चोदकं पिबतीति उदकसूत्रं निरूपणीयम् । यद्वा 'आहारिमे' तिलादौ भुक्ते सति यथा दोषा भवन्ति तथा 'पेयेऽपि' मद्यादौ पीयमाने 10 दोषा भवन्त्येवेति तत्प्रतिबद्धे प्रतिश्रयेऽपि न स्थातव्यमिति ॥ ३४०३ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—सुराविकटं पिष्टनिष्पन्नम्, सौवीरकविकटं तु पिष्ट-वर्जैर्गुंडादिद्रव्यैर्निष्पन्नम् । ततः सुराविकटकुम्भो वा सौवीरकविकटकुम्भो वा यत्रोपाश्रयस्या-न्तर्वगडायामुपनिक्षिप्तः स्यात् तत्र नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा यथालन्दमपि कालं वस्तुम् । "हुरत्था य" चि देशापदं वहिरर्थाभिधायकम्, चक्षुःशब्दो वाक्यभेदद्योतकः, 15 ततोऽयमर्थः—अथ बहिरन्योपाश्रयं प्रत्युपेक्षमाणोऽपि नो लभेत तत एवं "से" तस्य साधोः कल्पते एकारात्रं वा द्विरात्रं वा तत्र वस्तुम् । यस्तत्रैकरात्राद्वा द्विरात्राद्वा 'परम्' ऊर्द्ध्वं वसति 'से' तस्य संयतस्य 'स्वान्तरात्' स्वसकृत् यदन्तरं—त्रिरात्रं चतुरात्रादिकालावस्थानरूपं तस्मात् 'छेदो वा' पञ्चरात्रिन्दिवादिः 'परिहारो वा' मासलघुकादिस्तपोविशेषो भवतीति सूत्रार्थः ॥

अथ विस्तारार्थं भाष्यकृद् विमणिपुराह—

20 देसीभासाह कयं, जा वहिया सा भवे हुरत्था उ ।

- धंधऽणुलोमेण कयं, परिहारो होइ पुवं तु ॥ ३४०४ ॥

"हुरत्था" इति यत् पदं तद् देशीभाषया 'कृतं' निबद्धं वहिरर्थाभिधायकम् । ततो या विवक्षितोपाश्रयाद् वहिर्वर्तिनी वगडा सा "हुरत्था" इति शब्देनोच्यते । अथ परः प्राह—परिहारस्तावत् तपोविशेष उच्यते, छेदस्तु पर्यायच्छेदरूपः, ततः सूत्रे "से सतरा परिहारे वा 25 छेद वा" इति पठितुमुचितम्, किमर्थं व्यत्यासेन पाठः ? इत्याशङ्क्याह—वन्धानुलोम्येन सूत्रे परिहारपदात् पूर्व छेदपदं कृतम् । किमुक्तं भवति ?—एवंविधो हि पाठः सुललितपदविन्या-सतया सुस्मिष्टो भवतीति कृत्वा सूत्रकृता प्रथमं छेदपदमुपन्यस्तम् ॥ ३४०४ ॥

अहवण वारिजंतो, निकारणओ व तिण्ह व परेणं ।

छेयं चिय आवजे, छेयसओ पुव्वमाहंसु ॥ ३४०५ ॥

30 अथवा यदि तत्र विकटयुक्तोपाश्रये गुर्वादिना वार्यमाणः 'निष्कारणतो वा' दर्पतस्तिष्ठति, त्रयाणां वाऽहोरात्राणां परतस्तिष्ठति, तदा छेदाख्यमेव प्रायश्चित्तमसावापद्यते, अतश्छेदपदं 'पूर्वं' प्रथममुक्तवन्तो भगवन्तो भद्रवाहुस्वामिनः ॥ ३४०५ ॥

अथ सुरा-सौवीरकपदे व्याचष्टे—

पिष्टेण सुरा होती, सोवीरं पिष्टवज्रियं जाणे ।

ठाथंतगाण लहुगा, कास अगीयस्थ सुचं तु ॥ ३४०६ ॥

श्रीह्यादिस्त्वन्धिना विष्टेन यद् विकटं भवति सा सुरा । यत्तु पिष्टवर्जितं द्राक्षा-सर्वज्रादि-
भिर्द्रव्यैर्नाम्पाद्यते तद् मद्यं सौवीरकविकटं जानीयात् । एतद् द्विविधमपि यत्रोपनिक्षिप्तं भवति ५
तत्रोपाश्रये तिष्ठतां चतुर्धुकाः । कस्य पुनरेतत् प्रायश्चित्तम् ? इत्याह—अगीतार्थस्य । 'सूत्रं
तु' "कम्पद् एगारायं वा दुरायं वा वत्सप" इत्यादिलक्षणं गीतार्थविषयं मन्तव्यम् ॥ ३४०६ ॥

इत ऊर्ध्वं "नस्थि अगीयस्थो वा०" (३३१३) इत्यादिकाः "कासह इच्छा समुपपन्ना"
(गा० ३३४१) इतिपर्यन्ता गाथास्तदवस्था एवात्र द्रष्टव्याः । अथ कीदृशी तसेच्छा समु-
पपन्ना ? इत्याह—

10

अणुभूआ मज्जरसा, णवरिं मुत्तुणिमेसि मज्जाणं ।

काहामि कोउहल्लं, पासुत्तेसुं समारद्धो ॥ ३४०७ ॥

अनुमृता मया बहवो मधरसाः, परममीषां मद्यानां रसान् मुत्तवा, अतः 'करिप्यासि'
पूरयिष्यामि कौतूहलमिति विचिन्त्य प्रसुतेषु शेषसाधुषु समारब्धोऽसौ तद्भोजनमुद्धाव्य विक-
ट्याण कर्तुम् ॥ ३४०७ ॥ ततश्च—

15

इहरा कहासु सुणिमो, इमं खु तं काचिमायणं मज्जं ।

पीते वि जायति सती, तज्जुसित्ताणं किमु अपीते ॥ ३४०८ ॥

'इतरथा' अद्यदिनात् पूर्वं कथास्तेव शृणुमः, परमिद् 'तत्' कथान्तरश्रुतं कापिशायनं नाम
मद्यम् । एवं तद्-मद्यं जुषितं-सेवितं यैस्ते तज्जुषिताः, गृहवासो विकटपायिन इत्यर्थः, तेषां
पीतेऽपि विकटे स्मृतिरुपजायते, किं पुनरपीते ? ॥ ३४०८ ॥

20

विगयम्मि कोउहल्ले, छट्ठवयविराहणं ति पडिगमणं ।

वेहाणम ओहाणे, गिराणसेहेण वा दिद्धो ॥ ३४०९ ॥

गतार्था (गा० ३३४३) ॥ ३४०९ ॥

उड्डाहं व करिजा, विप्परिणामो व हुज्ज सेहस्स ।

गिण्हंतेण व तेणं, खंडिय विद्धे व भिन्ने वा ॥ ३४१० ॥

25

शैक्षस्तं संयतं विकट्याणं कुर्वाणं दृष्ट्वा लोकस्य पुरत उड्डाहं कुर्यात्, विपरिणामो वा शैक्षस्य
भवेत्, विपरिणतश्च सम्यग्दर्शनं चारित्रं लिङ्गं वा परित्यजेत् । तथा 'तेन' संयतेन विकटमा-
जनं गृह्णात्वा वाग्व्याद् मुञ्चता वा तद् भाजनं 'खण्डितम्' एकदेशमयं 'विद्धे वा' पातित-
च्छिद्रं 'भिन्नं वा' द्विधाकृतं भवेत् ॥ ३४१० ॥ इत ऊर्ध्वं "फेडिय सुहा तेणं" (गा०
३३६६) इत्यारभ्य "अन्हे टिएल्लग चिय, अहापवचं बहह तुन्ने" (गा० ३३६६) इति-30
पर्यन्त गाथाकदम्बकं तथैवाप्येतत्परम् । नवरं मद्यामिलापः कर्तव्यः । ततश्च—

१ "एतं सुतस्यो निष्पत्तीयं सित्यरेति—पिष्टेण० गाथा ।" इति चूर्णां विशेषचूर्णां च ॥

२ 'तं तालफल-द्राक्षा' भा० ॥

३ जुषितुं-सेवितुं शीलं येषां ते तज्जु० भा० ॥

आमं ति अंभ्रवगए, भिक्ख-वियाराइनिग्गयमिएसु ।

भणइ गुरू सागारिय, कहि मज्झं जाणणट्टाए ॥ ३४११ ॥

यदि शय्यातरेण 'आमम्' इत्यभ्युपगतं 'यूयं निश्चिन्तास्तिष्ठथ, वयं यथाप्रवृत्तं व्यापारं चिन्तयिष्यामः' इति, ततः 'गुरुः' आचार्यो भिक्षाचर्या-विचारभूम्यादिनिर्गतेषु मृगेषु—
5 अमीतार्थसाधुषु सागारिकं भणति 'कुत्र मद्यमस्ति ?' इत्येवं परिज्ञानार्थम् ॥ ३४११ ॥
किं भणति ? इत्याह—

गौडीणं पिट्ठीणं, वंसीणं चैव फलसुराणं च ।

दिट्ठ मए सन्निचया, अन्ने देसे कुडुवीणं ॥ ३४१२ ॥

'गौडीनां' गुडनिष्पन्नानां 'पैट्ठीनां' व्रीह्यादिधान्यक्षोदनिष्पन्नानां 'वांसीनां' वंशकरीलक-
10 निष्पन्नानां 'फलसुराणां च' तालफल-द्राक्षा-खर्जूरादिनिष्पन्नानाम् एवंविधानां सुराणां सन्निचया
अन्यसिन् देसे मया कुडुम्बिनां गृहेषु दृष्टाः ॥ ३४१२ ॥

“एवं च भणियमित्तिमि कारणे सो भणइ आयरियं ।

अरिथि महं सन्निचया, पिच्छह नाणाविहे मज्जे ॥” (गा० ३३६९)

इत्यादिकाः “दारं न होइ इतो०” (गा० ३३७१) इतिपर्यन्ता गाथाः प्राग्बद्ध सव्या-
15 ख्याना द्रष्टव्याः । अथात्रैव या विशेषतो यतना कर्त्तव्या तामभिधित्सुराह—

गंहियम्मि वि जा जयणा, गेलन्ने अधव तेण गंधेणं ।

सागारियादिगहणं, षेयच्चं लिंगभेयाई ॥ ३४१३ ॥

शैक्षकेण विकटे 'गृहीते' पीते सति या यतना कर्त्तव्या सा वक्तव्या । ग्लानत्वे वा वैद्यो-
पदेशेन विकटं ग्रहीताव्यम्, अथवा 'तेन' विकटसम्बन्धिना गन्धेन कस्यापि गृहवासे विकट-
20 भावितस्याभ्युपगतो भवेत्, ततः सागारिकः—शय्यातरः स आदिशब्दात् श्रावको वा यो माता-
पितृसमानस्ततो विकटस्य ग्रहणं कर्त्तव्यम् । यदि स्वलिङ्गेन न प्राप्यते उड्डाहो वा भवति ततो
लिङ्गभेदादिकमपि 'नेतव्यं' कर्त्तव्यमिति यावत् । एष निर्युक्तिगाथासमासार्थः ॥ ३४१३ ॥

अथैनमेव विवरीपुराह—

पीयं जया होअऽविगोविणं, तत्थाऽऽणइत्ताण रसं छुभंति ।

25 भिन्ने उ गोणादिपए करंति, तेसिं पवेसस्स उ संभवम्मि ॥ ३४१४ ॥

यदा किल 'अविकोविदेन' शैक्षकेण शेषसाधुषु प्रसुप्तेषु तद् विकटं पीतं भवेत् तदा गीतार्थाः
'तत्र' विकटभाजने 'रसम्' इक्षुरसादिकमानीय प्रक्षिपन्ति । अथ कथमपि तद् भाजनं गृह-
माणं मुच्यमानं वा भिन्नं ततो भिन्ने सति तस्मिन् गवादीनां पदानि प्रतिश्रयप्राङ्गणे प्रविशन्ति
निर्गच्छन्ति च 'कुर्वन्ति' आलिखन्तीत्यर्थः, येन सागारिको जानीते, यथा—गवादिना
30 प्रविश्य भग्नमिदं भाजनमिति । परं यदि 'तेषां' गवादीनां तत्र प्रवेशः सम्भवति; अन्यथा
हि सागारिकः प्रद्वेषं यायात्—एकं तावदमी इत्थं स्तेनकर्मकारिणः अपरं च तदपहवनायेत्यर्थः

१ ॥ २८८॥ सङ्ग्रहगाथामाह भा० ॥ २ “गंहियम्मि य० गाहा पुरातना” इति विशेषचूर्णौ ॥

३ ० ॥ १००॥ सङ्ग्रहगा० भा० ॥

प्रपञ्चमुपरचयन्ति, धिगमीषां पाषण्डिनां धर्ममिति ॥ ३४१४ ॥

बंधितु पीए जयणा ठवेंति, मुद्दा जहा चिद्धइ अक्खुया से ।

ऊणम्मि दिट्ठम्मि भणंति पुट्ठा, नूणं परिस्संदति भाणमेयं ॥ ३४१५ ॥

विकटे पीते तद् भाजनं द्वारदेशे वस्त्रादिना बद्धा 'जलुना' लाक्ष्या ख्ययन्ति, यथा "से" तस्य भाजनस्य मुद्रा अक्षता तिष्ठति । अथ सागारिकः तद् भाजनमूनं दृष्ट्वा पृच्छति—किमर्थ-5 मिदं न्यूनमवलोक्यते ? । एवं पृष्ट्वाः सन्तो भणन्ति—नूनं भाजनमिदं परित्यन्दति ॥ ३४१५ ॥

सन्वम्मि पीए अहंवा बहुम्मि, संजोगपाढी व ठयंति अन्नं ।

अन्नं व मग्गित्तु छुहंति तत्था, कीर्यकयं वा गिहिलिगमाई ॥ ३४१६ ॥

सर्वस्मिन् अथवा बहुके विकटे पीते सति ये 'संयोगपाठिनः' विकटनिष्पत्तियोग्यद्रव्य- संयोगवेदिनस्ते तथाविधानि द्रव्याणि संयोज्य अन्यद् विकटं स्थापयन्ति । अथ न सन्ति 10 संयोगपाठिनस्ततोऽन्यद् विकटं मार्गयित्वा तत्र प्रक्षिपन्ति । तच्च प्रथमतः शुद्धम्, तदभावे पञ्चकपरिहाण्या चतुर्लघुकं प्राप्तेन कीतकृतमपि ग्रहीतव्यम् । यदि खलिक्षेन गृहतामुद्धाहो भवति, न वा तेन प्राप्यते ततो गृहिलिङ्गम् आदिशब्दादन्यतीर्थिकलिङ्गं वा कर्त्तव्यम् ॥ ३४१६ ॥

< अर्थ "गेरुले अहं व तेण गंधेण" (गा० ३४१३) इत्यादिपदानि व्याख्याति—>

तम्भावियट्ठा व गिलाणए वा, पुराण सागारिय सावए वा ।

15

वीसंभणीआण कुलाणऽभावा, गिण्हंति रूवस्स विवज्जएणं ॥ ३४१७ ॥

तेन—विकटेन पूर्वं भावितस्तद्भाविताः स तत्र विकटैनाध्युपपन्नो भवति; ग्लानो वा कश्चित् तेनैवोपयुक्तेन प्रगुणीभवति नान्यथा; ततस्तदर्थं 'पुराणस्य' पश्चात्कृतस्य सकाशात्, तदभावे माता-पितृसमानो यः सागारिकस्तस्य हस्तात्, तदप्राप्तौ प्रतिपन्नाणुव्रतस्य माता-पितृसमानस्य श्रावकस्य पार्श्वेद् ग्रहीतव्यम् । अमीपामभावे यथाभद्रकाण्यपि यानि विश्रम्भणीयानि कुलानि, 20 नोद्धाहकारीणीत्यर्थः, तेषु ग्रहीतव्यम् । तेषामभावे यदि खलिक्षेन गृह्यते ततः प्रवचनोपघातो भवेत् ततो रूपस्य विपर्ययेण गृह्णन्ति, लिङ्गविवेकं कृत्वा विकटमुत्पादयन्तीति भावः ॥ ३४१७ ॥

अच्चाउरं वा वि समिक्खिउणं, खिप्पं तओ वेत्तु दलित्तु तस्स ।

अन्नं रसं वा वि तहिं छुभंती, संगं च से तं हवयंति तचो ॥ ३४१८ ॥

अत्यातुरं वा तं ग्लानं समीक्ष्य 'क्षिप्रं' ग्रीष्मं 'ततः' प्रतिश्रयवर्तिनो विकटभाजनाद् गृहीत्वा 25 'तस्य' ग्लानस्य दन्त्वा गीतार्थास्त्रान्यं वा रसं प्रक्षिपन्ति । ततश्च "से" तस्य ग्लानस्य 'तं' विकटविषयं सङ्गं हापयन्ति, कार्ये निष्ठिते सति विकटप्रसङ्गं निवारयन्तीति भावः ॥ ३४१८ ॥

गता स्वपश्यतना । अथ परपश्यतनामाह—

"परपञ्चम्मि वि दारं, पिहंति जयणाएँ दो वि वारंति ।

तह वि य अजयमाणे, उवेह पुट्ठा व साहंति ॥" (गा० ३३७६)

30

इत्यादिका मद्याभिलाषविशेषिता गाथाः सर्वा अपि तथैवात्र वक्तव्याः ॥

१ < > एतदन्तर्गतमवतरणं भा० नास्ति ॥

२ °कटगन्धेनाध्यु° भा० का० ॥

३ °न्ति । यश्च "से" तस्य ग्लानस्य विकटविषयः सङ्गः तं हाप° भा० ॥

उदकसूत्रम् ५

सूत्रम्—

उवस्सयस्स अंतो वगडाए सीओदगवियडकुंभे वा
 उसिणोदगवियडकुंभे वा उवनिक्खित्ते सिया, नो
 कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा अहालंदमवि
 वत्थए । हुरत्था य उवस्सयं पडिलेहमाणे नो लभेज्जा,
 एवं से कप्पइ एगरायं वा दुरायं वा वत्थए । जे तत्थ
 परं एगरायाओ वा दुरायाओ वा वसइ से संतरा
 छेए वा परिहारे वा ५ ॥

10 अथास्य सम्बन्धमाह—

छोदूण दवं पिज्जइ, गालित्ति दवं व छोदुणं तं तु ।

पातुं मुहं व घोवइ, तेणऽहिकारो सजीवं वा ॥ ३४१९ ॥

यतः 'द्रवं' पानीयं प्रक्षिप्य विकटं पीयते, अतो विकटसूत्रानन्तरमुदकसूत्रम् । यद्वा
 द्रवं प्रक्षिप्य 'तद्' विकटं गालयन्ति, अथवा विकटं पीत्वा तज्जनितदौर्गन्ध्यव्यपगमार्थमुदकेन
 15 मुखं धावति तेन कारणेन विकटानन्तरमुदकाधिकारः प्रारभ्यते । यद्वा तद् विकटं निर्जीवम्
 इदं तु मजीवं निर्जीवं वा भवेदिति ॥ ३४१९ ॥

अनेकैः सम्बन्धैरायातस्यास्य व्याख्या प्राग्वत् । नवरं विहृतं—शीतोष्णादिश्लेणे विकारं
 प्रापितम्, प्राशुकीकृतमित्यर्थः, शीतोदकं च तद् विहृतं च शीतोदकविहृतं तस्य कुम्भः—
 घटः । एवमुष्णोदकविहृतकुम्भोऽपि ॥ अथ भाष्यम्—

20 शीतोदे उसिणोदे, फासुगमप्फासुगे य चउभंगो ।

ठायंतगाण लहुगा, कास अगीतत्थ सुचं तु ॥ ३४२० ॥

शीतोदकोष्णोदक-प्राशुका-ऽप्राशुकपदैश्चतुर्भङ्गी भवति । गाथायां प्राकृतत्वात् पुंस्त्वनिर्देशः ।
 तद्यथा—शीतोदकं प्राशुकं १ शीतोदकमप्राशुकम् २ उष्णोदकं प्राशुकम् ३ उष्णोदकमप्रा-
 शुकम् ४ । तत्र प्रथमभङ्गे उष्णोदकमेव शीतोभूतं तन्दुलवाचनादिकं वा, द्वितीयभङ्गे
 25 शीतोदकमेव स्वभावस्थम्, तृतीयभङ्गे उष्णोदकमुदृचत्रिदण्डम्, चतुर्थभङ्गे तापोदकादिकं
 मन्तव्यम् । एवंविधोदकप्रतिबद्धे प्रतिश्रये तिष्ठतां चतुर्लघुकाः । एवमविशेषेणोक्तवप्यर्थं
 विशेषः—प्रथमतृतीयभङ्गयोर्मासलघु । द्वितीयचतुर्थभङ्गयोश्चतुर्लघवः ।

आह च निशीथचूर्णिकृत्—

पढमतइयभंगे ठायंतस्स मासलहुं । वीयचउत्थेसु चउलहुं ।

१ °कृतं-वहत्यादिश्लेणे भा० ॥

आह कस्य पुनरेतत् प्रायश्चित्तम् ? गुरुराह—अंगीतार्थस्य । सूत्रं पुनरनुज्ञाविषयं गीतार्थ-
मधिकृत्य प्रवृत्तमित्युपस्कारः ॥ ३४२० ॥

इत् ऊर्द्ध्वम् “नत्थि अणीयत्थो वा०” (गा० ३३१३) इत्यारम्भ “कासइ इच्छा
समुप्पन्ना” (गा० ३३११) इति पर्यन्तं भाष्यमुक्तमिहापि विशेषितं वक्तव्यम् ॥

कीदृशी पुनरिच्छा तस्य समुत्पन्ना ? उच्यते—

5

अणुभूया उदगरसा, नवरं मोत्तुं इमेसि उदगारणं ।

काहामि कोउछं, पासुत्तेमुं समारद्धो ॥ ३४२१ ॥

‘अणुभूता मया उदकानां रसाः, नवरं मुक्त्वा अमीषामुदकानां रसान्, अतः करिष्याम्य-
हमेतद्विषयं कुतूहलं सफलम्’ इति विचिन्त्य प्रसुतेषु शेषसाधुषु समारब्ध उदकपानं कर्तुम्
॥ ३४२१ ॥ कानि पुनस्तान्युदकानि ? इत्याह—

10

धारोदण महासलिलजले संभारिते व्व दव्वेहिं ।

तण्हातियस्स व सत्ति, दिया व राओ व उप्पजे ॥ ३४२२ ॥

‘धारोदकं नाम’ गिरिनिर्जरजलम्, यथा उज्जयन्तादौ, आन्तरिक्षं < वा धारोदकम् । तथा >
महासलिलाः—राङ्गा-सिन्धुमधृतानो सह नद्यः तासां जलं महासलिलजलम् । ‘द्वयैः’ कर्पूर-पाट-
लादिभिः ‘संभारित’ वासितं द्रव्यसम्भारितम् । एषु पानीयेषु तृष्णायितस्यामिलाषो भवति । 15
पूर्वावृत्तेषु तु दिवा वा रात्रौ वा ‘सृष्टेः’ संसरणमुत्पद्यते ॥ ३४२२ ॥

ततश्चोदकमापि वन्नात्मनो हृदयस्य प्रत्यक्षमिदमाह—

इहरा कहासु मुणिमे, इमं खु तं विमलसीतलं तोयं ।

विगयस्स वि णत्थि रसो, इति सेवे धारतोयादी ॥ ३४२३ ॥

इतरथा कथान्तरेषु शृणुमः, परमिदनद्य विमलशीतलं ‘तत्’ कथान्तरश्रुतं तोयमाखादितम् । 20
यच्चोप्पोदकादिकं विहृत-व्यपगतजीवमुदकमापि वामः तस्यापि शब्दोपहतत्वेनान्यथाभूतस्य
रसो नास्तीति सत्त्वा धारातोयादिकं जलं सेवते ॥ ३४२३ ॥

विगयम्मि कोउयम्मी, छट्ठवयविराहणं चि पडिगमणं ।

वेहाणस ओहाणे, गिलाणसेहेण वा दिट्ठो ॥ ३४२४ ॥

विगते उदकपानकांडुकैः स मयतः ‘पष्टव्रतविराधना मया कृता’ इति सत्त्वा प्रतिगमनं वा 25
वैद्याय वा मरण सन्निवृत्तिद्वाराद्वा अदवावनं कुर्वीत । ग्लानेन वा शैक्षेण वा स दृष्टो भवेत्
॥ ३४२४ ॥ ततश्च—

तण्हाइओ गिलाणो, तं दट्ठु पिण्ण जा विराहणया ।

एमेव सेहमादी, पिदंति अप्पच्चओ वा सिं ॥ ३४२५ ॥

ग्लानमृष्णायितः ‘तं’ सयतमुदकमापि वन्तं दृष्ट्वा पानीयं पिबेत् । तेन चापश्येन या तस्या- 30
नागाडपरिनापनादिका विराधना तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम् । एवमेव च शैक्षादयोऽप्यपरिणतास्त-

१ “यन्त-स्तधारादिषु । महा० भा० ॥ २ < एतदन्तर्गतं पाठः का० एव वर्तते । “धारोदकं
जथा उज्जितातो पडति, अथवा अतरिक्षतं धारोदकं ।” इति चूर्णौ ॥

मुदकमापिबन्ति, अप्रत्ययो वा अमीषां भवेत्—यथैतद् मृषा तथाऽन्यदपि सर्वममीषामुन्मत्त-
प्रलपितमिति ॥ ३४२५ ॥

“उड्डाहं व करिज्जा, विप्परिणामो व हुज्ज सेहस्स ।

गिण्हंतेण व तेणं, खंडिय विद्धे व भिन्ने वा ॥” (गा० ३३४५)

४ इत्यारभ्य

“आसन्नो य छणूसवो, कज्जं पि य तारिसेण उदगेण ।

तेणाण य आगमणं, अच्छह तुण्हक्कया तेणा ॥” (गा० ३३५५)

इतिपर्यन्ता गाथा गतार्थाः ॥ अथ यैः कारणैः स्तेना उदकमपहरन्ति तानि दर्शयति—

ऊसव-छणेसु संभारियं दगं तिसिय-रोगियद्वाए ।

10 दोहल कुत्तहलेण व, हरंति पडिवेसयाईया ॥ ३४२६ ॥

उत्सवाः क्षणाश्च पूर्वोक्ताः, तेषु प्रत्यासन्नेषु स्तेना उदकमपहरेयुः । यद्वा वृषिताः सन्तः
स्वयं पानार्थं ‘सम्भारितं’ कर्पूर-पाटलादिवासितं चतुर्मूलं पञ्चमूलकृतं वा तद् उदकमपहरन्ति ।
यद्वा रोगी कश्चित् तेषामस्ति तस्य तत् पानीयं पथ्यं तदर्थम्, अथवा गुर्विण्यास्तादृशमुदक-
मापातुं दोहदः समुत्पन्नः, यदि वा कुत्तहलं तेषामुदपादि ‘कीदृशोऽस्य’ पानीयस्य रसः ? ।

15 एवमेभिः कारणैः प्रतिवेदिमकादयः स्तेना अपहरेयुः ॥ ३४२६ ॥

गहियं च तेहिं उदगं, थितूण गया जहिं सि गंतव्वं ।

सागारिओ व भणई, सउणी वि य रक्खई निड्डं ॥ ३४२७ ॥

उक्तार्था (गा० ३३५६) ॥ ३४२७ ॥

दगभाणूणे दड्डुं, सजलं व हियं दगं व परिसडियं ।

20 केण इमं तेणेहिं, असिट्ठे भदेयर इमे उ ॥ ३४२८ ॥

सागारिको दकभाजनानि न्यूनानि सजलं वा भाजनमपहतं दकं वा परिसादितं दृष्ट्वा
पृच्छति—केनेदं जलमपहतम् ? । साधवो ब्रुवते—स्तेनैः । ततोऽसौ भूयः प्रश्नयति—के पुनः
स्तेनाः ? । ततो यदि नाम्ना वर्णेन वा तान् कथयन्ति ततस्तेषां बन्धनादयो दोषाः । अथ न
कथयन्ति ततः ‘अशिष्टे’ अकथिते भद्रक-प्रान्तकृता इमे दोषाः ॥ ३४२८ ॥

25 “लहुगा अणुगहम्मी, गुरुगा अप्पत्तियम्मि कायच्चा ।

कडुग-फरुसं भणंते, छम्मासा करमरे छेओ ॥” (गा० ३३५८)

इत ऊर्ध्वम्—

“आमं ति अब्भुवगाए, भिक्ख-विथाराइ निगयमिएसुं ।

भणइ गुरु सागारियं, कथं दगं जाणणद्वाए ॥” (गा० ३३६७)

30 इतिपर्यन्तं गाथाकदम्बकं प्रान्वत् ॥ कथं पुनः सूरयः सागारिकं प्रश्नयन्ति ? इत्याह—

चउमूल पंचमूलं, तालोदाणं च तावतोयाणं ।

दिड्डु भए सन्निकया, अन्ने देसे कुडुवीणं ॥ ३४२९ ॥”

‘चतुर्मूलं नाम’ चतुर्भिः सुरभिर्मूलैर्भावितम् । एवं यत् पञ्चभिः सुरभिर्मूलैर्भावितं तत् पञ्चमूलम् । तालोदकानि यथा तौसलिविषये । तापतोयानि राजगृहादौ । एवंविधैरानुदकानां सन्निधौ मयाऽन्यस्मिन् देशे कुटुम्बिनां गेहेषु दृष्टाः ॥ ३४२९ ॥

“एवं च भणियमेत्तस्मि कारणे सो भणाइ आयरिए ।

अत्थि महं सन्निध्या, पेच्छह माणाविहे उदए ॥” (गा० ३३६९) ४

इत आरभ्य

“जाणंता वि य तेणं, न वन्न-रूवेण साहंति ॥” (गा० ३३८८)

इतिपर्यन्तं भाष्यं तथैवात्र वक्तव्यम् । नवरसुदकामिलापः कर्त्तव्यः ॥

ज्योतिःसूत्रम् ६

सूत्रम्—

10

उवस्सयस्स अंतो वगडाए सव्वराईए जोई श्रिया-
एजा, नो कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा अहा-
लंदमवि वत्थए । हुरच्छा य उवस्सयं पडिलेहमाणे
नो लभेज्जा, एवं से कप्पइ एगरायं वा दुरायं वा
वत्थए । जे तत्थ एगरायाओ वा दुरायाओ वा परं
वसइ से संतरा छेए वा परिहारे वा ६ ॥

15

एवं प्रदीपसूत्रमप्युच्चारणीयम् । अथास्य सूत्रद्वयस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

उदगगणंतरमग्गी, सो उ पईवो व होज्ज जोई वा ।

पडिवक्खेणं व गयं, समागमो एस सुत्ताणं ॥ ३४३० ॥

प्रवचने ह्यप्यायप्ररूपणानन्तरमशिकायः प्ररूप्यते, अतोऽत्राप्युदकसूत्रानन्तरमशिसूत्रमा- 20
रभ्यते । ‘स च’ अग्निः प्रदीपो वा स्याद् ज्योतिर्वा । “पडिवक्खेणं व गयं” ति भावप्रधान-
त्वान्निर्देशस्य प्रतिपक्षतया वा इदं सूत्रमागतम् । किमुक्तं भवति ?—अप्यायस्याशिकायः शस्त्रम्,
अशिकायस्याप्यप्यायः, अत एतौ परस्परं प्रतिपक्षौ, प्रतिपक्षत्वेन चाप्यायानन्तरं साम्प्रतम-
शिकायः प्ररूपणीयः । एषः ‘समागमः’ सम्बन्धो द्वयोरपि सूत्रयोर्मन्तव्य इति ॥ ३४३० ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य प्रथमसूत्रस्य तावद् व्याख्या—सा च प्राग्वत् । नवरं सार्व- 25
रात्रिकं ‘ज्योतिः’ अशिर्यत्रोपाश्रये ‘ध्यायेत्’ धातूनामनेकार्थत्वात् प्रज्वलेत् तत्र साधु-साध्वीनां
वस्तुं न कल्पने ॥ अथ भाष्यविस्तरः—

देसीभासाए कयं, जा बहिया सा भवे हुरच्छा उ ।

बंधऽणुलोमेण कयं, छेए परिहार पुव्वं तु ॥ ३४३१ ॥

अहवणं चारिजंतो, निष्कारणो व तिणह व परेण ।

छेयं चिय आवजे, छेयमओ पुन्वमाहंसु ॥ ३४३२ ॥

गाथाद्वयमपि गतार्थम् (गा० ३४०४-१) ॥ ३४३१ ॥ ३४३२ ॥

ज्योतिःस्वरूपं निरूपयति—

६ दुविहो य होह जोई, असव्वराई य सव्वराई य ।

ठायंतगाण लहुगा, कास अगीयत्थ सुत्तं तु ॥ ३४३३ ॥

‘ज्योतिः’ अधिकयोद्दीप्तं तद् द्विविधं भवति—‘असार्वरात्रिकं’ कियतीमपि रात्रिं यत् प्रज्वलति, तद्विपरीतं सार्वरात्रिकम् । उभयोरपि तिष्ठतां चतुर्लघुकाः । आह कस्य पुनरेतत् प्रायश्चित्तम् ? उच्यते—अगीतार्थस्य । सत्रं तु गीतार्थमधिकृत्य प्रवृत्तम् ॥ ३४३३ ॥

१० इत ऊर्द्धम्—“नत्थि अगीयत्थो वा०” (गा० ३३१३) इत्यारभ्य “रमणिज्जमिक्ख गामो, ठायंतऽह जोईसालाप” (गा० ३३३४) इतिपर्यन्तं भाष्यं तथैवात्र वक्तव्यम् ॥

अथ तत्र स्थितानां दोषानुपपन्नम्—

उवगरणे पडिलेहा, पमज्जणाऽऽवाम णरिसि मणे य ।

निक्खमणे य पवेसे, आवडणे चेव पडणे य ॥ ३४३४ ॥

१५ सज्योतिषि वसतौ स्थितानामुपकरणप्रत्युपेक्षणे, वसतेः प्रमार्जने, आवश्यकस्य सूत्रार्थपौरुष्योर्वा करणे, ‘मणे य’ चि मनसा राग-द्वेषमने, निष्क्रमणे च प्रवेशे च क्रमेण नैवेधिकावश्यकयोः करणे, ‘आपतने च’ गच्छतामुल्लुकादिषु प्रस्रवले, ‘पतने च’ प्रतीते, एतेषु च तेजःकायस्य आत्मनो वा विराधना तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम् । अथैतद्दोषमयात् प्रतिलेखना-प्रमार्जनादि न करोति ततोऽपि प्रायश्चित्तम् ॥ ३४३४ ॥ किं पुनस्तद् ? इत्यत आह—

२० पणगं लहुओ लहुया, चउरो लहुगा य चउसु ठाणेषु ।

लहुगा गुरुगा य मणे, सेसेसु वि होंति चउलहुगा ॥ ३४३५ ॥

यदि ज्योतिःशालयां स्थिताः ‘अभिसङ्गृहो मा भूत’ इति कृत्वा वस्त्राद्युपकरणं न प्रत्युपेक्षन्ते ततो जघन्ये पञ्चकं मध्यमे मासलघु उत्कृष्टे चत्वारो लघवः । वसति न प्रमार्जयन्ति बद्धा निर्गच्छन्तः भविष्यन्तो वाऽग्निविरामनामथात्र प्रमार्जयन्ति उभयत्रापि मासलघु । आव-
२१-इयं न कुर्वन्ति चतुर्लघु । सूत्रपौरुष्यं न कुर्वन्ति न मासलघु । अर्थपौरुष्यं न कुर्वन्ति न मासगुरु । अथैतद्दोषमयादुपकरणप्रत्युपेक्षणां वसतिप्रमार्जनानावश्यकं सूत्रार्थपौरुष्यौ च कुर्वन्ति तत एतेषु चतुर्ष्वपि स्थानेषु प्रत्येकं चत्वारो मासा लघवः । अस्तु ‘शोभनं समजनि यदेवं सप्रकाशे स्थाने स्थिताः’ इत्येवं रागं करोति, यस्य वा सप्रकाशे निद्रा नागच्छति स यदि तत्र द्वेषं करोति, तत एवं मनसा राग-द्वेषकरणे यथाक्रमं चतुर्गुणवच्चतुर्लघवश्च । ‘शेषेष्वपि’ आव-

१ आपतनं नाम-गच्छतामुल्लुकादिषु प्रस्रवलनम्, पतनं-प्रतीतम्, तयोर्वा तेजःकाय-विराधना या चानागादपरितापादिका आत्मविराधना तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम् ॥ ३४३४ ॥

अथैतामेव गाथां भाष्यकारो विवृणोति—पणगं मा० ॥

२ चउरो मासा य चउसु तामा० विना ॥ ३-४-५ एतदन्तर्गतः पादः कां० सो० छे० नास्ति ॥

श्यकी-नैषेधिकीकरणादिषु स्थानेषु प्रत्येकमग्निविराधनानिष्पन्नं चतुर्लघु ॥ ३४३५ ॥

अमुमेवार्थं स्फुटतरमाह—

पेह पमज्जण चासग अग्गी, ताणि अकुव्वओ जा परिहाणी ।

पोरिसिभंगे अमंगि सजोई, होति मणे उ रती वऽरई वा ॥ ३४३६ ॥

उपकरणप्रत्युपेक्षा वसतिप्रनार्जनां “वासय” ति आकारलोपादावासकं च यदि करोति तदा-
ऽग्निविराधनानिष्पन्नं चतुर्लघु । अथैतद्दोषभयादेतानि न करोति ततो या संयमपरिहाणिस्त-
न्निष्पन्नम् । सूत्रपौरुषीभक्ते मासलघु, अर्थपौरुषीभक्ते मासगुरु । “अमंगि” ति तयोः करणे-
ऽग्निविराधना । अथ ‘सज्योतिरुपाश्रयः’ इति मनसि रतिर्भवति तदा चतुर्गुरु, अरतिर्भवति
चतुर्लघु ॥ ३४३६ ॥

जइ उस्सग्गे न कुणइ, तइ मासा सव्व अकरणे लहुगा ।

10

घंदण-युईअकरणे, मासो संडासकाईसुं ॥ ३४३७ ॥

आवश्यकं ‘यति’ यावतः कायोत्सर्गान् न करोति ‘तति’ तावन्तो लघुमासाः । अथ
सर्वमप्यावश्यकं न करोति ततश्चतुर्लघु । अथ वन्दनकं न ददाति स्तुतिमङ्गलं वा न करोति
ततो यावन्ति वन्दनकानि यावतीः स्तुतीर्वा न प्रयच्छति तावन्ति मासलघूनि । अथ ददाति
तैतश्चतुर्लघु । उपविगन् सन्दर्शकं न प्रमार्जयति मासलघु, अथ प्रमार्जयति ततश्चतुर्लघु 15
॥ ३४३७ ॥ अथ निष्क्रमणादिपदेषु प्रायश्चित्तमाह—

आवस्सिगा-निसीहिग-पमज्ज-आसज्जअकरणे इमं तु ।

पणगं पणगं लहु लहु, आवडणे लहुग जं चऽन्नं ॥ ३४३८ ॥

निष्क्रमन्तो यद्यावद्विशी न कुर्वन्ति पञ्चकम् । प्रविशन्तो नैषेधिकीं न कुर्वन्ति पञ्चकम् ।
निर्गम-प्रवेशौ कुर्वाणा न प्रमार्जयन्ति मासलघु । आसज्जशब्दस्याकरणे मासलघु । आपतनं 20
नाम-यद् भूमिमसम्प्राप्तस्य प्राप्तस्य वा जानु-कूर्पराम्यां प्रसखलनम्, पतनं-सर्वगात्रेण भूमौ
प्रपातः, द्वयोरपि चत्वारो लघुमासाः । यच्चापतितः पतितो वा आत्मविराधनादिकमापद्यते
तन्निष्पन्नम् । अथवा यच्चान्यदग्नौ प्रतापनादि करोति तदत्र द्रष्टव्यम् ॥ ३४३८ ॥

तदेव दर्शयति—

सेहस्स विसीयणया, ओसकंऽतिसक अन्नहिं नयणं ।

25

विज्झविज्जण तुअट्टण, अहवा वि भवे पलीवणया ॥ ३४३९ ॥

शैक्षस्य शीतार्चस्य विशीतना स्यात्, अग्नौ प्रताप्य स विगतशीतमात्मानं कुर्यादिति भावः ।
अत्र च यावतो वारान् हस्तौ पादौ वा प्रतापयन् परावर्तयति तावन्ति चतुर्लघूनि । तथा

१ ‘स्तमापद्यते । सूत्रं भा० ॥

२ ‘धु । अथ कुर्वन्ति तत एकैकस्मिन् कायोत्सर्गे प्रत्येकं चतुर्लघु । अथ वन्दं कां ॥

३ तथापि मासलघु । उपं भा० ॥

४ ‘यतः छेदनकैरग्निर्विराध्यते ततश्चतुर्लघु ॥ ३४३७ ॥ आवस्सिं भा० ॥

५ ‘कऽधिसं’ भा० कां० । एतदनुसारेण भा० कां० टीका । दृश्यता पत्रं ९६२ टिप्पणी १ ॥

‘अवष्ण्वर्ण’ शीघ्रविध्यापनार्थं ज्वलतामुल्मुकानामपकर्षणम् । ‘अतिष्ण्वर्ण’ तु तेषामेव प्रज्वालनार्थमुदीरणम् । ‘अन्यत्र नयनं नाम’ शयनस्थानभावादग्नेः स्थानान्तरसङ्क्रमणम् । तथा प्रदीपनकभयादग्निं क्षरेण धूत्या वा विध्याप्य त्वग्वर्चनम् । एतेषु प्रत्येकं चतुर्लघुकम् ॥ ३४३९ ॥

अथवा प्रतापयतः प्रमादतः प्रदीपनकं भवेत् तत्रेदं प्रायश्चित्तम्—

६ गाउअ दुगुणादुगुणं, बत्तीसं जोयणाई चरिमपदं ।

चत्तारि छ च लहु गुरु, छेओ मूलं तह दुगं च ॥ ३४४० ॥

गन्धूतादारभ्य द्विगुणाद्विगुणवृद्ध्या द्वात्रिंशद्योजनलक्षणं चरमपदं यावदिदं प्रायश्चित्तम्—
यद्येकं गन्धूतं दहते ततश्चत्वारो लघुमासाः, अर्द्धयोजनं दहते चत्वारो गुरुमासाः, योजनं दहते षण्मासा लघवः, योजनद्वये षण्मासा गुरवः, चतुर्थं योजनेषु च्छेदः, अष्टसु मूलम्,
10 षोडशसु अनवस्थाप्यम्, द्वात्रिंशद्योजनेषु दग्धेषु पाराश्रिकम् ॥ ३४४० ॥ तथा—

गोणे य साणमाई, वारणें लहुगा य जं च अहिगरणं ।

लहुगा अवारणर्मि, खंभ-तणाई पलीवेज्जा ॥ ३४४१ ॥

तत्र प्रविशतो गो-श्वानादीन् यदि वारयति तदा चतुर्लघुकाः, यच्च ते वारिताः सन्तो हरितकायादिविराधनारूपमधिकरणं कुर्वन्ति तन्निष्पन्नम् । अथ न वारयति ततोऽपि चतुर्ल-
15 घवः । प्रविष्टाश्च प्रज्वलदिन्धनचालनेन स्तम्भ-तृणादीनि प्रदीपयेयुः तत्रापि गन्धूतादारभ्य द्विगुणद्विगुणवृद्ध्या द्वात्रिंशद्योजनेषु पाराश्रिकम् । यत एते दोषा अतो न ज्योतिःशालायां स्थातव्यम् । भवेत् कारणं येन तत्रापि तिष्ठेयुः ॥ ३४४१ ॥ किं पुनस्तत् ? इति चेद् उच्यते—

अद्वाणनिग्गयाई, तिक्खुत्तो मग्गिऊण असतीए ।

गीयत्था जयणाए, वसंति तो अगणिसालाए ॥ ३४४२ ॥

20 अध्वा—महदरण्यं ततो निर्गता आदिशब्दादशिवा-ऽवमौदर्यादिषु वर्तमाना विकालवेलायां तं ग्रामं प्राप्ताः ‘त्रिकृत्वः’ त्रीन् वारान् शुद्धां वसतिं मार्गयन्ति । यदि न प्राप्यते ततो गीतार्था यतनया अभिशालायां वसन्ति ॥ ३४४२ ॥ एतदेव स्पष्टयति—

अद्वाणनिग्गयाई, तिण्हं असईएँ फरुससालाए ।

गीयत्था जयणाए, वसंति तो पयणसालाए ॥ ३४४३ ॥

25 अध्वनिर्गतादयः ‘तिसृणां’ पणितशाला-भाण्डशाला-कर्मशालानामन्यतरस्यैः ‘परुषशालायाः’ कुम्भकारशालाया अभावे ततो गीतार्था यतनया ‘पचनशालायां’ भाजनपाकशालायां वसन्ति । इह शालात्रयग्रहणादन्या अपि कुम्भकारशालाः सूचिताः ॥ ३४४३ ॥

तासां स्वरूपमुपदर्शयितुमाह—

पणिए य भंडसाला, कम्मे पयणे य वग्घरणसाला ।

30 इंधणसाला गुरुगा, सेसासु वि होंति चउलहुगा ॥ ३४४४ ॥

१ ‘अभिष्व’ भा० का० । “ओसकइ” ति उम्मुयं ओसारेति, ‘अमिसकइ’ ति उत्तुअति उम्मुय” इति चूर्णौ । “ओसकइ” उम्मुयं ओसारेह, ‘अइसकइ’ उम्मुयं उत्तुयइ” इति विशेषचूर्णौ ॥

२ “गुणाद्धि” मो० ले० ॥ ३ “स्याः परुषः—कुम्भकारः तस्य शालाया अभावे भा० ॥

पणितशाला भाण्डशाला कर्मशाला पचनशाला व्याघरणशाला इन्धनशाला चेति । अत्र निष्कारणे इन्धनशालायां तिष्ठतां चतुर्गुरुकाः । 'शेषासु' पणितशालाप्रभृतिषु चतुर्लघुकाः ॥ ३४४४ ॥ अथैतासामेव व्याख्यानमाह—

कोलालियावणो खलु, पणिसाला भंडसाल जहिं भंड ।

कुंभारकुडी कम्मे, पयणे वासासु आवाओ ॥ ३४४५ ॥

5

तोसलिय वघरणा, अग्गीकुंडं तहिं जलति निचं ।

तत्थ सयंवरहेउं, चेडा चेडी य लुब्भंति ॥ ३४४६ ॥

कौलालिकाः—कुलालकृत्य-विक्रयिणस्तेषामापणः पणितशाला मन्तव्या । किमुक्तं भवति ?— यत्र कुम्भकारा भाजनानि विक्रीणते, वणिजो वा कुम्भकारहस्ताद् भाजनानि क्रीत्वा यत्रापणे विक्रीणन्ति सा पणितशाला । भाण्डशाला यत्र घट-करकादिभाण्डजातं सङ्गोपितमास्ते । कर्मशाला 10 कुम्भकारकुटी, यत्र कुम्भकारो घटादिभाजनानि करोतीत्यर्थः । पचनशाला नाम यत्रापाकस्थाने वर्षासु भाजनानि पच्यन्ते । इन्धनशाला तु यत्र तृण-करीष-कचवरास्तिष्ठन्ति ॥ ३४४५ ॥

व्याघरणशाला नाम तोसलिविषये ग्राममध्ये शाला क्रियते, तत्राम्बिकुण्डं स्वयंवरहेतोर्नित्य-मेव प्रज्वलति, तत्र च बह्वृश्चेदकाः एका च स्वयंवरा चेटिका 'प्रक्षिप्यन्ते' प्रवेक्ष्यन्ते इत्यर्थः । यस्तेषां मध्ये तस्यै प्रतिभाति तमसौ वृणीते, एषा व्याघरणशाला । एतासु तिष्ठतां चत्वारो 15 लघुकाः ॥ ३४४६ ॥ नवरम्—

इंधणसाला गुरुगा, आदिचे तत्थ नासिउं दुक्खं ।

दुविह विराहण डुसिरे, सेसा अगणी य सागरिए ॥ ३४४७ ॥

इन्धनशालायां तिष्ठतां चत्वारो गुरुकाः । कुतः ? इत्याह—तत्र तृण-करीषादौ 'आदीप्ते' प्रदीप्ते सति नष्टु 'दुःखं' दुष्करम् । शुषिरं च तत् तृणादि भवति, ततस्तत्र 'द्विविधा विराधना' 20 संयमा-ऽऽत्मविषया । 'शेषासु' पणितशालादिषु भाजनविक्रयिक-क्रयिकादिना जनेन सागारिकम् । पचनशालायां पुनरग्निदोषो भवति ॥ ३४४७ ॥ एतासु द्वितीयपदे तिष्ठतां विधिमाह—

पढमं तु भंडसाला, तहि सागरि नत्थि उभयकालं पि ।

कैम्माऽऽपणि निसि नत्थी, सेस कमेणेंधणी जाव ॥ ३४४८ ॥

शुद्धोपाश्रयालामे प्रथमं भाण्डशालायां तिष्ठन्ति, यतस्तत्र 'उभयकालेऽपि' दिवा रात्रौ च 25 सागारिकं नास्ति । तदभावे कर्मशालायाम् । तदप्राप्तौ आपणशालायामपि, यतस्तत्र 'निशि' रात्रौ सागारिकं नास्ति । तदभावे 'शेषासु' पचनशालादिषु क्रमेण स्यात्तव्यं यावदिन्धनशाला । तद्यथा—प्रथमं पचनशालायाम्, ततो व्याघरणशालायाम्, तत इन्धनशालायामपि ॥ ३४४८ ॥

तत्र स्थितानां यतनामाह—

ते तत्थ सन्निविट्ठा, गहिया संधारगा विहीपुव्वं ।

30

जागरमाण वसंती, सपक्खजयणाए गीतत्था ॥ ३४४९ ॥

१ °काः—कुम्भकारास्तेषां भा० ॥ २ °कालस्मि तामा० ॥ ३ कम्म पणित्य निसि तामा० । एतदनुसारेण भा० टीका । इत्यतां टिप्पणी ४ ॥ ५ °प्राप्तौ पणितशा० भा० ॥

‘ते’ साधवः ‘तत्र’ उपाश्रये सविविधाः सन्तः स्वाध्यायं कुर्वन्ति । ‘विधिपूर्व’ यथारत्ना-
धिकं संस्तरकास्तैस्तत्र गृहीताः । ततश्च गीतार्थाः स्वपक्षयतनां कुर्वाणा जायतः सन्तः ‘वसन्ति’
तिष्ठन्तीत्यर्थः ॥ ३४४९ ॥ कथम् ? इत्याह—

पासे तणाण सोहण, अहिसकोसक अन्नाहिं नयणं ।

८ संवरणा लिपणया, लुकारण वारैणाऽऽगद्धी ॥ ३४५० ॥

अग्नेः पार्श्वे यदि तृणानि भवन्ति ततस्तेषां शोधना कर्तव्या । श्वापदभयेऽनाक्रान्तिकस्तेन-
सम्भवे वा अग्नेरभिष्वङ्गणं कुर्वन्ति । यदि तत्र आक्रान्तिकस्तेनानां सम्भवस्तदा तमग्निमवष्व-
ङ्कयन्ति, स्वमुकामा वा तमन्यत्र नयन्ति, बहिः सङ्ग्रामयन्तीत्यर्थः । कृते कार्ये क्षारेण मल्ल-
केन वा तस्याग्नेः ‘संवरणम्’ आच्छादनं कर्तव्यम् । ततो यथाऽऽयुष्कमनुपालय स्वयमेव
10 विध्यायति । प्रदीपनकभयात् तत्र स्तम्भस्य च्छगणादिना लेपनं कर्तव्यम् । श्वानो वा गौर्वा
यदि तत्र प्रविशति स्तेनो वा दौकते तदा “लुकारण” ति छिच्छिक्कारः कर्तव्यः । अथ तथापि
न तिष्ठन्ति ततो निवारणा तेषां कर्तव्या । सहसा च प्रदीपनके लभे कटादेराकर्षणं कर्तव्यम् ।
यद्वा तत् प्रदीपनकं धूल्यादिना विध्यापयितव्यम् ॥ ३४५० ॥

अथोपकरणप्रत्युपेक्षणादिषु द्वारेषु यतनामाह—

15 कडओ व चिलिमिणी वा, असती सभए व बाहि जं अंतं ।

ठाणाऽसति य भयम्मि व, विज्झायऽगणिम्मि पेहिति ॥ ३४५१ ॥

अग्नेरन्तरे—वंशमयः कटो वस्त्रमयी वा चिलिमिलिका दातव्या । ततः प्रत्युपेक्षणा-प्रमार्ज-
नादीनि सर्वाण्यपि पदानि कुर्वन्ति । कटक-चिलिमिलिकयोरभावे प्रतिश्रयाद् बहिरुपकरणं
प्रत्युपेक्षणीयम् । अथ बहिः ‘सभयं’ स्तेनभययुक्तं ततो यदन्यं परिजीर्णमुपकरणं तद् बहिः
20 प्रत्युपेक्षन्ते, सारोपकरणं तु विध्याते ज्योतिषि प्रत्युपेक्षितव्यम् । अथ बहिः स्थानं नास्ति
यद्वाऽन्योपकरणस्यापि तत्रापहरणमयं ततः सर्वमप्युपैषि विध्यातेऽसौ प्रत्युपेक्षन्ते ॥ ३४५१ ॥

निंता न पमज्जंती, मृगाऽऽवासं तु बंदणगहीणं ।

पोरिसि बाहि मणेण व, सेहाण य दिति अणुसद्धिं ॥ ३४५२ ॥

निर्गच्छन्तः प्रविशन्तो वा तत्र भुवं न प्रमार्जयन्ति, वसतिमपि न प्रमार्जयन्ति, आवश्य-
25 कमपि ‘मूकं’ वाग्योगविरहितं वन्दनकहीनं च कुर्वन्ति, सूत्रार्थयौरुण्यौ बहिर्विदधति, बहिः
स्थानाभावे मनसैव सूत्रमर्थं वाऽनुपेक्षन्ते, ये च शैक्षाः ज्योतिःप्रकाशे रागमुपगच्छन्ति तेषां
गीतार्था अनुशिष्टिं प्रयच्छन्ति ॥ ३४५२ ॥ कथम् ? इत्याह—

नाणुजोया साह, दण्वुजोवम्मि मा हु सज्जित्था ।

जस्स वि न एइ निदा, स पाउय निमीलिजो गिम्हे ॥ ३४५३ ॥

30 ‘ज्ञानोद्योताः’ सकलजीवादिपदार्थसार्थप्रकाशकज्ञानलक्षणभावोद्योतकलिताः साधवो भवन्ति,
अतः ‘द्रव्योद्योते’ कतिपयपदार्थप्रकाशके ज्योतिःप्रभृतिके ‘मा सज्जत’ मा रागमुपगच्छत ।

१ “पासे तणाण० गाहा पुरातना” इति विशेषचूणौ ॥ २ “रणोगद्धी तामा० ॥

३ मा० का० विनाऽन्यत्र—“ति ततो वा दौ” तादी० मो० ले० ॥ ४ “उपकरणं विध्या” कं० ॥

यस्य वा साधोः सप्रकाशे निद्रा नागच्छति स कल्पेन प्रावृतः स्वपिति । अथ ग्रीष्मकाले प्रावृतस्य धर्मो भवति ततो निमीलितलोचनः स्वपिति ॥ ३४५३ ॥

अथ “मूकावश्यकं वन्दनकहीनम्” (गा० ३४५२) इति पदं व्याचष्टे—

आवास बाहि असई, ठिय वंदण विगड जयण शुद्धीणं ।

सुत्तस्थ बाहि अंतो, चिलिमिणि काऊण वं झरंति ॥ ३४५४ ॥ ६

आवश्यकं बहिः कुर्वन्ति । अथ बहिः स्थानं नास्ति ततो यो यत्र स्थितः स तत्रैव स्थितो मनसैव करोति । द्वादशावर्चवन्दनकं न प्रयच्छन्ति । ‘विकटनाम्’ आलोचनां यतनया वर्षा-
कल्पप्रावृता निश्चेष्टा एव कुर्वन्ति । ‘स्तुतिहीनं नाम’ स्तुतिमङ्गलं मनसैव कुर्वन्ति । अथ
“गेरिसि बाहि” (गा० ३४५२) चि पदं व्याख्यायते—सूत्रार्थपौरुष्यौ बहिः कुर्वन्ति ।
अथ बहिः स्थानं नास्ति ततः प्रतिश्रयस्याभ्यन्तरेऽपि चिलिमिकां कृत्वा ‘झरन्ति’ स्वाध्यायं 10
कुर्वन्ति । वा विकल्पोपदर्शने, चिलिमिकाया अभावे मनसैव सूत्रमर्थं वाऽनुप्रेक्षन्ते
इत्यर्थः ॥ ३४५४ ॥

मूगा विसंति निति व, उम्मुगमाई कओ वि अखिबंता ।

सेहा य जोइ दूरे, जगंति य जा धरइ जोई ॥ ३४५५ ॥

‘मूकाः’ तूष्णीकाः प्रविशन्ति निर्गच्छन्ति वा, नैषेधिकीमावश्यकौ च मनसैव कुर्वन्ती- 15
त्यर्थः । ‘उत्सुकम्’ अलातम् आदिशब्दादग्निशकटिकां वा कचिदप्यस्तृशन्तः तथा निर्ग-
च्छन्ति वा प्रविशन्ति वा यथाऽऽपतन-प्रपतने न भवतः । ये च शैक्षा अगीतार्थीश्च निर्ध-
र्माणस्ते ज्योतिषो दूरे स्थापयितव्याः । गीतार्थवृषभाश्च तावद् जाग्रति यावद् ‘ज्योतिः’ अग्नि-
ध्रियते, न विध्यायतीति भावः, मा शैक्षादयः प्रतापयेयुरिति कृत्वा ॥ ३४५५ ॥

अद्धाणाई अइनिइपिळ्ळिओ गीओंसकिउं सुवइ ।

20

सावयमय उस्सके, तेणभए होइ भयणा उ ॥ ३४५६ ॥

अध्वादिपरिश्रान्तोऽतिनिद्राप्रेरितो वा गीतार्थस्तमग्निमपसर्प्य स्वपिति । सिंह-व्याघ्रादिश्वाप-
दभये यतनया तान्युत्सुकान्युत्सर्पयति । स्तेनभये तु भजना भवति—यथाक्रान्तिकस्तेनास्ततः ।
‘मा ज्योतिः प्रज्वलदवलोक्यागमनं कार्षुः’ इति कृत्वा तमग्निमपसर्पयति; अथानाक्रान्ति-
कास्ततो ज्वलन्तमग्निं दृष्ट्वा ‘जाग्रत्यमी’ इति बुद्ध्या ते नाग्निद्रवन्ति अतस्तेषु तमग्निमुत्स- 25
र्पयतीति ॥ ३४५६ ॥

अद्धाणविचित्ता वा, परकड असती सयं तु जालेंति ।

सुलाई व तवेउं, कयकजा छार अकमणं ॥ ३४५७ ॥

अध्वनि विविक्ताः—शुषिताः ‘परकृतम्’ अन्यप्रज्वालितमग्निं सेवन्ते । अथ परकृतो बहिर्य
प्राप्यते ततः ‘स्वयम्’ आत्मनैव ज्वालयन्ति, शीतार्चास्त्रेन्धनं प्रक्षिपन्तीत्युक्तं भवति । शूलम् 30
आदिगव्दाद् विसूचिकां वा तापयितुं परकृताभावे स्वयं ज्वालयन्ति, ‘कृतकार्याः’ निष्ठिते कार्ये —
क्षारेणाक्रमणं कुर्वन्ति, मा प्रदीपनकं भविष्यतीति कृत्वा ॥ ३४५७ ॥

सावयमय आणिति व, सोऽमणा वा वि बाहि नीणिति ।

बाहिं पलीवणभया, छारे तस्सऽसति निव्वावे ॥ ३४५८ ॥

श्वापदभयेऽन्यतः स्थानादग्निमानयन्ति । स्वमुमनसो वा तस्मात् स्थानाद् बहिर्नयन्ति । अथ बहिः प्रदीपनकभयान्न नयन्ति । ततस्तत्र स्थितमेव क्षारेण छादयन्ति । 'तस्य' क्षारस्याभावे ऽ 'निर्वापयन्ति' विध्यापयन्तीत्यर्थः ॥ ३४५८ ॥

प्रदीपसूत्रम् ७

सूत्रम्—

उवस्सयस्स अंतो वगडाए सव्वराईए पईवे दिप्पे-
ज्जा, नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा अहालं-
दमवि वत्थए । हुरच्छा य उवस्सयं पडिलेहमाणे
नो लभेज्जा, एवं से कप्पइ एगरायं वा दुरायं वा
वत्थए । जे तत्थ परं एगरायाओ वा दुरायाओ वा
वसइ से संतरा छेए वा परिहारे वा ७ ॥

अस्य व्याख्यानं ज्योतिःसूत्रवद् मन्तव्यम् ॥ अथ भाष्यम्—

देसीभासाय कयं, जा बहिया सा भवे हुरच्छा उ ।
बंधऽणुलोमेण कयं, छेया परिहार पुव्वं तु ॥ ३४५९ ॥
अहवण वारिजंतो, निक्कारणओ व तिण्ह व परेणं ।
छेयं त्विय आवज्जे, छेयमओ पुव्वमाहंसु ॥ ३४६० ॥

गाथाद्वयमपि गतार्थम् (गा० ३४०४-५) ॥ ३४५९ ॥ ३४६० ॥

दुविहो य होइ दीवो, असव्वराई य सव्वराई य ।
ठायंते लहु लहुगा, कास अगीयत्थ सुत्तं तु ॥ ३४६१ ॥

द्विविधश्च भवति दीपः, तद्यथा—असार्वरात्रिकश्च सार्वरात्रिकश्च । तत्रासार्वरात्रिकप्रदीप युक्तायां वसतौ तिष्ठतां भासलघु, सार्वरात्रिकप्रदीपयुक्तायां तु चत्वारो लघवः । कस्य पुनरेतत् प्रायश्चित्तम् ? । सूत्राह—अगीतार्थस्य ॥ ३४६१ ॥

इत ऊर्ध्वम्—“नत्थि अगीयत्थो वा०” (गा० ३३१३) इत्यारभ्य “ठायंति पईवसा लाए” (गा० ३३३४) इतिपर्यन्तं भाष्यं प्राग्वदत्र वक्तव्यम् ॥

अथ तत्र स्थितानां दोषानाह—

उवगरणे पडिलेहा, पमज्जणाऽऽवास पोरिसि मणे य ।

निक्खमणे य पवेसे, आवडणे चेव पडणे य ॥ ३४६२ ॥

पणगं लहुओ लहुगा, चउरों लहुगा य चउसु ठाणोसु ।

लहुगा गुरुगा य मणे, सेसेसु वि होंति चउलहुगा ॥ ३४६३ ॥

द्वे अपि प्राग् (गा० ३४३४-३५) व्याख्याते ॥ ३४६२ ॥ ३४६३ ॥ मनोद्वारे विशेषमाह—

गुरुगा य पगासम्मि उ, लहुगा ते चेव अप्पगासम्मि ।

सायम्मि होंति गुरुगा, अस्साए होंति चउलहुगा ॥ ३४६४ ॥ 5

प्रदीपस्य प्रकाशेऽभिरोच्यमाने चत्वारो गुरुकाः । अप्रकाशे चत्वारो लघुकाः । एतदेवो-
त्तराद्धेन व्याचष्टे—सातं सुखं रतिरित्येकोऽर्थः, यदि प्रकाशे रतिं मन्यते तदा चत्वारो गुरवः ।

अथ असातम्—अरतिं मन्यते ततश्चत्वारो लघुकाः ॥ ३४६४ ॥ तथा—

पडिमाएँ झामियाए, उड्डाहों तणाणि वा भवे हेड्डा ।

साणाइ चालणा लाल, मूसए खंम तणाई पलीवेज्जा ॥ ३४६५ ॥ 10

देवकुलदौ प्रदीपशालायां या स्कन्द-मुकुन्दादिप्रतिमा तस्यां प्रदीपेन 'ध्यामितायां' दग्धा-
यामुड्डाहो भवेत्—अमीभिः श्रमणकैः प्रत्यनीकतया स्कन्दादिप्रतिमा दग्धेति । 'अघस्ताद्धा'
संस्कारकादौ तृणानि भवेयुः तानि दधेरन् । श्वानादिना वा प्रदीपस्य चालना भवेत्, मूषको
वा 'लाला' वर्त्तिमपहरेत् ततः स्तम्भः प्रदीप्येत तृणानि वा प्रदीप्येरन् ॥ ३४६५ ॥

ततश्च—

15

गाडय दुगुणादुगुणं, वचीसं जोयणाईं चरिमपदं ।

चचारि छ च लहु गुरु, छेदो मूलं तह दुगं च ॥ ३४६६ ॥

उक्तार्था (गा० ३४४०) ॥ ३४६६ ॥ द्वितीयपदे प्रदीपशालायामपि वसेयुः । कथम् ई-
इत्याह—

अद्धाणनिग्गयाई, तिक्खुत्तो मग्गिऊण असईए ।

20

गीयत्था जयणाए, वसंति तो दीवसालाए ॥ ३४६७ ॥

(ग्रन्थाग्रम्-२३९२०) अध्वनिर्गतादयस्त्रिकुलः शुद्धां वसतिं मार्गयन्ति । यदि न
प्राप्यते ततो गीतार्था यतनया प्रदीपशालायां वसन्ति ॥ ३४६७ ॥

कथं पुनर्यतना कर्त्तव्या? इत्याह—

ते तत्थ सन्निविट्ठा, गहिया संथारगा विहीपुच्चं ।

25

जागरमाण वसंती, सपक्खजयणाएँ गीतत्था ॥ ३४६८ ॥

प्राग्वत् (गा० ३४४९) ॥ ३४६८ ॥ विशेषयतनामाह—

पडिमाझामण ओरुभण लिंपणा दीवगस्स ओरुभणं ।

ओसकण उस्सकण, लुक्कारण वारणोकट्ठी ॥ ३४६९ ॥

यत्र प्रतिमाध्यापनभयं तत्र तस्मादवकाशात् प्रतिमायाः 'अवरोहणम्' अन्यत्र सङ्क्रामणं 30
कर्त्तव्यम् । अथ प्रतिमा सङ्क्रामयितुं न शक्यते ततः स्तम्भ-कुब्जादीनां लिम्पनं प्रदीपस्य च

१ ग्रन्थाग्रम् ८००० गो० डे० । अं० १०० ताटी० ॥ २ < १ > एतन्मध्यगतः पाठः भा० नास्ति ।
नान्येयं गाथा चूर्णिकृता विशेषचूर्णिकृता वाऽऽहता ॥

ततः स्थानाद् 'अवरोहणं' सङ्ग्रामणं विधेयम् । अथ शृङ्खलादीपोऽसौ न ततः स्थानादवतारयितुं शक्यते ततो लालाया अवसर्पणमुत्सर्पणं वा कुर्यात् । श्वान-गवादीनां च 'छुकारणं' छिल्लि-रिति प्रतिषेधकरणेन, वारणं वा दण्डादिदर्शनेन, अपकर्षणं वा वर्त्तः कर्त्तव्यम् ॥ ३४६९ ॥

अथोत्सर्पणमवसर्पणं च व्याख्यानयति—

- ५ संकलदीवे वर्त्ति, उन्वत्ते पीलए व मा ढज्जे ।
रूएण व तं नेहं, घेत्तूण दिवा विगिंचिति ॥ ३४७० ॥

'शृङ्खलादीपे' स्थानान्तरं सङ्ग्रामयितुमशक्ये वर्त्तिमुद्धर्त्तयेद्वा निष्पीडयेद्वा, 'मा दह्यतां' मा प्रदीप्यतामिति कृत्वा । रूतेन वा 'तं' प्रदीपवर्त्तिनं 'नेहं' तैलं गृहीत्वा ततो दिवा "विगिंचते" परिष्ठापयन्ति ॥ ३४७० ॥

- १० हेट्ठा तणाण सोहण, ओसकैऽभिसक अन्नहिं नयणं ।
आगाढे कारणम्मि, ओसकैऽहिसकणं कुज्जा ॥ ३४७१ ॥

प्रदीपस्याधस्तात् तृणानां शोषनं कर्त्तव्यम् । यद्वा तं प्रदीपमवसर्पयति वा अभिसर्पयति वा अन्यत्र वा नयति सङ्ग्रामयतीत्यर्थः । एतच्चावसर्पणमभिसर्पणं वा आगाढे कारणे समु-
त्पन्ने गीतार्थः कुर्यात्, नानागढे ॥ ३४७१ ॥

- १५ मज्जे व देउलाई, वाहिं व ठियाण होइ अतिगमणं ।
जे तत्थ सेहदोसा, ते इह आगाढे जयणाए ॥ ३४७२ ॥

२० 'ते सायवो विकाले सम्प्राप्ताः सन्तः सप्रदीपे देवकुले स्थिता भवेयुः । > यद्वा
श्रामादेर्मध्ये देवकुलम्, आदिशब्दात् प्रपा-सभादिकं वा, तच्च दिवा सागारिकाकुलं तत्र
प्रमातेऽपि समागता दिवा बहिः स्थित्वा सन्ध्यायां तत्र प्रविशन्ति । यद्वा बहिःस्थितानां
'स्तेन-श्रापदादिभयमत्र रात्रौ भवति' इति श्रुत्वा ग्राममध्ये 'अतिगमनं' प्रवेशो भवति, तत्र
च सप्रदीपायां वसतौ स्थितैर्ये पूर्वं 'शैश्वविषयाः प्रतापनादयो दोषा उक्ताः ते इहागाढे कारणे
यतनया परिहर्त्तव्याः ॥ ३४७२ ॥ यदि प्रमादतः प्रदीपनकं भवेत् ततः को विधिः ? इत्याह—

अन्नाए तुसिणीया, नाए दट्टूण करण सविउलं ।

वाहिं देउल सद्दो, समागयाणं खरंटो य ॥ ३४७३ ॥

- २५ यदि केनापि न ज्ञातम् यथा—'अत्र संयताः स्थिताः सन्ति' तत्तत्सूणीका भूत्वा पलायन्ते ।
अथ ज्ञातम्—'संयता अत्र स्थिताः सन्ति' इति ततः प्रदीपं दृष्ट्वा महता शब्देन 'सविउलं'
बोलं कुर्वन्ति यावद् भूयान् जनो मिलितः । ततो बहुजनस्य पुरतो मणन्ति—पश्यत पश्यत
केनापि पापेन प्रदीपनकं कृतमिति । यद्वा देवकुलाद् बहिर्निर्गत्य तथैव 'शब्दः' बोलः क्रियते,
समागतानां लोकानां खरण्टना कर्त्तव्या—नूनं युष्माभिरेवैतत् प्रदीपितं येनैते श्रमणा दहन्ते,
३० असक्तं चोपकरणं सर्वमप्यत्र दग्धम् । एवं खरण्टिताः सन्तो न किञ्चिदुल्लपन्ति ॥ ३४७३ ॥

१ °स्ययति वा निष्पीडयति वा 'मा मा० ॥ २ °कऽतिस्' ताभा० ॥

३ °कऽइस्' ताभा० विना ॥ ४ < > एतच्चिदान्तर्गतः पाठः आ० नास्ति ॥

५ ग्रामान्ताः 'अति' भा० ॥ ६ शैश्वविषयो दोषाः भा० ॥

पिण्डादिपञ्चाणि ८-१०

सूत्रम्—

उवस्सगस्स अंतो वगडाए पिंडए वा लोयए वा खीरे
वा देहिं वा नवणीए वा सर्पिं वा तेल्ले वा फाणिए
वा पूवे वा सकुली वा सिहरिणी वा उक्खित्ताणि
वा विक्खित्ताणि वा विङ्किन्नाणि वा विप्पइन्नाणि
वा, नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा अहालं-
दमवि वत्थए ८ ॥

5

अथास सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

देहोवहीण डाहो, तदन्नसंघट्टणाय जोतिम्मि ।

10

संगाल चरणडाहो, एसो पिंडस्सुवग्वाओ ॥ ३४७४ ॥

तेन—द्वैश्रेण अन्येन वा—श्वान-गवादिना ज्योतिषः सङ्घट्टने कृते देहस्य वा उपपेक्षा दाहो भवति इति पूर्वसूत्रे उक्तम् । अत्रापि पिण्डादियुक्तोपाश्रये स्थितस्य 'साङ्गारं' सरागं < "संगेण सङ्गालं" (पिण्डनि० गा० ६५९) ति वचनात् > पिण्डादिकं समुद्दिशतश्चरणस्य दाहो भवतीति । एष पिण्डसूत्रस्य पूर्वसूत्रेण सह 'उपोद्धातः' सम्बन्धः ॥ ३४७४ ॥

15

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्यौ—उपाश्रयस्यान्तर्वगडायां पिण्डको वा लोचकं वा क्षीरे वा दधि वा नवनीतं वा सर्पिर्वा तैलं वा फाणितं वा पूपो वा शङ्कुलिका वा शिखरिणी वा, एतान्युत्थितानि वा विक्षितानि वा व्यतिकीर्णानि वा विप्रकीर्णानि वा भवेयुः, नो कप्पते निग्गेन्थाना वा निग्गेन्थीनां वा यथालन्दमपि वस्तुमिति सूत्रार्थः ॥ अथ भाष्यम्—

पिंडो जं संपन्नं, पिंडगेज्झं व पिंडविगई वा ।

20

जं तु सभावा छत्तं, तं जाणसु लोयगं नाम ॥ ३४७५ ॥

पिण्डो नाम—यदशनादिकं 'सम्पन्नं' विशिष्टाहारगुणयुक्तं षड्रसोपेतमिति यावत्, यद्वा यत् 'पिण्डमाद्य' पिण्डरूपतया हस्ते ग्रहीतुं शक्यते, 'पिण्डविकृतिर्वा' गुडादिघनविकृतिरूपा पिण्डोऽभिधीयते । 'यत्तु' यत् पुनरशनादि स्वभावादेव 'लुप्तम्' आहारगुणैरनुपेतं तद् लोचकं नाम जानीहि क्षीर-दधि-नवनीत-सर्पिः-तैलैर्दीनि सुप्रसिद्धानीति ॥ ३४७५ ॥

25

पूवो उ उल्लखजं, छुट्टुगुलो फाणियं तु दविओ वा ।

सकुलिगई सुकं, तु खज्जगं सूयिजं सच्चं ॥ ३४७६ ॥

१ दधी वा ताम् ॥ २-३ °क्खित्ताणि वा ताम् ० तादी० भा० कां० ॥ ४ < ५ > एतदन्तर्गतः पाठ भा० कां० नास्ति ॥ ५ °ख्या प्राग्वत् ॥ पिण्डादिपदानि तु भाष्येणैव व्याख्यायन्ते—पिंडो भा० ॥ ६ अत्र कां० ॥ ७ °लानि सु० भा० ॥ ८ °चूर्णिहृद्भिमतः "छट्टुगुलो" ति पाठः । "छट्टुगुलो" ति फाणितं, 'द्वितो व' ति पिण्डगुलो वा पानिएन सम द्वितो छट्टुगुलो ति भण्णइ इति चूर्णौ ॥

‘पूपः’ आर्द्रखाद्यविशेषः, तद्गृहणेन लपनश्रीप्रभृतिकं सर्वमप्यार्द्रखाद्यकं गृहीतम् ।
 “छुट्टगुले” ति आर्द्रो गुडः, ‘द्रविकः’ पिण्डगुड एव पानीयेन द्रावितः, एतदुभयमपि फाणि-
 तमुच्यते । शङ्कुलिकाग्रहणेन शङ्कुलिका-मोदकादिकं सर्वमपि शृङ्गखाद्यकं सूचितम् ॥ ३४७६ ॥

जा दहिसरम्मि गालियगुलेण चउजायसुगयसंभारा ।

5 क्रूरम्मि छुंभमाणी, वंघति सिहरं सिहरिणी उ ॥ ३४७७ ॥

दध्नः शरे गालितेन गुडेन या निष्पन्ना, अपरं च ‘चतुर्जातकमुद्रुतसम्भारा’ एला-त्वक्-
 तमालपत्र-नागकेसराख्यैश्चतुर्भिर्गन्धद्रव्यैराधिकयेनोपजनितवासा, क्रूरमध्ये प्रक्षिप्यमाणा शिखरं
 वध्नाति सा शिखरिणीत्युच्यते । < उँस्सिम-विस्सिमादिपदव्याख्या प्राग्वत् > ॥ ३४७७ ॥

अथैतेषु तिष्ठतां प्रायश्चित्तमाह—

10 पिंडाईआइन्ने, निग्गंथाणं न कप्पई वासो ।

चउरो य अणुग्घाया, तत्थ वि आणाइणो दोसा ॥ ३४७८ ॥

पिण्डादिभिः शिखरिणीपर्यन्तैराकीर्णं प्रतिश्रये निर्ग्रन्थानाम् < उँपलक्षणत्वाद् निर्ग्रन्थीनां
 च > न कल्पते वासः । अथ तिष्ठन्ति ततश्चत्वारोऽनुद्धाता मासाः । तत्राप्याज्ञादयो दोषा
 मन्तव्याः ॥ ३४७८ ॥

15 चउरो विसेसिया वा, दोण्ह वि वग्गण ठायमाणानं ।

अहवा चउगुरुगाई, नायव्वा छेयपजंता ॥ ३४७९ ॥

अथवा ‘द्वयोरपि’ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीवर्गयोस्तत्र तिष्ठतोश्चतुर्गुरुकास्तपः-कालविशेषिताः ।
 तद्यथा—मिक्षोश्चतुर्गुरुकं तपसा कालेन च लघु, घृषमस्य कालगुरु, उपाध्यायस्य तपोगुरु,
 आचार्यस्य तपसा कालेन च गुरुकम् । एवं भिक्षुणीप्रभृतीनामपि मन्तव्यम् । अथवा चतुर्गुरु-
 20 कमादौ कृत्वा छेदपर्यन्ता चतुर्णामपि यथाक्रमं शोधिर्ज्ञातव्या ॥ ३४७९ ॥

सूत्रम्—

अह पुण एवं जाणेज्जा—नो उक्खिंत्ताइं नो विक्खिं-
 त्ताइं नो विइकिण्णाइं नो विप्पकिण्णाइं रासिक-
 डाणि वा पुंजकडाणि वा कुलियाकडाणि वा < भित्ति-
 25 कडाणि वा > लंछियाणि वा मुद्दियाणि वा < १° पिहि-
 याणि वा > कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा
 हेमंत-गिम्हासु वत्थए १ ॥

१ छुप्पमा° ताटी° त° डे° ॥ २-३ < १ > एतदन्तर्गत पाठः भा० नास्ति ॥ ४ °धर्मन्तव्या
 भा० ॥ ५-६ त° डे° विनाऽन्यत्र—‘क्खिन्नाइं नो ताम्’ ताटी° नो° डे° का० । ‘क्खिन्नाणि
 वा नो भा० ॥ ७ °ण्णाणि वा नो भा० ॥ ८ °ण्णाणि वा रा° भा० ॥ ९ < १ > एतन्मध्यगतः
 पाठः ताम्° नास्ति ॥ १० < १ > एतदन्तर्गतः पाठः ताम्° एव वर्तते ॥

अस्य व्याख्या प्राग्वत् । नवरं यत्र पिण्डादीनि रागीकृतादिरूपाणि तत्र गीतार्थानां कल्पते ऋतुवद्धे वस्तुमिति सूत्रहृदयम् ॥ १० अत्र—

“पुंजो उ होइ बट्टो, सो चेव य ईसि आयओ रासी ।” (गा० ३३११)

इत्यादिभाष्यगाथाः पिण्डाद्यभिलाषेन प्राग्वद् मन्तव्याः यावत् “कासय इच्छा समुप्यन्ता” (गा० ३३४१) इति ॥ कीदृशी पुनरिच्छा समुत्पन्ना ? इत्युच्यते—

अणुभूया पिंडरसा, नवरं मुंतूणिमेसि पिंडाणं ।

काहामो कोउहल्लं, तहेव सेसा वि भणियन्ता ॥ ३४८० ॥

अनुभूतास्तावदन्येषां पिण्डानां रसाः परममीषां पिण्डानां रसान् मुत्तवा, अतः ‘करिप्यामः’ पूरयिष्यामः कौतूहलमिति विचिन्त्य प्रसुप्तेषु शेषसाधुषु तानि भोज्यानि भुङ्क्ते । ‘शेषाण्यपि’ धीरादीनि “अणुभूया खीररसा” इत्याद्यभिलाषेन तथैव भणितव्यानि यावद् द्वितीयपदे तत्रापि 10 प्रतिश्रये स्थिता अगीतार्थसाधुषु भिक्षाचर्यादिनिर्गतेषु सूरयः सागारिकमित्थं ब्रुवते ॥ ३४८० ॥

तेल्ल-गुड-खंड-मच्छंडियाण महु-पाण-सक्कराईणं ।

दिड्ड मए सन्नचिया, अन्ने देसे कुडुंवीणं ॥ ३४८१ ॥

तेल्ल-गुड-खण्ड-मत्स्यण्डिकानां मधु-पान-गर्करादीनां च सन्नचिया मयाऽन्यस्मिन् देशे कुडु- 15 प्विना गृहेषु दृष्टाः । शेष सर्वमपि पिण्डाभिलाषेन प्राग्वदवसातव्यम् ॥ ३४८१ ॥

सूत्रम्—

अह पुण एवं जाणिजा—नो रासिकडाँइ जाव नो
भित्तिकडाँइ कोट्टाउत्ताणि वा पल्लाउत्ताणि वा मंचा-
उत्ताणि वा मालाउत्ताणि वा कुंभिउत्ताणि वा करभि-
उत्ताणि वा ओलित्ताणि वा त्रिलित्ताणि वा लंछि- 20
याणि वा मुद्दियाणि वा पिहियाणि वा कप्पइ नि-
गंथाण वा निगंथीण वा वासावासं वत्थए १० ॥

अस्य व्याख्या प्राग्वत् । नवरं कुंभी-सुखाकारा कोष्ठिका, करभी-वटसंस्थानसंस्थिता, तयोरागुप्तानि-प्रक्षिप्य रश्नितानि कुम्भ्यागुप्तानि करभ्यागुप्तानि वा ॥ अत्रं भाष्यम्—

कुंभी करहीं तहा, पल्ले माले तहेव मंचे य ।

25

ओलित्त पिहिय मुद्दिय, एरिसए ण कप्पती वासो ॥ ३४८२ ॥

१ < ~ एतद्विज्ञानतस्त पाठ भा० नास्ति ॥ २ अत्र भाष्यम्—“पुंजो भा० ॥ ३ ‘दि प्राग्वद् मन्तव्यं यावत्’ भा० ॥ ४ ‘तूणिमेसि भा० विना ॥ ५ ‘हामो कोउहल्लं ताभा० ॥ ६ ‘ममीषां गुह्यादुत्तराणां पिण्डा’ कां० ॥ ७ ‘डाणि वा जा’ भा० ॥ ८ ‘डाणि वा को’ भा० ॥ ९ ‘कुंभी वट्ठिना नरका दुःखादि’ इति चूर्णां विशेषचूर्णां च ॥ १० अक्ष तं डे० ॥

यत्रोपाश्रये कुम्भ्यां वा कर्म्यां वा पर्ये वा माले वा मन्त्रे वा चशब्दात् कोष्ठे वा प्रक्षि-
प्तानि पिण्डप्रभृतानि भवन्ति, तानि चावलितानि पिहितानि मुद्रितानि वा भवेयुः, ईदृशे न
कल्पते वस्तुम् ॥ ३४८२ ॥ तथा चाह—

उडुवद्धम्मि अईते, वामावासे उवड्डिए संते ।

- 5 ठायंतराण गुरुया, काम अगीतत्थ सुत्तं तु ॥ ३४८३ ॥
अतुवद्धे काले व्यतीते वर्षावासे चोपस्थिते < यद्यपि सूत्रेण तत्रोपाश्रये स्थातुमनुज्ञातं तथापि
न कल्पते, > यदि तिष्ठन्ति ततश्चतुर्गुरुकाः । शिष्यः पृच्छति—कस्य पुनरेतत् प्रायश्चि-
त्तम् ? । सूरिराह—अगीतार्थस्य । सूत्रं पुनर्गीतार्थमविकृत्य प्रवृत्तम् । शेषं पिण्डामिलापेन
तथैव वक्तव्यम् ॥ ३४८३ ॥

10

आगमनगृहादिस्त्रयाणि ११-१२

सूत्रम्—

नो कप्पइ निग्गंथीणं अहे आगमणगिहंसि वा
वियडगिहंसि वा वंसीमूलंसि वा रुक्खमूलंसि वा
अब्भावगासियंसि वा वत्थए ११ ॥

- 15 < इह निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीनां सामान्यतः सदोषा उपाश्रया उक्ताः, अथ केवलानामेव निर्ग्र-
न्थीनामभिधीयन्त इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्य > अस्य व्याख्या—अधःशब्द इह अवशब्दार्थे ।
पथिकादीनामागमनेनोपेतं तदर्थं वा गृहमागमनगृहम् । विवृतम्—अनावृतं गृहं विवृतगृहम् ।
वंसीमूलं नाम—गृहाद् बहिःस्थितमलन्दकादिकम् । वृक्षमूलं तु वृक्षस्य—सहकारादेः मूलम्—
अधोभागः । अश्रावकाशमाकाशमुच्यते । एतेषु प्रतिश्रयेषु निर्ग्रन्थीनां वस्तुं न कल्पते इति
20 सूत्रसङ्क्षेपार्थः ॥ अत्र भाष्यविस्तरः—

आगमणे वियडगिहे, वंसीमूले य रुक्खमब्भासे ।

ठायंतिकाण गुरुगा, तत्थ वि आणादिणो दोसा ॥ ३४८४ ॥

आगमनगृहे विवृतगृहे वंसीमूले वृक्षमूलेऽश्रावकाशे च तिष्ठन्तीनां निर्ग्रन्थीनां चत्वारो
गुरुकाः । तत्राप्याज्ञादयो दोषा मन्तव्याः ॥ ३४८४ ॥ अथवा—

25

आगमगिहादिएसुं, भिक्खुणिमादीण ठायमाणीणं ।

गुरुगादी जा छेदो, विसेसितं चउगुरु वा सिं ॥ ३४८५ ॥

- आगमनगृहादिषु भिक्षुण्यादीनां तिष्ठन्तीनां चतुर्गुरुकमादौ कृत्वा छेदं यावत् प्रायश्चित्तम् ।
तद्यथा—भिक्षुण्याश्चतुर्गुरुकम्, अभिषेकायाः षड्लघुकम्, गणावच्छेदिन्याः पञ्चरुकम्, प्रव-
र्त्तिन्याश्छेदः । यद्वा “सिं” आसां चतसृणामपि तपः-कालविशेषितं चतुर्गुरुकं भवति । तत्र
30 भिक्षुण्यास्तपसा कालेन च लघुकम्, अभिषेकायाः कालेन गुरुकम्, गणावच्छेदिन्यास्तपसा
गुरुकम्, प्रवर्त्तिन्यास्तपसा कालेन च गुरुकम् ॥ ३४८५ ॥ अथागमनगृहं व्याचष्टे—

१-२ < > एतन्निहान्तर्गतः पाठः सा० नास्ति ॥ ३ °ह अथश° सा० । °ह वाश° त० ॥

आगंतुगारत्थिजणो जहिं तु, संठाति जं चाऽऽगमणम्मि तेसिं ।

तं आगमोमं तु विऊ वदंति, सभा पवा देउलमादियं वा ॥ ३४८६ ॥

आगन्तुकः—पथिकादिरगारस्थजणो यत्रागत्य सन्तिष्ठते, यच्च 'तेषां' पथिकादीनामागमने वर्तते, तद् 'आगमोमं' आगमनगृहं 'विद्वांसः' श्रुतधरा वदन्ति । तच्च सभा वा प्रपा वा देवकुल, दिक् वा मन्तव्यम् ॥ ३४८६ ॥ तत्र तिष्ठन्तीनां दोषानाह—

आगमणगिहे अज्जा, जणेण परिवारिया अणज्जेण ।

दड्डुं कुलप्पमूता, संजमकामा विरजंति ॥ ३४८७ ॥

आगमनगृहे स्थिता आर्या अनार्येन जनेन परिवारिता हृष्टा कुलप्रसूताः स्त्रियः 'संयमकामाः' प्रव्रज्या ग्रहीतुमनसो विरज्यन्ते ॥ ३४८७ ॥ कथम् ? इत्याह—

उवस्सए एरिसए ठियाणं, ण सीलभारा सगला भवंति ।

13

को दाणि हंसेण किणेज्ज काकं, एवं नियचंति कुलप्पसूया ॥ ३४८८ ॥

ईदृशे उपाश्रये स्थितानामार्थिकाणां शीलं—ब्रह्मचर्यं तत्प्रधाना भाराः—संयमयोगधुरालक्षणाः 'सकलाः' सम्पूर्णा न भवन्ति, किन्तु खण्डित-विरादिताः; अस्माकं च सुसंभृतगृहमध्यमध्यावसन्तीनां प्रत्यपायाभावाद् निष्कलङ्क शीलमनुपालयन्तीनां हंसकल्पो गृहवासः, एवंविधे तु तरुणादिप्रत्यपायबहुले प्रतिश्रये तिष्ठन्तीनां या प्रव्रज्या सा बहुदोषमलीमसतया काककल्पा, अतः 15 क इदानीं हंसेन काकं कीर्णीयात् ? । एवं विचिन्त्य कुलप्रसूताः स्त्रियः प्रव्रज्याग्रहणाद् निवर्तन्ते ॥ ३४८८ ॥ अथत्रैव विशेषदोषानभिधितुराह—

काइय पडिलेह सज्झाए, भुंजणं वीयारमेव गेलण्णे ।

माण्णादी उवगरणे, तरुणाई जे भणिय दोसा ॥ ३४८९ ॥

कायिक्यां प्रत्युपेक्षयाया स्वाध्याये भोजने विचारे ग्लानत्वे च दोषा भवन्ति । श्वानादिना 20 चोपकरणमपह्रियते । तरुणादयश्च दोषा ये प्रथमोद्देशके भणितास्तेऽत्र मन्तव्या इति 1 निर्युक्तिगाथासमासार्थः ॥ ३४८९ ॥ अथ व्यासार्थं प्रतिद्वारं विभणिपुराह—

मोयस्स वायस्स य सण्णिरोहे, गेलण्णं णीसड्डमसण्णिरोहे ।

पलोट्टणा घाण ससद मत्ते, आतोभया तत्थ भवंति कीवे ॥ ३४९० ॥

यद्यागमनगृहे स्थिता. सागारिकमिति कृत्वा मोकस्य वातस्य वा सन्निरोधं कुर्वन्ति ततो 'ग्लान्यं' 25 ग्लानत्वं भवति । अथ तयोः सन्निरोधं न कुर्वन्ते ततो 'निसृष्टाः' निर्लज्जा भवेयुः । अथ मात्रके कायिकीं व्युत्पन्नन्ति ततो मात्रकस्य प्रलोटनायां दुरभियन्धव्राणिः समुच्छलति । मात्रके च सगान्धं प्रश्रवणमागच्छति, तं च श्रुत्वा सागारिका उड्डाहं कुर्वन्ति । आत्म-परोभयसमुत्थाश्च तत्र दोषा भवन्ति । तत्रात्मसमुत्थदोषा नाम—त्वा संयती स्वयं क्षुभ्येत । परसमुत्थस्तु "कीवे" ति गन्धकीदं. संयत्या' कायिकीजवडं श्रुत्वा क्षुभ्येत । उभयसमुत्थस्तु द्वावपि क्षुभ्येताम् ॥ ३४९० ॥ 33

पेहिंति उड्डाह पवंच तेणा, अपेहणे सोहि तिहोवहिस्सा ।

कीरंतऽकीरंत सुते य दोसा, ण णिति भिक्खस्स निरुद्धमग्गा ॥ ३४९१ ॥

१ °सुद्धारिणाधामाह भा० ॥ २ °ति द्वारगा° भा० ॥

यदि संयत्यः सागारिके पश्यति स्वकीयमुपकरणं प्रत्युपेक्षन्ते तत उद्वाहो भवति, प्रपञ्चं वा स सागारिकः कुर्वीत, तथैव स्वकीयं वस्त्रं प्रत्युपेक्षेत इत्यर्थः । स्तेना वा तं सारोपधिं प्रत्युपेक्ष्यमाणं दृष्ट्वा हरेयुः । अथैतदोपभयाद् न प्रत्युपेक्षन्ते ततस्त्रिविधोपधेः । 'ओधिः' प्रायश्चित्तम् । तद्यथा—जघन्ये पञ्चकम्, मध्यमे मासलघु, उत्कृष्टे चतुर्लघु । 'श्रुते' स्वाध्याये क्रियमाणे १० सागारिका आलापकान् आगम्य तथैव उद्धृत्येयुः । अथ स्वाध्यायो न क्रियते ततः सूत्रार्थ-नाश्वदयो दोषाः । तथा सागारिकैर्निष्क्रमण-प्रवेगस्थानोपविष्टैर्निरुद्धमार्गाः सत्यो न भैक्षाय 'निर्गच्छन्ति' निर्गन्तुं शक्नुवन्तीति भावः ॥ ३४९१ ॥

दुःखं च भुञ्जति सति द्वितेसु, तर्किते देते य अदेति दोषा ।

भुञ्जति गुत्ता अधिकारिया उ, कुलुग्गया किं पुण जा अतोया ॥ ३४९२ ॥

10 सागारिकेषु तत्र 'सदा' नित्यमेव स्थितेषु संयत्यो दुःखं भुञ्जते । अथ तेषां मध्याह्नकश्चिद् द्रमकप्रायः 'तर्कयति' आहारयाच्ना करोति ततो यदि दीयते तदा असयतपोपणादधिकरणम् ; अथ न दीयते ततोऽसौ प्रद्वेषं गच्छेत्, प्रद्विष्टश्च प्रान्तापनम् उद्वाहम् अभ्याख्या-नप्रदानं वा कुर्यात् ; एवमुभयथाऽपि दोषाः । किञ्च कुलोद्भूताः स्त्रियः 'गुप्ता' एकान्ते स्थिता अधिकारिण्यश्च भुञ्जते, किं पुनर्याः 'अतोयाः' जीतोदकविरहिताः संयत्यः काञ्जिकेनाचमन-

15 कारिण्य इत्यर्थः ? ताभिः सुतरामेकान्ते भूत्वा भोक्तव्यमिति ॥ ३४९२ ॥

वीयारभोमे वहि दोसजालं, णिसङ्ग-वीमच्छक्या य अंतो ।

कीरंत किञ्चे य गिलाण दोसा, कालादिवची य तहोसहरस्स ॥ ३४९३ ॥

यदि सागारिकमिति मत्वा विचारमूढो बहिर्गच्छन्ति ततः 'दोषजालं' मासकल्पप्रकृता-भिहितं दूषणनिकुरुष्वं दौकते । अथैतदोपभयादन्तः सज्ञां व्युत्पज्येयुः ततः सागारिकालोके 20 व्युत्पज्यन्त्यो निसृष्टाः—निर्लज्जा वीमरसाश्च गण्यन्ते, तद्वदनाश्चोद्वाहद्वयो दोषाः । ग्लानयाश्च संयत्याः 'कुले' अकल्प्यपथ्यौषधप्रदानादौ क्रियमाणे सागारिका वदेयुः—एतदमूषामकल्पनीयं परमेतदपि प्रतिसेवन्ते, नूनं सर्वमप्यलीकममूषामित्यादयो दोषाः । अथ सागारिकमिति मत्वा न क्रियते तत औपधस्य कालातिपत्तिः स्यात्, कालातिक्रमेण चौषधे दीयमाने ग्लाना परिता-पमश्रुयात् ॥ ३४९३ ॥

25 हरंति भाणाइ सुणादिया य, संयंति भीया व वसंति णिच्चं ।

णिच्चाउले तत्थ णिरुद्धचारे, णेगग्गया होति कओ सि झाओ ॥ ३४९४ ॥

तत्रागमनगृहे शुनकादयः प्रविश्य भाजनादिकं हरन्ति । ततः 'नित्यम्' अहोरात्रमपि तत्र श्वानादिभयभीताः शेरने वा वसन्ति वा । 'नित्याकुले च' मन्त्रैव सागारिकैर्गकीर्णैस्त एव 'निरुद्धचारे' गमा-ऽऽगमगहिते तत्रैकाग्रता न भवति, कुतः स्वाध्यायः । "मि" अमूषा 30 भविष्यति ? ॥ ३४९४ ॥

तरुणा-वेसिथि-विवाह-रायमादीसु होति सतिकरणं ।

—१ °क्खं ति भुं ताभा० भा० विना ॥ २ °लातिपत्ती ताभा० ॥ ३ °चारे नैकाग्रता भवति । कुतः पुनः स्वाध्यायः "से" तस्य भविष्यति ? इति ॥ भा० ॥

इच्छामणिच्छे तरुणा, तेणा ताओ व उवहिं वा ॥ ३४९५ ॥

तत्रागमनगृहे बहवस्तारुणा वेश्यासियो वा कामुकवृन्दपरिवृताः, विवाहो वा महता विच्छ-
देन विधीयमानः, राजादयो वा निर्गच्छन्तः प्रविशन्तो विलोक्यन्ते ततः स्मृतिकरण-कोतुके
भुक्ता-भुक्ताना जायेते । तथा यदि तरुणान् अवभाषमाणान् इच्छति ततो व्रतविराधना, अथ
नेच्छति ततस्ते उड्डाहं कुर्युः । स्तेना वा ताः संयतीरपहरेयुः 'उपधिं वा' वस्त्रादिकं वा हरेयुः ५
॥ ३४९५ ॥ तदेवं व्याख्याता "काइय पडिलेह" इत्यादिका (३४८२) निर्युक्तिगाथा ।
अथागमनगृह एव दोषान्तराण्याह—

ओभावणा कुलधरे, ठाणं वेसिस्थि-खंडरक्खाणं ।

उद्वंसणा पवयणे, चरित्तभासुंडणा सज्जो ॥ ३४९६ ॥

धूर्तैः परिवारितास्तु तास्तु कुलगृहस्यापभ्रजना स्यात्, अन्यच्च तद् आगमनगृहं वेश्यास्त्रीणां 10
'खण्डरक्षाणां च' हिण्डिकाना स्थानं वर्तते, तत्र स्थितानाम् 'उद्वर्षणा' प्रवचनविषया हीला
चारित्रस्य च भ्रंशना 'सद्यः' शीघ्रं भवति । तथा तरुणादीन् दृष्ट्वा कस्याश्चिद् दश कामवेगा
भवेयुः ॥ ३४९६ ॥ ते च सप्तायश्चित्ता अमी—

चित्ताइ दहुमिच्छइ, दीहं णीससति तह जरे डाहे ।

भत्तारोयग मुच्छा, उम्मत्तो ण याणती मरणं ॥ ३४९७ ॥

15

मासो लहुओ गुरुओ, चउरो लहुगा य होति गुरुणा य ।

छम्मासा लहु-गुरुगा, छेदो मूलं तह दुगं च ॥ ३४९८ ॥

द्वे अपि प्राग् व्याख्याते (गा० २२५८-६२) ॥ ३४९७ ॥ ३४९८ ॥ < उक्ता
आगमनगृहे दोषाः, अथ विवृतगृह-वंशीमूलयोर्दोषानाह— >

एए चेव य दोसा, मविसेसतरा हवंति विगडगिहे ।

20

वंसीमूलहाणे, पडिबद्धे जे भणिय दोसा ॥ ३४९९ ॥

'एत एव' आगमनगृहोक्ता दोषाः सविशेषतरा विवृतगृहे तिष्ठन्तीनां भवन्ति । वंसीमूल-
स्थाने तु ते दोषा द्रष्टव्याः ये द्रव्यतो भावतश्च प्रतिबद्धे प्रतिश्रयेऽप्यक्रिययन्नयोजनादय आत्म-
परोभयसमुत्थाश्च दोषाः प्रथमोद्देशके भणिताः ॥ ३४९९ ॥ अथैनामेव गाथा व्याख्यानयति—

अवाउडं जं तु चउहिंसि पिं, तीसुं दुसुं वा वि तहेकतो वा ।

25

अहे भवे तं वियडं गिहं तु, उहं अमालं च अर्द्धन्नगं वा ॥ ३५०० ॥

विवृतगृहं द्विधा—अधोविवृतम् ऊर्ध्वविवृतं च । यत् पार्श्वतश्चतसृषु तिसृषु वा दिक्षु द्वयोर्वा
दिशोरैकस्यां वा दिशि 'अपावृत्त' कुड्यरहितं परमुपरि च्छन्नं तदधोविवृतगृहं भवेत् । यत् पुनः
'अमालं' मालरहितम् अच्छन्नं वा छावरहितं परपार्श्वतः कुड्ययुक्तं तदूर्ध्वविवृतं भवति ॥ ३५०० ॥

१ °कम् ॥ ३४९५ ॥ किञ्च—ओभा° भा० ॥ २ च° आरक्षिणां स्था° भा० ॥

३ < > नारलेतदन्तर्गतमवनरणं सा० सा० ॥ ४ तत्र विवृतगृहं व्याख्या° भा० ॥

५ पि, दिसामथो तिन्नि दुवे इथ चेकं । अहे ताभा० ॥ ६ छत्तगं ताभा० ॥

७ वा° पार्श्वतः कुड्ययुक्तम् उपर्यनाच्छादितमित्यर्थः तद् भा० ॥

अजंतिया तेण-सुणा उवेंति, गोणादि णिस्संकमभिदवंति ।

तेणादिया तत्थ चिलीय दोसा, कडादिकम्मं तु सजीवघातं ॥ ३५०१ ॥

‘तत्र’ विवृतगृहे ‘अयन्त्रिताः’ कुब्जाद्यभावादनिरुद्धप्रचाराः स्तेन-शुनका उपायान्ति, ततश्चोप-
करणहरणादयो दोषाः । गवादयश्च शृङ्गाद्यभिघातेन निःअङ्कमभिद्रवन्ति । अथ तत्र पार्श्वतश्चि-
लिमिलिका दीयते ततः “चिलीए” चि “मूचनात् सूत्रम्” इति कृत्वा चिलिमिलिकायाः
स्तेनादयो दोषाः, ते तामपहृत्य गच्छेयुरिति भावः । “कडाइ” चि अथ कटं किलिञ्चं वा
कारयित्वा तत्र स्थापयन्ति तत आघातकर्मदोषनिष्पन्नं प्रायश्चित्तं ‘सजीवघातम्’ इति कटादौ
निष्पाद्यमाने येषां जीवानामुपघातो भवति तन्निष्पन्नं पृथक् प्रायश्चित्तम् ॥ ३५०१ ॥

अथ वंशीमूलं व्याचष्टे—

10 जाओ(जो आ)वणे वी य बहिं घरस्स, अलिंदओ वा अवसारिगा वा ।

गेहस्स पासे पुर पिड्डओ वा, तं वंसिमूलं कुसला वदंति ॥ ३५०२ ॥

यो गृहाद् बहिर्द्वाराप्रवर्तिस्त्र्यङ्गिकारूप अलिन्दकः, या वा ‘अपसारिका’ पटालिका, कुत्र ?
इत्याह—गेहस्य पार्श्वे वा पुरतो वा पृष्ठतो वा तद् वंशीमूलं नाम गृहं ‘कुशलाः’ तीर्थंकरादयो
वदन्ति । अत्र तिष्ठन्तीनां प्रतिबद्धसूत्रोक्ता दोषाः ॥ ३५०२ ॥

15 अथ वृक्षमूला-ऽआवकाशयोर्दोषानाह—

अड्ढिं व दारुगादी, सउणगपरिहार पुप्फ-फलमादी ।

एवं तु रुक्खमूले, अम्भावासम्मि सिण्हाई ॥ ३५०३ ॥

अस्त्रि वा दारुकं वा आदिशब्दाद् लेष्टुकादिकं वा वातेन चालितं सत् प्रपतेत्, शकुनाः—
पक्षिणस्तेषां सम्बन्धी परिहारः—पुरीषमुपरि निपतेत्, पुष्पाणि वा फलानि वा आदिशब्दाद्
20 पत्राणि वा पतेयुः, एषु यथायोगमात्म-संयमविराधना मन्तव्या । एवं वृक्षमूले < वृक्षस्याधो-
वर्तिनि वा गृहे > तिष्ठन्तीनां दोषाः । अत्रावकाशे तु सिङ्हा—अवश्यायो भवेत्, < आदि-
शब्दात् > सचितं रजः प्रपतेदित्यादिपरिग्रहः । अवश्यायेनार्द्धीभूतानां विसूचिकादिभि-
रात्मविराधना मन्तव्या । यत एते दोषा अतो न आगमनगृहादिषु स्थातव्यम् । भवेत् कारणं
येन तत्रापि स्थायते ॥ ३५०३ ॥ किम् ? इत्याह—

25 अद्धाणनिग्गयादी, तिव्वुत्तो मग्गिऊण असतीये ।

वौडगआगमणहिं, इयरम्मि य णिग्गहसमत्थे ॥ ३५०४ ॥

अध्वनिर्गतादयस्त्रिकृत्यो निर्दोषा वसतिं मार्गयित्वा यदि न प्राप्नुवन्ति ततो वौटकस्य मध्य-
वर्तिं यद् आगमनगृहं—देवकुलादिकं तत्र वसन्ति । कथम् ? इत्याह—इतरः—शय्यातरः स
यदि निग्रहसमर्थः—जितेन्द्रियः प्रत्यनीकनिवारणक्षमश्च भवति ततस्तत्र वस्तव्यम्, नान्यथा
30 ॥ ३५०४ ॥ अथेदमेव स्फुटतरमाह—

जं देउलादी उ णिवेसणस्सा, मज्झम्मि गुत्तं सुपुरोहं च ।

१ ‘वर्तिन्याश्चतुष्पिकायाः’ पर्यन्ते अलिं भा० ॥ २-३ < १ > एतदन्तर्गतं षाठ भा० नास्ति ॥
४ वागड आगं कां विशेषचूर्णौ च ॥ ५ वाक्कटस्य कां ॥ ६ ‘सं’ च पुं ताभा० ॥

अदुष्टगम्भं ण य दुष्टमज्जे, अदूरगेहं तहियं वसंति ॥ ३५०५ ॥

‘निवेशनस्य’ वीटकस्य मध्ये यद् देवकुलादि ‘गुप्तं’ वृत्त्या फलिहकेन वा आवृतम्, ‘सुपु-
रोहडं’ रमणीयसंयतीप्रायोग्यविचारभूमिकम्, अदुष्टानां-गिष्टजनानां गम्यम्-आश्रयः, न च
दुष्टजनमध्ये नद् वर्तते. ‘अदूरगेहं’ प्रत्यासन्नप्रातिवेशिमरुगृहं तत्र प्रथमतो वसन्ति ॥ ३५०५ ॥

जुवाणमा जे सविगारमा य, पुत्ताडओ तुज्ज इहं वमंति ।

३

मा ते वि अम्हं इह संवयंतु, इच्छंत सत्ते य वसंति तत्थ ॥ ३५०६ ॥

तत्र यः सागारिकस्तं व्रुवते—ये युवानः सविकाराः पुत्रादयस्त्वत्सम्बन्धिनः ‘इह’ अस्मिन्
गृहे वसन्ति मा तेऽप्यस्माकं प्रतिश्रये सम्प्रति ‘संव्रजन्तु’ समायान्तु । एवमुक्ते यद्यसौ ‘इच्छति’
प्रतिश्रुणोति, यदि च स्वयं ‘शक्तः’ तन्निवारणक्षमः ततस्तत्र वसन्ति ॥ ३५०६ ॥

भोइयकुले व गुत्ते, दुज्जणवज्जे वसंति उ पउत्थे ।

10

महत्तरगादिसुगुत्ते, वंसीमूलम्मि ठायंति ॥ ३५०७ ॥

अथैहगमागमनगृहं न प्राप्यते ततो भोजिकस्य-ग्रामस्वामिनः कुले-गृहे ‘गुप्ते’ वृत्त्या
फलिहकेन वा सुसङ्घते ‘दुर्जनवर्जे’ दुःशालजनप्रवेशरहिते यदलिन्दकादि तत्र वसन्ति । स च
भोजिको यदि प्रोषितस्तदा महत्तरकादिभिः-प्रधानपुरुषैस्तद् गृहं यदि सुगुप्तं-सुरक्षितं भवति
तत एवविधे वंसीमूलगृहे तिष्ठन्ति ॥ ३५०७ ॥

15

तस्सऽसइ उट्टवियडे, वसंति कडगादि छोटुणं उवरिं ।

तस्सऽसति पासवियडे, कडगादी पंतवत्थेहिं ॥ ३५०८ ॥

‘तस्य’ यथोक्तगुणोपेतस्य वंसीमूलगृहस्याभावे ऊर्ध्वविवृतगृहे उपरि कटादिकं प्रक्षिप्य तिष्ठन्ति,
आदिशब्दाद् बल्लचिलिमिलिकया वाऽऽच्छादनं कुर्वन्ति । तस्याभावे पार्श्वविवृतेऽपि तिष्ठन्ति,
अधोविवृते इत्यर्थः । तत्र च कट-किलिञ्चादिभिश्चिलिमिलिकां कृत्वा पार्श्वतः प्रदद्यात् । अथ 20
कटादयो न प्राप्यन्ते ततः ‘प्रान्तवत्त्रे’ परिजीर्णबीवरैः पार्श्वानि च्छादयितव्यानि ॥ ३५०८ ॥

विहं पयन्ना घणरुक्खहेट्टे, वसंति उस्सा-ऽवणिरक्खणट्ठा ।

तस्साऽसती अम्भगवासिए वि, सुवंति चिट्ठंति व उण्णिछन्ना ॥ ३५०९ ॥

अथ ‘विहं’ अञ्चानं प्रपन्नास्ताः सयत्यस्तत्र चाधोविवृतमपि गृहं न प्राप्यते ततो घनः—
यहलो निरिच्छदो यो वृक्षः—वटादिस्तस्याधस्ताद् अवश्यायस्य-अन्तरिक्षपुष्पापकायस्य अवनेश्च 25
सचित्प्रथिवीकायस्य रक्षणार्थं वसन्ति । तस्याप्यभावे ‘अत्रावकाशकेऽपि’ आकाशे और्णिकक-
स्पच्छन्नाः स्वपन्ति वा तिष्ठन्ति वा ॥ ३५०९ ॥

सत्रम्—

कप्पइ निगंथाणं अहे आगमणगिहंसि वा वियड-
गिहंसि वा वंसीमूलंसि वा रुक्खमूलंसि वा अम्भा-
वगासंसि वा वत्थए १२ ॥

30

अस्य व्याख्या प्राभवत् ॥ अथ भाष्यम्—

एसेव गमो नियमा, निगन्थाणं पि णवरि चउलहुगा ।

णवरिं पुण णाणत्तं, अन्भावासम्मि वतिगादी ॥ ३५१० ॥

‘एष एव’ निर्ग्रन्थीसूत्रोक्तो गमः आगमनगृहादिविषयो नियमाद् निर्ग्रन्थानामपि भवति, 5 नवरं प्रायश्चित्तं चतुर्लघुकाः, शेषं तु सर्वमपि दोषजालं तथैव वक्तव्यम् । नवरं पुनरत्र द्वितीयपदे तिष्ठतां नानात्वम् । किम् ? इत्याह—त्रजिका—गोकुलं तस्यां ग्लानार्थं गताः सन्त आदि-शब्दादध्वनि वा वर्तमाना अत्रावकाशे वसेयुः । उत्सर्गितस्तु निर्ग्रन्थानामप्यागमनगृहादिषु स्थातुं न कल्पते ॥ ३५१० ॥ आह सूत्रेणानुज्ञातमवस्थानमतस्तेन सह विरोधः प्राप्नोति ? सूरिराह—

सुत्तनिवाओ पोरण आगमे भोइए व रक्खंते ।

10 आराम अहेविगडे, वंसीमूले व णिदोसे ॥ ३५११ ॥

पुराणं—चिरन्तनं यदागमनगृहं तत्र सागारिकः सम्प्रति कोऽपि नागच्छति, यद्वा यत्रागमन-गृहे स्थितानां भोजिकः—ग्रामस्वामी जनमुपागच्छन्तं रक्षति, ईदृशे ‘सूत्रनिपातः’ सूत्रावतारो मन्तव्यः । तथा य आरामो नवमालिकागुल्मादिभिर्गुप्तस्तत्राधोविबृते सूत्रमवतरति । वंशीमूल-मपि यद् निर्दोषं तत्र सूत्रावतारः ॥ ३५११ ॥ अथैनामेव निर्गुक्तिगाथां भाष्यकारः स्पष्टयति—

15 अमुञ्जमाणी उ सभा पवा वा, गामेगपासम्मि ण याऽणुपंथे ।

पभू व वारेति जणं उवेत्तं, ण कुप्पती सो य तहिं तु ठंति ॥ ३५१२ ॥

सभा वा प्रपा वा या अपरिमुज्यमाना ग्रामस्यैकपार्श्वे भवति, ‘न च’ नैव ‘अनुपथे’ मार्गाभ्यर्णे यद्वा भुज्यमानायामपि यत्र स्थितानां ‘प्रमु.’ ग्रामस्वामी सम्यग्दृष्टिर्भद्रको वा जनमुपयान्तं निवारयति, ‘स च’ जनो वार्यमाणः साधूनां ग्रामस्वामिनो वा न कुप्यति ‘तत्र’ ईदृशे आग-20 नगृहेऽपि तिष्ठन्ति ॥ ३५१२ ॥

गुम्मेहि आरामघरम्मि गुत्ते, वईय तुंगाय व एगदारे ।

अहे अगुत्ते छइतम्मि ठंती, ण जत्थ लो गो बहु सण्णिलेति ॥ ३५१३ ॥

‘गुल्मैः’ नवमालिका-कोरिण्टकादिभिर्गुप्ते, वृत्त्या वा ‘तुङ्गया’ उच्चैस्तरया परिक्षिते, एकद्वारे आरामगृहे अथोऽगुप्तेऽप्युपरि ‘छादिते’ स्थगिते तिष्ठन्ति, परं यत्र ‘बहुः’ भूयान् लोको न 25 ‘सन्निलीयते’ न समायाति ॥ ३५१३ ॥

जं वंसिमूलजण्णमुहं च तेणं, पिहुदुवारं ण तओ उ छिंडी ।

सुणेंति सइं न परोप्परस्स, न काइयं णेव य दिट्ठिवातो ॥ ३५१४ ॥

यद् ‘वंशीमूलम्’ अलिन्दकादि ‘तेन’ मूलगृहेण सहान्यतोमुखं पृथग्द्वारं च, अत एव ‘ततः’ तदभिमुखा छिण्डिका न भवति, यत्र च परस्परं सयना अविरतिकाश्च शब्द न शृण्वन्ति, 30 न चैकत्र कायिकी कुर्वन्ते, नैव च परस्परं दृष्टिपातः, केवल मूलगृहेण सह द्रव्यतः प्रतिबद्धम्, न चापकाययोजनादयो दोषाः, एवविधे कल्पते वस्तुम् ॥ ३५१४ ॥

असई य रुक्खमूले, जे दोसा तेहिं वज्जिए ठंति ।

१ पिह नु दार न ततो य छिंडी तामा० ॥

अद्वाणमम्भवासे, गैलण्णागाह वङ्गादी ॥ ३५१५ ॥

एतेषामगमनगृहादीनामभावे ये पूर्वमस्त्रि-दारुकादयो दोषा उक्तास्तैर्वर्जिते वृक्षमूले तिष्ठन्ति । तथा अध्वानं प्रतिपन्ना अपरप्रतिश्रयाभावे आगाढे वा ग्लानत्वे व्रजिकादौ सम्प्राप्ता अत्रावकाशे वसन्ति ॥ ३५१५ ॥ अथ वृक्षमूले तिष्ठतां विशेषमुपदर्शयति—

कटं कुण्ठेऽसति मंडवस्सा, कडाऽसती पोचिमतेणगम्मि ।

5

सदोवओगो धणुतासणा य, सोट्टादि पाडिति य पुव्वलग्गे ॥ ३५१६ ॥

यत्र वृक्षमूलेऽवस्थाद् मण्डपो भवति तत्र प्रथमतः स्थातव्यम् । तदभावे कटं कुर्वन्ति, कटचिलिमिलिकां ददतीति भावः । अथ कटो न प्राप्यते ततः पोतं-वर्षं तैश्चिलिमिलिकाः कुर्वन्ति यदि 'अस्तेनकं' स्तेनमयं न स्यात् । अथ स्तेनमयं तत्र वर्तते सागारिका वा भुवते 'श्रमणकाः पटमण्डपं कुर्वन्ति' ततः शब्दः कर्त्तव्यः, पक्षिणां 'छिछिका' इत्यादिना शब्देन निवारणं कार्यमिति भावः । उपयौगो वा दातव्यः । धनुषा वा पाषाणैर्वा पक्षिणां त्रासनां कुर्वन्ति, भयमुपजनयन्तीत्यर्थः । सोट्टा नाम-शुष्ककाष्ठानि तानि < १ आदिशब्दाद् लेट्टुकादीनि च > पूर्वलग्नानि पातयन्ति । एषा वृक्षमूले तिष्ठतां यतना भणिता । अथात्रावकाशे तिष्ठतां प्रतिपाद्यते—आगाढे ग्लानत्वे दुग्धादिना प्रयोजनं भवेत् तत्रात्रावकाशे वसनं सम्भवेत् ॥ ३५१६ ॥

कथम् ? इत्याह—

15

विशोहिकोडिं हवइत्तु गामे, चिरं व कजं ति वयंति घोसं ।

अम्भासगामाऽसति तत्थ गंतुं, पडालि-रुक्खाऽसति ए अळण्णे ॥ ३५१७ ॥

यदा स्वग्रामे शुद्धं दुग्धादि न प्राप्यते तदा स्वग्राम एव ये विशोषिकोदिदोषास्तान् पञ्च-कादिप्रायश्चित्तक्रमेण हृषयित्वा दुग्धादिकं गृह्णन्ति । अथ तथापि न लभ्यते 'चिरं वा' प्रभूत-दिवसान् तेन ग्लानस्य कार्यमिति कृत्वा 'घोषं' गोकुलं व्रजन्ति । कथम् ? इत्याह—'अभ्यासे' 20 गोकुलप्रत्यासन्ने ग्रामे स्थित्वा गोकुलाद् दुग्धादिकमानेतव्यम् । अथ नास्ति प्रत्यासन्नग्रामस्ततः 'तत्र' व्रजिकायां गत्वा पटालिकायां तिष्ठन्ति । तस्या अभावे वृक्षमूले । तस्याप्यभावेऽच्छन्ने-ऽत्रावकाशेऽपि तिष्ठन्ति ॥ ३५१७ ॥

॥ उपाश्रयप्रकृतं समाप्तम् ॥

१ सोढादि भा० । "सोढा डुङ्गुडा" इति विशेषचूर्णां ॥

२ 'स्त्रं' तन्मयी चिलिमिलिका दातव्या यदि भा० ॥

३ 'योगं वा' प्रयच्छन्ति । धनु० भा० ॥

४ सोढा नाम भा० ॥

५ < १ > एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः भा० नास्ति ॥

सा गारि क पा रि हा रि क प्र कृ त ष्

सूत्रम्—

एगे सागारिण पाग्हारिण दो तिहि चत्तारि पंच
सागारिया पारिहारिया, एगं तत्थ कप्पागं ठवयित्ता
अवसेसे निव्विसेज्जा १३ ॥

अथास्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

जहुत्तदोसेहिं विवज्जिया जे, उवस्सगा तेसु जती वसंता ।

एगं अणेगे व अणुणविच्चा, वसंति सामिं अह सुत्तजोगो ॥ ३५१८ ॥

10 अथोक्तं—बीज-विकटादिभिरभ्रानकागतापर्यन्तैर्दोषैर्विवर्जिताः ये उपाश्रयास्तेषु यतयो वसन्त
एकं वा अनेकान् वा गृहस्वामिनोऽनुज्ञाप्य वसन्तीत्यनेन सूत्रेण प्रतिपाद्यते । ‘अथ’ अयं
पूर्वसूत्रैः सहास्य सूत्रस्य योगः—सम्बन्धः ॥ ३५१८ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—एकः ‘सागारिकः’ वसतिस्वामी परिवारं—परित्याग-
मर्हतीति व्युत्पत्त्या ‘पारिहारिकः’ भिक्षाग्रहणे परिहर्तव्य इत्यर्थः । यथा चैकः सागारिकः
15 पारिहारिकः तथा द्वौ त्रयश्चत्वारः पञ्च सागारिकाः पारिहारिकाः, न तेषां गृहनामपि गृहेषु
प्रवेष्टव्यमिति भावः । अथ सूत्रेणैव सूत्रमपवादति—“एगं तत्थ कप्पागं” इत्यादि । बहुज-
नसाधारणे देवकुलदौ स्थिता ‘तत्र’ तेषु बहुषु सागारिकेषु मध्ये येन सागारिकतया स्वापि-
तेन शेषगृहेषु प्रवेष्टुं कल्पते तमेकं कल्पकं स्वापयित्वा शेषेषु सागारिककुलेषु ‘निर्विशेषु’
प्रविशेयुरिति सूत्रसङ्केतार्थः ॥

20 विस्तरार्थं भाष्यकृद् विभणिगुराह—

सागारिउ त्ति को पुण, काहे वा कतिविहो व से पिण्डो ।

असिज्जायरो व काहे, परिहरियव्वो व सो कस्सा ॥ ३५१९ ॥

दोसा वा के तस्सा, कारणजाए व कप्पती कम्मि ।

जयणाए वा काए, एगमणेगेसु वेनव्वो ॥ ३५२० ॥

25 सागारिक इति पदमेकार्थिकनामभिः प्ररूपणीयम् । कः पुनः सागारिको भवति ? इति
चिन्तनीयम् । कदा वा स शय्यातरो भवति ? । कतिविधो वा ‘से’ तस्य पिण्डः ? । अश-
य्यातरो वा कदा भवति ? । कस्य वा संवत्स्य सम्बन्धी ‘सः’ सागारिकः परिहर्तव्यः ? । के वा
‘तस्य’ सागारिकपिण्डस्य ग्रहणे दोषाः ? । कसिन् वा कारणजातेऽसौ कल्पते ? । कथा वा यत-

१ °दि । ‘तत्र’ तेषु बहुषु सागारिकेष्वेकं कल्पकं स्वापयित्वा अवशेषाणि सागारिक-
कुलानि ‘निर्विशेष’ उपयुजीत । किमुक्तं भवति ?—गलानादिकारणे येन सागा° भा० ॥

२ °पु सर्वेष्वपि कुलेषु प्रविशेदिति सूत्रं स° भा० ॥

नया स पिण्ड एकस्मिन् वा सागारिके 'अनेकेषु वा' द्वित्र्यादिषु सागारिकेषु ग्रहीतव्यः ? इति
द्वारगाथाद्वयसमासार्थः ॥ ३५१९ ॥ ३५२० ॥ अथ व्यासार्थं प्रतिद्वारमभिधितुराह—

सागारियस्स णामा, एगद्धा णाणवज्जणा पंच ।

सागारिय सेज्जायर, दाता य तरे धरे चेव ॥ ३५२१ ॥

सागारिकस्य नामानि गजेन्द्र-पुरन्दरादिवदेकार्थानि 'नानान्यज्जनानि' पृथगक्षराणि पञ्च ५
भवन्ति । तद्यथा—सागारिकः १ शय्याकरः २ शय्यादाता ३ शय्यातरः ४ शय्याधरः
५ चेति ॥ ३५२१ ॥ अथैतेषामेव व्याख्यानमाह—

अगमकरणादगारं, तस्सहजोगेण होइ सागारी ।

सेज्जाकरणे सेज्जाकरो उ दाता तु तद्दाणा ॥ ३५२२ ॥

गोवाइऊण वसहिं, तत्थ वि ते यावि रक्खिउं तरइ ।

10

तद्दाणेण भवोद्धं, च तरति सेज्जातरो तम्हा ॥ ३५२३ ॥

जम्हा धारइ सिज्जं, पडमारिणं छज्ज-लेपमाईहिं ।

जं वा तीएँ धरेती, नरगा आयं धरो तम्हा ॥ ३५२४ ॥

न गच्छन्तीत्यगमाः—वृक्षास्तैः कृतमगारम्, पृषोदरादित्वादिरूपनिष्पत्तिः, तेन—अगारेण
सह यस्य योगो विद्यते स सागारिकः, सर्वधनादेराकृतिगणत्वाद् मत्वर्थीय इक्ष्प्रत्ययः । 15
यतश्चासौ शय्या—प्रतिश्रयं करोति अतः शय्याकरः । तस्याः—शय्याया दानाच्च शय्यादाता
भण्यते । यतश्चासौ वसति 'गोपायितुं' सरक्षितुं 'तरति' शक्नोति ततः शय्यातरः; यद्वा 'तत्र'
तस्यां—शय्यायां स्थितान् साधून् सेनादिप्रत्यपायेभ्यो रक्षितुं तरति ततोऽसौ शय्यातरः; अथवा
तस्याः—शय्याया दानेन 'भवोद्धं' ससारप्रवाहं तरति अतः शय्यातर उच्यते । यस्माच्च शय्यां
पतन्तीं छादन-लेपनाभ्याम् आदिशब्दात् स्थूणादानादिमिश्रं धारयति अतः शय्याधरः; यद्वा 20
तया—शय्यया साधूनां वितीर्णया नरकादात्मानं धारयतीति शय्याधरः ॥ ३५२२ ॥ ३५२३ ॥
३५२४ ॥ गतं सागारिकद्वारम् । अथ 'कः पुनः सागारिको भवति ?' इति प्रश्नस्य निर्वचनमाह—

सेज्जायरो पभू वा, पभुसंदिट्ठो व होइ कायव्वो ।

एगमणेगे व पभू, पभुसंदिट्ठे वि एमेव ॥ ३५२५ ॥

शय्यातरः प्रमुखा प्रमुसन्दिष्टो वा कर्तव्यो भवति । तत्र प्रमुः—उपाश्रयस्वामी । प्रमुसन्दि-25
ष्टु तेनैव प्रमुणा यत् कृतप्रमाणतया निर्दिष्टः । यः प्रमुः स एको वा स्यादनेको वा, प्रमु-
सन्दिष्टोऽपि 'एवमेव' एकोऽनेको वा भवति ॥ ३५२५ ॥ अमुमेवार्थं विशेषत आह—

सागारिय संदिट्ठे, एगमणेगे चउक्कभयणा तु ।

एगमणेगा वज्जा, गेगेसु उं वज्जए एक्कं ॥ ३५२६ ॥

सागारिके सन्दिष्टे च एकानेकपदनिष्पन्ना चतुष्कभजना कर्तव्या । सा त्रैयम्—एकः 30
प्रमुरेकं सन्दिशति एष प्रथमो भङ्गः १ एकः प्रमुरनेकान् सन्दिशति इति द्वितीयः २ अनेके
प्रभव एक सन्दिशन्ति इति तृतीयः ३ अनेके प्रभवोऽनेकान् सन्दिशन्ति इति चतुर्थः ४ ।

६ उ ठावते एगं तामा ॥

अत्र चैको वा अनेके वा शय्यातरा कर्ज्याः । अपवादपदे पुनरनेकेषु शय्यातरेष्वेकं सागारिकं स्थापयित्वा कर्जयेत्, शेषेषु तु प्रविशेत् । एतदुपरिष्ठाद् व्यक्तीकरिष्यते ॥ ३५२६ ॥

अथ 'कदा सागारिको भवति ?' इति प्रश्नस्य प्रतिवचनमाह—

अणुणविय उगगहंगण, पायोग्गाणुण अतिगते ठविते ।

5 सज्जाय भिक्ख शुत्ते, णिक्खिचाऽऽवासए एको ॥ ३५२७ ॥

पदमे वितिए ततिए, चउत्थ जामे वं होज वाघातो ।

निव्वाघाए भयणा, सो वा इतरो व उभयं वा ॥ ३५२८ ॥

अत्र नैगमनयाश्रिता बहव आदेशाः । तत्रैक आचार्यदेशीयो ब्रूते—क्षेत्रे प्रत्युपेक्षिते सति यदा प्रतिश्रयोऽनुज्ञापितस्तदा सागारिको भवति १ । अपरो भणति—यदा सागारिकस्यावग्रहं

10 प्रविष्टाः २ । अन्यो ब्रूते—यदा तस्य गृहसाङ्गणं प्रविष्टाः ३ । अपरः प्राह—यदा तृण-
ङ्गलादिकं प्रायोग्यमनुज्ञापितम् ४ । अन्यो भणति—यदा वसतिम् 'अतिगताः' प्रविष्टाः ५ ।
अपरो ब्रूते—दण्डकाद्युपकरणे स्थापिते दानश्राद्धादिकुलानां वा स्थापने स्थापिते ६ । तदपरः
प्राह—यदा स्वाध्यायः कर्तुमारब्धः ७ । अन्यो भणति—यदा गुरुणां पार्श्वे उपयोगं कृत्वा
भिक्षां पर्यटितुं ल्याः ८ । अपरो ब्रूते—यदा भोक्तुमारब्धाः ९ । अन्यो भणति—भाजनेषु

15 निक्षिप्तेषु १० । एको ब्रूते—यदा दैवसिकमावश्यकं कृतम् ११ ॥ ३५२७ ॥

अपरो भणति—रात्रौ प्रथमे-यामे गते सति शय्यातरो भवति १२ । तदपरः—द्विती-
ययामे गते १३ । अन्यः—तृतीययामे गते १४ । अपरोऽभिधत्ते—चतुर्थे यामे गते सति

१५ । आचार्यः प्राह—एते सर्वेऽप्यनादेशाः । कुतः ? इत्याह—अनुज्ञापितावग्रहादिषु
निक्षिप्तान्तेषु दिवसत एव व्याघातो भवेत्, व्याघाताच्चान्यां वसतिमन्यद्वा क्षेत्रं गताः ततः

20 कस्यासौ शय्यातरो भवतु ? । आवश्यकतादिषु च चतुर्थयामपर्यन्तेषु वसतिव्याघातेन बोधिकले-
नादिभवेन वाऽन्यत्र सङ्गामतां कस्य शय्यातरो भवितुमर्हति ? । आदेशः पुनरयम्—'निर्व्या-
घाते' व्याघाताभावे यद्यन्यां वसतिं न गताः तत्रैव रात्रावुषितास्ततो भजना कर्तव्या । स वा
शय्यातरो भवेत् 'इतरो वा' अन्य उभयं वा ॥ ३५२८ ॥ इदमेव भावयति—

जइ जगंति सुविहिया, करंति आवासगं च अण्णत्थ ।

25 सेजातरो ण होती, सुचे व कए व सो होती ॥ ३५२९ ॥

'यदि' इत्यभ्युपगमे, रात्रेश्चतुरोऽपि ग्रहरान् 'सुविहिताः' शोभनानुष्ठानाः साधवो यदि
जाग्रति प्राभातिकं चावश्यकमन्यत्र गत्वा कुर्वन्ति तदा स मूलोपाश्रयस्त्राभी शय्यातरो न

भवति, किन्तु 'सुप्ते वा' शयिते कृते सति कृते वा प्राभातिकावश्यकं स शय्यातरो भवति ।

अथ शय्यातरगृहे रात्रौ सुप्त्वा प्राभातिकप्रतिक्रमणं तत्रैव कुर्वन्ति तदा परिस्पष्टं स एव शय्या-

30 तर इति ॥ ३५२९ ॥

अन्त्य व सेऊणं, आवासगं चरममण्णहिं तु करे ।

दोण्णि वि तरा भवंती, सत्थादिसु इचरवा भयणा ॥ ३५३० ॥

१ व होति वा० तामा० ॥

अन्यत्र स्थाने सुप्ता 'चरमं' प्राभातिकमावश्यकमन्यत्र कुर्वन्ति तदा यस्यावग्रहे रात्रौ सुप्ता यदवग्रहे च प्राभातिकप्रतिक्रमणं कृतं तौ द्वावपि शय्यातरौ भवतः । इदं प्रायः सार्थादिषु सम्भवति, आदिशब्दात् चौरावस्कन्दभयादिपरिग्रहः । 'इतरथा तु' ग्रामादिषु वसतां 'भजना' विकल्पना ॥ ३५३० ॥ तामेवाह—

असह्य वसहीय वीसुं, वसमाणार्णं तरा तु भयितव्वा ।

5

तत्प्यऽण्गत्य व वासे, छत्रच्छायं तु वज्जेति ॥ ३५३१ ॥

यत्र सङ्कीर्णयां वसतौ सर्वेऽपि साधवो न मान्ति तत्र 'विष्वग्' अन्यस्यां वसतौ वसतां साधूनां शय्यातरा भक्तव्याः । तत्र हि यदि साधवः पृथग्वसतावुषित्वा द्वितीयदिने सूत्रपौरुषां कृत्वा समागच्छन्ति ततो द्वावपि शय्यातरौ । अथ मूलवसतिमागम्य सूत्रपौरुषी कुर्वन्ति तत एक एव मूलवसतिदाता शय्यातरः । लाटाचार्याभिप्रायः पुनरयम्—शेषाः साधवः 'तत्र वा' 10 मूलवसतौ 'अन्यत्र वा' प्रतिवसतौ वसन्तु, न तेषां सम्बन्धिना सागारिकेणहाधिकारः, किन्तु सकलगच्छत्य छत्रकरूपत्वात् छत्रः—आचार्यस्तस्य च्छायां वर्जयन्ति, मौलशय्यातरगृहमित्यर्थः इति विशेषचूर्णि-निशीथचूर्ण्योरभिप्रायः ।

मूलचूर्ण्यभिप्रायः पुनरयम्—विस्तीर्णया वसतेरभावे विष्वग्वसतौ वसतां शय्यातरा भजनीयाः, यदि संस्तरति ततः सर्वेऽपि शय्यातराः परिह्रियन्ताम्, अथ न संस्तरति तत 15 एकं शय्यातरकुलं निर्विशन्ति शेषाणि परिहरन्ति । तथाऽप्यसंस्तरणे द्विव्यादिक्रमेण तावद् वक्तव्यं यावद् यस्य वसतावाचार्याः स एको वर्जनीयः, शेषाः सर्वेऽपि निर्वेशनीयाः । तथा "तत्प्यऽण्गत्य व वासे" इत्यादि । किलैकस्याचार्यस्य बहव आचार्याः श्रुतार्थसुपसम्पन्नाः, ते चैकस्यां वसतावमान्तः पृथक्पृथग्वसतिषु स्थिताः सन्तः 'तत्र' मूलाचार्यसमीपे 'अन्यत्र वा' आत्मीयासु वसतिषु वसन्तु सर्वेषामपि शय्यातराः परिहर्त्तव्याः । असंस्तरणे तु पूर्वोक्तक्रमेण 20 तावद् वक्तव्यं यावद् छत्रच्छाया वर्जयन्ति, मौलचार्यशय्यातरगृहमित्यर्थः ॥ ३५३१ ॥

१ छत्रस्य-आचार्यस्य च्छा° भा० का० ॥

२ "असह्य० गाहा । जह संकुया वसही अद्वगा अन्नत्य सोवगा जंति, तत्प्य जे गया कल्लेगणियं पोतिसि तत्प्ये करंति दो वि सेज्जानरा । अह मूलवसही पडियागंता करंति पोतिसि मूलवसहीदया सेज्जायरो । एसा भयणा । अहवा लाटाचार्यानामादिशेन—तत्प्य आयरिबो वसति सो सेज्जाय.....छतो आयरिबो ॥ काहे ति गयं ।" इति विशेषचूर्णिः ॥

३ "असति० गावा ॥ जति संकुडा वसधी, अद्वगा अण्णत्य सोवगा जंति तापे सेज्जानरा भयितव्वा । तपे जति संपरति सव्वे वज्जेतु, अथ न सवरति तो एणं गिव्विसंति, दो तिग्णि जाव जस्म वमधीए आयरिबो जेसु सुगने सो वज्जेन्वो । एव भयणा । 'तत्प्यऽण्गत्य व वासे' ति जत्थ एगस्म आयरियस्म दत्थे एगस्मिया सुओवसंमग्गया एगाए वमधीए अगारंता पि वप्पिघासु वसधीसु ठिना ते पुण आयरिया 'तत्प्य व' नि मूलपरियसगावे वा वसंतु 'अण्णत्य व' ति अण्णऽण्णजिजियासु वसधीसु वसन्तु सव्वे सेज्जा- १० रा एज्जेन्वा । अमपरि जाव जत्थ आयरिबो वसति नो वज्जेन्वो । छतो—आयरिबो । छद अपन्नारणे । 'तत्प्यऽण्गत्य व वासे' ति गयं ॥ एत पठनेन भगव ॥ कापे ति गयं ॥" इति चूर्णिः ॥

गतं 'कदा सागारिकः ?' इति द्वारम् । अथ 'कतिविधः शय्यातरपिण्डः ?' इति द्वारमाह—
दुविह चउच्चिह छविह, अट्टविहो होति बारसविहो य ।

सेजातरस्स पिण्डो, तच्चिवरीओ अपिण्डो उ ॥ ३५३२ ॥

द्विविधो वा चतुर्विधो वा षड्विधो वा अष्टविधो वा द्वादशविधो वा शय्यातरस्य पिण्डो
भवति । तद्विपरीतः पुनः 'अपिण्डः' शय्यातरपिण्डो न भवति ॥ ३५३२ ॥

अथैनामेव गाथां विवृणोति—

आहारोवहि दुविहो, विदु अण्णे पाण ओहुवग्गहिण् ।

असणादिचउर ओहे, उवग्गहे छविहो एस् ॥ ३५३३ ॥

अण्णे पाणे वत्थे, पादे स्यादिया य चउरट्ठ ।

10 असणादी वत्थादी, सूचादि चउकका तिन्नि ॥ ३५३४ ॥

द्विविधः शय्यातरपिण्डो भवति, तद्यथा—आहार उपधिश्च । "विदु" चि द्विगुणितौ द्वौ
चत्वारो भवन्तीति कृत्वा चतुर्विधः शय्यातरपिण्डः पुनरयम्—अन्नं पानं औषिकोपकरणं
औपग्रहिकोपकरणं चेति । तथा अशनादयश्चत्वार औषिकोपधिः औपग्रहिकोपधिश्चेति षड्विधः
॥ ३५३३ ॥

15 अन्नं पानं वस्त्रं पात्रं 'शूच्यादयः' शूची-पिप्पलक-नखरदनिका-कर्णशोधनरूपाश्चत्वार इत्य-
ष्टविधः । तथा अशनादीनि वसादीनि सूच्यादीनि चेति त्रीणि चतुष्कानि द्वादश भवन्ति ।
तद्यथा—अशनं १ पानं २ खादिमं ३ खादिमं ४ वस्त्रं ५ पात्रं ६ कम्बलं ७ पादप्रोच्छनं
८ सूची ९ पिप्पलको १० नखच्छेदनकं ११ कर्णशोधनकं १२ चेति ॥ ३५३४ ॥

तण-डगल-छार-मल्लग-सेजा-संथार-पीठ-लेवादी ।

20 सेजातरपिण्डो सो, ण होति सेहो य सोवहिओ ॥ ३५३५ ॥

तृण-डगल-क्षार-मल्लक-शय्या-संस्तरक-पीठ-लेपा आदिशब्दात् कुटुमुखादिकं च एष शय्या-
तरपिण्डो न भवति । यदि च शय्यातरस्य पुत्रादिः शैक्षो वस्त्र-पात्रसहितः प्रव्रजितुमुपतिष्ठते
तदा स सागारिकपिण्डो न भवति, अतः कल्पते सोपधिरप्यसौ प्रव्रजयितुम् ॥ ३५३५ ॥

गतं 'कतिविधः सागारिकपिण्डः ?' इति द्वारम् । अथ ['अ']शय्यातरः कदा भवति ? इति

25 द्वारं निरूपयितुमाह—

आपुच्छिय उग्गाहिय, वसहीतो णिग्गतोग्गहे एगे ।

पठमादि जाव दिवसं, वुत्थे वज्जेज्जहोरत्तं ॥ ३५३६ ॥

अत्र नैगमनयाश्रितानि बहूनि मतान्तराणि । तत्रैको ब्रूते—सूरिभिः शय्यातरो यदा "उच्छ्र
वोल्लिं वई" (गा० १५३९) इत्यादिवचोमिराष्टस्तदाऽसावशय्यातरो भवति । अपरः

१ °ण्डः, यथा—आ° मा० ॥

२ "कतिविधे चि गतम् । इदानीमसेजातरो व कावे चि—आपुच्छि० गाथा ॥" इति चूर्णौ ।

"कहविहे चि गयं । असेजायरो व्व काहे चि—आपुच्छिय० गाथा" इति विशेषचूर्णौ ॥

३ °यमुग्गा° ताभा० ॥

४ वज्जे अहो° तादी० भा० कां० ॥

प्राह—यदा निर्गन्तुकामैः पात्राद्युपकरणमुद्वाहितं तदा अगम्यातरः । अन्यो ब्रूते—यदा वसते-
निर्गता भवन्ति । तदपरो मणति—यदा सागारिकस्यावग्रहाद् निर्गताः । एको ब्रूते—सूर्यो-
द्गमे निर्गतानां प्रथमपौरुष्यामतीतायामगम्यातरः । अन्योऽभिधेते—द्वितीयस्यां पौरुष्यां गतायाम् ।
अपरो ब्रूते—तृतीयस्याम् । तदन्यः प्राह—‘यावद् दिवसं’ दिवससत्काश्चतस्रः पौरुष्यः तावतः
कालादूर्द्ध्वमगम्यातरः । एते सर्वेऽप्यनादेशाः । सिद्धान्तः पुनरयम्—“वृत्त्ये वैज्जेज्जहोरत्तं” ति 5
यस्यां वसतावुपितास्ततो यस्यां वेलायां निर्गताः तत ऊर्द्ध्वमहोरात्रं यावत् तद्गृहेऽशनादिकं वर्ज-
येयुः, ततः परं तु कल्पते । आपृष्टादिषु तु सागारिकावग्रहनिर्गतान्तेष्वादेशेषु यदि कथमपि
गमनविघ्नमुत्पन्नं ततो भूयोऽपि तस्यामेव वसतौ स्थितेषु कथमगम्यातरो भवितुमर्हति ? । ये
पुनः प्रथमादिप्रहरविभागोनागम्यातरमिच्छन्ति तेषां सूर्यास्तमननिर्गतानां रात्रौ प्रथमादिपौरुषी-
विभागोनागम्यातरः प्राप्नोति तच्च न युज्यते ॥ ३५३६ ॥ कुतः ? इति चेद् उच्यते— 10

अग्राहणं जेण णिसिं, अणंतरेगंतं दुहिं च ततो ।

गहणं तु पोरिसीहिं, चोदग ! एते अणादेसा ॥ ३५३७ ॥

‘येन’ हेतुना ‘निशि’ रजन्यामस्माकं भक्त-पानादेरग्रहणं ततो यत्किञ्चिदनन्तरमेकान्तर-
द्यन्तराभिर्वा पौरुषीभिः शय्यातरपिण्डस्य ग्रहणमिच्छन्ति, हे नोदक ! त एते सर्वेऽप्यनादेशाः ।
आदेशः पुनरयम्—सन्ध्याया दिवा निर्गतानां रजन्याश्चतुरो यामान् शय्यातरः, ततः परं 15
सूर्योद्गमेऽशय्यातरः ॥ ३५३७ ॥ एवं जघन्यत उक्तम् । उत्कर्षतः पुनरित्थम्—

सूरत्यमणम्मि उ णिग्गयाण दोण्ह रयणीण अट्ठ भवे ।

देवसिय मज्झ चउ दिणणिग्गति वितियम्मि सा वेला ॥ ३५३८ ॥

‘सूर्यास्तमनसमये’ रात्रौ निर्गतानां तामेव रात्रिमपरं चाहोरात्रं शय्यातरो भवति । ततो
द्वयो रजन्योरष्टौ यामाः दैवसिकाश्च रजनीद्वयमध्यवर्तिनश्चत्वारो यामाः एवं द्वादशानां यामा- 20
नामन्ते उत्कर्षतोऽशय्यातरो भवति, <4 एष एक आदेशः । द्वितीयः पुनरयम्—> “दिण-
निग्गए विइयम्मि सा वेला” चि सूर्योदये दिवा यदि निर्गतास्तदा द्वितीये दिने तस्यामेव वेला-
यामगम्यातरः, एवमहोरात्रं वर्जितं भवति ॥ ३५३८ ॥ गतम् ‘अशय्यातरो वा कदा ?’ इति
द्वारम् । अथ ‘शय्यातरः कस्य परिहर्तव्यः ?’ इति द्वारनिरूपणायाह—

लिगत्थस्स उ वज्जो, तं परिहरतो व भुंजतो वा वि ।

खुत्तस्स अखुत्तस्स व, रसावणो तत्थ दिट्ठतो ॥ ३५३९ ॥

‘लिङ्गस्थस्य’ साधुलिङ्गधारिणः ‘तं’ शय्यातरपिण्डं परिहरतो वा भुञ्जानस्य वा साधुपुणैर्यु-
क्तस्य वा अजुक्तस्य वा शय्यातरः ‘वर्ज्यः’ वर्जनीयः । अत्र ‘रसावणः’ मद्यहृद्दो दृष्टान्तः ।
यथा—महाराष्ट्रदेशे रसावणे मद्यं भवतु वा मा वा तथापि तत्परिज्ञानार्थं तत्र ध्वजो बध्यते,
तं ध्वजं दृष्ट्वा सर्वे भिक्षाचरादयः परिहरन्ति । एवमस्माकमपि साधुपुणैर्युक्तोऽयुक्तो वा भवतु 30

१ वज्जे अट्ठो तादी० भा० का० ॥ २ भा० का० विनाऽन्यत्र—‘तानामेकरात्रि’ भो० डे० ।
‘तानामेव रात्रि’ तादी० त० डे० ॥ ३ <4 > एतदन्तर्गतं पाठ भा० नास्ति ॥ ४ ‘तम्’ शय्या०
भा० का० विना । “सत्तेजायरे ति गयं” इति चूर्णौ ॥

परं रजोहरणध्वजो दृश्यते इति कृत्वा लिङ्गस्थस्यापि शय्यातरः परिह्रियते ॥ ३५३९ ॥

अथ 'के दोषाः ?' इति द्वारमाह—

तित्थंकरपडिक्कट्टो, आणा अण्णाय उग्गमो ण सुज्जे ।

अविमुचि अलाघवता, दुल्लभ सेज्जां य वोच्छेदो ॥ ३५४० ॥

6 तीर्थकरैः प्रतिकुष्टः—निषिद्धः शय्यातरपिण्डोऽतस्तं गृह्णता तेषामाज्ञा न कृता भवति ।

“अन्नाय” इति ‘अज्ञातोऽलम्’ आसन्ननिवासवशाद् ज्ञातस्वरूपतया न शुध्यति । प्रत्यासन्नतया

तत्रैव पुनः पुनः भैक्ष-पानादिनिमित्तं प्रविशत उद्गमोऽपि न शुध्यति । ‘अविमुक्तिर्नाम’

स्वाध्यायश्रवणादिना आवर्जितः शय्यातरो दुग्ध-दध्यादि प्रणीतद्रव्यं ददाति, तद्गृहणलोत्पतया

तद्गृहं न विमुञ्चति । ‘अलाघवता तु’ विशिष्टाहारलाभेन उपचितगल-कपोलतया शरीरलाघवं

10 भञ्जुरवस्त्रादिलाभेन उपकरणलाघवं च न भवेत् । दुर्लभा च शय्या भवति, येन किञ्च शय्या

दत्ता तेनाहाराद्यपि देयमिति भयाद् भूयः शय्यामगारिणो न प्रयच्छन्तीति भावः । ‘व्यवच्छे-

दश्च’ विनाशः शय्यायाः कियेत, अथवा भक्त-पानादिप्रतिषेध इह व्यवच्छेदशब्देनोच्यते ।

एष निर्युक्तिगाथासमासार्थः ॥ ३५४० ॥ अथैनामेव प्रतिपदं विवृणोति—

पुर-पच्छिमवज्जेहिं, अवि कम्मं जिणवरेहिं लेसेणं ।

भुत्तं विदेहएहि य, ण य सागरियस्स पिण्डो उ ॥ ३५४१ ॥

15 पूर्वस्तीर्थकरः—अथभस्मामी पश्चिमः—श्रीमन्महावीरः एतद्वर्जैरजितादिभिर्मध्यमजिनवैरैर्विदे-

हजैश्च तीर्थकरैराधाकर्माणि ‘लेसेन’ सूत्रादेशतः ‘भुत्तं’ भोक्तुमनुज्ञातमिति भावः, ‘न च’ नैव

सागारिकस्य पिण्डः । इयमत्र भावना—मध्यमतीर्थकृतां < विदेहंतीर्थकृतां > च ये साधव-

स्तेषां यस्यैव योग्यमाधाकर्म कृतं तस्यैव न कल्पते शेषाणां तु कल्पते इति तैराधाकर्मभोजनमपि

20 कथाश्चदनुज्ञातम्, न पुनः शय्यातरपिण्डः,

सेज्जायरपिण्डस्मी, चाउज्जाये य पुरिसज्जिहे य ।

किञ्चकम्मस्स य करणे, चत्तारि अवट्टिया कप्पा ॥ (पञ्चाश० १७-१०)

इति वचनात् ॥ ३५४१ ॥ < अथाज्ञाद्वारमज्ञातोऽलद्वारं चाह—>

सव्वेसि तेसि आणा, तप्परिहारीण गेण्हता ण कता ।

25 अण्णाउल्लं न जुज्जति, जहिं ठितो गेण्हतो तत्थ ॥ ३५४२ ॥

सर्वेषामपि ‘तेषां’ तीर्थकृतां ‘तप्परिहारिणां’ शय्यातरपिण्डप्रतिषेधकारिणामाज्ञा तस्मिन्

गृह्णता न कृता भवति । तथा यत्रैव गृहे स्थितस्तत्रैव भिक्षां गृह्णतोऽज्ञातोऽलं ‘न युज्यते’ न

घटते, न शुध्यतीत्यर्थः, अज्ञातस्य—अविदितस्य यद् उल्लं—भैक्षग्रहणं तदज्ञातोऽलमिति व्युत्पत्तेः

॥ ३५४२ ॥ < उद्गमाशुद्धिद्वारमाह—>

30 बाहुल्ला गच्छस्स उ, पढमालिय-पाणगादिकजेसु ।

१ ‘ज्जा विउच्छेदो ताभा ॥ २ ‘नकादि’ भा० का० ॥ ३ ‘एष सङ्गहणा’ भा० ॥

४ < १ > एतदन्तर्गतः पाठः भा० का० एव वर्तते ॥ ५ < १ > एतदन्तर्गतमवतरणं भा० नास्ति ॥

६ अतः सर्वे भा० ॥ ७ < १ > एतदन्तर्गतमवतरणं भा० नास्ति ॥

सज्ज्ञायकरणआउडिता करे उग्गमेगत्तरे ॥ ३५४३ ॥

गच्छस्य यद् बाहुल्यं—साधूनां प्राचुर्यं तस्माद्धेतोः प्रथमालिका-यानकौषादिकार्येषु पुनः पुनः प्रविर्गता तथा स्वाध्यायश्रवणेन करणेन च—यथोक्तक्रियाकलापानुष्ठानेन आवर्जिताः—आवर्जिता उद्गमद्रोषाणामेकतरान् कुर्युः ॥ ३५४३ ॥ < अविमुक्तिद्वारमाह—>

दच्चे भावऽविमुत्ती, दच्चे वीरल्ल ण्हारुबंधणता ।

5

सउणग्गहणे कहुण, पइद्ध मुक्को वि आणेइ ॥ ३५४४ ॥

अविमुक्तिद्विधा—द्रव्यतो भावतश्च । द्रव्याविमुक्तौ 'वीरल्लः' ओलायकः पक्षी दृष्टान्तः । स ज्ञातुः—तस्मै तद्वन्धनेन पादे बद्धा यत्र तित्तिरिप्रभृतिकः पक्षी दृश्यते तत्र मुच्यते, ततस्तेन यदा तस्य शकुनकस्य ग्रहणं कृतं स्यात् तदा भूयोऽपि तथैव तज्ज्ञा तस्यै कर्षणं क्रियते, तत् आगतस्य हस्ततले मांसं दीयते, ततो मासे 'प्रगृह्यः' आसक्तः सन् मुक्तोऽपि ज्ञायुबन्धनमन्तरि ॥ ३५४४ ॥

एषा द्रव्याविमुक्तिः । अथ भावाविमुक्तिमाह—

भावे उक्कोस-पणीयगेहितो तं कुलं ण छुहेति ।

ण्हाणादी कजेसु व, गतो वि दूरं पुणो एति ॥ ३५४५ ॥

'भावे' भावाविमुक्तिः पुनरियम्—उत्कृष्टद्रव्यं—ज्ञात्योदनादि प्रणीतं—घृतादि-
गृद्धिः—लौक्यं ततः 'तत् कुलं' शय्यातरसम्बन्धि न परित्यजति । अथवा स्नान-स्थयानादी-
पर्वणि कार्येषु च—कुल-गण-सङ्घप्रयोजनेषु दूरमपि गतो भूयः तत् कुलमागच्छति ॥ ३५४५ ॥

अधालाघवतां व्याचष्टे—

उवहि सरीरमलाघव, देहे णिद्धाइविंधियसरीरो ।

संधंसग-सासभया, ण विहरइ विहारकामो वि ॥ ३५४६ ॥

20

'अलाघवं' गौरवं तच्च द्विधा—उपधौ शरीरे च । तत्र 'देहे' देहविषयमलाघवमिदम्—
स्निग्धं—घृतादि तेन आदिशब्दाद् गुड-शर्करादिमधुरद्रव्यैः प्रतिदिनमभ्यवह्नियमाणैर्बृंहितशरीरः
सन् मार्गे गच्छता शरीरजाब्धसमृत्त्यो यो गात्रसङ्घर्षो यश्च श्वासः तद्वयाद् विहरणकामोऽपि
न विहरति ॥ ३५४६ ॥ अधोपकरणाधवमाह—

सागारि-पुत्त-भाउग-णत्तुग दाण अतिखद्ध भारभया ।

25

ण विहरति ओम सावय, णियडाऽगणि भाण एज्ज च्ति ॥ ३५४७ ॥

सागारिकेण—शय्यातरेण तदीयैश्च पुत्रैर्भ्रातृभिर्नमृमिश्र-पौत्रैः कस्यापि साधोरतिखट्वस्य—
अतीवप्रभूतस्य कम्बलाद्युपकरणस्य दानमकारि, स च साधुलङ्घारभयाच्च विहरति । अन्यदा च
तत्र 'अवम' दुर्भिक्षं सज्जानम् । स च तत्रापि न विहरति । 'सावय' चि श्रावकेण चिन्तितम्—
एष साधुः किमद्यापि न विहरति ? नूनं बहुपकरणप्रतिबद्धोऽयम् । ततस्तेन श्रावकेण तस्य ॥
संयतस्य मिश्रार्थं विनिर्गतस्य सर्वमप्युपकरणं निःकाशयान्यत्र सज्जोप्य 'निःकृत्या' मायया

१ °दान्तः तथा भा० रा० विना ॥ २ °< एतदन्तर्गतमवनरण भा० नास्ति ॥ ३ °हणाऽऽकट्टं
भा० रा० ॥ ४ °एव आकं भा० रा० ॥ ५ मांसप्रगृह्य सन् भा० ॥

तदीय उपाश्रयः सर्वेऽपि “अगणि” ति अग्निना प्रदीपितः । ततः समयातः संयतः, दृष्टः प्रतिश्रयो दग्धः, कृतवान् ‘हा कष्टम् ! हा हा कष्टम् !!’ बहूपकरणं दग्धम् !!’ इति परि-
खेदम् । पृष्टश्च श्रावकः—किञ्चिदुपकरणं निष्काशितं न वा ? इति । स प्राह—न शक्यं
किमपि निष्काशयितुम् परं “भाण” ति भाजनद्वयं महता कष्टेन निष्काशितम् । ततः साधुना
५ भणितम्—विहरामि सम्प्रति यस्यां दिशि सुमिक्षम् । श्रावकः प्राह—“एज्ज” ति सुमिक्षीभूते
भूयोऽप्यागच्छेत् । ततः प्रतिपन्न साधुना तद्वचनम् । समागतः कालान्तरेण पुनरपि तत्रैवासौ ।
निवेदितः श्रावकेण यथावस्थितो व्यतिकरः, क्षमयित्वा च दत्तं सर्वमपि तदीयमुपकरणम् ।
एवमादयो दोषा उपकरणाालघवे भवन्ति ॥ ३५४७ ॥ अथ दुर्लभशय्याद्वारमाह—

भिवरता पयरणगहणं, दोगचं अण्णआगमै ण देसो ।

10 पयरण णत्थि ण कप्पति, असाहु तुच्छे य पण्णवणा ॥ ३५४८ ॥

कस्यापि श्रेष्ठिनो गृहे पञ्चशतिको गच्छे वर्षासु स्थितः । स च शय्यातरो गृहमानुषाण्या-
दिशति—यदि साधवो गृहात् तुच्छैर्भाजनैर्निर्गच्छन्ति ततो महदमङ्गलं स्यात्, अतो दिने
दिनेऽमीषां प्रथममेव भिक्षा दातव्या । ततस्ते साधवः सर्वेऽपि तस्मिन् गृहे प्रतिदिनं प्रथमतः
प्रैतरणभिक्षां गृह्णन्ति । ततश्च शय्यातरस्य कालान्तरेण ‘दौर्गत्यं’ दरिद्रता । अन्येषां च
15 साधूना तत्रागमनम् । ते च तं श्रेष्ठिनं वसतिं याचन्ते । स प्राह—विद्यते वसतिः परं न
प्रयच्छामः । साधुभिरुक्तैः—किं कारणं न प्रयच्छसि ? । स प्राह—‘प्रैतरणं’ प्रथमदातव्य-
भिक्षारूपं नास्ति । साधवो ब्रुवते—न कल्पतेऽस्माकं प्रैतरणं गृहीतुम् । स प्रतिब्रूते—‘असाधु’
अमङ्गलमिदं यद् मम गृहात् तुच्छैर्भाजनैर्निर्गच्छन्ति । ततस्तस्य साधुभिः प्रज्ञापना कृता—
आयुष्मन् ! इदमेव भवतः परमं मङ्गलं यदेवं साधूनां वसतिरुपयुज्यते, अनया हि दत्तया
20 भवता सर्वमपि भक्त-पानादिकं दत्तमेव भवति । इत्थं प्रज्ञापितः स तेषां वसतिं प्रदत्तवान् ।
एवं दुर्लभा शय्या भवति ॥ ३५४८ ॥ अथ व्यवच्छेदद्वारमाह—

थल देउलिया ठाणं, सत्तिकालं दड्डु दड्डु तहँ गमणं ।

निग्गाएँ वसहीभंजण, अण्णे उव्वामगाऽऽउट्ठा ॥ ३५४९ ॥

कस्यापि ग्रामस्य मध्ये स्थलम् । तत्र च ग्रामेण मिलित्वा देवकुलिका कारिता । तत्र साधवः
25 स्थिताः । ते च तत्रोच्चतरे देवकुले स्थिताः ‘सत्कालं’ भिक्षाया देशकालं दृष्ट्वा दृष्ट्वा ‘तत्र’
तेषु कुलेषु भिक्षार्थं गच्छन्ति, न चैकमपि कुलं तेषां भिक्षां गृह्णतामुद्वरति । एवं च निर्विण्णाः
सर्वेऽपि गृहस्थाः । ततो निर्गतेषु साधुषु ‘वसते.’ देवकुलिकायास्तैर्भञ्जनम् ‘मा अन्योऽप्येव-
मागत्य स्थास्यति’ इति । इतश्चान्यस्मिन्निदृशे स्थलग्रामेऽन्ये केचन साधवो देवकुलिकायां स्थिताः ।
ते च भगवन्तो निःस्पृहाः बहिर्ग्रामेपुद्गामकभिक्षाचर्यया गच्छन्ति स्वाध्यायपराश्च तिष्ठन्ति ।
30 ततस्ते गृहस्था आवृत्ताः सम्भूय तान् साधून् निमग्नयन्ति । साधवो ब्रुवते—बाल-वृद्धादीनां

१ प्रचर” भा० । विशेषचूर्णौ ‘पतरण’ ‘पचरण’ इति द्वावपि शब्दा दृश्येते ॥ २ कम्—किं
भा० ॥ ३ ‘प्रचर’ भा० ॥ ४ ताटी० भा० का० विनाऽन्यत्र—अन्येऽप्येवमागतास्तापयिष्य-
न्तीति भो० ले० डे० । अन्येऽप्येवमागतास्तापयन्तीति त० ॥

कार्यं ग्रहीष्यामः । एवं वृत्तादि दुर्लभद्रव्यमपि नुलभं भवति, न च शय्याया व्यवच्छेदो जायते ॥ ३५४९ ॥ गतं 'दोषा वा के तस्य ?' इति द्वयम् । अथ 'कारणजाते कस्मिन् कल्पते ?' इति द्वारमाह—

दुविहे गेलन्नस्मी, निमनणे दच्चदुल्लभे असिवे ।

ओमोदरिय पथोस्ते, भए च गहणं अणुण्णायं ॥ ३५५० ॥

'द्विविधे' आगादे अनागादे च ग्लानत्वे १ तथा निमन्त्रणे २ दुर्लभद्रव्ये ३ अशिवे ४ अव-
मौदर्ये ५ 'प्रद्वेषे वा' राजद्विष्टे ६ 'भये वा' बोधिकस्तेनादिसमुत्थे ७, एवं सप्तसु कारणेषु शय्या-
तरपिण्डस्य ग्रहणमनुज्ञातम् । एवं निर्युक्तिगाथार्थः ॥ ३५५० ॥ साम्प्रतमेनामेव विवृणोति—

तिपरियमणागादे, आगादे खिप्पमेव गहणं तु ।

कज्जस्मि छंदिया वेच्छिमो चि ण य वेति उ अकप्पं ॥ ३५५१ ॥ 10

'तिपरिरयं' त्रीन् वारान् परिभ्रमणं तदनागादे ग्लानत्वे कर्तव्यम् । यदि तथापि ग्लान-
प्रायोग्यं न लभ्यते ततः पञ्चकपरिहाण्या मासलघुप्राप्ताः शय्यातरपिण्डं गृह्णन्ति । आगादे तु
ग्लानत्वे शिप्रमेव ग्रहणं कार्यम् । तथा शय्यातरेण 'भक्त-पानमस्मद्गृहे गृहीत' एवं 'छन्दिताः'
निमन्त्रिताः सन्तो भणन्ति—कार्यं समुत्पन्ने ग्रहीष्याम इति । न च ब्रुवते—युष्मदीयं भक्त-
पानमस्माकं न कल्पते ॥ ३५५१ ॥

15

जं वा असहीणं तं, भणंति तं देह तेण णे कज्जं ।

णिव्वंधे चेव सई, घेत्तूण पसंग वारंति ॥ ३५५२ ॥

यद् वा द्रव्यं तस्य गृहे 'अस्वाधीनं' नास्तीत्यर्थः तद् 'भणन्ति' याचन्ते इत्यर्थः । यथा—
अमुकं द्रव्यं प्रयच्छत तेनास्माकं गुरुतरं कार्यम् । अथ शय्यातरो निर्बन्धम्—अतीवाग्रहं
करोति ततः 'सकृद्' एकवारं गृहीत्वा भूयः प्रसङ्गं निवारयन्ति ॥ ३५५२ ॥

20

दुल्लभद्रव्यं व सिया, संभारघयादि वेप्पती तं तु । [ओ. नि. ३२०]

ओमऽसिवे पणादिस्सु, जतिऊणमसंथरे गहणं ॥ ३५५३ ॥

दुर्लभद्रव्यं वा सम्भारघृतादिकं शय्यातरगृहे स्यात्, सम्भारः—बहुद्रव्यसंयोगस्तत्प्रधानं
पृतं सम्भारघृतम्, आदिशब्दात् शतपाकतैलादि, तच्च ग्लानादिनिमित्तं शय्यातरगृहे गृह्यते ।
अवमौदर्या-ऽशिवयोरसंस्तरणे पञ्चकहान्या यत्तिवा मासलघुप्राप्ताः शय्यातरकुले ग्रहणं 25
कुर्वन्ति ॥ ३५५३ ॥

उवसमण्ड पडुडे, सत्थो वा जा ण लभते ताव ।

अच्छंता पच्छण्णं, गेण्हंति भए वि एमेव ॥ ३५५४ ॥

प्रद्विष्टस्य राज्ञ उपशमनार्थं तिष्ठन्तः, यद्वा राज्ञ निर्विषया आज्ञाः सन्तो यावत् तत्र
साथो न लभ्यते तावत् प्रच्छन्नं तिष्ठन्तः शय्यातरकुले भक्त-पानं गृह्णन्ति, मा पर्यटतो राजा 30
वा राजपुरुषा वा द्राक्षन्ति कृत्वा । भयं—बोधिकस्तेनादिप्रभवं तत्र बहिर्गमेषु भिक्षां गन्तुं
न शक्यते स्त्राप्ते च न लभ्यते अतः 'एवमेव' शय्यातरकुले गृह्णन्ति ॥ ३५५४ ॥

१ एषा निर्युक्तिगाथा तादी० भा० का० ॥

अथ 'कया यतनया ग्रीहीतव्यः' इति द्वारमाह—

तिक्खुत्तो सक्खेत्ते, चउद्दिस्सिं मग्गिऊण कडयोगी ।

दन्वस्स य दुल्लभया, सागारियसेवणा दन्वे ॥ ३५५५ ॥

‘खक्षेत्रे’ सकोशयोजनाभ्यन्तरे स्वग्राम-परग्रामयोः ‘त्रिकृत्वः’ त्रीन् वारान् चतसृष्वपि दिक्षु
5 शुद्धं भैक्षं दुर्लभद्रव्यं वा मार्गयित्वा यदि न प्राप्नोति ततः ‘कृतयोगी’ गीतार्थः ‘द्रव्यस्य’
शुद्धभक्त-पानादेर्दुर्लभतां भत्वा सागारिकद्रव्यस्य-शय्यातर-५ पिण्डस्य पतिसेवनां करोति
॥ ३५५५ ॥ उक्त एकशय्यातर-८ विषयो विधिः । अथानेकशय्यातरविषयं विधिमाह—

णेगेषु पिया-पुत्ता, सवत्ति वणिण्ण घडा वण्ण चेव ।

एएसिं णाणत्तं, वोच्छामि अहाणुपुव्वीए ॥ ३५५६ ॥

10 अनेकेषु शय्यातरेष्वमी भेदाः—पिता-पुत्रौ सप्तन्यो वा वणिजो वा घटा वा—गोष्ठी व्रजो वा—
गोकुलम् । एतेषां द्वाराणां ‘न.नात्वं’ विभागं ‘वक्ष्यामि’ प्ररूपयिष्यामि यथानुपूर्व्या ॥ ३५५६ ॥
प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति—

पित्तं-पुत्रं श्रेयं या, अप्पञ्च दोसा य तम्मि उ पउत्थे ।

जेड्ढातिअणुणवणा, पाहुणए जं विधिग्गहणं ॥ ३५५७ ॥

15 यदि पिता पुत्रश्च द्वावपि प्रभू तत उभावपि अनुज्ञापयितव्यौ । अथ पिता स्वविर इति कृत्वा
चशब्दात् पुत्रोऽप्यतिवाल इति कृत्वा यद्यप्रभुस्तदा नानुज्ञापनीयः । दोषाश्चानुज्ञापनायां निष्का-
शनादयः प्रभुकृता भवन्ति । अथ स प्रभुः प्रोषितस्ततस्तस्यैव यो ज्येष्ठः पुत्र आदिशब्दादनु-
ज्येष्ठादयो वा तेषामनुज्ञापना कर्त्तव्या, प्राप्नुणको वा यस्तस्याभ्यर्हितः सोऽनुज्ञापनीयः । सर्वत्र
यद् विधिना ग्रहणं तदेवानुज्ञातं भगवद्भिर्नाविधिनेति ॥ ३५५७ ॥ अथैनामेव व्याख्यानयति—

20 दुप्पमिइ पिया-पुत्ता, जहिं होति पभू ततो भणइ सव्वे ।

णातिकमंति जं वा, अपञ्च व पञ्च व तं पुव्वं ॥ ३५५८ ॥

द्विप्रभृतयोऽनियताः पितापुत्रा यत्र प्रभवो भवन्ति तत्र सर्वानपि तान् मिलितान् ‘भणति’
अनुज्ञापयति । यं वा प्रभुमप्रभुं वा ‘नातिक्रामन्ति’ नामगणयन्ति तं पूर्वमनुज्ञापयति ॥ ३५५८ ॥

अप्पञ्च लहुओ दिय णिसि, पञ्चणिच्छूदे विणास गरहा य ।

25 असहीणम्मि पञ्चम्मि उ, सहीणजेड्ढादऽणुणवणा ॥ ३५५९ ॥

यद्यप्रभुमनुज्ञापयन्ति ततो मासलघु । प्रभुश्च समागतो दिवा निष्काशयति चतुर्लघु ।
निशायां निष्काशयति चतुर्गुरु । रात्रौ निष्काशिताः स्तेन-श्वापदादिभिर्विनाशं प्राप्नुवन्ति ।
अन्यत्र वसतिमलभमाना लोकतो गर्हमासादयन्ति, यथा— किं यूयं शोभनेः कर्मभिर्निर्घोदिताः ?
वयमपि न प्रयच्छाम इति । अथ ‘प्रभुः’ पिता न स्वाधीनः किन्तु प्रोषितः ततो यः स्वाधीनः
30 ज्येष्ठादिः पुत्र आदिशब्दादनुज्येष्ठादिकोऽपि यः प्रभुः सोऽनुज्ञापयितव्यः । अथ सर्वेऽपि
प्रभवः ततो शुभापत् तै सर्वेऽप्यनुज्ञापनीयाः ॥ ३५५९ ॥

१ < ८ > एतच्चिह्नान्तर्गत पाठः का० एव वर्तते ॥

२ “पियपुत्त० गाहा पुरातना” इति विशेषचूर्णौ ॥

प्राहुण्यं च पउत्थे, भणंति मेत्तं व णातगं वा से ।

तं पि य आगतमेत्तं, भणंति अमुएण णे दिण्णं ॥ ३५६० ॥

प्रभौ प्रोषिते सति प्राहुणको यस्तस्याभ्यर्हितः समायातः तं वा मित्रं वा तदीयं 'ज्ञातकं वा' स्वजनं 'भणन्ति' अनुज्ञापयन्ति । 'तं च' प्रसुमागतमात्रमेव भणन्ति—'अमुकेन' युष्मन्मि-
त्रादिना अस्माकमिदं गृह प्रदत्तम् । स चाभीष्टनामग्रहणे कृते न निर्घाटयति ॥ ३५६० ॥ ६
अप्रभुविययं विधिमाह—

अप्पभुणा उ विदिण्णे, भणंति अच्छामु जा पभू एती ।

पत्ते उ तस्स कहणं, सो उ पमाणं ण ते इतरे ॥ ३५६१ ॥

अप्रभुरनुज्ञापितो भणति—अहं न जानामि । ततः साधवो भणन्ति—यावत् प्रसुराग-
च्छति तावद् वयं तिष्ठामः । एवमनुज्ञापितेनाप्रभुणा वित्तीर्णे प्रतिश्रये यदा प्रभुः प्राप्तो भवति 10
तदा तस्याग्रे यथाभूतं कथयितव्यम् । कथिते च सं ददाति वा निष्काशयति वा स एव तत्र
प्रमाणम्, न 'ते' पूर्वानुज्ञापिताः 'इतरे' अप्रभवः । एवमुक्तेन विधिना यद् वसतेर्ग्रहणं
तदेवानुज्ञातमिति ॥ ३५६१ ॥

इय एसाऽणुण्णवणाजतणा पिंडो पभुस्स ऊ वज्जो ।

सेसाणं तु अपिंडो, सो वि य वज्जो दुविहदोसा ॥ ३५६२ ॥ 15

'इति' एवमुक्तप्रकारेण एषा प्रतिश्रयानुज्ञापनाया यतना प्रोक्ता । अथ श्रय्यातरपिण्डपरि-
हरणे यतनाऽभिधीयते—यः प्रभुः स श्रय्यातर इति कृत्वा तद्वहे पिण्डो वर्ज्यः । 'शेषाणां'
अप्रभूणां 'अपिण्डः' श्रय्यातरपिण्डो न भवति, परं सोऽपि 'द्विविधदोषात्' भद्रक-प्रान्तकृ-
तदोषपरिहारार्थं वर्जनीयः ॥ ३५६२ ॥ गतं पितापुत्रद्वारम् । अथ सपत्नीद्वारम्—

एगे महानसम्मी, एकत्तो उक्खिच्चै सेसपडिणीए ।

20

जेट्ठाए अणुण्णवणा, पउत्थे सुय जेट्ठ जाव पभू ॥ ३५६३ ॥

श्रय्यातरे प्रोषिते सति यास्तदीयाः पत्न्यस्तासां यद् भोजनं तत्र चतुर्भङ्गा—एकत्र राद्धमे-
कत्र भुक्तं १ एकत्र राद्धं त्रिष्वग् भुक्तं २ विष्वग् राद्धमेकत्र भुक्तं ३ विष्वग् राद्धं त्रिष्वग्
भुक्तम् ४ । तत्र "एगे महानसम्मी एगतो" ति एकस्मिन् महानसे राद्धमेकतो भुक्तमिति
प्रथमभङ्गो गृहीतः । "उक्खिच्चै" ति एकत इति पदमनुवर्तते, एकतः—एकस्मिन् स्थाने 'उत्क्षिप्तं' 25
भोजनभूमिका नीतं भुक्तमिति यावत् अर्थादापन्नं विष्वग् राद्धम्, एतेन तृतीयभङ्ग उपात्तः ।
द्वितीय-चतुर्थभङ्गौ पुनरवर्जनीयाविति कृत्वा न गृहीतौ । (ग्रन्थाग्रम्—२४४२०) "सेसप-
डिणीए" ति यद् एकत्र राद्धमेकत्र भुक्तं तत्र भुक्तगोपं यद्यपि शेषनपत्नीभिः स्वगृह पत्न्यानीन
नपि भद्रक-प्रान्तदोषपरिहारार्थं वर्जनीयम् । तथा प्रभौ प्रोषिते तदीया ज्येष्ठभार्या वसतिप्रभु-
ज्ञाप्यन्ते । अथ सा न सुतमाता ततोऽनुज्येष्ठाऽपि या पुत्रवती । द्वयोर्वा पुत्रवत्योर्वा ज्येष्ठ- 30
पुत्रा. यत्पुत्रो वा प्रभु, या वा स्वयं गृहे 'प्रभुः' प्रमाणभूता सा अनुज्ञापनाया । एषा चिर-
न्तनगाथा ॥ ३५६३ ॥ अथैतानमेव त्रिवृणोति—

तस्मि असाहीणे जेड्डुत्तमाया व जा व से इड्डा ।

अह पुत्तमाय सन्वा, जीसे जेड्डो पभू वा वि ॥ ३५६४ ॥

‘तस्मिन्’ गृहस्वामिनि ‘अस्वाधीने’ असन्निहिते ज्येष्ठा भार्या पुत्रमाता वा या वा ‘से’ तस्य गृहपतेः ‘इया’ वल्लभा सा वसतिमनुज्ञापनीया । अथ सर्वो अपि पुत्रमातरोऽभीष्टाश्च 5 ततो यस्याः पुत्रो ज्येष्ठस्तामनुज्ञापयन्ति । अथ ज्येष्ठः पुत्रो न प्रभुः ततः कनिष्ठोऽपि यस्याः पुत्रः प्रभुः सा अनुज्ञापयितव्या ॥ ३५६४ ॥ पिण्डग्रहणे विधिमाह—

असहीणे पशुपिंडं, वजंती सेसए तु भद्दादी ।

साहीणे जहिं भुंजइ, सेसे वि उ भद्द-पंतेहिं ॥ ३५६५ ॥

अस्वाधीने गृहस्वामिनि या तत्पत्नी प्रमुस्तस्याः पिण्डं साधवो वर्जयन्ति । शेषसपत्नीगृहेषु 10 न शय्यातरपिण्डः परं भद्रक-प्रान्तकृता दोषा भवन्ति अतस्त्रासामपि पिण्डः परिहर्तव्यः । अथ स्वाधीनः शय्यातरः ततो यस्या गृहे भुङ्क्ते तत्र शय्यातरपिण्ड इति कृत्वा वर्जयन्ति । शेषाण्यपि सपत्नीगृहाणि भद्रक-प्रान्तदोषपरिहारार्थं वर्जयन्ति ॥ ३५६५ ॥

एगत्थ रंधणे भुंजणे य वजंति भुत्तसेसं पि ।

एमेव वीसु रद्धे, भुंजंति जहिं तु एगत्था ॥ ३५६६ ॥

15 एकत्र राद्धमेकत्र भुत्तमित्यादिचतुर्भङ्ग्यां यत्रैकत्र रन्ध्रं भोजनं वा तत्र भुत्तशेषमपि वर्जयन्ति, प्रथमभङ्गे इत्यर्थः । एवमेव विष्वग् राद्धेऽपि यत्रैकत्र भुङ्गते तत्र भुत्तशेषमपि न गृह्णन्ति, तृतीयभङ्गे इति भावः ॥ ३५६६ ॥

एवमस्वाधीनभर्तृकाणां विधिरुक्तः । अथ स्वाधीनभर्तृकाणां यो विधिस्तमाह—

निययं व अणिययं वा, जहिं तरो भुंजती तु तं वजं ।

20 सेसासु वि ण य गिण्हति, मा छोभगमादि भद्दाई ॥ ३५६७ ॥

नियतं वा अनियतं वा यत्र शय्यातरो भुङ्क्ते तद् गृहं वर्जनीयम् । नियतं नाम—यदेकस्या एव गृहे प्रतिदिनं भुङ्क्ते । अनियतं तु—वारकेण सर्वासामपि गृहे भुङ्क्ते । शेषपत्नीगृहेषु यद्यपि शय्यातरपिण्डो न भवति तथापि न गृह्णाति, मा भद्रक-प्रान्तकृता छोभकादयो दोषा भवेयुः । छोभकः—पक्षेपकः तं शेषपत्नीगृहे भद्रकः शय्यातरः कुर्यात्, ‘मम गृहे तावदमी 25 न गृह्णन्ति अत एवमपि दत्त्वा पुण्यमुपार्जयामि’ इति बुद्ध्या । यस्तु प्रान्तः स द्वेषं यायात्—अहो ! दुर्दृष्टधर्माणोऽस्मी, यदि मदीयगृहे न कल्पते तत एतासां महत्तोपजीविनीनां गृहे कथं कल्पते ? इति; प्रद्विष्टश्च प्रतिश्रयान्निष्काशयेत् ॥ ३५६७ ॥ गतं सपत्नीद्वारम् । अथ वणिग्द्वारमाह—

दोसु वि अब्बोच्छिण्णे, सव्वं जंतम्मि जं च पाउग्गं ।

30 खंधे संखडि अडवी, असती य घरम्मि सो चेव ॥ ३५६८ ॥

कोऽपि शय्यातरो देशान्तरं गन्तुकामो नगरादेर्वहिः स्थितो वर्त्तते, तस्य च ‘द्वयोरपि गृहयोः’ अन्तर्गृहाद् बहिर्गृहे बहिर्गृहाच्चाभ्यन्तरगृहे भक्तादिकमव्यवच्छिन्नं यद् आनीयते तत्र कल्पते । अथासौ शय्यातरस्ततः स्थानात् प्रस्थितः ततः ‘याति’ गच्छति तस्मिन् ‘सर्व’

तद्विवसनीतमन्यदिवसनीतं च भक्त-पानं न कल्पते ।^१ सर्वमित्युक्ते मा भूदतिप्रसङ्ग इत्याशङ्क्याह—यच्च ‘प्रायोग्यं’ यतिजनयोग्यम्, एषणीयं प्राप्तुं चेत्यर्थः, “खंधे” ति स्कन्धप्रदेशे मोहं कृत्वा वहिर्ग्रामेषु व्यवहरन् अग्न्यातरः साधूनां दधि-दुग्धादिकं दद्यात्, “संखडि” ति सङ्खडीं कुर्वन् साधूनामपि दद्यात्, “अडवि” ति अटवीं वा काष्ठच्छेदनादिनिमित्तं गृहीत-अश्वलो गच्छन् साधून् दृष्ट्वा तन्मध्यान् तेपामपि दद्यात्, एतेषु त्रिष्वपि न कल्पते । “असई ५ य घरम्मि सो चेव” ति यदि अग्न्यातरः सपुत्र-पशु-बान्धवो गृहे नास्ति किन्तु देशान्तरं प्रेषितः तदा देशान्तरस्थितोऽपि स एव अग्न्यातरो नान्य इति निर्युक्तिगाथासमासार्थः ॥ ३५६८ ॥

अथैनामेव विवरीपुराह—

निग्गमगाइ वहि ठिए, अंतो खेत्तस्स वज्जए सव्वं ।

वाहिं तद्विणपीए, सेसेसु पसंगदोसेण ॥ ३५६९ ॥

10

अग्न्यातरो वाणिज्येन देशान्तरं गन्तुकामो निर्गमकः—प्रस्थानं स शुभमुद्घर्त्तं क्रियते इत्यादिकारणेन नगरादेर्बहिर्गत्वा सन्नोशयोजनक्षेत्रस्याभ्यन्तरे वहिर्वा स्थितो भवेत् । यदि ‘अन्तः’ क्षेत्राभ्यन्तरे स्थितः तदा ‘सर्व’ तद्विवसा-अन्यदिवसनीतं अग्न्यातरपिण्ड इति कृत्वा वर्जयेत् । अथासौ क्षेत्राद् बहिः स्थितस्ततस्तद्विवसनीतं अग्न्यातरपिण्डः, शेषदिवसनीतं तु यत् परिवासितं यद् वा तत्रैवोपस्कृतं तत्र अग्न्यातरपिण्डः, परं तदपि ‘प्रसङ्गदोषेण’ ‘मा भद्रक-प्रान्तकृत-18 दोषाणां प्रसङ्गो भवेत्’ इति कृत्वा न गृहीतव्यम् ॥ ३५६९ ॥

ठितो जया खेत्तवहिं सगारो, भत्तादियं तस्स दिणे दिणे य ।

अच्छिण्णमाणिज्जति णिज्जती य, गिहा तदा होति तहिं वि वज्जे ॥ ३५७० ॥

यदा सागारिकः क्षेत्राद् बहिः स्थितस्तदा तस्य भक्तादिकमव्यवच्छिन्नं दिने दिने गृहाद् बहिरानीयते बहिःस्थानाच्च गृहं नीयते तत् सर्वमपि तत्र स्थितस्य तस्य वर्जयेत् ॥ ३५७० ॥ 20

वाहिं ठिय पठियस्स उ, सयं व संपत्थिया उ गेण्हंति ।

तत्थ उ भद्गदोसा, ण होंति ण य पंतदोसा उ ॥ ३५७१ ॥

अग्न्यातरः क्षेत्राद् बहिः स्थितो यस्या वेलायामग्रतो गन्तुं प्रस्थितः, स्वयं वा साधवः पूर्णं मासकल्पे सम्प्रस्थिताः तदा तद्विवसा-अन्यदिवसनीतं सर्वमपि प्रायोग्यं भक्त-पानं गृह्णन्ति । कुतः ? इत्याह—‘तत्र’ तस्यां वेलया गृह्यमाणे भद्रकदोषाः प्रान्तदोषाश्च न भवन्ति, पुनर्ग्रहणा-25 भावादिति भावः ॥ ३५७१ ॥ अथ स्कन्धपदं सङ्खडिपदमडवीपदं च व्याख्याति—

अंतो वहि कच्छउडियादि ववहरंते पसंगदोसा उ ।

देउल-जण्णगमादी, कडादउडविं व वचंते ॥ ३५७२ ॥

क्षेत्रस्यान्तर्बहिर्वा अग्न्यातरः ‘कक्षापुटिकादिः’ कक्षाप्रदेशे पुटाय यस्य स कक्षापुटिकः—गृहीतोभयमोष्टक इत्यर्थः, आदिशब्दात् कौतुषिकादिर्वा वहिर्ग्रामेषु व्यवहरन् साधूनां दधि-30 दुग्मादिकं दापयति । तत्र क्षेत्रस्यान्तस्तद्दिननीतमन्यदिननीतं च अग्न्यातरपिण्डः । बहिः

१ अग्न्यातरो अग्न्याग्रम् ८५०० इति नो० रे० ॥ २ इति सङ्ग्रहगाथा० भा० । “दोषु वि भवो-
जिज्ञे० गारा पुरातना” इति विशेषचूर्णो ॥

पुनस्तद्विवसनीतं शय्यातरपिण्डः, शेषदिवसनीतं न शय्यातरपिण्डः, परं भूयः प्रसङ्गदोषाच्च गृह्यते । एवं देवकुल-तडाग-यज्ञादिकां सङ्गृही कुर्वता काष्ठादिनिमित्तं च शम्भलं गृहीत्वाऽऽत्मी व्रजता क्षेत्रान्तर्दीयमानं शय्यातरपिण्डः । क्षेत्रबहिस्तद्विवसनीतं शय्यातरपिण्डः, न द्वितीयादिविवसनीतम्, परं तदपि न ग्रहीतव्यम्, मा भूयः सङ्गृह्यकरणमटवीगमनं वा साधूनां दानार्थं ५ कार्षादिति कृत्वा ॥ ३५७२ ॥ अथ 'गृहे असन् स एव शय्यातरः' इति पदं व्याचष्टे—

मुत्तूण गेहं तु सपुत्र-दारो, वाणिज्यमादी जति कारणेहि ।

सयं व अण्णं व वएज्ज देसं, सेज्जातरो तत्थ स एव होति ॥ ३५७३ ॥

'मुत्तवा' परित्यज्य गेहं सार्धनर्पयित्वेत्यर्थः सपुत्र-दारः शय्यातरो वाणिज्यादिभिः कारणैर्यदि स्वकमन्यं वा देशं व्रजति तत्रापि स एव शय्यातरो भवति, न पुनर्दूरदेशान्तरस्थितत्वात् 1८ तस्य शय्यातरत्वमपगच्छतीति ॥ ३५७३ ॥ गत वणिग्द्वारम् । घटाद्वारमाह—

महतर अणुमहतरए, ललियासण कडुअ दंडपतिए य ।

एतेहि परिग्गहिया, होंति घडातो तदा काले ॥ ३५७४ ॥

महत्तरोऽनुमहत्तरको ललितासनिकः कटुको दण्डपतिकश्चेति, एतैः पञ्चभिः परिगृहीतास्तदा पूर्वकाले 'घटाः' गोष्ठ्यः 'भवन्ति' बभूवुरित्यर्थः ॥ ३५७४ ॥

1९ अथामूनेव महत्तरादीन् व्याख्यानयति—

सन्वरथ पुच्छणिज्जो, तु महतरो जेड्ढमासण धुरे य ।

तद्वियं तु असण्णिहिए, अणुमहतरतो धुरे ठाति ॥ ३५७५ ॥

यः 'सर्वत्र' सर्वेषु गोष्ठिकार्येषूपचमानेषु सर्वैरपि गोष्ठिपुरुषैः प्रच्छनीयः, यस्य च ज्येष्ठं बृहत्तरमासनम्, 'धुरि च' सर्वेषामादौ स्थाप्यते स महत्तरः । ततः 'तस्मिन्' मूलमहत्तरेऽस- 2८ निहिते यस्तत्र सर्वैरपि प्रच्छनीयः 'धुरि च' प्रथमं तिष्ठति सोऽनुमहत्तरः ॥ ३५७५ ॥

भोजणमासनमिड्डं, ललिए परिवेसिया दुगुणभागो ।

कडुओ उ दंडकारी, दंडपती उग्गमे तं तु ॥ ३५७६ ॥

यस्य भोजनमासनं च 'इष्टम्' मनोमिरुचितं क्रियते, परिवेषिका च स्त्री तस्यामीष्टा क्रियते, इष्टभोजनस्य द्विगुणो भागो दीयते स ललितमशनमासनं वाऽस्येति व्युत्पत्त्या ललिताशनिको 2९ ललितासनिको वा । अपराधापन्नस्य गोष्ठिकस्य यो दण्डपरिच्छेदकारी स कटुको मण्यते । यः पुनस्तं दण्डमुद्रमयति स दण्डपतिः ॥ ३५७६ ॥

एतेषां महत्तरादीनां यद् देवकुल-सभादिकं तस्य कथमनुज्ञापना विधेया ? इत्याह—

उल्लोमाऽणुण्णवणा, अप्पमुदोसा य एक्कओ पढमं ।

जेड्ढादिअणुण्णवणा, पाहुणए जं विहिग्गहणं ॥ ३५७७ ॥

30 महत्तरादिक्रममुल्लङ्घ्य यदि उल्लोम-प्रतीपक्रमेणानुज्ञापना करोति तदा मासलघु, 'अप्रमुदोषाश्च' निष्काजनादयो भवेयुः, अतः सर्वेऽप्येकतो मिलिताः प्रथममनुज्ञापनीयाः । अथ सर्वे मिलिता नावाप्यन्ते ततो ज्येष्ठमहत्तरस्य, तद्भावे यथाक्रममनुमहत्तरादीनामनुज्ञापना

विधेया । अथ महत्तरादीनामेकोऽपि गृहे न प्राप्यते ततो यस्तेषामभ्यर्हितः प्राप्नुयान्कस्तमनुज्ञापयन्ति । एवंविधेन विधिना यदुपाश्रयस्य ग्रहणं तदेवानुज्ञातम्, नाविधिग्रहणम् ॥ ३५७७ ॥

अमुमेवार्थं स्फुटतरमाह—

उल्लोमं लहू दिय णिसि, तेणेकहिं पिण्डिए अणुणवणा ।

असहीणे जेड्डादि व, जइ व समाणा महतरं वा ॥ ३५७८ ॥ 5

यदि 'उल्लोमं' महत्तरादिकमव्यत्यासेनानुज्ञापयन्ति तदा मासलक्ष्णं । तेनैकत्र 'पिण्डितानां' मिलितानां पञ्चानामप्यनुज्ञापना कर्तव्या । अथ सर्वेऽपि मिलिता अस्वाधीनाः—न प्राप्यन्ते इत्यर्थः ततो ज्येष्ठ-महत्तरादिगृहेषु गत्वा अनुज्ञापना विधेया । 'यति वा' यावतः त्रिभृतीन् तत्र सत—स्वाधीनान् पश्यन्ति तावतामनुज्ञापनां कुर्वन्ति । महत्तरं वा एकमप्यनुज्ञापयन्ति, तस्य प्रमाणभूततया सर्वेषामनतिक्रमणीयत्वात् ॥ ३५७८ ॥ गतं घटाद्वारम्, व्रजद्वारमाह— 10

वाहिं दोहणवाडग, दुद्ध-दही-सप्पि-तक्क-णवणीते ।

आसण्णम्मि ण कप्पति, पंच पए उप्परिं वोच्छं ॥ ३५७९ ॥

कस्यापि शय्यातरस्य सम्बन्धी ग्रामाद् वहिर्गवां दोहनवाटको भवेत्, तस्मिन् दुग्ध-दधि-सर्पिस्तक-नवनीताख्यानि पञ्च 'पदानि' द्रव्याणि भवन्ति । एतच्च द्रव्यपञ्चकम् 'आसन्ने' क्षेत्राभ्यन्तरे दीयमानं न कल्पते, शय्यातरपिण्डत्वात् । अथैतानि दुग्धादीनि क्षेत्रस्य 'उपरि' वहि- 15 र्वेत्ते ततस्तद्विषयं ग्रहणविधिमहं वक्ष्यामि ॥ ३५७९ ॥ प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति—

निज्जंतं मोत्तूर्णं, वारग भति दिवसए भवे गहणं । [आव.नि. १३६०]

छिण्णं भतीय कप्पति, असती य घरम्मि सो चेव ॥ ३५८० ॥

गोकुलाद् दुग्धादिपञ्चकं शय्यातरगृहे यद् नीयते स शय्यातरपिण्डो भवति, अतस्तद् दुग्धादिकं नीयमानं भुत्वा यदन्यत् तत्रैव गोकुले परिभुज्यते तत्र भवति शय्यातरपिण्डः, परं 20 तदपि भद्रक-प्रान्तदोषपरिहारार्थं न गृह्यते । यस्मिन् पुनर्दिवसे 'भृतकस्य' गोपालस्य वारकस्तस्मिन् दुग्धादिकं शय्यातरपिण्डो न भवति, परं शय्यातरस्यापश्यतो ग्रहणं भवेद् न पश्यतः । तथा भृतिर्नाम—गोपालकस्य दुग्धचतुर्थभागादि परिभाषिता दिवसदैवसिकी वृत्तिः तया 'छिन्नं' विभक्तं यद् दुग्धादिकं तद् गोपालसत्कमिति कृत्वा कल्पते ग्रहीतुं यदि शय्यातरो न पश्यति । तथा यदि साधूनां शय्यां समर्प्य शय्यातरः सपुत्र-दारो व्रजिकायां गच्छेत् ततो गृहेऽविधमा- 25 नोऽपि स एव शय्यातरो भवति ॥ ३५८० ॥ अथास्या एव विषमपदानि विवृणोति—

वाहिरखेत्ते छिण्णे, वारगदिवसे भतीय छिण्णे य ।

सो उण सांगरिपिण्डो, वज्जो पुण दिट्ठि भद्दादि ॥ ३५८१ ॥

सक्रोशयोजनक्षेत्रस्य वहिर्द्विच्छिन्नो विभागः शय्यातरगृहे न नीयते, गोपालकवारकदिवसे वा यः सर्वोऽपि दोहो गोपस्तकः, प्रतिदिवसलभ्यो वा भृत्या छिन्नो यो दुग्धचतुर्थभागादि- 30 रूपो विभागः स एष सर्वोऽपि सांगारिकपिण्डो न भवति, परं 'भद्रक-प्रान्तकृता दोषा दृष्टे

१ सन् "दिय णिसि" ति परं वृत्तिकृता नास्ति विवृतम् । "ज दिया वा राखो वा निच्छुमिहिस्ति" २ सारियपिण्डो तानां ॥

सति मा भूवन्' इति कृत्वा शय्यातरस्य पश्यतः सोऽपि वर्जनीयः ॥ ३५८१ ॥ अथ यदुक्तं सूत्रे—“एगं तस्य कप्पागं ठवइत्ता अवसेसे निबिसिज्जा” तदेतद् विभावयिपुराह—

एगं ठवैं णिव्विसए, दोसा पुण भदए य पंतं य ।

णिस्साए वा ह्नुभणं, विणास.गरहं व पावंति ॥ ३५८२ ॥

5 यद्यनेकेषु शय्यातरेषु निष्कारणे एकं सागारिकं स्थापयन्ति शेषान् 'निर्विशन्ति' उपभु-
ज्यते ततो भद्रक-प्रान्तविषया दोषा भवन्ति । भद्रको निर्विश्यमानशय्यातरस्य निश्रया तदीय-
भक्त-पानमध्ये प्रक्षेपं कुर्यात्, 'मम गृहे तावदमी न गृह्णन्ति अतो मदीयमिदं भवद्भिः संयतानां
दातव्यम्' इति कृत्वा । यस्तु प्रान्तः स एक एव स्थाप्यमानः प्रद्वेषं यायात्, प्रद्विष्टश्च वसते-
निष्काशनं कुर्यात्, निष्काशिताश्च स्तेन-श्वापदादिभिर्विनाशं लोकाद् वा गर्हामासादयन्ति ।

10 कारणे पुनरेकमपि स्थापयन्तो निर्दोषाः ॥ ३५८२ ॥ कथम् ? इत्याह—

सद्धेहि वा वि भणिया, एग ठवेत्ताण णिव्विसे सेसे ।

गणदेउलमादीसु च, दुक्खं खु विवज्जितं बहुगा ॥ ३५८३ ॥

वाशब्द उत्सर्गपदे तावन्न कल्पते एकः सागारिकः स्थापयितुम्, द्वितीयपदे तु कल्पते-
ऽपीत्यर्थस्य सूचनार्थः । ये श्राद्धाः—साधुसामाचारीकोविदास्तैः साधवो भणिताः—आर्याः ।
15 एकं शय्यातरं स्थापयित्वा शेषान् निर्विशत, मा सर्वानपि परिहरत । एवमुक्ता एकं स्थापयित्वा
शेषान् निर्विशन्ति । अथवा गणस्य—बहुजनसमूहस्य सामान्ये देवकुल-समादौ स्थिता अनुक्ता
अप्येकं स्थापयित्वा शेषान् निर्विशन्ति । कुतः ? इत्याह—‘दुःखं’ दुष्करं तत्र बहून् वर्जयि-
तुम् ॥ ३५८३ ॥

गिण्हंति वारएणं, अणुग्गहत्थीसु जह रुई तेसिं ।

20 पक्कणपरीमाणं, संतमसंतेयरे दन्वे ॥ ३५८४ ॥

यद्वा ते सर्वेऽपि शय्यातरा अनुग्रहार्थिनः ततो यथा तेषा रुचिरपजायते तथा वारकेण
गृह्णन्ति । तत्र च पक्के—उपस्कृते अन्ने परिमाणं ज्ञातव्यम्—किं परिमितानामुपस्कृत्यते ? उता-
परिमितानाम् ? इति । तदपि द्रव्यं तस्य गृहे तत्र देशे वा 'सद्' विद्यमानम् ? उत 'असद्'
अविद्यमानम् ? । यदि पूर्वपरिणामेन सद् द्रव्यमुपस्कृण्वन्ति तदा कल्पते, अन्यथा भजनीयम् ।
25 एवं तस्य शय्यातरस्य द्रव्ये सम्यगुपयोगो दातव्यः ॥ ३५८४ ॥

सूत्रम्—

नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा सागारिय-
पिंडं बहिया अनीहडं असंसट्ठं वा संसट्ठं वा पडिग्गा-
हित्तए १४ ॥

30 अथास्य सम्बन्धमाह—

अतो नृण न कण्ड, कण्ड णिक्खामिओ हु मा एवं ।

पत्तेय विमिस्सं वा, पिंडं गेण्हज्जतो सुत्तं ॥ ३५८५ ॥

नृणम् 'अन्तः' गृहाभ्यन्तरे शय्यातरपिण्डो न कल्पते, गृहाद् बहिर्निष्कामितस्तु कल्पते ।
पत्रं विचिन्त्य मा 'प्रत्येकम्' असत्पट्टं 'विमिश्रं वा' समृष्टं पिण्डं गृहीयान्, अत एव न नृण-
मारभ्यते । वक्ष्यमाणसूत्रद्वयस्याप्ययमेव सम्बन्धो द्रष्टव्यः ॥ ३५८५ ॥ 5

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा सागारिक-
पिण्डं बहिर्वादकाद् 'अनिर्हृतम्' अनिष्कामितम् 'असत्पट्टं वा' अन्यदीयपिण्डैः सहामीलितं 'संसृष्टं
वा' अन्यदीयपिण्डैः समं मीलितं प्रतिग्रहीतुमिति सूत्रार्थः ॥ अथ भाष्यविस्तरः—

वाडगदेउलियाए, इच्छा देतम्मि गहण तह चेव ।

णीसद्धमणीसडे, गहणा-उगहणे इमे दोसा ॥ ३५८६ ॥

10

शय्यातरवाटकस्य मध्ये काचिद् देवकुलिका तस्या यद् वानमन्तरं तदर्थं वाटकवास्तव्या
अगारिणः सङ्गृह्णा कुर्वन्ति । तत्र च भिक्षाचरेभ्यो दातुं तेषामिच्छा समजानि । ततो वाटक-
वास्तव्यजने 'ददति' दातुमुपस्थिते ग्रहणं तथैव मन्तव्यं यथा पूर्वसूत्रे अभिहितम् । तथा नित्यं
नाम—यद् वर्यादिकं वानमन्तरस्य निवेदितम्, अनित्यं तु तद्विपरीतम्, तयोर्ग्रहणेऽग्रहणे च
'अमी' वक्ष्यमाणा दोषा भवन्तीति सङ्गृह्णगाथासमासार्थः ॥ ३५८६ ॥ अथैनामेव विवृणोति— 15

उपपत्तिर्यं वा वि ध्रुवं व भोजं, तस्सेव मज्झम्मि उ वाडगस्स ।

अमिस्सिते सागारिकोच्छगम्मि, अण्णेहिं सो चेव उ तस्स पिंडो ॥ ३५८७ ॥

'तस्यैव' सागारिकसत्कस्य वाटकस्य मध्ये वानमन्तरमुद्दिश्य 'भोज्यं' सङ्गृह्णन्ति चेत्, तच्चै-
त्यक्तिकं वा स्याद् ध्रुवं वा । औत्पत्तिकं नाम—पर्वतस्थितमन्तरेणाकस्मिकम् । ध्रुवं तु—पर्वतस्थि-
भानि, यथा नवम्यां दशम्या वा । तत्रान्यैश्चोक्तैः सममिश्रितो यः सागारिकचोक्तस्तस्मिन् 20
सङ्गृह्यां दीयमाने स एव तस्य शय्यातरस्य पिण्डो भवति ॥ ३५८७ ॥

अस्य निवेदितस्यानिवेदितस्य वा ग्रहणे तावदिमे दोषाः—

भदो तन्नीसाए, पंतो घेप्पंतं दड्डुणं भणइ ।

अंतोघरे ण इच्छह, इह गहणं दुद्धधम्मो त्ति ॥ ३५८८ ॥

यः सागारिको भद्रकः सः 'तन्निश्रया' वानमन्तरनिवेदनाव्यजेनान्यदप्यासीयमाहारजातं 25
तत्र प्रक्षिपेत् । यस्तु प्रान्तः स तथा गृहमाण इदं भणति—'अन्तर्गृहे' गृहाभ्यन्तरे दीयमानं
न्दीयं पिण्डं नेच्छह, इह पुनरेवं दीयमानस्य ग्रहणं कुरुह, अहो ! दुद्धधर्माणो यूयमिति
॥ ३५८८ ॥ तथैतद्दोषमयात्र गृहन्ति ततः किं भवति ? इत्याह—

तेसु अगिण्हंतेसु य, तीसे परिसाए एवमुप्पजे ।

को जाणइ किं एते, साहू घेतुं ण इच्छंति ॥ ३५८९ ॥

30

'तेषु' साधुषु तं शय्यातरसत्कं निवेदनापिण्डमगृह्णानेषु 'तस्याः' सङ्गृह्णकारिण्याः पर्वद

१ मा० ४० विनाऽन्यत्—सद्य मी० त० । सम्मी० तादी० नो० के० टे० ॥

२ "निर्युक्तिविस्तरः—वाङ्म० गाथा" इति चूर्णी ॥

एवं चिन्ता समुत्पद्यते, यथा—‘को जानाति’ को नामामुमर्थं सम्यग् वेत्ति किम् ‘एते’ साधव इदं शय्यातरसत्कमाहारजातं ग्रहीतुं नेच्छन्ति ? ॥ ३५८९ ॥

नृणां सैं जाणंति कुलं व गोचं, आगंतुओ सो य तहिं सगारो ।

भूणग्घऽसोयं व ततो चएवि, जं अम्ह इच्छंति ण सेज्जदातुं ॥ ३५९० ॥

5 नृणं “से” तस्य शय्यास्वामिनो जानन्त्यमी कुलं वा गोत्रं वा, यथाऽयं नीचकुलोत्पन्नो हीनगोत्रो वेत्ति । स च सागारिकः ‘तत्र’ ग्रामादावागन्तुकः अतो न तदीयं कुलादि तत्र कोऽपि वेत्ति । यद्वा ते गृहस्थाश्रित्येयुः—‘भूणग्घः’ बालमारकोऽयं शौचं वा-शुचिसमाचरतारूपमस्य नास्ति, < तं एतदीयं पिण्डं त्यक्त्वा > यदमी अस्माकं चोच्छ्रं ग्रहीतुमिच्छन्ति, न शय्यादातुः सम्बन्धनम् ॥ ३५९० ॥ ततः सागारिक इत्थं चिन्तयेत्—

10 ओभामिओ गेहि सवासमज्जे, चंडालभूतो य कतो इमेहिं ।

गेहे वि णिच्छंति असाधुधम्मा, अतो परं किं व करेज्ज अण्णं ॥ ३५९१ ॥

अपआजितोऽहम् ‘अमीभिः’ श्रमणकैः ‘सवासमध्ये’ स्वकीयसहवासिजनमध्ये, चाण्डालभूतश्च कृतोऽहममीभिर्मुण्डैः, गेहेऽपि च मदीये नेच्छन्त्यमी असाधुधर्माणः पिण्डं ग्रहीतुम्, अतः परं किं वा मम ‘अन्यद्’ अपरं कुर्युः ? यत् कर्तुं योग्यं तदमीभिः कृतमिति भावः

15 ॥ ३५९१ ॥ ततश्च—

राओ दिया वा वि हु णेच्छुभेजा, एगस्सऽणेगाण व सेज्जछेदं ।

अद्धानि णिता व अलभैं जं तू, पावेज्ज तं वा वि अणिहमाणा ॥ ३५९२ ॥

रात्रौ वा दिवा वा साधून् प्रतिश्रयाद् निष्काशयेत् । ‘एकस्य वा’ तस्यैव गच्छस्य ‘अनेकेषां वा’ बहूनां गच्छानां शय्यादानव्यवच्छेदं कुर्यात् । ततोऽध्वनि वहमाना निर्गच्छन्तो वा 20 साधवस्तदीयदोषेण वसतिमलममाना यत् परितापनादिकं प्राप्नुयुः तत् ते शय्यातरचोच्छ्रकमगृह्णानाः प्राप्नुवन्ति, तन्निष्पन्नं तेषां प्रायश्चित्तमिति भावः ॥ ३५९२ ॥

एवमसंसृष्टपिण्डविषया दोषा उक्ताः । अथ संसृष्टपिण्डविषयानाह—

संसदुस्स उ गहणे, तहियं दोसा इमे पसजंति ।

तण्णीसाएँ अभिक्खं, संखडिकारावणं होजा ॥ ३५९३ ॥

25 यद्यन्यदीयचोच्छ्रकैः संसृष्टं सागारिकपिण्डं गृह्णन्ति तदा तत्रैते दोषाः प्रसजन्ति—‘तन्निश्रया’ ‘यद्यन्यदीयपिण्डसंसृष्टो मदीयः पिण्डो अमीषा कल्पते तत इत्थं कृत्वा भूयो भूयो दापयिष्यामि’ इत्यालम्बनेन वाटकवास्तव्यजनैरमीक्ष्णं सङ्गुडीकारापणं भवेत् ॥ ३५९३ ॥

अलऽम्ह पिंढेण इमेण अज्जो !, भुज्जो ण आणेति जहेस इत्थं ।

साहू ण इच्छंति इमस्म दोसा, अम्हे वि वज्जेमु ण को वि एस ॥ ३५९४ ॥

30 अथ भूयो यथैष सागारिकोऽत्र पिण्डं नानयतीत्येवमर्थं साधवो गृहस्थान् ब्रुवते—आर्याः । अलमस्माकमनेन संसृष्टपिण्डेनेति । ततस्तेऽगारिणश्चिन्तयेयुः—अस्य सागारिकस्य दोषाद् यदि साधवोऽमुं पिण्डं नेच्छन्ति ततो वयमपि दान-ग्रहणादिव्यवहारमनेन सह वर्जयामः, यतो

न कोऽप्येव विशेषतो ज्ञायते, आगन्तुकत्वात् ॥ ३५९४ ॥

अगम्यगामी किलिबोऽहवाऽयं, बोड्डी व हुज्जा सैं सुणादिणा वा ।

दोसा व्हू तेण जहिं सगारो, पिंडं णए तत्थ उ णाभिगच्छे ॥ ३५९५ ॥

अथवाऽयमगम्यगामी 'क्लीबो वा' नपुंसकः किल भविष्यति, 'बोड्डी वा' विट्कारणा 'सैं'
तस्य शब्दात्तरपिण्डस्य शुनकादिना कृता भवेत् । एवमादयो बहवो दोषा यतो भवन्ति तेन ५
यत्र सङ्गर्हीकरणे सागारिकः स्वकीयं पिण्डं नयति तत्र प्रथमत एव नैवाभिगच्छेत् ॥ ३५९५ ॥

सूत्रम्—

नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा सागारिय-

पिंडं वहिया नीहडं असंसट्ठं पडिग्गाहित्तए ।

कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा सागारियपिंडं 10

वहिया नीहडं संसट्ठं पडिग्गाहित्तए १५ ॥

अस्य व्याख्या प्राग्वत् । < नैवरं सागारिकपिण्डो वाटकाद् बहिर्निष्कामितोऽपि 'असंसट्ठः'
अन्यपिण्डैः सममनीलितो न कल्पते, संसट्ठस्तु कल्पते इति ॥ > अथ भाष्यम्—

वहिया उ असंसट्ठे, दोसा ते चेव मोत्तु संसट्ठं ।

संसट्ठमणुष्णायं, पेच्छउ सागारितो मा वा ॥ ३५९६ ॥ 15

सागारिकवाटकाद् बहिर्निष्कामिते असंसट्ठे गृह्यमाणे 'त एव' पूर्वसूत्रोक्ता भद्रक-प्रान्त-
दोषाः, परं मुक्त्वा संसट्ठम्, तत्र दोषा न भवन्तीति भावः । अत एव यद् वाटकाद् बहि-
र्निष्कामितं संसट्ठं तदत्र सूत्रेऽनुज्ञातम्, सागारिकः पश्यतु वा मा वा । इदं पुरस्ताद् व्यक्ती-
करिष्यते ॥ ३५९६ ॥

नीसट्ठमसंसट्ठो, वि अपिंडो किमु परेहिं संसट्ठो ।

20

अप्पत्तिपरिहारी, सगारदिट्ठं परिहरंति ॥ ३५९७ ॥

नित्ठो नाम—बहिर्निष्काशय वानमन्तरस्य निवेदितः, यस्य वै याचकादेरर्थाय निष्काशि-
तस्यैव प्रदत्तः, स यद्यप्यन्यैश्चोल्लेकैरसंसट्ठस्तथापि 'अपिण्डः' न सागारिकपिण्डः, किं पुनः
'परिः' अन्यैश्चोल्लेकैः समं संसट्ठः ? स सुतरां सागारिकपिण्डो न भवतीत्यर्थः, परमप्रीतिकप-
रिहारिणः सन्तः सागारिकदृष्टं तमपि परिहरन्ति ॥ ३५९७ ॥ इदमेव सापवादमाह— 25

अदिट्ठस्स उ गहणं, असती तव्वज्जितेण दिट्ठस्स ।

दिट्ठे व पन्थियाणं. गहणं अंतो व वाहिं वा ॥ ३५९८ ॥

प्र णं सागारिकेण सत्तुदुन्वेनादृष्टस्य, ततः "असत्" ति सत्तरणाभावे 'तद्वर्जितेन' तमेकं

१ शुनादिना भ्रजपाकेनैकत्र भोजनादिना कृता भा० ॥ २ < > एतद्विगतं पाठ भा० नान्ति ॥

३ वा धामिकादे' भा० सं० । वा धाककादे' तादी० । "जे बहिना जीमिता निवेदितो वाजः"
४ 'राम, जस्य वा धम्मिनादिनो सट्ठाए जीमिने सो निमट्ठो भा० ॥ ५ दत्ते चूर्णो ॥

सागारिकं वर्जयित्वा शेषकुटुम्बेन दृष्टस्य संसृष्टपिण्डस्य ग्रहणमनुज्ञातम् । अथ ते साधवो ग्रामान्तरं प्रस्थिताः ततः सागारिकेणापि दृष्टस्य संसृष्टस्य वा असंसृष्टस्य वा वाटकस्यान्तर्वा बहिर्वै सर्वत्र ग्रहणमनुज्ञातम्, पुनर्ग्रहणाभावेन भद्रक-प्रान्तदोषाणामभावात् ॥ ३५९८ ॥

प्राप्नुणशा वा बार्हि, घेतुमसंसृष्टं च वृञ्चति ।

५ अतो वा उभयं पी, तन्थ पसंगादओ णत्थि ॥ ३५९९ ॥

अथवा प्राप्नुणकाः साधवः केचित् तत्र समायाताः, ते च तं ग्रामं व्यतीत्याग्रतो गन्तु-
कामाः वाटकाद् बहिर्निष्कामितं निःसृष्टमनिःसृष्टमपि गृहीत्वा समुद्दिश्य च व्रजन्ति । तदभावे
'अन्तः' वाटकाभ्यन्तरे वर्तमानमुभयमपि प्राप्नुणकाः साधवो गृह्णन्ति, प्रथमं संसृष्टं तदप्राप्ताव-
संसृष्टमपीत्यर्थः । कुतः ? इत्याह—'तत्र' एवंविधे प्राप्नुणकानां ग्रहणे प्रसङ्गादयो दोषाः
१० भद्रक-प्रान्तकृताः पुनर्ग्रहणाभावात् सन्ति । प्रसङ्गो नाम—तन्निश्चया भूयः सङ्ख्येकारापणम्,
आदिशब्दाद् निष्काशनादिपरिग्रहः ॥ ३५९९ ॥

अथ "संसृष्टमणुणायं" (गा० ३५९६) इत्यादिपदानां भावार्थं गाथात्रयेणाह—

जो उ महाजणपिण्डेण मेलितो बहि सागरियपिण्डो ।

तस्स तर्हि अपभुत्ता, ण होति दिट्ठे वि अचियच्चं ॥ ३६०० ॥

१५ जं पुण तेसिं चिय भायणेसु अविमिस्सियं भवे दव्वं ।

तं दिस्समाण गहियं, करेज्ज अप्पत्तियं पभुणो ॥ ३६०१ ॥

जं पुण तेण अदिट्ठे, दुघाण गहणं तु होतस्संसडे ।

तहियं ताणि कघिज्जा, ण यावि ण य आयरो तत्थ ॥ ३६०२ ॥

यस्तु सागारिकपिण्डो महाजनपिण्डेन सह वाटकाद् बहिर्मीलितः स साधूनां कल्पते ।

२० कुतः ? इत्याह—'तस्य' सागारिकस्य तत्रापभुत्वाद् महाजनस्यैव च प्रभुत्वाद् दृष्टेऽपि सागारि-
कस्य नाम्नीतिकं भवति ॥ ३६०० ॥

यत् पुनर्द्रव्यं 'तेषामेव' शय्यातरमानुषाणां भाजनेषु 'अविमिश्रितम्' असंसृष्टं भवति तद्
दृश्यमानं गृहीतं सत् 'प्र-

 भोः' शय्यातरस्याप्रीतिकं कुर्याद् अतो न ग्राह्यम् ॥ ३६०१ ॥

१ स्य पिण्डं भा० ॥ २ र्वा देवकुलिकायामुद्यानादिषु सर्वत्र कां० ॥

३ "बहिया उ असंसृष्टे०" गा० ३५९६ तः आरभ्यैताश्चतस्रो गाथा पुरातना इति चूर्णिकृतो
विशेषचूर्णिकृतश्चाभिप्रायः । तथाहि तद्वचनम्—“एतावो पुराणियावो गद्यावो, एतासि इमावो
विभासागाधावो—जो तु महा० गाथात्रयम् ।” इति ॥

४ एतादृगृहस्थविहमध्यवर्ती (इत आरभ्य ३६०७ गाथादीकान्तर्गतहस्तविहं यावत्)
समग्रोऽयं ग्रन्थसन्दर्भः भा० प्रति विद्यायास्तत्पार्थवर्तिनीषु सर्वास्त्रि प्राचीनासु प्रतिषु नास्ति, किं बहुना ?
तालपत्राद्यप्रतापययं पाठो न विद्यते । सम्भावयामश्च वयम्—यदुत ज्ञानकोशगतेषु निखिलेष्वप्यर्वाचीन-
प्राचीनकल्पटीकादर्शेषु नैवाय ग्रन्थसन्दर्भो भूज्जा भविष्यतीति । अस्मत्संविधवर्तिनीषु भा० प्रतिवर्जितप्रसिद्धि
सत् प्र[.....]येदिति भावः इति रूपः पाठो वर्तते । सम्भाव्यते किल—सत् प्र इतिपाठमन्तरवर्ति
मूलप्रतिपत्तयेकं तालपत्रमकल्पनीयेन केनचित् प्रमाददोषेण अष्टमिति तत्परम्भरा विशेष्यव्यादर्शेष्ववतीर्णैः ॥

यत् पुन 'तेन' सागारिकेणादृष्ट्यासंसृष्टस्यापि "दुष्वाणे" दुर्मिक्षे संस्तरणाभावाद् ग्रहणं क्रियते तत्र 'तानि' अग्यातरमानुषाणि गत्वा अग्यातरस्य कथयेयुर्न वा; कथितेऽपि 'न च' नैव 'तत्र' दुर्मिक्षे अग्यातरस्य तथाविध आदरो भवति, येन भूयः सङ्ख्यां कुर्यादिति भावः ॥३६०२॥

सूत्रम्—

जो खलु निगंथो वा निगंथी वा सागारियपिंडं 5
वहिया नीहडं असंसट्टं संसट्टं करेइ, करेतं वा साइ-
जइ, से दुहओ वीइक्रममाणे आवज्जइ चाउस्मासियं
परिहारट्ठाणं अणुग्घाइयं १६ ॥

यः खलु निर्ग्रन्थो निर्ग्रन्थी वा सागारिकपिण्डं वहिर्निर्गतमसंसृष्टं संसृष्टं करोति, कुर्वन्तं वा 'त्वादयति' कारयति कुर्वन्तमनुमन्यते वेत्यर्थः, सः 'द्विधा' लौकिक-लोकोत्तरिकमेवाद् द्विप्र-10 कारा मर्यादां व्यतिक्रामन् आपद्यते चातुर्मासिकं परिहारस्थानमनुद्धातिकम्, चतुरो गुरुमासा-नित्यर्थः । एष सूत्रसङ्क्षेपार्थः ॥ अथ माप्यविस्तरः—

संसट्टस्स उ करणे, चउरो मासा हवंतऽणुग्घाता ।

आणादिणो य दोसा, विराहणा संजमा-ऽऽदाए ॥ ३६०३ ॥

असंसृष्टमस्माकं ग्रहीतु न कल्पत इति कृत्वा यदि संसृष्टं करोति, तुगन्दस्यानुक्तसमुच्चया-15 र्धत्वात् कारयति वा कुर्वन्तमनुमोदयति वा, ततश्चत्वारो मासा अनुद्धाताः प्रायश्चित्तं भवति, पाञ्चदशश्च दोषाः, विराधना च सयमा-ऽऽत्मविषया ॥ ३६०३ ॥

सयमेव उ करणम्मी, उदगप्फुस भंडणुण्हवण पंते ।

तेणा चारभटा वा, कम्मवंधे पसज्जणया ॥ ३६०४ ॥

सयमेव करणे तावदिमे दोषाः—'सयतेनाशुचिना स्पृष्टमिदं भाजनम्' इति विचिन्त्य 20 उदकेन स्पर्शनं—प्रक्षालनम्, तथा 'किमस्मदीयानि भाजनानि स्पृशसि?' इति 'भण्डनं' कल-हम्, "उण्हवण" ति तेपा भाजनानामग्निकायेनाङ्गारणम्, एतानि प्रान्ताः सङ्खडिकारिणः कुर्वन्ति । तथा 'स्तेनाः' चौराः 'चारभटाः' राजपुरुषा एते तत्रागत्य तं सयतसंसृष्टं पिण्डं अप-हरेयुः, ततश्च कर्मवन्धस्य प्रसजना भवति यावदसौ सयतो भूयो नावर्त्तते ॥३६०४॥ किञ्च—

भिदेज्ज भाणं दवियं व उज्जे, डज्जेज्ज उण्हेण कडी व भुजे ।

25

संसत्तणं तं व जहिं व छुम्भे, विरोहि दव्यं व जहिं व छटे ॥ ३६०५ ॥

सयतः सागारिकपिण्डनन्यत्र प्रक्षिपन् तद् भाजनं प्रमादतो भिन्धात्, तत्र पश्चात्कर्म-ऽन्य-प्रवहनादयो दोषा । यद्वा तत्र भाजने यद् 'द्रव्य' गालि-दाल्यादि तद् अन्यत्र सञ्चार-यन् 'उज्जेत्' परित्यजेत् । अथवा तद् द्रव्यमतीवोष्णं तेनासौ दौरेन, कटी वा तथाकुर्वतो 'भुजेत्' पक्षीभवेत् । यत्र दाऽसौ सागारिकपिण्डं प्रक्षिपति 'तद्' द्रव्यं 'संसत्तं' जन्तुसत्त-30 एणम्, ततः सयनविराधना । विरोधि वा तद् द्रव्यम्. प्रक्षेपणीयद्रव्येण सह भुज्यमानं

रोगादिविकारकारकमित्यर्थः, तत्रात्मविराधना । 'यत्र वा' भूभागो तद् द्रव्यं प्रक्षिपन् प्रमादतः छर्दयति तत्र षट्कायविराधना ॥ ३६०५ ॥

अथ "तेणा चारभडा वा, कम्मबंधे पसज्जणया ॥" (गा० ३६०४) इति व्याचष्टे—

तं तेण छुट्ठं तहिंगं च पत्ता, तेणा भडा धोड कुकम्मिगा य ।

८ आसत्त णामऽद्वित आउ मंसा, ण जिण्णऽणादेस ण जा विउट्ठे ॥ ३६०६ ॥

'तद्' द्रव्यं 'तेन' संयतेन 'तत्र' भाजने प्रक्षिप्तम्, तत्र च प्राप्ताः 'स्तेनाः' चौराः 'भटाः'

राजपुरुषाः 'धोटाः' पञ्चालचट्टाः 'कुकर्म्मिणश्च' कुकर्मकारिणः एते तद् भाजनमुत्कृष्टशालि-
दारुयादिद्रव्यभूतमपहृत्य गच्छेयुः । तत्र केचिदाचार्यदेशीया ब्रुवते—यावत् तेषामासप्तमं
कुलमनुवर्तते तावत् तस्य संयतस्य कर्मबन्धः । अपरे—तेषां यावद् नाम-गोत्रमनुवर्तते ।

10 अन्ये—यावत् तेषामस्थीनि सन्ति । अपरे पुनराहुः—यावत् ते आयुर्धोरयन्ति । एके भणन्ति—
यावत् तेषां तद्रव्याभ्यवहारप्रत्ययो मांसोपचयः । अन्ये तु ब्रुवते—यावत् तेषां तद् भक्तं
भुक्तं सद् नाद्यापि जीर्णं तावत् प्रतिसमयं तस्य कर्मबन्धः । स्मरिराह—एते सर्वेऽप्यनादेशाः ।
सिद्धान्तपक्षः पुनरयम्—यावत्सौ सयतः 'न व्यावर्तते' न तस्मात् स्थानादालोचनाप्रदानादिना
प्रतिक्रामति तावत् कर्मबन्धो मन्तव्यः ॥ ३६०६ ॥ किञ्च—

15 णिच्छंति व मरुगादी, ओभावण जं च अंतरायं तु ।

कुजा व पच्छकम्मं, पवत्तणं घाय बंधं वा ॥ ३६०७ ॥

संयतेन स्पृष्टमिति कृत्वा तद् भक्तं मरुकादयो भोक्तुं नेच्छन्ति । ततश्च 'अहो ! अमी
अशुचयो यैः स्पृष्टमन्नमुच्छिष्टमिति कृत्वा ब्राह्मणादयो न भुज्जते' इति महती साधूनामपभ्रजना
स्यात् । यच्च मरुकादीनां तद् भक्तमभुज्जानानामन्तरायं तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम् । पश्चात्कर्म वा

20 स गृहपतिः कुर्यात्, मरुकादिभोजनार्थं भूयोऽप्यभिनवं भक्तपाकं कार-

येदिति भावः । यद्वा 'साधुभिरिदं पवित्रीकृतम्' इति मत्वा भद्रकास्तस्यान्नादेः सगृहे प्रवर्त्तनं
कुर्युः । अथ ते प्रान्तास्ततो घातं वा बन्धं वा कुपिताः सन्तः सयतानां कुर्युः ॥ ३६०७ ॥

एते तावत् स्वयं करणे दोषा अभिहिताः । अथ स्वयं संसृष्टं कर्तुमसमर्था अन्यैः कारयन्ति
यो वा कोऽप्यन्यः प्रक्षिपति तमनुमोदयन्ति तत इमे दोषाः—

25 कारावणमण्णेहिं, अणुमोदण उम्हमादिणो दोसा ।

दुविहे वतिकमम्मि, पायच्छिच्चं भवे तिविहं ॥ ३६०८ ॥

अन्यैः कारापणे कुर्वतो वा अनुमोदने उष्मादयो दोषा भवन्ति । उष्मा नाम—तेनात्युष्ण-
द्रव्येण तस्य अगारिणो हस्तादौ परितापः, आदिशब्दाद् यदीयं द्रव्यमसौ तत्र प्रक्षिपति स तेन
सहासङ्घट्टं कुर्यात्—कस्मान्मदीयं स्पृशसि' इति । एवमादयो दोषाः । अत्र च 'द्वित्रिधे

30 व्यतिक्रमे' लौकिक-लोकोत्तरिकमर्थात्तत्क्रान्तरूपे प्रायश्चित्तं त्रिनिधं भवति । तत्रैकं स्वयं करणे,
द्वितीयं कारापणे, तृतीयमनुमताविति ॥ ३६०८ ॥ इदमेवोच्यते—

लोउत्तरं च मेरं, अतिचरई लोइयं च मेलंतो ।

अहवा सयं परेहि य, दुविहो तु वतिकमो होति ॥ ३६०९ ॥

पद्माभेष्टगाम्मि ठाणे, दोहि वि गुरुगा तवेण कालेण ।

वितियम्मि य तवगुरुगा, कालगुरु होति ततियम्मि ॥ ३६१० ॥

सागारिकचोलकमितरेषां चोलकैः समं मील्यन् 'लोकोत्तरिकीं मर्यादां' "न कल्पते साग-
रकपिण्डोऽसंसृष्टः संसृष्टः कर्तुम्" इति भगवद्वाज्जालश्रणां 'लौकिकीं च' 'न मीलनोया असंस्कं
नोलकाः' इत्येवंरूपा मर्यादाम् 'अतिचरति' अतिक्रामतीत्यर्थः । अथवा स्वयं करणं परैश्च ७
क्रियमाणस्य स्वादनमित्येवं द्विविधो व्यतिक्रमो भवति ॥ ३६०९ ॥

तत्र 'प्रथमस्थाने' स्वयंकरणलक्षणे चत्वारो गुरवो द्वाभ्यामपि गुरुकाः, तद्यथा—नपता
कालेन च । 'द्वितीये' कारापणे त एव चत्वारो गुरवस्तपोगुरुकाः । 'तृतीये' अनुमोदनालक्षणे
स्थाने त एव चतुर्गुरुकाः कालगुरवो भवन्ति ॥ ३६१० ॥ किञ्च—

अम्हचर्यं छडमिणं किमडा, तं केण उचे कहिते जतीहिं ।

10

ते चेव तोयादि पवत्तणा य, असिद्ध तेणे व असंस्रडादी ॥ ३६११ ॥

असदीयं तदिदं द्रव्यं किमर्थं केनान्यत्र प्रक्षिप्तम् ?, इत्थं सङ्गडिकारिभिः साधेयमुक्ते
रक्षपालो ब्रवीति—यतिभिरिदमेकत्र मीलितम् । एवं कथिते सति त एव 'तोयादयः' उदक-
स्पर्शन-भण्डनादयो दोषाः । अथ ते मद्रक्षास्ततः 'साधुहस्तेन पवित्रीभूतमिदम्' इति मन्वा
प्रवचनं कुर्युः । अथासौ रक्षपालो न कथयते ततः 'अग्निष्टे' अकथिते 'तेनैव' रक्षपालेन 15
सममसङ्गडं कुर्युः, आदिशब्दाद् वधं वा वन्यं वा ते तस्य कुर्वन्ति । यत एते दोषा अनो
नासत्तुष्टं संसृष्टं कर्तव्यं कारयितव्यं क्रियमाणमनुमोदयितव्यं चेति ॥ ३६११ ॥

अथ द्वितीयपदमाह—

अद्वाणणिग्गयादीं, पविमंता वा वि अहव ओमम्मि ।

अणुमोदण कारावण, पणुणिकखंत्तस्स वा करणं ॥ ३६१२ ॥

११

अध्वनो निर्गता आदिशब्दाद् अधिवादिविनिर्गता अध्वनि वा प्रविशन्तोऽध्वबाऽध्वमौदये
वर्तमानाः संसृष्टं पिण्डं कुर्वन्तः प्रथममनुमोदनं ततः कारापणमपि प्रतिसेवन्ते । यो वा प्रभुः—
बलवान् राज-गणसम्पतो वा निष्क्रान्तः—प्रतिपन्नदीक्षस्तस्य स्वयमपि करणं भवतीति सङ्गड-
गाथागमासार्थः । अथ विन्तगर्थाऽपि दीयते—ते साधवो विप्रकृष्टाध्वनां निर्गतान् वा
प्रविशन्तोऽध्वमौदये वा अन्यत्र पर्याप्तमलम्भनास्तत् सागारिकमक्तं द्रव्यं निरयं अरीरापट्टमक-
गत्वा प्रथमं तावदन्यं संसृष्टं कुर्वन्तमनुमोदयन्ति । अथान्य संसृष्टं कुर्वन् प्राप्यते ततः कार्ये-
णुमि ॥ ३६१२ ॥ कथम् ? इत्याह—

पूराणं सागं च महचरं वा, अण्णं व गाहेनि ताहिं च छोडुं ।

सागारिकां वा वि विमोदिस्सि तो, म पिंठमण्णसु तु संदद्वान्ति ॥ ३६१३ ॥

अथ 'पूराणं' तदग्रत्तां प्रवेष्टव्यं गुप्तं प्रवक्तुम्, तदभावे यत्नः महचरम् ०
'सागं' वा 'महचरं' तत्र अन्यपिण्डेषु सागारिकपिण्डे प्रवेष्टुं 'अत्यन्तं' प्रजापयन्तोत्यर्थः ।
ये वा सागारिक 'विमोदिस्सि' विशेषेण साधुसाधनाचारिणश्च म-वर्कयं पिण्डमन्येदु-
र्गतेऽपि 'मन्दरति' विमोदयन्ति ॥ ३६१३ ॥

सम्मिस्रियं वा वि अमिस्रियं वा, गिण्हंति गीता इतरेहिं मिस्रं ।

कारेतऽदिदं चऽविगोवितेह, दिदं च तप्पच्चयकारि गीता ॥ ३६१४ ॥

यदि सर्वेऽपि गीतार्थास्ततः सम्मिश्रितं वा अमिश्रितं वा सागारिकपिण्डं गृह्णन्ति । अथ 'इतरैः' अगीतार्थैर्युक्तास्ततः 'मिश्रं' संसृष्टं गृह्णन्ति नासंसृष्टम् । अथासंसृष्टं (अथ संसृष्टं) न प्राप्यते अविकोविदाश्च-अगीतार्थास्तत्र सन्ति ततः 'अदृष्ट' यथा ते न पश्यन्ति तथा पुराणादिना संसृष्टं कारयन्ति । अथादृष्टे कार्यमाणे तेषामप्रत्यय उत्पद्यते, यथा—एतैः सागारिकपिण्ड एवासंसृष्ट आनीतः; ततस्तत्प्रत्ययकारिणो गीतार्थास्तैर्दृष्टमपि संसृष्टं कारयन्ति ॥ ३६१४ ॥

अथ "प्रभुनिवस्वतस्स वा करणं" (गा० ३६१२) इति मदं व्याख्यानयति—

जो उज्जिओ आसि पभू व पुव्वं, तप्पक्खिओ राय-गणाच्चिओ वा ।

10 सवीरिओ पक्खिचती इमं तु, वोत्तूण किं अच्छइ एस वीसुं ॥ ३६१५ ॥

यस्तत्र ग्रामे पूर्वम् 'ऊर्जितः' बलवान् 'प्रभुर्वा' अधिपतिरासीत्, 'तत्पाक्षिको वा' तस्य ग्रामस्य हितैषी 'राज-गणाच्चितो वा' राजसम्मतो मल्लादिगणसम्मतो वा आसीत्, एवंविधोऽपि यः 'सवीर्यः' शक्तिमान्, भाजनभेदादयो दोषा यस्य न भवन्तीति भावः; सः 'एनं' सागारिकपिण्डमन्यपिण्डेषु प्रक्षिपति, परमिदं वचनमुक्त्वा, यथा—किमेषः 'विण्वक्' पृथक् तिष्ठ-

15 तीति ॥ ३६१५ ॥

॥ सागारिकपारिहारिकप्रकृतं समाप्तम् ॥

आ ह ति का नि र्ह ति का प्र कृ त म्

सूत्रम्—

सागारियस्स आहडिया सागारिएण पडिग्गाहिया,

20 तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिग्गाहित्तए ।

सागारियस्स आहडिया सागारिएण अप्पडिग्गा-

हिया, तम्हा दावए एवं से कप्पइ पडिग्गाहित्तए १७॥

अथास्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

नीहडसागरिण्डस्स विवक्खो आहडो अह उ जोगो ।

25 नीहडसुत्ते पुणरवि, जोगो संदड्डओ नाम ॥ ३६१६ ॥

पूर्वसूत्रे निर्हृतः सागारिकपिण्ड उक्तः, इह तु तद्विपक्ष आहृत उच्यते । 'अथ' एष प्रस्तुतसूत्रस्य 'योगः' सम्बन्धः । तथा इतः सूत्रादनन्तरं पुनरपि निर्हृतसूत्रं भविष्यति ततोऽयं सूत्रत्रयस्य 'योगः' सम्बन्धः सन्दृष्टको नाम मन्तव्यः । किमुक्तं भवति ?—आदौ निर्ह-

१ च अगोवि० ताभा० चूर्णि विशेषचूर्णि च विना ॥ २ ०ति तद्विषयश्च 'योगः' भा० ॥

तसूत्रम्, मध्ये आहृतसूत्रम्, अवसाने तु सूत्रोऽपि निर्हृतसूत्रम्; एष ईदृशः सम्बन्धः सह-
शपूर्वापरसूत्रद्वयेन सन्दर्शकेनैव गृहीतत्वात् सन्दर्ष्टक इत्यभिधीयते । अनेन वक्ष्यमाणसूत्रस्या-
प्यत्रैव सम्बन्धोऽभिहित इति ॥ ३६१६ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—‘आहृतिका’ प्रहेणकं सा सागारिकस्य गृहे कुतोऽपि
गृहान्तरादागता, सा च सागारिकेण ‘प्रतिगृहीता’ स्वीकृता, ‘ततः’ तस्या मध्याद् दद्याद् नो 5
“से” तस्य साधोः कल्पते प्रतिग्रहीतुम् । सागारिकस्याहृतिका सागारिकेण ‘अप्रतिगृहीता’ न
स्वीकृता तस्या मध्याद् दद्यादेवं “से” तस्य साधोः कल्पते प्रतिग्रहीतुमिति सूत्रसङ्केतार्थः ॥

साम्प्रतं निर्युक्तिविस्तरः—

आहडिया उ अभिषरा, कुलपुत्तग भगिणि मडिगालिचे ।

दण्वे खेत्ते काले, भावम्मि य होइ आहडिया ॥ ३६१७ ॥ 10

अभिषाब्दोऽत्र पृथगर्थवाचकः । ततश्च ‘अभिगृहाद्’ अपरसाद् वेष्टमनो यद् विशिष्टं
खाद्यकद्रव्यमागतं सा आहृतिका भण्यते । सा चैवं सम्भवति—कश्चित् कुलपुत्रकः क्वचिद्
ग्रामे परिवसति, तस्य चान्यद्वा प्राधूर्णकः समायातः तदर्थं विविधमतिशायि द्रव्यसुपस्कृतम्,
कुलपुत्रस्य च भगिनी तत्रैव ग्रामे परिणीता तदर्थं स्वकीयभार्याहस्ते घृतपूरादिकं प्रेषयति, सा
च भगिनी तदानीं मृत्तिकालिप्तहस्ता ततस्तां आटुजायां ब्रवीति—स्थापय त्वमिदममुकत्र प्रदेशे, 15
अहमिदानीमक्षणिक्ता तिष्ठामीति । सा चाहृतिका चतुर्द्धा, तद्यथा—द्रव्याहृतिका क्षेत्राह-
ृतिका कालाहृतिका भावाहृतिका चेति ॥ ३६१७ ॥ अथैनमेव निर्युक्तिगथां विवरीपुराह—

आएसड्ड विसेसे, सति काले भगिणि संभरितार्ण ।

भर्जि भञ्जाहत्ये, कुलओ पेसेति भगिणीए ॥ ३६१८ ॥

आदेशः—प्राधूर्णकस्तदर्थं घृतपूर-लपनश्रीप्रभृतैः खाद्यकद्रव्यस्य विशेषे सज्जाते सति ‘काले’ 20
भोजनदेशकाले भगिनीं संस्पृश्य भार्याहस्ते ‘भर्जिकां’ प्रहेणकं ‘कुलजः’ कुलपुत्रको भगिनी-
निमित्तं प्रेषयति एषा आहृतिकोच्यते । अस्यां च चत्वारो भञ्जाः, तद्यथा—द्रव्यतः प्रतिगृहीता
न भावतः १ भावतः प्रतिगृहीता न द्रव्यतः २ द्रव्यतोऽपि भावतोऽपि प्रतिगृहीता ३ नापि
द्रव्यतो नापि भावतः प्रतिगृहीता ४ ॥ ३६१८ ॥ एषां यथाक्रमं भावनामाह—

उच्छंगे अणिच्छाए, ठविया दण्वगहिया ण पुण भावे । 25

एत्थ पुण भद्-पंता, अचियत्तं चेव वेपंते ॥ ३६१९ ॥

वावार मडिया-असुइलिचहत्या उ विइयओ मंगो ।

दोसु वि गहिए तइओ, चउत्थमंगे उ पडिसेहो ॥ ३६२० ॥

यदर्थं सा भर्जिका प्रेषिता सा भगिनी तं आतरं प्रति केनापि कारणेन रुष्टा सती आटु-
जायया समर्प्यमाणामपि तां न गृह्णाति, ततस्तस्या ननान्दुरुस्तसङ्गेऽनिच्छयाऽपि सा भर्जिका 30
स्थापिता, एषा द्रव्यतः प्रतिगृहीता न पुनर्भावतः । इयं च शय्यातरपिण्डो न भवति, भावतो-

१ “आएसड्डविसेसे” इति पाठः चूर्णौ विशेषचूर्णौ च । तथाहि—“गण्डुणगस्स अट्ठाए अतिवेसगं
दण्वं खज्जादि कतं” इति ॥

ऽगृहीतत्वात् । परमत्र पुनर्भद्रक-प्रान्तदोषा भवन्ति, भद्रकस्तन्निश्चया प्रक्षेपं प्रान्तस्तु निष्काशन-
वसतिव्यवच्छेदादिकं कुर्यादिति भावः । अप्रीतिकं चैवं गृह्यमाणे भवति—किमेष मदीयः
पिण्डो न भवति येनैवममी इदं गृह्णन्ति ? ॥ ३६१९ ॥

तथा सा भगिनी यदा कमपि दलन-पेषणादिव्यापारं कुर्वाणा मृत्तिकया वा अशुच्या वा
५ लिप्तहस्ता भवति तदा ब्रवीति—स्थापय त्वममुकत्र प्रदेशे, एषा भावतः प्रतिगृहीता न द्रव्यत
इति द्वितीयो भङ्गः । तृतीये तु भङ्गे 'द्वाभ्यामपि' द्रव्य-भावाभ्यां प्रतिगृहीता । चतुर्थभङ्गे
'द्वाभ्यामपि' द्रव्य-भावाभ्यां प्रतिषेधः । किमुक्तं भवति ?—सा भगिनी रुष्टा सती बलादप्यर्थ-
माणामपि तां भर्जिकां हस्ताभ्यामपि न स्पृशतीति । सा चाहृतिका द्रव्य-क्षेत्र-काल-भावमेवात्
चतुर्विधा । पुनरेकैका द्विविधा—छिन्ना अच्छिन्ना च ॥ ३६२० ॥ अथैता एव भावयति—

10

संकल्पियं व दर्वं, दिट्ठा खेत्तेण कालतो छिन्नं ।

दोसु उ पसंगदोसा, सागारिणं भावतो दुविहो ॥ ३६२१ ॥

यद् द्रव्यं सङ्कल्पितम्, यथा—अमुकं घृतपूरादिकं तत्र गृहे नेतव्यम्, वाशब्दस्यानुक्त-
प्रकारान्तरद्योतकत्वाद् यद् वा तत्र गृहे नयनार्थं पृथक् स्थापितम्, तदुभयमपि द्रव्यतश्छिन्नम् ।
या पुनराहृतिका खगृहमानीयमाना सागारिकेण दृष्टा सा क्षेत्रतश्छिन्ना । तथा 'अमुकस्यां
15 वेलायां नेतव्यम्' इति निर्दिष्टं द्रव्य कालतश्छिन्नम् । उपलक्षणमिदम्, तेन 'न नेष्यामि' इति
यत्र भावो निवृत्तस्तद् भावतश्छिन्नम् । अच्छिन्ना त्वाहृतिका चतुर्द्धाऽप्येतद्विपरीता । तथा
'द्वयोर्मङ्गयोः'—'द्रव्यतः प्रतिगृहीता न भावतः, नापि द्रव्यतो नापि भावतः प्रतिगृहीता' इत्येवं-
लक्षणयोः न सागारिकपिण्डः, परं प्रसङ्गदोषात् गृह्यते । "भावतः" चि 'भावतः प्रतिगृहीता न
द्रव्यतः' इत्येवंरूपो यो भङ्गः, यश्च 'द्रव्यतोऽपि भावतोऽपि प्रतिगृहीता' इत्येवंलक्षणो द्विविधः
20 प्रतिगृहीतो भङ्गः, एतयोः सागारिकपिण्ड इति कृत्वा न कल्पते ॥ ३६२१ ॥

अथैनामेव निर्युक्तिमाथां व्याचष्टे—

संकल्पियं वा अहवेगपासे, सगारिदिट्ठं अमुगं तु वेलं ।

नियट्ठ भावे नऽमुगं अदिट्ठा, काले ण निदेस अछिन्न भावे ॥ ३६२२ ॥

यद् घृतपूरादि तत्र गृहे नयनाय सङ्कल्पितम्, अथवा यदेकपार्थं विश्वक् स्थापितं तदेतद्
25 द्रव्यतश्छिन्नम् । सागारिकेण खगृहमानीयमानं यद् दृष्टं तत् क्षेत्रतश्छिन्नम् । 'अमुकस्यां'
मध्याह्नादिलक्षणायां वेलायां नेतव्यमिति निर्दिष्टं कालतश्छिन्नम् । यत्र तु 'न नेष्यामि' इति
भावो निवृत्तस्तद् भावतश्छिन्नम् । एवं चतुर्द्धाऽपि छिन्नं व्याख्यातम् । अथाच्छिन्नं व्याख्याति—
'नऽमुगं' इत्यादि । यद् द्रव्यममुकं नेतव्यमिति न सङ्कल्पितं न वा पृथक् स्थापितं तद्
द्रव्यतोऽच्छिन्नम् । या वा आहृतिका सागारिकेणानीयमाना न दृष्टा तत् क्षेत्रतोऽच्छिन्नम् ।
30 कालेऽच्छिन्नं यत्र प्रतिनियताया वेलाया निर्देशो नास्ति । भावेऽच्छिन्नं तु यत्राद्यापि 'नेष्यामि'
इति भावोऽन्यवच्छिन्नः, न निवर्तते इत्यर्थः ॥ ३६२२ ॥ अथानैव ग्रहणविधिमाह—

भावो जाव न छिज्जइ, विपरिणय गेण्ह मोतु खेवं तु ।

खेचे वि होति गहणं, अहिद्वे विप्परिणतम्मि ॥ ३६२३ ॥

भावो यावदद्यापि न व्यवच्छिद्यते तावन्न कल्पते । यद्वा तु 'न नेप्पामि' इति भावः 'विपरिणतः' व्यवच्छिन्नस्तदा < क्षेत्रच्छिन्नं मुक्त्वा यदन्यत् क्षेत्रतोऽच्छिन्नं यच्च द्रव्यतः कालतश्च छिन्नमच्छिन्नं वा तद् ग्रहीतुं कल्पते, > क्षेत्रच्छिन्नं तु न कल्पत इति भावः । अथैतदेवापवदति—'खेचे वि' इत्यादि । क्षेत्रच्छिन्नस्यापि ग्रहणं भवति यदि स तद् द्रव्यं न यन्नपान्तराले 'न नेप्पामि' इति विपरिणतो भवति, तच्च सागारिकेण अदृष्टम्-अदृश्यमानं ग्रहीतव्यम् ॥ ३६२३ ॥ यतः—

पुरतो पसंग-पंता, अचियचं चेव पुव्वभणियं तु ।

वितिय-ततिया उ पिंडो, पढम-चउत्था पसंगेहिं ॥ ३६२४ ॥

अथ सागारिकस्य पुरतो गृह्णन्ति ततो भद्रकः प्रसङ्गः तन्निश्चया तत्र प्रक्षेपम्, प्रान्तश्च निष्का-1 शनादिकं कुर्यात्, अप्रीतिकं च पूर्वभणितं तस्य तथापश्यतो गृह्यमाणे भवति, ततः पुरतो न ग्रहीतव्यम् । तथा द्वितीय-तृतीयौ भङ्गौ शय्यातरपिण्ड इति कृत्वा परिहर्तव्यौ । प्रथम-चतुर्थौ तु न शय्यातरपिण्डः, परं प्रसङ्गदोषभयात् तावपि परिहर्तव्यौ ॥ ३६२४ ॥

अथाचार्यो विनेयवर्गव्युत्पादनार्थमाक्षेप-परिहारौ निरूपयितुं काम इदमाह—

कप्पह् अपरिग्गहिया, णिकखेवे चउ दुगं अजाणंना ।

15

जाणंता वि य केई, सम्मोहं काउ लोभा वा ॥ ३६२५ ॥

केचिदाचार्या निक्षेपचतुष्कस्य—'द्रव्यतः प्रतिगृहीता न भावतः' इत्यादिलक्षणभङ्गचतुष्टयस्य 'द्विक' प्रथम-चतुर्थभङ्गद्वयमाश्रित्येवं सूत्रं प्रवृत्तमित्येवविधमर्थमजानन्तः, यद्वा जानन्तोऽपि तदर्थं केचिदगीतार्थानां सम्मोहं कृत्वा लोभाद् भ्रुवते—कल्पते सागारिकेणापरिगृहीता आहृतिका ॥ ३६२५ ॥ इदमेव स्पष्टयति—

20

जं आहहं होइ परस्स हत्थे, जं णीहहं वा वि परस्स दिन्नं ।

तं सुत्तच्छं देण वयंति केई, कप्पं ण चे सुत्तमसुत्तमेवं ॥ ३६२६ ॥

यद् 'आहृतकं' ग्रहेणकं शय्यातरगृह्मानीयमानं परस्य हस्ते भवति, एतेन प्रस्तुतमेव सूत्रं गृहीतम्, यच्च 'निर्हृतं' सागारिकगृहाद् निष्काशितं परस्य दत्तम्, अनेन च वक्ष्यमाणं सूत्र-सुपात्तम्; तदेवंविधं द्रव्यं 'सूत्रच्छन्देन' सूत्राभिप्रायेण 'कल्प्य' कल्पनीयम् 'न' नैव 'चेद्' 25 यदि आचार्यः एवमसुत्तुक्तं मन्यसे ततः सूत्रमसूत्रमेव प्राप्नोति, अप्रमाणमित्यर्थः । एवं केचि-दाचार्यदेशीया वदन्ति ॥ ३६२६ ॥ अत्र सूरिः प्रतिवचनमाह—

सुत्तं पमाणं जति इच्छितं ते, ण सुत्तमत्थं अतिरिच जाती ।

अत्थो जहा पस्समि भूतमत्थं, तं सुत्तकारीहिं तथा णिवद्धं ॥ ३६२७ ॥

यदि 'ते' तव सूत्र प्रमाणत्वेन 'इष्टम्' अनुमत तत इदमप्यक्षिणी निमील्य विचारयतु 30 देवानाप्रियः—सूत्र तावद् 'अर्थ' व्याख्यानमतिरिच्य 'न याति' न प्रवर्तते, नावबुध्यते

१ अहिद्वे विप्पं ताभा ॥ २ < > एतच्चिह्नमध्यवर्त्ता पाठ भा० का० एव वर्त्तत ॥

३ 'र्थः' ॥ ३६२६ ॥ एवमाचार्यदेशयिनोक्ते सूरिः भा० ॥

इत्यर्थः; अत एव 'अर्थः' निर्युक्ति-भाष्यादिरूपः 'अथा' येन प्रकारेण 'भूतं' सङ्गतम् 'अर्थम्' अभिप्रेयं पश्यति 'सूत्रकारिभिरपि' गणधर-स्वविरैः 'तत्' सूत्रम् 'तथा' तेनैवामिप्रायेण निबद्ध-मवसातव्यम् ॥ ३६२७ ॥ अमुमेवार्थं द्रवयति—

छाया जहा छायावतो णिबद्धा, संपत्तिश्च जाति ठिते य ठाति ।

६ अत्थो तहा गच्छति पञ्जवेण, सुत्तं पि अत्थाणुचरं तहेव ॥ ३६२८ ॥

'छाया' प्रतीता, सा यथा 'छायावतः' पुरुषादेः 'निबद्धा' परतत्रा सती तस्मिन् सम्प्रस्थिते याति, स्थिते च तस्मिन् साऽपि तिष्ठति; तथाऽत्रापि छायावत्पुरुषस्थानीयोऽर्थो येषु 'पर्यायेषु' भङ्गादिनिषेधेषु प्रकारेषु गच्छति सूत्रमपि छायास्थानीयं तस्यैवार्थस्यानुचरं सत् 'तथैव' तेषु तेषु पर्यायेषु गच्छति ॥ ३६२८ ॥ इदमेव स्पष्टतरमाह—

१० जं केणई इच्छइ पञ्जवेण, अत्थो ण सेसेहि उ पञ्जवेहि ।

विही व सुत्ते तहि वारणा वा, उभयं व इच्छंति विकोवणद्धा ॥ ३६२९ ॥

'अर्थः' व्याख्यानविधिर्येन केनचित् पर्यायेण यत् सूत्रं ग्रहीतुमिच्छति न 'शेषैः' अपरैः पर्यायैः, तत्र स एव प्रमाणयितव्यो न शेषा इति वाक्यशेषः । यथैहैव सूत्रे यथाभावेन विपरिणते आनेतरि यदि सागारिको न पश्यति ततः कल्पते प्रतिग्रहीतुं तद् द्रव्यम् । एतेन पर्यायेण १५ येन अर्थ आहृतिकामिच्छति, न शेषैरविपरिणत-क्षेत्रच्छिन्नतादिभिः पर्यायैः । एवमर्थेन-प्लितेऽनीप्लिते वा वस्तुनि सूत्रकारः कथं सूत्रं बध्नीयात्? इत्याह—विधिर्वा तत्र सूत्रे वक्तव्यः, यथा अत्रैवाऽऽहृतिकासूत्रे द्वितीये आलापके; 'वारणा वा' प्रतिषेधः, यथैहैव प्रथमे आलापके; 'उभय वा' विधि-प्रतिषेधरूपं कचिदेकत्रापि सूत्रे शिष्यमतिविकोपनार्थं सूरय इच्छन्ति, यथा "कल्पह् निगंभीणं पक्के तालपल्लवे भिन्ने पडिग्गाहित्ते, से वि य विहिभिन्ने नो चेव णं अवि- ३० हिभिन्ने ।" (उ० १ सू० ५) ॥ ३६२९ ॥ अपि च—

उत्सग्गओ नेव सुत्तं पमाणं, ण वाऽपमाणं कुसला वयंति ।

अंधो य पंगुं वहते स चावि, कहेति दोण्हं पि हिताय पयं ॥ ३६३० ॥

'उत्सर्गतः' सामान्येन 'श्रुतं' सूत्रं नैव प्रमाणं न वा अप्रमाणम्, किन्तु पूर्वापराविरुद्ध-बृद्धसम्प्रदायागतेनार्थेन युक्तं प्रमाणम्, अन्यथा पुनरप्रमाणम्, इत्येवं 'कुसलाः' तीर्थंकर- २५ गणधरा वदन्ति । तथाहि—यथा किल कश्चिदन्वो देशान्तरं गन्तुमनाः स्वयं मार्गमपश्यन् पङ्क्तं गन्तुमशक्तं चक्षुष्मत्तया स्कन्धे विन्यस्य वहति, 'स चापि' पङ्क्तः 'द्वयोरपि' आत्मनस्तस्य च 'हिताय' गर्वा-प्रपाताद्युपद्रवरक्षणाय 'पन्थानं' मार्गं कथयति । एवमर्थेनाप्रबोधितं सद् अन्ध-स्थानीयं सूत्रम्, तद् यदा पङ्क्तस्थानीयमर्थमात्मन उपरिहृतं वहति तदा सोऽप्यर्थः सूत्रनिश्चया गच्छन् सम्यग्विवक्ष्यविभागदर्शितया निष्पत्त्यपार्यं मुक्तिमार्गमुपदिशतीति, अतोऽर्थसम्यपेक्षमेव ३० सूत्रं प्रमाणमिति स्थितम् ॥ ३६३० ॥ अथ "आणंता वि य केई, सम्मोहं काउ लोभा वा ।" (गा० ३६२९) इति पञ्चाङ्गं व्याचष्टे—

अप्पस्सुया जे अविकोविता वा, ते मोहइत्ता इमिणा सुएण ।

तेसिं पमासो वि तमंतमेति निसाविहंगेसु व सूरपादा ॥ ३६३१ ॥

ये 'अर्थाश्रुताः' अधीतस्वरूपसूत्रा ये वा 'अविकोविदाः' अगीतार्थास्तान् अनेन सूत्रेण मोहयित्वा विज्ञानन्तोऽपि लोभबहुलतया सागारिकस्याहृतिकापिण्डं ग्राहयन्तीति वाक्यशेषः । 'तेषां च' एवं मोहितानां 'प्रकाशः' प्रस्तुतसूत्रस्यार्थः कथ्यमानोऽपि 'तमस्तमायते' प्रवलान्ध-कारतया परिणमते । यथा 'निशार्विहङ्गाः' उलूकाद्यास्तेषु सूर्यस्य पादाः—किरणाः प्रकाशरूपाः अपि महान्धकारीभवन्ति ॥ ३६३१ ॥ आह—यद्येवं ततः "कल्पते सागारिकेणपरिगृहीता आहृतिका" इति प्रस्तुतसूत्रं कथं नीयते ? अत्रोच्यते—

अहभावविप्परिणए, अदिङ् सुयं तु तम्मि उ पउत्थे ।

नीहडियाए पुरओ, संछोभगमादिणो दोसा ॥ ३६३२ ॥

यस्तामाहृतिकां प्रहिणोति नयति वा तस्मिन् यथामावं—स्वयमेव विपरिणते—न प्रहेप्यामि 10 न नेप्यामीति वा विपरिणाममापने कल्पते । यद्वा तेन तत्रागच्छता श्रुतम्—यस्य सकाश-महमिदं नयामि स प्रेषितः—ग्रामान्तरं गतः, ततस्तस्मिन् प्रेषिते सति स नेता 'न नयामि' इति विपरिणतः, अत्रान्तरे साधवः समयाताः ततः सागारिकेणाहृष्टं कल्पते प्रतिग्रहीतुम्, अत्र सूत्रनिपातः । तथा वक्ष्यमाणसूत्रे भणिष्यमाणायां निर्हृतिकायां सागारिकस्य पुरतो गृह्य-माणायां संछोभकः—प्रक्षेपक आदिशब्दाद् निष्काशन-शक्याव्यवच्छेदादयश्च दोषा भवन्ति, 15 अतः सागारिकस्य पुरतः सा न ग्रहीतव्या ॥ ३६३२ ॥

अत्र कथं स तत्राहृतिकां नयन् विपरिणमति ? इत्युच्यते—

नीयं पि मे ण वेच्छति, धम्मो व जतीण होति देतस्स ॥

वसणऽभुदओ वा सिं, भंडणकम्मे व अहणा ॥ ३६३३ ॥

भया तत्र नीतमप्येतद् घृतपूरादिकं स न ग्रहीष्यति, यद्वा यतीनामेवैकिर्न ब्रह्म ददतो 20 मम धर्मो महान् भवति, अथवा येषां समीपे तद् नीयते तेषां स्वजनमरण-धनहरणादिकं व्यसनं शोककारणमजनिष्ट, 'अभ्युदयो वा' कोऽप्युत्सवविशेषस्तेषां वर्तते, 'भण्डनं वा' कल-हल्लदानां महता भरणे वर्तते, 'कर्मणि वा' कृप्यादौ ते 'अह्नाः' अक्षणिकाः सन्ति ततो नीतमपि नामी ग्रहीष्यन्ति ॥ ३६३३ ॥

इति भावम्मि णियचे, तेहि अदिङ्गस्स कप्पती गहणं ।

छेत्तादिणिग्गतेसु व, कप्पति गहणं जहिं सुत्तं ॥ ३६३४ ॥

'इति' अनन्तरोक्तप्रकारेण भावे निवृत्ते सति येषां समीपे तद् नीयते 'तैः' शक्यातरमानु-पैरदृष्ट्य कल्पते ग्रहणम् । यद्वा क्षेत्र-खलादौ निर्गतेषु तेषु ग्रहणं कल्पते । एवं यत्र सूत्रम-वतरति स एष विषय उक्त इति ॥ ३६३४ ॥

१ °लपसूत्राः' अधी° तं डे° ॥ २ तेषां 'प्रकाशः' अर्थः स चेह "भावो जात्र न छिज्जइ" (गा० ३६२३) इत्यादिप्रागुक्तगाथारूपो गृह्यते, सोऽपि° मा० ॥ ३ तथा गच्छता मा० का० विना ॥ ४ वा' विवाहादिक उत्सव° मा० ॥ ५ °दस्तेषां तदानीं° मा० ॥ ६ तादी° का० नो० ले० विनाऽन्यत्र—°त्र-खलादिनिर्ग° मा० । °त्र-कालादौ निर्ग° तं डे° ॥

सूत्रम्—

सागारियस्स नीहडिया परेण अपडिग्गाहिता, तम्हा

दावए नो से कप्पइ पडिग्गाहित्तए ।

सागारियस्स नीहडिया परेण पडिग्गाहिया, तम्हा

5 दावए एवं से कप्पइ पडिग्गाहित्तए १८ ॥

५ अस्य सम्बन्धः प्रागेवोक्त । व्याख्याऽपि प्राग्वत् । नवरं > सागारिकद्रव्यं यदन्यत्र नीयते सा निर्हृतिकेत्युच्यते । सा यस्य समीपे प्रेषिता तेनाप्रतिगृहीता न कल्पते, प्रतिगृहीता तु कल्पते ॥ अथ भाष्यम्—

पढम-चउत्था पिंडो, वितिओ ततिओ य होति उ अपिंडो ।

10 पुरतां ते वि विवज्जे, भद्ग-पंतोहि दोसेहि ॥ ३६३५ ॥

निर्हृतिकायामपि द्रव्यतः प्रतिगृहीता न भावत इत्यादयश्चत्वारो भङ्गाः । नवरमत्र प्रथम-चतुर्थौ भङ्गौ शय्यातरपिण्डः, एकत्र भावतोऽपरत्र तु द्रव्यतो भावतश्च परेणाप्रतिगृहीतत्वात् । द्वितीयस्तृतीयश्च भङ्गो न भवति शय्यातरपिण्डः, परं सागारिकस्य पुरतः 'तावपि' द्वितीय-तृतीयभङ्गौ भद्रक-प्रान्तदोषभयाद् विवर्जयेयुः ॥ ३६३५ ॥

15 तत्र भद्रकस्तन्निश्रया प्रक्षेपं कुर्यात्, यस्तु प्रान्तः स इदं ब्रूयात्—

केणावि अभिप्पाएण दिज्जमाणं पि णेच्छिउं पुण्वि ।

अम्हे ओभावेंता, पुरओ चिय णे पडिच्छंति ॥ ३६३६ ॥

- अमी श्रमणकाः केनाप्यभिप्रायेण पूर्वमस्माभिर्दीयमानमपि 'अनीप्सित्वा' अप्रतिगृह्य साम्प्रतं बहुजनमध्येऽस्मान्पद्मराजयन्त इत्थमस्माकमेव पुरत इदमेव द्रव्यं प्रतीच्छन्ति ॥ ३६३६ ॥

20 किं तं न होति अम्हं, खेत्तंतरियं व किं विसमदोसं ।

सुव्वत्त सोत्तिगादिव, चरेंति जतिणो वि डंमेण ॥ ३६३७ ॥

किमेतद् द्रव्यमिदानीमस्माकं सत्कं न भवति?, अथ 'क्षेत्रान्तरमागतम्' इति कृत्वा कल्पते तदप्यसङ्गतम्, यतः क्षेत्रान्तरितं विषं किमदोषं भवति? तदमी सुव्यक्तं 'श्रोत्रिया इव' धिग्जातीया इव यतयोऽपि सन्तो दम्मेन चरन्ति । किमुक्तं भवति?—धिग्जातीयाः

25 'अशृद्धानिका वयम्' इति कृत्वा शृद्दगृहे न समुद्दिगन्ति परं तन्दुलदीनि गृह्णन्ति; यथा तेषां मशृद्धान्नव्रतं दम्भ एवममीयामपि शय्यातरपिण्डपरिहारदिव्रतं दम्भ इव लक्ष्यते ॥ ३६३७ ॥

अथाहृतिका निर्हृतिका वा येषु कारणेषु गृह्यते तान्याह—

दुविहे गेलन्नम्मी, णिमंतणे दब्बदुल्लभे असिवे ।

ओमोदरिय पओसे, भए य गहणं अणुण्णायं ॥ ३६३८ ॥

अस्य व्याख्या प्राप्तवत् (गा० ३५५०) ॥ ३६३८ ॥ अत्र निमग्नत्वापदं विशेषतो भावयति—

निबन्धनिमत्तैते, भणति भर्जि दलाहि जा एसा ।

तं पुण अविमीतेसुं, गीया इतरं पि मेण्हंति ॥ ३६३९ ॥

अप्यातरं महता निर्वन्धेन निमग्नयमाणं साधवो भणन्ति—या तवैषा भर्जिका—प्रहेणकं 5 आहृतिका निर्हृतिका वा तां प्रयच्छ । 'तत् पुनः' आहृतिकाया निर्हृतिकाया वा ग्रहणम-गीतार्थेषु कुर्वन्ति । ये तु गीतार्थास्ते 'इतरमपि' सागारिकपिण्डमपि गृह्णन्ति ॥ ३६३९ ॥

णेच्छंतमगीतं एतिणेव सुत्तेण पत्तियावेति ।

सच्छंदेण ण भणिमो, फुड-वियडमिणं भणति सुत्तं ॥ ३६४० ॥

अथागीतार्थ आहृतिकां निर्हृतिकां वा नेच्छति गृहीतुं तत् एतेनैव सूत्रेण प्रत्याययन्ति, 10 यथा—आर्याः ! वयं 'स्वच्छन्देन' स्वाभिप्रायेण न भणामः, किन्तु 'स्फुट-विकटम्' अतीव-व्यक्ताक्षरमिदमेव सूत्रं भणति, यथा—करुपते सागारिकेणाप्रतिगृहीता आहृतिका परेण च प्रतिगृहीता निर्हृतिकेति ॥ ३६४० ॥ अपि च—

जो तं जगप्पदीवेहिं पणीयं सब्बभावपण्णवणं ।

ण कुणति सुत्तं पमाणं, ण सो पमाणं पवयणम्मि ॥ ३६४१ ॥ 15

'तत्' सकलत्रिलोकीप्रसिद्धं 'जगत्प्रदीपैः' भगवद्विस्तीर्थकरैः प्रणीतं सर्वेषाम्—उत्सर्गा-5 पवाद-निश्चय-व्यवहारादीनां भावानां प्रज्ञापना—प्ररूपणा यत्र तत् तथाविधं श्रुतं यः कश्चित् प्रमाणं न करोति नासौ 'प्रवचने' चतुर्वर्णसङ्घमध्ये प्रमाणं भवति ॥ ३६४१ ॥

अमुमेवार्थमन्योक्तिमङ्गथा द्रढयति—

जस्सेव पभावुम्मिस्सिताइं तं चेव हयकतग्घाई ।

20

कुमुदाइं अप्पसंभावियाइं चंदं उवहसंति ॥ ३६४२ ॥

यस्यैव प्रभावेणोन्मीलितानि—प्रबुद्धानि तमेव चन्द्रं कुमुदान्युपहसन्तीति सण्टक्कः । कथ-म्भूतानि ? इत्याह—हतकृतमानि, हतशब्दो निन्दावाचकः, कृतमत्रतया पापानीत्यर्थः । आत्मानं सम्भावयन्ति—'वयमेव शोभनानि' इत्यभिमत्यन्ते तच्छीलानि च यानि तान्यात्मस-म्भावीनि, < कुंस्सितान्यात्मसम्भावीनि आत्मसम्भाविकानि । > एवंविधानि परमोपकारिण- 25 मपि चन्द्रं 'वयमतीवावदातानि, भवांस्तु सकलल्लत्तात्र तथा' इति स्वकीयश्चेतप्रभापटलेनोपहस-न्तीवोपहसन्तीत्युच्यते । एवमार्याः ! भवन्तोऽपि यस्यैव प्रभावेणोन्मीलितविवेकलोचनाः सज्जाताः तदेव श्रुतं साम्प्रतप्रमाणयन्तो हतकृतघ्ना इव लक्ष्यन्ते । एवं प्रज्ञापिताः सन्तः प्रतिपद्यन्ते सूत्राग्रातनापातकभयाद्गीतार्था अप्याहृतिकादिग्रहणम् ॥ ३६४२ ॥

॥ आहृतिका-निर्हृतिकाप्रकृतं समाप्तम् ॥

30

अं शि का प्र कृ त म्

सूत्रम्—

सागारियस्स अंसियाओ अविभत्ताओ अव्वोच्छि-
न्नाओ अव्वोगडाओ अनिज्जूढाओ, तम्हा दावए
नो से कप्पइ पडिग्गाहित्तए ।

सागारियस्स अंसियाओ विभत्ताओ वोच्छिन्नाओ
वोगडाओ निज्जूढाओ, तम्हा दावए एवं से कप्पइ
पडिग्गाहित्तए १९ ॥

अथास्य सम्बन्धमाह—

- 10 छिन्नममत्तो कप्पति, अच्छिण्णो ण कप्पती अह तु जोगो ।
पंचेरां वा भणितो, इयाणि साहारणं भणिमो ॥ ३६४३ ॥

आहृतिका-निर्हृतिकापिण्डवदंशिकापिण्डोऽपि सागारिकेण 'छिन्नममत्वः' 'ममायम्' इति
भावाद् निवर्तितः कल्पते, अच्छिन्नममत्वस्तु न कल्पते । अथैषः 'योगः' सम्बन्धः । यद्वा
'प्रत्येकम्' एकस्यैव सागारिकस्य सत्त्वं पिण्डमाश्रित्य विधिर्भणितः । इदानीं तु सागारिकस्यान्येषां
15 च साधारणं पिण्डमधिकृत्य विधिं भणामः ॥ ३६४३ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—सागारिकस्य या अंशिका तस्या अन्येषामंशिका-
भ्योऽविभक्ताया अव्यवच्छिन्नाया अव्याकृताया अनिर्गूढाया मध्यात् कश्चिद् भक्त-पानं दद्यात्,
नो 'से' तस्य साधोः कल्पते प्रतिग्रहीतुम् । सागारिकस्यांशिका विभक्ता व्यवच्छिन्ना व्याकृता
निर्गूढा च यस्माद् राशेर्भवति तस्माद् दद्यात्, एवं 'से' तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुमिति सूत्र-
20 सङ्केपार्थः ॥ अथ निर्युक्तिविस्तरः—

सागारियस्स अंसिय, अविभत्ता खेत्त-जंत-भोजेतु ।

खीरे मालाकारे, सगारदिडं परिहरंति ॥ ३६४४ ॥

सागारिकस्यांशिका अविभक्ता न कल्पते । सा च क्षेत्रे वा यन्त्रे वा भोज्येषु वा क्षीरे वा
मालाकारे वा सम्भवति । अत्र च सागारिकदृष्टं सर्वत्रापि परिहरन्तीति निर्युक्तिगाथासमा-
25 सार्थः ॥ ३६४४ ॥ अथैनामेव विवरीषुः सूत्रस्य विषमपदानि तावद् विवृणोति—

अंसो ति व भागो ति व, एगड्डा पुंज एव अविभत्ता ।

कतभागो वि ण सव्वो, वोच्छिज्जति सा अवोच्छिण्णा ॥ ३६४५ ॥

अंश इति वा भाग इति वा एकार्थे पदे । अंश एवांशिका, खैर्ये कः प्रत्ययः । तत्र
यावान् सागारिकादीनां साधारणश्चोलेक उपस्कृतस्तावानद्याप्यसण्डः पुञ्ज एव यदाऽऽस्ते न

१ निर्युदा मो० ले० ॥ २ स्वार्थिकः कप्रत्य० भा० ॥ ३ भा० विनाऽन्यत्र—०व अथस्ते त०
डे० मो० ले० । ०व.....आस्ते कां० । ०व अथस्ते तादी० ॥

भागादिविवक्षा कृता सा अंशिका अविमक्तेत्युच्यते । यत्र तु भागाः कृताः परं मूलराशिः
कृतभागोऽपि न सर्वो व्यवच्छिद्यते सा अव्यवच्छिन्ना ॥ ३६४५ ॥

अव्यवच्छिन्ना उ तुज्झं, मर्मं तु वा जा ण ताव णिदिसति ।

तत्थेव अच्छमाणी, होति अणिज्झिया अंसी ॥ ३६४६ ॥

सर्वेषामपि समा भागाः स्थापिताः परम् 'एष भागस्तत्र, एष पुनर्मम' इत्येवं यां न तावद्
निर्दिशति साऽव्याकृताऽभिधीयते । या तु निर्दिष्टा परमद्यापि न ततोऽन्यत्र नीयते सा अंशिका
तत्रैव तिष्ठन्ती अनिर्गुदा भवति । एवंविधा न कल्पते प्रतिग्रहीतुमिति ॥ ३६४६ ॥

अथ क्षेत्रद्वारं व्याचष्टे—

सीताइ जन्नो पहुगादिगा वा, जे कप्पणिज्जा जतिणो भवंति ।

साली-फलादीण व णिक्कयम्मि, पडेज्ज तेल्लं लवणं गुलो वा ॥ ३६४७ ॥ 10

सागारिकस्यान्येषां च साधारणे क्षेत्रे 'सीतायाः' हलपद्धतिदेशतायाः 'यज्ञः' पूजा भवेत्
तत्र शाल्यादिद्रव्यं यद् उपस्कृतम्, पृथुकादयो वा ये तत्र क्षेत्रे यतीनां कल्पनीया भवन्ति, यद्
वा तत्र शालीनां—कलमादीनां फलानां—चिर्मटादीनाम् आदिशब्दाद् योवारिप्रभृतीनां धान्यानां
विक्रीयमाणानां निष्क्रम्ये तैलं वा लवणं वा गुडो वा पतेत्, एषा सर्वाऽपि क्षेत्रविषया सागा-
रिकांशिका ॥ ३६४७ ॥ यन्नद्वारमाह—

जंते रसो गुलो वा, तेल्लं चक्कम्मि तेसु वा जं तु ।

विकेज्जंते पडितं, पवत्तणंते य पगयं वा ॥ ३६४८ ॥

यन्नमपि सागारिकस्यान्यैः सह साधारणं स्यात् । तच्च द्विधा—इक्षुयन्नं तिलयन्नं च ।
तत्रेक्षुयन्ने कौलहुकाल्ये रसो गुडो वा भवेत् । तिलयन्नं तु चक्रमुच्यते, तत्र तैलं तिला-ऽतसी-
सर्पपादीना भवेत् । 'तेषु वा' रसादिषु विक्रीयमाणेषु 'यत् तु' तन्दुल-वृत्त-वस्त्रादिकमापति-20
तम्, अथवा यन्नस्य प्रवर्त्तने—प्रथमप्रारम्भे 'अन्ते वा' परिसमाप्तौ यत् ते सम्भूय 'प्रकृतं' प्रक-
रणं कुर्वन्ति, एषा यन्नविषया अंशिका ॥ ३६४८ ॥ अथ भोज्य-क्षीरद्वारे व्याख्यानयति—

गण-गोष्ठिमादि भोज्जा, भुत्तुच्चरियं व तत्थ जं किंचि ।

भाउगमादीण पजो, अविमत्तं जं व गोवेणं ॥ ३६४९ ॥

गणः—मूलादिगणरूपः गोष्ठी—महत्तरादिपुरुषपञ्चकपरिगृहीता तयोः, आदिशब्दादन्यस्यापि 25
महाजनस्य साधारणानि यानि भोज्यानि—सङ्खडयः यद् वा किञ्चिद् भोदकचूरिप्रभृतिकं तत्र
भुत्तुद्वारितं द्रव्यम्, एषा भोज्यविषया सागारिकांशिका । तथा सागारिकसम्बन्धनां भ्रातृ-
भ्रातृव्यादीनां 'पयः' दुग्धं यावदद्यापि सागारिकेण सहाविभक्तम्, यद् वा दुग्धं वृत्तिच्छिन्नं
सागारिकदुग्धमध्यादद्यापि गोपेनाविभक्तम्, एषा क्षीरविषया सागारिकांशिका ॥ ३६४९ ॥

मालाकारद्वारमाह—

पुप्फपणिण्ण आरामिगाण पडियं ण जाव उ विरिक्कं ।

पक्खेवगादि समुहं, अचियत्तादी य पुण्वुत्ता ॥ ३६५० ॥

१ °निर्युदा भा० मो० ले० ताडी० ॥ २ °दू यावा° भा० ॥ ३ कोल्हका° भा० क० विना ॥

पुष्पाणां पणितेन-विक्रयेण यद् 'आरामिकाणां' मालिकानां घृतादिकं पतितं तद् आरामस्वामिना सागारिकेण यावदद्यापि न 'विरिक्तं' विभक्तं तावदेवाऽपि सागारिकांशिका । अथ च क्षेत्रादिषु मालाकारान्तेषु द्वारेषु यदि सागारिकस्य सम्मुखं पश्यतस्तदीयायामंशिकायामविभक्तायां साधवो भक्तादिकं गृह्णन्ति तदा भद्रककृताः प्रक्षेपकादयः प्रान्तकृताः पुनरभीतिकादयः पूर्वोक्ता दोषा मन्तव्याः ॥ ३६५० ॥ मालाकारद्वारं प्रकारान्तरेणाह—

अहवा वि मालाकारस्स असिंयं अवणयंति भुज्जेसु ।

सो य सगारो तेसिं, तं पि ण इच्छंति अविभक्तं ॥ ३६५१ ॥

अथवा मालाकारस्य पुष्पावचयनादिनिर्विष्टामंशिकां 'भोज्येषु' शालि-दाल्यादिषु यावत् तस्य आभाव्यं तावन्मात्रमगारिणः प्रागेवापनयन्ति, स च मालाकारः 'तेषां' साधूनां सागारिकः, अतो यावदसौ मालाकारांशिका अविभक्ता तावत् तामपि ग्रहीतुं नेच्छन्ति ॥ ३६५१ ॥

द्वितीयपदमाह—

गेलणमाईसु उ कारणेसु, माऽदिप्पसंगो ण य सर्व्वे गीता ।

गिण्हंति पुंजा अविरेडियातो, तस्सऽण्णतो वा वि विरेडियाओ ॥ ३६५२ ॥

ग्लानत्वा-ऽवमौदर्यादिषु कारणेषु संस्तरणाभावे 'मा प्रथमत एव शय्यातरपिण्डग्रहणेऽति-प्रसजो भवतु' इति कृत्वा, न च ते सर्व्वेऽपि गीतार्था अतः प्रथमम् 'अविरिक्ताद्' अन्यैः समं साधारणात् पुज्जात्, ततः 'अन्यस्मादपि' विरिक्तात् 'तस्य' सागारिकस्य सत्कात् पुज्जाद् गृह्णन्ति ॥ ३६५२ ॥

॥ अंशिकाप्रकृतम् ॥

पू ज्य भ क्त उ प क र ण प्र कृ त म्

20 सूत्रम्—

सागारियस्स पूयाभत्ते उद्देसिए चेइए पाहुडियाए,
सागारियस्स उवगरणजाए निट्टिए निसट्टे पाडिहारिए,
तं सागारिओ देज्जा सागारियस्स परिजणो देज्जा,
तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिगाहित्तए २० ॥

25 अथास्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

दण्वे छिण्णमच्छिण्णं, ण कप्पती कप्पए य इति वुत्तं ।

इदमण्णं पुण भावे, अब्बोच्छिण्णम्मि पडिसिद्धं ॥ ३६५३ ॥

द्रव्यतः 'छिन्नं' विभक्तं सद् अंशिकाद्रव्यं कल्पते, तदेव 'अच्छिन्नं' 'अविभक्तं' न कल्पते इति प्रोक्तम् । इदं पुनरन्यद् असिन् सूत्रे सागारिकस्याव्यवच्छिन्ने भावे प्रतिषिद्धम्, न कल्पते इत्यर्थः ॥ ३६५३ ॥

अविसेसिओ व पिंडो, हेडिमसुत्तेसु एसमक्खातो ।

इह पुण तस्स विभागो, सो पुण उवकरण भत्ते वा ॥ ३६५४ ॥ 5

अथवा अधस्तनसूत्रेषु 'अविशेषितः' विभागरहितः 'एषः' सागारिकपिण्ड आख्यातः । 'इह पुनः' प्रस्तुतसूत्रे 'तस्य' सागारिकपिण्डस्य विभाग उच्यते । कथम् ? इत्याह—'स पुनः' पिण्ड उपकरणं वा भवेद् भक्तं वा इति ॥ ३६५४ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—सागारिकस्य ये पूज्याः—स्वामि-कलाचार्यादयस्तदर्थं भक्तम्—अशनादि पूज्यभक्तम्, तच्चेद्देशः—सङ्कल्पत्वेन निर्वृत्तमौद्देशिकम्, तानेव पूज्यानु-10 दिश्य कृतमित्यर्थः । तत्तत्क्षेपामेव प्राप्नुतिकायां 'चेतितं' दौकनीकृतम्, उपनीतमिति भावः । तथा सागारिकस्य उपकरणजातं—वस्त्र-कम्बलादिकं पूज्यानामर्थाय 'निष्ठितं' निष्पादितम्, ततः 'निसृष्टं' पूज्येभ्यः प्रदत्तम् । 'तच्च' भक्तमुपकरणं वा तेभ्यः प्रातिहारिकं दत्तम्, मुक्तावशेषं सदिदं भूयोऽप्यस्माकं प्रत्यर्पणीयमिति भावः । तद् एवं प्रकारं सयतानां सागारिको वा दद्यात् सागारिकस्य परिजो वा दद्यात् किं कल्पते ? न वा ? इत्याह—(ग्रन्थाग्रं २४२२०) 'तस्मात्' 15 पूज्यभक्तात् पूज्योपकरणाद्वा प्रातिहारिकाद् दद्यात् परं न कल्पते प्रतिग्रहीतुमिति सूत्रार्थः ॥

अथ भाष्यम्—

संबंधी सामि गुरु, पासंडी वा वि तं समुद्दिस्स ।

पूया उक्खित्तं ति थ, पट्टमभत्तं च एगट्ठा ॥ ३६५५ ॥

सागारिकस्यैव यः 'सम्बन्धी' पितृव्य-मातुलादियो वा तस्य 'स्वामी' प्रभुः 'गुरुर्वा' कला-20 चार्यः यस्य वा पाषण्डिनो भक्तैः स पूज्य उच्यते तं समुद्दिश्य कृतं पूज्यभक्तमुच्यते । "तत्त्व-मेद-पर्यायैर्व्याख्या" इति वचनादेकार्थिकान्याह—पूज्यभक्तम् उक्खित्तभक्तं पट्टकभक्तम्, एतान्येकार्थानि पदानि ॥ ३६५५ ॥

चेड्य कडमेगट्ठं, पाहुडिय पहेणगं च एगट्ठा ।

उवगरणं वत्थादी, जाव विभागो व जोगं वा ॥ ३६५६ ॥ 25

चेतितं कृतं चेत्येकार्थम् । प्राप्नुतिका प्रहेणकमिति च एकार्थं । उपकरणं वस्त्रादिकम् । वलं चेह क्षौमिकं गृह्यते, तच्च परिधानं पावरणं वा पूज्यानां दातव्यम्, आदिग्रहणात् पाषण्डिनः प्रतिग्रहो वा कम्बलं वा एकादशप्रतिमां प्रतिपिस्तोर्वा रजोहरणं दातव्यम्, एवमादिको यावान् विभागोऽत्र घटते यद् वा यस्योपकरणं योग्यं तद् वक्तव्यम् ॥ ३६५६ ॥

१ 'तिकया 'चे' भा० ॥ २-३ ददाति भा० ॥ ४ ग्रन्थाग्रम्—१००० डे० ताटी० । ग्रन्थाग्रम्—१०००० मो० डे० ॥ ५ अत्रान्तरे मो० डे० प्रतिसक्त द्वितीयः खण्डः समाप्यते । अन्ते च इति श्रीकल्पवृत्तिद्वितीयखण्डं समाप्तम् इत्युक्खितं वर्तते ॥ ६ दिशब्दात् पा० भा० ॥

निष्ठिय कडं च उक्कोसकं च दिण्णं तु जाणसु णिसड्ढं ।

भुत्तुन्वरियं पडिहारियं तु इयरं पुणो चत्तं ॥ ३६५७ ॥

निष्ठितं कृतमित्येकोऽर्थः । यद्वा यद् उत्कृष्टं वस्त्रादि तद् निष्ठां प्राप्तमिति कृत्वा निष्ठित-
मुच्यते । यत्तु दत्तं तद् निसृष्टं जानीहि । मुक्तोद्वारितं भूयोऽस्माकं नित्यर्पणीयमिति यत् प्रतिज्ञातं
५ तत् प्रातिहारिकम् । 'इतरत् पुनः' अप्रातिहारिकं सागारिकेण भक्तमुपकरणं वा यत् 'त्यक्तं'
निर्देयतया दत्तमित्यर्थः । < एवंविधं प्रातिहारिकदत्तं शय्यातरपिण्ड इति कृत्वा न ग्रहीत-
व्यम् > ॥ ३६५७ ॥

सूत्रम्—

10 सागारियस्स पूयाभत्ते उद्देसिए चेइए जाव पाडि-
हारिए, तं नो सागारिओ देज्जा नो सागारियस्स
परिजणो देज्जा, सागारियस्स पूया देज्जा, तम्हा
दावए नो से कप्पइ पडिग्गाहित्तए २१ ॥

अथ व्याख्या प्राप्तवत् । नवरम्—अत्र न सागारिको न वा सागारिकस्य परिजनो दद्यात्
किन्तु सागारिकस्य 'पूज्यः' सम्बन्धि-स्वाम्यादिर्दद्यात् तथापि न कल्पते, प्रातिहारिकतया दत्त-
15 मिति कृत्वा सागारिकपिण्डत्वात् ॥

सूत्रम्—

20 सागारियस्स पूयाभत्ते उद्देसिए चेइए पाहुडियाए
सागारियस्स उवगरणजाए निट्ठिए निसट्ठे अपाडि-
हारिए, तं सागारिओ देइ सागारियस्स परिजणो
देइ, तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिग्गाहित्तए २२ ॥

अयमप्रातिहारिकतया सागारिकपिण्डो न भवति, परं सागारिकस्तत्परिजनो वा ददातीति
कृत्वा प्रक्षेपकादिदोषसद्भावाद् न कल्पते ॥

सूत्रम्—

25 सागारियस्स पूयाभत्ते जाव अपाडिहारिए, तं नो
सागारिओ देइ, नो सागारियस्स परिजणो देइ,
सागारियस्स पूया देइ, तम्हा दावए एवं से कप्पइ
पडिग्गाहित्तए २३ ॥

अत्र सागारिकेणादृष्टं तत्पूज्योऽप्रातिहारिकं ददातीति कृत्वा कल्पते, परं द्वितीयपदे,
नोत्सर्गतः ॥ यत् आह—

पूज्याभक्ते चेतिहं, उक्त्वाकरणे णिट्ठिने णिसट्ठे य ।

तं पि ण कप्पति घेत्तुं, पक्खेवगमादिणो दोसा ॥ ३६५८ ॥

पूज्यानामर्थाय यद् भक्तं 'चेतितं' कृतम्, यच्चोपकरणं निष्ठितं तत् तेभ्यः 'निसृष्टम्' ६
अप्रातिहारिकतया प्रदत्तं तदपि न कल्पते प्रतिग्रहीतुम्, प्रक्षेपकादयो दोषा भद्रक-प्रान्तकृता
मा भूवन्निति ॥ ३६५८ ॥

॥ पूज्यभक्त-उपकरणप्रकृतं समाप्तम् ॥

उ प धि प्र कृत म्

सूत्रम्—

10

कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा इमाइं पंच
वत्थाइं धारित्तए वा परिहरित्तए वा, तंजहा—
जंगिण भंगिण साणए पोत्तए तिरीडपट्ठे नामं
पंचमे २४ ॥

अथास्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

15

उवगरणं चिय पगयं, तस्स विभागो उ वित्थिय-चरिमम्मि ।

आहारो वा वुत्तो, इदाणि उवधिस्स अधिकारो ॥ ३६५९ ॥

पूर्वसूत्रे तावदुपकरणमेव प्रकृतम्, अतः 'तस्य' उपकरणस्य 'विभागः' विशेषप्ररूपणं
द्वितीयोद्देशकस्य चरमे अन्त्ये सूत्रद्वये क्रियते । अथवा पूर्वसूत्रेषु सप्रपञ्चमाहार उक्तः, इदानीं
त्वस्मिन् सूत्रे 'उपधि(धे)रधिकारः' यादृश उपधिर्गृहीतुं कल्पते तादृक् प्रतिपाद्यते इति भावः ३०
॥ ३६५९ ॥

ताइं विरूवरूवाइं देइ वत्थाणि ताणि वा घेत्तुं ।

सेस जतीणं देज्जा, तत्थ इमे पंच कप्पंति ॥ ३६६० ॥

अथवा 'तानि' परिधान-प्रावरण-कम्बलादीनि विरूपरूपाणि वस्त्राणि यदा सागारिकोऽप्राति-
हारिकतया ददाति तदा तानि गृहीत्वा पूज्यः कलाचार्यादिः 'शेषाणि' मुक्तोद्धरितानि यतीनां ३६
दद्यात्, 'तत्र' तेषु दीयमानेष्वभूनि पञ्च वस्त्राणि कल्पन्ते ॥ ३६६० ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा इमानि पञ्च
वस्त्राणि 'धारयितुं वा' परिग्रहे धर्तुं 'परिहर्तुं वा' परिभोक्तुम् । तद्यथा—जङ्गमाः—व्रसाः
तदवयवनिष्पन्नं जाह्नमिकम्, सूत्रे प्राकृतत्वाद् मकारलोपः, भङ्गा—अतसी तन्मयं भाङ्गिकम्,

सनसूत्रमयं सानकम्, 'पोतकं' कार्पासिकम्, तिरिडः—वृक्षविशेषस्तस्य यः पट्टो वल्कलक्षण-
स्तन्निष्पन्नं तिरिडपट्टकं नाम पञ्चमम् । एष सूत्रसङ्केतार्थः ॥

अथ विस्तारार्थं भाष्यकृद् विभणिपुराह—

जंगमजायं जंगिय, तं पुण विगलिदियं च पंचिंदी ।

८ एकैकं पि य एत्तो, होति विभागेणऽणेगविहं ॥ ३६६१ ॥

जङ्गमेभ्यो जातं जङ्गिकम्, तत् पुनर्विकलेन्द्रियनिष्पन्नं पञ्चेन्द्रियनिष्पन्नं वा । अनयोर्मध्ये
एकैकमपि विभागेन चिन्त्यमानमनेकविधं भवति ॥ ३६६१ ॥ तद्यथा—

पट्ट सुवन्ने मलय, अंसुग चीणंसुके च विगलेंदी ।

उण्णोद्विय मियलोमे, कुतवे किट्टे त पंचिंदी ॥ ३६६२ ॥

१० “पट्ट” त्ति पट्टसूत्रजम्, “सुवन्ने” चि सुवर्णवर्णं सूत्रं केपाञ्चित् कृमीणां भवति तन्निष्पन्नं
सुवर्णसूत्रजम्, मलयो नाम—देशस्तत्सम्भवं मलयजम्, अंसुकः—श्लक्ष्णपट्टः तन्निष्पन्नमंसुकम्,
चीनांसुको नाम—कोशिकाराख्यः कृमिः तस्माद् जातं चीनांसुकम्, यद्वा चीना नाम जनपदः
तत्र यः श्लक्ष्णतरः पट्टस्तस्माद् जातं चीनांसुकम्, एतानि विकलेन्द्रियनिष्पन्नानि । तथा
और्णिकमौष्ट्रिकं मृगरोमजं चेति प्रतीतानि, कुतपो जीणम्, किट्टं—तेषामेवोर्णारोमादीनामवयवाः

११ तन्निष्पन्नं वस्त्रमपि किट्टम्, एतानि पञ्चेन्द्रियनिष्पन्नानि द्रष्टव्यानि ॥ ३६६२ ॥

अथ भाङ्गिकादीनि चत्वार्यप्येकगाथया व्याचष्टे—

अतसी-वंसीमादी, उ भंगियं साणियं च सणवक्के ।

पोत्तय कप्पासमयं, तिरिडरुक्खा तिरिडपट्टो ॥ ३६६३ ॥

अतसीमयं वा “वंसि” त्ति वंशकरीलस्य मध्याद् यद् निष्पद्यते तद् वा, एवमादिकं भाङ्गि-
२० कम् । यत् पुनः सनवृक्षवल्काद् जातं तद् वस्त्रं सानकम् । पोतकं कार्पासमयम् । तिरिडवृक्ष-
वल्काद् जातं तिरिडपट्टकम् ॥ ३६६३ ॥

पंच परुवेऊणं, पत्तेयं गेण्हमाण संतम्मि ।

कप्पासिगा य दोण्णि उ, उण्णिण्य एक्को य परिभोगो ॥ ३६६४ ॥

एवं पञ्च वस्त्राणि प्ररूप्य सम्प्रति ग्रहणविधिरभिधीयते—“प्रत्येकम्” एकैकस्य साधोः
२५ प्रायोग्याणि वस्त्राणि गृह्णता ‘सति’ विद्यमाने लामे द्वौ कल्पौ कार्पासिकौ एकौ और्णिक इत्येवं
त्रयः कल्पा गृहीतव्याः । परिभोगश्चाभीषां वक्ष्यमाणविधिना विधातव्यः । एषा पुरातना
गाथा ॥ ३६६४ ॥ अथैनामेव विवृणोति—

एक्कोन्नि सोत्ति दोण्णी, तिण्णि वि गेण्हिज्ज उण्णिण्ण लहुओ ।

पाउरमाणे चैवं, अंतो मज्जे व जति उण्णी ॥ ३६६५ ॥

३० एक और्णिकः कल्पो द्वौ वा सौत्रिकौ प्रत्येकं गृहीतव्यौ । अथ त्रीनपि कल्पान् सौत्रिकान्

१ चीनो नाम भा० का० ताटी० विना ॥ २ “पंचिंदियं मियलोमे” सलोमे मूलगलोमे वा, कुतवं
छगलं, किट्टं एतेसि चैवावयवमिष्कण्णं” इति चूर्णौ । “उण्णिण्य-उट्टिया प्रतीता, मियलोमे पञ्चव्याण रोमा,
कुतपो तस्सेव अवयवा, किट्टिमं मल्लगल्लियारोमं, एवाणि पंचिंदियमिष्कण्णाणि” इति विशेषचूर्णौ ॥

और्णिकान् वा गृह्णाति ततो मासलघु । प्रावृण्वन्नपि यद्येकौर्णिकं प्रावृणोति ततः 'एवमेव' मासलघु । 'अन्तर्वा' शरीरानन्तरितं 'मध्ये वा' द्वयोः सौत्रिकयोर्मध्यभागे यद्यौर्णिकं प्रावृणोति तदाऽपि मासलघु ॥ ३६६५ ॥ इदमेव भावयति—

अर्विमतरं व वाहिं, वाहिं अर्विमतरं करेमाणे ।

परिमोगविवक्षासे, आवज्जइ मासियं लहुअं ॥ ३६६६ ॥

अभ्यन्तरपरिमोग्यं-सौत्रिकं कल्पं वहिः 'कुर्वन्' प्रावृण्वन् वहिःपरिमोग्यं वा-और्णिक-मभ्यन्तरं कुर्वन् परिमोगव्यत्यासं करोति, तत्र चापघते मासिकं लघुकम् । यत एवमतः सौत्रिकं कल्पमन्तः प्रावृणुयात्, और्णिकं तु वहिः । एष विधिपरिमोग उच्यते ॥ ३६६६ ॥

अत्र विधीयमाने गुणानुपदर्शयति—

छप्पइय-पणगरक्खा, भूसा उज्झायणा य परिहरिया ।

10

सीतचारणं च कृतं, खोम्मिय अर्विमतरं तेण ॥ ३६६७ ॥

और्णिके ह्यन्तः परिसुज्यमाने षट्पदिकाः संसज्येरन्, ताः सौत्रिकमन्तः प्रावृण्वता रक्षिता भवन्ति । और्णिकं चान्तः परिसुज्यमानं मलीमसं भवति, तत्र च पनकः संसज्यते, अतो विधिपरिमोगे पनकस्यापि रक्षा कृता भवति । सौत्रिकेण च वहिः प्रावृतेन विमूषा भवेत् । तथा वस्त्रमर्हन्निशमपि परिसुज्यमानं मलक्षमं-न मलीमसं भवति, कम्बली तु परिसुज्यमाना मलीमसा जायते, मलीमसतया च दुर्गन्धा, अतो विधिपरिमोगे "उज्झायणा" दुर्गन्धता साऽपि परिहृता । सौत्रिककल्पगर्भया च कम्बलिकया प्रात्रियमाणया शीतत्राणं कृतं स्यात् । एतेन कारणकलापेन 'क्षौमिकं' कार्पासिकं वस्त्रमभ्यन्तरे प्रावरणीयम् ॥ ३६६७ ॥

अथ कार्पासिकं न प्राप्यते ततः किं कर्त्तव्यम् ? इत्याह—

कप्पासियस्स असती, वागय पट्टे य कोसियारे य ।

20

असती य उण्णियस्सा, वागत कोसेज्ज पट्टे य ॥ ३६६८ ॥

कार्पासिकस्याभावे वल्कजम्, तस्याभावे पट्टवस्त्रम्, तदप्राप्तौ कौशिकारवस्त्रमपि ग्रहीतव्यम् । अथौर्णिकं न प्राप्यते तत और्णिकस्य स्थाने प्रथमं वल्कजं ततः कौशेयं ततः पट्टजमपि ग्राह्यम् । यद्वा पट्टशब्देनात्र तिरीटपट्टकमुच्यते । चशब्दादतसी-वंशीमयमपि ग्रहीतव्यम् ॥ ३६६८ ॥ अथ प्रावरणे गणनाविधिमाह—

25

ण उण्णियं पाउरते तु एकं, दोण्णी जता खोम्मिय उण्णियं च ।

दो सुत्ति अंतो वहि उण्णि तीसु, दुगादि उण्णी वि वहिं परेण ॥ ३६६९ ॥

और्णिकं कल्पमेकं न प्रावृणुते, अर्थादापन्नं सौत्रिकमेकमपि प्रावृणुयात् । यदा तु द्वौ कल्पौ प्रावृणोति तदा 'क्षौमिकं' सौत्रिकमन्तः द्वितीयं पुनरौर्णिकं वहिः प्रावृणुयात् । त्रिपु कल्पेषु प्रावरीतुमिष्टेषु द्वौ सौत्रिकावन्तः एकं त्वौर्णिकं वहिः प्रावृणुयात् । अथौर्णिकान् 30 व्यादीनपि प्रावरीतुमिच्छति ततो द्वित्रिप्रभृतयोऽप्यौर्णिका वहिः सौत्रिकान् परं प्रावृणुयात् ।

॥ ३६६९ ॥ अथ वस्त्रग्रहणे विधिमाह—

पंचहं वत्थानं, परिवाडीगाएँ होइ ग्रहणं तु ।

उप्परिवाडी ग्रहणे, पच्छित्ते मग्गणा होइ ॥ ३६७० ॥

‘पञ्चानां’ जङ्गिकादीनां वस्त्राणां परिपाट्या ग्रहणं कर्तव्यम् । परिपाटिर्नाम—पूर्वं कार्पासि-
कमौर्णिकं च, तदभावे वस्त्रकज-पट्टादिकमित्यादिरनन्तरोक्तः क्रमः । तामुल्लङ्घ्य उत्परिपाट्या
६ ग्रहणे प्रायश्चित्तस्य मार्गणा भवति । तद्यथा—जघन्यमुपधिसुत्परिपाट्या गृह्णाति पञ्चरात्रिन्दिवानि,
मध्यमे मासलघु, उत्कृष्टे चतुर्लघवः ॥ ३६७० ॥ एतदेव भावयति—

अलंभऽहाडस्स उ अप्पकम्मं, अलंभे तस्सावि उ जं सकम्मं ।

एतं अकारुं चउरो उ मासा, भवंति वत्थे परिवाडिहीणे ॥ ३६७१ ॥

इह छेदन-सीवन-सन्धानादेरेकमपि परिकर्म यत्र न भवति तद् यथाकृतम् । यस्य तु
10 दशिका वा केवलं छेत्तव्याः, सन्धानं वा द्वयोः खण्डयोर्विधेयम्, तुन्ननं वा कर्तव्यं तदल्पपरि-
कर्म । यत्तु बहुधा छिद्यमानं सन्धीयमानं वा प्रमाणप्राप्तं भवति, यद् वा बहुधा सीवितव्यं तद्
बल्लं बहुपरिकर्मोच्यते । तत्र प्रथमं यथाकृतं मार्गयितव्यम्, तस्यालाभेऽल्पपरिकर्म, तस्याप्य-
भावे यत् ‘सकर्म’ बहुपरिकर्मकम् । अथैवंविधं योगमकृत्वा प्रथममेवाल्लपरिकर्म बहुपरिकर्म
वा गृह्णाति ततश्चत्वारो मासा लघवः । तुशब्दो विशेषणे, तल्लब्धश्चायमर्थः—उत्कृष्टस्य बल्लस्य
15 यथाकृतादिविपर्यासग्रहणे चतुर्लघवः, मध्यमस्य विपर्यासे मासिकम्, जघन्यस्य व्यत्यासे
पञ्चकम् । एवं ‘परिपाटीहीने’ यथोक्तग्रहणक्रमरहिते बल्ले गृह्यमाणे प्रायश्चित्तम् ॥ ३६७१ ॥

अथ द्वितीयपदमाह—

अद्धानमाईसु उ कारणेसुं, कुञ्जा अलंभम्मि उ उक्कमं पि ।

गेलन्नमादीसु विवज्जयं वा, असतीय कुञ्जा खलु खुम्मियस्स ॥ ३६७२ ॥

20 अध्वा—विप्रकृष्टो मार्गस्तं प्रपन्नानां ततो वा निर्गतानां दुर्लभं बल्लं भवेत्, एवमादिषु
कारणेषु बल्लसालाभे उत्क्रममपि कुर्यात्, यथाकृतादिक्रमव्यत्यासेनापि गृहीयादिति भावः ।
तथा ग्लानत्वा-ऽनात्मवशतादिषु कारणेषु ‘विपर्ययमपि’ परिभोगविपर्यासमपि कुर्यात्, अन्तः-
परिभोग्यं बहिः बहिःपरिभोग्यं चान्तः प्रावृणुयादिति भावः । क्षौमिकस्य वा करुपस्याभावे
खल्वेकमप्यौर्णिकं प्रावृणुयात् ॥ ३६७२ ॥

रजोहरणप्रकृतम्

मूत्रम्—

कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा इसाइं पंच
रयहरणाइं धारित्तेण वा परिहरित्तेण वा, तंजहा—
उण्णिण्ण उट्ठिण्ण साणण वच्चाचिप्पण्ण मुंजचिप्पण्ण
नाम पंचमे २५ ॥

6

अथास्य सम्बन्धमाह—

उदितो खलु उक्कोसो, उवही मज्झिममिदाणि वोच्छामि ।

संखा व एस सरिसी, पाउंछण मुत्तसंबंधो ॥ ३६७३ ॥

‘उदितः’ भणितः खल्वनन्तरसूत्रे ‘उक्कुष्टः’ और्णिक-सौत्रिककल्परूप उपधिः । इदानीं तु ¹⁰
‘मध्यममुपधि’ रजोहरणमहमस्मिन् सूत्रे वक्ष्ये । यद्वा अनयोः सूत्रयोर्या पञ्चलक्षणा सङ्ख्या
एषा ‘सदृशी’ वस्त्राणां रजोहरणानां च तुल्या, अत इदं ‘पादप्रोच्छन्नं’ रजोहरणं तद्विषयं
सूत्रमारभ्यते । एष सम्बन्धः ॥ ३६७३ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा इमानि पञ्च
रजोहरणानि धारयितुं वा परिहर्तुं वा । ‘तद्यथा’ इति उपप्रदर्शनार्थः । ‘और्णिकम्’ ऊरुणिका- ¹⁵
नामूर्णीभिर्निर्वृत्तम्, ‘औष्ट्रिकं’ उष्ट्रोमभिर्निर्वृत्तम्, ‘सानकं’ सनवृक्षवल्काद् जातम्, वच्चकः—
वृणविशेषस्तस्य चिप्पकः—कुष्ठितः त्वग्रूपः तेन निष्पन्नं वच्चकचिप्पकम्, मुञ्जः—शरस्तम्बस्तस्य
चिप्पकाद् जातं मुञ्जचिप्पकं नाम पञ्चममिति सूत्रार्थः ॥ अथ भाष्यविस्तरः—

अङ्घ्रिमतं च वज्झं, हरति रयं तेण होइ रयहरणं ।

तं उण्णिण्ण उट्ठि सणयं, वच्चयचिप्पं च मुंजं च ॥ ३६७४ ॥

20

यस्मादाभ्यन्तरं बाह्यं च रजो हरति तेन रजोहरणं भवति । तत्र बाह्यं रजो हरतीति सुप्र-
तीतम्, आभ्यन्तरं कथं पुनरपहरति ? इति उच्यते—रजोहरणेन प्रमार्जिते भूभागे ये आदान-
निक्षेपादयः संयमव्यापारा विधीयन्ते ते तदष्टकर्मरूपमाभ्यन्तरं रजोऽपहरन्ति, अतः कारणे
कार्याध्यासोप विधाय तदप्याभ्यन्तररजोहरणमुच्यते । उक्तं च—

संजमजोगा एत्थं, रओहरा तेसि कारणं जेणं ।

25

रयहरणं उचयारा, तेणं मण्णइ रओ कम्मं ॥ (पञ्चवस्तुके गा० १३३)

तच्च पञ्चविधम्—और्णिकमौष्ट्रिकं शनकं वच्चकचिप्पकं मुञ्जचिप्पकं चेति ॥ ३६७४ ॥
तत्राद्यानि त्रीणि सुप्रसिद्धानि, अन्त्यद्वयं व्याख्यानयति—

वच्चकं मुंजं कत्तंति चिप्पिउं तेहि वूयए गोणी ।

पाउरण्णत्थुराणि य, करेति देसिं समासज्ज ॥ ३६७५ ॥

30

कचिद् धर्मचक्रभूमिकादौ देशे 'वच्चकं' दर्भाकारं तृणविशेषं 'मुञ्जं च' शरस्तम्भं प्रथमं 'चिप्पित्वा' कुट्टयित्वा तदीयो यः क्षोदस्तं कर्त्तव्यन्ति । ततः 'तैः' वच्चकमृत्रैर्मुञ्जमृत्रैश्च 'गोणी' वोरको व्यूयते, प्रावरणा-ऽऽस्तरणानि च 'देशी' देशविशेषं समासाद्य कुर्वन्ति । अतस्तन्निष्पन्नं रजोहरणं वच्चकचिप्पकं मुञ्जचिप्पकं वा भण्यते ॥ ३६७५ ॥

६ रयहरणपंचगस्ता, परिवाडीयाएँ होति गहणं तु ।

उत्परिवाडी गहणे, आवज्जति मासियं लहुअं ॥ ३६७६ ॥

'रजोहरणपञ्चकस्य' अनन्तरोक्तस्य परिपाटिकया ग्रहणं भवति । उत्परिपाट्या तु ग्रहणे आपद्यते मासिकं लघुकम् ॥ ३६७६ ॥ का पुनः परिपाटिः ? इत्याह—

तिविहोन्निय असतीए, उट्टियमादीण गहण धरणं तु ।

१० उत्परिवाडी गहणे, तत्थ वि सट्ठणपच्छेत्तं ॥ ३६७७ ॥

यथाकृतादिभेदात् त्रिविधं यदौर्णिकं तत् प्रथमतो ग्रहीतव्यम् । यथाकृतादिलाभचर्चः प्राग्वद् द्रष्टव्यः । अथौर्णिकं न प्राप्यते तत औष्ट्रिकादीनामपि चत्तुर्णां यथाक्रमं ग्रहणं धारणं वा कर्त्तव्यम् । अथ 'उत्परिपाट्या' यथोक्तक्रमव्यत्यासेन ग्रहणं करोति ततस्तत्रापि स्वस्थानमाय-
श्चित्तम्, मध्यमोपधिनिष्पन्नं लघुमासिकमिति भावः ॥ ३६७७ ॥

१५ आह—किमर्थं प्रथममौर्णिकं गृह्यते ? उच्यते—

उट्ट-सणा कुच्छंती, उल्ला इयरेसु महवं णत्थि ।

तेणोपिणियं पसत्थं, असतीय उ उक्कमं कुज्जा ॥ ३६७८ ॥

"उट्ट-सण" ति औष्ट्रिक-शनजे रजोहरणे वर्षाकाले व्याघारितवृष्टिकायेनाद्गीभूते सती कुथ्यतः । ततश्च पनकसम्मूर्च्छनादयो दोषाः प्रमार्जनाकार्यं च न भवति । अथाग्नेयापि प्रमा-
२० र्जयन्ति ततो दशिकान्तेषु गोलकाः प्रतिबध्यन्ते, मलिनीभूते च तत्राप्यायविराधना । तथा 'इतरयोः' वच्चक-मुञ्जचिप्पकारणयो रजोहरणयोर्मर्दितं नास्ति, स्वभावत एव कठिनत्वात् । तेन कारणेनौर्णिकरजोहरणमौष्ट्रिकादिभ्यः प्रशस्तम् । और्णिकस्य 'असति' अभावे उत्क्रमं कुर्यात्, औष्ट्रिकादीन्यपि यथालयं गृहीयादिति भावः ॥ ३६७८ ॥

॥ रजोहरणप्रकृतं समाप्तम् ॥

२५ ॥ इति कल्पाध्ययनटीकायां द्वितीय उद्देशकः परिसमाप्तः ॥

द्वितीयोद्देशकोऽयं मयाऽपि, स्पष्टीचके सद्गुरुणा प्रसादात् ।

सूते नाम्मोविन्दुनिस्यन्दमिन्दुयावा चन्द्रज्योत्स्वया चुम्बितः किम् ? ॥

॥ नमः श्रीजिनप्रवचनस्थविरेभ्यः स्थविरेभ्यः ॥

पूज्यश्रीभद्रबाहुस्वामिविनिर्मितस्वोपज्ञनिर्युक्तयुपेतं बृहत् कल्पसूत्रम् ।

श्रीसङ्खदासगणिक्षमाश्रमणसूत्रितेन लघुभाष्येण भूषितम्
तपाश्रीक्षेमकीर्त्याचार्यवरविहितया वृत्त्या समलङ्कृतम् ।

तृतीय उद्देशः ।

— उ पा श्र य प्र वे श प्र कृ त म् —

व्याख्यातो द्वितीय उद्देशकः, अथ तृतीयः प्रारम्भ्यते, अस्य चेदमादिसूत्रम्—
नो कप्पइ निग्गंथाणं निग्गंथीणं उवस्सयंसि^१ चिट्ठि-
त्तए वा निसीइत्तए वा तुयट्ठित्तए वा निद्वाइत्तए
वा पयलाइत्तए वा, असणं वा ४ आहारं आहारि-
त्तए, उच्चारं वा पासवणं वा खेलं वा सिंघाणं वा
परिट्ठवित्तए, सज्झायं वा करित्तए, ज्ञाणं वा ज्ञाइ-
त्तए, काउस्सगं वा ठाणं ठाइत्तए १ ॥

अथास्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

वत्थाणि एवमादीणि गणहरो गेण्हउं सयं चेव ।

वच्चति वत्तिणीवसहिं, पवत्तिणीए पणामेउं ॥ ३६७९ ॥

10

‘एवमादीनि’ द्वितीयोद्देशकचरमसूत्रद्वयोक्तानि निर्ग्रन्थीप्रायोग्याणि वस्त्राणि गृहीत्वा ‘गण-
धरः’ निर्ग्रन्थीवर्त्तापकः प्रवर्त्तिन्यास्तानि वस्त्राणि स्वयमेव “पणामेउं” ति अर्पयितुं व्रत्तिनीनां
वसतिं व्रजति, अतस्तद्विषयो विधिरनेन सूत्रेण प्रतिपाद्यते ॥ ३६७९ ॥

१ °सि आलइत्तए वा चिट्ठिं ताम् ० सु० । भाष्ये टीकाया च नास्ति “आमइत्तए” नि पदम्,
दस्यता गाथा ३ : ८८ । चूर्णावपि नेक्ष्यत इदं पदम् । विशेषचूर्णो पुन विद्यते ॥ २ वा क्क आहार
ताम् ॥ ३ °च्चारं वा क्क परिं ताम् ॥ ४ वच्चति पवत्तिणीए, वसहिं सिग्गं पणामेउं त-
डे० मो० ले० ॥

प्रकारान्तरेण सम्बन्धमाह—

वीएहिं उ संसक्तो, चितियस्सातिम्मि इह उ इत्थीहिं ।

वित्ति ए उवस्सगा वा, पगता इहइं पि सो चेव ॥ ३६८० ॥

द्वितीयोद्देशकस्यादिसूत्रे वीजैः संसक्त उपाश्रयो मणितः, 'इह तु' तृतीयोद्देशकस्यादिसूत्रे ५ स्त्रीभिः संसक्त उच्यते । यद्वा द्वितीये उद्देशके बहुषु सूत्रेषुपाश्रयाः प्रकृता येषु साधूना वस्तु न कल्पते, अत इहाप्यादिसूत्रे स एवोपाश्रयः प्रोच्यते ॥ ३६८० ॥

तत्थ अकारण गमणं, पडुच्च सुत्तं इमं समुदियं तु ।

कज्जेण वा गते तू, तुवड्डमादीणि वारेति ॥ ३६८१ ॥

'तत्र' निर्यन्थीनामुपाश्रयेऽकारणं—वक्ष्यमाणकारणकलापं विना यद् गमनं तत् प्रतीत्य 10 इदं सूत्रं 'समुदितं' समायातम्, तदनेन प्रतिषिध्यते इति भावः । अथ कार्येण तत्र गताः ततः 'गते तु' गमने पुनः सज्जाते त्वग्वर्त्तनादीनि कर्तुं वारयति ॥ ३६८१ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—नो कल्पते निर्यन्थ्यानां निर्यन्थीनामुपाश्रये स्यातुं वा निषत्तुं वा त्वग्वर्त्तयितुं वा निद्रायितुं वा प्रचलायितुं वा, अशनं वा पानं वा खादितं वा स्वादितं वा चतुर्विधमप्याहारमाहर्तुम्, उच्चारं वा प्रश्रवणं वा खेलं वा सिंघाणं वा परिघ्रापयि- 15 तुम्, स्वाध्यायं वा कर्तुम्, ध्यानं वा ध्यातुम्, कायोत्सर्गं वा स्थानं स्यातुमिति सूत्रसङ्क्षेपार्थः ॥

अथ विस्तरार्थं भाष्यकृद् विभणिषुराह—

आपुच्छमणापुच्छा, व अकज्जे चउगुरुं तु वच्चंते ।

आपुच्छिय पडिसिद्धे, सुद्धा लग्गा उवेहंता ॥ ३६८२ ॥

स्थविराणामापुच्छयाऽनापुच्छया वा यदि अकार्ये निर्यन्थीनामुपाश्रयं व्रजति ततश्चतुर्गुरु- 20 कम् । स्थविरा आपुष्टाः सन्तो यदि प्रतिषेधं कुर्वन्ति—'मा व्रज, न वर्त्तते निष्कारणं निर्यन्थीनामुपाश्रयं गन्तुम्' एवं प्रतिषिद्धे स्थविराः 'शुद्धाः' न प्रायश्चित्तभाजः । अथ स्थविरा उपेक्षन्ते ततस्तेऽपि लम्बाः, चतुर्गुरुकमापन्ना इत्यर्थः ॥ ३६८२ ॥ अथवा—

चउरो गुरुगा लहुगा, मासो गुरुगो य होति लहुगो य ।

आयरिए अभिसेगे, भिक्खुम्मि य गीतग्गीतत्थे ॥ ३६८३ ॥

25 आचार्यो यदि निष्कारणं निर्यन्थीप्रतिश्रयं गच्छति ततश्चत्वारो गुरुवः । अभिषेको व्रजति चत्वारो लघवः । गीतार्थमिक्षुर्व्रजति गुरुको मासः । अगीतार्थमिक्षुर्व्रजति लघुको मासः ॥ ३६८३ ॥ यद्वा—

गमणे दूरे संकिय, णिस्संकज्जमिलाव कक्ख सत्तिकरणं ।

ओभासण पडिसुणणे, संपत्ताऽऽरोवणा मणिता ॥ ३६८४ ॥

30 निष्कारणं सयतीनामुपाश्रये गच्छति १ तत्र गतो दूरे स्थितः संयतीः पश्यति एतास्त्रा इति २ कतरा कतरा पुनरियम् ? इत्येवं शङ्कां करोति ३ अमुका अमुका वा इयमिति निःशङ्कितं जानाति ४ संयतीभिः समम् 'अभिलापं' संलापं करोति ५ कक्षान्तरादीनि विलोकयति ६

‘स्मृतिकरणम्’ ‘ईदृशी ममाप्यासीत्’ इति लक्षणं करोति ७ तामवभाषते ८ अवभाषिता स्ती सा प्रतिश्रुणोति ९ सम्पत्तिं तया सह करोति १०, एतेषु दशसु स्थानेषु आरोपणा वक्ष्यमाणा भणिता ॥ ३६८४ ॥ अथात्र स्मृतिकरणपदं व्याचष्टे—

भार्वाग्मि उ संबन्धो, सत्तिकरणं एरिसा व सा आसि ।

अहवा णं इणमडुं, पणएमि सती भवति एसा ॥ ३६८५ ॥ 5

‘भावे’ भावतः—प्रतिसेवनाभिप्रायेण तया सह यः सम्बन्धः क्रियते, यादृशी त्वं ईदृशी ‘सा’ मैद्धार्या आसीत्, एतत् स्मृतिकरणमुच्यते । अथवा ‘एतां’ संयतीमहम् ‘अमुमर्थं’ प्रतिसेवनालक्षणं ‘प्रणयामि’ प्रार्थयामीत्येषा स्मृतिरुच्यते ॥ ३६८५ ॥

अथानन्तरोक्तेषु दशसु स्थानेषु प्रायश्चित्तमाह—

चउरो य अणुगघाया, लहुगो लहुगा य होति गुरुगा य । 10

छम्मासा लहु-गुरुगा, छेदो मूलं तह दुगं च ॥ ३६८६ ॥

संयतीप्रतिश्रयगमने चत्वारोऽनुद्धाता मासाः । दूरदर्शने मासलघु । शङ्कायां चतुर्लघवः । निःशङ्किते चतुर्गुरवः । औलापे षण्मासा लघवः । कक्षान्तराद्यवलोकने षण्मासा गुरवः । स्मृतिकरणे छेदः । अवभाषणे मूलम् । प्रतिश्रवणेऽनवस्थाप्यम् । सम्पत्त्यां पाराश्रिकम् ॥ ३६८६ ॥

एवं तावदोधतः प्रायश्चित्तमुक्तम् । अथ विभागतस्तदेव दर्शयितुमाह— 16

निकारणगमणम्मि, वहवे दोसा य पञ्चाता य ।

जिण-थेरपडिक्कुट्ठा, तेसिं चाऽऽरोवणा इणमो ॥ ३६८७ ॥

निष्कारणगमने वहवो दोषाश्च प्रत्ययायाश्च भवन्ति । तत्र दोषा आत्म-परोभयसमुत्थाः पारलौकिकाः, प्रत्ययायाश्च भोगिनी-घाटिकादय ऐहलौकिकाः । ते चोभयेऽपि जिनेः—तीर्थकृद्धिः स्वविरैश्च—गणधरादिभिः प्रतिकुष्ठाः, यथाऽमी भवन्ति तथा न विधेयमित्युपदिष्टमिति भावः । 20

तेषां च दोषाणाम् ‘ह्यं’ वक्ष्यमाणा ‘आरोपणा’ प्रायश्चित्तम् ॥ ३६८७ ॥

तच्चैतेषु सूत्रोक्तपदेषु भवति—

चिडित्त णिसीइत्ता, तुयट्ट णिदा य पयल सज्झाए ।

झाणा-ऽऽहार-विहारे, पच्छित्ते मग्गणा होइ ॥ ३६८८ ॥

स्थातुं निषत्तुं त्वग्वर्चनं निद्रां प्रचलां स्वाध्यायं ध्यानमाहारं वा कर्तुं विहारं—चङ्क्रमणम् 25 उपलक्षणत्वाद् उच्चार-प्रश्रवणे कायोत्सर्गं वा कर्तुं न कल्पते । अथ करोति ततः प्रायश्चित्तस्य मार्गणा भवति ॥ ३६८८ ॥ हृदमेव प्रकटयति—

एतेसिं तु पयाणं, पत्तेय परूवणा विभागो य ।

जो एत्थं आवण्णोऽणावण्णो वा वि जो एत्थं ॥ ३६८९ ॥

‘एतेषां’ स्थानादीनां पदानां प्रत्येकं परूवणा ‘विभागश्च’ दोषाणां विभाषालक्षणः कर्तव्यः । 30 कथम् ? इत्याह—यः ‘अत्र’ दोषजाले प्रायश्चित्तजाते वाऽऽपन्नो यो वाऽनापन्नः तदेतद्

१ ‘वस्स उ तामां चूर्णो च ॥ २ मदीया भार्या मां का ॥ ३ अभिलापे कां ॥ ४ णं सि ताऽऽरो’ तामां ॥

वक्तव्यम् ॥ ३६८९ ॥ यथाप्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति—

निकारणमविहीए, निकारणओ तहेव य विहीए ।

कारणओ अविहीए, कारणतो चव य विहीए ॥ ३६९० ॥ [नि गा. १६६६-१७८४]

आदिभयणाण तिण्हं, अण्णतरीए उ संजतीसेज्जं ।

5 जे भिक्खू पविसेज्जा, सो पावति आणमादीणि ॥ ३६९१ ॥

साध्वीप्रतिश्रये प्रविशतां चत्वारो भङ्गाः, तद्यथा—निष्कारणेऽविधिना साध्वीप्रतिश्रये १
निष्कारणे विधिना २ कारणतोऽविधिना ३ कारणतो विधिना प्रविशति ४ ॥ ३६९० ॥

अत्र 'आदिभजनानाम्' आद्यानां त्रयाणां भङ्गानाम् अन्यतरया भजनया—भङ्गेन संय-
तीनां शय्यां—वसतिं यो भिक्षुः प्रविशति स आन्नादीनि दूषणानि प्राप्नोति ॥ ३६९१ ॥

10 तत्र प्रथमभङ्गव्याख्यानार्थमाह—

निकारणम्मि गुरुगा, तीसु वि ठाणेषु मासिंयं गुरुगं ।

लहुगा य दारमूले, अतिगयमेत्ते गुरु पुच्छा ॥ ३६९२ ॥

निष्कारणे संयतीवसतिं गच्छतश्चतुर्गुरुकाः । अविधिना च प्रविशतस्त्रिष्वपि स्थानेषु
मासिकं गुरुकम् । त्रीणि स्थानानि नाम—अग्रद्वार-मध्या-ऽऽसन्नलक्षणानि, एतेषु नैवेधिकीमकुर्व-
15 तस्त्रीणि मासगुरुकाणि भवन्ति । यदि 'द्वारमूले' मूलद्वारसमीपे बहिस्तिष्ठति ततश्चतुर्लक्षवः ।
अथैकमपि पदमुपाश्रयमध्येऽतिगतः—प्रविष्टस्त्रिदा अतिगतमात्रे चतुर्गुरुः । "पुच्छि" ति
नोदकः पृच्छां करोति ॥ ३६९२ ॥ कश्चम् ? इत्याह—

पाणाइवायमादी, असेवतो केण होंति गुरुगां उ ।

कीस व बाहिं लहुगा, अंतो गुरु चोतगं ! सुणेहिं ॥ ३६९३ ॥

20 प्राणातिपातादिकमपराधमसेवमानस्य केन कारणेन चतुर्गुरुका भवन्ति ? कस्माद्वा 'बहिः'
द्वारमूले चतुर्लक्षुकाः ? कस्माच्चान्तःप्रविष्टमात्रस्य चतुर्गुरुकम् ? । आचार्यः प्राह—हे नोदक !
'शृणु' निशमयान्न कारणं येनैवं प्रायश्चित्तं दीयते ॥ ३६९३ ॥ किं तत् ? इत्याह—

वीसत्था य गिलाणा, खमिय वियारे य भिक्खु सज्जाए ।

पालीय होइ भेदो, अप्पाण परे तदुमए य ॥ ३६९४ ॥

25 काचिदार्थिकं तत्र 'विश्रस्ता' अपावृतशरीरा भवेत् सा संक्षोभमुपयायात् । श्लाना वा
क्षपिका वा संयतसंक्षोभेण न भुञ्जीत । विचारभूमी भिक्षायां स्वाध्यायभूमौ वा प्रस्थितानां
तासां व्याघातो भवेत् । पाली नाम—संयममहातडागस्थानतिक्रमलक्षणः सेतुः तस्या आत्म-परो-
भयसमुत्थो भेदो भवति; यद्वा "पालि" ति वसतिपालिका भण्यते, तथा सार्द्धमात्रापादि कुर्वत
आत्मसमुत्थः परसमुत्थ उभयसमुत्थो वा भेदो भवतीति द्वारगात्रासमासार्थः ॥ ३६९४ ॥

30 साम्प्रतमेनामेव विवृणोति—

काई सुहवीसत्था, दरजिमिय अवाउडा य पयलति ।

अतिगतमेत्ते य तहिं, संकिय पपलाइया यद्वा ॥ ३६९५ ॥

काचिदार्थिका वसतेरन्तःस्थिता 'सुखविश्रस्ता' आत्मसुखेनापावृतशरीरा तिष्ठति, दरजि-
मिता वा-अर्धमुक्ता दरनिवसिता काचिदास्ते, अपावृतनिषण्णा वा काचित् प्रचलायते । ततः
'तस्मिन्' संयतेऽकस्माद् 'अतिगतमात्रे' प्रविष्टमात्र एव 'दृष्टाऽहमनेनापावृता' इति 'शङ्किता'
शङ्काकुला सती प्रपलायते, सहसैव नश्यतीत्यर्थः । प्रपलायिता च सती संक्षोभतः सतव्यगात्रा
सा भवेत् ॥ ३६९५ ॥ अथेदमेव व्याचष्टे—

वीरल्लसउणवित्तासियं जहा सउणिवंदयं वुण्णं ।

वच्चति णिरावयक्खं, दिसि-विदिसाओ विभज्जंतं ॥ ३६९६ ॥

वीरल्लशकुलः-हुलायकः, तेन समागच्छता वित्रासितं सद् यथा शकुनिकानां-पक्षिणीनां
वृद्धं "वुण्णं" विषण्णं सद् 'निरपेक्षं' पुत्रभाण्डाद्यपेक्षारहितं दिशो विदिशश्च 'विभज्यमानं'
विद्युज्यमानं 'व्रजति' सहसैव पलायते ॥ ३६९६ ॥ एष दृष्टान्तः, अयमर्थोपनयः—

तस्मि य अतिगतमित्ते, वित्तत्थाओ जहेव ता सउणी ।

गेण्हंति य संघाडिं, रयहरणे यावि मग्गंति ॥ ३६९७ ॥

'तस्मिन्' संयतेऽतिगतमात्र एव यथैव ताः शकुनिकास्तथैव ता अपि संयत्यो वित्रस्ता
भवन्ति । ततश्च काचिदपावृतगात्रा त्वरितं प्रावृणोति, अन्याः काश्चन सङ्घाटिका गृह्णन्ति,
यास्तु संयते सहसा समागतं दृष्ट्वा रजोहरणं मुक्त्वा नष्टाः ताः पश्चात् सुखीभूताः सत्यो रजो-
हरणानि मार्गयन्तीति ॥ ३६९७ ॥ यच्च नोदकेनोक्तम् "प्राणातिपातादिकमसेवमानस्य
कसाच्चतुर्गुरुकं दीयते?" (गा० ३६९३) तदेतत् परिहरन्नाह—

छक्कायाण विराहण, पक्खुलणं खाणु कंटए विलिया ।

थद्धा य पेच्छिउं भावभेओ दोसा उ वीसत्थे ॥ ३६९८ ॥

ताः संयत्यः कुम्भकारशालादौ स्थिता भवेयुः, तत्र च निरपेक्षा नश्यन्त्यो मृत्तिकामर्दनेन २०
पृथिवीकायम्, उदककुम्भप्रलोटनेनाष्कायम्, उल्लुकघट्टनेनाग्निकायम्, "यत्राग्निस्तत्र नियमाद्
वायुः" इति कृत्वा वायुकायम्, बीज-हरितमर्दनेन वनस्पतिम्, कुन्धु-कीटिकादिमर्दनेन त्रसकायं
च विराधयेयुः, एषा पट्कायविराधना, सा च तत्त्वतस्तेनैव साधुना कृता । प्रस्खलनं नाम—
अधस्तादुपरि वा आस्फालनं यद् वा तासां नश्यन्तीनां भवेत् । खाणुना वा कण्टकेन वा पादयो-
रुपघातः स्यात् । "विलिया" 'व्रीडिता' अकस्मात् तद्दर्शनाद् लज्जिता सती काचिद् वैहायसो-
द्वन्धनादि कुर्यात् । भयातिरेकतो वा स्वन्धा भवेत् । तां च तथाभूतां दृष्ट्वा भावभेदो भवति,
'सात्त्विकभावप्रभवोऽयमस्य शरीरे स्तम्भः' इत्येवमितराः संयत्यश्चिन्तयेयुरिति भावः । एवमा-
दयो दोषा विश्वस्तार्थिकाविषया मन्तव्याः ॥ ३६९८ ॥ गतं विश्वस्ताद्वारम् । अथ ग्लानाद्वारमाह—

कालाइक्कमदाणे, गाढतरं होज्ज णेव पउणेज्जा ।

संखोभेण णिरोधो, मुच्छा मरणं व असमाही ॥ ३६९९ ॥

ग्लाना संयती तस्य सयतस्य सङ्खोभेण न मुक्ते, प्रतिचरिका वा तदर्थं भिक्षां न गच्छति ।
ततः कालातिक्रमेण तस्या भक्त-पानप्रदाने गाढतरं ग्लानत्वं भवेत्, न वा सा प्रगुणीभवेत् ।
अथवा तदीयसङ्खोभेण तस्या वातकर्मणः कायिक्याः संज्ञाया वा निरोधो भवेत्, ततस्तद्वाधया

मूर्च्छां सञ्जायेत, निरोधेन वा मरणमाप्नुयात्, असमाधिर्वा तस्या भवेत्, तन्नानागाढपरिताप-
नादिनिष्पन्नं प्रायश्चित्तम् ॥ ३६९९ ॥ अथ क्षपिकाद्वारमाह—

पारणमपट्टिया आणियं च अविगडियऽदंसिय ण झुंजे ।

अचियत्त अंतराए, परिताव असम्भवयणे य ॥ ३७०० ॥

5 क्षपिका चतुर्थादितपःकर्मकारिणी पारणकार्यं प्रस्थिताऽपि 'ज्येष्ठार्य आगतः' इति मत्वा
निवर्त्तते । प्रवर्त्तिनी वा तस्य समीपे निविष्टा वर्त्तते, तया च क्षपिकया पारणकमानीतम्,
परम् 'अविकटितम्' अनालोचितम् 'अदर्शितं वा' अनालोकितं सा न भुङ्क्ते इति कृत्वा प्रव-
र्त्तिनीं प्रतिपालयन्ती तिष्ठति । ततश्च तस्या अप्रीतिकमन्तरायोऽनागाढमागाढं वा परितापो
भवेत् । असम्भवचनं वा सा ब्रूयात्—अहो ! अयमस्मत्कार्याणां कीलक इव साम्प्रतमुपस्थित
10 इति ॥ ३७०० ॥ विचारद्वारमाह—

नोह्लेऊण ण सक्का, अंतो वा होज गत्थि वीयारो ।

संते वा ण पवत्तति, णिच्छुभण विणास गरिहा य ॥ ३७०१ ॥

स साधुर्द्वारमूले उपविष्टत्वाद् 'नोदयितुं' लङ्घयितुं न शक्यते, तासां च संयतीनामन्तः
विचारभूमिर्नास्ति, अस्ति वा परं तस्यां संज्ञा न प्रवर्त्तते, शय्यातरेण वा सा नानुज्ञाता, तस्यां
15 व्युत्सर्जने निष्काशनमसौ कुर्यात्, निष्काशिताश्च श्वापदादिभिर्विनाशं लोकाच्च गृहमासादयन्ति,
तन्निष्पन्नं तस्य संयतस्य प्रायश्चित्तम् ॥ ३७०१ ॥ अथ भिक्षाद्वारमाह—

सइकालफेडणे एसणादिपेह्लंतऽपेह्लणे हाणी ।

संकायऽभाविएसु य, कुलेसु दोसा चरंतीणं ॥ ३७०२ ॥

संयत्यो भिक्षायां प्रस्थिताः, स च साधुः समायातः, ततस्तस्य दाक्षिण्येन तावत् स्थिता
20 यावद् भिक्षायाः सत्कालः—देशकालः स्फिटितः । ततोऽवेलायां भिक्षामटन्य एषणाशुद्धेः
आदिशब्दाद् उद्गमोत्पादनाशुद्धेश्च प्रेरणं कुर्युः । अथ न प्रेरयेयुः ततस्तासामात्मनो हानिः
परिताप-महादुःखादिना भवेत् । अभावितकुलेषु वाऽकाले चरन्तीनां शङ्कादयो दोषा भवेयुः ।
शङ्का मैथुनार्थविषया, आदिशब्दाद् भोजिका-घाटिकादिदोषपरिग्रहः ॥ ३७०२ ॥

अथ स्नाध्यायद्वारमाह—

25 सज्झाए वाघातो, विहारभूमिं व पत्थिय णियत्ता ।

अकरण णासाऽऽरोवण, सुत्तऽन्थ विणा य जे दोसा ॥ ३७०३ ॥

'ज्येष्ठार्य आगतः' इति कृत्वा ताः पठनं परावर्त्तनं वा न कुर्वन्ति, एवं स्नाध्यायव्याघातो
भवेत् । वसतौ वा अस्नाध्यायिके जाते 'विहारभूमिं' स्नाध्यायमुचं प्रस्थिताः भूयस्तं समागतं
दृष्ट्वा निवृत्ताः, ततः "अकरणे"ति सूत्रपौरुषीं न कुर्वन्ति मासलघु, अर्थपौरुषीं न कुर्वन्ति
30 मासगुरु । सूत्रा-ऽर्थनाशनिष्पन्ना चारोपणा, सा चेत्यम्—सूत्रं नाशयति चतुर्लघु, अर्थं नाश-
यति चतुर्गुरु । सूत्रा-ऽर्थाभ्यां च विना ये 'दोषाः' चरण-करणहान्यादयस्तन्निष्पन्नं सर्वमपि
संयतस्य प्रायश्चित्तम् ॥ ३७०३ ॥ मालीभेदद्वारमाह—

१ 'भूमौ' स्नाध्यायभुवि 'प्रस्थि' मा० ॥

संजममहातलागस्स णाणवेरग्गासुपडिपुण्णस्स ।

सुद्धपरिणामजुत्तो, तस्स उ अणइक्कमो पाली ॥ ३७०४ ॥

संयम.—पञ्चाश्रवादिविरमणात्मकः स एव महद्-विस्तीर्णं यत् तडागं तस्य, 'ज्ञानवैराग्य-सुप्रतिपूर्णस्य' ज्ञानम्-आचारादिश्रुतं तत्समुत्थं यद् वैराग्यं-प्रतिसमयविशुद्धमानो भवनिर्वेदः तेन जलस्थानीयेन सुष्ठु-अतीव प्रतिपूर्णस्य, यः शुद्धपरिणामयुक्तस्यानतिक्रमः स पालिरि-5 सुच्यते ॥ ३७०४ ॥ तस्य भेदः कथं भवति ? इत्याह—

संजमअभिमुहस्स वि, विसुद्धपरिणामभावजुत्तस्स ।

विकहादिसमुप्पण्णो, तस्स उ भेदो मुणेयच्चो ॥ ३७०५ ॥

संयमभिमुखस्यापि तस्य विशुद्धिपरिणामभावयुक्तस्य पालिस्थानीयस्यानतिक्रमस्य यः 'विक-
हादिसमुत्पन्नः' मिथः कथादिकरणसमुद्भूतः 'भेदः' विनाशः स इह पालीभेदो ज्ञातव्यः । 10
स चाऽऽत्म-परोभयसमुत्थो भवेत् ॥ ३७०५ ॥

अहवा पालयतीति, उवस्सयं तेण होति सा पाली ।

तीसे जायति भेदो, अप्पाण-परोभयसमुत्थो ॥ ३७०६ ॥

अथवा या तत्रोपाश्रयं पालयति सा "सत्यमामा भामा" इति न्यायात् पाली भण्यते ।
तस्या एकाकिन्यास्तं संयतं दृष्ट्वा आत्मसमुत्थः परसमुत्थ उभयसमुत्थो वा भेदो जायते 15
॥ ३७०६ ॥ कथम् ? इति चेद् उच्यते—

मोहतिगिच्छा खमणं, करेमि अहमवि य घोहि पुच्छा य ।

मरणं वा अचियत्ता, अहमवि एमेव संघो ॥ ३७०७ ॥

स संयतस्तं संयतीप्रतिश्रयं गतो यावदेका वसतिपालिका तिष्ठति, ततस्तेन सा पृष्ठा—
आर्ये ! किमिति भवती भिक्षां नावतीर्णा ? । सा प्राह—अद्य मम क्षणम् । स प्रक्षयति— 20
किनिमित्तम् ? । सा प्रतिवृत्ते—मोहचिकित्सार्थम् । तयाऽपि स संयत एवमेव पृष्ठो ब्रवीति—
अहमपि मोहचिकित्सार्थं क्षपणं करोमि । ततस्तेन पृच्छा कृता—आर्ये ! भवत्या कथं बोधिरा-
सादिता ? । सा प्राह—मरणं मदीयमर्तुरजनिष्ट, तस्य वा अहम् 'अप्रीतिका' द्वेष्या पूर्वमभुवं
अतः प्रव्रजिता । ततस्तया सोऽप्येमेव पृष्ठः प्राह—अहमपि 'एवमेव' असीष्टकलत्रवियोगादिना
प्राज्ञाविषम् । एवं भिन्नकथासद्भावकथनैर्मावसम्बन्धो भवति ॥ ३७०७ ॥ इदमेव स्फुटतरमाह— 25

ओमाणस्स व दोसा, तस्स वं गमणेण सग्गलोगस्स ।

महतरिययभावेण य, लद्धा मे संजमे बोही ॥ ३७०८ ॥

अपमानं नाम-ससापह्नयतायां यद् भर्त्ता माम् अवमतया पश्यति स तस्य दोषादहं प्रव्रजाम् ।
अथवा मदीयो भर्त्ता मय्येकान्तानुरक्त आसीत्, अतस्तस्य स्वर्गलोकस्य गमनेन तथा महत्तरि-
कथा यद् ममानवतं धर्मास्थानकानि कथितानि तत्प्रभावेण च लब्धा मया संयमे बोधिः, संयमं 30
प्रतिपन्नवतीत्यर्थः ॥ ३७०८ ॥ यद्वा—

पद्मिता मि घरासे, तेण हतासेण तो ठिता घम्मे ।

सिद्धं दाह रहस्यं, ण कहिज्जइ जं अणत्तस्स ॥ ३७०९ ॥

‘प्रदुमिता’ प्रकर्षेण क्लेशिताऽस्मि अहं “धरासे” गृहवासे, प्राकृतत्वाद् वाशब्दलोपः, तेन ‘हताशेन’ कुपतिता, ततः क्षिताऽहमेवंविधे धर्मे । इदं च रहस्यमिदानीं मया भवतां ‘क्षिप्तं’ कथितम्, यद् ‘अनाप्तस्य’ भवद्व्यतिरिक्तस्य कस्यापि पुरतो न कथ्यते ॥ ३७०९ ॥

५ रिक्खस्स वा वि दोसो, अलक्खणो सो अभागधिज्जो णु ।

न य निग्गुणा मि अज्जो ! तुम्हे वि य नाहिह विसेसं ॥ ३७१० ॥

मम पाणिग्रहणदिवसे यद् ऋक्षं-नक्षत्रं तस्य वा कोऽपि दोष आसीत्, तेन स तादृशो निःस्नेहोऽलक्षणाऽभागवेयश्च मम भर्ता अभवत्, न चाहं ‘निर्गुणा’ गुणविकला, यद्वा आर्य ! यूयमपि ज्ञास्यथ मदीयं ‘विशेषं’ सगुण-निर्गुणताविभागम् ॥ ३७१० ॥ एवमुक्ते संयतो ब्रूयाद्—

१० इट्ठकलत्तविओगे, अणम्मि य तारिसे अविज्जंते ।

महतरयपभावेण य, अहमवि एमेव संबंधो ॥ ३७११ ॥

इष्टकलत्रस्य वियोगे सज्जातेऽन्यस्मिंश्च तादृशे कलत्रेऽविद्यमाने महत्तरः—आचार्यो मम धर्मेमास्वयाति स्म, ततस्तत्पभावेणाहमपि प्रव्रजितः । “एमेव” चि यथा तथा सविकारमात्मीयं चरितमास्वयातं तथा संयतोऽप्येवमेव कथयति । एवं तयोः परस्परं भावसम्बन्धो भवति

१५ ॥ ३७११ ॥ किञ्चान्यत्—

‘किं पिच्छह सारिक्खं, मोहं मे षेति मज्झ वि तहेव ।

उच्छङ्गगता मि मता, इहरा ण वि पत्तियंतो मि ॥ ३७१२ ॥

संयतस्तां संयतीं निश्चलया दृष्ट्या निरीक्षते, ततः सा ब्रवीति—किमेवं पश्यथ ? । स प्राह—मदीयभोगिन्या सह यद् भवत्याः सर्वथैव सादृश्यं तद् मां मोहं नयति, किमेषा सैव ? २० इति विभ्रमं जनयतीत्यर्थः । सा ब्रवीति—ममापि त्वं तथैव मोहं जनयसि । स प्राह—किं करोमि ? ममोत्सङ्गे गता—स्थिता सती सा मृता, ‘इतरथा’ यदि परोक्षं सा मृताऽभविष्यत् ततो देवानामपि वचनेन प्रत्ययं नागमिष्यम्, यथा—त्वं सा मम पत्नी न भवसीति ॥ ३७१२ ॥

इय संदंसण-संभासणेहिं भिन्नकध-विरहजोएहिं ।

सेजातरादिपासण, बोच्छेद दुदिट्ठधम्म चि ॥ ३७१३ ॥

२५ “इय” एवं यत् परस्परं सन्दर्शनं यच्च सम्भाषणं—‘किमिति त्वमथ भिक्षां न गता ?’ इत्यादिपृच्छारूपं ताभ्याम्, तथा यास्तया सह भिन्नकथाः, यश्च विरहे—एकान्ते योगः, एतैश्चारित्र्यस्य भेद उपजायते । तथा शय्यातर आदिशब्दादन्यो वा यः तत्परिजनादिस्तयोस्तथाविधं चेष्टितं पश्यति स तद्वत्या-ऽन्यद्रव्ययोन्यवच्छेदं कुर्यात् । ‘दुईट्ठधर्माण एते’ इत्येवं विपरिणाममुपगच्छेत् । २६ अथासौ तथा सह सम्पत्तिं गच्छति ततो नरकायुर्वध्नाति, तीर्थं कृतां सङ्घस्य च

३० महतीमाशातनां विधाय बोधिलमप्रतिबन्धकं कर्मजालमुपचिनोति । उक्तं च—

लिंगेण लिंणिणीए, संपत्तिं जइ निगच्छई मूढो ।

निरयालयं निबन्धइ, आसायणया अबोही य ॥ ८० (कल्पवृहद्भाष्ये) ॥ ३७१३ ॥

१ किं पेक्खइ ताभा० ॥ २ २८ २ एतच्चिद्वान्तर्गतः पाठः भा० नास्ति ॥

५ एतत् सर्वं स्थानं निषदनं चाश्रित्योक्तम् । अथ त्वमवर्तनादीनि पदान्यङ्गी ७ कृत्याह—

पयला निह तुअडे, अच्छिदिहम्मि चमढणे मूलं ।

पासवणे सच्चित्ते, संका बुच्छम्मि उड्ढाहो ॥ ३७१४ ॥

प्रचलायनं नाम—निषण्णस्य सुप्तजागरावस्था, निद्रायणं तु—निषण्णस्यैव स्वपनम्, त्वमवर्तनं—
संसारकं प्रस्तीर्य शयनम्, अक्षिचमढनं—चक्षुषोर्मीलनम् । एतानि कुर्वाणो यद्यपि सागारिका-5
दिना न दृष्टस्तथापि चतुर्गुरु, दृष्टे तु शङ्कायां चतुर्गुरु, निःशङ्किते मूलम्, प्रश्रवणं संयतीनां
कायिकाभूमौ करोति चतुर्लघु । “सच्चित्ते” चि संयत्याः कायिकां व्युत्सृजत्या योनौ संयतनिस्रष्टं
शुक्रबीजमवगाहेत ततो मूलम् । “संका बुच्छम्मि” चि तं संयतं तत्र कायिकां व्युत्सृजन्तं
दृष्ट्वा सागारिकादिः शङ्कां कुर्यात्—किं मन्ये एष श्रमणको रजन्यामत्रैवोषितः १, ततो महा-
बुड्ढाहः प्रवचनस्य भवतीति । एषा पुरातना गाथा ॥ ३७१४ ॥ -10

अथास्या एव व्याख्यानमाह—

पयला निह तुअडे, अच्छीणं चमढणम्मि चउगुरुगा ।

दिह्णे वि य संकाए, गुरुगा सेसेसु वि पदेसु ॥ ३७१५ ॥

प्रचलां निद्रां त्वमवर्तनमक्षिचमढनं च कुर्वाणं यदि धरी न पश्यति ततश्चतुर्गुरुकाः, दृष्टे-
ऽपि प्रचलादौ शङ्कायां चतुर्गुरुकाः, निःशङ्किते मूलम् । ‘शेषेऽपि’ अज्ञानादिसमुद्देशन-स्वाध्या-15
यकरणादिषु सूत्रोक्तपदेषु परेणादृष्टेषु चत्वारो गुरवः, दृष्टेऽपि शङ्कायां चतुर्गुरु, निःशङ्किते
मूलम् ॥ ३७१५ ॥ का पुनः शङ्का भवेत् ? इति चेद् उच्यते—

-सज्झाएण णु खिण्णो, आउं अण्णेण जेण पयलाति ।

संकाएँ हुंति गुरुगा, मूलं पुण होति णिस्संके ॥ ३७१६ ॥

‘नु’ इति वितर्के, किमेष संयतः स्वाध्यायजागरेण खिन्नः ? आहोश्चिदन्येन सागारिकप्र-20
सङ्गेन रात्रौ खिन्नः ? येनैवं प्रचलायते, एवं शङ्कायां चतुर्गुरुकाः, निःशङ्किते तु मूलं भवति
॥ ३७१६ ॥

अनत्थ मोय गुरुओ, संजतिवोसिरणभूमिए गुरुगा ।

जोणोगाहण वीए, केवी धाराएँ मूलं तु ॥ ३७१७ ॥

संयतीकायिकाभूमिं विमुच्यान्यत्र मोक्षस्य व्युत्सर्जने मासगुरु । अथ संयतीव्युत्सर्जनभूमौ 25
‘व्युत्सृजति ततश्चतुर्गुरु । तत्र च कदाचिद् दृष्टिह्रीवस्त्यान्यस्य वा बीजनिसर्गो भवेत्, तच्च
बीजं संयतीधाराहतं सद् ऊर्ध्वसुखमुद्भावितं योनाववगाहेत तत्र संयतस्य मूलम्, बाँहाडितायां
च तस्यामुड्ढाहादयो दोषाः । केचिदाचार्या ब्रुवते—धारया स्पृष्टमात्र एव बीजे मूलं भवति ।
यत एते दोषा अतो निष्कारणे संयतीवसतिमविधिना न प्रविशेत् ॥ ३७१७ ॥

गतः प्रथमो भङ्गः । द्वितीयमङ्गमाह—

१ ~ ८ एतन्मध्यगतः पाठः ताटी० त० डे० नो० डे० नग्लि, का० मा० एव वर्तते ॥

२ अशिवादि० भ० वा० विना ॥ ३ आओ अ० तामा० । आतो अ० बृहद्भाष्ये ॥

४ “जे बाह्वा उड्ढाहादयो दोषा” इति चूर्णौ विशेषचूर्णौ च ॥

निकारणे विधीय वि, दोसा ते चेव जे भणिय पुर्व्वि ।

धीमन्थाई मुत्तुं, गेलन्नाई उवरिसा उ ॥ ३७१८ ॥

निष्कारणे 'विधिनाऽपि' नैषेधिकीत्रयकरणरूपेण प्रवेशे त एव दोषाः ये 'पूर्व' प्रथम-
भक्ते सप्रपञ्चमुक्ताः । नवरं विश्वस्ताविषया ये दोषा उक्ताः, आदिगव्दस्त्रेष्वाभेवानेकभेदसूचकः,
८ तान् मुक्त्वा ये म्लान्यादिविषया उपरितना दोषास्ते द्वितीयभक्ते सम्भवन्ति, विश्वस्तादोषास्तु
नैषेधिकीत्रयकरणेन न सम्भवन्तीति भावः ॥ ३७१८ ॥

निकारणे विधीय वि, तिष्ठणे गुरुगो जेण पडिहुं ।

कारणगमणे सुद्धो, णवरिं अविधीय मासतिर्यं ॥ ३७१९ ॥

निष्कारणे विधिनाऽपि प्रविशन् यस्मिन् स्थानेषु नैषेधिकीं प्रयुक्ते तस्यापि मासगुरुकम् ।
10 कुतः ? इत्याह—येन प्रतिकुष्टं भगवता निष्कारणमार्थिकावसतौ गमनम् । अथ तृतीयभक्त-
माह—“कारण” इत्यादि । कारणे यः संयतीवसतौ गच्छति स शुद्धः । नवरम् 'अविधिना'
असामान्यार्थं प्रवेशनिष्पन्नं त्रिषु स्थानेषु यदि नैषेधिकीत्रयं न करोति ततो मासैल्लघुत्रयम्,
द्वयोः स्थानयोर्न करोति मासैल्लघुद्वयम्, एकस्मिन् स्थाने न करोति एकं मासैल्लघुकम् ॥ ३७१९ ॥

कारणतो अविधीए, दोसा ते चेव जे भणिय पुर्व्वि ।

13 कारणे विधीय सुद्धो, इच्छं तं कारणं किन्तु ॥ ३७२० ॥

कारणतोऽविधिना प्रविशतो दोषास्त एव भवन्ति ये विश्वस्तादिविषयाः पूर्व्वं भणिता इति ।
कारणे तु 'विधिना' त्रिषु स्थानेषु नैषेधिकीत्रयं कृत्वा प्रविशन् शुद्धः । शिष्यः पृच्छति—
इच्छाम्यहं ज्ञातुम् किं तत् कारणम् ? येन तत्र गम्यते ॥ ३७२० ॥ सूरिराह—

गम्मइ कारणजाए, पाहुणए गणहरे महिद्धीए ।

20 पच्छादणा य सेहे, असहुस्स चउक्कभयणा उ ॥ ३७२१ ॥

गम्यते संयतीनां प्रतिश्रये 'कारणजाते' उपाश्रय-संस्तरकप्रदानादिके । प्राधुणको वा साधुः
संयतीनामनावाधपृच्छानिमित्तं गच्छेत् । गणधरो वा मूर्च्छा-विस्मृचिकादौ संयतीनामागाढे
कारणे समुत्पन्ने दिवा रात्रौ वा गच्छेत् । 'महर्द्धिको वा' राजा-ऽमात्यादिप्रव्रजितः संयतीना
तेजो-नौरवादिजननार्थं यायात् । "सेहि" चि शैलस्य राजपुत्रप्रव्रजितादेरमात्यादिभिरुन्निष्का-
25 मयितुमारब्धस्य पच्छादना संयतीप्रतिश्रये नीत्वा कर्त्तव्या । काचिद्वा संयती ग्लाना तस्या-
श्चिकित्सा कर्त्तव्या, तत्रासहिष्णोः साधोः साध्या[श्च] श्रतुष्कभजना भवति, चतुर्भङ्गीत्यर्थः ।
सा चेयम्—साध्वी सहिष्णुः साधुरपि सहिष्णुः १ साध्वी सहिष्णुः साधुरसहिष्णुः
२ साध्वी असहिष्णुः साधुः सहिष्णुः ३ साध्वी साधुश्च द्वावप्यसहिष्णू ४ । एव द्वारगाथा-
सङ्केतार्थः ॥ ३७२१ ॥

30 अथ विस्तरार्थमभिहितुः प्रथमद्वारमङ्गीकृत्याह—

१ "कारणं पच्छदं । कारणगमणे सुद्धो, अविधीए मासलहुगो तिष्ठ ठाणेश्च ।" इति चूर्णं ॥
२ अविधिप्रवेश" भा० ॥ ३ "सगुरुत्र" भा० ॥ ४ "सगुरुद्व" भा० ॥ ५ "सगुरुकम् भा० ॥
६ "हिष्णुपदोपलक्षिता चतुष्क" भा० ॥ ७ साधोश्चतु" कां विना ॥

उवस्सए य संधारे, उवही संधपाहुणे ।

सेहट्टवणुदेसे, अणुत्ता भंडणे गणे ॥ ३७२२ ॥

अणप्पज्झ अगणि आऊ, वीआर पुत्त संगमे ।

संलेहण वोसिरणे, वोसट्टे निट्ठिए तिहं ॥ ३७२३ ॥

उपाश्रयस्य संस्कारकस्योपधेर्वा प्रदानार्थं संयतीप्रतिश्रयं गच्छेत् । काश्चिद्वा संयत्यः परीष- 5
हपराजिता अवर्धावनभिमुख्यो वर्तन्ते तासां स्थिरकरणार्थं सङ्घप्राधुणो गच्छेत् । इह कुल-
स्थविरो गणस्थविरेः सङ्घस्थविरो वा सङ्घस्य गौरवार्हतया प्राधुण इव प्राधुण उच्यते । शैक्षस्य
वोपस्थापनां स्थापनाकुलानां वा स्थापनां कर्तुं तत्र ब्रजेत् । वसतावस्थाध्यायिके श्रुतस्योद्देशम-
नुज्ञां वा कर्तुं तत्र गच्छेत् । 'भण्डनं' कलहः तद् वा तासां परस्परमुत्पन्नं तदुपशमनार्थं
गन्तव्यम् । "गणे" चि प्रवर्तिन्यां कालगतायां गणचिन्तार्थं गच्छेत् ॥ ३७२२ ॥ 10

"अणप्पज्झ" चि देशीपदमनात्मवशवाचकम्, ततश्चानात्मवशायाः—यक्षाविष्टादिभ्यां
आर्थिकाया मन्त्र-तन्त्रादिप्रयोगेणात्मवशतां कर्तुं गच्छेत् । अग्निना वा संयतिवसतिर्दग्धा,
अपकायपूरेण वा प्लाविता, विचारभूमौ वा गच्छन्तीनां तासां सोपसर्गम्, "पुत्ते" चि पुत्रः
उपलक्षणत्वात् पिता भ्राता वा तासां कालगतो भवेत्, "संगमे" चि पुत्र-भ्रात्रादिरेव तासां
संज्ञातकश्चिरादागतो भवेत् तस्य यः सङ्गमः—मीलकस्तदर्थम्, तथा 'संलेहनं' भक्तप्रत्याख्या- 15
नाय परिकर्मणां काचिदार्थिका करोति, 'व्युत्सर्जनं वा' भक्तप्रत्याख्यानां कर्तुं क्त्रमा काचिद्
विद्यते, 'व्युत्सृष्टं वा' कयाचिद् भक्तं प्रत्याख्यातम् अनशनं प्रतिपन्नमित्यर्थः, एतेषु कारणेषु
गच्छेत् । अथ काचिद् 'निष्ठिता' कालगता ततः शेषसंयतीनां शोकापनयनार्थं 'व्यहं' व्रीन्
दिवसान् यावदुपर्युपरि सूरिणा गन्तव्यमिति श्लोकद्वयसङ्क्षेपार्थः ॥ ३७२३ ॥

अथैतदेव प्रतिपदं विभावयिषुराह—

20

अज्जाणं पडिक्कुट्टं, वसही-संधारगण गहणं तु ।

ओभासिड दाउं वा, वच्चेज्जा गणहरो तेणं ॥ ३७२४ ॥

आर्याणां स्वयं वसतेः संस्कारकाणां च ग्रहणं भगवता 'प्रतिकृष्टं' प्रतिषिद्धम्, अतो वस-
तिमवभाषितुं गणधरो गच्छति । संस्कारकांश्च तासां प्रायोग्यानुत्पाद्य तान् प्रदातुं गणधरस्तत्र
ब्रजेत् ॥ ३७२४ ॥ अथोपधिद्वारमाह—

25

पडियं पम्हुट्टं वा, पलावियं अवहियं व उग्गमियं ।

उवहिं भाएतुं जे, दाएउं वा वि वच्चेज्जा ॥ ३७२५ ॥

मिक्षादौ पर्यटन्तीनां तासामुपधिः पतितः, स्वाध्यायभूमौ वा गतानां "पम्हुट्टं" ति विस्मृतः,
उदकेन वा प्लावितः, स्तेनैर्वाऽपहृतः, स च भूयोऽपि साधुमिल्लब्धः; अपूर्वो वा उपयितैः
'उद्गमितः' उत्पादितः, अतस्तमुपधिं भाजयितुं वा दातुं वा गणधरो ब्रजेत् । तत्र पतित-विस्मृत- 30
तादेरुपकरणस्य यद् यस्याः सत्कं तस्य तस्या एव यद् विभज्य समर्पणं तद् भाजनमुच्यते,

१ भा० का० विनाऽन्यत्र—“धावना भवति मुख्या वर्त्तं मो० के० । °वाराणा भवति
मुख्या वर्त्तं त० उ० ॥ २ °स्परं समु० मो० के० ॥

यत् पुनरपूर्वं उपधिरूपाद्य तासां दीयते तद् दानम् । अथवा भाजनं प्रवर्त्तिन्या अभावे शेषसं-
यतीनां विभज्य समर्पणम्, यत्तु प्रवर्त्तिन्या हस्ते समर्प्यते तद् दानम् ॥ ३७२५ ॥

अथ सङ्घप्राधुणद्वारमाह—

ओहाणाभिमुहीणं, थिरकरणं काठ अज्जियाणं तु ।

5 गच्छेज्जा पाहुणओ, संघ-कुलथेर-गणथेरो ॥ ३७२६ ॥

अवधावनाभिमुखीनां परीषहपराजितानामार्यिकाणां स्थिरीकरणं कर्तुं प्राधुणको गच्छेत् ।
कः पुनः प्राधुणकः ? इत्याह—सङ्घस्थविरः कुलस्थविरो गणस्थविरो वा, उपलक्षणमिदम्,
तेनान्योऽपि यः स्थिरीकरणलब्धिसम्पन्नः स गच्छति ॥ ३७२६ ॥ अथ शैक्षद्वारमाह—

अन्नत्थ अप्पसत्था, होज्ज पसत्था य अज्जिगोवसए ।

10 एएण कारणेणं, गच्छेज्ज उवट्टवेउं जे ॥ ३७२७ ॥

अन्यत्र विधीयमाना उपस्थापना क्षारा-ऽङ्गार-कचवराधप्रशस्तद्रव्ययुक्तत्वादप्रशस्ता भवेत्,
आर्थिकोपाश्रये तु प्रशस्ता, एतेन कारणेन शैक्षमुपस्थापयितुं “जे” इति पादपूरणे आर्थिकावसर्ति
गच्छेत् ॥ ३७२७ ॥ स्थापनाद्वारमाह—

ठवणकुलाइं ठवेउं, तासिं ठवियाणि वा निवेएउं ।

15 परिहरिउं ठवियाणि, ठवणाऽऽदियणं व वोत्तुं जे ॥ ३७२८ ॥

दानश्राद्धादीनि स्थापनाकुलानि तासां समक्षं स्थापयितुम्, यद्वा तानि स्ववसतौ स्थापितानि
परं तासां ‘निवेदयितुम्’ ‘अमुकममुकं च कुलं स्थापितम्’ इत्येवं ज्ञापयितुम्, इदानीं वा तानि
कुलानि स्थापितानि ततः ‘परिहर्तुं’ ‘न निर्वेष्टव्यानि’ इत्येवं निवारयितुम्, येषु जन्मसूतक-
मृतसूतकादियुक्तेषु कुलेषु पूर्वमित्तरस्थापना कृता तेषु विवक्षितावधिपरिपूर्यन्तन्तरं भूयोऽपि
20 ‘आदानं’ ग्रहणं कुरुतेत्यनुज्ञावचनं वक्तुं गन्तव्यम् ॥ ३७२८ ॥ अथोद्देशा-ऽनुज्ञाद्वारद्वयमाह—

वसहीएँ असज्जाए, गोरव भय सद्ध मंगले चैव ।

उद्देसादी काउं, वादेउं वा वि गच्छेज्जा ॥ ३७२९ ॥

वसतावस्वाध्यायिके जाते संयतीवसतिमुद्देशमनुज्ञां वा कर्तुं गच्छेत् । अथवा यथा-
चार्यः स्वयं तासामुद्देशादिकं करोति ततस्ता आचार्यविषयं यद् गौरवं यच्च तदीयं भयं ताभ्यां
25 शीघ्रं तदद्भुत-श्रुतस्कन्धादिकमधीयते, आचार्येण वा स्वयमुद्दिष्टे तासां महती श्रद्धोपजायते,
प्रशस्तद्रव्यादिगुणयुक्तत्वाच्च तत्रोद्देशादौ विधीयमाने मङ्गलं भवेत्, एतैः कारणैरुद्देशादिकं
कर्तुं तत्र गच्छेत् । प्रवर्त्तिन्या वा कालगतायामन्या काचित् तासां वाचनादात्री न विद्यते
ततो गणधरो वाचयितुं गच्छेत् ॥ ३७२९ ॥ गण्डनद्वारमाह—

उप्पन्ने अहिगरणे, विओसवेउं तहिं पसत्थं तु ।

30 अच्छेति खउरियाओ, संजमसारं ठवेउं जे ॥ ३७३० ॥

अधिकरणे उत्पन्ने सति ताः संयमस्य सारं—सर्वस्वमृतमुपजर्म पार्श्वे स्थापयित्वा “जे” इति
प्राग्वत् “खउरियाओ” कलुषितचेतसः परस्परमनालपन्त्यस्थितान्ति, ततस्ता व्युपशमयितुं ‘तत्रैव’

संयतीवसतौ गणधरस्यान्यस्य वा तथाविधोपगमनालन्विषसम्पन्नस्य गमनं प्रशस्तं भवति ॥३७३०॥

गणधरद्वारमाह—

जइ कालगया गणिणी, नत्थि उ अच्चा उ गणहरसमत्था ।

एतेण कारणेणं, गणचिंताए वि गच्छेज्जा ॥ ३७३१ ॥

यदि 'गणिनी' प्रवर्तिनी कालगता, नास्ति चान्या संयती गणभरोद्वहनसमर्था, अत एतेन ५
कारणेण गणचिन्ताकरणार्थमपि गच्छेत् ॥ ३७३१ ॥ अथानात्मवशाद्वारमाह—

अजं जक्खइहुं, [व] खिचचिचं व दिचचिचं वा ।

उम्मायं पत्तं वा, काउं गच्छेज्ज अप्पज्जं ॥ ३७३२ ॥

यक्षेण आविष्टा—गृहीता यक्षाविष्टा । अपमाननया क्षिप्तं—नष्टं चित्तं यस्याः सा क्षिप्तचित्ता ।
या तु हर्षातिरेकेणापहृतचित्ता सा दीप्तचित्ता भण्यते । या तु मोहनीयकर्मोदयेन चित्तशून्यः 10
तामुपगता सा उन्मादप्राप्ता । ईदृशमार्या विज्ञायाचार्यो मन्त्रेण वा तन्त्रेण वा “अप्पज्जं” ति
'आत्मवशा' स्वस्थचित्तां कर्तुं संयतीवसतिं गच्छेत् ॥ ३७३२ ॥ अग्निद्वारमाह—

जइ अगणिणा उ वसही, दह्हा डज्जइ व डज्जिहिति व चि ।

नाऊण व सोऊण व, उवघेत्तुं जे व जाएज्जा ॥ ३७३३ ॥

यद्यग्निना संयतीवसतिर्दग्धा, दह्यते वा सम्प्रतिकाले, अथवा प्रत्यासन्नाग्निप्रदीपनदर्शनेन 15
घक्ष्यते इति ज्ञात्वा वा स्वयं 'श्रुत्वा वा' परमुखेनाकर्ण्य ता वसतिम् 'उपग्रहीतुं' संस्थापयितुं
निर्वापयितुं वा “जे” इति पादपूरणे संयतीवसतिं 'यायात्' गच्छेत् ॥ ३७३३ ॥

अथाप्यायद्वारमाह—

नइपूरेण व वसही, वुज्जइ वूढा व वुज्जिहिति व चि ।

उदगभरियं व सोच्चा, उवघेत्तुं तं तु वच्चेज्जा ॥ ३७३४ ॥

20

नदीपूरेण प्रसरता वसतिः साम्प्रतम् 'उह्यते' नीयते, 'व्यूढा वा' नीता, 'वक्ष्यते वा' नेप्यते,
उदकेन वा वसतिर्भूता, एवं श्रुत्वा 'तां' वसतिम् 'उपग्रहीतुम्' उल्लिखनादिकं कर्तुं व्रजेत् ॥ ३७३४ ॥

विचारद्वारमाह—

घोडेहि व धुचेहि व, अहवा वि जतीवियारभूमि ए ।

जयणाए व करेउं, संठवणाए व वच्चेज्जा ॥ ३७३५ ॥

25

घोडाः—चट्टाः धूर्त्ताः—धूतकारादयः, तैर्वसत्याः पुरोहडे गच्छन्त्यस्ता उपसर्ग्यन्ते तत्तत्स्वेषां
सानुनयनिवारणार्थं गच्छेत् । अथवा यतीनां विचारभूमौ ताः समागच्छन्ति तन्निवारणार्थं
गच्छति । अथवा यतनया तासां कायिकाभूमि विचारभूमिं वा कर्तुं पूर्वकृताया वा संस्थापना-
निमित्तं व्रजेत् ॥ ३७३५ ॥ पुत्रद्वारमाह—

पुत्तो वा भाया वा, भगिणी वा होज्ज ताण कालगया ।

30

अज्जाए दुक्खियाए, अणुसङ्कीए वि गच्छेज्जा ॥ ३७३६ ॥

पुत्रो वा भ्राता वा भगिनी वा तासां कालगता भवेत् ततो या तत्रार्थिका 'दुःखिता' शोकसा-

१ नदिपूरणं वसही तामा० ॥

गरावगाढा भवति तस्या अनुशिष्टार्थमपि सूरिः स्वयमेव गच्छेत् ॥ ३७३६ ॥

तस्याश्च्येयमनुशिष्टिर्दातव्या—

तेलोकदेवमहिया, तित्थयरा नीरया गया सिद्धिं ।

थेरा वि गया केई, चरणगुणपभावया धीरा ॥ ३७३७ ॥

येऽपि तावत् 'त्रैलोक्यदेवमहिताः' सुवनत्रयवासिभिः सुरा-ऽसुरैरभ्यर्चितास्तैर्यकारास्तेऽपि भगवन्तः 'नीरजसः' सकलकर्मनिर्मुक्ताः 'गताः' प्राप्ताः सिद्धिम्, तथा 'स्थविरा अपि' ऋषभ-
सेन-गौतमादयः केचित् चरमदेहधारिणो गताः सिद्धिम् । कथम्भूताः ? चरणगुणानां—मूलोत्त-
रगुणरूपाणां स्वयमेव चरणेनान्येषां चोपदेशद्वारेण प्रभावकाः—प्रकर्षेण स्फातिं नेतारश्चरणगुण-
प्रभावकाः, 'धीराः' परीषहोपसर्गैरक्षोभ्याः, यद्येवंविधा अपि महापुरुषाः कालगतास्ततः शेष-
जन्मैर्मरणे किमाश्चर्यम् ? इति भावः ॥ ३७३७ ॥ तथा—

बंभी य सुंदरी या, अन्ना वि य जाउ लोगजेद्वाओ ।

ताओ वि य कालगया, किं पुण सेसाउ अजाउ ॥ ३७३८ ॥

ब्राह्मी च सुन्दरी च अन्या अपि च या लोकज्येष्ठा आर्यचन्दना-मृगापतीप्रभृतय आर्य-
कास्ता अपि कालगताः, किं पुनः शेषा आर्यिकाः ? ॥ ३७३८ ॥ ततः—

न हु होइ सोइयव्वो, जो कालगओ दहो चरित्तम्मि ।

सो होइ सोतियव्वो, जो संजमदुब्बलो विहरे ॥ ३७३९ ॥

'न हु' नैवासौ साधु-साध्वीजनः शोचितव्यो भवति, यश्चारित्रे 'दृढः' निःप्रकम्पः सन्
भक्तप्रत्याख्यानादिविधिना कालगतः; किन्तु स वराकः शोचनीयो भवति यः पृथिव्याद्युपमर्द-
नमनैषणीयपिण्डादिग्रहणं वा कुर्वन् संयमेन दुर्बलो विहरति ॥ ३७३९ ॥ अपि च—

लद्धूण माणुसत्तं, संजमसारं च दुल्लभं जीवा ।

आणाइ पमाणं, दोग्गइभयवड्डणा होंति ॥ ३७४० ॥

'लब्ध्वा' प्राप्य मानुषत्वं तथा संयम एव सारः—प्रधानं मोक्षाङ्गं तं च 'दुर्लभं' महानी-
रधिनिमग्नानर्ध्वरत्नमिव दुःप्रापं लब्ध्वा ये जीवा मागवत्याः 'आज्ञायाः' विधि-प्रतिषेधरूपायाः
प्रमादेन कालं गमयन्ति ते दुर्गतिभयवर्धना भवन्ति, आत्मनो देवादिदुर्गतिपरिभ्रमणजनितं
भयं वर्द्धयन्तीति भावः । एवमनुशिष्टिस्तासां दातव्या ॥ ३७४० ॥ अथ सङ्गमद्वारमाह—

पुत्तो पिया व भाया, अजाणं आगओ तर्हि कोई ।

धिचूण गणहरो तं, वच्चति तो संजतीवसहिं ॥ ३७४१ ॥

पुत्रः पिता वा भ्राता वा आर्याणां सम्बन्धी चिरप्रोषितस्तत्र कश्चिदागतो भवेद्, ततस्तं
गृहीत्वा गणधरः संयतीवसतिं व्रजति, येन तासां तस्मिन् संज्ञातकसाधौ दृष्टे समाधिरूपजयते
॥ ३७४१ ॥ अथ संलेखन-व्युत्सर्जन-व्युत्सृष्ट-निष्ठितद्वाराणि युगपदाह—

संलिहियं पि य तिविहं, वोसिरियव्वं च तिविह वोसइ ।

१ 'नां-लोकोत्तर' तादी० मो० ले० ॥ २ 'यमावर' मा० का० ॥ ३ 'नस्य मर' मा० का० ॥
४ शोचनीयो भव' मा० ॥

कालगय चि य सोचा, सरीरमहिमाइ गच्छेजा ॥ ३७४२ ॥

इहं सलेखितम् अपिअव्दात् सलेख्यमान वस्तु त्रिधा—आहारः शरीरमुपकरणं च, यद्वोपस्थिः शरीरं कषायाश्चेति । व्युत्सष्टव्यमप्येवमेव त्रिविधम्, अनशनप्रतिपत्तिकाले एतदेव त्रयं व्युत्सर्जनीयमिति भावः । एवं व्युत्सष्टमपि त्रिविधम् । एषु त्रिष्वपि तस्याः स्थिरीकरणार्थं सूरिणा गन्तव्यम् । यावत् 'कालगता सा संयती' इति वार्त्ता श्रुता, तां च श्रुत्वा तस्याः शरीरमहिं—
मार्थं गणधरः स्वयमेव गच्छेत् ॥ ३७४२ ॥

जाहे वि य कालगया, ताहे वि य दुनि तिनि वा दिवसे ।

गच्छेज्ज संजईणं, अणुसद्धिं गणहरो दाउं ॥ ३७४३ ॥

यदापि च प्रवर्त्तिनीप्रभृतिका महानिनादसंयती कालगता भवति तदा द्वौ त्रीन् वा दिवसान् संयतीनामनुशिष्टिं प्रदातुं गणधरो गच्छेत् ॥ ३७४३ ॥ 10

गतं "गम्यते कारणजाते" (गा० ३७२१) इति मूलद्वारम् । अथ प्राधुणकद्वारमाह—

अप्पविति अप्पतितिया, पाहुणया आगया सउवचारा ।

सिज्जायर मामाए, पडिकुहुदेसिए पुच्छा ॥ ३७४४ ॥

प्राधुणकाः साधव आत्मद्वितीया आत्मतृतीया वा तत्रागताः, तैश्च तत्र श्रुतम्, यथा—
अत्र संयत्यस्तिष्ठन्ति; ततस्ते तासां वसतिं सोपचाराः प्रविशन्ति । सोपचारा नाम—त्रिषु स्थानेषु 15
प्रयुक्तमैषेधिकीशब्दाः, यद्वा संयतीभिर्येषां वक्ष्यमाण उपचारः प्रयुक्तस्ते सोपचारा उच्यन्ते ।
तेषु समागतेषु प्रवर्त्तिनी यदि स्वविरा तत आत्मद्वितीया निर्गच्छति, अथ तरुणी तत आत्मतृतीया । या च तत्र स्वविरा सा पुरतस्तिष्ठति । ततः साधवः शय्यातरकुलं मामाककुलं
प्रतिकुष्टकुलानि च—रजकादिसम्बन्धीनि औद्देशिकं च येषु कुलेषु क्रियते तानि प्रवर्त्तिन्याः
समीपे पृच्छन्ति ॥ ३७४४ ॥ अथोपचारं व्याख्याति— 20

आसंदग कट्टमओ, भिसिया वा पीठगं व कट्टमयं ।

तक्खणलंभे असई, पडिहारिग पेहभोगऽण्णे ॥ ३७४५ ॥

यदि साधुषु समागतेषु तत्क्षणादेव काष्ठमय आसन्दकोऽशुषिरादिगुणोपेतः प्राप्यते,
ट्टिका वा काष्ठमयं वा पीठकं लभ्यते ततस्तदानीमेव तद् ग्रहीतव्यम् । अथ तत्क्षणादेवा-
सन्दकादि न लभ्यते ततोऽनागतं प्रातिहारिकं गृहीत्वा स्थापयन्ति । "पेह" चि तच्चोभय- 25
सन्ध्य प्रत्युपेक्षन्ते । "भोगऽण्णे" चि अकारप्रश्लेषादन्यो नाम—संयतीजनस्तस्य प्रातिहारिकस्य
भोगं न करोति । ततस्ते तत्रोपविष्टाः संयतीनां निरावाधादिवार्त्ता पृष्ट्वा शय्यातरकुलादीनि
पृच्छन्ति ॥ ३७४५ ॥

अथ केन विधिना ते पृच्छन्ति ? केन वा विधिना तास्तेषां दर्शयन्ति ? इत्युच्यते—

वाहाइ अंगुलीइ व, लट्ठीइ व उज्जुअं ठिओ संतो ।

न पुच्छेज्ज न दाएज्जा, पच्चावाया भवे तत्थ ॥ ३७४६ ॥ [ओ नि ४३९]

शय्यातरादिकुलं पृच्छन् दर्शयन् वा 'वाहया' बाहुं प्रसार्य, एवमनुहत्या वा यथ्या वा

१ 'ह' सलेखनायां सलेख्यं वस्तु भा० ॥ २ 'ज्ज' संजतीणं, अणुसद्धिं वा भवे तामा० ॥

गृहस्य 'ऋजुकं' सम्मुखं स्थितः सन् न पृच्छेद् न वा दर्शयेत् । कुतः ? इत्याह—यतस्तत्रैवं पृच्छ्यमाने दर्श्यमाने वा प्रत्यपाया बहवो भवन्ति ॥ ३७४६ ॥ तानेवाह—

तेणेहि' अगणिणा वा, जीवियववरोवणं व पडिणीए ।

खरए खरिया सुण्हा, नट्टे वडुक्खुरे संका ॥ ३७४७ ॥

5 वाहादिकं प्रसार्य साधुना यद् गृहं पृष्ठम् संयत्या वा दर्शितम् ततः स्तेनैः किञ्चिदपहृतं भवेत्, अग्निना वा तद् गृहं दग्धम्, प्रत्यनीकेन वा तस्मिन् गृहे कस्यापि जीवितव्यपरोपणं कृतम्, (ग्रन्थाग्रम्—२५४२०) द्यक्षरको वा द्यक्षरिका वा केनचिदपहृता, लुपा वा केनचिद् धूतैर्न सह पलायिता, 'वृत्तखुरो वा' प्रधानस्तुरङ्गमो नष्टो भवेत् ततः साधु-साध्वीवियया शङ्का भवेत्—नूतमेतैरेवापहृतम् दग्धमित्यादि; ततो नाविधिना पृच्छेत् न वा दर्शयेत्

10 ॥ ३७४७ ॥ तत्र चाऽऽसीनास्ते साधवो न हसन्ति न वा कन्दर्पं कुर्वन्ति, किन्तु—

सेजायरण धम्मं, कहिति अजाण देंति अणुसट्ठि ।

धम्मम्मि य कहियम्मि य, सव्वे संवेगमापन्ना ॥ ३७४८ ॥

शय्यातराणां धर्मं कथयन्ति, आर्याणां चोद्यतानां स्थिरीकरणार्थं सीदन्तीनां पुनरुद्यमनार्थं मनुशिष्टिं प्रयच्छन्ति । धर्मे च कथिते 'सर्वे' श्राद्धाः संयत्यश्च संवेगमापन्ना भवन्ति, आत्मनश्च

15 निर्जरा भवति ॥ ३७४८ ॥ प्राधुणकद्वारमेव प्रकारान्तरेण व्याचष्टे—

अन्नो वि अ आएसो, पाहुणम अभासिया उ तेणमए ।

चिलिमिणिअंतरिया खलु, चाउस्साले वसेजा णं ॥ ३७४९ ॥

अयम् 'अन्यः' अपर आदेशः प्राधुणकद्वारे समस्ति—ते प्राधुणकाः 'अभाषिकाः' द्रविडादिदेशोद्भवाः, ततस्तत्र तेषामुपाश्रयो दुर्लभः, अतस्तदर्थं संयत्यो वसतिं मार्गयन्ति । यदि ताभि-
20 रपि गवेयवन्तीर्निर्मलत्वा ततो वृक्षमूलादिषु बहिर्वसन्ति । अथ बहिः स्तेनभयं ततो यत्रार्याः स्थिताः सन्ति तत् चतुःशालं भवेत्, तत्रान्यस्यां शालायां साधवश्चिलिमिलिकया अन्तरिता वसेयुः ॥ ३७४९ ॥ चतुःशालस्याभावे विधिमाह—

कुडुत्तरस्स असती, कडओ पुत्ती व अंतरे थेरा ।

तेसंतरिया खुड्डा, समणीण वि मग्गणा एवं ॥ ३७५० ॥

25 अन्यस्या वसतेरभावे संयताः संयत्यैकस्मिन् गृहे वसन्तः < कुड्यान्तरिते वसन्ति । > कुड्यान्तरस्याभावे कटकोऽपान्तराले दीयते । कटकस्याभावे पोतं-वस्त्रं तन्मयी < चिलिमिलिका । अथ > चिलिमिलिकायाः स्तेनभयं ततो यस्मिन् पार्श्वे संयत्यस्ततः प्रथमं स्थविराः, तैरन्तरिताः क्षुल्लकाः, ततो मध्यमाः, ततस्तुरुणा इति । एवं श्रमणीनामपि मार्गणा कर्तव्या, तद्यथा—स्थविरसाधूनामासन्ने क्षुल्लिकाः, ततः स्थविराः, ततो मध्यमाः, ततो दृढकुड्यासन्ने
30 तरुण्यः स्थाप्यन्ते ॥ ३७५० ॥ तत्रस्थितानां विधिमाह—

१ °हिंऽगणि° ताभा० ॥ २ खर-पे(वे)खरिया ताभा० विना ॥ ३ °म्—२५०० ताटी० । °म्—५०० सो० ले० ॥ ४ °तरियस्सऽसती भा० ताभा० चूर्णो विशेषचूर्णो च ॥ ५ °न्तः 'कुड्यान्तरस्यासति' कुड्यान्तरस्याभावे त० ॥ ६ < > एतदन्तर्गतः पाठः भा० का० एव वर्तते ॥ ७ < > एतदन्तर्गतः पाठः भा० एव वर्तते ॥

अन्नाए आभोगं, नाएँ ससदं करेति सज्ज्ञायं ।

अञ्चुव्याया व सुवे, अच्छंति व अन्नहिं दिवसं ॥ ३७५१ ॥

यदि तत्र जनेनाज्ञाताः स्थितास्ततो रात्रौ 'आभोगम्' उपयोगं कुर्वते, तृष्णीका आसते इत्यर्थः । अथ ज्ञातास्ततः 'सशब्दं' महता शब्देन युक्तं स्वाध्यायं कुर्वन्ति । अथातीवो-
द्घाताः—परिश्रान्तास्ततः स्वपन्ति । कारणतश्चैकं द्वौ त्रीन् वा दिवसान् तत्रैव यदि स्थास्वः 5
ततो दिवसम् 'अन्यत्र' उद्यानादिषु स्थित्वा रात्रौ तत्र वसन्ति । कारणभावे तु तत्रैकरात्रमु-
पित्वा प्रभाते व्रजन्ति ॥ ३७५१ ॥

समणी समण पविट्ठे, निमंत उल्लावऽकारणे गुरुगा ।

पयला निद् तुवट्ठे, अच्छीमलणे गिही मूलं ॥ ३७५२ ॥

श्रमणीजने श्रमणजने च कायिकां कृत्वा पविष्टे सति यद्येको वाऽनेके वा एकया वाऽने-10
काभिर्वा संयतीभिः समं 'निशान्ते' निःसचरवेलयामुल्लापम् 'अकारणे' आगाढकारणाभावे
कुर्वन्ति ततश्चतुर्गुरुकम् । तथाऽन्यत्रोद्यानादिषु श्वापद-स्तेनादिभयाद् दिवाऽपि तत्रैव तिष्ठन्तो
यदि प्रचलयन्ते निद्रायन्ते त्वग्वर्त्तयन्ति वा अक्षिणी वा मलयन्ति तत्र चतुर्गुरुकम् । अथ
गृही प्रचलादि विदधानं तं दृष्ट्वा शङ्कां करोति—किमेष स्वाध्यायजागरेण खिन्नः प्रचलयते ?
उत सागारिकजागरेण ? इत्यादि ततश्चतुर्गुरु । निःशङ्किते मूलम् ॥ ३७५२ ॥ 15

उच्चारं पासवणं, व अन्नहिं मत्तएसु व जयंति ।

अदिट्ठ पविट्ठा वा, अदिट्ठ णितेधरा भयिता ॥ ३७५३ ॥

उच्चारं प्रश्रवणं वा संयतीकायिकामूढि विमुच्यान्यत्र कुर्वन्ति, मात्रकेषु वा कृत्वा बहिः
परिष्ठापनायां यतन्ते । तत्र च यदि गृहिभिरदृष्टाः < प्रविष्टास्ततोऽदृष्टा एव निर्गच्छन्ति,
अथ दृष्टाः > प्रविष्टास्ततः 'भक्ताः' विकल्पिताः, दृष्टा अदृष्टा वा निर्गच्छन्तीति भावः ॥ ३७५३ ॥ 20

तत्थऽन्नत्थ व दिवसं, अच्छंता परिहरंति निद्दई ।

जयणाए व सुविंती, उभयं पि य मग्गए वसहिं ॥ ३७५४ ॥

तत्र रजन्यामुपित्वा दिवसतः 'तत्र वा' संयतीवसतौ 'अन्यत्र वा' उद्यानादिषु तिष्ठन्तो
निद्रा-प्रचलादिकं परिहरन्ति, यवनिकान्तरिता वा यतनया स्वपन्ति यथा सागारिको न पश्यति ।
यदि ते तत्र कियन्तमपि कालं स्थातुकामास्ततः 'उभयमपि' साधवः साध्यश्चान्यां वसतिं मार्ग- 25
यन्ति । लब्धायां च तत्र साधवस्तिष्ठन्ति ॥ ३७५४ ॥ गतं प्राघुणकद्वारम् । अथ गणधरद्वारमाह—

अहिणा विसइका वा, सहसा डाहो व होज सासो वा ।

जति आगाढं अज्जाण होइ गमणं गणहरस्स ॥ ३७५५ ॥

'अहिना' सर्पेण काचिदार्येका दद्या, अतिमात्रे वा भुक्ते विशूचिका कस्याश्चिदजनिष्ट,
सहसा पिचेनाग्निना वा 'दाहः' दाहज्वरो वाऽभवत्, श्वासो वा कस्याश्चिदकस्मादजनि, एव-30
मादिकं यदि आगाढं कार्यमार्याणां भवति ततो दिवा रात्रौ वा गणधरस्य गमनमनुज्ञातम्
॥ ३७५५ ॥ अथवा—

प्रदिणीय मेच्छ मालव, गय गोणा महिस तेणगाई वा ।

आमन्त्रे उवसग्गे, कप्पइ गमणं गणहरस्स ॥ ३७५६ ॥

प्रत्यनीक-मेच्छ-मालवस्तेन-गज-गो-महिष-स्तेनकादयो वा संयतीनामुपसर्गं कर्तुमारब्धाः, यद्वा न तावत् ते उपसर्गयन्ति परं तेषामासन्न उपसर्गो वर्त्तते तत्क्षणादेव भावीत्यर्थः, ततः ५ कल्पते गणधरस्यान्यस्य वा समर्थस्य तन्निवारणार्थं गमनम् ॥ ३७५६ ॥

गतं गणधरद्वारम् । अथ महर्द्धिकद्वारमाह—

रायाऽमच्चे सेट्ठी, पुरोहिण् सत्थवाह पुत्ते य ।

गामउडे रट्टउडे, जे य गणहरे महिद्धीए ॥ ३७५७ ॥

‘राजा’ पृथिवीपतिः । ‘अमात्यः’ मन्त्री । अष्टादशानां प्रकृतीनां महत्तरः श्रेष्ठी । पौर-जन- 10 पदयुक्तस्य राज्ञो होमादिनाऽशिवाद्युपद्रवप्रशमनः पुरोहितः । यस्तु क्रयाणकजातं गृहीत्वा ह्यभार्थमन्यदेवं व्रजन् सार्थं वाहयति—योग-क्षेमचिन्तया पालयति स सार्थवाहः । पुत्रशब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते, यथा—राजा राजपुत्र इत्यादि । तथा ‘ग्रामकूटः’ ग्राममहत्तरः, ‘राजकूटः’ राष्ट्रमहत्तरः, एते प्रव्रजिता इह गृह्यन्ते । यश्च गणधरो राजादिवहुमतो विद्यातिशयसम्पन्नो वा, एते सर्वेऽपि महर्द्धिका उच्यन्ते ॥ ३७५७ ॥

15 एतेषां संयतीवसति गच्छताममी गुणा भवन्ति—

अज्जाण तेयजणणं, दुज्जण सच्चमकारया य गोरवया ।

तस्सा समणुण्णायं, गणहर गमणं महिद्धीए ॥ ३७५८ ॥

आर्याणां ‘तेजोजननं’ माहात्म्योत्पादनम् । दुर्जनानां च ‘सच्चमकारता’ सागङ्गता भवति, न किञ्चित् प्रत्यनीकत्वं कुर्वन्तीत्यर्थः । लोके च आर्याणां गौरवमुपजायते । तस्माद् गणधरस्य 20 ‘महर्द्धिकस्य च’ राजप्रव्रजितादेर्गमनमार्थिकाप्रतिश्रये समनुज्ञातम् ॥ ३७५८ ॥

ताश्चार्थिकास्तान् राजादिदीक्षितान् दृष्ट्वा इत्थं चिन्तयन्ति—

संतविभवा जइ तवं, करेति अवइज्झिऊण इद्धीओ ।

सीयंतथिरीकरणं, तित्थविचद्धी य वण्णो य ॥ ३७५९ ॥

सद्विभवा अप्यमी यदि ‘ऋद्धीः’ राज्यादिसम्पदः ‘अपोज्झय’ परित्यज्य तपः कुर्वन्ति 25 ततो वयमसतीं सम्पदं प्रार्थयमानाः किमेवं प्रमादमभास्तिष्ठामः ? इत्येवं सीदन्तीनामार्थिकाणां स्थिरीकरणं कृतं भवति । स्थिरीकरणे च क्रियमाणे तीर्थस्य विवृद्धिः । तीर्थवृद्धौ च प्रवचनस्य ‘वर्णः’ यशःप्रवादः प्रभावितो भवति ॥ ३७५९ ॥

गतं महर्द्धिकद्वारम् । अथ ‘प्रच्छादना च शैक्षे’ इति द्वारमाह—

वीसुंभिओ य राया, लक्खणजुत्तो न विज्जती कुमरो ।

30 पडिणीएहि व कहिए, आहावंती दवदवस्स ॥ ३७६० ॥

कस्यापि नृपतेः खयः पुत्राः सम्यग्दर्शनलब्धबुद्धयो दीक्षां कक्षीकृतवन्तः । कालान्तरेण च स राजा ‘विश्वगभूतः’ गरीरात् पृथग्भूतः, कालगत इत्यर्थः । ततोऽमात्यादयः ‘वयमराजकाः

मन्तोऽनाथा' इति परिभाष्य राज्यलक्षणोपेतं कुमारं प्रयत्नेन गवेषितवन्तः, परं न विद्यते कोऽपि लक्षणयुक्तः कुमारः । ततः कथितं 'प्रत्यनीकैः' तच्चन्निष्कादिभिः, यथा—येषां मध्ये-
ऽन्यैव नृपतेः पुत्राः प्रव्रजिताः सन्ति ते साधवो विहरमाणा इहैवोद्याने सम्प्राप्ताः । ततस्ते-
ऽमात्यादयः सम्यग् ज्ञात्वा छत्र-चामर-सङ्गादिकं राजार्हं वस्तु गृहीत्वा द्रुतद्रुतम् 'आधावन्ति'
साधूनां समीपमागच्छन्ति ॥ ३७६० ॥ अथ प्रत्यनीकाः केन कारणेन कथयन्ति ? इत्युच्यते—

अहं सिं जणम्मि वन्नो, य आयति इद्धिमंतपूया य ।

रायसुयदिक्रियणं, तित्थविघड्डी य लद्धी य ॥ ३७६१ ॥

अमुना राजमुतेन दीक्षितेन 'सि' अमीषां श्रमणानाम् 'अति' अतीव 'जने' लोके 'वर्णः' यशःप्रवादो विजृम्भते, यथा—अहो ! अमीषामेव धर्मः प्रतपति यत्रेदृशाः प्रव्रजन्ति । 'आय-
तिश्च' सन्ततिरमीषामनेनाव्यवच्छिन्ना भविष्यति । ऋद्धिमन्तश्च—श्रेष्ठ्यादय एतस्मभावेषाममीषां १०
पूजां कुर्वन्ति । तथा 'रायसुतोऽत्र प्रव्रजितः' इति कृत्वाऽन्येऽपि बहव इभ्यपुत्रादयः प्रव्रज-
न्तीति तीर्थवृद्धिः । लब्धिश्चाहार-वस्त्रादीनां प्रचुरा भवति । उत्पन्नजितेन पुनरमुना वर्णादयो
न भविष्यन्तीति बुद्ध्या प्रत्यनीकाः कथयन्ति ॥ ३७६१ ॥

ततस्तानमात्यादीनुत्पन्नान्नानार्थमागच्छतः श्रुत्वा ते राजपुत्राः किं कुर्वन्ति ? इत्याह—

दड्डूण य राइड्ढिं, परीसहपराइतो तहिं कोइ ।

15

आपुच्छइ आयरिए, सम्मत्ते अप्पमाओ हु ॥ ३७६२ ॥

तां राजसमृद्धिमागच्छन्तीं दृष्ट्वा तत्र कोऽपि राजपुत्रः परीषहपराजितः सन्नाचार्यानापृ-
च्छते—भगवन् ! अगच्छोऽहं प्रव्रज्यामनुपालयितुम् । तत आचार्या भणन्ति—सौम्य ! सम्यक्तत्वे
भवता 'हुः' निश्चितमप्रमादः कर्तव्यः ॥ ३७६२ ॥

नाऊण य माणुस्सं, सुदुल्लभं जीवियं च निस्सारं ।

20

संघस्स चेतियाण य, वच्छल्लत्तं करेज्जाहि ॥ ३७६३ ॥

ज्ञात्वा 'मानुष्यं' मनुष्यभवं सुदुर्लभं जीवितं च निस्सारं मत्वा सङ्घस्य चैत्यानां च 'वत्स-
लत्वं' भक्तिं कुर्या इति ॥ ३७६३ ॥ द्वितीयः पुनराह—

किं काहिंति ममेते, पडलन्गतणं व मे जढा इड्डी ।

को वाऽनिद्वफलेसुं, विभवेसु चलेसु रजेज्जा ॥ ३७६४ ॥

25

किं करिष्यन्ति मन 'एते' अमात्यादयः ? पटलन्नवृणमिव मया राज्यक्रद्धिः "जढा" परित्यक्ता,
अपि च राज्यादिविभवानां भुक्तानां ध्रुवं नरकपातः फलम्, चलाश्चासी सन्ध्यान्नरागवत्,
अतः को वाऽनिद्वफलेषु चलेषु च विभवेषु 'रज्येत' रागमनुवर्धनीयात् ? । एवमुक्त्वा प्रकट एव
प्रदेशे स्थितः सर्वानुपसर्गानभिभूय स संयममनुपालयति ॥ ३७६४ ॥

अस्तु तृतीयः स किं करोति ? इत्याह—

तइंओ संजमअट्ठी, आयरिए पणमिऊण तिविहेणं ।

30

गेलन्नं नियडीए, अज्झाण उवस्सगमतीति ॥ ३७६५ ॥

पडिणीय मेच्छ मालव, गय गोणा महिस तेणगाई वा ।

आमन्ने उवसग्गे, कप्पइ गमणं गणहरस्स ॥ ३७५६ ॥

प्रत्यनोक-म्लेच्छ-मालवस्तेन-गज-गो-महिष-स्तेनकादयो वा संयतीनामुपसर्गं कर्तुमारब्धाः, यद्वा न तावत् ते उपसर्गयन्ति परं तेषामासन्न उपसर्गो वर्तते तत्क्षणादेव भावीत्यर्थः, ततः कल्पते गणधरस्यान्यस्य वा समर्थस्य तन्निवारणार्थं गमनम् ॥ ३७५६ ॥

गतं गणधरद्वारम् । अथ महर्द्धिकद्वारमाह—

रायाऽमच्चे सेट्ठी, पुरोहिण सत्थवाह पुत्ते य ।

गामउडे रट्टउडे, जे य गणहरे महिद्धीए ॥ ३७५७ ॥

‘राजा’ पृथिवीपतिः । ‘अमात्यः’ मन्त्री । अष्टादशानां प्रकृतीनां महत्तरः श्रेष्ठी । पौर-जन-पदयुक्तस्य राज्ञो होमादिनाऽशिवाद्युपद्रवप्रशमनः पुरोहितः । यस्तु क्रयाणकजातं गृहीत्वा कामार्थमन्यदेशं व्रजन् सार्थं वाहयति—योग-क्षेमचिन्तया पालयति स सार्थवाहः । पुत्रशब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते, यथा—राजा राजपुत्र इत्यादि । तथा ‘ग्रामकूटः’ ग्राममहत्तरः, ‘राजकूटः’ राष्ट्रमहत्तरः, एते प्रव्रजिता इह गृह्यन्ते । यश्च गणधरो राजादिबहुमतो विद्यमानैश्चयसम्पन्नो वा, एते सर्वेऽपि महर्द्धिका उच्यन्ते ॥ ३७५७ ॥

15 एतेषां संयतीवसतिं गच्छताममी गुणा भवन्ति—

अज्जाण तेयजणणं, दुज्जण संचमकारया य गोरवया ।

तम्हा समणुण्णायं, गणहर गमणं महिद्धीए ॥ ३७५८ ॥

आर्याणां ‘तेजोजननं’ माहात्म्योत्पादनम् । दुर्जनानां च ‘संचमत्कारता’ साशङ्कता भवति, न किञ्चित् प्रत्यनीकत्वं कुर्वन्तीत्यर्थः । लोके च आर्याणां गौरवमुपजायते । तस्माद् गणधरस्य 20 ‘महर्द्धिकस्य च’ राजप्रव्रजितादेर्गमनमार्थिकाप्रतिश्रये समनुज्ञातम् ॥ ३७५८ ॥

ताश्चार्यिकास्तान् राजादिदीक्षितान् दृष्ट्वा इत्थं चिन्तयन्ति—

संतविभवा जह तवं, करंति अवइज्झिऊण इद्धीओ ।

सीर्यंतथिरीकरणं, तित्थविवद्धी य वण्णो य ॥ ३७५९ ॥

सद्विभवा अप्यमी यदि ‘ऋद्धीः’ राज्यादिसम्पदः ‘अपोज्झय’ परित्यज्य तपः कुर्वन्ति 25 ततो वयमसतीं सम्पदं प्रार्थयमानाः किमेवं प्रमादमशस्तिष्ठामः ? इत्येवं सीदन्तीनामार्थिकाणां स्थिरीकरणं कृतं भवति । स्थिरीकरणे च क्रियमाणे तीर्थस्य विवृद्धिः । तीर्थवृद्धौ च प्रवचनस्य ‘वर्णः’ यशःप्रवादः प्रभावितो भवति ॥ ३७५९ ॥

गतं महर्द्धिकद्वारम् । अथ ‘प्रच्छादना च शैशे’ इति द्वारमाह—

वीसुंभिओ य राया, लक्खणजुत्तो न विज्जती कुमरो ।

30 पडिणीएहि व कहिए, आहावंती दवदवस्स ॥ ३७६० ॥

कस्यापि नृपतेस्त्रयः पुत्राः सम्यग्दर्शनलब्धबुद्धयो दीक्षां कक्षीकृतवन्तः । कालान्तरेण च स राजा ‘विश्वभूतः’ शरीरात् पृथग्भूतः, कालगत इत्यर्थः । ततोऽमात्यादयः ‘वयमराजकाः

सन्तोऽनाथाः' इति परिभाष्य राज्यलक्षणोपेतं कुमारं प्रयत्नेन गवेषितवन्तः, परं न विद्यते कोऽपि लक्षणयुक्तः कुमारः । ततः कथितं 'प्रत्यनीकैः' तच्चित्रिकादिभिः, यथा—येषां मध्ये-
ऽस्यैव नृपतेः पुत्राः प्रव्रजिताः सन्ति ते साधवो विहरमाणा इहैवोद्याने सम्प्राप्ताः । ततस्ते-
ऽमात्यादयः सम्यग् ज्ञात्वा छत्र-चामर-सङ्गादिकं राजार्हं वस्तु गृहीत्वा द्रुतद्रुतम् 'आधावन्ति'
साधूनां समीपमागच्छन्ति ॥ ३७६० ॥ अथ प्रत्यनीकाः केन कारणेन कथयन्ति ? इत्युच्यते— 5

अइ सिं जणम्मि वन्नो, य आयति इड्ढिमंतपूया य ।

रायसुयदिक्खिखण्णं, तित्थविचड्डी य लद्धी य ॥ ३७६१ ॥

अमुना राजसुतेन दीक्षितेन 'सिं' अमीषां श्रमणानाम् 'अति' अतीव 'जने' लोके 'वर्णः'
यशःप्रवादो विजृम्भते, यथा—अहो ! अमीषामेव धर्मः प्रतपति यत्रेदृशाः प्रव्रजन्ति । 'आय-
तिश्च' सन्ततिरमीषामनेनाव्यवच्छिन्ना भविष्यति । ऋद्धिमन्तश्च—श्रेष्ठ्यादय एतस्मभावेषाममीषां 10
पूजां कुर्वन्ति । तथा 'राजसुतोऽत्र प्रव्रजितः' इति कृत्वाऽन्येऽपि बहव इभ्यपुत्रादयः प्रव्रज-
न्तीति तीर्थवृद्धिः । लडिषश्चाहार-वस्त्रादीनां प्रचुरा भवति । उत्पन्नजितेन पुनरमुना वर्णादयो
न भविष्यन्तीति बुद्ध्या प्रत्यनीकाः कथयन्ति ॥ ३७६१ ॥

ततस्तानमात्यादीनुत्पन्नाजनार्थमागच्छतः श्रुत्वा ते राजपुत्राः किं कुर्वन्ति ? इत्याह—

दड्ढूण य राइड्ढिं, परीसहपराइतो तहिं कोइ ।

15

आपुच्छइ आयरिए, सम्मत्ते अप्पमाओ हु ॥ ३७६२ ॥

तां राजसमृद्धिमागच्छन्तीं दृष्ट्वा तत्र कोऽपि राजपुत्रः परीषहपराजितः सन्नाचार्यानापृ-
च्छते—भगवन् ! अशक्तोऽहं प्रव्रज्यामनुपालयितुम् । तत आचार्या भणन्ति—सौम्य ! सम्यक्तवे
भवता 'हुः' निश्चितमप्रमादः कर्तव्यः ॥ ३७६२ ॥

नाऊण य माणुस्सं, सुदुल्लभं जीवियं च निस्सारं ।

20

संघस्स चेतियाण य, वच्छल्लत्तं करेज्जाहि ॥ ३७६३ ॥

ज्ञात्वा 'मानुष्यं' मनुष्यभवं सुदुर्लभं जीवितं च निस्सारं मत्वा सङ्घस्य चैत्यानां च 'वत्स-
लत्वं' भक्तिं कुर्या इति ॥ ३७६३ ॥ द्वितीयः पुनराह—

किं काहिंति ममेते, पडलग्गतणं व मे जहा इड्डी ।

को वाऽनिट्ठफलेसुं, विभवेसु चलेसु रजेज्जा ॥ ३७६४ ॥

25

किं करिष्यन्ति मम 'एते' अमात्यादयः ? पटल्यतृणमिव मया राज्यऋद्धिः "जहा" परित्यक्ता,
अपि च राज्यादिविभवानां भुक्तानां ध्रुवं नरकपातः फलम्, चलाश्चामी सन्ध्याभ्ररागवत्,
अतः को वाऽनिष्टफलेषु चलेषु च विभवेषु 'रज्येव' रागमनुब्रवीयात् ? । एवमुक्त्वा प्रकट एव
प्रदेशे स्थितः सर्वानुपसर्गानभिभूय स संयममनुपालयति ॥ ३७६४ ॥

यस्तु तृतीयः स किं करोति ? इत्याह—

30

तइओ संजमअट्ठी, आयरिए पणमिऊण तिविहेणं ।

गेलन्नं नियडीए, अज्जाण उवस्सगमतीति ॥ ३७६५ ॥

१ इत्युच्यते भा० ॥ २ वित्तोजो ताभा० चूर्णो च ॥

तृतीयो राजपुत्रः संयमार्थं स गुरुभिरभिहितः—अर्थ ! संयतीप्रतिश्रये निलीयस्व । स प्राह—इच्छाम्यहं भगवद्वचनम्, निस्तारयत मां येन केनापि प्रकारेणासादुपसर्गसमुद्रात् । एवमुक्त्वा स आचार्यान् ‘त्रिविधेन’ मनो-वाक्-कायकर्मणा प्रणम्य निकृत्वा ग्लानत्वं कृत्वा-ऽऽर्याणामुपाश्रयं प्रविशति ॥ ३७६५ ॥

६ अंतद्वाणा असई, जइ मंझ लीय अंविलीवीए ।

पीसित्ता दैति ग्रहे, अपगासैं ठवेंति य विरेगो ॥ ३७६६ ॥

यद्यन्तर्धानकारणमञ्जन-मन्त्रादि विद्यते ततः सोऽन्तर्हितः कृत्वा तत्रैव स्थाप्यते । अथ नास्त्यन्तर्धानकरणं ततः संयतीनेपथ्यं कारयित्वा तद्वसतिं नेतव्यः । यदि तस्य ‘इमंशु’ कूर्चं विद्यते ततो लोचः क्रियते । अम्लिनीबीजानि च पिष्ट्वा तस्य मुखे ददति, तैरुष्णमालिम्पन्ती-
10 त्यर्थः । अप्रकाशे च प्रदेशे संयतीवसतौ तं स्थापयन्ति । विरेकश्च विरेचनकारकौषधप्रयोगेण क्रियते ॥ ३७६६ ॥

संथार कुसंघाडी, अमणुने पाणए य परिसेओ ।

घंसण पीसण ओसह, अद्धिति खरकम्मि मा बोलं ॥ ३७६७ ॥

संस्कारके स संयतः ध्यायते । मलिनं जटितां च कुसङ्घाटीं स प्रावरणं कार्यते । ‘अम-
15 नोजं’ दुर्गन्धि पानकं तेन तस्य परिपेकः क्रियते । तथा काश्चन संयत्यस्तत्र चन्दनस्य घर्षणम् अन्यास्तु पेपणं औषधस्य कुर्वन्ति । अपराः पुनः करतलपर्यस्तमुखा भूमिगतदृष्टयोऽवृत्तिं कुर्वाणास्तिष्ठन्ति, ‘खरकर्मिकेषु च’ राजपुरुषेषु समागतेषु भणन्ति—सा बोलं कुरुत, एषा प्रवर्तिनी ग्लाना न गुणदीयं बोलं सहते । एवमसौ तत्र संयतीवेषेण तिष्ठन् सर्वाण्यपि ग्लान-
निषदनादीनि पदानि कुर्यात् ॥ ३७६७ ॥ गतं ‘प्रच्छादना च शैक्षे’ इति द्वारम् । अथ

20 ‘असहिष्णोश्चतुष्कमजना’ इति द्वारं विभावयिषुराह—

दोन्नि वि सहू भवंती, सो वऽसहू सा व होज ऊ असहू ।

दोण्हं पि उ असहूणं, तिगिच्छ जयणाय कायव्वा ॥ ३७६८ ॥

यस्या ग्लानसाध्याश्चिकित्सा क्रियते यश्च तस्याः प्रतिचरकः तौ द्वावपि सहिष्णू भवतः, एष प्रथमो भङ्गः । ‘सो वऽसहू’ चि साध्वी सहिष्णुः ‘स च’ साधुरसहिष्णुरिति द्वितीयः ।
25 “सा व होज ऊ असहू” चि ‘सा’ साध्वी असहिष्णुः साधुः सहिष्णुः, एष तृतीयः । साध्वी साधुश्च द्वावप्यसहिष्णू इति चतुर्थः । एतेषु चतुर्षु भङ्गेषु यतनया चिकित्सा कर्तव्या ॥ ३७६८ ॥

तत्र प्रथमभङ्गं तावद् भावयति—

सोऊण ऊ गिलाणं, पंथे गामे व भिक्खवेलाए ।

जइ तुरियं नागच्छइ, लग्गइ गुरुए चउम्मासे ॥ ३७६९ ॥

30 श्रुत्वा ग्लानां संयतीं पथि वा परिभ्रमन् ग्रामे वा तिष्ठन् भिक्षावेलायां वा पर्यटन् यदि त्वरितं ग्लानासमीपं नागच्छति ततश्चतुरो मासान् गुरुकान् ‘लगति’ प्राप्नोति, अतो ग्लानां श्रुत्वा निर्जरामभिलषता सर्वेणाप्यक्षेपेणैव तस्या समीपं गन्तव्यम् ॥ ३७६९ ॥

कथं पुनस्तस्याः श्रवणं भवति ? उच्यते—यत्र ग्रामे ग्लाना विद्यते तस्य बहिरदूरसमीपे

व्यतिव्रजन्तं संयतं गृहस्थः कोऽपि ब्रूते—युष्माकं ग्लानायाः प्रतिजागरणं क्रियते ? न क्रियते ? । साधुराह—सुष्ठु क्रियते ? । गृही ब्रवीति—यथेवं ततः—

लोलंती छग-मुत्ते, सोऽं घेतुं दवं तु आगच्छे ।

तूरंतो तं वसहिं, णिवेयणं छायेणऽज्जाए ॥ ३७७० ॥

एकाकिनी संयती 'छगण-मुत्ते' आत्मीय एव पुरीष-प्रश्रवणे 'लोलन्ती' विलुठन्ती अत्र 5 ग्रामे तिष्ठति । एवं श्रुत्वा तत एव 'द्ववं' पानकं गृहीत्वा त्वरमाणः संयतीवसतिभागच्छति । ततो बहिः स्थित्वा शय्यातरीपार्श्वोदार्यिकाया निवेदनं कारयति, यथा—बहिः साधुरागतो-ऽस्तीति । सा च शय्यातरी तस्या आर्यिकाया दुर्निवसितगान्त्राणां छार्दनं कुर्यात् । अथ सा न करोति तत आत्मनाऽपि यतनया तां छादयति ॥ ३७७० ॥

ततः स साधुस्तस्या इत्थं स्थिरीकरणं करोति—

10

आसासो वीसासो, मा भाहि इति थिरीकरण तीसे ।

धुविउं चीरऽत्थुरणं, तीसेऽप्पण बाहि कप्पो य ॥ ३७७१ ॥

'आश्वासो नाम' धीरा भव, अहं ते सर्वमपि वैयावृत्यं करिष्ये । 'विश्वासस्तु' त्वं मम माता भगिनी दुहिता वा अतो मा भैषीः, एवं वयोऽनुरूपमविरुद्धं वचनं ब्रवीति । इत्थं तस्याः स्थिरीकरणं कृत्वा छगण-मूत्रलुलितां तां धावित्वा तस्या एवौपग्रहाणि चीवराणि 15 तेषामभावे आत्मीयान्यपि संस्तारके आस्तृणाति तां वा परिधापयति । ततः खरण्टितचीवराणां प्रतिश्रयाद् बहिः कर्षो दातव्यः । भूमेरपि तस्या उपलेपनं कर्त्तव्यम् ॥ ३७७१ ॥

अथ प्रवेशविधिं विशेषत आह—

एएहिं कारणेहिं, पविसंते ऊ णिसीहिया तिन्नि ।

ठिच्चाणं कायव्वा, अंतर दूरे पवेसे य ॥ ३७७२ ॥

20

'एतैः' ग्लानत्वादिभिः कारणैः संयतीवसतौ प्रविशता तिस्रो नैषेधिक्यः कर्त्तव्याः । कथम् ? इत्याह—'स्थित्वा' प्रथमनैषेधिकीकरणानन्तरं कियन्तमपि कालं प्रतीक्ष्य द्वितीया नैषेधिकी, ततो द्वितीयानन्तरं तृतीयाऽप्येवमेव कर्त्तव्या । तथा प्रथमा नैषेधिकी 'दूरे' अग्रद्वारे, द्वितीया 'अन्तरे' मध्यभागे, तृतीया 'प्रवेशे' मूलद्वारे विधातव्या ॥ ३७७२ ॥ ततः—

पडिहारिए पवेसो, तकज्जसमाणणा य जयणाए ।

25

गेरुण्णे चिट्ठणादी, परिहरमाणो जतो खिप्पं ॥ ३७७३ ॥

शय्यातरीभिः 'प्रतिहारिते' आर्याया ज्ञापिते सति प्रवेशः कर्त्तव्यः । प्रविष्टेन च तस्य—विवक्षितस्य ग्लानकार्यस्य पूर्वोक्त्या वक्ष्यमाणया च यतनया समापना कर्त्तव्या । एवं ग्लानत्वे तत्र स्थानादीनि पदानि कुर्यात् । तथा ग्लानकृत्यान्युत्सर्गतोऽशुद्धं परिहरन् करोति । अथ शुद्धं न प्राप्यते ततः "जड" चि अनागादे पञ्चकहान्या 'यतः' यतमानः करोति, "खिप्पं" ति 30 आगादे क्षिप्रमेव करोति । अथवाऽऽत्म-परोभयसमुत्थदोषान् परिहरमाणो ग्लानकृत्यं करोति, कुतः ? इत्याह—"जतो खिप्पं" ति यत आत्मसमुत्थादिदोषान् अपरिहरतः क्षिप्रमेव संयमवि-

राधना भवति ॥ ३७७३ ॥ कीदृशः पुनस्तां प्रतिजागर्ति ? इत्युच्यते—

पियधम्मो ददधम्मो, मियवार्दा अप्पकोतुहल्लो य ।

अज्ञं गिलाणियं खलु, पडिजग्गति एरिसो साहू ॥ ३७७४ ॥ [ओ. नि. ६४८, आ. नि. १३७५]

प्रियः—इष्टो धर्मो यस्य स प्रियधर्मा । धर्मे यः ददः—निश्चलो ददधर्मा, राजदन्तादित्वाद्
४ ददशब्दस्य पूर्वनिपातः । मितं—परिमिताक्षरं वदितुं शीलमस्येति मितवादी । अरूपशब्दस्य इह
अभाववचनत्वाद् अरूपम्—अविद्यमानं कौतूहलं स्त्रीरूपदर्शनादिषु यस्य सोऽल्पकौतूहलः ।
ईदृशः साधुरार्या म्लानां प्रतिजागर्ति ॥ ३७७४ ॥

सो परिणामविहिण्णू, इंदियदारेहिं संवरियदारो ।

जं किंचि दुब्बिभगंधं, सयमेव विगिंचणं कुणति ॥ ३७७५ ॥

10 'सः' वैयावृत्त्यकरः 'वर्णे-गन्धादिभिः शुभा अपि भावा भूयोऽप्यशुभा भवन्ति, अशुभा
अपि च संस्कारविशेषतो विश्रसया वा शुभा जायन्ते' इत्येवं पुद्गलानां परिणामविधिं जाना-
तीति परिणामविधिज्ञः । तथा इन्द्रियद्वारेभ्यः संवृतद्वारः, इह "गम्ययपः कर्माधारे"
(सिद्ध० २-२-७४) इत्यनेन पञ्चमी, ततोऽयमर्थः—इन्द्रियरूपाणि द्वाराण्यधिकृत्य संवृत-
द्वारः, न पुनर्बाह्यद्वाराणि । ईदृगः साधुर्यत् किञ्चिदार्थिकायाः संज्ञादिकं दुरभिगन्धं तस्य
15 स्वयमेव 'विवेचनं' स्फोटनं परिष्ठापनं वा करोति ॥ ३७७५ ॥

संवृतद्वारपदस्य सफलीकरणार्थमाह—

शुज्झंग-वदण-कक्खोरुअंतरे तह थणंतरे दट्ठं ।

साहरति ततो दिट्ठिं, न य बंधति दिट्ठिए दिट्ठिं ॥ ३७७६ ॥

गुह्याङ्गस्य वदनस्य कक्षाया उर्वोश्च यान्यन्तराणि—अवकाशास्तानि तथा स्तनान्तराणि च
20 दृष्ट्वा 'संहरति' भास्करादिव ततो दृष्टिं निवर्तयति, 'न च' नैव आर्थिकाया दृष्टौ दृष्टिं 'बध्नाति'
मीलयतीत्यर्थः ॥ ३७७६ ॥ अथ 'यत् किञ्चिद् दुरभिगन्धम्' इत्यादि व्याचष्टे—

उच्चारं पासवणे, खेले सिंघाणए विगिंचणया ।

उच्चत्तण परियत्तण, णंतग णिल्लेवण सरीरे ॥ ३७७७ ॥

उच्चारस्य प्रश्रवणस्य खेलस्य सिंघानस्य च विवेचनं करोति । उद्धर्तनं नाम—तस्या उच्चा-
25 नायाः पार्श्वतः करणम्, तत् इतरस्यां दिशि स्थापनं परिवर्तनम्, ते अपि करोति । 'नन्तकं'
बलं तथा शरीरं च यदि संज्ञया मूत्रेण वा लिप्तं ततस्तदपि निर्लेपयितव्यम् ॥ ३७७७ ॥

किरियातीतं णाउं, जं इच्छति एसणाए जं तत्थ ।

सद्धावणा परिण्णा, पडियरण कहा णमोकारो ॥ ३७७८ ॥

क्रियायां क्रियमाणायामपि या न प्रगुणीभवति सा क्रियातीता, तां ज्ञात्वा सा प्रष्टव्या—केन
30 भवत्याः समाधिरूपयते ? । ततो यद् द्रव्यमिच्छति तदेवणया शुद्धं शुद्धस्यैव पञ्चकहावि-
यतनयाऽपि गृहीत्वा दातव्यम् । ततः सा तथा श्रद्धायुते यथा 'परिज्ञाम्' अनशनं प्रतिप-
द्यते । अनशनप्रतिपन्नायाश्च सर्वप्रयत्नेन प्रतिचरणम् । धर्मकथा च तथा कर्तव्या यथा सम्यग्गु-

समार्थमाराधयति । नमस्कारश्च तस्या मरणवेलायां दातव्य इति ॥ ३७७८ ॥

क्रियासाध्याया विधिमाह—

दध्वं तु जाणियन्वं, समाधिकारं तु जस्स जं होति ।

पायम्मि य दध्वम्मि, गवेसणा तस्स कायच्चा ॥ ३७७९ ॥

यस्य रोगस्य यद् द्रव्यं पथ्यं यस्या वा ग्लानाया यत् समाधिकारकं तत् प्रथमत एव ज्ञात-
व्यम् । ज्ञाते च तस्मिन् द्रव्ये सर्वप्रयत्नेन तस्य गवेसणा कर्त्तव्या ॥ ३७७९ ॥

सयमेव दिट्ठपाढी, करेति पुच्छति अजाणओ वेज्जं । [ओ नि. ७५]

दीवण दध्वादिम्मि य, उवदेसे ठाति जा लंभो ॥ ३७८० ॥

वैद्यकशास्त्ररूपो दृष्टः पाठो येन स एवंविधः स्वयमेव चिकित्सां करोति । अथ 'अज्ञः'
वैद्यकशास्त्राभिप्रायं न जानाति ततो वैद्यं पृच्छति । तस्य च वैद्यस्य दीपनं करोति, यथा—अहं 10
कारणत एकाकी सञ्जातः, अतो मा अपशकुनं गृहध्वम् । ततो वैद्येन द्रव्य-क्षेत्र-काल-भावमे-
वात् चतुर्विधे उपदेशे दत्ते सति ब्रवीति—यदि वयमेतन्न लभामहे ततः किं प्रयच्छामः ? । एवं
पृष्टे भूयो द्रव्यान्तरे उपदिष्टे ब्रूते—यद्येतदपि न लभामहे ततः किं कर्त्तव्यम् ? । एवं तावत्
पृच्छति यावद् यस्य द्रव्यस्य ध्रुवो लभः । तदुपदेशे च पृच्छा 'तिष्ठति' उपरमत इत्यर्थः
॥ ३७८० ॥ अथ रात्रौ विधिमाह—

15

अब्भासे व वसेज्जा, संबद्ध उवस्सगस्स वा दारे ।

आगाढे गेलण्णे, उवस्सए चिलिमिणिविभक्ते ॥ ३७८१ ॥

संयतीप्रतिश्रयस्य 'अभ्यासे' समीपे यदसम्बद्धमन्यगृहं तत्र वसेत्, तस्याभावे सम्बद्धे-
ऽन्यन्यगृहे, तदभावे उपाश्रयस्य वा द्वारे । अथागाढं ग्लानकार्यं भवति तत उपाश्रयेऽपि चिलि-
मिलिकाविभक्ते वसति ॥ ३७८१ ॥ किमर्थं पुनरुपाश्रयस्यान्तर्वसति ? इत्याह—

20

उव्वत्तण परियत्तण, उभयविर्गिचट्ठ पाणगट्ठा वा ।

तत्करमय मीलं अघ, णमोकारट्ठा वसे तत्थ ॥ ३७८२ ॥

तस्या उद्धर्त्तनं परिवर्त्तनं वा कर्तुम्, उभयस्य वा—कायिकी-संज्ञारक्षणस्य विवेचनार्थम्,
ट्ट्णार्चाया वा रात्रौ पानकदानार्थम्, यद्वा तत्र तत्करमयं सा च संयती स्वभावेनैव मीरुः
ततो भयरक्षणार्थम्, 'अथ' इति अथवा मरणवेलायाः प्रत्यासन्नत्वाद् नमस्कारदानार्थं वा तत्र 25
रात्रौ वसेत् ॥ ३७८२ ॥

धिइ-वलज्जुत्तो वि मुणी, सेज्जातर-सण्णि-सिज्झगादिज्जुत्तो ।

वसति परपच्चयट्ठा, सलाहणट्ठा य अवराणं ॥ ३७८३ ॥

यद्यपि स मुनिः सहिष्णुत्वाद् धृति-वल्युक्तस्तथापि शय्यातरेण संज्ञिना वा—श्रावकैर्ण
सिज्झकेन वा—सहवासिना युतः—सहितः संयतीप्रतिश्रये वसति । तं च शय्यातरादिकमित्यं 30
भणति—न वर्त्तते ममेकाकिन. संयतीप्रतिश्रये रात्रौ वस्तुम्, अतो मम द्वितीयेन भवता

१ °रु. य व ताभा० ॥ २ °म्, मरण० भा० कां० ॥ ३ सिज्झगा० ताभा० विना ॥ ४ °ण
'सिज्झकेन सिज्झकेन वा' सह० भा० ॥

भवितव्यम् । अथ किमर्थमेवं करोति ? इति चेद् इत्याह—‘परप्रत्ययार्थ’ परेषाम्—अगारिणां प्रतीत्युत्पादननिमित्तम्, यथा—नैष विरुद्धमिप्रायेणात्र वसति । ‘अपरेषां च’ साधूनां श्लाघनार्थम्, धन्या अमी येषामेवंविधः सुदृष्टो धर्म इति ॥ ३७८३ ॥

सो निजराएँ वड्डति, कुणति य आणं अणंतणाणीणं ।

5 स वितिज्जओ कहेती, परियट्टेगागि वसमाणो ॥ ३७८४ ॥

‘सः’ साधुरेवं कुर्यन् विपुल्यां निर्जरायां वर्त्तते, आज्ञां च ‘अनन्तज्ञानिनां’ तीर्थकृतां करोति । स च सद्द्वितीयो वसन् तस्य द्वितीयस्य धर्मं कथयति, अथैकाकी वसति ततः सर्वामपि रात्रिं परिवर्त्तयति ॥ ३७८४ ॥

पडिजगिगया य खिप्पं, दोण्ह सहूणं तिगिच्छ जतणाए ।

10 तत्थेव गणहरो अण्णहिं व जयणाएँ तो नेह ॥ ३७८५ ॥

एवं तेन साधुना प्रतिजागरिता सा ‘क्षिप्रं’ शीघ्रं प्रगुणीमवेत् । इत्थं द्वयोः सहिष्णवो-
र्यतनया चिकित्साकरणमुक्तम् । तां च प्रगुणीभूतां गृहीत्वा यदि तस्या गणधरः ‘तत्रैव’
आसन्ने समस्ति ततस्तं गाढं खरण्टयित्वा तस्य समर्पयति । अथ ‘अन्यत्र’ दूरदेशे ततः सार्धेन
सह तां तत्र प्रस्थापयति, स्वयं वा यतनया तत्र नयति ॥ ३७८५ ॥ कथम् ? इत्याह—

15 निक्कारणिगिं चमढण, कारणिगिं जेति अहव अप्पाहे ।

गमणित्थि मिस्स संबंधि वज्जिते असति एगागी ॥ ३७८६ ॥

यदि सा ग्लाना संयती निष्कारणं गणाद् निष्कन्यैकाकिनी भूता ततस्तां ‘चमढयति’
निर्भर्त्सयतीत्यर्थः । अथ कारणिका ततस्तां स्वयं नयति, येषां वा आचार्याणां सा संयती तेषां
सन्दिशति, यथा—युष्माकं संयती साम्प्रतमत्र तिष्ठति, अस्यां आनयनकृते सङ्घाटकः प्रदेयः ।

20 यदा पुनः स स्वयं नयति तदा इयं यतना—“गमणित्थि” इत्यादि । स्त्रीसार्धेन सम्बन्धिना
समं प्रथमतो नयति, < ततः स्त्रीसार्धेनैवासम्बन्धिमिश्रेण, > ततः स्त्रीसार्धेनैवासम्बन्धिना ।
ततः पुरुषमिश्राभिरपि स्त्रीभिः—प्रथमं सम्बन्धिपुरुषयुक्ताभिः, < ततः सम्बन्धिमिश्रपुरुषयु-
क्ताभिः, > ततोऽसम्बन्धिपुरुषयुक्ताभिरपि । ततः पुरुषैरेव केवलैः—प्रथमं सम्बन्धिमिः, ततोऽ-
सम्बन्धिमिश्रैः, ततोऽसम्बन्धिमिरपि समं नयति । एषां प्रकारानामभावे स साधुरेकाक्यपि तां
25 नयति, तत्र चात्मना पुरतो गच्छति, संयती तु नासन्ने नातिदूरे पृष्ठतः स्थिता आगच्छति
॥ ३७८६ ॥ गतः प्रथमो भङ्गः । अथ द्वितीयं भङ्गं बिभावयिषुराह—

न वि य समत्थो सच्चो, हवेज एतारिसम्मि कज्जम्मि ।

१ °द् उच्चयत्ते—‘पर’ का० ॥

२-३ < १ > एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः सा० एव वर्त्तते । चूर्णिरप्येतत्पाठसंवादिनी, तथा च तत्पाठः—
“निक्कारणिए गाधा कण्ठ्या । इत्थिसत्थेण संबंधिणा समं जेति, अथइ इत्थीसत्थेण चेव असंबंधिसत्थेण,
असति इत्थिसत्थेण चेव असंबंधिणा । एवं पुममीसाहिं वि गीहिं तिगं, पुरिसेहिं पि तिगं । अण्णे
भणंति—इत्थिसत्थेण समं जेति, असति इत्थिसत्थेण, असति संबंधेयपुरिसेहिं समं । असति ‘वज्जिते’ ति
असंबंधेएहिं समं । असतीते तेसिं सत्थानं एगागी वि जेति ॥” इति ॥

कायव्यो पुरिसकारो, समाहिसंधाणणट्ठाए ॥ ३७८७ ॥

‘साध्वी सहिष्णुः साधुरसहिष्णुः’ इत्ययं भङ्गो भाव्यते—‘नापि च’ नैव सर्वोऽपि साधुः ‘एतादृशे’ स्त्रियाः स्पर्शादावपि मनोनिग्रहात्मके कार्ये समर्थो भवेत् ततः किं सा ग्लाना सती तेन परित्यक्तव्या ? न इत्याह—ज्ञान-दर्शन-चारित्र्याणां यः समाधिः—अन्योऽन्याविरोधेनैकत्रा-वस्थानं तस्य सन्धानार्थं तथा साधुना पुरुषकारः कर्त्तव्यः यथा तस्याश्चिकित्सा क्रियते आत्मनश्च ५ शीलखण्डना न भवति ॥ ३७८७ ॥ स पुनः साधुः कथमसहिष्णुर्भवति ? इत्युच्यते—

सोऊण य पासित्ता, संलावेणं तहेव फासेणं ।

एतेहि असहमाणे, तिगिच्छ जयणाइ कायव्वा ॥ ३७८८ ॥

स्त्रियाः शब्दं श्रुत्वा रूपं वा तदीयं दृष्ट्वा तथा सार्द्धं वा यः संलापो यो वा तस्याः स्पर्श-स्तेन वा तस्य मोहोद्भवः समुल्लसति । एतैः प्रकारैः ‘असहमानः’ इन्द्रियनिग्रहं कर्तुमक्षमो 10 यस्तेन यतनया चिकित्सा कर्त्तव्या । तद्यथा—प्रथमं सा ग्लाना प्रष्टव्या—आर्ये ! भवती किं सहिष्णुः ? उतासहिष्णुः ? । सा च गीतार्थी वा भवेदगीतार्थी वा ॥ ३७८८ ॥ तत्र—

अविकोविया उ पुट्ठा, भणाइ किं मं न पाससी गियए ।

छग-मुत्ते लोलंतिं, तो पुच्छसि किं सहू असहू ॥ ३७८९ ॥

‘अविकोविदा’ अगीतार्थी पृष्टा इदं भणति—किं मा न पश्यसि निजके छगण-मूत्रे लोल- 15 न्तीम् ? तत एवं पृच्छसि किं सहिष्णुः ? असहिष्णुः ? इति ॥ ३७८९ ॥ साधुराह—

पासामि णाम एतं, देहावत्थं तु भगिणि ! जा तुज्झं ।

पुच्छामि धितिवलं ते, मा वंभविराहणा होज्जा ॥ ३७९० ॥

‘नाम’ इति कोमलाम्ब्रणे, भगिनि ! पश्याम्यहमेनां देहावस्थां या साम्प्रतं तव वर्त्तते, पर-महं ते’ तव धृतिवत्त्वं पृच्छामि, मा मम तव च ब्रह्मव्रतविराधना भवेदिति कृत्वा ॥ ३७९० ॥ 20 ततः साध्वी ब्रूते—

इहरा वि ताव सदे, रूवाणि य बहुविहाणि पुरिसाणं ।

सोऊण व दड्डूण व, ण मणक्खोभो महं कोति ॥ ३७९१ ॥

‘इतरथाऽपि’ नीरोगाया अपि मम तावत् पुरुषाणां गीतादीन् शब्दान् श्रुत्वा रूपाणि च ‘बहुविधानि’ विशिष्टनेपथ्यालङ्कृतानि दृष्ट्वा ‘कोऽपि’ मनागपि न मनःक्षोभो भवति ॥ ३७९१ ॥ 25 किञ्च—

संलवमाणी वि अहं, ण यामि विगतिं ण संपुसित्तारणं ।

इट्ठा वि किन्तु एहिं, तं पुण गियगं धितिं जाण ॥ ३७९२ ॥

अहं सकलमपि दिवसं पुरुषेण सह संलपन्ती ‘विकृतिं’ विकारं न यामि, न वा पुरुषस्य हस्ताद्यवयवं संस्पृश्यापि विकारं गच्छामि । तदेवं ‘हृष्टाऽपि’ नीरोगाऽप्यहमेवं सहिष्णुः, किं 30 पुन ‘इदानीं’ ग्लानाद्यवस्थां प्राप्ता ? त्वं पुन. ‘निजकाय’ आत्मीयां धृतिं जानीहि ॥ ३७९२ ॥

१ संधारणट्ठाए भा० । एतदनुसारेणैव भा० टीका । दृश्यता टिप्पणी २ ॥ २ सन्धारणार्थं भा० ॥ ३ यवसंस्पृष्टाऽपि भा० ॥

एवमुक्ते स किं करोति ? इत्याह—

सो मग्नाति साहर्मि, सण्णि अहामदिगं व द्दहं वा ।

देति य से वेदणं, भत्तं पाणं व पाउग्गं ॥ ३७९३ ॥

‘सः’ असहिष्णुः साधुस्तत्रान्यत्र वा ग्रामे ‘साधर्मिकी’ संयतीं मार्गयति, तत्र च प्रथमं 5 संविज्ञां गीतार्थम्, तदभावे संविज्ञामगीतार्थम्, तदलमे पार्श्वस्थां गीतार्थम्, तदप्राप्तौ पार्श्वस्थामेवागीतार्थम् । अथ संयती न प्राप्यते ततः ‘संज्ञिनी’ आविकाम्, तामपि प्रथमं गृहीताणुव्रताम्, ततो दर्शनआविकामपि; तदप्राप्तौ यथाभद्रिकामपि गवेषयति । तदलमे ‘सूतिका’ नवप्रसूतस्त्रीसूतिकर्मकारिणी मार्गयति । सा च धर्मकथया प्रज्ञाप्यते यथा मुषि-
कथैव संयत्या वैयावृत्यं करोति । अथासौ मुषिकया नेच्छति ततो वेतनमपि तस्यै भक्तं पानं
10 वा प्रायोग्यं ददाति ॥ ३७९३ ॥

एयासिं असतीए, ण कहेति जहा अहं खु मिं असह ।

सहादीजयणं पुण, करेमो एसा खलु जिणाणा ॥ ३७९४ ॥

‘एतासाम्’ अगन्तरोक्तक्षीणामभावे स साधुस्तस्याः पुरतो नैवं कथयति, यथा—अहमस-
हिष्णुरसि; परमेवं स्वचेतसि निश्चिनोति, यथा—शब्दादिविषयां यतनां कुर्मः । एषा ‘खलु’
15 निश्चितं जिनानामाज्ञा ॥ ३७९४ ॥ यतनामेवाह—

सद्धम्मि हत्थ-वत्थादिएहिं दिट्ठिम्मि चिलिमिणंतरिओ ।

संलावम्मि परम्मुहो, गोवालमकंचुतो फासे ॥ ३७९५ ॥

यथासौ साधुः शब्देऽसहिष्णुस्तत्तां ग्लानां भणति—मा वचनेन मां व्यापारये; किन्तु
हस्तेन वा वस्त्रेण वा अङ्गुल्या वा संज्ञां कुर्याः । यस्तु दृष्टिक्लीबः स सर्वमपि वैयावृत्यं
20 चिलिमिलिकया अन्तरितः करोति । अथासौ संलापक्लीबस्ततोऽवश्यसंलपनीये पराबुद्धः
संलापं करोति । स्पर्शक्लीबस्तु गोपालककञ्चुकमात्मना प्रावृत्य तस्याः सर्वमप्युद्धर्तनादिकृत्यं
करोति ॥ ३७९५ ॥

गतो द्वितीयभजः । अथ तृतीय-चतुर्थभजयोरतिदेशमाह—

एसेव गमो नियमा, निग्गंथीए वि होति असहए ।

25 दोण्हं पि हु असहूणं, तिगिच्छ जयणाए कायव्वा ॥ ३७९६ ॥

‘एष एव’ द्वितीयभजोक्तः ‘गमः’ प्रकारो नियमाद् निर्ग्रन्थ्यामप्यसहिष्णौ कर्तव्यः ।
नवरं यां शब्दादियतनामसावात्मना कृतवान् तां सा संयती कारयितव्या । ‘द्वयोरपि च’
संयती-संयतयोरसहिष्णोः ‘यतनया’ द्वितीय-तृतीयभजोक्तया चिकित्सा कर्तव्या ॥ ३७९६ ॥

८ प्रैगुणीभूता च काचिदिदं ब्रूयात्— ८

30 आर्यकविप्पमुक्का, हट्ठा बलिया य णिब्वुया संती ।

अज्जा भणेज्ज काई, जेट्ठज्जा! वीसमामो ता ॥ ३७९७ ॥

१ परं शब्दादिविषयां यतनां करोति । एषा भा० ॥ २ दिट्ठोपि चिं ताभा० ॥ ३ ८ एत-
दन्तर्गतमवतरणं भा० नास्ति ॥

आतङ्केन-रोगेण विप्रमुक्ता सती हृष्टा सज्जाता, तथा वल्लि-उपचितमांस-शोणिता, निर्दृता-स्वस्थीभूतेन्द्रिया. एवंविधा सती काचिदार्यिका त्रयात्—ज्येष्ठार्ये! चिरं सयमभारा-क्रान्तावावाम् अत एनं भारं परित्यज्य यथासुखं किञ्चित् कालं तावद् 'विश्राम्यावः' विश्रामं गृहीवः ॥ ३७९७ ॥ किञ्च—

दिदुं च परामुदुं, च रहस्सं गुज्झ एकमेकस्स ।

5

तं वीसमामो अम्हे, पच्छा वि तवं चरिस्सामो ॥ ३७९८ ॥

'रहस्यम्' एकान्तयोग्यं यद् गुह्यं तद् भूदीयं भवता मयाऽपि भवदीयमुद्धर्त्तन-परिवर्त्तनादि-क्रियासु बहुश एकैकस्य दृष्टं परामृष्टं च, 'तत्' तस्माद् विश्राम्यावः किञ्चित् कालं 'पश्चात्' पश्चिमे काले तपश्चरिष्यावः ॥ ३७९८ ॥

तं सोच्चा सो भगवं, संविग्गोऽवज्झभीरू ददधम्मो ।

10

अपरिमियसत्तज्जुत्तो, णिकंपो मंदरो चेव ॥ ३७९९ ॥

'तत्' तस्या आर्थिकाया वचनं श्रुत्वा स भगवान् 'संविशः' मोक्षामिलापी, अवधं-पापं ततो भीरुः-चकितः, 'ददधर्मा' चारित्रे स्थिरः, अपरिमितम्-इयचारहितं यत् सत्त्वं-धृतिबलं तेन युक्तः, अत एव निष्कम्पः 'मन्दर इव' मेरुगिरिरिव । यथा हि मन्दरो बायुना न कम्प्यते एवं परिभोगनिमग्नणवायुना स भगवान् न कम्पितवान् ॥ ३७९९ ॥ किन्तु—

15

उद्धंसिया य तेणं, सुद्धु वि जाणाविया य अप्पाणं ।

चरसु तवं निस्संकां, उ सासियं सो उ चैतेइ ॥ ३८०० ॥

'उद्धर्षिता' खरगिता गाढं तेन भगवता सा संयती, यथा—निर्धर्मे । ईदृशं दुःखमनुभूय भवत्या वैराग्यमपि न सज्जातम्, मयाऽपि साधर्मिकेति कृत्वा भवती चिकित्साकरणेन प्रगुणी-कृता, इतरथा सृता अभविष्यत् । एवं 'सुद्धु' अतीव ज्ञापिता सा 'आत्मानं' आत्मनो निरमिला-पतामित्यर्थः । ततश्च चर सम्प्रति निःशङ्का तपःकर्म, एवं तां शास्त्रा 'सः' साधुः आवश्यकीं 'चेतयति' गमन करोतीत्यर्थः ॥ ३८०० ॥ अथ द्वितीयपदमाह—

विइयपयमणप्पज्झे, पविसे अविकोविए व अप्पज्झे ।

तेण-ऽगणि-आउसंभम, वोहिकतेणेसु जाणमवि ॥ ३८०१ ॥

द्वितीयपदे संयतीवसतौ 'अनात्मवशः' क्षिप्तचिदादिको नैषेधिकीव्रयकरणमन्तरेणापि प्रविशेत् । आत्मवशो वा यः 'अविकोविद्' शैक्ष. सोऽप्यविधिना प्रविशेत् । यद्वा स्तेना-ऽन्यप्कायसम्भ्रमेण वोधिकस्तेनेण वा 'जानन्नपि' गीतार्थोऽपि सहसा प्रविशेत् ॥ ३८०१ ॥

सूत्रम्—

नो कप्पइ निगंथीणं निगंधउवस्सयंसि चिट्ठित्थए

वा जाव काउस्सग्गं वा ठाणं ठाइत्तए २ ॥

30

अस्य सम्बन्धमाह—

पडिवक्खेणं जोगो, तासिं पि ण कप्पती जतीणिलयं ।

णिक्कारणगमणादी, जं जुज्जति तत्थ तं णेयं ॥ ३८०२ ॥

“पडिवक्खेणं” ति भावप्रधानत्वाद् निर्देशस्य प्रतिपक्षतया ‘योगः’ सम्बन्धः क्रियते—

४ यथा निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थ्युपाश्रये गमनादिकं कर्तुं न कल्पते तथा ‘तासामपि’ निर्ग्रन्थीनां ‘यतिनिलये’ निर्ग्रन्थोपाश्रये निष्कारणे गमनादिकं कर्तुं न कल्पते । एतदर्थप्रतिपादनार्थमिदं सूत्रमस्मर्यते । अत्र च ‘यत्’ प्रायश्चित्त-दोषजालादि पूर्वसूत्रोक्तं ‘यत्र’ निष्कारणगमनादौ

, ‘युज्यते तत्र तद् ‘ज्ञेयं’ स्वबुद्ध्याऽभ्यूह्य ज्ञातव्यम् ॥ ३८०२ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या प्राग्वत् ॥

अथ भाष्यम्—

10 एसेच गमो णियमा, पण्णवण-परूवणासु अज्जाणं ।

पडिजग्गती गिलाणं, साहुं जतणाएँ अज्जा वि ॥ ३८०३ ॥

‘एष एव’ पूर्वसूत्रोक्तो गमो नियमात् प्रज्ञापना-प्ररूपणयोरार्याणामपि मन्तव्यः । प्रज्ञापना नाम—निष्कारणेऽविधिना प्रविशतीत्याद्युल्लेखेन चतुर्भङ्ग्याः सामान्यतः कथनम् । प्ररूपणा—पृथगेकैकभङ्गकस्य स्वरूपनिरूपणम् । तथा साधुं ग्लानमार्याऽपि यतनया तथैव प्रतिजागर्ति

15 ॥ ३८०३ ॥ नवरम्—

सा मग्गइ साधर्मिं, साण्णि अहाभइ संवरादी वा ।

देति य से वेदणयं, भत्तं पाणं च पायोगं ॥ ३८०४ ॥

द्वितीय-तृतीय-चतुर्थभङ्गेषु ‘सा’ संयती ‘साधर्मिकं’ साधुं मार्गयति, तदमाप्तौ ‘संज्ञिनं’ श्रावकम्, तदलमे यथाभद्रकम्, तदभावे संवरं—स्नानिकाशोधकम्, आदिशब्दादन्यमपि 20 तथाविधं मार्गयति । यदि चासौ मुधिकया नेच्छति ततस्तस्य वेतनकमपि ददाति । भक्तं पात्रं च तस्य ग्लानस्य प्रायोग्यमुत्पादयति ॥ ३८०४ ॥

॥ उपाश्रयप्रवेशप्रकृतं समाप्तम् ॥

च र्म प्र कृ त म्

25 सूत्रम्—

नो कप्पइ निगंथीणं सलोमाइं चम्माइं अहि-

ट्ठित्तए ३ ॥

अथास्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

बंभवयपालणट्ठा, अण्णोण्णउवस्सयं ण गच्छंति ।

30 उवकरणं पि ण इच्छति, जहिं पीला तस्स जोगोऽयं ॥ ३८०५ ॥

१ पूर्वोक्तो मा० ॥ २ “संवरो ण्हाणितासोचवो” इति चूर्णौ विशेषचूर्णौ च ॥ ३ जोगोसो मा० । एतदनुसारेणैव मा० टीका । दृश्यतां पत्र १०५१ टिप्पणी १ ॥

ब्रह्मव्रतपालनार्थं निर्ग्रन्था निर्ग्रन्थश्चान्योऽन्योपाश्रय न गच्छन्ति । अत उपकरणमपि तादृशं साधुः साध्वी वा नेच्छति ग्रहीतुम्, यत्र गृहीते 'तस्य' ब्रह्मचर्यस्य पीडा भवति । अयं 'योगः' सम्बन्धः ॥ ३८०५ ॥

सतिकरणादी दोसा, अण्णोण्णउवस्सगाभिगमणेण ।

सतिकरण-कौतूहल्ला, मा होज्ज सलोमए अहवा ॥ ३८०६ ॥ 5

स्मृतिकरण-कौतुकादयो दोषा अन्योऽन्योपाश्रयाभिगमनेन भवन्ति । अतः सलोमनि चर्मणि गृहीते सयतीनां स्मृतिकरण-कौतूहले मा भूतामिति प्रकृत सूत्रमारम्यते । 'अथवा' इत्ययमपरः सम्बन्धः ॥ ३८०६ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—नो कल्पते निर्ग्रन्थीनां सलोमानि चर्माणि 'अधि-ष्टातुं' निषदनादिना परिभोक्तुमिति सूत्रार्थः ॥ अथ भाष्यविस्तरः— 10

चम्मम्मि सलोमम्मि, णिग्गंथीणं उवेसमाणीणं ।

चउगुरुगाऽऽयरियादी, तत्थ वि आणादिणो दोसा ॥ ३८०७ ॥

सलोमनि चर्मणि निर्ग्रन्थीनामुपविजन्तीनां चतुर्गुरुकाः । अत एवाचार्य एतत् सूत्रं प्रवर्त्तिन्या न कथयति चतुर्गुरुवः, प्रवर्त्तिनी श्रमणीनां न कथयति चतुर्गुरुकाः, श्रमण्यो न प्रतिशृण्वन्ति मासलघु । 'तत्रापि' अकथनेऽश्रवणे सलोमचर्मोपवेशने चाज्ञादयो दोषाः ॥ ३८०७ ॥ 15

अथान्तरोक्तमेव प्रायश्चित्तं विशेषयन्नाह—

गहणे चिद्ध णिसीयण, तुयड्डणे य गुरुगा सलोमम्मि ।

णिळोमे चउलहुगा, समणीणारोवणा चम्मे ॥ ३८०८ ॥

सलोमचर्मणो ग्रहणं कुर्वन्ति चतुर्गुरुकाः तपसा कालेन च लघवः । गृहीत्वा तत्र 'स्थानम्' ऊर्ध्वस्थानरूपं कुर्वन्ति चतुर्गुरुकाः तपसा लघवः कालेन गुरुवः, निषदनं कुर्वन्ति 20 चतुर्गुरुकाः तपसा गुरुवः कालेन लघवः, त्वग्वर्त्तनं कुर्वन्ति तपसा कालेन च गुरुवः । निर्लोमचर्मणि तु चतुर्लघुकाः । एवमेव चतुर्षु स्थानेषु तपः-कालविशेषिता एषा श्रमणीना 'चर्मणि' चर्मविषयाऽऽरोपणा मन्तव्या ॥ ३८०८ ॥ अत्र दोषान् दर्शयति—

कुंथु-पणगाइ संजमै, कंटग-अहि-विच्छुगाइ आयाए ।

भारो भयञ्जुत्तिररे, पडिगमणाई सलोमम्मि ॥ ३८०९ ॥ 25

सलोमचर्मणि कुन्थु-पनकादयो वर्षासु सम्पूच्छेयुः, तेषु स्थान-निषदनादिना विराध्यमानेषु सयमविराधना । कण्टकेन अहिना वृश्चिकादिना वा तत्रोपविष्टा सुप्ता वा यद् उपधातमासु-वन्ति सा आत्मविराधना । भारश्च मार्गे गच्छन्तीनां तस्य महान् भवति । मयं च स्तेनादिभ्यस्त्वहिपयं भवति । भुक्तमोगिनीनां च स्मृतिकरणम् इतरासा तु कौतुकमुपजायते । ततश्च प्रतिशमनं-भूयोऽपि गृहवासाश्रयणम्, आदिशब्दादन्यतीर्थिकगमनादि वा कुर्युः ॥ ३८०९ ॥ 30

अथैतानेव निर्युक्तिगाथां व्याख्यानयति—

तमपाणविराहणया, चम्म सलोमे उ होनि अहिकरणं ।

१ एषः 'यो' सा० ॥ २ "निर्युक्ति विस्तर.—चम्मम्मि गाथा" इति चूर्णो विशेषचूर्णो च ॥

णिह्लोमे तसपाणा, संकुयमाणे य करणं वा ॥ ३८१० ॥

सलोमनि चर्मणि संसक्ताना कुन्थुप्रभृतीनां त्रयप्राणिना विराधना भवति । तच्चातिरिक्तो-
पकरणत्वादधिकरणं भवति । निर्लोमन्यपि चर्मणि परिभुज्यमाने त्रसप्राणिनो विराध्यन्ते ।
सङ्कुचति च तस्मिन् 'करणं' पादकर्म संयती कुर्यात् ॥ ३८१० ॥

५ अविदिण्णोवधि पाणा, पडिलेहा वि य ण सुज्झति सलोमे ।

वासासु य संसज्जति, पतावमपतावणे दोसा ॥ ३८११ ॥

तीर्थकैः अवितीर्णः—अदत्तोऽयं सलोमचर्मलक्षण उपधिः । शुषिरतया च तत्र रोमान्त-
रेषु प्राणिनः सम्मूर्च्छन्ति, प्रत्युपेक्षणाऽपि च न शुध्यति । वर्षासु च कुन्ध-पनकादिभिस्तत्
चर्म संसज्यते । यदि ससजनभयात् प्रतापयति ततोऽग्निविराधना, अथ न प्रतापयति ततश्च-
१० सप्राणिनः संसजन्ति, एवमुभयथाऽपि दोषा भवन्ति ॥ ३८११ ॥

आगंतु तदुभूया, सत्ताऽञ्चसिरे वि गिण्हितुं दुक्खं ।

अह उज्झति तो मरणं, सलोम-णिह्लोमचम्मेयं ॥ ३८१२ ॥

'आगन्तुकास्तदुद्भूताश्च' कुन्थु-पनकादयः सत्त्वा अशुषिरेऽपि ग्रहीतुं दुःखेन शक्यन्ते
किं पुनः शुषिरे सलोमचर्मणि ? । ततो यत् तेषां मृत्योभूयः सङ्ख्यमानानां परितापनं तन्नि-
१५ प्नन्नं प्रायश्चित्तम् । अथ तदुद्भवान् जन्तूनुज्झति ततस्तेषां मरणं भवेत् । एतत् सलोम चर्मा-
श्रित्योक्तम् । अथ सलोम-निर्लोमोभयोरपि दोषा उच्यन्ते ॥ ३८१२ ॥

भारो भय परितावण, मारण अहिकरणमेव अविदिण्णे ।

तित्थकर-गणहरेहिं, सतिकरणं शुचमोगिणीं ॥ ३८१३ ॥

सलोमो निर्लोमो वा चर्मणा मार्गे गच्छन्तीनां भारो भयं चोत्पद्यते । कुन्थु-पनकादि-
२० जीवानां परितापनं मारणं वा भवति । अथैतद्दोषभयात् परित्यजति ततोऽसंयतैर्गृहीतेऽधिकर-
णम् । तीर्थकर-गणधरैश्च 'अवितीर्णः' अदत्तोऽयमुपधिः । सलोमनि च परिभुज्यमाने स्मृति-
करणं शुक्तमोगिनीनाम्, इतरासां कौतुकमुपजायते ॥ ३८१३ ॥ कथम् ? इत्याह—

जइ ता अचेतणम्मि, अयिणे फरिसो उ एरिसो होति ।

किमुया सचेतणम्मि, पुरिसे फरिसो उ गमणादी ॥ ३८१४ ॥

२५ यदि तावदचेतने 'अजिने' चर्मणि ईदृशः स्पर्शो भवति ततः किं पुनः सचेतनस्य पुरु-
षस्य स्पर्शो भवति ? । एवं विचिन्त्य काचिदार्थिका 'गमनम्' अवधावनं कुर्यात्, आदिशब्दाद्
वैहायसमरणं वा प्रतिपद्यते ॥ ३८१४ ॥ द्वितीयपदमाह—

विइयपय कारणम्मि, चम्ममुव्वलणं तु होति णिह्लोमं ।

आगाढ कारणम्मि, चम्म सलोमं पि जतणाए ॥ ३८१५ ॥

३० द्वितीयपदे कारणे चर्मापि गृहीयात् । कथम् ? इत्याह—'उद्वलनम्' अम्यङ्गनं कस्याश्चि-
दार्थिकायाः कर्त्तव्यं तदर्थं निर्लोमं चर्म गृह्यते । अथागाढं कारणं ततः सलोमचर्मणोऽपि

१ °णं मन्तव्यम् । नि° भा० ॥ २ °श्च सत्त्वाः शुषिरेऽपि ग्रहीतुं दुःखेन शक्यन्ते ततो
यत् भा० ॥ ३ फासो का० ॥ ४ °पद्येत भा० का० ॥

यतनया परिभोगः कर्तव्य इति ॥ ३८१५ ॥ अथैनामेव निर्युक्तिगाथां विवृणोति—

उड्डुम्मि वातम्मि धणुग्गहे वा, अरिसासु खल्ले व विमोड्ढे वा ।

एग्गं-सव्वंगगए व वाते, अब्भंगिना चिट्ठति चम्मसलोमे ॥ ३८१६ ॥

यस्याः संयत्याः प्राप्नुयैणोर्द्धवात उच्छलति, 'धनुर्ग्रहोऽपि' वातविशेषो यः शरीरं कुञ्जी-
करोति स वा यस्या अजनिष्ट, अर्शासि वा सज्जातानि, शूल वा अभीक्ष्णमुद्धावति, पाणि-⁵
पादाद्यङ्गं वा 'विमोचितं' स्वस्थानात् चलितम्, एकाङ्गगतो वा सर्वाङ्गगतो वा कस्याश्चिद्
वातः समुत्पन्नः सा निर्लोमचर्मणि अभ्यङ्गिता तिष्ठति ॥ ३८१६ ॥

अथ सलोमविषयं विधिमाह—

तरच्छचम्मं अणिलामइस्स, कडिं व वेढेंति जहिं व वातो ।

एरंड-उणेरंडसुणेण डक्कं, वेढेंति सोविंति व दीविचम्म ॥ ३८१७ ॥ ¹⁰

'अनिलामयी' वातरोगिणी तस्याः कटीं तरक्षचर्मणा वेष्टयन्ति । 'यत्र वा' हस्तादौ वातो
भवति तं वेष्टयन्ति । एरण्डेन वा—हडक्कितेन अनेरण्डेन वा शुना या दष्टा ता वा चर्मणा
वेष्टयन्ति, द्वीपिचर्मणि वा तां स्थापयन्ति ॥ ३८१७ ॥

पुया व घस्संति अणत्थुयम्मि, पासा व घस्संति वं थेरियाए ।

लोहारमादीदिवसोवसुत्ते, लोमाणि काउं अहं संपिहंति ॥ ३८१८ ॥ ¹⁵

स्थविरायाः संयत्या अनास्तृते प्रदेशे उपविशन्त्याः पुतौ घृण्येते, सुप्ताया वा पार्श्वौ घृण्येते,
ततः सलोम चर्मापि यद् दिवसतो लोहारादिभिरुपविशद्भिरुपभुक्तं तत् प्रातिहारिकं दिने
दिने मार्गित्वा लोमान्यधः कृत्वा 'सम्पिदधति' परिभुञ्जते इत्यर्थः ॥ ३८१८ ॥

दिवसे दिवसे व दुल्लभे, उच्चत्ता वेत्तुं तैमाइणं ।

लोमेहिं उणं संविजोअए, मउअट्ठा व न ते समुद्धरे ॥ ३८१९ ॥ ²⁰

अथ प्रातिहारिकं दिवसे दिवसे गवेष्यमाणं दुर्लभं—न लभ्यते इत्यर्थः, ततः 'उच्चत्तया'
निदेजत्वेन "णं" इति तदजिनं गृहीत्वा रोमभिः 'सवियोजयेत्' रोमाण्युत्खनेदिति भावः । अथ
तेषूल्पातेषु तदजिनं परुषस्पर्शं भवति ततो मृदुतार्थं न 'तानि' रोमाणि समुद्धरेत् ॥ ३८१९ ॥

सूत्रम्—

कप्पइ निग्गंथाणं सलोमाइं चम्माइं अहिट्ठित्तए, ²⁵

से वि य परिभुत्ते नो चेव णं अपरिभुत्ते, से वि य

पडिहारिए नो चेव णं अप्पडिहारिए, से वि य

एगराईए नो चेव णं अणेगराईए ४ ॥

कल्पते निर्गन्थानां सलोमानि चर्माणि 'अधिष्ठातुं' परिभोक्तुम् । तत्रापि यत् चर्म परि-

१ व सोवियाए भो० ले० ॥ २ अत्र वृत्तिकृतां "णमाइणं" इति पाठोऽभिमतः, न चासौ
पचिदपि भाष्यपुस्तकादंशं दृश्यते ॥

भुक्तं तदेव ग्राह्यं नापरिभुक्तम् । तदपि च प्रातिहारिकं नाप्रातिहारिकम् । तदपि चैकरात्रिकं नैवानेकरात्रिकमिति सूत्रार्थः । एतद् निर्यन्थानामपवादसूत्रम् ॥

अत्र शिष्यः ग्राह—निर्यन्थीनां किं कारणं न कल्पते ? सूरिराह—

दोसा तु जे होंति तवस्सिणीणं, लोमाङ्गणे ते ण जतीण तम्मि ।

५ तं कप्पती तेसि सुतोवदेसा, जं कप्पती तासि ण तं जतीणं ॥३८२०॥

ये 'दोषाः' स्मृतिकरणादयस्तपस्विनीनां लोमयुक्तेऽजिने—चर्मणि भवन्ति ते यतीनां 'तस्मिन्' सलोमचर्मणि न भवन्ति । अतस्तत् कल्पते तेषां 'श्रुतोपदेशात्' प्रस्तुतसूत्र-वचनात् । यच्च निलोमं चर्मं तासां कल्पते न तद् यतीनाम्, स्मृतिकरणादिदोषप्रसङ्गा-दिति ॥ ३८२० ॥ सलोममपि चर्मं निर्यन्थानामुत्सर्गतो न कल्पते, यत आह—

१० निग्गंधाण सलोमं, ण कप्पती झुसिर तं तु पंचविहं ।

पोत्थग-तणपण दूसं, दुविहं चम्ममि पणगं च ॥ ३८२१ ॥

सलोमं चर्मं निर्यन्थानां न कल्पते, शुण्ठिं जीवाश्रयस्थानमिति कृत्वा । अथ कतिविधं शुण्ठिम् ? इति प्रश्नावकाशमाशङ्कनाह—'तत्तु' शुण्ठिं पञ्चविधम्, तद्यथा—पुस्तकपञ्चकं तृण-पञ्चकं दूष्यं—वस्त्रं तत्पञ्चकं 'द्विविधं' अप्रत्युपेक्ष्यदूष्यपञ्चकं दुःप्रत्युपेक्ष्यदूष्यपञ्चकं च चर्मप-
१० पञ्चकं चेति ॥ ३८२१ ॥ एतान्येव यथाक्रमं व्याचष्टे—

गंडी कच्छति मुट्ठी, छिवाडि संपुडग पोत्थगा पंच ।

तिण मालि-वीहि-कोद्व-रालग-आरण्यगतणं च ॥ ३८२२ ॥

गण्डीपुस्तकः कच्छपीपुस्तकः मुष्टिपुस्तकः सम्पुटफलकपुस्तकः छेदपाटीपुस्तकश्चेति पञ्च पुस्तकाः । एतेषां च स्वरूपमित्यभुक्तं पूर्वसूरिभिः—

२० बाहुल्ल-पुहचेहिं, गंडीपोत्थो उ तुल्लगो दीहो ।
कच्छवि अंते तणुओ, मज्जे पिहुलो मुणेयव्वो ॥
चउरंगुलदीहो वा, वट्ठागिह् मुट्ठिपुत्थगो अहवा ।
चउरंगुलदीहो च्चिय, चउरंसो होइ विन्नेओ ॥
संपुडगो दुगमाई, फलगा वोच्छं छिवाडिमेत्ताहे ।
२५ तणुपत्तूसियरुवो, होइ छिवाडी बुहा विति ॥
दीहो वा हस्सो वा, वो पिहुलो होइ अप्पवाहुल्लो ।
तं मुणियसमयसारा, छिवाडिपोत्थं भणंतीह ॥

तथा शालीनां १ त्रीहीणां २ कोद्वयस्य ३ रालकस्य च ४ यानि पललप्रायाणि तृणानि यच्च 'आरण्यकतृणं' श्यामाकादि, एतत् तृणपञ्चकम् ॥ ३८२२ ॥

३० अथ दूष्यपञ्चकद्वयं चर्मपञ्चकं चाह—

कोयत्र पात्रारग दाडिआलि पूरी तथेव विरली य ।

एयं दुपेहपणयं, इणमण्णं अपडिलेहाणं ॥ ३८२३ ॥

१ °च्छम मु° ताभा° ॥ २ एतदग्रे ग्रन्थाग्रम्—१००० तादी° सो° के° ॥

यावन्मात्रान् वारान् पुस्तकं 'मुञ्चति' छोटयति, यति वारांश्च वधाति, 'यति वा' यावन्ति अश्रगाणि लिखति 'तति' तावन्ति चतुर्लघूनि । यच्च कुन्थु-पनकादीनां सङ्घटनं परितापनमप-
द्रावण वा आपद्यते तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम् ॥ ३८३१ ॥ अथ तृणपञ्चकादिषु दोषानाह—

तणपणगम्भि वि दोसा, विराहणा होति संजमा-ऽऽताए ।

सेसेसु वि पणगेसुं, विराहणा संजमे होति ॥ ३८३२ ॥

तृणपञ्चकेऽपि 'दोषाः' आज्ञाभङ्गादयो भवन्ति, विराधना च संयमा-ऽऽत्मविषया ।
'शेषेष्वपि' दूष्यपञ्चकादिषु संयमविषया विराधना भवति ॥ ३८३२ ॥ इदमेव भावयति—

अहि-विज्जुग-विसकंडगमादीहि खयं व होज्ज आयाए ।

कुंथादि संजमग्भिं, जति उव्वत्तादि तति लहुगा ॥ ३८३३ ॥

तृणादिषु शुषिरत्वादहिर्वा वृश्चिको वा विषकण्टको वा भवेद् एतैः आदिशब्दात् 10
मत्कोटकादिभिश्च तत्र अयान आसीनो वोषद्वयेत, धत्तं वा दर्भादिषु सुप्तस्य भवेत्, एषा-
ऽऽत्मविराधना । कुन्थु-पनकादिप्राणिव्यपरोपणं तु सयमविराधना । तृणेषु च प्रसुप्तः 'यति'
यावतो वारानुद्वर्त्तनं परिवर्त्तनमाकुञ्चनं प्रसारणं वा करोति 'तति' तावन्तश्चतुर्लघुकाः ॥ ३८३३ ॥

अत्र परः प्राह—

दिट्ठ सलोमे दोसा, णिल्लोमं णाम कप्पती घेत्तुं ।

15

णिण्हणें गुरुगा पडिलेह पणग तसपाण सत्तिकरणं ॥ ३८३४ ॥

सलोमचर्मणि यतो दोषा दृष्टाः अतो निर्गन्थानां निर्लोमं चर्म 'नाम' इति सम्भावयामः
कल्पते ग्रीहीतुम् । सूरिराह—यदि निर्लोमचर्मणो ग्रहणं करोति ततश्चतुर्गुरुकाः, यतस्तत्र
प्रत्युपेक्षणा न शुद्ध्यति. पनकससप्राणिनो वा सम्मूर्च्छन्ति, सुकुमारतया मुक्तभोगिनः स्थिति-
करणं भवति अमुक्तभोगिनस्तु कौतुकम् ॥ ३८३४ ॥ इदमेव स्पष्टयति—

20

मुत्तस्स सतीकरणं, सरिसं इत्थीण एयफासेणं ।

जति ता अचेयणग्भिं, फासो किमु चेयणे इतरे ॥ ३८३५ ॥

मुक्तभोगिनः स्थितिकरणं भवति—अहो ! स्त्रीणां सम्बन्धी यः स्पर्शोऽस्माभिरनुभूतपूर्वः
तेन सदृशमेतत् < चर्मानुभूयते । अमुक्तभोगिनः कौतुकम्, यथा—यदि तावदचेतनेऽपि >
चर्मण्येतादृशः सुखस्पर्शोऽनुभूयते किं पुनः सचेतने 'इतरसिन्' स्त्रीशरीरे भविता ? । एवं 25
विचिन्त्य प्रतिगमनादीनि कुर्युः । यत एते दोषा अतो < निर्लोमापि न ग्रीहीतव्यम् ॥ ३८३५ ॥

आह यदि > निर्लोमं ग्रीहीतुं न कल्पते तर्हि मा कल्पताम्, यत्तु सलोमकं तत् तावद्
संज्ञेणानुज्ञातम्, भवद्भिस्तु तदपि प्रतिषिद्धम् तदेतत् कथम् ? इति अत्रोच्यते—

सुत्तनिवाओ बुहे, गिलाण तद्विवस मुत्त जतणाए ।

आगाढ गिलाणे मक्खणट्ठ, घट्टे भिण्णे व अरिसाउ ॥ ३८३६ ॥

30

सूत्रनिपातो वृद्धे ग्लाने वा भवति, वृद्धस्य ग्लानस्य वा परस्पर्शमसहिष्णोरास्तरणार्थं
सलोमं चर्म ग्राह्यमिति भावः । तच्च 'तद्विवसमुक्त' कुम्भकारादिभिस्तस्मिन्नेव दिवसे परिमुक्तम्,

पनकादिसंसक्तिलक्षणं भवति; यद्वा तत् पुस्तकं स्तेनैरपह्रियेत ततोऽधिकरणम् । तीर्थकरैरदत्त-
 श्चायमुपधिः । स्थानान्तरे च पुस्तकं सङ्ग्रामयतः पलिमन्थः । 'प्रमादो नाम' पुस्तके लिखितम-
 स्तीति कृत्वा न गुणयति, अगुणनाच्च सूत्रनाञ्जादयो दोषाः । परिकर्मणाया च सूत्रार्थपरिमन्थो
 भवति । अक्षरलेखनं च कुर्वतः कुन्थुप्रभृतित्रसप्राणन्यपरोपणेन कृकाटिकादिबाधया च
 ५ संयमा-ऽऽत्मविगमना ॥ ३८२६ ॥ किञ्च—

पोत्थग जिण दिट्ठतो, वग्गुर लेवे य जाल चक्के य ।

लोहित लहुगा आणादि म्रुयण संघट्टणा बंधे ॥ ३८२७ ॥

पुस्तके शुषितया यो जन्तूनामुपधातस्तत्र 'जिनैः' तीर्थैकद्विवर्गुरया लेपेन जालेन चक्रेण
 च दृष्टान्तः कृतः । 'लोहिय' चि यदि तेषां पुस्तकान्तर्गतानां जन्तूनां 'लोहितं' रुधिरं भवेत्
 १० ततः पुस्तकबन्धनकालेऽक्षराणि परिस्पृश्य तद् रुधिरं परिगलेत् । "लहुग" चि यावतो वारंस्तत्
 पुस्तकं बध्नाति मुञ्चति वा अक्षराणि वा लिखति तावन्ति चतुर्लघूनि, आज्ञादयश्च दोषाः ।
 पुस्तकस्य मोचने बन्धे च सङ्घट्टनम्, उपलक्षणत्वात् परितापनमपद्रावणं वा यद् आपद्यते तन्नि-
 ष्पन्नं प्रायश्चित्तमिति निर्युक्तिगाथासमासार्थः ॥ ३८२७ ॥ साम्प्रतमेनामेव विवृणोति—

चउरंगवग्गुरापरिवुडो वि फिड्डेज्ज अवि मिगो रण्णे ।

१५ छीर खउर लेवे वा, पडिओ सउणो पलाएज्जा ॥ ३८२८ ॥

चतुरङ्गसेनारूपेण वा वागुरा तथा परिवृतोऽपि—समन्ताद् वेष्टितोऽपि मृगः, 'अपि' इति
 सम्भावनायाम्, सम्भाव्यते अयमर्थः—यत् तथाविधदक्षतादिगुणोपेतो मृगोऽरण्ये तादृशाद-
 पायात् स्फिटेत्, न पुनः पुस्तकपत्रान्तरप्रविष्टा जीवाः स्फिटेयुः । तथा 'शकुनः' पक्षी, स
 चेह मक्षिकादिः, 'क्षीरे वा' दुग्धे 'खपुरे वा' चिकणद्रव्ये 'लेपे वा' अवश्रावणादौ पतितोऽपि
 २० पलायेत, न पुनः पुस्तकजीवास्ततः पलायितुं शक्नुयुः ॥ ३८२८ ॥

सिद्धत्थगजालेण व, गहितो मच्छो वि णिप्फिडेज्जा हि ।

तिलकीडगा व चक्के, तिला व ण य ते ततो जीवा ॥ ३८२९ ॥

सिद्धार्थकाः—सर्षपास्तेऽपि येन जालेन गृह्यन्ते तत् सिद्धार्थकजालम् तेनापि गृहीतो मत्स्यः
 कदाचिद् निःस्फिटेत् । तथा 'चक्के' तिलपीडनयन्त्रे प्रविष्टास्तिलकीटका वा तिला वा निर्ग-
 २५ च्छेयुः, न च ते जीवाः 'ततः' पुस्तकाद् निर्गन्तुं शक्नुयुः ॥ ३८२९ ॥

जइ तेसिं जीवाणं, तत्थगयाणं तु लोहियं होज्जा ।

पीलिज्जंते धणियं, गलेज्ज तं अक्खरे फुरिसिंतं ॥ ३८३० ॥

यदि तेषां 'तत्रगतानां' पुस्तक-पत्रान्तरस्थितानां 'जीवानां' कुन्थुप्रभृतीनां लोहितं भवेत्
 ततः पुस्तकबन्धनकाले तेषां 'धणियं' गाढतरं पीड्यमानानां 'तद्' अनन्तरोक्तं रुधिरमक्षराणि
 ३० स्पष्टा बहिः परिगलेत् ॥ ३८३० ॥ अत एव—

जत्तियमेत्ता वारा, उ मुंचई बंधई व जति वारा ।

जति अक्खराणि लिहति व, तति लहुगा जं च आबजे ॥ ३८३१ ॥

‘भक्तपरिज्ञावन्तः’ प्रतिपन्नान्शनस्य तथा ग्लानस्यास्तरणार्थं कुशादीन्यशुषिरतृणानि गृह्यन्ते ।
अथ तानि ‘स्वराणि’ कर्कशानि न वा तानि प्राप्यन्ते ततः शुषिराण्यपि तृणानि ग्रहीतव्यानि ।
अथवा भक्तप्रत्याख्यानिनो ग्लानस्य वा सुखशयनार्थं प्रथमतः ‘अप्रत्युपेक्ष्यदूष्यम्’ उपधान-
तूल्यादि ग्रहीतव्यम्, तदभावे यथाक्रममशुषिर-शुषिराणि पश्चात् तृणानि भवन्ति, तानि
प्रस्तीर्यन्त इत्यर्थः ॥ ३८४२ ॥

दुष्पडिलेहियदूसे, अद्वाणादी विविच गेण्हंति ।

वेपति सौत्थगपणगं, कालिय-णिञ्जुत्तिकोसट्टा ॥ ३८४३ ॥

अध्वादौ ‘विविक्ताः’ मुषिताः सन्तो यथोक्तमुपघिमलममानाः ‘दुष्प्रत्युपेक्ष्यदूष्याणि’
कोयवि-प्रावारप्रभृतीनि गृह्णन्ति । तथा मति-मेघादिपरिहाणि विज्ञाय कालिकश्रुतस्य उपर-
क्षणत्वाद् उत्कालिकश्रुतस्य वा निर्युक्तीनां चाऽऽवश्यकादिप्रतिबद्धानां दान-ग्रहणप्रदौ कोक्षः १९
इव-माण्डागारमिवेदं भविष्यतीत्येवमर्थं पुस्तकपञ्चकमपि गृह्यते ॥ ३८४३ ॥

सूत्रम्—

नो कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा कस्सिणाइं

चम्माइं धारित्तए वा परिहरित्तए वा ५ ॥

अस्य सम्बन्धमाह—

15

चम्मं चेवाहिकयं, तस्स पमाणमिह मिस्सिए सुत्ते ।

अपमाणं पडिसिज्जति, ण उ गहणं एस संवंधो ॥ ३८४४ ॥

इह पूर्वसूत्रे चर्मैव तावदधिकृतम् अतः ‘तस्य’ चर्मणः प्रमाणमिह ‘मिश्रिते’ निर्ग्रन्थ-निर्ग्र-
न्थीप्रतिबद्धे सूत्रे प्ररूप्यते, ‘अप्रमाणं’ प्रमाणातिरिक्तं तत् प्रतिषिध्यते, न पुनः सर्वथा
चर्मणो ग्रहणम् । एष सम्बन्धः ॥ ३८४४ ॥

20

अहवा अच्छुरणट्टा, तं बुचमिदं तु पादरक्खट्टा ।

तस्स वि य वर्णमादी, पडिसेहेती इहं सुत्ते ॥ ३८४५ ॥

अथवा ‘तत्’ पूर्वसूत्रोक्तं चर्म आस्तरणार्थमुक्तम्, ‘इदं तु’ प्रस्तुतसूत्रे पादरक्षार्थमुच्यते ।
‘तस्यापि च’ चर्मणो ये वर्णादयो गुणास्तद्युक्तमिह सूत्रे प्रतिषेधयतीति ॥ ३८४५ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा 25
‘कृत्स्नानि’ वर्ण प्रमाणादिभिः प्रतिपूर्णानि चर्माणि धारयितुं वा परिहर्तुं वेति सूत्रार्थः ॥

अथ भाष्यवित्तरः—

सगरु पमाण वण्णे, वंधणकसिणे य होइ णायव्वे । [नि ९१३-६५]

अकसिणमड्डारसगं, दोसु वि पासु खंडाइं ॥ ३८४६ ॥

कृत्स्नं चतुर्थं—सकलकृत्स्नं १ प्रमाणकृत्स्नं २ षण्णकृत्स्नं ३ वन्धनकृत्स्नं ४ चेति भवति 30
मानव्यम् । एतच्चतुर्विधमपि न कल्पते प्रतिग्रहीतुम् । परः ग्राह—यथेवं ततो यद् अकृत्स्नं

१ च देशेकादिप्रं तादी० ॥ २ वणणादी भा० का० विना ॥

तत्र हि त्रसादयः प्राणिनो न भवन्ति, तच्च गृहीत्वा 'यतनया' रोमाण्युपरि कृत्वा परिभोक्त-
व्यम् । आगाढे च ग्लानत्वे यत् तैलेन प्रक्षेपं तदर्थम्, यस्य वा गुदादिपार्श्वेणि वृष्टानि,
यो वा साधुभिन्नकुष्ठी, यस्य वा अर्शोसि समुद्भूतानि तदर्थं वा निर्लोमं चर्मं ग्रहीतव्यमिति
सङ्ग्रहगाथासमासार्थः ॥ ३८३६ ॥ अथैनमेव विवृणोति—

४ संथारट्ट गिलाणे, अमिलादीचम्म घेप्पति सलोमं ।

बुद्धा-ऽसहु-वालाण व, अच्छुरणट्टा वि एमेव ॥ ३८३७ ॥

ग्लानस्य संसारकार्यममिलादिसम्बन्धि सलोमं चर्मं गृह्यते । बुद्धा-सहिष्णु-वालाणामप्या-
स्तरणार्थम् 'एवमेव' सलोमं चर्मं ग्राह्यम् ॥ ३८३७ ॥ तच्च कीदृशम् ? इत्याह—

कुम्भार-लोहकारेहि दिवसमलियं तु तं तसविह्वणं ।

१० उवरिं लोमे काजं, सोतुं गोसे समप्पेति ॥ ३८३८ ॥

कुम्भकार-लोहकारादिभिः स्वस्वकर्म कुर्वन्नेर्यद् दिवसतो 'मलितं' परिसुक्तं तत् त्रसविहीनं
भवति । अतः सन्ध्यासमये तेषु उत्थितेषु तत् प्रातिहारिकं गृहीत्वा लोमान्युपरि कृत्वा रात्रौ
तत्र सुत्वा 'गोसे' प्रभाते प्रत्यर्पयन्ति ॥ ३८३८ ॥

अवताणगादि णिल्लोम तेह्ल चम्मट्ट घेप्पती चम्मं ।

१५ घट्टा व जस्स पासा, गलंतकोढेऽरिसासुं वा ॥ ३८३९ ॥

अवयाणादितैलेन वा ग्लानस्याभ्यङ्गे विधातव्ये निर्लोमं चर्मं ग्रहीतव्यम् । अज्वाणादौ वा
वर्मार्थम्, यस्य वा पार्श्वेणि वृष्टानि तस्यास्तरणार्थम्, यो वा गलत्कुष्ठः साधुस्तस्य परिधानार्थ-
मास्तरणार्थं वा, अर्शोसि वा यस्य समुत्पन्नानि तस्योपवेशनार्थं निर्लोमं चर्मं गृह्यते ॥ ३८३९ ॥

सोणिय-पूयालित्ते, दुक्खं धुवणा दिणे दिणे चीरे ।

२० कच्छुल्ले किडिभिल्ले, छप्पतिगिल्ले व णिल्लोमं ॥ ३८४० ॥

शोणितेन पूयेन वा आलिप्तस्य चीवरस्य दिने दिने धावना दुष्करा, अतः कच्छूवतः
किटिभक्तश्च निर्लोमं चर्मं कल्पते । कच्छूः—पामा, किडिमं—शरीरैकदेशभावी कुष्ठभेदः ।
तथा यस्य षट्पदिकाः प्राचुर्येण सम्मूर्च्छन्ति स षट्पदिकावान् निर्लोमचर्मपरिधानं
गृह्णाति ॥ ३८४० ॥^१

२५ जह कारणे णिल्लोमं, तु कप्पती तह भवेज्ज इयरं पि ।

आगादि सलोमं आदिकाउ जा पोत्थए महणं ॥ ३८४१ ॥

यथा कारणे निर्लोमं चर्मं कल्पते तथा 'इतरदापि' शुषिरमपि ग्रहीतुं कल्पते । किं बहुला ?
आगाढे कारणे सलोमं चर्मं आदौ कृत्वा पश्चानुपूर्व्यां तावद् नेतव्यं यावत् पुस्तकस्यापि ग्रहणं
कर्तव्यम् ॥ ३८४१ ॥ एतदेव स्पष्टयति—

३० भत्तपरिण गिलाणे, कुसमाह खराऽसती तु झुसिरा वि ।

अप्पडिलेहियद्दाऽसती य पच्छा तणा होंती ॥ ३८४२ ॥

१ °मये तत् गो० डे० । °मये तेषां तत् त० डे० ॥

२ अत्र शिष्यः प्रश्नयति इत्यवतरणं भा० । न चैतत् सम्यक्सङ्गतमिव ॥

आणादिणो य दोसा, विराहणा संजमा-ऽऽद्याए ॥ ३८५२ ॥

मकलकृत्स्नं गृहतां लघुमासः । द्विपुटादिषु चत्वारो लघवः । 'खल्लकादिषु' समस्ता-ऽर्धखल्लका-
सपुसा-वागुरा-जङ्घा-ऽर्धजङ्घासु चत्वारो गुरुकाः । आज्ञाद्वयश्च दोषाः, विगाधना च सय-
मा-ऽऽस्यविषया भवति । < तत्र क्रमणिकादिभिः पिनद्धाभिः कीटिकादिव्यपरोपणात् संयमवि-
राधना, आत्मविराधना तु बन्धे छिन्ने सति प्रस्खलन भवेत् प्रमत्तं वा देवता छलयेत् > ॥ ३८५२ ॥ ५

< अंगुलिकोसे पणगं, सगले सुके य खल्लगे लहुओ ।

बंधण वण्ण पमाणे, लहुगा तह पूरण्णे य ॥ ३८५३ ॥

अङ्गुलिकोशे अङ्गुष्ठकोशके च पञ्चकम् । सकलकृत्स्ने 'शुके च' पूरपूरणविरहिते खल्लके
मासलघु । बन्धनकृत्स्ने वर्णकृत्स्ने 'प्रमाणकृत्स्ने च' द्विपुटादिरूपे वृत्तपूर्णं च खल्लके चतुर्लघवः
॥ ३८५३ ॥ अर्थखल्लकादिषु यत् पूर्वं चतुर्गुरुकमुक्तं तदेव विशेषयन्नाह—

10

अद्वे समच्च खल्लग, वग्गुरि खपुसा य अद्वजंघा य ।

गुरुगा दोहि विसिद्धा, वग्गुरिए अण्णतरएणं ॥ ३८५४ ॥ >

'अर्द्धखल्लकायाम्' उपानहि यच्चतुर्गुरु तत् तपसा कालेन च लघुकम् । समस्तखल्लकायां
कालगुरुकम् । वागुरिकायाम् 'अन्यतरेण' तपसा कालेन वा गुरुकम् । खपुसायां तपोगुरुकम् ।
अर्धजङ्घायां समस्तजङ्घायां च तपसा कालेन च गुरुकम् ॥ ३८५४ ॥ किञ्च—

15

जत्तियमिच्चा वारा, तु बंधते मुंचते व जति वारा ।

सट्ठाणं तति वारे, होति विवट्ठी य पच्छिच्चे ॥ ३८५५ ॥

यावन्मात्रान् वारान् अङ्गुलीकोश-सकलकृत्स्नादिकं वध्नाति, मुञ्चति वा 'यति' यावतो
वारान् तति तावन्तो वाराः स्वस्थानं मन्तव्यम् । 'स्वस्थानं नाम' यद् यत्र पञ्चकादिचतुर्गुरु-
कान्तं प्रायश्चित्तमुक्तम् । तथाऽऽज्ञाभङ्गे चतुर्गुरु, अनवस्थायां चतुर्लघु, सिध्यात्वे चतुर्लघु, 20
आत्मविराधनायां चतुर्गुरु, संयमविराधनायां कायनिष्पन्नम्, एवमाज्ञादिभिः पदैरभीक्ष्णसेवा-
निष्पन्ना वा प्रायश्चित्तस्य विवृद्धिर्भवति ॥ ३८५५ ॥ अथोपानहोर्दोषप्रदर्शनार्थमिदमाह—

गच्चो णिम्मइवता, णिरवेक्खो निदतो णिरंतरता ।

भूताणं उवघाओ, कसिणे चम्मम्मि छहोसा ॥ ३८५६ ॥

उपानहोः पिनद्धयोर्गर्वो निर्मादिवता च भवेत्, जीवेषु निरपेक्षो निर्देयश्चासौ भवति, 25
'निरन्तरता' निरन्तरभूमिस्पर्शिता, 'भूतानां तु' प्राणिनामुपधातश्चोपजायते । एवं कृत्स्ने चर्मणि
पद् दोषा भवन्तीति द्वारागाथासङ्केतार्थः ॥ ३८५६ ॥ सौम्यतमेनामेव प्रतिपदं विवृणोति—

आसगता हत्थिगतो, गच्चिज्जइ भूमितो य कमणिल्लो ।

पादो उ समाउक्को, कमणीउ खरा अवि य भारो ॥ ३८५७ ॥

'जधगताद्' अश्वाल्वादद् हस्तगतः पुरुषो यथा गर्वायते एवं भूमिगतात् कमणिकावान् 30
गर्व करोति—अहो! अहं सोपानत्को ब्रजामीति । तथा पादः स्वभावेनैव समार्दवस्ततः स न

१ < > एतच्चिरन्तरतः पाठः भा० नास्ति ॥ २ चट्ठे छिं तादी० का० ॥ ३ < > एतच्चिरन्त-
रतः पाठः तादी० मो० ले० डे० नास्ति ॥ ४ च' पूरणविं त० ॥ ५ अथैनामेव भा० ॥

चर्म तद् 'अष्टादशकम्' अष्टादशभिः गण्डैः कर्तव्यमित्यर्थः । तानि च खण्डानि द्वयोरपि पार्श्वयोः परिधातव्यानि इति सङ्ग्रहगाथासमासार्थः ॥ ३८४६ ॥ अथैनामेव विषरीपुराह—

एगपुड सकलकसिणं, दुपुडादीयं पमाणतो कसिणं ।

खल्लग खउसा वग्गुरि, कोसग जंघऽङ्गजंघा य ॥ ३८४७ ॥

5 'एकपुटम्' एकतलं चर्म सकलकृत्स्नमुच्यते । 'द्विपुटादिकं' द्वि-त्रिप्रभृतितलं तु प्रमाणतः कृत्स्नम् । तथा खल्लका द्विधा—अर्धखल्लका समस्तखल्लका च । या पादाङ्गे छादयति साऽर्ध-खल्लका, या पुनरुपान्तं सम्पूर्णं पादं स्थगयति सा समस्तखल्लका । या तु घुण्टकं पिदधाति सा खपुसा । या पुनरङ्गुलीश्छादयित्वा पादावप्युपरि छादयति सा वागुरा । यत्र तु 'पाषा-णादिषु प्रतिस्फलिताः पादनखाः सा भज्यन्ताम्' इति बुद्ध्या अङ्गुल्योऽङ्गुष्ठो वा प्रक्षिप्यन्ते स 10 कोशकः । या तु सम्पूर्णा जङ्घां पिदधाति सा जङ्घा । जङ्घार्धपिधायिनी सैवार्धजङ्घा । एतान्यपि प्रमाणकृत्स्नानि ॥ ३८४७ ॥ अथैतदेव स्पष्टयति—

पायस्स जं पमाणं, तेण पमाणेण जा भवे कमणी ।

मज्झमि तु अक्खंडा, अण्णत्थ व सकलकसिणं तु ॥ ३८४८ ॥

पादस्य यत् प्रमाणं तेन प्रमाणेन या युक्ता क्रमणिका मध्यप्रदेशोऽन्यत्र वाऽखण्डा भवति 15 तदेतत् सकलकृत्स्नमुच्यते ॥ ३८४८ ॥

दुपुडादि अद्धखल्ला, समत्तखल्ला य वग्गुरी खपुसा ।

अद्धजंघ समत्ता य, पमाणकसिणं गुणेयव्वं ॥ ३८४९ ॥

'द्विपुटादिका' द्वि-त्रिप्रभृतितलोपेता या उपानद् या वाऽर्धखल्ला समस्तखल्ला वागुरा खपुसा अर्धजङ्घा समस्तजङ्घा चेति सर्वमप्येतत् प्रमाणकृत्स्नं ज्ञातव्यम् ॥ ३८४९ ॥

20 तैत्रैव कानिचिद् विषमपदानि व्याचष्टे—

उवरिं तु अंगुलीओ, जा छाए सा तु वग्गुरी होति ।

खपुसा य खल्लगमेत्तं, अद्धं सव्वं च दो इयरे ॥ ३८५० ॥

या पादयोरङ्गुलीश्छादयित्वोपर्यपि छादयति सा वागुरा भवति । खल्लकः—घुण्टकः तन्मात्रं यावदाच्छादयन्ती खपुसा । 'इतरे तु द्वे' जङ्घा-ऽर्धजङ्घालक्षणे अर्धा सर्वा च जङ्घां यथात्वं 25 छादयत इति ॥ ३८५० ॥ गतं प्रमाणकृत्स्नम्, अथ वर्णकृत्स्न-बन्धनकृत्स्ने प्रतिपादयति—

वण्णङ्ग वण्णकसिणं, तं पंचविहं तु होइ नायव्वं ।

बहुवंधणकसिणं पुण, परेण जं तिण्ह वंधाणं ॥ ३८५१ ॥

यत् चर्म वर्णेन आवृतम्—उज्ज्वलमित्यर्थः तद् वर्णकृत्स्नम् । तच्च कृष्णादिवर्णभेदात् पञ्च-विधं ज्ञातव्यम् । यत्तु त्रयाणां बन्धानां 'परतः' बहुभिर्वन्धैर्बद्धं तद् बन्धनकृत्स्नमुच्यते 30 ॥ ३८५१ ॥ अथैतेष्वेव प्रायश्चित्तमाह—

लहुओ लहुगा दुपुडादिण्णु गुरुगां य खल्लगादीसु ।

१ खल्ल-ऽद्धखल्ल-खउसा, वग्गुरि-जंघ-ऽद्धजंघा य तामा० ॥ २ अत्रैव भा० का० ॥
३ खल्लकः भा० ॥ ४ 'गादि ख' तामा० विना ॥

अथैनामेव विवृणोति—

कंटा-ऽहि-सीयरंक्सड्डता विहे खवुसमादि जा गहणं ।

ओसहपाण गिलाणे, अहुणुड्डियमेसयड्डा वा ॥ ३८६३ ॥

‘विहे’ अध्वनि प्रतिपद्यमाने कण्टकस्य अहेः शीतस्य च रक्षार्थमङ्गुलिकोशकं खल्ल-
कादि वा गृह्णन्ति । किं बहुना ? खपुसामादौ कृत्वा यावदर्धजङ्घा-समस्तजङ्घयोरपि ग्रहणम् । 5
तथा ग्लान औषधपानं कृत्वा वैद्योपदेशेन पृथिव्यां पादौ न स्थापयति । अधुनोत्थितो वा
ग्लानः क्रमयोः क्रमणिके आविध्यति, मा शीतानुभावेन भक्तं न जरिष्यतीति कृत्वा ।
ग्लानस्य वा मेघजार्थं त्वरितं ग्रामान्तरं गन्तव्यम् ततः क्रमणिकाः पिनद्धव्याः ॥ ३८६३ ॥

अरिसिल्लस्स व अरिसा, मा खुम्मे तेण वंधते कमणी ।

असहुमवंताहरणं, पादो घट्टो तु गिरिदेसे ॥ ३८६४ ॥

10

अशोवतः पादतलदोर्वल्यादौर्शासि मा क्षुभ्येरन्निति कृत्वा क्रमणिके असौ वध्नाति । अस-
हिष्णुर्नाम—मार्गे गच्छच्छुपानङ्गिर्विना गन्तुं न शक्नोति, यदि गच्छति ततः पादाभ्यां रुधिरं परि-
गलति; अत्र अवन्तीसुकुमारोदाहरणं भवति, तच्चाऽऽवश्यकाद् (हारि० वृत्तिः पत्र ६७०)
विज्ञेयम्; स क्रमणिके वध्नीयात् । उदका-ऽग्नि-स्नेन-श्वापदादौ वा सम्प्रये क्रमणिकाः परिभो-
कव्याः । गिरिदेशे वा पर्यटतः कस्यापि पादतलं घृष्टं तत उपानहौ पिनद्ध पर्यटति ॥ ३८६४ ॥ 15

कुट्टिस्स सक्करादीहि वा वि भिण्णो कमो मधूला वा ।

वालो असंफरो पुण, अज्जा विहि दोच्च पासादी ॥ ३८६५ ॥

कुष्ठिनः सम्बन्धी शोणित-पूयेन ‘भिन्नः’ स्फटितः क्रमः शर्करा-कण्टकादिभिराक्रान्तो
महतीं पीडासुपजनयति, ‘मधूला वा’ पादगण्डं कस्यापि समजनि ततः क्रमणिके वध्नाति । वालो
वा कश्चिद् ‘असंस्फरः’ असंवृतो यत्र तत्र पादं मुञ्चन् कण्टकादिभिरुपद्रयेत, अतोऽसौ क्रम- 20
णिके परिधाप्यते । आर्या वा ‘विधम्’ अध्वानं नेतव्याः, तत्र च ‘दोच्च’ चि चौरादिभयम्,
ततो वृषभाः क्रमणिकाः पिनद्ध पन्थानं मुक्त्वा पार्श्वस्थिता गच्छन्ति, आदिशब्दात् सर्वाणि वा
तत्रोत्सथेन व्रजन्ति । यो वा चक्षुषा दुर्बलः स वैद्योपदेशेनोपानहौ पिनद्धति, यतः पादयोर-
भ्यङ्गनोपानद्धननादिपरिकर्म यत् क्रियते तत् चक्षुष उपकाराय परिणमते । यत उक्तम्—

दन्तानामञ्जनं श्रेष्ठं, कर्णानां दन्तधावनम् ।

25

शिरोऽभ्यङ्गश्च पादानां, पादाभ्यङ्गश्च चक्षुषोः ॥

॥ ३८६५ ॥

कारणजातद्वारमाह—

कुलमाइक्क दंडिय, पासादी तुरियधावणड्डा वा ।

कारणजाते वण्णे, सागारमसागरे जतणा ॥ ३८६६ ॥

कुलादिपु—कुल-गण-सहस्रविषयेषु कार्येषु दण्डिकावलग्नार्थम्, पार्श्वस्थितैः आदिशब्दात् 30
पुरः पृष्ठो वा गच्छद्भिः, त्वरितं वा धावनार्थम्, कारणजाते वा ‘अन्यस्मिन्’ आगाढे समु-

१ रेक्काए वा विहे ताभा ॥ २ अहेर्चातस्य गो० ले० । अहेर्चाअस्य त० रे० । नेदं
रेक्कापिभनमिषन्नं पाठनेदुगल समोचीनमिति ॥ ३ दर्शःक्षोभो मा भूदिति भा० ॥

तथा जीवोपघातं करोति यथा क्रमणिकाः 'खराः' कर्कशस्पर्शा जीवोपघातं कुर्वन्ति । अपि च भोरंस्तोसां महान् भवति, ततस्तदाक्रान्ता बहवो जीवा विनाशमश्नुवते ॥ ३८५७ ॥

निरपेक्षद्वारमाह—

कंटाई देहंतो, जीवे वि हु सो तहेव देहिजा ।

४ अंतिं महं ति य कमणी, णावेक्खइ कंटाएण जिए ॥ ३८५८ ॥

अनुपानत्को गच्छन् कण्टकादीन् मार्गे प्रेक्षते, ततस्तान् प्रेक्षमाणो जीवानपि तथैवासौ प्रेक्षेत । सोपानत्कस्तु गच्छन् विद्येते मम क्रमणिके इति कृत्वा निरपायत्वादात्मनो न कण्ट-
कादिकमपेक्षते, ततश्चासौ जीवेष्वपि निरपेक्षो भवति ॥ ३८५८ ॥ अथ निर्दयद्वारमाह—

पुर्विं अदया भूएसु होति वंघति कमेसु तो कमणी ।

१० जायति हु तदम्भासा, सुदयालुस्सावि णिहयया ॥ ३८५९ ॥

पूर्वं तावद् 'अदया' निर्दयत्वं भूतेषु मनसि सज्जातं भवति, ततः क्रमयोः क्रमणिके
बध्नाति । तदभ्यासाच्च सुदयालोऽपि प्रायो निर्दयतैव भवति ॥ ३८५९ ॥ निरन्तरद्वारमाह—

अवि यंउंखुज्जपादेण पेछितो अंतरंगुलगतो वा ।

मुचेज कुलिंमादी, ण य कमणीपेछितो जियती ॥ ३८६० ॥

१० कुशब्दस्येवार्थवाचकतया असम्पूर्णीनि लिङ्गानि—इन्द्रियाणि यस्यासौ कुलिङ्गी—विकले-
न्द्रियः स आदिशब्दाद् मण्डक्यादिश्च अनुपानत्कस्य पादेन प्रेरितः, 'अवि' इति सम्भावनायाम्,
सम्भाव्यतेऽयमर्थः—यदाप्रकुञ्जं पादतलमध्यं तत्र तथा अन्तराङ्गुलम्—अङ्गुलीनामङ्गुलस्य
चापान्तरालं तत्र वा गतः सन् 'मुच्येत' न ध्रियेत, सोपानत्कस्य तु निरन्तरभूमिस्पर्शिनीभिः
क्रमणीभिः प्रेरितः—आक्रान्तो न जीवति, अवश्यं मरणमाप्नोतीत्यर्थः ॥ ३८६० ॥

१० भूतोपघातद्वारमाह—

किंहु भूयाणुवघातो, ण होहिती पगतिपेलंवतणूं ।

सभराहि पेछियाणं, कक्खडफासाहिं कमणीहिं ॥ ३८६१ ॥

'कथं' केन प्रकारेण 'भूतानां' प्राणिना प्रकृत्या—स्वभावेनैव पेलवतनूनाम्—अदृढशरीराणां
'सभराभिः' पुरुषभाराक्रान्ताभिः कर्कशस्पर्शाभिः क्रमणीभिः प्रेरितानां उपघातो न भविष्यति ।

१० भविष्यत्येवेत्यर्थः । यत एते दोषा अतः क्रमणिका न परिघातव्याः । कारणे तु प्राप्ते परि-
दंष्ट्यादपि ॥ ३८६१ ॥ किं पुनस्तत् कारणम् ? इत्याह—

विह अतराऽसहु संभम, कोट्टाऽरिस चक्खुदुब्बले वाले ।

अंजा कारणजाते, कसिणग्गहणं अणुण्णायं ॥ ३८६२ ॥

विह—अध्वा, अतरं—ग्लानः, असहिष्णुर्नाम—राजादिदीक्षितः सुकुमारंपादः, सम्भ्रमः—

१० चौर-श्वापदादिसंक्षोभः, कुष्ठरोगी अशौरोगी चक्षुषा वा दुर्बलः कश्चिद् भवति, वालो वा यदि
यत्र तत्र पादौ निक्षिपति, आर्या वा अध्वानं नीयन्ते, कारणजातं वा—कुल-गण-सङ्घविषय-
मुपस्थितम् । एतेषु कृत्स्नस्य चर्मणो ग्रहणमनुज्ञातमिति द्वारगाथासमासार्थः ॥ ३८६२ ॥

नामगुदकमित्यर्थः । अनुनोदनाया नासल्लव । तत्रापि न्यङ्करणादावाजादयो दोषा उद्भाहृथ-
भ्यति, तथाहि—त मयन न्यमेव चर्म कुर्वाण दृष्टा लेको ब्रवीति—अहो ! चर्मकरोऽय-
मिति । अथ पूर्वकृतं न लभ्यते ततोऽनुनोदनाया गृहीयात् । कथम् ? इति चेद् उच्यते—
यदि कोऽपि त्र्यात्—अहं ते उपानहो करोमि ? ततः प्रतिश्रूययात् नूणीको वा तिष्ठेत् ।
अथाऽनुनोदनाया न प्राप्यते ततोऽन्येन कारयेत् । एवमप्यलामे आत्मनाऽपि यतनया ऽ
कुर्यात् ॥ ३८७१ ॥

‘गुत्रम्—

कप्पट् निगंथाण वा निगंथीण वा अकसिणाइं
चम्माइं धारित्तए वा परिहरित्तए वा ६ ॥

< ‘कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा [अकृत्त्वानि] चर्माणि धारयितुं वा परिहर्तुं 10
वा इति सूत्रार्थः ॥ > अथ भाष्यम्—

अकसिणचम्मगहणे, लहुओ मामो उ दोस आणादी ।

वित्तिपद चेप्पमाणे, अट्टारस जाव उकोसा ॥ ३८७२ ॥

यद्यपि सूत्रेऽनुज्ञातं तथापि न कल्पते अकृत्स्नचर्म प्रतिग्रहीतुम् । यदि गृह्णाति ततो लघुको
मासः प्रायश्चित्तम् । आज्ञादयश्च दोषाः । ‘द्वितीयपदे तु’ पूर्वोक्तैरध्वादिभिः कारणैरकृत्स्ने गृह्य- 15
माणे विधिरभिधीयते । तत्र नोदकः ग्राह—यद्यकृत्स्नं गृहीतुं कल्पते ततो द्वयोरुपानहोरुत्क-
र्षतोऽष्टादश खण्डानि यावत् कर्त्तव्यानि ॥ ३८७२ ॥ इदमेव व्याचष्टे—

अकसिणमट्टारसगं, एगपुड विवण्ण एगबंधं च ।

तं कारणम्मि कप्पति, णिकारण धारणे लहुओ ॥ ३८७३ ॥

अकृत्स्नं नाम ‘अष्टादशकम्’ अष्टादशभिः खण्डैः कृतम् १ तदपि ‘एकपुटम्’ एकतलं २ 20
‘विवर्ण’ न वर्णादयं ३ ‘एकबन्धं च’ न ब्यादिवन्धनोपेतम् ४, एमिश्चतुर्भिः पदैर्यथाक्रमं सकल-
प्रमाण-वर्ण-बन्धनैः कृत्स्नता परिहृता । तदेवंविधमकृत्स्नं चर्म कारणे धारयितुं कल्पते । अथ
निष्कारणे धारयति ततो लघुमासः १ एषा पुरातना गाथा ॥ ३८७३ ॥ अथैतां व्याख्याति—

जइ अकसिणस्स गहणं, भाए काउं क्रमेण अट्टदस ।

एगपुड-विवण्णेहि य, तहिं तहिं बंधते कजे ॥ ३८७४ ॥

25

यद्यकृत्स्नं चर्मणो ग्रहणं कर्त्तव्यं तत उपानहावष्टादश भागान् दक्ष्यमाणक्रमेण कृत्वा तैः
खण्डैरेकपुटविवर्णैः चशब्दादेकबन्धैश्च यत्र यत्र णद्वयदेशे आवाधा तत्र तत्र कार्यं समुत्पन्ने
धीयात् ॥ ३८७४ ॥ कथं पुनरष्टादश खण्डानि भवन्ति ? इत्युच्यते—

पंचंगुल पत्तेयं, अंगुठमज्जे य छट्ठ खण्डं तु ।

सत्तममगगतलम्मी, मज्झइडुम पण्हिया णवमं ॥ ३८७५ ॥

30

१ ‘ए’ एवमन्तं पठ म० नानि ॥ २ अत्र भा० म० ॥ ३ ‘कृत्स्न’ भा० ॥ ४ ततो
नामस्तु भा० म० ॥ ५ ‘कृत्स्ने’ गृ० म० म० ॥ ६ ‘कृत्स्नं’ अ० भा० ॥

त्यन्ने उपानहः परिभोक्तव्याः । तत्र च सागारिका-ऽसागारिकविषया यतना, यत्र सागारिक-
दोषो नास्ति तत्र नास्ति यतनाक्रमः, यत्र पुनः सागारिका उद्धाहं कुर्वन्ति तत्र ग्रामादिषु
क्रमणिका अपनीय प्रविशन्तीति भावः ॥ ३८६६ ॥

एवमध्वादिषु कारणेषु कृत्स्नचर्मणो ग्रहणे प्राप्ते विधिमाह—

5 पंचविहम्मि वि कसिणे, किण्हग्गहणं तु पढमतो कुञ्जा ।
किण्हम्मि असंतम्मि, विवण्णकसिणं तहिं कुञ्जा ॥ ३८६७ ॥

पञ्चविधे वर्णकृत्स्ने प्रथमतः कृष्णवर्णकृत्स्नग्रहणं कुर्यात् । ततः कृष्णे वर्णकृत्स्ने 'असति'
अलभ्यमाने लोहितादिवर्णकृत्स्नमपि गृह्णीयात् । तच्च कृत्स्नमूप-तैलादिभिः 'विवर्ण' विरूपवर्ण
कुर्याद् यथा लोको नोद्धाहं कुरुते आत्मनो वा न तत्र रागो भवति ॥ ३८६७ ॥

10 किण्हं पि गेण्हमाणो, शुसिरग्गहणं तु वज्जेण साहू ।
बहुबंधनकसिणं पुण, वज्जेयव्वं पयत्तेण ॥ ३८६८ ॥
कृष्णवर्णमपि गृह्णन् शुषिरग्रहणं साधुः प्रयत्नतो वर्जयेत् । अत्र पाठान्तरम्—“कसिणं
पि गिण्हमाणो” चि, 'कृत्स्न' सकलकृत्स्नं प्रमाणकृत्स्नं वा द्वितीयपदे गृह्णन् शुषिरग्रहणं साधु-
वर्जयेत् । यत्तु बहुबन्धनकृत्स्नं तत् प्रयत्नतो वर्जयितव्यम् ॥ ३८६८ ॥

15 अथ किं तद् बन्धनम् ? इत्याशङ्क्याह—

दोरेहि व वज्जेहि व, दुविहं ति विहं व बंधणं तस्स ।
अणुमोदण कारावण, पुव्वकतम्मि अधीकारो ॥ ३८६९ ॥

दवरकैर्वा बध्नेर्वा द्विविधं त्रिविधं वा बन्धनं तस्य चर्मणो भवति, द्वौ वा त्रयो वा बन्धा
दातव्या इत्यर्थः । एवंविधं बन्धनकृत्स्नमनुज्ञातम्, न चतुरादिबहुबन्धनवद्धम् । तथा कृत्स्नकृत्स्नं
20 वा चर्म साधुना स्वयं न कर्तव्यम्, अन्येन न कारापयितव्यम्, अन्यस्य कुर्वतो नानुमोदना
कर्तव्या, किन्तु यत् पूर्वमेव गृह्यैर्यथाभावेन कृतं तस्मिन् 'अधिकारः' प्रयोजनम्, तस्य ग्रहणं
कर्तव्यमिति भावः ॥ ३८६९ ॥ अथ द्वौ त्रयो वा बन्धाः कुत्र भवन्ति ? इति उच्यते—

खुलए एगो बंधो, एगो पंचंगुलस्स दोण्णेते ।

खुलए एगो अंगुठु वितिय चउरंगुले ततितो ॥ ३८७० ॥

25 'खुलके' घुण्टके एको बध्नबन्धो भवति, 'एकस्तु' द्वितीयो बन्धः 'पञ्चाङ्गुलस्य' चतसृणा-
मङ्गुलीनामङ्गुष्ठस्य चेत्यर्थः, एतौ द्वौ बन्धौ मन्तव्यौ । यदा तु त्रयो बन्धा भवन्ति तदा
खुलके एकः अङ्गुष्ठे द्वितीयः चतसृणामङ्गुलीना तृतीयः ॥ ३८७० ॥

अथ स्वयङ्करणादिषु प्रायश्चित्तमाह—

सयकरणे चउलहुगा, परकरणे मासिणं अणुग्घायं ।

अणुमोदणे वि लहुओ, तत्थ वि आणादिणो दोसा ॥ ३८७१ ॥

30 स्वयं यदि चर्म करोति तदा चतुर्लघवः । अथ परेण कारयति तदा मासिकमनुद्धातम्,

१ °णं पि य, व° तामा० ॥ २ भा० विनाऽन्यत्र—कृष्णवर्णमकृष्णमपि का० । कृत्स्नवर्णकृ-
ष्णमपि मो० ले० । कृत्स्नवर्णकृत्स्नमपि तादी० त० डे० ॥ ३ °न्धा भवन्ति इ° भा० ॥

कृ त्ना कृ त्स व स्त्र प्र कृ त म्

सूत्रम्—

नो कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा कसिणाइं
वत्थाइं धारित्ण वा परिहरित्ण वा ।

कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा अकसिणाइं
वत्थाइं धारित्ण वा परिहरित्ण वा ७ ॥

5

अस्य सम्बन्धमाह—

पडिसिद्धं खलु कसिणं, चम्मं वत्थमिति जोगणाणचं ।

अववादिद्यं तु चम्मं, ण वत्थमिति जोगणाणचं ॥ ३८७९ ॥

प्रतिषिद्धं खल्वनन्तरसूत्रे चर्मकृत्स्नम्, यथा च तत्र कल्पते तथा वस्त्रकृत्स्नमपि नेच्छामः 10
प्रतिग्रहीतुम् । यद्वा पूर्वसूत्रे चर्म आपवादिकमुक्तम्, इदं तु वस्त्रं नापवादिकं किन्तु सदैव
साधुभिः परिसुज्यमानत्वेनौत्सर्गिकम्, अत इदं प्रतिपक्षतया सूत्रमारभ्यते इति योगस्य—सम्ब-
न्धस्य नानात्वं—प्रकारान्तरतैल्यर्थः ॥ ३८७९ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—“नो कप्पइ” चि आर्षत्वादेकवचनम्, नो
कल्पन्ते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा 15 ‘कृत्स्नानि’ सकलैकृत्स्नादिरूपाणि वस्त्राणि ‘धारयितुं’
वा’ परिग्रहे धर्तुं ‘परिहर्तुं वा’ परिभोक्तुम्, अकृत्स्नानि तु कल्पन्त इति सूत्रसङ्केपार्थः ॥

अथ निर्युक्ति-भाष्यविस्तरः—

कसिणम्म उ वत्थस्स, णिक्खेवो छव्विहो तु कातव्वो ।

नामं ठव्वणा दविण, खेत्ते काले य भावे य ॥ ३८८० ॥

कृत्स्नस्य वस्त्रस्य निक्षेपः षड्विधः कर्तव्यः । तद्यथा—नामकृत्स्नं १ स्वापनाकृत्स्नं २ द्रव्य- 20
कृत्स्नं ३ क्षेत्रकृत्स्नं ४ कालकृत्स्नं ५ भावकृत्स्नं ६ चेति । तत्र नाम-स्वापने गताय ॥ ३८८० ॥

द्रव्यकृत्स्नमाह—

दुविहं तु दव्वकसिणं, सकलकसिणं प्रमाणकसिणं च ।

एतेसि दोण्हं पी, पत्तेय परूवणं वोच्छं ॥ ३८८१ ॥

‘द्विविधं’ द्विप्रकारं द्रव्यकृत्स्नम्, तद्यथा—सकलकृत्स्नं प्रमाणकृत्स्नं चेति । एतयोर्द्वयोरपि 16
‘प्रत्येकं’ पृथक् प्ररूपणां वक्ष्ये ॥ ३८८१ ॥ प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति—

घण मसिणं णिरुव्हयं, जं वत्थं लब्भते सदसिंयागं ।

एतं तु सकलकसिणं, जहण्णगं मज्झिमुक्कोसं ॥ ३८८२ ॥

१ ‘नो कप्पइ’ एतत्तर्जनं पाठ भा० नास्ति ॥ २ भा० नास्ति निगडव्यत्र—‘लट्पा’ तं ३ भा०
‘लट्पा’ तं ३ भा० नास्ति ॥ ३ ‘कृत्स्नं न कल्पते (नो)’, ‘अकृत्स्नं’ भा० ॥ ४ ‘सिमायं’ भा० ॥

इहैकस्य पादस्य पञ्चानामङ्गुलीना बन्धनाय प्रत्येकमेकैकं खण्डं कर्तव्यम्, अङ्गुष्ठस्य चाष्टः षष्ठं खण्डम्, अग्रतले सप्तमम्, मध्यतलेऽष्टमम्, पार्श्विकायां नवमम्, एवं द्वितीयस्याप्युपानहो नव खण्डानि, सर्वाण्यप्येवमष्टादश खण्डानि भवन्ति ॥ ३८७५ ॥

एवं परेणोक्ते सति सूरिराह—

६. एवम्याणं ग्रहणे, मासो मुञ्चति होति पलिमंथो ।

वितियपद वेप्पमाणे, दो खंडा मज्झपडिबन्धा ॥ ३८७६ ॥

एतावतां खण्डानां ग्रहणे मासलघु प्रायश्चित्तम्, असामाचारीनिष्पन्नमित्यर्थः । मुच्यमानेषु चैतावत्सु खण्डेषु महान् सूत्रा-ऽर्थयोः परिमन्थो भवति । आह—यद्येवं ततः कियन्ति खण्डानि कियन्ते ? इत्याह—द्वितीयपदे यदा चर्म गृह्यते तदा मध्यप्रतिबद्धे द्वे खण्डे कर्तव्ये, मध्य-
10 भागात् त्रोटयित्वा खण्डद्वयं विधाय मध्ये वर्षादिना बन्धनीयमित्यर्थः । < अत्र पूर्वार्द्धस्येदं पाठान्तरम्—“मुञ्चते पलिमंथो, जत्तियमित्तं तु तत्तिप्प गहणं ।” अष्टादश खण्डानि मुञ्चति साधोर्महान् पलिमन्थः, ततो यावन्मात्रमपरिमन्थाय भवति तावन्मात्रं ग्रहीतव्यम् । उत्तरार्द्धे प्राग्वत् > ॥ ३८७६ ॥ अथाष्टादशानां खण्डानां करणे कीदृशः परिमन्थो भवति ? इत्याह—

पडिलेहा पलिमंथो, णदिमादुदए य मुञ्च-बन्धते ।

15 सत्थफिडणेण तेणा, अंतरवेधो य डंक्कता ॥ ३८७७ ॥

यावद्दष्टादश खण्डानि द्विसन्ध्यं प्रत्युपेक्षते तावत् सूत्रार्थयोः परिमन्थो भवति । नद्याधु-
दकमवतितीर्षुश्च यावद्दष्टादश खण्डानि मुञ्चति उत्तीर्णश्च यावत् तानि भूयोऽपि बध्नाति तावत्
सार्थात् स्फिटति, स्फिटितश्च स्तेनानां गम्यो भवति । बहूनां खण्डानामन्तरेषु च कण्टकै-
विधेयत् । बहुबन्धघर्षेण वा पादयोर्दङ्को भवेत् । यत एवमतः पूर्वोक्तनीत्या खण्डद्वयं विधेयम्
20 ॥ ३८७७ ॥ कथं पुनस्तद् बन्धनीयम् ? इत्याह—

तज्जायमतज्जायं, दुविहं ति विहं व बंधणं तस्स ।

तज्जायम्मि वि लहुओ, तत्थ वि आणादिणो दोसा ॥ ३८७८ ॥

‘तस्य’ चर्मखण्डद्वयस्य तज्जातं वा बन्धनं भवति अतज्जातं वा बन्धनं भवति । तज्जातं
नाम तस्मिन्-चर्मणि जातम् वर्षादिबन्धनमित्यर्थः, तद्विपरीतं दवरकादिकमतज्जातम् ।
25 एतच्च द्विविधं त्रिविधं वा भवति, द्वौ वा त्रयो वा बन्धा दातव्या इति भावः । अत्र प्रथम-
मतज्जातेन दवरकादिना बन्धनीयम् । यदि तज्जातेन वर्षादिना बध्नाति ततो मासलघु, तत्रा-
प्याज्ञादयो दोषा भवन्ति ॥ ३८७८ ॥

॥ चर्मप्रकृतं समाप्तम् ॥

‘उत्कृष्टे’ कलादौ कृत्ते चतुर्लघवः । ‘मध्यमे’ षट्कलादौ लघुनाम । ‘जघन्ये’ सुप्बन्धिकादौ पञ्चगत्रिन्द्विति । एव त्रिविधेऽपि कृत्वकृते यथाक्रमं त्रिचित्रा आरोपणा भविता ॥ ३८८८ ॥

द्वयादितिविहकसिणे, एसा आरोपणा भवे तिविहा ।

एसेव वर्णकसिणे, चउरो लहुगा व तिविधे त्रि ॥ ३८८९ ॥

एषा च त्रिविधाऽप्यारोपणा द्वयादौ त्रिविधकृत्ते < भवति, द्वयकृत्ते > क्षेत्रकृत्ते काल- 5 कृत्ते चेत्यर्थः । एषैव च वर्णकृत्तेऽपि मन्तव्या । अथवा वर्णकृत्ते जघन्यादिभेदात् त्रिविधेऽपि चतुर्लघुकमेव । नवरं तपः-कालविशेषोऽत्र क्रियते—उत्कृष्टे यत् चतुर्लघु तत् तपसा कालेन च गुरुकम् । मध्यमे तदेव तपोगुरुकम् । जघन्ये कालगुरुकम् ; यद्वा उत्कृष्टे द्वाभ्यां गुरुकम्, मध्यमेऽन्यतरगुरुकम् । जघन्ये द्वाभ्यामपि लघुकम् ॥ ३८८९ ॥ अथ मूल्ययुतं व्याख्यायति—

मुल्लुजुयं पि य तिविहं, जहण्णगं मज्झिमं च उक्कोसं ।

10

जहण्णेणऽट्ठारसगं, सतसाहस्सं च उक्कोसं ॥ ३८९० ॥

मूल्ययुतमपि कृत्तं त्रिविधम्—जघन्यं मध्यममुत्कृष्टं च । यस्य रूपकाणामष्टादशकं मूल्यं तद् जघन्यम्, शतसहस्ररूपकमूल्यमुत्कृष्टम्, शेषमष्टादशकादूर्ध्वं शतसहस्रादूर्ध्वमूल्यलभ्यं सर्वमपि मध्यमम् ॥ ३८९० ॥ अथ कतमेन रूपकेणेदं प्रमाणं निरूप्यते ? इत्याह—

दो साभरगा दीविच्चगा तु सो उत्तरापथे एक्को ।

15

दो उत्तरापहा पुण, पाडलिपुत्तो हवति एक्को ॥ ३८९१ ॥

‘द्वीपं नाम’ सुराष्ट्राया दक्षिणत्वां दिशि समुद्रमवगाह्य यद् वर्तते तदीयौ द्वौ ‘साभरकौ’ रूपकौ स उत्तरापथे एको रूपको भवति । द्वौ च उत्तरापथरूपकौ पाटलिपुत्रक एको रूपको भवति ॥ ३८९१ ॥ अथवा—

दो दक्खिणावहा तू, कंचीए णेलओ स दुगुणो य ।

20

एगो कुसुमनगरगो, तेण पमाणं इमं होति ॥ ३८९२ ॥

दक्षिणापथौ द्वौ रूपकौ काञ्चीपुर्या द्रविडविषयप्रतिबद्धाया एक ‘नेलकः’ रूपको भवति । ‘सः’ काञ्चीपुरीरूपको द्विगुणितः सन् कुसुमनगरसक्त एको रूपको भवति । कुसुमपुरं पाटलिपुत्रमभिधीयते । ‘तेन च’ रूपकेणैकमनन्तरोक्तमष्टादशकादिप्रमाणं प्रतिपत्तव्यं भवति ॥ ३८९२ ॥ अथ मूल्यवृद्ध्या प्रायश्चित्तवृद्धिसुपदर्शयति—

25

अट्ठारस वीसा था, अगुणापण्णा य पंच य सयाई ।

एगण्णगं सहस्सं, दस पण्णासं सतसहस्सं ॥ ३८९३ ॥

चचारि छव लहु गुरु, छेदो मूलं च होइ थोद्वनं ।

अणवट्ठप्पो य तहा, पावति पारंच्चियं ठाणं ॥ ३८९४ ॥

अष्टादशरूपकमूल्यं वसं गृहाति चत्वारो लघवः । विंशतिरूपकमूल्ये चत्वारो गुरवः । 32 एतेनैकदशममूल्ये षडलघवः । पञ्चतममूल्ये षडगुरवः । एकोनसहस्रमूल्ये < छेदः । दशसहस्र-

१ ~ एतन्नाम षट् भा० ४० एव वर्तते ॥ २ ~ रावहो ए० ताभा० ॥ ३ ~ हा था, चचारि णेलओ हवइ एक्को ताभा० ॥ ४ ~ एतन्नाम षट् भा० ४० एव वर्तते ॥

‘घनं’ तन्तुभिः सान्द्रं ‘मसृणं’ सुकुमारस्पर्शं ‘निरुपहतम्’ अञ्जन-खञ्जनादिदोषरहितम्, एवंविधं यद् वस्त्रं सदृशाकं लभ्यते एतत् सकलकृत्स्नमुच्यते । तच्च जघन्यं मध्यममुत्कृष्टं वा ज्ञातव्यम् । जघन्यं मुखपोतिकादि, मध्यमं पटलकादि, उत्कृष्टं कल्पादि ॥ ३८८२ ॥

विस्ताराऽऽयामेणं, जं वत्थं लब्धम् समतिरेगं ।

५ एयं पमाणकसिणं, जहण्णयं मज्झिमुकोसं ॥ ३८८३ ॥

विस्तारश्च-पृथुत्वं आयामश्च-दैर्घ्यं विस्ताराऽऽयामम्, द्वन्द्वैक्यद्भावः, तेन, यद् वस्त्रं यथोक्त-प्रमाणतः समतिरिक्तं लभ्यते एतत् प्रमाणकृत्स्नं भण्यते । तच्च जघन्य-मध्यमोत्कृष्टमेदात् त्रिविधं प्राग्वद् द्रष्टव्यम् ॥ ३८८३ ॥ क्षेत्रकृत्स्नमाह—

जं वत्थ जम्मि देसम्मि दुल्लहं अच्चियं व जं जत्थ ।

१० तं खित्तजुयं कसिणं, जहण्णयं मज्झिमुकोसं ॥ ३८८४ ॥

यद् वस्त्रं यस्मिन् देशे दुर्लभम्, यत्र वा यद् ‘अर्चितं’ सुमहार्घ्यम्, यथा—पूर्वदेशजं वस्त्रं लाटविषयं प्राप्य महार्घ्यम्, तत् क्षेत्रयुतं कृत्स्नमुच्यते, क्षेत्रकृत्स्नमित्यर्थः । तदपि जघन्य-मध्यमोत्कृष्टमेदात् त्रिविधम् ॥ ३८८४ ॥ कालकृत्स्नमाह—

जं वत्थ जम्मि कालम्मि अग्घितं दुल्लभं व जं जत्थ ।

१५ तं कालजुतं कसिणं, जहण्णयं मज्झिमुकोसं ॥ ३८८५ ॥

यद् वस्त्रं यस्मिन् काले ‘अर्चितं’ बहुमूल्यम्, यच्च यत्र दुर्लभम्, यथा—ग्रीष्मे काषायि-कादि, शिशिरे प्रावारादि, वर्षासु कुङ्कुमखचितादि, तदेतत् कालकृत्स्नम् । एतदपि जघन्य-मध्यमोत्कृष्टमेदात् त्रिविधम् ॥ ३८८५ ॥ भावकृत्स्नमाह—

दुविहं च भावकसिणं, वण्णजुतं चेवं होति मोल्लजुयं ।

२० वण्णजुयं पंचविहं, ति विहं पुण होइ मोल्लजुतं ॥ ३८८६ ॥

द्विविधं च भावकृत्स्नम्, तद्यथा—वर्णयुतं मूल्ययुतं च, वर्णतो मूल्यतश्चेत्यर्थः । तत्र वर्ण-युतं ‘पञ्चविधं’ कृष्णादिवर्णमेदात् पञ्चप्रकारम् । मूल्ययुतं पुनः ‘त्रिविधं’ जघन्यादिमेदात् त्रिप्रकारम् ॥ ३८८६ ॥ इदमेव स्पष्टयति—

पंचपहं वण्णाणं, अण्णतराएण जं तु वण्णहुं । [आव.नि ७३१]

२५ तं वण्णजुयं कसिणं, जहण्णयं मज्झिमुकोसं ॥ ३८८७ ॥

‘पञ्चानां’ कृष्णादीनां वर्णानामन्यतरेण वर्णेन यद् आवर्णं-समृद्धं तदेतद् वर्णयुतं कृत्स्न-मुच्यते । इदमपि जघन्यं मध्यममुत्कृष्टं चेति । मूल्ययुतं समेदमप्युपरि वक्ष्यते ॥ ३८८७ ॥ अथानन्तरोक्तकृत्स्नेषु प्रायश्चित्तमाह—

चाउम्मासुकोसे, मासो मज्जे थ पंच य जहण्णे ।

३० तिविहम्मि वि वत्थम्मि, तिविधा आरोवणा भणिया ॥ ३८८८ ॥

१ °म्मि अच्चियं दुल्लहं व जं मा० । एतदनुमारेणैव भा० टीका । इदं तां टिप्पणी २ ॥ २ °क्षेऽ-चित्तं यत्र वा यद् ‘दुर्लभं’ सुमं भा० ॥ ३ जं जं तु जम्मि ताभा० ॥ ४ °व नह य मो° ताभा० ॥ ५ °मृद्धं तद् वं भा० कां० ताटी० विना ॥

गहणं च गोम्मिहं, परितावण धोव कम्पबंधो य ।

अत्रे वि तत्थ रुंभइ, तेणक ते वा अहव अत्रे ॥ ३९०१ ॥

कृत्स्नवत्तनिमित्तं 'गौलिमकै' गुल्कपालैर्गहणं प्राप्नुवन्ति. 'कुतोऽमीयामीदृश्यानि वक्ष्याणि ? नूनं कस्यापि गृहादपहतानि' इति कृत्वा । ते च गृहीत्वा बन्धनादिभिः परितापनां कुर्वन्ति. तन्मना विरूप्यपहत्य प्रावृण्वन्ति. मलिनीभूतानि च तानि धावन्ति । तत्र कर्मबन्धस्तावद् 5 भवति यावत् तस्मात् स्थानाच्च प्रतिक्रामति । यद्वा "परितावण धोव कम्पबंधो य" ति प्रमा-
णातिरिक्तवत्ताणि धावनकाले महता प्रयासेन धाव्यन्ते, तत्र परितापनादयो दोषाः । प्रभूतेन च पानकेन वस्त्रधावनेऽनुपदेशकारितया कर्मबन्धो भवति । तथा गौलिमका अन्यानापि साधून् निरुन्त्यन्ति, सर्वेषामपीदृश्यानि वक्ष्याणि सन्तीति कृत्वा । 'त एव च' गौलिमका अपरेण मार्गेण गत्वा स्नानका भवन्ति, अथवा तैः प्रेरिताः सन्तोऽन्येऽपहरन्ति ॥ ३९०१ ॥ 10

भावकसिणम्मि दोसा, ते चेव उ नवरि तेणदिहुंतो ।

देसी गिलाण जावोग्गहो उ दच्चम्मि वित्तियपयं ॥ ३९०२ ॥

'भावकृत्तेऽपि' वर्णयुत-मूल्ययुतरक्षणे 'त एव' भार-भय-परितापनादयो दोषाः । 'नवरं' केवलमत्र स्नानदृष्टान्तो भवति, स चानन्तरमेव वक्ष्यते । कारणे तु प्राप्ते कृत्स्नमपि गृहीयात् । कथम् ? इत्याह—'देसी' इत्यादि । देशविशेषं ग्लानं वा प्रतीत्य सकलकृत्स्नं प्रमाणकृत्स्नं 15 वा गृहीयात् । आचार्या वा कुलादिकार्येषु निर्गताः ततः "जावोग्गहो" ति यावत् तेषां समीपे वस्तत्वावग्रहो नानुज्ञापितत्वात् तस्य दशिका न वि(छि)द्यन्ते इत्येवमत्र द्रव्यकृत्स्ने द्वितीयपदं मन्तव्यमिति सङ्ग्रहाद्यासमासार्थः ॥ ३९०२ ॥ अथैनामेव विवरीयु स्नानदृष्टान्तमाह—

उवसामिओ णरिंदो, कंवलरयणेहिं छंदए गच्छं ।

णिब्वंध एगगहणं, णिववयणे पाउतो णीति ॥ ३९०३ ॥ 20

तेणाऽऽलोग णिसिज्जा, रत्तिं तेणागमो गुरुग्गहणं ।

दरिसणमपत्तियंते, सिव्वावणया य रोसेणं ॥ ३९०४ ॥

एगेणं आयरिएणं धम्मकहालद्धितपत्तेणं राया उवसामिओ । सो सव्वं गच्छं कंवलरयणेहिं पडिलाभिउ उवट्ठिओ आयरिएहिं निसिद्धो—न वट्ठइ एयारित मुल्लकसिणं गिण्हउं ति । तहा पि अतिनिब्वंधेणं एगं गहिंयं । राया भणइ—पाउया हट्टमग्गेणं गच्छइ । तहा कयं । तेणेगेण 25 दिइ । तेहि वत्तहिं आगुंतुं निसिज्जाओ कयाओ । सो तेणओ रत्ति आगुंतुं आयरियाणं उवरिं इरिं कड्डिज्ज भणइ—देहि ने तं वत्थं, अज्जहा मारिस्मानि । ते भणति—इमाणि त्वां डाणि अत्ति । सो भणइ—सिन्धित्ता ने देह, अज्जहा ते उद्विस्मानि । तेहि सिन्धित्ता दिन्नं ॥

अथ गाथाद्वयस्याक्षरार्थः—'केनचिद्वाचार्येणोपशामिनो नरेन्द्र' कम्पवर्यैर्गच्छं 'छन्दयति' गिरिपते । तत आचार्यो नहति निर्वन्दे एकस्य कम्पलग्नस्य ग्रहणं कृत्वा नृपवचनात् तेन 30 "उभे" निर्गच्छति । तन. नेनेन 'आलोक' अवलोकनं कृतम् । आचार्यैश्च वसन्तिनागम्य

१ 'उभे' न 'उ' भ - ॥ २ 'उभे' न 'उ' भ - ॥ ३ 'उभे' न 'उ' भ - ॥ ४ 'उभे' न 'उ' भ - ॥ ५ 'उभे' न 'उ' भ - ॥ ६ 'उभे' न 'उ' भ - ॥ ७ 'उभे' न 'उ' भ - ॥ ८ 'उभे' न 'उ' भ - ॥ ९ 'उभे' न 'उ' भ - ॥ १० 'उभे' न 'उ' भ - ॥

मूल्ये ७ मूलम् । पञ्चाशत्सहस्रमूल्येऽनवस्थाप्यम् । शतसहस्रमूल्ये पाराश्रिकं स्थानं प्राप्नोति ॥ ३८९३ ॥ ३८९४ ॥ प्रकारान्तरेणैव प्रायश्चित्तमाह—

अद्वारस वीसा या, सयमद्वाइज्ज पंच य सयाहं ।

सहसं च दससहस्सा, पण्णास तधा सतसहस्सं ॥ ३८९५ ॥

5

लहुगो लहुगा गुरुगा, छम्मासा होंति लहुग गुरुगा य ।

छेदो मूलं च तहा, अणवट्ठप्पो य पारंची ॥ ३८९६ ॥

अष्टादशरूपकमूल्ये वस्त्रे गृह्यमाणे लघुमासः । विंशतिमूल्ये चतुर्लघवः । शतमूल्ये चतुर्गुरवः । अर्धतृतीयशतमूल्ये षड्लघवः । पञ्चशतमूल्ये षड्गुरवः । सहस्रमूल्ये छेदः । दशसहस्रमूल्ये मूलम् । पञ्चाशत्सहस्रमूल्येऽनवस्थाप्यम् । शतसहस्रमूल्ये पाराश्रिकम् ॥ ३८९५ ॥ ३८९६ ॥

10

अथवा—

अद्वारस वीसा या, पण्णास तधा सयं सहस्सं च ।

पण्णासं च सहस्सा, तत्तो य भवे सयसहस्सं ॥ ३८९७ ॥

चउगुरुग छच लहु गुरु, छेदो मूलं च होति बोद्धव्वं ।

अणवट्ठप्पो य तहा, पावति पारंचियं ठाणं ॥ ३८९८ ॥

15

अष्टादशरूपकमूल्ये चतुर्गुरवः । विंशतिमूल्ये षड्लघवः । पञ्चाशन्मूल्ये षड्गुरवः । शतमूल्ये छेदः । सहस्रमूल्ये मूलम् । पञ्चाशत्सहस्रमूल्येऽनवस्थाप्यम् । शतसहस्रमूल्ये पाराश्रिकम् ॥ ३८९७ ॥ ३८९८ ॥ प्रकारान्तरेण भावकृत्स्नमुपदर्शयति—

अहवा रागसहगतो, वत्थं धारेति दोससहितो वा ।

एवं तु भावकसिणं, तिविहं परिणामणिप्फणं ॥ ३८९९ ॥

20

अथवा 'अहो ! रमणीयं वस्त्रम्' इत्येवं रागसहगतो यद्वा 'अहो ! मे मलिनं कुथितं वस्त्रम्' इत्येवं द्वेषसहितो यद् वस्त्रं धारयति तदेतद् भावकृत्स्नं मन्तव्यम् । इदं च परिणामनिष्पन्नं त्रिविधम्, तद्यथा—जघन्येन राग-द्वेषपरिणामेन जघन्यम्, मध्यमेन मध्यमम्, उत्कृष्टेनोत्कृष्टम् ॥ ३८९९ ॥ अथ द्रव्यादिकृत्स्नेषु दोषानाह—

भारो भय परियावण, मारण अहिगरण दव्वकसिणम्मि ।

25

पंडिलेहाऽऽणालोवो, मणसंतावो उवायाणं ॥ ३९०० ॥

30

प्रमाणातिरिक्तं वस्त्रं बहत् आत्मन एव भारो भवति, अध्वप्रपन्नानां सकलकृत्स्नाद्यै स्तेनेभ्यो भयं भवेत्, ते च साधूना वन्धनप्रदिरूप परितापनं मारणं वा कृत्वा तादृश वस्त्रमपहरेयुः, अविरतकैश्च गृहीतेऽधिकरणं भवेत्, एते द्रव्यकृत्स्ने गृह्यमाणे दोषाः । तथा 'क्षेत्र-काल-कृत्स्नोपधि मा सागारिको द्राक्षीत्' इति कृत्वा यदि न प्रत्युपेक्षन्ते तत उपधिनिष्पन्नं तीर्थरूपां चाज्ञालोपः कृतो भवति । अथ प्रत्युपेक्षन्ते ततः स्तेनासाहसं वस्त्रं दृष्ट्वा हरेयुः, पन्थानं वा वज्रा तिष्ठेयुः । हते च तस्मिन् महान् मनःसन्तापो भवति । यद्वा तत् कृत्स्नं वस्त्रं त्रैशम्योत्पन्नजितुकामस्योपादानं भवति, तत्पहन्त्योत्पन्नत्रेदित्यर्थः ॥ ३९०० ॥

१ पंडिलेही नालोगो, मणसंतावो य आयाणं तभा० ॥

नाम् नानि प्रमाणातिरिक्तान्यपि न छिद्यन्ते, 'मा न्वलु लाभच्छिद्यन्' मा भूयो वल्लभमन्यव-
न्नेको भवेदिति गद्य । तथा "न पानुच्चा" (गा० ३९०५) इत्यादिना स्थूणादौ विषये
यत् कृत्वन्वाणा प्रावरणमनुजातमेव पारदुचापवादो भण्यते । यत् 'तेषां कृत्वन्वाणा दशाः
परिभोगाऽतिरिक्तादिदोषपरिहारार्थं छेत्तव्या' (गा० ३९०५) इत्युक्तम् एष तस्य पारदोचा-
पवादस्य प्रतिपक्ष उच्यते स चात्र यावदवग्रहद्वारे भवेत्, अविभक्तानामपि तेषां वल्लभाणां 5
दशिकाश्छेत्तव्या इति भावः ॥ ३९०८ ॥

अववायाववादो वा, एत्थ जुज्झइ कारणे ।

सद्गुणं व तमभेति, अच्छिज्जं जं उदाहर्हं ॥ ३९०९ ॥

अपवादापवादो वा अत्र कारणे युज्यते । किमुक्तं भवति ?—'स्थूणाविषयादि प्रतीत्य
यत् कृत्वं वलं कल्पते' एष तावदपवादः, यत् तत्र 'दशिकाश्छेत्तव्या' इत्युक्तम् एष भूयोऽपि 10
तत्रापवादे उत्सर्गो मन्तव्यः, अयमप्यरोधते—यदा 'तत् पार्श्वान्तेषु दशिकाभिर्वद्रेषु दृढं
भविष्यति' इति मत्वा सिन्धुविषये वा नातिदीर्घदशाकस्य वलस्य यद् दशा अपि न छिद्यन्ते,
एतेनापवादे य उत्सर्गः सोऽप्यपोदित इति कृत्वा अपवादापवाद उच्यते, सोऽप्यत्र घटते ।
एवं च 'स्वस्थानं वा' कृत्वन्वमेव 'तद्' वलम् 'अभ्येति' प्राप्नोति यद् 'अच्छेद्यम्' अच्छेदनी-
यम् 'उदाहृतम्' उक्तम् । इयमत्र भावना—प्रमाणातिरिक्तं दशिकाश्च यस्य न छिद्यन्ते तत् 15
कृत्वन्मेव ज्ञातव्यं नाकृत्वन्मिति ॥ ३९०९ ॥

गतं द्रव्यकृत्वे द्वितीयपदम् । अथ भावकृत्वे द्वितीयपदमाह—

देसी गिलाण जावोग्गहो उ भावम्मि होति वित्तिपदं ।

तवभाविते य तत्तो, ओमादिउवग्गहड्डा वा ॥ ३९१० ॥

देशी-ग्लान-यावदवग्रहविषयं भावकृत्वे द्वितीयपदं भवति । 'ततः' तदनन्तरं तैः—भाव- 20
कृत्वैर्गृहवासे भावितस्तद्भावितस्तद्विषयं द्वितीयपदम्, सोऽपि भावकृत्वानि परिभुञ्जीतेत्यर्थः ।
अपनौदर्यादिषु वा गच्छत्योपग्रहार्थं तानि धारयेदिति सङ्ग्रहगाथासमासार्थः ॥ ३९१० ॥

अर्थनामेव विवृणोति—

देसी गिलाण जावोग्गहो उ दव्वकसिणम्मि जं बुत्तं ।

तह चेव होति भावे, तं पुण सदसं व अदसं वा ॥ ३९११ ॥ 25

देशी-ग्लान-यावदवग्रहद्वारेषु यदेव द्रव्यकृत्वे द्वितीयपदमुक्तं तदेव 'भावकृत्वेऽपि' वर्णाह्ये
बहुमूल्ये वा वस्ते मन्तव्यम् । नवरं तत् पुनः सदशमदशं वा भवेत्, उभयमप्यपवादपदे
प्राप्तमिति भावः ॥ ३९११ ॥ अथ क्षेत्रकृत्वमपवादति—

नेमालि तामलिचीय, सिंधूसीवीरमादिसु ।

सव्वलोकोवभोज्झाई, धरिज्ज कसिणाई वि ॥ ३९१२ ॥ 30

नेपालविषये तात्रलिह्यां नगर्या सिन्धुसौवीरादिषु च विषयेषु सर्वलोकोपभोज्यानि

१ "धूपा ए त्वात्ता तन्ना" इति चूर्णो विशेषचूर्णो च ॥ २ तादी० ताना० विगडन्त्र—
नेपालः २०० ई० । तेमाल मो० २०० ई० ॥

कम्बलरत्नेन निषद्याः कृताः । रात्रौ सैनस्यागमः । गुरोश्च तेन छुरिकामाकृष्य ग्रहणं कृत्वा भणितम्—प्रयच्छत मम नत् कम्बलग्नम् । मूर्तिरुक्तम्—खण्डितं तदस्माभिः । स प्राह—दर्शयत । ततस्तत्र 'अप्रत्ययति' प्रत्ययमकुर्वाणे खण्डानां दर्शनम् । रोषाच्च तेन भूयः सीवनं कारयित्वा कम्बलरत्नं गृहीतम् । यत एवमादयः कृत्स्ने दोषाः अतो द्रव्यतः स्थूरम-
 5 दशाकं यथोक्तप्रमाणोपेतं क्षेत्रतः कालतश्च सर्वजनभोग्यं भावतो वर्णेहीनमल्पमूल्यं च वस्त्रं ग्रहीतव्यम् ॥ ३९०३ ॥ ३९०४ ॥

अथ द्वितीयपदं विभावयिषुः सङ्ग्रहगाथोक्तं देशीपदं व्याख्यानयति—

न पारदोच्चा गरिहा व लोए, थूणाइएसुं विहरिज एवं ।

भोगाऽइरिचाऽऽरमडा विभूसा, कप्पेज्जमिच्चेव दसाउ तत्थ ॥ ३९०५ ॥

10 "पारदोच्च" चि चौरभयं तद् यत्र नास्ति, यत्र च तथाविधे वस्त्रे प्रात्रियमाणे लोके गह्रां नोपजायते तत्र स्थूणादिविषयेषु 'एवं' सकलकृत्स्नमपि वस्त्रं प्रावृत्य विहरेत्, परं तस्य दशाश्वेत्तव्याः । कुतः ? इत्याह—“भोग” चि तासा दशानां शुषिरतया परिभोगः कर्तुं न कल्पते, अतिरिक्तश्चोपधिर्भवति, प्रत्युपेक्ष्यमाणे च दशिकाभिरारमडादोषाः, विभूषा च सदशाके वस्त्रे प्रात्रियमाणे भवति । 'इत्येवम्' एभिः कारणैस्तत्र दशाः 'कल्पयेत्' छिन्ध्यात् ॥ ३९०५ ॥

15 कारणतो न छिन्ध्यादपीति दर्शयति—

पासगंतेसु चद्धेसु, दढं होहिति तेण तु ।

णातिदिग्घदसं वा वि, ण तं छिदिज्ज देसिओ ॥ ३९०६ ॥

किञ्चिद् वस्त्रं प्रथमत एव दुर्बलम् ततः पार्श्वो-ऽन्तेषु दशिकाधिर्द्धेषु 'दढं' चिरकाल-
 बहर्नक्षमं भविष्यतीति कृत्वा तेन कारणेन दशिकास्तस्य न कल्पयेत् । यद्वा 'देशीतः'
 20 सिन्ध्वादिदेशमाश्रित्य यत्रातिदीर्घदशाकं वस्त्रं तत्र छिन्ध्यात्, तस्य दशिका न कल्पयितव्या इति भावः ॥ ३९०६ ॥ अथ ग्लानद्वारं व्याचष्टे—

असंफुरगिलणट्ठा, तेण माणाधियं सिया ।

सदसं वेज्जकजे वा, विसकुंमट्ठयाति वा ॥ ३९०७ ॥

असंस्फुरो नाम-ग्लानो यः क्षीणबलतया सङ्कुचितपादः स्वमु न शक्नोति, < तस्य प्रमाण-
 25 युक्तं वस्त्रं प्रात्रियमाणं ह्रसति, तेन > तदर्थं 'मानाधिकमपि' प्रमाणातिरिक्तमपि वस्त्रं स्यात् ।
 यद्वा ग्लानचिकित्सको यो वैद्यः 'तत्कार्ये' तस्य दानार्थम्, अथवा दीर्घजातीयेन कश्चिद् दष्टो
 भवेत् ततस्तस्य 'विद्याकार्ये' विद्यायां प्रयुज्यमानायामपमार्जनाय सदशं वस्त्रमुपयुज्यते । विष-
 कुम्भः—स्फोटिकाविशेषस्तस्यापमार्जनाय वा सदशं वस्त्रं ग्रहीतव्यम् ॥ ३९०७ ॥

अथ यावदवग्रहद्वारमाह—

30 अविमचा ण छिज्जंति, लामो छिज्जि मा खलु ।

पारदोच्चाववादस्स, पडिपक्खो व होज्ज उ ॥ ३९०८ ॥

आचार्याः कुलादिकार्येषु निर्गतास्ततो यावदद्यापि तैः प्रतिनिवृत्य वस्त्राणि न विभक्तानि

भि न्ना भि न्न व स्त्र प्र कृ त म्

मन्त्रम्—

नो कप्पद् निग्गंधाण वा निग्गंधीण वा अभिन्नाइं
वत्थाइं धारित्तए वा परिहरित्तए वा ८ ॥

‘नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा ‘अभिन्ना’ अच्छिन्नानि वस्त्राणि धारयितुं वा
परिहर्तुं वेति’ ॥

अथ भाष्यम्—

5

अकसिण भिण्णमभिण्णं, व होज्ज भिण्णं तु अकसिणे भइतं ।

कसिणा-ऽकसिणे य तथा, भिन्नमभिन्ने य चउभंगो ॥ ३९१८ ॥

यत् पूर्वसूत्रेऽकृत्स्नमुक्तं तद् भिन्नं वा स्याद् अभिन्नं वा । भिन्नमपि अकृत्स्ने ‘भक्तं’
विकल्पितम्, अकृत्स्नं वा कृत्स्नं वा भवतीत्यर्थः । अत एव कृत्स्ना-ऽकृत्स्नपदान्यां भिन्ना-ऽभिन्न-
पदान्यां च चतुर्भङ्गी । गाथायां पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वात् । सा चैयम्—कृत्स्नमभिन्नं 10
१ कृत्स्नं भिन्नं २ अकृत्स्नमभिन्नं ३ अकृत्स्नं भिन्नम् ४ । तत्राद्यभङ्गे कृत्स्नपदेन द्रव्य-क्षेत्राद्य-
विशिष्टं सामान्यतः कृत्स्नं गृहीतम्, अभिन्नपदेन तु सकलम् । आह च बृहद्भाष्यकृतम्—

द्वन्द्वाईअविसिद्धं, कसिणग्गहणेण होइ गहिंयं तु ।

ग्गहणेण अभिन्नस्स उ, सगलग्गहणं कयं होइ ॥

एवं द्वितीयभङ्गे द्रव्य-क्षेत्रादिकृत्स्नमसकलं गृहीतम् । तृतीयभङ्गे तु क्षेत्र-काल-भावैरकृत्स्नं 15
५१ सकलम् । चतुर्थभङ्गे क्षेत्रादिभिरकृत्स्नमसकलम् ॥ ३९१८ ॥ अत्र विधिमतिदिशन्नाह—

तम्मि वि सो चेव गमो, उस्सग्ग-ऽववादतो जहा कसिणे ।

भिण्णग्गहणं तम्हा, असती य मयं पि भिदिज्जा ॥ ३९१९ ॥

‘तस्मिन्नपि’ अभिन्ने स एव उत्सर्गतोऽपवादतश्च ‘गमः’ प्रकारो यथा कृत्स्ने भणितः ।
तथाहि—कृत्स्नवद् द्रव्या[द्य]भिन्नमपि चतुर्धा, तत्र द्रव्याभिन्नं गणनया प्रमाणतश्चातिरिक्तम्, 20
क्षेत्राभिन्नं यद् यस्मिन् क्षेत्रे महाधर्म्यम्, कालाभिन्नं यद् यस्मिन् कालेऽर्चितम्, भावाभिन्नं तथैव
वर्णयुतं मूल्ययुतं च; या च कृत्स्ने आरोपणा सैवाभिन्नेऽपि द्रष्टव्या, परमिदं चतुर्व्यपि द्रव्या-
दिषु सकलमेव प्रतिपत्तव्यम् । यत एव तस्माद् भिन्नस्य वस्तस्य ग्रहणं कर्त्तव्यम् । अथ भिन्नं
न प्राप्यते ततः स्वयमपि भिन्नात्, यावता प्रमाणेनातिरिक्तं तावत् छित्त्वा प्रमाणयुक्तं कुर्या-
दिति भावः ॥ ३९१९ ॥ परः प्राह—यदि पूर्वसूत्रोक्त एव गम द्वापि सूत्रे वक्तव्यः ततः— 25

पुणरुत्तदोसो एवं, पिट्ठस्स व पीसणं णिरत्थं तु ।

कारणमवेकत्वति सुतं, वृविहपमाणं इहं सुत्ते ॥ ३९२० ॥

पुनरुक्तदोष एवं प्राप्नोति, एतच्च पुनर्भणनं पिष्टस्यैव पेपणं ‘निरर्थक’ परिफल्गुप्रायमेव
प्रापणम् । अतो नेदं नूनमारम्भणीयमिति भावः । नूरिराह—सूत्रमिदं कारणमपेक्षते । किं

१ गमस्य व्याख्या प्राग्बद्ध ॥ अथ भा० ॥ २ ०ति ॥ भा० भा० ४०० विना ॥

कृत्स्नान्यपि वस्त्राणि धारयेत् ॥ ३९१२ ॥ कुतः ? इत्याह—

आङ्घ्रता ण चोरादी, भयं णेव य गारवो ।

उज्झाहवत्थवं चैव, सिंधूमादीसु गरहितो ॥ ३९१३ ॥

नेपालादौ देशे सर्वलोकेनापि तादृग्वस्त्राणामाचीर्णता, न च तत्र चौरादिभयम्, नैव च
५ 'गौरवम्' 'अहो ! अहमीदृजानि वस्त्राणि प्रावृणोमि' इत्येवंलक्षणम्, अपि च उज्झाहृतं—
विरूपं यद् वस्त्रं तद्वान् सिन्धुसौवीरकादिषु गर्हितो भवति, अतस्तत्र कृत्स्नान्यपि परिभोक्त-
व्यानि ॥ ३९१३ ॥ अथ कालकृत्स्नमपवदति—

नीलकंवलमादी तु, उष्णियं होति अचियं ।

सिसिरे तं पि धारेज्जा, सीतं नऽण्णेण रुम्भति ॥ ३९१४ ॥

10 नीलकम्बलादिकमौर्णिकं महाराष्ट्रविषये 'अचिंतं' महार्घ्यं भवति, तदपि तत्र प्राप्तः 'शिशिरे'
शीतकाले 'धारयेत्' प्रावृणुयादित्यर्थः, शीतं यतो नान्येन वस्त्रेण निरुध्यते ॥ ३९१४ ॥

अथ तद्भावितपदं व्याख्याति—

न लभइ खरेहिं निहं, अरतिं च करिति से दिवसतो वि ।

उज्झाहगं व मण्णति, धूलेहिं अभावितो जाव ॥ ३९१५ ॥

15 'खरैः' स्थूलतया कठिनस्पर्शैश्चीवरै राजादिप्रव्रजितः कश्चिद् निद्रां न लभते, तानि च
तस्य दिवसतोऽप्यरतिं कुर्वन्ति, "उज्झाहगं वा" जुगुप्सां मन्यते तैः, ततः स्थूलैर्यौवदद्याप्य-
भावितस्तावत् तस्य भावकृत्स्नवस्त्रमनुज्ञातम् ॥ ३९१५ ॥

'अवमादिषु गच्छोपग्रहार्थम्' इति भावयति—

ओमा-ऽसिब-दुड्डेख, सीमड्डेऊण तं असंथरणे ।

20 गच्छो निन्थारिज्जति, जाव पुणो होति संथरणं ॥ ३९१६ ॥

अवमौदर्या-ऽशिव-राजद्विष्टेषु भक्त पानालाभे गच्छस्यासंस्तरणं भवेत्, ततः शतसहस्र-
मूल्यं वस्त्रं "सीमड्डेऊण" चि चूर्णिकारवचनाद् विक्रीय गच्छो निस्तार्यते यावत् पुनरपि
संस्तरणं भवति । विशेषचूर्णौ तु—"सीमड्डेऊण" इत्यस्य स्थाने "उवक्कमट्टा व" चि पाठः,
तत्रोपक्रम—कालगमनं तदर्थम् । किमुक्तं भवति ?—कस्यापि साधोरतर्कितं कालगमनं भवेत्

25 तस्याच्छादनार्थं 'भावकृत्स्न' वर्णाख्यं वस्त्रं प्रागेव गृहीतव्यम् ॥ ३९१६ ॥

अथवा द्रव्यकृत्स्नं भावकृत्स्नं चेति द्विविधमेवेह कृत्स्नम् । कथम् ? इति चेद् उच्यते—

माणाहियं दसाधिय, एताइं पडंति दच्चकसिणम्मि ।

तस्सेव य जो वण्णो, मुल्लं च गुणो य तं भावे ॥ ३९१७ ॥

क्षेत्रकृत्स्ने कालकृत्स्ने च यद् 'मानाधिकं' यथोक्तप्रमाणातिरिक्तम्, यच्च 'दशाधिकं' सदशाकं
30 वस्त्रम्, एते द्वे अपि द्रव्यकृत्स्ने निपततः । यस्तु तस्यैव वस्त्रस्य 'वर्णः' कृष्णत्वादिकः, यच्च 'मूल्यम्'
अष्टादशरूपकादि, यच्च 'गुणः' शृदुत्वादिः, तदेतत् सर्वमपि भावकृत्स्नेऽवतरति ॥ ३९१७ ॥

कृत्स्नाकृत्स्नवस्त्रप्रकृतं समाप्तम् ॥

१ 'येयुः' त० डे० ॥ २ अचियं ताभा० ॥ ३ 'लेर्येयद्याप्य' भा० ॥ ४ 'णं' स्यात् । कचिचु—
'सी' भा० ॥

अर्थेन्यं भणिष्यथ एवं तर्हि भिक्षादिनिमित्तमपि चेष्टा न विधेया इति, नैवम्, यतः—

ना यावि चिद्धा इरियाइआओ, संपस्सहेनाहिं विणा न देहो ।

संचिद्धए नेचमछिज्जमाणे, वत्थम्मि संजायइ देहनासो ॥ ३९२५ ॥

याश्चापि चेष्टा ईर्यादिकाः सम्पश्यत, तत्रैरणमीर्या—भिक्षा-संज्ञाभूम्यादौ गमनम्, आदि-
शब्दाद् भोजन-शयनादयो गृह्यन्ते, एताभिर्विना देहः पौद्गलिकत्वात् 'न सन्तिष्ठते' न निर्वे-
हति, देहमन्तरेण च संयमस्यापि व्यवच्छेदः प्राप्नोति, वस्त्रे पुनरच्छिद्यमाने नैवं देहनाशः
संजायते, अतो न तत् छेदनीयम् ॥ ३९२५ ॥ किञ्च—

जहा जहा अप्पतरो से जोगो, तहा तहा अप्पतरो से बंधो ।

निरुद्धजोगिस्सं व से ण होति, अछिद्धपोतस्स व अंबुणाथे ॥ ३९२६ ॥

यथा यथा 'से' तस्य जीवस्याल्पतरो योगस्तथा तथा 'से' तस्याल्पतरो बन्धो भवति, ए-
वो वा निरुद्धयोगी—शैलेन्द्रवस्थाया सर्वथा मनो-वाक्कायव्यापारविरहित. तस्य 'सः' कर्मबन्धो
न भवति । दृष्टान्तमाह—अच्छिद्धपोतस्येव 'अंबुनाथे' समुद्रे । यथा किल निश्चिद्रप्रवहणं
सलिलसङ्घयसम्पूर्णंऽपि जलधौ वर्तमानं स्वरूपमपि जलं नाश्रयति, एवं निरुद्धयोग्यपि जन्तुः
कर्मवर्गणापुद्गलैरजनचूर्णपूर्णसमुद्रकवद् निरन्तरनिचितेऽपि लोके वर्तमान. स्वर्णयोऽपि कर्म
नोपादत्ते । अतः कर्मबन्धस्य योगान्वय-व्यतिरेकानुविधायितया तत्परिजिहीर्षुणा वत्सच्छेद-
नादिव्यापारो न विधेयः ॥ ३९२६ ॥ इत्थं परेण स्वप्ने स्थापिते सति सूरिराह—

आरंभमिद्धो जति आसवाय, गुत्तीय सेआय तथा तु साधू ! ।

मा फंद वारेहि व छिज्जमाणं, पतिण्णहाणी व अतोऽण्णहा ते ॥ ३९२७ ॥

'आरंभमिद्धो' ति मकारोऽलाक्षणिकः, हे नोदक ! यद्यारम्भस्तव 'आश्रवाय' कर्माणुदानाय
'इष्टः' अभिप्रेतः 'गुत्तिश्च' तत्परिहाररूपा 'श्रेयसे' कर्मानुपादानायाभिप्रेता, तथा च सति हे 20
साधो ! मा स्पन्द मा वा वसं छिद्यमानं वारय । किमुक्तं भवति ?—यदि वत्सच्छेदनमारम्भतया
भवता कर्मबन्धनिबन्धनमभ्युपगम्यते ततो येयं वत्सच्छेदनप्रतिषेधाय हस्तस्पन्दनादिका चेष्टा
क्रियते यो वा तत्प्रतिषेधको ध्वनिरुच्चार्यते तावप्यारम्भतया भवता न कर्तव्यौ । 'अतः'
मनुक्तादुपदेयादभ्युपगम्यता चेत् करोषि ततस्ते 'प्रतिज्ञाहानिः' स्ववचनविरोधरक्षणं दूषणमापद्यते
इत्यर्थः ॥ ३९२७ ॥ अथ ब्रवीथाः—योऽयं मया वत्सच्छेदनप्रतिषेधको ध्वनिरुच्चार्यते स 23
आरम्भप्रतिषेधकत्वानिर्दोष इति अत्रोच्यते—

अदोसवं ते जति एस सदो, अण्णो वि कम्हा ण भवे अदोसो ।

अधिच्छया तुज्झ सदोस एको, एवं सती कस्स भवे न सिद्धी ॥ ३९२८ ॥

गणप त्वदीयः शब्दोऽङ्गोपवान् ततः 'अन्योऽपि' वत्सच्छेदनादिसमुत्थः शब्दः कलाददोषो
न भवेत् : तस्यापि प्रनापातिरिक्तपरिभोग-विभूपादिदोषपरिहारहेतुत्वात् । अथ 'हच्छया' 30
सन्निभापेण तव 'एकः' दत्तच्छेदनशब्दः सदोषः अपरस्तु निर्दोषः एवं सति कस्स न
निरुद्धिर्भवेत् ? सर्वस्यापि वागाङ्गरामन्त्रेण भवत इव त्वभिप्रेतार्थसिद्धिर्भवेदिति भावः ।

पुनस्तत् कारणम् ? इत्याह—इह सूत्रे वस्त्राणां 'द्विविधप्रमाणं' गणनौलक्षणं १ प्रमाणलक्षणं २ नियम्यते. कियन्ति किंप्रमाणानि वा तानि गृहीतव्यानि ? इत्येवं निरूप्यत इत्यर्थः ॥ ३९२० ॥

तम्हा उ भिंदियव्वं, केई पम्हेहि अह व तह चेव ।

लोगंते पाणादीविराधणा तेसि पडिघातो ॥ ३९२१ ॥

- ७ यस्मादभिन्नस्य धारणे पूर्वसूत्रोक्ता दोषास्तस्मात् प्रमाणातिरिक्तं वस्त्रं 'भेतव्यं' छेदनीयम्, न तदवस्थं धारयितव्यम् । अथवाऽत्र 'केचिद्' नोदकाः प्रेरयन्ति—वस्त्रे छिद्यमाने यानि पक्ष्माण्युड्डीयन्ते तैर्लोकान्तं यावद् गच्छद्भिर्वह्नां प्राणादीनां—त्रसप्राणिप्रभृतीनां सूक्ष्मजन्तूनां विराधना भवति, अतः "तह चेव" सि यथा लब्धं तथैवाधितिष्ठेत् । एवं वदतां 'तेषां' नोदकानां 'प्रतिघातः' निराकरणं विधेयमिति पुरातनगाथासमासार्थः ॥ ३९२१ ॥

- 10 अथैनामेव विवरीपुः परप्रेयमेव प्रपञ्चयन्नाह—

सहो तर्हि मुच्छति छेदणा वा, धावन्ति ते दो वि उ जाव लोगो ।

वत्थस्स देहस्स य जो विकंपो, ततो वि वादादि भरन्ति लोगं ॥ ३९२२ ॥

- भो आचार्य—'तत्र' वस्त्रे छिद्यमाने शब्दः सम्पूर्च्छति, 'छेदनका वा' सूक्ष्मपक्ष्मावयवा उड्डीयन्ते, एते च द्वयेऽपि ततो निर्गता लोकान्तं यावद् 'धावन्ति' प्राप्तुवन्ति । तथा वस्त्रस्य 15 देहस्य च यः 'विकम्पः' चलनं ततोऽपि विनिर्गता वातादयः प्रसरन्तः सकलमपि लोकमापूरयन्ति ॥ ३९२२ ॥

अहिच्छसे जन्ति न ते उ दूरं, संखोभिया तेहँस्वरे वयन्ति ।

उड्डं अथे यावि चउडिसिं पि, पूरन्ति लोगं तु खणेण सव्वं ॥ ३९२३ ॥

- अथ आचार्य । त्वम् 'इच्छसि' मन्यसे 'ते च' वस्त्रच्छेदनसमुत्थाः शब्द-पक्ष्म-वातादिपुद्गला 20 न 'दूरं' लोकान्तं यान्ति तर्हि तैः 'संखोभिताः' चालिताः सन्तोऽपरे व्रजन्ति, एवमपराऽपर-पुद्गलप्रेरिताः पुद्गलाः प्रसरन्तः क्षणेनोद्धमधस्तिर्यक् चतसृष्वपि दिक्षु सर्वमपि लोकमापूरयन्ति ॥ ३९२३ ॥ यत एवमतः—

विन्नाय आरंभमिणं सदोसं, तम्हा जहालद्धमधिडिहिजा ।

बुत्तं सएयो खलु जाव देही, ण होति सो अंतकरी तु ताव ॥ ३९२४ ॥

- 15 'इमम्' अन्तरोक्तं सर्वलोकपूरणात्मकमारम्भं 'सदोषं' सूक्ष्मजीवविराधनया सावर्धं विशाय 'सम्प्राप्त' कारणाद् यथालब्धं वस्त्रमधितिष्ठेत्, न छेदनादिकं कुर्यात् । यतः 'उक्तं' भणितं व्याख्याप्रज्ञमौ—यावदयं 'देही' जीवः 'सैजः' सकम्पः चेष्टायानित्यर्थः तावदसौ कर्मणो भवस्य वा अन्तकारी न भवति । तथा च तदालापकः—

- जाव णं एस जीवे सया समियं एयइ वेयइ चल्ह फंदइ घट्टइ खुब्भइ उदीरइ तं तं 30 भावं परिणमइ ताव णं तस्स जीवस्स अंते अंतकिरिया न भवति । (अ० उ० पत्र.) ॥ ३९२४ ॥

१ °ह—अत्र सूत्रे भा० ॥ २ °ना१प्रमाणलक्षणं नियं भा० ॥ ३ एतदन्तरं ग्रन्था-प्रम्—१५०० इति तादी० मो० के० ॥ ४ वा, पावन्ति तामा० ॥ ५ तेहियरे तामा० ॥

‘अपि’ इत्यभ्युद्यते, अस्त्यन्यदपि वक्तव्यमिति भावः, यदेवं ‘योगवन्तं’ वन्च्छेदनादिव्यापारवन्तं जीवं हिंसकं त्वं भागसे तद् निश्चीयते सम्बन्धः सिद्धान्तमजानान एवं प्रलपति । नहि सिद्धान्ते योगमात्रप्रत्ययादेव हिमोपवर्ण्यते, अप्रगतसंयतादीनां सयोगिकेवल्लिपयन्तानां योगवनामपि तदभावात् । कथं तर्हि सा प्रवचने प्ररूप्यते ? इत्याह—द्रव्येण भावेन च सविभक्ताश्चत्वारो भक्ताः खलु हिंसकत्वे भवन्ति । तथाहि—द्रव्यतो नामैका हिंसा न ५ भावतः १ भावतो नामैका हिंसा न द्रव्यतः २ एका द्रव्यतोऽपि भावतोऽपि ३ एका न द्रव्यतो नापि भावतः ४ ॥ ३९३२ ॥ अधैषामेव यथाक्रमं भावना कुर्वन्नाह—

आह च हिंसा समितस्स जा त्, सा द्रव्यतो होति ण भावतो उ ।

भावेण हिंसा तु असंजतस्सा, जे वा वि सचे ण सदा वधेति ॥ ३९३३ ॥

संपत्ति तस्सेव जदा भविज्जा, सा द्रव्यहिंसा खलु भावतो य । 10

अन्वत्तथसुद्धस्स जदा ण होज्जा, वधेण जोगो दुहत्तो वऽहिंसा ॥ ३९३४ ॥

‘समितस्य’ ईयांसमितावुपयुक्तस्य या “आह च” कदाचिदपि हिंसा भवेत् सा द्रव्यतो हिंसा, इय च प्रमादयोगाभावात् तत्त्वतोऽहिंसैव मन्तव्या, ‘प्रमत्तयोगात् प्राणव्यपरोपणं हिंसा’ (तत्त्वा० अ० ७ सू० ८) इति वचनात्; न भावत इति । ‘भावेन’ भावतो या हिंसा न तु द्रव्यतः सा ‘असयतस्य’ प्राणातिपातादेरनिवृत्तस्य उपलक्षणत्वात् संयतस्य वा 15 अनुपयुक्तगमना-ऽऽगमनादि कुर्वतो यानपि सत्त्वानसौ सदैव न हन्ति तानप्याश्रित्य मन्तव्या, ‘जे वि न वाविज्जंती, नियमा तेसि पि हिंसओ सो उ ।’ (ओष नि० गा० ७५३) इति वचनात् ॥ ३९३३ ॥

यदा तु तस्यैव प्राणिव्यपरोपणसम्प्राप्तिर्भवति तदा सा द्रव्यतो भावतोऽपि हिंसा प्रति-
पत्त्या । यः पुनरध्यात्मना—चेतःप्रणिधानेन शुद्धः—उपयुक्तगमना-ऽऽगमनादिक्रियाकारिण्यर्थः 20 तस्य यदा ‘वधेन’ प्राणिव्यपरोपणेन सह ‘योगः’ सम्बन्धो न भवति तदा ‘द्विधाऽपि’ द्रव्यतो भावतोऽपि च अहिंसा, हिंसा न भवतीति भावः । तदेवं भगवत्प्रणीते प्रवचने हिंसाविषयाश्चत्वारो भक्ता उपवर्ण्यन्ते । अत्र चाद्यभक्ते हिंसायां व्याप्तिर्यमाणकाययोगोऽपि भावत उपयुक्ततया भगवद्भिर्हिंसक एवोक्तः । ततो यदुक्तं भवता—‘वन्च्छेदनव्यापारं कुर्वतो हिंसा भवति’ इति तत् प्रवचनरहस्यानभिज्ञतासूचकमिति ॥ ३९३४ ॥ किञ्च—

गगो य दोसो य तहेय मोहो, ते वंधहेत् तु तजो वि जाणे । 25

पाणचगं तेसि जधा य होति, जाणाहि वंधस्स तहा विसंसं ॥ ३९३५ ॥

‘गगध’ जगिष्यलक्षणः ‘द्विपध’ अतीतिकारणः तदेव ‘मोहः’ अज्ञानलक्षणः, एतान् तानपि वन्धहेतून् जानीहि । ‘नानात्वं’ विरोधो यथा ‘तेषां’ रागादीनां भवति तथा कर्मबन्ध-
स्य विरोधो जानीहि ॥ ३९३५ ॥ इदमेव दिग्भाषिषुद्धारगाधामाह—

तिप्वे भंदे पातमणाए भावाधिकरण विरिए य । 30

जह दासति पाणचं, तह जाणनु कम्मबंधे वि ॥ ३९३६ ॥

‘न हि’ पत्तं तुने’ इय दिवरेण मनीजे य भवेत् मग्गो व । “नान्यगमः” ति द्वा

ततश्चास्माभिरप्येवं वक्तुं शक्यम्—योऽयं वस्त्रच्छेदनसमुत्थः शब्दः स निर्दोषः, शब्दत्वात्, भवत्परिकल्पितनिर्दोषशब्दवदिति ॥ ३९२८ ॥ किञ्च—

तं छिदओ होज सति तु दोसो, खोभादि तं चैव जतो करोति ।

जं पेहतो होंति दिणे दिणे तु, संपाउणंते य णिवुज्झ ते वी ॥ ३९२९ ॥

५ यतः 'तदेव' वस्त्रं छिद्यमानं पुद्गलानां क्षोभादि करोति अतः 'तद्' वस्त्रं छिन्दतः 'सकृद्' एकवारं दोषो भवेत् । अच्छिद्यमाने तु वस्त्रे प्रमाणातिरिक्तं तत् प्रत्युपेक्षमाणस्य ये भूमिलो-
नादयः प्रत्युपेक्षणादोषा दिने दिने भवन्ति, ये च तद् वस्त्रं सम्प्रावृण्वतो विमूषादयो बहुवो
दोषाः, तानपि 'निबुध्यस्व' अक्षिणी निमील्य सम्यग् निरूपयेति भावः ॥ ३९२९ ॥

आह—यदि वस्त्रच्छेदने युष्मन्मतेनापि सकृद् दोषः सम्भवति ततः परिह्रियतामसौ,
10 गृहस्थैः स्वयोगेनैव यद् भिन्नं वस्त्रं तदेव गृह्यताम्, उच्यते—

वेत्तव्यगं भिन्नमहिच्छितं ते, जा मग्गते हाणि सुतादि ताव ।

अप्येस दोसो गुणभूतिजुचो, पमाणमेवं तु जतो करिंति ॥ ३९३० ॥

अथ 'ते' तव 'इष्टं' मत्तं यथा चिरमपि गवेप्य भिन्नं ग्रहीतव्यम् तत उच्यते—यावत्
तद् भिन्नं वस्त्रं मार्गयति तावत् तस्य 'श्रुतादौ' सूत्रा-ऽर्थपौरुष्यादौ हानिर्मवति । अपि च य
15 एष वस्त्रच्छेदनलक्षणो दोषः स प्रत्युपेक्षणाशुद्धि-विमूषापरिहारप्रमृतीनां गुणानां भूत्या-सम्पदा
युक्तः, बहुगुणकलित इति भावः । कुतः ? इत्याह—यतः प्रमाणमेव वस्त्रस्य तदानीं साधवः
कुर्वन्ति, न पुनस्तत्राधिकं किमपि सूत्रा-ऽर्थव्याघातादिकं दूषणमस्तीति ॥ ३९३० ॥

अथ "जा यावि चिद्धा हरियाइयाजो" (३९२५) इत्यादि परोक्तं परिहरन्नाह—

आहार-णीहारविहीसु जोगो, सव्वो अदोसाय जहा जतस्स ।

२० हियाय सस्सम्मि व सत्तिस्सयस्स, भंडस्स एयं परिकम्मणं तु ॥ ३९३१ ॥

यथा 'यतस्य' प्रयत्नपरस्य साधोराहार-नीहारादिविधिविषयः सर्वोऽपि योगो भवन्मतेनाप्य-
दोषाय भवति तथा 'भाण्डस्य' उपकरणस्य 'परिकर्मणमपि' छेदनादिकम् 'एवमेव' यतनया
क्रियमाणं निर्दोषं द्रष्टव्यम् । दृष्टान्तमाह—"हियाय सस्सम्मि व सत्तिस्सयस्स" त्ति सस्येन
चरतीति सास्यिकः-कृषीवलस्तस्य यथा सस्यविषयं परिकर्मणं-निदिष्टनादिकं हिताय भवति
25 तथेदमपि भाण्डपरिकर्मणम् । तथा चोक्तम्—

यद्धत् सस्यहितार्थं, सस्याकीर्णेऽपि विचरतः क्षेत्रे ।

या भवति सस्यपीडा, यत्नवतः साऽल्पदोषाय ॥

तद्गर्जीवहितार्थं, जीवाकीर्णेऽपि विचरतो लोके ।

या भवति जीवपीडा, यत्नवतः साऽल्पदोषाय ॥

॥ ३९३१ ॥

३० किञ्च—

अप्येव सिद्धंतमजाणमाणो, तं हिंसगं भाससि जोगवंतं ।

दव्वेण भावेण य संविभत्ता, चत्तारि मंगा खलु हिंसगते ॥ ३९३२ ॥

एमेव ओवममिण्, स्वओवममिण् तदेव सऽए य ।

बंधा-ऽव्यवस्थितेनो, ण तुल्यबंधा य जे बंधो ॥ ३९४१ ॥

एवमेवोपयामिके क्षायोपयामिके तथैव क्षायिके च भावे बन्धा-ऽव्यवस्थितेः नम्यगुपयुज्य वक्तव्यः । येऽपि 'वन्निनः' कर्मबन्धका जीवास्तेऽपि न तुल्यबन्धकाः, किन्तु प्रकृति-नित्यतु-भाव-प्रदेशः परस्परविसदृशकर्मबन्धकाः ॥ ३९४१ ॥ अथाधिकरणद्वारमाह—

अधिकरणं पुच्छुत्तं, चउच्चिहं तं समानओ दुविहं ।

णिच्चत्तणताए वा, संजोगे चेवऽणोगविधं ॥ ३९४२ ॥

अधिकरणं पूर्व-प्रथमोद्देशके यथा निर्वर्त्तना-निक्षेपणा-संयोजना-निसर्जनाभेदात् चतुर्विधं युक्तं तथैव ज्ञातव्यम् । नवरं 'तद्' अधिकरणं समासतो द्विविधं भवति । तद्यथा—निर्वर्त्तनायां 'संयोगे चैव' संयोजनाया च । पुनरेकैकमनेकविधं भवति ॥ ३९४२ ॥ 10

नन निर्वर्त्तनाधिकरणमनेकविधमुपदर्शयति—

एगो करोति परसुं, णिव्वत्तेति णखछेदणं अवरो ।

कुंत-कणगे य वेज्जे, आरिय सई अ अवरो उ ॥ ३९४३ ॥

'एकः' लोहकारः 'परसुं' कुठारं करोति । अपरस्तु नखच्छेदनम्, तथा कुन्तः—प्रतीतः, कणकः—वाणविशेषः, तौ, चक्रागदपराण्यपि शक्ति-शूलप्रभृतीनि 'वैधकानि' परगरीरेवैधका-15 गीणि श्रम्याणि करोति । अपरस्तु लोहकार आरिकां सूचीं वा करोति । तत्र यः कुठार-कुन्त-कणकादीनि करोति स तीव्रकर्मबन्धभाक्, यस्तु नखच्छेदना-ऽऽरिका-सूच्यादि निर्वर्त्तयति स स्वल्पकर्मबन्धक इति ॥ ३९४३ ॥

सईसुं पि विसोसो, कारणसईसु सिव्वणीसुं च ।

संगामिय परियाणिय, एमेव य जाणमादीसु ॥ ३९४४ ॥ 20

तृतीयपि विशेषो विधने—एकाः कारणनूच्योऽपराः गीवननूच्यः । तत्र याः परव्यपरो-पादिकारपटुदिन्य कारयित्वा परव्य नवमूलदौ कुटन्ते ताः कारणनूच्य उच्यन्ते, तानु निपीगमानाम् नान् कर्मबन्धो भवति । याम्बु वन्तसीवनार्थं क्रियन्ते तानु स्वल्पतरः कर्मबन्धः । एवमेव च सानादिष्वपि वक्तव्यम् । तथाहि—किमपि यानं साहायिकं भवति, यत्रान्तेः सहायं क्रियतेः अपरं तु 'पारियाणिकं' परियातं—गगनं तन् प्रयोजनमन्येति पारियाणिकम्, 25 उपायार्थं यन्निष्कर्षार्थमन्यते । तत्र साहायिकयानादीनि कुर्वन्तो गहान् कर्मबन्धः, पारियाणि-कानि तु हर्षाण्यल्पतरः ॥ ३९४४ ॥

एतद् यदि नाम अधिकरणमनेकविधम् तन्मन्त्रिभिः कर्मबन्धविशेषः कथमुपपद्यते ? एतद् परिणामवैविध्यमस्य एवमाविष्टम न्याह—

काग-करेतगाणं, अधिकरणं चेव तं तद्वा कुणति ।

जह परिणामविनेनो, संजायति तेसु बन्धसु ॥ ३९४५ ॥

एतत्तु त्रिविधमधिकरणमिति 'तथा' तेन नृपेण 'ज्योति' दुःखिद्वयजयति यथा 'तेषु'

१. 'अथ, एतन्नामार्थो उक्ता' इति ।

हिंसादिफलविपाके व्यापाचे वा जीवे जीवतया ज्ञाते हिंसां करोति, अपरस्तु न जानाति परमेवमेव जन्तून् हिनन्ति । तथा भाव.—औदयिकादिः, अधिकरणं—निर्वर्त्तनादिरूप प्रागुक्तम्, 'वीर्य' देहचलं बाल-पण्डितादिसामर्थ्यं वा । एवं तीव्र-मन्दादिकं नानात्वं यथा रागादिषु दृश्यते तथा कर्मबन्धेऽपि नानात्वं जानीहि इति द्वारगाथासमासार्थः ॥ ३९३६ ॥

६ अथैनामेव विवरीषुराह—

तिग्वेहिं होति तिग्वो, रागादीणहिं उवचओ कम्मे ।

मंदं हि होति मंदो, मज्झिमपरिणामतो मज्झो ॥ ३९३७ ॥

पापं विदधानस्य यदि 'तीव्राः' सङ्क्षिप्तपरिणामा रागादयो भवन्ति ततस्तैस्तीव्रैः कर्मणा-मुपचयो भवति । यदा तु त एव मन्दाः—प्रतनुपरिणामाः तदा कर्मोपचयोऽपि मन्दो भवति । 10 यदा तेषां मध्यमः परिणामः—नातितीव्रो न चातिमन्द इत्यर्थः तदा मध्यमः कर्मोपचयो भवति ॥ ३९३७ ॥ अथ ज्ञाताज्ञातद्वारमाह—

जाणं करोति एक्को, हिंसमजाणमपरो अविरतो य ।

तत्थ वि बंधविसेसो, महंतरं देसितो समए ॥ ३९३८ ॥

इह द्वावविरतौ, तत्रैकस्तयोर्जानन् हिंसां करोति, विचिन्त्येत्यर्थः; अपरः पुनरजानन् । 15 'तत्रापि' तयोरपि बन्धविशेषैः "महंतरं" ति महता अन्तरेण देशितः 'समये' सिद्धान्ते । तथाहि—यो जानन् जीवहिंसां करोति स तीव्रानुभावं बहुतरं पापकर्मोपचिनोति, इतरस्तु (मन्दतरविपाकमपतरं तदेवोपादत्ते ॥ ३९३८ ॥

विरतो पुण जो जाणं, कुणति अजाणं व अप्पमच्चो वा ।

तत्थ वि अज्झस्थसमा, संजायति णिज्जरा ण चयो ॥ ३९३९ ॥

20 यः पुनः 'विरतः' प्राणातिपातादेर्निवृत्तः सः 'जानानोऽपि' सदोषमित्यवबुध्यमानोऽपि गीतार्थतया द्रव्य-क्षेत्राद्यागादेषु प्रलम्बादिग्रहणेन हिंसां करोति, यद्वा न जानाति परम् 'अप्रमत्तः' विकथादिप्रमादरहित उपयुक्तः सन् यत् कदाचित् प्राण्युपघातं करोति तत्रापि 'अध्यात्मसमा' चित्तप्रणिधानतुल्या निर्जरा सञ्जायते, यस्य यादृशस्तीव्रो मन्दो मध्यमो वा शुभाध्यवसायस्तस्य तादृश्येव कर्मनिर्जरा भवतीति भावः । 'न चउ' चि न पुनः 'चयः' कर्मबन्धः सूक्ष्मोऽपि 25 भवति, प्रथमस्य भगवदाज्ञया यतनया प्रवर्त्तमानत्वात्, द्वितीयस्य तु प्रमादरहितस्याजानतः कथञ्चिद् प्राण्युपघातसम्भवेऽप्यदुष्टत्वात् ॥ ३९३९ ॥ अथ भावद्वारमाह—

एगो खओवसमिण, वडुति भावेऽवरो उ ओदइए ।

तत्थ वि बंधविसेसो, संजायति भावणाणचा ॥ ३९४० ॥

'एकः' कोऽपि क्षायोपशमिके भावे वर्त्तते, अपरश्चौदयिके, तत्रापि बन्धविशेषः सञ्जायते, 30 भावनानात्वात् । तथाहि—य औदयिके भावे वर्त्तते स तीव्रतरं कर्मोपचिनोति, यस्तु क्षायोपशमिके स मन्दतरमिति ॥ ३९४० ॥

१ महत्तरं भा० तामा० । एतदनुसारेणैव भा० टीका । दृश्यता टिप्पणी २ ॥ २ 'महत्तरः' अतिशयेन महान् देशितः भा० ॥

ज्ञातभागवृद्ध्या सङ्ख्यातभागवृद्ध्या सङ्ख्यातगुणवृद्ध्या असङ्ख्यातगुणवृद्ध्या अनन्तगुणवृद्ध्या वा भवन्ति, एवं कीलिकादिविषयः । यतः षट्स्थानपतिताः प्राणिनोऽतो देहबलवैविष्येण परिणामवैचित्र्यात् कर्मबन्धोऽपि विचित्रो भवतीति स्थितम् ॥ ३९४८ ॥

बलद्वारमेव प्रकारान्तरेण व्याचष्टे—

अहवा बालादीयं, तिविहं विरियं समासतो होति ।

5

बंधविसेसो तिण्ह वि, पंडिय बंधी अबंधी य ॥ ३९४९ ॥

अथवा वीर्यं बालादिभेदात् त्रिविधम् । तत्र बालस्य—असंयतस्य प्राणातिपाताद्यसंयमकरणे यद् वीर्यं तद् बालवीर्यम्, बालपण्डितस्य—देशविरतस्य संयमा-ऽसंयमविषयं वीर्यं बालपण्डित-वीर्यम्, पण्डितस्य—सर्वविरतस्य सर्वसंयमविषयं वीर्यं पण्डितवीर्यम् । एतत् त्रिविधं वीर्यं समासतो भवति । एषां त्रयाणामपि बन्धविशेषः, तद्यथा—बालवीर्यवान् प्रभूततरं कर्म 10 बध्नाति, बालपण्डितवीर्यवान् < अल्पतरम्, पण्डितवीर्यवान् > अल्पतरम् । स च पण्डितो द्विधा—बन्धी अबन्धी च । प्रमादादीनां कर्मबन्धहेतुना कापि क्रियतां सद्भावादवश्यं बध्नातीति बन्धी, “गिन् च्चवश्यकाधमण्ये” (सि० हे० ५-४-३६) इति गिन्प्रत्ययः, तद्विपरीतो अबन्धी । तत्र प्रमत्तसंयतमादौ कृत्वा सयोगिकेवलिन यावद् बन्धकः, अयोगिकेवली तु नियमादबन्धकः ॥ ३९४९ ॥ गतं वीर्यद्वारम् । अथोपसंहरन्नाह—

15

तम्हा ण सेव्वजीवा, उ बंधगा णेव बंधणा तुल्ला ।

अधिकिच्च संपरागं, इरियावहिबंधगा तुल्ला ॥ ३९५० ॥

यत एवं तस्मान्न सर्वेऽपि जीवा बन्धकाः । येऽपि बन्धकास्तेषामपि ‘साम्परायं’ कषाय-प्रत्ययं कर्माधिकृत्य बन्धनं नैव तुर्यम्, रागादिवैचित्र्यतः कर्मबन्धविशेषस्थानन्तरमेव प्रसाधि-तत्वात् । ये तूपशान्तमोह-क्षीणमोह-सयोगिकेवलिन ऐर्यापथस्य—योगमात्रप्रत्ययस्य कर्मणो 20 बन्धकास्ते परस्परं तुर्याः, एकस्यैव सातवेदनीयस्य द्विसमयस्थितिकस्य सर्वेषामपि बन्धनात् । तदेवं न योगप्रत्ययः कर्मबन्धस्याल्पबहुत्वविशेषः, किन्तु रागादितीव्र-मन्दताप्रत्ययः, ततो बलच्छेदनं विधिना कुर्वता न कश्चिद् दोषः ॥ ३९५० ॥ अपि च—

संजमहेऊ जोगो, पउज्जमाणो अदोसवं होइ ।

जह आरोग्गणिमिच्छं, गंडच्छेदो व विज्जस्स ॥ ३९५१ ॥

25

संयमः—प्रत्युपेक्षणादिशुद्धिरूपस्तद्धेतुः ‘योगः’ बलच्छेदनादित्यापारः प्रयुज्यमानोऽदोषवान् भवति । यथा ‘आरोग्गणिमिच्छं’ रोगिणो रोगव्यपगमार्थं वैषय्यं गण्डच्छेदोऽदुष्ट इति ॥ ३९५१ ॥

परः प्राह—यद्येवं ततो यथाऽहं भणामि तथा वक्त्रं छिद्यताम् । कथम् ? इति चेद् उच्यते—

मिन्नाम्मि माउगंतम्मि केइ अहिकरण गहिय पडिसेहो ।

एवं खु मिज्जमाणं, अलक्खणं होइ उड्डं च ॥ ३९५२ ॥

30

इह वल्लं यतो न्यूयते तदादिभूतत्वाद् मातृकेव मातृका, अन्तश्चेह दशान्त उच्यते,

१-२-३-४-५ °वृद्धाः सा० का० ॥ ६ < १ > एतन्मध्यगतः प्राठ. भा० का० एव वर्तते ॥ ७ यतो वातुमारभ्यते तदा° सा० ॥

पशु-नखच्छेदनादिषु वस्तुषु कार्यमाणेषु क्रियमाणेषु च 'परिणामविशेषः' सङ्क्षिप्ता-ऽसङ्क्षिप्त-
रूपमध्यवसायवैचित्र्यं सञ्जायते, यथा—कारयाम्यहमिदं पशु-कुन्त-कणकादिकम्, ततोऽनेन
वैरिणं व्यापाद्य आत्मनः सुखसुत्यादयिष्यामीत्यादि । अतस्तत्त्वतः परिणामवैचित्र्यप्रत्यय एवा-
त्रापि कर्मबन्धविशेष इति न किञ्चिदनुपपन्नम् ॥ ३९४५ ॥

६ उक्तं निर्वर्त्तनाधिकरणम् । अथ संयोजनाधिकरणमाह—

संजोययते कूटं, हलं पटं ओसहे य अण्णोण्णे ।

भोयर्णविहिं च अण्णे, तत्थ वि णाणत्तगं बहुहा ॥ ३९४६ ॥

कश्चिद् लुब्धको मृगादीनां बन्धनाय कूटं रज्ज्वादिना संयोजयति, अपरो हालिकादिः
क्षेत्रकर्णाय हलं युगादिना योजयति, अन्यस्तु पटं पटान्तरेण सह सीवनप्रयोगेण संयुनक्ति,
१० कश्चित्तु वैद्यादिः 'औषधानि' हरीतकी-पिप्पलीप्रभृतीन्यन्यान्यानि परस्परमेकत्र मीलयति,
अन्यस्तु 'भोजनविधिं' शालि-दालि-घृत-शालनकादिकं संयुनक्ति, तत्रापि कर्मबन्धविशेषस्य
बहुधा नानात्वं प्रतिपत्तव्यम् । तथाहि—यः कूटं संयोजयति तस्य सङ्क्षिप्तपरिणामतया तीव्र-
तरः कर्मबन्धः, तदपेक्षया हलं संयोजयतः स्वरूपतरः, पटं संयोजयतः स्वरूपतम इत्यादि
स्वबुद्ध्या सम्यगुपयुज्य वक्तव्यम् ॥ ३९४६ ॥

१६ अथ निर्वर्त्तना-संयोजने द्वे अपि यत्र सम्भवतः तान्युपदर्शयति—

निव्वत्तणा य संजोयणा य सगडाइएसु अं भवन्ति ।

आसञ्जुत्तरकरणं, निव्वत्ती मूलकरणं तु ॥ ३९४७ ॥

निर्वर्त्तना च संयोजना च शकटादिषु द्वे अपि भवतः । तथाहि—शकटाङ्गानाम्—उद्धि-
चक्रप्रभृतीनां या प्रथमतो घटना सा निर्वर्त्तना, या पुनस्तेषामेव निर्वर्त्तितानामेकत्र सङ्घातना
२० सा संयोजना । अत्र च 'उत्तरकरणं' संयोजनारूपामुत्तरक्रियाम् 'आसाद्य' प्रतीत्य 'निर्वृत्तिः'
प्रथमतो निर्वर्त्तना मूलकरणं प्रतिपत्तव्यम् ॥ ३९४७ ॥

गतमधिकरणद्वारम् । अथ वीर्यद्वारमाह—

देहबलं खलु विरियं, बलसरिसो चेव होति परिणामो ।

आसञ्ज देहविरियं, लट्ठाणगया तु सव्वत्तो ॥ ३९४८ ॥

२५ यद् 'देहबलं' सहननजनितं शरीरसामर्थ्यं तत् खलु वीर्यं मन्तव्यम् । तस्य च बलस्य
सदृश एव प्राणिनां परिणामो भवति । तथाहि—यः सेवार्त्तसंहननी जघन्यबलो जीवस्तस्य
परिणामोऽपि शुभोऽशुभो वा मन्द एव भवति न तीव्रः, ततः शुभा-ऽशुभकर्मबन्धोऽपि
तस्य स्वरूपतर एव, अत एवात्योर्द्धगतौ कल्पचतुष्टयाद्धर्म्यं अधोगतौ नरकपृथ्वीद्वयादध
उपपातो न भवतीति प्रवचने प्रतिपाद्यते । एवं कीलिकादिसंहननिष्वपि भावना कार्या ।
३० इदं च देहवीर्यम् 'आसाद्य' प्राप्य षट्स्थानगताः 'सर्वतः' सर्वेष्वपि संहननेषु प्राणिनः परस्परं
भवन्ति । तथाहि—सेवार्त्तसंहननेषु ये सर्वजघन्यबलसदपेक्षया अपरेऽनन्तभागवृद्ध्या अस-

‘मातृकान्ते’ उभयपार्श्वरूपे छिन्ने सति वल्लमलक्षणं भवति । मध्यस्फाटितमपि तदलक्षण-
मेवोपजायते । अलक्षणे च वल्लं प्रत्युत ज्ञानादीनामुपधातो भवति, न पुनः कोऽपि गुणः ।
अतो गुणबुद्ध्या यद् वल्लं गृहीतं सत् तमेव गुणं न करोति अलं ‘तेन’ वल्लेण, न तद्
ग्रहीतुमुचितमिति भावः ॥ ३९५६ ॥ अथ भूयोऽपि परः प्रेरयति—

किं लक्षणेण अहं, सन्वणियत्ताण पावविरयाणं ।

5

लक्षणेणमिच्छंति गिही, धण-धण्णे-कोसपरिवुद्धी ॥ ३९५७ ॥

अस्माकं सर्वेस्माद्-धन-धान्यादिपरिग्रहाद् निवृत्तानां पापात्-प्राणातिपातादेर्विरतानां किं
ब्रह्मादिलक्षणेनान्वेषितेन ? न किञ्चिदित्यर्थः । ये तु गृहिणः सारम्भाः सपरिग्रहास्ते < धन-
धान्य-कोशपरिवृद्धिनिमित्तं लक्षणमिच्छन्ति, अस्माकं तु > धन-धान्याद्यमावान्न किमपि वृद्धिं
प्रापणीयमस्तीति परस्याभिप्रायः ॥ ३९५७ ॥ स्मरिराह—

10

लक्षणेणहीणो उवही, उवहणती पाण-दंसण-चरित्ते ।

तम्हा लक्षणेणजुत्तो, गच्छे दमएण दिहुंतो ॥ ३९५८ ॥

लक्षणैः—प्रशस्तवर्ण-सत्त्वानादिभिर्हीन उपधिः साधूनां ज्ञान-दर्शन-चारित्र्याप्युपहन्ति, तस्माद्
लक्षणयुक्तोऽसौ धारयितव्यः । तेन हि धार्यमाणेन गच्छे महती ज्ञानादिस्फातिरुपजायते । तथा
चात्र द्रमकेण दृष्टान्तः क्रियते ॥ ३९५८ ॥ तमेवाह—

15

थाइणि वलवा वरिसं, दमओ पालेति तस्स भाएणं ।

चेडीघडण निकायण, उविट्ट दुम चम्म भेसणया ॥ ३९५९ ॥

दुण्ह वि तेसिं गहणं, अलं मि अस्सेहि अस्सिसं भण्ह ।

वहुइ भच्चइ धूयापयाण कुलएण ओवम्मं ॥ ३९६० ॥

इह पारसविषये कस्यचिद् गृहे प्रभूताः प्रतिवर्षप्रसविन्यो वडवाः सन्ति । तत एव च 20
तुरङ्गमा अपि तस्य बहवः समाजयन्त । तेन चाश्वस्वामिना ‘एतावदश्वसमूहमध्ये त्वया
वर्षान्ते अश्वद्वयं भृतौ ग्राह्यम्’ इत्युक्त्वा कश्चिद् द्रमकोऽश्व-वडवारक्षणार्थं घृतः । तस्य च
तत्पुत्र्या सार्धं सङ्गतिरमूत् । भृतिकाले च समायाते तेनाश्वरक्षकेण सा तदुहिता पृष्ठा—कथय,
अमीषां मध्ये किमपि लक्षणयुक्तमश्वद्वयं येन तद् गृह्णामि । ततस्तथाऽभिहितोऽसौ—सर्वे-
ष्वश्वेष्ववरण्ये वृक्षच्छायायां विश्रब्धमुपविष्टेषु चर्ममयं कुतपं पाषाणखण्डानां भृत्वा वृक्षशिखर-25
-मारुह्य ततः स चर्मकुतपः खड्गखडारवं कुर्वन्नधस्ताद् मोक्तव्यः, पटहश्च तदग्रतो वादनीयः,
एवंकृते यौ न समुब्रस्यतः; तथा खुस्खुरकेण चर्ममयेण पाषाणखण्डभृतेन पृष्ठतो वाद्यमानेन
सर्वाङ्गपि वाहय, यौ शोपाश्ववाहनिकातोऽधिकं निर्वहतः तौ द्वावपि गृहाणेति । तेन सर्वं
तथैव कृतम् । मूल्यकाले च तेनाश्वस्वामी याचितः—ममामुकममुकं चाश्वं देहि । तुरङ्गम-
स्वामी तु ‘समस्तलक्षणयुक्ताविमावश्चै’ इति कृत्वा ब्रवीति—शेषान् द्वौ ग्रीन् सर्वान् वा 30
गृहाण, किमेताभ्या करिष्यसि ? । सोऽपि तदश्वद्वयवर्जमपरं कथमपि नेच्छति । ततश्चाश्व-
स्वामिना स्वभार्याऽभिहिता—प्रदीयतामस्मै स्वपुत्रिका येन गृहजामातृत्वं प्रतिपन्नो न सलक्षणा-

१ °न्ते’ प्रागुक्तस्वरूपे भा० ॥ २ < > एतदन्तर्गतः पाठः भा० का० एव वर्तते ॥

मातृका चान्तश्च मातृकान्तम्, द्वन्द्वैकवद्भावः, तस्मिन् भिन्ने सति वस्त्रं यद्यपि स्तेनैरपह्रियेत तथापि तैर्गृहीते सति नाधिकरणं भवति, उभयपार्श्वयोश्छिन्नत्वेन परिभोगाभावादित्यभिप्रायः । एवं केचिदाचार्यदेशीया भणन्ति तेषामेवं वदतां प्रतिषेधः कर्तव्यः । कथम् ? इत्याह—‘एवम्’ अमुना प्रकारेण ‘खुः’ अवधृतार्थे, अवधारितोऽयमर्थः, परमेवं भिद्यमानं वस्त्रमलक्षणं भवति । ५ भूयोऽपि परः प्राह—यद्येवं तत् ऊर्द्ध्वं कृत्वा तद् वस्त्रं द्विधा छिद्यताम् । सूरिराह—एवमप्यलक्षणदोषाश्चापरे बहवो भवन्ति, अतो नैवं छेदनीयमिति सङ्ग्रहगाथासमासार्थः ॥ ३९५२ ॥
अथैनामेव विवृणोति—

उभओ पार्सि छिज्जउ, मा दसिया उक्किरिज्ज एगत्तो ।

अहिकरणं णेवं खलु, उद्धो फालो व मज्झमि ॥ ३९५३ ॥

10 परः प्राह—उभयपार्श्वयोर्वस्त्रं छिद्यताम् । किं कारणम् ? इति चेद् अत आह—यद्येकपार्श्वतश्छिद्यते तदा कदाचित् स्तेनैरपह्रियेत, ततस्ते तत्रैकतश्छिन्ने दशिका उत्किरेयुः, उत्कीर्य च तद् वस्त्रं विक्रीणन्तः सदशकतया प्रभूतं मूल्यं प्राप्नुयुः, स्वयं वा तत् परिसुज्जीरन्, ततो द्वयोरपि पार्श्वयोश्छेदनीयम्, एवंविधीयमानेऽधिकरणं न भवति । अथ नैवं भवतां विचारचर्यायां सङ्गच्छते ततो मध्ये गृहीत्वोर्द्ध्वं फालो विधीयताम्, उर्द्ध्वं द्विधा फाल्य-
15 तामिति भावः ॥ ३९५३ ॥ अथ सूरिः प्रथमं परोक्तमाद्यप्रकारं दूषयन्नाह—

भन्नह दुहतो छिन्ने, उभतो दसियाहं किण्ण जायंति ।

कुप्पासए करंति व, अदसाणि व किं ण भुंजंति ॥ ३९५४ ॥

भण्यते अत्रोत्तरम्—त्वदुक्तनीत्या द्विधा छिन्ने वस्त्रे किमुत्कीर्यमाणा उभयतो दशिका न जायन्ते ? जायन्त एव । अथवा तेनोभयतश्छिन्नेन वाससा ते स्तेनाः ‘कूर्पासकान्’ < कञ्जु-
20 कान् > कुर्वन्ति । अथवा ते किमदशकानि वस्त्राणि न भुञ्जते ? येनैवमुच्यते—उभयतश्छेत्तव्यमिति ॥ ३९५४ ॥ अथ द्वितीयं प्रकारमङ्गीकृत्य परिहरन्नाह—

उद्धप्फालाणि करंति अणिहुआ दुब्बलं च तं होति ।

कज्जं तं च ण पुस्सति, असिन्व-सिन्वंतदोसा य ॥ ३९५५ ॥

इह ‘अनिभृता नाम’ त्रिदण्डिनः, त एव प्राय ऊर्द्ध्वफालानि वस्त्राणि वसितुं प्रावरीतुं वा
25 कुर्वन्ति नान्ये । तथा ‘तद्’ ऊर्द्ध्वफालितं वस्त्रं दुर्बलं भवति । दुर्बलत्वादेव च ‘तद्’ विवक्षितं ‘कार्यं’ प्रावरणादिकं ‘न पुण्यति’ न पूरयति, परिसुज्यमानमचिरादेव स्फटतीति भावः । स्फटितं च यदि न सीन्यते ततो बहुतरं स्फटति, ततश्च वस्त्राभावे ये तृणग्रहणादयो दोषास्तान् प्राप्नुवन्ति । अथ सीन्यते ततः सूत्रा-ऽर्थपरिमन्थादयो दोषाः ॥ ३९५५ ॥ अपि च—

छिन्नमि माउगंते, अलक्खणं मज्झफालियं चेव ।

90 गुणबुद्धा जं गहियं, न करेति गुणं अलं तेणं ॥ ३९५६ ॥

१ उद्धो वा दो व म* तामा० ॥ २ < > एतच्चिदान्तर्गतः पाठः भा० कां० एव वर्तते । “कुप्पा-सओ कञ्जुगो” इति चूर्णौ विशेषचूर्णौ च ॥ ३ ज्जं च तं ण तामा० ॥ ४ इह ये ‘अनिभृता’ विज्ञाः, त एव भा० । “अणिहुता विडिया, वादिया इत्यर्थः ।” इति चूर्णौ विशेषचूर्णौ च ॥

वस्त्रे दोषा अभिधातव्याः । परिकर्मणं सीवनमित्येकोऽर्थः, तन्निरूपयितव्यम् । “विभूषणा य”
 ति विभूषार्थं यदि वस्त्रं क्षालयति वा रजति वा घर्षति वा सम्प्रमाणं वा तदा प्रायश्चित्तं भव-
 तीति वक्तव्यम् । “मुच्छा य” ति मूर्च्छया यदि वस्त्रं न परिमुञ्चे तदाऽपि प्रायश्चित्तं वक्त-
 व्यम् । तत्र प्रथमद्वारे तावदुपधेः प्रमाणं जिनकल्पिक-स्वविरकल्पिकानाङ्गीकृत्य यथाक्रममहं वक्ष्ये
 ॥ ३९६१ ॥ प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयितुं जिनकल्पिकानामुपधिं गणनाप्रमाणतो निरूपयति— 5

पत्तं पत्तावंधो, पायद्ववर्णं च पायकेसरिया । [ओ नि. ६६९. नि १३९३-९४]

पटलाई रज्जुत्तार्णं, च गोच्छओ पायनिजोगो ॥ ३९६२ ॥

तिन्नेव य पच्छागा, रयहरणं चैव होइ मुहपोची । [ओ नि. ६७०]

एसो दुवालसविहो, उवही जिणकप्पियाणं तु ॥ ३९६३ ॥

‘पात्रं’ प्रतिग्रहः, ‘पात्रबन्धः’ येन वस्त्रखण्डेन चतुरस्रेण पात्रकं धार्यते, ‘पात्रस्थापनं’ कम्ब-10
 लमयं यत्र पात्रकं स्थाप्यते, ‘पात्रकेसरिका’ यया पात्रं प्रत्युपेक्ष्यते, ‘पटलकानि’ यानि भिक्षां
 पर्यटद्भिः पात्रोपरि स्थाप्यन्ते, ‘रजस्त्राणं’ पात्रवेष्टकम्, ‘गोच्छकः’ कम्बलमयो यः पात्रकोपरि
 दीयते । एष सप्तविधः ‘पात्रनियोगः’ पात्रपरिकरभूत उपकरणकलाप इत्यर्थः ॥ ३९६२ ॥

तथा—‘त्रय एव’ न चतुःपञ्चप्रभृतयः, क एते ? इत्याह—‘प्रच्छादकाः’ प्रावरणरूपाः
 कल्पाः, द्वौ सौत्रिकावेकश्चोर्णामय इत्यर्थः । ‘रजोहरणं’ प्रतीतम् । ‘चः’ समुच्चये । एव-15
 शब्दः पादपूरणे । ‘मुखपोतिका’ प्रसिद्धा । एष द्वादशविध उपधिर्जिनकल्पिकानां मन्तव्यः ।
 तुशब्दो विशेषणे, स चैतद् विशिनष्टि—जिनकल्पिका द्विविधाः—पाणिपात्राः प्रतिग्रह-
 धारिणश्च । पुनरेकैके द्विविधाः—अप्रावरणाः सप्रावरणाश्च । तत्राप्रावरणानां पाणिपात्राणां
 रजोहरण-मुखवस्त्रिकारूपो द्विविध उपधिः । सप्रावरणानां तु त्रिविधो वा चतुर्विधो वा पञ्चविधो
 वा—तत्र त्रिविधो रजोहरणं मुखवस्त्रिका एकः सौत्रिकः कल्पः, चतुर्विधः स एवौर्णिक-20
 कल्पसहितः, पञ्चविधश्चतुर्विध एव द्वितीयसौत्रिककल्पेन सहितः । प्रतिग्रहधारिणां प्रावरण-
 वर्जितानां च नवविध उपधिः, तद्यथा—पात्रं १ पात्रकबन्धः २ पात्रस्थापनं ३ पात्रकेसरिका ४
 पटलकानि ५ रजस्त्राणं ६ गोच्छकः ७ रजोहरणं ८ मुखवस्त्रिका ९ चेति । ये तु प्राव-
 रणसहितास्तेषामन्यत्रैव नवविधे एककल्पप्रक्षेपे दशविधः, कल्पद्वयप्रक्षेपे एकादशभेदः, कल्प-
 त्रयप्रक्षेपे तु द्वादशविधः । तदेवमुत्कर्षतो जिनकल्पिकानां द्वादशविध उपधिः सम्भवति, एष 25
 तुशब्दसूचितो विशेषार्थः । “एकग्रहणे तज्जातीयानां सर्वेषां ग्रहणम्” इति न्यायाद् अन्येऽपि
 ये गच्छन्निर्गतास्तेषां यथायोगमिदमेवोपकरणप्रमाणमवसातव्यम् ॥ ३९६३ ॥

अथ स्वविरकल्पिकानाङ्गीकृत्याह—

एए चेव दुवालस, मत्तग अइरेग चोलपट्टो य । [ओ नि. ६७१]

एसो उ चउदसविहो, उवही पुण थेरकप्पमि ॥ ३९६४ ॥

30

‘एत एव’ अनन्तरोक्ता द्वादशोपधिभेदा अपरं चातिरिक्तं मात्रकं चोलपट्टकश्च, एष चतु-
 र्दशविध उपधिः स्वविरकल्पे भवति ॥ ३९६४ ॥ अनन्तरोक्तमेवार्थमुपसहरन्नाह—

१ °क-स्थिरक° भा० ॥ २ °शविधः, कल्प° का० ॥

वश्वौ गृहीत्वाऽन्यत्र व्रजति । सा च 'हीनोऽसौ' इति नेच्छत्यमुमर्थम् । ततोऽश्वस्वामी भार्यावबोधाय वर्द्धकिसुतं दृष्टान्तीकरोति, यथा—

केनापि वर्द्धकिना भागिनेयः स्वसुतां दत्त्वा गृह्णामाता कृतः । स च कमपि व्यवसायं न करोति ततो वर्द्धकिदुहित्र्या प्रेरितः—किमिति पुरुषव्रतरहितः परदत्तमुपजीवैस्तिष्ठसि ? विधेहि किञ्चित् कर्मान्तरमिति । ततः कुठारं गृहीत्वा काष्ठकर्त्तार्यमटवीं गतः । स्वामिल-
 5 पितकाष्ठप्राप्त्यभावाच्च प्रतिदिवसं रिक्त एव निवर्तते । षष्ठे च मासे लब्धं कृष्णचित्रकाष्ठम् । घटितस्तत्र कुलकः—कलसिकाचतुर्थीशरूपो धान्यमानविशेषः । ततः प्रेषिता स्वभार्या 'द्रव्य-
 लक्षणे यो गृह्णाति तस्मै प्रदातव्यः' इत्युक्त्वा हट्टमार्गे विकार्यम् । सा च तन्मूल्ये लक्षं याचमाना लोकैरुपहस्यते । समायातश्च तत्र कश्चिद् बुद्धिमान् वणिक्, परिभाषितं च तेन
 10 स्वचेतसि—नूनमत्र कारणेन भवितव्यम्, यदेवमियमस्य काष्ठस्य मूल्ये लक्षं याचते । ततो यावत् तेन धान्यं मीमिरे तावत् कथञ्चित् क्षीयते । अतो धान्याद्यक्षयनिमित्तं लक्षमपि दत्त्वा गृहीतस्तेन कुलकः । ततः प्रभृति तेन सलक्षणजामातृकेण गृहे घृतेन सर्वमपि वर्द्धकिदुग्धे धन-धान्यादिना वृद्धिसुपययौ ॥

तथा स्वमपि निजदुहितरं यद्यस्मै प्रयच्छसि ततोऽनेनासद्गृहे तिष्ठता समस्तलक्षणेपेतमश्व-
 15 द्वयमपि तिष्ठति । ततोऽश्वद्वयमाहात्म्येन च सर्वान् सम्पदः करस्या एवासाकं भवन्ति इत्यादि बहुविधमुक्त्वा दापिता तस्मै दुहिता ॥

अथ गाथाद्वयस्याक्षरार्थः—स्थायिन्यो नाम वडवास्ता उच्यन्ते या वर्षे वर्षे विजायन्ते । ताश्च वर्षमेकं कश्चिद् द्रमकः पालयति, उपलक्षणमिदम्, तेनाश्वानपि पालयतीत्यादि द्रष्ट-
 20 व्यम् । कथं पालयति ? इत्याह—'तस्य' अश्वाधिपतेः 'भागेन' वेतनभूताश्वद्वयलक्षणेन । ततश्च तस्य तत्राश्ववडवं पालयतश्चेदिकया समं घटना । तथा च स निकाचनां कारितः—
 एवंविधलक्षणेपेतमेवाश्वद्वयं ग्रहीतव्यं नान्यदिति । किं पुनस्तल्लक्षणम् ? इत्याह—उपविष्टे-
 ष्वश्वेषु द्रुममारुह्य चर्मकुतपस्य ८ पाषाणभूतस्य भूसौ पातनेन ९ मेषणा कर्त्तव्या, यौ न त्रस्यतस्तौ लक्षणयुक्तौ । ततो मृतिकाले 'द्वयोरपि तयोः' सलक्षणयोरश्वयोरसौ ग्रहणं करोति ।
 'अलं मे परैरश्वैः, इदमेवाश्वद्वयं समर्पय' इत्येवम् 'आधिकम्' अश्वस्वामिनं भणति । स च
 25 स्वभार्यावबोधाय 'वर्द्धकेः' रथकारस्य 'भञ्चकः' भागिनेयस्तस्य यद् वर्द्धकिना दुहितुः प्रदानं ततः स्वमार्ग्या प्रेरितेन तेन कृष्णचित्रकाष्ठमानीय यत् कुलको घटितस्तेनोपलक्षितम् 'औपम्यं' दृष्टान्तं कृतवान् । एवं गच्छेऽपि लक्षणयुक्तेनोपधिना ज्ञानादीना वृद्धिरुपजायते । ततश्च स्थितमेतत्—विधिनैव तथा वस्त्रं छेदनीयं यथा प्रमाणयुक्तं भवति ॥ ३९५९ ॥ ३९६० ॥

अथ प्रमाणादिवस्त्ररूपनिरूपणाय द्वारगाथामाह—

30 दन्वप्पमाण अतिरेग हीण, परिकम्म विभूतणा य मुच्छा य ।

उवहिस्स य प्पमाणं, जिण थेर अहकमं वोच्छं ॥ ३९६१ ॥

इह द्रव्यं—वस्त्रं तस्य प्रमाणं गणनया प्रमाणेन च द्विविधं वक्तव्यम् । अतिरिक्ते हीने वा

टक एव स स्वपिति वा ध्यायति वा । तत्र प्रायेण धर्मजागरिकया जागर्ति, परं केचिदाचार्या
ब्रुवते—उत्कुटक एव तृतीये यामे क्षणमात्रं स्वपितीति ॥ ३९६८ ॥

अथ गच्छवासिनां कल्पप्रमाणमाह—

कप्पा आयपमाणा, अद्वाइज्जा उ वित्थडा हत्था । [ओ.नि ७०६]

एग्रं मज्झिम माणं, उक्कोसं होति चत्तारि ॥ ३९६९ ॥

5

कल्पाः 'आत्मप्रमाणाः' मार्धहस्तत्रयप्रमाणायामाः, अर्धतृतीयांश्च हस्तान् 'विस्तृताः'
पृथुला विधेयाः, एतद् मध्यमं 'मानं' प्रमाणं भवति । उत्कर्षतो दैर्घ्येण चत्वारो हस्ताः ।
एतदादेशद्वयं मन्तव्यम् ॥ ३९६९ ॥ अत्रैव कारणमाह—

संकुचिय तरुण आयप्पमाण सुयणे न सीयसंफासो ।

दुहओ पेळ्ण धेरे, अणुचिय पाणाइरक्खोऽऽया ॥ ३९७० ॥

10

यो भिक्षुस्तरुणो बलवान् स मङ्कुचितपादः स्वमु गच्छति, तस्य तथा स्वपने शीतस्पर्शो न
भवति, अतस्तस्य आत्मप्रमाणाः कल्पा अनुज्ञाताः । यस्तु स्वविरो वयसा वृद्धः स क्षीणबलत्वात्
शक्नोति सङ्कुचितपादः शयितुम्, अतस्तस्यानुग्रहार्थं दैर्घ्येणात्मप्रमाणादूर्ध्वं षडङ्गुलानि विस्त-
रतोऽप्यर्धतृतीयहस्तप्रमाणादभ्यधिकानि षडङ्गुलानि विधीयन्ते । एवं विधीयमाने गुणसुपदर्श-
यति—“दुहओ पेळ्ण” ति शिरः-पादान्तलक्षणयोर्द्वयोरपि पार्श्वयोर्यत् कल्पस्य 'प्रेरणम्'¹⁵
आक्रमणं तेन स्वविरस्य शीतं न भवति । 'अनुचितः' अभावितः शैक्ष इत्यर्थः, तस्यापि
स्वपनविधानमिज्ञस्य कल्पप्रमाणमेवमेव ज्ञातव्यम् । अपि च एवं प्राणिनां रक्षा कृता भवति,
न मण्डूकहृल्ल्या कीटिकादयः प्राणिनः प्रविशन्तीति भावः, आदिशब्दाद् दीर्घजातीयादयोऽपि
न प्रविशन्ति, तेनात्मनोऽपि रक्षा कृता भवति ॥ ३९७० ॥

अथ पात्रकवन्धादीनां प्रमाणनिरूपणमाह—

20

पत्तावंधपमाणं, भाणपमाणेण होइ कायव्वं । [ओ नि ६९४]

चउरंगुलं कमता, पत्तावंधस्स कोणा उ ॥ ३९७१ ॥

पात्रकवन्धप्रमाणं भाजनप्रमाणेन कर्तव्यं भवति । यदि मध्यमं जघन्यं वा पात्रं भवति
तदा पात्रकवन्धोऽपि तदनुसारेण करणीयः, अथोत्कृष्टप्रमाणं पात्रं तदा सोऽपि गुरुतरः कार्यः ।
किं बहुना ? यथा ग्रन्थौ कृते सति पात्रकवन्धस्य कोणाश्चतुरङ्गुलमूर्ध्वं क्रामन्तो भवन्ति, ग्रन्थे-²⁵
रतिरिक्ताश्चतुरङ्गुला अञ्चला यथा भवन्तीति भावः, तथा पात्रकवन्धप्रमाणं विधेयम् ॥ ३९७१ ॥

रयताणस्स पमाणं, भाणपमाणेण होति कायव्वं ।

पायाहिणं करितं, मज्जे चउरंगुलं कमति ॥ ३९७२ ॥

रजस्त्राणस्य प्रमाणं भाजनप्रमाणेन कर्तव्यं भवति । कथम् ? इत्याह—प्रादक्षिण्येन वेष्टनं
कुर्वत् पात्रस्य मध्ये 'चतुरङ्गुलं' चत्वार्यङ्गुलानि यथा रजस्त्राणमतिक्रामति तथा रजस्त्राणप्रमाणं³⁰
विधेयम् ॥ ३९७२ ॥ पटलकानां प्रमाणमाह—

१ भणितम् । उ० भा० ॥ २ कक्षा य तामा० ॥ ३ “अणुचितं ति अभावितस्स ति” इति
चूर्णौ विशेषचूर्णौ च ॥

जिणा वारसरुवाहं, थेरा चउदसरुविणो । [ओ.नि.६७२]

ओहेण उवहिमिच्छंति, अओ उव्वं उवग्गहो ॥ ३९६५ ॥

‘जिनाः’ जिनकल्पिका उपकरणानां द्वादशरूपाणि धारयन्तीति शेषः । स्वविरास्तु ‘चतुर्दशरूपिणः’ उपकरणचतुर्दशकधारिण इत्यर्थः । एवम् ‘ओघेन’ सामान्येनोपधिमिच्छन्ति तीर्थकराः, ओघोपधिमित्यर्थः । ‘अत ऊर्ध्वम्’ अतिरिक्तो दण्डक-चिलिमिलिकादिः स्वविरकल्पिकानां सर्वोऽप्युपग्रहोपधिर्मन्तव्यः ॥ ३९६५ ॥

८ अथ जिनकल्पिकानामुपधेरुत्कृष्टादिविभागं प्रमाणप्रमाणं चाह—

चत्तारि य उकोसा, मज्झिमग-जहन्नागा वि चत्तारि ।

कप्पाणं तु पमाणं, संडासो दो य रयणीओ ॥ ३९६६ ॥

10 जिनकल्पिकानां चत्वार्युपकरणान्युत्कृष्टानि भवन्ति, त्रयः कल्पाः प्रतिग्रहश्चेति । मध्यम-जघन्यान्पि प्रत्येकं चत्वारि—तत्र पटलकानि रजस्वाणं रजोहरणं पात्रकबन्धश्चेति मध्यमानि, मुखवस्त्रिका पात्रकेसरिका पात्रस्थापनं गोच्छकश्चेति जघन्यानि । एतेषां च ये कल्पास्तेषां ‘सन्दंशकः’ कुरण्टको द्वौ च ‘रत्नी’ हस्तौ दीर्घत्वेन प्रमाणं भवति, विस्तरतस्तु सार्धं हस्तमेकम् ॥ ३९६६ ॥ अथवा—

15 अन्नो वि य आएसो, संडासो सत्थिए णुवन्ने य ।

जं खंडियं दढं तं, छम्मासे दुव्वलं इयरं ॥ ३९६७ ॥

अन्योऽपि च ‘आदेशः’ प्रकारोऽस्ति । कः ? इत्याह—सन्दंशः स्वस्तिकश्च । तत्र जिन-कल्पिकस्योत्कटुकनिविष्टस्य जानुसन्दंशकादारभ्य पुनौ पृष्ठं च छादयित्वा स्कन्धोपरि यावता प्राप्यते एतावत् तदीयकल्पस्य दैर्घ्यप्रमाणम्, अयं च सन्दंशक उच्यते । तथा तस्यैव 20 कल्पस्य द्वावपि पृथुत्वकर्णौ हस्ताभ्यां गृहीत्वा द्वे अपि बाहुशीर्षे यावत् प्राप्येते, तद्यथा—दक्षिणेन हस्तेन वामं बाहुशीर्षं वामेन दक्षिणम्, एष द्वयोरपि कलाचिकयोर्द्वये यो विन्यास-विशेषः स स्वस्तिकाकार इति कृत्वा स्वस्तिक उच्यते, एतत् पृथुत्वप्रमाणमवसातव्यम् । ‘णुवन्ने य’ त्विं निपन्नः—त्वग्वर्तितस्तद्विषयं स्वविरकल्पिकानामादेशद्वयं तच्चाग्रे (गा० ३९६९) वक्ष्यते । जिनकल्पिकश्च यद् वस्त्रं ‘खण्डितम्’ एकस्मात् पार्श्वतश्चिन्नं प्रमाणयुक्तं च यदि 25 च तत् परिभुज्यमानं षण्मासान् यावद् ध्रियते तदीदृशं दृढमिति ज्ञात्वा गृह्णाति, ‘इतरद् नाम’ षण्मासानपि यावन्न निर्वाहक्षमं तद् दुर्बलमिति कृत्वा न गृह्णाति ॥ ३९६७ ॥

अथ किमर्थमसौ स्वस्तिकं करोति ? इत्याह—

संडासच्छिडेण हिमादि एति, गुत्ता वऽगुत्ता वि य तस्स सेज्जा ।

हत्थेहि सो सोत्थिकडेहि वेत्तुं, वत्थस्स कोणे सुवई व ज्ञाती ॥ ३९६८ ॥

30 ‘तस्य’ जिनकल्पिकस्य शय्या ‘गुत्ता वा’ घनकुब्ज-कपाटयुक्ता अगुत्ता वा भवेत्, अतः सन्दंशकच्छिद्रेण ‘हिमादिकं’ शीत-वात-सर्पादिकम् ‘एति’ आगच्छति, ततस्तस्य रक्षणार्थं ‘स्वस्तिककृताभ्यां’ स्वस्तिकाकारनिवेशिताभ्यां हस्ताभ्यां द्वावपि वस्त्रस्य कोणौ गृहीत्वा उत्कु-

‘मूले’ हस्तग्रहणप्रदेशो रजोहरणं ‘घनं’ निविडवेष्टितम्, ‘मध्ये’ मध्यभागे ‘स्तिरं’ दृढम्, ‘अग्रे’ दक्षिणार्पयन्ते ‘मार्दवयुक्तता’ दक्षिका मृदुस्पर्शा विधेया इत्यर्थः । ‘एकाङ्गिकं नाम’ तज्जातदक्षिकं न वा द्यादिखण्डनिष्पन्नम्, ‘अशुषिरं’ न रोमवहुलं न वा म्रन्थिलम्, ‘पोरा-यामं’ ति पर्वयामं अङ्गुष्ठपर्वणि प्रतिष्ठितायाः प्रदेशिन्या यावदपान्तरालं तावत्प्रमाणायामम्, ‘तिषासियं’ ति त्रिभिर्देवरकवेष्टकैः पाशितं-बद्धम्, एवंविधं रजोहरणं कर्तव्यम् ॥ ३९७७ ॥ ५

इदमेव स्पष्टतरमाह—

अप्पोल्लं मिदुपम्हं च, पडिपुन्नं हत्थपूरिमं ।

तिपरियल्लमणीसट्ठं, रयहरणं धारणं मुणी ॥ ३९७८ ॥

‘अप्पोल्लं’ दृढवेष्टनादशुषिरमशुषिरदण्डं वा, तथा मृदूनि-कोमलानि पक्ष्माणि-दक्षिका-रोमप्रभागरूपाणि यस्य तद् मृदुपक्ष्मकम्, ‘प्रतिपूर्णं’ बाह्वेन निषद्याद्वयेन युक्तं सद् ‘हस्तपू- 10 रिमं’ यथा हस्तं पूरयति तथा कर्तव्यमित्यर्थः, ‘त्रिपरिवर्त्तं’ त्रीन् वारान् वेष्टनीयम्, ‘अनिसट्ठं नाम’ हस्तप्रमाणादवग्रहादस्फेदितम्, एवंविधं रजोहरणं मुनिर्धारयेत् ॥ ३९७८ ॥

उन्नियं उड्डियं चैव, कंवलं पायपुंछणं । [ओ.नि.७१०]

रयणीपमाणमित्तं, कुञ्जा पोरपरिग्गहं ॥ ३९७९ ॥

‘और्गिकम्’ ऊर्णमयं ‘औष्ट्रिकं वा’ उष्ट्रोममयं यत् कम्बलं तत् ‘पादप्रोञ्छनं’ रजोहरणं 15 कर्तव्यम् । ‘रत्निप्रमाणमात्रं’ हस्तप्रमाणायामदण्डकं ‘पर्वपरिग्रहम्’ अङ्गुष्ठपर्वलप्रदेशिनी-शुषिरपूरकम् एवंविधं रजोहरणं कुर्यात् ॥ ३९७९ ॥

१ और्पग्रहिकोपधिविशेषभूतानां संस्कारकादीनां प्रमाणमाह—

संधारुत्तरपट्टा, अट्टाडिजा उ आयया हत्थे ।

तेसिं विक्कम्भो पुण, हत्थं चतुरंगुलं चैव ॥ ३९८० ॥

20

संस्कारकोत्तरपट्टकावर्धतृतीयान् हस्तान् ‘आयतो’ दीर्घौ भवतः, तयोः ‘विक्कम्भः’ विस्तारः पुनरेकं हस्तं चतुरङ्गुलं च भवति, चतुर्भिरङ्गुलैरधिको हस्त इत्यर्थः ॥ ३९८० ॥

दुगुणो चतुगुणो वा, हत्थो चतुरंसो चोलपट्टो उ ।

एगगुणा उ निसेजा, हत्थपमाणा सपच्छाया ॥ ३९८१ ॥

द्विगुणश्चतुर्गुणो वा कृतः सन् यथा हस्तप्रमाणश्चतुरस्रो भवति तथा चोलपट्टकः कर्तव्यः । 25 तत्र द्विगुणः स्वविराणाम्, चतुर्गुणस्तरुणानाम् । तथा रजोहरणपट्टस्यौर्गिकी निषद्या ‘एकगुणा’ गुणनया एकत्वसङ्ख्यायुक्ता प्रमाणेन च हस्तप्रमाणा ‘सप्रच्छादका’ तावत्प्रमाणयैव सौत्रिकाया प्रच्छादकनिषद्या सहिता भवति ॥ ३९८१ ॥ २ मुखवस्त्रिकाप्रमाणमाह—

चउरंगुलं विहत्थी, एयं मुहणंतगस्स उ पमाणं । [ओ.नि.७१२]

वितियं पि य प्पमाणं, मुहप्पमाणेण कायच्चं ॥ ३९८२ ॥

30

‘चउरङ्गुलं’ चत्वार्यङ्गुलानि वितस्तिश्चैका एतद् ‘मुखानन्तकस्य’ मुखवस्त्रिकायाः प्रमाणम् ।

१ °ङ्गुलिपं नो० डे० ॥ २ < १ एतद्वतरणं मा० नास्ति ॥ ३ हत्थायामा सप० ताभा० ॥ ४ < १ एतच्चिदमध्यगतभवतरणं मा० नास्ति ॥

तिविहस्मि कालच्छेद, त्रिविहा पडला उ होंति पायस्स ।

गिम्हा-सिसिर-वासासुं, उक्कोसा मज्झिम जहन्ना ॥ ३९७३ ॥

त्रिविधे 'कालच्छेदे' कालविभागे त्रिविधानि पटलकानि पात्रस्य भवन्ति । इदमेव व्याचष्टे—ग्रीष्म-शिशिर-वर्षासु प्रत्येकमुत्कृष्टानि मध्यमानि जघन्यानि च । तत्र यानि अत्यन्त-
१५ दृढानि तान्युत्कृष्टानि, दृढ-दुर्बलानि मध्यमानि, दुर्बलानि जघन्यानि ॥ ३९७३ ॥

इदमेव भावयति—

गिम्हासु तिन्नि पडला, चउरो हेमंतें पंच वासासु ।

उक्कोसगा उ एए, एत्तो वोच्छामि मज्झिमए ॥ ३९७४ ॥

'ग्रीष्मेषु' चतुर्ष्वप्युष्णर्तुमासेषु त्रीणि पडलानि भवन्ति, < १ कालस्यात्यन्तरक्षतया त्वरित-
१० मेव पृथिवीरजःप्रभृतीनां परिणतेस्तैः पटलकानां भेदासम्भवात् । चत्वारि पटलकानि 'हेमन्ते' शीतकाले भवन्ति, कालस्य स्निग्धतया विमर्देन पृथिवीरजःप्रभृतीनां परिणतेः । पञ्च पटलकानि वर्षासु भवन्ति, > कालस्यात्यन्तस्निग्धत्वात् । एतान्युत्कृष्टानि मन्तव्यानि । अत ऊर्ध्वं मध्यमानि वक्ष्ये ॥ ३९७४ ॥ प्रतिज्ञातमेवाह—

गिम्हासुं होंति चउरो, पंच य हेमंतें छच्च वासासु ।

१५ मज्झिमगा खलु एए, एत्तो उ जहन्नए वोच्छं ॥ ३९७५ ॥

ग्रीष्मेषु चत्वारि पटलकानि, हेमन्ते पञ्च, वर्षासु षट्, मनाग् जीर्णतया प्रभूततराणामेव स्वकार्यसाधनात् । एतानि खलु मध्यमकानि मन्तव्यानि । अत ऊर्ध्वं जघन्यानि वक्ष्ये ॥ ३९७५ ॥

गिम्हासु पंच पडला, हेमन्ते छच्च सच्च वासासु ।

तिविहस्मि कालच्छेद, त्रिविहा पडला उ पायस्स ॥ ३९७६ ॥

२० ग्रीष्मेषु पञ्च पटलकानि, हेमन्ते षट्, वर्षासु सप्त । एतानि जघन्यानि । एवं त्रिविधे कालच्छेदे त्रिविधानि पटलकानि पात्रस्य भवन्ति ॥ ३९७६ ॥

उक्तं पटलकानां गणनाप्रमाणम्, अथ प्रमाणप्रमाणम्—तत्र च विशेषचूर्णिः—गच्छ-
निगयाणं चउरंसा पडला, जं भाणे मज्झे कए हेड्डा अड्ड अंगुलाइं लंबंति । गच्छवासीणं
जं उग्गाहिणं समाणे चउरं अंगुलेहिं जन्नुए न पावति; अहवा दीहत्तणेण अड्डाज्जा हत्था,
२५ हंदत्तणेण दिवद्धो हत्थो ॥ रजोहरणप्रमाणमाह—

धणं मूले थिरं मज्झे, अग्गे मद्वज्जुत्तया । [ओ. नि. ७०८].

एगंगियं अड्डसिरं, पोरायामं तिपासियं ॥ ३९७७ ॥

१ < १ एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः भा० प्रतावेव वर्तते । कां० प्रतौ तु एतत्स्थाने—कालस्यात्यन्तरक्ष-
त्वात् । 'हेमन्ते' शीतकाले चतुर्षु मासेषु चत्वारि, [कालस्य स्निग्धत्वात् । वर्षासु पञ्च
पटलकानि भवन्ति,] इति कोष्ठान्तर्गतगलितपाठरूपः पाठ उपलभ्यते । अन्यासु पुनः प्रतिषु सर्वथा पाठो
गलित इति ॥ २ > सु चउरो पडला, पंच तामा० ॥ ३ "रवहरणं गणनप्यमाणेण एगं गच्छनिगयाणं,
गच्छवासीणं दो वासासु । प्रमाणप्यमाणेण समं दसियासु षत्तीधं अंगुलाइं—जस्स चउरवीसं अंगुलाइं दंडो तस्स
अड्ड अंगुलाइं दसियाओ, जस्स पुण वीस अंगुलाइं दंडो तस्स बारसगुला दसियाओ ।" इति विशेषचूर्णौ ॥

॥ ३९८५ ॥ इदमेव स्पष्टयति—

तिन्नि कसिणे जहन्ने, पंच य दददुब्बलाइं गेण्हेजा ।

सत्त य परिजुन्नाइं, एयं उक्कोसगं गहणं ॥ ३९८६ ॥

कृत्स्नानि नाम-घनमसृणानि यैरन्तरितः सविता न दृश्यते ईदृशानि त्रीणि वस्त्राणि जघन्यतो गृहीयात्, यानि तु दृढदुर्बलानि तानि पञ्च गृहीयात्, यानि परिजीर्णानि तानि ६ सप्त । एतदुत्कृष्टं ग्रहणं मन्तव्यम् ॥ ३९८६ ॥

५ कीदृशं पुनरुपधि भिक्षुर्धारयति ? इत्याह—

भिन्नं गणणाजुत्तं, पमाण इंगाल-धूमपरिसुद्धं ।

उवहिं धारए भिक्खू, जो गणचित्तं न चित्तेइ ॥ ३९८७ ॥

‘भिन्नं नाम’ सदृशं सकलं वा यन्न भवति, ‘गणनायुक्त’ गणनाप्रमाणोपेतम्, प्रमाणेन १० च-यथोक्तद्वैध-विस्तरविषयमानेन युक्तमित्यनुवर्तते, तथा ‘अङ्गार-धूमाभ्यां’ ५ रौग-द्वेष-परिणामाभ्यां ७ परि-समन्तात् शुद्धं-विरहितम्, एवंविधमुपधिं स भिक्षुर्धारयेत्, यो गण-चिन्ता न चिन्तयति, सामान्यसाधुरिति भावः । यस्तु गणचिन्तकस्तस्य न प्रतिनियतमुपधि-प्रमाणम् ॥ ३९८७ ॥ तथा चाह—

गणचित्तगस्स एत्तो, उक्कोसो मज्झिमो जहन्नो य ।

15

सब्बो वि होइ उवही, उव्वग्गहकरो महाणस्स ॥ ३९८८ ॥

गणचिन्तकः-गणावच्छेदिकादित्तस्य सत्तायामत ऊर्द्धं उत्कृष्टो मध्यमो जघन्यश्च ‘सर्वोऽपि’ औधिक-औपग्रहिकश्चोपधिर्महाजनस्योपग्रहकरो भवति ॥ ३९८८ ॥ इदमेव भावयति—

आलंबणे विसुद्धे, दुगुणो तिगुणो चउग्गुणो वा वि ।

सब्बो वि होइ उवही, उव्वग्गहकरो महाणस्स ॥ ३९८९ ॥

20

आलम्बनं द्विधा—द्रव्यतो गर्तादौ निमज्जतो रज्ज्वादि, भावतः संसारगर्तायां निपत्ततां ज्ञानादि । इह पुनर्यत्र क्षेत्रे काले वा दुर्लभं वस्त्रं तदादिकमालम्बनं गृह्यते, तत्र ‘विसुद्धे’ प्रशस्ते सति द्विगुणो वा त्रिगुणो वा चतुर्गुणो वा औधिक औपग्रहिकश्चोपधिः सर्वोऽपि ‘महाजनस्य’ गच्छस्योपग्रहकरो भविष्यतीति कृत्वा गणचिन्तकस्य परिग्रहे भवतीति ॥ ३९८९ ॥

गतं प्रमाणद्वारम्, अथातिरिक्त-हीनद्वारमाह—

25

पेहा-उपेहादोसा, भारो अहिकरणमेव अतिरिचे ।

एए भवति दोसा, कज्जविचत्ती य हीणम्मि ॥ ३९९० ॥

अतिरिक्तमुपधि यदि प्रत्युपेक्षते तदा सूत्रा-ऽर्थयोर्महान् परिमन्थः, अथ न प्रत्युपेक्षते तत उपधিনিष्पन्नम्, एवं प्रेक्षा-उपेक्षयोरुभयोरपि दोषाः । भारश्च महान् मार्गे गच्छतां भवति । अपरिभोग्यस्य चोपधेर्धारणे अधिकरणम् । एतेऽतिरिक्ते दोषा भवन्ति । अथ ‘हीनं’ यथोक्त- 30

१ ५ ७ एतदन्तर्गतमवतरण भा० नास्ति ॥ २ “भिण्णं दब्बतो भावतो य । दब्बतो पमाणेण गणणाए य । भावतो सुमवहुयं ।” इति विशेषपञ्चूणौ ॥ ३ ५ ७ एतदन्तर्गतः पाठः भा० का० एव वर्तते ॥ ४ एवमुभयथाऽपि दो० भा० ॥

द्वितीयमप्यत्र प्रमाणं भवति, किम् ? इत्याह—मुखप्रमाणेन मुखानन्तरं कर्तव्यम् । किमुक्तं भवति ?—वसतिं प्रमार्जयन् रजःप्रवेशरक्षणार्थं कोणद्वये गृहीत्वा नासिकां मुखं च प्रच्छाद्य कृकाटिकायां यावता अस्थि दातुं शक्नोति तावत्प्रमाणा मुखवस्त्रिका कर्तव्या ॥ ३९८२ ॥

गोच्छक पडिलेहणिया, पायट्टवणं च होइ तह चेव ।

5 तिण्हं पि य प्यमाणं, विहंत्थि चउरंगुलं चेव ॥ ३९८३ ॥

गोच्छकः पात्रप्रत्युपेक्षणिका पात्रकस्थापनं च तथैवात्र प्रमाणतो निरूपणीयं भवति । कथम् ? इत्याह—‘त्रयाणामपि’ गोच्छकादीनां प्रमाणं वितस्तिश्चतुरङ्गुलं च भवति, षोड-
शाङ्गुलप्रमाणानि चतुरस्राणि त्रीण्यपि भवन्तीति भावः ॥ ३९८३ ॥ तदेवमुक्तं पात्र-मात्रक-
वर्जितानां शेषोपकरणानां प्रमाणम्, पात्र-मात्रकयोस्तु वस्त्राधिकारादत्र न क्रियते, पुरस्ताद्

10 विधास्यते । इह स्थविरकल्पिकानां त्रयः प्रच्छादका भवन्तीति पूर्वमुक्तं तदिदानीं द्रढयन्नाह—

जो वि तिवत्थ दुवत्थो, एगेण अचेलगो व संथरह ।

न हु ते खिसंति परं, सन्वेण वि तिन्नि षेचच्चा ॥ ३९८४ ॥

योऽपि साधुः त्रिवस्त्रो द्विवस्त्रो वा संस्तरति, त्रिभिर्द्वाभ्यां वा कल्पैरित्यर्थः, स त्रीन् द्वौ
वा कल्पान् परिभुङ्क्ताम्, योऽप्येकेन कल्पेन संस्तरति स एकमेव परिभुङ्क्ताम्, यो वा जिन-
15 कल्पिकादिरचेलकः संस्तरति स एकमपि कल्पं मा गृह्णातु, परं ‘नहि’ नैव ‘ते’ स्वल्पतरवस्त्रा
अचेलका वा ‘परम्’ अन्यमधिकतरवस्त्रं खिसन्ति । कुतः ? इति चेद् उच्यते—सर्वेणापि
स्थविरकल्पिकेन त्रयः कल्पा नियमाद् ग्रहीतव्याः । यद्यपि शीतपरीषहसहिष्णुतया कश्चि-
देकेनापि कल्पेनाप्रावृतः संस्तरति तथापि भागवतीमाज्ञामनुवर्त्तमानः सोऽपि त्रीन् कल्पान्
गृह्णाति ॥ ३९८४ ॥ किमर्थं पुनरीदृशी भगवतामाज्ञा ? इति उच्यते—

20 अप्पा असंथरंतो, निवारिओ होइ तीहि वत्थेहिं ।

गिण्हति गुरुविदिण्णे, पगासपडिलेहणे सत्त ॥ ३९८५ ॥

‘आत्मा’ शरीरं स शीतादिना ‘असंस्तरन्’ त्रिभिर्वस्त्रैर्निवारितो भवति । तथा चात्र
विशेषचूर्णिलिखितो भावार्थः—

उत्सर्गोणं चैव पाउरियव्वं । जाहे न संथरह ताहे एकं पाउणइ । जाहे तेण वि न
25 संथरेज्जा ताहे बिहयं पि उण्णियं पाउणेज्जा । जाहे तेण वि न संथरेज्जा ताहे तहयं पि
पाउणिज्जा । जइ नाम तह वि न संथरेज्जा ताहे तिन्नि वि छड्ढेऊण बाहिं पडिमाए ठाइ,
ताव अच्छइ जाव सीएणं नीसट्ठं द्रावितो, पच्छा तम्मि चेव निवेसइ । जइ तत्थ न संथरेज्जा
ताहे अंतो पडिंमं ठाइ, तत्थ ज्ञाणोवगओ चिड्डइ । जइ न संथरह ताहे तम्मि चेव निवेसइ ।
एवं पि जइ न संथरेइ ताहे एकं कप्पं गिण्हेज्जा, जाहे तेण वि न संथरेइ ताहे बिहयं, ततो
30 तहयं, तत्थ से अईव सायं भवइ । एवं अप्पा तिहि वत्थेहिं निवारिओ हवइ चि ।

अथ तानि परिजीर्णानि ततो न त्रिभिः शीतं निवारयितुं पार्यते तत आह—गुरुभिः—
आचार्यैर्वितीर्णानि ‘प्रकाशप्रत्युपेक्षणानि’ जीर्णत्वादचौरहरणीयानि सप्त वस्त्राण्युत्कर्षतो गृह्णाति

५७ प्राह—ननु वस्त्रधावने विभूषा भवति, मा च साधूना कर्तुं न कल्पते, “विभूषा
ऋत्थेससर्गी” (दशवै० अ० ८ गा० ५७) इत्यादिवचनात्; सूरिराह—

कामं विभूषा खलु लोभदोषो, तद्वा वि तं पाउणञो न दोसो ।

मा हीलणिञ्जो इमिणा भविस्सं, पुव्विद्धिमाई इय संजई वि ॥ ३९९५ ॥

‘कामम्’ अनुमतमेतत्, ‘खलुः’ अवधारणे, यैषा विभूषा सा लोभदोष एव, तथापि⁵
‘तद्’ < ४ वस्त्रं शुचि > भूतं कारणे कृत्वा प्रावृण्वतो न दोषः । कस्य ? इत्याह—यः पूर्व
राजादिक ऋद्धिमानासीत् स तादृशीमृद्धिं विहाय प्रव्रजितः सन् चिन्तयति—माऽमुना
मलक्लिन्नवाससा अबुधजनस्येहलोकप्रतिबद्धस्य हीलनीयो भविष्यामि, यथा—नूनं केनापि
देवादिना शापशसोऽयम्, यदेवं तादृशीं विभूतिं विहाय साम्प्रतमीदृशीमवस्थां प्राप्तः ।
आदिशब्दाचार्यादिरप्येवमेव शुचिभूतं वस्त्रं प्रावृणोति । संयत्पि ऋद्धिमत्प्रव्रजिता नित्यं¹⁰
पाण्डुरपटप्रावृता तिष्ठति पर्यटति वा ॥ ३९९५ ॥

< ५ शुचिभूतं वस्त्रं प्रावृण्वतस्तस्य कथं रागो भवति ? इत्याह—>

न तस्स वत्थाइसु कोइ संगो, रज्जं तणं चेव जढं तु तेणं ।

जो सो उ उज्झाइय वत्थजोगो, तं गारवा सो न चएति मोत्तुं ॥ ३९९६ ॥

योऽसौ ऋद्धिमान् प्रव्रजितस्तस्य वस्त्रादिषु ‘कोऽपि’ स्वल्पोऽपि ‘सङ्गः’ रागो नास्ति, यतः¹⁵
‘तेन’ महात्मना राज्यं वृणमिव परित्यक्तम्; यः पुनरसौ “उज्झाइओ” विरूपोऽहममुना
मलविलीनेन वाससा इत्येवमभिप्रायेण धौतादिगुणोपेतस्य वस्त्रस्य योगस्तमसौ विभूषामियः
सयतः “गारव” चि ऋद्धिगौरवान् मोक्तुं शक्नोति, अतस्तस्य प्रायश्चित्तमुक्तमिति भावः
॥ ३९९६ ॥ गतं विभूषाद्वारम् । अथ मूर्च्छाद्वारमाह—

महद्धणे अप्पधणे व वत्थे, मुच्छिज्जती जो अविविच्चभावो ।

20

सतं पि नो भुंजति मा हु झिज्जे, वारेति चऽन्नं कसिणा दुगा दो ॥ ३९९७ ॥

‘महाधने’ महामूल्ये ‘अल्पधने वा’ अल्पमूल्ये वस्त्रे यः ‘अविविक्तभावः’ विवेकविक-
लाशयः ‘मूर्च्छति’ मूर्च्छां करोति; कथमेतद् ज्ञायते ? इत्याह—स्वयमपि तत् प्रधानं वस्त्रं न
परिमुक्ते ‘मा क्षीयता’ मा परिमुज्यमानं सत् परिजीर्यतामिति कृत्वा, ‘अन्यं’ परिमुञ्जानं च
धारयति, तस्य प्रायश्चित्तम् ‘कृत्स्नाः’ सम्पूर्णाः “दुगा दो” चित्तवारो मासाः, चतुर्गुरुकमि-²⁵
त्यर्थः ॥ ३९९७ ॥ अथ किमर्थं वस्त्रे मूर्च्छां करोति ? इत्याह—

देसिल्लगं वन्नजुयं मणुअं, चिरादणं दाईं सिणेहओ वा ।

लभं च अन्नं पि इमप्पभावा, मुच्छिज्जई ईय भिसं कुंस्सो ॥ ३९९८ ॥

‘देसिल्लगं’ देशविशेषोद्भवम्, ‘वर्णयुतं’ वर्णाढ्यम्, स्वदेशीयं परदेशीयं वा श्लक्ष्णं स्थूलं
वा यद् मनसो रुच्यते तद् मनोज्ञम्, ‘चिरन्तनं नाम’ यदाचार्यपरम्परागतम्, “दाईं” ति³⁰
निपातो विकल्पाधे, येन वा तत् प्रदत्तं तस्योपरि महान् खेदः, यद्वाऽमुना वस्त्रेण तिष्ठताऽह-

१ < ५ एतदन्तर्गतः पाठः भा० कां० एव वर्तते ॥ २ < ५ एतदन्तर्गतमवतरणं भा० नास्ति ॥
३ तं संजतो सो तं वे० ॥ ४ कमन्ते तामा० ॥

प्रमाणाद् न्यूनमुपकरणं भवति ततः कार्यस्य विपत्तिः, यत् तेन कल्पादिना कार्यं तत्र सिध्य-
तीति भावः ॥ ३९९० ॥ अथ परिकर्मणिद्वारमाह—

परिकर्मणि चउभंगो, कारणे विहि वितिओ कारणे अविही ।

निकारणम्मि उ विही, चउत्थो निकारणे अविही ॥ ३९९१ ॥

- ५ परिकर्मणायां चतुर्भङ्गी, गाथायां पुंस्त्वं प्राकृतत्वात् । सा चेयम्—कारणे विधिना परि-
कर्मणमित्येको भङ्गः, कारणेऽविधिनेति द्वितीयः, निष्कारणे विधिनेति तृतीयः, निष्कारणेऽ-
विधिनेति चतुर्थः ॥ ३९९१ ॥

कारणे अणुन्न विहिणा, सुद्धो सेसेसु मासिका तिनि ।

तव-कालेसु विसिद्धा, अंते गुरुणा य दोहिं पि ॥ ३९९२ ॥

- १० कारणे विधिना परिकर्मणमनुज्ञातम्, अत एवायं प्रथमो भङ्गः शुद्धः । 'शेषेषु' त्रिषु भङ्गेषु
त्रीणि मासिकानि भवन्ति, नवरं तपः-कालयोर्विंशितानि—तत्र द्वितीयभङ्गे कालगुरुकम्,
तृतीये तपोगुरुकम्, 'अन्त्ये' चतुर्थभङ्गे 'द्वाभ्यामपि' तपः-कालाभ्यां गुरुकम् । अत्र चैर्गर्ग-
रसीवनादिकम् अविधिपरिकर्मणं मन्तव्यम् । एकसरा द्विसरा ऋषकण्टका च सीवनिका
विधिपरिकर्मणं समनुज्ञातम् ॥ ३९९२ ॥ विभूषाद्वारमाह—

- १५ उदाहडा जे हरियाहडीए, परेहि धोयाइपया उ वत्थे ।

भूसानिमित्तं खलु ते कर्तरि, उग्यातिमा वत्थे सवित्थरा उ ॥ ३९९३ ॥

- प्रथमोद्देशके हताहृतिकाद्यत्रे (सू० ४५) 'परैः' स्तेनैः कृतानि धौतादिपदानि यानि
बले उदाहृतानि तानि यथात्मनो विभूषाणि करोति तदा सविस्तरा राक्षत्वार
उद्धातिमा मासा भवन्ति । इयमत्र भावना—विभूषानिमित्तं यथात्मीयं वस्त्रं प्रक्षालयति रजति
२० घृष्टं मृष्टं वा करोति पटवासादिना वा वासयति तदा चतुर्लघुकम् । सविस्तरग्रहणाद् धौतादि-
पदानि कुर्वतो या आत्मविराधना तन्निष्पन्नमपि प्रायश्चित्तम् ॥ ३९९३ ॥

किमर्थं पुनर्विभूषामासेवते ? इत्याह—

मलेण घट्थं बहुणा उ वत्थं, उज्झाइगो हं चिमिणा भवामि ।

हं तस्स धोव्वम्मि करोमि तत्तिं, वरं न जोगो मलिणाण जोगो ॥ ३९९४ ॥

- २५ इदं मदीयं वस्त्रं बहुना मलेण 'प्रस्त्रम्' आपूरितम्, अतोऽनेनाहं "उज्झाइगो" विरूपो
भवामि । यतश्चाहं विरूप उपलभ्ये ततः 'तस्य' वस्त्रस्य धौतव्ये तस्मिहं करोमि, येन गोमू-
त्रादिना शुध्यति तदानयामीत्यर्थः । कुतः ? इत्याह—वरं मे वस्त्रेण सह न योगः, परं
मलिनवस्त्राणां योगो न वरम्, मलिनवस्त्रप्रावरणादप्रावरणमेव श्रेय इति भावः । कारणे तु
वस्त्रं धावन्नपि शुद्धः ॥ ३९९४ ॥

१ °कर्मद्वि° भा० कां० ॥ २ च घर्घरसी° मो० ले० । "अविधीए गगरसिब्बणादि, विधी ऋस-
कंटा एगसरिया विसरिया य" इति चूर्णौ । "अविही गगरसिब्बणा-नुष्णणार्हं य । विधी ऋसकंटा एगसरिया
विसरिया य" इति विशेषचूर्णौ ॥ ३ °रा ऊषक° मो० ले० ताटी० ॥ ४ °१° एतदन्तर्गतः पाठा
भा० कां० एव वर्तते ॥

प्रमाणद्वयातिरिक्ते पात्रे एते दोषाः ॥ ४००२ ॥ तथा—

भारेण वेयणा वा, अभिहणमाई ण पेहए दोसा ।

रीयाइ संजमम्मि य, छक्काया भाणमेओ य ॥ ४००३ ॥

प्रभृतपात्रवहने भारेणाक्रान्तस्य वेदना. तथाऽर्दितो गो-हस्ति-तुरङ्गमादीनभिषातं-प्रहारं प्रयच्छति, न पश्यति, आदिशब्दात् स्थाणु-कण्टकादीनि न प्रेक्षते, एवमात्मविराधनायां ४००३ दोषाः । संयमविराधनायाम् ईर्यादिकं न शोधयति, ततश्च षट्कायविराधना, अनुपयुक्तो वा प्रस्खलितो भाजनभेदमपि विदध्यात् ॥ ४००३ ॥

एते गणनातिरिक्ते दोषा उक्ताः, प्रमाणातिरिक्ते तु पात्रे इमे दोषाः—

भाणऽप्पमाणगहणे, भुंजणें गेलन्नऽभुंज उज्झमिगा ।

एसणपेहण मेओ, हाणि अडंते दुविह दोसा ॥ ४००४ ॥ 10

“भाणऽप्पमाण” चि अकारप्रश्लेषाद् ‘अप्रमाणस्य’ अतिबृहत्तरप्रमाणस्य भाजनस्य ग्रहणे इमे दोषाः—तदतिबृहत्तरं भाजनं परिपूर्णमपि भृत्वा यदि सर्वमपि भुङ्क्ते ततो ज्वरादिकं ग्लानत्वं भवेत् । अथ न भुङ्क्ते ततः ‘उज्झमिका’ परिष्ठापनिका भवति । अतिबृहत्तरं च पात्रं यदा चिरेणापि न पूर्यते तदा एषणाप्रेरणं कृत्वाऽपि बिभृथात् । भरितं चातिभारेण प्रतिस्त्वल्प भेदमुपगच्छेत् । ततो भाजनेन विना या आत्मनः कार्यपरिहाणित्वाऽपि प्रायश्चित्तम् । 15 गुरुत्वेन चारम-संयमविराधनालक्षणा द्विविधा दोषा भवन्ति—तत्रात्मविराधनायां पर्यटतोऽति-भारेण कटी-स्कन्धादिकं परिताप्येत, संयमविराधनायामीर्यामशोधयन् षट्कायान् विराधयेत् ॥ ४००४ ॥ गतमतिरिक्तद्वारम् । अथ हीनद्वारमाह—

हीणप्पमाणधरणे, चउरो मासा हवंति उग्घाया ।

आणादिणो य दोसा, विराहणा संजमा-ऽऽयाए ॥ ४००५ ॥ 20

यत् प्रतिग्रहस्य मात्रकस्य वा प्रमाणं वक्ष्यते ततो हीनं यदि धारयति तदा चत्वारो मासा उद्धातिमा भवन्ति, एतच्च प्रतिग्रहे मन्तव्यम् । मात्रके तु मासलघु । आह च निशीथचूर्णिकृत्—पडिगहणे चउलहुं, मत्तगे मासलहुं ।

आज्ञादयश्च दोषाः, विराधना च संयमा-ऽऽत्मविषया ॥ ४००५ ॥ इदमेव भावयति—

ऊणेण न पूरिस्सं, आकंठा तेण गिण्हती उभयं । 25

मा लेवकडं ति पुणो, तत्थुवओगो न भूमीए ॥ ४००६ ॥

अनेन प्रमाणाहीनेन ‘ऊनेन’ अमरितेन नाहमात्मानं पूरयिष्ये, तत् आकण्ठात् तत्र भाजने ‘उभयमपि’ कूरं कुसणं च गृहाति । ततो मा पात्रवन्धो लेपकृतो भवत्विति कृत्वा ‘तत्रैव’ पात्रकवन्धखरण्टने उपयोगो भवति. न पुनर्भूमौ ॥ ४००६ ॥ अनुपयुक्तस्य चैमे दोषाः—

खाणू कंटग विसमे, अभिहणमाई ण पेहए दोसे । 30

रीया पगलिय तेणग, भायणमेए य छक्काया ॥ ४००७ ॥

१ < १० एतदन्तर्गतं पाठं भा० का० एव वक्तव्यं ॥ २ मा० विनाऽन्यत्र—भवेत् ‘तत्रै’ मो० छे० त० ३० तारी० ॥

मन्यदपि वस्त्रमेतत्प्रभावादेव लप्स्ये, एवमेभिः कारणैः 'भृशम्' अत्यर्थं 'कुसत्त्वः' तुच्छवृत्ति-
बलो मूर्च्छति, मूर्च्छातश्च न विवक्षितं वस्त्रं परिमुञ्चे ॥ ३९९८ ॥

उक्तो वस्त्रविषयो विधिः, अथ पात्रविषयं तमेवामिधित्सुराह—

द्ववप्पमाणअतिरेगहीणदोसा तहेव अववाए ।

5 लक्ष्णमलक्ष्णं तिविह उवहि वोचत्थ आणादी ॥ ३९९९ ॥

को पोरुसी य कालो, आगर चाउल जहन्न जयणाए ।

चोदग असती असिव, प्यमाण उवओग छेयण मुहे य ॥ ४००० ॥

द्रव्यसिंह—पात्रं तस्य यद् वक्ष्यमाणं प्रमाणं ततोऽतिरिक्ते हीने च पात्रे दोषा वक्तव्याः

१ । तथैव 'अपवादः' कारणे हीना-ऽतिरिक्तधारणलक्षणः २ । पात्रस्य किं लक्षणम् ? किं
10 वा अलक्षणम् ? ३ । 'त्रिविध.' उत्कृष्टादिमेदाद् यथाकृतादिमेदाद्वा त्रिप्रकार उपधिर्यथा
गृह्यते ४ । यथोक्तक्रमाच्च विपर्यस्तेन ग्रहणे प्रायश्चित्तमाज्ञादयश्च दोषाः ५ ॥ ३९९९ ॥

तथा "को" चि कः पात्रं गृह्णाति ? ६ । "पोरिसि" चि बहुबन्धनबद्धं पात्रं धारयता सूत्रा-
ऽर्थपौरुष्यौ द्वे अपि हापयित्वाऽपरं पात्रं गवेषणीयम् ७ । "कालो" चि तस्य च गवेषणे क्रियान्
कालः ? इति ८ । 'आकरः' कुत्रिकापणादि यत्र पात्रं गवेष्यमाणं लभ्यते ९ । "चाउल" चि
15 तन्दुलधावनेन उपलक्षणत्वादुष्णोदकादिना वा भावितं किं कल्पते ? न वा ? इति १० ।
"जहन्न जयण" चि जघन्यं पञ्चक्रमायश्चित्तम्, जघन्यानि वा—सर्षपादीनि बीजानि तद्युक्त-
मपि पात्रं यतनया ग्रहीतव्यम् ११ । नोदकः प्रेरयति—कथं बीजभृतमपि पात्रमनुज्ञायते ?
१२ । सूरिराह—यदेतद् बीजयुक्तपात्रग्रहणमनुज्ञातं तद् 'असत्तायां' पात्रकस्याभावे, यत्र वा
भाजनानि लभ्यन्ते तत्र अपान्तराले वा अशिवम् १३ । "पमाण उवओग छेयण" चि यदि
20 प्रमाणयुक्तं पात्रं न लभ्यते तत उपयोगपूर्वकं पात्रस्य च्छेदनं विधाय प्रमाणं विधेयम् १४ ।
"मुहे" चि अल्पपरिकर्म-सपरिकर्मकयोर्मुखकरणं सम्भवति न यथाकृते १५ । एवमेतानि
द्वाराणि प्ररूपणीयानीति द्वारगाथाद्वयसङ्केपार्थः ॥ ४००० ॥ साम्प्रतमेतदेव विवरीपुराह—

पमाणातिरेगधरणे, चउरो मासा हवंति उग्घाया ।

आणाइणो य दोसा, विराहणा संजमा-ऽऽयाए ॥ ४००१ ॥

25 प्रमाणातिरिक्तपात्रकस्य धारणे चत्वारो मासा उद्धातिका भवन्ति, आज्ञादयश्च दोषाः,
विराधना च संयमा-ऽऽपविषया ॥ ४००१ ॥ इदमेव भावयति—

गणणाए पमाणेण य, गणणाए समत्तओ पडिग्गहओ ।

पलिमंथ भरुहुण्डुग, अतिप्पमाणे इमे दोसा ॥ ४००२ ॥

गणनया प्रमाणेन च पात्रकस्य प्रमाणं द्विविधम् । तत्र गणनायां 'समात्रकः' मात्रकसहितः
30 प्रतिग्रहो मन्तव्यः । अथ इत ऊर्ध्वं तृतीयादिकं पात्रं धारयति ततः परिकर्मण-रक्षणादौ प्रत्यु-
पेक्षणादिषु च महान् परिमन्थो भवति, अध्वनि बह्वनि पात्राणि बहमानस्य भारः, बह्वपकर-
णश्च 'उहुण्डुकः' जनोपहास्यो भवति, अहो ! भारवाहकोऽयमिति । तत्र च 'अतिप्रमाणे'

चम्प्यमानं वा पात्रकं भज्येत । 'शिखरं वा' पात्रस्योपरि भक्तस्य शिखां कुर्वन्तं दृष्ट्वा लोको
ब्रूयात्—अहो ! असन्तुष्टा बहुमक्षका अमी, एवमुद्धाहो भवेत् । एते इहरे भाजने दोषाः
॥ ४०११ ॥ अथैनामेव भावयति—

ध्रुवणाऽध्रुवणे दोषा, वोसङ्कंते य काय आउसिणे ।

सुक्खे लग्गाऽजीरग, कोडिय सिहरे य उद्धाहो ॥ ४०१२ ॥ ६

अतिभृतत्वेन तत्र-तीमनादीनि प्रलोठयता यत् पात्रकं लेपकृतीकृतं तस्य धावनाऽधाव-
नयोरुभयोरपि दोषाः । तत्र धावने प्लावनादयः, अधावने तु रात्रिभोजनव्रतभङ्गः । 'वोसङ्कंते
य' परिगलति भक्त-पानै पण्णा कायानां विराधना । अथवा तेनोप्णेन परिगलतौ दिग्धशरी-
रस्यात्मविराधना । शुष्के च भक्तेऽतिमात्रं भुज्यमाने गलके उदरे वा लग्नेऽजीर्णं भवेत्, तत्र
च ग्लान्धरोपणा । 'कोडितं' गाढ चम्पितं सन् तत् पात्रकं भज्येत । 'शिखरे च' भक्तस्योपरि 10
शिखायां विधीयमानायां उद्धाहो भवति । यत् एवमादयो दोषास्ततः प्रमाणयुक्तमेव ग्रहीत-
व्यम् ॥ ४०१२ ॥ कीदृशं पुनस्तत् प्रमाणम् ? इत्याशङ्क्य प्रमाणमाह—

तिन्नि विहत्थी चउरंगुलं च भाणस्स मज्झिमपमाणं । [नि. ६८९]

एत्तो हीण जहन्नं, अतिरेगयरं तु उक्कोसं ॥ ४०१३ ॥

पात्रस्य परिधिर्देवरकेण मीयते, तत्र च मिते यदा स मानदवरकस्तिष्ठो वितस्तयश्चत्वार्य-15
ङ्गुलानि च भवन्ति तदैव तस्य 'भाजनस्य' पात्रकस्य तद् मध्यमप्रमाणम् । 'इतः' मध्यमप्रमाणाद्
हीनं यत् पात्रं तद् जघन्यम् । 'अतिरिक्ततरं तु' मध्यमप्रमाणाद् बृहत्तरमुत्कृष्टम् ॥ ४०१३ ॥

अथवा—

उक्कोसतिसामासे, दुगाउअद्धाणसामाओ साहू । [नि. ६९०]

चउरंगुलवज्जं भत्त-पाण पज्जत्तियं हेद्धा ॥ ४०१४ ॥ 20

उत्कृष्टस्तृष्णासः स उच्यते यस्मिन् अतीवप्रबला पिपासा समुल्लसति, स च ज्येष्ठ आषाढो
वा; तस्मिन् काले द्विगव्यूतप्रमाणादध्वन आगतो यः साधुः तस्येदृशकालऽध्वलिखितस्य यत्
'चतुरङ्गुलवर्जम्' उपरितनैश्चतुर्भिर्ङ्गुलैर्न्यूनमधस्ताद् भक्त-पात्रस्य भृतं सत् पथासं भवति तदिदं-
भृत पात्रकस्य प्रमाणं मन्तव्यम् ॥ ४०१४ ॥ *

एयं चेव पमाणं, सविसेसयरं अणुग्गहपवत्तं ।

25

कंतारे दुब्भिमक्खे, रोहगमाईसु भइयव्वं ॥ ४०१५ ॥

एतदेव प्रमाणं 'सविशेषतरं' समधिकतरं यस्य भाजनस्य भवति तद् 'अनुग्रहप्रवृत्तं'
गच्छस्यानुग्रहार्थं प्रवर्तते । कथम् ? इत्याह—'कान्तारे' महत्यामटव्या वर्चमानस्य तदुत्तीर्णस्य
वा गच्छस्यानुग्रहार्थं तद् गृहीत्वा वैयावृत्त्यकरः पर्यटति, दुर्भिक्षेऽप्यलभ्यमानाया मिक्षायां
तद् गृहीत्वा चिरमटित्वा वालादिभ्यो ददाति, एवं नगरस्य रौधके सज्जाते आदिशब्दादपरेषु 30
वा भयविशेषेषु कश्चिद् दानश्रद्दालुर्थावदेकस्मिन् भाजने माति तावत् प्रचुरतरमपि भक्त-पानं

१. 'अथेतदेव' ना० ना० ॥ २. 'नादि प्रल' ना० । 'नादिना प्रलो' ना० ॥ ३. 'ता दग्ध' ना० ना० तादी० ॥ ४. चंपिनं ना० ॥ ५. 'दा तत् पात्रकं मध्य' ना० ॥

ईर्यायामनुपयुक्तः स्थाणुना कण्टकेन वा विध्यते, विषमे वा भूभागे निपतेत्, गवादि-
कृताभिघातादींश्च दोषान् न प्रेक्षते, इयमात्मविराधना । संयमविराधना त्वेवम्—अनुपयुक्त
ईर्या न शोधयेत्, भाजनाच्च भक्तं पानकं वा परिगलेत्, तच्च प्रगलितं विवेक्ष्य स्तेनाः 'परि-
पूर्णं भृतमिदं भाजनमस्ति' इति परिमाव्यापहरेयुः । अथ कुत्रापि प्रस्वलितस्ततो भाजनभेदः
५ षट्कायविराधना वा भवेत् ॥ ४००७ ॥

गुरु पाहुण खम दुब्बल, चाले बुद्धे गिलाण सेहे य ।

लामाऽऽलामऽद्वाणे, अणुकंपा लामवोच्छेदो ॥ ४००८ ॥

प्रमाणहीनं भाजनं धारयता गुरु-प्राधुणक-क्षपक-दुर्बल बालो बुद्धो ग्लानः शैक्षश्च परि-
त्यक्ता मन्तव्याः । तथा क्षेत्रप्रत्युपेक्षणार्थं प्रेषितस्तेन लघीयसा भाजनेन कथं लामा-ऽलामपरीक्षां
१० करोतु ? । अध्वनि प्रपन्नानां सङ्कडिर्भवेत्, तत्र पर्याप्ते लभ्यमाने लघौ भाजने किं नाम
गृह्णातु ? । छिन्नाध्वनि वा कश्चिद् दानश्रद्धालुरनुकम्पया यद् यदुपस्थाप्यते तत् तद् भाजन
भरति, तत्र गच्छसाधारणं भाजनमुपस्थापयितव्यम् । हीनभाजने पुनरुपस्थाप्यमाने तस्य लामस्य
व्यवच्छेदो भवति, निर्जरायाश्च लामो न भवतीति सङ्कहगाथासमासार्थः ॥ ४००८ ॥

अथैनामेव विवरीषुः प्रथमतः प्रायश्चित्तमाह—

१५ गुरुगा य गुरु-गिलाणे, पाहुण-खमए य चउलहू होंति ।

सेहस होइ गुरुओ, दुब्बल जुयले य मासलहू ॥ ४००९ ॥

गुरुणां ग्लानस्य चोपष्टम्भमकुर्वतश्चतुर्गुरुकाः । प्राधुणकस्य क्षपकस्य चोपष्टम्भाकरणे
चतुर्लघवो भवन्ति । शैक्षस्यादाने मासगुरुकः । दुर्बलस्य 'युगलस्य च' बाल-बृद्धलक्षणसादाने
मासलघु ॥ ४००९ ॥

२० अप्प-परपरिच्चाओ, गुरुमाईणं अदेंत-देंतस्स ।

अपरिच्छिण्ण य दोसा, वोच्छेओ निज्जाऽलामे ॥ ४०१० ॥

लघुतरभाजनगृहीतं गुर्वादीनां यदि ददाति तत आत्मपरित्यागः, अथ स्तोकमिति कृत्वा
न ददाति ततो गुर्वादीनां परेषां परित्यागः कृतो भवति । तथा प्रमाणहीनं भाजनं गृहीत्वा
क्षेत्रप्रत्युपेक्षणार्थं गतः कथं लामा-ऽलामं परीक्षताम् ? । ततोऽपरीक्षिते क्षेत्रे ये दोषास्ते मन्द-
२५ परीक्षिते मन्तव्याः । अध्वनि प्रपन्नानां च सङ्कडिर्भवेत्, दानश्रद्धो वा कश्चिदनुकम्पया प्रभृतं
भक्त-पानं दद्यात्, यद्वा स्वस्थानेऽपि घृतादि साधारणद्रव्यं लभ्येत तत्र लघुतरभाजने भक्त-पान-
लामस्य निर्जरायाश्च व्यवच्छेदो भवति ॥ ४०१० ॥

अथ क्षुल्लकभाजनस्यैव दोषान्तराभिधानायाह—

लेवकडे वोसडे, सुक्खे लगे य कोडिते सिहरे ।

३० एए हवंति दोसा, डहरे भाणे य उड्डाहो ॥ ४०११ ॥

तत्रादिना तदवमप्रमाणं भाजनमाकण्ठमापरितं ततो "वोसडे" चि प्रलुठिते तत्रादौ तद्
भाजनं लेपकृतं क्रियते । अथ पात्रलेपनमयान् तत्र शुष्कमेव भक्तं गृह्णाति ततस्तद् भक्तं
भुज्जानस्य गल्फे उदरे वा लगेत्, लगे च तत्राजीर्णं भवेत् । "कोडियं" ति गाढचम्पितं

विचिन्त्य लुब्धनया हीनप्रमाणं करोति । तथा 'उत्कृष्टस्य' गालि-मुद्रनाल्यादेर्द्रव्यस्य प्रभृतस्य लभे सति चिन्तयति—अनेन प्रमाणोपेतभाजनेन पूर्वं सामान्यभक्तस्य भूतेन पश्चादुत्कृष्ट-द्रव्यं लभ्यमानं कुत्र ग्रहीष्यामि ? इति विचिन्त्य लोभेन महत्तरं भाजनं गृह्णाति ॥ ४०२० ॥

अथासम्प्राप्ति-ज्ञायकपदे व्याख्याति—

जुत्तपमाणस्तऽसती, हीण-ऽतिरिचं चउत्थो धारोति ।

5

लक्षवणजुय हीण-ऽहियं, नदी गच्छद्धं वा चरिमो ॥ ४०२१ ॥

शुक्तप्रमाणं—यथोक्तप्रमाणोपेतं तद् अनेकेशो गवेप्यमाणमपि न प्राप्यते, अतस्तस्याभावे हीनं वाऽतिरिक्तं वा पात्रं 'चतुर्थः' सद्ब्रह्माद्योक्त(गा० ४०१६)क्रमप्रामाण्यादसम्प्राप्तिमान् धारयति । तथा यद् लक्षणयुक्तं तद् लक्षणा-ऽलक्षणवेदी हीना-ऽधिकप्रमाणमपि ज्ञानादिवृद्धि-निमित्तं धारयति । यद्वा गच्छस्योपग्रहकरं यद् नन्दीभाजनं तद् गच्छार्थं 'चरमः' चरमद्वार-10 वर्ती-ज्ञायको धारयति ॥ ४०२१ ॥ गतमपवादद्वारम्, अथ लक्षणा-ऽलक्षणद्वारमाह—

वद्धं समचउरंसं, होइ थिरं थावरं च वन्नद्धं । [नि. ६९३, ओ नि ६८७]

हुण्डं वायाइद्धं, भिन्नं च अधारणिज्जाइं ॥ ४०२२ ॥

'वृत्तं' वर्तुलं तदपि 'समचतुरस्रं' उच्छ्रयपरिधिना कुक्षिपरिधिना च तुल्यं 'स्थिरं' सुप्रतिष्ठानं हृदं वा 'स्थावरम्' अप्रातिहारिकं 'वर्णाढ्यं' स्निग्धवर्णोपेतं पाठान्तरेण "धैन्नं तु" ति 15 एतैर्गुणैर्युक्तं 'धन्यं' ज्ञानादिधनावहमित्यर्थः, एवंविधं लक्षणयुक्तमुच्यते । तथा 'हुण्डं' विषमसंस्थितं कंचिद् निम्नं कचिदुन्नतमित्यर्थः, 'वाताविद्धं' निष्पत्तिकालमन्तरेणार्वागपि शुष्कम् अत एव सङ्कुचितं बलिभृतं च सज्जातम्, 'भिन्नं नाम' सच्छिद्रं राजियुक्तं वा, एतान्य-लक्षणतयाऽधारणीयानि ॥ ४०२२ ॥ अथ लक्षणा-ऽलक्षणयुक्तयोरेव गुण-दोषानाह—

संठियम्मि भवे लाभो, पतिट्ठा सुपतिट्ठिए । [ओ नि. ६८८]

20

निव्वणे किच्चिमारोग्गं, वन्नद्धे नाणसंपया ॥ ४०२३ ॥

हुण्डे चरिचमेओ, सवलम्मि य चित्तविब्भमं जाणे । [ओ नि ६८९]

दुप्पुते खीलसंठाणे, नत्थि ट्ठाणं ति निहिसे ॥ ४०२४ ॥

पउमुप्पले अकुसलं, सव्वणे वणमाइसे । [ओ. नि ६९०]

अंतो वहिं व दड्ढे, मरणं तत्थ निहिसे ॥ ४०२५ ॥

25

'संस्थिते' वृत्त-समचतुरस्रे पात्रे धार्यमाणे विपुलो भक्त-पानादिलाभो भवति । 'सुप्रतिष्ठिते' स्थिरे पात्रे चारित्रे गणे आचार्यादिपदे वा 'प्रतिष्ठा' स्थिरता सज्जायते । 'निर्बन्धे' व्रणविकले कौर्षीरारोग्यं च भवति । 'वर्णाढ्ये' स्निग्धवर्णोपेतं 'ज्ञानसम्पत्' प्रभृतसूत्रा-ऽर्थलभरूपा भवति ॥ ४०२३ ॥

'हुण्डे' विषमसंस्थिते 'चारित्र्यस्य भेदः' मूलोत्तरगुणविषयाश्चारित्रातिचारा इत्यर्थः । 30 शवलं—विचित्रवर्णं तत्र 'चित्तविभ्रमं' क्षिप्तचित्ततादिरूपं सम्भवन्तं जानीयात् । दुप्पुयं नाम—

१ "ट्ठया च" ताभा० ॥ २ "वद्धं दुविह—समचउरंसवट्ठ उद्वट्ठं च ।" इति विशेषयचूर्णौ ॥ ३ "धनद्धं" ति एतौ भा० का० विना ॥ ४ कचिन्नं कचिदिन्नमित्यं भा० का० विना ॥

दद्यात्, तत्र तद् अतिरिक्तभाजनं 'भक्त्यर्थं' सेवनीयम् ॥ ४०१५ ॥

अथापवादद्वारसमिधित्यर्थः कारणैरधिकं हीनं वा धारयति तानि तावद् दर्शयति—

अन्नापे गारवे लुब्धे, असंपत्ती य जाणए ।

लहुओ लहुया गुरुगा, चउत्थो सुद्धो उ जाणओ ॥ ४०१६ ॥

5 यदि अज्ञानेन हीना-ऽधिकप्रमाणं भाजनं धारयति ततो लघुमासः । गौरवेण धारयतश्चत्वारो लघवः । लोभनं—लुब्धं लोभ इत्यर्थः, तेन धारयतश्चत्वारो गुरवः । असम्पत्तिर्नाम—प्रमाण-युक्तस्य पात्रस्याप्राप्तिस्तस्यां यो हीना-ऽतिरिक्तं धारयति सः 'चतुर्थः' असम्पत्तिधारकः शुद्धः । तथा ज्ञायको नाम—पात्रलक्षणा-ऽलक्षणवेदी स लक्षणयुक्तं हीना-ऽधिकप्रमाणमपि धारयन् शुद्ध इति द्वारश्लोकसमासार्थः ॥ ४०१६ ॥ अथैनमेव विवृणोति—

10 हीणा-ऽदिरेगदोसे, अजाणओ सो धरिज्ज हीण-ऽहियं ।

पगईय थोवभोगी, सति लामे वा करेतोमं ॥ ४०१७ ॥

पात्रस्य ये हीना-ऽतिरिक्तविषया दोषाः पूर्वमुक्तास्तान् यो यतिर्न जानीते स हीना-ऽधिक-प्रमाणं धारयेत् । तथा कश्चिद् ऋद्धिगौरवगुरुकः सत्यपि भक्त-पानलाभे प्रकृत्यैव स्तोकमोजी 'स्वरूपाहारोऽयं महात्मा' इति ख्यापनार्थम् 'अवमं' हीनप्रमाणं भाजनं करोति ॥ ४०१७ ॥

15 < किं पुनस्तस्य ऋद्धिगौरवम् ? इत्याह—>

ईसरनिक्खंतो वा, आयरिओ वा वि एस डहरेणं ।

इति गारवेण ओमं, अइप्पमाणं चिमेहिं तु ॥ ४०१८ ॥

'ईश्वरनिष्क्रान्तो वा' राजादिमहर्द्धिकप्रव्रजितः, आचार्यो वा एष साधुर्यदेवं 'डहरेण' लघुना भाजनेन भिक्षां पर्यटति, 'इति' एवं 'गौरवेण' यशःप्रवादलिप्तालक्षणैर्नावमं भाजनं

20 करोति । अतिप्रमाणं पुनः पात्रममुना कारणेन करोति ॥ ४०१८ ॥

अणिगूहियवल-विरिओ, वेयावच्चं करेति अँहो ! समणो ।

मम तुल्लो न य कोयी, पसंसकामी महल्लेणं ॥ ४०१९ ॥

'अथ' इत्युपन्यासे । अहो ! अयं श्रमणः पुण्यात्मा अणिगूहितवल-वीर्यो महता भाजनेन

सकलस्यापि गच्छस्य वैयावृत्यं करोति, एवं प्रशंसकामी नास्ति कोऽपि मम बाहुचलमङ्गीकृत्य

25 'तुल्यः' सदृश इति ख्यापनार्थमतिरिक्तं भाजनं करोति ॥ ४०१९ ॥

< अथ लुब्धपदं व्याचष्टे—>

अंतं न होइ देयं, थोवासी एस देह से सुद्धं ।

उकोसस्स व लंमे, कहि वेच्छ महल्ल लोमेणं ॥ ४०२० ॥

लुल्लकभाजनेन गृहाङ्गणस्थितं साधुं दृष्ट्वा गृहस्वामी भणति—'स्तोकाशी' स्तोकाहारोऽयं

30 मुनिः अतोऽस्यान्तप्रान्तं भक्तं न देयम्, किन्तु 'शुद्धम्' उत्कृष्टद्रव्यम् अस्य प्रयच्छेत्, एवं

१ °तुसुराह—अज्ञा° भा० ॥ २ °धिकरणं भाज° भा० कां° विना ॥ ३ < ॥ एतच्चिद्विद्वान्तर्गत-मवतरणं भा० नास्ति ॥ ४ अहं स° तायां विना ॥ ५ < ॥ एतच्चिद्विद्वान्तर्गतमवतरणं भा० नास्ति ॥ ६ °च्छस्य, एवं गो° ले० । °च्छध्वम्, एवं भा० ॥

गृहाति । अथ नास्ति गीतार्थस्तनो यः 'पात्रकल्पिकः' गृहीतपात्रैयणासूत्रार्थः स गृहाति । तस्याप्यभावे यो मेधावी तस्य पात्रग्रहणमुत्सर्गतोऽपवादतश्च कथ्यते ततोऽसौ पात्रं गृहीयात् ॥ ४०२९ ॥ अथ पौरुषीद्वारमाह—

हुंदादि एकबंधे, सुत्तर्थे करेते मग्गणं कुञ्जा ।

दुग-तिगबंधे सुत्तं, तिण्हुवरिं दो वि वजेज्जा ॥ ४०३० ॥ 5

यत् पात्रं हुण्डम्, आदिशब्दाद् दुप्पुतं कीलकसंस्थितं गवलं च, यच्चैकवन्धम्, एतानि परिभुजानः सूत्रा-ऽर्थपौरुष्यौ द्वे अपि कुर्वन् यथाकृतादेः पात्रस्य मार्गणां कुर्यात् । अथ द्विविधं त्रिविधं (द्विवन्धं त्रिवन्धं) वा पात्रं परिभुज्यमानमस्ति ततः सूत्रपौरुषी कृत्वाऽर्थ-पौरुषीं हापयित्वा मार्गयति । अथ त्रयाणां बन्धानामुपरि चतुःप्रभृतिस्थानेषु तत् पात्रं बद्धमस्ति ततः सूत्रार्थपौरुष्यौ द्वे अपि वर्जयेत्, सूर्योदयादारभ्यैवापरं पात्रकं मार्गयतीति ॥ ४०३० ॥ 10

अथ कालद्वारमाह—

चत्तारि अहाकडए, दो मासा होंति अप्पपरिकम्मे ।

तेण पर मग्गियम्मि य, असति ग्गहणं सपरिकम्मे ॥ ४०३१ ॥

हुण्ड-शबलताद्यपलक्षणयुक्तं पात्रं धारयता चतुरो मासान् यथाकृतं मार्गयितव्यम् । चतुर्षु मासेषु पूर्णेष्वपि यदा यथाकृतं न प्राप्यते तदा द्वौ मासावरूपपरिकर्मगवेषणे भवतः । ततः 15 परं मार्गितेऽप्यल्पपरिकर्मण्यप्राप्ते षण्मासां पूर्णयां सपरिकर्मणो ग्रहणं करोति ॥ ४०३१ ॥

तच्च कियन्तं कालं गवेषणीयम् ? इत्याह—

पणयालीसं दिवसे, मग्गित्ता जा न लब्भए ततियं ।

तेण परेण न गिण्हइ, मा पक्खेणं न रजेज्जा ॥ ४०३२ ॥

पञ्चत्वारिंशत् दिवसान् 'तृतीय' बहुपरिकर्म मार्गयित्वा यदि न लभ्यते ततः किम् ? 20 इत्याह—“तेण परेण” त्ति प्राकृतत्वात् पञ्चम्यर्थे तृतीया, ततः पञ्चत्वारिंशतो दिवसेभ्यः परं बहुपरिकर्म न गृहाति । कुतः ? इति चेद् उच्यते—यथाकृतगवेषणकालादारभ्य सार्धसप्तसु मासेषु गतेषु पञ्चदशभिर्दिवसैर्येषां रात्रौ भवति, तेन च पक्षमात्रेण कालेन मा तत् पात्रकं 'न रज्येत' मा लिप्तं सत् प्रगुणीभवेत् । किमुक्तं भवति ?—वर्षाकाले पात्रस्य परिकर्म कर्तुं नै लभ्यते, बहुपरिकर्मणि च पात्रे क्लेदन-भेदनादि प्रभूतं परिकर्म विधेयम्, तच्च पक्षमात्रेण न 25 कर्तुं पात्र्यते, अतः पञ्चत्वारिंशद्विषयेभ्यः परतो न गृहीतव्यमिति ॥ ४०३२ ॥

गतं कालद्वारम्, अथाकरद्वारमाह—

कुत्तीय सिद्ध-निण्हग-यवंच-पडिमाउवासगाईसु ।

कुत्तियवज्जं वितियं, आगरमाईसु वा दो वि ॥ ४०३३ ॥

यथाकृतं पात्रकं कुत्रिकापणे मार्गयितव्यम् । सिद्धपुत्रकस्य वा निहवस्य वा प्रपञ्चश्रमणस्य वा 30

१ “उत्तरं निवधनं न सुत्तपोमिं करेते अत्तपोमिं अकरेते धि मग्गिज्जा” इति चूर्णीं त्रिशो-
वृणा च ॥ २ “अं नद्धं भां ३० विना ॥ ३ न कल्पने, बहु” भां ३० ॥ ३ “यितुं सिद्ध”
भां ३० विना ॥

पुष्पकमूले न प्रतिष्ठितम्, कीलकसंस्थानं तु-कर्पराकारं कीलकवद् दीर्घम्, ईदृशे पात्रे गणे चरणे वा स्थानं नास्तीति निर्दिशेत् ॥ ४०२४ ॥

‘पद्मोत्पले’ अधः पद्मोत्पलकारपुष्पकयुक्ते साधूनामकुशलं भवति । सत्रणे व्रणमादिशेत्, पात्रकस्त्रामिनो व्रणो भवतीति भावः । अन्तर्बहिर्वा दग्धे सति पात्रके मरणं निर्दिशेत् ॥ ४०२५ ॥ अत्रैव प्रायश्चित्तमाह—

दद्धे पुष्पगभिन्ने, पलमुष्पल सव्वणे य चउगुरुमा ।

सेसगभिन्ने लहुगा, हुंडादीएसु मासलहू ॥ ४०२६ ॥

अन्तर्बहिर्वा दग्धे पात्रे तथा पुष्पकं-पात्रकस्य नामिः तत्र यद् मित्रं तस्मिन् तथा पद्मोत्पलकारपुष्पकयुक्ते सत्रणे च प्रत्येकं चतुर्गुणाः । शेषेषु-पुष्पकव्यतिरिक्तेषु कुक्ष्यादि-
10 स्थानेषु मिन्ने चतुर्गुणाः । हुण्डे आदिशब्दाद् वाताविद्धे दुष्पुते कीलकसंस्थाने अवर्णाब्जे शत्रले च मासलघु ॥ ४०२६ ॥ गतं लक्षणा-लक्षणद्वारम्, अथ त्रिविधोपधिद्वारमाह—

तिविहं च होइ पायं, अहाकडं अप्प-सपरिकम्मं च ।

पुव्वमहाकडगहणं, तस्सऽसति कमेण दोणियरे ॥ ४०२७ ॥

त्रिविधं च भवति पात्रम्—अलावुमयं दारुमयं मृत्तिकामयम् । पुनरेकैकं त्रिविधम्—
15 यथाकृतमल्पपरिकर्म सपरिकर्म च । पूर्वं यथाकृतस्य ग्रहणम्, तस्याभावे क्रमेणोतरे द्वे पात्रके ग्रहीतव्ये, प्रथममल्पपरिकर्म तदप्राप्तौ बहुपरिकर्मापीत्यर्थः ॥ ४०२७ ॥

विपर्यस्तद्वारमाह—

तिविहे परुवियम्मिं, वोच्चत्थे गहणं लहुग आणादी ।

छेदण-भेदणकरणे, जा जहिं आरोवणा भणिता ॥ ४०२८ ॥

20 यथाकृतादिभेदात् त्रिविधे पात्रे प्ररूपिते सति ततो विपर्यस्तग्रहणे चतुर्लघुकाख्यं प्राय-
श्चित्तम्, आज्ञादयश्च दोषा वक्तव्याः । तत्र यथाकृतादिप्ररूपणं तावद् विधीयते—यथाकृतं नाम-पूर्वकृतमुत्तमं प्रदत्तलेपं च सर्वथा परिकर्मरहितम्, अल्पपरिकर्म तु पात्रं तदुच्यते यद्-
र्धाङ्गलं यावत् छिद्यते, अर्धाङ्गलात् परतश्छिद्यमानं बहुपरिकर्मकम् । पुनरेकैकं त्रिधा उत्कृष्ट-मध्यम-जघन्यभेदात् । तत्रोत्कृष्टस्य यथाकृतस्योत्पादनाय निर्गतस्तस्य योगमकृत्वाऽल्प-
25 परिकर्मं गृह्णाति चतुर्लघवः, बहुपरिकर्मं गृह्णाति चतुर्लघवः । यदा यथाकृतं योगे कृतेऽपि न प्राप्यते तदाऽल्पपरिकर्मणो योगमकृत्वा बहुपरिकर्मं गृह्णाति चतुर्लघव आज्ञादयश्च दोषाः,
एवं मध्यम-जघन्ययोरपि भावना कर्तव्या । नवरं मध्यमस्य विपर्यासेन ग्रहणे मासलघु, जघ-
न्यस्य विपर्यासग्रहणे पञ्चकम् । अपि च सपरिकर्मणि पात्रे छेदन-भेदनादि कुर्वतो या यत्रा-
रोपणा पीठिकायां पात्रकल्पिकद्वारे (गा० ६६८) भणिता सैवेहापि मन्तव्या ॥ ४०२८ ॥

30 अथ ‘कः’ इति द्वारं विवृणोति—

को गेण्हति गीयत्थो, असतीए पायकप्पिओ जो उ ।

उत्सरग-उववाएहिं, कहिज्जती पायगहणं से ॥ ४०२९ ॥

कः संयतः पात्रं गृह्णाति ? । गूरिराह—‘गीतार्थः’ परिज्ञातसकलच्छेदश्रुतार्थः पात्रकं

“चाउल” ति नन्दुलधावनम्, ‘उष्णोदकं’ प्रतीनम्. ‘तुव’ कुसुम्भोदकादि, ‘कुमण’ सुद्रदाल्यादि नस्य यदुदकं तदपि कुसणम्, तत्र प्रतीनम्, एतैर्यद् भावितं तत् कल्पते । ‘शेषम्’ एतद्विपरीतजलभावितं ‘भक्त्यं’ विकल्पनीयम् ॥ ४०३७ ॥ भजनानामेवोपदर्शयति—

सीतजलभाविणं अविगते तु सीतोदए ण गिण्हंति ।

मज्ज-वस-तैल्ल-सप्पी-महुमादीभाविणं भयितं ॥ ४०३८ ॥

5

शीतजलभावितं यत् पात्रं तद् ‘अविगते’ अपरिणते शीतोदके न गृहन्ति । मज्ज-वस-तैल्ल-सर्पिर्मध्वादिभिस्तु भावितं ‘भक्तं’ विकल्पितम् । तथाहि—यदि तेषां मद्यादीनामवयवा निःशेषा अप्यपनेतुं शक्यन्ते ततो गृह्यते, < इतरथा न गृह्यते; > अथवा विकटादिभावितं यत्र जुगुप्सितं तत्र न गृह्यते, अजुगुप्सितं तु गृह्यते ॥ ४०३८ ॥ पात्रग्रहण एव विधिमाह—

ओभासणा य पुच्छा, दिट्ठे रिक्के सुहं वहंते य ।

10

संसट्ठे निक्खित्ते, सुक्खे य पगास दट्ठुणं ॥ ४०३९ ॥

ओमंथ पाणमाई, पुच्छा मूलशुण उत्तरगुणे य ।

तिट्ठाणे तिकखुत्तो, सुद्धो ससिणिद्धमादीसु ॥ ४०४० ॥

दाहिणकरेणं कोणं, चेत्तुत्ताणेण वाममणिवंधे ।

घट्टेइ तिन्नि वारे, तिन्नि तले तिन्नि भूमीय ॥ ४०४१ ॥

15

तस वीयम्मि वि दिट्ठे, न गेण्हती गेण्हती तु अदिट्ठे ।

गहणम्मि उ परिसुद्धे, कप्पति दिट्ठेहि वि बह्णिं ॥ ४०४२ ॥

एताश्चतस्रोऽपि गाथाः पीठिकायां सविस्तरं व्याख्याताः (गा० ६६०-६५-६६-६७) इति नेह भूयो व्याख्यायन्ते ॥ ४०३९ ॥ ४०४० ॥ ४०४१ ॥ ४०४२ ॥

गतं चाउलद्वारम् । अथ जघन्ययतनाद्वारमाह—

20

पच्छित्त पण जहण्णं, तेहिं उ तव्वुद्धिणं य जयणाए ।

जहन्ना वं सासवादी, तेहिं उ जयणेयर कलादी ॥ ४०४३ ॥

जघन्यं प्रायश्चित्तं पञ्चकम् तेन यतना जघन्ययतना । कथम् ? इत्याह—‘तद्वृद्ध्या’ पञ्च-कादिवृद्धिरूपया यतनया पात्रकासत्तायां यतन्ते । अथवा सर्षपादीनि बीजानि ‘जघन्यानि’ सूक्ष्माणीत्यर्थः, तैर्युक्तं पात्रकं वक्ष्यमाणया पङ्गागकरवृद्धियतनया गृहन्ति, ‘इतराणि तु’ 25 वादराणि बीजानि कलाः—चणकास्तदादीनि, आदिशब्दाद् मसूरादीनि च ॥ ४०४३ ॥

अमुमेवार्थं विवरीषुराह—

छम्भागकए हत्थे, सुहुमेस पढमपव्व पणगं तु ।

दस वित्तिण राइदिणा, अंगुलिमूलेसु पन्नरस ॥ ४०४४ ॥

वीसं तु आउलेहा, अंगुडंतो य होइ पणुवीसा ।

30

पसैयम्मि होइ मासो, चाउम्मासा भवे चउसु ॥ ४०४५ ॥

१ ‘भावियं तं, अविगय सीतोदके ण गि’ ताभा० ॥ २ < > एतदन्तर्गतः पाठ भा० एव वर्तते ॥ ३ ‘ण कण्णं, चेत्तु’ ताभा० ॥ ४ व सरिसवा’ ताभा० ॥ ५ पसत्तिम्मि ताभा० ॥

एकादशीं प्रतिमां पूरयित्वा वा श्रमणोपासको गृहं प्रत्यागतस्तदादेर्वा पात्रे यथाकृतं पात्रं प्राप्यते । 'कुत्रिकापणवज्र' शेषेषु सिद्धपुत्रकादिषु 'द्वितीयम्' अल्पपरिकर्म प्राप्यते । अथवा आकरादिषु 'द्वे अपि' अल्पपरिकर्म-सपरिकर्मणी प्राप्यते ॥ ४०३३ ॥ तद्यथा—

आगर नई कुडंगे, वाहे तेणे य भिक्ख जंत विही ।

५ कय कारियं व कीतं, जइ कप्पइ धेप्पतू अजो ! ॥ ४०३४ ॥

'आकरः' मिलपल्लीयादिः^१ यत्रालाबूनि प्राप्यन्ते, नचो यास्तुम्बकैस्तीर्यन्ते, 'कुडङ्गं नाम' यत्र वनखण्डे तुम्बकानि जायन्ते, "वाहे तेणे य" ति व्याघ्रपह्यां स्तेनपह्यां वाऽलाबूनि लभ्यन्ते, "भिक्ख" ति ये भिक्षाचरा अलावुकानि गृहीत्वा भिक्षां पर्यटन्ति, "जंत" ति यन्न-शालासु^२ गुडादीनामुत्सेचनार्थमलाबूनि धार्यन्ते, एतेषु स्थानेषु "विहि" ति विधिना पात्रकं

१० ग्रहीतव्यम् । कः पुनर्विधिः ? इति चेद् उच्यते—तत्राकरादिषु गत्याऽवभाषणे कृते दाय-केन च पात्रके दर्शिते प्रष्टव्यम्—कस्यार्थमेतत् कृतम् ? । तत्तत्सोऽभिदध्युः—युष्माकमर्थाय कृतं कारितं कीतं वा, यदि कल्पते तत् तत् अर्थ । गृह्यताम् । एवमुक्ते सति गृहातीति सङ्ग्रह-गाथासमासार्थः ॥ ४०३४ ॥ अथैनामेव गाथाद्वयेन विवृणोति—

आगर पल्लीमाई, निबुदग नदी कुडंगमुत्सरणं ।

१५ वाहे तेणे भिक्खे, जंतं परिभोगऽसंसत्तं ॥ ४०३५ ॥

तुम्भऽङ्काएँ कयमिणं, अक्केसऽङ्काएँ अहवण सअङ्का ।

जो^३ धेच्छति व तदङ्का, एमेव य कीय-पामिच्चे ॥ ४०३६ ॥

आकरो नाम मिलपल्ली मिलकोटं वा, तत्र प्रायोऽलाबूनि प्रभूतानि प्राप्यन्ते । तथा नित्योदकाः—अगाधजला महानद्यो यत्र ग्रामादौ अलावुमिस्तीर्यन्ते तत्र पात्राणि प्राप्यन्ते ।

२० 'कुडङ्गं' वृक्षगहनं तत्र तुम्बिकानाम् 'उत्सरणं' वापनं क्रियते, यद्वा तासामेव नदीनां कूलेषु ये वृक्षकुडङ्गास्तेषु तुम्बिका वाप्यन्ते । व्याघ्रपह्यां स्तेनपह्यां च तुम्बकेषु काञ्चित्-पानीयादीनि प्रक्षिप्यन्ते, तत्र कौलालभाजनाभावात् । भिक्षाचरा भिक्षार्थमलाबूनि गृह्णन्ति । यन्नशालादिषु च गुडोत्सेचनादिहेतोरलाबूनि गृह्णन्ते । एतेष्वाकरादिषु यस्य प्रतिदिवसं परिभोगः क्रियमाणो विद्यते तत् पात्रकं जन्तुभिरसंसक्तं भवतीति कृत्वा ग्रहीतव्यम् ॥ ४०३५ ॥

२५ पात्रे च दर्शिते कस्यार्थमेतत् कृतम् ? इति पृष्ठो दाता ब्रूयात्—युष्माकमर्थाय कृतमिदं कारितं वा, अथवाऽन्येषां साधूनामर्थाय कृतम्, "अहवण" ति निपातोऽथवाथै, 'स्वार्थम्' आत्मनोऽर्थाय कृतमिदमस्माभिः, यद्वा य एव भिक्षाचरो ग्रहीष्यति तस्यार्थाय कृतमिदम् यावन्तिकमित्यर्थः । एवमेव च क्रीत-प्राप्त्यादिकमपि वक्तव्यम् । यच्चान्नात्मा^४ कृतादिकं तत् कल्पते, आधाकर्मिकादिकं तु न कल्पते ॥ ४०३६ ॥ गतमाकरद्वारम् । अथ चाउल्लारमाह—

३० चाउल उण्होदग तुयरे कुसणें तहेव तके य ।

जं होइ भाविणं तं, कप्पति भइयव्वगं सेसं ॥ ४०३७ ॥

१ 'स्तस्य वा पा' मा० ॥ २ 'दिः, 'नद्यः' प्रतीताः, 'कुड' मा० ॥ ३ तुम्भऽङ्का ताभा० ॥

४ धेप्पति ताभा० ॥

गतं जघन्यतनाद्वारम् । अथ “चोयग असई असिव” (गा० ४०००) चि द्वारद्वयमाह—

थूल सुहुमेसु वुत्तं, पच्छित्तं तेसु चैव भरिओ वि ।

जं कप्पइ चि भणिअं, ण जुज्झई पुव्वमवरेणं ॥ ४०५० ॥

स्थूल-सूक्ष्मेषु बीजेषु पूर्वं सप्रपञ्चं प्रायश्चित्तमुक्तम्, सम्प्रति ‘तैरेव’ बीजैर्भूतोऽपि यथा-
कृतप्रतिग्रहो गृहीतुं कल्पते, ‘इति’ एवं यद् भणितं तदेतद् युष्माकं पूर्वमपरेण न युज्यते 5
॥ ४०५० ॥ गुरुराह—

चोयग ! दुविहा असई, संताऽसंता य संत असिवादी ।

इयरा उ झामियाई, संते भणिया उ सा सोही ॥ ४०५१ ॥

हे नोदक ! द्विविधा असत्—सदसत्ता असदसत्ता च । तत्र सदसत्ता नाम यत्र ग्रामे
नगरे वा भाजनानि सन्ति तत्र अपान्तराले वा अशिवम्, स्वग्रामे वा येषु कुलेषु लभ्यन्ते 10
तेष्वशिवम्, आदिशब्दादवमौदर्यादीनि तत्र अपान्तराले वा विद्यन्ते, अथवा अस्ति भाजनं
परं नवरङ्गत्वाद् न तावद् वहति, यद्वा तद् भाजनमतिलघुतरमतो न तेन संस्तीर्यते । ‘इतरा’
असदसत्ता सा पुनरियम्—पात्रं ‘ध्यामितं’ प्रदीपनकेन दग्धम्, आदिशब्दात् स्तेनैर्वापहृतं
भग्नं वा । एवंविधयोर्द्वयोरप्यसत्तयोर्यथाकृतमागन्तुकवीजानां भृतमपि कल्पते, न पुनः शुद्ध-
मल्पपरिकर्म । यत् पुनरस्माभिः ‘शोधिः’ प्रायश्चित्तमुक्तं सा द्विविधाया असत्ताया अभावे सति 15
पात्रे यो गृह्णाति तद्विषया मन्तव्या ॥ ४०५१ ॥ किञ्च—

जो उ गुणो दोसकरो, न सो गुणो दोसमेव तं जाणे ।

अगुणो वि होति उ गुणो, विणिच्छयो सुंदरो जस्स ॥ ४०५२ ॥

‘यस्तु’ यः पुनर्गुणः ‘दोषकरः’ आत्मोपघातादिदोषजनकः स परमार्थतो गुण एव न
भवति किन्तु दोषमेव तं जानीयात्, दोषकारणत्वात्; यस्य तु ‘विनिश्चयः’ निर्वाहः सुन्दरः 20
स कथञ्चिद्गुणोऽपि परिणामसुन्दरतया गुण एव भवति, गुणकारणत्वात्; एवमिहापि यथा-
कृते यद्यपि तान्यागन्तुकवीजानि यतनयाऽन्यत्र सङ्ग्रामयतः स्वल्पः सङ्घट्टनदोषस्तथापि न तत्र
सूत्रार्थयोः परिमन्थः, न च छेदन-भेदनादिना आत्मोपघातः, अपि च तद् गृहीतं सत् तस्या-
मेव वेलायां भक्त-पानग्रहणे उपयुज्यते, एवं सदोषमपि तद् बहुगुणम् । अल्पपरिकर्मादौ तु
परिकर्ममाणे सूत्रार्थपरिमन्थः, छेदनादिनाऽऽत्मोपघात इत्यादयो बहवो दोषाः, अतः सगु- 25
णमपि तद् बहुदोषतरम् ॥ ४०५२ ॥

अथ “पमाण उवओग छेयण” (गा० ४०००) चि द्वारमाह—

असइ तिगे पुण जुत्ते, जोमे ओहोवही उवग्गहिण ।

छेयण-मेयणकरणे, सुद्धो जं निज्जरा विउला ॥ ४०५३ ॥

यथाकृतं त्रीन् चारान् मार्गितं परं न लब्धम्, ततो वारत्रिक ‘योगे’ व्यापारे ‘युक्ते’ 30
कृतेऽपि यथाकृतस्य ‘असति’ अप्राप्तौ, ‘पुनःशब्दः’ अवधारणे, स चैतद्वधारयति—वार-
नधात् परतोऽल्पपरिकर्मकमेव ग्रहीन्व्यम् । अथ तदपि न प्राप्यते ननो बहुपरिकर्मापि ग्राह्यम् ।

१ ‘श्चयो न वहिः सुन्द’ भा० का० विना ॥

इह हस्तः षट् भागाः क्रियते—तत्र प्रथमपर्वण्येको भागः, द्वितीयपर्वणि द्वितीयः, अङ्गुलिमूलानि तृतीयः, आयुषो रेखा चतुर्थः, अङ्गुष्ठबुध्नं पञ्चमः, अङ्गुष्ठमतिक्रम्य शेषः सर्वोऽपि षष्ठो भागः । एवं पञ्चांगीकृते हस्ते प्रथमपर्वमाणेषु सूक्ष्मबीजेषु 'पञ्चकं' पञ्चरात्रिन्दिवानि प्रायश्चित्तम्, द्वितीयपर्वमाणेषु दशरात्रिन्दिवानि, अङ्गुलिमूलेषु पञ्चदशरात्रिन्दिवानि ॥ ४०४४ ॥

४ आयूरेषामात्रेषु विंशतिरात्रिन्दिवानि, अङ्गुष्ठबुध्नमात्रेषु पञ्चविंशतिरात्रिन्दिवानि, प्रसूति-प्रमाणेषु मासलघु, चतुःप्रसूतिप्रमाणेषु चत्वारो मासा लघवः ॥ ४०४५ ॥

एवं सूक्ष्मबीजेषु प्रायश्चित्तमुक्तम्, अथ वादरबीजेषु तदेवातिदिशज्ञाह—

एसेव कमो नियमा, थूलेसु वि वीयपञ्चमारद्धो ।

अंजलि चउक लहुगा, ते चिय गुरुगा अणंतेसु ॥ ४०४६ ॥

10 एष एव कमो नियमात् 'स्थूलेष्वपि' चणकादिबीजेषु भन्तव्यः । नवरं द्वितीयपर्वण्यादौ कृत्वाऽत्र प्रायश्चित्तकमः प्रारभ्यते, तद्यथा—द्वितीयपर्वमाणेषु वादरबीजेषु पञ्चकम्, अङ्गुलि-मूलमात्रेषु दशकम्, आयूरेषामात्रेषु पञ्चदशकम्, अङ्गुष्ठमूलमात्रेषु विंशतिः, प्रसूतिप्रमाणेषु भिन्नमासः, अङ्गुलिमात्रेषु मासलघु, अङ्गुलीचतुष्कपरिमाणेषु चतुर्लघु, एतत् प्रत्येकबीज-विषयं भणितम् । अनन्तबीजेषु सूक्ष्म-स्थूरेषु यथाक्रममेतान्येव प्रायश्चित्तानि गुरुकाणि 15 कर्त्तव्यानि ॥ ४०४६ ॥

निष्कारणम्मि एए, पच्छित्ता वन्निया उ वीएसु ।

नायच्चा अणुपुञ्ची, एसेव उ कारणे जयणा ॥ ४०४७ ॥

एतानि प्रायश्चित्तानि निष्कारणे 'बीजेषु' बीजयुक्ते पात्रके गृह्यमाणे वर्णितानि । 'कारणे तु' पात्रकस्यासत्तालक्षणे 'आनुपूर्व्या' प्रथमपर्वदिरूपया 'एषैव' पञ्चकादिका यतना कर्त्तव्या 20 ॥ ४०४७ ॥ अथ यथाकृते प्रथमपर्वप्रमाणानि बीजान्यल्पपरिकर्मकं च शुद्धं प्राप्यतेऽनयोः कतरद् गृहीतव्यम् ? उच्यते—यथाकृतं ग्राह्यं नाल्पपरिकर्म । एवं द्वितीयपर्वदिष्वपि वक्तव्यम्, यावद् बीजैराकण्ठभृतमपि यथाकृतं ग्राह्यम् । तथा चाह—

वोसट्ठं पि हु कप्पइ, वीयाईणं अधाकडं पायं ।

न य अप्प-सपरिकम्मा, तहेव अप्पं सपरिकम्मा ॥ ४०४८ ॥

25 आगन्तुकानां बीजानां 'वोसट्ठमपि' आकण्ठभृतमपि यथाकृतं पात्रं कल्पते न चाल्प-परिकर्म-सपरिकर्मणी शुद्धे अपि । 'तथैव' एवमेवाल्पपरिकर्मकमागन्तुकबीजानां भृतमपि कल्पते, न च सपरिकर्मकं शुद्धमपि ॥ ४०४८ ॥ अत्रैवैदम्पर्यमाह—

थूला वा सुहुमा वा, अवहंते वा असंथरंतम्मि ।

आगंतुअ संकामिय, अप्पवहु असंथरंतम्मि ॥ ४०४९ ॥

30 यथाकृते 'स्थूलानि वा' चणकादीनि बीजानि भवन्तु 'सूक्ष्माणि वा' सर्षपादीनि, यदि तस्य प्राक्तनं माजनं नवरत्नत्वादवहमानकम्, तेन वा भाजनेन न संस्तरति, सर्वथा वा भाजनं तस्य नास्ति, एवमसंस्तरतोऽल्पबहुत्वं तोलयित्वा बहुगुणकरमिति कृत्वा यथाकृन्मागन्तुकबीजानां भृतमपि बीजानि यतनयाऽन्यत्र सङ्गमय्य गृहीतुं कल्पते ॥ ४०४९ ॥

वितिय-तत्तिएसु नियमा, मुहकरणं होज्ज तस्सिमं माणं ।

तं चिय तिविहं पायं, करण्डगं दीह वड्डं च ॥ ४०५९ ॥

‘द्वितीय-तृतीययोः’ अल्पपरिकर्म-सपरिकर्मणोर्नियमाद् मुखकरणं भवेत् । ‘तस्य च’ मुखस्य ‘इदं’ वक्ष्यमाणं मानम् । तत्र यस्य पात्रस्य मुखं विचारयितव्यं तत् त्रिविधम्—४ ‘करण्डकं’ दीर्घं वृत्तं च । ५ ‘करण्डकं’ करण्डकाकारं बहुपृथुत्वमल्पोच्छ्रयम्, ‘दीर्घम्’ अल्पपृथुत्वं ६ बहुच्छ्रयम्, ‘वृत्तं’ चतुरस्रम् ॥ ४०५९ ॥ एतेषां मुखप्रमाणमाह—

अकरण्डगम्मि भाणे, हत्थो उड्डं जहा न घट्टेति ।

एयं जहन्नगमुहं, वत्थुं पप्पा विसालतरं ॥ ४०६० ॥

‘अकरण्डके’ करण्डकाकाररहिते दीर्घे समचतुरस्रे वा भाजने हस्तः प्रविशन् निर्गच्छन् वा यथा ‘ओष्ठं’ कर्णं ‘न घट्टयति’ न स्पृशति एतत् सर्वजघन्यं मुखप्रमाणम् । अतः परं-‘वस्तु’ 10 बृहत्तरपात्रादिकं ‘प्राप्य’ प्रतीत्य विशालतरं मुखं क्रियते । यत् पुनः करण्डकाकारं पात्रं तस्य विशालमेव मुखं कर्तव्यम्, अन्यथा तद् दुःप्रत्युपेक्षं भवति ॥ ४०६० ॥

एष प्रतिग्रहविधिरुक्तः । इदानीं मात्रकविधिः, तत्र परः प्रेरयति—ननु तीर्थकरैस्तावद् मात्रकं नानुज्ञातम्, कथम् ? इति चेद् उच्यते—

दन्वे एगं पायं, भणिओ तरुणो य एगपाओ उ ।

15

अप्पोवही पसत्थो, चोएति न मत्ततो तम्हा ॥ ४०६१ ॥

उपकरणद्रव्यावमौदरिकायामेकमेव पात्रमुक्तम् । तथा चागमः—

एगे बत्थे एगे पाए चियत्तोवगरणसाइज्जणया ।

तथा यो भिक्षुस्तरुणो युगवान् बलवान् स एकपात्रो भवेत् । तथा च आचारसूत्रम्—

जे भिक्खू तरुणे जुगवं बलवं० से एगं पायं धारेज्जा । (श्रु० २ चू० १ अ० ६ उ० १) 20

अल्पोपधिक्ष प्रशस्तः । तथा च दशवैकालिकसूत्रम्—

अप्पोवही कलहविवज्जणा य, विहारचरिया इसिणं पसत्था । (चू० २ गा० ५)

यत एवमतो न मात्रकं ग्रहीतव्यम्, गाथायां पुंस्त्वं प्राकृतत्वाद् इति परः प्रेरयति ॥ ४०६१ ॥

अथ सूरिराह—

जिणकप्पे तं सुत्तं, सपडिग्गहकस्स तस्स तं एगं ।

25

नियमा धेराण पुणो, त्रित्तिज्जओ मत्तओ होइ ॥ ४०६२ ॥

हे नोदक ! यदेकपात्रादिप्रतिपादकं सूत्रं तद् जिनकल्पविषयं मन्तव्यम् । तथाहि—यः सप्रतिग्रहो जिनकल्पिकस्तस्य ‘तत्’ प्रतिग्रहलक्षणमेक पात्रं भवति । स्वविराणां पुनर्नियमाद् द्वितीयं मात्रकं भवति, “एगं पायं जिणकप्पियाण धेराण मत्तओ वीओ ।” (ओघनि० गा० ६७९) इति वचनात् ॥ ४०६२ ॥

30

नणु दच्चोमोयरिया, तरुणाइविसेसओ य मत्तो वि ।

अप्पोवही दुपत्तो, जेणं तिप्पमिति बहुसदो ॥ ४०६३ ॥

१ < २ एतदन्तर्गतः पाठः भा० का० एव वर्तते ॥ २ ‘त्तं’ समचतु० भा० का० ॥

एष ओघोपधौ औपग्रहिकोपधौ च सर्वस्मिन्नपि विधिरवसातव्यः । एवं च क्रमागतमरूपपरि-
कर्मादि गृहीत्वा तत्रोपयुक्तो यः छेदन-मेदने करोति ८: 'शुद्धः' न प्रायश्चित्तभाग्. कुतः ?
इत्याह—'यद्' यस्माद् यथोक्तक्रमागतं विधिं विदधानस्य निर्जरा विपुला भवति ॥४०५३॥

ननु चाल्पपरिकर्मादौ छेदनादिपरिकर्मसम्भवादात्म-संयमविराधना भवति ततः कथं तस्य
० ग्रहणमनुज्ञायते ? उच्यते—

चोयग ! एताए चिय, असईय अहाकडस्स दो इयरे ।

कप्पंति छेयणे पुण, उवओगं मा दुवे दोसा ॥ ४०५४ ॥

हे नोदक ! या पूर्वं द्विविधा असत्ता प्ररूपिता 'एतयैव' यथाकृतस्मासत्तया 'द्वे इतरे'
अल्पपरिकर्म-सपरिकर्मणी कल्पेते प्रतिग्रहीतुम्, परं तयोश्छेदनादौ महता प्रयत्नेनोपयोगं
10 करोति, मा 'द्वौ' संयमा-ऽऽत्मविराधनालक्षणौ दोषौ भूतामिति कृत्वा ॥ ४०५४ ॥

अहवा वि कतो णेणं, उवओगो न वि य लब्भती पढमं ।

हीणाहियं व लब्भति, सपमाणा तेण दो इयरे ॥ ४०५५ ॥

अथवा कृतः 'अनेन' साधुना 'उपयोगः' मार्गणव्यापारः परं न लभ्यते 'प्रथमं' यथाकृतं
पात्रम्, अथवा लभ्यते परं स्वप्रमाणतो हीनाधिकं तेन कारणेन 'द्वे इतरे' अल्पपरिकर्म-सप-
15 रिकर्मणी यथाक्रमं गृह्णाति ॥ ४०५५ ॥ कुतः ? इति चेद् उच्यते—

जह सपरिकम्मलंभे, भगंतं अहाकडं भवे विपुला ।

निज्जरमेवमलंभे, वितियस्सियरे भवे विउला ॥ ४०५६ ॥

यथा 'सपरिकर्मणः' अल्पपरिकर्मपात्रकस्य लभेऽपि यथाकृतं मार्गयतो विपुला निर्जरा
भवति, तथा यथाकृतालभे 'इतरस्मिन्' बहुपरिकर्मणि लभ्यमानेऽपि 'द्वितीयस्य' अल्पपरिक-
20 र्मणो मार्गणे उपलक्षणत्वादल्पपरिकर्मणोऽप्यलभे बहुपरिकर्ममार्गणे विपुलैव निर्जरा
द्रष्टव्या ॥ ४०५६ ॥ अथवा—

असिवे ओमोदरिए, रायहुङ्गे भए व गेलभे ।

सेहे चरित्त सावयभए य ततियं पि गिणिहज्जा ॥ ४०५७ ॥

यत्र यथाकृतमरूपपरिकर्म वा भाजनं प्राप्यते तत्र अपान्तराले वाऽशिवमवमौदर्यं राजद्विष्टं
25 'भयं वा' बोधिकस्तेनादिसमुत्थं वर्तते, ग्लानत्वं वा कस्यापि साधोः सज्जातं तत्प्रतिबन्धेन न
शक्यते तत्र गन्तुम्, शैक्षस्य वा तत्र सागारिकम्, चारित्रस्य वा चरिकाद्युपसर्गसमुत्थो मेदः,
श्रापदाः—सिंहादयस्तेषां वा भयम्, एवमादिभिः कारणैः 'तृतीयमपि' बहुपरिकर्म पात्रं स्वस्याने
गृहीयात् ॥ ४०५७ ॥ उक्तमेवार्थं सिंहावलोकितेनाह—

आगंतुगाणि ताणि य, चिरपरिकम्मे य सुत्तपरिहाणी ।

30 एएण कारणेणं, अहाकडे होति गहणं तु ॥ ४०५८ ॥

यथाकृते यानि बीजानि तान्यागन्तुकानि, चिरकालपरिकर्मणि च क्रियमाणे सूत्रार्थपरि-
हाणिः, एतेन कारणेन यथाकृतस्य ग्रहणं कार्यम्, नाल्पपरिकर्मादिः ॥ ४०५८ ॥

अथ मुखद्वारमाह—

अथ गाथाक्षरार्थः—चारत्तकेन प्रव्रज्यायां गृहीतायां पुत्रस्तस्य—चारत्तकस्य प्रतिमां देव-कुलेऽचीकरत् । तत्र च स्थली प्रवर्तिता । साधुश्चैकेन प्रतिग्रहेण मिश्रार्थमायातः । प्रतिचरणं च कुर्वाणैस्तेनैव प्रतिग्रहेण 'आचमन' निर्लेपनं कुर्वाणं दृष्ट्वा तस्य 'उद्दालना' निष्काशना कृता । तस्यान्येषां च साधूनां व्यवच्छेदः कृतः । एवं मात्रकस्याग्रहणे उद्वाहो भवेत् ॥४०६६॥

अथ प्रमाणद्वारमाह—

5

जो मागहओ पत्थो, सविसेसतरं तु मत्तगपमाणं ।

दोसु वि दच्चग्गहणं, बासावासासु अहिकारो ॥ ४०६७ ॥

यो 'मागधः' मगधदेशोद्भवः 'प्रस्थः'

'दो असईओ पसई, दो पसईओ य सेइया होति ।

चउसेइयाहि पत्थो"

10

इति क्रमनिष्पन्नः, ततो मागधपस्थात् सविशेषतरं मात्रकप्रमाणं भवति । तेन च मात्रकेण 'द्वयोरपि' ऋतुवद्ध-वर्षावासयोरुक्त-ग्लानादियोग्यस्य भक्त-पानद्रव्यस्य ग्रहणं क्रियते । अन्ये तु व्याचक्षते—“दोसु वि” चि प्रतिग्रहे भक्तं मात्रके पानक गृह्यते । वर्षावासे तु विशेषतो मात्रकेणाधिकारः, यतो वर्षासु प्रथममेव यत्र धर्मलाभयति तत्र पानकं गृह्णाति, यतः कदा-चिद् व्याघारितं वर्षं निपतेद् येन गृहाद् गृहं सञ्चरितुं न शक्यते ततः पानकेन विना प्रति- 15 ग्रहो लेपकृतो भवति । अथवा वर्षावासे भक्त-पानं संसृज्यत इति कृत्वा मात्रकेण तस्य शोधनं कार्यम् ॥ ४०६७ ॥ प्रकारान्तरेण मात्रकप्रमाणमाह—

सुखोल्लोओदणस्सा, दुगाउत्तद्वाणमागओ साह ।

भुंजति एगट्ठाणे, एतं खलु मत्तगपमाणं ॥ ४०६८ ॥

शुष्कौदनस्यान्यभाजनगृहीतेन तीमनेनार्द्रस्य भृतं यद् 'एकस्थाने' एकवारं द्विगव्यूतमात्रा- 20 दध्वन आगतः साधुर्युक्ते एतत् खलु मात्रकप्रमाण मन्तव्यम् ॥ ४०६८ ॥ यदि वा—

भत्तस्स व पाणस्स व, एगतरागस्स जो भवे भरिओ ।

पज्जत्तो साहुस्स उ, वितियं पि य मत्तयपमाणं ॥ ४०६९ ॥

भक्तस्य वा पानकस्य वाऽनयोरेकतरस्य यद् भृतं सद् एकस्य साधोः पर्याप्तं भवति एतद् द्वितीयमपि मात्रकप्रमाणमवगन्तव्यम् ॥ ४०६९ ॥ अथ हीनद्वारमाह— 25

डहरस्सेमे दोसा, ओमावण खिसणा गलंते य ।

छण्हं विराहणा भाणभेदो जं वा गिलाणस्म ॥ ४०७० ॥

'डहरस्' यथोक्तप्रमाणान् लघुतरस्य मात्रकस्येमे दोषाः, तद्यथा—“अप्रज्ञाना” तद् लघुतरं मात्रकमतीव त्रियमाणं दृष्ट्वा लोको ब्रूयात्—अहो ! अमी बुभुक्षादुःखभग्नाः प्रव्रजन्ति । अथवा भक्त-पानं परिगलद् विलोक्ष्य 'अहो ! अमी असन्तुष्टा एवं सिच्यमाना अपि न गणयन्ति' इति 30 तिसां कुर्यात् । अतिभृते च गलति षट्कायानां विराधना । अथ परिगलनमयात् तत्रैवोपयोगं ददाति ततः स्थाण्वादौ प्रस्तलितस्य भाजनभेदो भवेत् । यद्वा ग्लानस्य उपलक्षणत्वाद् चाल-

१ 'वास्ते अहीक्षा' ताभा० ॥

यच्च द्रव्यावमौदरिकायामेकं पात्रमुक्तं तत्र द्वयोः पात्रयोर्धारणे ननु द्रव्यावमौदरिका किं न भवति ? त्रिप्रभृतीनामग्रहणाद् भवत्येवेति भावः । यच्चामिहितम् “जे भिक्खू तरुणे” इत्यादि तत्र यदि सर्वेणापि साधुनैकमेव पात्रकं धारयितव्यं ततः किं तरुणादिभिर्विशेषणैरभिहितैः ? अतो ज्ञायते तरुणादिविशेषणाभिधानाद् मात्रकमपि सामर्थ्यादनुज्ञातम् । यद्यपि ४ “अप्पोवही” इत्यादि अभिहितं तत्र तु ‘द्विपात्रः’ पात्रद्वयोपेतोऽल्पोपधिरेव भवति, यतस्त्रिप्रभृतिष्वेव पदार्थेषु बहुशब्दो वर्तते, अतो ग्रहीतव्यं मात्रकम् ॥ ४०६३ ॥

अथ न गृह्णाति तत इमे दोषाः—

अग्रगृहणे वारत्तग, प्रमाण हीणाऽधि सोहि अववाए ।

परिभोग गृहण-चितियपय-लक्खणाई मुहं जाव ॥ ४०६४ ॥

- 10 मात्रकस्याग्रहणे दोषा वक्तव्याः । वारत्तगदृष्टान्तश्चात्र भवति । प्रमाणम् हीना-ऽधिकप्रमाणे च दोषाः । ‘शोषिः’ मात्रकपरिभोगे प्रायश्चित्तम् । ‘अपवादः’ हीना-ऽधिकधारणालक्षणः । परिभोगः कारणे मात्रकस्य यथा विधीयते । ग्रहण-द्वितीयपद-लक्षणादीनि सुखं यावद् यानि प्रतिग्रहद्वाराण्यभिहितानि तदेतत् सर्वं वक्तव्यमिति द्वारगाथासङ्केतार्थः ॥ ४०६४ ॥

अथैनामेव विवरीपुराह—

- 15 मत्तअग्रेण्हणैं गुरुगा, मिच्छत्ते अप्प-परपरिच्चाओ ।

संसत्तगगृहणम्मि, संजमदोसा सवित्थारा ॥ ४०६५ ॥

- मात्रकं यदि न गृह्णाति ततश्चतुर्गुरुकाः । येऽभिनवभ्राद्धास्ते तेनैव प्रतिग्रहेण भोजनं पुनर्निर्लेपनं च कुर्वाणं दृष्ट्वा “दुदृष्टधर्माणोऽमी” इति मिथ्यात्वं गच्छेयुः । यदि प्रतिग्रहे आचार्यादीनामर्थाय गृह्णाति तत आत्मपरित्यागः । अथात्मनो गृह्णाति ततः परेणाम्—आचार्यादीनां 20 परित्यागः कृतो भवति । संसक्तभक्त-पानं चाप्रत्युपेक्षितं यदि प्रतिग्रहे गृह्णाति ततः संयमदोषाः सविस्तराः “छक्काय चउसु लहुगा” (गा० ४६१, ८७२, २७७१ प्रभृतयः) इत्यादिविस्तरसहिता वक्तव्याः ॥ ४०६५ ॥ अथ वारत्तगदृष्टान्तमाह—

वारत्तग पव्वज्जा, पुत्तो तप्पडिम देवथलि साह् ।

पडियरगेमपडिग्गह, आयमणुव्वालणा छेओ ॥ ४०६६ ॥

- 25 वारत्तगपुरं नगरं । तत्थ य अभयसेणो राया । तस्स अमच्चो वारत्तगो नाम, सो पत्तेगबुद्धो घरसारं पुत्तस्स निसिरियं पव्वइओ । तस्स पुत्तेण पिउभत्तीए देवकुलं कारेत्ता रयहरण-मुहपोत्तिअ-५ पडिग्गहघारिणी पिउ ७ पडिमा ठाविया, तत्थ य सत्तागारो पत्तच्चिओ । तत्थ य एगो साह् एगपडिग्गहघारी पडिग्गहए भिक्खं घेत्तुं तं भोत्तुं तत्थेव पडिग्गहे पुणो पाणगं घेत्तुं सन्नं वोसिरिउं तेणेव पडिग्गहेण निच्छेवेह । तेसिं सत्ताकारनिउत्ताणं चिंता 30 जाया—“कहं निच्छेवेह ?” चि पडियरिओ । दिट्ठो तेहिं, निच्छूदो । तस्स अनेसिं च साह्णं वोच्छेओ तत्थ जाओ ॥

१ °समासार्थः का० ॥ २ °भग्गसे° भा० चूर्णौ विशेषचूर्णौ च ॥ ३ -४ ७- एनदन्तर्गतः पाठः भा० का० एव वर्तते ॥

अवम-राजद्विष्टादिषु वा अस्तस्तरणे प्रतिग्रहे ऋतेऽन्यस्मिन् लभ्यमाने मात्रके गृह्यते । अन्वनि कल्पोऽध्वकल्पः, कल्पग्रहणं कारणे दिविन अन्वा प्रनिपन्न इति न्यायपनार्थम्, तत्रामन्तरणे प्रतिग्रहे ऋते सति मात्रकेऽपि गृह्यते ॥ ४०७५ ॥

अथ ग्रहण-द्वितीयपदद्वारे व्याख्यायेते—ग्रहणं नाम को मात्रकं गृह्णाति ? तत्र निर्वचनं यथा प्रतिग्रहे । द्वितीयपदं पुनरशिवादिभिः कारणैः ५ यथाकृतमात्रकस्य यत्र सम्भवस्तत्र ५ गन्तुमशक्तौ ७ स्वस्थान एवालपपरिकर्म-बहुपरिकर्मणी ग्रहीतव्ये । लक्षणादीनि द्वाराणि प्रतिग्रह इव मन्तव्यानि ॥ अल्पपरिकर्मणि सपरिकर्मणि च पात्रे लेपप्रदानं सम्भवति अतस्तद्विषयं विधिमाह—

हरिण वीण चले जुत्ते, वच्छे साणे जलट्टिए ।

पुढवी संपातिमा सामा, महावाए महियाऽमिते ॥ ४०७६ ॥ 10

पुव्वण्हें लेवदाणं, लेवग्गहणं सुसंवरं काउं ।

लेवस्स आणणा लिपणा य जतणाय कायन्वा ॥ ४०७७ ॥

गाथाद्वयमपि पीठिकायां (गा० ५००, ४९१) सप्रपञ्चं व्याख्यातमिति ॥ ४०७६ ॥
॥ ४०७७ ॥

सूत्रम्—

15

कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा भिन्नाइं वत्थाइं
धारित्तए वा परिहरित्तए वा ९ ॥

५ अस्य व्याख्या प्राप्तवत् ॥ ७ आह—किमनेन सूत्रेण प्रयोजनम् ? पूर्वसूत्रेणैव गतार्थत्वात्, उच्यते—

अव्वोगडो उ भणितो, उवधिविभागो उ आदिसुत्तेसु ।

20

सो पुण विभज्जमाणो, उवरिसुए वोगडो होति ॥ ४०७८ ॥

‘अव्याकृतः’ ‘अयं जिनकल्पिकानाम्, अयं स्वविरकल्पिकानाम्, अयमार्थिकाणाम्’ इत्येवमविशेषित एवोपधिविभागः ‘आदिसूत्रेषु’ अनन्तरोक्तेषु भणितः, ‘स पुनः’ उपधिविभागो जिनकल्पिकादिविभागैर्विभज्यमानोऽस्मिन् प्रस्तुते उपरिसूत्रे ‘व्याकृतः’ स्फुटो भवति, अत इदं सूत्रमारभ्यते ॥ ४०७८ ॥ तमेवोपधिविभागं प्रचिकटयिषुराह—

25

चोइसग पण्णवीसो, ओहोवधुवग्गहो अपोगविधो ।

संधारपट्टमादी, उभयोपक्खम्मि णेयव्वो ॥ ४०७९ ॥

इह जिनकल्पिकानामौघिक एवोपधिर्भवति नौपग्रहिक, स्वविरकल्पिकानां तु द्विविधोऽपि भवति । तत्रौपोपधिर्द्विधा—चतुर्दशविधः पञ्चविंशतिविधश्च । चतुर्दशविधः साधूनाम्, पञ्चविंशतिविधस्तु साध्वीनाम् । उपग्रहोपधिः पुनरनेकविधः, स च सत्तारपट्टादिरूपः ‘उभयोपक्षे’ 30

वृद्धादीनां च नेन डहरमात्रकेणापर्याप्तं भवति तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम् ॥ ४०७० ॥ तथा—

पडणं अयं गुतम्मि, पुढवी-तसपाण-तरुणादीनां ।

आणिज्जंते गामंतरातो गलणे य छकाया ॥ ४०७१ ॥

डहरमात्रके आकष्टभृते लेपकृतीकरणमयाद् 'अपावृते' उद्धाटिते पृथिवीरजः-त्रसपाणि-
६ तरुणादीनां पतनं भवेत् । अथवा ग्रामान्तरादतिभृते तस्मिन् आनीयमाने परिगलति पद-
काया विराध्यन्ते ॥ ४०७१ ॥ अथाधिकद्वारमाह—

अहियस्त इमे दोषा, एगतरस्सोगहम्मि भरितम्मि ।

सहसा मत्तगभरणे, मारादि विगिचणियमादी ॥ ४०७२ ॥

प्रमाणाधिकस्य मात्रकस्येमे दोषाः—'एकतरस्य' भक्तस्य वा पानकस्य वा प्रतिग्रहे भृते
१० सति पश्चाद् मात्रके ग्रहणं कुर्यात् । सहसा वा तस्य मात्रकस्य भरणे कृते भारेण स्थाणु-कण्ट-
कादीनि न प्रेक्षते तत्रात्मविराधना, ईर्याया अशोधने सयमविराधना । अन्यच्च द्वयोरपि प्रति-
ग्रह-मात्रकयोर्धृतयोः 'त्रिवेचनं' परिष्ठापनं भवेत् तत्र पट्कायविराधना । अथ न परिष्ठापयति
ततोऽतिप्रचुरेण भक्षितेन ग्लानत्वं भवेत् । यत एवमादयो दोषाः अतः प्रमाणयुक्तं ग्रहीतव्यम्
॥ ४०७२ ॥ अथ शोधिद्वारमाह—

१५ जइ भोयणमावहती, दिवसेणं तत्तिया चउम्मासा ।

दिवसे दिवसे तस्स उ, चित्तिणारोवणा भणिया ॥ ४०७३ ॥

'यति' यावतो वारान् एकदिवसेन मात्रके 'भोजनं' भक्त-पानम् < औत्सर्गिकं योग्यम् >
'आवहति' आनयतीत्यर्थः तावन्ति चतुर्लघूनि । अथ दिवसे दिवसे मात्रकं परिसुक्ते ततो
द्वितीयप्रायश्चित्तेनारोपणा भणिता । किमुक्तं भवति ?—द्वितीयदिवसे मात्रकं यावतो वारान्
२० परिसुक्ते तावन्ति चतुर्गुरुकाणि, एवं तृतीये षड्लघु, चतुर्थे षड्गुरु, पञ्चमे छेदः, षष्ठे मूलम्,
सप्तमेऽनवस्थाप्यम्, अष्टमे पाराश्रिकम् ॥ ४०७३ ॥ गतं शोधिद्वारम् । अथापवादद्वारमाह—

अण्णाणे मारवे लुद्धे, असंपत्ती य जाणए ।

लुहुगो लुहुगा गुरुगा, चउत्थो सुद्धो उ जाणओ ॥ ४०७४ ॥

इयं यथा प्रतिग्रहे (गा० ४०१६) तथा मात्रकेऽपि वक्तव्या ॥ ४०७४ ॥

२५ परिभोगद्वारमाह—

वाल्ले वुद्धे सेहे, आयरिय गिलण खमम पाहुणए ।

दुल्लभ संसत्त असंथरंत अद्धाणकप्पम्मि ॥ ४०७५ ॥

वालस्य वृद्धस्य शैशस्याचार्यस्य ग्लानस्य क्षपकस्य प्राधुणकस्य च प्रायोग्यं मात्रके गृह्यते ।
यद्वा बाल वृद्धादयः प्रतिग्रहं हिण्डापयितुं न शक्नुवन्ति अतस्ते मात्रके भक्त-पानमानयेयुः
३० सुज्जीरन् वा । गच्छसाधारणं वा दुर्लभद्रव्यं घृतादिकं मात्रके गृहीयात् । यत्र वा भक्त-पानं
संसज्यते तत्र मात्रके गृह्यते, तद्वि संसक्तं मात्रके शोधयित्वा पश्चात् प्रतिग्रहे प्रक्षिप्यते ।

१ एते दोषाः भा० ॥ २ < > एतच्चिह्नान्तर्गत. पाठ. भा० नास्ति । "जतिए वारे अणेति एगदिव-
सेजं तत्तिया चउलहुपा" इति चूर्णं विशेषचूर्णं च ॥

अर्धकोऽपि 'तौ द्वावपि' अवग्रहानन्तक-पट्टावुपरिष्टाद् गृहीत्वा सर्वं कटीभागमाच्छादयति, स च मल्लचलनाकृतिः केवलमूर्ध्वोरन्तरे ऊरुद्वये च कसावद्धः । चलनिकाऽप्येवमेव, नवरमघो जानुप्रमाणा अस्पृता लङ्घिकापरिधानवत्-वंशाग्रनर्तकीचलनकवैदसौ मन्तव्या ॥ ४०८६ ॥

अंतोनिर्यसणी पुण, लीणतैरा जाव अद्धजंघातो ।

बाहिर खुलकप्रमाणा, कडीय दोरेण पडिवद्धा ॥ ४०८७ ॥ 5

अन्तर्निवसनी पुनरुपरि कटीभागादारभ्याधोऽर्धजङ्घा यावद् भवति । सा च परिधानकाले लीनतरा परिधीयते, मा र्मुदनावृता जनोपहास्येति । बहिर्निवसनी पुनरुपरि कटीभागादारभ्याधः 'खुलकप्रमाणा' चरणगुरुकं यावदित्यर्थः, कस्यां च दवरकेण प्रतिबद्धा ॥ ४०८७ ॥

इदमधःशरीरस्य षड्विधमुपकरणमुक्तम् । अथोर्ध्वकायोपयोगि कञ्चुकादिकं व्याख्याति—

छादेति अणुकुपिते, उरोरुहे कंचुओ असिञ्चितओ । 10

एमेव य उक्कच्छी, सा णवरं दाहिणे पासे ॥ ४०८८ ॥

दैर्घ्यमाश्रित्य स्वहस्तेनार्धतृतीयहस्तप्रमाणः पृथुत्वेन तु हस्तमानः 'असीवितः' उभयतः कटीदेशे कसावद्धः कञ्चुकः क्रियते । स च उरोरुहौ छादयति, किम्भूतौ ? 'अनुत्कुचितौ' श्लयौ; गाढपरिधाने हि विविक्तविभागौ भवेताम् । कक्षायाः समीपमुपकक्षम्, तत्र भवा औपकक्षिकी, अध्यात्मादित्वादिकण्प्रत्ययः, 'एवमेव च' कञ्चुकवन् तस्या अपि स्वरूप वक्त- 15 व्यम् । सा नवरं दक्षिणे पार्श्वे समचतुरस्रा स्वहस्तेन सार्धहस्तप्रमाणा उरोभागं पृष्ठं च प्रच्छादयन्ती वामत्कन्धे वामपार्श्वे च वीटकवद्धा परिधीयते ॥ ४०८८ ॥ 5

वेगच्छिया उ पट्टो, कंचुकमुक्कच्छियं च छादेति ।

संघाडीओ चउरो, तत्थ दुहत्था उ वसपीए ॥ ४०८९ ॥

दुग्धि तिहत्थायामा, भिक्खुट्ठा एग एग उचारे । 20

ओसरणे चउहत्थाऽनिसन्नपच्छाङ्गी मसिणा ॥ ४०९० ॥

औपकक्षिकीविपरीतो वैकक्षिकीनामकः पट्टः कञ्चुकमौपकक्षिकीं च छादयन् वामपार्श्वे परिधीयते । तथोपरि परिभोग्याः सङ्घाटिकाश्चतस्रो भवन्ति—एका द्विहस्ता, द्वे त्रिहस्ते, एका च चतुर्हस्ता; दैर्घ्येण चतस्रोऽपि सार्धहस्तत्रयप्रमाणाश्चतुर्हस्ता वा मन्तव्याः । तत्र 'द्विहस्ता' द्विहस्तविस्तृता सङ्घाटिका वसत्यां परिधीयते. न तां विहाय प्रकटदेहया कदाचिदासितव्य- 25 मिति भावः ॥ ४०८९ ॥

ये च द्वे 'त्रिहस्तायामे' त्रिहस्तविस्तृते तयोर्मध्ये एका भिक्षार्थे गच्छन्त्या प्राप्तिवते, एका उच्चारभूमिं व्रजन्त्या । तथा 'समवसरणे' व्याख्यानश्रवणादौ गच्छन्ती चतुर्हस्तां प्रावृणोति, सा च प्राक्तनसङ्घाटीभ्यो बृहत्तरप्रमाणा अनिषण्णप्रच्छादनार्थं क्रियते; यतो न तत्र संयतीभिः पवेष्टव्यम्, किन्तुर्दक्षिणाभिरनुयोगश्रवणादि विधेयम्, ततस्तथा रक्त्वादारभ्य पादौ यावद् 30 चतुः प्रच्छाद्य तिष्ठन्ति । एनाश्च पूर्वप्रावृतवेषप्रच्छादनार्थं प्रवचनवर्णप्रभावनाश्च च मत्तुणाः

१ 'लमुपरि ऊत्त' भा० का० ताटी० ॥ २ 'वन् सा म' नो० डे० ॥ ३ 'तरी जा' ताभा० ॥ ४ 'भुवृहता जनो' भा० डा० ताटी० ॥

साधु-साध्वीजनलक्षणे ज्ञातव्यः ॥ ४०७९ ॥ तत्र स्थविरकल्पिकानां चतुर्दशविध ओधोपधिः प्रागनन्तरसूत्र एवोक्तः, अथार्याणां पञ्चविंशतिविधं तमेवाह—

- पत्तं पत्तावंधो, पायद्वयं च पायकेसरिया । [ओ.नि. ६७५, नि १३१६-१४०८]
 पडलाहं रयत्ताणं, च गोच्छओ पायनिजोगो ॥ ४०८० ॥
 ६ तिण्णोव य पच्छाया, रयहरणं चेव होइ मुहपोत्ती । [ओ.नि. ६७६]
 तत्तो य मत्तए खलु, चोइसमे कमदए होति ॥ ४०८१ ॥
 उग्गहणंतंग पट्टो, अहोरुअ चलणिथा य वोधव्वा । [ओ.नि. ६७७]
 अर्विभतर-वाहिणिर्यसणी य तह कंचुए चेव ॥ ४०८२ ॥
 उक्कच्छिय वेक्कच्छिय, संघाडी चेव खंधकरणी य । [ओ.नि. ६७८]
 १० ओहोवहिस्मि एते, अज्जाणं पण्णवीसं तु ॥ ४०८३ ॥
 पात्रकादीनि त्रयोदशोपकरणानि साधूनामिव द्रष्टव्यानि । चतुर्दशं तु चोलपट्टकस्थाने तासां कमठकं भवति, तच्चाष्टकभयमेकैकं संयतीनां निजोदप्रमाणेन विज्ञेयम् १४ । तथाऽ-
 वग्रहानन्तकं १५ पट्टः १६ अर्द्धोरुकं १७ चलनिका च बोद्धव्या १८, अभ्यन्तरनिवसनी १९ बहिर्निवसनी २० तथा कञ्चुकश्चैव २१ औपकक्षिकी २२ वैकक्षिकी २३ सङ्घाटी २४
 १५ स्कन्धकरणी २५ । एवमेतान्योधोपधौ आर्यिकाणां पञ्चविंशतिरुपकरणानि भवन्तीति
 ॥ ४०८० ॥ ४०८१ ॥ ४०८२ ॥ ४०८३ ॥ अथैतान्येव विवृणोति—

नावनिभो उग्गहणंतओ उ सो गुज्जदेसरअखड्डा ।

सो य पमाणेणोको, घण-मसिणो देहमासज्ज ॥ ४०८४ ॥

- इह 'अवग्रहः' इति योनिद्वारस्य सामयिकी संज्ञा, तस्यानन्तकं—वस्त्रमवग्रहानन्तकम्, गाथायां
 २० पुंस्त्वं प्राकृतत्वात्, तच्च 'नौनिभं' मध्यभागे विशालं पर्यन्तभागयोस्तु तनुकं गुब्बदेशरक्षार्थं
 क्रियते । तच्च गणनया एकम्, आर्चव-वीजपातसंरक्षणार्थं च घनं—घनवस्त्रेण, पुरुषसमानकर्कश-
 स्पर्शपरिहरणार्थं च मसृणं—मसृणवस्त्रेण क्रियते । प्रमाणेन च 'देह' स्त्रीशरीरमासाद्य तद् विधी-
 यते, देहो हि कस्याश्चित् तनुः कस्याश्चित् स्थूलः ततस्तदनुसारेण विधेयमित्यर्थः ॥ ४०८४ ॥

पट्टो वि होइ एको, देहपमाणेण सो उ भइयव्वो ।

- २५ (सर्वग्रन्थाग्रम्—२७०००)

छादंतोगगहणंतं, कडिचद्धो मल्लकच्छा वा ॥ ४०८५ ॥

- पट्टोऽपि गणनयैको भवति । स च पर्यन्तभागवर्तिवीटकवन्धवद्भूः, पृथुत्वेन चतुरङ्गुल-
 प्रमाणः समतिरिक्तो वा, दैर्घ्येण तु स्त्रीकटीप्रमाणः । स च देहप्रमाणेन भक्तव्यः, पृथुलकटी-
 भागाया दीर्घः सङ्कीर्णकटीभागायास्तु ह्रस्व इत्यर्थः । स चावग्रहानन्तकमुभयान्तयोराच्छादयन्
 ३० कटीवद्भूः सन् मल्लकक्षावद् ज्ञायते ॥ ४०८५ ॥

अहोरुगो वि ते दो, वि गिण्हिउं छादए कडीभागं ।

जाणुप्पमाण चलणी, असिच्चिया लंखियाए व ॥ ४०८६ ॥

व लघु ये. नं उपग्रहोपधिरुच्यन्ते. तमां जघन्यादिविभागनिरूपणेनाहं वक्ष्ये ॥ ४०९५ ॥

तत्र जघन्य नाहं—

पीढग णिसिञ्ज दंडगपमज्जणी घट्टए डगलमार्दी ।

पिप्पलग भ्रूयि णहरणि, सोहणगदुगं जहण्णो उ ॥ ४०९६ ॥

पीठकं काष्ठमयं छगणमयं वा । निवचा रजोहरणस्य सौत्रिकी औणिकी चेति द्विविधा । 5
'दण्डकप्रमार्जनी नाम' यथा वसतिः प्रमार्ज्यते । 'घट्टक' लिप्तपात्रमत्तणताकारकः पाषाणः ।
डगलजः—पुतगोञ्जोपयोगिनो लेष्टवः, आदिशब्दात् कुटुम्ब-आरादिपरिग्रहः । 'पिप्पलक'
सुरप्र । 'सूची' यथा वस्त्रं सीज्यते । 'नखहरणी' यथा नखा उद्ध्रियन्ते । 'शोधनकद्विक तु'
कर्णेगोधनं दन्तशोधनं चेति । एष जघन्य औपग्रहिकोपधि ॥ ४०९६ ॥ अथ मध्यममाह—

वांसत्ताणे पणगं, चिलिमिणिपणगं दुगं च संथारे ।

10

दंडादीपणगं पुण, मत्तगतिग पादलेहणिया ॥ ४०९७ ॥

चम्मतिगं पट्टदुगं, णायव्वो मज्झिमोवही एसो ।

अज्जाण वारए पुण, मज्झिमए होति अतिरित्तो ॥ ४०९८ ॥

वर्षात्राणाना पञ्चकम्—बालमयं सूत्रमयं नूचीमयं कुटुम्बीकं छत्रकं चेति । तत्र बालमय
सूत्रमयं च प्रतीतम्, सूची—ताडपत्रसूच्यादिरुम्पकः, कुटुम्बीकं पलाशपत्रमयम्, छत्रकं वंश-15
नयम् । चिलिमिलिपञ्चकम्—बालमयी सूत्रमयी वल्कमयी कटमयी दण्डमयी चेति, पञ्चापि
प्रथमोद्देशके' (सू० १८ गा० २३७४) विख्याताः । सत्तारकद्विकं शुषिरा-ऽशुषिरमेदात् ।
शुषिरस्तृणादिमयः, अशुषिरः काष्ठमयः । दण्डादिपञ्चकम्—दण्डको विदण्डको यष्टिविं-
ष्टिर्नालिका चेति । नात्रकत्रिकं तु खेल-प्रश्रवणोच्चारमात्रकमेदात् । पादलेखनिका वटोदुम्बर-
हस्त-ऽम्लिकाकाष्ठमयी वर्षासु कर्दमापनयनी ॥ ४०९७ ॥

20

चर्मत्रिकं पुनरिदम्—आस्तरणं प्रावरणसुपवेशनं च । दवानलादिभये यद् भूमावात्सीर्यते
प्ररम्भादिविकरणाया वा तदास्तरणम् । पट्टगदिकामये यत् प्राप्नियते तत् प्रावरणम्, यत्रागो-
रोगादिभिः कर्णैरुपविद्यते तदुपवेशनम् । अथवा कृत्तिः तलिका वद्धश्चेति चर्मत्रिकम् ।
पट्टदिकम्—सत्तारपट्ट उच्चरपट्टश्च, अथवा पर्यस्तिकापट्टः सत्ताहपट्टश्चेति । तत्र पर्यस्तिकापट्टो
योग्यतः उच्यते । सत्ताहपट्टस्तु विहारे उपधेः गरीरेण सह बन्धनार्थः । एष मध्यम 25
उपग्रहोपधिः साधूनां ज्ञातव्यः । आर्याणामप्येवमेव, नवरम्—तासां जनमध्य एवोपाश्रयस्या-
नुनान्तात् सत्सागारिके वसन्तीनां प्रश्रवणव्युत्सर्जनानन्तरमुदकस्पर्शनार्थं वारको मध्यमोपधा-
वनिरित्तो भवति ॥ ४०९८ ॥ अथोक्तमाह—

अक्खा संथारो या, दुविहो एगंगिएतरो चेव ।

पोत्थगपणगं फलगं, वित्तियपदे होति उक्कोसो ॥ ४०९९ ॥

30

'अज्जा' अनुयोगदाने गुरुणां भङ्गचारणिकार्थसुचकरणम् । सत्तारको द्विविधः—एक-
त्रिक इतरम् । तत्रैकात्रिकः—तिनिगादिक, पट्टरूपः, इतरः—द्वरकावयद्वकम्बिकामयः ।

१ वात्ताताणे त. ना० ॥ २ के व्याख्या० ना० ना० ॥

क्रियन्ते । चतस्रोऽपि च गणनाप्रमाणेनैकमेव रूपं गण्यते, युगपत् परिभोगाभावान् ॥ ४०९० ॥

संधकरणी उ चउहत्थनित्थरा पायविहुतरस्सद्धा ।

खुजकरणी उ कीरति, रूववतीणं कुडुहहेउं ॥ ४०९१ ॥

स्कन्धकरणी चतुर्हस्तविस्तारा समचतुरस्रा प्रावरणस्य वातविधुतरक्षणार्थं चतुष्फला स्कन्धे ऽकृत्वा प्राणियते । रूपवतीनां च संयतीनां कुटुम्भेतोः कुब्जकरण्यपि क्रियते, प्रष्टदेशे संवर्तितया औपकक्षिकी-वैकक्षिकीनिबद्धया तथा विरूपतापादनाय कुटुम्भं विधीयत इति भावः ॥ ४०९१ ॥ उपसंहरन्नाह—

संघातिमेतरो वा, सञ्चोऽवेसो समामओ उवशी ।

पासगवद्धमञ्जुसिरो, जं चाऽऽइण्णं तगं णेयं ॥ ४०९२ ॥

10 सर्वोऽपि 'एषः' अनन्तरोक्त उपधिः समासतो द्विधा—सङ्घातिम इतरश्च । द्विधादिखण्डानां मीलनेन निष्पन्नः सङ्घातिमः, 'इतरः' तद्विपरीतोऽसङ्घातिमः । अयं च 'पात्रकवद्धः' कसावद्धः तथा 'अशुषिरः' गृहिसीवनिकारहितः प्रतिथिगमलवर्जितो वा । यच्चान्न द्रव्य-क्षेत्र-काल-भावेषु संबिन्नगीतार्थैः पूर्वसूरिभिराचीर्णं तत् सर्वमपि 'ज्ञेय' सम्यग्गुणादेयतया मन्तव्यम् ॥ ४०९२ ॥ अथ जिनकल्पिकादीनामुपधेरुत्कृष्टादिविभागमाह—

15 उक्कोसओ जिणाणं, चउव्विहो मज्झिमो वि य तहेव । [नि. गा. १४१०-१६]
जहण्णो चउव्विहो खलु, एत्तो थेराण वोच्छामि ॥ ४०९३ ॥

त्रयः कल्पाः प्रतिग्रहश्चेति जिनकल्पिकानामुत्कृष्ट उपधिश्चतुर्विधः । एवं मध्यमोऽपि रजोहरण-पटलक-पात्रवन्ध-रजस्त्राणभेदात् चतुर्विधः । जघन्योऽपि मुखपोतिका-पौदकेसरिका-गोच्छक-पात्रस्थापनभेदात् चतुर्विधः । इत ऊर्द्धं स्थविरकल्पिकानां वक्ष्यामि ॥ ४०९३ ॥

20 उक्कोसो थेराणं, चउव्विहो छव्विहो य मज्झिमओ ।
जहण्णो चउव्विहो खलु, एत्तो अज्जाण वोच्छामि ॥ ४०९४ ॥

उत्कृष्टो जघन्यश्च जिनकल्पिकानामिव द्रष्टव्यः । नवरं मध्यमः पट्टविध इत्थम्—रजोहरणं पटलकानि पात्रकवन्धो रजस्त्राणं मात्रकं चोलपट्टकश्चेति । [इत ऊर्द्धमार्याणां वक्ष्यामि] ॥ ४०९४ ॥

25 उक्कोसो अट्टविहो, मज्झिमओ होइ तेरसविहो उ ।
जहण्णो चउव्विहो खलु, एत्तो उ उवग्गहं वोच्छं ॥ ४०९५ ॥

आर्याणामुत्कृष्ट उपधिरष्टविधः—त्रयः कल्पाः ३ प्रतिग्रहः ४ अभ्यन्तरनिवसनी ५ बहिर्निवसनी ६ सङ्घाटिका ७ स्कन्धकरणी ८ चेति । मध्यमैस्त्रयोदशविधो भवति, तद्यथा—रजोहरणं १ पटलकानि २ पात्रकवन्धः ३ रजस्त्राणं ४ मात्रकं ५ कमठकम् ६ अवग्रहानन्तकं ७ ३० पट्टः ८ अधोर्लकः ९ कञ्जुकः १० चलनिका ११ औपकक्षिकी १२ वैकक्षिकी १३ चेति । जघन्यश्चतुर्विधः—मुखपोतिका पात्रकेसरिका गोच्छकः पात्रस्थापनं चेति । इत ऊर्द्धमतिरिक्तो

१ °णी व की° ताभा° ॥ २ °सीए कु° ताभा° ॥ ३ °पात्रके° सो° ॥ ४ पादके° भा° को° ताडी° ॥

तत्र च वद्धे पूयादिभिरुपलिप्ते धावनविधिमाह—

पूय-रसिगा उवस्सएँ, धोव्वति असहुस्स पड्डों रुहरिं च ।

उग्गह पड्डं च सहू, वीयारे लोहियं धुवति ॥ ४१०३ ॥

पूय-रसिके अस्वाध्यायिकं न भवतीति कृत्वा ते उपाश्रयः एव धान्येते । यो भगन्दरा-
दिदोगवान् वहिर्गन्तुमसहिष्णुस्तस्य पट्टो रुधिरं चोपाश्रये क्वचिद् मात्रके धान्यते, ततस्तद्भावनं ४
हस्तगताद् वहिः परिष्ठाप्यते । अथासौ वहिर्गन्तुं सहिष्णुस्ततो विचारभूमौ गतः स्वयमेवावग्रह-
पट्टकं रुधिरं च धावति ॥ ४१०३ ॥ पट्टवन्धने त्रिधिमाह—

ते पुण होंति दुगादी, दिवसंतरिएहिं बज्झए तेहिं ।

अरुणं इहरा कुच्छइ, ते वि य कुच्छंति णिचोछा ॥ ४१०४ ॥

‘ते पुनः’ अवग्रहानन्तक-पट्टाः ‘द्विकादयः’ द्वि-त्रिप्रभृतिसङ्ख्याकाः कर्त्तव्याः, तैर्दिवसान्तरि-
तैर्त्रयो वध्यते । किमुक्तं भवति ?—येनावग्रहानन्तकेन पट्टकेन वा अथ त्रयो वद्धः द्वितीयदिने
स उन्मोच्य प्रक्षाल्य चापरिमोच्यो विधेयः, यः पुनराद्यदिने न परिमुक्तः तेन तस्मिन् दिने
त्रयो बन्धनीयः । ‘इतरथा’ प्रतिदिनं तेनैव पट्टेन बन्धे दीयमाने ‘अरुणं’ त्रयः ‘कुच्यति’ पूति-
भावमुपगच्छति, ‘तेऽपि च’ पट्टाः प्रतिदिनं वध्यमानतया नित्यं—सदैवाद्वाः सन्तः कुच्यन्ति,
अतो व्यादयः पट्टाः कर्त्तव्याः ॥ ४१०४ ॥

15

सूत्रम्—

कप्पइ निग्गंधीणं उग्गहणंतगं वा उग्गहपट्टगं वा

धारित्तए वा परिहरित्तए वा ११ ॥

१ अस्य व्याख्या प्राग्वत् । २ अत्र भाष्यविस्तरः—

निग्गंधीण अणिण्हणें, उचरो गुरुगा य आयरियमादी ।

20

तच्चणिय ओगाहण, णिवारणऽण्णेसि ओहसणं ॥ ४१०५ ॥

निर्ग्रन्थीनामवग्रहानन्तकस्य पट्टकस्य वा अवग्रहे चतुर्गुणाः । इदं सूत्रमाचार्यः प्रवर्त्तिन्या
न कथयति चत्वारो गुरवः । प्रवर्त्तिनी संयतीनां न कथयति चत्वारो गुरवः । आर्थिका न
प्रतिशृण्वन्ति मासलघु । भिक्षादौ गच्छन्ती यद्यवग्रहानन्तक पट्टकं वा न गृह्णाति तत एते
दोषाः—तच्चणिकस्य—रुधिरस्य भिक्षा गच्छन्त्याः ‘अवगाहन’ प्रसरणम् अन्येषु दिवसेष्व-
वग्रहानन्तक-पट्टाभ्यां निवारितमासीत् परं तद्विवसमगृहीतयोस्तयो रुधिरमवगाढम्, ततो
लोकस्तद् दृष्ट्वा उपहसनं कुर्यात् ॥ ४१०५ ॥ कथम् ? इति चेद् उच्यते—

भिक्षाया गयाएँ निग्गंधं, रुहरिं दट्टुमसंजता वदे ।

धिगहो ! वत ! केणऽयं जणो, दोसमिणं असमिक्ख दिक्खिओ ॥ ४१०६ ॥

भिक्षाया गतायास्तस्या रुधिरं निर्गतं दृष्ट्वा असंयता वदेषुः—‘वत !’ इत्यामन्त्रणे, भो भो ३०
लोक ! धिगहो ! कष्टम्, केनायं सीलक्षणो जनोऽयं दोषमसमीक्ष्य दीक्षितः ? ॥ ४१०६ ॥

१ २ ३ एतदन्तर्गतं पाठः भा० नास्ति ॥ २ अथ भा० भा० ३० ३० ॥

प्रथमपदमुत्सर्गः तदपेक्षया द्वितीयपदम्—अपवादस्तत्र प्राशक्तस्वरूपं पुस्तकपञ्चकं गृह्यते, 'फलकं नाम' पट्टिका यस्यां लिखित्वा पठ्यते । एष उत्कृष्ट औपग्रहिकोपधिर्मन्तव्यः ॥ ४०९९ ॥

॥ भिन्नाभिन्नवस्त्रप्रकृतं समासम् ॥

अ व ग्र हा न न्त का व ग्र ह प ङ्क क प्र कृ त म्

5 सूत्रम्—

नो कल्पइ निगंथाणं उग्राहणंतं वा उग्राहपट्टं
वा धारित्तए वा परिहरित्तए वा १० ॥

अथास्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

उभयमि वि अविसिद्धं, वत्थग्राहणं तु वणिणयं एयं ।

10 जं जस्स होति जोगं, इदाणि तं तं परिकहेति ॥ ४१०० ॥

उभयं—भिन्ना-ऽभिन्नसूत्रद्वयम् एतस्मिन् 'अविशिष्टम्' 'इदं साधूनां कल्पते न कल्पते वा' इत्यादिविशेषरहितम् 'इदम्' ('एतत्') अनन्तरोक्तं वस्त्रग्रहणं वर्णितम् । इदानीं तु यद् यस्य संयतस्य संयत्या वा योग्यं तत् तत् सूत्रेणैव साक्षात् परिकथयतीति ॥ ४१०० ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—नो कल्पते निर्ग्रन्थानाम् 'अवग्रहानन्तकं वा' गुह्य-
15 देशपिधानवस्त्रम् 'अवग्रहपट्टकं वा' तस्यैवाच्छादकपट्टं धारयितुं वा परिहर्तुं वा इति सूत्र-
सङ्केतार्थः ॥ अथ निर्युक्तिविस्तरः—

निगंथोग्राहधरणे, चउरो लङ्गुगा य दोस आणादी ।

अतिरेगउवहि तह लिंगमेद बितियं अरिसमादी ॥ ४१०१ ॥

निर्ग्रन्थानामवग्रहानन्तक-पट्टयोर्वीरणे चत्वारो लघुभासाः आज्ञादयश्च दोषाः, अतिरिक्तो-
20 पधित्वादधिकरणं भवेत् । तथा लिङ्गभेदः कृतो भवति, साध्वीनां लिङ्गमाश्रितं भवतीत्यर्थः ।
द्वितीयपदविषयम् अशरीरगादिकं तत्रावग्रहानन्तकं पट्टकं वा धारयेत् ॥ ४१०१ ॥

द्वितीयपदमेव भावयति—

भगंदलं जस्सऽरिसा व णिच्चं, गलंति पूयं लसि सोणियं वा ।

उड्ढाह-सज्झाय-दयाणिमित्तं, सो उग्राहं बंधति पट्टमां च ॥ ४१०२ ॥

25 'भगन्दरः' पुतसन्धौ ऋणविशेषोऽर्शोति वा यस्य नित्यं पूयं वा रसिकां वा शोणितं वा गलन्ति सः 'उड्ढाह-स्वाध्याय-दयानिमित्तम्' 'अहो ! अमी ईदृशाः <1> एव पापोपहता रोगाभि-
भूतवपुषः प्रवृज्यां प्रतिपद्यन्ते' इत्यादिक उड्ढाहो मा भूत्, तथा शोणिते परिगलति स्वाध्यायः
कर्तुं न कल्पते, पूय-रसिका-शोणितगन्धाम्राणाञ्च कीटिकादिप्राणिनामभिलीयमानानामुपधातो
भवेत्, अतोऽवग्रहानन्तकं पट्टकं वा बध्नाति ॥ ४१०२ ॥

१ वा अवग्रहपट्टकं वा धारयि० भा० ॥ २ ०यं रसि मो० ले० ॥ ३ <1> एतच्चिह्नान्तर्गत.
पाठः तादी० मो० ले० हे० नास्ति ॥

एका दुवे य अविही, चतुर्गुरु आणा य अणत्रया ॥ ४११२ ॥

अवग्रहानन्तकादिभिर्विना भिक्षा निर्गच्छन्ति. दुर्निवसिता वृद्धः उखलनिवसिता वा भिक्षां पर्यटति, एका वा द्वे वा भिक्षायां गच्छतः, एष सर्वोऽप्यविर्गच्छ्यते । अत्र च चतुर्गुरुकाः, आज्ञा च भगवतां विराधिता स्यात्, 'अनवस्था च' एकामविधिना निर्गच्छन्तीं दृष्ट्वा अन्याऽपि निर्गच्छतीत्येवंलक्षणा भवति ॥ ४११२ ॥ तथा—

6

मिच्छत्त पवडियाए, वाएण व उदुयम्मि पाउरणे ।

गोयसगाया व गहिया, धरिसणदोसे इमे लहति ॥ ४११३ ॥

अवग्रहानन्तकादिभिर्विना भिक्षां गता सहसा मूर्च्छादिना प्रपतेत् । ततः प्रपतिताया वातेन वा प्रावरणे समुद्धूतेऽप्रावृत्तत्वं दृष्ट्वा लोको मिथ्यात्वं गच्छेत्, यथा—नास्त्यमीषाममुष्य दोषस्य प्रतिषेधः, कथमन्यथेयमित्थं निर्गच्छेत् ? । गोचरगता वा काचिदविधिनिर्गता केनचिद् 10 विटेन गृहीता धर्षणदोषान् 'अमून्' वक्ष्यमाणान् लभते । ते चोपरि दर्शयिष्यन्ते (गा० ४११६-१८) ॥ ४११३ ॥

अथ विधिनिर्गमे गुणमाह—

अहोरुगा-दीहणियासणादी, सारक्खिया होति पदे वि जाव ।

तिण्हं पि बोलेण जणोऽभिजातो, एकंघरा खिप्पमुवेति णासं ॥ ४११४ ॥ 15

याऽर्होरुग-दीर्घनिवसन्त्यादिभिः सुप्रावृता निर्गता सा केनचिद् धर्षितुमारब्धाऽपि पदावपि यावत् संरक्षिता भवति, तिसृणां च संयतीनां बोलेन 'अभिजातः' शिष्टो जनो भूयान् मिलतीति शेषः । या पुनरेकाम्बरा निर्गच्छति सा 'क्षिप्रं' शीघ्रं 'विनाशं' संयमपरिभ्रंशमुपैति ॥ ४११४ ॥

उव्वेछिण्ण गुज्झमपस्सतो से, हाहकितस्सेव महाजणेणं ।

20

धिद्धिं चिं ओथुक्कित-तालियस्सा, पत्तो समं रण्णद्वो व वेदो ॥ ४११५ ॥

विधिनिर्गतायाः केनचित् प्रत्यनीकेन 'उद्वेछिते' उत्सारितेऽपि बाह्योपकरणे यावदसौ गुह्यं न पश्यति तावद् महाजनेन हाहाकृतो धिग्धिगिति भग्नपूर्वकं च ओथुक्कितः—गाढं जुगुप्सितस्ताडितश्चासौ, ततस्तस्यैवंविधां विडम्बनां प्रापितस्य 'वेदः' मोहोदयोऽरण्यद्वय इव सद्यः शमं प्राप्नोति ॥ ४११५ ॥ अथाविधिनिर्गमने दोषानाह—

25

तत्थेव य पडिबंघो, पडिगमणादीणि जाणि ठाणाणि ।

डिंडी य बंमचेरे, विधिणिग्गमणे पुणो वोच्छं ॥ ४११६ ॥

येन सा अविधिनिर्गता धर्षिता तत्रैव 'प्रतिबन्धः' अनुरागो भवेत् । तदनुरक्ता च सती प्रतिगमनादीनि यानि स्थानानि करोति तन्निष्पन्नं प्रवर्तिन्याः प्रायश्चित्तम् । ऋतुसमयगृहीता-याश्च कस्याश्चिद् डिण्डिमबन्धो भवेत्, ततश्च महती प्रवचनापभ्राजना । ब्रह्मचर्यविराधना च 30

१ < १ > एतदन्तर्गतः पाठः भा० कां० एव वर्तते ॥ २ 'णियंस' तामा० ॥ ३ तामा० विनाऽन्यत्र—
त्ति उरुक्किं मो० त० । त्ति ओल्लुक्किं भा० डे० । त्ति उल्लुक्किं तादी० कां० । त्ति तो
रुक्किं ब्रह्मचर्ये ॥ ४ 'कं च शुक्किं भा० विना ॥

अपि च—

छक्कायाण विराहण, पट्टिगमणादीणि जाणि ठाणाणि ।

तन्भाव पिच्छिऊणं, वितियं असती अहव जुण्णा ॥ ४१०७ ॥

शोणिते परिगलति षट्कायानां विराघना भवति । सा च 'यद् द्रष्टव्यं तद् दृष्टम्' इति कृत्वा प्रतिगमना-ऽन्यतीर्थिकगमनादीनि यानि स्थानानि कुर्यात् तन्निष्पन्नं प्रवर्तिन्याः प्रायश्चित्तम् । स चासौ—शोणितपरिगलनलक्षणो भावश्च तद्भावं 'प्रेक्ष्य' विलोक्य तरुणा उपसर्ग-येयुरिति वाक्यशेषः । द्वितीयपदमत्रामिधीयते—“असद्” ति नास्त्यवग्रहानन्तकम्, अथवा जीर्णा स्थविरा सा संयती अतो विद्यमानमपि न गृहीयादपि ॥ ४१०७ ॥

अथेदमेव भावयति—

10 दिट्ठं अदिट्ठव्व महं जणेणं, लज्जाएँ कुज्जा गमणाइमाइं ।

लज्जाएँ भंगो व हवेज तीसे, लज्जाविणासे व स किं न कुज्जा ॥ ४१०८ ॥

'यद् भूमाद्रष्टव्यं तद् दृष्टं ज्ञावद् जनेन, अतो नाहमत्र स्थातुं शक्नोमि' इति कृत्वा लज्जाया 'गमनादीनि' गृह्णासाश्रयणादीनि कुर्यात्, यद्वा 'तस्याः' संयत्या लज्जाया भङ्गो भवेत्, लज्जाविनाशे च सा किं नामाकृत्यं न कुर्यात् ? ॥ ४१०८ ॥ तथा—

15 तं पासिउं भावमुदिण्णकम्मा, पेहेज सँजेज व सा वि तत्थ ।

तं लोहिंयं वा वि सरक्खमादी, विज्जा समालम्भऽभिजोययंति ॥ ४१०९ ॥

'तं' रुचिरपरिगलनरूपं भावं दृष्ट्वा केचित् तरुणा उदीर्णकर्माणश्चतुर्थप्रतिसेवनार्थं प्रेरयेयुः । 'साऽपि च' संयती तत्र 'सँजेत्' सङ्गं कुर्यात् । यद्वा तद् लोहितं 'सरजस्कादयः' कापालिकप्रभृतयः 'समालम्भ्य' गृहीत्वा विद्याप्रयोगेण 'अभियोजयन्ति' वशीकुर्वन्ति ॥ ४१०९ ॥

20 यत एवमतः—

अंतो घरस्सेव जतं करेती, जहा णडी रंगमुवेउकामा ।

लज्जापहीणा अह सा ज्जणोधं, संपप्प ते ते पकरेति हावे ॥ ४११० ॥

यथा 'नटी' रङ्गनर्तकी 'रङ्गं' नाट्यस्थानमुपेतुकामा गृहस्यैव 'अन्तः' मध्ये 'जयं' लज्जाया अभिभवं करोति, 'अथ' अनन्तरं सा लज्जाप्रहीणा सती 'जनौघं' जनसमुदायं सम्प्राप्य 'तान्' तान् भावान् अङ्गविक्षेपादीन् प्रकरोति; एवं संयत्यपि भिक्षा गन्तुमनाः प्रतिश्रयमध्य एवावग्रहानन्तकदिभिरुपकरणैरात्मानं सुप्तावृत्तं करोति, ततो भिक्षां पर्यटन्ती तरुणादिष्ववलोकमाने-ष्वपि सुखेनैव लज्जा पराजयते ॥ ४११० ॥ अथ द्वितीयपदमाह—

असईय णंतगस्स उ, पणवण्णुत्तिणिगा व ण उ गिण्हे ।

निगममणं पुण दुविहं विधिं अविही तत्थिमा अविही ॥ ४१११ ॥

30 अवग्रहानन्तकस्याभावे पञ्चपञ्चाशद्वर्षेभ्य उत्तीर्णा वा सयती प्रम्लानयोनिकतया न गृहीयादपि । इह च भिक्षाया निर्गमनं द्विविधम्—विधिना अविधिना च । तत्र तावदयमविधिः ॥ ४१११ ॥

उगमहमादीहि विणा, दुणियत्था वा वि उक्खुलणियत्था ।

१ भञ्जेज मो० त० ॥ २ 'प्रवहन्' रूपं मो० ॥ ३ 'भञ्जेत्' भा० विना ॥

वंशाग्रनर्तकी ४ 'कदलीस्तम्भः' प्रतीतः ५ ॥ ४१२१ ॥ तत्र योधदृष्टान्तमाह—

वणिओ पराजितो मारिओ व संखे अवम्मितो जोहो ।

सावरणे पडिपक्खो, भयं च कुरुते विवक्खस्स ॥ ४१२२ ॥

योधः 'सङ्खे' सङ्ग्रामे अवर्मितः प्रविशन् व्रणितः पराजितो मारितो वा जायते । 'व्रणितो नाम' परैः प्रहारजर्जरीकृतः, 'पराजितः' पराभक्तः, 'मारितः' पञ्चत्वं प्रापितः । यस्तु सावरण- 5 स्तस्य प्रतिपक्षो वक्तव्यः । किमुक्तं भवति ?—यः सन्नाहं पिनह्व रणशिरसि प्रविशति स न प्रहौरर्जरीभवति, न वा पराजीयते, न वा मरणमासादयति, प्रत्युत विपक्षस्य भयं कुरुते; एवमार्याऽपि यथोक्तोपकरणप्रावरणमन्तरेण भिक्षां प्रविष्टा तरुणैरुपद्रूयते, सुभावृता तु सर्व- 10 थैव तेषामगम्या भवति ॥ ४१२२ ॥

उक्तो योधदृष्टान्तः । सम्प्रति मुरुण्डजङ्घदृष्टान्तं गाथाचतुष्टयेनाह—

10

विहवससा उ मुरुंडं, आपुच्छति पव्वयामसं कत्थ ।

पासंडे य परिकवति, वेसग्गहणेण सो राया ॥ ४१२३ ॥

डोंवेहिं च धरिसणा, माउग्गामस्स होइ कुसुमपुरे ।

उग्गवणा पव्वणे, णिवारणा पावक्कममाणं ॥ ४१२४ ॥

उज्जसु चीरे सा यावि णिवपहे मुयति जे जहावाहिं ।

15

उच्छुरिया णडी विव, दीसति कुप्पासगादीहिं ॥ ४१२५ ॥

धिद्धिक्तो य हाहक्तो य लोएण तज्जितो मेंटो ।

ओलोयणट्टिणेण य, णिवारितो रायसीहेण ॥ ४१२६ ॥

कुसुमपुरे नगरे मुरुण्डो राया । तस्स भगिणी विहवा । सा अन्नया रायं पुच्छइ— 20 अहं पव्वइउकामा, तो आइसह कत्थ पव्वयामि ? ति । तओ राया पासंडीणं वेसग्गहणेण 20 परिकलं करेइ । हत्थिमिंठा सदिट्ठा, जहा—पासंडिमाउग्गामेसु हत्थिं सन्निज्जाह, भणिज्जाह य—पोत्तं मुयाहि, अन्नहा इमिणा हत्थिणा उवह्वेस्सामि ति, एकम्मि य मुक्के मा ठाहिह, ताव गहग्गहावेह जाव सब्बे मुक्का । तओ एगेण मिंठेण चरियाए रायपहे तहा कयं जाव नग्गीभूया । रत्ता सब्बं दिट्ठं । नवरं अज्जा विहीए पविट्ठा । रायपहोत्तिण्णाए हत्थी सन्निओ— 25 गुयसु पुत्तं ति । तीए पढमं मुहपोत्तिया मुक्का, ततो निसिज्जा, एवं जाणि जाणि बाहिरिस्सणि 25 चीवारणि ताणि ताणि पढमं मुयइ, जाव बह्वहि वि मुक्केहि नडी विव कंचुकादीहि सुप्पाउया वीसइ ताहे लोगेण अक्कंदो कओ—हा पाव ! किमेवं महासइतवस्सिणं अभिद्वेसि ? ति । रत्ता वि ओलोयणट्टिणेण वारिओ, चित्तिं च—एस धम्मो सब्बुदिट्ठो । अन्नेण य वहुजणेण कया सासणस्स पसंसा ॥

अथाक्षरार्थः—विधवा स्वसा मुरुण्डं राजानमापृच्छति—कुत्राहं प्रव्रजामि ? इति । ततः 30 स राजा वेषग्रहणेन पाषण्डिनः परीक्षते । परीक्षार्थमेव च 'डोम्बै' हस्तिमिष्ठैः कुसुमपुरे 'मातृ- 35 ग्रामस्य' पाषण्डिस्त्रीजनस्य धर्षणा भवति, वर्त्तमाननिर्देशस्तत्कालपेक्षया । तदानीं च प्रवचनस्य 'उद्भावना' प्रभावना समजनि । ये च पापकर्मणः संयतीरभिद्रवितुमिच्छन्ति तेषां निवारणा

परिस्तुदैव तस्याः सञ्जायते । विधिनिर्गमने च 'पुनः' भूयोऽपि गुणान् वक्ष्ये ॥ ४११६ ॥

एतच्च सांन्यासिकीकृत्य प्रथममविधिनिर्गमने दोषशेषमाह—

न केवलं जा उ विहम्मिआ सती, सवच्चतामेति मधृमुहे जणे ।

उवेति अन्ना वि उ वचपत्तत्, अपाउता जा अणियंसिया य ॥ ४११७ ॥

५ न केवलं यैव 'सती' साध्वी 'विधर्मिता' शीलधर्मात् च्याविता सैव 'मधुमुखे जने' दुर्जन-
लोके 'सवाच्यता' सकलद्वतामुपगच्छति, 'अन्याऽपि' एतद्वारिकाऽपि 'वाच्यपात्रतां' वचनी-
ययोग्यतामुपैति या 'अपावृता' औपकक्षिक्याद्युपरितनोपकरणरहिता 'अनिवसिता च' अव-
ग्रहानन्तकाद्यधस्तनोपकरणवर्जिता भवति ॥ ४११७ ॥ किञ्च—

ण भूसणं भूसयते सरीरं, विभूसणं सील हिरी य इत्थिए ।

१० गिरा हि संखारज्ज्या वि संसती, अपेसला होइ असाहुवादिणी ॥ ४११८ ॥

'भूषणं' हारादिकं पिनष्टमानं शरीरं न भूषयति, किन्तु 'शीलं' ब्रह्मचर्यं 'हीश्च' लज्जा एत-
देव द्वयं स्त्रिया विभूषणम् । अमुमेवार्थं प्रतिवस्तूपमया द्रवयति—'गीः' वाणी सा संस्कारयु-
क्ताऽपि 'संसदि' समार्या यदि 'असाधुवादिनी' जकार-मकाराद्यसम्भ्रमलापिनी तदा 'अपेसला'
शिष्टजनजुगुप्सनीयतया न शोभना भवति; एवमियमपि स्त्री हारादिविभूषिताऽपि यदि
१५ शील-लज्जाविकला तदा शिष्टजनस्य जुगुप्सनीया भवति, अतः स्त्रियाः शीलं लज्जा च विभू-
षणम् ॥ ४११८ ॥ एतच्च शील-लज्जाद्वयं संन्यासा विधिप्रावरणे भवति अतस्तदेवाभिधित्पुराह—

पट्टऽङ्गोरुय चलणी, अंतो तह बाहिरा णियंसणिया ।

संघाटि खुज्जकरणी, अणागते चेव सतिकाले ॥ ४११९ ॥

पट्टकोऽधोर्लक्ष्मलनिका अन्तर्निवसनी बहिर्निवसनी सङ्घाटिका कुब्जकरणी उपलक्षणत्वा-
२० दवग्रहानन्तकं कञ्चुक औपकक्षिकी वैकक्षिकी चानागत एव 'सत्काले' भिक्षासमये दृढतरमेता-
न्युपकरणानि साध्या प्रावरणीयानि ॥ ४११९ ॥ इदमेव विभावयिषुराह—

उग्गाहणमादिएहिं, अज्जाओ अतुरियाउ भिक्खस्स ।

जोहो च्च लंखिया वा, अणिण्हणे गुरुम आणादी ॥ ४१२० ॥

अवग्रहानन्तकादिभिरुपकरणैः 'आर्याः' संन्यस्यो भिक्षोऽस्वरिता आत्मानं भावयन्ति । क
२५ इव ? इत्याह—योध इव लङ्घिकेव वा । यथा योधः सङ्ग्रामशिरसि प्रवेष्टुमनाः सज्जं
पिनष्टति, यथा च लङ्घिका रङ्गमुवं प्रविशन्ती पूर्वं चलनिकादिना गुडापिनद्धमिवात्मानं
करोति, एवमार्याऽप्यवग्रहानन्तकादिसुप्रावृता निगच्छति । अथैतान्युपकरणानि न गृह्णाति
ततश्चतुर्गुणा आज्ञादयश्च दोषाः ॥ ४१२० ॥ अथ विशेषज्ञापनार्थमिदमाह—

जोहो मुरंडजङ्गे, णाडहणी लंखिया कतलिसंघो ।

३० अज्जाभिकखग्गहणे, आहरणा हौति णायव्वा ॥ ४१२१ ॥

आर्याया भिक्षाग्रहणे यद् उपकरणप्रावरणं तत्रैतान्युदाहरणानि ज्ञातव्यानि । तद्यथा—
'शेषः' प्रतीतः १ 'मुरुण्डजङ्गे' मुरुण्डस्य गङ्गो हस्ती २ 'णाटकिनी' नर्चकी ३ 'लङ्घिका'

येन सा धर्षितुमारब्धा स लोकेन वा त्रिकाङ्गपुरस्सरं वारितः, स्वयं वा 'तां' संयती 'मुनेपत्न्यां' सुपावृता दृष्ट्वा सुहृष्टममीषां धर्मरहस्यम्' इति कृतवोपग्रान्तः सन् सविस्सयः पश्चात् तां संयतीं क्षामयति ॥ ४१३१ ॥

णामोग पमादेण च, असती पट्टस्स णिग्गया गहणे ।

विहिणिग्गतमाहच्च व, बाहाडितधाडणे गुरुणा ॥ ४१३२ ॥

5

सा कदाचिद् 'अनाभोगेन' अत्यन्तविस्मृत्या 'प्रमादेन वा' विकथा-निद्रादिप्रमत्ततया अवग्रहपट्टस्य वा अभावे एवमेव भिक्षार्थं निर्गता, एवम् <१> 'विधिनिर्गता केनचिद् धर्षिता, <२> विधिनिर्गता वा "आहच्च" कदाचित् प्रच्छन्नेऽवकाशे गृहीता ततो गुरुणा यतनया निवेदनीयम् । अथ सा कदाचिद् बाहाडिता ततो यत्नां धाटयति—निष्काशयतीत्यर्थः तस्य चतुर्गुरुकाः ॥ ४१३२ ॥ कुतः ? इत्याह—

10

निज्जूढ पटुड्ढा सा, भेंणेइ एतेहिं चैव कतमेतं ।

राय-गिहीहि सयं वा, तं च पसासंति मा वितियं ॥ ४१३३ ॥

सा 'निर्बुद्धा' निष्काशिता सती साधूनामुपरि प्रद्वेषं यायात्, प्रद्विष्टा च भणति—एतैरेव श्रमणैरित्थं ममैतत् कृतमिति, ततो न परित्यक्तव्या । येन च धर्षिता तमनवस्थाप्रसङ्गवारणार्थं राज्ञा प्रशासयन्ति, गृहिभिर्वा शिक्षयन्ति । यदि प्रभवस्ततः स्वयमपि शासन्ते, 'मा द्वितीयं 15 वारमित्थं प्रवर्षतामयम्' इति कृत्वा ॥ ४१३३ ॥ अथ तस्याः सारणविधिमाह—

दुविहा णायमणाया, अगीयअणाय सण्णिमादीसु ।

सब्भामे सिं कहिते, सारिंती जा थणं पियती ॥ ४१३४ ॥

या बाहाडिता सा द्विविधा—ज्ञाता अज्ञाता च, ज्ञातगर्भा अज्ञातगर्भा चेत्यर्थः । तत्र या अज्ञाता सा अगीतार्थी यथा न जानन्ति तथा संज्ञी—श्रावकस्तदादिकुलेषु स्थाप्यते, तेषां संज्ञि- 20 प्रभृतीनां सद्भावः प्रथममेव कथयितव्यः, कथिते च सद्भावे ते माता-पितृसमानतया तां तावत् 'सारयन्ति' प्राशुकेन प्रत्यवतारेण पालयन्ति यावत् तदीयं कल्पस्थभाण्डं स्तन्यं पिबति, स्तन्य-पात्राच्च निवर्तत इत्यर्थः ॥ ४१३४ ॥

जत्थ उ जणेण णातं, उवस्सए चैव तत्थ ण य भिक्खं ।

किं सका छड्डेउं, वेंति अगीते असति सड्डे ॥ ४१३५ ॥

25

यत्र तु जनेन ज्ञातम् यथा—एषा बाहाडिता, तत्रोपाश्रय एव स्थाप्यते, न श्रावकादिकु- 25 लेषु । न च सा भिक्षां हिण्डापयितव्या, किन्तु शेषसाध्वीभिः साधुभिर्वा तस्याः प्रायोग्यं भक्त-पानमानीय दातव्यम् । यद्यगीतार्थी भणन्ति—किमेवमीदृश्याः सद्ग्रहः कियते ? ततः सूरयो ब्रुवते—यदि नाम न सङ्गृह्यते ततः कथयत किं साम्प्रतमेषा शक्या परित्यक्तुम् ? ।

अथैवं प्रज्ञापिता अपि ते न प्रतिपद्यन्ते ततः श्राद्धान् प्रज्ञापयन्ति ॥ ४१३५ ॥ यथा— 30

दुरतिकर्मं खु विधियं, अवि य अकामा तवस्सिणी गहिता ।

१ 'दृष्टोऽमीषां धर्मः' इति सा० ॥ २ <१> एतच्चिह्नान्तर्गतं पठ० भा० का० एव वर्तते ॥ ३ निच्छूढ भो० तादी० ॥ ४ भणिज्ज एते० तामा० ॥

जाता, 'न शक्यन्ते अमरेवविधेन वेधेण छलयितुम्' इति कृत्वा । कथं पुनरेतत् संबृत्तम् ? इत्याह—“उञ्जसु चीरे” इत्यादि, विविनिर्गता मयनी मिष्टेनाभिहिता—‘उञ्ज’ परित्यज चीवराणि । साऽप्येवमभिहिता ‘नृपपथे’ राजमार्गे यानि यथावहिरुपकरणानि तानि तथा मुञ्चति । एवं बहुषु वस्त्रेषु मुक्तेष्वपि यदा सा नदीवत् ‘कूर्पासकादिभिः’ कञ्चुकादिभिर्वस्त्रैः १० ‘उच्छूरिता’ सुप्रावृता दृश्यते तदा लोकेन स मिष्टो धिग्भ्रुकृतश्च हाहाकृतश्च तथा ‘तर्जितः’ गाढं निर्भर्त्सितः । ततश्च ‘अवलोकनस्थितेन’ गवाक्षोपविष्टेन राजसिंहेनासौ निवारितः । ‘सर्वज्ञदृष्ट्यायं धर्मः’ इति कृत्वा साधूनां समीपे भगिनी प्रव्रज्याग्रहणार्थं विसर्जितेति ॥ ४१२३ ॥ ४१२४ ॥ ४१२५ ॥ ४१२६ ॥

उक्तो मुरुण्डजङ्घटान्तः । अथ नर्त्तकी-लङ्घिकादृष्टान्तद्वयमाह—

10 पाए वि उक्खिवन्ती, न लज्जती णट्टिया सुणेवत्था ।

उच्छूरिया व रंगम्मि लंखिया उप्पयन्ती वि ॥ ४१२७ ॥

यथा नर्त्तकी सुनेपथ्या सती पादावप्युत्क्षिपन्ती न लज्जते, लङ्घिका वा रङ्गभूमौ ‘उत्पत-
न्यपि’ करणशतान्यपि कुर्वती यथा ‘उच्छूरिता’ सुप्रावृता सती न लज्जते, एवं संयत्यपि
सुप्रावृता न लज्जत इत्युपनयः ॥ ४१२७ ॥ अथ कदलीस्तम्भदृष्टान्तमाह—

15 कयलीखंभो व जहा, उव्वेहेउं सुदुकरं होति ।

इय अजाउवसग्गे, सीलस्स विराहणा दुक्खं ॥ ४१२८ ॥

कदलीस्तम्भो वा यथा पटलबलत्वाद् ‘उद्वेलयितुम्’ उद्वेष्टयितुं सुदुष्करो भवति, एवमा-
र्यिकाऽपि बहूपकरणप्रावृता नोद्वेष्टयितुं शक्या । ‘इय’ एवं बोधादिभिर्दृष्टान्तैर्विधिनिर्गताया
आर्यायाः केनचिदुपसर्गे क्रियमाणेऽपि शीलस्य विराधना ‘दुःखं’ दुष्करा मन्तव्या ॥ ४१२८ ॥

20 किञ्च—

एका मुक्का एका य धरिसिया णिवेदण जतणाय होति कायव्वा ।

बाहाड न जहितव्वा, सेज्जतरादी सयं वा वि ॥ ४१२९ ॥

‘एका’ काचिद् विधिनिर्गता गृहीताऽपि मुक्ता, ‘एका च’ अपरा धर्षिता, ततः ‘यतनया’
यथा शेषसंयत-संयतीजनो न जानाति तथा गुरुणा निवेदना कर्त्तव्या । अथ सा बाहाडिता
25 ततो न परित्यक्तव्या किन्तु शय्यातरादिना स्वयं वा तस्या वर्त्तपनं विधेयमिति’ निर्युक्ति-
मात्थासमासार्थः ॥ ४१२९ ॥ अथैनमेव विवृणोति—

विहिण्णिग्गता उ एका, गोयरियाएँ गहिता गिहत्थेहिं ।

संवरियपभावेण य, फिडिया अविराहियचरित्ता ॥ ४१३० ॥

‘एका’ काचिद् विधिनिर्गता गोचरचर्या पर्यटन्ती गृहस्यैर्गृहीता, परं ‘संवृतप्रभावेन’
30 सुप्रावरणमाहात्येन सा अविराधितचारित्रा स्फिटिता ॥ ४१३० ॥

लोएण वारितो वा, दडूण सयं व तं सुणेवत्थं ।

सुदिट्ठं तुवसंतो, सविम्वओ खामयति पच्छा ॥ ४१३१ ॥

एएसिं असतीए, सण्णायग-णालवद्धकिद्ध फासुं ।

अण्णो वि जो परिणतो, स सिद्धवेसेतरीऽगारी ॥ ४१४१ ॥

‘एतेपा’ संज्ञिप्रभृतीनामभावे ये तस्याः संयत्याः संज्ञातकास्तेषां गृहेषु स्थाप्यते । [संज्ञातक-
गृहाणाम्] अभावे यः संयतो नालवद्धः सोऽपि यदि किद्धः—वृद्धस्तदाऽसौ श्राद्धवेषं कार्यते,
इतराऽपि गृहिलिङ्गं करोति, ततस्तौ प्राशुकाहारेण यापयन्तौ तिष्ठतः । नालवद्धस्याभावेऽ
अन्योऽपि यो वयसा परिणतः स सिद्धपुत्रवेषं कार्यते, इतरा अगारीवेषं करोति ॥ ४१४१ ॥

अत्रेयं प्रायश्चित्तमार्गणा—

मूलं वा जाव थणा, छेदो छग्गुरुगं जं चऽधालहुअं ।

चित्तीयपदे असतीए, उवस्सए वा अहव जुण्णा ॥ ४१४२ ॥

यदि तया प्रतिसेव्यमानया स्वादितं ततो मूलम् । वाशब्द उत्तरापेक्षया विकल्पार्थः । 10
“जाव थण” चि पश्चाद् व्याख्यास्यते । गर्भमाहृतं दृष्ट्वा स्वादयति छेदः । अपत्यं जातं दृष्ट्वा
‘सहायकं मे भविष्यति’ इति स्वादयन्त्याः षड्गुरवः । यया तु न स्वादितं तस्याः परप्रत्ययनिमित्तं
यत् किमपि यथालघु प्रायश्चित्तं दातुं युज्यते तद् दातव्यम् । “जाव थण” चि यावत् तस्या
अपत्यं स्तन्यपानोपजीवि भवति तावत् तपोहं प्रायश्चित्तं न दातव्यम् । द्वितीयपदे अवग्रहा-
नन्तकस्याभावे उपाश्रये वा तिष्ठन्ती अथवा ‘जीर्णा’ स्वविरा सा संयती अतोऽवग्रहानन्तकं न 15
गृह्णात्यपि ॥ ४१४२ ॥ अथास्या एव पूर्वार्थं व्याख्याति—

सेविज्जेतं अणुमए, मूलं छेओ तु डिडिमं दिस्स ।

होहिति सहातगं मे, जातं दड्ढण छग्गुरुगा ॥ ४१४३ ॥

सेव्यमानया यद्यनुमतं ततो मूलम् । अथ ‘डिण्डिमं’ गर्भं दृष्ट्वा हर्षमुद्वहति छेदः । पुत्र-
भाण्डं दृष्ट्वा ‘सहायकं मे भविष्यति’ इत्यनुमन्यते षड्गुरवः ॥ ४१४३ ॥ 20

तेण परं चउगुरुगा, छम्मासा जा ण ताव पूरिति ।

जा तु तवारिह सोही, अणवत्थणिते ण तं देती ॥ ४१४४ ॥

‘ततः परं’ जन्मानन्तरं यावत् षण्मासा न पूर्यन्ते तावद् यत्र यत्र स्वादयति तत्र तत्र
चतुर्गुरवः । या च तस्याः तपोहं शोधिरुक्ता ताम् ‘अनपस्तनिते’ स्तन्यपानादनुपरते अपत्य-
भाण्डे न ददति, मा स्तन्यं न भविष्यतीति कृत्वा ॥ ४१४४ ॥ 25

मेहुण्णे गन्मे आहिते य सातिज्जियं जति ण तीए ।

परपच्चया लहुसगं, तहा वि से दिति पच्छित्तं ॥ ४१४५ ॥

मैथुने प्रतिसेव्यमाने गर्भे च आहृते यद्यपि तया न स्वादितं तथापि ‘परप्रत्ययार्थ’ मा
भूदगीतार्थानामप्रत्यय इत्यर्थः, यथालघुकं प्रायश्चित्तं तस्याः सूरयः प्रयच्छन्ति ॥ ४१४५ ॥

अथ यस्तस्याः स्त्रिंसां करोति तस्य प्रायश्चित्तमाह—

स्त्रिंसाएँ होति गुरुगा, लज्जा णिच्छक्कतो य गमणादी ।

दप्यक्ते वाऽऽउडे, जति खिसति तत्त्वं वि नहेव ॥ ४१४६ ॥

१ जाव ता ण पूं तामा० ॥ २ यावत् तस्याः तथी० भा० का० पत्ता ॥

को जाणति अण्णस्स वि, हवैज्ज तं सारवेमो णं ॥ ४१३६ ॥

खुरवधारणे, 'दुरतिक्रममेव' प्रतिकर्तुमशक्यमेव, केनाप्यनार्येणैदमकार्यं विहितम् अतः किं क्रियते?, अपि च 'अकामा' अनिच्छन्ती बलदेव तेन पापात्मना तपस्विनी गृहीता, ततः को जानाति अन्यस्या अप्येवंविधो वृत्तान्तः परवशतया भवेत्, तदेनां सम्पति 'सार-
५ यामः' परियालयास इत्यर्थः ॥ ४१३६ ॥

मा य अवण्णं काहिह, किं ण सुतं केसि-सच्चईणं मे ।

जम्मं ण य वयमंगो, संजातो तासि अज्जाणं ॥ ४१३७ ॥

'हुं हुं विध्वस्तशीलेयम्' इत्येवमस्याः 'अवर्णम्' अवज्ञां वा मा कार्बुं, किं न श्रुतं भवद्भिः केसि-सत्यकिनोर्जन्म? यथा—तौ आर्यिकाभ्यां पुरुषसंवासमन्तरेणापि कथञ्चिदुपात्त-
10 बीजपुद्गलाभ्यां प्रसुषुवाते, न च 'तयोः' आर्यिकयोर्व्रतभङ्गः सञ्जातः, विशुद्धपरिणामत्वात् । अनयोः कथानके यथाक्रमं पञ्चकल्पा-ऽऽवश्यकटीकाभ्यामवसातव्ये ॥ ४१३७ ॥

अवि य हु इमेहिं पंचहिं, ठाणेहिं थी असंवसंती वि ।

पुरिसेण लभति गम्भं, लोएण वि गाइयं एयं ॥ ४१३८ ॥

अपि चेत्प्रभुञ्चये, 'हुः' निश्चितमेतत्—एतैः पञ्चभिः स्थातैः स्त्री पुरुषेण समसंवासन्त्यपि
15 गर्भं लभते । न केवलमस्माभिरैवैतदुच्यते किन्तु लोकेनापि 'गीतं' संशब्दितमेतत् ॥ ४१३८ ॥ तान्येवोपदर्शयति—

दुव्वियड-दुणिसण्णा, सयं परो वा सि पोग्गले लुभति ।

वत्ये वा संसङ्के, दगआयमणेण वा पविसे ॥ ४१३९ ॥

विवृता—अनावृता, सा चोत्तरीयापेक्षयाऽपि स्याद् अतो दुःशब्देन विशेष्यते—दुष्ट
20 विवृता दुर्विवृता—परिधानवर्जितेत्यर्थः, एवं दुर्विवृता सती दुर्निषण्णा—दुष्ट—विरूपतयोरपविष्टा दुर्विवृत-दुर्निषण्णा सा शुक्रपुद्गलान् कथञ्चित् पुरुषानिसृष्टान् आसन्नस्थान् सङ्गृहीयात् १, स्वयं वा पुत्रार्थितया शीलरक्षकतया च शुक्रपुद्गलान् योनावनुप्रवेशयेत् २, 'परो वा' श्वश्रू-
प्रभृतिकः पुत्रार्थमेव 'से' तस्या योनौ प्रक्षिपेत् ३, वस्त्रं वा शुक्रपुद्गलसंसृष्टम् उपलक्षणत्वात् तथाविधमन्यदपि केशिमातुः केशवत् कण्डूयनार्थं रक्तनिरोधार्थं वा तथा प्रयुक्तं तद् अनुप्रवि-
25 शेत्, अनाभोगेन वा तथाविधं वस्त्रं परिहितं सद् योनिमनुप्रविशेत् ४, दकं—पानीयं तेन वा तस्या आचमन्त्याः पूर्वपतिता उदकमध्यवर्तिनः शुक्रपुद्गलान् अनुप्रविशेयुः ५ । एवं पुरुष-
संवासमन्तरेणापि गर्भसम्भवे भवन्तो नास्या अवज्ञां कर्तुमर्हन्ति । एवं प्रज्ञाप्य तेषां श्राद्धानां गृहे तां स्थापयन्ति ॥ ४१३९ ॥ गता ज्ञातविषया यतना । अथाज्ञातविषयां तामाह—

अविदिय जण गम्भम्मि य, सण्णीमादीसु तत्थ वऽण्णत्था ।

30 लाद्धेति फासुएणं, लिंगविवेगो य जा पिबति ॥ ४१४० ॥

जनेनाविदितो यो गर्भस्तत्र ये माता-पितृसमानाः सज्जिनः आदिशब्दाद् यथाभद्रका वा तेषां गृहेषु तत्र वा अन्यत्र वा ग्रामे स्थापयन्ति । ते च सज्जिप्रभृतयस्मां प्राशुकेन प्रत्यवतारणे 'लाढयन्ति' स्थापयन्तीत्यर्थः । यावच्चापत्यमाण्डं स्तन्यं पिबति तावत् तथा लिङ्गविवेकः कर्तव्यः ॥ ४१४० ॥

‘नियमाद्’ अवश्यन्तया ‘स्त्री’ निर्ग्रन्थी सचेला भवति । यतः ‘तेन’ चेलेन विना सा समयमात्रं चाल्यते इत्यनन्तरसूत्रे उक्तम् । तेन कारणेनावग्रहानन्तरकादीनां चेलानां ग्रहणे विधिरभिधीयते । अयं ‘योगः’ प्रकृतसूत्रस्य सम्बन्धः ॥ ४१४८ ॥ अथवा—

चेलेहि विणा दोसं, णाउं मा ताणि अप्पणा मेण्हे ।

तत्थ वि ते चिय दोसा, तच्चारणकारणा सुत्तं ॥ ४१४९ ॥

5

चैलेर्विना भिक्षामटन्त्याः संयत्या महान् दोषो भवतीति ज्ञात्वा मा ‘तानि’ चेलान्यात्मना गृहीयात् । कुतः ? इत्याह—‘तत्रापि’ आत्मना चेलग्रहणेऽपि त एव दोषा भवन्ति ये पूर्व चेलस्याग्रहणे प्रोक्ताः । अतः ‘तद्वारणकारणात्’ स्वयङ्ग्रहणप्रतिषेधार्थमिदं सूत्रमारभ्यते ॥ ४१४९ ॥

इदमेव सोपपत्तिकमाह—

सयग्रहणं पडिसेहति, चेलग्रहणं ण सच्चसो तासिं ।

10

संडासतिरो वण्ही, ण डहति कुरुए य किच्चाइं ॥ ४१५० ॥

सयङ्ग्रहणमत्र सूत्रे सूत्रकृत् प्रतिषेधयति, न पुनः सर्वथा ‘तासां’ संयतीनां चेलग्रहणम् । यतः सन्दंशकेन तिरोहितो बहिर्गृह्यमाणो न दहति ‘कृत्यानि च’ धान्यपाकादीनि कार्याणि कुरुते; एवं संयतीनामपि साधुभिस्तिरोहितं चेलग्रहणं न दुष्यति, कार्यं च समयपालनात्मकं करोति < अत इदमारभ्यते > ॥ ४१५० ॥

15

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—निर्ग्रन्थ्या गृहपतिकुलं पिण्डपातप्रतिज्ञया अनुग्रवि-
ष्टायाश्चेलेनार्थः—< प्रयोजनं चेलार्थः > स समुत्पद्येत । नो ‘से’ तस्याः कल्पते आत्मनो निश्रया चेलं प्रतिग्रहीतुम्, किन्तु कल्पते ‘से’ तस्याः प्रवर्तिनीनिश्रया चेलं प्रतिग्रहीतुम् । अथ न तत्र प्रवर्तिनी ‘सामाणा’ सन्निहिता ततो यस्तत्राचार्यो वा उपाध्यायो वा प्रवर्त्ता वा सविरो वा गणी वा गणधरो वा गणावच्छेदको वा सन्निहितो भवेत् । ‘गणी’ गणाधिपतिरा-
चार्यः, ‘गणधरः’ संयतीपरिवर्तकः, शेषाः सर्वेऽपि प्रतीताः । एतेषां निश्रया यं वा ‘अन्य’ गीतार्थं साधुं पुरैतः कृत्वा विहरति तन्निश्रया कल्पते ‘से’ तस्याश्चेलं प्रतिग्रहीतुमिति सूत्रस-
हेपार्थः ॥ अथ विस्तरार्थं भाष्यकारो विभणिपुराह—

चेलङ्के पुच्च भणिते, पडिसेहो कारणे जहा ग्रहणं ।

णवरं पुण णाणत्तं, णीसाग्रहणं ण उ अणीसा ॥ ४१५१ ॥

25

चेलार्थः ‘पूर्व’ प्रथमोद्देशके “णिगंथि च णं केइ वत्थेण वा पाएण वा निमंतिज्जा”
(सू० ३९) इत्यादिसूत्रे यथा भणितः, यथा च तत्र संयतीनां स्वयं वस्त्रग्रहणप्रतिषेधः, यथा च कारणे ग्रहणमुक्तं तथैवात्रापि वक्तव्यम् । ‘नवरं’ केवलं पुनरत्र ‘नानात्वं’ विशेषो वस्त्रग्रहणं ताभिर्निश्रया कर्तव्यम् न पुनरनिश्रया । निश्रा नाम—संज्ञातकादिना वस्त्रं दीयमानं प्रवर्तिन्या निवेदयति, प्रवर्तिनी गणधरस्य निवेदयति, ततो गणधरः स्वयमागत्य परीक्षाशुद्धं कृत्वा ३० गृह्णाति । अथ नास्ति तत्र प्रवर्तिनी ततस्तद् वस्त्रं वर्णेन रूपेण चिह्नेन चोपलक्ष्य गणधरस्य

१-२ < > एतदन्तर्गतं पाठ आ० नास्ति ॥ ३ ‘रः क० मा० विना ॥ ४ ‘णिज्जुत्ती विथारेति—
चेन्टो गाहा ॥’ इति विशेषचूर्णौ ॥

यस्तस्याः 'खिसा' 'विध्वस्तगीलत्वाद् मलिना इयम्' इत्येवं करोति तस्य संयतस्य संयत्या वा चतुर्गुरुकाः प्रायश्चित्तम् । सा च खिसिता सती लज्जया प्रतिगमनादीनि कुर्यात्, निच्छज्जा वा—निर्लज्जा वा भवेत्, तत एव सर्वजनप्रकटमात्मानं प्रतिसेवयेत् । अथ दर्पतस्तया मैथुनं प्रतिसेवितं परं पश्चाद् आवृत्ता—आलोचना-प्रायश्चित्तप्रतिपत्त्यादिना प्रतिनिवृत्ता तामपि यः ८ खिसति तस्यापि तथैव चतुर्गुरु ॥ ४१४६ ॥ किं कारणम्? इति चेद् अत आह—

उम्मग्गेण वि गुंतुं, ण होति किं सोतवाहिणी सलिला ।

कालेण फुंफुगा वि य, विलीयते हसहसेऊणं ॥ ४१४७ ॥

उन्मार्गेणापि गत्वा 'सलिला' नदी पश्चात् किं 'श्रोतोवाहिनी' मार्गगामिनी न भवति ? भवत्येवेति भावः । 'फुम्फुका' करीषामिः 'सोऽपि च "हसहसेऊणं" ति जाज्वलित्वा भृशमु- 10 ईसो भूत्वेत्यर्थः कालेन गच्छता 'विलीयते' विलयं याति । उपनययोजना सुगमा ॥ ४१४७ ॥

॥ अवग्रहानन्तका-स्वग्रहपट्टकप्रकृतं समाप्तम् ॥

निश्चाप्रकृतम्

सूत्रम्—

निग्गंथीए अ गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए अणु-
10 प्पविट्ठाए चेलट्टे समुप्पजेज्जा, नो से कप्पइ अप्पणो
नीसाए चेलं पडिग्गाहित्तए, कप्पइ से पवत्तिणि-
नीसाए चेलं पडिग्गाहित्तए ।

नो य से तत्थ पवत्तिणी सामाणा सिया जे से
तत्थ सामाणे आयरिए वा उवज्झाए वा पवित्ती वा
20 थेरे वा गणी वा गणधरे वा गणावच्छेइए वा जं
चऽन्नं कट्ठु पुरतो विहरइ कप्पइ से तन्नीसाए चेलं
पडिग्गाहित्तए १२ ॥

अथास्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

नियमा सचेल इत्थी, चालिज्जति संजमा विणा तेणं ।
25 उग्गहंमादीचेलोण गेण्हणे तेण जोगोऽयं ॥ ४१४८ ॥

१ साऽपि भा० कां० ॥ २-३-४ सर्वेष्वपि टीकापुस्तकादर्थेषु चेलोई पाठ उपलभ्यते, किंउ टीकाकृता चूर्णिकृता विशेषचूर्णिकृता च चेलं इति पाठ आहत इल्लस्मानिरवावेव मूले आहतः । सामू० प्रस्योः पुनः चेलट्टं पाठः प्राप्यते ॥ ५ "इणमादिचे" तामा० ॥

दृशानि ईदृशानि वस्त्राणि गृहीत्वा समागमिष्यामि; यद्वा स्वयमानीतानि वस्त्राणि दर्शयन्ती
द्वयात्—‘उयह’ पश्यत मदीयानि वस्त्राणि इति । तत इतराः संयत्यो मत्संरिता भुवते—
धिगस्तु भवदीयानि वस्त्राणि भवतीं च यदेवमात्मानं विकल्पयसि; अपि च यथा यूयं
सच्छब्दाः पर्यटथ न तथा वयं हिण्डामः, नैव च स्वयं गृहीमः, न वाऽऽत्मानं ‘प्रवदामः’
प्रकर्षेण श्लाघामहे, न च यत् कुण्टलादिकं कर्म कर्तुं युष्मादृशो जनो जानाति तद् वयं कर्तुं ५
जानीमः ॥ ४१५६ ॥ ४१५७ ॥

जम्हा य एवमादी, दोसा तासिं तु गिण्हमाणीणं ।

तम्हा तासि गिसिद्धं, वत्थग्गहणं अणीसाए ॥ ४१५८ ॥

यस्मादेवमादयो दोषास्तासां गृह्णीनां भवन्ति तस्मात् तासामनिश्चया वस्त्रग्रहणं निषिद्धम्
॥ ४१५८ ॥ परः ग्राह—

19

सुत्तं गिरत्थगं खलु, कारणिणं तं च कारणमिणं तु ।

असती पाउग्गे वा, मन्नक्खो वा इमा जतणा ॥ ४१५९ ॥

यदि संयतीनामनिश्चया वस्त्रग्रहणं न कल्पते ततः सूत्रं निरर्थकं प्राप्नोति । सूरिराह—
कारणिकं सूत्रम् । तच्च कारणमिदम्—न सन्ति संयतीनां वस्त्राणि, सन्ति वा परं न प्रायो-
ग्याणि, ‘मन्नक्खो वा’ महद् दौर्मनस्यं संज्ञातकादीनां संयतीमिवैस्तेऽगृह्यमाणे भवति तत्रेयं 16
यतना ॥ ४१५९ ॥ तामेवामिधिसुराह—

तरुणीणं य पव्वज्जा, गियएहिं गिमंतणा य वरथेहिं ।

पडिसेहण गिन्धंघे, लक्खण गुरुणो गिवेदेज्जा ॥ ४१६० ॥

कस्याप्यार्चयेत्यस्य पार्श्वे महर्द्धिकानां बहुजनपाक्षिकाणां तरुणीनां प्रव्रज्या समजनि, ताश्च
क्रियन्तमपि कालमन्यस्मिन् देशे विहृत्य सूरिमिः सार्धं तत्रैव समायाताः, ततः ‘निजकैः’ 20
संज्ञातकैस्तासां वस्त्रैर्निमग्नणा कृता, ततः ‘न कल्पते अस्माकं < वस्त्रग्रहणं कर्तुम् >’ इति
प्रतिषेधः कर्तव्यः । अथ गाढतरं निर्बन्धं कुर्वन्ति तत इदं वक्तव्यम्—अस्माकं गुरव एव
वस्त्र लक्षणं जानते ततो गुरुणा निवेदयाम इति, अनुज्ञाते तेषां निवेदयेयुः ॥ ४१६० ॥

इदमेव व्याख्याति—

थेरा परिच्छंति कथेसु तेसिं, णाहंति ते दिस्स अजोग्ग जोग्गं ।

25

पिच्छामु ता तस्स पमाण-वण्णे, तो णं कथेस्सामो तहा गुरुणं ॥ ४१६१ ॥

सागारऽकडे लहुगो, गुरुणो पुण होति चिंधऽकरणम्मि ।

गणिणीअसिद्धे लहुगा, गुरुगा पुण आयनीसाए ॥ ४१६२ ॥

‘सचिराः’ आचार्या असत्प्रायोग्यं वस्त्रं परीक्षन्ते अतः कथयामस्तेषाम्, ज्ञास्यन्ति ते
इद्वैव वस्त्रमयोग्यं योग्यं वा, परं वयं तावदिदानीं तस्य वस्त्रस्य प्रमाणं वर्णं च पश्यामः, ततः 30
“ण”मिति तद् वस्त्रं ‘तथा’ तेन प्रमाण-वर्णादिना प्रकारेण गुरुणा कथयिष्यामः; एवं यद्
वस्त्रं साकारत्वेन व्यवस्थापितं तत् साकारकृतम् । तच्च यदि न कुर्वन्ति ततो मासल्लु ।

१ < > एतदन्तर्गतः पाठः भा० नास्ति ॥ २ इत्युक्तत्वा त्रेयां नादी- भा० कः ० ॥

कथयति, स चागत्य स्वयं गृह्णाति । एतन्निश्राग्रहणमुच्यते ॥ ४१५१ ॥

आयरिओ गणिणीए, पवत्तिणी भिक्खुणीण ण क्वेति ।

गुरुगा लहुगा लहुगो, तासिं अप्पडिसुणंतीणीं ॥ ४१५२ ॥

आचार्य एतत् सूत्रं गणिन्या न कथयति चत्वारो गुरवः । प्रवर्तिनी भिक्षुणीनां न कथ-
यति चत्वारो लववः । 'तासां' भिक्षुणीनामप्रतिशृण्वतीनां मासलघु ॥ ४१५२ ॥

अथ स्वयं वस्त्रग्रहणे दोषानाह—

मिच्छत्ते संकादी, विराहणा लोभे आभियोगे य ।

तुच्छा ण सहति गारव, भंडण अट्टाणठवणं च ॥ ४१५३ ॥

पुरुषेण संयत्याः वस्त्रं दीयमानं दृष्ट्वा अभिनवधर्माणो मिथ्यात्वं गच्छेयुः 'दुर्दृष्टधर्माणोऽग्नी'
10 इति । शङ्कादयश्च दोषा भवन्ति । 'विराधना च' संयमा-ऽऽत्मविषया । 'लोभे' चि
स्त्रोकेनापि वस्त्रादिप्रदानेन स्त्री प्रलोभ्यते । "आभियोगे" चि आभियोगिकवस्त्रप्रदानेन
कश्चित् कर्मणं कुर्यात् । स्त्री च प्रायेण तुच्छा भवति, तुच्छत्वेन च 'गौरवं' लब्धिमाहात्म्यं
न सहते, ततश्च 'भण्डनं' कलहो अस्नानस्नानं च भवतीति सङ्गद्वगाथासमासार्थः ॥ ४१५३ ॥
अथैनामेव विवरीपुराह—

15 इत्थी वि ताव देंती, संकिज्जइ किं णु केणति पयुत्ता ।

किं पुण पुरिसो देंतो, परिजुण्णाई पि जुण्णाए ॥ ४१५४ ॥

'स्त्री' अविरतिका साऽपि वस्त्रं संयत्याः प्रयच्छन्ती गच्छते—किं केनचित् कामुकेन
प्रयुक्ता सती प्रयच्छति? उत स्वयमेव धर्मार्थम्? इति; किं पुनः पुरुषः परिजीर्णान्यपि
वस्त्राणि जीर्णान्या अपि आर्यिकायाः प्रयच्छन्? स सुतरां गच्छते इति भावः । तत्र शङ्कायां
20 चतुर्गुरु । चतुर्थार्थमेवेति निःशङ्किते मूलम् । एवं मिथ्यात्वं शङ्कादयश्च दोषा भवेयुः ।
विराधना च संयमा-ऽऽत्मविषया अभ्युद्यत् वक्तव्या ॥ ४१५४ ॥ लोभद्वारमभियोगद्वारं चाह—

नामिज्जइ थोवेणं, जच्चसुवण्णं व सारणी वा वि ।

अभियोगियवत्त्वेण व, कड्डिज्जइ पट्टए नातं ॥ ४१५५ ॥

यथा जाल्यं सुवर्णं 'सारणी वा' कुल्या स्त्रोकेनापि प्रयत्नेन नाम्यते तथा संयत्यपि स्त्रोके-
25 नापि वस्त्रादिप्रदानेन नाम्यते । यद्वा तद् वस्त्रं केनापि विद्या-मन्त्रादिवलेनाभियोगिकं-वगी-
करणकर्मक्षमं कृतमस्ति ततस्तेन सा 'कृष्यते' येन कर्मणं कृतं तदभिसुखं नीयते । पट्टकेन
चात्र 'ज्ञाते' दृष्टान्तो भवति, स च यथा प्रथमोद्देशके (गाथा २८१९) ॥ ४१५५ ॥

अथ गौरवादिद्वारत्रयं युगपदाह—

वत्थेहि वच्चमाणी, दाएंती वा वि उयध वत्थे मे ।

30 मच्छरियाओ वेंती, धिरत्थु वत्थाण तो तुज्जं ॥ ४१५६ ॥

हिंडामो सच्छंदा, णेव सयं मेण्हिमो य पवयामो ।

ण य जं जणो वियाणनि, कम्मं जाणामो तं काउं ॥ ४१५७ ॥

काचिदार्थिका तुच्छतया गौरवमसहिष्णुर्वैभ्वो व्रजन्ती आत्मानं ख्यापयति—अहमौ-

ददाति 'किमुत' किं पुनः 'पतिपक्षान्' परिमुक्तान् ? इत्यर्थः, तानि सुतरां प्रक्षालनीयानीति भावः । उपलक्षणमिदम्, तेन यद्यपि तानि न गन्धाब्जानि तथापि धावनीयान्येव, धावित्वा च तानि सप्त दिवसानि स्थापयित्वा स्थविरः प्रावरणं कार्यते । यदि नास्ति कोऽप्यभियोग-विकारस्ततो गणधरः 'गणिन्याः' प्रवर्तिन्यास्तानि 'निवेदयेद्' अर्पयेदित्यर्थः । सा च संयतीनां ददाति । अथ गणधरः स्वयं तासां ददाति ततश्चतुर्गुरु, अस्थाने च शेषसंयतीभिः स्थाप्येत । 5 शुद्धभावेनापि हि यदि काचिदार्थिका विशेष्य आलुप्यते तथापि काचिदपरा संयती तत्र विरूपकामिप्रायतया शङ्कां करोति, किं पुनः स्वयं वस्त्रप्रदाने ? ॥ ४१६७ ॥ अपि च—

इहरह वि तात्र मेहा, माणं भंजंति पणइणिजणस्स ।

किं पुण चलाग-सुरचाव-विह्वपज्जोविया संता ॥ ४१६८ ॥

'इतरथाऽपि च' बलाका-सुरचापादिविशेषमन्तरेणापि तावद् मेघा गगनमण्डलमापूर्य गर्ज- 10 यन्तः 'प्रणयिनीजनस्य' मानवतीलोकस्य मानं मञ्जन्ति, किं पुनः बलाका-सुरचाप-विद्युत्प्रद्यो-तिताः सन्तः, एवंविधाः सुतरां मानमुन्मूल्यन्ति; एवमियमपि 'अतिप्रौढा समर्था चाहम्' इति कृत्वा अस्माकं मानमङ्गं पुराऽपि करोति, साम्प्रतं तु गुरुभिः स्वयं पूजित-सत्कारिता विशेषतः करिष्यतीति शेषसाध्यश्चिन्तयेयुः ॥ ४१६८ ॥

दुल्लभवत्थे व सिंया, आसण्णणियाण वा वि णिब्बंघे ।

15

पुच्छंतऽज्जं थेरा, वत्थपमाणं च वण्णं च ॥ ४१६९ ॥

अथ स देशो दुर्लभवत्सो भवेत् ततो ये व्यापारितास्तैरपि न लब्धानि वस्त्राणि, अथवा यैः 'निजैः' सज्ञातकैस्ता निमज्जितास्ते तासाम् 'आसन्नाः' अतीवप्रत्यासन्नसन्धानास्ततो न तन्निर्वन्धो अप्रमाणीकर्तुं शक्यते, एवमादौ कारणे समुत्पन्ने 'स्थविराः' आचार्याः 'आर्या' प्रवर्तिनी वस्त्रस्य प्रमाणं वर्णं च पुच्छन्ति—कीदृशैर्वस्त्रैर्युज्यं निमज्जिताः ? किं वा तेषां प्रमा- 20 णम् ? ॥ ४१६९ ॥ ततः संयत्यो ब्रुवते—

सेयं व सिंघवण्णं, अहवा मइलं च ततियगं वत्थं ।

तस्सेव होति ग्रहणं, विवज्जए भाव जाणित्ता ॥ ४१७० ॥

एकं वस्त्रं 'श्वेतं' शरदिन्दु-कुन्दावदातम्, द्वितीयं 'सैन्धववर्णं' पाण्डुरम्, 25 अथवाशब्दो वण्णप्रकारान्तरताद्येतकः, 30 तृतीयं परिमलितत्वाद् मलिनम्, प्रमाणमपि च तस्य वस्त्रस्य ईदृशमस्तीति ताभिरुक्ते गुरुभिस्तत्र गत्वा तस्यैव वस्त्रस्य ग्रहणं कर्तव्यम् । अथ ते गृहस्थास्तत्र गतानामाचार्याणामन्यानि वस्त्राणि दर्शयन्ति तत एवं विपर्यये 'भावं' भद्रक-प्रान्तगतमभिप्रायं ज्ञात्वा ग्रहणं कर्तव्यं न वा ॥ ४१७० ॥ इदमेव स्पष्टयन्नाह—

पुण्वगता मे पडिच्छह, अम्हे वि य एमु ता तहिं गुंतं ।

गुरुआगमण कघेत्ता, णीणावेताऽऽगते तम्मि ॥ ४१७१ ॥

30

सूरयः प्रवर्तिनी भणन्ति—यूयं तत्र पूर्वगताः प्रतीक्षत, वयमपि युष्माकमनुमार्गत एवा- गच्छामः । ततस्ताः संयत्यः 'तत्र' गृहस्थकुले गत्वा गुरुणामागमनं कथयन्ति । ततः 'तस्मिन्'

१ धावयित्वा त० डे० ॥ २ २ ॥ एतन्मध्यगत. पाठ. भा० नास्ति ॥

साकारकृतं कृत्वा प्रमाण-वर्णाभ्यां चिह्नं न कुर्वन्ति मासगुरु । यदि गणिन्या अग्रे एतद्वस्त्र-
प्रमाणादि न कथयन्ति ततश्चतुर्लघवः । अथात्मनिश्चया खयमेव गृह्णन्ति चतुर्गुरवः ॥ ४१६१
॥ ४१६२ ॥ अथ गृहस्था एवं ब्रूयुः—

जह मे रोयति गिण्हध, ण वयं गणिणिं गुरुं व जाणामो ।

४ इय वि भणिया वि गणिणो, कर्धेति ण य तं पडिच्छंति ॥ ४१६३ ॥

यदि “भे” भवतीनां रोचते ततो गृहीध्वमेतद् वस्त्रम्, न वयं ‘गणिनीं’ प्रवर्तिनीं ‘गुरुं
वा’ आचार्यं जानीमः, इत्यपि भणिताः संयत्यः ‘गणिनः’ सूरैः कथयन्ति, न पुनः ‘तद्’ वस्त्रं
प्रतीच्छन्ति ॥ ४१६३ ॥ सूरिभिश्च संयतीमुखाद् वस्त्रवृत्तान्तं श्रुत्वा इत्थं वक्तव्यम्—

कतरो मे णत्थुवधी, जो दिज्जउ भणह मा विसुरिस्था ।

१० पुव्वुप्पण्णो दिज्जति, तस्सऽसतीए इमा जयणा ॥ ४१६४ ॥

‘भणत’ प्रतिपादयत वर्षाकल्पा-ऽन्तरकल्पादीनां मध्यात् कतरः “भे” भवतीनां नास्त्युपधिः
यः साम्प्रतं दीयताम्, मा यूयमुपधिना विना ‘विसूरयथ’ खेदमुद्वहथ, इत्युक्ते यस्योपधेर-
भावस्तं निवेदयन्ति । स यदि पूर्वोत्पन्नो वर्तते ततो दीयते । अथ पूर्वोत्पन्नो नास्ति ततस्तस्या-
भावे इयं यतना ॥ ४१६४ ॥

१५ नाऊण या परीचं, वावारे तत्थ लद्धिसंपण्णे ।

गंधद्धे परिभुत्ते, कप्पकते दाण गहणं वा ॥ ४१६५ ॥

“परीचं” स्तोत्रम्, अभावोपलक्षणं चेदस्, ततोऽयमर्थः—परीचं नाम न सन्ति संय-
तीनां वस्त्राणि इति ज्ञात्वा ये तत्र लब्धिसम्पन्नाः साधवस्तान् व्यापारयेत्, यथा—आर्याः !
संयतीनां प्रायोभ्याणि वस्त्राणि गवेषयत । ततस्ते वस्त्राणि गृहीत्वा गुरुणां समर्पयन्ति, तानि
२० च गन्धाब्धानि परिमुक्तानि वा भवेयुः ततः कल्पे कृते सति दानं ग्रहणं वा कर्तव्यम् ।
किमुक्तं भवति ?—तानि वस्त्राणि प्रक्षाल्य सप्त दिवसानि स्थापयित्वा यदि नास्ति कोऽपि
विकारस्ततो गणधरेण प्रवर्तिन्या दातव्यानि । प्रवर्तिनीहस्ताच्च संयतीभिर्गृहीतव्यानि इति
सङ्ग्रहाग्राथसमासार्थः ॥ ४१६५ ॥ साम्प्रतमेनामेव विवृणोति—

गुरुस्स आणाएँ गवेसिऊणं, वावारिता ते अहळंदिया वा ।

२५ दुधापमाणेण जहोदियाई, गुरुण पाएसु णिवेदयंति ॥ ४१६६ ॥

ये ‘व्यापारिताः’ गुरुभिर्वस्त्रग्रहणाय प्रवर्तिताः, ये वा ‘यथाच्छन्दिकाः’ अन्यापारिता एव
गुरुणां पुरतो भणन्ति—वयं वस्त्राणि गवेषयिष्यामः, आभिग्रहिता इति भावः; ते द्वयेऽपि
गुरोराज्ञया वस्त्राणि ‘द्विधाप्रमाणेन’ गणनाप्रमाणेन प्रमाणप्रमाणेन च यथा भगवद्विस्तीर्थकरैः
‘उदितानि’ भणितानि तथा गवेषयित्वा गुरुणां ‘पादयोः’ पुरतस्तानि ‘निवेदयन्ति’ निक्षि-
३० पन्तीत्यर्थः ॥ ४१६६ ॥ ततश्च—

गंधद्ध अपरिभुत्ते, वि घोविउं देति किमुअ पडिपक्खे ।

गणिणीएँ णिवेदेज्जा, चतुगुरु सय दाण अट्ठाणे ॥ ४१६७ ॥

यानि गन्धाब्धानि तानि यद्यपि अपरिमुक्तानि तथापि ‘धावित्वा’ प्रक्षाल्य संयतीनां

आयरिणं उवज्झाए, पवत्ति थेरे गणी गणधरे य ।

गणवच्छेदयणीसा, पवत्तिणी तत्थ आपेति ॥ ४१७७ ॥

आचार्यस्याभावे उपाध्यायस्य प्रवर्तिनः स्वविरस्य गणिनो गणधरस्य गणावच्छेदिनो वा निश्रया वल्लग्रहणं कर्तव्यम् । एतेषामभावे प्रवर्तिनी 'तत्र' गृहस्थकुले गत्वा स्वयमानयति ॥ ४१७७ ॥ इदमेव व्याख्यानयति—

5

आयरिणं असधीणे, साहीणे वा वि वाउल गिलाणे ।

एकेकगपरिहाणी, एमादीकारणेहिं तु ॥ ४१७८ ॥

यदि तत्राचार्यो अस्वाधीनः स्वाधीनो वा परं 'व्याकुलः' कुलदिकार्येषु व्यापृतः ग्लानो वा तत उपाध्यायनिश्रया ग्रहणं विधेयम् । तत्रापि स एव विधिः । अथोपाध्यायोऽस्वाधीनो व्याकुलो वा, तत एकैकपरिहाण्या तावद् नेयं यावत् प्रवर्तिनीनिश्रयाऽपि ग्रहीतव्यम् । एवमा-10 दिभिः कारणैः संयतीनां वल्लग्रहणं भवतीति ॥ ४१७८ ॥

सुत्तणिवातो थेरी, गहणं तु पवत्तिणीय नीसाए ।

तरुणीण य अग्गहणं, पवत्तिणी तत्थ आपेति ॥ ४१७९ ॥

अत्र पुनः सूत्रनिपात इत्थं मन्तव्यः—(ग्रन्थाग्रम्—२७४२०) आचार्यादीनां गणा- वच्छेदिकान्तानामभावे प्रवर्तिन्या निश्रया स्वविरा आर्थिकाः स्वयं वल्लग्रहणं कुर्वन्ति । तरु-15 णीनां तु सर्वथैव वल्लस्याग्रहणमुत्सर्गतः, प्रवर्तिनी स्वयं तत्र गत्वा आनयति ॥ ४१७९ ॥ इदमेव भावयति—

साहू जया तत्थ न होज्ज कोई, छंदेज्ज णीया तरुणी जया य ।

पवत्तिणी गंतु सयं तु गेण्हे, आसंकभीया तरुणी न नेति ॥ ४१८० ॥

यदा तत्राचार्यादीनां मध्यात् कोऽपि गीतार्थः साधुर्न भवति, यदा च 'निजकाः' संज्ञात-20 कास्तरुणीः 'छन्देयुः' निमग्नयेरन् तदा प्रवर्तिनी स्वयं तत्र गत्वा गृह्णाति । 'आशङ्काभीता च' प्रत्यपयशङ्का चकिता तरुणीरात्मना सार्धं न नयति ॥ ४१८० ॥

असती पवत्तिणीए, आयरियादि व्व जं व णीसाए ।

आगाढकारणम्मि उ, गिहिणीसाए वसंतीणं ॥ ४१८१ ॥

अथ नास्ति प्रवर्तिनी तत आचार्योपाध्यायादीन् 'यं वा' सामान्यसाधुमपि 'निश्राय' निश्रां 25 कृत्वा विहरति तन्निश्रया ग्रहणं कर्तव्यम् । आगाढे तु कारणे गृहिनिश्रया वसन्तीनां स्वयमपि ग्रहणं भवतीति वाक्यशेषः ॥ ४१८१ ॥ इदमेव सविशेषमाह—

असती पवत्तिणीए, अभिसेगादी विवज्जए णीसा ।

गेहंति थेरिया पुण, दुगमादी दोण्ह वी असती ॥ ४१८२ ॥

प्रवर्तिन्या अभावे अभिषेका-गणावच्छेदिनीप्रभृतयो या गीतार्थाः संयत्यस्ताः स्वयं गत्वा 30 गृह्णन्ति । 'विवज्जए नीस' चि विपर्ययो नाम—अभिषेकादयोऽपि न सन्ति ततः परस्पर- निश्रया स्वविरा आर्थिका गृह्णन्ति । ताश्च 'द्विकादयः' द्वि-त्रिप्रभृतिसङ्ख्याकाः पर्यटन्ति । अथ

गुरावागते संयत्यो भणन्ति—निष्काशयत तानि वस्त्राणि यैवयं निमग्नितः । एवमुक्ते यदि तान्येव दर्शयन्ति ततो गृह्णन्ति ॥ ४१७१ ॥ अथान्यानि ततः स्मृतिमिरिदं वक्तव्यम्—

अन्नं इदं ति पुट्टा, भणंति किह तुवम् तारिसं देमो ।

इति भदे पंतेसु तु, धुर्णति सीसं ण तं एतं ॥ ४१७२ ॥

येन भवद्भिः संयत्यो निमग्नितः नेदं तद् वस्त्रम् किन्तु प्रमाणेन वर्णेन वा अन्यादृशत्वे-
नान्यदिदमिति पृष्टाः सन्तस्ते गृहस्था यदि भद्रकास्तत इदं भणन्ति—कथं वयं युष्माकं स्वय-
मेवागतानां 'तादृशं' सामान्यवर्णादियुक्तं प्रयच्छामः ? इदं तु ततो विशिष्टतरवर्णादिगुणोपेतम्,
अत इदं गृहीतम् इति भद्रका व्युः ८ । ये तु प्रान्तास्तेषु सूरयः शीघ्रं धूनयन्ति, इदं च
वचनं ब्रुवते—येन संयत्यो निमग्नितस्तदिदं वस्त्रं न भवति ॥ ४१७२ ॥

10 एवमुक्ते ते चिन्तयेयुः—

बहु जाणिया ण सक्का, वंचेउं तेसि जाणिउं भावं ।

णेच्छंति भद्दएसु तु, पट्टभावेसु गेहंति ॥ ४१७३ ॥

अये ! अमीभिराचार्यैः 'बहु' प्रभूतं 'ज्ञाताः' उपलक्षिता वयम्—यदेते आभियोगिकानि
वस्त्राणि प्रयच्छन्तीति, अतो न शक्या अमी वञ्चयितुम् ? इत्यादिकं तेषां 'भावम्' अभिप्रायं
15 मुखविकारादिभिराकारैर्ज्ञात्वा नेच्छन्ति । भद्रकेषु तु पट्टभावेसु गृह्णन्ति ॥ ४१७३ ॥

भद्रकेष्वेव विशेषमुपदर्शयति—

न वि एयं तं वत्थं, जं तं अज्जाण णीणियं मे चि ।

तुवमे इमं पडिच्छध, तं चिय एताण दाहामो ॥ ४१७४ ॥

नाप्येतत् तद् वस्त्रं यत् तद् आर्यिकाणामर्थाय निष्काशितं भवद्भिः ; इत्युक्ते यदि गृहस्था
20 ब्रुवते—यूयं तावदिदं वस्त्रं प्रतीच्छत, एतासां तु वयं तदेव दास्यामः ॥ ४१७४ ॥

ततो वक्तव्यम्—

अण्णेण णे ण कज्जं, एतद्दा चेव गेण्हिमो अम्हे ।

जति ताणि वि इति ब्रुत्ते, णीणेति दुए वि गिहंति ॥ ४१७५ ॥

अन्येन वस्त्रेण "णे" अस्माकं न कार्यम्, एतासामेवार्थाय वयं सम्प्रति गृहीमः ; इत्युक्ते
25 यदि 'तान्यपि' प्राक्तनानि वस्त्राणि आनयन्ति ततः 'द्वयान्यपि' प्राक्तन-पश्चात्तनानि गृह्णन्ति
॥ ४१७५ ॥

ताणि वि उवस्सयस्मिं, सच्च दिणे ठविथ कप्प काऊणं ।

थेरा परिच्छिऊणं, विहिणा अप्पेति तेणेव ॥ ४१७६ ॥

तान्यपि वस्त्राणि गृहीत्वा उपाश्रये आनीय सप्त दिनानि स्थापयित्वा कल्पं कृत्वा स्वविर-
30 प्रावरणद्वारेण परीक्ष्य यदि नास्ति कोऽप्यभियोगविकारस्ततः 'स्वविराः' आचार्यास्तैव विधिना
संयतीनामर्पयन्ति ॥ ४१७६ ॥

एवमाचार्यनिश्रया ग्रहणमुक्तम् । अथोपाध्यायादिनिश्रया तदेवाह—

क्षन्त इति भावः, वाक् च तेषां स्खलति, ज्ञाते च तदभिप्राये तेषां दैन्यं मुखवैवर्ण्यं चोप-
जायते, न च तेषां वस्त्रं ददानानाम् 'अनुरागः' हृष्टप्रहृष्टतालक्षणो भवति ॥ ४१८८ ॥

॥ निश्चाप्रकृतं समाप्तम् ॥

त्रि क त्स प्र क त म्

सूत्रम्—

निर्गन्धस्स तप्पढमयाए संपव्वयमाणस्स कप्पइ
रयहरण-गोच्छ-पडिग्गहमायाए तिहिं कसिणेहिं
वत्थेहिं आयाए संपव्वइत्तए । से अ पुव्वोवट्ठिए
सिया एवं से नो कप्पइ रयहरण-पडिग्गह-गोच्छय-
मायाए तिहि य कसिणेहिं वत्थेहिं आयाए संपव्वइ-
त्तए । कप्पइ से अहापरिगोहियाइं वत्थाइं गहाय
आयाए संपव्वइत्तए १३ ॥

10

अथास्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

निर्गन्धिवेलग्रहणं, भणियं समणादिदाणि वोच्छामि ।

निक्खन्ते वा जुत्तं, निक्खममाणे इमं सुत्तं ॥ ४१८९ ॥

15

निर्ग्रन्थीविषयं चेलग्रहणं भणितम्, इदानीं श्रमणानां यथा वस्त्रं गृहीतुं कल्पते तथाऽभि-
धीयते । यद्वा 'निष्कान्तः' दीक्षितस्तद्विषयं वस्त्रग्रहणमुक्तम्, इदं तु 'निष्कामति' दीक्षामाददाने
वस्त्रग्रहणामिधायकं सूत्रमारभ्यते ॥ ४१८९ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—निर्ग्रन्थस्य तत्प्रथमतया सम्—इति सम्यक् प्रकर्षेण—
पुनरनङ्गीकारलक्षणेन व्रजतः—गृहवासाद् निर्गच्छतः सम्प्रव्रजतः कल्पते रजोहरण-गोच्छक-प्रति-
ग्रहमादाय त्रिभिः कृत्स्नैर्वस्त्रैरात्मना सम्प्रव्रजितुम् । इह रजोहरणग्रहणेन मध्यमोपधिः गोच्छक-
ग्रहणेन जघन्योपधिः प्रतिग्रहग्रहणेनोत्कृष्टोपधिः सर्वो गृहीतः, ततोऽयमर्थः—जघन्य-मध्यमो-
त्कृष्टोपधिनिष्पन्ना ये त्रयः कृत्स्नाः—प्रतिपूर्णा वस्त्र-पात्रप्रत्यवतारास्त्रैरात्मना सहितैः प्रव्रज्या
गृहीतुं कल्पते । 'से य' ति चशब्दो अथशब्दार्थः, अथासौ प्रव्रज्याप्रतिपत्ता पूर्वम् उपस्थितः—
दीक्षितः स्यात् ततो नो कल्पते 'से' तस्य पूर्वोपस्थितस्य रजोहरण-गोच्छक-प्रतिग्रहमादाय
त्रिभिः कृत्स्नैर्वस्त्रैरात्मना सम्प्रव्रजितुम्; किन्तु कल्पते 'से' तस्य 'यथापरिगृहीतानि' क्रीतकृता-
दिदोषरहितानि वस्त्राणि गृहीत्वा आत्मना सम्प्रव्रजितुम् इति सूत्रसङ्केतार्थः ॥

१ 'ण जाव संपव्वइत्तए । कप्प' भा० ॥ २ 'ग्गहिपहिं वत्थेहिं आयाए इति भा० । एत-
रावनेरानुषारेथेव भा० प्रती टीका वत्ते, इयतां टिप्पणी ४ ॥ ३ 'ग्रन्थ्याः चेल' भा० ॥ ४ 'हीतैः'
क्रीतरुतादिदोषरहितैः वस्त्रैः आत्मना भा० ॥ ५ 'प्रसमासार्थः' तादी० भा० टी० ॥

द्वे अपि न भवतस्ततो वक्ष्यमाणविधिना ग्रहीतव्यम् ॥ ४१८२ ॥

कथं पुनर्द्वयोरप्यभावः ? इत्याशङ्क्याह—

दुग्धमाईसु उ कारणेसु, गिहस्थणीसा वङ्गी वसंती ।

जे नालबद्धा तह भाविया वा, निर्दोस सन्नी व तहिं वसेजा ॥ ४१८३ ॥

४ 'दुर्मतिः' अशिवम्, आदिशब्दादवमौदर्यादिपरिग्रहः, तेषु कारणेषु गृहस्थनिश्रया एका-
किनी व्रतिनी वसन्ती ये 'नालबद्धाः' तस्या एव सञ्ज्ञातकाः, ये वा अनालबद्धा अपि
'भाविताः' साधुसामाचारीपरिकर्मितमतयो यथामद्रकाः, ये वा 'निर्दोषाः' हास्य-कन्दर्पादि-
वृषणरहिताः संज्ञिनस्तेषां गृहे वसेत् ॥ ४१८३ ॥

तत्र च स्थितां भिक्षां पर्यटन्तीं यदा कोऽपि वक्षेण निमग्नयेत् तदा वक्तव्यम्—

10 सेजायरो व सण्णी, व जाणति वत्थलक्खणं अम्हं ।

तेण परिच्छियमेतं, तदणुणातं परिग्घेच्छं ॥ ४१८४ ॥

शय्यातरो वा सञ्जी वा अस्माकं प्रायेत्यस्य वस्त्रस्य लक्षणं जानाति, अतस्तेन परीक्षितं
तदनुज्ञातं च सद् अहमिदं परिग्रहीष्यामि ॥ ४१८४ ॥

पंतो दङ्गण तगं, संकाए अवणयं करेजाहि ।

16 अण्णासि वा दिण्णं, वइतं णीयं व हसिता व ॥ ४१८५ ॥

ततः संयत्या समानीतं 'तर्क' शय्यातरं संज्ञितं वा दद्यान्तः शङ्कया 'अपनयं' वस्त्रस्यै-
कान्ते स्थापनं कुर्यात्; यद्वा ब्रूयात्—अन्यासां संयतीनां दत्तं व्रजिकां वा नीतं हसेद्वा
॥ ४१८५ ॥ अथवा—

तुम्हे वि कहं विमुहे, काहामो तेण देमो से अण्णं ।

20 इति पंते वज्जणता, भइसु तथेव गेण्हुंती ॥ ४१८६ ॥

युष्मानपि कथं विमुखान् करिष्यामः ? अतः 'तस्याः' अपरस्याः संयत्या अन्यद् वस्त्रं
दास्यामः, इदं तु यूयं गृहीत, इति ब्रुवाणे प्रान्ते वर्जनं कर्तव्यम्, न तदीयं वस्त्रं ग्रहीतव्य-
मिति भावः । भद्रेषु तु 'तथैव' पूर्वोक्तप्रकारेण गृह्णन्ति ॥ ४१८६ ॥

अंधा वि होंति सिच्चा, पियरो वि य तप्पिया वदे भइो ।

26 धम्मो य णे भविस्सति, तुम्भं च पियं अतो अण्णं ॥ ४१८७ ॥

भद्रक इत्थं वदेत्—आम्ना अपि सिक्का भवन्ति, पितरोऽपि च तर्पिता भवन्ति; एवं 'जे'
अस्माकं धर्मो भविष्यति, युष्माकं च प्रियम्, अतो अन्यद् वस्त्रं दास्याम इत्युक्ते गृह्यते
॥ ४१८७ ॥ अथ ये चतुर्थवभाषणनिमित्तं प्रयच्छन्ति ते कथं ज्ञातव्याः ? इत्याह—

वेवहु चला य दिट्ठी, अण्णोण्णणिरिक्खियं खलति वाया ।

30 देण्णं मुहवेवण्णं, ण याणुरागो उ कारीणं ॥ ४१८८ ॥

ये कारिणः—चतुर्थनिमित्तं वस्त्रदायिनस्तेषां शरीरे 'वेपथुः' कम्पश्चला च दृष्टिर्भवति,
'अन्यान्यनिरीक्षितं' 'कस्को नाम मां जनाति ?' इति बुद्ध्या अन्यस्यान्यस्य च सम्मुखं निरी-

पव्वज्जामिमुहंतर, गुञ्जग उव्वज्जामिमा वासो ॥ ४१९३ ॥

वितियणिसाए पुच्छा, एत्थ जती आसि तेण मि न आतो ।

जतिवेसोऽयं चोरो, जो अज्ज तुहं वसति दारे ॥ ४१९४ ॥

“पव्वज्जा” इत्यादि । एकः कश्चित् तरुणः प्रव्रज्यामिमुखो गुरुणां पार्श्वे प्रस्थितः । अन्तरा च कस्मिंश्चिद् ग्रामे एकस्या वरतरुण्या गृहे वासार्थमुपगम्य द्वारमूले सुप्तः । सा च तरुणी ५ ‘उज्जामिका’ कुशीला । ‘गुह्यकश्च’ कश्चिद् यक्षः तया उज्जामिकया सह रात्रौ वासं कृत्वा प्रभाते स्वस्थानं गच्छति । एवं दिवसे दिवसे करोति । तस्मिंश्च दिवसे स यक्षो नोपागमत् । द्वितीये च दिवसे कोऽपि सलिङ्गावधावी चौर्यं कर्तुकामस्तस्मिन्नेव ग्रामे तस्या एव तरुण्या गृहे तथैव द्वारमूले प्रसुप्तः, यक्षश्च तद्विवसमागतः । यस्मिन् दिवसे यक्षो नायातः ततो यो द्वितीयो दिवसस्तत्र निशायामागतस्य यक्षस्य पार्श्वे पृच्छा कृता—कल्ये किं नागतोऽसि ? । 10 यक्षः प्राह—अत्र कल्ये यतिरासीत् तेन कारणेन अहमत्र नायातः, अपि च साधुसम्पन्निना तेजसैव तमुल्लङ्घ्य गन्तुं नै शक्यते । सा प्राह—किमेवं मृषा भावसे ? अयमपि तावदन्यः साधुद्वारमूले सुप्तस्तिष्ठति अत एवमुल्लङ्घ्य कथमद्यागतोऽसि ? इति । यक्षः प्राह—एष चारित्रं प्रति विपरिणतश्चौर्यं कर्तुकामः, अतो यतिवेषेण चोरोऽयं मन्तव्यः यस्तव अद्य द्वारे वसतीति ॥

तदेवमनेन हृष्टान्तेन प्रव्रज्यायामभिमुखः प्रव्रजित एवोच्यते । < डैकं च नैश्वयिकनय- 15 वक्तव्यतामङ्गीकृत्य भगवत्याम्—

नेरईए णं भंते ! नेरईएसु उववज्जइ ? अनेरईए नेरईएसु उववज्जइ ? गोयमा ! नेरईए नेरईएसु उववज्जइ, नो अनेरईए नेरईएसु उववज्जइ (श० ४ उ० ९ । प्रज्ञा० पद १७ उ० ३) । > ॥ ४१९३ ॥ ४१९४ ॥

अथ रजोहरणादिपदानि व्याचष्टे—

20

रयहरणेण विमज्झो, गुच्छगगहणे जहण्णागहणं तु ।

भवति पडिग्गहगहणे, गहणं उक्कोसउवधिस्स ॥ ४१९५ ॥

रजोहरणग्रहणेन विमध्यमोपधिर्गृहीतः, गोच्छकग्रहणेन अधन्योपधिग्रहणं भवति, प्रति-ग्रहग्रहणेन चोत्कृष्टसोपधेरग्रहणं मन्तव्यम् ॥ ४१९५ ॥

पडिपुण्णा पडुकारा, कसिणग्गहणेण अप्पणो तिणिण ।

25

पुव्वि उवट्ठितो पुण, जो पुव्वं दिक्खितो आसी ॥ ४१९६ ॥

कृत्स्नवत्तग्रहणेनेदमुक्तं भवति—तेन प्रव्रजता आत्मनो योग्याख्यः प्रत्यवताराः प्रतिपूर्णा ग्रहीतव्याः । पूर्वमुपस्थितः पुनः स उच्यते यः पूर्वं दीक्षित आसीत् ॥ ४१९६ ॥

एष सूत्रार्थः । अथ निर्युक्तिविस्तरः—

सोऽरुण कोह धम्मं, उवसंतो परिणओ य पव्वज्जं ।

30

पुच्छति पूयं आयरिय उवज्जाए, पवत्ति संघाडए चैव ॥ ४१९७ ॥

१ वारे तामा० ॥ २ न कल्पते त० डे० ॥ ३ < एतद्वन्नगं पाठः सां नृति । जूणो विदेशचूर्णो पुनरय पाठ उपलभ्यते ॥

अथ विस्तरार्थोऽभिधीयते—आह—न तावदद्याप्यथं प्रवर्जितः ततः कथं निर्ग्रन्थो भवति?
इति उच्यते—

- द्ववस्मि य भावस्मि य, पव्वइए एत्थ होति चउभंगो ।
दव्वेण लिंगसहितो, ओहावति जो उ णीसंको ॥ ४१९० ॥
- 5 पवजाएँ अभिमुहो, परलिंगे कारणेण वा वित्तिओ ।
तत्तिओ उ उभयसहितो, उभओविजडे चरिम भंगो ॥ ४१९१ ॥
- द्रव्ये च भावे च प्रवर्जित इत्यत्र चतुर्भङ्गी भवति । तद्यथा—द्रव्यतो निर्ग्रन्थो न भावतः
१ भावतो निर्ग्रन्थो न द्रव्यतः २ एको द्रव्यतोऽपि भावतोऽपि ३ अपरो न द्रव्यतो न
भावतः ४ । तत्र द्रव्यतो निर्ग्रन्थः स उच्यते यः 'लिङ्गसहितः' द्रव्यलिङ्गयुक्तो निःशङ्कः सन्
10 'अवधावति' उत्प्रव्रजतीत्यर्थः ॥ ४१९० ॥
- यस्तु प्रज्जयायामभिमुखो न तावदद्यापि प्रव्रजति कारणेन वा यः साधुः परलिङ्गे वर्तते सः
'द्वितीयः' द्वितीयभङ्गवर्ती । यस्तु 'उभयसहितः' द्रव्य-भावलिङ्गयुक्तः सः 'तृतीयः' उभयथाऽपि
निर्ग्रन्थ इति भावः । 'उभयविषुक्ते तु' द्रव्य-भावलिङ्गरहिते गृहस्थादौ 'चरमः' चतुर्थो भङ्गो
भवति ॥ ४१९१ ॥ अत्राचार्यो 'देवस्य मानुष्या सह संवासलक्षणं' दृष्टान्तं कर्तुकामः
15 प्रथमतः सिद्धान्तं प्रज्ञापयति—

चउधा खल्ल संवासो, देवाऽसुर रक्खसे मणुस्से य ।

अण्णोणकामणेण य, संजोगा सोलस हवंति ॥ ४१९२ ॥

देवसंवासः असुरसंवासो राक्षससंवासो मनुजसंवासश्चेति संवासश्चतुर्धा । अत्र चान्योन्य-
काम्यया षोडश संयोगा भवन्ति, तद्यथा—देवो देव्या सार्धं संवसति १ देवो असुर्या सार्धम्
20 २ देवो मनुष्या सार्धम् ३ देवो राक्षस्या सार्धम् ४, असुरो देव्या समं संवसति ५ असुरोऽ-
सुर्या ६ असुरो मनुष्या ७ असुरो राक्षस्या ८, राक्षसो देव्या ९ राक्षसोऽसुर्या १० राक्षसो
मनुष्या ११ राक्षसो राक्षस्या १२, मनुष्यो देव्या १३ मनुष्योऽसुर्या १४ मनुष्यो राक्षस्या
१५ मनुष्यो मनुष्या १६ चेति । अत्र देवशब्देन वैमानिको ज्योतिष्को वा, असुरशब्देन
भवनवासी, राक्षसशब्देन तु सामान्यतो व्यन्तरः परिगृह्यते ॥ ४१९२ ॥

25 अथामूनेव षोडश भङ्गान् चतुर्षु भङ्गेष्ववतारयन्नाह—

अध्वण देव-छवीणं, संवासे एत्थ होति चउभंगो ।

"अह्वणं" चि प्रकारान्तरद्योतकः । देव-छविमतोः संवासे चतुर्भङ्गी भवति—देवो
देव्या सार्धं संवसति १ देवः छविमत्या सार्धम् २ छविमान् देव्या सार्धम् ३ छविमान्
छविमत्या ४ । अत्र देवशब्देन सामान्यतो भवनपत्यादिनिकायचतुष्टयाभ्यन्तरवर्ती गृह्यते,
30 छविमांश्च मनुष्य उच्यते । अत एतेषु चतुर्षु भङ्गेषु पूर्वोक्ताः षोडशापि भङ्गा अन्तर्भूताः ॥

एवं सिद्धान्तं प्रज्ञाप्य प्रस्तुतार्थसाधकं दृष्टान्तमाह—

१ '८-८' एतदन्तर्गतः षष्ठ भा० नास्ति ॥ २ अण्णोणं का० ॥ ३ चान्यान्यं भा० का० मो०
के० ॥ ४ 'कामनया ताटी० भा० का० ॥

क्रीडन्मि अणिदिट्ठे, तेणोग्गहिमि सेमगा कप्पे ।

निर्दिष्टमि ण कप्पति, अहव विसेसो इमो तन्थ ॥ ४२०१ ॥

क्रीतकृतं द्विधा—निर्दिष्टम् अनिर्दिष्टं च । निर्दिष्टं नाम—वस्त्र-पात्रादिकं क्रीणान इत्थं निर्देशं करोति—अमूनि मम भविष्यन्ति अमूनि साधूनां दास्यामि । तद्विपरीतमनिर्दिष्टम् । एवमन्ये-
ष्वपि दोषेषु भावना कर्तव्या । तत्र यानि वस्त्राणि तेनानिर्दिष्टानि क्रीतानि तेषां मध्ये यत् ५
तस्याभिरुचितं तत्र वस्त्रजाते तेनावगृहीते सति शेषाणि साधूनां कल्पन्ते । 'निर्दिष्टे तु' साधूना-
मर्थाय यत् क्रीतं तत् किमपि न कल्पते । अथवा 'तत्र' निर्दिष्टेऽयं विशेषोऽभिधीयते ॥ ४२०१ ॥

मज्झन्तिगाणि गिण्हह, अहं तुंज्जच्चए परिगिच्छं ।

सेहे दिति व वत्थं, तदभावे वा विगिंचंति ॥ ४२०२ ॥

'मदीयानि' मया आत्मार्थं क्रीतानि वस्त्राणि यूयं गृहीथ, अहं तु 'युष्मदीयानि' युष्मदर्थं 10
मयैव क्रीतानि वस्त्राणि परिग्रहीष्ये । एवं तेनोक्ते तान्यात्मार्थक्रीतानि कल्पन्ते । अथवा स
ब्रूयात्—मया तावद् युष्मदर्थमेतानि क्रीतानि, इत ऊर्द्धं यद् जानीथ तत् कुरुथ । ततः तद्
निर्दिष्टं 'वस्त्रं' वस्त्रप्रत्यवतारं 'शैक्षे' शैक्षस्यानुपस्थापितस्य प्रयच्छन्ति । अथ नास्ति शैक्षः,
अस्ति वा परं 'किमहं साधुर्न भवामि यदेवमेतानि मम दीयन्ते ?' इति कृत्वा नेच्छति तत-
स्तानि "विगिंचंति" परिग्राहयन्ति ॥ ४२०२ ॥ एवं परिग्राह्यमानेषु स शैक्षो ब्रूयात्— 15

एतं पि मा उज्झह देह मज्झं, मज्झच्चगा गेण्हह एक दो वा ।

अचट्ठिए होति कदायि सव्वे, सव्वे वि कप्पंति विसोधि एंसा ॥ ४२०३ ॥

'एतमपि' वस्त्रप्रत्यवतारमकल्पनीयतया मा यूयमुज्झत किन्तु ममं प्रयच्छत, मदीयप्रत्य-
वतारात् चैकं द्वौ वा यूयं गृहीत । अथ तेन बहवः प्रत्यवताराः क्रीतास्ततः को विधिः ?
इत्याह—यान् प्रत्यवतारान् एकं वा द्वौ वा त्रीन् वा स दाता आत्मार्थयति सर्वान् वा कदा- 20
चिदात्मार्थं करोति तदा सर्वेऽपि कल्पन्ते । एष विगोधिकोटिविषयो विधिरुक्तः ॥ ४२०३ ॥

अथाविशोधिकोटिविषयं तमेवाह—

उग्गमकोडीए वि हु, संछोभो तहेव होतऽनिदिट्ठे ।

इयरमि वि संछोभो, जइ सो सेहो सयं भणइ ॥ ४२०४ ॥

उद्गमकोटिर्नाम—आधाकर्मादयो अविशोधिकोटयो दोषाः तेष्वापि यद् 'अनिर्दिष्टम्' 'इदं 25
साधूनां दास्यामि इदं मम भविष्यति' इति निर्देशमन्तरेण वस्त्रादि कृतं तत् कल्पते ।
"संछोभ तहेव होअनिदिट्ठि" चि अनिर्दिष्टेऽपि यद्यसौ दाता ब्रूयात्—यैर्वस्त्रैर्यूयं निमग्नता
यदि तानि नेच्छथ तत इमानि मत्परिगृहीतानि गृहीत, यानि युष्माभिः प्रतिपिद्धानि तानि
मम भविष्यन्ति । एवमसौ "संछोभं" प्रक्षेपकं कृत्वा यदि ददाति तर्हि सर्वान्यपि कल्पन्ते ।
"इतरमि वि संछोभो" चि इतरद् नाम—निर्दिष्टं तत्रापि संछोभी यदि स्यात् ततः कल्पते । 30
संछोभः पुनरयम्—यद्यसौ गृहस्थशैक्षः 'स्वयम्' अन्येनानुपदिष्ट आत्मनैवेत्यं भणति ॥ ४२०४ ॥

१ मज्झन्तिगाणि तामा० ॥ २ तुंज्जच्चए तामा० ॥ ३ मज्झच्चगा तामा० ॥ ४ होज क० तामा० ॥
५ एस मा० तादी० ॥ ६ एव से अणिदि० तामा० ॥ ७ संछोभमन्तरेण न कल्पते मा० ॥

इह कश्चित् तथारूपाणां स्थविराणामन्तिके धर्मं श्रुत्वा 'उपशान्त' प्रतिबुद्धः प्रत्रज्यायां च परिणतः । ततः स आचार्यान् पृच्छति—आदिशत क्षमाश्रमणाः ! किं मया कर्तव्यम् ? । सूरयस्तस्य सारसम्भवं ज्ञात्वा ब्रुवते—“पूयं” ति चैत्यानां निपुलां पूजां कुरु, श्रमणसङ्घस्य च वस्त्रादिभिः प्रतिलाभनं कुरु । एवमुक्ते स तथैव चैत्यानां श्रमणसङ्घस्य च पूजां करोति । अथ १० श्रमणसङ्घं न पूजयितुमीचास्तत आचार्यस्योपाध्यायस्य प्रवर्तिनः सङ्घाटकसाधोश्च वस्त्रादिभिः पूजा विधातव्या ॥ ४१९७ ॥ इदमेव भावयति—

णतंग-घत-गुल-गोरस, फासुग पडिलाभणं समणसंघे ।

असति गणि-वायमाणं, तदसति सव्वस्स गच्छस्स ॥ ४१९८ ॥

स प्रवित्रजिषुः श्रमणसङ्घस्य सकलस्यापि 'प्राशुकैः' शुद्धैर्वस्त्र-घृत-गुड-गोरसादिभिर्द्रव्यैः 10 प्रतिलाभनां करोति । अथ नास्त्येतावत् सारं ततो ये गणिनः—आचार्या ये वा वाचकाः—उपाध्यायस्तेषां सर्वेषामपि करोति । अथ नास्त्येतावती शक्तिस्ततो यस्मिन् गच्छे असौ प्रव-जिष्यति तस्य सर्वस्यापि प्रतिलाभनां विधत्ते ॥ ४१९८ ॥

तदसति पुब्बुत्ताणं, चउण्ह सीसति य तेसि वावारो ।

हाणी जा तिणिण सयं, तदभावे गुरु उ सच्चं पि ॥ ४१९९ ॥

15 तस्या अपि—सकलगच्छपूजाक्षमायाः सामग्र्या अभावे ये पूर्वमाचार्योपाध्याय-प्रवर्ति-सङ्घा-टकसाधुलक्षणाश्चत्वार उक्तास्तेषां पूजां करोति । 'तेषां च' आचार्यादीनां 'अभ्युपारः' अर्थकथ-नादिस्तस्य पुरतः 'शिष्यते' कथ्यते, यथा—आचार्योऽर्थं व्याख्यानयति, उपाध्यायः सूत्रं वाचयति, प्रवर्ती तपः-संयमादौ प्रवृत्तिं कारयति, सङ्घाटकसाधुर्भिक्षा-विचारभूम्यादौ गच्छतां साहाय्यं विधत्ते, अत एतेषां पूजां विधेहीति । अथ नास्त्येतावती शक्तिस्ततो यथाक्रमं हान्या 20 प्रथममाचार्योपाध्याय-प्रवर्तिनाम्, तदभावे आचार्योपाध्याययोः, तथाप्यशक्तौ केवलस्यैवाचा-र्यस्य पूजां करोति । एवमप्यशक्तौ स्वयमात्मनो योग्यान् त्रीन् प्रत्यवतारान्, तदभावे द्वौ, द्वयोरभावे एकमपि प्रत्यवतारमादाय प्रव्रजति । अथ नास्ति तस्यैकोऽपि प्रत्यवतारस्ततः सर्वमपि पात्रनिर्योगादिकं तस्य गुरुवः प्रयच्छन्ति ॥ ४१९९ ॥

अथास्य विद्यमानविसवस्सोद्गमकोटिदोषैर्विशोषिकोटिदोषैर्वा अविशुद्धानि वस्त्राणि प्रयच्छतो 25 ग्रहीतुं कल्पन्ते न वा ? इति चिन्तां चिकीर्षुराह—

अप्पणो क्कितकडं वा, आहाकम्मं व वेत्तु, आगमणं ।

संजोए चेव तघा, अणिदिट्ठे मग्गणा होति ॥ ४२०० ॥

स गृहस्थशैक्षः आत्मनो योग्यं वस्त्र-पात्रादि क्रीतकृतं वा आधाकर्म वा गृहीत्वा गुरुणा-मन्तिके दीक्षाग्रहणाय आगमनं कुर्यात् । अत्र क्रीतकृतग्रहणेन विशोषिकोटिदोषा गृहीताः, 30 आधाकर्मग्रहणेन चाविशोषिकोटिदोषा गृहीताः । अमीषां च दोषाणामनिर्दिष्टे उपलक्षणत्वाद् निर्दिष्टे च ये संयोगाः—भङ्गकास्तेषां मार्गणा कर्तव्या भवतीति द्वारागाथासमासार्थः ॥ ४२०० ॥

साम्प्रतमेनामेव विवृणोति—

१ नास्ते ताव० का० भो० ले० विना ॥

कृत्वा अकल्पनीयं प्राप्नोति, तच्चानिष्टम् ; ततः 'द्विविधमपि' निर्दिष्टा-ऽनिर्दिष्टभेदाद् द्विप्रकार-
मपि तेन शैक्षेण संछोभकरणेन 'अवगृहीतम्' आत्मीकृतं सत् कल्पते । तथा चात्र 'रत्नो-
च्चयः' मेरुमहीधरः 'ज्ञातं' दृष्टान्तः । यथा हि तत्र प्रक्षिप्तं तृणादिकमपि सुवर्णाभवति, एवं
शैक्षगृहस्थेन परिगृहीतं सर्वमपि कल्पनीयं भवति ॥ ४२०९ ॥ अपि च—

जह उ कडं चरिमाणं, पडिसिद्धं तं हि मज्झिमोग्गहिंयं ।

5

पडिवण्णपंचजामे, कप्पति तेसिं तहऽण्णेसिं ॥ ४२१० ॥

यथा 'चरमाणां' चरमतीर्थकृत्तीर्थवर्तिनां पञ्चयामिकानां साधूनामर्थाय किमपि वस्त्रं वा
पात्रं वा कृतं तच्च तैः 'प्रतिषिद्धं' न गृहीतम्, 'मध्यमैश्च' श्रीपार्श्वनाथतीर्थवर्तिसाधुभिश्चतु-
र्यामिकैस्तत् प्रतिगृहीतम् । ते च चतुर्यामिकाः पञ्चयामधर्मं प्रतिपन्नाः ततस्तद्वत्त्वादिकं तेषा-
मन्येषामपि पञ्चयामिकानां परिभोक्तुं यथा कल्पते, एवमत्रापि साधूनामर्थाय कृतं तैः प्रतिषिद्धं¹⁰
शैक्षगृहस्थेनात्मीकृतं सद् दीयमानं कल्पते ॥ ४२१० ॥ अथ संयोगद्वारं व्याख्याति—

उग्गम-विसोधिकोडी, दुगादिसंजोगओ बहू एत्थं ।

पचेग-मीसिगासु य, णिदिट्ठं तथा अणिदिट्ठा ॥ ४२११ ॥

इह उद्गमकोटिभेदाः—आधाकर्म-मिश्रजातादयस्तेषां 'द्विकादिसंयोगतः' द्विकत्रिकचतुष्कादि-
संयोगनिष्पन्ना बहवोऽत्र भङ्गका भवन्ति, ते च सुगमतया स्वयमभ्युद्यन्त मन्तव्याः; एवं¹⁵
विशेषिकोटीभेदानामपि—क्रीतकृतादीनां द्विकादिसंयोगनिष्पन्नास्तथैव बहवो भङ्गकाः; एते
च प्रत्येकभङ्गका उच्यन्ते । एतेषामेवोद्गमकोटिभेदानां विशेषिकोटीभेदानां च परस्परं
द्विकादिसंयोगनिष्पन्ना एवमेव बहवो भङ्गका भवन्ति, ते च मिश्रभङ्गका मण्यन्ते । सर्वेऽप्येते
द्विधा—निर्दिष्टा अनिर्दिष्टाश्च । एतासु प्रत्येक-मिश्रासु भङ्गपङ्क्तिषु कल्प्या-ऽकल्प्यविभागः
प्रागुक्तप्रकारेणावसातव्यः ॥ ४२११ ॥ अथ वक्ष्यमाणार्थसम्बन्धनाय प्रस्तावना करोति—²⁰

वत्था व पत्ता व घरे वि हुज्जा, दडुं पि कुज्जा णिउणो सयं पि ।

णिज्जुत्तभंडं व रयोहरादी, कोई किणे कुत्तियआवणातो ॥ ४२१२ ॥

वस्त्राणि वा पात्राणि वा प्रायो गृहेऽपि भवेयुः । यत् तु 'निर्युक्तभाण्डं' पात्रनिर्योगो-
पकरणं वाशब्दस्य व्यवहितसम्बन्धतया रजोहरणादिकं वा यदन्यत्र दुर्लभमुपकरणं तत् कश्चिद्
'निपुणः' बुद्धिमान् साधूनां समीपे दृष्ट्वा तदनुसारेण स्वयमपि कुर्यात्, कश्चित् तु तदेव²⁵
कुत्रिकापणात् क्रीणीयात् ॥ ४२१२ ॥ अनेन सम्बन्धेन कुत्रिकापणवक्तव्यतामभिधित्सुराह—

कुत्तीयपरुवणया, उक्कोस-जहन्न-मज्झिमट्टाणा ।

कुत्तिय भंडकिणगा, उक्कोसं हुंति सत्तेव ॥ ४२१३ ॥

प्रथमतः कुत्रिकापणस्य प्ररूपणा कर्तव्या । तत् उत्कृष्ट-जघन्य-मध्यमानि मूल्यस्थानानि
पक्त्वानि । एतावता मूल्येन कुत्रिकापणे माण्डस्य—उपकरणस्य क्रयणं भवतीति निरूपणी-³⁰
यम् । "उक्कोसं" ति उत्कर्षतः सकलस्यापि श्रमणसङ्घस्य योग्या वस्त्र-पात्रप्रत्यवतारा ग्रही-
तव्याः । "होति सत्तेव" चि सप्त निर्योगास्तेन ग्रहीतव्या भवन्ति, जघन्यत इति वाक्यशेषः ।

उक्तोसगा व दुःखं, वुवञ्जिया केसितोऽहं मि विधेव ।

इति संछोमं तद्विषयं, वदन्ति निदिद्विगोष्ठं पि ॥ ४२०५ ॥

यानि वस्त्राणि मया युष्मदर्थं कारितानि तानि 'उत्कृष्टानि' बहुमूल्यानि ततः कथं परित्यज्यन्ते ?; 'दुःखं वा' महता प्रयासेन वा(व्या)धितानि अतः 'क्लेशितः' क्लेशं प्रापितोऽहं वृथैवामीभिः, युष्माकमनुपकरणात्; अतो मदीयानि यूयं गृहीथ युष्मदीयानि च मम भवन्तु, 'इति' एवं तत्र 'निर्दिष्टेष्वपि' संयतनिमित्तं निर्दिश्य कृतेष्वपि संछोमं कल्पनीयताकारणं वदन्ति तीर्थकरादयः, संयतनिर्दिष्टान्यपि कल्पन्त इति भावः ॥ ४२०५ ॥

अत्र मतान्तरमुपन्यस्य दूषयन्नाह—

जा संजयणिदिद्धा, संछोभम्मि वि न कप्पते केयी ।

10 तं तु ण जुञ्जइ जम्हा, दिज्जति सेहस्स अविमुद्धं ॥ ४२०६ ॥

या अविशोधिकोटिः 'संयतनिर्दिष्टा' साधून् निर्दिश्य कृता सा संछोमे कृतेऽपि न कल्पते; एवं केचिदाचार्यां ब्रुवते तत् तु न युज्यते । यस्मात् 'शैक्षस्य' अनुपस्थापितस्य 'अविशुद्धस्य' अनेवणीयं वस्त्र-पात्रादि दीयते इति अत्रैव चतुर्थोद्देशके वक्ष्यति । तत्र शैक्ष-योग्यमविशुद्धं साधुभिः परिगृहीतं भवति, अतो ज्ञायते—अविशोधिकोटिदोषदुष्टमपि वस्त्रा-
15 दिक् संछोमे कृते कल्पते ॥ ४२०६ ॥ किञ्चान्यत्—

जह अत्तद्धा कम्मं, परिभुत्तं कप्पते उ इतरेसिं ।

इय तेण परिग्गहियं, कप्पइ इयरं पि इयरेसिं ॥ ४२०७ ॥

यथा गृहस्थेनात्मनोऽर्थीय आधाकर्म कृतं तद् 'इतरेषां' संयतानां परिभोक्तुं कल्पते, 'इति' अमुनैव ज्ञापकेन अस्माकमपि स शैक्षो गृहस्थ एवेति कृत्वा 'तेन परिगृहीतं' ममेवमिति
20 बुद्ध्या स्वीकृतम् 'इतरदपि' संयतनिर्दिष्टमपि कल्पते 'इतरेषां' साधूनाम् ॥ ४२०७ ॥ ये पुनराचार्या अविशोधिकोटिनिर्दिष्टं संछोमेऽपि कृते नेच्छन्ति ते इदं कारणमुपवर्णयन्ति—

सहसाणुवादिणातेण केह णिदिद्वुके ण इच्छंति ।

अणिदिद्वे पुण छोमं, वदन्ति परिफग्गुमेतं पि ॥ ४२०८ ॥

यथा सहस्रानुपाति विषं भक्ष्यमाणं सहस्रान्तरितमपि पुरुषं मारयति, एवमाधाकर्माऽप्युप-
25 भुज्यमानं सहस्रान्तरितमपि साधुं संयमजीविताद् व्यपरोपयतीति सहस्रानुपातिविषज्ञातेन केचिदाचार्याः साधुनिमित्तं निर्दिष्टे संछोमेऽपि कृते नेच्छन्ति, अनिर्दिष्टे पुनः छोमं कृत्वा ददानस्य कल्पनीयं वदन्ति एतदपि 'परिफल्गु' निस्सारं मन्तव्यम् ॥ ४२०८ ॥

कथम् ? इत्याह—

एयं पि सधरमीसेण सरिसगं तेण फग्गुमिच्छामो ।

30 दुविषं पि ततो गहियं, कप्पति रतणुब्बओ णातं ॥ ४२०९ ॥

यत् ते आचार्यदेशीया अनिर्दिष्टं संछोमे कृते कल्पनीयं ब्रुवते एतदपि स्वगृहयतिमिश्रेण सदृशम्, तेन कारणेन परिफल्गु वयमिच्छामः । त्वदीयाभिप्रायेण हेतदपि स्वगृहयतिमिश्रमिति

१ 'छोमे गहियं, वयंति णिदिद्वु तेहि पि तामा० ॥ २ 'शम्भू, अतः परि' मा० ॥

लोगच्छेरयभूया, जह चक्कीणं महाणिहयो ॥ ४२१८ ॥

‘पूर्वभविताः’ भवान्तरसङ्गतिका देवाः पुण्यवन्ता मनुजानां ‘प्रातिहार्याणि’ यथाभिलषिता-
र्थोपदौकनलक्षणानि कुर्वन्ति । यथा लोकाश्चर्यभूताः ‘महानिघयः’ नैसर्गप्रभृतयः ‘चक्रिणा’
भरतादीनां प्रातिहार्याणि कुर्वन्ति । वर्तमाननिर्देशस्तत्कालमङ्गीकृत्याविरुद्धः । एवं कुत्रिकापणा
उत्पद्यन्ते ॥ ४२१८ ॥ ते चैतेषु स्थानेषु पुरा बभूवुः इति दर्शयति—

उज्जेणी रायगिहं, तोसलिनगरे इसी य इसिवालो ।

दिक्खा य सालिभदे, उवकरणं सयसहस्सेहिं ॥ ४२१९ ॥

उज्जयिनी राजगृहं च नगरं कुत्रिकापणयुक्तमासीत् । तोसलिनगरवास्तव्येन च वणिजा
ऋषिपालो नाम वानमन्तर उज्जयिनीकुत्रिकापणात् क्रीत्वा खबुद्धिमाहात्म्येन सम्यगाराधितः,
ततस्तेन ऋषितडागं नाम सरः कृतम् । तथा राजगृहे श्रेणिके राज्यमनुशासति शालिभद्रस्य 10
सुप्रसिद्धचरितस्य दीक्षायां शतसहस्राभ्याम् ‘उपकरणं’ रजोहरण-प्रतिग्रहलक्षणमानीतम्, अतो
जायते यथा राजगृहे कुत्रिकापण आसीदिति पुरातनगाथासमासार्थः ॥ ४२१९ ॥

साम्प्रतमेनामेव विवृणोति—

पज्जोए णरसीहे, णव उज्जेणीय कुत्तिया आसी ।

भरुयच्छवणियऽसहह, भूयऽड्ढम सयसहस्सेणं ॥ ४२२० ॥

15

कम्मम्मि अदिज्जंते, रुद्धो मारेइ सो य तं घेत्तुं ।

भरुयच्छाऽऽगम, वावारदाण खिप्पं च सो कुणति ॥ ४२२१ ॥

भीएण खंभकरणं, एत्थुस्सर जा ण देमि वावारं ।

णिज्जित भूततलागं, आसेण ण पेहसी जाव ॥ ४२२२ ॥

चण्डप्रद्योतनाग्निं नरसिंहे अवन्तिजनपदाधिपत्यमनुभवति नव कुत्रिकापणा उज्जयिन्या- 20
मासीरन् ।

तदा किल भरुयच्छाजो एगो वाणियओ असहहंतो उज्जेणीए आगंतूण कुत्तियावणाओ
भूयं मगइ । तेण कुत्तियावणवाणिएण चित्तिं—‘एस ताव मं पवचेइ तौ एयं मोल्लेण वारेमि’
चि भणियं—जइ सयसहस्ते देसि तो देमि भूयं । तेण तं पि पडिवन्नं ताहे तेण भन्नइ—
पंचरत्नं उदिक्खाहि तथो दाहामि । तेण अड्ढमं काऊण देवो पुच्छिओ । सो भणइ—देहि, 25
इमं च भणिहिज्जं—जइ कम्मं न देसि तो भूओ तुमं उच्छाएहिइ । ‘एवं भवइ’ चि भणित्वा
गहिओ तेण भूओ भणइ—कम्मं मे देहि । दिन्नं, तं खिप्पमेव कयं । पुणो मगइ, अन्नं
दिन्नं । एवं सत्त्वग्निं कम्मे निहिए पुणो भणइ—देहि कम्मं । तेण भन्नइ—एत्थं ग्वंमे चडुत्तरं
कोरहि जाव अन्नं किचि कम्मं न देमि । भूओ भणइ—अलाहि, पराजितो मि, चिंघं ते
कोरमि—जाव नावलोएसि तत्थ तलागं भविस्सइ । तेण अस्से विलगिऊण वारस जोयणाइं 30
गंतूण पलोह्य जाव तक्खणमेव कय तेण भरुयच्छस्स उत्तरे पासे भूयतलागं नाम तलागं ॥

अनुमेवार्थमभिधित्पुराह—‘भरुयच्छ’ इत्यादि । भरुकच्छवणिजा अश्रद्धता ‘भूतः’

१ ‘हस्सेणं तामा’ ॥ २ तो एणं मो’ मा’ ॥

एष चूर्ण्यभिप्रायः । विशेषचूर्ण्यभिप्रायेण तु—जघन्यत एक आत्मनो योग्यो नियोगो गृही-
तव्यः । उत्कर्षनस्तु सम नियोगाः। तेषां च त्रय आत्मनो योग्याः चत्वार आचार्यप्रभृतीनां
पूजनीयानां पूजायोग्याः । एष द्वारगाथासमासार्थः ॥ ४२१३ ॥ अथैनामेव विवृणोति—

कुं चि पुढवीय सण्णा, जं विज्जति तत्थ चेदणमचेयं ।

५ गहणुवभोगे य खमं, न तं तर्हि आवणे णत्थि ॥ ४२१४ ॥

‘कुः’ इति प्रथिव्याः संज्ञा, तस्याः त्रिकं कुत्रिकं—स्वर्ग-मर्त्य-पातालरुक्षणं तस्यापणः—हृद्ः
कुत्रिकापणः । किमुक्तं भवति ? इत्याह—‘तत्र’ पृथिवीत्रये यत् किमपि चेतनमचेतनं वा द्रव्यं
सर्वस्यापि लोकस्य ग्रहणोपभोगक्षमं विद्यते तत् ‘तत्र’ आपणे न नास्ति, “द्वौ नगौ प्रकृत्यर्थ
गमयतः” इति वचनाद् अस्त्येवेति भावः ॥ ४२१४ ॥

10 अथोक्तुष्ट-मध्यम-जघन्यमूल्यस्थानानि प्रतिपादयति—

पणतो पागतिपाणं, साहस्सो होति इच्चममादीणं ।

उक्कोस सतसहस्सं, उच्चमपुरिसाण उवधी उ ॥ ४२१५ ॥

प्राकृतपुरुषाणां प्रजजतामुपधिः कुत्रिकापणसत्कः ‘पञ्चकः’ पञ्चरूपकमूल्यो भवति । ‘इभ्या-
दीनां’ इभ्य-श्रेष्ठि-सार्थवाहादीनां मध्यमपुरुषाणां ‘साहस्रः’ सहस्रमूल्य उपधिः । ‘उच्चमपुरु-
15 षाणां’ चक्रवर्त्ति-भाण्डलिकप्रभृतीनामुपधिः शतसहस्रमूल्यो भवति । एतच्च मूल्यमानं जघन्यतो
मन्तव्यम्, उत्कर्षतः पुनरुपाणामप्यनियतम् । अत्र च पञ्चकं जघन्यम्, सहस्रं मध्यमम्,
शतसहस्रमुक्तुष्टम् ॥ ४२१५ ॥

कथं पुनरेकस्यापि रजोहरणादिवस्तुन इत्थं विचित्रं मूल्यं भवति ? इत्युच्यते—

विकित्तगं जधा पप्प होइ रयणस्स तच्चिहं मुल्लं ।

20 कायगमासज्ज तहा, कुचियमुल्लस्स णिक्कं ति ॥ ४२१६ ॥

यथा ‘रत्नस्य’ मरकत-पद्मरागादेर्विक्रेतारं ‘प्राप्य’ प्रतीत्य तद्विचं मूल्यं भवति, यादृशो मुग्धः
प्रबुद्धो वा विक्रेता तादृशमेव स्वरूपं बहु वा मूल्यं भवतीति भावः; एवं ‘कायकं’ ग्राहक-
मासाद्य कुत्रिकापणे भाण्डमूल्यस्य ‘निष्कं’ परिमाणं भवति, न प्रतिनियतं, किमपीति भावः ।
इतिशब्दः स्वरूपोपदर्शने ॥ ४२१६ ॥

25 एवं ता तिविह जणे, मोल्लं इच्छाएँ दिज्ज बहुयं पि ।

सिद्धमिदं लोगम्मि वि, समणस्स वि पंचगं मंडं ॥ ४२१७ ॥

एवं तावत् ‘त्रिविधे’ प्राकृत-मध्यमोत्तममेदमिन्ने जने ‘मूल्यं’ पञ्चादादिरूपकपरिमाणं
जघन्यतो मन्तव्यम् । इच्छया तु ‘बहुपि’ यथोक्तपरिमाणादधिकमपि प्राकृतादयो दद्युः, न
कोऽप्यत्र प्रतिनियमः । न चैतदत्रैवोच्यते, किन्तु लोकेऽपि ‘सिद्धं’ प्रतीतमिदम्, यथा—
30 श्रमणस्यापि ‘पञ्चकं’ पञ्चरूपकमूल्यं भाण्डं भवति । इह च रूपको यस्मिन् देशे यद् नाणकं
व्यवह्रियते तेन प्रमाणेन प्रतिपत्तव्यः ॥ ४२१७ ॥ अथ कुत्रिकापणः कथमुत्पद्यते ? इत्याह—

पुण्वभविगा उ देवा, मणुयाण करिंति पाडिहेराइं ।

१ कु. चि य पुढवीसण्णा तामा ॥ २ णिको चि तामा ॥

व्यम्—‘हे भदन्त !’ आर्य ! मा ‘ते’ तव भूयो दुर्लभमुपकरणं भवेद् अत आत्मपार्श्वे एव तावद् धारय ॥ ४२२६ ॥ स ग्राह—

भारेण खंधं च कडी य बाहा, पीलिज्जए णिस्ससए य उच्चं ।

तेणा य उवधीणमभिद्वेज्जा, ण इत्तिया इंति समोवभोगं ॥ ४२२७ ॥

मम मार्गं गच्छतो द्वयोः प्रत्यवतारयोर्महान् भारो भवति, तेन स्कन्धः कटी बाहा च ऽ ग्राहतरं पीड्यते, ततश्च ‘उच्चम्’ ऊर्द्धं निःश्वसीम्यहम्, निःश्वसेनाकुलो भवामीत्यर्थः । स्तेनाश्च मामुपकरणमालितं दृष्ट्वा उपधिकारणादभिद्वेज्युः । एतावन्ति च वस्त्र-पात्राणि समोपभोगं नायान्ति ॥ ४२२७ ॥ यच्च भगवद्विरुक्तम्—‘मा भूयो दुर्लभं भवेत्’ तत्रोच्यते—

‘जं होहिति बहुगाणं, इमम्मि धम्मचरणं पवण्णाणं ।

तं होहिति अम्हं पी, तुम्हेहिं समं पवण्णाणं ॥ ४२२८ ॥ 10

यैद् युष्माकं बहूनाम् ‘अस्मिन्’ भागवते शासने धर्मचरणं प्रपन्नानामुपकरणं भविष्यति तदन्ताकमपि युष्माभिः समं हिण्डमानानां चारित्रं प्रपन्नानां भविष्यति ॥ ४२२८ ॥

एष तत्पथमतया प्रव्रजतो विधिरुक्तः । अथ पूर्वोपस्थितविषयं तमेवाह—

सिद्धी वीरणसद्वए, अण्डुद्वाणं पुणो अजानंते ।

कत कारितं च कीतं, जाणंते अधापरिग्गहिते ॥ ४२२९ ॥ 15

यश्चारित्रं परित्यज्य गृहवासमुपगतस्तस्य कथं पुनरपि प्रव्रज्यायामभ्युत्थानसिद्धिः सज्जाताः । अत्र वीरणसद्वकृद्द्वान्तो वक्तव्यः, एवं तस्य पुनरभ्युत्थानं भवति । स च द्विधा—जानानो अजानानश्च । यः कल्या-ऽकल्याविभागं जानाति स जानानः, तद्विपरीतो अजानानः, अगीतार्थ इत्यर्थः । अजानानि भूयः प्रव्रज्यायामभ्युत्तिष्ठमाने कृतं वा कारितं वा कीतं वा दीयमानं पूर्वोक्तविधिना कल्पते । यस्तु जानानस्तस्य ‘यथापरिगृहीताति’ शुद्धान्येव ग्रहीतुं कल्पन्ते, न ३० कृत कारितादीनि ॥ ४२२९ ॥ अथ वीरणसद्वकृद्द्वान्तमाह—

जह सो वीरणसद्वओ, णइतीरुहो जलस्स वेगेणं ।

थोवं थोवं खणता, छूढो सोयं ततो वूढो ॥ ४२३० ॥

यथा ‘सः’ कश्चिद् विवक्षितः ‘वीरणसद्वकः’ वीरणाना-वृणविशेषाणा स्तम्भो नद्यास्तीरे रोहति स्स-जायते स्मेति नदीतीररुहः, नद्याः प्रत्यासन्नतया जलस्य वेगेन स्तोके स्तोकेन खनता ३५ भूमिकानिहितमूलजालोऽप्यचिरादेव क्षोतसि प्रक्षिप्तः । ततश्च क्षोतसा ‘व्यूढः’ बाहयित्वा समुद्रं प्रापित इति भावः ॥ ४२३० ॥ एष दृष्टान्तः । अयमर्थोपनयः—

ठिय-गमिय-दिद्व-ऽदिद्वेहि साधुहिं अहरिहं समणुसद्वो ।

उण्हेहुण्हतरेहि य, चालिज्जति वद्धमूलो वि ॥ ४२३१ ॥

कश्चित् पश्चात्कृतः सिद्धपुत्रकादिविशेषेण, साधूनामागमनमार्गभूते कश्चिद् आने गृहवास-30 नद्यास्य तिष्ठन् चे तत्र मासकल्पं वर्षाकल्पं वा स्थिताः साधवः, ये च “गमि” चित्तत्र

१ जह सो नो हे ॥ २ पि तु न म ॥ ३ यदि यु नो डो मो ले ॥ ४ नो कं न ॥ ५ ॥

पिशाचविशेषः कुत्रिकापणे मार्गितः । ततोऽष्टमं कृत्वा शतसहस्रेण भूतः प्रदत्तः, इदं च भणितम्—कर्मण्यदीयमाने अयं 'रुष्टः' कुपितो मारयतीति । स च भूतं गृहीत्वा भरुकच्छे आगमनं कृत्वा व्यापारदानं तस्य कृतवान् । स भूतस्तं व्यापारं क्षिप्रमेव करोति । ततः सर्वकर्म-परिसमाप्तौ वणिजा भीतेन भूतस्य पार्श्वत् स्तम्भ एकः कारयाञ्चके । ततस्तं भूतमभिहितवान्—
 ८ यावदपरं व्यापारं न ददामि तावद् 'अत्र' स्तम्भे 'उत्तर' आरोहा-ऽवरोहक्रियां कुरु इति भावः । ततः स भूत उक्तवान्—निर्जितोऽहं भवता, अत आत्मनः पराजयचिह्नं करोमि । अश्वेन गच्छन् यावद् 'न प्रेक्षसे' न पश्चादवलोकसे तत्र प्रदेशे तडागं करिष्यामि इति भणित्वा तथैव कृते भूततडागं कृतवान् ॥ ४२२० ॥ ४२२१ ॥ ४२२२ ॥

एमेव तोसलीए, इसिवालो वाणमंतरो तत्थ ।

10 पिञ्जित इसीतलागे, रायगिहे सालिमइस्स ॥ ४२२३ ॥

'एवमेव' तोसलिनगरवास्तव्येन वणिजा उज्जयिनीभागस्य कुत्रिकापणाद् ऋषिपालो नाम वानमन्तरः क्रीतः । तेनापि तथैव निर्जितेन ऋषितडागं नाम सरश्चक्रे । तथा राजगृहे शालिभद्रस्य रजोहरणं प्रतिग्रहश्च कुत्रिकापणात् प्रत्येकं शतसहस्रेण क्रीतः ॥ ४२२३ ॥
 अथ सप्त नियोगान् व्याचष्टे—

15 तिप्णि य अचट्ठेती, चत्तारि य पुण्णारिहे देति ।

दितस्स य धित्तव्वो, सेहस्स विविचणं वा वि ॥ ४२२४ ॥

<१ संस नियोगान् गृहीत्वा प्रव्रजतोऽयं गुणः—> तेषां सप्तानां नियोगाणां मध्यात् त्रीन् स शैक्षः 'आत्मार्ययति' आत्मनोऽर्थाय गृह्णातीत्यर्थः; चतुरश्रं नियोगान् 'पूजनाह्णिणम्' आचार्योपाध्याय-प्रवर्ति-सङ्घाटकसाधूनां प्रयच्छति । तस्य चैवं प्रयच्छतो यद्यसौ नियोगः शुद्धः
 20 ततो प्रहीतव्यः । अथाशुद्धस्ततः शैक्षस्य दातव्यः । शैक्षस्याभावे 'विवेचनं' परिष्ठापनं तस्य क्रियते ॥ ४२२४ ॥ एवं तस्य त्रीन् नियोगान् गृहीत्वा प्रव्रजितस्य यद् भवति तद् दर्शयति—

सज्झाए पलिमंथो, पडिलेहणियाए सो हवइ सिग्गो ।

एगं च देति तहितं, दोण्णि य से अप्पणो हुंति ॥ ४२२५ ॥

तस्य त्रीन् नियोगान् उभयकालं प्रत्युपेक्षणस्य महान् स्वाध्यायविषयः परिमन्थो भवति ।
 25 तथा च महत्त्वा प्रत्युपेक्षणया सः 'सिग्गः' परिश्रान्तो भवति । तत एवं निर्विण्णः सन् स एकं नियोगं सूरीणां ददाति । प्रदत्ते च तस्मिन् तस्य द्वौ नियोगावात्मनः सत्तायां भवतः ॥ ४२२५ ॥
 एवमप्यसौ द्वाभ्यां नियोगाभ्यां शेषसाधुभ्यो अन्यादृश इव दृश्यते ततः—

निग्गमणे बहुमंडो, कत्तो कत्तो व वाणिओ एइ ।

वित्तिं यि देति तहियं, मा भंते ! दुल्लहं होजा ॥ ४२२६ ॥

30 भासकरूपे पूर्णे ततः क्षेत्राद् निर्गच्छतां स एवैकः 'बहुभाण्डः' बहुपकरणो दृश्यते ततो लोकस्तमुद्दिश्य प्रवीति—अहो ! कुतः कत्तो वा अयं वाणिज एवमुपस्करसम्भारभारितः समुपैति ? । एवमुपहासमाकर्ष्य स द्वितीयमपि नियोगं गुरुणा ददाति । तत्र च गुरुनिर्वक्त-

माध्याः प्रयच्छति । यदा तु पञ्च नदा चत्वारस्तथैवाचार्यादीनां पञ्चमः पुनरुपाध्यायस्य योग्य इति चूर्ण्यभिप्रायः । बृहद्भाष्यकारः पुनराह—

चत्वारि अप्पणो से, चउरो पंचऽहव सेसगा हुंति ।

आयरिय उवज्जाए, पवत्तिणिऽमिसेय संघाडे ॥

पंचेए निज्जोगा, अमिसेगा वज्ज हुंति चत्तारि । चि ।

॥ ४२३४ ॥ ६

॥ त्रिकृत्स्नप्रकृतं समाप्तम् ॥

स म व स र ण प्र कृ त म्

सूत्रम्—

नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंधीण वा पढमस-

मोसरणुद्देसपत्ताई चेलाइं पडिग्गहित्तए ।

10

५ कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंधीण वा दोच्चसमो-

सरणुद्देसपत्ताई चेलाइं पडिग्गहित्तए ७ १५ ॥

अथास्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

दिडं वत्थग्गहणं, न य बुत्तो तस्स गहणकालो उ ।

ओसरणम्मि अगेज्झं, तेण समोसरणसुत्तं तु ॥ ४२३५ ॥

15

पूर्वसूत्रे वत्सग्रहणं दृष्टम्, न च 'तस्य' वत्सस्य ग्रहणकाल उक्तः, कदा कल्पते कदा च न ? इति । अतो वर्षाकालाख्ये प्रथमे 'ओसरणे' समवसरणे अग्राह्यं तद् वत्सम्, द्वितीये तु कतुवद्वाख्ये ग्राह्यमिति निरूपणाय इदं समवसरणसूत्रमारभ्यते ॥ ४२३५ ॥

अहवा वि सउवधीओ, सेहो दव्वं तु एयमक्खायं ।

तं काले खिच्चम्मि य, गज्झं कहियं अगज्झं वा ॥ ४२३६ ॥

20

अथवा पूर्वसूत्रे सोपधिकशैक्षलक्षणं द्रव्यमेतदाख्यातम् । 'तद्' द्रव्यं कुत्र काले क्षेत्रे वा भवति ? कुत्र वा अग्राह्यम् ? इत्यधुना प्रतिपाद्यते ॥ ४२३६ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—५ "नो^३ कप्पइ" चि आर्पत्वादेकवचनम् । ७ नो कल्पन्ते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा प्रथमसमवसरणे—वर्षाकाले उद्देशः—क्षेत्र-कालविभागस्तं

१ ५ ७ एतच्चित्तान्तर्गतोऽयं सूत्राशः भा० पुस्तके नात्र वर्तते, किन्तु अग्रे ४२९५-९६ गाथाऽनन्तरं ४५-मुद्रव्वेनेपक्षितो वर्तते । टीकाऽप्यस्य सूत्राशस्य भा० प्रती नऽत्र वर्तते किन्तु तत्रैव इति भा० प्रती एतच्चित्तान्तर्गा भाष्यगाथाव्याख्यायामपि च तत्र तत्र पाठनेदं दृढान्ते । दृढता पत्र ११५९ टिप्पणी ३, १११५० टिप्पणी १-२ । चूर्णिकृता विशेषचूर्णिकृता च पुनः नहैव सूत्राशऽनन्तरमप्यन्यत्रापि पुनः ४२९५-९६ गाथाऽनन्तरं द्वितीयसमवसरणसूत्रांश उपक्षितो वरीरुद्धते । दृढता पत्र ११६४ टिप्पणी १ ॥ २ तद्य किं वत्सस्य ग्रहणे कालः कोऽपि विद्यते ? इत्याह—'अवसरणे' वर्षा-काले अग्राह्यं तद् वत्सम्, अत इदं भा० ॥ ३ ५ ७ एतच्चित्तान्तर्गतः पाठः भा० नास्ति ॥

गच्छन्त आगच्छन्तो वा द्वित्राणि दिनानि तिष्ठन्ति, तैर्दृष्टैरदृष्टैश्च साधुभिः 'यथार्ह' यथायोग्यं 'समनुशिष्टः सन्' उष्णेरुष्णतैरश्च वचनैरुदकवेगस्थानार्णयैरनेकशः प्रेर्यमाणः कलत्रादिपरिग्रह-प्रविस्तारेण बद्धमूलेऽपि चाल्यते, गृहवासं त्याजयित्वा समयरूपे स्रोतसि प्रक्षिप्य गच्छरत्नाकरं प्राप्यत इति भावः ॥ ४२३१ ॥ अथ जानाना-ऽजानानविषयं विधिविभागमाह—

५ कल्पा-ऽकल्पविसेसे, अणधीए जो उ संजमा चलिओ ।

पुव्वगमो तस्स भवे, जाणंते जाई सुद्धाई ॥ ४२३२ ॥

वस्त्र-पात्रादिविषये कल्पा-कल्पविशेषे अनधीते सति यः संयमात् चलितस्तस्य पूर्वः—प्राक्तनो गमः—प्रकारो भवति यथा शैक्षगृहस्थस्योक्तः । यस्तु कल्पा-ऽकल्पविधिं जानाति तस्य सर्वाणि शुद्धान्येव ग्रहीतुं कल्पन्ते, न क्रीतादिदोषदुष्टानि ॥ ४२३२ ॥

10 सूत्रम्—

निगंथीए णं तप्पढमयाए संपव्वयमाणीए कप्पइ
रयहरण-गोच्छ-पडिग्गहमायाए चउहिं कसिणेहिं
वत्थेहिं आयाए संपव्वइत्तए । सा य पुव्वोवट्ठिया
सिया एवं से नो कप्पइ रयहरण-गोच्छ-पडिग्गह-
मायाए चउहिं कसिणेहिं वत्थेहिं आयाए संपव्व-
इत्तए । कप्पइ से अहापरिग्गहिएहिं वत्थेहिं आयाए
संपव्वइत्तए १४ ॥

15

अस्य व्याख्या प्राग्वत् । < नैवरं निर्ग्रन्थ्याश्चतुर्भिः प्रत्यवतारैः सहितायाः प्रव्रजितुं कल्पते इति विशेषः ॥ > अथ भाष्यम्—

20

एसेव गमो णियमा, निगंथीणं पि होइ नौयव्वो ।

जाणंतीणं कप्पति, घेतुं जे अघापरिग्गहिते ॥ ४२३३ ॥

एष एव गमो निर्ग्रन्थीनामपि भवति ज्ञातव्यः । सा च पूर्वोपस्थिता स्यादिति अत्र सूत्रे तासां कल्पा-ऽकल्पविभागं जानन्तीना यानि 'यथापरिगृहीतानि' शुद्धानि तानि कल्पन्ते ग्रहीतुम् । "जे" इति वाक्यालङ्कारे ॥ ४२३३ ॥

25

समणीणं गाणत्तं, णिज्जोगा तासि अप्पणो चउरो ।

चउरो पंच व सेसा, आयरिगादीण अट्टाए ॥ ४२३४ ॥

निर्ग्रन्थेभ्यः सकाशात् श्रमणीनामिदं 'नानात्वं' विशेष उच्यते—'तासां' प्रव्रजन्तीनामात्मनो योग्याश्चत्वारो नियोगा भवन्ति, शेषास्तु आचार्यादीनामर्थाय चत्वारो वा पञ्च वा । तत्र यदा चत्वारस्तदा एकमाचार्यस्य द्वितीयं प्रवर्तिन्याः तृतीयं गणावच्छेदिन्याः चतुर्थं सङ्घाटक-

१ 'मायाए जाव संपव्वइत्तए । कप्पइ मा० ॥ २ < > एतदन्तर्गतः पाठः भा० नास्ति ॥
३ नेयव्वो तामा० ॥ ४ 'तीण ण क' भा० तामा० ॥

वसरणे द्वाचत्वारिंशदोषदुष्टमपि कल्पते । एवं कश्चित् परो भणेत तत्र सूरिराह—द्वयोरपि समवसरणयोर्न कल्पन्ते । भूयोऽपि परः प्राह—यद् यूय द्वितीयेऽपि समवसरणे प्रतिषेधयथ तत्र युज्यते, यतः ‘श्रुतं’ सूत्रमेव “कल्पते” इति सुवाणमनुज्ञां सूचयति ॥४२४०॥ अपि च—

एवं सुचविरोधो, दोषमि कल्पति चि जं भणितं ।

सुत्तणिवातो जम्मि त, तं सुण वोच्छं समासेण ॥ ४२४१ ॥ 5

एवं भवतां सूत्रेण समं विरोधः प्राप्नोति, यतः सूत्रे “द्वितीये समवसरणे कल्पते” इति भणितम् । अथ गुरुराह—सर्वमप्येतदाकाशरोमन्थनमिव लक्ष्यते, सूत्राभिप्रायमनवबुध्यैव यथातथाप्रलपनात् । कः पुनः सूत्राभिप्रायः^१ इति चेद् अत आह—यस्मिन्नर्थे सूत्रस्य निपातः—अवतारस्तं शृणु ‘समासेन’ सङ्ख्येण वक्ष्येऽहम् ॥ ४२४१ ॥

समोसरणे उद्देशे, छविधे पत्ताण दोण्ह पडिसेधो । 10

अप्यत्ताण उ गहणं, उवधिस्सा सातिरेगस्स ॥ ४२४२ ॥

प्रथमसमवसरणं ज्येष्ठावग्रहो वर्षावास इति चैकार्थम् । द्वितीयसमवसरणम् ऋतुवद् इति चैकार्थम् । तत्र य उद्देशस्तद्विषयः षड्विधो निक्षेपः कर्तव्यः । “पत्ताण दुण्ह पडिसेहो” चि आपत्ताद् विभक्त्यन्यत्यये ‘द्वाभ्यां’ क्षेत्र-कालाभ्यां प्राप्तानां वस्त्रादिग्रहणे प्रतिषेधो भवति, अप्राप्तानां तु सातिरेकस्योपधेग्रहणं भवति इति^२ निर्युक्तिगाथासमासार्थः ॥ ४२४२ ॥ 15

अथ विस्तरार्थ उच्यते—तत्रोद्देशः षोढा—नामोद्देशः स्थापनोद्देशः द्रव्योद्देशः क्षेत्रोद्देशः कालोद्देशो भावोद्देशश्चेति । नामोद्देशो यस्योद्देश इति नाम क्रियते । स्थापनोद्देश उद्देशवतः पुरुषादेः स्थापना । द्रव्योद्देशं ज्ञ-मव्यवशीरव्यतिरिक्तं स्वयमेव भाष्यकृदाह—

दव्वेणं उद्देशो, उद्दिस्सति जो व जेण दव्वेणं ।

दव्वं वा उद्दिस्सते, दव्ववभूओ तदट्ठी वा ॥ ४२४३ ॥ 20

‘द्रव्येण’ रजोहरणादिना यद् उद्देशः क्रियते स द्रव्योद्देशः । यो वा ‘येन’ सचित्तादिना द्रव्येणोद्दिश्यते, तत्र सचित्तेन यथा—गोभिर्गोमान्, तुरगैस्तुरगपतिः, गर्जैर्जपतिरिति; अचित्तेन यथा—दण्डेन दण्डी, छत्रेण छत्री, कपालेन कपालीत्यादि; मिश्रेण यथा—शकटेन शाकटिकः, रथेन रथिक इत्यादि । द्रव्यं वा व्याधिप्रयमनं यदुद्दिशति, असुकमौषध-द्रव्यं भवता प्रहीतव्यमिति । ‘द्रव्यभूतो वा’ ज्ञाता अनुपयुक्तो यद् अङ्ग-श्रुतस्कन्धादिकमुद्दि-25 शति । ‘द्रव्यार्थी वा’ द्रव्यनिमित्तं धनुर्वेदादिकं यदुद्दिशति एष सर्वोऽपि द्रव्योद्देशः ॥ ४२४३ ॥

खिचम्मि जम्मि खिचे, उद्दिस्सति जो व जेण खेत्तेण । [अव नि १०७३]

एमेव य कालस्स वि, भावो उ पसत्थमपसत्थो ॥ ४२४४ ॥

क्षेत्रोद्देशो चिन्त्यमाने यस्मिन् क्षेत्रे अङ्ग-श्रुतस्कन्धादेरुद्देशः क्रियते व्यावर्ण्यते वा; यो वा नेन क्षेत्रेणोद्दिश्यते—अभिधीयते, यथा—भरते भवो भारतः, सुराष्ट्राया भवः सौराष्ट्रः, 30 मगधेषु भवो मगध इत्यादि । एवमेव च यस्मिन् काले अङ्गादिकमुद्दिश्यते, येन वा काले-नोद्दिश्यते. यथा—सुपमाया भवः सौपमः, जरदि जात. जारद इत्यादि. एष कालोद्देशः ।

प्राप्तानि प्रथमसमवसरणोद्देशप्राप्तानि 'चेलानि' वल्गाणि प्रतिग्रहीतुम् । किमुक्तं भवति ?—
इह साधवो यत्र वर्षावासं चिकीर्षवस्तत् क्षेत्रं यावद् नाद्यापि प्राप्नुवन्ति प्राप्ता वा परं नाद्या-
प्याषाढपूर्णिमा लगति तावत् कल्पन्ते वल्गाणि प्रतिग्रहीतुम् । अथ वर्षावासप्रायोऽयं क्षेत्रं प्राप्ताः
आषाढपूर्णिमा च सञ्जाता तत इयन्तं क्षेत्र-कालविभागं प्राप्तानि वल्गाणि न कल्पन्ते ।

८-८ 'द्वितीयसमोसरणोद्देशप्राप्तानि तु कल्पन्ते । ८ इति सूत्रसङ्क्षेपार्थः ॥

साम्प्रतं विस्तरार्थमभिधितुः प्रेर्यमुत्थापयन्नाह—

पद्मम्भि समोसरणे, उद्देसकडं न कप्पती जस्स ।

तस्स उ किं कप्पंती, उग्गमदोसा उ अवसेसा ॥ ४२३७ ॥

इह परः प्रस्तुतसूत्रस्य सूरिपरम्परायातमनन्तरोक्तमर्थमनवबुध्यमानः प्रेरयति—ननु च
10 सूत्रे “उद्देसपचाइं” ति यत् पदं तस्यायमर्थः—उद्देशनमुद्देशः—औद्देशिकाख्यो द्वितीय
उद्गमदोषस्तं प्राप्तानि वल्गाणि न कल्पन्ते, एतच्च न युज्यते, यतो यस्य साधोः प्रथमसमवसरणे
उद्देशकृतं वल्गादि न कल्पते तस्य अवशेषाः आषाढकर्मादयः पञ्चदशोद्गमदोषाः किं कल्पन्ते ?
यदेवमुद्देशकृतमेव प्रतिषिध्यते ॥ ४२३७ ॥ पर एव सूरीणामभिप्रायमागच्छ्य परिहरति—

उद्देसग्गहणेण च, उग्गमदोसा उ सव्वे जति गहिता ।

15 उप्पादणादि सेसा, तम्हा कप्पंति किं दोसा ॥ ४२३८ ॥

अथ “एकग्रहणे तज्जातीयग्रहणम्” इति न्यायाद् उद्देशग्रहणेन सर्वेऽप्युद्गमदोषा गृहीताः;
एवं तर्हि उत्पादनादयः शेषा दोषाः किं कल्पन्ते ? येनोद्गमदोषा एव गृह्यन्ते ॥ ४२३८ ॥

पर एवाचार्यस्याशयमाशङ्कमान इदमाह—

अहवा उद्दिस्स कता, एसणदोसा वि होति गहिता तु ।

20 आदीअंतग्गहणे, गहिया उप्पादणा वि तर्हि ॥ ४२३९ ॥

अथवा यस्मादेवमादोषा अपि साधून् ‘उद्दिश्य’ प्रणिधाय कृताः अत उद्देशग्रहणेन तेऽपि
गृहीताः । एवं च आद्यस्य—उद्गमदोषकलापस्य अन्त्यस्य च—एषणादोषजालस्य ग्रहणे उत्पादना-
दोषा अपि गृहीता अत्र मन्तव्याः, “आद्यन्तग्रहणे मध्यस्यापि ग्रहणम्” इति न्यायात् । अतो
द्वाचत्वारिंशदपि दोषा न कल्पन्ते इति सिद्धम् ॥ ४२३९ ॥

25 एवमाचार्यस्याकृतमाशङ्क्य दूषणान्तरमाह—

एए अ तस्स दोसा, उडुवद्धे जं च कप्पते धितुं ।

कोई भणिज्ज दोसु वि, ण कप्पति सुतं तु खएति ॥ ४२४० ॥

यथेवं सामर्थ्याक्षिप्ता द्वाचत्वारिंशदपि दोषाः प्रथमसमवसरणे प्रतिषिद्धास्तर्हि ऋतुवद्वाख्ये
द्वितीयसमवसरणे एते सर्वेऽपि दोषास्तस्य साधोः कल्पन्ते; यथा अत्रैव सूत्रेऽभिहितम्—
30 “कल्पन्ते द्वितीयसमवसरणे उद्देशप्राप्तानि चेलानि प्रतिग्रहीतुम्” अतोऽपि ज्ञायते द्वितीयसम-

१-८ ८ एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः आ० नास्ति ॥ २ यथाऽग्नेतनसूत्र एवाभिधास्यते—“कल्पन्ते
द्वितीयसमवसरणे उद्देशप्राप्तानि चेलानि प्रतिग्रहीतुम्” एवं कश्चित् परो ब्रूयान् तत्र
सूरिराह इति आ० पाठः ॥

चेद् उच्यते—द्वयोर्जनयोः सम्बन्धिना यावनोपकरणेनैकस्य साधोर्योग्यः परिपूर्णः प्रत्यवतारो-
ऽतिरिक्तो निष्पद्यते, यच्च वर्षासु वर्षाकल्पादिकमुपयुज्यते तदात्मनो योग्यं द्विगुणं भवति,
इत्यप्रमाणं ग्रहीतव्यम् । इदमुक्तं भवति—एकैकः साधुरर्धतृतीयान् प्रत्यवतारान् गृह्णाति ।
किं कारणम् ? कदाचिदध्वनिर्गताः साधवो विविक्ता आगच्छेयुः ततो द्वौ साधू एकस्य साधोः
सम्पूर्णं प्रत्यवतारं प्रयच्छन्तः, तयोश्चात्मनः प्रत्येकं द्विगुणाः प्रत्यवतारास्तिष्ठन्ति । यद्येवं न^१
गृह्णन्ति ततश्चतुर्लघुकाः, तत्राप्याज्ञादयो दोषा भवन्ति ॥ ४२४९ ॥

वर्षास्तिरिक्तोपकरणग्रहणे कारणमुपदर्शयितुं दृष्टान्तमाह—

दव्वोचक्खर-णेहादियाण तह खार-कडुय-भंडाणं ।

वासारत्त कुडुवी, अतिरेगं संचयं कुणइ ॥ ४२५० ॥

द्रव्यं—हिरण्यादि, उपस्करः—सूर्यादि, स्नेहः—घृतं तैलं वा, आदिशब्दादेरुण्डादितैलपरिग्रहः,^{१०}
धारः—वस्तुलादिः लवणं वा, कटुकं—गुण्ठी-पिप्पल्यादि, भाण्डानि—वट-पिठरादीनि, अथवा
कटुभाण्डं—वेसण-मरिच-हिङ्गुप्रभृतिद्रव्यजातम् । एतेषां द्रव्योपस्करादीनां कुटुम्ब्यपि वर्षारान्ने-
ऽतिरिक्तं सञ्चयं करोति ॥ ४२५० ॥ किं कारणम् ? इति चेद् उच्यते—

वणिग्या ण संचरंती, हट्ठा ण वहंति कम्मपरिहाणी ।

गेलण्णाऽऽएसेसु व, किं काहिति अगहिते पुण्वि ॥ ४२५१ ॥ 10

वर्षाकाले वणिजो ग्रामेषु क्रयविक्रयार्थं न सञ्चरन्ति, पत्तनेष्वपि वर्ष-वर्दलवशेन हट्ठा न
वहन्ति, अपि च यदि कुटुम्बी द्रव्योपस्करादीनामतिरिक्तं सञ्चयं न कुर्यात् तत उत्पन्ने प्रयोजने
क्रयविक्रयार्थं तेन आपणवीथ्यां गन्तव्यम्, ततश्च हलकर्षणप्रभृतीनां कर्मसंयोगानां परिहा-
र्गिर्भवति, ग्लानत्वे वा सज्जाते 'आदेशेषु वा' प्राघूर्णकेष्वागतेष्वतिरिक्तसञ्चये पूर्वमगृहीते
किं पथ्यभोजन-प्राघूर्णकभक्त्यादिकं करिष्यति ? ॥ ४२५१ ॥ 20

तह अन्नतिस्थिगा वि य, जो जारिसो तस्स संचयं कुणति ।

इह पुण छण्ह विराहण, पढमम्मि य जे भणिय दोसा ॥ ४२५२ ॥

'तथा' इति दृष्टान्तान्तरोपपत्त्यासे । 'अन्यतीर्थिका अपि' सरजस्कादयः 'यो यादृशः' यस्य
येनोपकरणेन प्रयोजनमित्यर्थः स तस्यातिरिक्तं सञ्चयं वर्षासु करोति, यथा—सरजस्का
रक्षायाः, वक्तृकारिका मृत्तिकायाः, बोटिकाभृष्टगण-लवणयोरित्यादि । 'इह' इति अस्मिन्^{२५}
पुनर्जनशासने यद्यतिरिक्तमुपकरणं न गृह्णन्ति ततः यण्णा जीविकायाणां विराधना भवति ।
अतिरिक्तोपकरणमावाद् वर्षासुपर्धि गृह्णन्ति ततो ये प्रथमे समवसरणे उपकरणं गृह्णतो
दोषा भणितान् प्राप्नुवन्ति ॥ ४२५२ ॥

कथं पुनः यण्णां कायानां विराधना भवति ? इति उच्यते—

रयहरणेणोद्धेपां, पमज्जणे फरुससाल पुटवीए ।

गामंतारितं गलणे, पुटवी उदगं च दुविहं तु ॥ ४२५३ ॥

30

१ 'घृतं, येन वर्षा' भा० वा० निम्न ॥ २ 'च्छन्ति, तयो' गो० दे० निम्न ॥ ३ 'गुणः
प्रत्यवतारस्तिष्ठति' भा० वा० ॥

भावोद्देशो द्विधा—प्रशस्तोऽप्रशस्तश्च ॥ ४२४४ ॥ उभयमपि दर्शयति—

कोहार्ह अपसत्थो, णाणामादी य होइ उ पसत्थो ।

उदयो वि खलु पसत्थो, तित्थकरा-ऽऽहारउदयादी ॥ ४२४५ ॥

क्रोध-मानादिरौदयिको भावो अप्रशस्तो भावोद्देशः । ज्ञान-दर्शनादिः क्षायोपशमिक औप-
शमिकः क्षायिको वा भावः प्रशस्तो भावोद्देशो भवति । ‘उदयोऽपि’ औदयिकभावोऽपि तीर्थ-
करा-ऽऽहारक-यशःकीर्त्यादिनामकर्मोदयरूपः प्रशस्तो भवति । आदिशब्दस्य गाथायां व्यत्ययेन
निर्देशो बन्धानुलोभ्यात् । अत्र क्षेत्रोद्देशेन कालोद्देशेन चाधिकारः, शेषास्तु विनयेन्युत्पाद-
नार्थमुच्चरितार्थसदृशा इति कृत्वा प्ररूपिताः । तदत्र परेण यद् उद्गमोद्देशिकं प्रतिपादितं तद्
नाधिकृतमिति स्थितम् ॥ ४२४५ ॥ अथ “प्राप्तानाम्” इति पदं व्याख्याति—

10 खित्तेण य कालेण य, पत्ता-ऽपत्ताण होति चउभंगो ।

दोहि वि पत्तो तत्तिओ, पढमो वित्तिओ य एक्केण ॥ ४२४६ ॥

क्षेत्रेण कालेन च प्राप्ता-ऽप्राप्तानां चतुर्भङ्गी भवति—क्षेत्रेण प्राप्ता न कालेन १ कालेन
प्राप्ता न क्षेत्रेण २ क्षेत्रेण कालेन च प्राप्ताः ३ नापि क्षेत्रेण नापि कालेन ४ । अत्र तृतीयो
भङ्गो द्वाभ्यामपि क्षेत्र-कालाभ्यां प्राप्ताः, चतुर्थः पुनरुभ्यामप्यप्राप्ताः ॥ ४२४६ ॥

15 अधामूनेव भङ्गान् भावयति—

वासाखित्त पुरोखड, उडुवद्ध ठियाण खेत्तओ पत्तो ।

अट्ठाणमादिपहिं, दुल्लभखित्ते व वीओ उ ॥ ४२४७ ॥

वर्षाक्षेत्रे ‘पुरस्कृतं’ प्रथमतः ऋतुवद्धकाले स्थितानां ‘क्षेत्रतः प्राप्ताः’ इति प्रथमो भङ्गो भवति ।
इयमत्र भावना—ऋतुवद्धे चरमो मासकल्पो यत्र कृतः अन्यच्च वर्षावासप्रायोग्यं क्षेत्रं नास्ति
20 ततस्तत्रैव वर्षावासं कर्तुंकामा आषाढपूर्णिमामद्याप्यप्राप्नुवन्तः क्षेत्रतः प्राप्ता न कालत इत्याद्यो
भङ्गो भवति । अध्वप्रतिपत्ततादिभिः कारणैर्दुर्लभे वा वर्षावासप्रायोग्ये क्षेत्रेऽपान्तराल एव
आषाढपूर्णिमा सज्जाता एवं द्वितीयो भङ्गो भवति ॥ ४२४७ ॥

आसाढपुणिमाए, ठिया उ दोहिं पि होति पत्ता उ । [व शु.नि. ६३]

तत्थेव य पडिसिज्झइ, गहणं ण उ सेसभंगेसु ॥ ४२४८ ॥

25 वर्षाक्षेत्रे आषाढपूर्णिमायां ये स्थितास्ते द्वाभ्यामपि क्षेत्र-कालाभ्यां प्राप्ता भवन्ति । आषाढ-
पूर्णिमामप्राप्तानामन्तरा अध्वनि वर्तमानानां ऋतुवद्धे मासकरूपेण वा अन्यत्र क्षेत्रे स्थितानां
चतुर्थो भङ्गो भवति । अत्र च ‘तत्रैव’ तृतीयभङ्ग एव वस्त्रादीनां ग्रहणं प्रतिषिध्यते, न
‘शेषेषु’ प्रथम-द्वितीय-चतुर्थभङ्गेषु, एकतरेण द्वाभ्यां वा अप्राप्तत्वात् ॥ ४२४८ ॥

एतेन “दोण्ह पडिसेहो” चि व्याख्यातम् । अथ “अपत्ताण तु गहणं, उवहिस्सा साहरे-
30 गस्स” (गा० ४२४२) चि पश्चार्धं व्याचिख्यासुराह—

दुण्ह जओ एगस्सा, णिप्फज्जति जं च होति वासासु ।

अग्गहणम्मि वि लहुगा, तत्थ वि आणादिणो दोसा ॥ ४२४९ ॥

इह वर्षाकाले क्षेत्र-कालाभ्यामप्राप्तैरेव सातिरेक उपधिर्ब्रहीतव्यः । कियत्पमाणः ? इति

कुर्वन्ति तन्निष्पन्नम् ॥ ४२५७ ॥ < के^१ पुनः प्रथमसमवसरणे वस्त्रग्रहणे दोषाः ? इत्याह—>

अचट्ट परङ्गा वा, ओसरणे गेण्हमाणे^२ पण्णरस ।

दाउ परिभोग छप्पति, डउरं उल्ले य गेलण्णं ॥ ४२५८ ॥

अथात्मनो वा परेषां वा—अध्वनिर्गतादीनामर्थाय प्रथमसमवसरणे उपधिं गृह्णन्ति तत आधाकर्मादयः पञ्चदशोद्गमदोषा भवन्ति । आत्मोपधिमध्वनिर्गतादीनां दत्त्वा तमेवैकं प्रत्यवतारं^३ नित्यं परिभुञ्जानस्य षट्पदिकाः सम्पृच्छन्ति । तासु चान्न-पानमध्ये पतितासु भक्षितासु च “डउरं” ति जलोदरं भवति । एकप्रत्यवतारेण चार्द्धेण रात्रौ प्रावृतेन सुप्तस्य भक्तं न जीर्यति, अजीर्यति च ग्लानत्वमुपजायते ॥ ४२५८ ॥

तम्हा उ गेण्हियच्चं, वितियपदम्मि जहा ण गेण्हेज्जा ।

अद्धाणे गेलन्ने, अहवा वि भवेज्ज असतीए ॥ ४२५९ ॥

10

यत एवं तस्मात् कारणादात्मनो द्विगुणप्रत्यवतारादतिरिक्तं ग्रहीतव्यम् । द्वितीयपदे यथा न गृहीयुक्तथाऽभिधीयते—अध्वनि वहमानानां ग्लानत्वे वा द्विविधायामसत्तायां वा वर्तमाना-
नामग्रहणं भवेत् ॥ ४२५९ ॥ इदमेव व्याख्याति—

कालेणैवदिणं, पाविस्सामंतरेण वाधातो ।

गेलण्णे वाऽऽत-परे, दुविधा पुण होति असती उ ॥ ४२६० ॥

15

श्रीप्मस्य चरमे मासि केचिदध्वानं प्रतिपन्नाश्रितितवन्तश्च—यावदाषाढपूर्णिमा नोपैति तावदेतावता कालेन वर्षाक्षेत्रं प्राप्स्यामः, अन्तरा च नद्यादिव्याघातो भवेद् अत आषाढपूर्णि-
माकाले अतिक्रान्ते प्राप्ताः ततो द्विगुणोऽतिरिक्तो वा उपधिर्न गृहीतः । अथवा आत्मनो ग्लानत्वेन परस्य वा—ग्लानस्य व्यावृत्तया नातिरिक्तो गृहीतः । असत्ता पुनर्द्विविधा भवति—
सदसत्ता असदसत्ता च । सदसत्तायामनेपणीयं लभ्यते, अथवा बहवः साधवो वस्त्रग्रहणस्या-^{२०}
कल्पिका एकः कल्पिकः अतः सर्वेषां योग्योऽतिरिक्तोपधिर्गृहीतुं न पार्यते । असदसत्ता तु मार्गितमपि न लभ्यते । एतैः कारणैः पूर्वमतिरिक्तोपधावगृहीतेऽपि शुद्धः ॥ ४२६० ॥

गहिण व अगहिण वा, अप्पत्ताणं तु होति अतिगमणं ।

उवही-संधारग-पादपुंछणादीण गहणङ्गा ॥ ४२६१ ॥

एवं गृहीतेऽगृहीते वा वर्षावासप्रायोग्ये उपधौ कालतोऽप्राप्तानामाषाढपूर्णिमाया अर्वाक्^{२५}
पञ्चभिर्दिवसैर्वर्षाक्षेत्रे ‘अतिगमनं’ प्रवेशो भवति । किमर्थम् ? इत्याह—उपधिः—वर्षाकल्पादिकः
सत्कारकः—काष्ठमयः कम्बिकामवो वा पादप्रोच्छन्न-रजोहरणम् आदिशब्दात् तृण-डगलादि-
परिमहः, एतेषां ग्रहणार्थमप्राप्ते काले प्रवेष्टव्यम् ॥ ४२६१ ॥ इदमेव व्यक्तीकरोति—

कालेण अपत्ताणं, पत्ता-ऽपत्ताण खेत्तजो गहणं ।

वामाजोगोवधिणो, खेत्तम्मि तु डगलमादीणि ॥ ४२६२ ॥

30

जालो नियमादप्राप्तानां क्षेत्रतः प्रागनामप्राप्तानां वा वर्षावासयोग्यपटलक-पत्रदन्मादेकर-

१. < के पुनः प्रथमसमवसरणे वस्त्रग्रहणे दोषाः ? इत्याह—> २. दधिरे यं ता ॥ ३. तरे उ चा ॥ ४. घातेन कत्ताः जन भः ॥ ५. यामेदलीयं न लः वः ॥

“फल्ससाल” ति कुम्भकारशाला तस्यां वर्षासु स्थितानां द्वितीयरजोहरणाभावे यद् वर्षेणा-
र्द्राभूतं रजोहरणं तेनैव प्रमार्जने पृथिवीकायस्य विराधना । ग्रामान्तरं वा भिक्षाचर्यादिकार्येण
“हृत” ति गच्छत आगच्छतो वा अन्तरा गाढतरं वर्षितुमारब्धे मलिनरजोहरणे परिगलति
पृथिवीं ‘द्विविधं च’ भौमाऽऽन्तरिक्षभेदाद् द्विप्रकारमुदकं विराधयति ॥ ४२५३ ॥

५ अहवा अंबीभूए, उदगं पणओ य तावणे अगणी ।

उल्लङ्घनवधं तसा, ठाणाइसु केण च यमजे ॥ ४२५४ ॥

अथवा द्वितीयरजोहरणाभावे यदाऽऽर्द्रं रजोहरणं शोषयति ततोऽवग्रहात् स्फटति । अथ
न शोष्यते ततोऽम्लीभवति । एवमम्लीभूते तस्मिन्नुदकं विराध्यते, पनकश्च सम्मूर्च्छति ।
अथैतदोषपरिहारार्थमथौ तापयति ततोऽग्निविराधना । अथाद्रेण प्रमार्जयति ततो दशिकान्तेषु
10 उल्लङ्घकाः—मृद्वोलकाः प्रतिबध्यन्ते । तेषु यतिवद्वेषु यदि प्रमार्जनं करोति ततस्त्रसविराधना,
अथ न प्रमार्जयति ततः सयमविराधना । स्थान-निषदनादिषु वा केन प्रमार्जयतु ? ॥ ४२५४ ॥

एमेव सेसगम्मि, संजमदोसा उ भिक्खणिज्जोए ।

चोल-निसिज्जा उल्ले, अजीर गेलणमायाए ॥ ४२५५ ॥

एवमेव वर्षाकल्पादावपि शोषोपकरणे ‘भिक्षानिर्योगे च’ पटलक-पात्रवन्धरूपे द्विगुणेऽ-
15 गृहीते ‘संयमदोषा’ पटकायविराधनालक्षणा रजोहरणवद् वक्तव्याः । चोलपट्टे रजोहरणनिष-
द्यायां च द्विगुणायामगृह्यमाणायां बहिर्गतानां वर्षेणार्द्राभावे सज्जाते नित्यपरिमोगेन भक्तं न
जीर्यते, अजीरमाणे च भक्ते ग्लानत्वं भवति, ततश्च ‘आत्मविराधना’ परिताप-महादुःखादिका
॥ ४२५५ ॥ किञ्च—

अद्धाणिग्गतादी, परिता वा अहव णट्ट गहणम्मि ।

20 जं च समोसरणम्मि, अगेण्हणे जं च परिभोगो ॥ ४२५६ ॥

छिन्नादच्छिन्नाद्वा अध्वनो निर्गताः आदिशब्दादशिवादिकारणविनिर्गता वा ये ‘परिताः’
परिमितोपकरणाः अथवा “नट्ट” ति नष्टोपकरणा हारितोपधय इत्यर्थः “गहणम्मि” ति प्रत्य-
नीकेन वा उपधेर्ग्रहणे कृते विविक्ता आगच्छेयुः । एतेषामागतानामतिरिक्तोपकरणाभावाद्
यद्युपग्रहं न करोति तत उपधिनिष्पन्नं प्रायश्चित्तम् । अथ तदर्थं नूतनमुपार्थं गृह्णन्ति ततोऽप्यु-
25 पधिनिष्पन्नम्, यच्च प्रथमे समवसरणे उपकरणग्रहणे दोषजालं तत् प्राप्तुवन्ति । अथ न गृह्णन्ति
तत उपकरणं विना यत् तृणादिपरिमोगे दूषणकदम्बकं तद् आसादयन्ति ॥ ४२५६ ॥

असुमेवार्थं व्याख्याग्रन्थेन स्पष्टयति—

अद्धाणिग्गयादीणमदेंते होति उपधिनिष्पन्नं ।

जं ते अणेसणज्जिं, सेवे देंतऽप्पणा जं च ॥ ४२५७ ॥

30 अध्वनिर्गतादीनामतिरिक्ताभावे उपकरणं यदि न प्रयच्छन्ति तत उपधिनिष्पन्नं भवति,
प्रायश्चित्तमिति शेषः । तच्च जघन्ये पञ्चकम्, मध्यमे मासल्लुकम्, उत्कृष्टे चतुर्लघवः । ‘ते
च’ अच्चादिनिर्गता अनेवणीयोपकरणमग्निं वा यद् आसेवन्ते तन्निष्पन्नमप्रयच्छतां प्रायश्चि-
त्तम् । अथात्मीयमुपकरणं तेषां प्रयच्छन्ति तत आत्मनः परिहाणिः, यच्चात्मना तृणादिसेवनं

वा वत्त वा गृहन्ति ततश्चतुर्लुपुकाः । पूर्वं वा लेपादीनि यदि न गृहीतानि तदाऽपि चतुर्लुपु
॥ ४२६५ ॥ इदमेव व्याख्याति—

वासाण एस कप्पो, ठायंता चैव जावं उ सक्कोसं ।

परिभुत्त विप्पहण्णं, वाघातट्ठा निरिक्खंति ॥ ४२६६ ॥

“वासाण” चि विभक्तिन्यत्ययाद् वर्षासु तिष्ठतामेषः ‘कल्पाः’ सामाचार्यी—सर्वतः सक्कोसं ५
योजनं यावद् यत् कार्पटिकैः परिभुक्तं ‘विप्रकीर्णं’ पूर्वं परिभुज्य ततोऽकिञ्चित्करमिति मत्वा
परिष्ठापितं तत् तिष्ठन्त एव व्याघातार्थं निरीक्षन्ते ॥ ४२६६ ॥

कः पुनर्न्याघातः ? इति चेद् उच्यते—

अद्धाणिग्गतादी, झामिय वूढे व सेह परिजुण्णे ।

आगंतु वाहि पुत्तिं, दिट्ठं अस्सणि-सण्णीसु ॥ ४२६७ ॥

10

अज्जनिर्गतादयः साधव आगच्छेयुः, आत्मीयो वा उपधिः ‘ध्यामितः’ दग्धो भवेत्, उदकेन
वा व्यूढः, ‘शैशो वा’ अवश्यप्रमाजनीयः पुराणादिरुपस्थितः, परिजीर्णो वा उपधिः, एतैः
कारणैरागन्तुकेषु तालाचरादिषु पूर्वं मार्गयन्ति । ततः क्षेत्रवहिरसंज्ञिषु पूर्वदृष्टम्, ततः
संज्ञिषु पूर्वदृष्टं गृहन्ति ॥ ४२६७ ॥ अथेदमेव विमावयिषुरागन्तुकान् व्याख्याति—

तालायरे य धारे, वाणिय खंधार सेण संवट्ठे ।

15

लाउलिग-वइग-सेवग-जामाउग-पंथिगादीसुं ॥ ४२६८ ॥

‘तालाचराः’ नट-चर्चक-चट्टादयः, ‘धारे’ चि देवच्छत्रधारकाः, ‘वाणियः’ बौलिजुकाः,
राजविन्धसहितं स्वचक्रं परचक्रं वा स्कन्धावार उच्यते, राजविन्धविरहिता सेना, चौरघाटी-
भयेन बहवो ग्रामा नायकाधिष्ठिता एकत्र स्थिताः संवर्चः, लकुटिकाः—डङ्गरा, मजिकाः—
गोकुलिकाः, सेवकाः—चारमट्टकाः, जामातृकाः प्रसिद्धाः, पथिकाः—ये बहुवत्सं देशं प्रति
प्रस्थिताः । एवमादिषु पूर्वं मार्गयन्ति ॥ ४२६८ ॥ कथम् ? इत्याह—

आगंतुगेषु पुत्तं, गवेसती चारणादिस्स वाहिं ।

पच्छा जे सग्गामं, तालायरमादिणो एंति ॥ ४२६९ ॥

“वाहिं” चि सक्कोशयोजनान्तर्वर्षिष्वन्तरपल्लिकासहितेषु बाह्यग्रामेषु ये ‘आगन्तुकाः’ चार-
णादयस्तेषु पूर्वं गवेसयन्ति । ‘पश्चाद्’ बाह्यग्रामेषु चारणादीनामभावे ये तालाचरादयः स्वग्राम-
मायन्ति तेषु गवेसयितव्यम् ॥ ४२६९ ॥ कथमेतेषु वत्ससम्भवः ? इत्याह—

लद्धण णवे इतरं, समणार्णं देज सेव-जामादी ।

चारण-धार-वणीणं, पडंति इयरं उ सङ्खित्ता ॥ ४२७० ॥

सेवक-जामातृका नवानि वत्साणि लब्ध्वा ‘इतराणि’ पुराणानि श्रमपानां दण्डुः । चारणानां
“धार” चि देवच्छत्रधारानां राजादयः प्रसादतो वत्सानि प्रयच्छन्ति तानि पुराणानि वा ते ५०

१ “व उत्प्रेक्षं गः । एतद्गुह्येणैव भा० टीका । एतदा टिप्पणी ३ ॥ २ “इति परि” नामा०
३ “इति—उत्प्रेक्षं क्षेत्रं” सक्को” भा० ॥ ४ “एतद्गुह्येणैव” पाठ भा० एतद्गुह्येणैव
५ “वाणिज्यकाः मोः” ६ “एतद्गुह्येणैव” भा० ॥

धेर्ग्रेहणं भवति, एतेन प्रथम-चरमभङ्गौ सूचितौ । कालनः प्राप्तैरप्राप्तैर्वा क्षेत्रतो नियमात् प्रासैर्दङ्गलादीनि गृहीतव्यानि, अनेन तु द्वितीय-तृतीयभङ्गौ गृहीताविति ॥ ४२६२ ॥

तान्येव दङ्गलादीनि दर्शयति—

डङ्गल-ससरक्ख-कुडमुह-भत्तगतिग-लेव-पादलेहणिया ।

5 संधार-पीढ-फलगा, णिजोगो चैव दुग्गुणो तु ॥ ४२६३ ॥

इष्टका-चीरादिमयानि डङ्गलानि पुतप्रोञ्चनार्थं गृह्यन्ते । सरजस्कः—क्षारः, स संज्ञा-खेला-दिनिसर्जनार्थम् । कुटमुखं—घटकण्डकः, तत्र ग्लानयोग्यमौषधं कायिकीमात्रकं वा स्थाप्यते । मात्रकत्रिकं—खेलमात्रकं कायिकीमात्रकं संज्ञामात्रकं चेति । लेपः—प्रतीतः, स विनष्टभाजन-संस्थापनार्थम् । पादलेखनिका वर्षासु कर्दमनिर्लेखनार्थम् । संस्तारकः परिशाटी अपरिशाटी

10 चेति द्विविधः, उभयोऽपि शयनार्थं जीवादिरक्षणार्थं च गृह्यते । पीठं—छगणादिमयम्, उप-वेशनार्थम् । फलकः—चम्पकपट्टादिमयः, शयनोपयोगी । पात्रसत्कश्च 'नियोगः' प्रत्यवतारो द्विगुणः । एतानि सर्वाण्यपि तदानीं गृह्यन्ते ॥ ४२६३ ॥ अथ शिष्यः प्रश्नयति—

चत्तारि सपोसरणे, मासा किं कप्पती ण कप्पति वा ।

कारणिग पंच रत्ता, सन्वेसिं मल्लगादीर्णं ॥ ४२६४ ॥

15 आषाढपूर्णिमानन्तरं ये चत्वारः प्रथमसमवसरणे मासास्तेषु गृहीतुं कल्पते वा न वा ? ।

सूरिराह—उत्सर्गतो न कल्पते, द्वितीयपदे क्षेत्रस्याप्राप्तौ अध्वनिर्गता वा आषाढपूर्णिमायां प्राप्तास्ततः संस्ताराद्युपधिं डङ्गलादीनि च पञ्च रात्रिन्दिवानि गृह्णन्ति, पर्युषणाकल्पं च रजन्या-माकर्षन्ति, ततः पञ्चम्यां पर्युषणं कुर्वन्ति । अथ पूर्वोक्तकारणात् पञ्चम्यामेव ते प्राप्ताः ततः पञ्चरात्रं तथैव संस्तारक-डङ्गलादीनि गृह्णन्ति, दशम्यां पर्युषणयन्ति । विशेषचूर्णिकृत् पुनराह—

20 ते खेत्ताणं अलंभे आसाढपुण्णिमाए चैव ठिया, तेहिं य उवही न गहिओ संधारगाई ताहे जाव पंचरत्तं ताव गेण्हंति, पच्छा पंच दिवसे पज्जोसवणाकल्पं कहंति, दसमीए पज्जोसवेंति, एएण कारणेण कप्पइ पंचरत्तं, अह पंचमीए पत्ता ताहे तहेव पंच रत्तगा बवुंति [जाव भइवयसुद्धपंचमी] चि ।

एवं सर्वेषां मल्लकादीनामुपकरणानामर्थाय कारणिकानि पञ्च रात्रिन्दिवानि प्रवर्धमानानि 25 तावद् मन्तव्यानि यावद् भाद्रपदशुद्धपञ्चम्यां गृहीतेऽगृहीते वा डङ्गल-मल्लकादौ नियमात् पर्युषणं विधेयम् ॥ ४२६४ ॥

तेसिं तत्थ ठितार्णं, पडिलेहुच्छुद्ध चारणादीसु ।

लेवाईण अगहणे, लहुगा पुन्वि अगहिते वा ॥ ४२६५ ॥

'तेषां' साधूनां 'तत्र' वर्षाक्षेत्रे स्थितानामियं सामाचारी—समा-प्रपा-ऽऽराम-देवकुल-शून्य-30 गृहादिषु यद् वस्त्रम् 'उत्सृज्य' पत्रिकादिभिः परित्यक्तं तत् प्रत्युपेक्षन्ते, यदा किल कार्यमुत्प-त्स्यते तदा गृहीष्यते । तदभावे चारणादिषु प्रत्युपेक्षन्ते । वर्षासु यदि लेपम् आदिशब्दात् पात्रं

१ 'योगी । एते सर्वेऽपि प्रथमतः क्षेत्रबहिर्गृह्यन्ते । अथ बहिर्न गृहीतास्ततः क्षेत्र पत्र गृह्यन्ते भा० ॥

यद् 'दूरे' ग्रामाद् बहिर्विखं तद् यदि प्रथमं कल्पते तत एवं नाम क्षेत्राद् बहिः सुतरां प्रथमतः गृहन्तु । सूरिराह—एवं भणतो भवतश्चतुर्गुरुकाः । अथ क्षेत्राद् बहिर्गच्छति ततो गुरुका वा लघुका वा प्रायश्चित्तम् । तत्र नवप्राद्वृषि चत्वारो गुरवः, शेषे वर्षाकाले चत्वारो लघवः ॥ ४२७३ ॥ < “कारण गमणे बहुगुण”मिति पदं व्याचष्टे—>

संवद्ध-भाविष्मद्, कप्पति जा पंच जोयणे कजे ।

5

जुण्णे व वासकप्पं, गेण्हति जं बहुगुणं चऽण्णं ॥ ४२७४ ॥

यानि साधर्मिकसम्बन्धेन सम्बद्धानि परस्परं गमना-ऽऽगमनभावितानि च क्षेत्राणि तेषु वर्षासु कल्पते साधर्मिकाणामुदन्तवहनार्थं चत्वारि पञ्च योजनानि वा यावद् गन्तुं वस्तुं वा । एवं कार्ये गतस्य तस्यापान्तराले वर्षात्राणेन कश्चिद् निमज्जना कुर्यात्, तस्य च प्राक्तनो वर्षा-कल्पः परिजीर्णः, तच्च वर्षात्राणं घन-मसृणमभिनवं च, ततो वर्षासु बहुगुणमिति कृत्वा 10 गृह्णाति । कारणतः 'अन्यदपि' पटलकादिकं घन-मसृणादिगुणोपेतमाचार्यप्रायोग्यं वा यद् वस्त्रं लभ्यते तद्वपि 'भूयान् गुणोऽत्र गृहीते भविष्यति' इति कृत्वा गृह्णाते । एवं कारणे गमनं ग्रहणं चोभयमपि दृष्टम्, कारणाभावे तु न कल्पते गन्तुं ग्रहीतुं वा ॥ ४२७४ ॥

अथ गृह्णाति ततोऽमूर्त्त षोडश दोषान् प्राप्नोति—

आहाकम्मुद्देसिय, पूतीकम्मे य मीसजाए य । [पि. नि. ९२]

15

ठवणा पाहुडियैए, पादोकर कीत पामिचे ॥ ४२७५ ॥

परियट्टिए अभिहडे, उम्भिण्णे मालोहडे इ य । [पि. नि. ९३]

अच्छिजे अणिसिडे, धोते रत्ते य घट्टे य ॥ ४२७६ ॥

आधार्कर्म १ औद्देशिकं २ पूतिकर्म ३ मिश्रजातं ४ स्थापना ५ प्राश्रुतिका ६ प्रादुष्करणं ७ कीतं ८ प्रामित्यं ९ परिवर्तितम् १० अभ्याहृतम् ११ उद्भिन्न १२ मालापहतम् १३ 20 आच्छेद्यम् १४ अनिसृष्टं चेति १५ पञ्चदश दोषाः । “धोए रत्ते य घट्टे य” चि साधूना-मर्थाय मलिनवस्त्रं 'धौतं' चोत्तमं कृतमित्यर्थः, एवं 'रैक्तं' प्रदत्तरागम्, 'घट्टं' मसृणप्राणा-दिनोत्तेजितम्, एते त्रयोऽप्येक एव दोष इति ॥ ४२७५ ॥ ४२७६ ॥

एते सव्वे दोसा, पढमोसरणे ण वज्जिता हांति ।

जिणदिडेहिं अगहित्ते, जो गेण्हति तेहि सो पुट्ठो ॥ ४२७७ ॥

25

एते सर्वेऽप्याधार्कर्मद्वयो दोषाः प्रथमे समवसरणे बलादिकं गृह्णता न वर्जिता भवन्ति । अथ पूर्वं दर्पतो न गृहीतमुपकरणं ततः प्रथमे समवसरणे यो गृह्णाति सोऽपि जिनेः—तीर्थकरैर्ये दृष्टाः कर्मबन्धदोषास्तैः स्पृष्टो मन्तव्यः, भावतस्तेन दोषाणामङ्गीकृतत्वात् ॥ ४२७७ ॥

पढमम्मि समोसरणे, जावतियं पत्त-चीवरं गहियं ।

सव्वं वोसिरियव्वं, पायच्छिचं च वोढव्वं ॥ ४२७८ ॥

30

प्रथमे समवसरणे दर्पतो यावत् पात्र-चीवरं गृहीतं तावत् सर्वमपि व्युत्सृज्यम्, प्रायश्चित्तं

१ गुरुकां भा० ॥ २ < > एतदन्तर्गतमवतरणं भा० नास्ति ॥ ३ 'या वा, पा' ताभा० ॥ ४ 'रैक्तं' सुदिप्रश्रुतिभिः प्रदं भा० ॥

साधुनां दयुः । “वणीजं” ति वालिञ्जकवणिजां वल्ले वल्गाणि पतन्ति । ‘इतरे तु’ पथिका-
दयः ‘श्राद्धाः’ श्रावका भवेयुः ॥ ४२७० ॥ बहिर्ग्राम-संग्रामेषु चारणादीनामभावे विधिमाह—

बहि-अंत-ऽसणि-सणिषु, जं दिदं तेसु चेव जमदिदं ।

केयि दुहओ वऽसणिषु, गहिते सण्णीसु दिदितरे ॥ ४२७१ ॥

५. “बहिः” ति क्षेत्राभ्यन्तरे प्रतिवृषभग्रामेषु येऽसंज्ञिनस्तेषु पूर्वदृष्टं वल्लं मार्गयन्ति, तदभावे
बहिर्ग्रामेष्वेव संज्ञिषु पूर्वदृष्टम्, तदप्राप्तौ बाह्यग्रामेष्वेवासंज्ञिषु पूर्वमदृष्टम्, तदभावे बहिरेव
संज्ञिषु पूर्वमदृष्टम्; तदभावे अन्तः—मूलग्रामेऽसंज्ञिषु पूर्वदृष्टम्, तदसत्त्वे मूलग्राम एव संज्ञिषु
पूर्वदृष्टम्, तदसम्भवे मूलग्राम एवासंज्ञिषु यत् पूर्वमदृष्टम्, तदभावे मूलग्राम एव संज्ञिषु पूर्व-
मदृष्टं वल्लं मार्गयन्ति । केचिदाचार्या इत्थं श्रुते—‘द्वयोरपि’ बहिरन्तर्लक्षणयोः स्थानयोः
१० प्रथममसंज्ञिषु गृहीते सति ततो बहिरन्तर्वर्तिष्वेव संज्ञिषु यथाक्रमं दृष्टम् इतरच्च—अदृष्टं गृह-
न्तीति । किं पुनः कारणं पूर्वदृष्टं प्रथमं गृह्यते ? उच्यते—तत्र हि पूर्वप्रत्युपेक्षितत्वेनाधा-
कर्मादय उत्क्षेप-निक्षेपादयश्च दोषाः परिहृता भवन्ति ॥ ४२७१ ॥

कोई तत्थ भणेज्जा, बाहिं खेचस्स कप्पती गहणं ।

गंतुं ता पडिसिदं, कारण गमणे बहुगुणं तु ॥ ४२७२ ॥

- १५ कश्चिद् नोदकः ‘तत्र’ इति अनन्तरोक्तव्याख्याने इदं भणेत—यदि पूर्वं प्रतिवृषभग्रामेषु
गृहीतव्यं ततो मूलग्रामे, एवं तर्हि दूरत्वात् क्षेत्राद् बहिर्ग्रामेषु सुतरां कल्पते । गुरुराह—
क्षेत्राद् बहिर्वर्षासु गन्तुमपि तावत् प्रतिषिद्धं किं पुनर्वल्लग्रहणम् ? । अथ कारणे वर्षासु क्षेत्र-
बहिर्ग्रामं करोति तत्र गतश्च वर्षाकल्पादिना निमग्न्यते तदा संयमस्य बहुगुणमिति कृत्वा तदपि
गृहीतव्यम् ॥ ४२७२ ॥ इदमेव व्याचिर्यासुः प्रथमतः परवचनं व्याख्याति—

- २० एवं नामं कप्पति, जं दूरे तेण बाहि गिहंतु ।

एवं भणति गुरुगा, गमणे गुरुगा व लहुगा वा ॥ ४२७३ ॥

१ “बहि-अंत० गाथा ॥ बाहिं संग्रामस्तु असण्णीसु पुण्वदिदं मणिगज्जइ, असति तेसु चेव पुण्वं अदिदं
पि दिज्जंतं वेप्पति, असति बाहिं चेव सण्णीसु पुण्वं दिदं मणिगज्जति, असति तेसु चेव अदिदं; असति अंतो
संग्रामस्तु पुण्वं असण्णीसु दिदं वेप्पति, असति अदिदं पि, असति अतो चेव सण्णीसु पुण्वं दिदं, असति
अदिदं पि । केसिन्धि आयरियाणं आदेसो—पुण्वं बाहिं संग्रामस्तु असण्णीसु दिदं अदिदं य गहिते तावे
अतो असण्णीसु चेव दिद्वदिदं, तावे बाहिं सण्णीसु दिद्वदिदं, तावे अंतो सण्णीसु चेव दिद्वदिदं । किं
कारणं ? सण्णी उगमादयो नि कुज्जा ॥” इति चूर्णिः ॥

“बहि-अंतो० गाथा ॥ ‘बाहिं’ ति भिक्षायरियागामेषु असण्णीसु दिदं मगंनु, असइ बाहिं चेव सण्णीसु
दिदं, असइ बाहिं चेव असणीसु अदिदं, असइ बाहिं चेव सणीसु अदिदं । एवं अतो वि । केसिन्धि आयरि-
याणं आदेसो—पुण्वं असणीसु दोहिं नि पगारेहिं—बाहिं अतो अदिदं दिदं च, ताहे सणीसु वेत्तवं । किं
कारणं ? सणी उगमादयो नि कुज्जा ॥” इति विशेषचूर्णिः ॥

२ °दलामे वं कं० ॥ ३ °दमावे का० ॥ ४ °दष्टमपि गृ० भा० ॥ ५ °ति पूर्वव्या० भा० ॥
६ °ग्रीहीतुं सु० भा० ॥ ७ एव भणते शु० तभा० ॥

कार्तिकमासं यावत् कर्त्तव्यम् ॥ ४२८२ ॥ किं पुनः कारणम् इयति काले व्यतीत एव गृहिज्ञातं क्रियते ? नार्वाग् ? इति अत्रोच्यते—

असिवाङ्कारणेहि, अहवण चासं ण सुद्ध आरद्धं । [व.श्रु.नि. ६६]

अभिवद्धियम्मि वीसा, इयरेसु सवीसती मासे ॥ ४२८३ ॥

कदाचित् तत्र क्षेत्रेऽशिवं भवेत्, आदिशब्दाद् राजद्विष्टादिकं वा भयमुपजायेत, एव-5
मादिभिः कारणैः; अथवा तत्र क्षेत्रे न सुष्ठु वर्षं वर्षितुमारब्धं येन धान्यनिष्पत्तिरुपजायते,
ततश्च प्रथममेव 'स्थिता वयम्' इत्युक्ते पश्चादशवादिकारणे समुपस्थिते यदि गच्छन्ति ततो
लोको ब्रूयात्—अहो ! एते आत्मानं सर्वज्ञपुत्रतया स्थापयन्ति परं न किमपि जानते, मृषा-
वादं वा भाषन्ते, 'स्थिताः स्मः' इति भणित्वा सम्प्रति गच्छन्ति इति कृत्वा । अथाशवादि-
कारणेषु सञ्जातेष्वपि तिष्ठन्ति तत आज्ञादयो दोषाः । अपि च 'स्थिताः स्मः' इत्युक्ते गृहस्था-10
श्चिन्तयेयुः—अवश्यं वर्षं भविष्यति येनैते वर्षारात्रमत्र स्थिताः; ततो धान्यं विक्रीणीयुः गृहं
वा छादयेयुः हलादीनि वा संस्थापयेयुः । यत एवमतोऽभिवर्धितवर्षे विंशतिरात्रे गते 'इतरेषु
च' त्रिषु चन्द्रसंवत्सरेषु सर्वशतिरात्रे मासे गते गृहिज्ञातं कुर्वन्ति ॥ ४२८३ ॥

एत्थ उ पणनं पणनं; कारणिगं जा सवीसती मासो । [व.श्रु.नि. ६७]

सुद्धदसमीठियाण व, आसादीपुणिमोसरंणं ॥ ४२८४ ॥

15

'अत्र' इति आषाढपूर्णिमायां स्थिताः पञ्चाहं यावद् दिवा संस्तारक-डगलादि गृह्णन्ति,
रात्रौ च पर्युषणाकल्पं कथयन्ति, ततः श्रावणबहुलपञ्चम्यां पर्युषणं कुर्वन्ति । अथाषाढपूर्णि-
मायां क्षेत्रं न प्राप्तास्तत एवमेव पञ्चरात्रं वर्षावासप्रायोग्यमुपधिं गृहीत्वा पर्युषणाकल्पं च कथ-
यित्वा दशम्यां पर्युषणयन्ति । एवं कारणिकं रात्रिन्दिवाचानां पञ्चकं पञ्चकं च वर्धयता तावद् नैयं
यावत् सर्वशतिरात्रो मासः पूर्णः । अथवा ते आषाढशुद्धदशम्यामेव वर्षाक्षेत्रे स्थितास्ततस्तेषां 20
पञ्चरात्रेण डगलादौ गृहीते पर्युषणाकल्पे च कथिते आषाढपूर्णिमायां 'समवसरणं' पर्युषणं
भवति, एष उत्सर्गः । शेषं कालं पर्युषणमनुतिष्ठतां सर्वोऽप्यपवादः । < अपवादोऽपि सर्वशति-
रात्राद् मासात् परतो नातिक्रमयितुं कल्पते । यद्येतावत्पि गते वर्षाक्षेत्रं न लभ्यते ततो वृक्ष-
मूलेऽपि पर्युषणयितव्यम् > ॥ ४२८४ ॥

अथ पञ्चकपरिहाणिमधिकृत्य ज्येष्ठकल्पावग्रहप्रमाणमाह—

25

इय सत्तरी जहण्णा, असिती णउई दसुत्तर सयं च । [व.श्रु.नि. ६८]

जति वासति मग्गसिरे, दस राया तिणिण उक्कोसा ॥ ४२८५ ॥

'इतिः' उपपदर्शने । ये किल आषाढपूर्णिमायाः सर्वशतिरात्रे मासे गते पर्युषणयन्ति तेषां
सप्ततिदिवसानि जघन्यो वर्षावासवग्रहो भवति, < भाद्रपदशुद्धपञ्चम्या अनन्तरं कार्त्तिक-
पूर्णिमायां सप्ततिदिनसद्भावात् । एवं > ये भाद्रपदबहुलदशम्यां पर्युषणयन्ति तेषाम-30
शीतिर्दिवसा मध्यमो वर्षाकालावग्रहः, श्रावणपूर्णिमायां नवतिर्दिवसाः, [श्रावणशुद्धपञ्चम्यां

१ °सवर्णं तामा० विना ॥ २-३ °> एतदन्तर्गतः पाठः भा० नास्ति ॥ ४ एतदनन्तरं चूर्णो
विशेषचूर्णो चात्र "चावणसुद्धचनीए सयं" इति वर्त्तते ॥

च गुरुपदसं यथोक्तं बोधव्यम् । अथवा कार्यं समुत्पन्ने यत् पात्रं वा चीवरं वा चारणादिषु गृहीतं तत् सर्वं कृते कार्यं परिष्ठापनायम्, अपरिणामकप्रत्ययनिमित्तं च यथालब्धीयः प्रायश्चित्तं बोधव्यम् ॥ ४२७८ ॥

सज्ज्ञायद्वा दप्पेण वा वि जाणंतए वि पच्छित्तं ।

६ कारणं गहिर्यं तु विदू, घरेतऽगीएसु उज्झंति ॥ ४२७९ ॥

स्वाध्यायार्थं दपेण वा यदि “बहि-अंत-ऽसन्नि-सन्निषु, जं दिहं तेसु चैव जमदिहं ।”

(गा० ४२७१) इत्यादिकं क्रममुल्लङ्घ्य गृहीतं तत्र ‘जानतोऽपि’ गीतार्थस्यापि प्रायश्चित्तम् ।

यत्तु कारणे क्रमेण विधिना गृहीतं तद् यदि सर्वेऽपि ‘विदः’ गीतार्थास्तदा धारयन्ति । अथा-

गीतार्थमिश्रास्ततोऽन्यस्मिन्नपकरणे लब्धे तद् उज्झन्ति ॥ ४२७९ ॥ अथ यस्मिन् काले वर्षा-

१० वासे स्यात्तव्यं यावन्तं वा कालं येन वा विधिना तदेतदुपदर्शयति—

आसाढपुण्णिमाए, वासावासासु होति अतिगमणं । [व.श्रु.नि. ६३]

मगसिरवहुलदसमी, उ जाव एकम्मि खेत्तम्मि ॥ ४२८० ॥

आषाढपूर्णिमायां वर्षावासप्रायोग्ये क्षेत्रे ‘अतिगमनं’ प्रवेशः कर्तव्यो भवति । तत्र

चापवादतो मार्गशीर्षबहुलदशमीं यावदेकत्र क्षेत्रे वस्तव्यम् । एतच्च चिक्वल्ल-वर्षादिकं वक्ष्य-

१५ माणं कारणमङ्गीकृत्योक्तम् । उत्सर्गतस्तु कार्तिकपूर्णिमायां निर्गन्तव्यम् ॥ ४२८० ॥

इदमेव भावयति—

बाहि ठिया वसमेहिं, खेत्तं गाहेतु वासपाउग्गं । [व.श्रु.नि. ६४]

कर्प्यं कथेतु ठवणा, सावणवहुलस्स पंचाहे ॥ ४२८१ ॥

यत्राषाढमासकल्पः कृतस्तत्र अन्यत्र वा प्रत्यासन्नग्रामे स्थिता वर्षाक्षेत्रं वृषभैः साधुसामाचारीं

२० ग्राहयन्ति । ते च वृषभा वर्षाप्रयोग्यं संस्कारक-तृण-डाल-क्षार-मल्लादिकमुपधिं गृह्णन्ति ।

तत आषाढपूर्णिमायां प्रविष्टाः प्रतिपद आरभ्य पञ्चभिरहोभिः पर्युषणाकल्पं कथयित्वा श्रावण-

बहुलपञ्चम्यां वर्षाकालसामाचार्याः स्थापनां कुर्वन्ति, पर्युषणयन्तीत्यर्थः ॥ ४२८१ ॥

एत्थं य अणभिग्गहिर्यं, वीसतिरायं सवीसगं मासं । [व.श्रु.नि. ६५]

तेण परमभिग्गहिर्यं, गिहिणायं कत्तिओ जाव ॥ ४२८२ ॥

२५ ‘अत्र’ इति श्रावणबहुलपञ्चम्यादावात्मना पर्युषितेऽपि ‘अनभिगृहीतम्’ अनवधारितं

गृहस्थानां पुरतः कर्तव्यम् । किमुक्तं भवति ?—यदि गृहस्थाः पृच्छेयुः—आर्याः । यूयमत्र

स्थिता वा ? न वा ? इति; एवं पृष्टे सति ‘स्थिता वयमत्र’ इति सावधारणं नै वक्तव्यम्, किन्तु

साकारम्, यथा—नाद्यापि कोऽपि निश्चयः स्थिता अस्थिता वेति । इत्थमनभिगृहीतं कियन्तं

कालं वक्तव्यम् ? उच्यते—यद्यभिवर्धितोऽसौ सवत्सरस्ततो विंशतिरात्रिन्दिवानि, अथ चान्द्रो-

३० ऽसौ ततः सविंशतिरात्रं मासं यावदनभिगृहीतं कर्तव्यम् । “तेणं” ति विभक्तिव्यत्ययाद् ‘ततः’

परं विंशतिरात्राद् सविंशतिरात्रमासाच्च ऊर्द्धम् ‘अभिगृहीतं’ निश्चितं कर्तव्यम् ‘गृहिज्ञातं च’

गृहस्थानां पृच्छतां ज्ञापना कर्तव्या, यथा—वयमत्र वर्षाकालं स्थिताः । एतच्च गृहिज्ञातं

‘इतरे’ पार्श्वस्थादयो वर्षास्वपि वस्त्राणि गृह्णन्ति, न च नियमेनैव चतुर्मासानन्तरं ते विहरन्ति, अतस्तैः शुद्धे अशुद्धे वा उपकरणे गृहीते यत् शेषं वस्त्रादिकं श्राद्धाः प्रयच्छन्ति तद् मासद्वयमध्येऽपि गृह्णन्ति ॥ ४२८९ ॥

सकखेत्ते परखेत्ते वा, दो मासा परिहरेत्तु गेह्णन्ति ।

जं कारणं ण णिग्गय, तं पि वहिंशोसियं जाणे ॥ ४२९० ॥

5

खक्षेत्रं—यत्रात्मना वर्षाकल्पः कृतः परक्षेत्रं—यत्रापरे संविज्ञा वर्षाकल्पं स्थितास्तत्र खक्षेत्रे परक्षेत्रे वा द्वौ मासौ परिहृत्य तृतीयमासि गृह्णन्ति । अथ चतुर्मासानन्तरं कर्दमादिभिः कारणैर्न निर्गतास्ततः ‘यं’ यावन्तं कालं कारणमपेक्ष्य न निर्गतास्तमपि कालं ‘बहिर्जोषितं’ बहिः-क्षितं ‘जानीयाद्’ गणयेत्, तावन्तमपि कालं बहिर्निर्गता इव मन्तव्या इति भावः ॥ ४२९० ॥

कैः पुनः कारणैर्न निर्गताः ? इत्याह—

10

चिक्खल्ल-वास-असिवादिएसु जहिं कारणेसु उ ण णिति ।

दिते पडिसेथेत्ता, गेह्णन्ति उ दोसु पुण्णेसु ॥ ४२९१ ॥

चिक्खल्लः—कर्दमस्तदाकुलः पन्थानः, वर्षं वा नोपरमते, अशिव-दुर्भिक्षादीनि वा बहिरुपस्थितानि, एवमादिभिः कारणैर्यत्र न निर्गच्छन्ति तत्र यदि केचिद् वस्त्रादिना निमग्नयन्ति तदा तान् ददतः प्रतिषिध्य द्वयोस्तु मासयोः पूर्णयोर्वस्त्रादिकं गृह्णन्ति ॥ ४२९१ ॥

15

कृतः ? इत्याह—

भावो उ णिग्गतेहिं, वोच्छिज्जइ दैति ताई अण्णस्स ।

अत्तइति व ताई, एमेव य कारणमणिते ॥ ४२९२ ॥

‘ये साधव इह क्षेत्रे वर्षावास स्थितास्तेषां वस्त्राणि दास्यामः’ इत्येवं यः श्राद्धानां भावः स निर्गतेषु साधुषु व्यवच्छिद्यते, यानि वा वस्त्राणि दातुं सङ्कल्पितानि तानि ‘अन्यस्य’ पार्श्वस्थादेः 20 प्रयच्छन्ति स्वयमेव वा ‘आत्मारथ्ययन्ति’ परिमुञ्जत इत्यर्थः । अथ चतुर्मासानन्तरं कारणमपेक्ष्य न निर्गच्छन्ति ततो मासद्वयमध्ये श्राद्धानामभ्यर्थनायामप्यगृह्णानेष्वेवमेव भावो व्यवच्छिद्यते, अतो द्वौ मासौ परिहृत्य गृहीतव्यम् । कारणे तु मासद्वयमध्येऽपि गृहीयात् ॥ ४२९२ ॥

तदेव दर्शयति—

गच्छे सवाल-वुद्धे, असती परिहर दिवड्ढुमासं तु ।

25

पणतीसा पणवीसा, पण्णरस दसेव एकं च ॥ ४२९३ ॥

सवाल-वुद्धे गच्छे वस्त्राभावे शीतं सोढुमसमर्थे सार्धं मासं ‘परिहर’ वर्जय, परिहृत्य च तत् ऊर्द्धं गृहीयात् । अथ सार्धमासमपि परिहर्तुं न शक्नुतः पञ्चत्रिंशत् दिनानि परिहर, अथैवमपि गच्छे न संस्तरति ततः पञ्चविंशतिदिनानि, तथाप्यसस्तरणे पञ्चदश दिनानि, तथाप्यशक्तौ दश दिवसान्, तथाप्यसामर्थ्यं एकमपि दिनं परिहरेदिति सङ्ग्रहगाथासमासार्थः ॥ ४२९३ ॥ 30

अथैनामेव विवृणोति—

वाल-ऽसहु-वुद्ध-अतरंत-खमग-सेहाउलम्मि गच्छम्मि ।

१ °गृह्यतामेवमेव भा० ॥ २ दिनानि, त° का० ॥

दिवसशतम्,] श्रावणबहुलदशम्यां दशोत्तरं दिवसशतं मध्यम एव वर्षाकालावग्रहो भवति । शेषान्तरेषु दिवसपरिमाणं गाथायामनुक्तमपि इत्थं वक्तव्यम्—भाद्रपदामावास्यां पर्युषणे क्रियमाणे पञ्चसप्ततिर्दिवसाः, भाद्रपदबहुलपञ्चम्यां पञ्चाशीतिः, श्रावणशुद्धदशम्यां पञ्चनवतिः, श्रावणामावास्यां पञ्चोत्तरं शतम्, श्रावणबहुलपञ्चम्यां पञ्चदशोत्तरं शतम्, आषाढपूर्णि-
 ५ मायां तु पर्युषिते विंशत्युत्तरं दिवसशतं भवति । एवमेतेषां प्रकाराणामन्यतरेण वर्षावासमेकक्षेत्रे स्थित्वा कार्तिकचातुर्मासिकप्रतिपदि निर्गन्तव्यम् । अथ मार्गशीर्षे गाढं वर्षं वर्षति कर्दम-
 चलाकुलाश्च पन्थानः ततोऽपवादेनैकं दशरात्रमवतिष्ठन्ते, अथ तथापि वर्षं नोपरमते ततो द्वितीयं दशरात्रं तत्रासते, अथैवमपि वर्षं न तिष्ठति ततस्तृतीयमपि दशरात्रमासते, एवं त्रीणि दशरात्राण्युत्कर्षतस्तत्र क्षेत्रे आसितव्यम्, मार्गशिरःपौर्णमासी यावदित्यर्थः । तत ऊर्ध्वं
 १० यद्यपि कर्दमाकुलाः पन्थानः, वर्षं चागाढमनुपरतं वर्षति, यद्यपि च पानीये स्रवमानैस्तदानीं गम्यते तथाप्यवश्यं निर्गन्तव्यम् । एवं पाञ्चमासिको ज्येष्ठकल्पावग्रहः सम्पन्नः ॥ ४२८५ ॥

अथ तमेव षाण्मासिकमाह—

काऊण मासकल्पं, तत्थेव ठिताणऽतीतैर् मग्गसिरे ।

सालंबणाण छम्मासिओ उ जेट्ठोग्गहो होति ॥ ४२८६ ॥

१५ यस्मिन् क्षेत्रे आषाढमासकल्पः कृतस्तद् वर्षावासयोग्यम् अन्यच्च तथाविधं क्षेत्रं नास्ति ततो मासकल्पं कृत्वा तत्रैव वर्षावासं स्थितानां ततश्चतुर्मासानन्तरं कर्दम-वर्षादिभिः कारणैरतीते मार्गशीर्षमासे निर्गच्छतां 'सालम्बनानाम्' एवंविधालम्बनसहितानां षाण्मासिको ज्येष्ठावग्रहो भवति, एकक्षेत्रेऽवस्थानमित्यर्थः ॥ ४२८६ ॥

अह अत्थि पदवियारो, चउपाडिवयम्मि होति निग्गमणं ।

२० अहवा वि अणित्ताणं, आरोवण पुच्चनिदिट्ठा ॥ ४२८७ ॥

अथास्ति कर्दम-वर्षादिकारणाभावात् पदविचारः ततश्चतुर्णां मासानां पर्यन्ते या प्रतिपद् तस्यां निर्गमनं कर्त्तव्यम् । अथ ते पदप्रचारसम्भवेऽपि न निर्गच्छन्ति ततोऽनिर्गच्छतां 'पूर्व-निर्दिष्टा' मासकल्पप्रकृते प्रागभिहिता चतुर्लघुकारुणा आरोपणा मन्तव्या ॥ ४२८७ ॥

अथ निर्गतानां सामाचार्यमुपदर्शयति—

२५ पुण्णम्मि णिग्गयाणं, साहम्मियस्सेचवज्जिते गहणं ।

संविग्गणा सकोसं, इयरे गहियम्मि गेण्हति ॥ ४२८८ ॥

पूर्णे वर्षावासावग्रहे निर्गतानां यत्र साधर्मिकैर्वर्षावासः कृतस्तत् क्षेत्रं वर्जयित्वा अन्येषु ग्राम-नगरादिभूषणकरणस्य ग्रहणं भवति । ये संविग्गयाः साम्भोगिका असांभोगिका वा तेषां यद् वर्षाक्षेत्रं तत् सक्रोशयोजनं परिहृत्य गृह्णन्ति । इतरे-पार्थस्यादयस्तेषां यद् वर्षावासक्षेत्रं तत्र
 ३० तैर्गृहीते उपकरणे पश्चात् संविग्गया गृह्णन्ति, तेषां च क्षेत्रं मासद्वयं न परिह्रियते ॥ ४२८८ ॥

कुतः ? इति चेद् उच्यते—

वासासु वि गिण्हंती, णेव य णियमेण इतरे विहरंती ।

तहिई सुद्धमसुद्धे, गहिए गिण्हंति जं सेसं ॥ ४२८९ ॥

यो गृह्णाति तस्य दोषानुपदर्शयति—

करणानुपालयाणं, भगवतो आणं पडिच्छमाणाणं ।

जो अंतरा उ गेहति, तद्वाणारोवणमदत्तं ॥ ४२९९ ॥

करणस्य—पिण्डविशुद्धादेः अनु—पश्चात् पूर्वऋषिपरम्पराक्रमेण पालकाः करणानुपालका-
स्तेषाम्, करणस्य च चरणाविनाभावित्वात् चरणानुपालकानामित्यपि द्रष्टव्यम्, एतेन शीतल- 5
विहारितादोषस्तेषां परिहृतो भवति; 'भगवतः' वर्द्धमानस्वामिनो या आज्ञा तां तथेति प्रति-
पत्त्या प्रतीच्छताम्, अनेन यथाच्छन्दतादोषस्तेषां नास्तीत्युक्तं भवति; एवंविधानां साधूना
क्षेत्रे 'अन्तरा' तैरगृहीते उपकरणे यो वस्त्रादि गृह्णाति तस्य 'तत्त्वानारोपणा' स्वस्थानप्रायश्चित्तम्,
तद्यथा—उत्कृष्टे चतुर्लघवः, मध्यमे मासिकम्, जघन्ये पञ्चकम्; सूत्रादेशेन वा साधर्मिक-
क्षौन्यमिति कृत्वाऽनवस्थाप्यम् । "अदत्तं" ति भगवता नानुज्ञातमिति कृत्वा तीर्थकरादत्तमपि 10
भवति ॥ ४२९९ ॥

उपरि पंचमपुण्ये, ग्रहणमदत्तं गतं चि गेहंति ।

अणुपुच्छं दुपुच्छं वा, तं पुण्यं गतं चि गेहंति ॥ ४३०० ॥

परक्षेत्रे द्वयोर्मासयोरुपरि पञ्चसु दिनेष्वपूर्णेषु यदि ग्रहणं करोति तदा अदत्तादानदोषः
प्रसज्यते । अथ जानन्ति गता अन्यदेशं क्षेत्रस्वामिनस्ततोऽपूर्णेष्वापि पञ्चरात्रिन्दिवेषु गृह्णाति । 15
< अथ शङ्कितं ततो न गृह्णाति । > अथ ते परदेशं न गतास्ततो यद्यनापृच्छया < दुःपृ-
च्छया > वा वस्त्रं गृह्णाति ततस्तथैवादत्तादानदोषं प्राप्नुवन्ति । यत एवमतः 'तद्' वस्त्रादिकमु-
पकरणं 'गता निःशङ्कितमन्यदेशं क्षेत्रिकाः' इति विज्ञाय पूर्णं मासद्वये गृह्णाति । अत्राना-
पृच्छा नाम—'क्षेत्रिकैर्बलग्रहणं कृतं न वा' इति न पृच्छति, दुःपृच्छा पुनः—अविधिना
प्रच्छनं ॥ ४३०० ॥ सा चेयम्— 20

गोपाल-वच्छवाला-कासग-आदेस-वाल-बुद्धाई ।

अविधी विही उ सावग-महतर-धुवकम्मि-लिंगत्था ॥ ४३०१ ॥

ये गोपाल-वच्छपाल-कर्षकाः प्रभाते निर्गताः सन्तो भूयः प्रदोषे ग्रामं प्रविशन्ति, ये वा
तत्रादेशाः—प्राथर्णका अन्यग्रामादायाताः, ये वा बाल-वृद्धादयोऽत्यन्तमुग्धा विसरणशीलाश्च
वान् पृच्छति—किं श्रमणैः कृतं वस्त्रग्रहणं न वा ? इति; एषा अविधिपृच्छा । विधिपृच्छा 25
पुनरियम्—श्रावका ग्राममहतरा वा प्रच्छनीया येषु साधूनां वस्त्रग्रहणसम्भवो भवति, ये वा
धुवकर्मिकाः—लोहकार-रथकारादयः ये वा लिङ्गस्थाः—लिङ्गधारिणस्तान् पृच्छति 'वस्त्रादिग्रहणं
साधुभिः कृतं न वा ?' इति ॥ ४३०१ ॥ परक्षेत्रे वस्त्रग्रहणविधिमभिविस्तुराह—

गंतुण पुच्छिऊण य, तेसिं वयणे गवेसणा होति ।

तेसाऽऽगतेसु सुद्धेसु जत्थियं सेस अगग्रहणं ॥ ४३०२ ॥

क्षेत्रस्वामिनां समीपे गत्वा विधिवद् आपृच्छ्य तेषां साधूनां 'वचने' अनुज्ञायां तदीये
क्षेत्रे वस्त्रगवेषणा कर्तव्या भवति । अथ न ज्ञायन्ते ते कुत्रापि गता अमीभिश्च साधुभिस्तत्र 30

शीतं अविसहयाणे, गेण्हंति इमाएँ जयणाए ॥ ४२९४ ॥

तथाविधवस्त्राभावाद् बाल-ऽसहिष्णु-वृद्ध-म्लान-क्षपक-शैक्षाकुले गच्छे शीतम् 'अविषहमाणे'
सोढुमशक्ते साधवोऽनया यतनया स्वक्षेत्रे परक्षेत्रे वा वस्त्राणि गृह्णन्ति ॥ ४२९४ ॥

पंचूणे दो मासे, दसदिवसूणे दिवङ्गमासं वा ।

5 दस-पंचऽधियं मासं, पणुवीसादिणे व वीसं वा ॥ ४२९५ ॥

पन्नरस दस य पंच व, दिणाणि परिहरिय गेण्ह एगं वा ।

अहवा एकेकदिणं, अउणाट्टिदिणाइँ आरम्भ ॥ ४२९६ ॥

आगाढे कारणे पञ्चमिर्दिवसैरुचौ द्वौ मासौ परिहृत्य वस्त्रं ग्रहीतव्यम् । अथ तावन्तं कालं
यावद् बाल-वृद्धादयः शीतेन परिताप्यमाना न संस्तरन्ति ततो दशदिवसोनौ द्वौ मासौ परि-
10 हृत्य वस्त्रं ग्राह्यम् । एवं सार्धमासं दशदिवसाधिकं वा पञ्चदिवसाधिकं वा अन्यनाधिकं वा
1 मासं पञ्चविंशतिदिनानि विंशतिदिनानि पञ्चदशदिनानि दशदिनानि पञ्च वा दिनानि यथा-
क्रमं परिहृत्य वस्त्रं गृहीयात् । अथ पञ्च दिवसानपि वस्त्रभावे बाल-वृद्धादयो नात्मानं
निर्वाहयितुमीशास्ततश्चत्वारि त्रीणि द्वे यावदेकमपि दिनं परिहृत्य ग्रहीतव्यम् । अथवा
एकैकदिनहानिरत्र द्रष्टव्या, तद्यथा—यत्र वर्षावासं स्थितास्तत्र षष्टिदिनानि परिहृत्य उत्सर्गतो
15 वस्त्रग्रहणं कर्तव्यम्, कारणे पुनरेकोनषष्टिदिनान्यारभ्यैकैकदिनं हापयता तावद् वक्तव्यं याव-
देकमपि दिनं परिहृत्य वस्त्रग्रहणं कार्यम् ॥ ४२९५ ॥ ४२९६ ॥

व्याख्यातं प्रथमसमवसरणसूत्रम्, सम्प्रति द्वितीयसमवसरणसूत्रं व्याख्याति—

विइयम्मि समोसरणे, मासा उक्कोसगा दुवे होंति ।

ओमत्थगपरिहाणीय पंच पंचेव य जहण्णे ॥ ४२९७ ॥

20 द्वितीयं समवसरणं नाम—ऋतुवद्धकालः, तत्र मासकल्पेन स्थिता वस्त्रादिकमुपकरणमुत्पा-
दयन्ति, मासकल्पानन्तरं च तत्र द्वौ मासावुत्कर्षतः परिहर्त्तव्यौ भवतः । कारणे तु तथैवावा-
ल्लुखपरिहाण्या पञ्च पञ्च दिनानि हापयता तावद् नेयं यावद् जघन्यत एकं दिनं परिहर्त्तव्यम्
॥ ४२९७ ॥ अमुमेवार्थं स्फुटतरमाह—

अपरिहरंतस्सेते, दोसा ते चेव कारणे गहणं ।

25 बाल-बुद्धाउले गच्छे, असती दस पंच एको य ॥ ४२९८ ॥

यत्र क्षेत्रे मासकल्पः कृतस्तत्र द्वौ मासावपरिहरतस्त एव दोषा मन्तव्या ये वर्षावासे मास-
द्वयमपरिहरत उक्ताः । कारणे तु ग्रहणं कर्तव्यम्, कथम्? इत्याह—बाल-वृद्धाकुले गच्छे
वस्त्राभावे पञ्चकपरिहाण्या एकैकपरिहाण्या वा तावद् वक्तव्यं यावद् दश वा पञ्च वा एको
वा दिवसः परिहर्त्तव्यः । यत्र संविज्ञैर्मासकल्पो वर्षाकल्पो वा कृतस्तत्र मासद्वयादुपरि पञ्चसु
30 दिवसेष्वपूर्णेष्वन्येषां न कल्पते किञ्चिदपि ग्रहीतुम् ॥ ४२९८ ॥

१ °म् ॥ ४२९५ ॥ ४२९६ ॥ सूत्रम्—कप्पह निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा दोच्चसमोस-
रण्हेसपत्ताइँ चेलाइँ पडिगाहित्तए ॥ अत्र भाष्यम्—विइयम्मि मा० । चूर्णौ विशेषचूर्णौ
चापीदं सूत्रं पूर्वमुपन्यस्तमपि (दृश्यतां पत्र ११४९ दिप्पणी १) पुनरत्राप्युपक्षिप्तं वर्तते ॥

द्वितीयपदमत्रोच्यते—‘अनाभोगो नाम’ ‘किमत्र साधवो वर्षाकरूपं मासकरूपं वा कृतवन्तो न वा ?’ इति न सम्यक् परिज्ञातं ततः परक्षेत्रेऽपि गृहीयुः, पश्चाद् ज्ञाते क्षेत्रिकाणां प्रयच्छन्तः शुद्धाः, अप्रयच्छतां त एव दोषाः । अथ ‘आकुट्टिक्या’ आभोगेन गृहीतं परं ग्लानादीनामर्थे ततो यावत् तेषामुपयुज्यते तावद् गृहन्ति, ‘शेषम्’ अतिरिक्तं न गृहन्ति ॥ ४३०७ ॥

॥ समवसरणप्रकृतं समाप्तम् ॥

5

यथा रत्नाधिकवस्त्रपरिभाजनप्रकृतम्

सूत्रम्—

कपपट्टं निगंथाण वा निगंथीण वा अहाराङ्गिण्याए
चेलाङ्गं पङ्गिगाहित्ते १६ ॥

अस्य सम्बन्धमाह—

10

दिङ् वस्त्रग्रहणं, तेसिं परिभायणे इमं सुचं ।

अविणय असंविभागा, अधिकरणादी य णेवं तु ॥ ४३०८ ॥

द्वितीयसमवसरणे दृष्टं तावद् वस्त्रग्रहणम् । सम्प्रति तेषां वस्त्राणां ‘परिभाजने’ विभज्य प्रदाने यो विधिस्तदभिधायकमिदं सूत्रमारभ्यते । इत्थं विभज्य प्रदाने किं प्रयोजनम् ? इति चेद् अत आह—‘एवं’ यथारत्नाधिकं वस्त्राणां विभज्य दानेऽविनयोऽसंविभागोऽधिकरणादयश्च 15 दोषा न भवन्तीति ॥ ४३०८ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—करुपते निर्गन्थानां वा निर्गन्थीनां वा ‘यथारत्निकं’ यो यो रत्निकः—भावरत्नैरधिकस्तदनतिक्रमेण चेलानि प्रतिग्रहीतुमिति सूत्रार्थः ॥

अथ निर्युक्तिविस्तरः—

संघाडएण एकत्तो, हिंडंती वंदएण जयणाए ।

20

साधारणं ऽणापुच्छा, उ अदत्तं एकत्तो भागा ॥ ४३०९ ॥

सङ्घाटकेन ‘एकतः’ एकस्यां दिशि साधवो वस्त्रग्रहणार्थं हिण्डन्ते । अथ सङ्घाटकेन न प्राप्यते ततो वृन्देनापि यतनया पर्यटन्ति । अथ ‘साधारणं’ बहूनामाचार्याणां सामान्यं तत् क्षेत्रं ततो यदि तत्रापरेषामाचार्याणामनापुच्छया गृहन्ति तदा “अदत्तं” ति साधर्मिकस्तैर्न भवति, अतस्तानापुच्छय २ गृहीतव्यानि, ३ गृहीत्वा च तेषां वस्त्राणाम् ‘एकतः’ एकसदृशा भागाः 25 कर्तव्या न विसदृशा इति सङ्ग्रहगाथासमासार्थः ॥ ४३०९ ॥ साम्प्रतमेनामेव विवृणोति—

निस्साधारणं खेचे, हिंडंती चेव गीतसंघाडो ।

उत्पादयते वत्थे, असती तिगमादिवंदेण ॥ ४३१० ॥

‘निस्साधारणे’ एकाचार्यप्रतिवद्धे क्षेत्रे गीतार्थसङ्घाटको भिक्षां हिण्डमान एव वस्त्राण्युत्पाद-

वस्त्रग्रहणं कियदपि कृतं ते च क्षेत्रस्वामिन आगताः ततस्तेषु 'शुद्धेषु' विधिना आगतेषु यावद् वस्त्रादि गृहीतं तावत् तेषां प्रत्यर्पयितव्यम्, शेषस्य < 'चोपकरणस्य' > ग्रहणं न कर्त्तव्यम् ॥ ४३०२ ॥

इदमेव सविशेषमाह—

5 उपपन्न कारणाऽऽगंतु पुच्छिउं तेहि दिण्ण गेण्हंति ।

तेसाऽऽगयेसु सुद्धेसु जत्तिर्यं सेस अग्गहणं ॥ ४३०३ ॥

वाल-वृद्ध-शैक्षादीनां शीतपरितापनालक्षणे वस्त्रग्रहणकारणे उत्पन्ने स्वक्षेत्रे वस्त्रदुर्लभतां सम्यगनिश्चित्य परक्षेत्रे वस्त्रग्रहणं कर्तुं कामाः क्षेत्रस्वामिनामन्तिके गत्वा पृष्ठा च तैः 'दत्तम्' अभ्यनुज्ञातं यावत्प्रमाणं वस्त्रादि तावदेवं गृह्णन्ति, नातिरिक्तम् । अथ न ज्ञायन्ते ते कुत्रापि 10 गतास्ततो विधिपृच्छया उपकरणे गृहीते यदि ते क्षेत्रिकाः शुद्धा आगच्छेयुः ततः शुद्धेषु तेष्वगत्य ततो यावद् गृहीतं तावत् तेषां प्रत्यर्पयन्ति, शेषस्य चाग्रहणम् ॥ ४३०३ ॥

कथं पुनस्ते क्षेत्रिका आगताः शुद्धा अशुद्धा वा भवन्ति ? इति उच्यते—

पडिजग्गंति गिलाणं, ओसहहेऊहि अहव कजेहिं ।

एतेहिं होति सुद्धा, अह संखडिमादि तह चेव ॥ ४३०४ ॥

15 क्षेत्रिका मासद्वये पूर्णेऽपि अमीभिः कारणैर्न समागन्तुं शक्नुयुः—ग्लानं प्रतिजाग्रतः स्थिताः, ग्लानस्य वा औषधम्—अगदं तन्मीलनहेतोः स्थिताः, कुल-गण-सङ्घकार्येषु वा व्यापृताः; एवमादिभिः कारणैरनागच्छन्तः शुद्धाः । अथ सङ्घडिनिमित्तं स्थिता ब्रजिकादिषु वा प्रतिबध्यमाना आगताः ततः 'तथैव' मासद्वयं यावत् तदीयं क्षेत्रम्, उपरि तु पञ्चरात्रं न ते प्रभवः, ततो यत् तैस्तत्र क्षेत्रे गृहीतं तद् गृहीतमेव, न क्षेत्रिकाणां प्रयच्छन्ति ॥ ४३०४ ॥

20 अमूनि तु विशुद्धकारणानि—

तेणभय सावयभया, वासेण नदीय वा वि(नि)रुद्धाणं ।

दायव्वमदेंताणं, चउगुरु तिविहं च णवमं वा ॥ ४३०५ ॥

स्तेनभयाद्वा < श्वौषधभयाद्वा > वर्षेण वा नद्या वा निरुद्धानां चिरादागमनमभूत् ततो यद् गृहीतं तत् तेषामागतानां दातव्यम् । अथ न ददति ततश्चतुर्गुरुकम्, उपकरणनिष्पन्नं 25 वा 'त्रिविधं' पञ्चक-मासिक-चतुर्लघुकलक्षणम्, 'नवमं वा' सूत्रादेशेनानवस्थाप्यम् ॥ ४३०५ ॥

परदेसगते णाउं, सयं व सेजातरं व पुच्छित्ता ।

गेण्हंति असहमावा, पुण्णेसु तु दोसु मासेसु ॥ ४३०६ ॥

स्वयमपि क्षेत्रिकान् परदेशगतान् < ज्ञात्वा शय्यातरं वा पृष्ठा परदेशगतान् > निश्चित्य द्वयोर्मसयोः पूर्णयोः 'अशठमावाः' शुद्धपरिणामा गृह्णन्ति ॥ ४३०६ ॥

30 विइयपदमणाभोगे, सुद्धा देंता अदेंते ते चेव ।

आउट्टिया गिलाणादि जत्तिर्यं सेस अग्गहणं ॥ ४३०७ ॥

१ < १ > एतन्मध्यगतः पाठः भा० का० एव वर्तते ॥ २ °व गृहीतव्यम्, नाति° का० ॥
३ °द्धाः समाग° त० डे० ॥ ४-५ < १ > एतन्मध्यगतः पाठः भा० का० एव वर्तते ॥

उत्संपञ्ज गिलाणे, परिच सुत सोअव्वए य जाती य ।

तव भासा लद्धीए, ओमे दुविहस्स अरिहा उ ॥ ४३१५ ॥

“उत्संपञ्ज” चि यः तत्प्रथमतया उपसम्पदं प्रतिपद्यते । ‘ग्लानः’ मन्दः, स च द्विधा—
आगाढोऽनागाढश्च । ‘परीचः’ परिमितोपधिः । ‘सुत’ चि बहुश्रुतः । ‘सोअव्वए’ चि यो
व्याख्यानमण्डल्या उत्थितानां सूत्रार्थे श्रोतव्ये ज्येष्ठतया व्यवहियते । “जाह्” चि जातिस्वविरः^१
पष्ठिवर्षपर्यायः । “तव” चि तपस्वी । “भास” चि यः अभाषिकः—तद्देशभाषायामनभिज्ञः ।
“लद्धीए” चि यस्य लब्ध्या वस्त्राणि लभ्यन्ते । एतेषामुपसम्पद्यमानादीनां यथाक्रमं दत्त्वा ततो
यो यः पर्यायरत्नाधिकः स स प्रथमं गृहाति, “ओमि” चि अवमरान्तिकः पश्चाद् गृहाति । एते
यथाक्रमं ‘द्विविधस्य’ ओषोपधेरौपग्रहिकोपधेश्च ग्रहणे ‘अर्हाः’ योग्या मन्तव्याः ॥ ४३१५ ॥

एएसि परूवणया, जा य विणा तेहिं होति परिहाणी ।

10

अहवा एकैकस्स उ, अहोकांतीकमो होति ॥ ४३१६ ॥

‘एतेषाम्’ उपसम्पद्यमानादीनां ‘परूपणा’ व्याख्या कर्तव्या, सा चानन्तरमेव कृता । यथे-
तेषां यथाक्रमं वृषभान् प्रयच्छन्ति ततो या तेषां ‘तैः’ वल्लैर्विना ‘परिहाणिः’ संयमविराधना-
दिका भवति तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम् । अथवा ‘एकैकस्य’ उपसम्पद्यमानादेः प्रत्येकं ग्लानादि-
विषयोऽयमर्द्धापक्रान्तिक्रमो भवति ॥ ४३१६ ॥ तद्यथा—

15

उत्संपञ्ज गिलाणो, अगिलाणो वा वि दोणि वि गिलाणा ।

तत्थ वि य जो परिचो, एस गमो सेसगेसुं पि ॥ ४३१७ ॥

उपसम्पद्यमानो द्विविधः—ग्लानोऽग्लानश्च । तत्र यो ग्लानस्तस्य दातव्यम् । अथ द्वावपि
ग्लानावग्लानौ वा ततो यस्तत्र परीचोपधितस्तस्यै दातव्यम् । एवमेषः ‘गमः’ प्रकारः ‘शेषेण्वपि’
बहुश्रुतादिपदेषु मन्तव्यः, तद्यथा—द्वावपि परीचोपधी अपरीचोपधी वा ततो यो बहुश्रुत-
स्तस्यै देयम् । अथ द्वावपि बहुश्रुतौ ततो यश्चिन्तनिकाकारकस्तस्य दातव्यम् । अथ द्वावपि
चिन्तनिकाकारकौ ततो यस्तत्र जातिस्वविरस्तस्य दातव्यम् । अथ द्वावपि जातिस्वविरौ ततो
यस्तपस्वी तस्य दातव्यम् । अथोभावापि तपस्विनौ ततो योऽभाषिकस्तस्यै दातव्यम् । अथ द्वाव-
प्यभाषिकौ भाषिकौ वा ततो यो लब्धिमान् तस्यै प्रदातव्यम् ॥ ४३१७ ॥

प्रकारान्तरेण यथारत्नाधिकपरिपाटीमाह—

26

आयरिए य गिलाणे, परिच पूया पवत्ति थेर गणी ।

सुत भासा लद्धीए, ओमे परियागरातिणिए ॥ ४३१८ ॥

आचार्यस्य पूर्वं विशिष्टानि वस्त्राणि दत्त्वा ततो ग्लानस्य दातव्यानि । ततः परीचोपधेः,
ततः “पूय” चि चूर्ण्यमिप्रायेण ‘पूजनाहस्य’ उपाध्यायस्य वृहद्भाष्यामिप्रायेण तु ‘पूजना-

१ “पूयणारिहस्स उवज्जायस्स” इति चूर्णौ विशेषचूर्णौ चापि पाठः ॥

२ “अथवा अण्णा वि इमा, अथरातिणिगाए होति परिवादी । आयरिए य गिलाणे, परिच पुजे गुणं च ॥

पूताऽऽयरियपिमाती, ततो पवत्ती य थेर गण गच्छे । सुत भासा लद्धीए, तोमे परिआगरायणिजे ॥”

यति । अथ सङ्घाटकेन हिण्डमाना न प्राप्नुवन्ति ततः 'त्रिकादिवृन्देन' त्रिचतुःपञ्चादिसाधु-
समूहेन पर्यटन्त उत्पादयन्ति ॥ ४३१० ॥ < साधारणक्षेत्रे पुनरयं विधिः—>

दुग्मादीसामण्ये, अणपुच्छा तिविह सोधि णवमं वा ।

संभोइयसामन्ने, तह चैव जहेकगच्छम्मि ॥ ४३११ ॥

५ द्विकादीनां—द्वित्रिप्रभृतीनामाचार्याणां सामान्ये क्षेत्रे तेषामनापुच्छया गृह्णतस्त्रिविधा
'शोधिः' प्रायश्चित्तम्—जपन्ये पञ्चकम्, मध्यमे मासिकम्, उत्कृष्टे चतुर्लघवः; 'नवमं वा'
सूत्रादेशेनानवस्थाप्यम् । ते चाचार्याः परस्परं < साम्भोगिका असाम्भोगिका वा । तत्र >
साम्भोगिकसामान्ये क्षेत्रे वस्त्रग्रहणे तथैव विधिरवसातव्यो यथा एकस्मिन् गच्छे < सङ्घा-
टकादिक्रमेण > अनन्तरगाथायामुक्तः ॥ ४३११ ॥ < असाम्भोगिकेषु विधिमाह—>

10 अमणुण्णकुलविरेगे, साही पडिवसम-मूलगामे य ।

अहवा जो जं लामी, ठायंति जधासमायीए ॥ ४३१२ ॥

अमनोज्ञाः—असाम्भोगिकास्तैः सह यत् क्षेत्रं साधारणं तत्र कुलादीनां विरेकः—विभजनं
कर्तव्यम्, यथा—एतेषु कुलेषु युष्माभिर्वस्त्राणि ग्रहीतव्यानि, एतेषु पुनरस्माभिः; यद्वाऽस्यां
साहिकायां—गृहपङ्क्तिरूपायां भवद्भिः, अस्यां पुनरस्माभिः; अथवा प्रतिवृषमग्रामेषु यूयं ग्रही-
15 प्यथ, वयं मूलग्रामे ग्रहीष्यामः; मूलग्रामे वा यूयं, वयं प्रतिवृषमग्रामेषु; अथवा यो यद् वस्त्रं
कुलद्वौ पर्यटन् "लामी" रूप्यते तेन तस्य ग्रहणं कर्तव्यम् । एतेषामन्यतमेन प्रकारेण
व्यवस्थां स्थापयित्वा यथासमाधिना तत्र तिष्ठन्ति ॥ ४३१२ ॥

एवमसाधारणे साधारणे वा क्षेत्रे वस्त्राणि गृहीत्वा किं कर्तव्यम्? इत्याह—

वत्थेहिं आणितेहिं, देंति अहारातिणिं तहिं वसभा ।

20 अदाणे गुरूणो लहुगा, सेसे लहुओ इमे होंति ॥ ४३१३ ॥

वस्त्रेषु समानीतेषु ये वृषमास्ते यथारत्नाधिकं तत्र वस्त्राणि प्रयच्छन्ति । यदि तत्र गुरूणां
प्रथमतो वस्त्रदानं न कुर्वन्ति तदा चतुर्लघुकाः । शेषाणां यथारत्नाधिकं विभज्य न प्रयच्छन्ति
लघुमासः । ते च रत्नाधिकाः 'इमे' वक्ष्यमाणा भवन्ति ॥ ४३१३ ॥

तत्र गुरूणां यादृशानि वस्त्राणि दीयन्ते तदेतत् प्रतिपादयति—

25 विदु बखमा जे य मणाणुकूला, जे योवजुजंति असंथरंते ।

गुरूस्स साणुग्गहमप्पिणिचा, भारंति सेसाणि उ झंझहीणा ॥ ४३१४ ॥

साधुभिर्मथैवाविधि गृहीत्वा भूयांसि वासांसि वृषमाणां समर्पितानि, ततो वृषमाः "विदु"
त्ति 'विदित्वा' सुन्दरा-ऽसुन्दरताविभागं विज्ञाय यानि 'क्षमाणि' ददानी यानि च 'मनोजु-
कूलानि' गुरूणां मनसोऽभिरुचितानि यानि चाऽसंस्तरति गच्छे गुरुरपरिमुक्तान्यपि शेषसाधू-
30 नामुपयुज्यन्ते तानि गुरोः 'सानुग्रह' सविशेषं यथा भवति एवमर्पयित्वा शेषाणि वस्त्राणि
झञ्झा—कलहस्तोऽन हीनाः—विरहिताः सन्तो यथारत्नाधिकं परिभाजयन्ति ॥ ४३१४ ॥

अथ तानेव रत्नाधिकानाह—

विदित्वा यस्तत्र 'अवमः' सर्वेषामपि पर्यायलघुः यो वा विमध्यमोऽपि तत्र वस्त्रविमजने 'पटुः' कुशलस्तेन गुरवो विमजनं कारयन्ति ॥ ४३२२ ॥ अथ कोऽपि लुब्ध एवमप्यपरितुष्यन् ब्रूयात्—आवलिकया मण्डलिकया वा वस्त्राणि विमज्यन्ताम्; ततः को विधिः ? इत्याह—

आवलियाएँ जतिहुँ, तं दाऊणं गुरुण तो सेसं ।

गेहंति केमेणेव उ, उप्परिवाडी न पूयेंति ॥ ४३२३ ॥

5

मंडलियाएँ विसेसो, गुरुगहिते सेसगा जहाडुहुँ ।

भाए समे करेत्ता, गेहंति अणंतरं उमओ ॥ ४३२४ ॥

आवलिका नाम—ऋज्जायतश्रेण्या वस्त्राणां व्यवस्थापनम्, तया समभागीकृत्य वस्त्रेषु स्थापितेषु यद् इष्टं वस्त्रं तद् गुरुणां दत्त्वा शेषाणि यथारत्नाधिकं गृह्णन्ति यावदावलिका निष्ठामुपगच्छति । उत्परिपाठ्या तु ग्रहणं 'न पूजयन्ति' न प्रशंसन्ति, तीर्थकरादय इति 10 गम्यते ॥ ४३२३ ॥

मण्डलिकायामप्येवमेव, नवरं तस्यां विशेषोऽयमुपदर्श्यते—पूर्वं गुरुमिर्गृहीते ततः शेषाः 'यथावृद्धं' यो यः पर्यायवृद्धस्तदनतिक्रमेण समान् भागान् कृत्वा 'उमयोरपि' आद्यन्तलक्षणयोः पार्श्वयोः 'अनन्तरम्' अव्यवहितं वस्त्राणि गृह्णन्ति । इयमत्र भावना—मण्डलिकया वस्त्रेषु स्थापितेषु प्रथममाचार्येण गृहीते ततो यः शेषाणां मध्ये रत्नाधिकः स मण्डलिकाया धुरि 15 स्थापितं वस्त्रं गृहाति, अवमरात्रिकस्तु पर्यन्तस्थापितं—सर्वात्रिकम्, ततोऽपि योऽवमपर्यायः स धुरि स्थापितादनन्तरं गृहाति, तदपेक्षया लघुतरः पर्यन्तपार्श्वोदुपान्त्यं गृह्णाति; एवं तावद् गृह्णन्ति यावद् मण्डलिका निष्ठिता भवति ॥ ४३२४ ॥

एवमपि विमज्यमाने कोऽपि लोभाभिभूतमानसो ब्रूयात्—अक्षान् पातयित्वा यद् यस्य भागे समायाति तत् तस्य दीयताम्; एवं ब्रुवाणोऽसौ प्रज्ञापयितव्यः । कथम् ? इति चेद् उच्यते— 20

जइ ताव दलंतऽगालिणो, धम्मा-ऽधम्मविसेसबाहिला ।

बहुसंजयविदमज्झके, उवकलणे सि किमेव मुच्छितो ॥ ४३२५ ॥

यदि तावदगारिणो धर्मा-ऽधर्मविशेषवाह्या अपि मूर्च्छां परित्यज्य साधूनामित्थमात्मीयानि वस्त्राणि "दलंति" प्रयच्छन्ति, ततः 'बहुसंयतवृन्दमध्यके' प्रभूतसाधुजनमध्यभागे त्वमेवैक उपकरणे किमेवं सम्यक्परिज्ञातजिनवचनोऽपि मूर्च्छितोऽसि ? नेतद् भवतो युज्यत इति 25 भावः ॥ ४३२५ ॥ एवमप्युक्तो यद्यसौ नोपगम्यति ततो वक्तव्यम्—

अज्जो ! तुमं चेव करेहि भागे, ततो णु वेच्छासो जहक्केमेणं ।

णिण्हाहि वा जं तुह एत्थ इहुँ, विणासधम्मीसु हि किं ममत्तं ॥ ४३२६ ॥

आर्य ! त्वमेव समान् भागान् कुरु, ततो यथाक्रमेण वयं ग्रहीष्यामः । यद्वा गृह्णाण यत् तत्रामीषां वस्त्राणां मध्ये 'इष्टम्' अभिरुचितम्, विनाशधर्माणि हि—विनश्वरस्वभावानि 30 वस्त्रादीनि वस्तूनि, अतः किं नाम तेषु ममत्वं विधीयते ? ॥ ४३२६ ॥

१ क्रमेण अज्जो, उप्प' मो० ॥ २ 'का नाम—परिमण्डलाकारेण वस्त्राणां स्थापना, तस्यां विशेषं भा० ॥ ३ 'वर तेषां विशेषं भा० का० विना ॥

हंस्य' गुरुसम्बन्धिपितृ-पितृव्यादेः, ततः प्रवर्त्तिनः, तदनन्तरं स्वविरस्य, ततः "गणि" चि
गणावच्छेदिकस्य, ततः श्रुतसम्पन्नस्य, ततोऽभाषिकस्य, ततो लब्धिमतो यथाक्रमं दातव्यम् ।
अर्द्धापक्रान्तिचारणिका प्राप्तावत् कर्त्तव्या । तदनन्तरं यो यः पर्यायराल्लिकस्तस्य तस्य प्रथमम्,
अवमराल्लिकस्य तु पश्चाद् यथाक्रमं दातव्यम् ॥ ४३१८ ॥ एवं तावत् सङ्घाटकेनानीतानां
५ विधिरुक्तः । अथ वृन्देनानीतानां यो विधिस्तमभिधित्सुराह—

गेमेहि आणियाणं, परिच परियाग खुभिय पिंढेत्ता ।

आचलिया मंडलिया, लुद्धस्स य सम्मता अक्खा ॥ ४३१९ ॥

अनेकैः साधुगिरानीतानां वस्त्राणां परिभाजने विधिरुच्यते—आचार्यादिक्रमेण परीतो-
पधीनां यावद् दत्ता ततो ये' पर्यायराल्लिकास्तेषामहिण्डमानानामपि प्रथमतो दातव्यम् । तत्र च
10 यैस्तानि वस्त्राणि समानीतानि ते 'पिण्डित्वा' सम्भूय 'क्षुभितं' क्षोभं कुर्वीरन्, कलहमिति
यावत् । कश्चित्तु ब्रूयात्—आचलिकया गण्डलिकया वा विभजनं विधीयताम् । "लुद्धस्स य
सम्मता अक्ख" चि कस्यापि पुनर्लुब्धस्याक्षान् पातयित्वा वस्त्रविभजनमभिमतम् । एष सङ्घ-
गाथासंग्रहेपार्थः ॥ ४३१९ ॥ साम्प्रतगेनामेव विवरीपुराह—

गेहंतु पूया गुरवो जदिट्ठं, सचं भणामऽम्ह वि एयदिट्ठं ।

15 अणुण्हसंचट्टियऽककसंगा, गिण्हंति जं अन्नि न तं सहामो ॥ ४३२० ॥

अहिण्डमानानां वस्त्रेषु दीयमानेषु ये वस्त्राणामानेतारस्ते ब्रवीरन्—यद् 'इष्टं' मनोऽनुकूलं
वस्त्रं गुरवो गृह्णन्ति तत् ते सकलगच्छस्वामितया पूज्या इति कृत्वा गृह्णन्तु, यद् गुरुणाशुक्लं
वस्तु दीयते तत् 'सत्यम्' अवितथमिति वयमपि भणामः, न केवलं वचसैव भणामः किन्तु
मनसाऽप्यस्माकमेतदिष्टमेव, परमनुष्णेन—भिक्षापरिभ्रमणाभावादुष्णलग्नाभावेन संवर्त्तितानि—
20 वर्तुलीमृतानि अत एवाकर्कशानि अज्ञानि—पाणि-पाद-पृष्ठोदरप्रभृतीनि येषां तेऽनुष्णसंवर्त्तिता-
कर्कशास्त्रा एवंविधाः सन्तो यद् 'अन्ये' अहिण्डमानाः प्रथमं गृह्णन्ति न तद् वयं सहामहे ॥ ४३२० ॥

आगंतुगमादीणं, जइ दायव्वाइं तो किणा अम्हे ।

कम्मारभिक्षुयाणं, गाहिजामो गइमसग्घं ॥ ४३२१ ॥

आगन्तुकाः—उपसम्पत्तारस्तेषाम् आदिशब्दाद् ग्लानादीनां च यदि दातव्यानि वस्त्राणि ततः
25 "किण" चि केन कारणेन वयं 'कर्मकारभिक्षुकाणां' देवद्रोणीवाहकभिक्षुविशेषाणां गतिम्
'अश्लाघ्यां' निन्दनीयां ग्राह्यामहे ? । किमुक्तं भवति ?—'यदि नामासदाानीतानां वस्त्राणामेते
आगन्तुकादयः स्वामिभावं भजन्ते ततः किमेवं वयं देवद्रोणीवाहकभिक्षुकवद् मुधैव वस्त्राणा-
नयनकर्म कार्यामहे ?' < इति वस्त्राण्यानेतारश्चिन्तयेयुः ॥ ४३२१ ॥ ततः—>

विरिचमाणे अहवा विरिक्के, खोभं विदिच्चा बहुगाण तत्थ ।

30 ओमेण कारिंति गुरु विरेगं, विमज्झिमो जो व तहिं पइ य ॥ ४३२२ ॥

एवं 'विरिच्यमाने' विभज्यमानेऽथवा 'विरिक्के' विभक्ते उपकरणे बहूनामनन्तरोक्तं क्षोभं

प्रकारेण 'छन्दित-प्रेषितः' पूर्वं छन्दितः—यस्य रोचते तस्मै दातव्यानीत्येवमनुज्ञातच्छन्दः ततः
प्रेषितः—मुत्कलितः सन् स क्षपकस्तत्रावमरे ऋषीणामम्बराणि प्रयच्छति । इह सर्वत्रापि
रकारस्य लकारादेशः "र-सोर्ल-शौ" (सिद्धहे० ८-४-२८८) इति मागधभाषास्ववशात्
॥ ४३३० ॥ ४३३१ ॥ ततश्च—

स्वमएण आपियाणं, दिज्जंतेगस्स वारणावयणं ।

5

ग्रहणं तुमं न याणसि, वंदिय पुच्छा तओ कहणं ॥ ४३३२ ॥

क्षपकेणातीतानां तेनैव दीयमानानां वस्त्राणाम् 'एकस्य' कस्यचिद् लब्धस्य वारणावचनम्,
'एवमसीयां रत्नाधिकानां दीयमानानि मां यावद् न समागमिष्यन्ति' इति बुद्ध्या वस्त्रग्राहक-
साधून् 'मा आर्याः ! गृहीध्वम्' इत्येवं कोऽपि निवारितवानिति भावः । ततः क्षपकः प्राह—
किं मदीयानि वस्त्राणि न गृह्यन्ते ? । इतरः प्राह—ग्रहणमेव तावत् त्वं न जानीषि । क्षपको 10
ब्रवीति—जानामि । इतरो भणति—यद्येवं ततः कीदृशम् ? । क्षपक आह—वन्दित्वा विनयेन
पृच्छ येनाहं कथयामि । ततस्तेन क्षपको वन्दित्वा पृष्टः सन् कथयितुमारब्धवान् ॥ ४३३२ ॥

तिविहं ञ होइ ग्रहणं, सच्चित्ताऽचित्त मीसगं चेव ।

एएसिं नाणत्तं, वोच्छामि अहाणुपुव्वीए ॥ ४३३३ ॥

त्रिविधं च भवति ग्रहणम्, तद्यथा—सच्चित्तग्रहणमचित्तग्रहणं मिश्रग्रहणं चेति । एतेषां 15
त्रयाणामपि नानात्वं यथाऽऽनुपूर्व्या वक्ष्यामि ॥ ४३३३ ॥ तत्र सच्चित्तग्रहणं तावदाह—

सच्चित्तं पुण दुविहं, पुरिसाणं चेव तह य इत्थीणं ।

एकेकं पि य इत्तो, पंचविहं होइ नायव्वं ॥ ४३३४ ॥

सच्चित्तग्रहणं पुनर्द्विविधम्; तद्यथा—'पुरुषाणां च' आचार्यादीनां 'स्त्रीणां च' प्रवर्तिनी-
प्रभृतीनाम् । एकैकमपि 'इतः' मूलभेदापेक्षया 'पञ्चविधं' वक्ष्यमाणनीत्या पञ्चप्रकारं भवति 20
ज्ञातव्यम् ॥ ४३३४ ॥ कुतः पुनस्तेषां पुरुषाणां स्त्रीणां वा ग्रहणं क्रियते ? इत्याह—

उदगाऽगणि तेजोमे, अद्वाण गिलाण सावय पटुडे ।

तित्थाणुसज्जणाए, अइसेसिगमुद्धरे विहिणा ॥ ४३३५ ॥

उदके बाह्येन आचार्यादयो नेतुमारब्धाः, 'अगणि' ति महानगरप्रदीपनके वा दाहस्तेषां
समुपस्थितः, 'तेज' ति शरीरस्तेना आचार्यादीन् व्यपरोपयितुमिच्छन्ति, अवमं—दुर्भिक्षं तत्र 25
भक्त-पानलाभाभावात् प्राणसंशयस्तेषामुपतस्थे, अध्वा नाम—छिन्नापातं महदरण्यं तं प्रपन्ना-
नामपान्तराले वुसुक्षा-परिश्रमादिभिरभ्रतो गन्तुमशक्नुवतां जीवितं संशयतुलामधिरूढम्,
'गिलाण' ति शूल-विष-विशूचिकादिकमागादग्लानत्वमुदपादि, श्वापदाः—सिंह-व्याघ्रादयस्तै-
रुपद्रोतुमारब्धाः, प्रद्विष्टः—ग्रहेषुमापन्नो राजा साधूनां प्राणापहारं कर्तुमभिलषति । एतेष्वगाद-
क्षारणेषु 'तीर्थानुषजनायै' तीर्थस्याव्यवच्छेदेनानुवर्तनाय योऽतिशायी—विशिष्टपात्रभूतः प्रव- 30
चनाधारः पुरुषस्त 'विधिना' वक्ष्यमाणनीत्या समुद्धरेत् ॥ ४३३५ ॥

अथ यदुक्तम्—'एकैकं पञ्चविधं ग्रहणं भवति' तत्र पुरुषविषयं तावदाह—

आयरिए अभिसेगे, भिक्खू खुडे तहेव थेरे य ।

एवमप्युक्तो यदि नोपरमते ततः को विधिः ? इत्याह—

तह वि अठियस्स दाउं, विगिच्चणोवट्टिए खरंटणया ।

अब्बेसु हाँति गुरुगा, लहुगा सेसेसु ठाणेसु ॥ ४३२७ ॥

तथाप्यस्थितस्य तस्य तद् अभीष्टं वस्त्रं दत्त्वा विवेचनं कर्तव्यम्, 'निर्गच्छ मदीयाद् ऽगच्छात्' इति भणनीयमिति भावः । ततो यदि भूयोऽप्युपतिष्ठते—मिथ्या मे दुष्कृतम्, न पुनरेवं विधास्यामीति; ततः 'खरण्टना' वक्ष्यमाणा कर्तव्या, प्रायश्चित्तं च दातव्यम् । किम् ? इत्याह—'अक्षेपु गुरुका भवन्ति' यो ब्रवीति 'अक्षान् पातयित्वा विभजत' तस्य चतुर्गुरुकम् । 'शेषेषु स्थानेषु' क्षोभकरणा-ऽऽवलिका-मण्डलिकाविभाजनलक्षणेषु चतुर्लघुकम् ॥ ४३२७ ॥

अथ खरण्टनामुपदर्शयति—

10 हिरन्ना-दारं पसु-पेसवग्गं, जदा व उज्झित्तु दमे ठितो सि ।

किलेसलद्वेसु इमेसु गेही, जुत्ता न कत्तुं तव खिसणेवं ॥ ४३२८ ॥

हिरण्यं च—सुवर्णं दाराब्ध-कलत्रं हिरण्य-दारम्, पञ्चवक्त्र-गो-महिषीप्रभृतयः प्रेण्याश्च—कर्मकरास्तेषां वर्गः—समूहः, तमेवमादिकं परिग्रहं 'उज्झित्त्वा' तृणवत् परित्यज्य यदा किल त्वमेवंविधे 'दमे' संयमे स्थितोऽसि तदा साम्प्रतमेषु वस्त्रेषु 'क्लेशलब्धेषु' प्रभूतगृहपरिभ्रम-
15 णादिप्रयासप्राप्तेषु तव गृद्धिः कर्तुं न युक्ता । एवं खिसना तस्य कर्तव्या ॥ ४३२८ ॥

सम्मं विदिच्चा समुवट्टियं तु, थेरा सि तं चेव कदाह देजा ।

अन्नेसि गाहे बहुदोसले वा, छोदूण तत्थेव करिंति भाए ॥ ४३२९ ॥

'सम्यग्' अपुनःकरणेन समुपस्थितं तं विदित्वा 'स्थविराः' सूरयः कदाचित् तस्यैव 'तद्' वस्त्रं दद्युः । अथान्येषामपि बहूनां तद्वस्त्रग्रहणे 'ग्राहः' महान् निर्बन्धः, "बहुदोसले वा"
20 प्रभूतदोषवानसौ संयतो बहुभिः सह द्वेषवान्-विरोधविधायां यः स बहुद्वेषवानिति वा, ततस्तस्य दीयमानेऽन्येषां महदभीतिकमुपजायते; एवंविधं कारणं विचिन्त्य 'तत्रैव' तेषु वस्त्रेषु मध्ये प्रक्षिप्य एकसदृशान् भागान् कुर्वन्ति, ततो यथारत्नाधिकं गृह्णन्ति ॥ ४३२९ ॥

एवं तावदनैरानीतानां वस्त्राणां परिभाजने विधिरुक्तः, अथ क्षपकेणानीतानां तेषामेव विधिमभिधिक्षुराह—

25 खमए लद्धूण अंबले, दाउ गुल्लूण य सो बलिडुए ।

वेइ गुल्लं एमेव सेसए, देह जईण गुल्लहिं वुच्चई ॥ ४३३० ॥

सयमेव य देहि अंबले, तव जे लोयइ इत्थ संजए ।

इइ छंदिय-पेसिओ तहिं, खमओ देइ लिसीण अंबले ॥ ४३३१ ॥

कोऽपि क्षपकः कुत्रापि भावितकुलादौ 'अम्बराणि' वस्त्राणि लब्ध्वा यानि 'वरिष्ठानि'
30 सर्वप्रधानानि वासांसि तानि गुरुणां दत्त्वा ततो गुरुं ब्रवीति—एवमेव शेषाण्यपि मदानी-तानि वस्त्राणि यतीनां प्रयच्छत । ततो गुरुभिरसावुच्यते—स्वयमेव त्वममूनि अम्बराणि देहि यस्तवान्न संयतः 'शोचते' वस्त्रदानयोग्यतया रुचिगोचरीभवति । 'इति' अमुना

सञ्चा वि तारणिजा, संदेहाओ परक्रमे संते ।

एकेकं अवाणिजा, जा गणिणी तत्थिमो मेदो ॥ ४३४० ॥

तरुणी निष्फन्न परिवारा, सलद्धिया जा य होइ अम्मासे ।

अभिसेमाए चउरो, सेसाणं पंच चेव गमा ॥ ४३४१ ॥

इदं गाथाद्वयं साधुगतगाथाद्वयमिव (गा० ४३३७-३८) व्याख्येयम् ॥ ४३४० ॥ ५
४३४१ ॥ परः प्रेरयन्नाह—

बाला य बुद्धा य अजंगमा य, लोगे वि एते अणुकंपणिजा ।

सञ्चाणुकंपाएँ समुजएहिं, विवजओऽयं कहमीहितो मे ॥ ४३४२ ॥

बालाश्च बृद्धाश्चाजङ्गमाश्चेति लोकेऽपि तावदेतेऽनुकम्पनीया इष्यन्ते, अतः सर्वेषामपि निर्विशेषमनुकम्पयां समुद्यतैः कथमयं “मे” भवद्भिः “विपर्ययः” वैपरीत्यम् “ईहितम्” अङ्गी-
कृतम् ? यदेवं बाल-स्वविरो परित्यज्य आचार्यादयो निस्तार्यन्ते, वृद्धं वाऽजङ्गममाचार्यं विमुच्य
तरुणस्तार्यते ॥ ४३४२ ॥ पर एव प्रत्युत्तरमाशङ्क्य परिहरन्नाह—

जइ बुद्धी चिरजीवी, तरुणो थेरो य अप्पसेसाज ।

सोवक्कमम्मि देहे, एयं पि न जुजए वोत्तुं ॥ ४३४३ ॥

‘यदि’ इति अथशब्दार्थे, अथैवं भवतां बुद्धिः स्यात्—‘चिरजीवी’ प्रभूतवर्षजीवितस्त-
रुणः, स्वविरो पुनः ‘अप्यशेषायुः’ श्लोकावशेषायुष्कः, अतः स्वविरो विमुच्य तरुणं तारयामः,
एतदप्यसमीचीनम् । कुतः ? इत्याह—‘सोपक्रमे’ अध्यवसान-निमित्तादिभिरायुष्कोपक्रमकारणैः
सप्रत्यपाये देहे सति ‘एतदपि’ चिरजीवितादिकं वक्तुं न युज्यते ॥ ४३४३ ॥

अवि य हु असहू थेरो, पयरेजियरो कदाह संदेहं ।

ओरालमिदं वलवं, जं घेप्पइ मुच्चई अवलो ॥ ४३४४ ॥

‘अपि च’ इत्यभ्युच्चये, ‘हुः’ निश्चये । स्वविरो वृद्धत्वादेव ‘असहिष्णुः’ न तरीतुं
शक्नोति, ‘इतरस्तु’ तरुणः समर्थतया कदाचित् स्वयमेव ‘सन्देहम्’ उदकवाहकहरणरूपं
प्राणसन्देहकारणं प्रतरेत्, अतः ‘उदाह’ परिरथूरम् ‘इदं’ भवदीयं वचनम्—यद् ‘वलवान्’
तरुणो गृह्यते ‘अवलस्तु’ स्वविरो मुच्यते ॥ ४३४४ ॥ इत्थं परेणोक्ते सूरिराह—

आय-परे उवगिण्हइ, तरुणो थेरो उ तत्थ भयणिजो ।

अणुवक्कमे वि थेवो, चिट्ठइ कालो उ थेरस्स ॥ ४३४५ ॥

तरुण आचार्यादिरपूर्वसूत्रा-ऽर्थग्रहण-तपःकर्मकरणादिना वस्त्र-पात्रादिसम्पादन-सूत्रार्थप्रदा-
नादिना वाऽऽत्मानं परांशोपगृह्णाति । स्वविरोस्तु तत्राऽऽत्म-परोपग्रहकरणे भजनीयः, कदाचित्
तं कर्तुं समर्थः कदाचिच्च नेति भावः । तथा ‘अनुपक्रमेऽपि’ आयुष उपक्रममन्तरेणापि
स्वविरस्य श्लोक एव कालोऽवशेषस्तिष्ठति, तरुणस्य तु सोपक्रमायुषोऽपि श्लोको वा भवेद्,
ब्राह्म्यान् वा, ततः < “सोवक्कमम्मि देहे” (गा० ४३४३) इत्यादि त्वदुक्तं > यत्किञ्चि-

१ वक्तुं तामा० ॥ २ ‘हकलक्षणं प्रन० भा० ॥ ३ “ओरालमिदं नि नामयिका इव भाषा, अशोभन-
मिहपं, इ-रं वा ।” इति चूर्णो विशेषचूर्णो च ॥ ४ < > एतन्मध्यगतः पाठः भा० नास्ति ॥

गहणं तेसिं इणमो, संजोगक(ग)मं तु वोच्छामि ॥ ४३३६ ॥

‘आचार्यः’ गच्छाधिपतिः ‘अभिषेकः’ सूत्रा-ऽर्थ-तदुभयोपेत आचार्यपदस्थापनार्हः ‘भिक्षुः’ प्रतीतः ‘क्षुल्लकः’ बालः ‘स्थविरः’ वृद्धः, एतेषां पञ्चानामपि ग्रहणम् ‘इदम्’ अनन्तरमेव वक्ष्यमाणं ‘संयोगगमं’ संयोगतो गमाः—प्रकारा यस्य तत् तथा वक्ष्यामि ॥ ४३३६ ॥

5 प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति—

सच्चे वि तारणिज्जा, संदेहाओ परकमे संते ।

एकेकं अवणिज्जा, जाव गुरु तत्थिमो भेदो ॥ ४३३७ ॥

‘पराक्रमे’ शक्तौ सत्यां ‘सर्वेऽपि’ आचार्यादयः तादृशात् ‘सन्देहाद्’ नवाधुदकनिमज्जन-लक्षणा-तत् तारणीयाः । अथ नास्ति तादृशः पराक्रमस्ततः स्थविरवर्जाश्चत्वारस्तारणीयाः, तत्रा-
10 प्यशक्तौ क्षुल्लक-स्थविरवर्जास्त्रयः, तत्राप्यसामर्थ्ये आचार्या-ऽभिषेकौ द्वौ, तत्राप्यशक्तौ एक एव आचार्यस्तारयितव्यः । आह च—“एकेकं” इत्यादि, सर्वान् तारयितुमशक्तौ स्थविरादिक-भैकैकमपनयेद् यावद् ‘गुरुः’ आचार्यः । तत्र चायं वक्ष्यमाणो ८ भेदो भवति ॥ ४३३७ ॥

तरुणे निप्पन्न परिवारे, सलद्धिए जे य हीति अभासे ।

अमिसेगम्मि य चउरो, सेसाणं पंच चेव गमा ॥ ४३३८ ॥

15 इह द्वावाचार्यौ—एकस्तरुणोऽपरः स्थविरः । यद्यस्ति शक्तिसत्तो द्वावपि तारणीयौ । अथ नास्ति तत्तरुणो निस्तारणीयः । अथ द्वावपि तरुणौ ततो यस्तयोः ‘निष्पन्नः’ सम्पूज्य सूत्रार्थ-कुशलः स तारयितव्यः । अथ द्वावपि निष्पन्नावनिष्पन्नौ वा ततो यः सपरिवारः स तारणीयः । अथ द्वावपि सपरिवारावपरिवारौ वा ततो यस्तत्र ‘सलब्धिकः’ लब्धिसम्पन्नस्तं तारयेत् । अथ द्वावपि सलब्धिकावलब्धिकौ वा ततो यः ‘अभ्यासे’ आसन्ने स्थितः स निस्तारणीयः । अत्रायं
20 विशेषसम्प्रदायः—द्वयोरभ्यासस्थितयोर्यस्तरितुमशक्तः स तारणीयः । एवमेते आचार्यस्य पञ्च गमा अभिहिताः । अभिषेकस्तु नियमाद् निष्पन्नो भवति, अन्यथा तत्त्वत आचार्यपद-स्थापनायोग्यत्वानुपपत्तेः । तत्तत्सिद्धिभिषेके निष्पन्ना-ऽनिष्पन्नगमाभावात् शेषाश्चत्वारो गमा एवमेव वक्तव्याः । ‘शेषाणां’ भिक्षु-क्षुल्लक-स्थविराणां पञ्चापि गमा भवन्ति, ते आचार्यवद् वक्तव्याः । नवरं बालस्य निष्पन्नता श्रीवज्रस्वामिन इव भावनीया, तरुणता तु प्रथमकुमारत्वे
25 वर्तमानस्यावसातव्या । एवं स्थविरस्यापि जघन्यवृद्धत्वे वर्तमानस्य तरुणता, शेषस्य तु वृद्धता मन्तव्या । त्रयाणामपि च भिक्षुप्रभृतीनां परिवारो गुरुप्रदत्तो माता-पितृ-आतृ-भगिनीप्रभृति-प्रजितस्वजनवर्गो वा द्रष्टव्यः ॥ ४३३८ ॥ अथ स्त्रीविषयं पञ्चविधं ग्रहणमुपदर्शयति—

पवत्तिणि अभिसेगपचा, थेरी तह भिक्खुणी य खुड्डी य ।

गहणं तासिं इणमो, संजोगक(ग)मं तु वोच्छामि ॥ ४३३९ ॥

30 ‘प्रवर्त्तिनी’ सकलसाध्वीनां नायिका, ‘अभिषेकप्राप्ता’ प्रवर्त्तिनीपदयोग्या, ‘स्थविरा’ वृद्धा, ‘भिक्षुणी’ प्रतीता, ‘क्षुल्लिका’ बाला । एतासां पञ्चानामपि ग्रहणम् ‘इदम्’ अनन्तरमेव ‘संयोगगमं’ संयोगतोऽनेकप्रकारं वक्ष्यामि ॥ ४३३९ ॥ यथाप्रतिज्ञातमेवाह—

म्विर-स्वविरयोः प्रथमं स्वविरा ततः स्वविर इति ॥ ४३४९ ॥

अथ किमर्थमेतु प्रथमं स्त्री निस्तार्यते ? इत्याह—

अन्नस वि संदेहं, ददुं कंपति जा लयाओ वा ।

अवलाओ पगइभयालुगाउ रक्खा अतो इत्थी ॥ ४३५० ॥

‘अन्यस्यापि’ पुरुषादेः ‘सन्देहम्’ आपदं दृष्ट्वा याः स्त्रियः पवनसम्पर्कतो लता इव कम्पन्ते, 5
याश्चावलाः प्रकृत्या-स्वभावेनैव च “भयालुगाउ” चि भयवहुलाः, अतस्ताः स्त्रियः प्रथमं रक्ष-
णीयाः ॥ ४३५० ॥ आह—साधु-साध्वीनां निस्तारणे किमेष एवाचार्य-प्रवर्तिन्यादिकः
क्रमः ? उतान्यथाऽप्यस्ति ? उच्यते—अस्तीति ब्रूमः । तथा चाह—

जं पुण संभावेमो, भाविणमहियममुकातो वत्थूओ ।

तत्थुकमं पि कुणिमो, छेओदइए वणिगभूया ॥ ४३५१ ॥

10

‘यं पुनः’ क्षुल्लकादिकमपि ‘अमुकाद्’ आचार्यादेर्वस्तुनः सकाशात् प्रवचनप्रभावनादि-
भिर्गुणैः ‘अधिकं’ सातिशयं ‘भावितं’ भविष्यन्तं सम्भावयामः तत्र वयम् ‘उत्क्रममपि’ यथो-
क्तक्रमोल्लङ्घनमपि कुर्महे, क्षुल्लकादिकमपि प्रथमं तारयाम इत्यर्थः । कथम्भूताः ? इत्याह—
छेदश्च-व्यय औदयिकश्च-लभः छेदौदयिकं तत्र वणिग्भूताः सन्तः । किमुक्तं भवति ?—
यथा वणिग् यदेव प्रभूतलभमल्पव्ययं वस्तु तस्य ग्रहणं करोति, एवं वयमपि यत्र विशिष्टपात्र-15
भूते वस्तुनि गृहीते प्रवचनप्रभावना-तीर्थाव्यवच्छेदादिको भूयान् लभः समुज्जृम्भते स्वल्पश्चेतर-
परित्यागलक्षणो व्ययः तं क्षुल्लकादिकमपि गृहीम इति ॥ ४३५१ ॥

एवं तावदुदकविषयं ग्रहणमभिहितम्, अथाग्नि-स्तेनादिविषयं तदेवातिदिशन्नाह—

अगणी सरीरतेणे, ओमऽद्धाणे गिलाणमसिबे य ।

सावयभय रायभए, जहेव आउम्मि गहणं तु ॥ ४३५२ ॥

20

अग्निसम्भ्रमे शरीरस्तेनभये अवमे अध्वनि ग्लानत्वे अशिवे श्वापदभये राजभये च यथैवा-
पकाये ग्रहणमभिहितं तथैवैतेष्वपि सचित्त-मिश्रमेवाद् द्विविधमपि वक्तव्यम् ॥ ४३५२ ॥

अथाचित्तग्रहणमभिधित्सुराह—

अचित्तस्स उ गहणं, अभिनवगहणं पुराणगहणं च ।

उवठावणाएँ गहणं, तह य उवठाविण गहणं ॥ ४३५३ ॥

25

अचित्तं-वस्तु-पात्रादिकमुपकरणं तस्य ग्रहणं द्विधा—अभिनवग्रहणं पुराणग्रहणं च । तत्रा-
भिनवं-प्रथममेव यद् वस्त्रादेर्ग्रहणं तदभिनवग्रहणम्, पुराणस्य-प्राग्गृहीतस्य चोलपट्टकादेः
कूर्पादिना ग्रहणं पुराणग्रहणम् । तच्च द्विधा—उपस्थापनाया ग्रहणम् उपस्थापिते ग्रहणं च ।
तत्रोपस्थापनायां विधीयमानायां हस्तिदन्तोन्नतकाग्रहस्तादिभिर्यद् रजोहरणादि गृह्यते तद् उप-
स्थापनाग्रहणम् । उपस्थापितस्य-छेदोपस्थापनीयचारित्रं प्रापितस्य यद् उपघेर्घारणं परिभोगो वा 30
तद् उपस्थापितग्रहणम् ॥ ४३५३ ॥ एनामेव गाथां व्याख्यानयति—

ओहे उवग्गहम्मि य, अभिनवगहणं तु होइ अचित्ते ।

देतत् ॥ ४३४५ ॥ अथ यदुक्तम् 'बाल-वृद्धादयो लोकेऽप्यनुकम्पनीयाः' (गा० ४३४२) इति तत्परिहाराय लौकिकमेव दृष्टान्तमाह—

दुग्धासे खीरवती, गावी पुस्सइ कुड्वंभरणद्वा ।

मोतु फलदं च रुक्खं, को मंदफला-ऽफले पोसे ॥ ४३४६ ॥

- ५ दुग्धासं—दुर्भिक्षं तत्र यथा 'क्षीरवती' भूमि मनुप्रत्ययविधानाद् बहुक्षीरा गौः कुटुम्ब-भरणार्थं 'पोष्यते' चारीप्रदानादिना पुष्टिं नीयते, एवमसाकमपि य आचार्यादिस्तरुणादिगुणो-पेततयाऽऽत्मनः परेषां चोपग्रहं कर्तुं समर्थः स निस्तार्यते । तन्निस्तारणे हि बहूनां बाल-वृद्धा-दीनामपि तदाश्रितानामनुकम्पा कृता भवति । अथ तं परित्यज्य क्षुल्लक-स्थविरादिस्तस्या आपदस्तार्यते ततो बहवो बालादयस्तदाश्रिताः परित्यक्ता भवन्ति । अपि च—'फलदं' प्रभूतफल-
१० दायिनं वृक्षं मुत्तवा को नाम मन्दफलान् अफलान् वा वृक्षान् 'पुष्पीयात्' सारणीसलिलसेच-नादिना पुष्टिं प्रापयेत् ? न कोऽपीत्यर्थः । उपनययोजना प्राग्वद् द्रष्टव्या ॥ ४३४६ ॥

उक्तं सचित्तग्रहणम् । अथ मिश्रग्रहणमाह—

एमेव मीसए वी, नेयव्वं होइ आणुपुन्वीए ।

वोच्चत्थे चउगुरुगा, तत्थ वि आणाइणो दोसा ॥ ४३४७ ॥

- १५ एवमेव मिश्रविषयमपि ग्रहणम् 'आनुपूर्व्या' आचार्य-प्रवर्त्तिन्यादिपरिपात्रा ज्ञातव्यं भवति । अथ यथोक्तक्रममुल्लङ्घ्य विपर्यासेन पुरुषाणां स्त्रीणां वा ग्रहणं करोति ततश्चतुर्गुणाः । तत्रापि चाज्ञादयो दोषा भवन्ति ॥ ४३४७ ॥

अथ मिश्रग्रहणं कीदृशं प्रतिपत्तव्यम् ? इति उच्यते—

मीसगगहणं तत्थ उ, विणिवाओ जो समंड-मत्ताणं ।

- २० अहवा वि मीसयं खलु, उभओपक्खंऽच्चओ घोरो ॥ ४३४८ ॥

इह यः 'सभाण्ड-यात्राणां' पात्र-मात्रकाद्युपकरणसहितानां साधूनां साध्वीनां वा 'विनि-मातः' उदकवाहके निमज्जनं 'तत्र' तद्विषयं यद् ग्रहणं तद् मिश्रग्रहणमुच्यते । अथवा यद् उभयोरपि—साधु-साध्वीलक्षणयोः पक्षयोः 'घोरः' रौद्रो युगपदुदकवाहकेनापहरणलक्षणः 'अत्ययः' प्रत्यपायस्ततो यद् ग्रहणं तद् मिश्रग्रहणमिति मन्तव्यम् ॥ ४३४८ ॥

- २५ अथामुमेव द्वितीयव्याख्यानपक्षमङ्गीकृत्य निस्तारणविधिमाह—

सन्वत्थ वि आयरिओ, आयरियाओ पवत्तिणी होइ ।

तो अभिसेगप्पत्तो, सेसेसु तु इत्थिया पढमं ॥ ४३४९ ॥

- द्वयोरपि पक्षयोरुदकेन द्वियमाणयोर्द्यक्षि शक्तिस्ततो युगपद् निस्तारणं कार्यम् । अथ नास्ति युगपद् निस्तारणसामर्थ्यं ततः सर्वत्रापि प्रथममाचार्यो निस्तारणीयः । आचार्यानन्तरं
३० प्रवर्त्तिनी तारयितव्या भवति । 'ततः' प्रवर्त्तिन्या अनन्तरमभिषेकपदप्राप्तः । ततः 'शेषेषु तु' मिश्रप्रभृतिषु पदेषु प्रथमं स्त्री निस्तारयितव्या, ततः पुरुषः । तथाहि—मिश्र-मिश्रुण्योर्मध्ये प्रथमं मिश्रणी ततो मिश्रुण्योर्मध्ये प्रथमं क्षुल्लिकयोर्मध्ये प्रथमं क्षुल्लिका ततः क्षुल्लिकः,

तदानीं परिभुज्यते एष यथाभावो भवति, त्वपरिग्रहे धारणमित्यर्थः । परिभोगो नाम यत् पात्रादि यस्यां चेल्यां परिभुज्यते तत्र सत्-शोभनमाचार्यादिप्रायोग्यं यद् द्रव्यं यच्च पानकं भैक्षं चात्मनो योग्यं तत्प्राप्ते गृह्यते निर्लेपनं च-आचमनं च तेन विधीयते एष पात्रस्य परिभोगः । इह च पात्रगर्भेन प्रतिग्रहो मात्रकं वा गृहीतम् ॥ ४३५९ ॥ तथा—

पाणदय सौयमत्पुय, पमज्ज चिलिमिलि निसिज्ज कालगते ।

5

गेलन्न लज्ज असहू, छेअण सागारिए भोगो ॥ ४३६० ॥

वर्षाकल्पादिकं 'प्राणिदयार्धम्' अप्कायादिजीवरक्षानिमित्तं परिभोक्तव्यम् । कल्पत्रयं शीत-रक्षार्थम् । सत्सारकोचरपट्टको आन्तरणमास्तृतं तदर्थम् । रजोहरणं च प्रमार्जनार्थं गृह्यते । चिलिमिलिका ज्योतिःशाला-दकतीरादावुपयुज्यते । रजोहरणस्य निषद्याद्वयं निषदनार्थमादीयते । "कालगए" चि कालगतस्याच्छादनार्थं नन्तकादिकं गृह्यते । शालनत्वं वा कस्यापि सज्जातं सः 10 अप्रावृतः सुखेनास्तामिति कृत्वा तस्याग्रे चिलिमिलिका दीयते । "लज्ज" चि लज्जाव्यपगमार्थं चोत्तरपट्टकः परिभुज्यते । "असहू" चि राजादिप्रव्रजिता असहिष्णवः ते कल्पादिकं प्रावृ-णीयुः । "छेअण" चि नखहरणिका-पिप्पलकादिना नखप्रलम्बादीनां छेदनं क्रियते । "सागारिए" चि शैक्षस्य सज्जातकानां सागारिकं ततः कल्पादिकं प्रावार्यं प्रच्छन्ने स्थाप्यते । एवमादिकः सर्वोऽपि यथायोगमौषधिकस्यौषधिकस्य चोपधेः परिभोगो मन्तव्यः ॥ ४३६० ॥ 15

उक्तं पुराणग्रहणम् । तदुक्तौ च समर्थितमचित्प्रहणम् । एवं क्षपकेण त्रिविधे ग्रहणे प्ररूपिते सति इतरः ग्राह—

उवारिं कहेसि हिट्ठा, न याणसी वयणं न होइ एवं तु ।

चतुरो गुरुगा पुच्छा, नासेहिसि तं जहा वेज्जो ॥ ४३६१ ॥

यद् उपरि कथयितुं योग्यं तत् त्वम् 'अथस्तात्' पूर्वं कथयसि । इयमत्र भावना—यद् 20 भवता प्रथममेवाचार्यादिविषयं पुराणसचित्प्रहणमभिहितं तद्गौक्षलक्षणाभिनवसचित्प्रहण-प्ररूपणादूर्ध्वं प्ररूपयितुं योग्यमासीत्, अभिनव-पुराणपर्याययोः पूर्व-पश्चात्कालभावित्वेन भावात् ; तस्य चाभिनवसचित्प्रहणस्य भवता प्ररूपणैव न कृता, अत एव न जानासि ग्रहणस्वरूपम् । यथा च "वन्दित्वा विनयेन पृच्छ" इत्येवमहङ्कारदूषित वचनं त्वयोक्तम् (गा० ४३३२) एवमभिधीयमानं न भवति, सता पूजनीयमिति वाक्यशेषः । एवं च हुवाणस्य भवतश्चत्वारो 25 गुरुकाः । क्षपकः पृच्छति—किमत्र मम क्षूणमापतितं येनैवं प्रायश्चित्तं प्राप्नोमि ? इतरः ग्राह—त्वं पल्लवग्राहितया सम्यक् सिद्धान्ताभिप्रायमविज्ञाय जरूपसि । एवं च प्रज्ञापयन् त्वमात्मना नष्टोऽन्त्यानि नाशयिष्यसि, यथा स प्रथमोद्देशक्रमणितो (गाथा ३२५९-६०) वैद्यः

पूर्वाहं वमनं दद्यादपराहं विरेचनम् । वातिकेप्वपि रोगेषु, पथ्यमाहुर्विशेषणम् ॥

इति श्लोकमात्रं गृहीत्वा चिकित्सां कुर्वन् विनष्टः एवं भवानपीति चिरन्तनगाथासमा- 30 सार्थः ॥ ४३६१ ॥ अथैवानेव किञ्चिद् विवृणोति—

वयणं न वि गज्वभालियं, एलिसयं कुमलेहिं पूजियं ।

अहवा न वि एत्थ ज्जसिभो, पगई एम अजाशुए जणे ॥ ४३६२ ॥

इयरस्स वि होइ दुहा, गहणं तु पुराणउवहिस्स ॥ ४३५४ ॥

अचित्तस्य वस्त्र-पात्रादेरभिनवग्रहणं द्विधा—ओघोपधिविषयम् औपग्रहिकोपधिविषयं च ।
'इतरस्यापि' पुराणोपवेर्ग्रहणं द्विधा, उपस्थापनाग्रहणमुपस्थापितग्रहणं चेत्यर्थः ॥ ४३५४ ॥

अथवा अभिनवग्रहणमिदमनेकविधम्—

5 जायण निमंतणुवस्सय, परियावन्नं परिट्ठविय नट्ठं ।

पम्हुट्ठ पडिय गहियं, अभिनवग्रहणं अणेगविहं ॥ ४३५५ ॥

याच्ञा—अवभाषणम्, निमन्त्रणा—गृहस्थानामभ्यर्थना, तत्पुरस्सरं यद् वस्त्रादेर्ग्रहणम्, यच्चोपाश्रये 'पर्यापन्नस्य' पथिकादिभिर्विस्मृत्या परित्यक्तस्य वस्त्रादेर्ग्रहणम्, यच्च परिष्ठापितस्य भूयः कारणे ग्रहणम्, एवं 'नट्ठं' हारितं "पम्हुट्ठं" विस्मृतं 'पतितं' हस्तात् परिग्रहं 'गृहीतं' 10 प्रत्यनीकेन बलादाच्छिद्य स्वीकृतम् । एतेषां पुनर्लब्धानां यद् ग्रहणमेवमादिकमनेकविध-मभिनवग्रहणं मन्तव्यम् ॥ ४३५५ ॥ अथ याच्ञा-निमन्त्रणाग्रहणयोर्विधिमतिदिशच्चाह—

जो चैव गमो हेट्ठा, उस्सग्गाईसु वाण्णिओ गहणे ।

दुविहोवहिम्मि सो चिय, कास चि य किं ति कीस चि ॥ ४३५६ ॥

य एव 'गमः' प्रकारः 'अधस्तात्' पीठिकायाम् (गा० ६२२-२४) उत्सर्गादिको वस्त्र- 15 ग्रहणविषयो वर्णितः स एवात्र 'द्विविधोपधेः' ओषिकौपग्रहिकलक्षणस्य ग्रहणे 'कस्य सत्कमेतद् वस्त्र-पात्रादिकं पूर्वमासीद् ? मविष्यति वा ? कस्माद्वा प्रयच्छसि ?' इति पृच्छात्रयपरिशुद्धो द्रष्टव्यः । उपाश्रयपर्यापन्नवस्त्रादिग्रहणविषयस्तु विधिरिहैवोद्देशके पुरस्तादभिधास्यते । परिष्ठापि-तादेस्तु यथा कारणतो भूयोऽपि ग्रहणं क्रियते तथा व्यवहाराध्ययने मणिष्यते ॥ ४३५६ ॥

गतमभिनवग्रहणम् । अथ पुराणग्रहणम्, तच्च द्विधा—उपस्थापनाग्रहणं उपस्थापितग्रहणं 20 च । तत्रार्थं तावदाह—

कोप्परपट्टगगहणं, वामकराणामियाएँ गुहपोत्ती ।

रयररण हत्थिदंतुअएहिँ हत्थेहुवट्ठाणं ॥ ४३५७ ॥

कूर्पराभ्यां चोलपट्टकस्य ग्रहणं कृत्वा वामकरसत्कयाऽनामिकया मुखपोतिकां गृहीत्वा रजो- 25 ॥ ४३५७ ॥ अथोपस्थापितग्रहणमाह—

उवठावियस्स गहणं, अहभावे चैव तह य परिभोगे ।

एक्केकं पायादी, नेयव्वं आणुपुञ्जीए ॥ ४३५८ ॥

उपस्थापितस्य यद् उपकरणग्रहणं तद् द्विधा—यथाभावः परिभोगश्च । अनेन च द्विविधे- 30 नापि ग्रहणेनैकैकं पात्रादिकम् 'आनुपूर्व्या' परिपाठ्या 'नेतव्यं' ग्रहीतव्यम् ॥ ४३५८ ॥

इदमेव भावयति—

पडिसामियं तु अच्छइ, पायाई एस होतऽहामावो ।

सहव्व-पाण-भिक्षा-निष्ठेवण पायपरिभोगो ॥ ४३५९ ॥

यत् पात्रादिकं 'प्रतिस्वामितं' निवक्षितसाधुलक्षणेन स्वामिना प्रतिगृहीतं सद् आस्ते न

यथा रत्नाधिकशय्या संस्तारपरिभाजनप्रकृतम्

सूत्रम्—

कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा आहारायणि-
याए सेज्जासंथारए पडिग्गाहित्तए १७ ॥

अथास्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

घेतुं जहकमेणं, उवही संथारएसु उवयंति ।

तेसिं पि जदा ग्रहणं, तं पि हु एमेव संवंधो ॥ ४३६७ ॥

यथारत्नाधिकक्रमेणोपधिं गृहीत्वा ततस्ते स्वस्वसंस्तारकभूमीषु स्थापयन्ति । 'तेषामपि च' संस्तारकाणां यदा ग्रहणं तदा तदपि 'एवमेव' यथारत्नाधिकं कर्तव्यम् । एष पूर्वसूत्रेण सह सम्बन्धः ॥ ४३६७ ॥

10

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—करूपते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा यथारत्नाधिकं शय्यासंस्तारकान् प्रतिग्रहीतुमिति सूत्रसङ्केतार्थः ॥ अथेदमेव सूत्रं विवरीपुराह—

सेज्जासंथारो या, सेज्जा वसही उ थाण संथारो ।

पुव्वण्हम्मि उ ग्रहणं, अणेण्णे लहुगो आणादी ॥ ४३६८ ॥

शय्यासंस्तारो नाम शय्या—वसतिस्तस्यां यत् 'स्थानं' शयनयोग्यावकाशलक्षणं स शय्या-15 संस्तारक उच्यते । तस्य च शय्यासंस्तारकस्योपाश्रयं प्राप्तैः पूर्वाह्नवेलायामेव ग्रहणं कर्तव्यम् । अग्रहणे मासलघु प्रायश्चित्तम्, आज्ञादयश्च दोषाः ॥ ४३६८ ॥

चोयगपुच्छा दोसा, मंडलियंधम्मि होइ आगमणं । [ओ नि. १८७]

संजम-आयविराहण, वियालगहणे य जे दोसा ॥ ४३६९ ॥

अत्र नोदकः पृच्छां करोति—यदि पूर्वाह्न एव ग्रामं प्राप्तास्ततस्तदैव शय्यासंस्तारकमपि 20 गृह्णन्तु, वयमप्येतत् प्रतिपद्यामहे; परं यदि भक्तवेलायां प्राप्तास्तदा प्रथमं भिक्षां पर्यटन्तु, ततो बहिरेव समुद्दिश्य चरमपौतपीप्रत्युपेक्षणां कृत्वा स्वाध्यायं च विधाय विकालवेलायां ग्रामं प्रविशन्तु । तूरिराह—“दोस” चि बहिर्गुञ्जानानां बहवो दोषाः । कथम् ? इत्याह—“मण्डली-यन्धे” चिलिमिलिकां दत्त्वा मण्डलीरचनया भोजने विधीयमाने कुतूहलेन सागारिकाणामागमनं भवति । तैः सहासङ्गडे क्रियमाणे सयमा-55त्मविराधना । विकाले च वसतेर्ग्रहेण ये दोषा भवन्ति 25 तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तं भवतीति द्वारगाथासमासार्थः ॥ ४३६९ ॥ साम्प्रतमेनामेव विवरीपुराह—

अइभारेण व इरियं, न सोहए कंटगाइ आयाए । [ओ नि. १८८]

भत्तडिय-योसिरिया, अतितु एवं जदा दोसा ॥ ४३७० ॥

परः प्राह—भक्तवेलायां प्राप्तैस्त्वावत् प्रथमतो भक्तं ग्रहीतव्यम्, अन्यथा वेलातिक्रमे भक्त-पानलाभो न भवेत् । ततो भक्त-पानं गृहीत्वा वसतिं गवेषयित्वा यदि तदानीमेव तत्र 30 प्रवेष्टुं क्रियते तदा भक्त-पानोपकरणनक्तो यो अतिभारत्वेन वाशब्दस्यानुक्तसमुच्चयार्थतया सुसुक्ष्मा वृत्त्यापरितापनया चोपयोगनप्रयच्छन्तः संयमे ईयां न शोषयेयुः, आत्मनि कण्टका-

इतरः क्षपकं वृत्ते—‘ईदृशं’ ‘मां वन्दित्वा विनयेन पृच्छ’ इत्येवंरूपं ‘गर्वभारितम्’ अहङ्कारभारगुरुकं वचनं ‘कुशलैः’ विद्वद्भिः ‘न पूजितं’ न श्लाघितम्, अतो नैव भवतो वक्तुं युज्यते । अथवा नाप्यत्र वयं ‘कृत्यामः’ रोषं कर्तुमर्हामः । कुतः ? इत्याह—‘अज्ञे’ मूलं जने प्रकृतिरेषा यत् तथाविधज्ञानविकलोऽप्येष औद्धत्यमुद्वहति ॥ ४३६२ ॥ क्षपकः प्राह—

5 मूलेण विणा हु कैलिसे, तल्ल पवले य घणे य सोभई ।

न य मूलविभिन्नए घडे, जलमादीणि धलेइ कण्हुई ॥ ४३६३ ॥

मूलेन विना ‘तहः’ वृक्षः चञ्चदावपिशब्दाथौ, ‘प्रवरोऽपि’ प्रधानोऽपि सहकारादिरणी-
त्यर्थः, ‘घनोऽपि’ पत्रबहलोऽपि कीदृशः शोभते ? न कीदृगपीति भावः; एवं विनयमूलविकलो
धर्मोऽपि न शोभां विभर्त्ति । तथा ‘न च’ नैव मूले—बुध्ने विभिन्नो घटो जलादीनि वस्तूनि
10 कचिदपि धारयति, एवं धर्मघटोऽपि विनयमूले सज्जातछिद्रो न किमपि ज्ञानादिजलं धारयितु-
मिष्टे । अतोऽहं विनयं कारयामीति प्रक्रमः ॥ ४३६३ ॥

किं वा मए न नायं, दुविहे गहणम्मि जं जहिं कमती ।

भन्नइ अभिनवगहणं, सच्चिं ते न विन्नायं ॥ ४३६४ ॥

सचित्ता-ऽचित्तभेदाद् द्विविधेऽपि ग्रहणे यद् यन्नाभिनवं पुराणं वा क्रामति तत् तत्र मया
15 किं वा न ज्ञातं येनैवं ‘न जानासि ग्रहणस्वरूपम्’ इत्याद्यभिधीयते ? इतरः प्रतिवृत्ते—भण्यते
अत्रोत्तरम्—अभिनवं सचित्तग्रहणं त्वया न विज्ञातम् ॥ ४३६४ ॥ तच्चेदम्—

अद्वारस पुरिसेसुं, वीसं इत्थीसु दस नपुंसेसु ।

पन्वावणाअणरिहा, अनला एएत्तिया बुत्ता ॥ ४३६५ ॥

अडयालीसं एते, वज्जित्ता सेसगाण तिण्हं पि ।

20 अभिनवगहणं एयं, सच्चिं ते न विन्नायं ॥ ४३६६ ॥

‘पुरुषेषु’ पुरुषविषयाः ‘धाले बुद्धे नपुंसे य०’ इत्यादिगाथाद्वयोक्ता अष्टादश भेदाः, स्त्रीषु
त एव गुर्विणी-बालवत्सासहिता विंशतिर्भेदाः, नपुंसकेषु तु “पंडए वाइए कीवे०” इत्या-
द्यो दश भेदाः प्रव्रजनाया अनर्हाः—अयोग्याः । अत एव [“एएत्तिय” ति] एते एतावन्तो
भेदा अनला इति निशीथाध्ययने उक्ताः, “अली भूषण-पर्याप्ति-वारणेषु” इति धातुपाठाद्
25 अपर्याप्ताः, प्रव्रज्यापरिपालनेऽसमर्था इत्यर्थः ॥ ४३६५ ॥

एतान् सर्वसंख्यया अष्टाचत्वारिंशतं भेदान् वर्जयित्वा शेषाणां ‘त्रयाणामपि’ पुरुष-स्त्री-नपुं-
सकानां प्रव्रजानं कर्तुं कल्पते । एतदभिनवग्रहणं सच्चिं “ते” त्वया न विज्ञातम् । एवं तेनोक्ते
सति क्षपकः ‘सती नोदना’ इत्यभिधाय प्रवृत्तस्तथैव यथारत्नाधिकं बलप्रदानं कर्तुमिति ॥ ४३६६ ॥
॥ यथारत्नाधिकवस्त्रपरिभाजनप्रकृतं समाप्तम् ॥

१ बाले बुद्धे नपुंसे य, अइ कीवे य वाहिए । तेणे रायावगारी य, उम्मते य अदंसणे ॥
दासे बुद्धे य मूढे य, अणत्ते जुंमिटे इ य । ओवद्धए य भयए, सेइमिफेडिते ति य ॥”

२ “पंडए वाइए कीवे, कुमी ईसाळय ति य । सठणी तक्कमसेवी य, पक्खियापक्खिए इ य ॥
सोगंधिए य आसत्ते, दस एते नपुंसमा । संकिलिद्ध ति साह्वणं, पन्वावेडं अकपिया ॥”

भक्त-पानस्योपकरणस्य च सम्बन्धिना मारेण वेदना या भवेत् तथा च श्याणु-कण्टकादीन् दोषान् न प्रेक्षते, तत्तथास्त्वविराधना । यत् पुनरीर्याया अशोधनं सा संयमविराधना । परिगलति च भक्त-पाने षट्कायविराधना ॥ ४३७४ ॥ तत्रप्राप्तानां दोषानभिधित्सुराह—

पविसण मग्गण ठाणे, वेसिन्थि दुगंछिए य सुण्णे य । [ओ नि. १९३]

सज्जाए संधारे, उच्चारं चैव पासवणे ॥ ४३७५ ॥

5

अन्यस्मिन् आमे विकालवेलायां प्रवेशे कृते वसतेर्मार्गणे परस्परस्फिटितानामाकारणेन महानधिकरणदोषो भवति । वेद्यास्त्रीपाटके चर्मकारादिस्थाने वा जुगुप्सिते तिष्ठतां वक्ष्यमाणं दोषजातं 'शून्यगृहादौ च' अपत्युपेक्षितायां < वसतौ स्वाध्यायं > संस्तारकमुच्चारं प्रश्रवणं च कुर्वतामकुर्वतां च बहवो दोषा भवन्तीति द्वारागाथासमासार्थः ॥ ४३७५ ॥

अथैनामेव विवृणोति—

10

सावय तेणा दुविहा, विराहणा जा य उवहिणा उ विणा [ओ नि. १९४]

गुम्मिय गहणा-ऽऽहणणा, गोणैदी चमढणं रत्ति ॥ ४३७६ ॥

विकाले प्रविशतां श्वापदमयं भवति । 'स्तेना द्विविधाः' शरीरापहारिण उपकरणापहारिणश्च, ते तदानीमभिद्रवन्ति । उपधावपहृते या तेन विना तृणग्रहणा-ऽग्निसेवनादिका संयमविराधना तन्निष्पन्नम् । अथवा स प्रत्यन्तप्रदेशवर्ची आमः तत्तत्र बद्धस्थानकाः 'गौलिमकाः' 15 आरक्षिकपुरुषाः स्तेनादीनभिलीयमानान् रक्षन्ति, ते विकालवेलायां प्राप्तानां 'स्तेना अमी' इति बुद्ध्या ग्रहणा-ऽऽहणनादिकं कुर्युः । अथवा विकाले प्रविशन्तो गवादिभिः पादप्रहारादिकां चमदनामासादयन्ति । < एते रात्रौ प्राप्तानां दोषाः > ॥ ४३७६ ॥ किञ्च—

फिडिपऽन्नोनाऽऽगारण, तेणयं रत्ति दिया व पंथम्मि । [ओ. नि. १९५]

साणाइ वेस कुच्छिय, तवोवणं मूसिणै जं च ॥ ४३७७ ॥

20

विकाले वसतिगवेषणार्थं पृथक् पृथक् गताः, ततः 'स्फिटिताः' परस्परपरिग्रहाः सन्तोऽन्योऽन्यम् आकारणं-व्याहारणं कुर्युः । स्तेनकास्तद्वचनं श्रुत्वा रात्रौ मुपितुमभिलषेयुः, दिवा वा द्वितीये दिवसे 'पथि' मार्गे गच्छतस्तान् स्तेनका मुपेयुः । श्वानादयो वा रात्रौ वसतिगवेषणार्थं पर्यटतस्तान् उपद्रवेयुः । 'वेस कुच्छिय' चि रात्रौ च वसतिमन्वेपयन्तो न जानन्ति किमेतद् गृहं वेद्यापाटकस्य प्रत्यासन्नम् ? उत न ? इति, यद्वा किमेतत् चर्मकार-रजकादिजु-25 गुप्सितकुलासन्नम् ? आहोश्चिद् न ? इति । एवं चाजानानास्ते वेद्यापाटकासन्ने प्रतिश्रये वसेयुः ततो लोको ब्रूयात्—अहो ! तपोवनमध्यासते जितेन्द्रिया अमी महर्षय इति । अथ जुगुप्सितस्थानासन्ने स्थितास्ततो लोको ब्रवीत—स्वस्थानं मृषिका. समागताः, एतेऽप्येवंजातीया इति

१ 'वेदनया' च छुदादिरूपया श्या० भा० ॥ २ < > एतदन्तर्गतः पाठः भा० छ० एव वर्तते ॥ ३ गोमादी ताभा० ॥ ४ णा चैव भा० । एतस्याद्युगारेणैव भा० प्रती व्याख्यातेति न तत्र "रति" पदव्युत्पत्त्या वर्तते, दृश्यतां टिप्पणी ५ ॥ ५ < > एतदन्तर्गतः पाठः भा० नास्ति ॥ ६ श्य राधो दि० भा० ॥ ७ णा चैव भा० । एतस्याद्युगारेणैव भा० प्रती व्यस्येति न तत्र "जं च" इति पदस्य व्याख्या वर्तते । १२०१ पत्रे १:८० टिप्पणी ३ ॥

दिक् न पश्येयुः, एवं च यथाक्रमं संयमा-ऽऽत्मनोर्विराधना । ततः 'भक्तार्थि-व्युत्पत्त्याः' पूर्वं भक्तार्थिताः—बहिरेव समुद्दिष्टास्ततो व्युत्पत्त्याः—कृतपुरीष-प्रश्रवणोत्सर्गाः सन्तो ग्रामम् 'अतियन्तु' प्रविशन्तु, एवं हि 'दोषाः' संयमा-ऽऽत्मविराधनालक्षणाः परित्यक्ता भवन्ति ॥ ४३७० ॥ अथाचार्यः प्रत्युत्तरयति—

४ आयरियवषण दोसा, दुविहा नियमा उ संजमा-ऽऽयाए । [ओ.नि. १८९]
वञ्चह को वा सामी, असंखडं मंडलीए वा ॥ ४३७१ ॥

आचार्यस्य वचनमिदम्—त्वदुक्तनीत्या बहिर्मुञ्जानानां नियमाद् 'द्विविधाः' संयमा-ऽऽत्म-विराधना[लक्षणाः] दोषा भवन्ति । तथाहि—तैस्तत्र भक्त-पानमाणीतं सागारिकाश्च कुतूहल-वशात् तद्दर्शनार्थमागताः, ततो यदि तावन्तं कालं भक्त-पानं धारयन्तस्तिष्ठन्ति तदा भारेण 10 महती परितापना भवेत् सूत्रार्थयोश्च परिहाणिरुपजायेत । अथ सागारिकान् भुषते—'व्रजत यूयम्' ततोऽधिकरणं भवति । अथवा ते सागारिका एवमुच्यमाना ब्रवीरन्—कोऽस्य वृक्षस्य देवकुलस्य वा स्वामी ये चास्माकं सम्मुखं 'व्रजत' इति मणतः ? एवमसङ्गडे तैः सह सज्जाते ततश्च भाजनभेदादयो दोषाः । अथ मण्डल्यां रचितायां सागारिकाः समागच्छन्ति ततो महान्तमुड्डाहं कुर्युः ॥ ४३७१ ॥ अमुमेवार्थं सविशेषमाह—

16 भक्तद्वण सञ्ज्ञाए, पडिलेहण रत्तिगेण्हेण जं च ।

पुण्वण्हम्मि उ गहणे, परिहरिया ते भवे दोसा ॥ ४३७२ ॥

'भक्तार्थिनं' मण्डल्या भोजनं स्वाध्यायं प्रत्युपेक्षणां वा क्रियमाणां विलोक्य ते उड्डाहं उड्ड-
श्चकान् वा कुर्वन्, तत्रापि तथैवासङ्गडदोषः । अथ ते सागारिकाः प्रद्विष्टाः सन्तो वसतिं
न प्रयच्छन्ति ततोऽपरं ग्रामं गच्छेयुः, तत्र च विकाले प्राप्ताः सन्तो रात्रौ वसतिग्रहणं
20 कुर्वन्तो यद् दोषजालमापद्यन्ते तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम्, अतः पूर्वोक्ते एव वसतेर्ग्रहणं कर्तव्यम् ।
ततश्च 'ते' पूर्वोक्ता दोषाः परिहृता भवन्ति ॥ ४३७२ ॥ किञ्च—

कौतूहल आममणं, संखोहेणं अकंठगमणादी । [ओ.नि. १९०]

ते चेवऽसंखडादी, वसहिं च न देंति जं चऽजं ॥ ४३७३ ॥

मण्डल्यां सागारिकाः कौतूहलेनागमनं कुर्युः तत्र कस्यापि संयतस्य संक्षोभेण भक्त-पानस्य
25 'अकण्ठगमनादिकम्' अश्रोतोऽगमनप्रभृतिकं भवेत् । अथवा कोऽप्यसहिष्णुर्भूयाद्—किमेवं
प्रलोकयथ ? ततस्त एवासङ्गडादयो दोषाः । अथ 'सागारिकम्' इति कृत्वा अमुक्ता एव
भक्त-पानव्यग्रहस्ता ग्रामं प्रविशन्ति तत्र च यैः सममसङ्गडं कृतं ते वसतिं न प्रयच्छेयुः,
अन्यानपि च ददतो निवारयेयुः । 'जं चऽजं' ति वसतावप्राप्यमाणानां यदन्यद् दोष-
जातमापद्यन्ते तन्निष्पन्नम् ॥ ४३७३ ॥

30 अथ वसत्यभावादकृतभोजना एवान्यं ग्रामं गच्छेयुः तत इमे दोषाः—

भारेण वेयणाए, न पेहई खाणुमाइए दोसे । [ओ.नि. १९१]

इरियाइ संजमम्मी, परिगलमाणे य छक्काया ॥ ४३७४ ॥

१ २—किमस्य वृक्षस्य देवकुलस्य वा यूयं स्वामिनः ? । एव भा० ॥

तिन्नि द्रुवे एको वा, वमहीपेहद्वया पविसे ॥ ४३८२ ॥

ये गीनार्थाः परिणतवयसो अत एव 'हतग्रहा' अग्रङ्कनीयाः ते गुरुमापृच्छ्य दण्डप्रोच्छ-
नकं चिलिमिलीं दवरकांश्च गृहीत्वा त्रयो जनास्तदभावे द्वौ जनौ तदप्राप्तावेको वा वसतिप्रत्यु-
पेक्षणार्थं ग्रामं प्रविशन्ति । ततो वसतिं गृहीत्वा प्रपृज्य च चिलिमिलिकां च दत्त्वा सवाल-
वृद्धमपि गच्छं तत्र प्रवेशयन्ति ॥ ४३८२ ॥ 5

अथ 'विकालवेलायां न प्रवेष्टव्यम्' इति यदुक्तं तदपवदन्नाह—

विड्यं ताहे पत्ता, पए व पत्ता उवस्सयं न लभे ।

सुन्नघर देउले वा, उज्जाणे वा अपरिभोगे ॥ ४३८३ ॥

द्वितीयपदमत्रैमिषीयते—'तदानीं' विकालवेलायामेव प्राप्ताः, यद्वा 'प्रगे' प्रभाते प्राप्ताः
परसुपाश्रयं न लभन्ते ततो विकालेऽपि प्रविशेयुः । प्रभातप्राप्ताश्च दिवा शून्यगृहे देवकुले वा 10
उद्याने वा 'अपरिभोगे' जनोपभोगरहिते तिष्ठन्ति, तत्रैव च समुद्देशनं कुर्वन्ति ॥ ४३८३ ॥

आवाय चिलिमिणीए, रत्ने वा निवभये समुद्दिशणं । [ओ. नि. २००]

सभए पच्छन्नाऽऽइ, कमहग कुरुया य संतरिया ॥ ४३८४ ॥

अथ शून्यगृहादौ सागारिकाणामापातो भवति ततश्चिलिमिलिकां दत्त्वा समुद्दिश्यम् ।
अरण्यं वा यदि निर्भयं ततस्तत्र गत्वा समुद्दिशन्ति । अथारण्यं सभयं ततो वसिमसमीपे 15
एव यः प्रच्छन्नः प्रदेगस्तत्र समुद्देशनं कर्तव्यम् । अथ प्रच्छन्नस्थानं नास्ति ततस्तत्रैव शून्य-
गृहादौ 'कमठकेपु' शुक्ललेपेन सवाह्याभ्यन्तरं लिप्तेषु कांस्तकरोटकाकारेषु समुद्दिशन्ति,
'कुरुकुवा च' समुद्देशनानन्तरं पादप्रक्षालनादिका बहुना द्रवेण कर्तव्या, समुद्दिशन्तश्च 'सान्तराः'
सावकाशा बृहदन्तराला उपविशन्ति । एवं सुप्तवा बहिरेव संज्ञादि व्युत्पद्य ततो ग्रामं प्रवि-
शन्ति । प्रविष्टाश्च या पूर्वं भिक्षा हिण्डमानैर्वसतिः प्रत्युपेक्षिता तस्यां वसन्ति ॥ ४३८४ ॥ 20
कथम् ? इत्याह—

कोट्टग सभा व पुव्वं, काल-विगाराइभूमिपडिलेहा । [ओ. नि. २०१]

पच्छा अतिंति रंत्ति, अहवण पत्ता निर्सिं चैव ॥ ४३८५ ॥

'कोष्ठकः' आवासविशेषः 'सभा' प्रतीता, एवमादिकं यत् 'पूर्वं' भिक्षां पर्यटद्भिः प्रत्युपेक्षितं
तत्र कालग्रहणयोग्यां भूमिं विचारय्य च—संज्ञाया आदिगवदात् कायिक्याश्च भूमिं तूर्यं ग्रिय- 25
माण एव प्रत्युपेक्षन्ते । ततः पश्चात् सर्वेऽपि वसतौ 'रात्रौ' प्रदोषसमये 'अतियन्ति' प्रवि-
शन्ति । "अहवण" चि अथवा ते साधवस्तत्र निशायामेव प्राप्ता भवेयुः ॥ ४३८५ ॥

ततः को विधिः ? इत्याह—

गोम्मिय भेसण समणा, निवभय वहि ठाण वसहिपडिलेहा । [ओ. नि. २०२]

सुन्नघर पुव्वभणिए, कंचुग तह दारुदंडे य ॥ ४३८६ ॥ 30

गुल्मेन—समुद्रगयेन चरन्तीति 'गौलिमकाः' स्थानरक्षणालाः ते यदि 'भेषणं' विज्ञासन्

१ गुरुनाष्टं भा० का० ॥ २ ~ ~ एतदन्तर्गतमवनरणं भा० नास्ति ॥ ३ 'अ' प्रोच्यते का० ॥
४ रंत्ति, पत्ता वा ते भवे रंत्ति भा० ॥

भावः । २० “जं च” चि यच्च रात्रावन्योऽन्यान्पनेऽप्यायानयनादिकमधिकरणं तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम् । २० तथा तत्रोपाश्रये रात्रौ प्राप्ताः सन्तः । ‘कालभूमी न प्रत्युपेक्षिता’ इति कृत्वा यदि स्वाध्यायं न कुर्वन्ति ततः सूत्रा-ऽर्थनाशादयो दोषाः । अथ कुर्वन्ति ततः सामाचारीविराधना ॥ ४३७७ ॥ अथ संस्तारकद्वारं व्याख्याति—

४ अप्पडिलेहिय कंटा, बिलं व संथारगम्मि आयाए । [ओ.नि. १९६]

छकायाण विराहण, विलीण सेहऽन्नहाभावो ॥ ४३७८ ॥

अप्रत्युपेक्षितायां वसतौ कण्टका भवेयुः, बिलं वा सर्पादिसम्बन्धि, ततः संस्तारके प्रस्तीर्य-माणे आत्मनि विराधना भवेत् । पृथिव्यादयो वा षट्कायास्तत्र भवेयुः, तेषां संस्तारकेणाक्रम्य-माणानां विराधना भवति । ‘विलीनं वा’ जुगुप्सितं संज्ञा-कायिक्यादिकं तत्र भवेत्, ततः १० शैक्षस्य जुगुप्सया ‘अन्यथाभावः’ उन्निष्क्रमणाभिप्रायो भवेत् ॥ ४३७८ ॥

अथोच्चार-प्रश्रवणद्वारद्वयं युगपदाह—

खाणुग-कंटग-वाला, बिलम्मि जइ वोसिरिज्ज आयाए । [ओ.नि. १९७]

संजमओ छकाया, गमणे पत्ते अइंते य ॥ ४३७९ ॥

अप्रत्युपेक्षिते प्रतिश्रये स्थाणु-कण्टक-व्याला भवेयुः, तदाकुले विलसमाकुले वा प्रदेशे १५ यदि व्युत्सृजति तत आत्मविराधना । अथ पृथिव्यादिषट्कायवति भूभागे व्युत्सृजति ततः संयमविराधना । एते द्वे अपि विराधने “गमणे” चि संज्ञा-कायिकीव्युत्सर्जनार्थं गच्छतः “पत्ते” चि संज्ञाभुवं कायिकीभुवं वा प्राप्तस्य “अइंते अ” चि संज्ञां कायिकीं वा व्युत्सृज्य भूयोऽपि वसतिं प्रविशतो यथासम्भवं सन्तव्ये ॥ ४३७९ ॥

अथ विराधनाभयाद् न व्युत्सृजति तत इमे दोषाः—

२० मुत्तनिरोहे चक्खुं, वच्चनिरोहेण जीवियं चयइ । [ओ.नि. १९८]

उट्टनिरोहे कोट्ठं, गेलन्नं वा भवे तिसु वि ॥ ४३८० ॥

मूत्रस्य निरोधे विधीयमाने चक्षुरुपहन्यते । वर्चः—पुरीषं तस्य निरोधेन जीवितं परित्यजति, अचिरादेव मरणं भवतीत्यर्थः । ऊर्ध्वं—वमनं तस्य निरोधे कुष्ठं भवति । ‘ग्लान्यं वा’ सामान्यतो मान्द्यं ‘त्रिष्वपि’ मूत्र-पुरीष-वमनेषु निरुध्यमानेषु भवेत् ॥ ४३८० ॥

२५ यत एते दोषा अतः—

पहम-विइयाए तम्हा, गमणं पडिलेहणा पवेसो य ।

पुण्वठियाऽसइ गच्छं, ठवेत्तु वार्हिं इमे तिणि ॥ ४३८१ ॥

तस्मात् प्रथमायां द्वितीयस्यां वा पौरुष्यां विवक्षितग्रामे गमनं कृत्वा ततो वसतोः प्रत्युपेक्षणा प्रवेशश्च तस्यां कर्तव्यः । कथम् ? इत्याह—यदि तत्र केऽपि साधवः पूर्वस्थिताः ३० सन्ति तदा सर्वेऽपि प्रविशन्ति । अथ न सन्ति पूर्वस्थिताः ततो गच्छं कचिद् वृक्षादेरथो बहिः स्थापयित्वा ‘इमे’ ईदृशाख्यः साधवो ग्रामं प्रविशन्ति ॥ ४३८१ ॥

परिणयवय गीयत्था, हयसंका पुंछ चिलिमिली दोरे ।

विण्टिका यदि नोत्क्षिप्यन्ते तदा गणावच्छेदिकादिसंस्कारकान् विभजमानः सम-विप-
माणि स्थानानि न पश्यति, अवकाशानित्यर्थः । तथा एकस्मिन् साधौ विण्टिकासहिते पूर्व-
स्थिते सति अन्यो न तिष्ठति, स्वातुं न शक्नोतीति भावः । अपि च वेण्टिकासुस्त्रिंशसु
असङ्ख्येयद्वयो दोषा नैव भवन्ति । यथारत्नाधिकं च संस्कारकग्रहणे विनयः कृतो भवति ।
'अममता च' ममत्वं संस्कारकभूमिविषयं परिहृतं भवति । अतः साधुभिः स्वस्वोपकरणे प्रत्यु-
पेक्षिते 'उपाश्रये च प्रमार्जिते सति सूरिभिर्वक्तव्यम्—आर्याः ! उत्क्षिपत स्वाः स्वा विण्टिकाः ।
एवमुक्ते यो नोत्क्षिपति तस्य मासलघु ॥ ४३९० ॥

अथ वेण्टिकासुस्त्रिंशप्यमाणासु कश्चिदिमां माया कुर्यात्—

संथारग्राहणीए, कंटग वीयार पासवण घम्मे ।

पयलणें मासो गुरुओ, सेसेसु वि मासियं लहुगं ॥ ४३९१ ॥ 10

संस्कारग्रहणकाले सम-सुन्दरभूमिलोभेन कण्टकोद्धरणमहं संभ्रमति करिष्यामि, 'विचारं
वा' संज्ञा वा व्युत्सङ्गं प्रश्रवणं वा कर्तुं वहिर्गमिष्यामि, धर्मं वा शय्यातरादेरग्रे कथयिष्यामि
इत्यादि ब्रूयात्, प्रचलायनं वा तदानीं विदध्यात्, एवं मायायाः करणे आज्ञादयो दोषाः ।
अत्र च प्रचलायने मासगुरु । 'शेषेषु' कण्टकादिषु मायाभेदेषु मासलघुकम् ॥ ४३९१ ॥

अथ कण्टकादिपदानि विवृणोति—

15

दुक्खं ठिओ व निज्झइ, न याणुवाएण पेछिउं सक्का ।

जो वि य णे अवणेहिइ, तं पि य नाहामि इति मंता ॥ ४३९२ ॥

संथारभूमिलुद्धो, भणाइ छंदेण भंते ! गिण्हत्तो ।

संथारगभूमीओ, कंटगमहमुद्धरामेणं ॥ ४३९३ ॥

कोऽपि सम-सुन्दरे अवकाशे संस्कारकं कर्तुं कामः, तत्र चापरः कोऽपि साधुः स्थित उपविष्टो 20
वर्तते, स च 'दुःखं' दुःखेन 'नीयते' अन्यत्र स्थाप्यते, न च 'अनुपायेन' कण्टकोद्धरणादि-
व्याजमन्तरेण प्रेरयितुं शक्यः, योऽपि च "णे" इति मदीयं कण्टकमपनेष्यति तमप्यहं
ज्ञास्यामीति मत्वा संस्कारकभूमिलुद्धो भणति—भदन्त ! इतः संस्कारकभूमीत उत्थाय 'छन्देन'
स्वाभिप्रायेण 'गृहीत' संस्कारकम्, अहं पुनरत्र कण्टकमेनमुद्धरामीति । एव मायाकरणे मास-
लघु प्रायश्चित्तम् ॥ ४३९२ ॥ ४३९३ ॥

25

अथ सद्भावादेव कण्टको लयः ततः किम् ? इति अत आह—

लग्गे व अणहियासम्मि कंटए उक्खिवावें अन्नेणं ।

मज्झच्चगमवणेत्ता, कमागयं गेण्हह ममं पि ॥ ४३९४ ॥

'वा' इत्यथवा सद्भावैवैव तस्य कण्टको लयः स च अनधिसङ्घः—सोऽदुमशक्यः ततो वेण्टि-
फान्त्येनोत्क्षेपयेत् । उत्क्षेप्य च ब्रूयात्—मदीयं कण्टकमपनीय क्रमागतं ममापि योग्यं 30
संस्कारकं गृहीतः एष शुद्धः ॥ ४३९४ ॥ अथ विचारादिद्वाराप्यतिदिशन्नाह—

एमेव य वीयारे, उज्जु अणुज्जु तहेव पामवणे ।

१ 'पयं न भय' भा० ॥ २ 'एनन्त' इति मवतरण भा० नास्ति ॥

कुर्वन्ति ततो वक्तव्यम्—श्रमणा वयं न स्तेनाः । यदि च स सन्निवेशो निर्भयो भवति तदा “बहि ठाण” ति वहिरेव गच्छस्तावदवस्थानं करोति, वृषभास्तु वसतिप्रत्युपेक्षणार्थं ग्रामं प्रविशन्ति । तत्र च शून्यगृहं पूर्वमणितेन विधिना प्रत्युपेक्ष्य सर्पादिपतनभयाद् गोपालकञ्चुकं परिधाय ‘दारुदण्डेन’ दण्डप्रोच्छनकेन वसतिमुपरि प्रस्फोटयन्ति, ततो गच्छः प्रविशति ॥ ४३८६ ॥ अथ संस्तारकग्रहणविधिमाह—

संथारगभूमितिगं, आयरिए सेसगाण एकेकं । [ओ.नि २०३]

रुंदाए पुप्फकिन्ना, मंडलिया आवली इतरे ॥ ४३८७ ॥

“आयरिए” ति षष्ठी-सप्तम्योरर्थं प्रत्यभेदादाचार्यस्य योयं संस्तारकभूमित्रयं प्रथमतो निरूपणीयम्—तत्रैका निवाता संस्तारकभूमिः, अपरा प्रवाता, अन्या निवात-प्रवाता । शेषाणां 10 साधूनां योग्यमेकैकां संस्तारभूमिमन्त्रेपयेत् । इह च वसतिस्त्रिधा—विस्तीर्णा क्षुल्लिका प्रमाणयुक्ता च । तत्र रुन्दा नाम-विस्तीर्णा घङ्गशालादिरित्यर्थः तस्यां ‘पुष्पावकीर्णाः’ पुष्प-प्रकरवदवकीर्णाः—अनियतक्रमा अयथायथं स्वपन्ति येन सागारिकाणामवकाशो न भवति । अथ क्षुल्लिका ततो मध्ये पात्रकाणि कृत्वा मण्डलिकाकारेण पार्श्वतः शेरते । ‘इतरा नाम’ प्रमाणयुक्ता तस्याम् ‘आवल्या’ पङ्क्या स्वपन्ति ॥ ४३८७ ॥

15 अत्रैव विधिविपर्यासे प्रायश्चित्तमाह—

सीसं इतो य पादा, इहं च मे वेंटिया इहं मज्झं ।

जइ अगहियसंथारो, भणाइ लहुगोऽहिकरणादी ॥ ४३८८ ॥

इतो मे शीर्षं भविष्यति, इह मे पादौ भविष्यतः, इह च मे वेण्टिका भाजनानि वा स्थास्यन्ति, एवं यद्यगृहीतसंस्तारको आत्मीयया इच्छया भणति वेण्टिकादिकं च स्थापयति 20 तदा लघुमासः प्रायश्चित्तम् ; अधिकरणादयश्च दोषा भवन्ति । अधिकरणं नाम-द्वितीयोऽपि साधुरेवमेव ब्रूयात्—ममाप्यत्रैव शीर्षादि भविष्यतीति; ततश्चास्थिमङ्गादयो दोषाः ॥ ४३८८ ॥

यत एवमतः—

संथारग्गहणीए, वेंटियउक्खेवणं तु कायच्चं । [ओ.नि. २०४]

संथारो वेत्तव्वो, माया-मयविप्पमुक्केणं ॥ ४३८९ ॥

25 “संथारग्गहणीए” ति आर्षजात् स्त्रीत्वम्, संस्तारकग्रहणकाले वेण्टिकाया उल्लेपणं कर्तव्यं येन सुखेनैव दृष्टायां भुवि संस्तारका विभक्तुं शक्यन्ते । स च संस्तारको यो यस्यै साधवे दीयते स तेन माया-मदविप्रमुक्तेन ग्रहीतव्यः । माया नाम—‘अहं वातार्थी, ममात्रावकाशं प्रयच्छत’ इत्यादिका सुन्दरतरावकाशलोभेनासङ्गतकारणनिवेदनलक्षणा, मदः—अहङ्कारः ‘अहो ! अहममुष्मादधि गरीयान् येन मे शोभना संस्तारकभूमिः प्रदत्ता’ इति ॥ ४३८९ ॥

30 अथ किमर्थं संस्तारकग्रहणकाले वेण्टिका उल्लिख्यन्ते ? उच्यते—

सम-विसमाहं न पासइ, दुक्खं च ठियम्मि ठायई अचो ।

नेत्र य असंखडादी, विणयो अममिज्जया चेत्र ॥ ४३९० ॥

परं सुत्वा 'अमून् त्रीन्' झुल्लक्-त्रैल्ल-वैयावृत्यकरान् वक्ष्यमाणगाथायामभिधास्यमानान् ॥ ४३९९ ॥ आह उपसम्पन्न-ग्लानादीनां क्रियतां प्रथमं संस्तारकप्रदानेनानुग्रहः, यन्तु नपत्नी विपुलं निर्जामभिलषन् स्वयमेव 'अपावृतेन मया स्वातन्त्र्यम्' इत्येवमभिग्रहं गृहाति तस्य किमर्थं स्वविरादिभ्यः प्रथमं संस्तारको दीयते ? उच्यते—

कामं सकामकिञ्चो, अभिग्रहो न उ वलाभिओगेण ।

5

तणुसाहारणहेतुं, तह वि निवाएण्ह ठवेंति ॥ ४४०० ॥

'कामम्' अनुमतमिदम्—स्वकामेन—स्वकीययैव इच्छया कृत्यः—कर्तव्यो अभिग्रहो न तु बलाभियोगेन, परं तथापि 'तनुसाधारणहेतोः' अरीरस्य जीतोपद्रवसंरक्षणनिमित्तं निवाते प्रदेशे तं स्थापयन्ति ॥ ४४०० ॥ कुतः ? इति चेद् इत्याह—

अन्नोन्नकारेण विनिज्जरा जा, न सा भवे तस्स विवज्जयेणं ।

10

जहा तवस्सी धुणते तवेणं, कम्मं तहा जाण तवोऽणुमंता ॥ ४४०१ ॥

अन्योन्यकारो नाम—परस्परं वैयावृत्यकरणं तेन या 'विनिर्जरा' विशिष्टकर्मभयरूपा सा 'तस्य' अन्योन्यकारस्य 'विपर्ययेण' व्यतिरेकेण न भवति । यथा किल तपस्वी तपसा 'कर्म' ज्ञानावरणादि धुनोति तथा यस्तस्य साहाय्यकरणेन तदीयतपसो अनुमन्ता तमपि तथैव कर्म-क्षयकारिणं जानीहि । अतो युक्तमेवापावृताभिग्रहिकस्यानुग्रहविधानम् ॥ ४४०१ ॥

15

अथ यदुक्तम्—'अमून् त्रीन् सुत्वा' (गा० ४३९९) इति तस्य व्याख्यानार्थमाह—

धीमेत एव खुड्ढे, वेयावच्चकरे सेहे जस्स पासम्मि ।

विसमण्णप्पे तिन्नि गुरुणो, इतरे गहियम्मि गिण्हंति ॥ ४४०२ ॥

झुल्लकः स्वभावादेव विभ्यन् भवति, ततो बहिः स्थाप्यमानः कूजित-रुदितादि कुर्यात्, अतो यस्तं परिवर्तयति तस्य समीपे स्थाप्यते । 'वैयावृत्यकरः' ग्लानस्य प्रतिचरकः स ग्लान-20 सैव पार्श्वे क्रियते । शैक्षो यस्य पार्श्वे शिक्षां गृहाति तस्यान्तिके स्थापनीयः । तथा विपत्रे वा 'अरूपे वा' सङ्कीर्णे प्रतिश्रये त्रीन् संस्तारकान् गुरुणां दत्त्वा ततः 'इतरे' उपसम्पन्नादयो गुरुभिर्गृहीते सति संस्तारकत्रये यथोक्तक्रमेण गृहन्ति । एष सद्ब्रह्मगाथासमासार्थः ॥ ४४०२ ॥

अथास्या एव पूर्वार्धे विभावयिपुराह—

धीमेज्ज गाहिं ठवितो उ खुड्ढो, तेणाइगम्मो य अजग्गिरो य ।

25

सारेइ जो तं उमयं च नेई, तस्सेव पासम्मि करेंति तं तू ॥ ४४०३ ॥

झुल्लको बहिः स्थापितः सन् विभियात्, सेनादिगम्यो वा भवेत्, 'अजागरणशीलश्च' असौ षडिः सुप्तः सन् केनाप्यनुत्थापितः प्रतिक्रमणवेलायामपि न जाग्रयात्, ततो यः 'तं' झुल्लकं 'सारयति' शिक्षां ग्राहयति 'उमयं च' संज्ञा-कायिकीलक्षणं तदीयं यः 'नयति' परिष्ठापयति तस्यैव पार्श्वे तं कुर्वन्ति ॥ ४४०३ ॥

30

संथारगं जो इतरं व भत्तं, उव्वत्तमादी व करेइ तस्म ।

गाहेइ सेहं खलु जो व मेरं, करेंति तस्सेव उ तं सगासे ॥ ४४०४ ॥

धम्मकहालस्वेण व, आवज्जइ मासियं मादी ॥ ४३९५ ॥

एवमेव विचारविषयेऽपि ऋजुरनृजुश्च वक्तव्यः, मायी अमायी चेत्यर्थः । तथैव प्रश्रवणद्वारेऽपि विभाषा कर्तव्या । धर्मकथाया वा लक्ष्येण—व्याजेन कश्चित् कमागतसंस्तारकव्यत्यासं करोति सोऽपि ‘मायी’ मायावानिति कृत्वा मासिकं लघुकर्मापद्यते । अथ सद्भावतो धर्मकथां करोति ततः शुद्ध एव ॥ ४३९५ ॥

अपि च—तदानीं सद्भावतो धर्मकथायां विधीयमानायाममी गुणाः—

दुवियह्वबुद्धिमलणं, सद्वा सेज्जायरेयरारणं च ।

तित्थिविवद्धि पभावण, असारियं चैव कहयंते ॥ ४३९६ ॥

श्रोतॄणां या दुर्विदग्धा—विपरीतशास्त्रपल्लवग्राहिणी बुद्धिस्तस्या मलनं—मर्दनं कृतं भवति । 10 श्रय्यातरस्य इतरेषां च—आद्धानां श्रद्धा वर्धिता भवति । धर्मश्रवणानन्तरं च बहुषु भव्येषु प्रव्रज्यां प्रतिपद्यमानेषु तीर्थस्य विबुद्धिः कृता भवति, प्रभावना च प्रवचनस्य जायते—अहो ! विजयते जैनेन्द्रशासनं यत्रेदृशा धर्मकथालब्धिसम्पन्ना इति । अपि च—सागारिका बहिर्धर्मश्रवणव्याक्षिप्ताः सन्तः प्रतिश्रयमध्ये न प्रविशेयुः, ततश्च साधूनामुपकरणं प्रत्युपेक्षमाणा-नामसागारिकं भवति । पूर्वमेते गुणा धर्मं कथयति भवन्ति ॥ ४३९६ ॥

15 अथ प्रचलायनद्वारं भावयति—

मा पयल गिण्ह संधारगं ति पयलाइ इय वि जइ बुत्तो ।

को नाम न निगिगण्हइ, खणमिचं तेण गुरुओ से ॥ ४३९७ ॥

गणावच्छेदिकादिना कश्चित् प्रचलायमानो भणितः—मा प्रचलाय, गृहाण संस्तारकम् ; इति उक्तोऽपि यद्यसौ प्रचलायते ततो ज्ञातव्यम्—शठ एषः । कुतः ? इत्याह—‘को नाम’ 20 महानिद्राल्लुरपि ‘क्षणमात्रं’ यावता संस्तारको गृह्यते तावन्मात्रं कालं निद्रां न निगृह्णाति ? स तु तावन्तमपि कालं निद्रानिरोधमकुर्वाणः परिस्फुटं मायावानेव मन्तव्यः । अत एव “से” तस्य तीव्रतरमायाविनो मासगुरु प्रायश्चित्तम् ॥ ४३९७ ॥ अथ संस्तारकग्रहणे विधिमाह—

विच्छिण्ण कोट्टिमतले, डहराए विसमए अ धेप्पति ।

होइ अहाराइणियं, राइणिया ते इमे होंति ॥ ४३९८ ॥

25 विस्तीर्णीयां वा ‘डहरायां वा’ सङ्कीर्णीयां वसतौ कोट्टिमतले वा विषमे वा भूभागे यथा-लाघिकं संस्तारका गृह्यन्ते । ते च रत्नाधिका इमे भवन्ति ॥ ४३९८ ॥

उवसंपज्ज गिलाणे, परिच खमए अवाउडिय थेरे ।

तेण परं विच्छिण्णे, परियाए मोत्तिमे तिन्नि ॥ ४३९९ ॥

प्रथमतो गुरुणां संस्तारकत्रयं दत्त्वा ततो यो ज्ञानार्थमुपसम्पदं प्रतिपन्नस्तस्य संस्तारको 30 दातव्यः । ततो ग्लानस्य, ततः परीचोपधेः, ततः क्षपकस्य, ततो ‘अपावृत्तिकस्य’ ‘अपावृत्तेन मया सकलाऽपि रजनी गमनीया’ इत्येवं प्रतिपन्नाभिग्रहस्य, तदनन्तरं ‘स्वविरस्य’ श्रुतेन बधसा वा बद्धस्य, ततः परं विस्तीर्णे प्रतिश्रये पर्यायरत्नाधिकक्रमेण संस्तारकां ग्रहीतव्याः,

१ °माप्नोति । अथ कं० ॥ २ °को गृह्यते । ते त० डे० सो० ॥ ३ °को ग्रहीतव्यः । परं त० डे० ॥

नतो यस्य विविक्ते प्रदेशे संस्तरकः स तस्यात्मीयमवकाशं प्रयच्छति ॥ ४४०८ ॥

प्रवातनिवातद्वारमाह—

निदं न चिंदामिह उव्वरेणं, को मे पवायम्मि दएज्ज भूमिं ।

सीएण वाएण य मज्झ वार्हिं, न पच्चए अन्नमहऽच्च आह ॥ ४४०९ ॥

पित्तलो ब्रूयान्—अहम् 'इह' निवाते संस्तरयन् 'उव्वरेण' धर्मोपतापेन निद्रां 'न विन्दामि' ॥
न लभे, अतः को नाम मे प्रवाने भूमिकां दद्यात् ?; 'अथ' अनन्तरम् 'अन्यः' वातलः सः
'आह' ब्रूयात्—शीतेन वातेन च पीड्यमानस्य मम वहिः प्रसुप्तस्यात्र 'न पच्यते' न जीर्यते;
तत एतौ परस्परं संस्तरकं परिवर्चयतः ॥ ४४०९ ॥

इह सद्ग्रहगाथाया खेल-प्रवात-निवातग्रहणमुपलक्षणं तेनेदमभिधीयते—

जोईति पक्कं न उ पक्कलेणं, ठावेंति तं सूरहगस्स पासे ।

10

एकम्मि खंभम्मि न मच्चहत्थी, वज्जंति वग्घा न य पंजरे दो ॥ ४४१० ॥

यः 'पक्कः' असङ्गुडिकः कलहन्शील इत्यर्थः तं पक्केन सह न योजयन्ति, किन्तु यः
'सूरहकः' कलहादिकुर्यतां शिक्षां कर्तुं समर्थस्तस्य पार्श्वे तं स्थापयन्ति । यत एकस्मिन्नालान-
स्तम्भे द्वौ मच्चहस्तिनौ न वध्येते, परस्परं मण्डनसम्भवात्; एवमेकस्मिन् पञ्जरे द्वौ व्याघ्रौ न
प्रक्षिप्येते ॥ ४४१० ॥

15

अथ "प्राहुणए जं विहिमाहणं" (गा० ४४०५) ति पदं व्याख्यातुमाह—

रायणिओ आयरिओ, आयरियस्सेव अक्कमह ठागं ।

इतरो वसमड्डाए, ठायइ जे ते व दो ठागा ॥ ४४११ ॥

यदि प्राधूर्णक आचार्यै रक्षाधिकस्ततोऽसायाचार्यस्यैव 'स्थानम्' अवकाशमाकामति,
वास्तव्याचार्यस्थाने संस्तरयतीत्यर्थः । 'इतर.' वान्तव्याचार्यः 'वृषभस्य' उपाध्यायस्य 'स्थाने' 20
अवकाशे 'तिष्ठति' संस्तरयतिः अथवा यद् आचार्यमत्कं संस्तरकत्रयं तन्मध्यादेकस्मिन्
प्राधुणकाचार्यः प्रमुक्तः, "जे ते व दो ठाग" सि ततो यौ तौ द्वाववशिष्यमाणौ संस्तरकौ
तयोरैकस्मिन् वान्तव्याचार्य. संस्तरयति ॥ ४४११ ॥

ओमो पुण आयरिओ, वसमोगासे अणंतरे वसमो ।

संछोभपरंपरओ, चरिमं सेहं च मोत्तूणं ॥ ४४१२ ॥

25

अथासौ प्राधुणक आचार्यः 'अवमः' पर्यायलघुमन्तोऽसौ वृषभस्यावकाशे संस्तरयति ।
वृषभस्तु तदनन्तरे-अवमगन्तिकस्थाने न्वपिति^३ । एव मन्तारकाणां 'संछोभपरंपरक.' परम्परया
स्थानान्तरसङ्क्रमणरूपः तावद् मन्तव्यो यावद् द्विचरमः साधुः । यस्तु चरमः-तवेषाश्चात्या-
वकाशमायी तं शैलं च मुक्त्वा. तयोः संस्तरको नान्यत्र सङ्क्रानयितव्य इति भावः
॥ ४४१२ ॥ इदमेव व्याचष्टे—

30

१ अकरणशीलः तं भः ॥ २ ० म्य "ठाग" जव ग० ॥

३ ५२० ५० ५२०—॥ ८ ॥ इति श्रीकण्ठश्च छिनीं गण्डं ॥ छ ॥ इति वने । मो०
५२०—अन्धमानं १४१६० इति रत्ने ॥

ग्लानस्य संस्तराकं यः करोति, 'इतरं' संज्ञाद्युत्सर्जनां यो ग्लानं कारयति, मात्रकं वा परिष्ठापयति, उद्धर्त्तन-परावर्त्तनादीनि वा 'तस्य' ग्लानस्य यः करोति तं वैवाच्यकरं तस्यैव पार्श्वे स्थापयन्ति । यो वा शैलं 'मेरो' सामाचारिं ग्राहयति तं तस्यैव सकाशो कुर्वन्ति ॥४४०४॥ एवं विस्तीर्णायां वसतौ तावद् विधिरुक्तः, अथ सङ्कीर्णायां विधिमभिधित्वपुराह—

५ सम-विसमा धेराणं, आवलिया तत्थ अप्पणो इच्छा ।

खेल पवाय निवाए, पाहुणए जं विहिग्गहणं ॥ ४४०५ ॥

सङ्कीर्णायां वसतौ सर्वत्रापि संस्तरणीयम्, न पुनर्विषम इति कृत्वा कश्चिदप्यवकाशः शून्यो मोक्तव्यः । ततः 'आवलिकया' पङ्क्त्या यथारत्नाधिकं विभज्यमाना संस्तरकभूमिः 'स्वविराणां' वृद्धानां समा वा समागच्छेद् विषमा वा । 'तत्र' विषमायां तेषामात्मीया इच्छा, कोऽर्थः ? यदि 10 सहिष्णुतया विषमेऽपि संस्तरयितुं शक्नुवन्ति ततस्तत्रैव संस्तरयन्ति, अथासहिष्णवस्ततस्तद्वृत्तान् समा भूमिमनुज्ञापयन्ति । 'खेल' ति यस्य खेलः स्पन्दते तस्य मध्येऽवकाशः समायातः, ततस्तेन विविक्तेऽवकाशे अस्य संस्तरकः सोऽनुज्ञापनीयः । यः पिचलः स मवाते स्थातुमभिलषति, यस्तु वातलः स निवाते, एतयोः परस्परं संस्तरकपरावर्त्तो भवति । 'प्राघुणकः' आचार्यादिः समागतस्तस्यापि यद् विधिना वक्ष्यमाणेन संस्तरकमहणं तदनुज्ञातमिति पुरातन- 15 गाथासमासार्थः ॥ ४४०५ ॥ अथैनामेव विभावयिषुराह—

विसमो मे संथारो, गाढं पासा मि एत्थ भजंति ।

को देज्ज मज्झ ठाणं, समं ति तरुणा सयं वेत्ति ॥ ४४०६ ॥

संस्तरकभूमिः स्वविराणां विषमा तरुणानां समा समायाता, ततो यः स्वविरोऽसहिष्णुः स ब्रूयात्—विषमः 'मे' मदीयः संस्तरकः, पार्श्वीणि च 'अत्र' विषमे शयानस्य गाढं मम 20 भज्यन्ते, अतः को नाम महां समं स्थानं दद्यात् ? इति । ततो ये तरुणास्ते स्वयमेव गुरुभिरनुज्ञा ब्रुवते—अस्माकमवकाशे यूयं संस्तरयतेति ॥ ४४०६ ॥

जइ पुण अत्थिजंता, न देंति ठाणं बला न दावेंति ।

देति तहिं पुंछणादी, बहिभावाऽसंखडं मा वा ॥ ४४०७ ॥

यदि पुनस्तद्वृत्ताः समं भूभागमर्थ्यमाना अपि न प्रयच्छन्ति ततो वृषभाः सूरयो वा न 20 तैर्बलाद् दापयन्ति, मा बलाद् दाप्यमानास्ते बहिर्गावं गच्छेयुः असङ्खडं वा कुर्युः । स्वविराश्च 'तत्र' विषमेऽवकाशे पादप्रोच्छनादिकं ददति येन सुखेनैव संस्तरयितुं शक्यते ॥ ४४०७ ॥

खेलद्वारमाह—

मज्झमि ठाओ मम एस जातो, पासंदए निच ममं च खेलो ।

ठाओ सरावस्स य नत्थि एत्थं, सिंचिज्ज खेलेण य मा हु सुत्ते ॥ ४४०८ ॥

30 श्लेष्मलो ब्रूयात्—मम तावदेवः 'स्नायः' अवकाशो मध्ये सज्जातः, मम च 'खेलः' श्लेष्मा नित्यं प्रस्पन्दते, अत्र चोभयतोऽपि पार्श्ववर्त्तिसंस्तरकाकीर्णे 'शरावस्स' खेलमलकस्य नास्त्यवकाशः, अत्र च संस्तरयनहं प्रत्यासन्नसुप्तान् शेषसाधूनापि मा श्लेष्मणा सिञ्चयमिति ।

कृतिर्न द्विविधम्, तद्वयम्—अभ्युत्थानं चन्दनं च । 'तत्र' तयोर्द्वयोर्मध्ये चन्दनं
'साध्वं' पश्चाद् भूमिप्लव दन्त्यम् । अभ्युत्थानं तु सान्प्रतमेव यद्व्याप्तिम् ॥ ४४१५ ॥
प्रतिजातमेव निर्वाह्यत्वाद्—

अभ्युद्गायो लहुगा, पास्त्याद-ऽण्णतित्थि-गिहिएसु ।

अहच्छन्द अण्णतित्थिणि, संजइवग्गे अ गुरुगा उ ॥ ४४१६ ॥ 5

साधुभिः साधुनामेवाभ्युत्थानं विधेयं न गृहस्थादीनाम्, तत्रापि सविज्ञानामेव न पार्श्व-
स्थादीनाम् । अथ पार्श्वस्थादीनामन्यतीर्थिकानां गृहिणां च अभ्युत्थानं करोति तदा चत्वारो
लघवः । यथाच्छन्दानामन्यतीर्थिनीनां संयतीर्णस्य चाभ्युत्थाने चतुर्गुणवः ॥ ४४१६ ॥

अथत्रैव दोषानुपदर्शयति—

उड्डेइ हत्थिं अह एस एत्तिं, धम्मं ठिओ नाम न एस साह ।

दक्खिण्णपक्का वसमेइ चेवं, मिच्छच्चदोसा य कुल्लिगिणासु ॥ ४४१७ ॥ 10

संयतं कस्या अपि सिय अभ्युत्तिष्ठन्तं दृष्ट्वा श्रवकादिश्चिन्तयेत्—यथैव साधुः सिक्खमायातीं
दृष्ट्वाभ्युत्तिष्ठति तथा 'नाम' इति सम्भावनायाम्, सम्भावयाम्यहम्—नैव सय्यम् 'धम्मं' श्रुत-
चारित्र्यालके स्थितः, अन्यथा क्रमेवमेवामभ्युत्तिष्ठति^१, अपि च—एवं सिया अभ्युत्तिष्ठन्
दक्षिण्यवान् भवति, दक्षिण्यपण्याच्च तस्याः 'वज्रम्' आयत्ततामुपैति, ततश्च ब्रह्मचर्यविरागवना-¹⁵
दयो दोषाः । यास्तु कुल्लिगिन्यः—तापसी-परित्राजिनामभृतयः, तावत्सुखीयमानास्तु यथा-
भद्रकादीनां मिथ्यात्वगमनादयो दोषा भवन्ति ॥ ४४१७ ॥ अन्यतीर्थिकेषु पुनरिमे दोषाः—

ओभावणा पवयणे, कुत्तित्थ उन्भावणा अवोही य ।

खिंसिअंति य तप्पक्खिएहिं गिहिसुन्वया वल्लियं ॥ ४४१८ ॥

भोक्तृ-भागवत-सौगतदीनामन्यतीर्थिकानामभ्युत्थाने प्रवचनस्य महती अवभावना भवति— 20
अहो! निःसारं प्रवचनममोषाम् यदेवमन्यदर्शनिनामभ्युत्थानं विदधतीति । तदीयस्य च
कुतीर्थस्य 'उद्भावना' प्रभावना भवति—एतदेव दर्शनं श्रोतव्यं यदेवं ज्ञेना अप्येतद्व्रति-
पत्तानभ्युत्तिष्ठन्तीति । "अवोही य" चि प्रवचनस्य प्रवक्तव्यं मिथ्यात्वमोहनीयं कर्मोपचित्य
भवेदर्थः परिश्रमन् बोधिरामं नासादयति । ये च गृहिणः सुमताः—शोभनानुवृत्तधारकाः
सुश्रावका इत्यर्थः ते 'तत्ताक्षिके' श्रवकादिपक्षपातिभिरुपासकैः 'वल्लिकम्' अत्यर्थं तिल्यन्ते— 25
अस्माकमेव दर्शनं सर्वोत्तमम्, अवदीयगुरुणामपि गौरवार्हत्वात् ॥ ४४१८ ॥

एए चेव व दोसा, सविसेसवरऽन्नतित्थिगीरुं पि ।

साधव अणुजियत्तं, तद्वागयाणं अवन्नो य ॥ ४४१९ ॥

एत एव 'दोषाः' प्रवचनाप्रभावनादयोऽन्यतीर्थिकीन्वभि भवन्ति, नवरं 'सविसेसनरा'
सविसेसने समधिक्कमं नन्तव्या । गृहिणामन्यतीर्थिकादीनां चाभ्युत्थाने सामान्यं इमे 30
दोषा, नरा त—'राध्वम्' 'मनेश्वोऽप्यव छिन' इत्येवमप्यो लघुभाव उपजायते । 'अणु-
'इत्यन्तं वगमन्तुर्दोषः भवति, नपाहि लोकं नूतन्—जरो' अदृष्टवान् क्षणा इव वगका
जरो, यदेवमाह्लादिनिमित्तनविरक्तनामपि नाद्विनि दुर्गन्ति । तथा—तेन यथावत्सिन्पदार्थो-

चरिमो बहिं न कीरइ, सेहं न सहायगा विजुयलेंति ।

रंगिद्धिपुरिसनायं, सब्बे तत्थेव भावेंति ॥ ४४१३ ॥

‘चरमः’ पर्यन्तवर्ती बहिर्न क्रियते, शैक्षमपि ‘सहायकात्’ शिक्षाग्राहकाच्च ‘विजुगलयन्ति’ युगलान् स्फोटयन्ति, बहिर्निष्काश्यमानौ हि तौ बहिर्भावं गच्छेताम्, बहिर्भावगमनतः प्रति-
गमनादीनि कुर्याताम्, अतः संस्तारकाः संक्षिप्य तथा प्रस्तरणीयाः यथा ‘तयोरपि’ चरम-शै-
क्षयोः संस्तारकौ प्रतिश्रयमध्य एव पूर्येते । तथा चात्र रङ्गे ये ऋद्धिमन्तः पुरुषास्तैर्ज्ञातम्-
दृष्टान्तः कर्त्तव्यः—यथा रङ्गभूमौ पूर्वं प्राकृतजनैराकीर्णायामपि ये राजा-ऽमात्य-श्रेष्ठिप्रभृतयः
प्रधानपुरुषाः पश्चादागच्छन्ति तेषामुपवेशनयोग्यान् अवकाशान् दत्त्वा संक्षिप्ततरावकाशस्थापनेन
प्रागुपविष्टा अपि तत्रैव भाष्यन्ते; एवमस्माकमपि प्रापूर्णाकाः प्रधानपुरुषकल्पाः, तत्तत्तेषां यथा-
10 योग्यमवकाशान् दत्त्वा वृषभाः संस्तारकभूमीः संक्षिप्य प्रयच्छन्तः सर्वानपि साधून् तत्रैव
भाषयन्ति इति ॥ ४४१३ ॥’ (ग्रन्थाग्रम्—२१४२०)

॥ यथारत्नाधिकशय्यासंस्तारपरिभाजनप्रकृतं समाप्तम् ॥

कृति कर्म प्र कृतम्

सूत्रम्—

11 कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा अहारायणियाए
किइकम्मं करित्तए १८ ॥

अथ कोऽस्य सूत्रस्य सम्बन्धः ? इत्याह—

संधारं दुरुहंतो, किइकम्मं कुणइ वातिगं सायं ।

पातो वि य पणिवार्यं, पडिबुद्धो एकमेकस्स ॥ ४४१४ ॥

20 ‘सायं’ प्रदोषसमये पौरुष्यां पूर्णायां गुरुप्रदक्षायां भुवि प्रस्तीर्य संस्तारकमारोहन् ‘वाचिकं
कृतिकर्म’ ‘नमः क्षमाश्रमणेभ्यः’ इति लक्षणं वाचनिकं प्रणामं करोति, ‘प्रातरपि च’ प्रभा-
तेऽपि प्रतिबुद्धः सजेकैकस्य साधोः ‘प्रणिपातं’ वन्दनं यथारत्नाधिकं करोति, अत इदं कृति-
कर्मसूत्रमारभ्यते ॥ ४४१४ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा ‘यथारत्निकं’
25 यो यो रत्नाधिकतद्दानतिक्रमेण कृतिकर्म कर्तुमिति सूत्रसङ्क्षेपार्थः ॥

अथ विस्तरार्थं भाष्यकार आह—

किइकम्मं पि य दुविहं, अब्भुट्ठाणं तहेव वंदणं ।

वंदणं तहिं ठप्पं, अब्भुट्ठाणं तु वोच्छामि ॥ ४४१५ ॥

१ एतदग्रे त० पुस्तके—॥ छ ॥ ग्रन्थाग्रं १४१६० ॥ चतुर्दशमसहस्र एकाप्रशतवष्टिः ॥
एतत् ग्रन्थाग्रं ॥ छ ॥ ॥ कल्पटीका द्वितीयखंडं ॥ ॥ श्रीः ॥ ॥ इति वर्त्तते ।
डे० पुस्तके—॥ छ ॥ ग्रन्थाग्रं १४१६० ॥ इति वर्त्तते । तटी० पुस्तके—॥ छ ॥ ग्रन्थाग्रं १४१६० ॥
॥ छ ॥ मंगलं महाश्रीः ॥ शुभं भवतु समस्तसंघस्य ॥ छ ॥ श्री कल्पवृत्तिद्वितीयखंडं इति वर्त्तते ॥

अथैतदेव प्रायश्चित्तं तपः-कालाभ्यां विशेषज्ञाह—

दोहि वि गुरुगा एते, आयरियस्मा नवेण कालेण ।

तवगुरुगा कालगुरु, दोहि वि लहुगा य खुडुस्स ॥ ४४२४ ॥

आचार्यस्य 'एतानि' चतुर्गुरुकादीनि प्रायश्चित्तानि द्वाभ्यामपि गुरुकाणि कर्तव्यानि, तद्यथा—तपसा कालेन च । वृषभस्य तपोगुरुकाणि, भिक्षोः कालगुरुकाणि, क्षुद्रकस्य 'द्वाभ्यामपि' तपः-कालाभ्यां लघुकाणि ॥ ४४२४ ॥

अहवा अविसिद्धं चिय, पाहुणयाऽऽगंतुए गुरुगमादी ।

पावेंति अणुट्ठिता, चउगुक्क लहुगा लहुग भिन्नं ॥ ४४२५ ॥

'अथवा' इति प्रायश्चित्तस्य प्रकारान्तरताद्योतकः । 'अविशिष्टमेव' आचार्यादिविशेषैर्विरहितं प्राचूर्णकमागन्तुकमनुत्तिष्ठन्तः 'गुर्वाड्यो' आचार्यप्रभृतयो यथाक्रमं चतुर्गुरुक-चतुर्लघुक-10 लघुमास-भिन्नमासान् प्राप्नुवन्ति । तद्यथा—आचार्यस्य यं वा तं वा प्राचूर्णकमागतमनभ्युत्तिष्ठ-तश्चतुर्गुरु, वृषभस्य चतुर्लघु, भिक्षोर्लघुमासः, क्षुल्लकस्य भिन्नमास इति ॥ ४४२५ ॥

अहवा जं वा तं वा, पाहुणगं गुरुमणुट्ठिहं पावे ।

भिन्नं वसभो सुकं, भिक्खु लहू खुडुए गुरुगा ॥ ४४२६ ॥

अथवा यं वा तं वा प्राचूर्णकमनुत्तिष्ठन् 'गुरुः' आचार्या भिन्नमासं प्राप्नोति, वृषभः 'शुक्र-15 मासं' लघुमासमित्यर्थः, भिक्षुश्चतुर्लघुकम्, क्षुल्लकश्चतुर्गुरुकम् । एतेन "पडिलोम विइएण" (गा. ४४२१) ति पदं व्याख्यातम् ॥ ४४२६ ॥

अथ किमर्थमयं द्वितीयादेशः प्रवृत्तः ? इत्याह—

वायण-वावाराण-धम्मकहण-सुत्तत्थचित्तणासुं च ।

वाउलिए आयरिए, विइयादेसो उ भिन्नाई ॥ ४४२७ ॥

20

इहाचार्यस्यानेकधा व्याशेषः, तद्यथा—वाचना नाम-अनुयोगः सा विनेयानां दानव्या, व्यापारणं साधूना वैयावृत्त्यादिषु यथायोग्यं विधेयम्, श्राद्धानां धर्मकथनं विधातव्यम्, स्वयं च सूत्रा-ऽर्थयोश्चिन्तना-अनुपेक्षा कर्तव्या । एवमादिषु कार्येषु निरन्तरमाचार्यो व्याकुलितो भवति, वृषभादयस्तु न तथा व्याकुला इत्यतोऽयं भिन्नमासादिर्द्वितीय आदेशः प्रवृत्तः । एवमेव भारता—आचार्यो बहुव्याकुलतया प्रावृणकमागच्छन्तं दृष्ट्वापि नाभ्युत्थातुं पारयेत्, 25 अतन्मसं स्वल्पतरं प्रायश्चित्तम् । वृषभ-भिक्षु-क्षुल्लकान्तु यथाक्रमगत्या-ऽस्वल्पग-ऽस्वल्पमव्याशेषाः, ततो लघुमानादीनि प्रभूत-प्रभूततर-प्रभूततमानि तेषां प्रायश्चित्तानीति ॥ ४४२७ ॥

अथ क्षुद्रकस्य गुरुतमप्रायश्चित्तदाने विशेषकारणमाह—

वेमइ लहुमुट्टेइ य. धूलीधवलो अमंफुरो मुट्टो ।

इति नम्म होंनि गुरुगा, पालेइ हु चंचलं डंडो ॥ ४४२८ ॥

30

'अमंफुरो' य. लघुगुरुतया मुनेर्नैवेद्यमिदं उन्निष्ठने च. 'चंचलं' य. लघुगुरुतया च

इति तृतीया-तस्या प्रायेण 'प्रतीत्यस्त' रजोगुणित्वदेरो भवन्ति, अस्मिन्कुरुध्याना, ताः 'लघु' गीर्धनप्रविशन्ति उन्निष्ठने च. अतो यस्याः न. ॥

पलम्भकात्मकेन प्रकारेण गतं—ज्ञानमेषां ते 'तथागताः' सद्भूतार्थवेदिनः तीर्थकर-गणधरा इत्यर्थः
तेषामवर्णवादो भवति, यथा—नामी सम्यग् मोक्षमार्गं दृष्टवन्त इति ॥ ४४१९ ॥

अथ संयतीनामभ्युत्थाने दोषं विशेषतो दर्शयन्नाह—

पायं तवस्सिषणीओ, करंति किङ्कम्म मो सुविहिषाणं ।

४ एसुत्तिट्ठइ वतिणिं, भवियव्वं कारणेणेत्यं ॥ ४४२० ॥

संयतीमभ्युत्तिष्ठन्तं दृष्ट्वा कश्चिदभिनवधर्मा चिन्तयेत्—प्रायः 'तपस्त्रिन्यः' संयत्यः सुवि-
हितानां कृतिकर्म कुर्वन्ति, "मो" इति पादपूरणे, एष पुनर्नृतिनीमुत्तिष्ठति, तद् भवितव्यमत्र
कारणेनेति । ८ एवं शङ्कायां चतुर्गुरु, निःशङ्किते मूलम् । ९ यत एते दोषास्ततो नैषामभ्यु-
त्थानं विधेयम् ॥ ४४२० ॥ अथ येषामभ्युत्थातव्यं तदभ्युत्थानाकारणे प्रायश्चित्तमभिहितपुराह—

१० आयरिए अभिसेगे, भिक्खुम्मि तहेव होइ खुडे य ।

गुरुगा लहुगा लहुगो, मिन्ने पडिलोम विइएणं ॥ ४४२१ ॥

आचार्येऽभिषेके भिक्षौ तथैव क्षुल्लके आचार्यादीन् प्राप्नुयान् यथाक्रममभ्युत्तिष्ठति
गुरुका लघुका लघुको भिन्नमासश्चेति प्रायश्चित्तानि । द्वितीयादेशेनेदमेव प्रायश्चित्तं 'प्रतिलोमं'
प्रतीपक्रमेणाचार्यादीनां वक्तव्यम्, आचार्यस्य भिन्नमासः, अभिषेकस्य लघुमासः, भिक्षोश्चतु-

१५ लेषवः, क्षुल्लकस्य चतुर्गुरव इति भावः । एष सङ्ग्रहगाथासमासार्थः ॥ ४४२१ ॥

अथैनामेव विवृणोति—

आयरियस्सायरियं, अणुडियंतस्स चउगुरू होंति ।

वसमे भिक्खु खुडे, लहुगा लहुगो य मिन्नो य ॥ ४४२२ ॥

आचार्यस्याचार्यं प्राधूर्णकमायान्तमनुत्तिष्ठतश्चतुर्गुरवो भवन्ति, वृषभमनभ्युत्तिष्ठतश्चतुर्लघुकाः,

२० भिक्षुमनुत्तिष्ठतो लघुमासः, क्षुल्लकमनुत्तिष्ठतो भिन्नमासः ॥ ४४२२ ॥

८ एवमाचार्यस्य प्रायश्चित्तमुक्तम् । अथ शेषाणामतिदिशति—

सड्डाण परट्ठाणे, एमेव य वसह-भिक्खु-खुड्डाणं । [पिं. नि. २७७]

जं परट्ठाणे पावइ, तं चेव य सोहि सड्डाणे ॥ ४४२३ ॥

एवमेव वृषभ-भिक्षु-क्षुल्लकानामपि स्वस्थान-परस्थानप्रायश्चित्तं वक्तव्यम् । स्वस्थानं नाम—वृष-

२५ भस्य वृषभः, परस्थानं वृषभस्याचार्यः—८ भिक्षु-क्षुल्लकाः; एवं ९ भिक्षु-क्षुल्लकयोरपि स्वस्थान-पर-

स्थानभावना कर्तव्या । अत्र च यत् परस्थाने आचार्यः प्राप्नोति तदसावपि वृषभादिः स्वस्थाने

प्राप्नोति । किमुक्तं भवति?—वृषभस्य प्राधूर्णकमाचार्यमनभ्युत्तिष्ठतश्चतुर्गुरुकाः, वृषभस्थानभ्यु-

त्थाने चतुर्लघवः, भिक्षोरनभ्युत्थाने मासलघु, क्षुल्लकस्थानभ्युत्थाने भिन्नमासः; एवं भिक्षु-क्षुल्लक-

योरपि मन्तव्यम् । अत्र परस्थानमाचार्यस्य वृषभादयः, तेषामनभ्युत्थाने यथाऽसौ चतुर्लघुका-

३० दिकमापन्नवान् तथा वृषभादयोऽपि स्वस्थानमनभ्युत्तिष्ठन्तस्तदेव प्राप्नुवन्ति ॥ ४४२३ ॥

१ 'लम्भान्म' मा० ॥ २ ८ ९ एतन्मध्यगत पाठः नास्ति । ३ 'क्खु' मिं तह य होइ
तामा० ॥ ४ अत्र बहुषु स्थलेषु मा० पुल्लके प्राधूर्णिक इति पाठः दृश्यते । ५ ८ ९ एतन्मध्यगत-
मवतरणं मा० नास्ति ॥ ६ ८ ९ एतदन्तर्गतः पाठः मा० का० एव वर्तते ॥

नर्नस्रमपहृत्य ते न्यनगार्द्धं "निज्जु" निक्काशिना । ये च तत्र निष्काशयमाना विवदन्ते—'किमस्माभिरपराद्धम्' यो यो व्यञ्जरको भविष्यति तस्य तस्य किं वयमभ्युत्थानं करिष्यामः ?' इत्यादि कलहायन्ते ते विवदमाना मारिताः । ये तु तत्र 'अनुकूलाः' अभ्युत्थानादिकारिणः 'अनुस्वणाः' अगर्वितास्ते भोगैः 'सविभक्ताः' राज्यभोगसंविभागक्षेपां कृतः ॥ ४४३२ ॥ एष हृष्टान्तः, अयमर्थोपनयः—

5

अहिराया तित्थयरो, इयरो उ गुरु उ होइ नायव्वो ।

साहू जहा च दंडिय, पसत्थमपसत्थगा होंति ॥ ४४३३ ॥

यथा 'अधिराजः' मौलः पृथिवीपतिः तथा तीर्थकरः । यथा 'इतरः' व्यञ्जरकराजः तथा तीर्थकराधिराजेनैवानुज्ञाताचार्यपदपट्टबन्धसहितगणाधिपत्यराज्यः 'गुरुः' आचार्यो ज्ञातव्यो भवति । यथा च ते प्रशस्ताऽप्रशस्तरूपा दण्डिकास्तथा साधवोऽप्युभयस्त्वभावा भवन्ति ॥ ४४३३ ॥ तत्र—

जह ते अणुद्धिहंता, हियसञ्चस्सा उ दुक्खमाभागी ।

इय णाणे आयरियं, अणुद्धिहंताण वोच्छेदो ॥ ४४३४ ॥

यथा ते दण्ड-भट-भोजिकादयो व्यञ्जरकनृपतिमनुत्तिष्ठन्तो हृतसर्वत्वा ऐहिकस्य दुःखस्याभागिनः सज्जाताः 'इति' एवमाचार्यमप्यनुत्तिष्ठतां दुर्विनीतसाधूनां ज्ञाने उपलक्षणत्वाद् दर्शन-15 चारित्रयोश्च व्यवच्छेदो भवति । ततश्चानेकेषां जन्म-जरा-मरणादिदुःखानामाभागिनस्ते सज्जान्यन्ते ॥ ४४३४ ॥ एषोऽप्रशस्तोपनयः, अथ प्रशस्तोपनयः—

उट्ठाण-सेज्जा-ऽऽसणमाइएहिं, गुरुस्स जे होंति सयाऽणुकूला ।

नाउं विणीए अह ते गुरु उ, संगिण्हई देइ य तेसि सुत्तं ॥ ४४३५ ॥

उत्थानं—गुरुमागच्छन्तं वृद्धा ऊर्ध्वमिवनम्, शय्या-सम-सुन्दरावकाशे गुरुणां संस्तारक-20 रचनम्, आसनम्—उपवेशनयोग्यनिषद्यादिरचनम्, यद्वा "सेज्जा-ऽऽसणं" ति गुरुणां शय्याया आसनाच्च नीचतरशय्या-ऽऽसनयोरश्रयणम्, आदिगन्दादञ्जलिप्रमहादिपरिग्रहः । एवमादिभिर्विनयभेदैर्ये शिष्याः सदैव गुरोरनुकूला भवन्ति तान् विनीतान् ज्ञात्वा 'अथ' अनन्तरं गुरुः 'संगृह्णाति' 'मयैते सम्यक् पालनीयाः' इत्येवं सद्ब्रह्मबुद्ध्या स्वीकरोति सूत्रं च तेषां प्रयच्छति । ततश्च ते इह परत्र च कल्याणपरम्पराभाजनं जायन्ते ॥ ४४३५ ॥

25

अयमप्रशस्तोपनयं विशेषतो भावयन्नाह—

पजाय-जाई-सुततो य बुद्धा, जच्चनिया सीससमिद्धिमंता ।

कुव्वंतऽवणं अह ते गणाओ, निज्जूहई नो य ददाइ सुत्तं ॥ ४४३६ ॥

पर्याप्तो ये वृद्धास्ते 'अवमरान्तिकोऽयम्' इति बुद्ध्या, जातिमधिकृत्य ये वृद्धाः—पट्टि-वर्षजन्मपर्याया इत्यर्थेन 'जालकोऽयम्' इति बुद्ध्या, 'ध्रुवतथ' ध्रुवमशीकृत्य ये वृद्धान्ते 30 'अल्पभुतोऽयम्' इति कृत्वा, 'जात्यन्विताः' विशिष्टजातिसम्भूताः 'हीनजातुद्भवोऽयम्' इति गत्वा, 'शिष्यमनृदिमन्त' परिवारसम्पदुपेताः 'अल्पपरिवारोऽयम्' इति बुद्ध्या गुरोः 'अज्ज्ञाम्'

१ 'द' 'निज्जूडा' नो० रादी० । २ 'द' 'निर्यूडा' निप्का० डे० ॥

प्रायेण 'धूलीधवलः' रजोगुणितदेहः 'असंस्फुरश्च' असंवृतोऽसौ भवति, अतो यद्यसावपि प्राधुणकमागतं नोत्तिष्ठति तदा महद् दूषणमाप्नोति, अत एतस्य चतुर्गुरुकाः प्रायश्चित्तम् । किञ्च—यश्चञ्चलः—५ स्वभावात् चपलोऽपि सन् गुर्वादीनां नाभ्युत्तिष्ठति ७ तं 'दण्डः' प्रायश्चित्तलक्षणो दीयमानः पालयति, चञ्चलत्वमपनयतीत्यर्थः ॥ ४४२८ ॥ अपि च—

८ जइ ता दंडत्थाणं, पावइ चालो वि पयणए दोसे ।

ह णु दाणि अक्खमं णे, पमाइउं रक्खणा सेसे ॥ ४४२९ ॥

वालस्यापि गुरुके प्रायश्चित्ते दत्ते सति शेषसाधवाश्चिन्तयेयुः—यदि तावदयं चालोऽपि 'प्रतनुके' अनभ्युत्थानमात्रलक्षणे स्वल्पेऽप्यपराधे एवं दण्डस्थानं प्राप्नोति "ह णु दाणि" च तत इदानीमस्माकं 'प्रतनुम्' अभ्युत्थाने प्रमादं कर्तुम् 'अक्षमम्' अनुचितमिति शेषसाधुवर्ग-
10 स्यापि रक्षणं कृतं भवति ॥ ४४२९ ॥ आह—अभ्युत्थानमकुर्वतामात्म-संयमयोस्तावत् काचिदपि विराधना नास्ति ततः किं कारणमेवमेव प्रायश्चित्तं दीयते ? उच्यते—

दिट्ठेतो दुवक्खरणे, अब्भुट्ठितेहिं जइ गुणो पत्तो ।

तम्हा उट्ठेयव्वो, पाहुणओ गच्छे आयरिओ ॥ ४४३० ॥

इह प्राधुणकमाचार्यमनुत्तिष्ठन् भगवतामाज्ञामतिक्रामति । तथा चात्र 'द्व्यक्षरकेण'

15 दासेन दृष्टान्तः—

एगो राया, सो केणइ दुअक्खरणं आराहिओ । रत्ता से पडं बंधिउं पहाणं रज्जं दिचं । तत्थ दंड-मड-भोइयाइणो 'दुअक्खरो' चि काउं परिभवेणं तस्स अब्भुट्ठणाइयं न करेत्ति, ताहे तेण ते अणव्भुट्ठता दंडिया मारिया य । जे विणीया ते अब्भुट्ठिते, तेसिं तेण परितुट्ठेण रज्जसंविभागे दिव्वो ॥

20 अथार्थोपनयः—यथा तैरभ्युत्तिष्ठन्निरिहलोके गुणः प्राप्तः तथा साधवोऽपि प्राधुणक-माचार्यमभ्युत्तिष्ठन्त इह परत्र च गुणानासादयन्ति । तस्मात् प्राधुणक आचार्यः सकलेनापि गच्छेनाभ्युत्थातव्यः ॥ ४४३० ॥ अयमेव द्व्यक्षरकदृष्टान्तं व्याख्यानयति—

आराहितो रज्ज सपट्टवंधं, कासी य राया उ दुवक्खरस्स ।

पसासमाणं तु कुलीयमादी, नाहंति तं तेण य ते विणीया ॥ ४४३१ ॥

25 'आराधितः' केनापि गुणविशेषेण परितोषं प्रापितः सन् राज्ञा द्व्यक्षरकस्य सपट्टवन्धं राज्यमकार्षीत्, पट्टवन्धन्यति तं विहितवानिति भावः । ततस्तं द्व्यक्षरकराजं राज्यं प्रशासतं 'कुलीनादयो नाद्रियन्ते' 'वयं कुलीनाः, अयं तु हीनकुलोत्पन्नः, आदिशब्दाद् वयं प्रधान-पुरुषाः, अयं पुनः कर्मकरः' इत्यादिपरिमवबुद्ध्या नाभ्युत्थानादिकमादरं तस्य कुर्वन्ति । ततस्ते तेन राज्ञा 'विनीताः' शिक्षां प्रापिताः, "विनयः शिक्षा-प्रणत्योः" (हैमाने० त्रिखर० श्लोक
30 ११०५) इति वचनात् ॥ ४४३१ ॥ कथं शिक्षिताः ? इत्याह—

सव्वस्सं हाऊणं, निज्जूहा मारिया य विवदंता ।

भोगेहिं संविमत्ता, अणुकूल अणुव्वणा जे उ ॥ ४४३२ ॥

अङ्गाणां कार्यस्य सिद्धिः 'इह' अस्मिन् जगति नास्ति, यद् अन्य कार्यभोगदानं कारणं तन् तेन विना न सिध्यतीत्यर्थः । यथा मृत्पिण्डं विना घट इति । कारणमद्वादेऽपि 'न च' नैव 'अनुपायेन' उपायाभावेन कार्यं भवतीति 'तज्ज्ञाः' कार्यसिद्धिवेदिनो वदन्ति, यथा मृत्पिण्डसद्भावेऽपि चक्र-चीवरोदकाद्युपायमन्तरेण घटो न सिध्यति । यः पुनरुपायवान् कारण-सम्प्रयुक्तः प्रयतवांश्च भवति स कार्याणि साधयति, यथा कुम्भकारो मृत्पिण्डमासाद्य चक्र-५ चीवराद्युपायसाधिव्यजनितोपष्टम्भः स्वहस्तव्यापारणरूपं प्रयतं कुर्वन् घटमिति ॥ ४४४० ॥

आह—यद्येवमुपायकारणयुक्तः कार्याणि साधयति ततः प्रप्तुते किमायातम् ? इत्याह—

धम्मस्स मूलं विणयं वयंति, धम्मो य मूलं खलु सोगगईए ।

सा सोगगई जत्थ अवाहया ऊ, तम्हा निसेव्वो विणयो तदद्वा ॥ ४४४१ ॥

'धर्मस्य' श्रुत-चारित्र्यरूपस्य 'मूलं' प्रथममुत्पत्तिकारणं 'विनयन्' अभ्युत्थानादिरूपं वदन्ति 10 तीर्थकरादय इति गम्यते । स च धर्मः 'खलु' अवधारणे सुगते, 'मूलं' कारणं मनन्यम्, दुर्गतौ प्रपतन्तं प्राणिनं धारयति सुगतां च स्थापयतीति निरुक्तिसिद्धत्वात् तस्येति भावः । अथ सुगतिरिह कीदृशी गृह्यते ? इत्याह—सा मुगतिरभिधीयते यत्र 'अवाधता' क्षुत्पिपासा-रोग-शोकादीनां शरीर-मानसानां बाधानामभावः, सिद्धिरित्यर्थः । यत एवं तस्मात् 'तदर्थ' सुगतिनिमित्तं विनयो निषेध्यः । इदमत्र हृदयम्—इह कार्यं तावदव्यावायुमुखलक्षणो मोक्षः, 15 तस्य च कारणं श्रुत-चारित्र्यरूपः सर्वज्ञमापितो धर्मः, स च गुरोर्भ्युत्थान-वन्दनादिविनय-रक्षणमुपायमन्तरेण न साधयितुं शक्यते, अतः परम्परया मोक्षकारणमेवायमिति मत्वा तदर्थं विनय आसेवितव्य इति ॥ ४४४१ ॥ अह—युक्तं पौरुषी-लेपपदानादिकारिणामभ्युत्थानम्, शान्तोत्तमार्थप्रतिपन्नयोस्तु किमर्थमभ्युत्थानम् ? उच्यते—

मंगल-सद्भाजणं, विरियाधारो न हाविओ चेवं ।

20

एएहिं कारणेहिं, अतरंत परिण उट्ठाणं ॥ ४४४२ ॥

'अतरन्तः' शान्तिः । "परिण" चि मनुप्रत्ययलोपात् 'परिज्ञावान्' अनयानी, एतयोर्गुरुणाम-भ्युत्थाने गमलं भवति, ततश्च ग्लान्याचिरादेव प्रगुणीभवनं कृतभक्तप्रत्याख्यानस्य तु निर्विशानुत्तमार्थमायनं स्यात् । तथा ग्लाने परिज्ञावति वा गुरुमभ्युत्तिष्ठति शेषाणामप्यभ्युत्थाने प्रज्ञाजननं विहितं भवति, यद्येषोऽप्येवं गुरुमभ्युत्तिष्ठति ततोऽस्माभिः सुतरामभ्युत्थातव्यम् । 25 अति च—एवं कुर्वेतां शानेन परिज्ञावता च वीर्याचारो न हापितो भवति । अत एवैः कारणैरेतान् गुरुमभ्युत्थातव्यम् ॥ ४४४२ ॥ प्रकारान्तरेण प्रायश्चित्तमुपदर्शयन्नाह—

चंकमणे पामवणे, वीयारे साहु संजई सन्नी ।

नविणि वाइ अमंचे, संघे वा रावसहिण् वा ॥ ४४४३ ॥

पणमं च भिन्नामासो, मासो लहुगो य होइ गुरुगो च ।

30

चचारि छ च लह गुरु, छेदो मूलं तद् दुगं च ॥ ४४४४ ॥

न च कमाया निर्माणस्य पदानां यथाशक्तिं रोचना, तथा—आचारि
१०१ उच्यते । न च लह गुरु, छेदो मूलं तद् दुगं च ॥ ४४४४ ॥

अनभ्युत्थानलक्षणां कुर्वन्ति । अथैवमवज्ञाकरणानन्तरं गुरुस्तान् स्वगच्छनगराद् निर्युहति । ये च बहुपाक्षिकत्वादिभिः कारणैर्निर्युहितुं न शक्यन्ते तेषां भोगसंविमागकरणं 'सूत्रं' श्रुतं न प्रयच्छति ॥ ४४३६ ॥ एवं तावत् प्राधुणकमाचार्यमङ्गीकृत्याभ्युत्थाना-ऽनभ्युत्थानयोरुण-दोषा-उपवर्णिताः । अथ सामान्यतो गच्छमध्यस्थितस्यैवाचार्यस्यानभ्युत्थाने दोषमाह—

५ मज्झत्थ पोरिसीए, लेवे पडिलेह आइयण धम्मे ।

पयल गिलाणे तह उत्तिमहु सच्चेसि उट्ठाणं ॥ ४४३७ ॥

आचार्यमागच्छन्तं दृष्ट्वा गच्छसाधवो मध्यस्थास्तिष्ठन्ति न पुनरभ्युत्तिष्ठन्ति पूर्वोक्तमेव प्रायश्चित्तम् । सूत्रा-इर्थपौरुषां लेपप्रदानं प्रतिलेखनां "आइयणं" ति समुद्देशनं धर्मकथां वा विदधानाः प्रचलायमाना वा नाभ्युत्तिष्ठन्ति अत्रापि 'तदेव' वृषभादिविषयं प्रायश्चित्तम् । 10 ग्लानो वा उत्तमार्थप्रतिपन्नो वा शक्यौ सत्यां यदि नोत्तिष्ठति तदा तस्यापि प्रायश्चित्तम् । यत एवमतः सर्वेषामप्यभ्युत्थानं भवति । इदमत्र हृदयम्—आचार्याणामनभ्युत्थाने सूत्रपौरुषा-करणादीनि कदालम्बनानि नालम्बनीयानि, यथा—ममायमालापकोऽर्धपठितो वर्त्तते, लेपो वा पात्रके नाद्यापि परिपूर्णं दत्तः, प्रतिलेखनादिकं वा सम्प्रति कुर्वाणोऽस्मि, ग्लानो वा कृतभक्त-प्रत्याख्यानो वा अहमस्मीति; किन्तु सर्वैरपि सूत्राध्ययनादिव्यापारं परिहृत्याभ्युत्थानतत्त्वम् 15 ॥ ४४३७ ॥ एवं तावदुपाश्रये विधिरभिहितः, अथान्यत्र गृहादौ स्थयादिषु वा यत्र दृश्यते तत्रायं विधिः—

दूरागयमुद्देउं, अभिनिग्गंतुं नमंति णं सच्चे ।

दंडगहणं च मोलुं, दिट्ठे उट्ठाणमन्नत्थ ॥ ४४३८ ॥

दूरादाचार्यमागतं दृष्ट्वा अभि-आभिमुख्येन निर्गत्य सर्वेऽपि साधवः "ण"मिति एनमाचार्यं 20 'नमन्ति' शिरसा वन्दन्ते । यदा च गुरव उपाश्रयं प्रविशन्ति तदा दण्डकग्रहणमपि कर्तव्यम् । 'अन्यत्र तु' गृहादौ दृष्टे गुरौ दण्डकग्रहणं मुक्त्वा अभ्युत्थानमेव कर्तव्यम् ॥ ४४३८ ॥ एवमभ्युत्थाने के गुणाः ? इत्याह—

परपक्खे य सपक्खे, होइ अगम्मत्तणं च उट्ठाणे ।

सुयपूयणा थिरत्तं, पमावणा निज्जरा चेव ॥ ४४३९ ॥

25 परपक्षः—परपाषण्डिनः स्वपक्षः—पार्श्वस्थादिवर्गस्तयोः 'अगम्यत्वम्' अनभिभवनीयता गुरो-रभ्युत्थाने भवति । तथा गुरवो बहुश्रुता भवन्तीति श्रुतपूजनमपि कृतं स्यात् । अन्येषामभ्यु-त्थानादौ विनये सीदतां स्थिरत्वमनुष्ठितं भवति । प्रमावना च शासनस्यैवं कृता भवेत्—अहो ! शोभनमिदं प्रवचनं यत्रैवंविधो विनयो विधीयते । निर्जरा च कर्मक्षयरूपा विपुला भवति, विनयस्याभ्यन्तररूपोभेदत्वात्, < तस्य च निर्जरानिवन्धनतया सुप्रतीतत्वात् > ॥ ४४३९ ॥

30 आह—यः प्रव्रजितः सर्वपापोरतस्तस्य किं नाम विनयेन कार्यम् ? इति उच्यते—

अकारणा नत्थिह कज्जसिद्धी, न याणुवाएण वदेति तण्णा ।

उवायवं कारणसंपउत्तो, कज्जाणि साहेइ पयत्तवं च ॥ ४४४० ॥

१ 'खनाम्' 'अदन्' वा 'समु' मा० ॥ २ < १ > एतन्मध्यगत पाठः मा० नास्ति ॥

जावं च णं से जीवे सयाममियं एवडं तावं च णं ने जीवे आरंभे वड्डं सरंभे वड्डं ।
जावं च णं ने जीवे आरंभे वड्डं तावं च णं तस्स जीवस्स अनकिरिया न भवड् (अ० ३
उ० ३) ॥ ४४४७ ॥ अत्र सूरिः प्रतिविधानमाह—

कामं तु एअमाणो, आरंभाईसु वड्डई जीवो ।

सो उ अणह्वा णेड्ढो, अवि बाहूणं पि उक्खेवो ॥ ४४४८ ॥

6

‘कामम्’ अनुमतमिदं यद् एष जीवः ‘एजमान.’ स्वन्दमानः ‘आरम्भादिपु’ कर्मबन्धकार-
णेषु वर्तते, ‘स तु’ स पुनः परिस्पन्दः ‘अनर्थ’ निष्कारण ‘नेष्टः’ नाभिमतः अपि ‘बाहो-
रूपः’ बाह्वक्षेपमात्रोऽपि, किं पुनश्चक्रमणादिरित्यपिशब्दार्थः, ‘अर्थादापन्नम्’—यः सार्थक-
श्चक्रमणादिव्यापारः स इष्ट एवेति ७ ॥ ४४४८ ॥

अथ सार्थकोऽपि व्यापारः कथमिष्टः ? इत्यस्यां जिज्ञासायां यथा योगत्रयेऽपि व्यापार्यमाणे 10
दोषा यथा च गुणा भवन्ति तदेतत् प्रतिपादयति—

मणो य चाया काओ अ, तिविहो जोगसंगहो ।

ते अजुत्तस्स दोसाय, जुत्तस्स उ गुणावहा ॥ ४४४९ ॥

मनोयोगो वायोगः काययोगश्चेति त्रिविधो योगसङ्ग्रहो भवति, सहेतुप्रतिष्ठा योगो
भवतीत्यर्थः । ‘ते च’ मनो-वाक्-काययोगाः ‘अयुक्तस्य’ अनुपयुक्तस्य ‘दोषाय’ कर्मबन्धाय भवन्ति, 15
युक्तस्य तु त एव ‘गुणावहाः’ कर्मनिर्जराकारिणः सम्पद्यन्ते ॥ ४४४९ ॥ इदमेव भावयति—

जह गुत्तस्सिरियाई, न होंति दोसा तहेव समियस्स ।

गुत्तीट्ठिय प्पमायं, रंभइ समिई सचेट्ठस्स ॥ ४४५० ॥

यथा किल मनो-वाक्-कायगुप्तस्य ईर्यादिप्रत्यया अनुपयुक्तगमना-ऽऽगमनादिक्रियासमुत्पत्त्या
दोषा न भवन्ति तथैव ‘समितस्यापि’ चन्द्रमणं कुर्वत ईर्यादिप्रत्यया दोषा न भवन्त्येव । किं 20
कारणम् ? इत्याह—यदा किल गुप्तिपु—मनोगुप्त्यादिषु स्थितो भवति तदा योऽगुप्तिप्रत्ययः प्रमा-
दस्तं निरुपदि, तन्निरोधाच्च तत्प्रत्ययं कर्मापि न वध्नाति । यस्तु समितौ स्थितः स सचेष्टस्य यः
प्रमादो यश्च तत्प्रत्ययः कर्मबन्धस्तयोर्निरोधं विदधाति ॥ ४४५० ॥ परः प्राह—यो गुप्तः स
समितो भवति उत न ? इति यो वा समितः स गुप्तो भवति उत न ? इति अत्रोच्यते—

समितो नियमा गुत्तो, गुत्तो समियत्तणम्मि भइअव्वो ।

25

कुसलवइसुदीरंतो, जं वइममितो वि गुत्तो वि ॥ ४४५१ ॥

इह समितयः प्रवीचाररूपा इष्यन्ते, गुप्तयस्तु प्रवीचारा-ऽप्रवीचारोभयरूपाः । प्रवीचारो
नाम—कायिको वाचिको वा व्यापारः । ततो यः ‘समित.’ सम्यग्गमन-भाषणादिचेष्टाया प्रवृत्तः
स नियमाद् ‘गुप्तः’ गुप्तियुक्तो मन्तव्यः, यस्तु गुप्तः स समितत्वे ‘भक्तस्य’ विकल्पनीयः ।
तत्र सैमितः कथं नियमाद् गुप्तः ? इत्याह—‘कुसला’ निरवधादिगुणोपेता वाचसुदी- 30
रन् ‘वइ’ मत्ताद् वाचगमिनोऽपि गुप्तोऽपि । त्रिभुक्तं भवति !—यः सम्यगनुचिन्त्य
निरवधा भागा भाषते स भाषागमिनोऽपि वागुप्तोऽपि च भवति, गुप्तेः प्रवीचाररूपतयाऽप्य-

आगतं नाभ्युत्तिष्ठति भिन्नमामः । 'विचारः' संज्ञा तां वृत्तां समागमस्यानभ्युत्थाने मासलघु । अन्यैः साधुभिः समागमस्यानभ्युत्थाने मासगुरु । संयतीभिः सार्धमागतस्यानुत्थाने चतुर्लघु । संज्ञिनः—श्रावकास्तैः सममायातमनुत्तिष्ठतश्चतुर्गुरु । असंज्ञिभिः सममायातस्यानभ्युत्थाने षड्लघु । संज्ञिनीभिरसंज्ञिनीभिश्च स्त्रीभिः सममायान्तमनभ्युत्तिष्ठतः षड्गुरु । वादिना सार्धमायातेऽनभ्युत्थिते छेदः । अमात्येन सार्धमागते मूलम् । सङ्घेन सार्धमायातेऽनुत्थितेऽनवस्थाप्यम् । राज्ञा सहितं सूरिमागतमनुत्तिष्ठतः पाराञ्चिकम् ॥ ४४४३ ॥ ४४४४ ॥

अथ किमर्थं स्त्रीभिः सममायाते गुरुतरं प्रायश्चित्तम् ? उच्यते—

पूयंति पूहयं इत्थियाउ पाएण ताओ लहुसत्ता ।

एएण कारणेणं, पुरिसेसुं इत्थिया पच्छा ॥ ४४४५ ॥

- 10 इह स्त्रियः प्रायेण 'पूजितं पूजयन्ति' यमेवाचार्यादिकं साधु-श्रावकादिभिरभ्युत्थानादिना पूज्यमानं पश्यन्ति तस्यैव पूजां विदधति, ताश्च स्त्रियः प्रायेण 'लघुसत्त्वाः' तुच्छाशया भवन्ति, ततः साधुभिरनभ्युत्थीयमानमाचार्य गाढतरं परिभवबुद्ध्या पश्यन्ति—न किमप्येष आचार्यो जानाति, न चायं विगिष्टगुणवान् सम्भाव्यते, अन्यथा किमेते साधवो नाभ्युत्तिष्ठन्ति ? । एवमेतेन कारणेन 'पुरुषेषु' साधु-श्रावकादिषु पूर्वं लघुतरप्रायश्चित्तमुक्त्वा पश्चात् 15 स्त्रियोऽपि कृत्य गुरुतरमुक्तम् ॥ ४४४५ ॥

अथ राज्ञा सार्धं समागतस्यानभ्युत्थाने किं कारणं पाराञ्चिकम् ? इत्याह—

पाएणिद्धा एंति महाणेण समं तू, फातिं दोसो गच्छइ एएसु तणू वि ।

गज्जं वकं होज्ज कहं वा परिभूतो, वेड्डजं वा कुच्छियवेसम्मि मणूसे ॥ ४४४६ ॥

- 'ऋद्धाः' राजादय ऋद्धिमन्तः 'प्रायेण' बाहुल्येन 'महाजनेन' सामन्त-मन्त्रि-महत्तमादीनां 20 महता समवायेन समं समागच्छन्ति, तत एतेषु 'तनुरपि' खल्पोऽप्यनभ्युत्थानमात्रलक्षणो दोषः स्फातिं गच्छति, सर्वत्र विस्तरतीति भावः । अपि च—साधुभिरनभ्युत्थीयमान आचार्यः परिभूतो भवति, परिभवपदमुपगच्छतीत्यर्थः । परिभूतस्य च 'वाक्यं' वचनं कथं नाम राजादीनां 'प्राह्यम्' उपादेयं भवेत् ? । वैद्वर्यमिव रत्नं 'कुत्सितवेषे' कार्पटिकवेषधारिणि मनुष्ये वर्त्तमानम् ; यथा तदीये हस्ते स्थितं सद् अनर्घ्यमपि तद् न जनस्योपादेयम्, एवं गुरुणामपि धर्मक- 25 थावाक्यं गाम्भीर्य-माधुर्यादिगुणैरनर्घ्यमपि परिभूततया न राजादीनामुपादेयं भवति । तदनुपादेयतायां च तेषां सम्यग्दर्शनादिप्रतिपत्तिरपि न भवति । अतो राज्ञा सार्धं समायातेऽनभ्युत्थीयमाने पाराञ्चिकम् ॥ ४४४६ ॥ परः प्राह—युक्तं प्रश्रवणमूस्यादेरागतस्याभ्युत्थानम्, यत्तु चङ्क्रमणं कुर्वतोऽभ्युत्थानं तद् नास्माकं युक्तिक्षमं प्रतिभाति, यतः—

अवस्सकिरियाजोगे, वडुंतो साहु पुजया ।

- 80 परिफणुं तु पासामो, चंक्रमंते वि उट्ठणं ॥ ४४४७ ॥

विचार-विहारादिको योऽवश्यं कर्तव्यः क्रियायोगस्तत्र वर्त्तमानो यदा समागच्छति तदा 'साध्वी' श्रेयसी तस्य पूज्यता । यदा तु चङ्क्रमणं करोति तदा निरर्थके योगे वर्त्तते अतश्चङ्क्रमस्यपि गुरौ यद् उत्थानं तत् 'परिफणु' निष्फलमेव पद्यामः । यत उक्तं भगवत्याम्—

सा वि य इरियासमिती, न केवलं चंकमतस्स ॥ ४४५५ ॥

न केवलं 'चङ्क्रमतः' चङ्क्रमणं कुर्वत एव ईर्यासमितिः किन्तु 'स्थितस्य' गमना-ऽऽगमन-क्रियामकुर्वतः 'भङ्गिकादिषु' भङ्गबहुल-गमबहुलादिश्रुतेषु परावर्त्यमानेषु भङ्गकादिरचनाय याऽपि हस्तादीना चेष्टा साऽपि परिस्पन्दरूपत्वादीर्यासमितिः प्रतिपत्तव्या ॥ ४४५५ ॥

यच्च परेण प्रागुक्तम् "चङ्क्रमणं निरर्थकम्" (गा० ४४४७) इत्यादि तत्परिहाराय ऽ चङ्क्रमणगुणानुपदर्शयति—

वायाई सट्ठाणं, वयंति कुविया उ सन्निरोहेण ।

लाघवमग्गिपडुत्तं, परिस्समजतो य चंकमतो ॥ ४४५६ ॥

अनुयोगदानादिनिमित्तं यश्चिरमेकस्थानोपवेशनलक्षणः सन्निरोधस्तेन 'कुपिता.' स्वस्थानात् चलिता ये वाताढ्यो धातवस्ते चङ्क्रमतो भूयः स्वस्थानं व्रजन्ति । 'लाघवं' शरीरे लघुभाव उप-10 जायते । 'अग्निपटुत्वं' जाठरानलपाटवं च भवति । यश्च व्याख्यानादिजनितः परिश्रमस्तस्य जयः कृतो भवति । एते चङ्क्रमतो गुणा भवन्ति अतो न निरर्थकं चङ्क्रमणम् ॥ ४४५६ ॥

आह—यधेवं ततः किमवश्यं तत्राभ्युत्थानं कर्तव्यम् उत न ? इति अत्रोच्यते—

चंकमणे पुण भइयं, मा पल्लिमंथो गुरुविदिन्नस्मि ।

पणिवायवंदणं पुण, काऊण सइं जहाजोगं ॥ ४४५७ ॥

15

पुनःशब्दो विशेषणे, स चैतद् विशिनष्टि—पश्रवण-विचारभूम्यादेरागतस्य गुरोः कर्तव्यमेवाभ्युत्थानम्, चङ्क्रमणे पुनः 'भक्त' विकल्पितम् । कथम् ? इति अत आह—मा सूत्रा-ऽर्थ-परावर्चनयोः 'परिमन्थः' व्याघातो भवत्विति कृत्वा यदि गुरवोऽनभ्युत्थानं वितरन्ति तदा नाभ्युत्थातव्यम्, परमेवं गुरुभिर्वितीर्णे सति 'सकृद्' एकवारमभ्युत्थानं विधाय 'प्रणिपात-वन्दनं' शिरःप्रणामलक्षणं कृत्वा 'भगवन् ! अनुजानीध्वम्' इति भगित्वा 'यथायोगं' यथेष्टितं 20 सूत्रार्थगुणनादिक व्यापारं कुर्यात् । अथ गुरवो न वारयन्ति ततो नियमादभ्युत्थातव्यम् ॥ ४४५७ ॥ पुनरपि परः प्रेरयति—यदि चङ्क्रमणा-ऽभ्युत्थाने सूत्रार्थपरिमन्थदोषो भवति तत इदमस्माभिरुच्यते—

अइमुद्धमिदं वुच्चइ, जं चंकमणे वि होइ उट्ठाणं ।

एवमकारिजंता, भद्गभोई व मा कुजा ॥ ४४५८ ॥

25

'अतिमुग्धम्' अतीवप्रबुद्धजनोचितमिदं भवन्निरुच्यते—यत् चङ्क्रमणेऽप्यभ्युत्थानं कर्तव्यं भवति । सूरिराह—एवं चङ्क्रमणविषयमभ्युत्थाननकार्यमाणा भद्रकभोजिकत्वेव प्रसक्तो ना शेषमप्यविनयं कार्षुिरिति कृत्वा चङ्क्रमणेऽप्यभ्युत्थानं कार्यन्ते । अथ कोऽयं भद्रक-भोजिकः ? इति उच्यते—'

जरा—एगो भोऽतो । तस्स रत्ता वुट्ठेण गामनंडलं पमाएण दिअ । मो तत्थ गतो 30

१. गामनंडलं भा० प्रामाण्यं विना, गतो गमनं, ते । गमनं च तत्र—॥ छ ॥ इति श्रीर-प-पञ्चमीराय विनियोगेन समाप्तमिति नटमन्त्रु । अत्रात्र सत्त्वात्ति अनु-२१ । छ । २. गतो गमनं, ते ।

मिधानात्; अतः समितो नियमाद् गुप्त इति ॥ ४४५१ ॥

गुप्तः समितत्वे कथं भजनीयः ? इत्याह—

जो पुण काय-वतीओ, निरुद्ध कुसलं मणं उदीरेइ ।

चिद्धइ एकगमणो, सो खलु गुप्तो न समितो उ ॥ ४४५२ ॥

- 5 यः पुनः काय-वाचौ निरुध्य 'कुशलं' शुभं मन उदीरयन् एकाग्रमना धर्मध्यानाद्युपयुक्त-
चित्तस्तिष्ठति स खलु गुप्त उच्यते, न समितः, समितेः प्रवोचाररूपत्वात् । यस्तु काय-वाचौ
सम्यक् प्रयुक्ते स गुप्तोऽपि समितोऽपि मन्तव्यः ॥ ४४५२ ॥

अथ समिति-गुप्तीनां परस्परमवतारं दर्शयन्नाह—

वाङ्गसमिई विइया, तइया पुण माणसा भवे समिई ।

- 10 सेसा उ काइयाओ, मणो उ संव्वासु अविरुद्धो ॥ ४४५३ ॥

- 'वाचिकसमितिर्नाम' भाषासमितिः सा द्वितीया वाग्युक्तिर्मन्तव्या । यदा किल भाषासमितो
भवति तदा यथा भाषाया असनितिप्रत्ययं कर्मबन्धं निरुणद्धि तथा वाग्युक्तिप्रत्ययमपि
कर्मबन्धं निरुणद्धि, एवं भाषासमिति-वाग्युत्थोरेकत्वम् । 'तृतीया पुनः' एषणास्या सनितिः
'मानसी' मानसिकोपयोगनिष्पन्ना । किमुक्तं भवति ?—यदा साधुरेयणासमितो भवति तदा
15 श्रोत्रादिभिरिन्द्रियैर्हस्त-मात्रकषावनादिसमुत्थेषु शब्दादिप्रयुज्यते, अत एवास्या मनोगुप्तैक-
त्वम् । 'शेषास्तु समितयः' ईर्या-ऽऽदाननिक्षेपोच्चारणादिपारिष्ठापनिकास्याः 'कायिक्यः' कायचेष्टा-
निष्पन्ना, अत एवासं तिसृणामपि कायगुप्त्या सहैकत्वम् । "मणो उ संवासु अविरुद्धो" ति
मानसिक उपयोगः 'सर्वाहु' पञ्चत्वमपि सनितिषु 'अविरुद्धः' समितिपञ्चकेऽप्यस्तीति भावः ।
अत एव मनोगुप्तस्य सचेष्टस्य सर्वासां समितीनां मनोगुप्त्या सहैकत्वं मन्तव्यम् ॥ ४४५३ ॥
20 आह—मिथार्थं गृहद्वारे स्थितस्य तत्राहारादीनि कल्पनीयानि मार्गयतः श्रोत्रादिरुपयु-
क्तस्य भाषासमिति-मनोगुप्त्येषणासमितीनां तिसृणामपि सम्भवो दृश्यते अतः किनासानेकत्वम्
उक्तान्यत्वम् ? इत्याशङ्क्याह—

वयसमितो विच जायइ, आहारादीणि कप्पणिज्जाणि ।

एसणउवओगे पुण, सोयाई माणसा न वई ॥ ४४५४ ॥

- 25 'शङ्कित-प्रक्षितादिदशदोषरहितं मया ग्राह्यम्' इत्येषणासनिति-भावसंयुक्तो यदा साधुराहा-
रादीनि कल्पनीयानि मार्गयति तदा वाक्समित एवासौ जायते, न पुनर्मनोगुप्त इत्येवकार्थः ।
यदा तु श्रोत्रादिभिरेषणावासुपयोगं करोति तदा मानसी नाम गुप्तिर्भवेत्, मनोगुप्तिरित्यर्थः,
न पुनः 'वाग्' भाषासमितिः । इदमत्र तात्पर्यम्—भाषासमितिर्मनोगुप्तिश्चेति द्वे समिति-गुप्ती
युगपन्न भवतः किन्तु भिन्नकारम्, यद्यपि च "मणो य सबत्थ अविरुद्धो" (गा० ४४५३)
30 ति वचनाद् भाषासमितावपि मानसिकोपयोगः सम्पत्ति तत्रापि गौणत्वादसौ सन्नपि न विद्वै-
क्ष्यत इति ॥ ४४५४ ॥ अपि च—

जा वि य ठियस्स चेड्ढा, हत्थादीणं तु भंतियाईसु ।

अथ संयमाभिमुखोऽसौ समागतस्तनः किम् ? इत्याह—

चरणोदासीणे पुण, जो विष्णुजहाय आगतो समणो ।

सो तेसु पविसमाणो, सद्धं वहेइ उभओ वि ॥ ४४६२ ॥

यः पुनः श्रमणः 'चरणोदासीनान्' पार्श्वस्थादीन् सुखशीलविहारिणो विप्रहाय संयमाभि-
मुखः समागतः सः 'तेषु' गच्छान्तरीयेषु साधुषु प्रविशन् उभयेषामपि साधूना श्रद्धा वर्धयति । 5
तथाहि—यत्र गच्छेऽसौ प्रविशति तदीयाः साधवश्चिन्तयन्ति—एषः 'मुन्दरा अमी' इति
परिभाष्यास्माकं मध्ये प्रविशति अतः सुन्दरतरं कुर्महे । यस्मादपि गच्छादायातस्तदीया अपि
चिन्तयन्ति—अस्मान् 'सुखशीलान्' इति विज्ञायेष गच्छान्तरं गच्छति अतो वयमुद्यता
भवाम इति ॥ ४४६२ ॥ अथासौ संयमाभिमुखस्तत्रापि सामाचारीहापन प्रतिनोदनाया अभावं
च पश्यति ततश्चिन्तयति—

10

इत्थं वि मेराहाणी, एते वि हु सार-वारणासुक्का ।

अन्ने वयइ अभिसुहो, तप्पच्चयनिजराहाणी ॥ ४४६३ ॥

अत्रापि गच्छे न केवलं पूर्वसिन् इत्यपिशब्दार्थः, मर्यादायाः—अभ्युत्थानादिसामाचार्या
हानिरवलोक्यते, 'एतेऽपि च' साधवः सारणा-वारणासुक्ताः परिस्फुटं प्राक्तनगच्छसाधव इव
निरर्गलाः समीक्ष्यन्ते, अतः को नामामीषां समीपे स्थास्यति ? इति मत्वा स संयमाभिमुखः 15
साधुः 'अन्यान्' गच्छान्तरीयान् साधून् 'व्रजति' प्रविशति । प्रविशतु नाम गच्छान्तरं का
नो हानिः ? इति चेद् अत आह—'तत्प्रत्यया' तस्य—साधोः संयमानुपालनोपष्टम्भकरणहेतुका
या निर्जरा तस्या हानिः प्राप्नोति, सा न भवतीत्यर्थः ॥ ४४६३ ॥

आह कि कारणमसौ तेषु न प्रविशति ? इत्याह—

जहिं नत्थि सारणा वारणा य पडिचोयणा य गच्छम्मि ।

20

सो उ अगच्छो गच्छो, संजमकामीण मोत्तव्वो ॥ ४४६४ ॥

विस्मृते कचित् कर्तव्ये 'भवतेदं न कृतम्' इत्येवंरूपा सारणा सारणा, अकर्तव्यनिषेधो
वारणा, उपलक्षणत्वाद् अन्यथा कर्तव्यमनाभोगादिना अन्यथा कुर्वतः सम्यक्प्रवर्तना प्रेरणा,
निवारितस्यापि पुनः पुनः प्रवर्तमानस्य खर-यस्योक्तिभिः शिक्षणं प्रतिनोदना । एताः सारणा-
दयो यत्र गच्छे न सन्ति स गच्छो गच्छकार्याकरणादगच्छो गन्तव्यः, अत एव 'संयमका- 25
मिना' संयमाभिमुखेन साधुना मोक्तव्योऽसौ, नाश्रयणीय इति भावः । गाथाया प्राकृतत्वाद्
इकारस्य दीर्घत्वम् ॥ ४४६४ ॥ प्रक्रान्तरेण प्रायश्चित्तमभिहितुं प्रस्ताविनामाह—

अयमपरो उ विकप्पो, पुच्चावरवाह्यं चि ते बुद्धी ।

लोए वि अणोगविहं, नणु भेमज मो रुजोवसमे ॥ ४४६५ ॥

'अणम्' अनेतनगाथाया दृश्यमाणोऽपरः प्रायश्चित्तस्य 'विकल्पः' प्रकारः । अत्र परः 30
परः—'पूर्वपङ्क्त्यान्तरेण' पूर्वमन्याहृतं प्रायश्चित्तमुक्तञ्च यदिदानीमन्यद्वज्रमभिगीयते तदे-
ता परः परः इति सति 'ते' तत्र बुद्धिः स्यात् तत्रोक्तं—ननु नेहेऽपि रुजोवसमे विषा-
मने तत्रापि विहङ्ग-विहङ्गान्निदानेन विहङ्गं भेषजं "मो" इति पदपूर्वे प्रयुक्तमात्रं

ताहे ते गामिल्लगा तुट्ठा 'भइओ सामी लद्धो' चि, ऋजुरित्यर्थः । तओ ते भोइयं विन्न-
वेति—अम्हे तव पुत्ताणुपुत्तियं भिच्चा जाया तो अम्हे 'चिन्तणिज्जा' ति काउं करं पुव्वपरिमा-
णाओ थोवत्तरं करेहि । भोइएण अच्चुवगय । अत्तया जं जं ते विन्नवेति तं त सो भइतो
भोइतो तेसिं गामिल्लयाणं अणुगह करेइ । अइवीसत्थचणेण लद्धपसरा ते जहारिहं विणयं
४ संसिउमादत्ता । ततो भोइएण रुट्ठेण ते गामिल्लया दंडिया, केइ उद्विया । एस दिट्ठंते ।

अयमत्योवणओ—चंकमणअणवमुट्ठाणे सेसं पि विणयं परिहविज्जा ततो रुट्ठो आयरिओ
'पच्छित्तदंडेण दंडिज्जा । जे य तत्थ अचंतावराहिणो ते गच्छओ निच्छुभिज्जा । विणयमका-
रिज्जंता य ते इहलोए परलोए य परिच्चा भवंति । आयरिओ य सरणमुवगयाणं तेसिं न
सारक्खणकारी भवइ अओ चंकमणे वि ते अणमुट्ठाणं कारिज्जंति ॥ ४४५८ ॥

10 अपि च—

वसभाण होंति लहुगा, असारणे सारणे अपच्छित्ता ।

ते वि य पुरिसा दुविहा, पंजरभग्गा अभिमुहा य ॥ ४४५९ ॥

ये ते गुरुचक्रमणादिषु नाभ्युत्तिष्ठन्ति तान् यदि वृषभाः 'न सारयन्ति' 'कस्माद्वार्याः !
नाभ्युत्तिष्ठय ?' ततो वृषभाणां चतुर्लघवः । अथ वृषभैः प्रतिनोदितः परं ते न प्रतिशृण्वन्ति
15 ततः सारणे कृते सति वृषभा अप्रायश्चित्ता इतरे प्रायश्चित्तमापद्यन्ते । अनभ्युत्थाने असारणायां
चामी दोषा भवन्ति—ये प्रतीच्छका उपसंग्रहप्रतिपत्त्यर्थमायातास्ते द्विविधाः पुरुषा भवन्ति—
पञ्जरभग्गाः संयमाभिमुत्साश्च । तत्र गच्छे वसतां यद् आचार्योपाध्याय-प्रवर्तक-स्वविर-गणा-
वच्छेदिकाख्यपदस्थपञ्चकस्य पारतन्त्र्यं या च परस्परं प्रतिनोदना एतत् पञ्जरमुच्यते, एतस्मात्
पञ्जराद् भग्गाः—निर्विण्णाः पञ्जरभग्गाः । संयमाभिमुत्सास्तु—पार्श्वस्थाद्यवमग्नविहारिगच्छात्
20 चारित्राभिलाषिणः संविग्नगच्छं प्रवेष्टुकामाः ॥ ४४५९ ॥

तत्र ये पञ्जरभग्गा आगतास्ते तामनभ्युत्थानविषयामप्रतिनोदनां दृष्ट्वा चिन्तयन्ति—

भग्गस्मह कडी अब्भुट्ठणेण देइ य अणुट्ठणे सोही ।

अनिरोहसुहो वासो, होहिइ णे इत्थ अच्छामो ॥ ४४६० ॥

अस्माकं पूर्वसिन् गच्छे वसतामाचार्यस्य चक्रमणादिषु वारंवारमभ्युत्थानेन कटी भग्गा,
25 अथासौ नाभ्युत्थीयते ततः 'शोषि' प्रायश्चित्तं प्रयच्छति गाढं च खर-परवैः खरण्टयति,
अस्मिन्नु गच्छे न प्रायश्चित्तं न च खरण्टना, अतोऽनिरोधः—अनियन्त्रणा तेन सुखः—सुखदायी
वासोऽत्र 'णे' अस्माकं भविष्यति, तिष्ठामो वयमत्रेति कृत्वा तत्रैव तिष्ठेयुः, न भूयः
स्वगच्छं गच्छेयुः ॥ ४४६० ॥

जे पुण उज्जयचरणा, पंजरभग्गो न रोयए ते उ ।

30 अन्नत्थ वि सहरत्तं, न लब्भई एति तत्थेव ॥ ४४६१ ॥

ये पुनः 'उद्यतचरणाः' स्वरूपेऽप्यनभ्युत्थानादावपराधे सम्यक् प्रतिनोदनाकारिणस्तान्
पञ्जरभग्गः 'न रोचयति' न रुचिपथं प्रापयति, चिन्तयति च—'अन्यत्रापि' गच्छान्तरे
'क्षैरित्वं' स्वातन्त्र्यं न लभ्यते इति विचिन्त्य 'तत्रैव' स्वगच्छे 'एति' समागच्छति ॥ ४४६१ ॥

तेऽ, जड न पट्टिउक्तमो नो वदत, अहं पट्टिउक्तमो तारे अवंदित्ता पाण पट्टिउक्तेऽ, पट्टिउ-
रिखा पच्छा पदत्त, कालवेल्हण वदिउ पट्टिउगद, एवं तदय ।

एवं पूर्वाप्ति मत्त वन्दनानि । अपराहोऽप्येवमेव मत्त भवन्ति—तत्र चत्वारि दैवसिद्धिप्रति-
क्रमणे, श्रीणि स्वाध्याये, अनुज्ञावन्दनानां स्वाध्यागवन्दनप्रेषान्तर्भावादिति सर्वमग्न्या
चतुर्दश वन्दनकानि भवन्ति । एतच्चागकार्यिकमद्वीकृत्योक्तम् । यस्तु भक्ताधिक्यस्य भोजना-5
नन्तरमाग्निप्रत्याख्यानवन्दनकसहितानि पञ्चदश भवन्तीति । एतेषां मध्यादेकतरन्यापि कृति-
क्रमणोऽकरणे मासिकं लघुक प्रागश्चित्तं भवति । तत्रा आवश्यकं कुर्वन् विपरीतमालापकोच्चारणं
करोति, तथा—दैवसिके आवश्यके 'धामयामि क्षमाश्रमण ! रात्रिकं व्यतिक्रमम्' इत्युच्यते,
रात्रिके वा दैवसिकाभिलाषं करोति, एवं पाक्षिक-चातुर्मासिक-सांवत्सरिकेष्वपि प्रतिक्रमणेषु
वक्तव्यम्, अत्र सर्वत्राप्यसामाचारीनि पञ्च मासलघु । "ऊणऽहिण् चैव" ति ऊनानि वा—10
एकव्यादिभिर्वन्दनकैर्हानानि अधिकानि वा—यथोक्तप्रमाणान्तरित्वादि दैवसिकादिप्रति-
क्रमणेषु वन्दनकानि प्रयच्छतो गानलघु ॥ ४४६९ ॥

अथ "वंदण ए जाणि य पयाणि" (गा० ४४६७) चि पदेन यानि ज्वनतादीनि
पञ्चविंशतिर्वन्दनकस्यावश्यकपदानि सूचितानि तानि दर्शयति—

दुओणयं अहाजायं, किइकम्मं वारमावयं ।

15

चउसिरं तिगुत्तं च, दुपवेसं एगनिक्खणं ॥ ४४७० ॥

अवनतिरवनतम्—उच्चमात्रप्रधानं प्रणमनम्, द्वे अवनते यस्मिन् तद् अवनतम्—एकं यदा
प्रथममेव "इच्छामि स्वमासमणो ! वंदितं जावणिजाए निस्सोहियाए" इत्यभिधाय छन्दोऽनु-
शापनायावनमति १, द्वितीयं पुनरेवमेव द्वितीयप्रवेशे इति २ । 'यथाजातं नाम' यथा प्रथमतो
जननीजठराभिर्गतो यथा च श्रमणो ज्ञानमर्थं च वन्दनक दातव्यम्—तत्र रजोहरण-मुत्तवसिका-20
चोत्पट्टकमागया श्रमणः सज्जानः । रचिनकरमपुटस्तु योन्या विनिर्गतः । एवमभूत एव वन्द-
नकं दत्ते ३ । 'कृतिकर्म' वन्दनकं "वारमावयं" ति द्वादशावर्च भवति—उहं प्रथमनः
प्रविष्टम् "अरो-मार्गं, फाय, जत्ता भे, जवणि-ज च भे" इति सूत्राभिधानगर्भा गुरुचरण-
नन्तरान्तर-गिर-दत्तपनरण्याः पञ्चवर्चा भवन्ति, अथग्रहानिर्गत्य पुनःप्रविष्टस्याप्येवमेव पडिति
द्वादशावर्तवर्गमन्तुच्यते १५ । चरारि गिरामि—उपनागन् गिरोऽवनमनानि यस्मिन् नत्-25
चातु.गिर—तत्र सज्जानरूपेण एव । गानजानमणे नीस्सन् वीयं, एवं वीयपञ्चेसे चि दोदि

दृष्टमेव, एवमत्राप्येकस्यैवानभ्युत्थानस्य तथातथाक्षेत्र-महाजनादिभेदेनानेकविधं प्रायश्चित्तमभिधीयमानं न विरुध्यते ॥ ४४६५ ॥ इत्थं पराभिप्रायं परिहृत्य प्रायश्चित्तमाह—

वीर्यार-साहु-संजड-निगम-घडा-राय-संघ-सहिते तु ।

लहुगो लहुगा गुरुगा, छम्मासा छेद मूल दुगं ॥ ४४६६ ॥

- 5 आचार्य विचारभूमेरागतं नाभ्युत्तिष्ठन्ति मासलघु, साधुभिः सममायातमनभ्युत्तिष्ठतां चतुर्लघवः, संयतीभिः समं चतुर्गुरुवः, निगमैः—पौरवणिविशेषैः षड्लघवः, घटया—महत्तरा-ऽनु-महत्तरादिगोष्ठीपुरुषसमवायलक्षणया समं छेदः, सङ्गेन समं मूलम्, राज्ञा सममनवस्थाप्यम्, “सहिए तु” चि सङ्घसहितेन राज्ञा सममायातमनभ्युत्तिष्ठतां पाराश्रिकम् ॥ ४४६६ ॥

गतमभ्युत्थानम् । अथ वन्दनक्रमसिधित्सुराह—

- 10 देसिय राइय पक्खिय, चाउम्मासे तहेव वरिसे य । [आव.नि.१५०१]

लहु गुरु लहुगा गुरुगा, वंदणए जाणि य पदाणि ॥ ४४६७ ॥

दैवसिके रात्रिके वा आवश्यकके वन्दनकं न ददति मासलघु । पाक्षिके वन्दनकं न प्रयच्छन्ति मासगुरु । चातुर्मासिके वन्दनक्रमदत्तां चतुर्लघु । सांवत्सरिके वन्दनकादाने चतुर्गुरु । चशब्दाद् विपरीतं न्यूनाधिकं च कुर्वतां लघुमासः । यानि च वन्दनके व्यवनत-यथा-

- 15 जातादीनि पदानि तेषामप्यकरणेऽसामाचारीनिष्पन्नं मासलघु ॥ ४४६७ ॥

२ अथैतदेव प्रायश्चित्तं विशेष्यमाह—

आयरियाइचउण्हं, तव-कालविसेसियं भवे एयं ।

अहवा पडिलोमेयं, तव-कालविसेसओ होइ ॥ ४४६८ ॥

आचार्यादीनां चतुर्णामपि ‘एतद्’ अनन्तरोक्तं प्रायश्चित्तं तपः-कालविशेषितं भवति—

- 20 तत्राचार्यस्य द्वाभ्यामपि तपः-कालाभ्यां गुरुकम्, वृषभस्य तपोगुरुकम्, भिक्षोः कालगुरुकम्, क्षुलकस्य तपसा कालेन च लघुकम् । अथवा तपः-कालविशेषित एतदेव ‘प्रतिलोमं’ पश्चानुपूर्व्यां वक्तव्यम्—आचार्यस्य द्वाभ्यामपि लघुकम्, वृषभस्य कालगुरुकम्, भिक्षोस्तपोगुरुकम्, क्षुलकस्य द्वाभ्यामपि गुरुकम् ॥ ४४६८ ॥

अथ “देसिय-राइय” चि पदद्वयं विशेषतो भावयति—

- 25 दुगसत्तगकिह्कम्मस्स अकरणे होइ मासियं लहुगं ।

आवासगविवरीए, ऊणऽहिए चेव लहुओ उ ॥ ४४६९ ॥

- “दुगसत्तग” चि द्वे सप्तके चतुर्दश भवन्तीति कृत्वा पूर्वाह्ण-ऽपराह्नयोश्चतुर्दश वन्दनकानि भवन्ति । कथम् ? इति चेद् उच्यते—इह रात्रिप्रतिक्रमणे चत्वारि वन्दनकानि—तत्रैक-मालोचनायाम्, द्वितीयं क्षामणके, तृतीयं बाणमासिकतपश्चिन्तनकायोत्सरगार्थम्, चतुर्थं प्रत्या-
30 ख्यानग्रहणार्थमिति । तथा साध्याये त्रीणि वन्दनकानि, तत्र च वृद्धसम्प्रदायः—

सञ्ज्ञाप वंदित्ता पट्टवेइ, एयं पढमं । पवेयंतस्स विइयं, पच्छा उदिहं ससुदिहं पडइ, उहेस-ससुहेसवंदणाणमिहेवंतम्भावो । तथो जाहे उअमागावसेसा पोरिसी ताहे पाए पडिले-

- अणादियं च थद्वं च, पविद्धं परिपिडियं । [आव.नि.१२०७]
 टोलगइ अंकुसं चेव, तहा कच्छभरिमियं ॥ ४४७१ ॥
 मच्छुव्वत्तं मणसा, य पउट्ठं तह य वेइयावद्धं । [आव.नि.१२०८]
 भयसा चेव मयंतं, मिची-गारव-कारणा ॥ ४४७२ ॥
 5 तेणियं पडिणियं चेव, रुद्धं तज्जियमेव य । [आव.नि.१२०९]
 मटं च हीलियं चेव, तहा विप्पलिउंयियं ॥ ४४७३ ॥
 दिट्ठमदिट्ठं च तहा, मिंगं च कर मोअणं ॥ [आव.नि.१२१०]
 आलिट्ठमणालिट्ठं. ऊणं उत्तरचूलियं ॥ ४४७४ ॥
 मयं च दहुरं चेव, चुडलिं च अपच्छिमं । [आव.नि.१२११]
 10 वत्तासिदोमपरिमुद्धं, किइकम्पं पउंजए ॥ ४४७५ ॥
 अनाहनं च सन्धं च प्रवृद्धं परिपिण्डितं टोलगतिः अङ्कुशं चैव तथा कच्छपरिक्लितमिति
 प्रथमगाथायां सप्त दोषाः ॥ ४४७१ ॥
 मत्सोद्वृत्तं ननसा प्रद्विष्टं तथा च वेदिकावद्धं “भयसा चेव” ति भयेनैव “भयंतं” ति
 भजतो वन्दनमपि भजेन् तथा मैत्रौ गौरवं कारणं चाश्रित्य वन्दनकमिति द्वितीयगाथायामष्टौ
 15 दोषाः ॥ ४४७२ ॥
 सैन्येन—चौर्येण कृतं वन्दनमपि सैन्यं प्रत्यनीकवन्दनं रुद्धवन्दनं तर्जयन् वन्दत इति तर्जित-
 वन्दनं शठवन्दनं हीलितवन्दनं तथा विपरिकुञ्चितमिति तृतीयगाथायां सप्त दोषाः ॥ ४४७३ ॥
 दृष्टादृष्टं तथा शृङ्गं करो मोचनन् आश्लिष्टा-ऽनाश्लिष्टं न्यूनं उत्तरचूलिकमिति चतुर्थगाथायां
 सप्त दोषाः ॥ ४४७४ ॥
 20 सूकं दहुरं चुडालिकम् ‘अपश्चिन्नं’ पर्यन्तवर्ति इति पञ्चमगाथायां त्रयो दोषाः । एवं
 द्वात्रिंशदोषपरिशुद्धं कृतिकर्म प्रयुज्जीत साधुरिति दोषनामोत्कीर्चनायां पञ्च गाथाः ॥ ४४७५ ॥
 इदानीमेतानेव यथाक्रमं व्याचष्टे—
 आयरकरणं आदा, तन्विवरीयं अणादियं होइ ।
 दव्वे भावे थद्वो, चउभंगो दव्वतो भइतो ॥ ४४७६ ॥
 25 आदरः—सम्प्रमत्तकरणमाद्यतना सा यत्र न भवति तदनाद्यतनुच्यते । द्वितीयं दोषमाह—
 सत्त्वस्तावद् द्रव्यतो भावतश्च भवति । अत्र चतुर्भङ्गिका, तद्यथा—द्रव्यतः सत्त्वो न भावतः १
 भावतः सत्त्वो न द्रव्यतः २ अपरो द्रव्यतो भावतश्च ३ अन्यस्तु न द्रव्यतो नापि भावतः ४
 इति । अत्र चरमो भङ्गः शुद्धः । शेषभङ्गकेष्वपि भावतः सत्त्वोऽशुद्ध एव, द्रव्यतस्तु ‘भक्तः’
 विकल्पितः, उदर-पृष्ठगूलन्यादिवाधितोऽवनामं कर्तुमशक्तः कारणिकः स्यादपि सत्त्वो न
 30 तु निष्कारणिक इति सावः ॥ ४४७६ ॥ तृतीयं दोषमाह—
 पविद्धमणुवयारं, जं अप्पितो ण जंतितो होति ।
 जत्थ व तत्थ व उज्जति, कतकिच्चो वक्खरं चेव ॥ ४४७७ ॥
 प्रवृद्धं नान यद् उच्चाररहितम् । एतदेव व्याचष्टे—यद् वन्दनकं गुरुभ्यः ‘अर्पयन्’

‘हन्दि’ इतीहलोकसाधककारणोपप्रदर्शने । अतिशयादरेण ‘वन्दे’ प्रणमामि “ण”मिति एनमाचार्यम्, ‘तेन च’ वन्दनकप्रदानेन हेतुभूतेन पश्चादसुं किञ्चिद्. वन्मादि ‘प्रणयिष्ये’ याचिष्ये, न चासौ मम ‘प्रणयमङ्गं’ प्रार्थनामङ्गं करिष्यति । कथम्भूतः सन् ? न्याह— वन्दनकमेव मूढ्य तत्र भावः—अभिप्रायो यस्य नृरः स तन्माभूतः, वन्दनकमून्यवगीकृत इत्यर्थः, इत्यभिप्रायवतः कारणवन्दनकं भवतीति ॥ ४४८४ ॥ षोडशं दोषमाह— 5

हाउं परस्स चक्खुं, वंदंते तेणियं हवइ एतं ।

तेणो इव अत्ताणं, गृहइ ओभावणा मा मे ॥ ४४८५ ॥

‘हापयित्वा’ वञ्चयित्वा ‘परस्य’ साधु-श्रावकादेः ‘चक्षुः’ दृष्टिं गुरु वन्दमानस्य शिष्यस्य सैन्यं वन्दनकं भवति । एतदेव स्पष्टतरं व्याचष्टे—‘स्तेन इव’ तस्कर इवान्यसात्वाचन्तर्धानेनात्मानं गृहयति, कलात् ? इत्याह—“ओभावणा मा मे” ति असावप्यतिविद्वान् किम-10 न्येषां वन्दनकं प्रयच्छति ! इत्येवम्भूताऽपभ्रान्तमम मा भृदिति ॥ ४४८५ ॥

सप्तदशं दोषमाह—

आहारस्स उ काले, णीहारस्सावि होइ पडिणीयं ।

रोसेण धमधम्मैतो, जं वंदति रुद्धमेयं तु ॥ ४४८६ ॥

आहारस्य नीहारस्य वा ‘उभयस्य’ सूत्र-पुरीषलक्षणस्य काले यत्र वन्दते तत् प्रत्यनीकम् । 15 अष्टादशं दोषमाह—‘रोषेण’ स्वविकल्पजनितेन क्रोधेन ‘धमद्गमन्’ जाज्वल्यमानो यद् वन्दते तद् रुष्टं वन्दनकमिति ॥ ४४८६ ॥ एकोनविंशं दोषमाह—

न वि कुप्पसि न पसीयसि, कट्टसिधो चेव तज्जियं एयं ।

सीसंगुलिमादीहि व, तज्जेति गुरुं पणिययंतो ॥ ४४८७ ॥

फाष्टपटितशिवदेवताविशेष इवावन्धमानो न कुप्यसि, तथा बन्धमानोऽप्यविशेषजतया न 20 प्रतीदसीत्येयं तर्जयन्-निर्भर्त्सयन् यत्र वन्दते तत् तर्जितम् । यदि वा ‘मैलापकमध्ये वन्दनकं मा दापर्यमिष्टसाचार्य ! परं ज्ञास्यते तवैकाग्रिनः’ इत्यभिप्रायवान् यत्रा शीर्षेण अनुल्ल्या वा-प्रदेशिनीलक्षणा गुरुं ‘प्रणिपतन्’ वन्दमानस्तर्जयति तद् वा तर्जितम् ॥ ४४८७ ॥

विंशतितमं दोषमाह—

द्वुत्तम् ॥ ४४८० ॥ नवममाह—

अप्य-परपत्तिएणं, मणप्यदोसो अपेगउट्ठाणो ।

पंचेव वेइयाओ, भयं तु णिज्जूहणाईयं ॥ ४४८१ ॥

मनःप्रद्वेषः ‘अनेकोत्थानः’ अनेकनिमित्तो भवति, स च सर्वोऽप्यात्मप्रत्ययेन परप्रत्ययेन वा स्यात् । तत्रात्मप्रत्ययेन यदा शिष्य एव गुरुणा किञ्चित् परुषमभिहितो भवति, परप्रत्ययेन तु यदा तस्यैव शिष्यस्य सम्बन्धिनः सुहृदादेः सम्मुखं सूरिणा किमप्यप्रियमुक्तं भवतीति । एवंप्रकारैरन्यैरपि स्व-परप्रत्ययैः कारणान्तैरैर्मानसः प्रद्वेषो भवति यत्र तद् मनसा प्रदुष्टमुच्यते । दशमं दोषमाह—“पंचेव वेइयाउ” ति जानुनोरुपरि हस्तौ निवेद्याधो वा पार्श्वयोर्वा उत्सङ्गे वा एकं वा जानुं दक्षिणं वामं वा करद्वयान्तः कृत्वा वन्दनकं यत्र करोति तद् वेदिकावद्धम् । 10 एकादशं दोषमाह—“भयं तु निज्जूहणाईयं” ति निर्यूहणं—गच्छान्निष्काशनं तदादिकं यद् भयं तेन यत्र वन्दते तद् भयवन्दनकम् ॥ ४४८१ ॥ द्वादशं दोषमाह—

भयति भयस्सति व ममं, इह चंदति ण्होरगं णिवेसंतो ।

एमेव य मेत्तीए, गारव सिक्खाविणीतोऽहं ॥ ४४८२ ॥

‘सर्चयं भो आचार्य ! भवन्तं वन्दमाना वयं तिष्ठामः’ इत्येवं निहोरकं निवेशयन् वदन्ते ।

15 किमिति ? इत्याह—एष तावद् ‘भजते’ अनुवर्त्तयति माम्, सेवायां पतितो मे वर्त्तत इत्यर्थः, अग्रे वा मम भजनं करिष्यत्यसौ, ततश्चाहमपि वन्दनकसत्कं निहोरकं निवेशयामीत्यभिप्रायवान् यत्र वन्दते तद् भजमानवन्दनकम् । त्रयोदशं दोषमाह—एवमेवेति, कोऽर्थः ? यथा निहोरकदोषदुष्टं वन्दते तथा मैत्र्याऽपि हेतुभूतया कश्चिद् वन्दते, आचार्येण समं मैत्री मम भविष्यतीत्यर्थः, तदिदं मैत्रीवन्दनकम् । चतुर्दशं दोषमाह—“गारव” ति सूचामात्रत्वाद् 20 गर्ववन्दनकमिति प्रत्येयम् । कथम्भूतं तत् ? इत्याह—“सिक्खाविणीओ हं” ति शिक्षा-वन्दनकप्रदानादिसामाचारीविषया तस्यां विनीतः—कुशलोऽहमित्यवगच्छन्त्वमी शेषसाध्यादय इत्यभिप्रायवान् ‘यथावद्’ आर्चार्चाराधयन् यत्र वन्दत इति ॥ ४४८२ ॥ पञ्चदशं दोषमाह—

नाणाइतिगं मुत्तुं, कारणमिहलोगसाहगं होइ ।

पूया-गारवहेउं, णाणग्गहणे वि एमेव ॥ ४४८३ ॥

25 ज्ञान-दर्शन-चारित्र्यत्रयं मुत्तया यत् किमप्यन्यद् ‘इहलोकसाधकं’ वस्त्रादिकं वन्दनकदानात् साधुरभिलषति तत् कारणं भवतीति प्रतिपत्तव्यम् । ननु ज्ञानादिग्रहणार्थं यदा वन्दते तदा किमेकान्तैर्नैव कारणं न भवति ? इत्यागच्छाह—यदि पूजार्थं गौरवार्थं वा वन्दनकं दत्त्वा विनयपूर्वकं ज्ञानं—श्रुतं गृह्णाति, येन लोके पूज्योऽन्येभ्यश्च श्रुतवरेभ्योऽधिकतरो भवामीति तदा तदपि ‘एवमेव’ कारणवन्दनकं भवतीति ॥ ४४८३ ॥

30 तत्र किमभिप्रायवत् इहलोकसाधकं कारणं भवति ? इत्याह—

आयरतरेण हंदिं, वंदामि णं तेण पच्छ पणयिस्सं ।

वंदणम मोल्लभावो, ण करिस्सइ मे पणयमंगं ॥ ४४८४ ॥

चुडुलि च्व गिण्डिऊणं, रयहरणं होइ चुडुलीओ ॥ ४४९४ ॥

‘उच्चत्वेण’ महता गन्धेन वन्दनकमूत्रमुच्चारयन् यद् वन्दते तदेतद् दृढरमिति बोद्धव्यम् ।
चुडुली नाम—उल्का तामिव पर्यन्ते गृहीत्वा रजोहरणं ग्रामयन् यद् वन्दते स चुडुलिका
नाम द्वात्रिंशो दोष इति ॥ ४४९४ ॥ साम्प्रतमेतेष्वेव प्रायश्चित्तमाह—

थद्धे गारव तेणिय, हीलिय रुद्ध लहुगा सढे गुरुगो ।

5

दुद्ध पडिणीय तज्जित, गुरुगा सेसेसु लहुगो तु ॥ ४४९५ ॥

स्तब्ध-गौरव-स्तेनित-हीलित-रुद्धेषु प्रत्येकं चतुर्लघवः । गठे मायादोषप्रत्ययं भासगुरुकम् ।
दुष्ट-प्रत्यनीक-तज्जितेषु चत्वारो गुरुकाः । ‘शेषेषु’ अनादृत-प्रविद्ध-परिषिण्डितादिषु त्रयोविंशतौ
दोषेषु प्रत्येकमसामाचारीनिष्पन्नं मासलघु ॥ ४४९५ ॥ अथ कृतिकर्मकरणविधिमाह—

आयरिय-उच्चझाए, काऊणं सेसगाण कायव्वं । [पिं.नि. ४७५]

10

उप्परिवाडी मासिग, मदरहिए तिण्णि य थुतीओ ॥ ४४९६ ॥

प्रतिक्रमणसूत्राकर्षणानन्तरमाचार्योपाध्याययोः प्रथमं कृतिकर्म कृत्वा ततः शेषसाधूनां
यथारत्नाधिकक्रमं कर्त्तव्यम् । अथोत्परिपाट्या वन्दते ततो लघुमासिकम् । तेनापि चाचार्यादिना
मदरहितेन वन्दनकं प्रतीच्छनीयम् । प्रतिक्रमणे च समापिते तिस्रः स्तुतयः स्वरेण च्छन्दसा
च प्रवर्धमाना दातव्याः ॥ ४४९६ ॥

15

आह—शेषसाधूनां किं सर्वेषामपि वन्दनं विधेयम् ? उत न ? इति अत्रोच्यते—

जा दुचरिमो चि ता होइ वंदणं तीरिए पडिकमणे ।

आइण्णं पुण तिण्हं, गुरुस्स दुण्हं च देवसिए ॥ ४४९७ ॥

‘प्रतिक्रमणे’ प्रतिक्रमणसूत्रे ‘तीरिते’ पारं प्रापिते सति वन्दनं भवति यावद् द्विचरमः
साधुः, द्वौ साधू अवशिष्यमाणौ यावत् सर्वेषामपि वन्दनं कृत्वा क्षामणकं कर्त्तव्यमिति भावः । 20
एष विधिः पूर्वं चतुर्दशपूर्वधर-दशपूर्वधरादिकाले आसीत्, सम्प्रति पुनः पूर्वाचार्यैराचीर्ण-
मिदम्—त्रयाणां साधूनां वन्दनकं कर्त्तव्यम्, तत्रैकस्य गुरोर्द्वयोश्च शेषसाध्वोः पर्यायज्येष्ठयो-
र्द्वयसिके उपलक्षणत्वाद् रात्रिके चावश्यकेऽयं विधिरवगन्तव्यः । पाक्षिके तु पञ्च साधवो
वन्दित्वा क्षमयितव्याः, चातुर्मासिके सांवत्सरिके च सप्त । आह चावश्यकपूर्णिङ्कृत—

पक्खिए पंच अवस्सं, चतुमासिए संवत्सरे य सत्त अवस्सं ति ॥ ४४९७ ॥

25

आह—किमत्र कारणं मौलं विधिसुलब्धं पूर्वसूरय इत्थमभिनवां सामाचारी स्थापयन्ति ?
इति उच्यते—

धिइ-संघयणादीणं, मेराहाणिं च जाणिउं थेरा ।

सेह-अगीतट्ठा वि य, ठवणा आइण्णकप्पस्स ॥ ४४९८ ॥

धृतिः—मानसावष्टम्भरूपा सहननं—वज्रत्रडभनाराचादि तयोः आदिशब्दाद् द्रव्य-क्षेत्र-30
कालादीनां च या परिहाणिर्या च मर्यादायाः—सिद्धान्ताभिहितनिरपवादसामाचारीरूपाया
हानिस्तां ज्ञात्वा पूर्वसूरय ऐदंयुगीनसाधुजनोचितस्याचीर्णकरूपस्य स्थापनां कुर्वन्ति । किम-
र्थम् ? इत्याह—सैक्षाणामगीतार्थानां चानुग्रहार्थम्, मा भूदभीषा बहुतरसाधून् वन्दित्वा क्षम-

तद् हीलितवन्दनकम् । द्वाविंशं दोषमाह—‘वरवन्दिते’ अर्धवन्दनके दत्ते सति देशीकथा-
वृत्तान्तान् यत्र करोति तद् विपरिकुञ्चितम् ॥ ४४८९ ॥ दद्यादष्टदोषं शृङ्गदोषं चाह—

अंतरितो तमसे वा, ण वंदती वंदती उ दीसंतो ।

एयं दिङ्मदिङ्, सिंगं पुण कुंभगणिवातो ॥ ४४९० ॥

5 बहुषु वन्दमानेषु साध्वादिना केनचिदन्तरितः ‘तमसि वा’ सान्धकारप्रदेशे व्यवस्थितो मौनं
विधाय उपविश्य वाऽऽस्ते न तु वन्दते, दृश्यमानस्तु वन्दते यत्र तद् दद्यादष्टवन्दनकम् ।
तथा कुम्भशब्देनेह ललाटमुच्यते, तस्य वाम-दक्षिणपार्श्वयोर्यो निपातः—हस्ताभ्यां स्पर्शनं
तद्युक्तं वन्दनकं शृङ्गमुच्यते । एतदुक्तं भवति—“अहोकायं” इत्याद्यावर्त्तान् कुर्वन् काराभ्यां
न ललाटस्य मध्यदेशं स्पृशति किन्तु वामपार्श्वं दक्षिणपार्श्वं वा स्पृशतीति ॥ ४४९० ॥

10 गाथापूर्वार्धेन करलक्षणं पश्चार्धेन तु मोचनलक्षणं दोषमाह—

करमिव मन्त्रं दितो, वंदणगं आरहतिय करु चि ।

लोइयकरस्स मुक्का, न मुच्चिमो वंदणकरस्स ॥ ४४९१ ॥

वन्दनकं ददत् ‘करमिव’ राजदेशभागमिव मन्यते, आर्हतोऽयं कर इति । गृहीत-
व्रताश्च वयं लौकिककराद् मुक्तास्त्वावन्न मुच्यामहे वन्दनकरस्यार्हतस्येति ॥ ४४९१ ॥

15 सप्तविंशं दोषमाह—

आलिङ्गमणालिङ्गे, रयहर सीसे य होति चउमंगो ।

वयण-करणेहिं ऊणं, जहन्नकाले व सेसेहिं ॥ ४४९२ ॥

आलिङ्गमनालिङ्गं चेति पदद्वयमाश्रित्य रजोहरण-गिरसोर्विषये चतुर्भङ्गिका भवति, सा
च “अहोकायं काय” इत्याद्यावर्त्तकाले सम्भवति—रजोहरणं काराभ्यामाश्लिष्यति शिरश्चे-
20 त्येकः, रजोहरणं श्लिष्यति न शिर इति द्वितीयः, शिरः श्लिष्यति न रजोहरणमिति तृतीयः,
न रजोहरणं न शिरश्च श्लिष्यति इति चतुर्थो भङ्ग इति । अत्राद्यो भङ्गः शुद्धः, शेषभङ्गत्रये
आलिङ्गानालिङ्गदोषदुष्टं प्रकृतवन्दनमवतरति । अष्टाविंशं दोषमाह—वचनैः—आलापकैः
करणैर्वा—अवनामादिमिरावश्यकैः ‘न्यूनं’ हीनं यद् वन्दते, यद्वा कश्चिदत्युत्तुकतया ‘जघन्ये-
नैव’ स्वल्पेनैव कालेन वन्दनं समापयति शेषैर्वा साधुभिर्वन्दिते सति पश्चाद् वन्दते तद् न्यूनं
25 नाम वन्दनकम् ॥ ४४९२ ॥ एकोनत्रिंशं त्रिंशं च दोषमाह—

दाऊण वंदणं मत्थएण वंदामि चूलिया एसा ।

तुसिणी आवत्ते पुण, कुणमाणो होइ मयं तु ॥ ४४९३ ॥

यद् वन्दनकं दत्त्वा पश्चाद् महता शब्देन “मस्तकेन वन्दे” इति ब्रूते एषा उत्तरचूलिका
मन्तव्या । यत् ‘तूष्णीकतया’ मौनेन आवर्त्तान् द्वादशापि कुर्वाणो वन्दते तद् सूकवन्दनकं
30 भवति ॥ ४४९३ ॥ एकत्रिंशं द्वात्रिंशं च दोषमाह—

उच्चसरेण वंदइ, ढहूर एयं तु होइ बोधव्वं ।

१ ‘इयकैः’ ‘शेषैः’ अवशिष्यमाणैरपि यत्रात्युत्तुकतया ‘जघन्येनैव’ स्वल्पेनैव कालेन
वन्दनं समापयति तद् न्यूनम् ॥ ४४९२ ॥ एको भा० ॥

मुपसम्पन्नास्तेषां मध्यमवन्दनकमवमरालिकेन दातव्यम् । शेषकालं तेऽपि रालिकाः 'तस्य' अयमरालिकस्य 'बहुमानं' 'पूज्योऽयमस्माकं गुणाधिकतया' इति लक्षणं 'वचनं च' आज्ञानिर्देशं कुर्वन्ति । अवमेऽपि च तत्रालोचना भणिता भगवद्भिः । किमुक्तं भवति ?—तस्य पुरतः आलोचनं प्रत्याख्यानं च वन्दनकं दत्त्वा विधेयमिति भगवतामुपदेशः ॥ ४५०२ ॥

अथ परः प्राह—कस्य पुनः कृतिकर्म कर्त्तव्यम् ? कस्य वा न ? इति उच्यते— 5

सेढीठाणठियाणं, कितिकम्मं वाहिराण भयितव्वं ।

सुत्त-ऽत्थजाणएणं, कायव्वं आणुपुच्चीए ॥ ४५०३ ॥

संयमश्रेण्याः सम्बन्धीनि विशुद्धिप्रकर्षापकर्षकृतस्वरूपमेदरूपाणि यानि स्थानानि तेषु स्थितानां साधूनां कृतिकर्म कर्त्तव्यम् । ये तु संयमश्रेणिस्थानेभ्यो बाह्यास्तेषां 'भक्तव्यं' कर्त्तव्यं वा न वेति भावः । तत्र कारणे समुत्पन्ने 'सुन्नार्थज्ञेन' गीतार्थेन 'आनुपूर्व्या' "वायाह नमो-10 कारो" (गा० ४५४५) इत्यादिकया वक्ष्यमाणपरिपाट्या कर्त्तव्यम्, अन्यथा तु नेति पुरातनगाथासमासार्थः ॥ ४५०३ ॥ साम्प्रतमेनामेव विवरीपुराह—

सेढीठाणठियाणं, कितिकम्मं सेढि इच्छिमो णाउं ।

तम्हा खलु सेढीए, कायव्व परूवणा इणमो ॥ ४५०४ ॥

संयमश्रेणिस्थानस्थितानां कृतिकर्म कर्त्तव्यमित्युक्ते कश्चिद् विनेयो भूयात्—वयं तामेव 15 श्रेणिं प्रथमतो ज्ञातुमिच्छामः । सूरिराह—यत एवं भवतः श्रेणिविषया जिज्ञासा तस्मादस्माभिरपि कर्त्तव्या श्रेणेः प्ररूपणा 'इयं' वक्ष्यमाणलक्षणा ॥ ४५०४ ॥

अतस्तामेव चिकीर्षुः प्रथमतः श्रेणिस्थितानां कृतिकर्मकरणे विधिमाह—

पुव्वं चरित्तसेढीठियस्स पच्छाठिएण कायव्वं ।

सो पुण तुल्लचरित्तो, हविज्ज ऊणो व अहियो वा ॥ ४५०५ ॥ 20

'पूर्वं' प्रथमं यः सामायिकस्य छेदोपस्थापनीयस्य वा प्रतिपत्त्या चारित्रश्रेण्यां स्थितस्तस्य पश्चात्स्थितेन कृतिकर्म कर्त्तव्यम् । 'स पुनः' पूर्वस्थितत्वं पश्चात्स्थितमपेक्ष्य निश्चयतस्तुल्यचारित्रो न्यूनो वाऽधिको वा भवेत् ॥ ४५०५ ॥ यतः—

निच्छयओ दुजेयं, को भावे कम्मि वट्ठई समणो ।

ववहारओ य कीरइ, जो पुव्वठिओ चरित्तम्मि ॥ ४५०६ ॥ 25

'निश्चयतः' तत्त्ववृत्त्या कः पूर्वस्थितः पश्चात्स्थितो वा श्रमणः कस्मिन् 'भावे' चारित्राध्यवसायरूपे मन्दे मध्ये तीव्रे वा वर्तते इति दुर्ज्ञेयम्, तदपरिज्ञानाच्च कथं निश्चयनयासि-प्रायेण कृतिकर्म कर्तुं शक्यम् ? । 'व्यवहारतस्तु' व्यवहारनयमङ्गीकृत्य पुनः क्रियते कृतिकर्म यः पूर्वं चारित्रे स्थितस्तस्येति ॥ ४५०६ ॥

ननु फलसाधकत्वाद् निश्चयस्यैव प्रामाण्यं न व्यवहारस्य इत्याह—

ववहारो वि हु बलव्वं, जं छउमत्थं पि वंदई अरिहा ।

जा होइ अणाभिन्नो, जाणंतो धम्मयं एयं ॥ ४५०७ ॥

व्यवहारोऽपि, आस्ता निश्चय इत्यपिशब्दार्थः 'हु' निश्चित बलवान्, यद् यस्मात्

यतां विशिष्टधृति-संहननादिवलाभावात् परिभग्नानां विपरिणाम इति ॥ ४४९८ ॥

अथाचीर्णस्यैव लक्षणमाह—

असद्वेण समाह्वणं, जं कत्थई कारणे असावज्जं ।

ण णिवारियमण्णेहिं य, बहुमणुमयमेतमाह्वणं ॥ ४४९९ ॥

- ५ 'अशठेन' राग-द्वेषरहितेन कालिकाचार्यादिवत् प्रमाणस्थेन सता 'समाचीर्णम्' आचरितं यद् भाद्रपदशुद्धचतुर्थीपर्युषणापर्ववत् 'कुत्रचिद्' द्रव्य-क्षेत्र-कालादौ 'कारणे' पुष्टालम्बने 'असावचं' प्रकृत्या मूलोत्तरगुणाराधनाया अबाधकम्, 'न च' नैव निवारितम् 'अन्यैः' तथा-विधैरेव तत्कालवर्तिभिर्गीतार्थैः, अपि तु बहु यथा भवति एवमनुमतमेतदाचीर्णमुच्यते ॥ ४४९९ ॥ अथ ये आचार्यस्यापि पर्यायज्येष्ठास्तैः किमाचार्यस्य वन्दनकं कर्तव्यम्? उत न ? 10 इति अत्रोच्यते—

वियडण पच्चम्वाणे, सुए य रादीणिगा वि हु करिंति ।

मज्झिह्ले न करिंती, सो चेव करेइ तेसिं तु ॥ ४५०० ॥

- विकटनम्—आलोचनं प्रत्याख्यानं प्रतीतं तयोः तथा श्रुते च उद्दिश्यमान-समुद्दिश्यमानादौ 'रालिका अपि' ज्येष्ठाचार्या अप्युपसम्पदं प्रतिपन्ना अवमरालिकस्याचार्यस्य वन्दनकं कुर्वन्ति । यत् 15 मध्यमं क्षामणकवन्दनं तत्र कुर्वन्ति, किन्तु स एवाचार्यस्तेषां रालिकानां करोति ॥ ४५०० ॥

अथ यदुक्तम् 'तिस्रः स्तुतयो दातव्याः' (गा० ४४९६) इति तत्र विधिमाह—

थुइमंगलम्मि गणिणा, उच्चारिते सेसगा थुंती बेति ।

पम्हुहुमेरसारण, विणयो य ण फेडितो एवं ॥ ४५०१ ॥

- पाक्षिकादिषु यद्यप्याचार्योऽवमरालिकस्तथापि स एवावश्यके समापिते प्रथमतस्तिस्रः 20 स्तुतीर्ददाति, दैवसिक-रात्रिकयोरपि प्रथममाचार्येण स्तुतिमङ्गलं प्रारम्भणीयम्, ततः शेषैः । अत एवाह—स्तुतिमङ्गले 'गणिना' आचार्येणोच्चारिते सति शेषाः साधवः स्तुतीर्द्वयते, ददतीत्यर्थः, दत्त्वा च गुरुपादमूल एव कियन्तमपि कालं तिष्ठन्ति । किमर्थम्? इति चेद् अत आह—काचिद् मर्यादा-सामाचारी "पम्हुहु" विस्मृता भवेत् तस्याः स्मरणं गुरवः कुर्वीरन् । परमोपकारिणश्च गुरवः, तत एव प्रतिक्रमणानन्तरं कियन्तमपि कालं तेषु पर्युपास्य- 25 मानेषु विश्रामणादिविधानेन विनयोऽपि 'न स्फेडितः' न हापितो भवति ॥ ४५०१ ॥

अथ के पुनस्ते ये आचार्यस्यापि रत्नाधिका भवन्ति? इति उच्यते—

अन्नेसिं गच्छाणं, उवसंपन्नाण वंदणं तहियं ।

बहुमाण तस्स वयणं, ओमे वाऽऽलोयणा भणिया ॥ ४५०२ ॥

अन्येषां गच्छाणां सम्बन्धिना आचार्या रत्नाधिकतराः सूत्रार्थनिमित्तं कमप्यवमरालिकमाचार्य-

१ 'इ केणई असा' गा० ताभा० । एतदनुसारेणैव गा० टीका, इदयतां टिप्पणी २ ॥ २ 'अशठेन' अमायाविना सता 'समाचीर्णम्' आचरितं यद् भाद्रपदशुद्धचतुर्थीपर्युषणापर्ववत् 'कुत्रचिद्' द्रव्य-क्षेत्र-कालादौ 'केनचित्' प्रमाणस्थेन संविज्ञगीतार्थादिगुणभाजा कालिका-चार्यादिना 'असावचं' गा० ॥ ३ श्रुती दिति ताभा० विना ॥

भवति ?—प्रथमसंयमस्थानगतनिर्विभागभागापेक्षया द्वितीये संयमस्थाने निर्विभागा भागा अनन्ततमेन भागेनाधिका भवन्तीति । एषा स्थानान्तरप्ररूपणा २ ।

तस्मादपि यदनन्तरं तृतीयं तत् ततोऽनन्तभागवृद्धम्, एवं पूर्वस्मादुत्तरोत्तराणि अनन्ततमेन भागेन वृद्धानि निरन्तरं संयमस्थानानि तावद् वक्तव्यानि यावदहुरुमात्रक्षेत्रसङ्ख्येय-भागगतप्रदेशराशिप्रमाणानि भवन्ति । एतावन्ति च समुदितानि स्थानानि कण्डकमित्युच्यते । 5 एषा कण्डकप्ररूपणा ३ ।

अस्माच्च कण्डकात् परतो यदन्यदनन्तरं संयमस्थानं भवति तत् पूर्वस्मादसङ्ख्येयभागाधिकम् । एतदुक्तं भवति—पाश्चात्यकण्डकसत्त्वरसंयमस्थानगतनिर्विभागभागापेक्षया कण्डकान्तरे संयमस्थाने निर्विभागा भागा असङ्ख्येयतमेन भागेनाधिकाः प्राप्यन्ते । ततः पराणि पुनरपि कण्डकमात्राणि संयमस्थानानि यथोत्तरमनन्तभागवृद्धानि भवन्ति, ततः पुनरेकमसङ्ख्येय-10 भागाधिकं संयमस्थानम्; भूयोऽपि ततः पराणि कण्डकमात्राणि संयमस्थानानि यथोत्तरमनन्त-भागवृद्धानि भवन्ति, ततः पुनरप्येकमसङ्ख्येयभागाधिकं संयमस्थानम्; एवमनन्तभागधिकैः कण्डकप्रमाणैः संयमस्थानैर्व्यवहितानि असङ्ख्येयभागाधिकानि संयमस्थानानि तावद् वक्तव्यानि यावत् तान्यपि कण्डकप्रमाणानि भवन्ति । ततश्चरमादसङ्ख्येयभागाधिकसंयमस्थानात् पराणि यथोत्तरमनन्तभागवृद्धानि कण्डकमात्राणि संयमस्थानानि भवन्ति, ततः परमेकं सङ्ख्येयभागा-15 धिकं संयमस्थानम्; ततो मूलादारभ्य यावन्ति संयमस्थानानि प्रागतिक्रान्तानि तावन्ति भूयोऽपि तेनैव क्रमेणाभिधाय पुनरप्येकं सङ्ख्येयभागाधिकं संयमस्थानं वक्तव्यम्, इदं द्वितीयं सङ्ख्येय-भागाधिकं संयमस्थानम्; अनेनैव क्रमेण तृतीयम्, यावत् सङ्ख्येयभागाधिकानि संयमस्थानानि कण्डकमात्राणि भवन्ति तावद् वाच्यम् । तत उक्तक्रमेण भूयोऽपि सङ्ख्येयभागाधिकसंयमस्थान-प्रसङ्गे सङ्ख्येयगुणाधिकमेकं संयमस्थानं वक्तव्यम्, ततः पुनरपि मूलादारभ्य यावन्ति संयम-20 स्थानानि प्रागतिक्रान्तानि तावन्ति भूयोऽपि वक्तव्यानि, ततः पुनरप्येकं सङ्ख्येयगुणाधिकं संयमस्थानं वक्तव्यम्; ततो भूयोऽपि मूलादारभ्य तावन्ति संयमस्थानानि तथैव वक्तव्यानि, ततः पुनरप्येकं सङ्ख्येयगुणाधिकं संयमस्थानम्; असून्यप्येवं सङ्ख्येयगुणाधिकानि संयमस्थानानि तावद् वक्तव्यानि यावत् कण्डकमात्राणि भवन्ति । तत उक्तक्रमेण पुनरपि सङ्ख्येयगुणाधिकसंयम-स्थानप्रसङ्गे सङ्ख्येयगुणाधिकं संयमस्थानं वक्तव्यम्, ततः पुनरपि मूलादारभ्य यावन्ति संयम-25 स्थानानि प्रागतिक्रान्तानि तावन्ति तेनैव क्रमेण भूयोऽपि वक्तव्यानि, ततः पुनरप्येकमसङ्ख्येय-गुणाधिकं संयमस्थानं वक्तव्यम्; ततो भूयोऽपि मूलादारभ्य तावन्ति संयमस्थानानि तथैव वक्तव्यानि, ततः पुनरप्येकमसङ्ख्येयगुणाधिकं संयमस्थानं वक्तव्यम्; अमूनि चैवमसङ्ख्येयगुणा-धिकसंयमस्थानानि तावद् वक्तव्यानि यावत् कण्डकप्रमाणानि भवन्ति । ततः पूर्वपरिपाठ्या पुनरप्यसङ्ख्येयगुणाधिकसंयमस्थानप्रसङ्गे अनन्तगुणाधिकं संयमस्थानं वक्तव्यम्, ततो भूयोऽपि 30 मूलादारभ्य यावन्ति संयमस्थानानि प्रागतिक्रान्तानि तावन्ति तथैव क्रमेण भूयोऽपि वक्तव्यानि, ततः पुनरप्येकमनन्तगुणाधिकं संयमस्थानं वक्तव्यम्; ततो भूयोऽपि मूलादारभ्य तावन्ति

छद्मस्थमपि स्वगुरुप्रभृतिकं वन्दते 'अरहाः' केवली । कियन्तं कालम् ? इत्याह—यावदसौ 'अणामिन्नोऽस्मि' केवलितया अनभिज्ञानो भवति तावद् 'एतां' व्यवहारनयवत्वलक्षणां धर्मनां जानन् छद्मस्थमपि वन्दते इति ॥ ४५०७ ॥ कथं पुनरसौ केवलितया ज्ञायते ? इत्याह—

केवलिणा वा कहिए, अवंदमाणो व केवलिं अन्नं ।

४

वागरणपुञ्चकहिए, देवयपूयासु व गुणंति ॥ ४५०८ ॥

अन्येन केनापि केवलिना 'कथिते' 'अयं केवली जातः' इत्याख्याते सति, अवन्दमानो वा केवलिनमन्यं केवलितया ज्ञायते । व्याकरणपूर्वं वा—अतिशयिज्ञानगम्यार्थकथनपुरःसरं तेनैव केवलिना स्वयमेव कथिते सति, 'दैवतपूजासु वा' यथासन्निहितदेवैः क्रियमाणां महिमां दृष्ट्वा गुरुप्रभृतयस्तं केवलिनं विदन्ति ॥ ४५०८ ॥ अथ श्रेणिप्ररूपणमाह—

10

अविभागपलिच्छेया, ठाणंतर कंडए य लुट्टाणा ।

हिट्टा पज्जवसाणे, बुद्धी अप्पावहुं जीवा ॥ ४५०९ ॥

आलाव गणण विरहियमविरहियं फासणापरूवणया ।

गणणपय सेटिअवहार भाग अप्पावहुं समया ॥ ४५१० ॥

अविभागपरिच्छेदप्ररूपणा स्थानान्तरप्ररूपणा कण्डकप्ररूपणा षट्स्थानप्ररूपणा अधः-

15 प्ररूपणा पर्यवसानप्ररूपणा वृद्धिप्ररूपणा अल्पबहुत्वप्ररूपणा जीवप्ररूपणा चेति ॥ ४५०९ ॥

जीवप्ररूपणायां चामूनि प्रतिद्वाराणि, तद्यथा—

आलोपप्ररूपणा गणनाप्ररूपणा विरहितप्ररूपणा अविरहितप्ररूपणा स्पर्शनाप्ररूपणा गणनापदप्ररूपणा श्रेष्ठ्यपहारप्ररूपणा भागप्ररूपणा अल्पबहुत्वप्ररूपणा श्रमण(समय)प्ररूपणा चेति द्वारगाथाद्वयम् ॥ ४५१० ॥ तत्राविभागपरिच्छेदप्ररूपणां तावत् करोति—

20

अविभागपलिच्छेदो, चरित्तपज्जव-पएस-परमाणू ।

परमाणुस्स परूवण, चउव्विहा भावओऽणंता ॥ ४५११ ॥

इह संयमस्थानं केवलिप्रज्ञाच्छेदनकेन छिद्यमानं निरंशतया यदा विभागं न यच्छति तदा-
ऽसावन्तिमो अंशो अविभागपरिच्छेद उच्यते, स चारित्रपर्यायश्चारित्रप्रदेशश्चारित्रपरमाणुर्वा
भण्यते । परमाणोश्च सामान्यतश्चतुर्विधा प्ररूपणा द्रव्य-क्षेत्र-काल भावमेदात् । द्रव्यत एकोऽ-
25 पुकः, क्षेत्रत आकाशप्रदेशः, कालतः समयः, भावतस्त्वेकगुणकालकादिः । अत एव वा
चारित्राविभागपरिच्छेदाः, ते च 'अनन्ताः' अनन्तानन्तकप्रमाणाः ॥ ४५११ ॥ तथा चाह—

ते किञ्चित्था पएसा, सच्चाणासस्स भग्गणा होइ ।

ते जत्तिथा पएसा, अविभाग तओ अणंतगुणा ॥ ४५१२ ॥

30 'ते' चारित्रस्य प्रदेशाः 'कियन्तः' किंप्रमाणा इति चिन्तायां निर्वचनमाह—सर्वस्य-
लोका-ऽलोकगतस्याकाशस्य मार्गणा भवति । यावन्तः किल 'ते' सर्वाकाशस्य प्रदेशाः 'ततः'
तेभ्यः सर्वाकाशप्रदेशेभ्यश्चारित्रस्य अविभागपरिच्छेदा अनन्तगुणाः सर्वजघन्येऽपि संयमस्थाने

प्रतिपत्तव्याः । एषा अविभागपरिच्छेदप्ररूपणा १ ।
सर्वजघन्यात् संयमस्थानाद् यद् द्वितीयं संयमस्थानं तत् तस्मादनन्तभागवृद्धम् । किमुक्तं

‘उपरि’ उपरितनेषु पर्यन्तवर्तिषु, उपलक्षणत्वाद् मध्यमेषु वा संयमस्थानेषु प्रतिपद्यते । तत्र योऽधस्तनेषु संयमस्थानेषु चारित्रश्रेणिं प्रतिपद्यते स नियमात् तेनैव भवग्रहणेन सिध्यति, यथा भरतश्चक्रवर्ती ॥ ४५१३ ॥

मञ्जे वा उवरिं वा, नियमा गमणं तु हिडिमं ठाणं ।

अंतोमुहुच बुद्धी, हाणी वि तहेव नायन्वा ॥ ४५१४ ॥

5

उः पुनः ‘मध्ये वा’ मध्यमेषु ‘उपरि वा’ उपरितनेषु संयमस्थानेषु चारित्रश्रेणिं प्रतिपद्यते तस्य नियमाद् ‘अधस्तनं’ सर्वजघन्यं संयमस्थानं यावद् गमनं भवति, ततोऽतो तेनाप्येन वा नवग्रहणेन सर्वाणि संयमस्थानानि स्पृष्ट्वा सिध्यति । या पुनरधस्तनसंयमस्थानेभ्य उपरितनसंयमस्थानारोहणलक्षणा वृद्धिः साऽन्तर्मुहूर्चनान्नं भवति । या चोपरितनसंयमस्थानेभ्योऽधस्तनसंयमस्थानेष्वरोहणरूपा हानिः साऽपि ‘तथैव’ अन्तर्मुहूर्चनान्नैव ज्ञातव्या ५-६ । एतेन वृद्धिद्वार-10 प्ररूपगाऽपि कृता ७ । सम्प्रति अल्पबहुत्वद्वारं प्ररूप्यते—तत्र सर्वस्त्वोक्तान्यनन्तगुणवृद्धानि स्थानानि, कण्डकमात्रत्वात् तेषाम् । तेभ्योऽसङ्ख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि असङ्ख्येयगुणानि, गुणकारश्चेह कण्डकप्रमाणो ज्ञातव्यः, एकैकस्थानान्तगुणवृद्धत्वं स्थानस्याधस्तात् प्रत्येकमसङ्ख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि कण्डकमात्राणि प्राप्यन्त इति कृत्वा; अनन्तगुणवृद्धस्थानकण्डकस्य चोपरि कण्डकमात्राप्यसङ्ख्येयगुणवृद्धानि प्राप्यन्ते, न त्वनन्तगुणवृद्धं स्थानम्, तेनोपरिष्ठादेकस्य 15 कण्डकसाधिकस्य प्रक्षेपः । तेभ्योऽप्यसङ्ख्येयगुणवृद्धेभ्यः स्थानेभ्यः सङ्ख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि असङ्ख्येयगुणानि, तेभ्योऽपि सङ्ख्येयभागाधिकानि स्थानान्यसङ्ख्येयगुणानि, तेभ्योऽपि असङ्ख्येयभागाधिकानि स्थानान्यसङ्ख्येयगुणानि, तेभ्योऽप्यनन्तभागवृद्धानि स्थानानि असङ्ख्येयगुणानि । गुणकारश्च सर्वत्रापि कण्डकानुपरि चैककण्डकप्रक्षेपः । प्ररूपितमल्पबहुत्वद्वारम् ८ । जीषपदप्रतिबद्धानां त्वालाप-गणनादीनां द्वाराणां प्ररूपणा मम्प्रदायाभावाद् न 20 क्रियते ९ ॥ ४५१४ ॥ अथ प्रस्तुतयोजनां कुर्वन्नाह—

सेदीठाणठिपाणं, किङ्कमं बाहिरे न कायव्वं ।

पासत्यादी चउरो, तत्थ वि आणादिणो दोसा ॥ ४५१५ ॥

अनन्तरोक्तायाः श्रेणैः सन्वन्धिषु संयमस्थानेषु स्थितानां साधूनां कृतिकर्म कर्तव्यम्, ये तु श्रेणैर्बाह्येण न कर्तव्यम् । के पुनस्ते ? इत्याह—पार्श्वस्यादयश्चत्वारः । तत्र पार्श्वस्या-उव-25 सन्न-कुशीलं-संसक्त-ययाच्छन्दाः पञ्चाप्येको नेदः, कायिक-प्राथिक-नामाक-सम्प्रसारका द्वितीयः, अन्यतीर्थिकास्तृतीयः, गृहस्याश्चतुर्थः एते चत्वारोऽपि श्रेणिबाह्या मन्तव्याः । ‘तत्रापि’ एतेषां कृतिकर्मकरोऽपि, न केवलमभ्युत्थाने इत्यपिशब्दार्थः, आज्ञादयो दोषाः प्राप्यक्षिप्तं च प्राग् यथाऽभ्युत्थाने पार्श्वस्या-अन्यतीर्थिकादिविषयं वर्णितं तथैव वक्तव्यम् ॥ ४५१५ ॥ शिष्यः पृच्छति—

30

लिंणेण निग्गतो जो, पागडलिंणं धरेइ जो समणो ।

किध होइ णिग्गतो चि य, दिइंतो सक्करुइहिं ॥ ४५१६ ॥

‘लिंणेन’ रजोहरणादिना यो मुक्तः स संयमश्रेण्य निर्गन् प्रनीयते, यन्मु श्रमणः प्रकट-

संयमस्थानानि तथैव वक्तव्यानि, ततः पुनरप्येकमनन्तगुणाधिकं संयमस्थानं वक्तव्यम्; एवमनन्तगुणाधिकानि तावद् वक्तव्यानि यावत् कण्डकमात्राणि भवन्ति । ततो भूयोऽपि तेषामुपरि पञ्चवृद्ध्यात्मकानि संयमस्थानानि मूलादारभ्य तथैव वक्तव्यानि, यत् पुनरनन्तगुणवृद्धिस्थानं तच्च प्राप्यते, षट्स्थानस्य परिसमाप्तत्वात् । इत्थंभूतान्यसङ्ख्येयानि कण्डकानि समुदितानि षट्स्थानकं भवति । तस्माच्च प्रथमषट्स्थानकादूर्ध्वमुक्तकमेणैव द्वितीयं षट्स्थानकमुत्तिष्ठति, एवमेव च तृतीयम्, एवं षट्स्थानकान्यपि तावद् वाच्यानि यावदसङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणानि भवन्ति । उक्तं च—

छट्पाणगभवसाणे, अन्नं छट्पाणयं पुणो अन्नं ।

एवमसंखा लोगा, छट्पाणार्णं मुण्येयवा ॥ [पञ्चसं० गा० ४४४]

10 इत्थंभूतानि चासङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणानि षट्स्थानकानि संयमश्रेणिरुच्यते । तथा चोक्तम्—

छट्पाणा उ असंखा, संजमसेढी मुण्येयवा ॥ [पिण्डनि० भा० गा० २९]

तदेवं कृता अविभागपरिच्छेद-स्थानान्तर-कण्डक-षट्स्थानकानां प्ररूपणा ४ । साम्प्रतमधः-स्थानप्ररूपणा क्रियते—

15 प्रथमादसङ्ख्येयभागवृद्धात् स्थानादधः कियन्ति संयमस्थानान्यनन्तभागवृद्धानि ? उच्यते—कण्डकमात्राणि । तथा प्रथमात् सङ्ख्येयभागवृद्धात् स्थानादधः कियन्ति असङ्ख्येयभागवृद्धानि स्थानानि ? उच्यते—कण्डकमात्राणि । एवमुत्तरोत्तरस्थानादधोऽध आनन्तर्येण तावद् मार्गणा कर्त्तव्या यावत् प्रथमादनन्तगुणवृद्धात् स्थानादधः कियन्ति असङ्ख्येयगुणवृद्धानि ? उच्यते—कण्डकमात्राणि । इदानीमेकान्तरिता मार्गणा क्रियते—तत्र प्रथमात् सङ्ख्येयभागवृद्धात्

20 स्थानादधः कियन्त्यनन्तभागवृद्धानि स्थानानि ? उच्यते—कण्डकवर्गः कण्डकं च । तथा प्रथमात् सङ्ख्येयगुणवृद्धात् स्थानादधः कियन्ति असङ्ख्येयभागवृद्धानि स्थानानि ? उच्यते—कण्डकवर्गः कण्डकं च । [तथा प्रथमादसङ्ख्येयगुणवृद्धात् स्थानादधः कियन्ति सङ्ख्येयभागवृद्धानि स्थानानि ? उच्यते—कण्डकवर्गः कण्डकं च ।] तथा प्रथमादनन्तगुणवृद्धात् स्थानादधः कियन्ति सङ्ख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि ? उच्यते—कण्डकवर्गः कण्डकं च । एवमुक्त-

25 प्रकारेण व्यन्तरिता व्यन्तरिता चतुरन्तरिता च मार्गणा स्वधिया परिभावेनीया ।

अथ पर्यवसानद्वारम्—तत्रानन्तगुणवृद्धकण्डकादुपरि पञ्चवृद्ध्यात्मकानि सर्वाणि स्थानानि गत्वा पुनरनन्तगुणवृद्धं स्थानं न प्राप्यते, षट्स्थानस्य परिसमाप्तत्वात् । ततस्तदेव सर्वान्तिर्गं स्थानं षट्स्थानकस्य पर्यवसानम् ॥ ४५१२ ॥

अथ भाष्यकारः प्रकारान्तरेणाधः-पर्यवसानद्वारयोर्युगपत् प्ररूपणमाह—

30 एयं चरित्तसेदिं, पडिवज्जइ हिट्ठ कोइ उवरिं वा ।

जो हिट्ठा पडिवज्जइ, सिज्जइ नियमा जहा भरहो ॥ ४५१३ ॥

एतां चारित्रश्रेणिं कश्चिद् जीवः 'अधस्ताद्' जघन्यसंयमस्थानेषु प्रतिपद्यते, कश्चित् पुनः

इत्यादिमानसिकतापं धर्तुं ग्रीलमस्येत्यनुतापी, न तथा अननुतापी । कथमेतद् ज्ञायते ? इत्याह—‘न चैव विकटयति’ गुरुणां पुरतः स्वदोषं न प्रकाशयति, विकटयति वा परं तस्य ‘शोधि’ प्रायश्चित्तं गुरुप्रदत्तं नैव करोति, ‘न च’ नैव अशुद्धाहारग्रहणाद् विरमति । एवं कुर्वन् ‘कालतः’ क्रियताऽपि कालेन चारित्रात् परिभ्रश्येत् । यस्तु मूलगुणान् विराधयति स सद्यः परिभ्रश्यति ॥ ४५२० ॥ अमुमेवार्थं सविशेषमाह—

मूलगुण उत्तरगुणे, मूलगुणेहि तु पागडो होइ ।

उत्तरगुणपडिसेवी, संचयऽवोच्छेदतो भस्से ॥ ४५२१ ॥

इह प्रतिसेवको द्विधा—मूलगुणप्रतिसेवक उत्तरगुणप्रतिसेवकश्च । तत्र मूलगुणप्रतिसेवायां वर्तमानः प्रकट एव प्रतीयते यथा चारित्रात् परिभ्रश्यति । उत्तरगुणप्रतिसेवी तु सञ्चयेन—बहुपराधमूलकेन योऽशुद्धाहारग्रहणादेरव्यवच्छेदः—परिणामस्यानुपरमस्ततः ‘भ्रश्येत्’ चारि-10
त्रात् परिभ्रंशमाप्नुयात् ॥ ४५२१ ॥ अत्रैवार्थे दृष्टान्तमाह—

अंतो भयणा वार्हि, तु निग्गते तत्थ मरुगदिङ्गतो ।

संकर सरिसव सगडे, मंडव वत्थेण दिङ्गतो ॥ ४५२२ ॥

इह सम्बन्धानुलोग्यतः प्रथममुत्तरार्धं व्याख्यायते—

सङ्करः—तृणादिकचवरः तद्दृष्टान्तो यथा—आरामो सारणीय पाइज्जइ । ताए वहुंतीए 15
एगं तणं सयं लग्गं तं न अवणीयं, अन्नं लग्गं तं पि न अवणीयं, एवं बहूहि लग्गंतेहिं तत्थ तेण आश्रयेण चिकवल्लुधलीए संचओ जाओ । तेणं संचयेणं तं पाणियं रुद्धं अन्नओ गंतुं पयट्ठं, ताहे सो आरामो सुक्को । एवमभिक्षणमभिक्षणं उत्तरगुणपडिसेवाए अवराहसंचओ भवइ, तेण संजमजलं पवहमाणं निरुज्झइ, तओ चारित्तारामो सुक्कइ ॥

सर्पपशकट-मण्डपदृष्टान्तो यथा—शकटे मण्डपे वा काप्येकः सर्पपः प्रक्षिप्तः स तत्र 20
मातः, अन्यः प्रक्षिप्तः सोऽपि मातः, एवं प्रक्षिप्यमाणैः सर्पैर्भविष्यति स सर्पपो यस्तं शकटं मण्डपं वा भनक्ति । एवं चारित्रेऽप्यशुद्धाहारग्रहणादिरेकोऽपराधः प्रक्षिप्तः स तत्रावस्थितिं कृतवान्, द्वितीयः प्रक्षिप्तः सोऽप्यवस्थितः, एवमपरापरैरुत्तरगुणापराधैः प्रक्षिप्यमाणैर्भविष्यति स उत्तरगुणापराधो येन चारित्रं सर्वथा भङ्गमुपगच्छति ॥

अथ वस्तुदृष्टान्तो भाव्यते—वस्त्रे कचिदेकस्तैलविन्दुः कथमपि लग्नः स न शोषितः, 25
तदाश्रयेण रेणुपुद्गला अप्यवतस्थिरे, एवमन्यत्राप्यवकाशे तैलविन्दुर्लग्नः सोऽपि न शोषितः, एवमन्यान्यैस्तैलविन्दुभिर्लग्नद्विरप्यशोध्यमानैः सर्वमपि तद् वस्त्रं मलिनीभूतम् । एवं चारित्र-
वत्समप्यपरापरैरुत्तरगुणापराधैरुपलिप्यमानमचिरादेव मलिनीभवतीति ॥

तदेवमुत्तरगुणप्रतिसेवी कालेन चारित्रात् परिभ्रश्यतीति स्थितम् । अथ कृतिकर्मविषयं विशेषं विमणिपुराह—“अंतो भयणा” इत्यादि पूर्वार्धम् । यः संयमश्रेणेः ‘अन्तः’ मध्ये 30
स्थितस्तस्य कृतिकर्मकरणे भजना, सा चाग्रे दर्शयिष्यते । यस्तु श्रेणैर्वहिर्निगतस्तस्य कृति-
कर्म न कर्तव्यम् । तथा च मरुकः—ब्राह्मणस्तस्य दृष्टान्तोऽत्र भवति ॥ ४५२२ ॥

१ °ष्टान्तः क्रियते ॥ ४५२२ ॥ पङ्क्तौ का० विना ॥

मेघ लिङ्गं धारयति स कथं 'मिर्गतः' श्रेणिबाह्यो भवति ?, श्रमणलिङ्गस्योपलभ्यमानत्वाद् न भवतीति भावः । अत्र सूरिराह—दृष्टान्तः शर्कराकुटाम्ब्यामत्र क्रियते—

जहा कस्सइ रजो दो षडया सकरामरिया । ते अजया मुदं दाऊण दोण्हं पुरिसाणं समप्पिया भणिता य, जहा—सारक्खइ, जया भग्गिज्जइ तथा दिज्जाह ॥ ४५१९ ॥

ततः किमभूत् ? इत्याह—

दाउं हिड्ढा छारं, सच्चो कंटियाहि वेडित्ता ।

सकवाडमणावाधे, पालेति तिसंझमिक्खंतो ॥ ४५१७ ॥

तयोरेकः पुरुषस्तं राज्ञा समर्पितं घटं गृहीत्वा तस्याधः क्षारं दत्त्वा यथा कीटिका नागच्छे-
श्रुतिरिति भावः, ततः सर्वतः कण्टिकाभिस्तं वेष्टयित्वा 'सकपाटे' कपाटपिधानयुक्तेऽनावाधे
10 प्रदेशे स्थापयित्वा त्रिसन्ध्यमीक्षमाणः सम्यक् पालयति ॥ ४५१७ ॥

द्वितीयः पुनः किं कृतवान् ? इत्याह—

मुदं अविद्वंतीहिं कीडियाहिं स चालणी चेव ।

जज्जरितो कालेणं, पमायकुडए निवे दंडो ॥ ४५१८ ॥

द्वितीयः पुरुषस्तं घटं कीटिकानगरस्यादूरे स्थापयित्वा मध्यमं मध्येनावलोकेत, ततः शर्करा-
15 गन्धाम्राणतः समायताभिः कीटिकामिर्मुद्रामविद्वन्तीभिः 'सः' घटोऽधस्तात् कालेन जर्जरितः
कृतः, शर्करा सर्वाऽपि भक्षिता । अन्यदा राज्ञा तौ पुरुषौ घटं याचितौ, ततो द्वाभ्यामप्यानीय
दर्शितयोर्घटयोः "पमायकुडए" सि येन कुटरक्षणे प्रमादः कृतस्तस्य नृपेण दण्डः कृतः ।
उपलक्षणमिदम्, तेन यस्तं सम्यक् पालितवान् तस्य विपुला पूजा विदधे । एष दृष्टान्तः,
अयमर्थोपनयः—राजस्थानीया गुरवः, पुरुषस्थानीयाः साधवः, शर्करास्थानीयं चारित्र्यम्,
20 घटस्थानीय आत्मा, मुद्रास्थानीयं रजोहरणम्, कीटिकास्थानीयान्यपराधपदानि, दण्डस्थानीया
दुर्गतिप्राप्तिः, पूजास्थानीया स्वर्गादिसुखपरम्पराप्राप्तिः ॥ ४५१८ ॥

तथा चामुमेवोपनयं लेशतो भाष्यकारोऽप्याह—

निवसरिसो आयरितो, लिंगं मुदा उ सकरा चरणं ।

पुरिसा य होंति साहू, चरित्तदोसा मुयिगाओ ॥ ४५१९ ॥

25 गतार्था । नवरं 'मुयिङ्गाः' कीटिकाः । यथा तस्य प्रसक्तपुरुषस्य मुद्रासद्भावेऽप्यधः-
प्रविशन्तीभिः कीटिकामिर्घटं विमज्ज्य शर्करा विनाशिता, एवं साधोरपि प्रमादिनो रजोहरण-
मुद्रासद्भावेऽप्यपराधपदैरात्मनि जर्जरिते शर्करातुल्यं चारित्र्यं कालेन वा सद्यो वा विनाशमा-
विशति ॥ ४५१९ ॥ तत्र कालेन यथा विनश्यति तथा दर्शयति—

एसणदोसे सीयइ, अणाणुतावी ण चेव वियडेइ ।

30 णेव य करेइ सोधिं, ण त विरमति कालतो भस्से ॥ ४५२० ॥

एषणादोषेषु सीदति, तदोषदुष्टं भक्त-पानं गृह्णातीत्यर्थः । एवं कुर्वन्नापि पश्चात्तापं करिष्यति
इत्याह—'अननुतापी' पुरःकर्मादिदोषदुष्टाहारग्रहणाद् अनु—पश्चात् तप्तुं—'हा । दुष्टु कृतं मया'

कुणमाणो वि य कडणं, कृतकरणो णेव दोसमग्नेति ।

अपेण वहुं इच्छइ, विसुद्धआलंणो समणो ॥ ४५२६ ॥

“कडणं” कृतकर्म कुर्वणोऽपि ‘कृतकरणः’ पुलको नैव स्वप्नमपि दोषम् ‘अग्नेति’ प्राप्नोति । कुतः ? इत्याह—यतोऽसौ श्रमणो विशुद्धालम्बनः सन् अल्पेन संयमव्ययेन वहुं संयमलभमिच्छति ॥ ४५२६ ॥ अमुमेवार्थं समर्थयन्नाह—

5

संजमहेउं अजतत्तणं पि ण हु दोसकारणं विति ।

पायण वोच्छेयं वा, समाहिकारो वणादीणं ॥ ४५२७ ॥

प्रावचनिकादेः प्राणव्यपरोपणाद्युपद्रवरक्षणेन यः संयमस्तद्धेतोः—तन्निमित्तं पुलकादेरयतत्वं मपि ‘नहि’ नैव दोषकारकं ब्रुवते । यथा ‘समाधिकारः’ वैद्यो ब्रणादीनां यत् तथाविधवैषध-प्रलेपनेन पाचनं यच्च शस्तादिना विच्छेदनं यद् वा ‘व्यवच्छेदं’ लङ्घनं कारयति तत् तदानीं १८ पीडाकरमपि परिणामसुन्दरमिति कृत्वा न-सदोषम् एवमिदमपीति ॥ ४५२७ ॥

अथ परत्याभिप्रायमागच्छमान आह—

तत्थ भवे जति एवं, अण्णं अण्णेण रक्खए भिक्खू ।

अस्संजया वि एवं, अन्नं अण्णेण रक्खंति ॥ ४५२८ ॥

‘तत्र’ इत्यनन्तरोक्तेऽर्थेऽभिहिते सति भवेत् परत्याभिप्राय इति वाक्यशेषः—यथेवं १९ ‘भिक्खू’ पुलकादिः ‘अन्यन्’ आचार्यादिकम् ‘अन्येन’ स्कन्धाचारादिना कृत्वा रक्षति, एकस्य विनाशेनापरं पालयतीति भावः, तत एवम् ‘असंयताः’ गृहस्था अप्यन्यमन्येन रक्षन्त्येव, अतो न कश्चिदसंयतानां संयतानां च प्रतिविशेषः ॥ ४५२८ ॥

एवं परेणोक्ते स्मरिताह—

न हु ते संजमहेउं, पालिति असंजता अजतभावे ।

20

अच्छित्ति-संजमट्ठा, पालिति जती जतिजणं तु ॥ ४५२९ ॥

‘नहि’ नैव ‘ते’ असंयताः ‘अयतभावव्यवस्थितान्’ गृहस्थान् संयमहेतोः पालयन्ति, किन्तु स्वात्मनो जीविकादिनिमित्तम् । ये तु यतयस्ते या तीर्थस्थाव्यवच्छित्तिर्यश्च तेषां रक्ष्यमाणानामालनश्चान्योऽन्योपकारद्वारेण संयमस्तदर्थं यतिजनं पालयन्ति । तुशब्दो विशेषणार्थः, एष विशेषः साधूनां गृहस्थानां चेति ॥ ४५२९ ॥ किञ्च—

25

कुणइ वयं धणहेउं, धणस्सं धणितो उ आगमं णाउं ।

इय संजमस्स वि वतो, तस्सेवऽट्ठा ण दोसाय ॥ ४५३० ॥

यथा धनिको वाणिज्यं कुर्वन् ‘आगमं’ लाभं ज्ञात्वा ‘धनहेतोः’ द्रव्योपार्जनार्थं शुल्क-कर्म-करवृत्ति-भाटकादिप्रदानेन धनस्य व्ययं करोति, “इय” एवं पुलकादेर्मूलगुणप्रतिसेवनां कुर्वन्त्य यः कोऽपि संयमस्तद्व्ययः सः ‘तस्यैव’ संयमत्पार्थाय विधीयमानो न दोषाय 30 रक्षयते, ततः पुष्टालम्बनसहितो मूलगुणप्रतिसेव्यपि शुद्ध इति स्तितम् ॥ ४५३० ॥

१ ‘स्स वणि’ मा० लभा० । एतदनुसारेणैव स० टीका, इत्यत्र टिप्पणी २ ॥ २ ‘था वणिग् वणिग्’ स० ॥

तमेव दर्शयति—

पक्षणकुले वसंतो, सउणीपारो वि गरहिओ होइ ।

इय गरहिया सुविहिया, मज्झि वसंता कुशीलाणं ॥ ४५२३ ॥

पक्षणकुलं—मातङ्गगृहं तत्र वसन् 'शकुनीपारगोऽपि' द्विजो गर्हितो भवति । शकुनी-
४ शब्देन चतुर्दश विद्यास्थानानि गृह्यन्ते, तानि चामुनि—

अज्ञानि वेदाश्चत्वारो, भीमांसा न्यायविस्तरः ।

पुराणं धर्मशास्त्रं च, स्थानान्याहुश्चतुर्दश ॥

तत्राज्ञानि षट्—शिक्षा व्याकरणं कल्पः छन्दो निरुक्तिर्ज्योतिषमिति ।

'इय' एवं 'सुविहिताः' साधवः 'कुशीलानां' पार्श्वस्थादीनां मध्ये वसन्तो गर्हिता
१० भवन्ति, अतो न तेषु वस्तव्यं न वा कृतिकर्मादि विधेयम् ॥ ४५२३ ॥

ननु च 'पार्श्वस्थादीनां कृतिकर्म न कर्तव्यम्' इति सबद्धिरभिहितम् तत्र पार्श्वस्थादीनां
लक्षणं कचिदप्रपिण्डभोजित्वादि स्वल्पदोषरूपं कचित्तु स्त्रीसेवादि महादोषरूपमावश्यकादि-
शालेष्वभिधीयते तदत्र वयं तत्त्वं न जानीमहे कस्य कर्तव्यं कृतिकर्म ? कस्य वा न ? इत्या-
शङ्कावकाशमवलोक्य विषयविभागमुपदर्शयति—

१५ संकिन्नवराहपदे, अणाणुतावी अ होइ अवरद्धे ।

उत्तरगुणपडिसेवी, आलंबणवज्जिओ वज्जो ॥ ४५२४ ॥

इह यो मूलगुणप्रतिसेवी स नियमादचारित्रीति कृत्वा स्फुटमेवावन्दनीय इति न तद्वि-
चारणा; परं य उत्तरगुणविषयैर्बहुभिरपराधपदैः सङ्कीर्णः—शबलीकृतचारित्रः, अपरं च 'अप-
राद्धे' अशुद्धाहारग्रहणादावपराधे कृतेऽपि 'अननुतापी' 'हा । दुधु कृतम्' इत्यादि पश्चात्तापं
२० न करोति, निःशङ्को निर्देयश्च प्रवर्तत इत्यर्थः । एवंविध उत्तरगुणप्रतिसेवी यदि आलम्बनेन-
ज्ञान-दर्शन-चारित्र्यरूपविशुद्धकारणेन वर्जितः, कारणमन्तरेण प्रतिसेवत इति भावः, तदाऽसौ
'वर्ज्यः' कृतिकर्मकरणे वर्जनीयः । शिष्यः प्राह—नन्वेवमर्थादापन्नम्—आलम्बनसहित उत्तर-
गुणप्रतिसेव्यपि बन्दीयः । सुरिराह—न केवलमुत्तरगुणप्रतिसेवी मूलगुणप्रतिसेव्य-आलम्बन-
सहितः पूज्यः ॥ ४५२४ ॥ कथम् ? इति चेद् उच्यते—

२५ हिट्टुण्णठितो वी, पावयणि-गणट्टया उ अधरे उ ।

कडजोगि जं निसेवइ, आदिणिगंडो व्व सो पुज्जो ॥ ४५२५ ॥

'अधस्तनस्थानेषु' अधन्यसंयमस्थानेषु स्थितोऽपि, मूलगुणप्रतिसेव्यपीति भावः, 'कृतयोगी'
गीतार्थः प्रावचनिकस्य—आचार्यस्य गणस्य च—गच्छस्य अनुग्रहार्थम् "अधरे" आत्यन्तिके
कारणे समुपस्थिते यद् निषेवते तत्रासौ संयमश्रेण्यामेव वर्तते इति कृत्वा पूज्यः । क इव ?
३० इत्याह—'आदिनिर्ग्रन्थ इव' इह पुलक-बकुल-कुशील-निर्ग्रन्थ-स्वातकाल्याः पञ्च निर्ग्रन्थाः,
तेषामादिभूतः पुलकः तद्वत्; तस्य खेतादृशी लब्धिर्यथा चक्रवर्त्तिस्कन्धावारमपि अभि-
वादनदौ कुलादिकार्ये स्तम्भीयाद् वा विनाशयेद् वा, न च प्रायश्चित्तमाप्नुयात् ॥ ४५२५ ॥

तथा चाह—

जना भक्त्या भवन्ति—गच्छप्रतिवद्ग्रन्थालन्दिका “आवन्न” चि आपन्नपरिहारिकाः प्रति-
माप्रतिपन्नाः सयत्यश्चेति । यदा सङ्घः कुलादिकार्यं कर्तुं न शक्नोति तत एतेऽपि कुर्वन्तीति ।
वन्दनकार्यं तु गच्छप्रतिवद्ग्रन्थालन्दिका यस्याचार्यस्य पार्श्वे सूत्रार्थग्रहणं कुर्वते तस्यावमस्यापि
कुर्वन्ति, शेषसाधूनां तु न कुर्वन्ति । आपन्नपरिहारिणां प्रतिमाप्रतिपन्नानां संयतीनां च
कृतिकर्म क्रियते वा न वा, तेऽपि कुर्वन्ति वा न वेति ॥ ४५३४ ॥ इदमेव सविशेषमाह—5

अतो वि होइ भयणा, ओमे आवण्ण संजतीओ य ।

चाहिं पि होइ भयणा, अतिशालगवायगे सीसा ॥ ४५३५ ॥

“अन्तरपि” श्रेणेरभ्यन्तरतः स्थितानामपि वन्दनकं प्रतीत्य भजना भवति । कथम् ?
इत्याह—“ओमि” चि योऽवमरालिकः स आलोचनादौ कार्यं वन्द्यते, अन्यदा तु नेति ।
“आवन्नि” चि आपन्नपरिहारिको न वन्द्यते, स पुनराचार्यान् वन्दते । “संजईल” चि संय-10
त्योऽपि उत्सर्गतो न वन्द्यन्ते, अपवादपदे तु यदि बहुश्रुता महत्तरा काचिदपूर्वश्रुतस्कन्धं
धारयति ततस्तस्याः सकाशात् तत्र ग्रहीतव्ये उद्देश-समुद्देशादिषु सा फेटावन्दनकेन वन्दनीया ।
न केवलमन्तः किन्तु श्रेणेरवैहिरपि स्थितानां कृतिकर्मणि भजना मन्तव्या, कारणे तेषामपि
कृतिकर्म विधेयमिति भावः । अथ न कुर्वन्ति ततो महान् दोषो भवति, यथा अजापालक-
वाचकमवन्दमाना अगीतार्थाः गिप्या दोषं प्राप्तवन्त इति वाक्यशेषः । अथवा “सीस” चि 15
संविमविहाराद् लिङ्गाद्वा परिच्युतं स्वगुरुं रहसि शीर्षेण प्रणम्य वक्तव्यम्—भगवन् । युष्माभिः
परित्यक्ताः सन्तः साम्प्रतमनाथा वयम्, अतः कुरुतोद्यमं भूयश्चरणकरणानुपालनायामिति
॥ ४५३५ ॥ अथ “ओमे आवण्ण संजईओ” चि गाथावयवं विवृणोति—

आलोयण-सुत्तट्ठा, खामण ओमे य संजतीसुं च ।

आवण्णो कज्जकज्जं, करेइ ण य वंदती अगुरुं ॥ ४५३६ ॥

20

आलोचनानिमित्तं सूत्रार्थग्रहणार्थं चावमस्यापि वन्दनकं दातव्यम् । क्षामणके तु स एव
रताधिकानां वन्दनकं दद्यात् । संयतीनामप्यालोचना-सूत्रार्थनिमित्तं कृतिकर्म कर्त्तव्यम् । यः
पुनरापन्नपरिहारिकः सः “कार्यकार्यं” कुलकार्यादि करोति । “अगुरुं” ति गुरुं मुत्त्वा न
कमपि साधुं वन्दते । उपलक्षणमिदम्, तेन न चासौ केनापि साधुना वन्द्यते ॥ ४५३६ ॥

अथ अजापालकदृष्टान्तमाह—

25

पेसविचा पचंतं, गीतासति खिचपेहग अगीया ।

पेहियखिचा पुच्छंति वायगं कत्थ रण्णे चि ॥ ४५३७ ॥

ओसकंते दडुं, संकच्छेती उ वातगो कुविओ ।

पल्लिवति कहण रुंभण, गुरु आगम वंदणं सेहा ॥ ४५३८ ॥

केनचिदाचार्येण गीतार्थाभावेऽगीतार्थाः साधवः प्रत्यन्तप्रहयां क्षेत्रप्रत्युपेक्षकाः प्रेषिताः । 30
तत्र च अष्टव्रत एको वाचको राजकुले यत्कृतप्रमाणः परिवसति । ते च प्रत्युपेक्षितक्षेत्राः
साधवत्वं वाचकं लोकस्य समीपे पृच्छन्ति—कुत्रासौ तिष्ठति ? । लोकेनोक्तम्—वरण्ये । तत-

१ “द्वारिक-प्रतिमाप्रतिपन्नसाधु-संयतीनां तु कृति” भा० ॥

अथापुष्टालम्बनो निरालम्बनो वा प्रतिसेवते ततः संसारोपनिपातमासादयति, तथा चात्र दृष्टान्तमाह—

तुच्छमवलम्बमानो, पडति शिरालम्बनो य दुग्गाम्मि ।

सालम्ब-निरालम्बे, अह दिड्ढतो णिसेवते ॥ ४५३१ ॥

५ इहालम्बनं द्रव्य-भावमेदाद् द्विधा । तत्र गर्त्तादौ पतद्भिर्यद् द्रव्यमालम्ब्यते तद् द्रव्यालम्बनम् । तच्च द्विधा—पुष्टमपुष्टं च । अपुष्टं—दुर्बलं कुश-वस्त्रकान्दि, पुष्टं—बलिष्ठं तथाविधकठोरवह्न्यादि । एवं भावालम्बनमपि पुष्टा-ऽपुष्टमेदाद् द्विधा । पुष्टं तीर्थान्यवच्छित्ति-ग्रन्थाध्ययनादि, अपुष्टं शठतया स्वमतिमात्रोत्प्रेक्षितमालम्बनमात्रम् । ततश्च द्रव्यालम्बनं 'तुच्छम्' अपुष्टमवलम्बमानो निरालम्बनो वा यथा 'दुग्गे' गर्त्तादौ पतति, यस्तु पुष्टालम्बनमवलम्बते स 10 सुखेनैवात्मानं गर्त्तादौ पतन्तं धारयति, एवं साधोरपि मूलगुणाद्यपराधान् निषेवमाणस्य सालम्ब-निरालम्बविषयः 'अथ' अयं दृष्टान्तो मन्तव्यः । किमुक्तं भवति ?—यो निरालम्बनोऽपुष्टालम्बनो वा प्रतिसेवते स आत्मानं संसारगर्त्तायां पतन्तं न सन्धारयितुं शक्नोति, यस्तु पुष्टालम्बनः स तदवष्टम्भादेव संसारगर्त्ता सुखेनैवातिलङ्घयति । यत एवमतः पुष्टालम्बनवर्जितः कृतिकर्मणि वर्जनीय इति ॥ ४५३१ ॥ अथ श्रेणिस्थानस्थिता अपि ये कृतिकर्मणि नियमेन

15 भजनया वा न व्यवह्रियन्ते तान् प्रतिपादयति—

सेढीठाणे सीमा, कजे चत्तारि बाहिरा होंति ।

सेढीठाणे दुयमेययाएँ चत्तारि भइयव्वा ॥ ४५३२ ॥

श्रेणिस्थानं सीमास्थानमित्यनर्थान्तरम्, तत्र वर्तमाना अपि 'चत्वारो जनाः' प्रत्येकबुद्धादयो वक्ष्यमाणाः कार्ये बाधा भवन्ति । इह कार्ये द्विधा—वन्दनकार्ये कार्यकार्यं च । तत्र वन्दनकार्ये 20 द्विधा—अभ्युत्थानं कृतिकर्म च । कार्यकार्यं कुलकार्यादिमेदादनेकविधम्, कार्यम्—अवश्य-कर्तव्यरूपं यत् कार्यं तत् कार्यकार्यमिति व्युत्पत्तेः । एतद् द्विविधमपि प्रत्येकबुद्धादयो न कुर्वन्तीति भावः । तथा श्रेणिस्थाने वर्तमाना अपि गच्छप्रतिबद्धयथालन्दिकादयश्चत्वारो जनाः 'दुयमेदयाएँ' सि द्विक्रमेदम् अनन्तरोक्तकार्यद्वयविधानमङ्गीकृत्य भक्तव्याः, तत्र व्यवह्रियन्ते वा न वेति भावः ॥ ४५३२ ॥ इदमेव स्फुटतरमाह—

25 पत्तेयबुद्ध जिणकप्पिया य सुद्धपरिहारऽहालंदे । [ओ. नि. १२६]

एए चउरो दुगमेदयाएँ कजेसु बाहिरमा ॥ ४५३३ ॥

प्रत्येकबुद्धा जिनकल्पिकाः शुद्धपरिहारिणो अप्रतिबद्धयथालन्दिकाश्च, एते चत्वारो जना द्विक्रमेदान्तर्गतेषु कृतिकर्म-कुलकार्यादिषु कार्येषु बाधा भवन्ति, न तद्विषयं व्यवहारपथमव- 30 तरन्तीति भावः ॥ ४५३३ ॥

गच्छम्मि णियमकजं, कजे चत्तारि होंति भइयव्वा ।

30 गच्छपडिचद्ध आवण्ण पडिम तह संजतीतो य ॥ ४५३४ ॥

गच्छे नियमाद्-अवश्यन्तया कर्तव्यं यत् कार्यं-कुल-गण-सङ्घविषयं तत्र कार्ये चत्वारो

१ णो यथालन्दिकाश्चाप्रतिबद्धाः, एते भा० ॥

कुशलं गणाधिपतिना 'एवं' वक्ष्यमाणप्रकारेण सुखशीलानां-पार्श्वस्थादीनां गवेषणा कार्यं ॥ ४५४२ ॥ तत्र येषु स्थानेषु कर्तव्या तानि दर्शयति—

ब्राह्मि आगमणपहे, उज्जाणे देउले सभाए वा ।

रच्छ उवस्सय बहिया, अंतो जयणा इमा होइ ॥ ४५४३ ॥

यत्र ते ग्राम-नगरादौ तिष्ठन्ति तस्य बहिः स्थितो यदा तान् पश्यति तदा निरावाधवार्त्ता ५ गवेषयति । यदा वा ते भिक्षाचर्यादौ तत्रागच्छन्ति तदा तेषामागमनपथे स्थित्वा गवेषणं करोति । एवमुद्याने दृष्टानाम्, चैत्यवन्दननिमित्तं गतेर्देवकुले वा समवसरणे वा दृष्टानाम्, रथ्यायां वा भिक्षामटतामभिसुखामनने मिलितानां वार्त्ता गवेषणीया । कदाचित् ते पार्श्वस्था-द्वयो ब्रवीरन्—अस्माकं प्रतिश्रयं कदाऽपि नागच्छत; ततस्तदनुवृत्त्या तेषां प्रतिश्रयमपि गत्वा तत्रोपाश्रयस्य बहिः स्थित्वा सर्वमपि निरावाधतादिकं गवेषयितव्यम् । अथ गाढतरं निर्वन्धं ते 10 कुर्वन्ति तत उपाश्रयस्य 'अन्तः' अभ्यन्तरतोऽपि प्रविश्य गवेषयतां साधूनाम् 'इयं' वक्ष्य-माणा पुरुषविशेषवन्दनविषया यतना भवति ॥ ४५४३ ॥ पुरुषविशेषं तावदाह—

मुक्तधुरा संपागडअक्किचे चरण-करणपरिहीणे । [आव.नि. ११२६]

लिगावसेसमिचे, जं कीरइ तारिसं वोच्छं ॥ ४५४४ ॥

धूः—संयमधुरा सा मुक्ता—परित्यक्ता येन स मुक्तधुरः, सम्प्रकटानि—प्रवचनोपधातनिरपेक्ष-15 तया समस्तजनप्रत्यक्षाणि अकृत्यानि—मूलोत्तरगुणप्रतिसेवनारूपाणि यस्य स सम्प्रकटाकृत्यः, अत एव चरणेन—त्रतादिना करणेन च—पिण्डविशुद्ध्यादिना परिहीनः, एतादृशे 'लिङ्गावशेष-मात्रे' केवलद्रव्यलिङ्गयुक्ते 'यद्' यादृशं वन्दनं क्रियते तादृशमहं वक्ष्ये ॥ ४५४४ ॥

चायाए नमोकारो, हत्थुस्सेहो य सीसनमणं च । [आव.नि. ४३७२]

संपुच्छणऽच्छणं छोभवंदणं वंदणं वा वि ॥ ४५४५ ॥

20

बहिरागमनपथादिषु दृष्टस्य पार्श्वस्थादिर्वाचा, नमस्कारः क्रियते, 'वन्दामहे भवन्तं वयम्' इत्येवमुच्चार्यत इत्यर्थः । अथासौ विशिष्टतर उग्रतरस्वभावो वा ततो वाचा नमस्कृत्य 'हस्तो-त्सेधम्' अज्जलिं कुर्यात् । ततोऽपि विशिष्टतरेऽत्युग्रस्वभावे वा द्वावपि बाह्वनमस्कार-हस्तोत्सेधौ कृत्वा तृतीयं शिरःप्रणामं करोति । एवमुत्तरोत्तरविशेषकरणे पुरुष-कार्यभेदः प्राक्तनोपचारानु-वृत्तिश्च द्रष्टव्या । "संपुच्छणं" ति पुरतः स्थित्वा भक्तिमिव दर्शयता शरीरवार्त्तायाः सूत्र-25 च्छणं कर्त्तव्यम्, कुशलं भवतां वर्त्तत इति । "अच्छणं" ति शरीरवार्त्तां प्रश्रयित्वा क्षणमात्रं पर्युपासमम् । अथवा पुरुषविशेषं ज्ञात्वा तदीयं प्रतिश्रयमपि गत्वा छोभवन्दनं सम्पूर्णं वा वन्दनं दातव्यम् ॥ ४५४५ ॥ अथ किमर्थं प्रथमतो वाचैव नमस्कारः क्रियते ? कारणाभावे वा किमिति मूलत एव कृतिकर्म न क्रियते ? इत्याशङ्कवाह—

जइ नाम सूइओ मि, चि वज्जितो वा वि परिहरति कोयी ।

30

इति वि हु सुहसीलजणो, परिहज्जो अणुमती मा सा ॥ ४५४६ ॥

यदि नाम कश्चिन् पार्श्वस्थादिर्वाह्ननमस्कारमात्रकरणेन अहो ! 'मूचिनः' तिरस्कृतोऽहमनुना भः।गन्धरेणेति, पर्यथा कृतिकर्माकरणेन वा 'वज्जित.' परित्यक्तोऽहममीभिरिति परामवं

स्तेऽपि तत्र गताः, तं चाजारक्षणप्रवृत्तं अष्टव्रतं दृष्ट्वा 'अष्टवृत्त्योऽयम्' इति विस्मयागीतार्थत्वेन शनैः शनैरवप्स्यन्ति । तौश्च तथा दृष्ट्वा वाचकस्य शङ्का—किमेतेऽपसर्पन्ति ? इति, नूनं मां अष्टव्रतं ज्ञात्वा । ततः शङ्काच्छेदी स वाचकः कुपितः सन् पल्लीपतेः कथयित्वा तेषाम-गीतार्थानां "रुम्भणं" गुप्तौ प्रक्षेपणं कृतवान् । ततस्तदन्वेषणार्थं गुरुणां तत्रागमनम् । ते च ८ तं वाचकं वन्दित्वा 'शिक्षकाः' अगीतार्था एते इत्याद्युक्त्वा स्वशिष्यान् मोचितवन्तः । एवं श्रेणिबाह्यानामपि वन्दनकं कर्तव्यम् ॥ ४५३७ ॥ ४५३८ ॥

अथ "सीस" चि पदं प्रकारान्तरेण व्याचष्टे—

अहवा लिंग-विहाराओं पञ्चुयं पणिवयतु सीसेणं ।

भणति रहे पंजलिओ, उज्जम मंते ! तव-गुणेहिं ॥ ४५३९ ॥

- 10 अथवा लिङ्गाद् वा संविग्रविहाराद् वा प्रच्युतं स्वगुरुं रहसि शीर्षेण प्रणिपत्य 'प्राञ्जलिकः' रचिताञ्जलिपुटो भणति—भन्दन् । प्रसादं विधाय उद्यच्छ तपो-गुणेषु, अनशनादौ तपः-कर्मणि मूलगुणोत्तरगुणेषु च प्रयत्नं कुर्विति भावः । एवमादिके कारणे श्रेणिबाह्यानामपि 'कृतिकर्म' वन्दनकं कर्तव्यम् ॥ ४५३९ ॥ अथ न करोति तत इदं प्रायश्चित्तम्—

उप्यन्न कारणमिमं, कितिकम्मं जो न कज्ज दुविहं पि ।

- 15 पासत्थादीयाणं, उग्धाया तस्स चत्तारि ॥ ४५४० ॥

उत्पन्ने वक्ष्यमाणे कारणे यः कृतिकर्म 'द्विविधमपि' अभ्युत्थान-वन्दनकरूपं पार्श्वस्थादीनां न कुर्यात् तस्य चत्वार उद्घाता मासा भवन्ति, चतुर्लघुकमित्यर्थः ॥ ४५४० ॥ शिष्यः प्राह—

दुविहे किइक्कम्ममिमं, वाउलिया मो णिरुद्धुद्धीया ।

आतिपडिसेहितमिमं, उवरिं आरोवणा गुविला ॥ ४५४१ ॥

- 20 एवं 'द्विविधे' अभ्युत्थान-वन्दनलक्षणे कृतिकर्मणि पूर्वं प्रतिषिध्य पश्चादनुज्ञाते सति 'व्याकुलिताः' आकुलीभूता वयम्, अत एव निरुद्धा-संशयकोडीकृता बुद्धिर्येषां ते निरुद्ध-बुद्धिकाः सञ्जाता वयम् । कुतः ? इत्याह—आदौ—प्रथमं प्रतिषिद्धं—'द्विविधमपि कृतिकर्म न वर्तते पार्श्वस्थादीनां कर्तुम्' आरोपणा च महती तत् कुर्वतो निर्दिष्टाः, "उवरिं" ति इदानीं पुनस्तेषां वन्दनकमप्रयच्छतो या चतुर्लघुकारण्या आरोपणा प्रतिपाद्यते सा 'गुपिला' गम्भीरा, २४ नास्या भावार्थं वयमवबुध्यामहे इति भावः ॥ ४५४१ ॥

सूरिराह—उत्सर्गतो न कल्पते पार्श्वस्थादीन् वन्दितुम्, परम्—

गच्छपरिरक्खणट्ठा, अणागतं आउवायकुसलेण ।

एवं गणाधिवतिणा, सुहसीलगवेसणा कज्जा ॥ ४५४२ ॥

- अवम-राजद्विष्टादिषु स्थानत्वे वा यदशन-मानाद्युपग्रहकरणेन गच्छस्य परिपालनं तदर्थम् 30 'अनागतम्' अवमादिकारणे अनुत्पन्न एव 'आयोपायकुसलेण' आयो नाम-पार्श्वस्थादेः पार्श्वद् निःप्रत्यूहसंयमपालनादिको लभः उपायो नाम-तथा कथमपि करोति यथा तेषां वन्दनकमददान एव शरीरवार्त्ता गवेयवति; न च तथा क्रियमाणे तेषामप्रीतिकमुपजायते प्रत्युत स्वचेतसि ते चिन्तयन्ति—अहो ! एते स्वयं तपस्विनोऽपि एवमस्मात् स्निहन्ति; तत एतयोरायोपाययोः

परिद्वारे से सुविहितों, परिस्रगनो साहती व वेग्गं ।

माणी दारुणभावो, णिसंस पुरिसाधमो पुरिसो ॥ ४५५१ ॥

लोगपगतो निवे वा, अहवण रायादिदिक्खितो होजा ।

खित्तं विहमादि अभावियं व कालो यऽणाकालो ॥ ४५५२ ॥

“से” तस्य पार्श्वस्थादेर्यः परिवारः सः ‘सुविहितः’ विहितानुष्ठानयुक्तो वर्तते । ‘पर्षदि ५ गतो वा’ सभायामुपविष्टः ‘वैराग्यम्’ इति कारणे कार्योपचारात् संसारवैराग्यजनकं धर्मं स कथयति चेन प्रभूताः प्राणिनः संसारविरक्तचेतसः सञ्जायन्ते । तथा कश्चित् पार्श्वस्थादिः स्वभावादेव ‘मानो’ साहङ्कारः तथा ‘दारुणभावः’ रौद्राध्यवसायः ‘नृगंसो नाम’ क्रूरकर्मा अवन्ध्यमानो बन्ध-बन्धादिकं कारयतीत्यर्थः, अत एव पुरुषाणां मध्येऽधमः पुरुषाधमः एतादृशः पुरुष इह गृह्यते ॥ ४५५१ ॥ 10

यद्वा ‘लोकप्रकृतः’ बहुलोकसम्मतः, ‘नृपप्रकृतो वा’ धर्मकथादिलब्धिसम्पन्नतया राज-बहुमतः, “अहवण” चि अथवा राजादिदीक्षितोऽसौ शैलकाचार्यादिवद्, एवंविधः पुरुष इह प्रतिपद्यः । क्षेत्रं नाम विहादिकमभावितं वा । विहं-कान्तारम्, आदिगन्दात् प्रत्यनी-काद्युपद्रवयुक्तम्, तत्र वर्तमानानां साधूनामसावुपग्रहं करोति । ‘अभावितं नाम’ संविग्रसाधु-विषयश्रद्धाविकलम्, पार्श्वस्थादिभावितमित्यर्थः, तत्र तेषामनुवृत्तिं निदधानैः स्थातव्यम् । 15 कालश्च “अणागालो” दुष्काल उच्यते, तत्र साधूनां वर्त्तापनं करोति । एवं परिवारादीनि कारणानि विज्ञाय कृतिकर्म विधेयम् ॥ ४५५२ ॥ आगमग्रहणेन च द्वारगाथायां दर्शन-ज्ञाना-दिको भावः सूचितः, अतस्तमङ्गीकृत्य विधिमाह—

दंसण-नाण-चरित्तं, तव-विणयं जत्थ जत्तियं जाणे ।

जिणपन्नं भत्तीइ पूयए तं तहिं भावं ॥ ४५५३ ॥ 20

दर्शनं च-निःशङ्कितादिगुणोपेतं सम्यक्त्वं ज्ञानं च-आचारादि श्रुतं चारित्रं च-मूलोत्तर-गुणानुपालनात्मकं दर्शन-ज्ञान-चारित्रम्, द्वन्द्वैकत्रयद्वयः । एवं तपश्च-अनशनादि विनयश्च-अभ्युत्थानादिः तपो-विनयम् । एतद् दर्शनादि ‘यत्र’ पार्श्वस्थादौ पुरुषे ‘यावद्’ यत्परिमाणं स्वल्पं बहु वा जानीयात् तत्र तमेव भावं जिनप्रज्ञप्तं स्वचेतसि व्यवस्थाप्य तावत्यैव ‘भक्त्या’ कृतिकर्मादिलक्षणया पूजयेत् ॥ ४५५३ ॥ 25

॥ कृत्तिकर्मप्रकृतं समाप्तम् ॥

मन्यमानः सुखशीलविहारितां परिहरति । “इय” एवंविधमपि कारणमवलम्ब्य परिहार्यः कृतिकर्मणि सुखशीलजनः, न केवलं पूर्वोक्तं दोषजालमाश्रित्येति शब्दार्थः । अपि च तस्य कृतिकर्मणि विधीयमाने तदीयायाः सावयवक्रियाया अप्यनुमतिः कृता भवति, अतः सा मा भूदिति बुद्ध्याऽपि न वन्दनीयोऽसौ ॥ ४५४६ ॥ किञ्च—

५ लोए वेदे समए, दिट्ठो दंडो अकजकारीणं । [आव.नि. १६०५]
दम्मंति दारुणा वि हु, दंडेण जहावराहेण ॥ ४५४७ ॥

‘लोके’ लोकाचारे ‘वेदे’ समस्तदर्शनेनां सिद्धान्ते ‘समये’ राजनीतिशास्त्रे ‘अकार्यकारिणां’ चौरिकाद्यपराधविधायिनां ‘दण्डः’ असम्भाष्यता-शलाका-निर्यहणादिलक्षणः प्रयुज्यमानो हृष्टः । कुतः पुनरसौ प्रयुज्यते ? इत्याह—‘दारुणाः’ रौद्रास्तेऽपि ‘यथापराधेन’ अपराधानुरूपेण १० दण्डेन दीयमानेन ‘दम्यन्ते’ वशीक्रियन्ते । अत इहापि मूलगुणाद्यपराधकारिणां कृतिकर्मवर्जनादिको दण्डः प्रयुज्यते । एतच्च कारणाभावमङ्गीकृत्योक्तम्, कारणे तु बाह्यनमस्कारादिकं वन्दनकर्पयन्तं सर्वमपि कर्तव्यम् ॥ ४५४७ ॥ यत आह—

वायाए कम्मणा वा, तह चिट्ठति जह ण होति से मञ्जुं ।

पस्सति जतो अवायं, तदभावे दूरतो वजे ॥ ४५४८ ॥

१६ ‘यतः’ पार्श्वस्थादेः सकाशात् कृतिकर्मण्यविधीयमाने ‘अपायं’ संयमा-ऽऽत्मविराधनादिकं पश्यति तं प्रति ‘वाचा’ मधुरसम्भाषणादिना ‘कर्मणा’ शिरःप्रणामक्रियया तथा चेष्टते यथा तस्य ‘मन्युः’ स्वरूपमप्यप्रीतिकं न भवति । अथावन्दनेऽपि संयमोपातादिप्रायो न भवति ततस्तस्य—अपायस्याभावे दूरतस्तं सुखशीलजनं वर्जयेत्, एष विषयविभागः कृतिकर्मकरणा-ऽकरणयोरिति भावः ॥ ४५४८ ॥ न पुनस्तेषां वन्दने कारणानीत्याह—

२० एताइं अकुब्बंतो, जहारिहं अरिहदेसिए मग्गे ।

ण भवति पवयणमत्ती, अभत्तिमंतादिया दोसा ॥ ४५४९ ॥

‘एतानि’ बाह्यनमस्कारादीनि पार्श्वस्थादीनां ‘यथाऽहं’ यथायोग्यमहंद्देशिते मार्गे स्थितः सन् कषायोत्कटतया यो न करोति तेन प्रवचने भक्तिः कृता न भवति, किन्तु अमक्तिमत्त्वादयो दोषा भवन्ति; तत्राऽऽज्ञाभङ्गेन भगवताममक्तिमत्त्वं भवति, आदिशब्दात् स्वार्थपरिभ्रंशः

२५ चारिक-हेरिकाद्यभ्याख्यानप्राप्तिः बन्धनादयश्च दोषा भवन्ति ॥ ४५४९ ॥

कानि पुनस्तेषां वन्दने कारणानि ? इत्याह—

परिवार परिस पुरिसं, खित्तं कालं च आगमं नाउं ।

कारणजाते जाते, जहारिहं जस्स कायव्वं ॥ ४५५० ॥

परिवारं पर्वदं पुरुषं क्षेत्रं कालं च आगमं ज्ञात्वा तथा कारणानि—कुल-गणादिप्रयोजनानि ३० तेषां जातं—प्रकारः कारणजातं तत्र ‘जाते’ उत्पन्ने सति ‘यथाहं’ यस्य पुरुषस्य यद् वाचिकं कायिकं वा वन्दनमनुकूलं तस्य तत् कर्तव्यम् ॥ ४५५० ॥

अथ परिवारादीनि पदानि व्याचष्टे—

१ किञ्च—परिवार भा० ॥

एतस्मिन् द्विविधेऽपि भिक्षावर्धे निर्गतस्य स्थानादि कर्तुं न कल्पते ॥ ४५५५ ॥

कुङ्कुमं भिक्षीणं, निवेसणं गिहं तद्देव रच्छाणं ।

ठायांतमाणं लहुमां, तत्थ वि आणादिणो दोसा ॥ ४५५६ ॥

द्वयोः कुङ्कुमयोन्तरे, “भिक्षीण” चि श्रुतित-पतितस्याभिनवक्रियमाणस्य वा गृहस्य भिक्षौ, ‘निवेसने वा’ त्रिप्रभृतीनां गृहाणामाभोगे, “गिहि” चि गृहपाश्वर्णे, ‘स्थाय्या’ प्रतीतायाम्; ५ एतेषु स्थानेषु तिष्ठतश्चतुर्लघुकाः, तत्राप्याज्ञादयो दोषा मन्तव्याः, तन्निमित्तं प्रायश्चित्तं पृथग् भवतीति भावः ॥ ४५५६ ॥ तथा—

खरए खरिया सुण्हा, ण्डे वट्टम्भुरे व संकिज्जा ।

खण्णे अगणिकाए, दारे वति संकणा तिरिए ॥ ४५५७ ॥

‘खरकः’ दासः ‘खरिका’ दासी ‘खुषा’ वधूः ‘वृत्तखुरः’ तुरङ्गमः, एतेषु नष्टेषु साधुः 10 शङ्क्येत—यः श्रमणकः कल्पेऽत्र गृहान्तरे उपविष्ट आसीत् तेन हृतं भविष्यति, द्वारे वा श्रमणेनोद्घाटिते स्तेनः प्रविश्य हृतवानिति । “खन्नि” चि खत्रं केनचित् खातम् दत्तमित्यर्थः, अग्निकायो वा केनापि दत्तो भवेत्, द्वारेण वा प्रविश्य घृतिं वा छित्त्वा केनापि सुवर्णादिकम- पहृतं स्यात्, तिर्यग्योनीयो वा गो-महिषीप्रभृतिको हृतो भवेत्, तत्रापि शङ्काया ग्रहणा 15 ऽऽकर्षणादयो दोषाः । यत एवमतो गृहान्तरे न स्यातन्यम् ॥ ४५५७ ॥

अथ सूत्रोक्तं द्वितीयपदं भावयति—

उच्छुद्धसरीरे वा, दुब्बलं तवसोसिते व जो होज्जं ।

थेरे जुण्ण-महल्ले, वीसंभणवेस हतसंके ॥ ४५५८ ॥

उच्छुद्धं—रोगाघ्रातं शरीरं यस्य स उच्छुद्धशरीरः, वाग्वद उत्तरापेक्षया विकल्पार्थे, ‘दुर्बलः’ अधुनोत्थितग्लानः, ‘तपःशोषितो वा’ विकृष्टतपोनिष्ठसदेहो यो भवेत्, यो वा 20 स्वविरः ‘जीर्णः’ षष्टिवर्षातिक्रान्तजन्मपर्यायः सोऽपि यदि ‘महान्’ सर्वेभ्योऽपि वृद्धतरः; एते विश्रामग्रहणार्थं गृहान्तरे तिष्ठेयुः । इह च व्याधितादय उत्सर्गतो भिक्षाटनं न कार्यन्ते, परम् आत्मलब्धिकादिकारणापेक्षया भिक्षामटतां प्रकृतसूत्रावतारो मन्तव्यः । स च व्याधितादिः ‘विश्रम्भणवेसः’ संविश्रम्भणधारी ‘हतशङ्कश्च’ हास्यादिविकारविकलतया असम्भावनीयव्यलीक- शङ्कः सन् तत्र स्थानादीनि पदानि कुर्यात् ॥ ४५५८ ॥

25

अहवा ओसहहेउं, संखडि संघाडए व वासासु ।

वाघाए वा तत्थ उ, जयणाए कप्पती ठातुं ॥ ४५५९ ॥

सूत्रोक्तस्तावदपवादो दर्शितः, अथार्थतः प्रकारान्तरेणाप्युच्यते इत्यथवागवदार्थः । औपधहेतोर्दीतारं गृहेऽस्वाधीनं प्रतीक्षते, सङ्खड्यां वा यावद् वेला भवति, सङ्घाटकसाधुर्वा यावद् भक्त-यानभृतं भाजनं वसतौ विमुच्य समागच्छति, वर्षासु वा गृहं प्रविष्टानां वर्षं 30 निपतेत्, वधू-वरावागमनेन वा स्थाय्यां व्याघातो भवेत् तावत् तत्रैव गृहान्तरे ‘यतनया’ वक्ष्यमाणया स्यात् कल्पते । एषं द्वारगाथासमासार्थः ॥ ४५५९ ॥

१ ०५ सङ्घाटगाथासमासार्थः ॥ ४५५९ ॥ अथेनामेव प्रतिपदं विवृणोति—पीसंति भा० ॥

अन्तरगृहस्थानादिप्रकृतम्

सूत्रम्—

नो कप्पति निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा अंतरगि-
हंसि चिट्ठित्तए वा निसीयत्तए वा जाव काउस्सग्गं
5 वा ठाणं ठाइत्तए । अह पुण एवं जाणिज्जा—वाहिए
जराजुण्णे तवस्सी दुब्बले किलंते मुच्छिज्ज वा
पवडिज्ज वा, एवं से कप्पइ अंतरगिहंसि चिट्ठित्तए
वा जाव ठाणं ठाइत्तए १९ ॥

अस्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

10

राशिणिओ य अहिगतो, स चावि थेरो अणंतरे सुत्ते ।

तस्संतराणि कप्पति चिट्ठणादीणि संबंधो ॥ ४५५४ ॥

वस्त्रपरिभाजनघ्ननादारभ्य पूर्वसूत्रेषु 'रालिकोऽधिकृतः' रत्नाधिकस्याधिकारोऽनुवर्तते ।
'स चापि' रालिकः कृत्तिकर्मघ्ननादनन्तरस्मिन् सूत्रे शय्यासंस्कारविषये 'स्थविरः' षष्ठिवर्षपर्याय
उक्तः । उपलक्षणमिदम्, तेन ग्लानस्तपस्वी च यः पूर्वं रालिकतया व्याख्यातः सोऽप्यत्राधि-
15 क्रियते । 'तस्य च' स्थविरादेः 'आन्तराणि' गृहद्वयान्तरालभावीनि स्थानादीनि कर्तुं कल्पन्ते,
न शेषस्य तरुणादेः समर्थशरीरस्येत्येतदत्र सूत्रे प्रतिपाद्यते ॥ ४५५४ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा 'अन्तर-
गृहे' गृहस्य गृहयोर्वा अन्तराले, राजदन्तादित्वाद् आर्षत्वाद् वा अन्तरशब्दस्य पूर्वनिपातः,
स्थातुं वा निषत्तुं वा; यावत्स्तरणात् त्वग्वर्चयितुं वा निद्रायितुं वा प्रचलायितुं वा, अशनं वा पानं
20 वा स्वादिभं वा स्वादिभं वा [आहारं] आहर्तुम्, उच्चारं वा प्रश्रवणं वा खेलं वा सिद्धानं
वा परिष्ठापयितुम्, स्वाध्यायं वा कर्तुम्, ध्यानं वा ध्यातुम्, "काउस्सग्गं" ति कायोत्सर्ग-
लक्षणं वा स्थानं 'स्थातुं' कर्तुम् । सूत्रेणैवापवादं दर्शयति—अथ पुनरेवं जानीयात् "वाहिए"
इत्यादि 'व्याधितः' ग्लानः 'जराजीर्णः' स्थविरः 'तपस्वी' क्षपकः 'दुर्बलः' ग्लानत्वादधुनैवो-
त्थितोऽसमर्थशरीरः, एतेषां मध्यादन्यतमस्तपसा भिक्षापर्यटनेन वा 'क्लान्तः' परिश्रान्तः सन्
25 मूर्च्छेद्वा प्रपतेद्वा; एवं कारणमुद्दिश्य कल्पते अन्तरगृहे स्थातुं वा यावत् कायोत्सर्गं वा कर्तु-
मिति सूत्रार्थः ॥ अथ भाष्यविस्तरः—

सम्भावमसम्भावे, दुण्ह गिहाणंतरे तु सम्भावे ।

पास पुरोहड अंगण, मज्झमि य होतऽसम्भावं ॥ ४५५५ ॥

गृहान्तरं द्विधा—सद्भावतोऽसद्भावतश्च । द्वयोर्गृहयोरेद् 'अन्तरं' मध्यं तत् सद्भावगृहा-
30 न्तरम् । यत्तु गृहस्य पार्श्वतः पुरोहडेऽङ्गणे गृहमध्ये वा तद् असद्भावगृहान्तरं भवति ।

आयाणगुत्ता विक्रहाविहीणा, अच्छण्ण छण्णे व ठिया व विट्ठा ।

अच्छंति ते संतमुहा णिविट्ठं, भजंति वा सेसपदे जहुत्ते ॥ ४५६४ ॥

आदानैः—इन्द्रियैर्गुणाः तथा विकथया—भक्तकथादिरूपया विशेषेण हस्तसंज्ञादेरपि परिहारेण हीनाः—त्यक्ताः तत्र गृहान्तरेऽच्छन्ने वा छन्ने वा प्रदेशे ऊर्ध्वस्थिता उपविष्टा वा ‘ते’ साधवः शान्तमुखा आसते । ‘निविड्य च’ उपविड्य शेषाण्यपि—स्वाध्यायविधानादीनि यथोक्तानि ५ पदानि यथायोगं भजन्ते, न च दोषमापद्यन्ते ॥ ४५६४ ॥ कथम् ? इति चेद् उच्यते—

धाणं च कालं च तहेव वत्थुं, आसज्ज जे दोसकरे तु ठाणे ।

ते चेव अण्णस्स अदोसवंते, भवंति रोगिस्स व ओसहाई ॥ ४५६५ ॥

‘स्थानं च’ स्त्री-पशु-पण्डकसंसक्तभूमागादि ‘कालं च’ ऋतुवद्वादिकं तथैव ‘वस्तु’ तरुण-नीरोगादिकं पुरुषद्वयमासाद्य यान्येकस्य गृहान्तरे स्थान-निषदनादीनि स्थानानि दोष-10 कारीणि भवन्ति तान्येवान्यस्य पूर्वोक्तविपरीतस्थान-काल-पुरुषवस्तुसाचिष्याद् अदोषवन्ति भवन्ति । रोगिण इवौषधानि—यथा किल यान्यौषधान्येकस्य पित्तरोगिणो दोषाय भवन्ति तान्येवापरस्य वातरोगिणो न कमपि दोषमुपजनयन्ति, एवमत्रापि भावनीयम् ॥ ४५६५ ॥

॥ अन्तरगृहस्थानादिप्रकृतं समाप्तम् ॥

अ न्त र गृ हा स्था ना दि प्र कृ त म्

15

सूत्रम्—

नो कप्पति निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा अंतरगि-
हंसि जाव चउगाहं वा पंचगाहं वा आइक्खित्तए
वा विभावित्तए वा किट्ठित्तए वा पवेइत्तए वा; न-
ऽन्नत्थ एगणाएण वा एगवागरणेण वा एगगाहाए
वा एगसिलोएण वा; से वि य ठिच्चा नो चेव णं
अट्ठिच्चा २० ॥

20

अस्य सम्बन्धमाह—

अहप्पसत्तो खलु एस अत्थो, जं रोगिमादीण कत्ता अणुण्णा ।

अण्णो वि मा भिक्खगतो करिज्जा, गाहोवदेसादि अतो तु सुचं ॥ ४५६६ ॥ 25

अतिप्रसक्तः खल्वेवोऽर्थः, यदनन्तरसूत्रे रोगिप्रभृतीनामन्तरगृहे स्थानादीनामनुज्ञा कृता । एवं हि तत्र स्थानादिपदानि कुर्वन् कश्चिद् धर्मकथामपि कुर्वीत, ततश्चातिप्रसक्तो भवति, अतोऽप्योऽपि भिक्षुगतो मा गाथोपदेशादिकं कार्षीदितिदं सूत्रमारभ्यते ॥ ४५६६ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा अन्तर-

अथैनामेव विवरीपुरौषध-सङ्खडिद्वारे व्याख्यानयति—

पीसन्ति ओसहाई, ओसहदाता व तत्थ असहीणो ।

संखडि असतीकालो, उड्डिते वा पडिच्छन्ति ॥ ४५६० ॥

ग्लानस्यौषधानि पेष्यन्ति, तत्र पेषणशिला प्रतिश्रये नेतुं न लभ्यते ततस्तेषामेवागारिणां
४ गृहान्तरे स्थित्वा तानि पिबन्ति । औषधमार्गणार्थं वा कस्यापि गृहं गताः, स चौषधदाता
तदानीं तत्रास्वाधीनः, अतस्तं प्रतीक्षमाणैः स्थातव्यम् । सङ्खडी च कापि वर्तते, तत्र च
'असत्कालः' अद्यापि देशकालो न भवति, गृहस्वामिना चोक्तम्—प्रतीक्षध्वं क्षणमेकं यावद्
वेला भवति, ततस्तस्मिन्नन्यस्मिन् वा गृहे प्रतीक्षणीयम्; अगारिणो वा तदानीं गृहाङ्गणमापूर्य
भोक्तुमुपविष्टाः सन्ति ततस्तान् उत्तिष्ठतः प्रतीक्षन्ते ॥ ४५६० ॥ सङ्खाटकद्वारमाह—

१० एगयर उभयओ वा, अलंभे आहच वा उभयलंभो ।

वसहिं जा गेएगो, ता इअरो चिड्डई दूरे ॥ ४५६१ ॥

'एकतरस्य' भक्तस्य वा पानकस्य वा उभयोर्वा 'अलभे' दुर्लभतायामित्यर्थः, "आहच"
कदाचिदुभयमपि प्रचुरतरं लब्धम्, तेन च भाजनमापूरितम्, ततः सङ्खाटकस्य मध्याद् यावदेकः
तद् भाजनं वसतिं नयति तावदितरः साधुरगारिणां दूरे भूत्वा तिष्ठति । एष चूर्ण्यभिप्रायः ।
१५ [विशेषचूर्ण्यभिप्रायः] पुनरयम्—भक्तस्य पानस्य वा उभयस्य वा दुर्लभस्य लाभः समुप-
स्थितः, मात्रकं च तस्मिन् दिने अनाभोगेन न गृहीतम् ततो यावदेको मात्रकं वसतेरानयति
तावदितरस्तत्र गृहिणां दूरे तिष्ठतीति ॥ ४५६१ ॥ वर्षाद्वारमाह—

चासासु व वासंते, अणुण्णवित्ताण तत्थऽणावाहे ।

अंतरगिहे गिहे वा, जयणाए दो वि चिड्ढंति ॥ ४५६२ ॥

२० वर्षासु वा कापि गृहे गतानां वर्षे वर्षति गृहस्वामिनमनुज्ञाय तत्रानावाधेऽवकाशेऽन्तरगृहे
वा गृहे वा 'द्वावपि' सङ्खाटकसाधू 'यतनया' विकथादिपरिहारेण तिष्ठतः ॥ ४५६२ ॥

प्रत्यनीकद्वारमाह—

पडिणीय णिवे एंते, तस्स व अंतेउरे गते फिडिए ।

बुग्गह णिव्वहणाती, वाघातो एवमादीसु ॥ ४५६३ ॥

२५ प्रत्यनीकं समागच्छन्तं दृष्ट्वा यावदसौ व्यतिव्रजति तावदेकान्ते निलीय तिष्ठन्ति । नृपो
वा सम्मुखमेति, तस्य वा नृपस्यान्तःपुरं 'गजो वा' हस्ती निर्गच्छति, ततो यावदसौ
स्फिटितो भवति तावत् तत्रैवासते । "बुग्गह" चि दण्डिकौ द्विजौ वा द्वौ परस्परं विग्रहं कुर्वन्तौ
समागच्छतः, "निव्वहणं" ति वधू-वरं तद् महता विच्छेदेन समायाति, आदिशब्देन गौष्ठिका
गीतं गायन्तः समायान्ति, एवमादिषु कारणेषु 'व्याघातः' तत्रैव प्रतीक्षणलक्षणो भवति
३० ॥ ४५६३ ॥ तत्र च तिष्ठतामियं यतना—

१ "सघाडए व ति—'एगतरं' अतं वा पाणं वा 'अलंभे' ति दुर्लभं तं च लब्धं, कदाचित् पठरलंभे
वा भरितं भाणं । वस० पच्छदं । दूरे गंतव्येत्यर्थः ॥" इति चूर्णिः ॥

२ "एगयर० गाहा ॥ 'एगतरं' अतं पाणं वा 'अलंभे' ति दुर्लभं तं च लब्धं, भक्तो य ण गहिओ, ताहे
मत्तगस्स आणणट्टाए एगो तत्थ अच्छइ जाव विइओ मत्तयं वेत्तुं एइ ॥" इति विशेषचूर्णिः ॥

“साधारणं” ति ‘साधारणं’ सर्वेषु मिलितेषु यद् मण्डल्यां भोजनं तन्निमित्तमितरे साधवस्तं प्रतीक्षमाणान्तिष्ठन्ति । “पडिणचि” चि तेन साधुना कश्चिद् ग्लानः ‘प्रतिज्ञप्तः’ अद्याहं भवतः प्रायोग्यमानेप्यामीति, तत्तत्तेन चेलाविलम्बेन यदसौ ग्लानः परितापादि प्राप्नोति तत्र चतुर्लघुकादि ‘चरमं’ पाराञ्चिकं यावत् प्रायश्चित्तमिति द्वारगाथासमासार्थः ॥ ४५६९ ॥

साम्प्रतमेनामेव व्याख्याति—

5

भग्गविभग्गा गाहा, भणिइहीणा व जा तुमे भणिता ।

अद्धं सें करेमि अहं, तुमं सें अद्धं पसाहेहि ॥ ४५७० ॥

साधुभिक्षां गतः स्वपाण्डित्यख्यापनार्थं गृहस्थं पठन्तं श्रुत्वा ब्रवीति—येयं त्वया गाथा भणिता सा भग्गविभग्गा भणितीहीना वा कृता, यद्वा अर्धं “से” तस्या गाथाया अहं करोमि अर्धं पुनस्त्वं प्रसाधय इत्येवमभिनवा गाथा क्रियते ॥ ४५७० ॥

10

पोत्थगपच्चयपदियं, किं रडसे रासहु न्व असिलायं ।

अकयमुह ! फलयमाणय, जा ते लिक्खंतु पंचग्गा ॥ ४५७१ ॥

पुस्तकप्रत्ययादेव भवता पठितं न गुरुमुखाद् अतः किमेतेन प्रयासेन ?, किं वा त्वमेवं रासभ इव “असिलायं” विस्वरमारटसि ?, यद्वा अकृतम्—अक्षरसंस्कारेणासंस्कृतं मुखं यस्या-सावकृतमुखस्तस्यामङ्गणं हे अकृतमुख ! पठितशिक्षित एव भवान् किमपि ज्ञास्यति, अतः 15 ‘फलकं’ पट्टिकामानय येन तव योग्यानि ‘पञ्चाग्राणि’ अक्षराणि लिख्यन्तामस्माभिः ॥ ४५७१ ॥

एवं भिक्षां पर्यटन् यदि विकथ्यते तत इदं प्रायश्चित्तम्—

लहुगादी लग्गुरुगा, तव-कालविसेसिया व चउलहुगा ।

अधिकरणमुत्तरुत्तर, एसण-संकाइ फिडियम्मि ॥ ४५७२ ॥

गाथायाम् अर्धीकारके च चतुर्लघु, पुस्तके चतुर्गुरु, अक्षरगिक्षणे षड्लघु, खररटने षड्-20 गुरु । अथवा तपः-कालविशेषिताश्चतुर्लघुकाः, तद्यथा—गाथा-5र्धीकारकयोस्तपः-कालाभ्यां लघुकाः, पुस्तके कालेन गुरुकाः, अक्षरेषु तपसा गुरुकाः, खररटने तपसा कालेन च गुरुकाः । ‘अधिकरणं च’ कलहस्तेन समं भवति, ‘उत्तरोत्तराः’ उक्तिप्रत्युक्तीः कुर्वाणस्य च तस्य भिक्षाया देशकालः स्फिटति, तस्मिन् स्फिटिते पर्यटनेपणायाः प्रेरणं कुर्यात्, अकालचारिणश्च शङ्का-दयो दोषा भवन्ति ॥ ४५७२ ॥

25

वामइति इय सो जाव तेण ता गहियभोयणा इयरे ।

अच्छंते अंतरायं, एमेव य जो पडिण्णत्तो ॥ ४५७३ ॥

यावदसौ तेन सममुत्तरप्रत्युत्तरिकां कुर्वन् ‘न्यामृद्नाति’ व्याक्षेपेण चेलां गमयति तावदितरे साधवो गृहीतभोजनाः सन्त आसते, ततोऽन्तरायदोषः । एवमेव च यो ग्लानः ‘प्रतिज्ञप्तः’ ‘त्वयोग्यं प्रायोग्यमद्य मया आनेतव्यम्’ इत्यभ्यर्थितः तस्मिन्नपि तावन्तं कालं बुभुक्षिते तिष्ठति 30 तस्य साधोरन्तरायं भवति ॥ ४५७३ ॥

कालाङ्कमदाणे, होइ गिलाणस्स रोगपरिवुही ।

गृहे यावत् चतुर्गाथं वा पञ्चगाथं वा आख्यातुं वा विभावयितुं वा कीर्त्तयितुं वा प्रवेदयितुं वा । एतदेवापवदन्नाह—“नऽन्नथ” इत्यादि, “न कल्पते” इति योऽयं निषेधः स एक ज्ञाताद्वा एकव्याकरणद्वा एकगाथाया वा एकल्लोकाद्वा अन्यत्र मन्तव्यः । सूत्रे च पञ्चम्याः स्थाने तृतीयानिर्देशः प्राकृतत्वात् । तदपि च एकज्ञातादिव्याख्यानं स्थित्वा कर्त्तव्यम्, नैव ५ ‘अस्थित्वा’ भिक्षां पर्यटतोपविष्टेन वा इति सूत्रार्थः ॥

अत्र विषमप्रदानि भाष्यकृद् विवृणोति—

संहियकङ्कणमादिवस्वर्णं तु पदच्छेदं मो विभागो उ ।

सुतत्थोकिद्विगुणा, पवेतणं तप्फलं जाणे ॥ ४५६७ ॥

इह संहितायाः—अस्वलितपदोच्चारणरूपाया यद् आकर्षणं तद् आख्यानमुच्यते; तच्चेदम्—

10 व्रत-समिति-कषायाणां, धारण-रक्षण-विनिग्रहाः सम्यक् ।

दण्डेभ्यश्चोपरमो, धर्मः पञ्चेन्द्रियदमश्च ॥

एवं भिक्षां गतो गृहस्थानां धर्मकथनार्थं संहिताकर्षणं करोति । यस्तु पदच्छेदः “प्रो” इति पादपूर्णे सः ‘विभागः’ विभावना भण्यते, यथा—व्रतानां धारणं समितीनां रक्षणं कषायाणां निग्रह इत्यादि । यत्तु सूत्रार्थकथनं सा उत्कीर्त्तना, सा चैयम्—व्रतानि—प्राणाति- 15 पातादिविरमणरूपाणि तेषां सम्यग्—अप्रमत्तेन धारणं कर्त्तव्यम्, समितयः—ईर्यासमित्यादयस्ता-सामेकाग्रचेतसा रक्षणं विधेयमित्यादि । तस्य—धर्मस्य यत् फलम्—ऐहिका-ऽऽमुष्मिकलभलक्षणं तत्परूपणं प्रवेदनं जानीयात्, यथा—भगवत्पणीतमसुं धर्ममनुतिष्ठत इहैव सुवनवन्दनीयता-यशःप्रवादादयो गुणा उपढौकन्ते, परत्र च स्वर्गा-ऽपवर्गसौख्यप्राप्तिर्भवतीति ॥ ४५६७ ॥

८ एवं श्लोकादेशाख्यानादिषु भिक्षां गतेन विधीयमानेषु दोषानाह—

20 एका वि ता महल्ली, किमंग पुण होंति पंच गाहाओ ।

साहणें लहुगा आणादिदोस ते चेविमे अण्णे ॥ ४५६८ ॥

एवं संहितादिविस्तरेण व्याख्यायमाना तावदेकाऽपि गाथा ‘महती’ महाप्रमाणा भवति, किमङ्ग पुनः पञ्च गाथाः ? । अतो यथेकामपि गाथां कथयति तदा चतुर्लघुका आज्ञादयश्च दोषाः, तथा तुरङ्गमादिहृत-नष्टशङ्कादयः ‘त एव’ अन्तरगृहोक्ता दोषा भवन्ति, ‘इमे च’ 25 वक्ष्यमाणा अन्ये दोषाः ॥ ४५६८ ॥ तानेवाह—

गाहा अद्धीकारग, पोत्थग खररड्ढणमक्खरा चेव ।

साहारण पडिणत्ते, गिलाण लहुगाइ जा चरिमं ॥ ४५६९ ॥

भिक्षां पर्यटन् कमप्यगारिणमशुद्धां गाथां पठन्तं श्रुत्वा ब्रवीति—विनाशितेयं त्वया गाथा, तथा “अद्धीकारग” चि गाथाया अर्धमहं करोमि अर्धं पुनस्त्वया कर्त्तव्यम्, “पोत्थग” चि 30 पुस्तकादेव भवता शास्त्रमधीतं न पुनर्युल्लुखात्, “खररड्ढणं” ति किमेवं खर इवारटनं क्रोषि ?, “अक्खरा चेव” चि अक्षराण्येव तावद् भवान् जानीते अतः पट्टिकामानय येनाहं भवन्तं तानि शिक्षयामि । इत्यादि ब्रुवाणो यावत् तत्र व्याक्षेपं करोति तावदिमे दोषाः—

अपि च नायमेकान्तो यदेकज्ञानवद्यतया दृष्टं तदन्यत्राप्यनवधमेव भवति, तथाहि—

चिरपाहुणतो भगिणिं, अवयासितो अदोसवं होति ।

तं चेव मज्झ सकखी, गरहिज्जइ अण्णाहिं काले ॥ ४५७९ ॥

चिरकालदायातः प्राधूर्णको भगिनीम् 'अवकाग्रमानः' सखेहमालिङ्गन् अदोषवान् भवति, तथा चात्र त्वमेव मम 'साक्षी' प्रमाणम्, साम्प्रतमेव भवता चिरप्रावूर्णकतया भगिनीपरिष्व- 5
ङ्गस्य कृतत्वादिति भावः । तामेव च भगिनीमन्यस्मिन् काले परिष्वजन् 'गर्हते' निन्द्यते, अत्रापि त्वमेव प्रमाणमिति ॥ ४५७९ ॥ तथा—

पादेहिं अधोतेहि वि, अकमित्ठुणं पि कीरती अच्चा ।

सीसेण वि संकिज्जति, स चेव चित्तीकया छिविउं ॥ ४५८० ॥

'अर्चा' प्रतिमा सा यावद् नाद्यापि प्रतिष्ठिता तावद्धैतैरपि पादैः 'आक्रम्य' उपरि चटि- 10
त्वाऽपि क्रियते । सैव प्रतिमा 'चित्तीकृता' चैत्यत्वेन व्यवस्थापिता शीर्षेणापि स्पर्धुं शक्न्यते, शिरसा स्पृगद्विरपि गङ्गा विधीयत इति भावः ॥ ४५८० ॥

केइ सररीरावयवा, देहत्था पूइया न उ विउत्ता ।

सोहिज्जंति वणमुहा, मलम्मि वूढे ण सव्वे तु ॥ ४५८१ ॥

केचित् शरीरावयवाः' दन्त-केग-नखादयो देहस्याः सन्तः 'पूजिताः' प्रशस्ता भवन्ति, न 15
पुनः 'विपुक्ताः' शरीरात् पृथग्भूताः । तथा 'व्रणमुखान्यपि' श्रोत्र-चक्षुः-पायुप्रभृतीनि मले
व्यूढे सति न सर्वाण्यपि ओध्यन्ते किन्तु कानिचिदेवेति ॥ ४५८१ ॥

जइ एगत्थुवलद्धं, सव्वत्थ वि एव मण्णसी मोहा ।

भूमीतो होति कणगं, किण्ण सुवण्णा पुणो भूमी ॥ ४५८२ ॥

यदि नाम एकत्र यद् उपलब्धं सर्वत्रापि तेन भवितव्यम् इत्येवं 'मोहाद्' अज्ञानाद् 20
मन्यसे, ततः कथय भूमीतः कनकमुत्पद्यमानं दृश्यते ततः सुवर्णात् पुनरपि किं न भूमि-
रूपयते? ॥ ४५८२ ॥

तम्हा उ अणेगंतो, ण दिट्ठमेगत्थ सव्वहिं होति ।

लोए भक्खमभक्खं, पिजमपिजं च दिट्ठाइं ॥ ४५८३ ॥

तस्माद् 'अनेकान्तः' अनियमोऽयम्, कीदृशः? इत्याह—नैकत्र दृष्टं सर्वत्रापि भवतीति । 25
तथा च लोके प्राण्यङ्गत्वे समानेऽप्योदन-पक्वान्नादिकं भक्ष्यं मांस-वसादिकमभक्ष्यम्, तक्र-जला-
दिकं पेयं मद्य-रुधिरादिकमपेयम्, इत्यादीनि पृथग् व्यवस्थान्तराणि दृष्टानि; तथाऽत्राप्युदक-
त्तारम्भादौ नन्तव्यानि ॥ ४५८३ ॥

गतमेकज्ञातम्, अथैकव्याकरणेन यथा धर्मोऽभिधीयते तथा दर्शयति—

जं इच्छसि अप्पणतो, जं च ण इच्छसि अप्पणतो ।

30

तं इच्छ परस्स वि या, एत्तियगं जिणसासणयं ॥ ४५८४ ॥

यद् 'आत्मनः' स्वर्गावत्य सुखादिकमिच्छसि यच्च दुःखादिकमात्मनो नेच्छसि तत्
'परस्सपि' आत्मव्यतिरिक्तत्वं जन्तोः इच्छ, आत्मवत् परमपि पश्येति भावः । 'एतावद्

परितावऽणगाढाती, लहुगाती जाव चरिमपदं ॥ ४५७४ ॥

कालातिक्रमेण च ग्लानस्य भक्त-पानदाने रोगपरिवृद्धिर्भवति । ततश्च यदसावनागाढपरि-
तापनादिकं प्राप्नोति तत्र चतुर्लघुकादि प्रायश्चित्तं यावत् कालगते 'चरिमपदं' पाराञ्चिकम् ।
द्वितीयपदे गोचरप्रविष्टोऽपि परेण पृष्ठः सन् कथयेत् ॥ ४५७४ ॥

० किं कारणम् ? इति चेद् उच्यते—

किं जाणंति वरागा, हलं जहिचाण जे उ पच्चइया ।

एवंविधो अवण्णो, मा होहिइ तेण कहयंति ॥ ४५७५ ॥

यदा परेण प्रशिता अपि न कथयन्ति तदा स चिन्तयति—किमेते वराका जानन्ति ये
हलं परित्यज्य प्रव्रजिताः ? । एवंविधोऽवर्णः प्रवचनस्य मा भूत् तेन कारणेन कथयन्ति
10 ॥ ४५७५ ॥ अथ "एगनाएण वा" इत्यादिसूत्रपदव्याचिख्यासयाऽऽह—

एगं नायं उदगं, वागरणमहिंसलक्खणो धम्मो ।

गाहाहिं सिलोगेहि व, समासतो तं पि ठिचाणं ॥ ४५७६ ॥

परप्रशितेन विवक्षितार्थसमर्थनार्थमेकं ज्ञातमभिधातव्यम्, तत्र च उदकदृष्टान्तो
भवति । 'व्याकरणं' निर्वचनम्, यथा—केनचिद् धर्मलक्षणं पृष्ठस्ततः प्रतिब्रूयात्—अहिंसा-
15 लक्षणो धर्म इति; अथवा गाथाभिः श्लोकैर्वा समासतो धर्मकथनं कर्तव्यम् । तदपि च स्थित्वा
नोपविष्टेन न वा भिक्षां हिण्डमानेनेति निर्युक्तिगाथासमासार्थः ॥ ४५७६ ॥

अथैनामेव विवृणोति—

नज्झ अपेण अस्थो, णायं दिट्ठं इति व एगदं ।

वागरणं पुण जा जस्स धम्मता होति अत्थस्स ॥ ४५७७ ॥

20 ज्ञायतेऽनेन दार्ष्टान्तिकोऽर्थ इति ज्ञातं दृष्टान्त इति चैकार्थम् । व्याकरणं पुनर्या यस्य
मोक्षादेरर्थस्य 'धर्मता' स्वभावस्तस्य निर्वचनम् ॥ ४५७७ ॥

अथोदकदृष्टान्तो भाव्यते—एगो साह् उब्भामगभिक्षायरियाए अन्नं गामं वच्चइ । तत्थ
अंतरा गिहस्थो मिलितो । ते दो वि वच्चंता अंतरापहे उदगं उत्तिण्णा । सो अगारो गामं
पविट्ठो । तत्थ य तस्स भगिणी अत्थि तीए घरं पाहुण्यो गतो । साह् वि भिक्खं हिंडंतो तं
25 घरं गतो । भगिणीए से पुरेकम्मं कयं । साहुणा पड्डिसिद्धं । कीस न गिण्हसि ? । साह्
भणइ—उदगसमारंभो, न वट्ठइ । अगारो भणति—जं मए समं पंथे उदगं उत्तिण्णो सि तं
किह कप्पइ ? अहो ! मायाविणो दुद्धिद्धम्माणो ति । साह् भणति—न वयं मायाविणो न
वा दुद्धिद्धम्माणो । किन्तु—

पप्पं खु परिहरामो, अप्पप्पविचज्जो ण विज्जति हु ।

30 पप्पं खलु सावज्जं, वज्जंतो होइ अणवज्जो ॥ ४५७८ ॥

'प्राप्यमेव' परिहर्तुं शक्यमेव वयं परिहरामः, अप्राप्यस्य—परिहर्तुमशक्यस्य मार्गकमा-
यातोदकवाहकादेः विवर्जकः—परिहर्त्वा न विद्यते । अत एव प्राप्यं 'सावधं' पुरःकर्मादिकं
वर्जयन् 'अनवधः' निर्दोषो भवति ॥ ४५७८ ॥

जिनशासनं' इयन्मात्रो जिनोपदेश इति ॥ ४५८४ ॥ गाथया पुनरित्थं धर्म उपदिश्यते—

सञ्चारंभ-परिग्रहणिकस्वेवो सञ्चभूतसमया य ।

एकगमनसमाहाणया य अह एत्तिओ मोक्खो ॥ ४५८५ ॥

सर्वस्य—सूक्ष्म-बादराचशेषजीवविषयव्याप्यस्य सर्वस्य च—सचित्ता-उचित्त-मिश्रमेदमित्रस्य
४ परिग्रहस्य यो निक्षेपः—संन्यासो या च सर्वभूतेषु समता या चैकाग्रमनःसमाधानता 'अथ'
एष एतावान् मोक्ष उच्यते, कारणे कार्यापचाराद् एष मोक्षोपाय इत्यर्थः ॥ ४५८५ ॥
श्लोकेन यथा—

सञ्चभूतऽप्यभूतस्स, सम्मं भूताइँ पासओ ।

पिहियासवस्स दंतस्स, पावं कम्मं न बंधई ॥ ४५८६ ॥

10 पाठसिद्धः । ये तु संस्कृतरुचयस्तेषामित्थं गाथया श्लोकेन वा धर्मकथा क्रियते—

व्रत-समिति-कषायाणां, चारण-रक्षण-विनिग्रहाः सम्यक् ।

दण्डेभ्यश्चोपरमो, धर्मः पञ्चेन्द्रियदमश्च ॥

यत्र प्राणिवधो नास्ति, यत्र सत्यमनिन्दितम् ।

यत्रात्मनिग्रहो दृष्टेस्तं धर्ममभिरोचयेत् ॥^१

॥ ४५८६ ॥

15 अथ किं कारणं स्थित्वा धर्मः कथनीयः ? इत्याशङ्क्याह—

इरियावहियाऽवण्णो, सिद्धं पि न गिण्हए अतो ठिच्चा ।

भदिद्धी पडिणीए, अभियोगें चउण्ह वि परेण ॥ ४५८७ ॥

ईर्यापथिकी—चक्रमणिक्रिया तां कुर्वन् यदि कथयति तदा लोकेऽवर्णो भवति—दुर्दृष्ट-
धर्माणोऽमी यदेवं गच्छन्तो धर्मं कथयन्ति । अपि च—'शिष्टमपि' कथितमपि धर्ममेवं
20 श्रोता न गृह्णाति अतः स्थित्वा एकश्लोकादि कथनीयम् । अथापवादापवाद उच्यते—
कश्चिद् भद्रको धर्मश्रद्धालुर्कद्विमान् धर्मं पृच्छति ततः सत्त्वानुकम्पया 'प्रवचनोपग्रहकश्च
भविष्यति' इति कृत्वा तिस्रश्चतस्रः पञ्च वा बहुतरा वा गाथा उपविश्य कथयितव्याः । प्रत्य-
नीको वा कश्चिद् व्यतिव्रजति तं प्रतीक्षमाणस्तावद् धर्मं कथयेद् यावदसौ व्यतीतो भवति ।
यद्वा स प्रत्यनीकः सहसा दृष्टो भवेत् ततो यः सलब्धिकः स उपशमनानिमित्तं बहुविधमु-
25 पदेशं दद्यात् । दण्डिकस्य वा 'अभियोगः' बलात्कारो भवेत् । किमुक्तं भवति ?—एकश्लो-
केन धर्मे उपदिष्टे दण्डिको ब्रूयात्—कथय कथय मम सम्यग्ति महती श्रद्धा वर्चते; ततश्च-
तुर्णां श्लोकानां परतोऽपि कथयेत् ॥ ४५८७ ॥

आह—कीदृशी पुनः कथा कथयितव्या ? कीदृशी वा न ? इति उच्यते—

सिंगाररसुत्तुइया, मोहमई फुंफुका हसहसेति ।

30 जं सुणमाणस्स कहं, समणेण न सा कहेयव्वा ॥ ४५८८ ॥

यां कथां शृण्वतः श्रोतुः स्त्रीवर्णकादिश्रवणजनितो यः शृङ्गारो नाम रसस्तेनोत्तेजिता सती

१ 'ए', स धर्मो मम रोचते सा० ॥ २ एतदनन्तरं का० पुस्तके रूपकद्वयमपि सुगमम् ॥
अथ किं इति पाठः ॥

सोतार वियारगते, हा ह चि सवित्तिणी कुणती ॥ ४५९४ ॥

अविरतिकाया अग्रे स धर्म कथयति, सा चापान्तराले कायिक्यर्थं निर्गता, ततस्तस्यां 'श्रोत्र्यां' श्राविकायां विचारभूमौ गतायां सपत्नी तदीयं पुत्रं तस्य साधोरग्रत उल्लिख्य भूमौ सहसैव निपातयति, निपात्य च 'अहो ! अनेन श्रमणेनायं पुत्र उल्लिख्यः सन्नेतदीयहस्ताद्भुतो विपन्नः' इति महता शब्देन 'हा हा !' इति पूत्कारं करोति, ततो भूयोल्लोको मिलितस्तं साधुं ५ तत्र स्थितं दृष्ट्वा शङ्कां कुर्यात्—किं मन्ये सत्यमेवेदम् ? इति । मृषावाददोषः प्राक् सप्रपञ्चमुक्त इति न भूयो भाव्यते ॥ ४५९४ ॥ अथादत्तादान-मैथुनयोर्दोषानाह—

सयमेव कोइ लुद्धो, अवहरती तं पडुच्च कम्मकरी ।

वाणिजिणी मेहुण्णे, बहुसो य चिरं च संका य ॥ ४५९५ ॥

कश्चिद् व्रती लुब्धः सन् विजनं मत्वा स्वयमेव सुवर्णसङ्कलिका-मुद्रिकादिकमपहरति, 10 एवमदत्तादानमापद्यते; तं वा संयतं प्रतीत्य 'साधुरत्रार्थे शङ्किष्यते नाहम्' इति कृत्वा कर्मकरी काचिदपहरेत् । वाणिजिका वा काचित् प्रोषितभर्तृका तथा समं मैथुनविषया आत्म-परो-भयसमुत्था दोषा भवन्ति; अथवा यत्र प्रोषितपतिकास्तिष्ठन्ति तत्रासौ 'बहुशः' वारं वारं व्रजति चिरं च तामिः सह कन्दर्प कुर्वाणस्तिष्ठति ततश्चतुर्थविषये शङ्क्येत ॥ ४५९५ ॥

अथ परिग्रहदोषानाह—

15

धम्मं कहेइ जस्स उ, तम्मि उ वीयारण गए संते ।

सारक्खणा परिग्गहों, परेण दिट्ठस्मि उड्डाहो ॥ ४५९६ ॥

'यस्य' श्रावकादेरग्रे धर्मं कथयति स ब्रूयात्—यावदहं कायिकां व्युत्पज्य समागच्छामि तावद् भवता गृहं रक्षणीयम्; एवमुक्त्वा तत्र विचारभूमौ गते स संयतो यावत् तद् गृहं संरक्षति तावत् परिग्रहदोषमापद्यते । तदेवं गृहं रक्षन् परेण दृष्टः स शङ्कां कुर्यात्—नूनमेत- 20 स्मापि हिरण्यं सुवर्णं वा विद्यते; उड्डाहं च स कुर्यात्—अहो ! अयं श्रमणकः सपरिग्रह इति । यत एते दोषा अतो नान्तरगृहे धर्मकथा कर्त्तव्या ॥ ४५९६ ॥ द्वितीयपदमाह—

एगं णायं उदगं, वागरणमहिंसलक्खणो धम्मो ।

गाहाहि सिलोगेहि य, समासतो तं पि ठिच्चाणं ॥ ४५९७ ॥

गतार्था (गा० ४५७६) ॥ ४५९७ ॥

25

॥ अन्तरगृहस्थानादिप्रकृतं समाप्तम् ॥

विज्ञेयः—यदधस्तनसूत्रे धर्मस्वरूपमुक्तं तदेवात्र “महाव्रतपञ्चकम्” इति सङ्ख्यया विशेषितं निरूप्यते ॥ ४५९० ॥ अथानैव दोषानाह—

पंचमहन्वयतुंगं, जिणवयणं भावणापिणिद्धागं ।

साहणें लहुगा आणाइ दोस जं वा गिसिजाए ॥ ४५९१ ॥

- ५ इह जिनवचनं मेरुसदृशं पञ्चभिर्महाव्रतैस्तुङ्गम्—उच्छ्रितम्, पञ्चमहाव्रतमयोच्छ्रयमित्यर्थः । तस्यैव च महाव्रतोच्छ्रयस्य रक्षणार्थं भावनाभिः पञ्चविंशतिसङ्ख्याकाभिः पिनद्धं—गाढतरं नियन्त्रितम् । ईदृशं जिनवचनमन्तरगृहे उपविश्य कथयतश्चतुर्लघुकाः आज्ञादयश्च दोषाः । यद् वा गृहनिषद्यायां बाहितायां प्रायश्चित्तं यच्च दोषजालं तद् आपद्यते । तथा महाव्रतपञ्चकविषया दोषा भवन्ति, तथाहि—प्राणवधमापद्येत प्राणवधे वा शङ्क्येत, एवं यावत् परिग्रह-
- १० मापद्येत परिग्रहे वा शङ्क्येत ॥ ४५९१ ॥ तथाहि—

पाणवहम्मि गुरुव्विणि, कप्पटोद्दाणए य संका उ ।

भणिओ ण ठाइ कोयी, मोसम्मि य संकणा साणे ॥ ४५९२ ॥

- गृहे उपविश्य साधुधर्मं कथयति, गुर्विणी च तस्यान्तिके उपविष्टा शृणोति, यावच्चासौ तत्र तिष्ठति तावत् तदीयगर्भस्य आहारव्यवच्छेदेन विपत्तिर्भवति, एवं प्राणवधे लगति ।
- १५ तथा धर्मं कथयतः काचिदविरतिका शृण्वत्येवापान्तराले कायिकाभूर्मि गच्छेत्, तस्याः पुनस्तत्रैवास्ते, ततः सपत्नी च्छिद्रं लब्ध्वा तमुत्क्षेपणमिषेण साधोरग्रतो निपात्यापद्रावयति, एवं प्राणातिपातविषया शङ्का भवेत् । तथा ‘यत् तीर्थकैः प्रतिषिद्धं तद् मया न कर्त्तव्यम्’ इति प्रतिज्ञाय तैः प्रतिषिद्धां निषद्यां बाह्यतो मृषावादो भवति । यद्वा स्वमुखेनैव गृहनिषद्यां निषिष्य पश्चादात्मनैव ता परिमुञ्चानो मृषावादमापद्यते । अथवा स दिने दिने तस्या अविरतिकाया
- २० अग्रे धर्मं कथयति ततो गृहस्थामिना भणितः—मा मम गृहमायासीरिति; साधुना भणितम्—आगमिष्यन्ति ते गृहं पाणशुनकाः; एवमुक्त्वाऽपि जिह्वालोलादोषेण तदेव गृहं व्रजन् ‘भणितोऽपि’ तेन गृहस्थेन वारितोऽपि कश्चिद् न तिष्ठति, एवं मृषावादमाप्नोति; स च गृहस्थो ब्रूयात्—किं पाणशुनकः संवृत्तोऽसि ? इति । यद्वा गृहस्थो भोजनं कुर्वन् धर्मं शृण्वतीमगारीं किमप्युत्कृष्टं द्वितीयाङ्गं याचेत, सा ब्रूयात्—शुना भक्षितम्; अगारो ब्रूयात्—जानान्यहं तं श्वानं
- २५ येन भक्षितमिति; एवं मृषावादविषया शङ्का भवेत् ॥ ४५९२ ॥ अथास्या एव पूर्वार्धे व्याचष्टे—

खुहिया पिपासिया वा, मंदक्खेणं न तस्स उट्ठेइ ।

गम्भस्स अंतरायं, बाधिञ्जइ सन्नरोधेणं ॥ ४५९३ ॥

- गुर्विणी धर्मकथां शृण्वती क्षुषिता वा पिपासिता वा भवेत्, सा च तस्य साधोः सम्बन्धिना ‘मन्दाक्षेण’ लज्जया नोत्तिष्ठति, ततो गर्भस्यान्तरायं भवति । तेन चाऽऽहारव्यवच्छेदलक्षणेन
- ३० सन्नरोधेन स गर्भो बाध्यते, ततो विपत्तिमप्यसौ प्राप्नुयादिति प्राणवधमापद्यते ॥ ४५९३ ॥

अथ प्राणिवधविषयां शङ्कां दर्शयति—

उक्खिवितो सो हत्था, चुतो चि तस्सऽग्गतो णिवाडिता ।

दिजंते वि तयाऽणिच्छित्तूण अप्पेमु मे त्ति नेतूणं ।

कयकज्जा जणभोगं, काळण कर्हि गया भच्छा ॥ ४६०१ ॥

ग्रहणकाले निर्देजमपि दीयमानं तदानीं नेच्छन्ति स्म । ‘अनिष्य च’ अनभिकाङ्क्ष्य मासकरूपे पूर्णे “मे” भवतामर्पयिष्याम इति मणनपूर्वकं नीत्वा साम्प्रतं ‘कृतकार्याः’ विहितात्म-
प्रयोजनाः शून्ये जनभोग्यं कृत्वा कुत्र आमे नगरे वा गताः ? । “भच्छे”ति नैपातिकं पदं ५
कुत्सायां वर्तते, क पुनस्ते दुर्दृष्टधर्माणो गताः ? इत्यर्थः ॥ ४६०१ ॥

अथ “कप्पट्ट खेळणे” इत्यादि विवृणोति—

कप्पट्ट खेळण तुअट्टणे य लहुगो य होति गुरुगो य ।

इत्थी-पुरिसतुयट्टे, लहुगा गुरुगा अणायारे ॥ ४६०२ ॥

तत्र संस्तारके कल्पस्थकानि खेलन्ते लघुको मासः । अथ तान्येव त्वग्वर्त्तयन्ति गुरुको 10
मासः । अथ महती स्त्री महान् पुरुषो वा त्वग्वर्त्तयति चतुर्लघु । अथैतावनाचारमाचरतस्तदा
चतुर्गुरुकाः ॥ ४६०२ ॥

योच्छेदे लहु-गुरुगा, नयणे दहणे य दोसु वी लहुगा ।

विहणिग्गयादाऽलंभे, जं पावें सयं व तु णियत्ता ॥ ४६०३ ॥

तस्यैवैकस्य साधोः तस्यैव चैकस्य द्वयस्य व्यवच्छेदे चतुर्लघु । अनेकेषां साधूनामन्य- 15
द्रव्याणां च व्यवच्छेदे चतुर्गुरु । संस्तारकस्य कल्पस्थकैरन्यत्र नयने दहने च द्वयोरपि चतुर्ल-
घवः । व्यवच्छेदकरणाच्च संस्तारकादेरलंभे विहम्—अध्वा तन्निर्गतादयो यत् परितापनादि
प्राप्नुवन्ति स्वयं वा निवृत्तास्तत्र प्राप्ताः संस्तारकादिकमलभमानां यां विराधनामासादयन्ति तन्नि-
ष्पन्नं प्रायश्चित्तम् ॥ ४६०३ ॥

माइस्स होति गुरुगो, जति एकत्तों भागऽणप्पिए दोसा ।

20

अह होंति अण्णमण्णे, ते च्चेव य अप्पिण्णे सुद्धो ॥ ४६०४ ॥

‘मायिनः’ मायावतो गुरुको मासो भवति । कथं पुनर्मायां करोति ? इत्याह—यदि
‘एकतः’ एकस्माद् गृहादनेकैः साधुभिरनेके संस्तारका आनीतास्तदा “भाग” इति प्रत्यर्पणकाले
तेषु पृथग्भागीकृतेषु य आत्मीयं भागं ‘तत्रैव गृहे नेतव्यः’ इति कृत्वा तेषां मध्ये प्रक्षिपति
नात्मना तत्र नयति एष मायी भण्यते । अस्य च येऽनर्पिते संस्तारके दोषाः ते सर्वेऽपि 25
मन्तव्याः । अथान्यान्येभ्यो गृहेभ्य आनीताः संस्तारका भवन्ति तदापि मायाकरणे त एव
दोषाः । तस्माद् यतो गृहादानीतस्तत्र विधिना प्रत्यर्पणे शुद्ध इति सङ्ग्रहगाथासमासार्थः
॥ ४६०४ ॥ अथैनामेव विवृणोति—

संथारेगमणेगे, भयणऽट्टविहा उ होइ कायन्वा ।

पुरिसे घर संथारे, एगमणेगे तिसु पत्तेसु ॥ ४६०५ ॥

30

संस्तारके गृह्यमाणे एका-ऽनेकपदाम्यामष्टविधा भजना कर्त्तव्या भवति, अष्टौ भङ्गा
इत्यर्थः । सा चैतेषु त्रिषु पदेषु, तद्यथा—पुरुषे गृहे संस्तारके च । एतेषु एका-ऽनेकपदाम्यामष्टौ

अध्या सं स्तारक प्र कृतम्

सूत्रम्—

नो कप्पति निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा पाडिहारियं
सिज्जा-संधारयं आयाए अपडिहट्ठु संपव्वएत्तए २२॥

5 अस्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

अविदिण्णमंतरगिहे, परिकहणमियं षडिण्णमिह जोगो ।

णिग्गमणं व समाणं, बहिं व वुत्तं इमं अंतो ॥ ४५९८ ॥

अन्तरगृहे यत् 'परिकथनम्' उपदेशप्रदानं तद् 'अवितीर्णं' तीर्थकरैर्गृहपतिना वा नानु-
ज्ञातम् । 'इदमपि' प्रातिहारिकशय्या-संस्कारकस्याप्रत्यर्पणम् 'अदत्तम्' अनुज्ञातम् 'इति' अयं
10 'योगः' सम्बन्धः । यद्वा निर्गमनं प्रतिश्रयाद् द्वयोरपि सूत्रयोः 'समानं' तुल्यम् । अथवा
पूर्वसूत्रे प्रतिश्रयाद् 'बहिः' शिक्षायां निर्गतस्य धर्मकथनं न कल्पते इत्युक्तम्, इदं पुनः 'अन्तः'
प्रतिश्रयमध्ये संस्कारकस्य यद् निक्षेपणं तत्र कल्पते इत्यत्र प्रतिपाद्यते ॥ ४५९८ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—नो कल्पते निर्गन्थानां वा निर्गन्थीनां वा प्रतिहरणं
प्रतिहारः—प्रत्यर्पणं तमर्हतीति प्रातिहारिकं शय्या च—सर्वाङ्गीणा संस्तारकः—अर्षचतुतीयहस्त-
15 मानः शय्या-संस्तारकं तद् 'आदाय' गृहीत्वा कार्यसमाप्तौ 'अप्रतिहृत्य' प्रत्यर्पणमकृत्वा 'सम्प्र-
वर्जितुं' ग्रामान्तरं विहर्तुमिति सूत्रार्थः ॥
८ अथ भाष्यविस्तरः—

सिज्जा संधारो या, परिसाडी अपरिसाडि मो होइ । [नि. १३०१-९]

परिसाडि कारणम्मि, अणप्पिणे मासो आणादी ॥ ४५९९ ॥

शय्या संस्तारको वा परिशाटी अपरिशाटी च भवति । परिशाटी तृणादिमयः, अपरिशाटी
20 फलकादिमयः । तत्र परिशाटीसंस्तारकः कारणवशाद् ऋतुबद्धे गृहीतो भवेत् तं मासकल्पे
पूर्णेऽनर्पयित्वा व्रजतो मासलघु आज्ञादयो दोषाः ॥ ४५९९ ॥ एते चापरे—

सोच्चा गतं ति लहुगा, अप्पत्तिथि गुरुम जं च वोच्छेओ ।

कप्पट्टु खेछणे णयण डहण लहु लहुग गुरुगा य ॥ ४६०० ॥

संस्तारकस्वामिना श्रुतम्—संस्तारकमनर्पयित्वा गतास्ते संयताः; एवं श्रुत्वा यदि प्रीतिकं
25 करोति—'अनर्पितेऽप्यनुग्रह एवास्माकम्' इति ततश्चतुर्लघवः । अथाप्रीतिकं करोति—मदीयानि
तृणानि हारितानि विनाशितानि वा इति तदा चतुर्गुरवः । यच्च तद्व्यस्यन्यद्व्यस्य वा
व्यवच्छेदस्तदाऽपि चतुर्गुरुकम् । अथवा तस्मिन् संस्तारके शून्ये "कप्पट्टु" ति बालकानि
खेलन्ते ततो मासलघु, अथान्यत्र तं नयन्ति ततश्चतुर्लघु, अथाग्नौ प्रक्षिप्य दहन्ति चतुर्लघवः;
दह्यमाने च तस्मिन्नन्येषां प्राणजातीयानां विराधना भवेत् तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम् ॥ ४६०० ॥

30 अथाप्रीतिकपदं व्याचष्टे—

१ अजितुमिति सूत्रसमासार्थः भा० ॥ २ ८ ८ एतदन्तर्गतः पाठः भा० को० एव वर्तते ॥

नानास्वमन्त्र, मन्त्रव्यम् ॥ ४६०९ ॥

सूत्रम्—

नो कप्पट् निगंथाण वा निगंथीण वा सागारियं-
सन्ति यं सेज्जासंधारयं आयाए अविकरणं कट्ठु संपव-
इत्तए २३ ॥

अस्य सम्बन्धमाह—

संधारमअहिगारो, अहंवा पडिहारिगा उ सागारी ।

नीहारिमो अणीहारिमो य इति एस संबंधो ॥ ४६१० ॥

संस्कारकस्याधिकारोऽयमनुवर्तते, तत इदमपि संस्कारकसूत्रमारभ्यते । अथवा पूर्वसूत्रे प्रातिहारिकः संस्कारक उक्तः, अत्र तु सागारिकसत्कोऽभिधीयते । यद्वा निर्हारिमो अनिर्हारि- 10 मश्चेति द्विधा संस्कारकः । तत्र निर्हरणम्—अन्यत्र नयनं तेन निर्वृत्तो निर्हारिमः, अन्यत्र नीत्वा प्रत्यर्पणीय इत्यर्थः । तद्विपरीतोऽनिर्हारिमः । तत्र निर्हारिम उक्तः, इह पुनरनिर्हारिम उच्यते । एष सम्बन्धः ॥ ४६१० ॥

अथ सूत्रस्य व्याख्या—नो कप्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा सागारिकः—शय्यातर-
स्तस्य सर्कं शय्यासंस्कारकम् ‘आदाय’ गृहीत्वा ‘अविकरणं कृत्वा’ अविकरणं नाम—यत् 15 साधुना करणं कृतम्—तृणानां प्रस्तरणं कम्बिकानां बन्धनं फलकस्य स्थापनम्, तद् अनपनीय ‘सम्प्रव्रजितुं’ विहर्तुमिति सूत्रार्थः ॥ अथ निर्युक्त्या विस्तारयितुमाह—

सागारिसंति विकरण, परिसाडिय अपरिसाडिए चैव ।

तम्मि वि सो चैव गमो, पच्छित्तुस्सग्ग-अववाए ॥ ४६११ ॥

सागारिकसत्कस्य संस्कारकस्य विकरणं कृत्वा गन्तव्यम् । स च परिशादी अपरिशादी 20 चेति द्विविधः । तत्रापि स एव प्रायश्चित्तोत्सर्गा-ऽपवादेषु गमो मन्तव्यः ॥ ४६११ ॥

अविकरणे चेमे दोषाः—

किट्ठु तुअट्ठण बाले, णयणे डहणे य होइ तह चैव ।

विकरण पासुद्धं वा, फलग तणेसुं तु साहरणं ॥ ४६१२ ॥

बालानां—कल्पस्थकानां क्रीडने त्वगवर्तनेऽन्यत्र नयने दहने च दोषास्तथैव भवन्ति ततो 25 विकरणं कर्त्तव्यम् । कथम् ? इत्याह—फलकस्य पार्श्वतः स्थापनमूर्द्ध्वकरणं वा, तृणेषु तु ‘संहरणम्’ एकत्र मीलनम्, तुशब्दात् कम्बिकासु बन्धनच्छोटनम्, एतद् विकरणम् ॥ ४६१२ ॥

इदमेव व्याख्याति—

पुंजे वा पासे वा, उवरिं पुंजेसु विकरण तणेसु ।

फलगं जत्तो गहियं, वाषाए विकरणं कुज्जा ॥ ४६१३ ॥

भङ्गाः, यथा—एकेन साधुना एकस्माद् गृहाद् एक संस्कारक आनीताः १ एकैकस्मादनेके २ एकैकानेकेभ्यो गृहेभ्य एकः ३ एकैकानेकेभ्यो गृहेभ्योऽनेके संस्कारका आनीताः ४; एवमेकेन साधुना चत्वारो भङ्गा लब्धाः, अनेकैरपि साधुभिरेवमेव चत्वारो भङ्गा लभ्यन्ते, सर्वसङ्ख्यै-
तेऽष्टौ भङ्गाः ॥ ४६०५ ॥

5 आणयणे जा भयणा, सा भयणा होति अपिण्णंते वि ।

बोच्चत्थ मायसहिण्ण, दोसा य अणपिण्णंतम्मि ॥ ४६०६ ॥

संस्कारकस्यानयने या 'भजना' अष्टभङ्गी भणिता सैव भजना संस्तरकमर्पयतोऽपि भवति, यथैवानीतस्तथैव प्रत्यर्पयितव्य इति भावः । अथ विपर्यस्तं प्रत्यर्पयति मायां वा करोति न वा सर्वथैवार्पयति ततो विपर्यस्ते मायासहितेऽनर्पयति च दोषा व्यवच्छेदादयो भवन्ति । तत्र
10 ये आद्याश्चत्वारो भङ्गास्तेषु यथैव ग्रहणं तथैवार्पयन्ति । पञ्चमभङ्गे ग्रहणकाले 'अस्माकमन्यतरः समर्पयिष्यति' इत्येष विधिर्न विहितस्ततो यद्येकः प्रत्यर्पयति तदा विपर्यस्तं भवति । षष्ठभङ्गे एकः साधुः प्रत्यर्पयितुं प्रस्थितः अपरश्चिन्तयति 'भदीया अपि तृणकम्बिकास्तत्रैव नेतव्या' इति कृत्वा तदीयानां तृणादीनां मध्ये प्रक्षिपति, एषा माया भण्यते । सप्तमे भङ्गे तृतीयभङ्गे वा कम्बिकास्तृणानि वा एकस्मिन् गृहेऽर्पयतोऽनर्पणं भवति । यत एते दोषास्तस्मात् पृथक्
15 पृथक् सर्वैरपि प्रत्यर्पणीयाः । कारणे पुनर्विपरीतमर्पयति न वा अर्पयति ॥ ४६०६ ॥

तदेव कारणमाह—

विइयपय ज्ञामिते वा, देसुइण्णे व बोधिकमए वा ।

अइण्णीसीसए वा, सत्थो व पधावितो तुरियं ॥ ४६०७ ॥

द्वितीयपदे संस्तरको ध्यामितो भवेत्, देशोत्थाने वा संस्तरकस्वामी कुत्रापि गत इति न
20 ज्ञायते, बोधिकमये संस्तरकस्वामी साधवो वा नष्टाः, अध्वशीर्षके वा सार्धस्त्वरितं प्रधावितो यावत् संस्तरकं प्रत्यर्पयति तावत् सार्धं दूरं गच्छति अपरश्च सार्धं दुर्लभः ॥ ४६०७ ॥

एतेहिं कारणेहिं, वच्चंते को वि तस्स उ णिवेदे । [आव.नि. ८४२]

अप्याहंति व सागारियाइ असदऽण्णसाहूणं ॥ ४६०८ ॥

एतैः कारणैर्न प्रत्यर्पयेयुः—अध्वशीर्षके च त्वरितं ब्रजतामेकः कोऽपि साधुर्गत्वा तस्य
25 संस्तरकस्वामिनो निवेदयति—सार्धस्त्वरितं प्रधावितस्ततो नास्मभिः प्रत्यर्पितः, दूरं पुनस्तं संस्तरकमानयध्वम् । अन्यसाधूनां वा निवेदयन्ति—अमुकस्मिन् कुले संस्तरकः प्रत्यर्पणीयः । अन्यसाधूनाम् 'असति' अभावे सागारिकादीन् "अप्याहन्ति" सन्दिशन्ति—एष संस्तरको-
ऽमुकस्वार्पणीयः । एष तृणकम्बिकाषु विधिरुक् ॥ ४६०८ ॥

एसेव गमो नियमा, फलएसु वि होइ आणुपुब्बीए ।

30 चउरो लहुगा माई, य नत्थि एयं तु नाणचं ॥ ४६०९ ॥

एष एव गमो नियमात् फलकेष्वप्यानुपूर्व्या वक्तव्यो भवति । नवरम्—प्रायश्चित्ते विशेषः । फलकमयस्य संस्तरकस्याप्रत्यर्पणे चतुर्लघुकाः । मायी च नास्ति, यथा तृणेषु कम्बिकासु वा अपरास्तृणकम्बिकाः प्रक्षिप्यन्ते तथा फलकानां नास्ति प्रक्षेप इति भावः । एतद्

तत एवं “से” तस्य कल्पते ‘द्वितीयमप्यवग्रहमनुज्ञाप्य’ एकं तावत् प्रथमं यदा गृहीत-
स्तदाऽनुज्ञापितः, ततो विप्रणष्टः सन् गवेष्यमाणोऽपि यदा न लब्धस्तदा संस्तारकस्वामिनः
कथिते सति यदसावन्यं संस्तारकं ददाति, यद्वा स एव संस्तारकस्वामिना मृग्यमाणो लब्धः
ततस्तद्विषयं द्वितीयमवग्रहमनुज्ञाप्य ‘परिहारं’ धारणा-परिमोगलक्षणं ‘परिहर्तुं’ धातूनामने-
कार्थत्वात् कर्तुमिति सूत्रार्थः ॥ अथ निर्युक्तिविस्तरः— 5

संथारो नासिहिती, वसहीपालस्स मग्गणा होति ।

सुन्नाई उ विभासा, जहेव हेड्डा तहेव इहं ॥ ४६१६ ॥

शून्यायां वसतौ कृतायां संस्तारको नङ्घ्र्यतीति मत्वा प्रथमत एव वसतिरशून्या कर्त्तव्या
येनासौ न नश्यति, अत एवात्र वसतिपालस्य मार्गणा भवति । कथम् ? इत्याह—“सुन्नाई”
इत्यादि, यथैव ‘अधस्तात्’ पीठिकायां शय्याकल्पिकद्वारे “सुन्ने बाल गिलणे” (गा० ५४२) 10
इत्यादिका विभाषा कृता तथैवेहापि मन्तव्या ॥ ४६१६ ॥

स्थानाशून्यार्थं पुनरिदमाह—

पढमम्मि य चउलहुगा, सेसेसुं मासियं तु नाणत्तं ।

दोहि गुरू एक्केणं, चउथपदे दोहि वी लहुगा ॥ ४६१७ ॥

‘प्रथमे स्थाने’ वसतेः शून्यताकरणलक्षणे चतुर्लघुकाः ‘द्वाभ्यां’ तपः-कालाभ्यां गुरुकाः । 15
‘शेषेषु’ बाल-ग्लाना-ऽव्यक्तस्थापनलक्षणेषु त्रिषु लघुमासिकम् । तच्च बालस्थापने तपसा गुरुकम्,
ग्लानस्थापने कालेन गुरुकम्, ‘चतुर्थपदे’ अव्यक्तस्थापनात्मके ‘द्वाभ्यामपि’ तपः-कालाभ्यां
लघुकम् ॥ ४६१७ ॥ अत्र दोषानुपदर्शयति—

मिच्छत्त-वड्डग-चारण-भडाण मरणं तिरिक्ख-मणुयाणं ।

आएस बाल निकेयणे य सुन्ने भवे दोसा ॥ ४६१८ ॥

20

बलिं धम्मकहा किड्डा, पमज्जणाऽऽवरिसणा य पाहुडिया ।

खंधार अगणि भंगे, मालवतेणा य नाई य ॥ ४६१९ ॥

गाथाद्वयं पीठिकायां सविस्तरं व्याख्यातम् (गा० ५४४-५५४) । यत एते दोषा
अतो वसतिः शून्या न कर्त्तव्या, न वा बालो ग्लानोऽव्यक्तो वा वसतिपालः स्थापनीयः
॥ ४६१८ ॥ ४६१९ ॥ 25

संथारविप्पणासो, एवं खु न विज्जतीति चोएति । [नि. गा. १३५४-८५]

सुत्तं होइ य अफलं, अह सफलं उभयदा दोसा ॥ ४६२० ॥

‘नोदयति’ परः प्रेरयति—एवं ‘खुः’ अवधारणे सुरक्षिते क्रियमाणे संस्तारकस्य विप्रणाशो
न विद्यते, तथा च “सेज्जासंथारए विप्पणसिज्जा” इत्यादिलक्षणं सूत्रमफलं भवति; अथ सूत्रं
सफलं मन्यध्वे ततः “बालादिदोषरहितो वसतिपालः स्थापनीयः” इति यदुक्तं तदफलं प्राप्नोति; 30
एवमुभयथाऽपि दोषा भवन्ति ॥ ४६२० ॥

सूरिराह—यथा द्वयमपि सफलं भवति तथाऽभिधीयते—

निजंतःऽऽणिजंता, आयाणणीणितो न हीरेज्जा ।

यानि तृणानि पुञ्जाद् गृहीतानि तानि पुञ्जेष्वेव निक्षेपणीयानि, यानि पार्श्वतस्तानि पार्श्वे
स्थापनीयानि, एवं तृणेषु विकरणं भवति । फलकं यतो गृहीतं तत्रैव नीत्वा यदि पार्श्वतः
स्थापितमासीत् तदा पार्श्वे, अथोर्ध्वे स्थापितमासीत् तत् ऊर्ध्वे स्थाप्यते । कम्बिका अपि यतो
गृहीतास्त्र बन्धान् छोटयित्वा निक्षेपणीयाः । अथ व्याघातेन तत्र नेतुं न पार्यन्ते तदा तत्रैव
5 स्थापयित्वा नियमाद् विकरणं कुर्यात् ॥ ४६१३ ॥

वितियमहसंथडे वा, देसुट्टणादिस्र व कजेसु ।

एएहिं कारणेहिं, सुद्धो अविकरणकरणे वि ॥ ॥ ४६१४ ॥

द्वितीयपदे यथासंस्तुते विकरणं न कुर्यात् न च प्रायश्चित्तमाप्नुयात् । यथासंस्तुतं नाम—
निष्प्रकम्पं चम्पकपट्टादि । 'देशोत्थानादिषु वा' पूर्वसूत्रोक्तेषु कार्येषु विकरणं न कुर्यात् ।
10 एतैः कारणैरविकरणकरणेऽपि शुद्धः ॥ ४६१४ ॥

सूत्रम्—

इह खलु निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा पाडिहारिण
वा सागारियसंतिण वा सेजासंथारण विप्पणसिज्जा
से य अणुगवेसियवे, सिया से अ अणुगवेस्समाणे
15 लभेज्जा तस्सेव पडिदायव्वे, सिया से अ अणुग-
वेस्समाणे नो लभिज्जा एवं से कप्पइ दोच्चं पि उग्गहं
अणुन्नवित्ता परिहारं परिहरित्तण २४ ॥

अथास्य सम्बन्धमाह—

दोण्हेगयरं नट्टं, गवेसियं पुण्वसामिणो दंति ।

20 अपमादट्ठा अहिण, हिण य सुत्तस्त आरंभो ॥ ४६१५ ॥

'द्वयोः' प्रातिहारिक-सागारिकसत्त्वयोः परिशाखपरिशाटिनोर्वा संस्कारकयोरेकतरं संस्कारकं
नट्टं गवेषयित्वा पूर्वस्वामिनः प्रयच्छन्ति, अतः 'अहते' अनष्टेऽप्रमादार्थं हते च गवेषणादि-
सामाचारीप्रदर्शनार्थमस्य सूत्रस्यारम्भः क्रियते ॥ ४६१५ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—'इह' अस्मिन् मौनीन्द्रे प्रवचने स्थितानां 'खलुः'
25 वाक्यालङ्कारे निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा प्रातिहारिको वा सागारिकसत्त्वो वा शब्दासंस्तार-
कः 'विप्रणश्येत्' विविधैः प्रकारैः प्रकर्षेण रक्ष्यमाणोऽपि नश्येत्, स च 'अनुगवेषयि-
तव्यः' विप्रणाशानन्तरं पृष्ठत एव गवेषयितव्यः । 'स्याद्' भवेत् स चानुगवेष्यमाणो लभ्येत
तस्यैव संस्कारकस्वामिनः 'प्रतिदातव्यः' प्रत्यर्पणीयः । स्यात् स चानुगवेष्यमाणो नो लभ्येत

१ 'ज्जा कप्पइ से' दोच्चं भा० । एतदनुसारेणैव भा० टीका । दृश्यता टिप्पणी २ ॥ २ 'त ततः'
कल्पने "से" तस्य 'द्वितीय' भा० ॥

भवति !—मन्युः—क्रोधस्तत्प्रहरणाः—तदायुधा एव ऋषयः, तत्स्त्रेषां ह्रियमाणमिह—परलोकयोः
सुतरामहितं भवति ॥ ४६२५ ॥ एवमप्युक्तो यदि न दद्यात् ततः—

खंते व भृणए वा, मोइम-जामाउगे असइ साहे ।

सिड्डम्मि जं कुणइ सो, मग्गण दाणं व ववहारे ॥ ४६२६ ॥

“खंते” चि पिता तेन गृहीते पुत्रस्य निवेद्यते । भ्रूणकः—पुत्रस्तेन गृहीते पिता प्रज्ञाप्यते । 5
यद्वा या तस्य ‘भोजिका’ मर्या या वा जामाता ताभ्यामसौ माणयितव्यः । “असइ
साहे” चि सर्वथाऽपि यदि न दद्याति तदा महत्तरादीनां निवेद्यते । तस्य ‘शिष्टे’ कथिते यदसौ
महत्तरादिः करोति तत् प्रमाणम् । एवं प्रणष्टस्य संस्कारकस्य मार्गणम् । एवमप्यलभ्यमाने
प्रान्तस्य संस्कारकस्वामिनः “दाणं” ति वेतनं दीयते, व्यवहारो वा करणं प्रविश्य कर्तव्य
इति सङ्ग्रहागाथासमासार्थः ॥ ४६२६ ॥ अथैनामेव निवृणोति— 10

भृणगगहिण खंतं, भणाइ खंतगहिते य से पुचं ।

असति चि न देमाणे, कुणति दवावेति व न वा उ ॥ ४६२७ ॥

भ्रूणकेन गृहीतं ‘खन्तं’ पितरं ‘भणति’ प्रज्ञापयति । खन्तेन तु गृहीते “से” तस्य पुत्रं
भणति । उपलक्षणमिदम्, तेन भोजिकादिनाऽपि माणयति । “असइ” चि एतद् ग्रहणपदम्
अतो व्याचष्टे—“न देमाणे” चि एवमप्यददाने भोजिकादेर्निवेद्यते । ततो यदसौ बन्धन-15
रोधनादि करोति दापयति वा न वा तत् प्रमाणम् ॥ ४६२७ ॥

मोइय उत्तरउत्तर, नेयव्वं जाव पच्छिमो राया ।

दाणं विसज्जणं वा, दिट्ठपदिट्ठे इमं होइ ॥ ४६२८ ॥

प्रथमं भोगिकस्य निवेद्यते । यद्यसौ न दापयति ततो यस्तत्र देशारक्षकः स ज्ञाप्यते ।
एवमुत्तरोत्तरं तावद् नेतव्यम् यावदपश्चिमो राजा । ततो “दाणं” ति भोजिकादयश्चौरसकाशाद् 20
गृहीत्वा साधूनां संस्कारकं दद्युः । “विसज्जणं व” चि यद्वा ते भोगिकादयो भणेतुः—गच्छत
यूयम्, वयं संस्कारकं संस्कारकस्वामिनः समर्पयिष्याम इति । एष विधिर्दृष्टे संस्कारकस्तेनके
मन्तव्यः । अदृष्टे ‘इदं’ वक्ष्यमाणं भवति ॥ ४६२८ ॥ अथैनामेव गाथां व्याचष्टे—

खंताइसिड्डादिते, महतर किच्चर मोइए वा वि ।

देसारक्खियऽमच्चै, करण निवे मा गुरु दंडो ॥ ४६२९ ॥ 25

“खंतं” चि पिता तदादीनामनन्तरोक्तनीत्या शिष्टे—कथितेऽप्यददाने ‘महत्तरस्य’ ग्राम-
प्रधानपुरुषस्य कथयन्ति । ‘कृत्यकरः’ ग्रामकृत्ये नियुक्तः ‘भोगिकः’ ग्रामस्वामी तयोर्वा
कथयन्ति । ‘देशारक्षकः’ ब्रह्मबलाधिकृतः ‘अमात्यः’ राजमन्त्री तयोर्वा यथाक्रमं निवेद्यते ।
तथाऽप्यददाने करणेऽपि निवेद्यन्ति । नृपस्य तु न निवेद्यते, ‘गुरुः’ गरीयान् सर्वस्वहरणा-
दिको दण्डो भवेदिति कृत्वा ॥ ४६२९ ॥ 30

एए उ दवावेंती, अहव भणेज्जा स कस्स दायव्वो ।

अमुगस्स चि य भणिण, वच्चह तस्सऽपिणिस्सामो ॥ ४६३० ॥

१ °मि य जं कुणई, सो मग्गण दाण ववहारे तामा० विना ॥

नेण-ऽराणि-उद्गमंभम्, बोहिकमय रडुउट्टाणे ॥ ४६२१ ॥

प्रत्यर्पणार्थं नीयमानः संस्तरको राजपुरुषैरन्तरा ह्रियेत, “आणिजंतो” चि गृहपतिगृहा-
दानीयमानो वा राजपुरुषैर्वलादपह्रियेत, आतापनम्-आतपे संस्तरकस्य प्रदानं तदर्थं वा
बहिर्निष्काशितः केनापि ह्रियेत, स्तेना-ऽन्युदकसम्प्रेषु वा बोधिकमये वा राष्ट्रस्य-देशस्य
५ यद् उत्थानम्-उद्धसीभवनं तत्र ह्रियेत ॥ ४६२१ ॥

पडिसेहेण व लद्धो, पडिलेहणमादिविरहिते गहणं ।

अणुसट्ठी धम्मकहा, वल्लभो वा निमित्तेणं ॥ ४६२२ ॥

प्रतिषेधो नाम-संस्तरको भार्यमाणस्तेन स्वामिना ‘नाहं प्रयच्छामि’ इति प्रतिषिद्धः; ततः
स केनचिद् भद्रकेणानुशिष्टः—किं न प्रयच्छसि ? इति; स प्राह—विप्रणाशभायात्; इतरो
10 ब्रवीति—नामीपां हस्ताद् विप्रणङ्कयति; एवंविधेन प्रतिषेधेन वा लब्धः स प्रयत्नेन रक्ष्य-
माणोऽपि प्रत्युपेक्षणानिमित्तं बहिर्नीतः, साधुश्च विस्मृतरजोहरणार्थं मध्ये प्रविष्टः, स च
‘उत्कृष्टोऽयम्’ इति कृत्वा विरहितं मत्वा केनापि गृहीतः, आदिग्रहणाद् उपाश्रयस्यान्तरपि
राजवल्लभेन दृष्ट्वा वल्लभोऽपि ग्रहणं कृतम् । एवं विप्रणष्टे सति येन हृतस्तस्य पार्श्वद्
मार्गयितव्यः । अथ मार्गितोऽपि न ददाति ततोऽनुशिष्टिः क्रियते । तथाप्यप्रयच्छति
15 धर्मकथा कर्षय्या । एवमप्यददाने यो द्रमकस्तस्य आपनं क्रियते । यस्तु राजवल्लभः स
निमित्तेनावर्चनीयः ॥ ४६२२ ॥ कथं पुनरनुशिष्टिः क्रियते ? इत्युच्यते—

दिन्नो भवन्निहेणेव एस गारिहसि णे ण दाउं जे ।

अन्नो वि ताव देयो, दे जाणमजाणयाऽऽणीयं ॥ ४६२३ ॥

य एष भवता संस्तरको गृहीतः स भवद्विधेनैवं विशिष्टपुरुषेण दत्तः, ततः “जे”
20 अस्माकं न नार्हसि दातुम्, अन्योऽपि तावद् भवता संस्तरको देयः, किं पुनर्योऽन्यदत्तः ?
ततो जानताऽजानता वा आनीतमसुमस्माकं प्रयच्छ ॥ ४६२३ ॥

२१ एवमनुशिष्टा यदि न प्रयच्छति ततोऽयं विधिः—

मंत णिमित्तं पुण रायवल्लभे दमग भेसणमदंते ।

धम्मकहा पुण दोसु वि, जति अवराहो दुहा वैऽधिओ ॥ ४६२४ ॥

25 राजवल्लभेऽददति मन्त्रो निमित्तं वा प्रयोक्तव्यम् । द्रमकस्य तु भेषजं कर्तव्यम् । धर्मकथा
पुनर्द्वयोरपि द्रमक राजवल्लभयोः प्रयुज्यते, यथा—यतयः—साधवस्तेवासुपकरणपहारादिर-
पराधः ‘द्विधाऽपि’ इहलोके परलोके चाहितो भवति ॥ ४६२४ ॥ ईदमेव न्यनक्ति—

अन्नं पि ताव तेजं, इह परलोकेऽपहाराणामहितं ।

परओ जायितलद्धं, किं पुण मल्लुप्पहरणेसु ॥ ४६२५ ॥

30 ‘अन्यदपि’ प्राकृतजनविषयमपि यत् सैन्यं तत् तावदिह परलोके चाऽपहाराणामहितं
भवति, किं पुनः परतो याचितं यद् लब्धं तदपह्रियमाणं ‘मन्युप्रहरणेसु’ साधुषु ? । किमुक्तं

१ ‘व शिष्ट’ भा० डे० ॥ २ ‘२’ एतच्चिह्नान्तर्वर्त्यवतरणं भा० नास्ति ॥ ३ च अहिओ ताभा० ॥

४ किञ्च—अन्नं भा० ॥

यामि अदेशकवद् अन्ववद्वा ?' इति प्रान्ते ब्रुवाणेऽनुशिष्टि-धर्मकथा-निमिच्छादि तथैव प्रयोक्तव्यम् ॥ ४६३५ ॥

असतीय भेषणं वा, भीया वा भोइयस्स व भएणं ।

साहित्थ दारमूले, पडिणीय इमेसु वि छुभेज्जा ॥ ४६३६ ॥

अथ नास्ति तत्र भोगिकोऽस्ति वा परं न दापयति तदा साधवो भेषणं कुर्वन्ति । ततो ३
भीता वा भोगिकस्य वा भयेन द्वारमूले 'संहरन्ति' संस्तरकं स्थापयन्तीत्यर्थः । यस्तु प्रत्यनीकः
सः 'एतेष्वपि' पृथिव्यादिषु कायेषु प्रक्षिपेत्, 'यद्यस्माकं न जातस्तत एतेषामपि मा भूत्' इति
कृत्वा । एष पुरातनगाथासमासार्थः ॥ ४६३६ ॥ अथैनामेव व्याख्याति—

भोइयमादीणऽसती, अदचावेंते व विंति जणपुरओ ।

मुञ्जीहामो सकजे, किह लोगमयाई जाणता ॥ ४६३७ ॥ 10

भोगिकादीनामभावे तेषु वा संस्तरकमदापयत्सु साधवो बहुजनस्य पुरतो ब्रुवते—वयं
लोकमतानि जानन्तः स्वकार्ये कथं मुक्तामहे ?, ये हि लोकस्य नष्टं विनष्टं विस्मृतं वा जानीमस्ते
कथमात्मीयं न ज्ञास्यामः ? इति भावः, अतो यद्यस्माकं संस्तरकं नार्पयथ ततो वयं जनपुरतस्तं
हस्ते गृहीत्वा दापयिष्यामः ॥ ४६३७ ॥ अथ यूयं न प्रतीय ततः पश्यथ—

पेहुणतंदुल पच्चय, भीया साहंति भोइगस्सेते ।

15

साहित्थ साहरन्ति व, दोण्ह वि मा होउ पडिणीए ॥ ४६३८ ॥

तन्दुल द्विविधाः क्रियन्ते—एके पेहुणमिश्रिता अपरे केवला एव । पेहुणं नाम—मयू-
राक्षगिरः । तत एकः साधुः साधूनां मध्यादपसरति गृहस्थैश्च भणति—युष्माकं मध्यादेकः
किमप्युपकरणं गृह्णातु । ततो गृहीते सति स साधुरागत्य भणति—पक्क्या सर्वेऽपि तिष्ठत ।
स्थितेषु च स नैमित्तिकसाधुद्वयं तेषामञ्जलौ ददाति, येन च साधुना तद् गृह्यमाणं दृष्टं स 20
तन्दुलान् प्रयच्छन् येन गृहीतं तस्य पेहुणमिश्रितान् ददाति, ततो नैमित्तिकसाधुस्तानि पेहुणानि
दृष्ट्वा भणति—अनेन गृहीतमिति । एव प्रत्यये उत्पन्ने भीताश्चिन्तयन्ति—नूनमेते एवं ज्ञात्वा
भोगिकस्य कथयिष्यन्ति, राजानं वा प्रत्याययिष्यन्ति । एवं विचिन्त्य स्वहस्तेन प्रतिश्रयद्वार-
मूले संस्तरकं स्थापयन्ति । प्रत्यनीका वा 'द्वयोरपि वर्गयोः' अस्माकममीषां च मा भूदिति
बुद्ध्या एतेषु गत्वा संहरन्ति ॥ ४६३८ ॥ 25

पुदवी आउक्काए, अगढ वणस्सइत्तसेसु साहरइ । [ओ. नि. २७४]

धिचूण य दायव्वो, अदिट्ठ दट्ठे य दोच्चं पि ॥ ४६३९ ॥

कश्चित् प्रत्यनीकः साधुसामाचारीकोविदः 'सचित्तपृथिव्यप्काय-वनस्पति-त्रसेषु प्रक्षिप्तं न
गृहीयन्ति' इति बुद्ध्या तेषु 'अगढे वा' गर्त्तायां प्रक्षिपति । यद्यप्येतेषु प्रक्षिप्तस्तथापि ततो 30
गृहीत्वा संस्तरकस्त्वामिनो दातव्यः । अथ प्रयत्नेन गवेषितोऽपि न कुत्रापि दृष्टः, यद्वा स 30
प्रत्यनीकतया तेन दग्धः ततः "दोच्चं पि" चि द्वितीयमपि वारमवग्रहमनुज्ञापयेत् ॥ ४६३९ ॥

परः प्राह—यथाऽहं भणामि तथा द्वितीयावग्रहोऽनुज्ञापनीयः । कथम् ? इति चेद्

१ न समर्पय" आ० ॥ २ "रपि" अस्मा" भा० ॥ ३ "पु" संह" डे० कां० ॥

‘एते’ भोगिकादयो यदि दापयन्ति ततो लष्टम् । अथवा ते भगेयुः—स संस्कारकः कस्य दातव्यः ? इति; ततः साधुभिः ‘अमुकस्य’ इति भणिते ते ब्रुवते—ब्रजत यूयम्, वयमेव तत्सार्पयिष्याम इति ॥ ४६३० ॥

जतिं सिं कज्जसमत्ती, वयंति इहरा उ वेत्तु संथारं ।

5 दिष्टे पाते चैवं, अदिष्ट्वाणाए.इमा जयणा ॥ ४६३१ ॥

यदि “सिं” तेषां साधूनां तेन संस्कारकेण कार्यसमाप्तिः सज्जाता मासकल्पश्च पूर्णस्ततो भोगिकादिभिर्विसर्जिता ब्रजन्ति, ‘इतरथा’ संस्कारकार्येऽसमाप्तेऽपूर्णे मासकल्पे तं वाऽन्यं वा संस्कारकं गृहीत्वा परिसुज्जते । एवं दृष्टे संस्कारके ज्ञाते वा स्तेने निविशतः । अदृष्टेऽज्ञाते चैवं यतना भवति ॥ ४६३१ ॥

10 विज्ञादीहि गवेसण, अदिष्टे मोइयस्त व कर्षेति ।

जो भइओ गवेसति, पंते अणुसट्ठिमाईणि ॥ ४६३२ ॥

विद्यादिभिः संस्कारकस्तेनस्य गवेषणा कर्तव्या । अथ न सन्ति विद्यादयस्ततोऽदृष्टेऽज्ञाते स्तेने भोगिकस्य कथयन्ति । ततो यो भद्रको भवति स स्वयमेव गवेषयति, यस्तु प्रान्तः स स्वयं न गवेषयति, ततस्तत्रानुशिष्यादीनि पदानि प्रयोक्तव्यानि ॥ ४६३२ ॥

15 एषा पुरातनगाथा, अत एनां व्याख्यानयति—

आभोगिणीय पसिणेण देवयाए निमित्ततो वा वि ।

एवं नाए जयणा, स चिय खंतादि जा राया ॥ ४६३३ ॥

आभोगिनी नाम विद्या सा भण्यते या परिजपिता सती मानसं परिच्छेदमुत्पादयति, सा यद्यस्ति ततस्तथा येन संस्कारको गृहीतः स आभोग्यते । एवं ‘प्रभेन’ अजुष्ट-स्वप्नभ्रादिना, 20 देवतया वा क्षपकपृष्टया, निमित्तेन वा अविस्मृतादिना तं स्तेने जानन्ति । एवं ज्ञाते सति सैव यतना कर्तव्या या खन्तादिगृहीते संस्कारके भणिता यावदपश्चिमो राजा ॥ ४६३३ ॥

एतेषामभावे विधिमाह—

विज्ञादऽसई मोयादिकहण केण गहिओ न जाणऽम्हे ।

दीहो हु रायहत्थो, भदो आमं ति मग्गति य ॥ ४६३४ ॥

25 विद्यादीनामभावे न ज्ञायते केनापि गृहीत इति ततो भोगिकादीनां कथयन्ति—संस्कारकोऽस्माकं नष्टो वर्तते, यूयं तं गवेषयत । भोगिकः प्राह—केन गृहीतः ? । साधवो ब्रुवते—न जानीमो वयम् । भोगिकः प्राह—अज्ञायमानं कथं गवेषयामि ? । साधुभिर्वक्तव्यम्—दीर्घो हि राजहस्तो भवति, तेन हि गवेष्यमाणः सुखेनैव स्तेनः प्राप्येत । ततो यो भद्रको भवति सः ‘आमं’ सत्यमिदम् इति भणित्वा मार्गयति ॥ ४६३४ ॥ प्रान्तः पुनरिदमाह—

30 जाणह जेण हडो सो, कथं विमग्गामि णं अजाणंतो ।

इति पंते अणुसट्ठी-धम्म-निमित्ताइ तह चैव ॥ ४६३५ ॥

यः प्रान्तः स ब्रूयात्—‘जानीत यूयं येनासौ संस्कारको हतः, अजानानस्तु कुत्राहं मार्ग-

युष्मपि तावत् तं संस्तरकं मार्गयत, अहमपि तं “जोसेमि” चि गवेषयामि, अथ युष्माकं त्वरितं संस्तरकेण प्रयोजनं तदा यावदसौ लभ्यते तावदन्यं मार्गयत । यस्तु प्रान्तः स सद्भावे कथिते भणति—नष्टेऽपि संस्तरके यूयं मम न नष्टाः, यतो जानीथ ततः संस्तरकमानयत मूल्यं वा प्रयच्छत । एवं प्रान्ते ‘वदति’ ब्रुवाणेऽनुशिष्टि-धर्मकथा-विद्या-भन्नादि तथैव प्रयोक्तव्यम् ॥ ४६४५ ॥ तथाऽप्यतिष्ठति विद्यादीनामभावे वा मूल्यं मार्गयत इयं यतना— 5

मोहं णत्थऽहिरण्णा, उवधि मे देह पंतदायणया ।

अन्नं व दैति फलमं, जयणाए मग्गिउं तस्स ॥ ४६४६ ॥

अहिरण्या वयम्, नास्ति मूल्यम् । स ब्रूयात्—उपधिं प्रयच्छत । ततो येन साधुना स संस्तरक आनीतः तस्य सत्कमन्तप्रान्तमुपकरणं दर्शनीयम् । अन्यं वा फलकं यतनया मार्गयित्वा वदति । तच्च प्रथमतः शुद्धम्, तदभावे पञ्चकपरिहाण्या, राजकुले वा गत्वा व्यवहारः क्रियते— 10

दत्त्वा दानमनीश्वरं ॥ इति ।

एतेन “मगण दाणं च वचहारे” (गा० ४६२६) चि पदं व्याख्यातम् ॥ ४६४६ ॥

सैव्वे वि तत्थ रुंमति, भद्दो मुल्लेण जाव अवरणे ।

एगं ठवेउ मगणं, सो वि य जावऽड्डमं काउं ॥ ४६४७ ॥

कोऽपि राजवल्लभादिः सर्वानपि साधूंस्तत्र निरुणद्धि ततो यदि कश्चिद् यथाभद्रको मूल्येन 13 मोचयति स न प्रतिषेद्धव्यः । अथ प्रतिषेधं कुर्वन्ति तदा चतुर्गुरु । अथ नास्ति मोचयिता ततोऽपराहं यावत् सर्वेऽपि सवाल-वृद्धास्तिष्ठन्ति । यदि न मुञ्चति तत एकं क्षपकादिकं स्थापयित्वा शेषाः सर्वेऽपि गच्छन्ति । सोऽपीदृशः स्थाप्यते योऽष्टमं कर्तुं समर्थो भवति । असमर्थ-स्थापने चतुर्गुरु । ततोऽसावष्टमं कृत्वा पलयते ॥ ४६४७ ॥

लद्धे तीरियकज्जा, तस्सेवऽप्पेति अहव भुंजंति ।

20

पभुलद्धे वऽसमत्ते, दोच्चोग्गह तस्स मूलाजो ॥ ४६४८ ॥

लब्धे संस्तरके यदि ‘तीरितकार्याः’ समाप्तप्रयोजनास्ततः ‘तस्यैव’ संस्तरकत्वामिनो अर्पयन्ति । अथ कार्यमसमाप्तं ततो भुञ्जते । अथ प्रमुणा—संस्तरकत्वामिना लब्धः साधूनां च कार्यमद्याप्यसमाप्तं ततस्तस्य मूलाद् यद् द्वितीयं वारमवग्रहोऽनुज्ञाप्यते एव सूत्रोक्तो द्वितीयावग्रहः ॥ ४६४८ ॥ अथ द्वितीयपदमाह— 25

चित्थियं पभुनिच्चिसए, णड्डुद्धिय सुच मयमणप्पज्जे ।

असहू य रायदुट्ठे, बोहिकमय सत्थ सीसे वा ॥ ४६४९ ॥

द्वितीयपदमत्र भवति—संस्तरकेण कार्यं समाप्तम्, योऽपि संस्तरकस्य प्रभुः स राज्ञा निर्विषय आश्रितः, देशभङ्गे वा नष्टः, दुर्मिक्षे वा ‘उत्थितः’ उद्धसितः, ‘सुखे’ चि सपुत्र-दारः कुत्राप्यामन्नितः सन् गतो गृहं शून्यं सज्जातम्, ‘मृतो वा’ कालगतः; एतानि गृहस्थकारणानि । अमूनि तु 30 सयतकारणानि—स साधुरसहिष्णुर्न शक्नोति गवेषयितुम्, राजद्विष्टे बोधिकमये वा अध्वशीर्षके वा सार्धवशगः । एतैः कारणैर्विघ्नघटं संस्तरकं न गवेषयेत्, न च प्रायश्चित्तमाप्नुयात् ॥ ४६४९ ॥

॥ शय्यासंस्तरकप्रकृतं समाप्तम् ॥

उच्यते—स संस्तरकस्वामी न ज्ञाप्यते, यथा—नष्टः संस्तरकः, किन्तु गत्वा भणितव्यम्—
देहि तं संस्तरकं निर्देजमिदानीम्, एष द्वितीयावग्रह उच्यते । गुरुराह—

दिद्वंतं पडिहणेत्ता, जयणाए भदतो विसजेती ।

मग्गंते जयणाए, उवहिग्गहणे ततो विवाओ ॥ ४६४० ॥

5 दृष्टान्तो नाम—नोदकेन स्वमत्या योऽभिप्रायो दृष्टः तं 'प्रतिहन्य(त्य)' निराकृत्य संस्तरकस्वामिनो यत्तनया सद्भावः कथनीयः । कथिते च भद्रको विसर्जयति—गच्छत नाहं किञ्चिदपि भणामि । यः प्रान्तः स संस्तरकं मार्गयति तत्रानुशिष्टिः कर्तव्या । अथ नेच्छति तदा यत्तनया प्रान्तोपधिर्दातव्यः । अथ बल्यदेव सारोपधेर्ग्रहणं करोति ततो राजकुले विवादः कार्यः ॥ ४६४० ॥ अमुमेवार्थं व्याख्याति—

10 परवयणाऽऽउट्टेउं, संथारं देहि तं तु गुरु एवं ।

आणेह भणति पंतो, तो ण दाहं ण दाहं वा ॥ ४६४१ ॥

परः—प्रेरकस्तस्य वचनमत्र भवति—“आउट्टेउं” ति धर्मकथया संस्तरकस्वामी आबर्त्त्य याच्यते—तं संस्तरकं निर्देजं प्रयच्छ । गुरुराह—एवं मायया याचमानस्य चतुर्गुणकर्म, भद्रक-प्रान्तकृताश्च दोषा भवन्ति । प्रान्तो भणति—आनयत तं संस्तरकं ततो दास्यामि वा
15 न वा ॥ ४६४१ ॥ किञ्च—

दिजंतो वि न गहिओ, किं सुहसेओ इयाणि सो जाओ ।

हिय नटो वा नूणं, अथक्कायाह स्रएमो ॥ ४६४२ ॥

दीयमानोऽपि तदा निर्देजो न गृहीतः, किमसौ संस्तरकः इदानीं सुखशय्यः सज्जातः ? । अन्यथा 'अथक्काच्चया' अकालप्रार्थनया 'सूचयामः' सूचां कुर्मः स नूनं हतो वा नष्टो वा ॥ ४६४२ ॥

20 भदो पुण अग्गहणं, जार्णतो वा वि विप्परिणमेजा ।

किं फुडमेव न सीसइ, इमे हु अन्ने वि संथारा ॥ ४६४३ ॥

यः पुनर्भद्रकः स साधुषु 'अग्रहणम्' अनादरं कुर्यात्, यो वा जानाति 'संस्तरको हतो नष्टो वा' इति स सम्यग्दर्शन-प्रव्रज्याद्यभिमुखो विपरिणमेत्—अहो ! मायाविनोऽमी । विपरिणतश्च ब्रूयात्—किं स्फुटमेवास्माकं 'न शिष्यते' न कथ्यते यथा संस्तरको नष्टः ?, किमेवं मायया
25 याच्यते ?, इमे 'हुः' इति प्रत्यक्षमुपलभ्यमाना अन्येऽपि संस्तरकाः सन्ति ॥ ४६४३ ॥

इइ चोयगादिद्वंतं, पडिहंतुं सिस्सते सें सम्भावो ।

भदो सो मम नटो, मग्गामि न तो पुणो दाहं ॥ ४६४४ ॥

'इतिः' उपप्रदर्शने । एवं भद्रक-प्रान्तदोषोपदर्शनेन 'नोदकदृष्टान्तं' पराभिप्रायं प्रतिहत्य तत्त्वमुच्यते—'तस्य' संस्तरकस्वामिनः सद्भावः 'शिष्यते' निवेद्यते । निवेदिते च भद्रको
30 भणति—स संस्तरको मम नष्टो न युष्माकम्, अद्य प्रसृति नाहं मार्गयामि, लब्धं तु तं पुनरपि युष्मभ्यं दास्यामि ॥ ४६४४ ॥

तुम्हे वि ताव मग्गह, अहं पि झोसेमि मग्गह व अन्नं ।

नटो वि तुम्हणट्ठा, वदंति पंतोऽणुसट्ठादी ॥ ४६४५ ॥

‘कालद्वये’ ऋतुवद्ध-वर्षावासलक्षणे कचिन् क्षेत्रे वसतां स्वग्रामजनः—सक्रोशयोजनाभ्यन्तर-
वर्ती अन्यग्रामजनश्च ‘उपशान्तः’ प्रतिबुद्धः । कश्च? इत्याह—सूत्रार्थतदुभयविशारद आचार्यः
सातिगयं प्रवचनव्याख्यानं करोति, क्षपको मासक्षपणादि तपस्तप्यते, धर्मकथी क्षीराश्रवादि-
लक्षितसम्पन्नतया वैराग्यजननीं धर्मकथां विदधाति, वार्ता परवादिनं निरुत्तरीकरोति । एव-
मादिभिः प्रभावकैः स्वग्रामीणोऽन्यग्रामीणश्च भूयान् जनः प्रव्रज्यायां परिणतः कृतः ॥४६५१॥ ॥

नीरोगेण सिवेण य, वासावासासु णिग्गया साहू ।

अण्णे वि य विहरंता, तं चेव य आगया सिचिं ॥ ४६५२ ॥

‘नीरोगेण’ ग्लान्याभावेन ‘गिवेन च’ राजदौस्त्य्याद्युपप्लवाभावेन वर्षावासं कृत्वा ते साधवो
निर्गताः । इह ‘वर्षावासे भूयान् काल एकत्र स्वीयते, ततः प्रभूतलोकस्योपशमो भवति’
इत्यादिभाष्येण वर्षावासग्रहणं कृतम्, अन्यथा ऋतुवद्धेऽपि मासकल्पानन्तरमेव विहारः सम्भ-
वति । एवं ते ततः क्षेत्राद् निर्गता अन्ये च साधवो विहरन्तस्तदेव क्षेत्रमागताः ॥ ४६५२ ॥

तत्रावग्रहचिन्तां चिकीर्षिराह—

खित्तोग्गहप्पमाणं, तद्दिवसं केति केतऽहोरचं ।

जं वेल णिग्गयाणं, तं वेलं अण्णदिवसस्मि ॥ ४६५३ ॥

इह केचिदाचार्याः क्षेत्रावग्रहस्य कालप्रमाणं ब्रुवते—यस्मिन् दिवसे ते निर्गतास्तमेवैकं
दिवसनवग्रहः, तत ऊर्ध्वं रात्रावग्रहो व्यवच्छिद्यते । केचित्तु भणन्ति—अहोरात्रमवग्रहः,
द्वितीयेऽहि सूर्योदयेऽवग्रहो व्यवच्छिद्यत इति भावः । सूरिराह—द्वावप्यैतावनादेशौ, अयं
पुनरादेशः—यस्यां वेलायां निर्गतास्तामेव वेलां यावदन्यस्मिन् दिवसेऽवग्रहो भवति, ततः
परं व्यवच्छिद्यते । इत्थं कालतः प्रमाणमुक्तम् । क्षेत्रतस्तु सर्वतः सक्रोशं योजनमवग्रहः, तत
ऊर्ध्वजनवग्रह इति ॥ ४६५३ ॥

20

खेत्तम्मि य वसहीय य, उग्गहों तहिं सेहमग्गणा होइ ।

ते वि य पुरिसा दुविहा, रूवं जाणं अजाणं च ॥ ४६५४ ॥

इहावग्रहः क्षेत्रे वा भवेद् वसतौ वा । यद् इन्द्रकीलादिवर्जितं ग्राम-नगरादि तदिह क्षेत्रं
नन्तव्यम्, तत्रावग्रहं प्रतीत्य चैक्षमार्गणा कर्तव्या, कस्याऽऽभवति ? कस्य वा न ? इति विचार-
यितव्यमित्यर्थः । यत् पुनरिन्द्रकीलादियुक्तं तदवग्रहयोग्यं क्षेत्रं न भवतीत्यक्षेत्रमभिधीयते,
तत्र वसतिविषया चैक्षमार्गणां भवति, सा चोपरिष्ठाद् करिष्यते । क्षेत्रविषया तावत् करोति—
‘ते वि य’ इत्यादि, ये पुण्यस्तत्र क्षेत्रे प्रव्रज्यां ग्रहीतुनायातास्ते द्विविधाः—एके रूपं
जानन्तोऽपरेऽजानन्तः ॥ ४६५४ ॥ इदमेव व्यक्तीकरोति—

जाणंतमजाणंता, चउच्चिहा तत्थ होंति जाणंता ।

उभयं रूपं सद्, चउत्थओ होइ जसकिचिं ॥ ४६५५ ॥

30

जानन्तोऽजानन्तश्चेति त्रैविध्यं द्विविधः । तत्र जानन्नस्तावत् चतुर्विधाः, तद्यथा—एकः
शैक्षो निवृत्तिक्षेत्रस्थितत्वाचार्यादेः ‘उभयं’ रूपं ब्रूवं च जानाति. धर्मकथाश्रवणार्थं समागतो
‘एणां विधेयां । यथाप्रतिज्ञातमेव करोति—‘ते वि य’ आ० ॥

अ व ग्र ह प्र कृ त म्

सूत्रम्—

जहिवसं समणा निग्गंथा सिज्जा-संथारयं विप्पजहंति
तहिवसं अवरे समणा निग्गंथा हव्वमागच्छिज्जा स
5 च्चेव उग्गहस्स पुवाणुण्णवणा चिट्ठइ अहालंदमवि
उग्गहे २५ ॥

अस्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

उग्गह एव उ पगतो, सागारियउग्गहाउ साहम्मी ।

रहितं व होइ खित्तं, केवतिकालेस संबंधो ॥ ४६५० ॥

10 पूर्वसूत्रे तावदवग्रह एव 'प्रकृतः' प्रस्तुतो वर्तते, "दोच्चं पि जगहं अणुणवित्ता" (सू० २४) इति वचनात्, इदमपि प्रकृतसूत्रमवग्रहविषयम् । यद्वा पूर्वसूत्रद्वये सागारिकावग्रह उक्तः, इह तु सागारिकावग्रहादनन्तरं साधर्मिकावग्रहः प्रतिपाद्यते । अथवा पूर्वसूत्रेषु संस्कारकं प्रत्यर्थं विहारः कर्तव्य इत्युक्तम्, अत्र तु विहारे कृते तैः साधुभिर्विरहितमपि तत् क्षेत्रं कियन्तं कालमवग्रहयुक्तं भवति ? इति निरूप्यते । एष सम्बन्धः ॥ ४६५० ॥

15 अनेनायातस्यास्य व्याख्या—“जहिवसं” ति प्राकृतत्वात् सप्तम्यर्थे द्वितीया, ततो यस्मिन् दिवसे श्रमणा निर्ग्रन्थाः शय्या च—वसतिः संस्कारकश्च—तृण-फलकात्मकः शय्या-संस्कारकम् । अत्र शय्याग्रहणेन ऋतुबद्धकालः सूचितः, संस्कारकग्रहणेन तु वर्षाकालः, अथवा कारणजाते ऋतुबद्धेऽपि संस्कारको गृह्यते इति कृत्वा संस्कारकग्रहणेन द्वावपि गृहीतौ; ततो मासकल्पे वर्षावासे वा पूर्णे शय्यां संस्कारकं वा यस्मिन् दिवसे पूर्वस्थिताः साधवः 'विप्रजहति'-परित्यजन्ति तहिवस एवापरे श्रमणा निर्ग्रन्थास्तत्र क्षेत्रे “हव्वं” शीघ्रमागच्छेयुः ततः सैवावग्रहस्य पूर्वानुज्ञापना तिष्ठति । किमुक्तं भवति ?—य एव ततः क्षेत्राद् निर्गतास्तेषामेवावग्रहे तत् क्षेत्रम्, ये तु तहिवसमन्ये आगतास्ते क्षेत्रोपसम्पन्ना इति कृत्वा यत् तत्र सचिचादिकं तत् पूर्वस्थितानामभाव्यम् । कियन्तं कालं यावद् ? इत्याह—“अहालंदमवि उग्गहे” इह यस्यां वेलायां ते साधवो निर्गतास्तावतीं वेलां यावद् द्वितीयेऽप्यह्नि तेषामेवावग्रहो भवतीति वक्ष्यते, ततः यथालन्दम् इहाष्टपौरुषीप्रमाणं मध्यमं गृह्यते, एतावन्तमपि कालं तदीय एवावग्रहे तत् क्षेत्रम्, अतो यथागन्तुकास्तत्र सचिचादिग्रहणं कुर्वन्ति तदा साधर्मिकसैन्यप्रत्ययं प्रायश्चित्तमापद्यन्ते । अत्र तु सचिच्चेनाधिकार इति सूत्रार्थः ॥ अथ निर्युक्तिविस्तरः, < तत्र सचिचावग्रहः शैक्षविषय इति कृत्वा प्रथमतस्तदुत्पत्तिं दर्शयति—>

मुत्त-उत्थ-तदुभयविसारण य खमए य धम्मकहि वाई ।

30 कालदुअम्मि वसंते, उवसंतो स-अण्णगामजणो ॥ ४६५१ ॥

न विद्यते व्याघातः—प्रव्रज्याविज्ञो यस्य सोऽव्याघातः शैश्वः, पूर्वसाधुषु क्षेत्रानिर्गतेष्वपि प्रव्रज्यां गृह्णाति न पुनः कालक्षेपं करोतीति भावः । “पुणो दाहं” ति ‘पुनः’ ‘भूयोऽपि यदा किल ते साधवः समायास्यन्ति तदा प्रव्रजिष्यामि’ इति कश्चित् शैश्वो ब्रूयात् । “नावज्जीवपरा-जिए” ति ‘यदा यदाऽहं प्रव्रजितुमभिलषामि तदा तदा नवैर्नवैर्विघ्नैरुत्तिष्ठमनैर्यावज्जीवमहं पराजितः’, अत एव मे साम्प्रतमपि व्याघात उस्थितो यदेवं साधवो विहारं कृतवन्तः’ इति ६ कश्चिद् ब्रूयात् । एषां शैक्षाणामेकतरे प्रथम-द्वितीयदिवसयोः प्रव्रजितुमुपस्थिते ‘ज्ञायके’ रूप-शब्दादिज्ञे ‘कथं’ केन प्रकारेण ‘कल्पः’ पूर्वसाधुसमीपप्रेषणादिको विधिर्विधीयते ? ॥ ४६५९ ॥

तथा वास्तव्ये वा वाताह्वते वा ‘त्वमस्माकं नाभवसि’ इति ज्ञापिते कथं कल्पो भवेत् ? । ऋजुर्नाम—य आचार्यादिरेतान् शैक्षान् पूर्वसाधुसमीपे प्रहिणोति, तद्विपरीतोऽनुजः, एतयोश्चिन्ता कर्तव्या । अभिधारणम्—एकमनेकान् वा साधून् मनस्याधाय शैक्षस्य गमनम्, तत्र कथमा-10 भाव्या-ऽनाभाष्यतायाः कल्पः क्रियते ? ॥ ४६६० ॥

“एगमागे” ति यत्र ग्रामे क्षेत्रिकाः स्थितास्तत्रैव केनापि धर्मकथिना कोऽपि मिथ्यादृष्टि-रुपशमितः स कल्याऽऽभवति ? । “अहच्छन्ते” ति कमप्याचार्यमभिधार्थातिक्रामति विवक्षित-क्षेत्रमतीत्यागतो गच्छति शैक्षे कथं कल्पो विधीयते ? । तथा ‘शिष्ये’ शिष्यविषया ‘द्विविधा’ संज्ञातका-ऽसंज्ञातकशैक्षमेवाद् द्विप्रकारा मार्गणा भवति । प्रतीच्छके च ‘एकविधा’ केवल-15 संज्ञातकविषया मार्गणा ॥ ४६६१ ॥

“पठिसेहियवञ्चन्ते” ति भगवता प्रतिषिद्धम्—ग्लानप्रतिचरणान्यापृतैः शैक्षो न प्रव्र-जनीयः, ये तु तं प्रव्रज्यान्यत्र प्रेषयन्ति तैः प्रेषिते तस्मिन् गच्छान्तरं व्रजति कथं कल्पो विधीयते ? । सङ्गारः—सङ्केतः स दत्तो यस्य शैक्षस्य स सङ्गारदत्तः, आहिताभ्यादेराकृतिगण-त्वात् कान्तस्य परनिपातः, तस्मिन्नपि कथं कल्पो विधीयते ? इति । एतत् सर्वं निरूपणीयमिति ३० द्वारश्लोकचतुष्टयसमासार्थः ॥ ४६६२ ॥ अथ विस्तरार्थं विमणिषुः प्रथमतो ये पूर्वमुभय-ज्ञादयः पुरुषा उक्तास्तद्विषयकवक्ष्यमाणप्रेषणभेदसङ्ग्रहायाह—

चत्वारि णवग जाणंतगम्मि जाणाविण वि चत्तारि ।

अभिधारणम्मि एण, चित्तम्मि विपरिणया वा वि ॥ ४६६३ ॥

यः पूर्वमुभयज्ञ-रूपज्ञादिभेदात् चतुर्थी ज्ञायक उक्तः तत्र प्रत्येकं चत्वारः ‘नवकाः’ प्रेषण-25 विषया नवप्रकाररूपा भवन्ति । तथा योऽजानानः सन् साधुभिः ‘त्वमस्माकं नाभवसि किन्तु पूर्वसाधूनाम्’ इत्येवं ज्ञापितस्तत्रापि चत्वारो नवकाः । अभिधारणं नाम—मनसिकरणम्, ततः क्षेत्रिकं मनसिकृत्य यदि ‘एते’ अव्याघातादय आगतास्तदा विपरिणता अपि क्षेत्रत्वमिति एवामाव्या इति सङ्ग्रहायासमासार्थः ॥ ४६६३ ॥

अथैनामेव विवरीपुरव्याघातद्वारमस्त्रीकृत्य तावदाह—

पियमप्पियं सैं भावं, दहं पुच्छित्तु तस्स साहंति ।

कत्थ गत्ता ते भगवं, पुट्ठा व भणंति किं तेहिं ॥ ४६६४ ॥

१ °ता क्रिय° का० मा० विना ॥ २ °वये वक्ष्यमाणभेद° का० ॥

रूपेण स्वरेण च तमुपलभयतीत्यर्थः । द्वितीयो रूपं जानाति न शब्दम्, तृतीयः शब्दं न रूपम्, चतुर्थकः पुनर्यशःकीर्तिं जानाति । यशः—सर्वदिग्गमिनी प्रसिद्धिः, सैवैकदिग्गमिनी कीर्तिः, यशउपलक्षिता कीर्तिः यशःकीर्तिरिति समासः । यस्तु रूप-शब्द-यशःकीर्तिनामेक-मपि न जानाति सोऽजानान उच्यते ॥ ४६५५ ॥

5 अथ द्वितीयमङ्गमादौ कृत्वा यथाक्रममनूनेव भक्तान् व्याचष्टे—

उच्चार-चेङ्गातिषु, पासति रूवं विणिग्मयस्सेगो ।

रत्तिं उर्वित णितो, कासगमादी सुणति सद् ॥ ४६५६ ॥

चउथो पुण जसकित्तिं, सुणेइ सग्गाम-चसभवासी वा ।

उभयं रूवं सद्, कित्तिं च ण जाणते चरिमो ॥ ४६५७ ॥

10 उच्चारभूमि-वैत्यवन्दनादिषु कार्येषु विनिर्गतस्याचार्यादे रूपम् 'एकः' द्वितीयः शैक्षः पश्यति न पुनः स्वरेण जानीते, उपाश्रये तस्यानागमनात् । तृतीयस्तु शैक्षः 'कर्षकादिः' कर्षकः—कृषीवलस्तत्प्रभृतिकः सकलमपि दिवसं क्षेत्रादौ स्थित्वा 'रात्रौ' प्रदोषे गृहमुपागच्छन् प्रमाते च भूयोऽपि निर्गच्छन् धर्मकथायाः परिवर्त्तनाया वा शब्दं शृणोति न तु रूपमवलोकते ॥ ४६५६ ॥

15 चतुर्थस्तु शैक्षः स्वग्रामवासी प्रतिवृषभग्रामवासी वा दूरस्थः सन् न रूपं पश्यति न च धर्मकथादिशब्दं शृणोति, किन्तु लोकमुखेन तेषामाचार्यादीनां यशःकीर्तिं शृणोति । यस्तु 'चरमः' अजानानः शैक्षः स रूप-शब्दात्मकमुभयं कीर्तिं च न जानाति, परं गृहवासनिर्वि-
ण्णतया भ्रमज्यां ग्रहीतुमायातः । एवं वास्तव्यशैक्षः पञ्चविध उक्तः ॥ ४६५७ ॥

वायाहडो वि एवं, पंचविहो होइ आणुपुव्वीए ।

20 एएसिं सेहाणं, पत्तेयं मग्गणा इणमो ॥ ४६५८ ॥

'वाताहृतो नाम' आगन्तुकशैक्षः सोऽपि 'एवमेव' वास्तव्यशैक्षवत् पञ्चविधः 'आनुपूर्व्या' यथोक्तपरिपाठ्या वक्तव्यः । अथैतेषां दशानामपि शैक्षाणां 'प्रत्येकं' पृथक् पृथक् 'इयम्' एतेषु द्वारेषु 'भार्गवा' विचारणा भवति ॥ ४६५८ ॥

तान्येव द्वाराण्यभिधित्सुः श्लोकचतुष्टयमाह—

25 अच्चाघाए पुणो दाई, जावजीव पराजिए ।

पढम-बिइयदिवसेसुं, कहं कप्पो उ जाणते ॥ ४६५९ ॥

जाणाविए कहं कप्पो, वत्थव्वे वाताहडे ति य ।

उज्जू अणुज्जुए या वि, कहं कप्पोऽभिधारणे ॥ ४६६० ॥

एगग्गामे अतिच्छंते, कहं कप्पो विहिज्जेते ।

30 दुविहा मग्गणा सीसे, एगविहा य पडिच्छए ॥ ४६६१ ॥

पडिसेहियवच्चंते, कहं कप्पो विहिज्जे ।

संगारदिण्णते यावि, कहं कप्पो विहिज्जे ॥ ४६६२ ॥

न द्रक्ष्यामि ततः पुनरप्यत्रैव 'प्रत्येष्यामि' प्रत्यागमनं करिष्ये इति बुद्ध्या नागन्तुकैरात्मानं मुण्डापयति, एवममुण्डितं प्रेषयन्ति ॥ ४६६९ ॥

एवं तावदुभयज्ञविषयो विधिरुक्तः, अथ रूपज्ञादिविषयं तमेवातिदिशन्नाह—

एसेच य णवगकमो, सइं रुवं व होइ जाणंते ।

जो पुण किंति जाणति, ण ते वयं सिस्सते तस्स ॥ ४६७० ॥ 5

एष एव नवकक्रमः शब्दं रूपं च जानति शैक्षे वक्तव्यः, शब्दज्ञे रूपज्ञे चेत्यर्थः । यः पुनः शैक्षः कीर्त्तिमेव जानाति न रूपं न वा शब्दं तस्य 'शिष्यते' निवेद्यते—ते वयं न भवामो येषां सकाशे भवान् प्रव्रजितुमायात इति ॥ ४६७० ॥ ततो ब्रूयात्—

किं व न कप्पइ तुब्भं, दिक्खेउं तेसि तं ण अम्हं ति ।

तत्थ वि सो चेव गमो, णवगाणं जो पुरा भणितो ॥ ४६७१ ॥ 10

किं वा गुष्माकं दीक्षयितुं न कल्पते ? । ततः साधुभिर्वक्तव्यम्—तेषामेव त्वमाभवसि नास्माकम् । एवमुक्ते यद्यसौ भणति—यद्येवं तर्हि मां प्रव्राज्य तत्र प्रेषयत अमुण्डितं वा विसर्जयत; ततस्तत्रापि स एव 'गमः' प्रकारो यः सङ्घाटका-ऽऽत्मद्वितीयादिभिर्भेदैर्निष्पन्नानां नवकानां पुरा भणितः ॥ ४६७१ ॥ ८ अथ "अभिधारणस्मि एए, खितम्मि विपरिणया वा वि" (गा० ४६६३) इति पश्चार्थं व्याचष्टे— 15

विपरिणया वि जति ते, अम्हे तुज्झं भणंतज्झं तेहिं ।

तह वि य ण वि ते तेसिं, अन्वाहयमादिया होतिं ॥ ४६७२ ॥

ये अन्याघातादयो वाताह्वतान्ता शैक्षा अत्र प्रस्तुतास्ते क्षेत्रिकमभिधायं प्रथममागता अपि कुतोऽपि हेतोस्तं प्रति विपरिणताः सन्तो यद्यागन्तुकान् भणन्ति—वयं गुष्माकं सकाशे प्रव्रजिष्यामः 'अलं' पर्याप्तं 'तैः' पूर्वसाधुभिरिति; 'तथाऽपि' एवं ह्युवाणा अपि 'ते' अन्याह-20 तादयः 'तेषाम्' आगन्तुकानां न भवन्ति, किन्तु क्षेत्रिकस्यैवेति ॥ ४६७२ ॥

गतमन्यघातद्वारम् । अथ "पुणो दाइं" (गा० ४६५९) ति द्वारमाह—

एहिंति पुणो दाइं, पुडे सिद्धंसि ईय भणमाणा ।

बहुदोसे माणुस्से, अणुसासण णवग तह चेव ॥ ४६७३ ॥

आगन्तुकसाधूनां समीपे "कुत्र गताः ?" इति पृष्टे ततस्तैः 'शिष्टे' 'अमुकत्र गताः' इति 25 कथिते स शैक्षो ब्रूयात्—"एहिंति पुणो दाइं" ति यदा ते पुनरत्रागमिष्यन्ति तदा प्रव्रजिष्यामि 'ईय' एवं भणन् स वक्तव्यः—सौम्य ! 'बहुदोसे' बहुन्तराये मानुष्ये मा प्रमादं कृथाः । एवमनुशासनं कृत्वा 'तथैव' नवकगमेन प्रेषणं कर्त्तव्यम् ॥ ४६७३ ॥

अनुशासनमेव विशेषत उपदर्शयति—

जं कळे कायज्वं, णरेण अजेव तं वरं काउं ।

30

मच्च अकलुणहिअओ, न हु दीसइ आवयंतो वि ॥ ४६७४ ॥

'यद्' दीक्षाग्रहणादि कार्यं 'करये' द्वितीयदिने नरेण कर्त्तव्यं तदथैव कर्तुं 'वरं' प्रशस्यम्,

क्षेत्रिकेषु निर्गतेषु योऽसावुभयज्ञः शैक्षः सः 'प्रव्रजामि' इत्यभिप्रायेणागतो यावदागन्तुकान् साधून् पश्यति ततस्ते साधवस्तस्य प्रियमप्रियं वा मावं ग्रहसितमुखतया दीनमुखतया वा दृष्ट्वा पृच्छन्ति—किमेवं ग्रहद्वयवदनश्चिन्तापरो वा दृश्यसे ? । एवं पृष्ट्वा तेन स्वस्वरूपे कथिते सति "साहंति" सद्भावं कथयन्ति, यथा—गतास्तेऽन्यत्र विहारेणेति । यद्वा स स्वयमेव पृच्छेत्—
 5 कुत्र गतास्ते भगवन्तः ? । एवं पृष्ट्वाः सन्तो मणन्ति—किं तैर्मवतः प्रयोजनम् ?
 ॥ ४६६४ ॥ स ग्राह—

पव्वइहं ति यं भणिते, अमुगत्थ गया वयं ति दिक्खेउं ।

तेसि समीवं णेमो, ण य वाहणते तयं सो य ॥ ४६६५ ॥

'प्रव्रजिष्याम्यहम्' इति तेन मणिते साधवो वदन्ति—ते क्षेत्रिका अमुकत्र ग्रामादौ गताः,
 10 वयं भवन्तं 'दीक्षयित्वा' प्रव्रज्य तेषां समीपे नयामः, स च 'तकम्' अनन्तरोक्तं वचनं 'न च' नैव व्याहन्ति, न विकुट्टयति—तथेति प्रतिपद्यते इत्यर्थः, एषोऽव्याघात उच्यते ॥ ४६६५ ॥

संघाडग एगेणं, पंथुवएसे व मुंडिए तिण्णि ।

इइ तरुण मज्झ थेरे, एकेके तिन्नि नव एते ॥ ४६६६ ॥

ततः साधवस्तं प्रव्रज्य सङ्घाटकेन सह क्षेत्रिकाणामन्तिके प्रेषयन्ति १, अथ सङ्घाटको न
 15 पूर्यते तत एकं साधुं सहायं दत्त्वा मुत्कलयन्ति २, तस्याप्यभावे एकाकिनमपि विसर्जयन्ति परं
 पन्थानमुपदिशेयुः ३, एते तरुणस्य त्रयः प्रकाराः, मध्यम-स्थविरयोरप्येवमेव प्रत्येकं त्रयः,
 एते नव भवन्ति ९ । एष प्रथमो नवकः ॥ ४६६६ ॥

पढमदिणे सग्गामे, एगो णवगो वितिज्जए वितिओ ।

एमेव परग्गामे, पढमे वितिए य वे णवगा ॥ ४६६७ ॥

20 एषः 'एकः' प्रथमो नवकः प्रथमादिने स्वग्रामे प्रव्रज्य प्रेषयतां मन्तव्यः, द्वितीये दिवसे
 एवमेव द्वितीयो नवकः, एवं स्वग्रामे द्वौ नवकावुक्तौ । परग्रामेऽपि 'एवमेव' प्रथम-द्वितीय-
 दिवसयोर्द्वौ नवकौ । एवमेते चत्वारो नवका मुण्डितं प्रेषयतां भवन्ति ॥ ४६६७ ॥

एमेव अमुंडिस्स वि, चउरो णवगा हवंति कायव्वा ।

एमेव य इत्थीण वि, णवगाण चउक्कगा दुण्णि ॥ ४६६८ ॥

25 एवमेवामुण्डितस्यापि प्रेषमाणस्य चत्वारो नवकाः कर्तव्या भवन्ति । एवमेते द्वे नवक-
 चतुष्टये पुरुषाणामुक्ते । स्त्रीणामप्येवमेव द्वौ नवकानां चतुष्कौ सङ्घाटका-ऽऽत्मद्वितीयादिभिः
 प्रकारैः कर्तव्यौ । अथ क्षेत्रिकाणामन्तिके न प्रेषयन्ति किन्तु स्वयमेव स्त्रीकुर्वन्ति ततश्चत्वारो
 गुरुकाः ॥ ४६६८ ॥ अथ किमर्थममुण्डितं प्रेषयन्ति ? इति उच्यते—

सागारियसंकाए, णिच्छति चिच्छंति वा सयं मा मे ।

30 ते व अददुं पुणरवि, पच्चेहममुंडितो एवं ॥ ४६६९ ॥

सागारिकाः—सज्ञातकास्तेषां शङ्कया—'माममी उत्पन्नजनेयुः' इति बुद्ध्या स्वग्रामे नेच्छति
 स शैक्षः प्रव्रजितुम् । यद्वा अमी साधवः प्रव्रज्य मा मां ग्रहीष्यन्ति, यदि च तान् साधून्

उच्यते, इतरो नाम-यशःकीर्तिजः । तत्र ज्ञापिते 'इतरास्मिंश्च' वाताहते प्रव्रजितुमायाते तथैव चत्वारो नवका भवन्ति । वास्तव्योऽपि शैक्षो यः क्षेत्रिकाणां यशःकीर्तिमपि न जानाति तत्रापि नवकानां गम एवमेव मन्तव्यः ॥ ४६७७ ॥

अथ वास्तव्यो वाताहृतो वा यशःकीर्तिमपि न जानाति स कीदृशो भवेत् ? उच्यते—

वत्थव्वे वायाहड्ड, सेवग परतिथि वणिय सेहे य ।

5

सव्वेतें उज्जुगो अप्पिणाइ मेलाइ वा जत्थ ॥ ४६७८ ॥

वास्तव्यो वा वाताहृतो वा यो राजकुलसेवको यो वा परतीर्थिको यश्च वणिग् एते असन्निहितत्वेन यशःकीर्तिमपि गुरुणां न जानीयुः, परं प्रथमद्वितीयदिवसयोः प्रव्रजितुमायातास्तेऽपि क्षेत्रिकाणामाभावात् । अथ ऋजु-अनृजुद्वारचिन्ता क्रियते—य आचार्य ऋजुर्भवति स सर्वानप्येतान् क्षेत्रिकाणामर्पयति, यत्र वा क्षेत्रिका भवन्ति तत्र सङ्घाटकादिभिः प्रकारैः 10 प्रेषयित्वा तैः सह मील्यति ॥ ४६७८ ॥

माइल्ले वारसगं, जाणग जाणाविए य चचारि ।

वत्थव्वे वायाहड्ड, ण लभति चउरो अणुग्वाया ॥ ४६७९ ॥

यस्तु 'मायावी' अनृजुः स न प्रेषयति, तत्र च प्रकाराणां द्वादशकं भवति, तच्चाग्रे वक्ष्यते । तथा ज्ञायके ज्ञापिते च समुदिताश्चत्वारः प्रकारा भवन्ति, तद्यथा—ज्ञायकं प्रथमदिवसे न 15 प्रेषयति १, द्वितीये तमेव न प्रेषयति, २, एवं ज्ञापितस्यापि द्वौ प्रकारौ । एतैर्वक्ष्यमाणैश्च प्रकारैर्वास्तव्यं वाताहृतं वाऽप्रेषयतश्चत्वारोऽनुद्धाता मासाः, न च तान् शिष्यान् लभते, कुलस-विरादिभिर्वलात् क्षेत्रिकाणां दाप्यते इत्यर्थः ॥ ४६७९ ॥ अथानैव प्रायश्चित्तवृद्धिमाह—

सचरत्तं तवो होती, ततो छेदो पहावई ।

छेदेण छिण्णपरियाए, तओ मूलं तओ दुगं ॥ ४६८० ॥

20

प्रागिव (गा० १५५८) द्रष्टव्यम् ॥ ४६८० ॥ प्रकारद्वादशकमाह—

तरुणे मज्झिम धेरे, तदिण वितिए य छकगं इकं ।

एमेव परग्गामे, छकं एमेव इत्थीसु ॥ ४६८१ ॥

पुरिसिस्थिगाण एते, दो वारसगा उ मुंडिए होंति ।

एमेव य ससिहम्मि य, जाणग जाणाविए भयणा ॥ ४६८२ ॥

25

तरुण-मध्यम-स्वविरान् प्रत्येकं तद्विषये द्वितीयदिने वाऽप्रेषयत एकं प्रकारषट्कं भवति, एतच्च स्वग्रामविषयम्, परग्रामेऽपि एवमेव प्रकारषट्कम्; सर्वेऽप्येते द्वादश प्रकाराः पुरुषेषु भगिताः । एवमेव च स्त्रीष्वपि प्रकारद्वादशकं भवति ॥ ४६८१ ॥

एते द्वे द्वादशके पुरुष-स्त्रीणां मुण्डितविषये भवतः । एवमेव च सशिक्षाकेऽपि शैक्षे द्वादशकद्वयम् । तदेवं ज्ञायके ज्ञापिते च प्रत्येकं "भयण" चि भङ्गकविकल्पास्तेषां चत्वारि 30 द्वादशकानि भवन्ति ॥ ४६८२ ॥ अथवा—

अव्वाहए पुणो दातिं, जावजीवपरादिए ।

तदिण बीयदिणे या, सग्गामियरे य वारसहा ॥ ४६८३ ॥

यतो मृत्युः 'अकरुणहृदयः' स्वभावादेः कठोरशयः तथा कथमप्यापन्ति यथा आपतन्नपि न दृश्यते । उक्तं च—

श्वःकार्यमद्य कुर्वीत, पूर्वाह्ने चापराह्निकम् ।

को हि तद् वेत्ति कस्याद्य, मृत्युसेनाऽऽपतिष्यति ? ॥ ४६७४ ॥

४ तथा—

तूरह धर्मं कातं, मा हु पमायं स्वर्णं पि कुञ्चित्था ।

बहुविग्धो हु मुहूर्तो, मा अवरणं पडिच्छाहि ॥ ४६७५ ॥

भो भव्याः ! त्वरन् धर्मं कर्तुम्, मा क्षणमपि प्रमादं कुरुध्वम् । कुतः ? इत्याह—बहवः—
शूल-विष-विसृचिका-शस्त्रघाता-ऽग्निदाहादिभेदादनेके विघ्नाः—जीवितान्तराया यत्रासौ बहु-
१० विघ्नः, हुशब्दो यस्मादर्थे, अपिशब्दस्य चानुक्तस्यापि गम्यमानत्वाद् यस्माद् मुहूर्तोऽपि बहु-
विघ्नः, आस्तां प्रहर-दिवसादिः, अतो महाभाग ! मा प्रज्याग्रहणेऽपराह्णमपि प्रतीक्षिष्याः ।
एवमनुशासनं कृत्वा चतुर्भिर्नवकैस्तथैव प्रेषणीयम् ॥ ४६७५ ॥

गतं "पुणो दाहं" ति द्वारम् । अथ यावज्जीवपराजितद्वारमाह—

बहुसो उचट्टियस्सा, विग्घा उड्ढिति जज्जिय जितो मि ।

१५ अणुसासण पत्थवर्णं, णवगा य भवे सण्डियरे ॥ ४६७६ ॥

क्षेत्रिकाणां गमनवृत्तान्तं ज्ञात्वा कोऽपि शैक्षो ब्रूयात्—'बहुशः' अनेकशः प्रज्याग्रह-
णायोपस्थितोऽहम्, परं बारंवारं विघ्ना नवनवा उत्तिष्ठन्ते, अतो "जज्जियं" यावज्जीवमहं
विघ्नैर्जितोऽस्मि, यदेवं ते साधवो विहृतवन्तः, अतः परं तेषु समागतेषु प्रजिष्यामि । एवं
ब्रुवाणस्यानुशासनं कर्तव्यम्—भद्र ! साम्प्रतं तव चारित्राचारकर्मणामनुदयो वर्धते, अतो
२० मा प्रमादीः, को जानाति भूयोऽपि तेषामुदयो भवेत् ?; आवश्यकामिहितश्च (निर्यु०
गा० ८३२ पत्र ३४५-१) कूर्मचर्मदृष्टान्तस्तत्पुरतः प्ररूपणीयः । एवमनुशिष्य प्रस्थापनं
कर्तव्यम् । तत्र च तथैव मुण्डितेतरयोः प्रत्येकं चत्वारो नवका भवन्ति । एवं प्रथम-
द्वितीयदिवसयोरव्याहृतानां कल्पो विधीयते ॥ ४६७६ ॥

अथ "ज्ञापिते कथं कल्पो वास्तव्ये वाताहूतेऽपि च" (गा० ४६६०) इति द्वारमाह—

२५ वाताहडे वि णवगा, तहेव जाणाविण य इयरे य ।

एमेव य वत्थन्वे, णवगाण गमो अजाणंते ॥ ४६७७ ॥

वाताहूतो द्विधा—ज्ञापित इतरश्च । यः क्षेत्रिकाणां यशःकीर्तिमपि न जानाति स आग-
न्तुकाधुभिः 'त्वमस्माकं नाभवसि, ये गतास्तेषामेवामवसि' इति सद्भाववगमं कारितो ज्ञापित

१ 'तु; चर्म' भा० ॥ २ आवश्यकामिहित- कूर्मचर्मदृष्टान्तोऽयम्—“एगो दहो जेयणसय-
सहस्सविच्छिण्णो चम्मेण णद्धो । एवं से मज्जे छिडं जत्थ कच्छमस्स गीवा मायति । तत्थ कच्छमो
वाससते वाससते गते गीवं पसारति । तेण कद् वि गीवा पसारिता, जाव तेण छिद्रेण मियगता । तेण
जेत्तिंसं दिट्ठं कोमुदीए पुप्फ-कळाणि य । सो आगतो 'सयणिज्जयाणं दाएमि' । आणेत्ता सन्वतो पलोएति, ण
पेच्छति । भवि सो, ण य माणुसातो ॥” ३ 'तादीनां भा० डे० ॥

एवं वासावासे, उडुबद्धे पॅथें जत्थ वा ठाति ।

सञ्चरथ होति उग्गहों, कैसिंचि पतीवदिडुंतो ॥ ४६८९ ॥

एवं वर्षावासे ऋतुबद्धे वा त्रिषिर्भन्तव्यः । एतच्च सचित्तमङ्गीकृत्योक्तम् । अचित्ते तु वर्षावासे वा ऋतुबद्धे वा मासद्वयं दिवसपञ्चकं च पूर्वावग्रह इति, पथि वा व्रजतां यत्र क्वाप्याचार्यस्तिष्ठति तत्र सर्वतः सक्रोशं योजनमवग्रहो भवति, तत्राप्येवमेव सचित्तादीनामाभा-5
न्याऽनाभाव्यविधिरवसातव्यः । केषाञ्चिदाचार्याणामयमभिप्रायः—मार्गं गच्छतां प्रुष्ठतो वा नास्त्यवग्रहः; अयं चानादेशः । कुतः ? इत्याह—प्रदीपदृष्टान्तोऽत्र भवति । यथा हि प्रदीपः सर्वतः प्रकाशयति नैकामपि दिशं प्रकाशयन्त्या करोति, एवमवग्रहोऽपि सर्वतो भवति, न कुत्रचित् न भवत्यपीति ॥ ४६८९ ॥

एवं तावत् क्षेत्रे सचित्तादिविषयो विधिरुक्तः । अथाक्षेत्रे तमेवातिदिशति—

10

अक्खित्ते वसधीए, जाणम जाणाविए वि एमेव ।

उज्जुगमणुज्जुगे या, सो चेव गमो हवइ तत्थ ॥ ४६९० ॥

‘अक्षेत्रे’ इन्द्रकीलादियुक्ते नगरादौ सक्रोशं योजनमवग्रहो न भवति, किन्तु तत्र यस्यां वसतो यः पूर्वं स्थितस्तस्यां सचित्तादिकं यदुपतिष्ठते तत् तस्य आभवति, न पश्चादागतानाम् । तत्रापि य एव क्षेत्रे गम उक्तः स एव सर्वोऽपि ज्ञायके ज्ञापिते च ऋजुकेऽनृजुके च 15
वक्तव्य इति ॥ ४६९० ॥

अथ “कथं कल्पोऽभिधारणे” (गा० ४६६०) इति निर्वचनाह—

अणिदिट्ठ सण्णऽसण्णी, गहिता-गहिए य ओह सच्छंदो ।

णिदिट्ठ लिंगसहितो, सण्णी तस्सेव णऽण्णस्स ॥ ४६९१ ॥

‘अभिधारणं’ प्रव्रज्यार्थमाचार्यादेर्मनसा सङ्कल्पनम्, तच्च द्विधा—अनिर्दिष्टं निर्दिष्टं च । 20
अनिर्दिष्टं नाम—अभिधारयन् कमप्याचार्य विशेषतो न निर्दिशति । स चाभिधारको द्विधा—
संज्ञी असंज्ञी च । पुनरैकौ द्विधा—गृहीतलिङ्गोऽगृहीतलिङ्गश्च । एष सर्वोऽप्योषतः—सामा-
न्येनाचार्यविशेषमनिर्दिश्य व्रजन् स्वच्छन्द आभाव्यो भवति, यस्यान्तिके प्रव्रजति तस्यैवासौ
शिष्य इत्यर्थः । निर्दिष्टं पुनः—अभिधारणं तदुच्यते यत्र ‘अमुकस्याचार्यस्य समीपे प्रव्रजि-
ष्यामि’ इति निर्देशं करोति । एषोऽपि द्विधा—संज्ञी असंज्ञी च । भूय एकैको द्विधा— 25
लिङ्गसहितो लिङ्गरहितश्च । तत्र लिङ्गसहितः संज्ञी यमाचार्यमभिधार्य गच्छति विपरिणतोऽपि
तस्यैवासौ भवति, नान्यस्य ॥ ४६९१ ॥

निदिट्ठे अस्सण्णी, गहिया-गहिए य अगहिए सण्णी ।

तस्सेव विपरिणते, विपरिणते जस्स से इच्छा ॥ ४६९२ ॥

योऽसंज्ञी स गृहीतलिङ्गो अगृहीतलिङ्गो वा भवतु, यस्तु ‘संज्ञी’ श्रावकः सोऽगृहीत-30
लिङ्गः; एते त्रयोऽप्यविपरिणते भावे यं निर्दिष्टमाचार्यमभिधार्य गच्छन्ति तस्यैवाभवन्ति ।
अथ तं प्रति भावो विपरिणतस्ततो यस्य सकाशे तेषां प्रव्रजितुमिच्छा तस्यैव ते शिष्याः
॥ ४६९२ ॥ अथ किं कारणं लिङ्गसहितो व्रजति ? इत्याह --

अन्याहतः पुनरागतप्रव्रजितो यावज्जीवपराजितश्चेति त्रयः शैक्षाः । एतान् सहिने द्वितीय-
दिने वाऽप्रेषयतः प्रकारषट्कम् । एतच्च स्वग्रामे 'इतरसिंश्व' परग्रामे भवतीति कृत्वा द्वाभ्यां
गुणितं द्वादशधा भवति ॥ ४६८३ ॥ अथ ऋजु-अनृजुलक्षणमाह—

जाणंतमजाणंते, णेह व पेसेह वा अमाइल्लो ।

6 सो चेव उज्जुओ खलु, अणुज्जुतो जो ण अप्पेति ॥ ४६८४ ॥

जानतो अजानतो वा शैक्षान् योऽमायावी स क्षेत्रिकाणां समीपे स्वयं नयति वा परहस्तेन
वा प्रेषयति स एव ऋजुक उच्यते । अनृजुस्तु सोऽभिधीयते यो नार्पयति न वा प्रेषयति
॥ ४६८४ ॥ अथैते वास्तव्या वाताहता जानन्तोऽजानन्तो वाऽनृजुभिः प्रव्रजिताः कथं
पश्चात् परिज्ञायन्ते ? उच्यते—ज्ञाना-ऽनुयानादिषु यत्र मिलितास्तत्र क्षेत्रिकैः कश्चिदनृजुप्र-
10 व्रजितो वाताहतः पृष्टः—कथं भवान् प्रव्रजितः ? स भणति—

तुम्भ चिय णीसाए, मि आगतो दिक्खितो बला णेहि ।

अम्हे किमपव्वइया, पुट्ठा व ण ते परिकहेसु ॥ ४६८५ ॥

शुष्माकमेव निश्चया अहमागतः अमीभिश्च बलाद् दीक्षितः, मया भृशममी पृष्टास्ततः
एभिराख्यातम्—वयं किं प्रव्रजिता न भवामो यदेवं तान् मार्गयसि ? यद्वा न ते पृष्टाः सन्तः
15 किमप्याख्यातवन्तः ॥ ४६८५ ॥

एवं रूप-शब्द-यशःकीर्तिज्ञो वक्ति । यस्तु कीर्तिमपि न जानाति स ब्रूयात्—

चायाहडो तु पुट्ठो, भणाइ अमुगदिण अमुगकालम्मि ।

एतेहिं दिक्खितोऽहं, तुम्हे वि सुणामि तत्थाऽऽसी ॥ ४६८६ ॥

तुशब्दस्य विशेषणार्थतया यो वाताहतो यशःकीर्तेरप्यज्ञायकः स पृष्टो भणति—'अमु-
20 कदिने' प्रतिपदादौ अमुष्मिन् काले—मार्गशीर्षादौ मासे दीक्षितोऽहमेतैः, दीक्षानन्तरं च
शृणोमि, यथा—शूयमपि तत्रासीरिति ॥ ४६८६ ॥

एमेव य जसकिंति, जाणंतो जो य तं ण जाणाति ।

तस्स वि तहेव पुच्छा, पावयणी वा जदा जातो ॥ ४६८७ ॥

एवमेव वास्तव्योऽपि यो यशःकीर्तिं जानाति यश्च तां न जानाति तस्यापि तथैव ज्ञानादौ
25 यदा पृच्छा कृता भवति तदा ज्ञायते । यदा वाऽसौ 'प्रावचनिकः' बहुश्रुतो जातः तदा स्वयं
मेव जानाति—नाहममीषामाभाष्यः ॥ ४६८७ ॥

एवं तावत् सच्चित्तविषयो विधिरुक्तः । अथाविचादिविषयं तमेवातिदिशन्नाह—

एमेव य अच्चित्ते, दुविहे उवधिम्मि मीसते चेव ।

पुच्छा अपुव्वमुचहिं, दट्ठुण अणुज्जुभूयाणं ॥ ४६८८ ॥

30 एवमेवाचित्ते 'द्विविधे' ओषोषग्रहोपधिमेदाद् द्विप्रकारे उपधौ 'मिश्रके च' सोपधिकशैक्षे
विधिरन्तव्यः । कथं पुनरसावामव्योऽनाभाव्यो वा ज्ञायते ? इत्याह—'अपूर्वं' सारतरमुपधिं
दृष्ट्वा अनृजुभूतानां तेषामन्तिके पृच्छा भवति, 'क्षेत्रिकैरयं कदा कुत्र वा गृहीतः ?' इत्येवं ते
प्रष्टव्या इति भावः ॥ ४६८८ ॥

भवन्ति । तथाहि—निर्दिष्टः संज्ञी अभ्युपगतः १ निर्दिष्टः संज्ञी अनभ्युपगतः २ निर्दिष्टोऽसंज्ञी अभ्युपगतः ३ निर्दिष्टोऽसंज्ञी अनभ्युपगतः ४, अनिर्दिष्टपदेनाप्येवमेव चत्वारो भङ्गा लभ्यन्ते, एते अष्टौ भङ्गा लिङ्गिन उक्ताः । अशिखाके तशिखाकेऽपि चैवमेव प्रत्येकमष्टौ भङ्गा भवन्ति । सर्वेऽप्येते मीलिताश्चतुर्विंशतिरुपजायन्ते ॥ ४६९७ ॥ एतेषु विधिमाह—

पदम-विति-ततिय-पंचम-सत्तम-नव-तेरसेसु भंगेसु ।

5

विपरिणतो वि तस्सेव होइ सेसेसु सच्छंदो ॥ ४६९८ ॥

प्रथम-द्वितीय-तृतीय-पञ्चम-सप्तम-नवम-त्रयोदशेषु भङ्गेषु विपरिणतोऽपि यं निर्दिष्ट्यागतो यं वा अभ्युपगतस्तस्यैवाभवति । 'शेषेषु' चतुर्थ-षष्ठा-ऽष्टम-दशमैकादश-द्वादश-चतुर्दशदिषु चतुर्विंशान्तेषु सप्तदशसु भङ्गेषु 'स्वच्छन्दः' स्वेच्छा, यः प्रतिभाति तस्यैवाभवतीत्यर्थः ॥ ४६९८ ॥ इदमेव व्यक्तीकुर्वन्नाह—

10

सच्चो लिंगी असिहो, य सावतो जस्स अञ्जुवगतो सो ।

णिदिट्सप्पिलिंगी, तस्सेवाणञ्जुवगतो वि ॥ ४६९९ ॥

सर्वो लिङ्गी अशिखाकश्च श्रावको यस्यान्तिकेऽभ्युपगतः स एव तं लभते । किमुक्तं भवति ?—यो लिङ्गसहितोऽभ्युपगतः स निर्दिष्टोऽनिर्दिष्टो वा संज्ञी असंज्ञी वा भवतु, यश्चाशिखाकः श्रावकोऽभ्युपगतः सोऽपि निर्दिष्टोऽनिर्दिष्टो वा भवतु, एष सर्वोऽपि यमेवाभ्यु- 15 पगतो विपरिणतोऽपि तस्यैवाभवति । एतेन प्रथम-तृतीय-पञ्चम-सप्तम-नवम-त्रयोदशभङ्गाः सूचिताः । तथा यो लिङ्गी निर्दिष्टः संज्ञी च स यद्यप्यनभ्युपगतस्तथापि यमेव निर्दिष्ट्यागतः तस्यैवाभवति, न पुनर्विपरिणतोऽप्यन्यस्य, अनेन द्वितीयो भङ्गो गृहीतः । शेषेषु तु सप्तदश-सुपि भङ्गेषु यत्राभ्युपगतस्तत्राविपरिणतस्तस्यैव, विपरिणतस्तु स्वेच्छया; यत्र तु नाभ्युपगत-स्तत्र विपरिणतोऽविपरिणतो वा यथास्वच्छन्दमाभाव्य इति ॥ ४६९९ ॥

20

गतं "कथं कस्योऽभिधारणे" इति द्वारम् । अथैकग्रामे इति द्वारमाह—

अस्सञ्जी उवसमितो, अप्पणो इच्छाइ अण्णहि तस्स ।

दट्ठणं च परिणए, उवसामिते जस्स वा खिचं ॥ ४७०० ॥

केनचिद् धर्मकथिना कश्चिद् 'असंज्ञी' मिथ्यादृष्टिः 'उपशमितः' प्रव्रज्याभिमुखीकृतः स यावद् नाद्यापि सम्यत्त्वं प्रतिपद्यते तावत् प्रव्रजन् क्षेत्रिकस्याभवति । अथ सम्यत्त्वं प्रतिपन्नः 25 तच्च क्षेत्रमन्यस्याचार्यस्य सत्कं ततोऽसावात्मन इच्छया आभवति; यदि क्षेत्रिकस्योपनिष्ठते ततस्तस्यैव, अथोपशमयत उपस्थितस्तत उपशमयत एव, एतौ द्वौ मुक्त्वाऽन्यस्य नाभवति । "अत्रहि" ति अथ 'अन्यत्र' क्षेत्राद् बहिरुपशमितस्तदा तस्योपशमकस्याभवति । अथ धर्मकथिना-ऽपि नोपशमितः परमन्यं कमप्याचार्यादिकं दृष्ट्वा स्वयमेव प्रव्रज्यायां परिणतस्ततोऽसौ क्षेत्राद् बहिरुपशान्तः उपशमिन आभवति, सूचित्दर्शनद्वारेणोपशमनकारिण इत्यर्थः । अथ क्षेत्रान्तर- 30 शान्तस्ततो यस्य सत्कं क्षेत्रं तस्याभाव्यः ॥ ४७०० ॥ अमुमेवार्थं सविशेषमाह—

परखिचे वसमाणो, अइकमंतो व ण लभति असण्णि ।

छंदेण पुण्वसण्णि, आहितसम्माति सो लभति ॥ ४७०१ ॥

चारिथ-सङ्गुदाण्डा, तेणग गिहिपंत धम्मसङ्का वा ।

एएहिं लिंगसहितो, सण्णी व सिंया असण्णी वा ॥ ४६९३ ॥

चारिकः—हेरिकस्तद्विषया शङ्का मा भूदिति बुद्ध्या लिङ्गं गृहीत्वा व्रजति, तथा समुदानं—
भैक्षं तदर्थं लिङ्गं गृह्णाति, गृहीतलिङ्गो हि सुखेनैव भिक्षामाप्नोति । स्नेना वाऽपान्तराले
४ गृहिषान्ता धर्मश्रद्धालवो वा तिष्ठन्ति । एतैः कारणैः संज्ञी वा असंज्ञी वा साधुसामाचारी-
निपुणो लिङ्गसहितः स्यादिति ॥ ४६९३ ॥

इह यो निर्दिश्य व्रजति स एकमनेकान् वा निर्दिशेत् । तत्र यो अनेकान् निर्दिशति स
एवं सङ्कल्पयति—‘यो मे प्रतिभासिष्यते तस्य सकाशे प्रव्रजिष्यामि’ तद्विषयं विधिमाह—

गेगा उद्दिस्स गतो, लिंगेणऽप्फालितो तु एकेण ।

10 दद्धं च अचक्खुस्सं, णिदिट्ठुण्णं गतो तस्स ॥ ४६९४ ॥

अनेकानाचार्यानुद्दिश्य लिङ्गेन सहितो बहूनां निर्दिष्टानामन्तिके गतः । तत्र चैकेन
‘आस्फालितः’ सादरमाभाषितो यदि तमभ्युपगतस्तदा तस्यैवासौ शिष्यः । अथाभाषितोऽपि तम्
‘अचक्षुष्यम्’ अनिर्दिष्टं दृष्ट्वा निर्दिष्टमेवान्यं कमप्यभ्युपगतस्तदा तस्याभवति ॥ ४६९४ ॥

इदमेव सविशेषमाह—

15 निर्दिट्ठमणिदिट्ठं, अब्भुवगय लिं गि नो लभइ अण्णो ।

लिं गि व अलिं गी वा, स च्छंदेण अणिदिट्ठो ॥ ४६९५ ॥

निर्दिष्टमनिर्दिष्टं वा आचार्यमभिधाय गच्छन् ‘लिङ्गी’ लिङ्गसहितः शैक्षो यमाचार्यम-
भ्युपगतस्तस्यैवाभवति, ‘नो’ नैवान्यत्नं लभते । यस्तु ‘अनिर्दिष्टः’ नाद्यापि कमप्यभ्युपगतः
स लिङ्गी वा भवतु अलिङ्गी वा सः ‘छन्देन’ यमभिरोचयति तस्याभवति ॥ ४६९५ ॥

20 एमेव असिहसण्णी, णिदिट्ठसुवगतो ण अण्णस्स ।

अब्भुवगतो वि ससिहो, जस्सिच्छति दो व अस्सण्णी ॥ ४६९६ ॥

यथा लिङ्गसहितः संज्ञी निर्दिष्टानां बहूनां मध्ये यमेवाभ्युपगतस्तस्यैवाभवति, एवमेवाशि-
खाकोऽपि संज्ञी बहून् निर्दिष्ट्यागतो यस्यैव निर्दिष्टस्यान्तिके ‘उपगतः’ प्रव्रजितुं परिणतस्तस्यै-
वासौ शिष्यो भवति नान्यस्य । यस्तु सशिखाकः संज्ञी स कमप्यभ्युपगतोऽपि यदि पश्चाद्

25 विपरिणतस्तदा यस्यान्तिके प्रव्रजितुमिच्छति तस्याभवति । ‘दो व अस्सण्णि’ चि ‘द्वौ
वा’ अशिखाक-सशिखाकलक्षणौ यौ असंज्ञिनौ तावपि पूर्वं कञ्चनभ्युपगतौ पश्चाद् विपरिणतौ
स्वच्छन्देन यदुपकण्ठे प्रव्रजतस्तस्याभावात् ॥ ४६९६ ॥

अस्यैवार्थस्य सुखावबोधाय भङ्गकानाह—

निदिट्ठ सन्नि अब्भुवगतेतरे अट्ठ लिं गिणो भंगा ।

30 एवमसिहे वि ससिहे, वि अट्ठ सन्वे वि चउवीसं ॥ ४६९७ ॥

कमप्याचार्य निर्दिश्य गच्छन् निर्दिष्टः, ‘संज्ञी’ श्रावकः, ‘अभ्युपगतः’ प्रव्रजितुं परिणतः;
एतैस्त्रिभिः पदैः ‘इयरे’ चि प्रतिपक्षपदसहितैरष्टौ भङ्गाः ‘लिङ्गिनः’ लिङ्गसहितस्य गच्छतो

अथान्तराऽन्तरा तस्य भावः प्रवर्ज्यां प्रति परिणमते निवर्तते वा ततः क्षेत्रे परिणतः क्षेत्रिकस्याभवति बहिस्तु परिणतः 'तस्य' धर्मकथिन आभवतीति ॥ ४७०५ ॥ गतम् 'अतिक्रामन्'द्वारम् । अथ "द्विविधा मार्गणा शिष्ये एकविधा च प्रतीच्छके" (गा० ४६६१) इति यदुक्तं तत्र प्रतीच्छकविषयां तावदेकविधां केवलसंज्ञातकविषयां मार्गणमाह—

माया पिया व भाया, भगिणी पुत्रो तहेव धूता य ।

5

छप्येते नालवद्धा, सेसे पंभवंति आयरिषा ॥ ४७०६ ॥

माता पिता आता भगिनी पुत्रस्तथैव दुहिता च, षडप्येतेऽनन्तरवल्लीमधिकृत्य नालवद्धा मन्तव्याः । एते चाभिधारयन्तः प्रतीच्छकस्याभवन्ति । उपलक्षणमिदम्, तेन परम्परावल्ली-वद्धा अपि वक्ष्यमाणाः षोडश जना अभिधारयन्तस्तस्यैवाभवन्ति । शेषास्तु—ये नालवद्धा न भवन्ति तेषु आचार्याः प्रभवन्ति, न प्रतीच्छकः ॥ ४७०६ ॥

10

इदमेव व्यक्तीकुर्वन् परम्परावल्लीं प्रतिपादयति—

माउम्माया य पिया, भाया भगिणी य एव पिउणो वि ।

मातादिपुत्र-धूता, सोलसगं छ च बावीसं ॥ ४७०७ ॥

बावीस लभति एए, षडिच्छओ जति य तमभिधारंती ।

अभिधारमणभिधारे, णायमणातेतरे ण लभे ॥ ४७०८ ॥

15

मातुः सम्बन्धिनो माता पिता आता भगिनी चेति चत्वारो जनाः ४, पित्रः सम्बन्धिनोऽप्येव-मेव चत्वारो जनाः ८, "भायाइपुत्त-धूय" चि आतुः सम्बन्धी पुत्रो दुहिता चेति जनद्वयम् १०, आदिशब्दाद् भगिन्या अप्यपत्यं भागिनेयो भागिनेयी चेति द्वयम् १२, पुत्रस्यापत्यं पौत्रः पौत्री चेति द्वयम् १४, दुहितुरपत्यं दौहित्रो दौहित्री चेति द्वयम् १६, सर्वसङ्ख्या षोडशकं भवति । षड् चाऽनन्तरवल्लीजना अत्र प्रक्षिप्यन्ते, ततो द्वाविंशतिर्भवति ॥ ४७०७ ॥ २०

द्वाविंशतिमप्येतान् जनान् प्रतीच्छको लभते यदि च 'तं' प्रतीच्छकम् 'अभिधारयन्ति' मनसि कुर्वन्ति, अनभिधारयन्तस्तु तेऽप्याचार्यस्यैवामाव्या इति भावः । इतरे—उक्तव्यतिरिक्ता-ज्ञानभिधारयतो वा अनभिधारयतो वा ज्ञातकान् वाऽज्ञातकान् वा प्रतीच्छको न लभते ॥ ४७०८ ॥

अथ शिष्यविषयां द्विविधां मार्गणमाह—

नायगमणायगा पुण, सीसे अभिधारमणभिधारे य ।

25

दोक्खर-खरदिङ्गता, सच्चे वि भवंति आयरिए ॥ ४७०९ ॥

द्विविधा मार्गणा नाम—ये शिष्यस्य 'ज्ञातकाः' स्वजना ये च 'अज्ञातकाः' अस्वजनास्ते तमभिधारयन्तो वाऽनभिधारयन्तो वा सर्वेऽप्याचार्यस्याभवन्ति न शिष्यस्य । कुतः ? इत्याह—'अक्षर-खरदद्यान्तात्' "दासेण मे खरो कीओ, दासो वि मे खरो वि मे ।" इति निदर्शनात् ॥ ४७०९ ॥ अथ "षडिसेहिय वचंते क्हं कण्णो विहिज्जह्" (गा० ४६६२) इति द्वारं ३० निरूपयन्नाह—

पुब्बुप्पन्नगिलाणे, असंथरंते य चउगुरु छण्हं ।

वयमाण एगे संधाएय य छप्येते ण उमंति ॥ ४७१० ॥

परक्षेत्रे मासकरूपेण वर्षावासेन वा वसन् 'अतिक्रामन् वा' परक्षेत्रमग्रतो गन्तुमनास्तत्रावस्थितः 'असंज्ञिनम्' अप्रतिपन्नसम्यक्तत्वं स्वयमुपशमितमपि न लभते । अथ कश्चिन्मिध्याद्विधिं सम्यक्तत्वं आदिशब्दादणुव्रतानि वा ग्राहयित्वा क्षेत्रान्तरं गतः भूयोऽप्यन्यदा तदेव क्षेत्रमायातः, स च प्रागुपशमित इदानीं पूर्वसंज्ञी लभ्यते, ततस्तं पूर्वसंज्ञिनं सम्यक्तत्वादिग्राहितं 'स' उपशमकश्छन्देन लभते । किमुक्तं भवति ?—उपशमिकं क्षेत्रिकं वा यमसावभिरोचयति तस्याभवति । एवं त्रयाणां वर्षाणामागतो मन्तव्यः, त्रिषु वर्षेषु पूर्णेषु स पूर्वसंज्ञी क्षेत्रिकस्यैवाभाव्यः, नोपशमयतः । आह च चूर्णिकृत्—“तिस्रु वरिसेष्टु पुण्येष्टु खेत्तियस्सेवामवति, न उवसामितस्स” इति ॥ ४७०१ ॥ गतमेकग्रामद्वारम् । अथ 'अतिक्रामन्'द्वारमाह—

मग्गतो अन्नखित्ते, अभिधारितो उ भावतो तस्स ।

10 खित्तिम्मि खित्तियस्सा, चाहिं वा परिणतो तस्स ॥ ४७०२ ॥

शैक्षः कश्चिदाचार्यं मार्गेयन् व्रजति, तस्य च 'अन्यक्षेत्रे' परकीयक्षेत्राभ्यन्तरे पथि गच्छतः कश्चिद् धर्मकथी मिलितः, स यथाकर्षणहेतोस्तस्य धर्मं कथयति तदा यमाचार्यमभिधारयन् व्रजति तस्याभवति, न कथयतः । अथ 'भावतः' स्वभावादेव कथयति ततस्तस्य धर्मकथिकस्याभवति । तुल्यदो विशेषणे, स चैतद् विशिनष्टि—यदि क्षेत्राभ्यन्तरे स्वभावतः कथयति ततः क्षेत्रिकस्याभाव्यः, अथ क्षेत्राद् बहिस्ततो धर्मकथिनः । अथान्तराऽन्तरा तस्य भावः परिणमतो निवर्तते च ततः क्षेत्रे 'परिणतः' प्रवज्याभिमुखीभूतः क्षेत्रिकस्याभवति, बहिस्तु परिणतः 'तस्य' कथयत आभाव्य इति ॥ ४७०२ ॥ इदमेव व्याचष्टे—

अभिधारितो वच्चति, पुच्छित्ता साह वच्चतो तस्स ।

परिसागतो व केहई, कड्ढणहेउं न तं लभति ॥ ४७०३ ॥

20 कश्चिदाचार्यमभिधारयन् शैक्षो व्रजति, तस्य कोऽपि साधुः पथि गच्छन् मिलितः, तेन च पृष्टः—अमुक आचार्यः कुत्राऽऽस्ते ? साधुराह—किं तेन भवतः प्रयोजनम् ?; स प्राह—तस्यान्तिके प्रव्रजितुकामोऽहम्; एवं पृष्ट्वा तस्य व्रजत एवाकर्षणहेतोः “साह” इति धर्मं कथयति । यद्वा ग्रामे कापि पर्षदन्तर्गतस्य धर्मं कथयत उपस्थितस्ततो वन्दित्वा तथैव स्वाभिप्राये कथिते स आकर्षणहेतोर्विशेषतो धर्मं कथयति, कथिते च यद्यसौ प्रव्रजितुमभिलषति ततो तं तं शैक्षं लभते, अभिधारिताचार्यस्यैव स आभवति ॥ ४७०३ ॥

उज्जु कहए परिणतं, अंतो खित्तस्स खित्तिओ लभइ ।

खित्तवाहिं तु परिणयं, लभतुज्जु कही ण खल्ल मादी ॥ ४७०४ ॥

अथासौ 'कथकः' धर्मकथी ऋजुकः सद्भावतः कथयति नाकर्षणहेतोः, स च प्रवज्यायां परिणतः ततः क्षेत्रान्तः परिणतं क्षेत्रिको लभते, क्षेत्रबहिः परिणतं तु ऋजुको धर्मकथी लभते 30 न खल्ल 'मायी' मायावान् ॥ ४७०४ ॥

परिणमइ अंतरा अंतरा य भावो णियच्चति ततो से ।

खित्तिम्मि खेत्तियस्सा, चाहिं तु परिणतो तस्स ॥ ४७०५ ॥

तं चेव पुञ्चभणियं, परितावण-सेहमंगाह ॥ ४७१४ ॥

इतरे नाम-येषां समीपे प्रेष्यते यदि ते न प्रतीच्छन्ति तदा चतुर्गुणाः, यच्च ते शैश्व-
व्यापृताः प्राप्नुवन्ति तन्निष्पन्नं तेषामप्रतीच्छतां प्रायश्चित्तम् । किं पुनस्तद् यत् ते प्राप्नुवन्ति ?
इत्याह—तदेव पूर्वमणितं परितापन-शैश्वभङ्गादिकमत्र दोषजातं मन्तव्यम् । किमुक्तं भवति ?—
ग्लानोऽप्रतिचर्यमाणः परिताप्येत, शैश्वो वैयावृत्येऽविधीयमाने प्रतिभज्येत, आदिशब्दाद् 5
ग्लानस्य मरणं वा भवेत् ॥ ४७१४ ॥

संखाडिए वा अट्टा, अमुंडियं मुंडियं व पेसंती ।

वयमाणे एग संघाडिए थ छप्येए न लभंति ॥ ४७१५ ॥

सङ्खडिः—प्रकरणं तस्या वाऽर्थाय मनोज्ञाहारलम्पटतया कापि ग्रामे व्रजन्तः सागारिकमिति
कृत्वा शैक्षमुण्डितं मुण्डितं वा प्रेषयन्ति । तत्रापि “वयमाणि” त्ति एकाकितया प्रेषणेन एकसा- 10
धुना सङ्घाटकेन च षट् प्रकारा भवन्ति । एतैः वङ्गिरपि प्रेषयन्तो न लभन्ते ॥ ४७१५ ॥

इदमेव व्याख्याति—

होहिंति णवग्गाइं, आवाह-विवाह-पव्वयमहादी ।

सेहस्स य सागरियं, विहाहिंति मा व पेसंति ॥ ४७१६ ॥

इह शैक्षः केषाञ्चिदुपस्थितः, तत्र च आवाह-विवाह-पर्वतमहादीनि प्रकरणानि ‘नवाग्राणि’ 15
प्रत्यासन्नानि भविष्यन्ति । आवाहः—वध्वा वरगृहानयनम्, विवाहः—पाणिग्रहणम्, पर्वतमहः
प्रतीतः, आदिशब्दात् तडाग-नदीमहादिपरिग्रहः । शैक्षस्य च तत्र ‘सागारिकम्’ उल्लग्नजन-
भयम्, यद्वा यथेष शैक्षोऽत्र स्थास्यति तदा सङ्खडिभोजनशृङ्खः ‘मा विद्रास्यति’ मा विन-
ह्वयति, यदि च वयमनेनैव सह गच्छामस्ततः सङ्खडेः स्फिटागः अत एनमन्यत्र प्रेषयाम
इति विचिन्त्य वङ्गिः प्रकारैस्तं प्रेषयन्ति न च लभन्ते, येषामन्तिके प्रेषयन्ति तेषामेवासावा- 20
भवतीति ॥ ४७१६ ॥ गतं ‘प्रतिषिद्धे व्रजति कथं कल्पो विधीयते?’ इति द्वारम् । सम्प्रति
‘सङ्गारदत्ते कथं कल्पो विधीयते?’ (गा० ४६६२) इति द्वारमाह—

गिहियाणं संगारो, संगारं संजते करेमाणे ।

अणुमोयति सो हिंसं, पव्वावित्तो जेण तस्सेव ॥ ४७१७ ॥

गृहिणां सम्बन्धी यः ‘सङ्गारः’ ‘युष्मदन्तिकेऽस्सामिरियतः कालदूर्द्ध्वं प्रव्रज्या ग्रहीतव्या’ 25
इति सङ्केतस्तं प्रतीच्छन् संयतः स्वयं च तैः सार्द्धं ‘सङ्गारं’ ‘अहममुष्मिन् दिने युष्मान्
प्रव्रजयिष्यामि’ इति लक्षणं कुर्वन् ‘हिंसां’ यावदसौ न प्रव्रजति तावन्तं कालं षट्कायविरा-
धनालक्षणाभिनमोदयति । स च शैक्षस्तं प्रति विपरिणतो येन प्रव्रजितस्तस्यैवाभवति न सङ्के-
तवायिन इति ॥ ४७१७ ॥ किञ्च—

विप्परिणमइ सयं वा, परओ ओसण्ण अण्णत्तिथी वा ।

मोत्तुं वासावासं, ण होइ संगारतो इहरा ॥ ४७१८ ॥

सङ्केतकरणानन्तरं स शैक्षः स्वयं वा विपरिणमति, ‘परतो वा’ परेण—स्वजनादिना स विप-

एकत्र ग्रामे गच्छः स्थितः, तेषां च ग्लान उत्पन्नः, तत्प्रतिचरणे साधवो व्यापृताः सन्तः सर्वेऽपि भिक्षामदितुं न प्रभवन्ति, ततश्चासंस्तरणं सञ्जातम् । एवं ग्लाने पूर्वोत्पन्ने असंस्तरतां शैक्ष उपस्थितः, ते च ग्लानकार्यव्यापृततया शैक्षं वर्त्तापयितुं न पारयन्ति, अतो भगवद्भिः प्रतिषिद्धम्—न तैः शैक्षो दीक्षणीयः, यदि दीक्षयन्ति ततश्चतुर्गुरुकाः । अथ लोभदोषेणा-
 5 मीषां षण्णां प्रकाराणामन्यतरेण प्रेषयन्ति—“वयमाण” इत्यादि, तं शैक्षं मुण्डयित्वा ‘व्रज त्वमेकाक्येवासुकाचार्यसन्निधौ’ इति वदन्तो विसर्जयन्ति, यद्वा तस्यैकं कमपि सहायं सङ्घाटकं वा समर्पयन्ति, एते त्रयः प्रकारा मुण्डितस्य भवन्ति; अमुण्डितस्याप्येत एव त्रयः; एते षडपि तं शैक्षं न लभन्ते, षड्भिः प्रकारैः प्रेषयन्त इत्यर्थः । येषां समीपे प्रेषयन्ति तेषामेवासौ शिष्यः
 ॥ ४७१० ॥ ८ अथात्मसमीपे स्थापयन्ति तत इमे दोषाः—

10 आयरिय-गिलाणे गुरुगा, सेहस्सा अकरणम्मि चउलहुगा ।

परितावणणिप्फणं, दुहत्तो भगे य मूलं तु ॥ ४७११ ॥

शैक्षं प्रव्राज्य तद्वैयावृत्यव्याकुलः सन्तो यद्याचार्याणां ग्लानस्य वा वैयावृत्यं न कुर्वन्ति चतुर्गुरुकाः । अथ शैक्षस्य न कुर्वन्ति चतुर्लघुकाः । अथ ग्लानादीनामानागाढमागाढं वा परि-
 तापना भवति ततस्तन्निष्पन्नम् । “दुहत्तो भगे य” इति शैक्षस्य यदुन्निष्क्रमणं ग्लानस्य यद्
 15 मरणम् एष द्विधा भङ्ग उच्यते तत्र मूलं भवति ॥ ४७११ ॥ अथ द्वितीयपदमाह—

संथरमाणे पच्छा, जायं गहिते व पच्छ गेलन्नं ।

अपव्वइए पव्वइए, संघाडेगे व वयमाणे ॥ ४७१२ ॥

इह गच्छे ग्लानो विद्यते परं नागाढं ग्लानत्वम्, ततः संस्तरति तैः शैक्षमपि वर्त्तापयितु-
 माचार्याणामपि कर्तुमेवं प्रव्राजितः शैक्षः, पश्चाच्च ग्लानत्वमागाढं समजनि, तत्रोद्धर्त्तन-परिव-
 20 र्त्तनादिव्यापृता एके तावद् भिक्षां न हिण्डन्ते, येऽपि हिण्डन्ते तेऽपि न शक्नुवन्ति सर्वेषामपि पर्याप्तमानेतुम्, एवमसंस्तरणं जातम्; यद्वा मूलत एव ग्लानत्वं पूर्वं नासीत् किन्तु पश्चाच्छैक्षे
 ‘गृहीते’ प्रव्राजिते सति^३ ग्लानत्वमुत्पन्नं ततोऽसौ षड्भिः प्रकारैः प्रेषणीयः । तद्यथा—“अप्रव्र-
 जितः” मुण्डितः, ‘प्रव्रजितः’ मुण्डितः । एष द्विविधोऽपि त्रिधा—सङ्घाटकेन एकसाधुना
 “वयमाणे” इति एकाकी ब्रजेति ब्रुवाणैः, एकाकित्वेनेत्यर्थः ॥ ४७१२ ॥

25 अथ “संथरमाणे पच्छा जायं” इति पदं विशेषतो व्याचष्टे—

नागाढं पउणिससइ, अचिरेणं तं च जायमागाढं ।

सेहं वट्टावेजं, ण तरंति गिलाणकिचं च ॥ ४७१३ ॥

पूर्वमनागाढं ग्लानत्वं भवेत्, ततः शैक्षे उपस्थिते चिन्तितम्—अचिरेणैवायं ग्लानः
 प्रगुणीभविष्यति; ततः शैक्षे प्रव्राजिते तद् ग्लानत्वमागाढं जातम्, ततस्ते शैक्षं वर्त्तापयितुं
 30 ग्लानकृत्यं च कर्तुं समकमेव “न तरंति” न शक्नुवन्ति, अतोऽन्येषां समीपे प्रेषयन्तः शुद्धाः
 ॥ ४७१३ ॥

अपडिच्छणेतरेसिं, जं सेहवियावडा उ पावंति ।

सो लब्धती अण्णगतो वि ताहे, दप्पड्डिया जे ण उ ते लभंती ॥ ४७२३ ॥

यत्र ग्रामादौ सङ्केतः कृत आसीत् तत्र स शैक्षः प्राप्तः साधवस्तु न प्राप्ताः, ततो यद्येवं मन्यते—‘मन्दार्थिनस्ते मद्भिषये, मन्दप्रयोजना अत एव नायाताः’ इति बुद्ध्या विपरिणतः, ते च साधवो यदि ‘शठाः’ ब्रजिकादिप्रतिबन्धयुक्ता न भवन्ति, ग्लानादिकार्यव्यापृततया नायाता इति भावः; ततः स शैक्षः ‘अन्यगतोऽपि’ अन्यमाचार्यमभ्युपगतोऽपि तैः साधुभिर्लभ्यते । येऽ तु दर्पतः स्थितास्ते नैव तं लभन्ते, येन प्रव्राजितस्तस्यैवासौ शिष्य इति ॥ ४७२३ ॥

पंथे धम्मकहिस्सा, उवसंतो अंतरा उ अवस्स ।

अभिधारितो तस्स उ, इयरं पुण जो उ पव्वावे ॥ ४७२४ ॥

यद्यसौ येन साधुना सङ्केतो दत्तस्तदभिमुखं प्रस्थितः पथि गच्छन् अन्तराऽन्यस्य धर्म-
कथिनः समीपे धर्मकथामाकर्ण्योपशान्तः, स च यद्यभिधारयन् गच्छति तदा ‘तस्यैव’ अभिधारि- 10
तस्याभवति । इतरः पुनः—अनभिधारयिता तं यो धर्मकथी प्रव्राजयति तस्याभवति ॥ ४७२४ ॥

इदमेव व्याचष्टे—

पुण्णेहिं पि दिणेहिं, उवसंतो अंतरा उ अण्णस्स ।

अभिधारितो तस्स उ, इयरं पुण जो उ पव्वावे ॥ ४७२५ ॥

पूर्वैः अपिशब्दादपूर्वैरपि दिवसैः ‘अन्तरा’ पथि वर्तमानोऽन्यस्य सकाशे उपशान्तः सन् 15
यद्यभिधारयति ‘प्रव्रजामि तावदहमभीषां समीपे, परं पूर्वेषामेवाहं शिष्यः’ एवमभिधारयन्
तस्यैव पूर्वाचार्यस्याभवति । इतरो नाम—यः पूर्वेषां विपरिणतस्तं यः प्रव्राजयति तस्यैव स
शिष्यः ॥ ४७२५ ॥ नियमप्रदर्शनार्थमिदमाह—

ण्हाणादिसमोसरणे, दड्डूण वि तं तु परिणतो अण्णं ।

तस्सेव सो ण पुरिमे, एमेव पहम्मि वच्चंते ॥ ४७२६ ॥

20

ग्लानादौ समवसरणे ‘तं’ पूर्वाचार्यं दृष्ट्वाऽपि यद्यन्यमेव ‘परिणतः’ प्रतिपन्नस्तदा तस्यैवासौ
शिष्यो न पूर्वस्य । एवमेव पथि ब्रजतामप्याभाव्या-ऽनाभाव्यविधिरवगन्तव्यः ॥ ४७२६ ॥

अथ कः संयतस्य गृहस्थस्य वा व्याघातो भवति ? इत्याह—

गेलन्न तेणग नदी, सावय पडिणीय बाल महि वासं ।

इइ समणे वाघातो, महिगावज्जो उ सेहस्स ॥ ४७२७ ॥

25

ग्लानत्वं तस्य साधोरुत्पन्नम्, स्तेनका वा अन्तराले द्विविधाः, नदी वा पूर्णा, ‘श्वापदा वा’
व्याघ्रादयः पथि तिष्ठन्ति, प्रत्यनीको वा तं प्रतिचरन्नास्ते, ‘व्यालाः’ सर्पास्ते वा पथि गच्छन्तं
जनं दशन्ति, महिका वा वर्ष वा पतितुमारव्वम्, “इय” एवं श्रमणे व्याघातः सम्भवति ।
शैक्षसापि महिकावर्जः सर्वोऽप्येष एव व्याघातो वक्तव्यः ॥ ४७२७ ॥

पूर्वं स्वयं विपरिणतमाश्रित्य विधिरुक्तः, अथान्येन विपरिणामितस्य विधिमाह—

30

विप्परिणामियभावो, ण लब्धते तं च णो वियाणामो ।

विप्परिणामियकहणा, तम्हा खलु होति कायव्वा ॥ ४७२८ ॥

१ पुण्णा-ऽपुण्णदिणेहिं, उवसंतो ताभा० ॥

रिणाम्येत, अवसन्नविहारिषु वा प्रव्रजेत्, अन्यतीर्थिको वा भवेत्; अतो वर्षावासं मुक्त्वा 'इतरथा' पुष्टालम्बनं विना सङ्गारो न प्रतीच्छनीयो न वा कर्त्तव्यः ॥ ४७१८ ॥

किमर्थं पुनः सङ्गारमसौ करोति ? इत्याह—

संखडि सण्णाया वा, खितं मोत्तव्वयं व मा होज्जा ।

5 एहहिं कारणेहिं, संगारं करेत्तं चउगुरुमा ॥ ४७१९ ॥

सङ्खडिस्तत्र ग्रामे उपस्थितानां परिहर्तुं न शक्नोति, सङ्गातका वा तस्य तत्र भूयांसंस्तेषां-
माग्रहात् तदानीं न शक्नोति गन्तुम्, क्षेत्रं वा तदतीवस्निग्ध-मधुराहारादिलामसम्पन्नं शैक्षस्य
च तत्र सागारिकम् अतस्तद् मोक्तव्यम् मा भूत्, 'एतैः' एवमादिभिः कारणैः शैक्षस्य सङ्गारं
यः करोति तस्य चतुर्गुरु ॥ ४७१९ ॥ अथ गृहस्थाः किमर्थं सङ्गारं कुर्वन्ति ? इत्याह—

10 रिण वाहिं मोक्खेउं, कुडुंविचिं वऽतिच्छित्ते गिम्हे ।

एमादिअणाउत्ते, करिंति गिहिणो उ संगारं ॥ ४७२० ॥

क्रणं वा व्याधिं वा 'मोक्षयितुम्' अपनेतुम्, कुटुम्बस्य वा पश्चात्निर्वहणयोग्यां वृत्तिं
सम्पादयितुम्, यद्वा ग्रीष्मस्तदानीमतिक्रान्तो वर्षावास आयातः, एवमादिभिः कारणैः अना-
युक्ते-अक्षणिकतायां गृहिणः सङ्गारं कुर्वन्ति ॥ ४७२० ॥

15 अथ द्वितीयपदेन सङ्गारे प्रतीप्यमाणे आभाव्यविधिमाह—

अगविट्ठो मि चि अहं, लभति असढेहिं विप्परिणतो वि ।

चोर्यतऽप्याहेति व, ते वि य ण अंतरा गंतुं ॥ ४७२१ ॥

सङ्गारे कृते यदि 'अशठे' ग्लानादिकार्यव्यापृतैः स शैक्षो न गवेधितस्तदाऽसौ 'अगवेधितः'
'नैकमपि वारमहममीभिर्गवेधितः' इति बुद्ध्या विपरिणतोऽपि लभ्यते, तेषामेषाभवतीत्यर्थः;
20 परं तेऽपि साधवस्तमन्तराऽन्तरा गत्वा 'नोदयन्ति' सङ्केतस्मारणापुरस्सरं शिक्षयन्ति, अथ स्वयं
गन्तुं न प्रभवन्ति ततः "अप्याहेति" सन्देशं तस्य प्रेषयन्ति ॥ ४७२१ ॥

एवं खलु अच्छिन्ने, छिन्ने वेला तहेव दिवसेहिं ।

वेला पुण्णमपुण्णे, वाषाए होइ चउभंगो ॥ ४७२२ ॥

एवं तावद् 'अच्छिन्ने' अनियते सङ्गारे विधिरुक्तः, यस्तु छिन्नः सङ्गारस्तत्र विधिरभिधी-
25 यते—छिन्नो नाम-क्षेत्रतः कालतश्च प्रतिनियतः । क्षेत्रतो ग्राम-वनखण्डादौ प्रप्रज्यादानार्थं
भवद्भिः समागन्तव्यम्, कालतो वेलया दिवसैर्मासैश्च प्रतिनियतैः । तत्र च "वेला पुण्णम-
पुण्णे" चि वेलया उपलक्षणत्वाद् दिवसैश्च पूर्णैऽपूर्णे वा सङ्गारकाले व्याघातो भवेत्, तत्र
चेयं चतुर्भङ्गी—कालः पूर्णो निर्व्याघातं च प्राप्ताः, कालः पूर्णः परं व्याघातः सङ्गातः,
कालोऽद्याप्यपूर्णः परं निर्व्याघातं तत्र प्राप्ताः, कालोऽप्यपूर्णो व्याघातोऽपि जात इति ४ ।
30 अथवा अन्यथा चतुर्भङ्गी—संयतस्य व्याघातो न गृहस्थस्य, गृहस्थस्य व्याघातो न संयतस्य,
द्वयोरपि व्याघातः, द्वयोरपि न व्याघातः ॥ ४७२२ ॥ तत्र संयतस्य व्याघातो विधिमाह—

मंदद्विगा ते तदियं च पत्तो, जति मण्णने ते य सदा ण होंति ।

१ °दिः क्षान्पुपस्थि° भा० ॥ २ °स्तेषां प्रतिबन्धात् ३° भा० ॥ ३ °रपि चाव्या° भा० ॥

सीसोकंपण गरिहा, हत्थ विलंबिय अहो य हकारे ।

वेला कण्णा य दिसा, अँच्छतु गामं ण घेत्तव्वं ॥ ४७३२ ॥

गर्हा नाम शैक्षेण पृष्ठः सन् शीर्षवक्त्रं करोति, हस्तौ वा धुनीते, विलम्बितानि वा करोति—हस्तौ बौधौ वा विलम्बयतीत्यर्थः, यद्वा ब्रवीति—अहो ! प्रव्रज्या अहो ! प्रव्रज्या, हाकारं वा करोति—हा ! हा ! कष्टं यदेवं नष्टो लोकः, “वेला” चि नामापि तस्य न वर्ततेऽस्यां ६ वेलायां गृहीतुमिति, कणौ वा तदीयनामग्रहणे स्थगयति, यस्यां वा दिशि स तिष्ठति तस्यां न स्थातव्यमिति ब्रवीति, < उँपलक्षणत्वाद् अक्षिणी वा निमीलयति, यद्वा > नामापि तस्य निरन्त्रेण गृहीतव्यम्, अत आस्तामेतद्विषयं पृच्छादिकमिति ॥ ४७३२ ॥

नाणे दंसण चरणे, सुत्ते अत्थे य तदुभए चेव ।

अह होति तिहा गरहा, कायो वाया मणो वा वि ॥ ४७३३ ॥ 10

ज्ञाने दर्शने चारित्र्ये चेति त्रिविधा गर्हा भवति—तत्र ज्ञानगर्हा नाम नटपठितेनेव किं तदीयेन ज्ञानेन १, दर्शनगर्हा तु मिथ्यादृष्टिर्नास्तिकप्रायोऽसौ, चारित्र्यगर्हा सातिचारचारित्र्योऽचारित्री वाऽसौ । अथवा सूत्रेऽयं तदुभये चेति त्रिविधा गर्हा—तत्र सूत्रं तस्य शङ्कित-स्खलितम् अर्थं पुनरवबुध्यते १, यद्वास्य नावबुध्यते सूत्रं पुनरागच्छति २, उभयमपि वा तस्याविशुद्धं न जानाति वा किमपीति ३ । अथवा काय-वाङ्-मनोभेदात् त्रिधा गर्हा—तत्र कायगर्हा तेषां-15 माचार्याणां शरीरं हुण्डादिसंस्थानं विरूपं वा, वागगर्हा मन्मनं काहलं वा ते जल्पन्ति, मनो-गर्हा न तेषां तथाविधमूढा-ऽपोहपाटवं न वा ग्रहण-धारणासामर्थ्यमिति । ‘अथ’ एषा त्रिविधा गर्हा भवति ॥ ४७३३ ॥ प्रकारान्तरेण गर्हमेवाह—

पञ्चयसि आम कस्स, चि सगासे अणुगस्स निदिद्धं ।

आयपराधिगसंसी, उवहणति परं इमेहिं तु ॥ ४७३४ ॥ 20

कोऽपि शैक्षः केनापि साधुना पृष्ठः—प्रव्रजसि त्वम् ; स ग्राह—आमम् ; ‘कस्य सकाशे ?’ इति पृष्ठः सन् भूयोऽप्याह—अमुकस्याचार्यस्य समीपे, एवं ‘निदिद्धे’ उक्ते स साधुरा-त्मानं परस्मादधिकं शंसितुम्—आख्यातुं शीलमस्येत्यात्मपराधिकशंसी परममीभिर्वचनैरुपहन्ति ॥ ४७३४ ॥ तद्यथा—

अवहुस्सुताऽविसुद्धं, अघच्छंदा तेसु वा वि संसर्गिं ।

ओसच्चा संसग्गी, व तेसु एक्केए दुन्नि ॥ ४७३५ ॥ 25

अहं बहुश्रुतः सोऽवबुध्यतः, अहं विशुद्धपाठकः स पुनरविशुद्धपाठी, यद्वा यथाच्छन्दास्ते आचार्याः ‘तैर्वा’ यथाच्छन्दैः सह ते गाढतरं संसर्गिणः, गाथायां तृतीयार्थे सप्तमी, अवसन्ना वा तितैः सार्धं संसर्गिणो वा, एवं पार्श्वस्थादावपि एकैकस्मिन् भेदे द्वौ द्वौ दोषावेवमेव वक्तव्यौ ॥ ४७३५ ॥ अथ काय-वाङ्-मनोगर्हमेव प्रकारान्तरेणाह—

सीसोकंपण हत्थे, कण्ण दिसा अचिच्छ कायिगी गरिहा ।

१ अचिच्छी नामं तामा० । चूर्णिकृता विशेषचूर्णीकृता चायमेव पाठ आहतोऽस्ति ॥ २ शीर्षे कम्पयति, हस्तौ भा० ॥ ३ < > एतन्मध्यगतः पाठः भा० नास्ति ॥

विपरिणामितः—विपश्चिताचार्यादुच्चारितो भावो यस्य न विपरिणामितभावः, एवंविधः शैक्षो न लभ्यते, विपरिणामकस्य नाभवतीति भावः । शिष्यः प्राह—‘तमेव’ विपरिणामनं तावद् वयं न विजानीमः । सूरिराह—यत एवं भवतो जिज्ञासा तस्माद् विपरिणामनं विपरिणामितं तस्य कथना—प्ररूपणा कर्त्तव्या भवति ॥ ४७२८ ॥ तामेवाह—

5 दिदृमदिदृ विदेसत्थ गिलाणे मंदधम्म अप्पमुते ।

णिप्फचि णत्थि तस्सा, ति विहं गरहं व से जणति ॥ ४७२९ ॥

शैक्षः कमप्याचार्यमभिधाय गच्छन् मार्गे कमपि साधुं दृष्ट्वा पृच्छति—अमुके आचार्या भवद्भिः कदाचिद् दृष्टाः ? उताहो न दृष्टाः ?; एवं पृष्टे स साधुर्विपरिणामनबुद्ध्या भणति—किं तैः करिष्यसि ?; शैक्षः प्राह—प्रव्रजितुकामोऽहं तेषां समीपे; एवं श्रुत्वा साधुर्दृष्टानपि 10 तान् ‘न मया दृष्टाः’ इति, अथवा स्वदेशस्थानपि भणति ‘विदेशस्थास्ते’ । एवमग्लानानपि ‘ग्लानोऽसौ, ब्रज त्वमपि तस्य द्वितीयः’; अथवा ब्रवीति—यस्तस्य पार्श्वे प्रव्रजति सोऽवश्यं ग्लानो ग्लानवैयावृत्ये वा नित्यं व्यापृतो भवति । अथवा मन्दधर्माणस्ते, ततः किं तव मन्दधर्मता रोचते ? । यद्वाऽसावरूपश्रुतः, त्वं च ग्रहण-धारणासमर्थस्तस्य पार्श्वे गतः किं करिष्यसि ?; स्वमेव वा तं पाठयिष्यसीति । अथवा तस्य शिष्याणां निष्पत्तिरेव नास्ति, यं 15 प्रव्राजयति स सर्वोऽपि प्रतिभज्यते भ्रियते वेति । ‘त्रिविधां वा’ मनो-बाक्-कायभेदाद् ज्ञान-दर्शन-चारित्र्यभेदाद् वा त्रिप्रकारां गृही वक्ष्यमाणरीत्या यदसौ करोति सा विपरिणामना मन्तव्या । एनां कुर्वतश्चतुर्गुरुकम्, न च तं शैक्षं लभते, अतो नैवं कथनीयम्, किन्तु दृष्टादिपदेषु सद्भावः कथनीयः ॥ ४७२९ ॥ कथम् ? इत्याह—

जइ पुण तेण ण दिद्व्वा, णेव सुया पुच्छितो भणति अण्णे ।

20 जति वा गया विदेसं, तो साहइ जत्थ ते विसए ॥ ४७३० ॥

योऽसौ शैक्षेण पृष्टस्तेन यदि ते सूर्यो न दृष्टाः नैव श्रुतास्ततः पृष्टः सन् भणति—अहं न जानामि, ‘अन्यान्’ अपरान् साधून् पृच्छ । अथ जानाति ततो यथावत् कथनीयम् । यदि विदेशं गतास्ततो यत्र ‘विषये’ देशे ते वर्त्तन्ते तं कथयति । अथ नाख्याति हीनाधिकं वाऽऽख्याति ततो विपरिणामना भवति ॥ ४७३० ॥

25 सेसेसु उ सम्भावं, णातिक्खति मंदधम्मवज्जेसु ।

गृह्यते सम्भावं, विपरिणति हीणकहणे वा ॥ ४७३१ ॥

‘शेषेषु’ ग्लानादिषु पदेषु मन्दधर्मवर्जेषु सद्भावं नाख्याति, यद्यप्यसौ ग्लानोऽल्पश्रुतो वा शिष्यनिष्पत्तिर्वा तस्य नास्ति तथापि तत्र कथनीयम् । यस्तु मन्दधर्मा पार्श्वस्थादिस्तत्र सद्भावः कथनीयः, मा संसारपारगन्तुकामः सुतरां संसारे पतिष्यतीति कृत्वा । यस्तु ज्ञान-दर्शन-चारि- 30 त्र-तपःसम्पन्नो वादी धर्मकथी सङ्ग्रहोपग्रहकारी तद्विषयं सद्भावं यदि ‘गृह्यति’ अपलपति हीनकथनं वा करोति, अधिकमप्यन्याचार्येभ्यो हीनं कृत्वा कथयतीत्यर्थः, एषा विपरिणामना मन्तव्या ॥ ४७३१ ॥ अथ त्रिविधां गृही व्याचिख्यासुस्तत्स्वरूपं तावदाह—

१ ‘नपि ग्लानानसौ वक्ति, ‘ब्रज मो० ॥

अस्य सम्बन्धमाह—

असहीणेसु वि साहम्भितेसु इति एस उग्गहो वुत्तो ।

अयमपरो आरंभो, गिहिविजडे उग्गहे होइ ॥ ४७४० ॥

‘अस्वावीनेण्वपि’ क्षेत्रान्तरं गतेषु साधर्मिकेषु इत्येषोऽवग्रहः प्रोक्तः । अयं पुनरपरः प्रकृत-
सूत्रस्यारम्भो गृहिभिर्विजडः—परित्यक्तो यः प्रतिश्रयस्तद्विषयेऽवग्रहे भवति ॥ ४७४० ॥ 5

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—अस्ति च ‘अत्र’ अनन्तरसूत्रप्रस्तुते प्रतिश्रये, किम् ?
‘किञ्चिद्’ आहारा-ऽर्थजातादिकं गृहस्थसत्कं उपाश्रये पर्यापन्नं—विस्मृतं परित्यक्तं वा उपाश्रय-
पर्यापन्नम्, ‘अचित्तं’ प्राशुक्म्, ‘परिहरणार्हं’ साधूनां परिभोक्तुं योग्यम्, तत्र सैवावग्रहस्य पूर्वानु-
ज्ञापना तिष्ठति, तत्रोपाश्रये तिष्ठद्भिः पूर्वमेव ‘अनुजानीत प्रायोग्यम्’ इत्येवं यदवग्रहोऽनुज्ञा-
पितः सैवानुज्ञापना पश्चादुपाश्रयपर्यापन्नग्रहणे व्यवतिष्ठते न पुनरभिनवमनुज्ञापनं कर्तव्यमिति 10
भावः । कियन्तं कालम् ? इत्याह—‘यथालन्दमपि’ मध्यमलन्दमात्रमपि कालं यावदवग्रह इति
सूत्रार्थः ॥ अथासुमेव सूत्रार्थं भाष्यकृत् प्रतिपादयति—

आहारो उवही वा, आहारो भुंजणारिहो कोयी ।

दुविहपरिहारअरिहो, उवही वि य कोयि ण वि कोयि ॥ ४७४१ ॥

इह सूत्रे किञ्चिद्ग्रहणेन आहार उपधिर्वा गृहीतः, परिहरणार्हग्रहणेन तु स एव परिभोगार्हः । 15
तत्राहारः कश्चिद् भोजनाहो भवति कश्चिच्च न भवतीति, उपधिरपि कश्चिद् द्विविधपरिहारस्य—
धारणा-परिभोगरूपस्याहो भवति कश्चिच्च न भवति ॥ ४७४१ ॥ तथाहि—

संसत्ताऽऽसव पिसियं, आहारो अणुवभोज्ज इच्चादी ।

शुसिरतिण-वच्चगादी, परिहारे अणरिहो उवही ॥ ४७४२ ॥

‘संसक्तं’ द्वीन्द्रियादिजन्तुमिश्रं भक्त-पानं ‘आसवः’ मद्यं ‘पिशितं’ पुद्गलम् इत्यादिक 20
आहारः ‘अनुपभोज्यः’ साधूनामुपभोक्तुमयोग्यः, शुषिरतृण-वल्ककादिक उपधिरपि ‘परिहारस्य’
परिभोगस्यानहो मन्तव्यः, अर्थादापन्नं ओदनादिक आहारो वस्त्रादिकश्चोपधिः परिभोगार्ह
इति ॥ ४७४२ ॥

ठायेंतं अणुणवणा, पातोग्गे होइ तप्पदमयाए ।

सो चेव उग्गहो खल्ल, चिद्धइ कालो उ लंदक्खा ॥ ४७४३ ॥ 25

साधुभिः प्रतिश्रये तिष्ठद्भिस्तत्पथमतया या प्रायोग्यस्यानुज्ञापना कृता भवति स एवोपाश्र-
यपर्यापन्नस्यापि ग्रहणोऽवग्रहस्तिष्ठति, न पुनर्भूयोऽनुज्ञाप्यते । या तु सूत्रे ‘लन्दास्या’ लन्द
इत्यभिधानं स कालः प्रतिपत्तव्य इति ॥ ४७४३ ॥

कृता सूत्रव्याख्या भाष्यकृता । सम्प्रति निर्युक्तिविस्तरः—

पुण्वि वसहा दुविहे, दन्वे आहार जाव अवरण्हे ।

उवहिस्स ततियदिवसे, इतरे गैहियम्मि गिण्हंति ॥ ४७४४ ॥

१ °दिजीवमिश्रं का० ॥ २ गहियम्मि जयणाए इत्येव पाठोऽस्त्यस्य विधिवर्तिषु निखिलेष्वप्या-
देषु दृश्यते तथापि गहियम्मि गिण्हंति इत्येव पाठः श्रीकालचारेणस्याभिधिर्हि न इति ॥

वेला अहो य ह त्ति य, णामं ति य वायिगी गरहा ॥ ४७३६ ॥

अह माणसिगी गरहा, स्रतिजति णित्त-वत्तरगेहिं ।

धीरत्तणेण य पुणो, अभिणंदइ णेय तं वयणं ॥ ४७३७ ॥

शीर्षावकम्पनं हस्तविलम्बनं कर्णस्थगनम् अन्यस्यां दिशि स्थानम् अक्षिनीमीलनम् अनिमेष-
लोचनस्य वा क्षणमवस्थानम् एषा सर्वाऽपि कायिकी गर्हा । यत्तु अस्यां वेलायां नाम न ग्रही-
तव्यम् अहो ! कष्टम् हाहाकारकरणम् नाम च तस्य कदाऽपि न ग्रहीतव्यमित्यादिभाषणं सा
वाचिकी गर्हा ॥ ४७३६ ॥

‘अथ’ अनन्तरं मानसिकी गर्हा मनसि तगाचार्य जुगुप्सते । कथमेतद् ज्ञायते ? इत्याह—
नेत्र-वक्रयोः सम्बन्धिनो ये रागाः—सुकुलन-विच्छायाभ्रनादयो विकारास्तैः सूच्यते मानसिकी
१० गर्हेति । यद्वा ‘प्रव्रजामि’ इति भणिते ‘साध्विदम्, कृत्यमेतद् भव्यानाम्’ इत्यादिवचोभिर्नैव
तदीयं वचनमभिनन्दते, धीरतया वा तूष्णीक आस्ते । एवमन्यतरस्मिन् गर्हाप्रकारे कृते तस्य
शङ्का भवति—अवश्यमकार्यकारी स आचार्यादिः सम्भाव्यते, न चामी साधवोऽलीकं भाषन्ते,
अहमपि तत्र गत आत्मानं नाशयिष्यामीति ॥ ४७३७ ॥

एताणि य अण्णाणि य, विप्परिणामणपदाणि सेहस्स ।

१५ उवहि-णियडिप्पहाणा, कुव्वंति अणुज्जुया केई ॥ ४७३८ ॥

‘एतानि च’ अनन्तरोक्तानि ‘अन्यानि च’ द्रव्य-क्षेत्र-काल-भावैः शैक्षस्य विपरिणामनपदानि
भवन्ति—तत्र द्रव्यतो मनोज्ञाहारादि ददाति, क्षेत्रतः प्रवात-निवाते मनोऽनुकूले प्रदेशे तं
स्थापयति, कालतो वेलायामेव भोजयति, भावतस्तस्याकर्षणार्थं हित-मधुरमुपदेशं ददाति । एवं
केचिद् ‘अनृजुकाः’ शठा उपधिः—परवञ्चनाभिप्रायो निवृत्तिः—कैतवार्थप्रयुक्तवचना-ऽऽकारा-
२० च्छादनं ते प्रधाने येषां ते तथाविधा विपरिणामनपदानि कुर्वन्ति ॥ ४७३८ ॥ उपसंहरन्नाह—

एएसामन्नयरं, कर्प्पं जो अतिचरेअ लोभेण । [वृ. भा १४०२]

थेरे कुल गण संघे, चाउम्मासा भवे गुरुगा ॥ ४७३९ ॥

‘एतेषाम्’ अव्याहतादिद्वारकलयप्रतिपादितानां कल्पानामन्यतरं ‘कल्पं’ विधिं ‘यः’ आचार्या-
दिलोमदोषेण ‘अतिचरेत्’ अतिक्रमेत् तं सम्यग् ज्ञात्वा कुल-गण-सङ्घस्थविरैः कुलादिसमवायेन
२५ वा तस्य पार्श्वीत् तं शैक्षमाकृष्य चत्वारो मासा गुरुकास्तस्य प्रायश्चित्तं दातव्यम् । अथ स्थविरैः
समवायेन वा भणितोऽपि तं शैक्षं न समर्पयति ततः कुल-गण-सङ्घबाह्यः क्रियते ॥ ४७३९ ॥

सूत्रम्—

अत्थि या इत्थ केइ उवस्सयपरियावन्नए अचित्ते

परिहरणारिहे स ज्ञेव उग्गहस्स पुव्वानुण्णवणा

चिट्ठइ अहालंदमवि उग्गहे २६ ॥

त्रिधौ परित्यजेयुः । उपलक्षणमिदम्, तेनान्यतीर्थिकादयः प्रत्यनीकतया हिरण्य-सुवर्णादिकम-
पहृत्य तत्र निक्षिपेयुः । ततो यदि वृषसाक्षिसन्ध्यं वसति न प्रत्युपेक्षन्ते तदा लोको ब्रूयात्—
एतैरेवैतदपत्यभाण्डं जनितम्, सुवर्णादिकं वा अपहृतम् । एवं तत्र जनहृष्टे सति 'दोषाः'
ग्रहणा-ऽऽकर्षणादयो भवेयुः ॥ ४७४८ ॥

अहवा लुभेज्ज कोयी, उब्भामग वैरियं व हंतूणं ।

5

वेहाणस इत्थी वा, परीसहपराजितो वा वि ॥ ४७४९ ॥

अथवा कश्चिद् 'उब्भामकं' पारदारिकं वैरियं वा हत्वा प्रत्यनीकतया तत्र प्रक्षिपेत्, स्त्री
वा काचिदत्यन्तदुःखिता वैहायसमरणमुपाश्रयसमीपे कुर्यात्, परीसहपराजितो वा संयत एव
कोऽपि रज्जुद्वन्द्वेन त्रियेत,

‘वरं प्रवेष्टुं ज्वलितं हुताशनं, न चापि भयं चिरसञ्चितं व्रतम् ।’

10

इति कृत्वा ॥ ४७४९ ॥

दवियट्ठऽसंखडे वा, पुरिसित्थी मेहुणे विसेसो वि ।

एमेव य समणम्मि वि, संकाए गिण्हणादीणि ॥ ४७५० ॥

कोऽपि कञ्चित् पुरुषं 'द्रव्यार्थम्' अर्थजातनिमित्तं यद्वा असङ्खडं—कलहो वैरमित्यर्थः तेन
वा कञ्चिद् व्यपरोप्य संयतोपाश्रयसमीपे परित्यजेत् । एवं स्त्रियमपि कश्चिद् विनाश्य प्रक्षि- 15
पेत्, नवरं मैथुने विशेषः । किमुक्तं भवति !—सपत्नी काचिदपरां सपत्नीं चतुर्थसेवाविन्न-
कारिणी मत्वा व्यपरोप्य च तत्र व्युत्सृजेत्, 'अमीषामपयशो भूयात्' इति कृत्वा । एवमेव
श्रमणेऽपि मन्तव्यम्, तमपि कश्चिदुपकरण-द्रव्यार्थं वैरेण वा मारयेदित्यर्थः, तत्र साधवः
शङ्कयेरम्, ततो ग्रहणा-ऽऽकर्षणादीनि पदानि प्राप्नुवन्ति ॥ ४७५० ॥ यत एवमतः—

कालम्मि पंडुप्पंते, चच्चरमादी ठवितु पडियरणं ।

20

रक्खंति साणमादी, छण्णे जा दिट्ठमण्णेहिं ॥ ४७५१ ॥

त्रिसन्ध्यं वृषभैः समन्ततो वसतिः प्रत्युपेक्षणीया, प्रत्युपेक्षितायां च यदि किञ्चित् कल्प-
स्थकादिकं पश्यन्ति कालश्च पूर्यते ततश्चत्वरदिषु स्थापयित्वा प्रतिचरणं कुर्वाणाः प्रच्छन्नाव-
काशे स्थिताः श्वान-मार्जारदिना विनाश्यमानं तावद् रक्षन्ति यावत् कल्पस्थकादिकमन्यैर्दृष्ट-
मिति ॥ ४७५१ ॥

25

बोलं पमायकाले, करिंति जणजाणणट्ठया वसभा ।

पडियरणा पुण देहे, परोग्गहे णेव उज्झंति ॥ ४७५२ ॥

यत् तत्र हिरण्य-सुवर्णादि केनचित् परित्यक्तं भवति तत् प्रभातकाले एव प्रत्युपेक्षमाणाः
सम्यग् निरीक्ष्य वृषभा जनज्ञापनार्थं बोलं कुर्वन्ति, यथा—केनचित् पापेनेदं हिरण्यादिकम-
सदपयशःप्रदानार्थमत्र प्रक्षिप्तमिति । यस्तु देहः—द्रव्या-ऽर्थ-वैरादिकारणव्यपरोपितस्य पुरुषादेः 30
शरीरमित्यर्थः तत्र प्रतिचरणा कर्तव्या, सम्यक् प्रतिचर्य यदि कोऽपि न पश्यति तदा परिष्ठा-
पनीयमिति हृदयम् । तच्च 'परावग्रहे' परकीयनिवेशनादौ नैव 'उज्झन्ति' परित्यजन्ति, किन्तु

१ पडुञ्जंते तामा० ॥

‘पूर्व’ प्रथमं तिष्ठन्त एव वृषभाः समन्तादुपाश्रयमवलोकयन्तो द्विविधे द्रव्ये उपयोगं प्रयच्छन्ति । द्विविधं द्रव्यं नाम—आहार उपविश्व । तत् प्राघूर्णकादयो गृहिणो विस्मृत्य परित्यज्य वा गता भवेयुः, तेषु गतेषु यावदपराद्धो न भवति तावदाहारं न गृह्णन्ति, परतस्तु गृह्णन्ति । उपघेस्तु तृतीये दिक्से गते ग्रहणं कुर्वन्ति । ‘इतरद् नाम’ अर्थंजातं तत् कदाचिद-
 ५ गारिणां विस्मृतं भवेत् तदेकान्ते निक्षेपणीयम् । ‘गहियम्मि गिण्हंति’ चि यदि धनिकादिभिः गृहीतः—प्रारब्धः प्रातिवेशिमको नष्टो भवेत् तदा तत्रापि यत् तेषां विस्मृतं तद् यथोक्तविधिना गृह्णन्ति । एष निर्युक्तिगाथासमासार्थः ॥ ४७४४ ॥ साम्प्रतमेनामेव विवृणोति—

पायं सायं मज्झंति ए व वसभा उवस्सय समंता ।

पेहंति अपेहाए, लहुगो दोसा इमे तत्थ ॥ ४७४५ ॥

- 10 ‘प्रातः’ प्रभाते ‘सायं’ सन्ध्यायां ‘मध्यान्ते वा’ मध्याह्नसमये वृषभा उपाश्रयं समन्तात् प्रत्युपेक्षन्ते । अप्रत्युपेक्षमाणानां लघुको मासः, दोषाश्चेमे ‘तत्र’ अप्रत्युपेक्षणे भवन्ति ॥ ४७४५ ॥

साहम्मि अण्णधम्मिय, गारत्थिणि खिवण वोसिरण रज्जू ।

गिण्हण-कड्डण-वचहार-पच्छकड्डाह-णिच्चिसए ॥ ४७४६ ॥

- ‘साधर्मिणी’ संयती ‘अन्यधर्मिणी’ परतीर्थिका ‘अगारस्था’ अविरतिका, एताः प्रद्विष्टाः
 15 सत्यः साधुप्रतिश्रयसमीपेऽर्थजातस्य निक्षेपणं कुर्युः, यद्वा बालकं व्युत्सृज्य गच्छेयुः, परीषद्-पराजितो वा कोऽपि संयतो रज्जूहन्धनेन श्रियेत, तत्र राजपुरुषैर्ज्ञाते सति ग्रहणा-ऽऽक-
 र्षण-व्यवहार-पश्चात्कृतोऽङ्गाह-निर्विषयाज्ञापनादयो दोषा भवन्ति ॥ ४७४६ ॥

इदमेव भावयति—

चोदणकुविय सहम्मिणि, परउत्थिणिगी उ दिट्ठिराणेण ।

- 20 अणुकंप जदिच्छा वा, छुभिज्ज बालं अगारी वा ॥ ४७४७ ॥

- साधर्मिणी काचित् खण्डितशीला गर्भवती ‘उड्डाहोऽयम्’ इति मन्यमानैः साधुभिर्गर्हं निर्भर्त्स्य रजोहरणादिलिङ्गबहिःकृता भवेत्, ततः सा ‘भदीयं लिङ्गमपहृतम्’ इति मन्यमाना तथा नोदनया कुपिता सती स्वमपत्यजातं तदाश्रयसमीपे परित्यजेत् । परतीर्थिनी तु ‘द्वष्टिराणेण’ ‘माऽऽसाकमपयशःप्रवादो भविष्यति’ इति कृत्वा संयतानामुपाश्रयसन्निधौ बालकं व्युत्सृजेत्;
 25 वरं लोकश्चिन्तयिष्यति—एतैरेवैतद् जनितमिति । अथवा अगारी काचिदनुकम्पया यदृच्छया वा बालकं तत्र प्रक्षिपेत् । तत्र ‘अनुकम्पया नाम’ दुष्कालादौ काचिद् दुःस्थयोषिद् जीवनाय स्वापत्यं तदाश्रयान्तिके त्यजति—वरमेतेऽनुकम्पापरायणा असुं बालकं शय्यातरसापरस्य वा ईश्वरस्य गृहे निक्षेप्यन्तीति । ‘यदृच्छया’ अभिसन्धिमन्तरेणैवमेव व्युत्सृजति ॥ ४७४७ ॥

हाउं वै जरेउं वा, अचदंता तेणगाति वत्थादी ।

- 30 एएहिं चिय जणियं, तहिं च दोसा उ जणदिट्ठे ॥ ४७४८ ॥

स्तेनकादयो वस्त्रादिकं हातुं वा ‘अचयन्तः’ अशक्नुवन्तः साधूनां प्रतिश्रयस-

१ ०न्ति इति निर्यु० का० ॥ २ ०क्षणायां म० का० ॥ ३ च हरेउं मा० । एतदुत्तराणैव मा० टीका, इत्यतः टिप्पणी ४ । विशेषचूर्णिकृताऽयमेव पाठः स्वीकृतोऽस्ति ॥ ४ वा हातुं वा ‘अच’ मा० ॥

अव्वोच्छिन्ने भावे, चिरागयाणं पि तं पर्यसिंति ।

पण्णवणमणिच्छंते, कप्पं तु करेति परिश्रुते ॥ ४७५८ ॥

अथ तेषामद्यापि भावो न व्यवच्छिद्यते । ततोऽव्यवच्छिन्ने भावे तेषां स्ववस्त्राणि गवेषयतां चिरादायातानामपि 'तम्' उपर्षिं प्रदर्शयन्ति, एवं च तेषां प्रज्ञापनां कुर्वन्ति—अस्माभिरेतानि वस्त्राणि स्वीकृतानि, ततोऽनुग्रहं मन्यमानाः साधूनामनुजानीथ । एवमुक्ते यद्यनुजानते ततः ४ सुन्दरम्, अथ नेच्छन्त्यनुज्ञातुं तानि च वस्त्राणि परिसुक्तानि ततोऽप्यायवधरक्षणार्थं कल्पं कुर्वन्ति ॥ ४७५८ ॥ अथार्थजातविषयं विधिमाह—

पच्चोनियत्तपुट्ठा, करादि दाएति एत्थ णं पेधे ।

दरिसिंति अपिच्छंते, को पुच्छति केण ठवियं च ॥ ४७५९ ॥

इहोपाश्रये यद्यर्थजातं पतितमुपलभ्यते तदा तदप्यल्पसागारिके स्थाप्यते, शैक्षादयश्च दूरे 10 कर्त्तव्याः, प्रत्यवनिवृत्तैश्च—भूयस्तत्रैव समयातैर्गृहिभिः पृष्टाः—“कुत्रास्माकं तदर्थजातं तिष्ठति ?” ततः ‘करादिना’ हस्ताङ्गुल्यादिसंज्ञया दर्शयन्ति—अत्र प्रदेशे “णं” एनं प्रेक्षध्वम् । अथ ते न पश्यन्ति ततः स्वयमेव तदर्थजातं दर्शयन्ति । यदि ते पृच्छेयुः—केनेदमत्र स्थापितम् ?; ततो वक्तव्यम्—कः पृच्छति ? केन स्थापितं च ? इति ॥ ४७५९ ॥ एवं तावदुपाश्रयपर्या-
पन्ने आहारादौ विधिरुक्तः । अथ शय्यातरादिगृहपर्यापन्ने विधिमाह—

15

भडमाइभया णट्ठे, गहिआ-ऽगहिएसु तेसु सज्झादी ।

गिण्हंति असंचइयं, संचइयं वा असंथरणे ॥ ४७६० ॥

भटाः—राजपुरुषास्तदादिभयाद् नष्टे शय्यातरादौ अथवा सज्जिकाः—प्रातिवेदिमकास्ते गृही-
तृभिः—धनिकैः आगृहीताः—ऋणं दापयितुमारब्धास्ततस्तेषु सज्जिकादिषु नष्टेषु तत्र य
आहारोऽसञ्चयिकः—दधि-वृतादिस्तं गृह्णन्ति । अथासंस्तरणं ततः ‘सञ्चयिकमपि’ अवगाहिमादिकं 20 गृह्णन्ति ॥ ४७६० ॥

साविकखेतर णट्ठे, एमेव य होइ उवहिगहणं पि ।

पच्चागएसु गहणं, भुंजति दिण्णेवमट्ठे वि ॥ ४७६१ ॥

प्रातिवेदिमकादिः सापेक्षो वा नष्टो भवेद् ‘इतरो वा’ निरपेक्षः । सापेक्षो नाम—भूयस्तत्रै-
वागन्तुकामः, तद्विपरीतो निरपेक्षः । तत्रोभयसिन्नपि नष्टे ‘एवमेव’ आहारवदुपधेरपि ग्रहणं 25
कुर्वन्ति । सापेक्षनष्टेषु च प्रत्यागतेषु कथयन्ति, कथिते च दत्तमनुज्ञातं सत् परिमुञ्जते । ये तु
निरपेक्षनष्टास्तेषु निर्विवादमेव परिमुञ्जते । एवं “अट्ठे वि” ति अर्थजातेऽपि ग्रहणं मन्तव्यम्
॥ ४७६१ ॥ अत्रैवाक्षेप-परिहारावाह—

पाउग्गमणुणवियं, जति मण्णसि एवमतिपसंगो चि ।

आउरमेसज्जुवमा, तह संजमसाहं जं तु ॥ ४७६२ ॥

30

यथेवं मन्यसे—‘प्रायोग्यं’ साधूनामुचितं यत् तदेव साधुभिः पूर्वमनुज्ञापितम् न पुनः ‘अप्रा-
योग्यम्’ अर्थजातादि, तत् एवमनुज्ञापितमप्यर्थजातं गृहतामतिप्रसङ्गो भवति । तत्राभिधीयते—
नैकान्तेनार्थजातमप्रायोग्यम्, यत् आतुरः—रोगी तस्य भेषजोपमा कर्त्तव्या—यथाऽऽतुरस्या-

परैरपरिगृहीते भूभागे इति ॥ ४७५२ ॥

अप्पडिचर-पडिचरणे, दोसा य गुणा य वणिण्या एए ।

एतेण सुत्त ण कत्तं, सुत्तनिवातो इमो तत्थ ॥ ४७५३ ॥

‘अप्रतिचरण-प्रतिचरणयोः’ प्रतिश्रयस्याप्रत्युपेक्षण-प्रत्युपेक्षणयोर्यथाक्रममेते दोषा गुणाश्च वर्णिताः, परमेतेनार्थेन सूत्रं ‘न कृतं’ न विहितम्, किन्तु सामाचारीप्रकाशनार्थं सर्वमेतद् व्याख्यातमिति । सूत्रनिपातः पुनरयं ‘तत्रेति’ सूत्रनिपातस्यैवोपदर्शनार्थः ॥ ४७५३ ॥

आगन्तारठियाणं, कजे आदेसमादिणो केई ।

वसिउं विस्समिउं वा, छड्डितु गया अणामोगा ॥ ४७५४ ॥

इह यत्रागारिण आगत्यागत्य तिष्ठन्ति तद् आगन्तुकागारं तत्र ‘कार्ये’ कारणविशेषतः स्थितानां प्रकृतसूत्रमवतरति । कथम् ? इत्याह—आदेशः—प्राचूर्णकस्तदादयः केचित् पथिका आगन्तुकागारे रजन्यां वासमुपगता दिवा वा भोजनार्थं विश्रामं कृतवन्तः, तत उषित्वा विश्रम्य वा किञ्चिद् द्रव्यजातमनाभोगात् परित्यज्य गताः ॥ ४७५४ ॥

किं पुनस्तत् ? इत्याह—

समिहं-सत्तुग-गोरस-सिणेह-गुल-लोणमादि आहारे ।

ओहे उवग्गहम्मि य, होउवही अँडुजातं वा ॥ ४७५५ ॥

इहाहार उपधिश्चेति द्विविधं द्रव्यं भवति । तत्राहारः ‘समिति-सत्तु-गोरस-लेह-गुल-लवणादिकः’ समितिः—काणिका, शेषं प्रतीतम् । उपधिस्तु द्विधा भवति—ओधे उपधिः उपग्रहे वा, ओधोपधिरुपग्रहोपधिश्चेत्यर्थः । ‘अर्थजातं’ द्रव्यं तद् वा परित्यक्तं भवेत् ॥ ४७५५ ॥ तत्राहारोपधिविषयं तावद् द्विविधमाह—

काल्णमसागरिए, पडियरणाऽऽहार जाव अवरण्हे ।

एमेव य उवहिस्स वि, असुण्ण सेधाइ दूरे य ॥ ४७५६ ॥

आहारमसागारिके प्रदेशे कृत्वा तावत् प्रतिचरणं कुर्वते यावदपराहः सञ्जायते । एवमेवोपधेरपि प्रतिचरणं कर्तव्यम्, नवरमशून्ये भूभागे संस्थापनीयः । शैक्षादयश्च द्विविधस्यापि द्रव्यस्य दूरे कर्तव्याः ॥ ४७५६ ॥ किं कारणमाहारमपराहं यावत् प्रतिचरन्ति ? इत्युच्यते—

वोच्छिज्जई ममचं, परेण तेसिं च तेण जति कजं ।

गिण्हता वि विसुद्धा, जति वि ण वोच्छिज्जती भावो ॥ ४७५७ ॥

अपराह्णात् परतस्तेषां पथिकानामाहारे ममत्वं व्यवच्छिद्यते, ‘तेषां च’ साधूनां यदि ‘तेन’ आहारेण कार्यं भवति ततो गृहन्तोऽपि विशुद्धाः, यद्यपि च भावस्तेषां तदुपरि न व्यवच्छिद्यते तथाप्यपराह्णादूर्ध्वं गृह्णतां न कश्चिद् दोषः । उपधिं तु तृतीयदिवसे पूर्णे गृह्णन्ति, एतावता तद्विषयममत्वस्य व्यवच्छेदात् ॥ ४७५७ ॥

१ ‘तेन’ पर्यन्तसूत्रं डे० मो० ॥ २ ‘तं वा’ द्रव्यमुच्यते ॥ ४७५५ ॥ तत्रा० भा० ॥ ३ का० विनाऽन्यत्र—‘पधेरप्यशून्ये भूभागे’ स्थापनं कर्तव्यम् । शैक्षा० भा० । ‘पधिरपि [अ]शून्ये भूभागे संस्थापनीयः । शैक्षा० ताटी० मो० डे० ॥

दायाद-गण-गोष्ठीनां श्रेणीनां वा “दुग्माह” चि द्वि-त्रिप्रभृतिसङ्ख्याकानां द्वि-व्यादिजनप्रति-
बद्धानां वा यत् क्षेत्रं वास्तु वा सामान्यं तत् साधारणमुच्यते । अत्र तु वास्तुनाऽधिकारः,
न क्षेत्रेण । तच्च वास्तु त्रिधा—उच्छ्रितं स्वातं तदुभयं च । ‘उच्छ्रितं’ प्रासादः, ‘स्वातं’ भूमि-
गृहम्, ‘तदुभयम्’ अधोभूमिगृहयुक्तः प्रासादः ॥ ४७६५ ॥ अव्यापृतादिपदानि व्याचष्टे—

सडिय-पडियं ण कीरइ, जहिगं अन्वावडं तयं वत्थुं ।

5

अन्वोगडमविभत्तं, अणहिडियमण्णपक्खेणं ॥ ४७६६ ॥

यत् शटित-पतितं यत्र च व्यापारः कोऽपि न क्रियते तद् वास्तु अव्यापृतमुच्यते ।
अव्याकृतं नाम यद् दायादैरविभक्तम् । अपरपरिगृहीतं नाम यद् ‘अन्यपक्षेण’ अन्यदीय-
वंशेन नाधिष्ठितं—नान्यैः परिगृहीतम्, स्वाम्येव तस्य शय्यातर इति भावः ॥ ४७६६ ॥

इदमेव भावयति—

10

अवरो सु चिय सामी, जेण विदिण्णं तु तप्पढमताए ।

अमरपरिगहियं पुण, देउलिया रुक्खमादी वा ॥ ४७६७ ॥

‘अपरो नाम’ येन तत्प्रथमतया साधूनां तद् दत्तं स एव तस्य स्वामी नान्यः कश्चिद्, न
परोऽपर इति समासाश्रयणात् । अमरपरिगृहीतं पुनर्देवकुलिका वा वृक्षादिकं वा वानमन्तरा-
धिष्ठितं मन्तव्यम् ॥ ४७६७ ॥ अथान्याकृतादिषु दृष्टान्तानुपदर्शयति—

15

अन्वावडे कुडुंबी, काणिट्टाज्जोगडे य रायगिहे ।

अपरपरे सो चेव उ, अमरे रुक्खे पिसायघरे ॥ ४७६८ ॥

अव्यापृते गृहे कुडुम्बी दृष्टान्तः । अव्याकृते तु राजगृहे नगरे “काणिट्ट” चि पाषाण-
मयः पकेष्टका वा बलिका महत्यश्च काणिका उच्यन्ते, तन्मयगृहकारापको वणिग्
दृष्टान्तः । अपरपरिगृहीतेऽपि स एव दृष्टान्तः । अमरपरिगृहीते वृक्षः पिशाचगृहं वा 20
निदर्शनं भवतीति निर्युक्तिगाथासमासार्थः ॥ ४७६८ ॥

अथैनामेव विवरीषुः कुडुम्बिदृष्टान्तमाह—

निम्मचणं पासाए, संखडि जक्ख सुमिणे य कंटीय ।

अण्णं वा वावारं, ण कुणति अन्वावडं तेणं ॥ ४७६९ ॥

एणेण कुडुंबिणं सुंदरं घरं कारियं । समत्ते तम्मि संखडिं काउं ‘कळे पविसामि’ चि 25
चित्तेइ । नवरं वाणमंतरेणं रत्तिं भण्णति—जइ पविसिहिसि तो ते कुलं उच्छाएमि । तेण
कंटीयाहिं फैलहिऊण मुक्कं, वावारं च से न करेइ । अन्नया साहूहि आगएहि सो कुडुम्बी
अणुण्णविओ । तेण भण्णइ—देवयाए परिगहियं ततो मे अवाओ भविस्सइ । साहूहिं
भणितो—अणुजाणसु तुमं, लैमिस्सामो वयं देवयाए । तओ तेण अणुणाए तेहिं काउ-
स्सग्गेण जक्खो आकंपिओ भणइ—उवरिल्लमूमियं मोत्तुं वीसत्था अच्छह । ते द्विया । तेसु 30
गतेसु जे अन्ने साहुणो इति ते तथेव ठायंति, स चेव उग्गहस्स पुबाणुत्तवणा ॥

१ “गृहे ‘काणेष्टकाः’ पकेष्टकाः तन्मयगृहकाराप” भा० ॥ २ “पलिहगिऊण” इति चूर्णौ
विशेषचूर्णौ च ॥ ३ भलिस्सामो भा० चूर्णौ च ॥

भिनवोदीर्णे ज्वरादौ यदोषघ प्रतिपद्यन्तं तदेवान्यस्यामवस्थायां तस्यैवानुज्ञायते, एवमर्थजात-
मपि पुष्टकारणाभावे प्रतिषिद्धम्, यच्च दुर्गिष्वादौ संयमस्य साधकं तदनुज्ञातमेव ॥ ४७६२ ॥

सूत्रम्—

से वत्थूसु अवावडेसु अवोगडेसु अपरपरिग्गहिएसु
अमरपरिग्गहिएसु स च्चेव उग्गहस्स पुवाणुणवणा
चिट्ठइ अहालंदमवि उग्गहे २७ ॥

अस्य सम्बन्धमाह—

गिहिउग्गहसामिजडे, इति एसो उग्गहो समक्खातो ।

सामिजडे अजडे वा, अयमण्णो होइ आरंभो ॥ ४७६३ ॥

10 स्वामिना जटः—परित्यक्तो यो गृहिणां सम्बन्धी अवग्रहस्तद्विषय इत्येषः ‘अवग्रहः’ ग्रहण-
विधिः समाख्यातः । अयं पुनः ‘अन्यः’ प्रस्तुतसूत्रस्यारम्भः स्वामिना त्यक्तेऽत्यक्ते वा अवग्रहे
भवति ॥ ४७६३ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—“से” तस्य निर्ग्रन्थस्य ‘वास्तुषु’ गृहेषु । कथम्-
तेषु ? ‘अव्यापृतेषु’ श्रुतित-पतिततया व्यापारविरहितेषु, ‘अव्याकृतेषु’ दायादादिभिरविभक्तेषु,
15 अथवाऽतीतकाले केनाप्यनुज्ञातमिति न ज्ञायते यत् तदव्याकृतं तेषु, तथा ‘अपरपरिगृहीतेषु’
परैः—अन्यैरनधिष्ठितेषु, ‘अमरपरिगृहीतेषु’ देवैः स्वीकृतेषु; सैवावग्रहस्य पूर्वानुज्ञापना तिष्ठति
यथालन्दमप्यवग्रहे । किमुक्तं भवति ?—यावन्तं कालं तानि वास्तूनि तेषां पूर्वस्वामिनामवग्रहे
वर्तन्ते तावन्तं कालं सैव पूर्वानुज्ञा तिष्ठति, न पुनर्भूयोऽप्यवग्रहोऽनुज्ञापनीय इति सूत्रार्थः ॥

सम्प्रति निर्युक्तिविसतरः—

20 खित्तं वत्थुं सेतुं, केतुं साधारणं च पत्तेयं ।

अव्वावडमव्वोअडमपरममरपरिग्गहे च्चेव ॥ ४७६४ ॥

इह वास्तु सामान्यतो द्विधा—क्षेत्रं ‘वास्तु च’ गृहं चेत्यर्थः । क्षेत्रं द्विधा—सेतुं केतुं
च । यद्वरहद्वजलेन सिच्यते तत् सेतुः, बृष्टिजलेन तु यन्निष्पाद्यते तत् केतुः । गृहं पुनः
स्वातोच्छिन्नोभयभेदात् त्रिधा वक्ष्यते । क्षेत्रं गृहं चोभयमपि द्विधा—साधारणं प्रत्येकं च ।
25 साधारणं—ब्रह्मणां सामान्यम्, प्रत्येकम्—एकस्वामिकम् । सूत्रपदानि पश्चात्तर्गेन सङ्गृहीतुमाह—
अव्यापृतमव्याकृतमपरपरिगृहीतममरपरिगृहीतं चेति ॥ ४७६४ ॥

अथ साधारणपदं विवृणोति—

दाइय-गण-गोट्टीणं, सेणी साहारणं व दुग्गमादी ।

वत्थुम्मि एत्थ पगयं, ऊसित खाते तदुमए य ॥ ४७६५ ॥

भूयाइपरिगृहीते, दुमम्मि तमणुणवित्तु सज्झायं ।

एमेण अणुणविण्ण, सो चेव य उग्गहो सेसे ॥ ४७७३ ॥

भूतादिना-व्यन्तरेण परिगृहीतो यो दुमस्तत्र स्वाध्यायार्थं कदाचिद् गन्तव्यं भवति, तं च व्यन्तरमनुज्ञाप्य स्वाध्यायं करोति । एवमेकेनापि तस्मिन्नुज्ञापिते शेषाणां साधूनां स एवावग्रहो भवति ॥ ४७७३ ॥ अथासौ वृक्षः परपरिगृहीतोऽप्यस्ति ततः—

सामी अणुणविज्जइ, दुमस्स जस्सोग्गहो च्च असहीणे ।

कूरसुरपरिगृहीते, दुमम्मि काणिट्ठगौण गमो ॥ ४७७४ ॥

यस्तस्य दुमस्य स्वामी सोऽनुज्ञाप्यते । अथासौ न स्वाधीनस्ततो अस्वाधीने तस्मिन् 'यस्या-यमवग्रहः सोऽनुजानीताम्' इति वक्तव्यम् । अथासौ ह्रमः कूरसुरपरिगृहीतस्ततो येषामगारिणा सत्कस्तेषामगन्तुमसौ न ददाति तत्र काणेष्टकागृहगमो (गा० ४७७०) मन्तव्यः, तं सुरं 10 कायोत्तरेणाकम्प्य स्वाध्यायादि कुर्वन्तीति भावः ॥ ४७७४ ॥ तत्र चायं विधिः—

नेच्छंतेण व अन्ने, ईसालसुरेण जं अणुणायं ।

तत्थ वि सो चेव गमो, सगारिपिण्डम्मि मग्गणता ॥ ४७७५ ॥

ईर्ष्यालसुरेण 'अन्यान्' गृहिणोऽनिच्छता 'यद्' वृक्षमूलादिकं साधूनामनुज्ञातं तत्रापि 'स एव गमः' पूर्वानुज्ञापनावस्थानलक्षणो विज्ञेयः । नवरं तत्र स्थितानां सागारिकपिण्डस्य मार्गणा 15 कर्त्तव्या ॥ ४७७५ ॥ तामेवाह—

जक्खो च्चिय होइ तरो, वलिमादीगिण्हणे भवे दोसा ।

सुविणे ओयरिए वा, संखडिकारावणमभिक्खं ॥ ४७७६ ॥

येन यक्षेण स ह्रमः परिगृहीतः स एव तत्र स्थितानां 'तरः' शय्यातरो भवति । ततो यत् तस्य बलिकूरादि निवेद्यते स शय्यातरपिण्ड इति कृत्वा तस्य ग्रहणे 'दोषाः' आज्ञाभङ्गा- 20 दयो भवन्ति । यद्वा यक्षो वृक्षस्वामिनः स्वप्ने रात्राववतीर्णः कथयेत्—मासुद्दिश्य भूयोभूयः प्रकरणं विधेयं ततोऽहं न किमपि भणिष्यामि । एवमभीक्ष्णसङ्खडिकारावणे यत् तत्र भक्तं पानकं वा स शय्यातरपिण्ड इति कृत्वा परिह्रियते ॥ ४७७६ ॥

सूत्रम्—

से वत्थूसु वावडेसु वोगडेसु परपरिगृहीणसु भिक्खु-

25

भावस्स अट्ठाए दोच्चं पि उग्गहे अणुणवेयच्चे

सिया अहालंदमवि उग्गहे २८ ॥

अस्य सम्बन्धमाह—

सागारिगी उग्गहमग्गणेयं, स केच्चिरं वाकड मो क्हं वा ।

१ 'चं' कुर्वन्ति । एव' भा० ॥

२ 'गानमगो' ताभा० ॥

३ 'इ' एतदन्तगत. पाठ. भा० प्रात विहाय निराश्रयत्वं सविधवर्तिनायु प्रतिपु नास्ति ॥

अथ गाथाक्षरार्थः—कुडुम्बिना प्रासादस्य निर्माणं कृतम् । ततः सङ्गडिः कर्तुमारब्धः । यक्षेण च स्वप्ने निवेदितं—यदि प्रासादं प्रवेक्ष्यसि ततः सकुटुम्बं भवन्तं व्यपरोपयिष्यामीति । तेन कण्टिकाभिः परिक्षिप्तं तद् गृहम्, अन्यमपि च व्यापारं तत्र न करोति, तेनाव्यापृतमुच्यते ॥ ४७६९ ॥ अन्याकृते दृष्टान्तमाह—

५ इड्डिचणे आसि घरं महल्लं, कालेण तं खीणधणं च जायं ।

ते उम्मेरीयस्स भया कुडीए, दाउं ठिया पासि घरं जईणं ॥ ४७७० ॥

एणेण इड्डिमंतेणं वाणिणं रायगिहे नयरे सजालमालाचोप्पलं पक्किट्टगाहिं गिहं कारियं । सो य तम्मि निम्मविण पंचचीहूओ । पुत्ता से फेळा जाया, क्षीणविमवा इत्यर्थः । तत्थ य उंवरीओ करो पिप्पड् । ते तं दाउं अचयंता एगपासे कुडियं काउं ठिया । तं च तेहिं 10 संजयाण दिजं ॥

अथाक्षरगमनिका—‘ऋद्धिमस्त्वे’ महर्द्धिकतायां कस्यापि वणिजो गृहं ‘महल्लं’ महाजनाकुलमासीत् । कालेन तत् क्षीणधनं चञ्चलादल्पमानुषं च सज्जातम् । ते च तदीयाः पुत्राः ‘उम्मेरीयस्स’ ‘प्रत्युदुम्भरं’ रूपको दातव्यः’ इत्येवंलक्षणस्य करस्य भयादेकस्मिन् पार्श्वे कुटीं कृत्वा मौलं च गृहं यतीनां दत्त्वा कुटीरके स्वयं स्थिताः, एतदव्याकृतमुच्यते ॥ ४७७० ॥

15 अथ पूर्वानुज्ञापनापदं व्याख्याति—

पुव्वद्वियऽणुण्णवियं, ठायंतऽण्णे वि तत्थ ते य गता ।

एवं सुण्णमसुण्णे, सो चेव य उग्गहो होइ ॥ ४७७१ ॥

अव्यापृतेऽन्याकृते वा पूर्वं साधवोऽनुज्ञाप्य स्थिताः, तेषां मासकल्पे वर्षावासे वा पूर्णे शून्यीभूते ‘तत्र’ प्रतिश्रयेऽपूर्णे वा कल्पेऽशून्ये एवोपाश्रयेऽन्ये साधवस्तिष्ठन्ति, ‘ते च’ पूर्वसा- 20 धवः कल्पं समाप्यान्यत्र गताः; एवं शून्ये अशून्ये वा तत्र तिष्ठतां तेषां स एवावग्रहो भवति, न पुनर्भूयोऽनुज्ञापयन्ति ॥ ४७७१ ॥ अपरपरिगृहीतं व्याचष्टे—

अपरपरिग्गहितं पुण, अपरे अपरे जैती जइ उवेंति ।

अव्वोकडं पि तं चिय, दोन्नि वि अत्था अपरसंदे ॥ ४७७२ ॥

पुनःशब्दो विशेषणार्थः, स त्रैतद्विशिनष्टि—अपरपरिगृहीतं नाम येन साधूनां तद् दत्तं 25 स एव स्वामी नान्य इति तावदपरपरिगृहीतस्यैकोऽर्थः प्रागुक्तः; यद्वा यदि अपरेऽपरे यत-यस्तत्रोपयन्ति तदपरपरिगृहीतम् । अन्याकृतमपि तदेव मन्तव्यम्, सर्वेषामपि साधूनां साधारणमिति कृत्वा । तदेवं द्वावप्यर्थावपरशब्दे भवतः, एकः—न परोऽपरस्तेन परिगृहीतमपरपरि-गृहीतम्, द्वितीयः—अपरैः साधुभिः परिगृहीतमपरपरिगृहीतमिति ॥ ४७७२ ॥

अमरपरिगृहीतं तुं वृक्षो वृक्षस्याधस्ताद्वा गृहं मन्तव्यम्, तत्र गृहे यदि पूर्वं साधवोऽनुज्ञाप्य 30 स्थितास्तदा शेषाणां स एवावग्रहो भवति । अथ वृक्षविषयं विधिमाह—

१ “ओप्पोलं” चूर्णौ ॥ २ जती समुवयंति भा० । एतदनुसारेणैव भा० टीका, दृश्यता टिप्पणी ३ ॥

३ यत्रापरेऽपरे यतयः समुपयन्ति भा० ॥ ४ तु पिशाचगृहं वृक्षादिकं वा भवति, तत्र पिशाचगृहे यदि भा० ॥

‘तद्’ अनन्तरोक्तं वचनं श्रुत्वा भरतो महता मानसिकेन दुःखेनावित्तः सज्जज्ञे । कथम् ?
इत्याह—अमी श्रमणाः भे’ ममानुग्रहं न कुर्वन्ति, अहो ! अहमेभित्स्यक इति ॥ ४७८१ ॥

नाऊण तस्स भावं, देवेंदो तस्स जाणणट्ठाए ।

वंदिय नमंसिया णं, पंचविहं उग्गहं पुच्छे ॥ ४७८२ ॥

ज्ञात्वा ‘तस्य’ भरतस्य ‘भावं’ विषादात्मकं तस्यैव चावग्रहस्वरूपज्ञापनार्थं भगवन्तं वन्दित्वा ५
नमस्कृत्य च णमिति वाक्यालङ्कारे पञ्चविधमवग्रहं पृच्छति ॥ ४७८२ ॥ ततश्च—

अट्ठावयम्मि सेले, आदिकरो केवली अमियनाणी । [आव नि ४३४]

सकस्स य भरहस्स य, उग्गहपुच्छं परिकहेइ ॥ ४७८३ ॥

अष्टापदे गौले आदिकरः केवली अमितज्ञानी गकस्य च भरतस्य च पुरतोऽवग्रहपृच्छां
परिकथयति ॥ ४७८३ ॥ तद्यथा—

10

देविंद-नायउग्गह, गहवति सागारिए य साहम्मी ।

पंचविहम्मि परुवित्ते, गायच्चं जं जहिं कमइ ॥ ४७८४ ॥

देवेन्द्रावग्रहो राजावग्रहो गृहपत्यवग्रहः सागारिकावग्रहः साधार्मिकावग्रहश्चेति पञ्चधाऽव-
ग्रहः । एतस्मिन् पञ्चविधे प्ररूपिते ज्ञातव्यं यद् ‘यत्र’ देवेन्द्रावग्रहादौ मनसा वचसा वा
अवग्रहानुज्ञापनं ‘क्रमते’ अवतरतीति सङ्ग्रहगाथासमासार्थः । विस्तारार्थस्तु यथा पीठिकायां 15
‘हिड्डिला उवरिल्लेहिं वाहिया न तु लमंति पाहन्नं ।’ (गा० ६७०) इत्यादिगाथाभिरभिहित-
स्तथैवान्नापि वक्तव्य इति ॥ ४७८४ ॥

तं वयणं सोऊणं, देविंदो वंदिऊण तित्थयरं ।

वितरति अप्पणगे उग्गहम्मि जं साहुपाउग्गं ॥ ४७८५ ॥

‘तद्’ अवग्रहप्रतिपादकं भगवतो वचनं श्रुत्वा देवेन्द्रस्त्रीर्षिकरं वन्दित्वा यदात्मीयेऽवग्रहे 20
साधूनां प्रायोग्यं सचित्तमचित्तं मिश्रं वा तत् तदानीं सर्वमपि वितरति, अनुजानातीत्यर्थः
॥ ४७८५ ॥

सोउं तुट्ठो भरहो, लद्धो मए एत्तिओ इमो लाभो ।

वितरति जं पाउग्गं, केवलकप्पम्मि भरहम्मि ॥ ४७८६ ॥

भरतोऽपि भगवतो वचनं श्रुत्वा ‘तुष्टः’ प्रमुदितः ‘अहो ! मयैतावान् लाभो लब्धः’ इति 25
परिभाव्य ‘केवलकल्पे’ सम्पूर्णेऽपि भरते यत् ‘प्रायोग्यं’ साधूनामुचितं सचिदादिकं तत्
सर्वं वितरति ॥ ४७८६ ॥

पंचविहम्मि परुवित्ते, स उग्गहो जाणएण घेच्चवो ।

अण्णाणेणोग्गाहिए, पायच्छित्तं भवे तिविहं ॥ ४७८७ ॥

इकड-कहिणे मातो, चाउम्मासा य पीढ-फलएसु ।

80

कट्ठ-कलिंचे पणगं, छारे तह मल्लगार्इसु ॥ ४७८८ ॥

पञ्चविधेऽवग्रहे प्ररूपिते सति सम्प्रति तात्पर्यमुच्यते—स खल्ववग्रहो जानता ग्रहीतव्यः ।
अधाजानेनावगृह्णाति अजानन्तित्यर्थः तत्त्वविधं प्रायश्चित्तं भवति ॥ ४७८७ ॥

इदाणि राउग्गहमग्गणा उ, केणं विदिण्णो स कया कहं वा ॥ ४७७७ ॥

‘सागारिकी’ सागारिकसत्त्वा तावदियमवग्रहमार्गणा प्रकृता । ‘स च’ सागारिकावग्रहः कियन्तं कालं कथं वा भवति ! इत्येतत् पूर्वसूत्रे ‘व्याकृतं’ व्याख्यातम्, “मो” इति पाद-
 पूरणे, इदानीं तु राजावग्रहस्य उपलक्षणत्वाद् देवेन्द्रावग्रहस्य च मार्गणा क्रियते, यथा—केन
 5 कदा कथं वाऽसौ ‘वितीर्णः’ अनुज्ञातः ? इति ॥ ४७७७ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—“से” तस्य निर्ग्रन्थस्य ‘वास्तुपु’ गृहेषु ‘व्यापृतेषु’
 व्यापारयुक्तेषु बहमानकेष्वित्यर्थः ‘व्याकृतेषु’ दायिदादिभिर्विभक्तेषु ‘परपरिगृहीतेषु’ अन्य-
 वंशीयैरधिष्ठितेषु ‘मिक्षुभावस्यार्थाय’ मिक्षुभावो नाम—ज्ञान-दर्शन-चारित्र्याणि तृतीयव्रतादिकं
 वा, तत्रैव मिक्षुशब्दस्य परमार्थत्वेन रूढत्वात्, स मिक्षुभावः परिपूर्णो भूयादित्येवमर्थं ये
 10 साधवः पश्चादागच्छन्ति तैर्द्वितीयमपि वारमवग्रहोऽनुज्ञापयितव्यः स्याद् ‘यथालन्दमपि’ जघन्य-
 लन्दमात्रमपि कालमवग्रहे तत्रावस्थान इति सूत्रार्थः ॥ अथ भाष्यविस्तरः—

अणवट्टिया तहिं होति उग्गहा रायमादिणो चउरो ।

पासाणम्मि व लेहा, जा तित्थं ताव सक्कस्स ॥ ४७७८ ॥

इह देवेन्द्रावग्रहादयः पञ्चावग्रहाः, ‘तत्र’ तेषां पञ्चानां मध्ये ‘राजादयः’ राज-गृहपति-सा-
 15 गारिक-सार्धैर्मिकसम्बन्धिनश्चत्वारोऽवग्रहा अनवस्थिता भवन्ति, भूयोभूयः परावर्तन्त इत्यर्थः ।
 शक्रस्य पुनरवग्रहः पापाण इव रेखा यावत् तीर्थं तावदेकवारमनुज्ञापितः सन्ननुवर्तते ॥ ४७७८ ॥

अथ यदुक्तम् “इयाणि राउग्गहमग्गणा उ, केणं विदिण्णो स कया कहं वा” चि (गा०
 ‘४७७७) तदेतन्निर्वाहयितुमाह—

सोऊण भरहराया, सच्चिद्धी आगतो जिणसगासं ।

20 वंदिय नमंसिया णं, भत्तेण निमंतणं कुणह् ॥ ४७७९ ॥

अष्टापदे समवसत्तं श्रीऋषभस्वामिनं श्रुत्वा भरतराजः साधूनामर्थाय पञ्च शकटशतानि
 भक्त-पानभृतानि गृहीत्वा सर्वैर्घ्यां जिनसकाशमागतः । ततो भगवन्तं ‘वन्दित्वा’ स्तुत्वा
 ‘नमस्कृत्य’ शिरसा प्रणम्य भक्तेन साधूनां निमन्त्रणं करोति ॥ ४७७९ ॥ भगवानाह—

पीलाकरं वताणं, एयं अम्हं न कप्पए चेत्तुं ।

25 अणवज्जं णिरुवहयं, झुंजंति य साहुणो भिक्खं ॥ ४७८० ॥

आधाकर्मा-ऽभ्याहृत-राजपिण्डदोषदुष्टतया व्रतानां पीडाकरमेतदस्माकम्, अतो न कल्पते
 ग्रहीतुम् । यतः ‘अनवद्यां’ प्राशुकां ‘निरुपहताम्’ एषणीयां साधवो भिक्षां भुञ्जते, नामाशु-
 कामनेषणीयां वा ॥ ४७८० ॥

तं वयणं सोऊणं, महत्ता दुक्खेण अहितो भरहो । [आव.नि. ४२५]

30 समणा अणुग्गहं मे, ण करिंति अहो ! अहं चत्तो ॥ ४७८१ ॥

१ ‘धर्मिकाख्याश्चत्वा’ भा० ॥ २ भा० विनाऽन्यत्र—‘वन्तमभिवन्द्य’ ‘वन्दित-नमस्कृतानां’
 स्तुत-प्रणतानां साधूनां भक्तेन निमं का० । ‘वन्तमभिवन्द्य’ वन्दित-नमस्कृतानां भक्तेन
 निमं तादी० मो० डे० ॥ ३ अभिहतो तामा० ॥

वृत्तौ-बब्रूलादिपरिक्षेपरूपायां भित्तौ-इष्टकादिनिर्मितायां कटकमये च कुड्ये पथि मर्यादायां च “रयणि” चि एकहस्तमानोऽवग्रहो भवति । अनुचरिकायामष्टौ हस्ताः । परिखायां चत्वारो रत्नयः ॥ ४७९२ ॥ इदमेव भावयति—

वतिसामिणो वृत्तीतो, हत्थो सेसोग्रहो णरवतिस्स ।

तस्स तहिं ममकारो, जति वि.य णिम्माणि जा भूमी ॥ ४७९३ ॥ ६

यो गृहपतिर्विवक्षिताया वृत्तेः स्वामी तस्य वृत्तेः परतो हस्तमात्रमवग्रहो भवति, शेषस्तु सर्वोऽपि नरपतेरवग्रहो मन्तव्यः । अथ किं कारणं वृत्तिसामिनो वृत्तेः परतोऽप्यवग्रहो भवति ? इत्याह—‘तस्य’ गृहपतेः ‘तत्र’ वृत्तेः परतो हस्तप्रमाणे भूभागे ममकारो भवति, अतो यद्यपि “निम्माणि” चि मूलपादानेव यावद् विवक्षितगृहसत्त्वा भूमिस्तथापि वृत्तेः परतो हस्तमेकं तस्यावग्रहः । एवं भित्ति-कुड्यादिष्वपि भावनीयम् ॥ ४७९३ ॥

10

हत्थं हत्थं मोत्तुं, कुड्ढादीणं तु मज्झिमो रण्णो ।

जत्थ न पूरइ हत्थो, मज्झे तिभागो तहिं रत्नो ॥ ४७९४ ॥

तेषामेव कुड्यादीनां हस्तं हस्तमुभयोरपि गृहयोर्मुक्त्वा मध्यमः सर्वोऽपि राज्ञोऽवग्रहः । यत्र तु गृहद्वयापान्तरालस्यातिस्त्रोकतया हस्तो न पूर्यते तत्र मध्यमस्तिभागो राज्ञः, शेषौ द्वौ गृहस्त्रामिनोः; एतदवग्रहपरिमाणमुक्तम् । अत्र चोच्चारदीनि स्थान-निषेधनादीनि वा कुर्वन् 15 यदि कुड्यादीनां हस्ताभ्यन्तरे करोति ततो गृहपत्यवग्रहो मनसि क्रियते, हस्ताद् वहिश्चरिका-प्राकार-परिखादिषु च राजावग्रहोऽनुज्ञाप्यते, अटव्यामपि यद्यसौ राजा प्रभवति तदा तस्यैवा-वग्रहः स्मर्यते, अथासौ तत्र न प्रभवति ततो देवेन्द्रावग्रहो मनसि क्रियते ॥ ४७९४ ॥

॥ अवग्रहप्रकृतं समाप्तम् ॥

से ना प्र कृ त म्

20

सूत्रम्—

से गामस्स वा जाव रायहाणीए वा वहिया सेणं सन्निविट्ठं पेहाए कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा तद्विवसं भिक्खायरियाए गंतुं पडिएत्तए । नो से कप्पइ तं रयणिं तत्थेव उवाइणावित्तए । जो खलु निग्गंथो वा निग्गंथी वा तं रयणिं तत्थेव उवाइणाइ, उवातिणंतं वा साइज्जति, से दुहतो वि अइक्कममाणे आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारट्ठाणं अणुघाइयं ३० ॥

23

तद्यथा—इकडमये कठिनमये च संस्तरके लघुमासः, पीठ-फलकेषु चत्वारो मासा लघवः, काष्ठे कलिञ्चे क्षारे मल्लादिषु च पञ्चकम् ॥ ४७८८ ॥

सूत्रम्—

४ से अणुकुड्डेसु वा अणुभिक्तीसु वा अणुचरियासु वा
अणुपरिहासु वा अणुपंथेसु वा अणुमेरासु वा स
चेव उग्गहस्स पुब्बाणुणवणा चिट्ठइ अहालंदमवि
उग्गहे २९ ॥

अस्य सम्बन्धमाह—

१० जे चेव दोन्नि पगता, सागारिय-रायउग्गहा होंति ।
तेसिं इह परिमाणं, णिवोग्गहम्मी विसेसेणं ॥ ४७८९ ॥
यावेव द्वौ सागारिक-राजावग्रहौ पूर्वसूत्रयोः प्रकृतौ तयोरेवेह सूत्रे परिमाणमुच्यते ।
तत्रापि नृपावग्रहे परिमाणं विशेषेणामिधीयते ॥ ४७८९ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—“से” तस्य निर्ग्रन्थस्य “अणुकुड्डेषु वा” कुड्डस-
मीपवर्त्तिषु वा प्रदेशेषु, एवमणुभिक्तीषु वा अनुचरिकासु वा अनुपरिखासु वा अनुपथेषु वा
१५ अनुमर्यादासु वा । अत्र चरिका—नगर-प्राकारयोरपान्तराले हस्ताष्टकप्रमाणो मार्गः, परिखा—
खातिका, मर्यादा—सीमा, शेवं प्रतीतम् । एतेषु सैवावग्रहस्य पूर्वानुज्ञापना तिष्ठति यथालन्दमपि
कालमवग्रह इति सूत्रार्थः ॥ अथ निर्युक्तिविस्तरः—

अणुकुड्डे भिक्तीसु, चरिया-पागारपंथ-परिहासु ।

अणुमेरा सीमाए, णायव्वं जं जहिं कमति ॥ ४७९० ॥

२० अनुशब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते, अनुकुड्ड्या-ऽणुभित्तोरनुचरिका-प्राकारपंथ-परिखासु च,
“अणुमेरा सीमाए” चि मर्यादा—सीमा, ततो अनुमर्यादायामनुसीमायामित्येकोऽर्थः । एतेषु
ज्ञातव्यं यद् यत्र सागारिक-राजावग्रहानुज्ञापनं क्रमते ॥ ४७९० ॥

एनां निर्युक्तिगार्था व्याख्यायति—

अणुकुड्डं उवकुड्डं, कुड्डसमीवं व होइ एगट्ठं ।

२५ एमेव सेसएसु वि, तेसि पमाणं इमं होइ ॥ ४७९१ ॥

अनुशब्दस्य समीपार्थद्योतकत्वादनुकुड्ड्यमुपकुड्ड्यं कुड्ड्यसमीपमिति वैकार्थम् । एवमेव
‘शेषेष्वापि’ अनुभित्त्यादिषु पदेषु मन्तव्यम् । ‘तेषाम्’ अनुकुड्ड्यादीनामवग्रहविषयमिदं प्रमाणं
भवति ॥ ४७९१ ॥

वति-भित्ति-कडगकुड्डे, पंथे मेराय उग्गहो रयणी ।

३० अणुचरियाए अट्ठ उ, चउरो रयणीउ परिहाए ॥ ४७९२ ॥

अतिसेस-वृत्त-गणमित्तमादि अविनह पविचि सोमृण ।

णिग्गमण होइ पुव्वं, अणागते रुद्धोच्छिण्णे ॥ ४७९८ ॥

अवधिज्ञानाद्यतिशयेन स्वयमेव ज्ञातम्, अपरेण वा अतिशयज्ञानिना पृष्टेन कथितम्, देवतया वा कयाचिदास्यातम्, अविशंवादिना वा निमित्तेनावगतम्, आदिग्रहणेन विद्या-मन्त्रादिपरिग्रहः, अथवा प्रवृत्तिः—वार्ता तामचित्तां श्रुत्वा, ततः क्षेत्रात् पूर्वमेव निर्गमनं कर्तव्यं भवति । अथानागतं न ज्ञातम् सहसैव तन्नगरं रुद्धं पन्थानो व्यवच्छिन्नास्ततो न निर्गच्छेयु-रपि ॥ ४७९८ ॥ अथवा अमीभिः कारणैर्ज्ञातेऽपि न निर्गता भवेयुः—

गेलन्न रोगि असिवे, रायहुट्ठे तहेव ओमम्मि ।

उयही-सरीरतेणग, णाते वि ण होति णिग्गमणं ॥ ४७९९ ॥

‘गलनः’ उज्जरादिपीडितः कश्चिदस्ति तत्प्रतिबन्धेन गन्तुं न शक्यते, “रोगि” चि दुष्ट-10 रोगेण कुष्ठादिना कश्चिदत्यन्तमभिभूतः स परित्यक्तुं न पार्यते, बहिर्वा अशिवं राजद्विष्टमव-मौदर्यं च विद्यते, उपधिक्षेनाः शरीरस्तेना वा बहिर्गच्छत उपद्रवन्ति, एतैः कारणैर्ज्ञातेऽपि परचक्रागमने निर्गमनं न भवति ॥ ४७९९ ॥

एएहि य अण्णेहि य, ण णिग्गया कारणेहिं बहुएहिं ।

अच्छंति होइ जयणा, संवट्ठे णगरोधे य ॥ ४८०० ॥

15

एतैरन्यैश्च बहुभिः कारणैर्न निर्गता भवेयुः तत्तत्तत्रैव सन्तिष्ठता संवर्त्ते नगररोधके च यतना वक्तव्या । संवर्त्ते नाम—परचक्रागमनं श्रुत्वा यत् पर्यत-जल-दुर्गादिषु बहूनां ग्रामाणां जनः संवर्त्तांभूयैकत्र तिष्ठति । नगररोधकः प्रतीतः ॥ ४८०० ॥ तत्र संवर्त्ते यतनामाह—

संवट्ठम्मि तु जयणा, भिक्खे भत्तट्ठणाएँ वसहीए ।

तम्मि भये संपत्ते, अवाउडा एक्कओ ठंति ॥ ४८०१ ॥

20

संवर्त्ते तिष्ठतां भैक्षे भक्तार्थनायां वसतौ च यतना कर्तव्या । ‘तस्मिन्’ परचक्रलक्षणे भये सम्प्राप्तेऽपावृता एकतस्तिष्ठन्तीति निर्युक्तिगाथासमासार्थः ॥ ४८०१ ॥

साम्प्रतमेनामेव विवृणोति—

वड्यासु व पल्लीसु व, भिक्खं काउं वसंति संवट्ठे ।

सव्वम्मि रज्जखोमे, तत्थेव य जाणि थंडिल्ले ॥ ४८०२ ॥

25

संवर्त्तेऽभिनवसन्निविष्टतया सचिचः पृथिवीकायो भवतीति कृत्वा भिक्षां न हिण्डन्ते किन्तु पूर्वस्तितासु व्रजिकासु वा पल्लीषु वा भिक्षां कृत्वा तत्रैव स्थण्डिले भुत्वा रात्रौ संवर्त्ते समागत्य वसन्ति । अथ सर्वस्यापि राज्यस्य क्षोभः ततो व्रजिकादिक्रमपि नास्ति तदा ‘तत्रैव’ संवर्त्ते यानि ललानि स्थण्डिले स्तितानि तेषु भिक्षा हिण्डन्ते ॥ ४८०२ ॥

अथ न सन्ति स्थण्डिले स्तितानि तत इयं यतना—

30

पूवल्लिय-सत्तु-ओदणगहणं पडलोवरिं पगासमुहे ।

सुक्खादीण अलंभे, अजविता वा वि लक्खेति ॥ ४८०३ ॥

जगारि-तक-तीननादौ आर्द्रे प्रपतते पृथिवीकायविराजना भवेदिति मत्वा याः पूवलिना

अयम् सम्बन्धमाह—

उवरोहभया कीरद्, सप्परिखो पुरवरस्स पागारो ।

तेण र सेणासुत्तं, अणुअत्तद् उग्गहो जं च ॥ ४७९५ ॥

पूर्वसूत्रे प्राकारः प्राकारपरिखा चोक्ता । स च प्राकारः सपरिखोऽपि पुरवरस्योपरोधः—पर-
५ चक्रेण वेष्टनं तद्वयात् क्रियते । तेन कारणेन “र” इति पादपूरणे सेनासूत्रमिदमारभ्यते । यच्चा-
वग्रहः पूर्वसूत्रेभ्यः अनुवर्तते, अन्यवच्छिन्न एवागच्छन्नस्तीति भावः, अतो यथा रोधके
राजावग्रहमनुज्ञाप्य बहिर्निर्गम्यते प्रविश्यते वा तथाऽभिधीयते ॥ ४७९५ ॥

अनेन सम्बन्धेनायानस्यास्य व्याख्या—सेशब्दोऽथशब्दार्थे । अथ ग्रामस्य वा यावद्
राजधान्या वा, यावत्करणाद् नगरस्य वा खेटस्य वा इत्यादिपरिग्रहः, एतेषामन्यतरस्य बहिः
१० ‘सेना’ राज्ञः स्कन्धावारं रोधकं कृत्वा सन्निविष्टं ‘प्रेक्ष्य’ दृष्ट्वा कल्पते निर्ग्रन्थानां वा
निर्ग्रन्थीनां वा तद्विवसं भिक्षाचर्यायां गत्वा प्रत्यागन्तुम् । ‘नो’ नैव “से” तस्य विवक्षितस्य
भिक्षोः कल्पते तां रजनीं ‘तत्रैव’ सेनायाम् ‘उपादालुम्’ अतिक्रामयितुम् । यः खलु निर्ग्रन्थो
वा निर्ग्रन्थी वा तां रजनीं तत्रैवोपाददाति उपाददतं वा स्वादयति सः ‘द्विधाऽप्यतिक्रामन्’
जिनसीमानं राजसीमानं च विलुम्पन् आपद्यते चातुर्मासिकं परिहारस्यानमनुद्धातिकमिति
१५ सूत्रार्थः ॥ अथ भाष्यविस्तरः—

सेणादी गम्भिहिर्ह, खितुप्पायं इमं वियाणिच्चा ।

असिवे ओमोरिए, भय-चक्काऽणिगमे गुरुमा ॥ ४७९६ ॥

कचिर्त् मासकरूपक्षेत्रे स्थितैर्ज्ञातम्—सेना—परचक्रमत्र समायास्यति, आदिशब्दाद् अशि-
वमवमौदर्यं म्लेच्छादिभयं वा भविष्यति । एवमादौ कारणे पश्चादपि गमिष्यत इति कृत्वा
२० अनागतमेव ततः क्षेत्राद् निर्गन्तव्यम् । कथं पुनरनागतं तद् ज्ञायते ? इत्याह—क्षेत्रस्योत्पातः
क्षेत्रोत्पातः—परचक्राद्युपद्रवसूचकानि लिङ्गानीत्यर्थः, तानि च दिक्कवलं धूमायते, अकाले
तरूणां पुष्प-फलानि जायन्ते, महता शब्देन भूमिः कम्पते, समन्ततः क्रन्दित-कूजितशब्दाः
श्रूयन्ते इत्यादीनि मन्तव्यानि । एवं क्षेत्रोत्पातमर्हं विज्ञाय निर्गन्तव्यम् । अथ न निर्गच्छन्ति ततः
अशिवे अवमौदर्यं बोधिकमये परचक्रागमने ज्ञातेऽपि निर्गमनमकुर्वतां चतुर्गुरुकाः ॥ ४७९६ ॥

३५

आणाइणो य दोसा, विराहणा होइ संजमा-ऽऽयाए ।

असिवादिम्म परुविते, अधिकारो होति सेणाए ॥ ४७९७ ॥

आज्ञादयश्च दोषाः विराधना च संयमा-ऽऽत्मविषया भवति । संयमविराधना शुद्धे भक्त-
पात्रेऽलभ्यमानेऽनेवर्णीयं गृहीयादित्यादिका, आत्मविराधना परिताप-महादुःखादिका । यदा
चाशिवैरधिकं प्रतिपदं प्ररूपितं भवति तदा अत्र सेनाया अधिकारः कर्तव्यः । अशिवैरधिकं
३० च प्रथमोद्देशकेऽध्वसूत्रे (गा० ३०६२ आदि) सप्रपञ्चं प्ररूपितमिति नेह सूयः प्ररूप्यते
॥ ४७९७ ॥ तच्च परचक्रागमनं यथा ज्ञायते तथा दर्शयति—

१ असदन्तिकवार्तिषु निखिलेष्वप्यादर्शेषु °स्थानमुद्धा° इत्येव पाठ उपलभ्यते, न चासौ साधुरिति
परिवर्तितोऽस्माभिः ॥ २ °तु क्षेत्रे स्थि° भा० । °तु क्षेत्रे मासकरूपस्थि° का० ॥

यमानैर्वाधातो यद्वा तत्र प्राशुकप्रदेशो न लभ्यते ततो वहिर्वसन्तो यतो धादिभयं तं भूभागं वर्जयित्वा वसन्ति । अथ तत्र श्वापद्रव्यं ततो यस्या दिशि वातस्तां वर्जयन्ति । येन च पर-
चक्रमयेन तत्र संवर्त्तं प्रविष्टास्तस्मिन् प्राप्ते सर्वमुपकरणं गुपिले प्रदेशे स्थापयित्वा स्वयमेकतो-
ऽन्यत्र प्रदेशेऽपावृताः कायोत्सर्गेण तिष्ठन्ति स्तेनरक्षणार्थं च वारकेण रजनीं सकलामपि
जाग्रते ॥ ४८०८ ॥ अथ कसादपावृतास्तिष्ठन्ति ? इत्याह—

जिणलिंगमप्पडिहयं, अवाउडे वा वि दिस्स वज्जंति ।

शंभणि-मोहणिकरणं, कडजोगे वा भवे करणं ॥ ४८०९ ॥

अचेलालक्षणं जिनलिङ्गमप्रतिहतम्, एवंस्थितानां न कोऽप्युपद्रवं करोतीति भावः ।
अथवा ते स्तेना अपावृतान् दृष्ट्वा स्वयमेव वर्जयन्ति, स्तम्भनी-मोहनीविद्याभ्यां वा तेषां
स्तम्भन-मोहने कुर्वन्ति । यो वा 'कृतयोगः' सहस्रोयोषी तेन तादृशे आक्रमे गच्छसरक्षणार्थं 10
'करण' शिक्षणं तेषां विधेयम् ॥ ४८०९ ॥ गतं संवर्त्तद्वारम् । अथ नगररोधकद्वारमाह—

संवट्टणिग्गयाणं, णियट्टणा अट्ट रोह जयणाए ।

वसही-भत्तट्टणया, थंछिविर्गिचणा भिक्खे ॥ ४८१० ॥

ये मासकल्पप्रायोग्यात् क्षेत्राज्जिगत्य संवर्त्तं स्थितास्ते संवर्त्तनिर्गता उच्यन्ते, तेषां तत्र
स्थितानामवस्कन्दादिभयेन भूयोऽपि सवर्त्ताद् नगरं प्रति निवर्तना भवति । यद्वा ग्यानादिभिः 15
कारणैः प्रथममेव नगराजं निर्गतास्ततो नगरे वसतामष्टौ मासान् रोधके यतनया वस्तव्यं
भवति । सा च यतना वसति-भक्तार्थन-स्थण्डिलविवेचन-भैक्षविषया कर्त्तव्या ॥ ४८१० ॥

तत्र वसतियतनां तावदाह—

हाणी जावेकड्डा, दो दारा कडग चिलिमिणी वसभा ।

तं चेव एगदारे, मत्तग सुवणं च जयणाए ॥ ४८११ ॥

20

रोधके तिष्ठद्विरष्टौ वसतयः प्रत्युपेक्षणीयाः, तासु प्रत्येकमृतवद्धे मासं मासमासितव्यम् ।
अष्टानामलभे सप्त, एवं हान्या तावद् वक्तव्यं यावत् संयतानां सयतीनां च "एगट्ट" ति
एकैव वसतिर्भवति । तत्रैकस्यां वसतौ स्थितानां द्वे द्वारे भवतः, अपान्तराले कटकं चिलि-
मिलिकां वा वृषभाः कुर्वन्ति । अथ द्वारद्वयं न भवति तत एकद्वारेऽपि तमेव विधिं कुर्वन्ति ।
कायिकाभूमेश्चामावे मात्रकेण यतन्ते, यतनया च स्वपनं कुर्वन्तीति निर्युक्तिगाथायामा- 25
सार्थः ॥ ४८११ ॥ अथ भाष्यकार एनामेव विवृणोति—

रोहेउ अट्ट मासे, चासासु सभूमि तो णिवा जंति ।

परवलरुद्धे वि पुरे, हार्विति ण मासकर्णं तु ॥ ४८१२ ॥

अष्टौ ऋतुवद्विकान् मासान् 'रोधयित्वा' रोधं कृत्वा ततो वर्षासु नृपाः 'सभूमिम्'
जात्मीयराज्यमुवं गच्छन्ति । साधवश्च रोधके वसन्तः परवलरुद्धेऽपि पुरे मासकर्णं न हाप- 30
यन्ति किन्तु तत्र प्रथमत एवाष्टौ वसतयोऽष्टौ भिक्षाचर्याः प्रत्युपेक्षणीयाः ॥ ४८१२ ॥

अथाष्टौ न प्राग्यन्ते ततः—

ये च सक्तवो यश्च शुष्कौदन एवमादिकं शुष्कद्रव्यं पटलोपरिस्थिते प्रकाशमुखे भाजने गृह्णन्ति ।
अथ शुष्कादीनां लभो न भवति, आदिशब्दः स्वगतानेकमेदसूचकः, न वा तैरात्मानं यापयन्ति
तत आद्रेण गृह्यमाणेन यत्र पटलकादौ खरण्टको लभस्तं सम्यग् लक्षयन्ति ॥ ४८०३ ॥

गतं मिश्राद्वारम् । अथ भक्तार्थनाद्वारमाह—

६ पच्छन्नासति बहिया, अहं समयं तेण चिलिमिणी अंतो ।

असतीयं व समयम्मिं व, धरंति अद्वेयरे भुंजे ॥ ४८०४ ॥

संवर्त्तयान्तः प्रच्छन्ने प्रदेसो भक्तार्थनं कर्त्तव्यम् । अथान्तः प्रच्छन्नं नास्ति ततः संवर्त्तय
बहिर्गत्वा समुद्देष्टव्यम् । अथ बहिः समयं ततः 'अन्तः' संवर्त्तयाम्यन्तर एव चिलिमिलिकां
दत्त्वा भोक्तव्यम् । अथ नास्ति चिलिमिलिका समये वा सा न प्रकटीक्रियते ततो अद्वे संवर्त्तय
१० भाजनानि धारयन्ति, 'इतरे' द्वितीया अद्वे कमठकेषु भुज्जते ॥ ४८०४ ॥

काले अपहृचंते, भणं व सत्थे व गंतुकामम्मि ।

कप्पुवरि भायणाहं, काउं इक्को उ परिवेसे ॥ ४८०५ ॥

अथ वारकेण भुज्जानानां कालो न पूर्यते, भये वा त्वरितं भोक्तव्यम्, यो वा संवर्त्तये सार्थः
स गन्तुकामस्ततः कल्पस्योपरि भाजनानि 'कृत्वा' स्वापयित्वा सर्वेऽपि कमठादिषु भुज्जते,
१५ एकश्च तेषां सर्वेषामपि परिवेषयेत् ॥ ४८०५ ॥

पचेग बड्डगासति, सज्जिलगादेक्कओ गुरू वीडुं ।

ओमेण कप्पकरणं, अण्णो गुरुणेकतो वा वि ॥ ४८०६ ॥

प्रत्येकं यदि सर्वेषां 'बड्डकानि' कमठकानि न सन्ति ततो ये 'सज्जिलकाः' परस्परं
सहोदरा आतरः, आदिशब्दाद् अन्येऽपि ये प्रीतिवशेनैकत्र मिलन्ति ते एकतः सगृह्णन्ति,
२० गुरवः 'विण्वक्' पृथग् भुज्जते । यदा सर्वेऽपि भुज्जतास्तदा यस्तत्र 'अवमः' लघुस्तेन कमठ-
कानां कल्पकरणं विधेयम्, गुरुणां सत्कं कमठकं तैः सह न भोज्यते । अन्यस्तस्य कल्पं
प्रयच्छति । अपूर्यमाणेषु च साधूनां गुरोश्च कमठकान्येकतोऽपि कल्पयन्ति ॥ ४८०६ ॥

भाणस्स कप्पकरणं, दड्डिल्लग मुत्ति कडुयसुक्खे य ।

तेसऽसति कमठ कप्पर, काउमजीवे पदेसे य ॥ ४८०७ ॥

२५ भाजनस्य कल्पकरणं दग्धभूमिकायां गोमूत्रभाविता वा भूभागे कटुकवृक्षस्यावस्ताद्वा कर्त्त-
व्यम् । 'तेषां' दग्धादिस्थण्डिलानामभावे कमठकेषु घटादिकर्परे वा भाजनस्य कल्पं कृत्वा तत्
कल्पपानकमन्यत्र नीत्वा स्थण्डिले परिष्ठापयन्ति, गते वा संवर्त्तये पश्चात् परिमलितजीवप्रदेशेषु
परिष्ठाप्यम् । समये वा त्वरमाणाः स्थण्डिलस्य वा अभावे 'धर्मा-ऽधर्मास्तिकायसम्बन्धिषु
अजीवप्रदेशेषु परिष्ठापयामः' इति बुद्धिं विधाय अस्थण्डिले परिष्ठापयन्ति ॥ ४८०७ ॥

३० गतं भक्तार्थनद्वारम् । वसतिद्वारमाह—

गोणादीन्वाधाते, अलम्भमाणे व वाहि वसमाणा ।

वातदिस्सि सावयभय, अवाउडा तेण जग्गणता ॥ ४८०८ ॥

संवर्त्तयान्तो निरावाधे परिमलिते प्रदेशे वसन्ति । अथ तत्र गवादिभिरितस्ततस्तडफडा-

तत्थ अंते ताव भनइ—एगम्मि अंते तरुणीओ ठविज्जंति, तासि आरतो मज्झिमातो, तासि आरतो थेरीओ, तासि आरतो खुड्डीतो, खुड्डीणं आरतो थेरा, थेराणं आरतो खुड्डा, तेसि आरतो मज्झिमा, तेसि आरतो तरुणा । एवं ताव तरुणीओ तरुणा य अंते जाया । इयाणिं जइ मज्जे तरुणीओ ठविज्जंति तो तासि उभयतो मज्झिमियाओ, तासिं बाहिं थेरीओ, तासिं उभयतो खुड्डीओ, तासिं परिखेवेण थेरा, तेसि उभयतो खुड्डा, तेसि बाहिं मज्झिमा, तेसिं ५ परिखेवेण तरुणा, एसा रत्तिं वसंताणं जयण ति ॥ ४८१६ ॥ अथ मात्रकपदं व्याख्याति—

पत्तेय समण दिक्खिय, पुरिसा इत्थी य सव्वे एक्कत्था ।

पच्छण कडग चिलिमिणि, मज्जे वसभा य मत्तेणं ॥ ४८१७ ॥

यत्रोपाश्रयाणामल्पतया राजकीय आदेशो भवेत्—ये केचित् पाखण्डिनस्ते सर्वेऽप्येकत्रा-
वतिष्ठन्तामिति । तत्र यदि ‘प्रत्येकाः’ स्त्रीवर्जिताः ‘श्रमणाः’ निर्ग्रन्थ-शाक्यादयो दीक्षितपुरुषाः 10
सर्वेऽप्येकस्यां वसंतौ स्थिताः याश्च पाखण्डिन्यः स्त्रियस्ता अपि सर्वा एकत्र स्थितास्तत इयं
यतना—यः प्रच्छन्नः प्रदेशस्तत्र साधुभिः साध्वीभिश्च स्थातव्यम्, प्रच्छन्नस्याभावे मध्ये
कटकं चिलिमिलिकां वा वृषभाः कुर्वन्ति, कायिकामूमेरभावे दिवा रात्रौ च मात्रकेण वृषभा
यतन्ते ॥ ४८१७ ॥

पच्छन्न असति निण्हग, बोडिय भिच्छुय असोय सोया य ।

15

पउरदव वड्ढगादी, गरहा य सअंतरं एक्को ॥ ४८१८ ॥

प्रच्छन्नस्य कटक-चिलिमिलिकयोश्चाभावे निह्वेषु तिष्ठन्ति, तदभावे बोदिकेषु, तदप्राप्तौ
मिष्ठुकेषु । एतेष्वपि पूर्वमशौचवादिषु, ततः शौचवादिषु । शौचवादिषु च स्थिता आचमनादिषु
क्रियासु प्रचुरद्वेषेण कार्यं कुर्वन्ति, वड्ढकम्—कमढकं तत्र मुञ्जते, आदिशब्दाद् अपरेणापि
येन ते शौचवादिनो जुगुप्सा न कुर्वन्ति तस्य परिग्रहः । एवं प्रवचनस्य गद्गर्हा परिहृता भवति । 20
सान्तरं चोपविष्टा मुञ्जते । “एगो” ति एकः क्षुल्लकादिः कमढकानां कल्पं करोति ॥ ४८१८ ॥

अथ “पत्तेय समण दिक्खिय” (गा० ४८१७) ति पदं व्याख्याति—

पासंडीपुरिसाणं, पासंडित्थीणं वा वि पत्तेगे ।

पासंडित्थि-पुमाणं, व एक्कतो होतिमा जयणा ॥ ४८१९ ॥

पाषण्डिपुरुषाणां पाषण्डिस्त्रीणां वा प्रत्येकं स्थितानां पाषण्डिस्त्री-पुरुषाणामेकतः स्थितानां 25
वा इयं यतना भवति ॥ ४८१९ ॥

जे जह असोयवादी, साधम्मी वा वि जत्थ तहिं वासो ।

णिहुया य जुद्धकाले, ण वुग्गहो पेव सज्झाओ ॥ ४८२० ॥

ये यथा अशौचवादिनो ये च जीवादिपदार्थास्तिक्यवादित्वेन कारुणिकत्वेन च साधूनां
साधर्मिकाः ‘तेषु’ तेषां मध्ये साधुभिर्वासः कर्तव्यः । यदा च तत्र द्वयोरपि सैन्ययोर्युद्धकालो 3,
भवति तदा ‘निभृताः’ निर्व्यापारा भवन्ति । इदमेव व्याचष्टे—‘न विग्रहः’ स्वपक्षेण पर-
पक्षेण वा सह कलहो न कर्तव्यः, नैव च तदानीं स्वाध्यायो विधेयः ॥ ४८२० ॥

१ भिक्खु असो° तामा० ॥

भिक्षुस्स व वसहीय व, असती सचेव चउरो जावेक्का ।

लंभालंभे एक्केकगस्स गेगा उ संजोगा ॥ ४८१३ ॥

भैक्षस्य वा वसतेर्वा असति सप्त प्रत्युपेक्षणीयाः । तदप्राप्तौ षडादिपरिहाण्या चतस्रो
यावदेकाऽपि प्रत्युपेक्षणीया । कियुक्तं भवति ?—वसतयो भिक्षाचर्याश्च यद्यद्यै न प्राप्यन्ते
५ तत एकैकपरिहाण्या यावदेका वसतिरेका भिक्षाचर्या । अत्र चैकैकस्या लभेऽलभे चानेके
संयोगा भवन्ति । तथाहि—अद्यै वसतयो अद्यै भिक्षाचर्याः १, अद्यै वसतयः सप्त भिक्षा-
चर्याः २, अद्यै वसतयः षड् भिक्षाचर्याः ३, एवं यावदद्यै वसतय एका भिक्षाचर्या, एवमद्यै
भङ्गा भवन्ति, एते च वसतेरष्टकममुञ्चता लब्धाः, सप्तकादिभिरप्येकपर्यन्तैरेवमेवाष्टावद्यै
भङ्गा लभ्यन्ते, सर्वसङ्ख्या भङ्गकानां चतुःषष्टिरुचिष्ठते । चतुःषष्टितमश्च भङ्गक एका वसति-
१० रेका भिक्षाचर्येतिलक्षणः । सा चैका वसतिः संयतानां संयतीनां च पृथग् भवति ॥ ४८१३ ॥
अथोभयेषामपि योग्या वसतिः प्रत्येकं नावाप्यते तत एकत्रापि वस्तव्यम्, तत्र यतनामाह—

एगत्थ वसंताणं, पिहदुवाराऽसतीय सयकरणं ।

मज्झेण कडग चिलिमिणि, तेसुभयो थेर खुड्डीतो ॥ ४८१४ ॥

संयतानां संयतीनां च एकत्र वसतौ वसतामियं यतना—यदि चतुःशालादिकं पृथग्द्वारं
१५ तद् गृहं तदा तत्रान्तरे कटकं चिलिमिलीं वा दत्त्वा तिष्ठन्ति । पृथग्द्वारस्याभावे “सयकरणं”
ति स्वयमेव कुड्ढं छित्त्वा द्वितीयं द्वारं कर्तव्यम् । गृहमध्ये च कुड्ढ्याभावे कटश्चिलिमिलिका
वा दातव्या । ‘तयोश्च’ कटस्य चिलिमिलिकाया वा आसनयोरुभयोः पार्श्वयोर्मध्यादेकस्मिन्
स्थविराः साधवो द्वितीये च क्षुल्लिकाः संयत्यो भवन्ति । एतच्चाभे व्यक्तीकरिष्यते ॥ ४८१४ ॥
अथ “तं चेव एगदारे” (गा० ४८११) चि पदं व्याख्याति—

२० दारदुयस्स तु असती, मज्झे दारस्स कडग पुत्ती वा ।

णिकखम-पवेसवेला, ससह पिण्डेण सज्झातो ॥ ४८१५ ॥

यदि द्वारद्वयं न भवति स्वयं च पृथग् द्वारं कर्तुं न लभ्यते ततस्तत्त्वैकद्वारस्य मध्ये कटकं
‘पोतिकां वा’ चिलिमिलीं दत्त्वा द्विधा विभजनं विधेयम् । तत्रार्द्धेन साधवो निर्गच्छन्ति
अर्द्धेन संयत्य इति । अथ सङ्कीर्णा सा वसतिर्न वा विभक्तुं लभ्यते ततः परस्परं निर्गम-
२५ प्रवेशवेलां वर्जयन्ति, यस्यां वेलायां संयता निर्गच्छन्ति तस्यां न संयत्य इति । निर्गच्छन्तश्च
शब्दं कुर्वन्ति, पिण्डेन च साध्यायं कुर्वन्ति, शृङ्गारकथां न कुर्वन्ति, न वा पठन्ति ॥ ४८१५ ॥
अथ “स्वपनं च यतनया” (गा० ४८११) इति पदं व्याचष्टे—

अंतम्मि व मज्झम्मि व, तरुणी तरुणा य सच्चवाहिरतो ।

मज्झे मज्झिम थेरी, खुड्डी खुड्ढा य थेरा य ॥ ४८१६ ॥

३० यास्तत्तुप्यस्ता अन्ते वा मध्ये वा भवन्ति, तरुणास्तु सर्वबाह्यतः कर्तव्याः, ततो मध्ये
मध्यमाः स्थविराः क्षुल्लिकाश्च साध्यः, ततः क्षुल्लिकाः स्थविराः चशब्दाद् मध्यमास्तरुणाश्च
भवन्तीत्यक्षरार्थः ।

भावार्थस्तु बृहद्विवरणादवगन्तव्यः । तच्चेदम्—तरुणीञ्चो अन्ते वा ऽविजन्ति मज्झे वा ।

प्रदेशेषु परिष्ठापयामि' इति बुद्धिं कृत्वा तत्रैव प्रक्षिपन्ति ॥ ४८२४ ॥ अथ राज्ञा वित्तीर्णे स्थण्डिले परिष्ठापयतां विधिमाह—

अन्नाए परलिङ्गं, उवओगद्धं तुलेतु मा मिच्छं ।

णाते उड्डाहो वा, अयसो पत्थारदोसो वा ॥ ४८२५ ॥

यद्यसौ तत्राज्ञातस्तदा परलिङ्गं क्रियते, तच्च 'उपयोगाद्धाम्' अन्तर्मुहूर्तलक्षणां 'तोल-यित्वा' प्रतीक्ष्य कर्त्तव्यम्, मा मिथ्यात्वं गमिष्यतीति कृत्वा । यो जनज्ञातस्तत्र परलिङ्गं न क्रियते, मा उड्डाहो भवेत् । उड्डाहो नाम—एते मायावन्तः पापाचाराः परोपधातकारिणश्चेति । इत्थं तेषामुड्डाहे जायमाने प्रवचनस्याप्ययशःप्रवादो भवति 'प्रस्तारदोषश्च' कुल-गण-सङ्घविना-शलक्षण उपजायते । एतद्वोषपरिहरणार्थं स्खलिङ्गेनैव परिष्ठाप्यते ॥ ४८२५ ॥

अथ भिक्षाद्वारमाह—

10

न वि को वि कंचि पुच्छति, णितमणितं व अंतो बहिं वा ।

आसंकिंते पडिसेहो, णिक्कारण कारणे जतणा ॥ ४८२६ ॥

यत्र रोधके 'अन्तः' नगराभ्यन्तराद् बहिर्निर्गच्छन्तं बहिः—कटकाद्वा नगरान्तः प्रविशन्तं न कोऽपि कञ्चित् पृच्छति तत्र स्वेच्छया बहिरन्तर्वा भिक्षामटन्ति । यत्र पुनराशङ्कितं—क एषः ? कुतो वा आगतः ? मेष बहिर्गतः सन् किमपि कथयिष्यति किमर्थं वा निर्गच्छति ? 15 ईदृशे आशङ्किते निष्कारणे 'प्रतिषेधः' न गन्तव्यम् । कारणे तु यतना वक्ष्यमाणा भवति ॥ ४८२६ ॥ इदमेव भावयति—

पउरण्ण-पाणगमणे, चउरो मासा हवंतऽणुग्घाया ।

सो त इयरे य चत्ता, कुल गण संघे य पत्थारो ॥ ४८२७ ॥

प्रचुराज-पाने लभ्यमाने यदि बहिर्गच्छति तदा चत्वारो मासा अनुद्धाता भवन्ति आज्ञादयश्च 20 दोषाः । तेन साधुना 'सः' स्वकीय आत्मा 'इतरे च' अभ्यन्तरवर्त्तिनः साधवः परित्यक्ता भवन्ति । तत्र स बहिःसैन्ये गतः सन् पृच्छयमानोऽपि यदा किमपि नाख्याति तदा 'चारिकोऽयम्' इति मत्वा गृह्यते, अभ्यन्तरवर्त्तिनस्तु 'अमीषां प्रव्रजितो निर्गतस्तेन भेदः प्रदत्तः' इति कृत्वा गृह्यन्ते । एवं च कुल-गण-सङ्घप्रस्तारोऽपि राज्ञा क्रियेत ततो निष्कारणे न गन्तव्यम् ॥ ४८२७ ॥

अंतो अलम्भमाणे, एसणमाईसु होति जइतन्वं ।

25

जावतिण् विसोधी, अमच्चमादी अलाभे वा ॥ ४८२८ ॥

'अन्तः' मध्ये प्राञ्चकैषणीयेऽलभ्यमाने पञ्चकपरिहाणिकमेणैषणादिषु दोषेषु नगराभ्यन्तर एव यतितव्यम्, यावद् यावन्तिकादिरूपेषु विशोधिकोदिदोषेषु यतमानश्चतुर्लघुप्राप्तो भवति । तथाप्यलम्भेऽमात्यं आदिशब्दाद् दानश्राद्धादीन् वा प्रज्ञापयन्ति । ते यद्यविशोधिकोदिदोषैर्दुष्टं प्रयच्छन्ति तदा तदपि गृह्यते, न पुनर्वहिर्गन्तव्यम् ॥ ४८२८ ॥

30

अथ तथापि न लभ्यते ततः—

आपुच्छित आरक्खित, सेट्ठी सेणावती अमच्च रायाणं ।

णिग्गमण दिङ्गुरुवे, भासा य तहिं असावज्जा ॥ ४८२९ ॥

गता वसतियतना । भक्तार्थनयतनाऽपि “पउरदव बड्डगार्ह” (गा० ४८१८) इत्यादिना
अत्रैवोक्ता । अथ स्थण्डिलयतनामाह—

तं चैव पुव्वभणितं, पत्तेयं दिस्समाणे कुरुया य ।

थंडिल्ल सुक्ख हरिए, पवायपासे पदेसेसु ॥ ४८२१ ॥

- ४ स्थण्डिलं तदेव पूर्वभणितं “अणावायमसंलोए” (गा० ४१९) इत्यादिना यथा पीठिका-
यामुक्तं तथैवात्रापि मन्तव्यम् । प्रथमस्थण्डिलालाभे शेषेषु गच्छतां प्रत्येकं मात्रकग्रहणं भवति,
सागारिकेण च दृश्यमाने कुरुकुवा कर्त्तव्या । एवं बहिः स्थण्डिले लभ्यमाने यतना । अथ बहिर्न
लभ्यते निर्गन्तुं ततो यद् नगराभ्यन्तरे स्थण्डिलमनुज्ञातं तत्र यानि तृणानि शुष्काणि तेषु
व्युत्सृजति, तेषामभावे दरमलितेषु मिश्रेषु, तदप्राप्तौ हरितेषु सचित्तेष्वपि व्युत्सृजति । अत्र
१० च प्रत्येका-ऽनन्त-स्थिरा-ऽस्थिरादियतना सर्वाऽपि कर्त्तव्या यथा ओघनिर्युक्तौ (गा० ६१८
आदि पत्र १९७) भणिता । अथ प्रपाते गर्त्तायां नदीतटे प्राकारोपरि वा राज्ञाऽनुज्ञातं तत
एतेषां पार्श्वे व्युत्सृजति । यदि सर्वथैव स्थण्डिलं न लभ्यते अधश्च भूमिं न पश्यति ततो
धर्मा-ऽधर्मादिप्रदेशेष्वपि व्युत्सृजन् शुद्धः ॥ ४८२१ ॥

अथ “पत्तेयं दिस्समाणे कुरुया य” त्ति पदं व्याख्याति—

- १५ पढमासइ अमणुण्णेताराण गिहियाण वा वि आलोगं ।
पत्तेयमच्च कुरुकुय, दवं च पउरं गिहत्येसुं ॥ ४८२२ ॥
तेण परं पुरिसाणं, असोयवादीण वच्च आवातं ।
इत्थी-नपुंसकेसु वि, परम्महो कुरुकुया सेव ॥ ४८२३ ॥

गाथाद्वयमपि पीठिकायां (गा० ४६३-६४) व्याख्यातम् ॥ ४८२२ ॥ ४८२३ ॥ एषा

- २० उच्चारयतना भणिता । अथ शरीरविवेचनयतनामाह—

पच्छण्ण पुव्वभणियं, विदिण्ण थंडिल्ल सुक्ख हरिए य ।

अगड बरडग दीहिय, जलणे पासे पदेसेसु ॥ ४८२४ ॥

- यद्यसौ कालगतः साधुस्तत्र केनापि न ज्ञातस्ततोऽन्तर्मुहूर्त्तप्रमाणे उपयोगकालेऽतीतेऽन्य-
लिङ्गं कृत्वा ‘पच्छन्नम्’ अल्पसागौरिकं स्थण्डिले परिष्ठाप्यते । अथ ज्ञातस्तदा “पुव्वभणि-
२५ य” त्ति यदि नगराद् निर्गमो न लभ्यते प्रत्यपायो वा निर्गतानां भवति ततो नगराभ्यन्तरे
पूर्वम्-इहैव मासकल्पप्रकृते (गा० १६३०) पारिष्ठापनिकानिर्युक्तौ (गाथा ३३-३५
हारि० आव० वृत्ति पत्र ६३०) वा यो भणितो विधित्तेनोपाश्रयादपरदक्षिणस्यां दिशि
परिष्ठापयन्ति । अथ तस्यां न लभ्यते ततो राज्ञा ‘वित्तीर्णम्’ अनुज्ञातं यत् स्थण्डिलं तत्र
परिष्ठापयन्ति । अथ स्थण्डिले हरितानि भवन्ति ततः शुष्कवृक्षेषु, तदभावे मिश्रेषु, तदप्राप्तौ
३० हरितेष्वपि परिष्ठापयन्ति । अथ राज्ञाऽमिहितम्—सर्वैरपि पात्रस्थण्डिलैः ‘अगडे’ गर्त्तायां शवं
परित्यक्तव्यम्, प्राकारवरण्डके वा दीर्घिकायां वा नद्यां वा वह्न्यां ज्वरुने वा ज्वरुति प्रक्षेप्तव्यं
तत एतेषां पार्श्वे परिष्ठापयन्ति । अथ न लभ्यते पार्श्वतः परित्यक्तं ततः ‘धर्मास्तिकायादि-

वयं स्वाध्याय-ध्यानयोनित्यमायुक्ताः सन्तः शृण्वन्तोऽपि वार्त्तान्तरं न शृणुमः, अपि च सावधं श्रुत्वाऽपि यतीनामन्यस्याख्यातुं 'न लभ्यते' न युज्यते । अन्तःप्रविष्टस्य तु यदि कोऽपि पृच्छति तदा वक्तव्यम्—मिक्षाद्युपयोगेन न ज्ञातम् । अन्तर्बहिश्च साधारणमिदमुत्तरम्—

शृणोति बहु कर्णाम्यामक्षिभ्यां बहु पश्यति ।

न च दृष्टं श्रुतं सर्वं, भिक्षुरास्यातुमर्हति ॥

॥ ४८३४ ॥ 5

एवं भिक्षामटित्वा प्रयासे सज्जाते सति किं कर्त्तव्यम् ? इत्याह—

भक्तदृष्टमालोए, मोत्तूणं संकिताई ठाणाई ।

सच्चित्ते पडिसेधो, अतिगमणं दिट्ठरूपाणं ॥ ४८३५ ॥

'भक्तार्थेन' भोजनं 'आलोके' प्रकाशे भवति । यानि 'शक्तितानि' चारिकादिशङ्काविषय-भूतानि गुपितानि स्थानानि तानि मुक्त्वा, तेषु न विवेचयितव्यः । यश्च सच्चित्ते प्रव्रजितुमुप-10 तिष्ठते तत्र 'प्रतिषेधः' स न प्रव्रजयितव्यः किन्तु ये पूर्वं द्वारपालेन दृष्टरूपाः कृतास्तेषामेव 'अतिगमनं' भूयः प्रवेशो भवति ॥ ४८३५ ॥

एषा बह्वर्थसङ्गाहिका निर्युक्तिगाथा, अत एनां भाष्यकृद् विवृणोति—

सावग-सण्णिडाणे, ओतवितेकतर इतर भक्तं ।

तेसऽसती आलोए, वड्डग-कुरुयादि स चेव ॥ ४८३६ ॥

16

यत्र श्रावकः श्राविका चोभयमपि ओयवितं—साधुसामाचारीकुशलं तत्र स्थाने भक्तार्थ-यन्ति । तदलाभे यत्रैकतरं साधुसामाचारीचतुरं तत्र समुद्देश्यम् । एकतरस्यापि खेदज्ञस्या-भावे 'इतरेषु' अखेदज्ञेष्वपि श्रावकेषु यथाभद्रके वा भक्तार्थयितव्यम् । तेषामभावेऽटव्यास 'आलोके' अशङ्कनीये सप्रकाशे प्रदेशे समुद्दिशन्ति । वड्डग-कुरुकुचादिका तु सैव यतना कर्त्तव्या । शैक्षस्तु यदि कोऽप्युपतिष्ठते तदा न प्रव्रजनीयः । अथ कोऽपि स्वयमेव लिङ्गं 20 कृत्वा प्रविशति ततो वक्तव्यम्—वयं गणिता नामाङ्किता एव द्वारेण निर्गताः, ततः त्वं तत्र गतः सन् गृहीत्वा विनाशयिष्यसे । एवमुक्तेऽपि यद्यसावागच्छति तदा द्वारं प्राप्ता द्वारपालं भणन्ति—न जानीमो वयं कमप्येनम्, अस्मानेतान् दृष्टरूपान् कुरुत ॥ ४८३६ ॥

भक्तद्विय बाहाडा, पुणरवि घेचुं अतिंति पज्जत्तं ।

अणुसट्ठी दारुडे, अण्णो वऽसतीय जं अंतं ॥ ४८३७ ॥

25

एवं भक्त-पानं पर्याप्तं गृहीत्वा 'भक्तार्थिताः' कृतभोजनाः 'बाहाडिताः' तद्भुक्तन्यूनभाजनाः पुनरपि नगरं 'अतिरयन्ति' प्रविशन्ति । यदि 'द्वारस्थः' द्वारपालो मार्गयति—पौद्गलिकं मे प्रयच्छत; ततोऽनुशिष्टिः कर्त्तव्या । अन्यो वा यदि कोऽप्यनुकम्पया ददाति तदा न वार-णीयः । तस्य 'असति' अभावे यद् 'अन्तम्' प्रान्तं तद् दीयते ॥ ४८३७ ॥

रुद्धे वोच्छिन्ने वा, दारुडे दो वि कारणं दीवे ।

30

इहरा चारियसंका, अकालओखंदमादीसु ॥ ४८३८ ॥

अथ निर्गतानां द्वारं रुद्धं—स्वर्गितं गमागमो वा व्यवच्छिन्नस्ततः 'द्वयेऽपि' आभ्यन्तरा

‘आरक्षिकः’ कोट्टपालस्तमापृच्छन्ति—वयमत्र न संस्तरामः ततो बहिर्निर्गच्छतां द्वारं प्रयच्छत । यद्यसौ ब्रूयात्—मा निर्गच्छत अहं भवतां पर्याप्तं दास्यामि ततो गृह्यते । अथ ब्रूयात्—नास्ति मे किञ्चिद् भक्तं दातव्यम्, युष्मांश्च विसर्जयन् राज्ञो विभेमि, ततः श्रेष्ठिनं पृच्छत । ततः श्रेष्ठिनमापृच्छन्ति, एवं सेनापतिममात्यं राजानं वाऽऽपृच्छन्ति । ततो यदि राज्ञाऽपि विसर्जितास्तदा निर्गमनं कुर्वन्ति । द्वारपालानां च साधवो ददर्शन्ते, यथा—एतान् दृष्टरूपान् कुरुत, भिक्षाग्रहणार्थमेते निर्गमिष्यन्ति प्रवेक्ष्यन्ति वा, न किञ्चिद् भवद्विर्वक्तव्यम् । तत्र च बहिर्गतेरसावद्या भाषा भाषितव्या ॥ ४८२९ ॥ अयुमेवार्थं स्पष्टयति—

मा वच्चह दाहामि, संकाए वा ण देंति णिग्गंतुं ।

दाणम्मि होइ गहणं, अणुसट्ठादीणि पडिसेधे ॥ ४८३० ॥

- 10 आरक्षिकादयः पृष्टाः सन्तो भजन्ति—मा भजत, वयं भक्तं दास्यामहे । ते च भेद-शङ्कया साधूनां निर्गन्तुं न ददति ततो यद्यविशुद्धमपि ते प्रयच्छन्ति तदा तस्य ग्रहणं कर्त्तव्यम् । अथ “पडिसेधे” चि न भक्तं न च निर्गन्तुं ददति ततोऽनुशिष्टि-धर्मकथादीनि प्रयुज्यन्ते ॥ ४८३० ॥

बहिया वि गमेतूणं, आरक्खितमादिणो तहिं णिति ।

- 15 हित-णट्ट-चारिगादी, एवं दोसा जहा होंति ॥ ४८३१ ॥

बहिरपि गता एवमेवारक्षिक-श्रेष्ठिप्रभृतीन् ‘गमयित्वा’ प्रज्ञाप्य तत्र भिक्षामदन्ति । एवं कुर्वद्भिर्हित-नष्ट-चारिकादयो दोषाः परिहृता भवन्ति ॥ ४८३१ ॥

ये साधवो बहिः प्रस्थाप्यन्ते तेऽभीभिर्गुणैर्युक्ता भवन्ति—

पियधम्मो ददधम्मो, संबंधऽविकारिणो करणदक्खे ।

- 20 पडिबत्तीसु य कुसले, तब्भूमे पेसए बहिता ॥ ४८३२ ॥

प्रियधर्मणो ददधर्मणश्च प्रतीतान्, “संबंध” चि येषां अन्तर्बहिश्च स्वजनसम्बन्धो भवति ‘अविकारिणो नाम’ नोद्भटवेषा न वा कन्दर्पशीलास्तान्, ‘करणदक्षान्’ भिक्षाग्रहणादिक्रियासु परिच्छेदवतः, प्रतिपत्तिः—प्रतिवचनप्रदानं तत्र कुशलान्, “तब्भूमि” चि यो बहिः स्कन्धा-वार आगतस्तस्य भूमौ जात-वर्धितान्, एवंविधान् साधून् बहिः प्रेषयेत् ॥ ४८३२ ॥

- 25 “भासा य तहिं असावज्ज” (गा० ४८२९) चि पदं व्याचिख्यासुराह—

केवतिय आस हत्थी, जोधा धण्णं व किच्चियं गगरे ।

परितंतमपरितंतता, नागर सेणा व ण वि जाणे ॥ ४८३३ ॥

- बाह्यस्कन्धावारसक्ताः पृच्छेयुः—नगराभ्यन्तरे कियन्तोऽप्या हस्तिनो योधा वा सज्जिताः सन्ति ? धान्यं वा कियन्नगरेऽस्ति ? ‘नागराः’ यौराः सेना वा ‘परितान्ताः’ रोषकेणोद्धिमा उत 30 ‘अपरितान्ताः’ अनुद्धिमाः ? । एवं पृष्टे वक्तव्यम्—न जानेऽहं ॥ ४८३३ ॥

ते ब्रवीरन्—तत्रैव वसन्तः कथं न जानीथ ? । साधवो ब्रुवते—

सुणमाणा वि न सुणिमो, सज्जाय-ज्जाण निच्चमाउत्ता ।

सावज्जं सोऊण वि, ण हु लब्भाऽऽहन्निवउं जतिणो ॥ ४८३४ ॥

ऊर्ध्वदिग् अधोदिक् “तिरियं पि य” चि तिर्यक्-पूर्व-दक्षिणा-ऽपरोत्तरालक्षणाश्चतस्रो दिशः, एतासु षट्सु दिक्षु गिरिमार्गे स्थितानां सर्वतः सक्रोशं योजनं क्षेत्रं भवति, तच्च इन्द्रपदादिषु सम्भवति । इन्द्रपदो नाम—गजाग्रपदगिरिः, तत्र ह्युपरिष्टाद् ग्रामो विद्यते अधोऽपि ग्रामो मध्यमश्रेण्यामपि ग्रामः । तस्याश्च मध्यमश्रेण्याश्चतसृष्वपि दिक्षु ग्रामाः सन्ति, ततो मध्यमश्रेणिग्रामे स्थितानां षट्सु दिक्षु क्षेत्रं भवति । आदिशब्दाद् अन्योऽपि य ईदृशः १ पर्वतस्तस्य परिग्रहः । शेषेषु पर्वतेषु चतसृषु पञ्चसु वा दिक्षु सक्रोशं योजनं क्षेत्रं भवति ॥ ४८४१ ॥ समभूमिकाया व्याघाताभावे दिक्तुष्टये क्षेत्रम्, व्याघातं प्रतीत्य पुनरित्थम्—

एगं व दो व तिन्नि व, दिंसा अक्रोसं तु सव्वतो वा वि ।

सव्वत्तो तु अक्रोसे, अग्गुज्जाणाओ जा खेत्तं ॥ ४८४२ ॥

एकदिग्भाविना पर्वतादिव्याघातेन किञ्चिद् ग्रामादिकमेकस्यां दिशि अक्रोशं भवति, सक्रो- 10 शयोजनावग्रहर्हितमित्यर्थः । एवं दिग्द्वयभाविना व्याघातेन द्वयोर्दिशोरक्रोशम्, त्रिदिग्भा- विना तिसृषु दिक्षु, दिक्तुष्टयभाविना तु सर्वतोऽप्यक्रोशं भवति । तत्र च सर्वतोऽक्रोशे ग्रामादौ अग्रोद्यानं यावत् क्षेत्रम्, ततः परमक्षेत्रमिति ॥ ४८४२ ॥ किञ्च—

संजम-आयविराहण, जत्थ भवे देह-उवहितेणा वा ।

तं खलु ण होइ खेत्तं, उग्घेयव्वं च किं तत्थ ॥ ४८४३ ॥ 15

यत्र ग्रामादौ प्राप्तानां संयमा-ऽऽत्मविराधना भवति, यत्र च देहोपधिक्षेप्ता भवन्ति तत् खलु क्षेत्रं न भवति । किं वा तत्रावग्रहीतव्यं येन क्षेत्रमुच्येत ? ॥ ४८४३ ॥

अथ किं पुनः क्षेत्रम् ? इत्याह—

खेत्तं चलमचलं वा, इंदमणिंदं सक्रोसमक्रोसं ।

वाघातम्मि अक्रोसं, अडवि जले सावण तेणे ॥ ४८४४ ॥ 20

यत्रावग्रहो विचारयितुमुपक्रान्तस्तत् क्षेत्रं चलमचलं वा भवेत् । चलं ब्रजिकादि, अचलं ग्रामादि । पुनरेकैकं द्विधा—‘ऐन्द्रम्’ इन्द्रकीलादियुक्तम् ‘अनिन्द्रं वा’ तद्विपरीतम् । तत्र यदचलमनिन्द्रं च तत् सक्रोशमक्रोशं वा । पश्चानुपूर्व्या अमूनेव भेदान् व्याचिख्यासुरिद- 25 माह—“वाघायम्मि” इत्यादि, यत्र यस्यां दिशि व्याघातस्तत् तस्यामक्रोशं भवति । कः पुनर्व्याघातः ? इति चेद् अत आह—अटवी तस्यां दिशि वर्तते, “जलं” ति समुद्रो नदी २५ वा तत्राऽऽस्ते, ‘आपदा वा’ सिंह-व्याघ्रादयः तत्र सन्ति, ‘स्तेना वा’ उपधि-शरीरहरा विचन्ते । एतैः कारणैः सा दिग् निरुद्धा, ग्राम-गोकुलाद्यभावादवग्रहीतव्यं किमपि तत्र नास्ति ॥ ४८४४ ॥

अथ सक्रोशमाह—

सेसे सक्रोस मंडल, मूलनिवंधं अणुमुयंताणं ।

पुण्डुड्डिताण उग्गहो, सममंतरपल्लिगा दोण्हं ॥ ४८४५ ॥ 30

शेषं नाम—यद् अनन्तरोक्तव्याघातरहितं तत्र मूलनिवन्धं मण्डलममुञ्चतां सर्वतः सक्रोशं योजनमवग्रहो भवति । कथम् ? इति चेद् उच्यते—मूलग्रामादेकैकस्यां दिशि योजनार्द्धमर्द्ध-

१ °सासऽक्रो°ताभा० ॥ २ °ओत्रेत्तव्वं नामा० ॥ ३ °घा-इन्द्रयुक्तमनिन्द्रं वा । तत्र भा० ॥

बाह्याश्च साधवो द्वारस्थस्याग्रे कारणं दीपयन्ति । आभ्यन्तरा ब्रुवते—अस्माकं साधवो बहिर्निर्गताः बहिश्च रुद्धाः; बाह्या ब्रुवते—वयं कारणे भिक्षायां बहिर्निर्गता परं द्वाराणि निरुद्धानि । 'इतरथा' यदि न कथयन्ति ततः अकाले—रात्रौ वा विकाले वा यद्यवस्कन्दः—धाटी तदादीनि भवन्ति तदा चारिकशङ्का भवेत्—ये साधवो निर्गतास्ते भूयो न प्रविष्टाः, नूनं चारिकास्ते
८ आगता आसीरन्ति ॥ ४८३८ ॥

बाहिं तु वसिउकामं, अतिर्णेती पेछणा अणेच्छंते ।

गुरुगा पराजय जये, वितियं रुद्धे व वोच्छिण्णे ॥ ४८३९ ॥

बहिर्निर्गतानां कोऽप्येकश्चिन्तयेत्—मुक्तोऽस्मि तावत् चारकवासात्, न भूयः प्रविशामि; अत्र सूत्रमवतरति । एवं बहिर्व्यसन्तं प्रज्ञापयन्ति—आर्य ! सूत्रे प्रतिषिद्धम्, न वर्तते बहिर्-
१० वर्तुम्, द्वयोर्यजिन-राजाज्ञयोरतिक्रमः कृतो भवति । एवं प्रज्ञाप्य नगरं प्रवेशयन्ति । अथ नेच्छति प्रवेष्टुं ततः 'पेछण' चि वलमोटिकया शेषैः स प्रवेशनीयः । यदि न प्रवेशयन्ति ततश्चत्वारो गुरुकाः । कदाचिदाभ्यन्तराणां पराजयोऽपरेषां च जयो भवेत् ततः 'एभिर्भेदः प्रदत्तः' इति शङ्कया प्रस्तरदोषा भवेयुः । द्वितीयपदमत्र भवति—बहिर्निर्गतस्य सर्वतोऽपि नगरं निरुद्धम्, गमागमः सर्वथैव व्यवच्छिन्न इति कृत्वा तत्रापि वसन् शुद्धः ॥ ४८३९ ॥

१५

॥ सेनाप्रकृतं समाप्तम् ॥

अ व ग र ह प्र मा ण प्र कृ त म्

सूत्रम्—

से गामंसि वा जाव सन्निवेशंसि वा कप्पइ निग्गं-
थाण वा निग्गंथीण वा सबओ संमंता सकोसं
२० जोयणं उग्गहं ओगिण्हत्ताण चिट्ठित्तए ३१ ॥

अस्य सम्बन्धमाह—

गामाइयाण तेसिं, उग्गहपरिमाणजाणणामुत्तं ।

कालस्स व परिमाणं, वुत्तं इहइं तु खेत्तस्स ॥ ४८४० ॥

'तेषाम्' अनन्तरसूत्रोक्तानां ग्रामादीनां क्रियानवग्रहो भवति ? इति शङ्क्यामवग्रहपरिमाण-
२५ ज्ञापनार्थमिदं सूत्रमारभ्यते । यद्वा पूर्वसूत्रेषु "अहालंदमवि उग्गहे" इत्यादि भगताऽवग्रहविषयं कालस्य परिमाणमुक्तम्, इह तु क्षेत्रस्य तदेवोच्यते ॥ ४८४० ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—अथ ग्रामे वा नगरे वा यावत् सन्निवेशे वा कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा 'सर्वतः' सर्वासु दिक्षु 'समन्तात्' चतसृष्वपि विदिक्षु सकोशं योजनमवग्रहमवग्रहं स्थातुमिति सूत्रार्थः ॥ अथ भाष्यविस्तरः—

३०

उड्डमहे तिरियं पि य, सकोसगं होइ सम्बतो खेत्तं ।

इंदपदमाइएसुं, छदिसि सेसेसु चउ पंच ॥ ४८४१ ॥

‘तेन च’ वस्त्रादिना विना या परिहाणिः तन्निष्पन्नमपि तेषां प्रायश्चित्तम् ॥ ४८४९ ॥

इदमेव व्यक्तीकरोति—

जे खेचिया मो चि ण देंति ठागं, लंमे वि जाऽऽगंतुवयंतें हाणी ।

पेछंति वाऽऽगंतु असंथरम्मि, चिरं व दोण्हं पि विराहणा उ ॥ ४८५० ॥

ये ‘क्षेत्रिका वयम्’ इति कृत्वा भक्त-पानादेः प्राचुर्येण लाभेऽपि अन्येषां “ठागं” अव-5
काशं न प्रयच्छन्ति तत आगन्तुकानां व्रजतां या परिहाणिस्तन्निष्पन्नं तेषां प्रायश्चित्तम् । अथ
क्षेत्रिकाणामसंस्तरणेऽप्यागन्तुकाः ‘प्रेरयन्ति’ प्रेर्य तिष्ठन्ति ते चागन्तुका अदेशिकाः प्राधुण-
काश्च ततः ‘चिरं वा’ प्रभूतं कालं वाशब्दाद् अल्पं वा कालमसंस्तरणं तेषां भवेत् ततः
‘द्वयेषामपि’ आगन्तुकानां वास्तव्याना च या विराधना तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम् ॥ ४८५० ॥

यत एवमतः—

10

अत्थि हु वसभग्गामा, कुदेसणगरोवमा सुहविहारा ।

बहुगच्छुवग्गहकरा, सीमच्छेदेण वसियव्वं ॥ ४८५१ ॥

‘सन्ति’ विद्यन्ते वृषभग्रामाः । इहाचार्य आत्मद्वितीयो गणावच्छेदिक आत्मतृतीय एव
पञ्चको गच्छो भवति, ईदृशास्त्रयो गच्छाः पञ्चदश जनाः, एते यत्र ऋतुबद्धे निर्वहन्ति;
वर्षासु पुनः सप्तको गच्छः, तद्यथा—आचार्य आत्मतृतीयो गणावच्छेदिक आत्मचतुर्थः, 10
ईदृशास्त्रयो गच्छा एकविंशतिर्जना भवन्ति, एते यत्र वर्षावासे जघन्येन निर्वहन्ति ते वृषभ-
ग्रामा उच्यन्ते । ते च कीदृशाः ? इत्याह—कुदेशस्य यत्नगरं तेनोपमा येषां ते कुदेशनगरो-
पमाः, ते च ‘सुखविहाराः’ सुलभभक्त-पाना निरुपद्रवाश्च, अत एव बहूनामनन्तरोक्तप्रमा-
णानां त्रिप्रभृतीनां गच्छानामुपग्रहकराः, ततस्तेषु सीमाच्छेदेन बहुभिरपि गच्छैर्वस्तव्यम्, न
कोऽपि परस्परं मत्सरो विधेय इति भावः । सीमाच्छेदो नाम—साहिका-ग्रामार्ध-वाटकादि-20
विभजनम् । यथा—अस्यां साहिकायां भवद्भिः पर्यटनीयम् अस्यां पुनरस्माभिरित्यादि । यद्वा ये
तत्र क्षेत्रे समकं प्राप्तास्तैः सीमाच्छेदेन वस्तव्यम् । यथा—युष्माकं सचित्तमस्माकमचित्तम्,
अथवा युष्माकमन्तः अस्माकं बहिः, युष्माकं स्त्रियः अस्माकं पुरुषाः, युष्माकं श्राद्धाः अस्माकम-
श्राद्धाः, अथवा यो यद् लप्स्यते तस्यैव तद् आमाव्यम् ॥ ४८५१ ॥ इदमेव व्याख्यायति—

एकवीस जहणेणं, पुव्वट्ठितें उग्गहो इतरें भत्तं ।

25

पल्ली पडिधसमे वा, सीमाए अंतरा गामो ॥ ४८५२ ॥

पूर्वोक्तनीत्या वर्षासु एकविंशतिर्जनाः उपलक्षणत्वाद् ऋतुबद्धे पञ्चदश जना यत्र जघन्येन
संस्तरन्ति स वृषभग्राम उच्यते, उत्कर्षतस्तु द्वयोरपि कालयोर्द्वीविंशत्सहस्रसङ्ख्याको गच्छो
यत्र संस्तरति स वृषभग्रामः, तत्र ये पूर्वस्थितास्तेषामवग्रहः, इतरे भक्त-पानमात्रसंतुष्टा-
स्तिष्ठन्ति, तत्र च सीमाच्छेदो विधातव्यः । कथम् ? इत्याह—“पल्ली” इत्यादि, युष्माभिर-30
न्तरपट्यां पर्यटनीयम्, अस्माभिः प्रतिवृषभग्रामे । प्रतिवृषभग्रामो नाम—मूलग्रामादर्धयोजने
महान् ग्रामः । अथवा अन्तरपट्याः प्रतिवृषभस्य वा अर्धं युष्माकमर्धमस्माकम् । एवं सीमायां
मूलग्रामस्य प्रतिवृषभग्रामस्य वाऽन्तरा यो ग्रामस्तस्याप्यर्धं युष्माकमर्धमस्माकम् । एतदचलम्-

क्रोशेन समधिकं तावदवग्रहो भवति, स च पूर्वाऽपराभ्यां दक्षिणोत्तराभ्यां वा कृत्वा सक्रोशं योजनं भवति, यद्वा गति-प्रत्यागतिभ्यामेकस्यामपि दिशि [सक्रोशं] योजनं मन्तव्यम् । तत्र सक्रोशे अक्रोशे वा ये पूर्वस्थितास्तेषामवग्रहो भवति । यत्र समकमनुज्ञापितं तत् क्षेत्रं साधारणम् । अथ सम्बद्धेषु क्षेत्रेषु समकमेवानुज्ञापितं ततो यदि द्वे अन्तरपल्लिके तत एकेषामेका अपरेषामप्येका । अथैकैवान्तरपल्लिका ततो द्वयोरपि साधारणा ॥ ४८४५ ॥

अथ बह्व्यस्तत्रान्तरपल्लिकास्ततः को विधिः ? इत्याह—

खेत्तस्ततो दूरे, आसर्णं वा ठिताण समगं तु ।

अद्धं अद्धं वा, दुगाइसाहारणं होइ ॥ ४८४६ ॥

द्वित्रिप्रभृतिषु सम्बद्धेषु क्षेत्रेषु समकमनुज्ञाप्य स्थितानां काश्चिदन्तरपल्लिकाः 'क्षेत्रान्तः' 10 क्षेत्रस्याभ्यन्तरे भवन्ति, "दूरे" चि काश्चित्तु दूरे याभ्यः समुदानं मूलग्राममानीयमानं क्षेत्रातिक्रान्तं भवतीति कृत्वा प्रथमालिकायां तद् निर्वाह्यते, "आसर्णे" चि काश्चित् पुनरासर्णे याभ्यः समुदानं मूलग्राममानीयमानं क्षेत्रातिक्रान्तं न भवति । ततो यावन्त्यस्ता अन्तरपल्लिकास्तासां सर्वासामप्यर्द्धं वा, अर्द्धार्द्धं वा चतुर्थभाग इत्यर्थः, वाशब्दात् त्रिभागादिकं वा द्विकादीनां द्वित्रिप्रभृतीनां गच्छानां साधारणं भवति ॥ ४८४६ ॥ अथात्रैवामान्याऽनामाव्यविधिमाह—

15 तण-डगल-छार-मल्लग-संथारग-भक्त-पाणमादीर्ण ।

सति लंभे अस्सामी, खेत्तिय ते मोत्तऽणुण्वणा ॥ ४८४७ ॥

तृण-डगल-क्षार-मल्लक-संस्तरक-भक्त-पानादीनां 'सति' विद्यमाने प्राचुर्येण लभे क्षेत्रिका अस्सामिनः, अक्षेत्रिकाणामप्येतान्याभवन्तीत्यर्थः । 'ते मोत्तऽणुण्वण' चि येषां तृणादीनां क्षेत्रिकैरनुज्ञापना कृता तानि मुक्त्वा, तान्यक्षेत्रिकाणां नामवन्तीति भावः ॥ ४८४७ ॥

20 किं पुनः क्षेत्रिकाणामभवति ? इत्युच्यते—

ओहो उवग्गहो वि य, सच्चित्तं वा वि खेत्तियस्सेते ।

मोत्तूण पाडिहारि, असंथरंते वऽणुण्वणा ॥ ४८४८ ॥

ओषोपधिरुपग्रहोपधिश्च 'सच्चित्तं वा' शैक्षादिकम्, एतानि क्षेत्रिकस्याभवन्ति । यद्यक्षेत्रिका एतेषामेकतरं गृह्णन्ति तदा प्रायश्चित्तम्, परं मुक्त्वा प्रातिहारिकं द्विविधमप्युपधिम्, 25 तं गृहस्थेभ्यो मार्गयन्तो न प्रायश्चित्तमाज इति हृदयम् । यः पुनरप्रातिहारिकत्वं न लभन्ते । अथ शीतादिना परिताप्यन्ते तत एवमसंस्तरद्विर्वेलादेरनुज्ञापना कर्तव्या । क्षेत्रिकैरपि संस्तरणे तेषामनुज्ञातव्यम् ॥ ४८४८ ॥

जइ पुण संथरमाणा, ण दिंति इतरे व तेसि गिण्हंति ।

तिचिर्धं आदेसो वा, तेण विणा जा य परिहाणी ॥ ४८४९ ॥

30 यदि पुनः संस्तरन्तः क्षेत्रिका असंस्तरतामक्षेत्रिकाणां वस्त्रादिकं न प्रयच्छन्ति, 'इतरे वा' अक्षेत्रिकाः संस्तरन्तोऽपि 'तेषां' क्षेत्रिकाणामनापृच्छ्या बलामोटिकया वा गृह्णन्ति ततः 'त्रिविधं' जघन्य-मध्यमोत्कृष्टनिष्पन्नं पञ्चक-मासलघु-चतुर्लघुलक्षणं प्रायश्चित्तम्, सूत्रस्यादेशाद्वा नवम् ।

१ "एवं गति-प्रत्यागतिना सक्रोशं योजनं भवति" इति चूर्णौ विशेषचूर्णौ च ॥

‘एकालये’ एकस्यां वसतौ स्थितानामवग्रहस्य मार्गणा भवति । तत्र यः पूर्व तस्यां वसतौ स्थितः तस्य सचित्तमचित्तं वा आभवति । अथ समकं द्वौ बहवो वा स्थितास्तदा साधारणा सा वसतिः । ये तु तस्या वसतेर्दूरे स्थिताः तेषामवग्रहस्य मार्गणा नास्ति । ये पुनरासन्ने स्थितास्तेषामियमवग्रहस्य मार्गणा भवति ॥ ४८५७ ॥

सज्ज्ञाय काल काइय, निछेवण अच्छणे असति अंतो ।

5

वसहिगमो पेळ्हेतं, वसही पुण जा समापुण्णा ॥ ४८५८ ॥

‘अन्तः’ प्रतिश्रयस्याभ्यन्तरे यदि स्वाध्यायभूमेः कायिकाभूमेः पात्रनिर्लेपनभूमेः आस-
नम्-ध्यानादिनिमित्तमुपवेशनं तद्भूमेश्चाभावस्ततो या बहिः स्वाध्यायभूमिप्रभृत्यस्ताः समकम-
नुज्ञापिताः साधारणाः । अथैके पूर्व स्थिता अपरे च पश्चात् ततः पूर्वस्थितानामवग्रहः, पश्चा-
दागतास्तु पूर्वस्थिताननुज्ञापयन्ति । यदि ते पूर्वमाणेऽवकाशे नानुजानन्ति इतरे वा तत्पूर्व-10
माणं प्रेरयन्ति ततो वसतिविषयोऽपि स एव प्रायश्चित्तादिर्गमो भवति यः पूर्व क्षेत्रं प्रेरयताम्
उपलक्षणत्वाद् अननुज्ञापयतां चोक्तः । वसतिः पुनरिह या ‘समापूर्णा’ श्रमणैराकुला तस्याः
प्रेरणे दोषा मन्तव्याः ॥ ४८५८ ॥ उक्तमचलक्षेत्रम् । अथ चलमाह—

बइगा सत्थो सेणा, संवट्ठो चउविहं चलं सेत्तं ।

एतेसिं णाणत्तं, वोच्छामि अहाणुपुव्वीए ॥ ४८५९ ॥

15

ब्रजिका सार्थः सेना संवर्त्त इति चतुर्विधं चलं क्षेत्रम् । एतेषां चतुर्णामपि नानात्वं वक्ष्यामि
यथाऽऽनुपूर्व्या ॥ ४८५९ ॥ प्रतिज्ञातमेव करोति—

जेणोग्गहिता बइगा, पमाण तूह दुह भंडि परिभोगे ।

समवइग पुव्व उग्गह, साहारण जं च णीमाए ॥ ४८६० ॥

येन साधुना सा ब्रजिका पूर्वमवगृहीता स ब्रजिकावग्रहस्य स्वामी भवति । तस्य च ब्रजि-20
कावग्रहस्य किं प्रमाणम् ? इति चिन्ताया नैगमपक्षाश्रिता इमे आदेशाः—तत्रैक आचार्यदेशीयो
भणति—यावत्प्रमाण भूभागं गावश्चारी चरितुं ब्रजन्ति तावान् ब्रजिकाया अवग्रहः; अपरो
ब्रवीति—“तूह” ति तीर्थं जलपानस्थानमित्येकोऽर्थः, तत्र जलपानार्थं गावो यावद् गच्छन्ति;
अन्यः प्राह—“दुह” ति यत्रोपस्थाने गावो दुहन्ते । आचार्यः प्राह—त्रयोऽप्येतेऽनादेशाः,
अयं तु समीचीन आदेशः—“भंडि परिभोगे” ति यावति भूभागे ‘भण्डिकाः’ गच्छयस्तिष्ठन्ति 25
यावच्च ब्रजिकायाः समीपे गोभिः परिसुक्तम्, एतावद् ब्रजिकावग्रहस्य प्रमाणं मन्तव्यम् ।
तत्र च यदि समकं द्वौ साधुवर्गविकस्यां ब्रजिकायां स्थितौ तदा साधारणा सा ब्रजिका ।
अथैकः पूर्व स्थितो द्वितीयस्तु ब्रजिकान्तरेण समं पश्चादायातस्ततः पूर्वस्वावग्रहो भवति । अथ
परस्परनिश्रया स्थितास्ततः साधारणं तत् क्षेत्रम् । यस्याश्च ब्रजिकाया निश्रया द्वितीया ब्रजिका
स्थिता तस्यां ये साधवस्तेषामवग्रह आभवतीति सङ्ग्रहगाथासमासार्थः ॥ ४८६० ॥ 30

अथैनमेव विवरीपुरनादेशत्रयं निरस्याचार्यमतं तावद् विभावयति—

ण गोयरो णेव य गोणिपाणं, णोवड्ढ दुज्झंति व जत्थ गात्रो ।

अव्भत्थ गोणादिसु जत्थ खुण्णं, स उग्गहो सेसमणुग्गहो तु ॥ ४८६१ ॥

निन्द्रं च क्षेत्रं मन्तव्यम् ॥ ४८५२ ॥ अथाचलमैन्द्रं क्षेत्रमाह—

इंदकलीलमणोग्रहो, जत्थ य राया जहिं च पंच इमे ।

सेट्टि अमच्च पुरोहिण्य, सेणावति सत्थवाहे य ॥ ४८५३ ॥

इन्द्रकीलको नाम—इन्द्रस्थूणा सा यत्रोत्तिष्ठते इन्द्रमातृका वा तत्र ‘अनवग्रहः’ अवग्रहो न भवति । अनिन्द्रकीलकेऽपि यत्र राजा सूर्योभिषिक्तः परिवसति । राजरहितेऽपि यत्रेमे पञ्च वसन्ति—श्रेष्ठी अमात्यः पुरोहितः सेनापतिः सार्थवाहश्चेति ॥ ४८५३ ॥

अद्वाणसीसए वा, समोसरणे वा वि ण्हाण अणुयाणे ।

एतेसु णत्थि उग्गहो, वसेहीए मग्गण अखेत्ते ॥ ४८५४ ॥

अध्वशीर्षकं नाम—यतः परं समुदायेन गन्तव्यं सम्यग् मार्गावहनात् तत्र मिलितानाम्, 10 समवसरणं नाम—कुलसमवायो गणसमवायः सङ्घसमवायो वा [तत्र मिलितानाम्,] ज्ञानम्—अर्हत्प्रतिमास्रपनं तन्निमित्तमेकत्र मिलितानाम्, अनुयानं—रथयाना तत्र वा मिलितानाम्, एतेषु नास्त्यवग्रहः । अत एवाक्षेत्रतया एतेषु वसतावग्रहस्य मार्गणा कर्तव्या ॥ ४८५४ ॥

अथ किमर्थमेतेष्ववग्रहो न भवति ? इत्युच्यते—

बहुजणसमागमो तेसु होति बहुगच्छसन्निवातो य ।

15 मा पुण्वं तु तदद्वा, पेळेज्ज अकोविद्या खेत्तं ॥ ४८५५ ॥

‘तेषु’ इन्द्रकीलकादिषु बहोः—प्रभूतस्य जनस्य समागमो भवति, अध्वशीर्षकादिषु च बहूनां गच्छानां सन्निपातः—मीलको भवति, अतः केचिदकोविदाः ‘तदर्थं’ ‘क्षेत्रमिदमस्माकमेवाभाव्यं भवतु’ इति कृत्वा ‘पूर्वम्’ अन्येभ्यः प्रथमं समागत्य मा क्षेत्रं प्रेरयेयुः इत्येतेषु नावग्रहोऽधिक्रियते ॥ ४८५५ ॥ इदमेव भावयति—

20 सद्वा दलंता उवहिं निसिद्धा, सिट्ठे रहस्सम्मि करेज्ज मल्लं ।

पभावयंते य ण मच्छरेणं, तित्थं सलद्धी दुहतो वि हाणी ॥ ४८५६ ॥

तत्रेन्द्रकीलादौ श्राद्धाः केषाञ्चिदाचार्याणां ‘उपधिम्’ वस्त्राद्युपकरणं दातुं लभ्याः, तैश्च ‘न वर्ततेऽस्माकमिदं ग्रहीतुम्’ इति भाणित्वा ते निषिद्धाः; ततः श्राद्धाः पृच्छेयुः—एषणीयान्यप्यमूनि वस्त्राणि किमिति न कल्पन्ते ?; ततो रहस्यम्—‘नास्माकममूनि आभवन्ति’ इतिलक्षणं तेषां 25 पुरतः कथयितव्यम्, तत्र च ‘शिष्टे’ कथिते सति ते श्राद्धाः ‘मन्युम्’ अप्रीतिकं कुर्वीरन् । ये च ‘सलब्धयः’ धर्मकथादिलब्धिसम्पन्नास्ते मत्सरेण ‘वयं किमपि तावद् न लप्स्यामहे अतः किमर्थमेवमेव प्रयासं कुर्मः ?’ इत्यनुशयेन तीर्थं धर्मकथादिना न प्रभावयन्ति । ततः ‘दुहतो वि हाणि’ चि द्वयोरपि—सचित्ता-ऽचित्तलभयोः परिहाणिर्भवति । तत्र सचित्तहानिः कोऽपि देश-विरतिं सर्वविरतिं वा न प्रतिपद्यते, अचित्तहानिराहार-वस्त्रादि तथाविधं न प्राप्यते । अतः 30 एतेषु नावग्रहो भवति । वसतिं प्रतीत्य पुनरेतेष्वपि भवति ॥ ४८५६ ॥ कथम् ? इत्याह—

एगालयट्ठियाणं, तु मग्गणा दूरे मग्गणा नत्थि ।

आसण्णे तु ठियाणं, तत्थ इमा मग्गणा होइ ॥ ४८५७ ॥

गाः पानीयं पाययेयुः अन्यत्र वा ततोऽन्नाग्रहमार्गणा क्रियते ॥ ४८६६ ॥

जइ वा कुडी-पडालिसु, पुव्विल्लकृतासु ते ठिता संता ।

अण्णम्मि वि पज्जेता, तूहे अस्सामिणो होंति ॥ ४८६७ ॥

वाशब्दः प्रकारान्तरद्योतकः । यदि 'ते' आगन्तुका गोकुलिकाः पूर्वगोकुलिककृतासु कुटी-पडालिकासु स्थितास्ततोऽन्यस्मिन्नपि तीर्थे गाः पाययन्तोऽस्वामिनो भवन्ति । ततो यदि ते ८ पूर्वस्थिताः साधवो निष्कारणिका तदा न प्रभवः । अथ ग्लानादिकारणेन स्थितास्तदा ते स्वामिनः, नागन्तुकाः तत्रावग्रहस्य प्रभवः ॥ ४८६७ ॥

अन्नत्थ वा वि ठाउं, पाईति कइल्लए जइ निवाणे ।

ते खलु ण होंति पहुणो, सभावतूहे पहु हुंति ॥ ४८६८ ॥

यद्वा पूर्वकृताः कुटी-पडालिका वर्जयित्वाऽन्यत्र स्थाने स्थित्वा आगन्तुका गोकुलिका यदि १० पूर्वैः कृते निषाने गाः पाययन्ति तदा 'ते खलु' आगन्तुकाः साधवो न प्रभवो भवन्ति । यदि तु 'सभावतीर्थे' स्वाभाविके निषाने पाययन्ति तदा आगन्तुकाः साधवः प्रभव इति ॥ ४८६८ ॥

एमेव मासकप्पे, अतीरिए उड्डियाएँ पत्तिररा ।

पुव्विल्ला हुंति पहु, पुण्णे हट्टा य न लहंति ॥ ४८६९ ॥

एवमेव 'अतीरिते' असम्पूर्णं मासकल्पे उत्थितायां पूर्वव्रजिकायाम् इतरा व्रजिका तत्र १५ प्राप्ता ततः पूर्वसाधव एव प्रभवः । अथ मासकल्पः पूर्णस्ते च 'हट्टाः' अग्लाना अपि तत्रैव स्थितास्ततो नावग्रहं लभन्ते, पश्चात्प्राप्ता एव तत्र प्रभव इति ॥ ४८६९ ॥

फासुग गोयरभूमी, उच्चारे चेव छण्ण वसही य ।

हट्टा वि लभंतेव, तदभावे पच्छ जे पत्ता ॥ ४८७० ॥

अथ तत्र प्राशुका गोचरभूमिश्चरभूमिश्च विद्यते, वसतिश्च छन्ना प्राप्यते, अन्यत्र च २० तथाविधा नास्ति ततो हट्टा अपि 'एवम्' अनन्तरोक्तयुक्त्या लभन्ते । 'तदभावे' अनन्तरोक्त-कारणभावे ये पश्चात् प्राप्तास्त एव लभन्ते ॥ ४८७० ॥

गतं व्रजिकाद्वारम् । अथ सार्थद्वारमाह—

जेणोग्गहिओ सत्थो, जेण य सत्थाहों समग दोण्हं पि ।

जावइया पडिसत्था, पुव्वठिय साहारणं जं च ॥ ४८७१ ॥

२५

'येन' साधुना सार्थः पूर्वमवगृहीतो यन वा सार्थवाहः पूर्वमनुज्ञापितस्तथावग्रह आभवति ।

अथ समकमनुज्ञापितस्ततो द्वयोरप्यवग्रहः । यावन्तश्च 'प्रतिसार्थाः' मौलसार्थाद् लघुतरास्तत्र समागत्य मिलन्ति तेषु ये साधवस्ते पूर्वस्थितानामुपसम्पन्ना भवन्ति । यत्र परस्परं निश्चया द्वौ सार्थौ तिष्ठतस्तत्र साधारणं मन्तव्यमिति ॥ ४८७१ ॥ एतदेव स्पष्टयति—

सत्थे अहप्पघाणा, एकेणेकेण सत्थवाहो उ ।

३०

आपुच्छिया विदिण्णे, दोण्ह वि मिलिया व एगट्टा ॥ ४८७२ ॥

सार्थं ये केचिद् यथाप्रधानाः पुरुषास्ते एकेनानुज्ञापिताः, एकेन तु साधुना सार्थवाह

न 'गोचरः' गवां जारिस्थानं नैव च गवां यत्र पानं न वा यत्रोपस्थाने गावो दुहन्ते किन्तु ब्रजिकाया अभ्यासे गवादिभिर्यः क्षुण्णं आदिशब्दाद् गत्रीमिश्र यावदाकान्तं तावानवग्रहः 'शेषं तु' गोचरादिस्थानं सर्वमप्यनवग्रहः ॥ ४८६१ ॥

जइ समगं दो वइगा, ठिता तु साधारणं ततो खेचं ।

६ अण्ववइगाएँ सहिता, तत्थेवऽण्णे ठिता अपभू ॥ ४८६२ ॥

यदि समकमेकस्यां ब्रजिकायां द्वौ गच्छौ स्थितौ ततः साधारणं तत् क्षेत्रम् । अथ काचिद् ब्रजिका पूर्वं साधुभिरवगृहीता तत्रान्ये साधवो अन्यया ब्रजिकया सहिताः पश्चादागताः तत्रैव ब्रजिकायां स्थितास्तदा ते पश्चादागता अप्रभवः, पूर्वस्थिता एव स्वामिन इति ॥ ४८६२ ॥

अन्नोन्नं णीसाए, ठिताण साहारणं तु दोण्हं पि ।

१० णीसठिताएँ अपभू, तत्थ व अण्णत्थ व वसंता ॥ ४८६३ ॥

अथ पूर्वस्थिताः पश्चादागताश्च 'अन्योन्यं' परस्परं निश्रया स्थितास्तत्क्षेपां द्वयेषामपि साधारणं क्षेत्रम् । अथ पूर्वस्था ब्रजिकाया निश्रया स्थितायामागन्तुकब्रजिकायां ये साधवो वर्तन्ते ते तत्र वाऽन्यत्र वा वसन्तोऽवग्रहस्य 'अप्रभवः' न स्वामिनः ॥ ४८६३ ॥

अथ किमर्थमन्यस्या ब्रजिकाया निश्रां सा ब्रजिका प्रतिपद्यते ? उच्यते—

१५ दुग्गड्डिए वीरअहिड्डिए वा, कते णिवाणे व ठिएहिं पुव्वं ।

भएण तोयस्स व कारणेणं, ठायंनगाणं खलु होइ णिस्सा ॥ ४८६४ ॥

'दुग्गे स्थिताः' स्तेन-परचक्राद्यगम्ये स्थाने स्थिता साऽन्या ब्रजिका, यद्वा वीरेण स्वामिना सा अधिष्ठिता, अथवा तैः 'पूर्वं स्थितैः' प्रथमब्रजिकासम्बन्धिभिर्गोकुलिकैस्तत्र 'निपानं' जल-पानस्थानं कृतमस्ति, ततो भयेन तोयस्य वा कारणेन तस्यां ब्रजिकायां तिष्ठतामपरेषां गोकुलि-
२० कानां निश्रा भवति ॥ ४८६४ ॥ एवमागन्तुका ब्रजिका येन कारणेन पूर्वस्था निश्रां प्रतिपद्यते तदभिहितम् । अथागन्तुकाया निश्रां यथा पूर्वा प्रतिपद्यते तथा दर्शयति—

भयसा उट्ठेतुमणा, वइगा अण्णा य तत्थ जइ एज्जा ।

पच्छापत्ते निस्सा, जे पुव्वठिया ण ते पभुणो ॥ ४८६५ ॥

काचिद् ब्रजिका भयेन 'उत्थातुमनाः' प्रचलितुकामा, 'अन्या च' नवा ब्रजिका यदि तत्रा-
२५ गच्छेत्, सा च बलवता परिगृहीता, ततः पश्चात्प्राप्तया अपि तस्या निश्रां पूर्वा प्रतिपद्यते, ततो ये पूर्वस्थिताः साधवस्तोऽवग्रहस्य न प्रभवः किन्तु पश्चात्प्राप्ता इति ॥ ४८६५ ॥

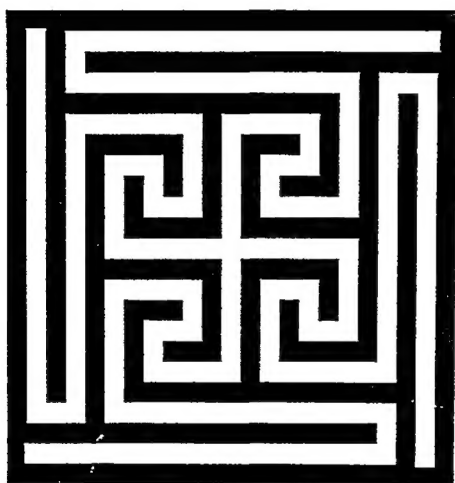
अथ ब्रजिकाया एव प्रकारान्तरमाह—

वइगाएँ उट्टियाए, अच्छंते अहव होज्ज गेलन्नं ।

अन्ने तत्थ पविट्ठा, तम्मि व अण्णम्मि वा तूहे ॥ ४८६६ ॥

३० यस्यां ब्रजिकायां साधवः स्थिता सा उत्थिता अन्या च तत्रागन्तुकामा तैः श्रुता तत् उत्थि-
तायामपि ब्रजिकायां तिष्ठताम् अथवा ग्लानत्वं कस्यापि साधोर्भवेत् तत्तत्रैव स्थितानामन्ये गोकुलिकाः साधुभिः सहिताः 'तत्र' प्राचीनब्रजिकास्थाने प्रविष्टास्ते च तत्र वा "तूहे" तीर्थे

१ वा अन्यत्र वा तीर्थे गाः पानीयं पाययेयुः ततोऽत्रा मो० ॥

आपृष्टः, ताभ्यां चोभयोरपि विनीर्णम्—अनुज्ञापितं तनो येन कृतं नातिक्रम्यते तेन यस्मै प्रदत्तं तस्यावग्रहः । अथ द्वावप्यनतिक्रमणीयौ ततो द्वयोरपि साधारणं क्षेत्रम् । अथ द्वावप्येकत्र मिलितानुज्ञापितौ ततो येन पूर्वमनुज्ञापितस्तस्यावग्रह इति ॥ ४८७२ ॥

इतं महल्लसत्थं, डहरागौ पडिच्छेत्त ए ण ते पभुणो ।

5 तुरियं वा आधावति, भएण एमेव अस्सामी ॥ ४८७३ ॥

महल्लं—बृहत्तरं कमपि सार्थमागच्छन्तं 'डहरकः' लघुतरः सार्थः प्रतीक्षते ततो ये लघुतरसार्थवासिनः साधवस्ते नावग्रहस्य प्रभवः । यो वा सार्थो भयेन त्वरितं बृहत्तरसार्थमिलनायाधावति तत्रापि ये साधवस्ते 'एवमेव' अस्माभिनः, बृहत्तरसार्थवासिन एवावग्रहस्य स्वाभिन इति भावः ॥ ४८७३ ॥

10 अडवीमज्झम्मि णदी, दुग्गं वा एत्थ दो वि वसिऊणं ।

बोलेहामो पभाए, णिस्सा साधारणं कुणइ ॥ ४८७४ ॥

द्वौ सार्थविकत्र मिलितौ परस्परमित्थं निश्रां कुरुतः, यथा—यदिदमटवीमध्ये नदी दुर्गं वा विद्यते अत्र द्वयेऽपि जना रात्रावुषित्वा प्रभाते 'बोलेयिप्प्यामः' पुरतो गमिष्यामः इति परस्परसाधारणं निश्रां यत्र कुरुतस्तत्र सचित्तादिकं सर्वमपि साधारणम् ॥ ४८७४ ॥

15 गतं सार्थद्वारम् । अथ सेनाद्वारमाह—

सेणाएँ जत्थ राया, अणोग्गहो जत्थ वा पविट्ठो सो ।

सेसम्मि उग्गहो जो, गमो उ वड्गाएँ सो इहई ॥ ४८७५ ॥

यत्र सार्थस्यां सेनायां राजा भवति तत्रावग्रहो न भवति । 'यत्र वा' ग्रामादौ क्षेत्रे 'सः' राजा प्रविष्टस्तत्र यद्यप्यन्ये साधवः पूर्वस्थिताः सन्ति तथापि यावन्तं कालं स तत्रास्ते तावन्नावग्रहः । यत्र नाम—यत्र ग्रामादौ राजा न प्रविष्टो या वा मुण्डसेना अराजका इत्यर्थः तत्रावग्रहो भवति परं तत्र यो व्रजिकाया गम उक्तः स इहापि मन्तव्यः ॥ ४८७५ ॥

नागरम् । अथ संवर्त्तद्वारमाह—

नागरगो संवट्ठो, अणोग्गहो जत्थ वा पविट्ठो सो ।

सेसम्मि उग्गहो जो, गमो उ सत्थम्मि सो इहई ॥ ४८७६ ॥

25 'नागरकः' नागरसम्बन्धी संवर्त्तः 'अनवग्रहः' न तत्रावग्रहो भवति । 'यत्र वा' ग्रामादौ स नागरकः संवर्त्तः प्रविष्टस्तत्रापि नावग्रहः । शेषः—ग्रामेयकसंवर्त्तस्तत्रावग्रहो भवति परं य एव सार्थे गम उक्तः स एवेह द्रष्टव्यः ॥ ४८७६ ॥

॥ इति कल्पाध्ययनटीकायां तृतीय उद्देशकः परिसमाप्तः ॥

॥ ग्रन्थाग्रम्—३३८२५ ॥

30 चूर्णावचोभिः फलकैः सुयोजितैर्गुरुप्रतिष्ठानयुतैः ससूत्रकैः ।
तृतीयकोद्देशकवारिधि सता, तरी तरीं विवृतिः कृता मया ॥